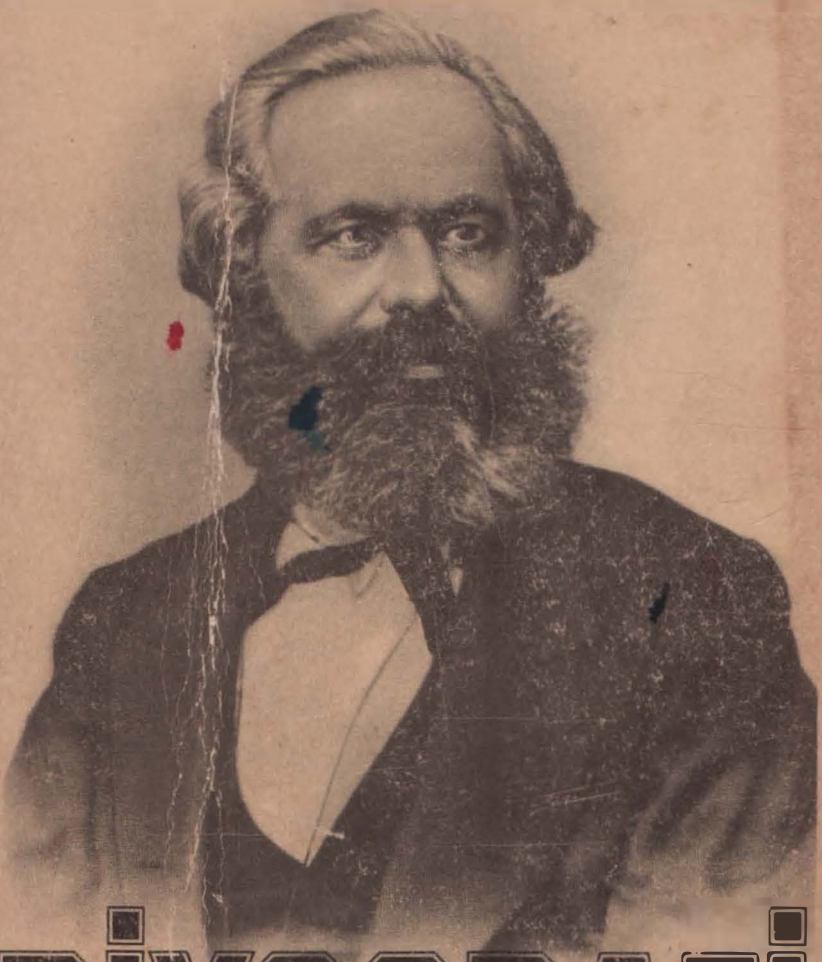
KARL MARX

BİYOGRAFİ

öncü kitabevi

ÖNCÜ KİTABEVİ YAYINLARI: 32
Bilim Dizisi: 14

Birinci Baskı : *Nisan 1976*
Dizgi ve Baskı : *Hilâl Matbaacılık Koll. Şrt.*
Kapak : *Sencan Güngör*
Sahibi ve Sorumlu Yönetmen: *Zeki ÖZTÜRK*

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ BİRLEŞİNİZ !

KARL MARX

— BİYOGRAFİ —

HAZIRLAYANLAR :

P. N. Fedoseyev — Irene Bakh — L. I. Golman — N. Y. Kolpinsky — B. A. Krylov — I. I. Kuzminov — A. I. Malysh — V. G. Mosolov — Yevgenia Stepanova.

TÜRKÇESİ

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

ÖNCÜ KİTABEVİ — Babıâli Cad. No. 8
Cağaloğlu — İstanbul

Ustalarımın ustası Marks'ın
ceketi rehindeydi,
bir övün yemek yerdi dört günde.

Dalgalanırdı fakat
heybetli sakalı:
bembeyaz,
tertemiz,
kolalı
bir gömleğin üstünde..

Şairim
bir yıl yağan yağmur kadar şiir yazdım..
Fakat asıl
şaheserime
başlamak için
Hafızı Kapital olmağı bekliyorum.

NÂZIM HİKMET

GİRİŞ

Karl Marks tarihteki büyük insanlar arasında en önde gelenlerden birisidir. O, yakın dostu ve mücadele arkadaşı Frederich Engels'le birlikte komünizmin zaferi için proletaryanın sınıf mücadelesinin teorisini ve taktiklerini geliştirdi. Bu iki insan tarihe, dünya işçi sınıfının parlak öğretmeleri, işçi sınıfı davasının büyük savunucuları, ihtilâlci işçi sınıfı hareketinin ideolog ve örgütleyicileri olarak geçtiler.

İnsanlığa ve insanlığın en ihtilâlci sınıfı proletaryaya dünyayı kavraması ve değiştirmesi için büyük bir araç veren en ileri bilimsel dünya görüşü Marks tarafından geliştirildi ve onun adıyla anıldı.

Sosyalizmi bir ütopya olmaktan çıkarıp bilime dönüştüren ve kapitalizmin kaçınılmaz çöküşünün ve komünizmin zaferinin derin bir teorik izahını yapan Marks'tı.

Enternasyonal komünist hareketin ve bilimsel komünizm düşüncesini benimseyen ilk işçi sınıfı partilerinin kurulmasına yardımcı olan Marks'tı.

Kendiliğinden işçi hareketini kapitalist baskıya karşı, kapitalizmin yıkılması ve toplumun sosyalist çizgideki ihtilâlci dönüşümü için bilinçli bir sınıf mücadelesine dönüştüren Marks'tı.

Toplumsal düşünüşün uzun tarihi boyunca Marks'ın bilimsel yüceliğine kimse erişememiştir. O, daha çok gençken insanın açlıktan, soğuktan ve karanlıktan kurtulması için tanrılardan ateşi çalarak insan soyuna bilimi ve sanatı getirdiği söylenen Prometheus'la karşılaştırıldı. Prometheus, insanın yaratıcı dehasının ve ilerleme, özgürlük ve mutluluk yolundaki amansız boğuşmasının bir simgesiydi. Marks, toplumsal gelişmeye hükmeden kanunları keşfetti. Böylelikle emekçi halka toplumsal baskıyı ortadan kaldırmanın ve onurlu bir hayat kurmanın, insan soyunun refahı ve her bireyin fiziki ve manevî yeteneklerinin her ba-

kımdan özgürce gelişmesi için gerekli şartları yaratmanın gerçek yollarını ve araçlarını gösteren ilk düşünür oldu.

Marks-öncesi toplumsal teoriler, bir kural olarak, varlıklı sınıfları savundular; yoksullar içinse hiç bir şey vaadetmediler. Sınıflı toplum tarihi boyunca hâkim sömürücü sınıflar emekçi halk, efendileri için emek verir, ter dökerken, eğitimin tekelini ellerinde tuttular; bilimle, sanatla ve siyasetle uğraşmak hep onlara kaldı. Ezilenlerin sözcüleri toplumsal görüşlerini zaman zaman formüle ettilerse de bu görüşleri bilimsel değildi; en çoğundan bazı zekâ pırıltıları taşıyordu, ama tarihî gelişmenin izlediği yolu ve varacağı noktayı kavramaktan uzaktı. Bu görüşler içgüdüsel bir karşı koyuşun, kendiliğinden hareketin bir ifadesiydi.

Yüzyıllar boyunca cehaletin karanlıklarına terkedilen ve zulme uğratılan emekçi halk kurtuluşu, ya idealize edilen bir geçmişe, o kaybedilmiş bin yıla (millenium) dönmekte, ya da öteki dünyadaki hayatın cennetinde, dinî mitlerde aradı. Marks sahneye çıkmazdan önce, daha henüz yeni belirmekte olan işçi sınıfı hareketi, bilimsel bir temele oturan bir amacı, ya da sermayenin boyunduruğundan kurtulmak için doğru bir yolu olmaksızın karanlıkta el yordamıyla ilerliyordu. Çarpık toplum şemalarının mucitleri ve ütopyacılar işçilerin kafalarını küçük-burjuva itikatlarıyla bulandırıp acayip tasarımlarla karıştırıyorlardı. Tabiat kanunlarının bilinmeyişi nasıl insanları her derde deva kocakarı ilaçları aramaya yöneltmişse, toplumsal kanunların bilinmeyişi de onları aynı şekilde her derde deva toplumsal kocakarı ilaçları aramaya yöneltiyordu.

Bu sıralarda gelişen kurtuluş hareketi bilimsel teoriye büyük bir ihtiyaç duyuyordu ve böyle bir teori için gerekli maddî ve ideolojik önşartlar da hemen hemen olgunlaşmıştı.

Sanayi ihtilâli içinde üretici güçlerin hızla gelişmesi, insanın insan tarafından sömürülmesinin ortadan kaldırılması ve emeğin kurtarılması, bu büyük tarihî yükümlülüğün yerine getirilmesi için gerçek bir temel yarattı. Kapitalizmin gelişmesiyle bu yükümlülüğü üstlenebilecek bir toplumsal güç ortaya çıktı. Bu güç işçi sınıfıydı.

Feodalizmin çöküşüne ve kapitalizmin kuruluşuna hizmet eden fırtınalı ihtilâller ve kitlesel işçi hareketleri, sınıf çelişkilerini ve zor toplumsal meselelerini öylesine açığa çıkarmışlardı ki, artık bunları göz ardı etmek mümkün olamazdı. İlerici düşünürler tarihin önlerine koyduğu meselelere karşılıklar arayarak bunları şu ya da bu şekilde ifade ettiler. Bu da yeni dünya görüşünün teorik ön şartlarını hazırladı. Ne var ki mülk sahibi sınıfların ideologları sınıf bağlarıyla bağlı olduklarından sosyolojide hiç bir zaman bilimsel bir tutarlılığa sahip olamadılar. Çünkü

toplumsal süreçlere bilimsel bakış, maddî dayanağı proletarya olan sosyalizme kopmaz bağlarla bağlıdır.

Marksist ideoloji elbette toplumsal düşünüşün büyük akışının, ya da dünya uygarlığının gelişmesinin dışında bir yerde ortaya çıkmadı. Marksizm, insan soyunun tabiatın ve toplumsal hayatın incelenmesi boyunca yaptığı bütün en büyük keşiflerin meşru mirasçısı olarak ortaya çıktı. Toplumsal düşünüşteki bütün parlak ilerlemelerin, özellikle Alman Felsefesi, İngiliz Ekonomi Politiği ve Fransız sosyalizmindeki ilerlemelerin üzerinde yükseldi.

Bu görüşler, kendi içlerinde, tarihin bir süreç olarak kapsamlı bir görünüşünü vermiyorlar ve toplu bir dünya görüşü oluşturmuyorlardı. Tarihe, tarihin bir süreç olduğu düşüncesine ve tarih içinde çeşitli sınıfların, bireylerin ve kitlelerin oynadıkları role bütünüyle yeni bir yaklaşım yapılmasına ihtiyaç vardı. Marks'ın ortaya çıkardığı işte bu yeni yaklaşımdı.

Marks toplumsal düşünüşte önde gelen akımların hepsinin aklî unsurlarının eleştirisel birikimini ele alarak onları işçi sınıfı hareketinin ışığında yeniden gözden geçirdi ve proletaryanın bakış açısından yaratıcı bir şekilde yeniden işledi.

Marks'ın bilimsel keşiflerinin işçi sınıfı ve bütün emekçi halk için taşıdığı özel öneme en derin ve en kesin tanımı getiren V. I. Lenin şöyle yazmıştı: «Yalnızca Marks'ın felsefî materyalizmi, proletaryaya, bugüne kadar bütün ezilenlerin içine düşüp ruhsuzlaştıkları manevî esaretten çıkış yolunu göstermiştir. Yalnızca Marks'ın ekonomi teorisi, proletaryanın kapitalizmin genel sistemi içindeki durumunu dile getirmiştir.»[1]

Marksizm işçi sınıfının çıkarlarının bilimsel ifadesi olarak, proletaryanın sınıf mücadelesiyle sıkı bağlar içinde şekillendi ve gelişti. İşçi sınıfı hareketinin ilerleyişi kapitalist sistemin mezar kazıcısının ve yeni sosyalist bir toplumun yaratıcısının proletarya olacağı sonucunu ortaya koyarken, kapitalizmin iç çelişkilerinin teşhiri de burjuva toplumunun çöküşünün kaçınılmaz olduğu yargısına varılmasını sağladı.

Toplumsal ilişkilerin gelişiminin derinlemesine tahlil edilmesi, Marks ve Engels'in, proletaryanın, insanın insan tarafından sömürülmesini ortadan kaldırmakla ve sosyalist bir toplum yaratmakla bu ilişkilerde köklü bir değişimi gerçekleştirecek güç olarak oynaması gereken rolü kavramalarını sağladı. Proletaryanın yeni bir çağ açan rolü onun kendi öz şartlarından kaynaklanır. Proletarya bütün emekçi halkı kapitalist sömü-

(1) V. I. Lenin, **Toplu Eserleri,** Cilt 19, S. 28.

rünün boyunduruğundan kurtarmaksızın kendisini kurtaramaz. Marks bunu, proletaryanın sınıf mücadelesinin çalışan insanı burjuva toplumunun insanlık dışı şartlarından kurtarmayı amaçlayan yüce insancıl amacı olarak görürdü.

Bilimsel tahlil böyleklile komünizmin bir düş değil gerçek bir tarihî hareket olduğunun ispatını sağladı. 19. yüzyıldan itibaren komünizm için mücadele bir tarih kanunu haline geldi. Marks'ın bu kanunun keşfedilmesindeki ve komünist fikirlerin kitleler arasında yayılmasındaki payı büyük Sovyet şairi Mayakovsky tarafından çok iyi ifade edildi. Şöyle diyordu Mayakovsky:

Talihin dalgaları,
sandık
bizi sürükler bir başına
bulunduğumuz cehennemden
Işığımızı karartan gizemin
hâlâ sise boğduğu
komünizmin körfezine.
Marx
gösterdi bize
en derin yasalarını tarihin,
proletaryayı
başa
getirecek.
Hayır,
Marx'ın kitapları
mürekkep ve kâğıt değildir yalnız,
kasvetli rakamlarla dolu
tozlu yazılar değil.
Onun kitapları
düzene koydu
dağılmış ordusunu emeğin
ve ileriyi gösterdi ona
güçle dolu, inançla.

Marks ve Engels işçi sınıfının ihtilâlci dünya görüşü için teorik bir temel sağladılar ve böylelikle tarihte ilk kez kitle hareketine dinî fantaziler ve ütopyacı düşler yerine bilimsel bir ideoloji sundular.

Marks, bu büyük bilim adamı, aynı zamanda ve her şeyden daha çok

ateşli bir ihtilâlciydi. Onun, hayatına yüce bir anlam veren asıl amacı kapitalizmi yıkmak ve sosyalizmi zafere ulaştırmak için verilecek olan ihtilâlci kavgada işçi sınıfının örgütlenmesine katkıda bulunabilmekti.

O, 19. yüzyıldaki bellibaşlı bütün tarihî işçi sınıfı hareketlerinin başını çeken, onlara can veren, o hareketlerin hepsine katılan kişiydi. Bütün ülkelerin işçilerinin birliğini ileri götürmek için pek çok şey yaptı. Dünya proletaryasının önderi olarak giriştiği bütün eylemlerde enternasyonalizm onun kutsal bayrağı ve yol gösterici ilkesi oldu.

Marks'ın enternasyonal işçi sınıfının önderi olarak yaptığı çalışma kitlesel kurtuluş mücadelesi tarihinde yeni bir sayfa açtı. Marks yaptığı her şeyde bir yenilikçi idi, işte bu alanda da teori ve pratiği diyalektik bir bütünlük içerisinde birleştirmekteki yeteneğini ortaya koydu: onun eylemi kitlenin ve önderlerinin organik kaynaşmalarının bir yansımasıydı. Marks kitlelere vaaz veren bir peygamber değil, bilimi ezilenlerin hizmetine sokan ve onu kitlelerin kendi başlarına kullanabilecekleri bir silaha dönüştüren insandı. Marks'ın işçilerle kurduğu samimî bağlar ve her türden hareket hakkındaki derin bilgisi, onun ileri işçilerin dünya proletaryasının toplumsal bilincini dile getiren — kelimenin gerçek anlamında — sözcüsü olmasını sağladı.

Enternasyonal işçi sınıfı hareketinin bütün tarihi, bir bütün olarak dünya ihtilâlci sürecindeki ilerleyiş, çeşitli ülkelerdeki ihtilâlci mücadelelerin iniş ve çıkışları ancak Marksizm-Leninizm yol göstericiliğindeki bir partinin öncü savaşçı rolünü oynayabileceğine dair inkâr edilemez kanıtlar getirmektedir. Rusya'daki işçi sınıfı hareketinin şafak vaktinde Marks'ın ihtilâlci teorisinin özüne en kesin ifadeyi kazandıran Lenin şöyle diyordu: «Bu teorinin, bütün ülkelerin sosyalistlerini kendisine doğru sürükleyen dayanılmaz çekiciliği onu kesin ve azamî ölçüde bilimsel olma niteliğiyle (toplumsal bilimde sonsöz olmayla) ihtilâlci olma niteliğini birleştirmesi gerçeğinde yatar; bu teori ihtilâlciliği ve bilimselliği tesadüfen ve yalnızca öğretinin kurucusunun bir bilim adamıyla bir ihtilâlciyi kendi kişiliğinde birleştirmiş olmasından ötürü birleştirmemektedir; bu işi gerçekten ve birbirlerinden ayrılamayacakları bir tarzda yapmaktadır.»[2]

Komünizmin ana kaynağı kesinlikle bilimsel ihtilâlci teorinin ve ihtilâlci pratiğin birliğidir. İhtlâlci pratik olmaksızın, Marksist fikirlerin hayata uygulanması olmaksızın, teori kof bir doğmalar dizisi, reformizm ve oportünizm için bir kılıf haline gelir. Bilim olmaksızın, kesinlikle bi-

(2) V.I. Lenin, **Toplu Eserleri,** Cilt 1, S. 327.

limsel bir toplumsal gelişme görüşü olmaksızın ihtilâlci eylem soysuzlaşıp maceracılığa dönüşür ve anarşizme yol açar.

Marks'ın hayatının ve çalışmasının bütünü, dahiyane bilimsel düşünüşün ve ihtilâlci yaratıcılığın bir örneğidir.

*

Karl Marks güç bir hayat sürdü, ama hiç bir zaman daha kolayını aramadı. Her şeyden önce bir savaşçıydı o. Bütün hayatını işçilerin mutluluk ve özgürlükleri için dövüşmeye, sömürücülerle ve onların uşaklarıyla boğuşmaya adadı. Çok genç yaşta kendisini otokrasiye, gericiliğe, toplumsal ve siyasî baskıya karşı verilen kavganın içerisine attı. Bütün hayatı boyunca hâkim sınıflara, onların ideologlarına ve siyasî önderlerine meydan okuyarak hatalı fikirlere, düzmece şiarlara, sahte teorilere, eylemsizliğe, iki yüzlülüğe, yufka yürekliliğe karşı amansız eleştiri silahını elinden düşürmeden savaştı.

Mülk sahibi sınıfın bir üyesi olarak dünyaya gelen Marks, parlak bir akademik kariyeri, varlıklı bir bilim adamının ya da ünlü bir yazarın rahat hayatını teperek bir siyasî sürgünü bekleyen güç hayatı tercih etti, çevresinden koptu; kendisini, karısını ve çocuklarını oradan oraya dolaşmakla, sefaletle ve polis takibiyle karşı karşıya bırakarak anayurdunu terketmek zorunda kaldı.

Marks'ın hayatı ancak bir devin üstesinden gelebileceği çalışmalarının ve muazzam sıkıntılarla dolu korkunç hayat şartlarının yolaçtığı birçok hastalık yüzünden kısa sürdü. Ama teorik ve pratik faaliyetlerinin ilk ürünlerini görebilmek, hayatı boyunca saygı kazanmak ve kendileri için bütün hayatının ürünlerini ortaya serdiği işçilerin ateşli, sıcak sevgilerini elde etmek şansına erişti.

Bu kitap işte bu güç ama parlak hayatı anlatıyor.

Makrs çok yönlü bir kişiliğe sahipti. O, büyük bir bilim adamı, bilimsel gerçeğin yorulmak bilmez araştırıcısı ve kâşifi, yiğit bir ihtilâlci hatip, hünerli bir proleter stratejisti ve taktisyeni ve proleter kitlelerinin kurtuluş mücadelesinin önderiydi. Doğuştan seçkin insan niteliklerine sahipti; alçak gönüllü, sıcak kalpli, yiğit ve cesurdu; hayat doluydu, demir gibi bükülmez bir iradeye ve inanılmaz bir çalışma yeteneğine sahipti. Bütün bunları bir biyografide ortada koyabilmek için olağanüstü karmaşıklıklarla yüklü bir ödevin üstesinden gelmek gerekir.

Büyük mücadele arkadaşı Frederich Engels bilimsel komünizmin kurucusunun biyografisi için ilk birkaç mükemmel metinle birlikte onun

çeşitli dönemlerdeki faaliyetlerine ışık tutan bir dizi makale yazmıştı. Hayatının son yıllarında, arkadaşının özellikle Enternasyonaldeki payını ortaya koyabilmek için, onun kapsamlı bir biyografisini yazmak istedi. Ne yazık ki bunu yapamadı. Lenin, Granat Sözlüğü için 1914 yılında Marks hakkında biyografik bir tanıtma yazısı yazdı. Bu, yalnızca Marks'ın hayatındaki dönüm noktalarının değil onun öğretisinin esasının da kısa ama özlü bir görünümünü veren bir ansiklopedik makaleydi. Lenin'in eseri Marks'ın gerçekten bilimsel bir biyografisini yazabilmek için klasik bir model hayatının ve eserlerinin yaratıcı bir biçimde yansıtıldığı bir çalışmaydı.

1918 yılı, Sol-kanat Alman Sosyal Demokratı, Alman Komünist Partisi'nin kurucularından, tanınmış düşünür ve tarihçi Franz Mehring'in yazdığı «Karl Marks. Hayatının Hikâyesi» adlı kitabın yayınlanışına tanık oldu. Kitap uzun bir araştırmanın ürünüydü. Zengin muhtevası ve üslubundan ötürü büyük bir takdirle karşılanmıştı. Ne var ki Mehring, Marks'ın *1844 Ekonomik ve Felsefî El Yazmaları*, *Alman İdeolojisi* (tam metin), *1857-58 Ekonomik El Yazması* gibi önemli eserleri ve bunun dışında daha birçok biyografik gerçek hakkındaki bilgiden yoksundu.

Mehring'in kitabının ortaya çıkmasından bu yana akademik Marksistler Marks'ın hayatının ve faaliyetlerinin farklı evrelerine yönelen verimli araştırmalar yapmışlar, bilimsel ve edebî eserlerinin çeşitli yanlarını incelemişlerdir. Son birkaç yıl içerisinde biyografik çalışmalar şeklinde birikmiş olan malzemeyi toparlamak için bazı girişimler yapılmıştır. Yayımlanan, kitaplar arasında Fransız Marksisti Auguste Cornu'nun yazdığı Marks ve Engels'in temel biyografilerinin ilk birkaç cildi İngiliz yazarı John Lewis'in yazdığı *Karl Marks'ın Hayatı ve Öğretisi* ve Almanya Sosyalist Birlik Partisi Merkez Komitesi Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nün yaptığı kollektif biyografik çalışma bulunmaktadır. Marks'ın hayatı ve eserleri Marksizmin ve işçi sınıfı hareketinin tarihini çarpıtan burjuva ve reformist ideologlarca pekçok kitapta ele alınmıştır. Bilimsel komünizmin büyük kurucusunun biyografisi özellikle geçtiğimiz dönemde ideolojik mücadelenin baş meselelerinden biri haline gelmiştir. Marksizmin hasımları, genç Marks'ı, ergin Marks'ın karşısına çıkartarak öğretisindeki çelişkileri keşfetmeye uğraşmaktadırlar. Anti-komünistler özellikle Marks'ın öğretisinin artık eskimiş olduğunu ve tarihin onun öngördüğü gibi yolalmadığını ispatlamak için bıkmadan usanmadan çaba göstermektedirler.

Anti-komünistlerin ve sahte-sosyalistlerin bütün bu safsataları Marks'ın biyografisinin ve Marks'ın öğretisinin tarihî öneminin, düşünce-

lerinin dünyanın gidişatı üzerinde yaptığı muazzam etkisinin, bu düşüncelerin enternasyonal işçi sınıfı hareketi, komünist hareket ve ilkin SSCB ve bunun ardından bir dizi başka ülke de sosyalist sistem içinde kazandığı zaferlerin bilimsel olarak ortaya konuşuyla boşa çıkartılmıştır.

Bilimsel bir biyografi belgelere, sıkı sıkıya incelenip araştırılmış tarihî gerçeklere, dikkatle mukayese edilmiş düşüncelere ve bunların etkilerine ve teoriye ve pratiğe dayanmalıdır. Marksizmin, hayatın ve bütün tarihin sınamasından geçtiğini ve onaylandığını göstermenin en iyi yolu budur.

Bu biyografide kullanılan başlıca kaynaklar, Marksizmin kurucularının *Toplu Eserler*'de Rusça olarak basılan mektup ve eserleri, *İlk Eserler* başlıklı bir karma çalışma, *Marks-Engels-Arşivler*'in ciltleri ve (*Hint Tarihi Üzerine Notlar, Matematiksel El Yazmaları* vb.) ayrı baskılardır.

Marksizmin ve işçi sınıfı hareketinin tarihi üzerine şimdi elde bulunan kaynaklar eskisinden çok daha geniş bir alanı kaplamaktadır. Yalnızca Marks ve Engels'in *Toplu Eserler*'inin Rusça ikinci baskısının ilk baskıda bulunmayan 400 eseri ve 600 mektubu içerdiğini belirtmek bile bu alanın genişliğini göstermeye yeter. Bu eserlerin önemli bir bölümü araştırmacılara ilk olarak sunulmaktadır; Marks ve Engels'le ilgili bazı biyografik belgeler ciltlere yapılan eklerde yayımlanmıştır.

Buna ek olarak Marks'ın, aralarında *Kapital*'in ilk versiyonlarını, özet ve çıkartmalarını içeren sayısız defterleri ve kişisel kitaplarındaki kenar yazıları da bulunan bugüne kadar hiç basılmamış çok sayıdaki eserleri taranmıştır. Bu Marks'ın yaratıcı laboratuvarının ve ilgi alanına giren şeylerin derinliğinin daha çok kavranmasını sağlamış ve bitirilememiş bazı edebî ve bilimsel tasarıları hakkında daha tam bir fikir vermiştir. Moskova'daki Marksizm-Leninizm Enstitüsünün Merkezi Parti Arşivlerindeki öteki belgeler de bu biyografi için önemli kaynaklar sağlamışlardır. Bunlar arasında Marks'ın aile fertleri hakkındaki malzemeler, Engels'in el yazmaları, işçi sınıfı ve demokratik hareket önderlerinin bilimsel komünizmin kurucularına hitaben yazdıkları mektuplar ve Marks hakkında değerli bilgiler içeren kendi aralarındaki yazışmalar bulunmaktadır.

Çağdaşlarının anıları, Marks'ın bir bilim adamı ve bir savaşçı olarak canlı bir portresini vermektedir ve bu biyografinin yazılışında tabiî olarak kullanılmıştır.

Marks'ın enternasyonal proletarya hareketine önderlik edişinin çeşitli yanlarına ışık tutan önemli ölçüde bilgi, 19. yüzyılın çeşitli işçi sınıfı örgütlerinin belgelerinde bulunabilir. Bu belgelerin yalnızca elde

olan birçok baskısını (Birinci Enternasyonal'in Genel Konsey tutanakları, Komünist Lig belgeleri ve öteki belge kolleksiyonları) değil daha henüz basılmamış olanları da göz önüne almak gerekliydi. Birinci Enternasyonal'in, Komünist Lig'in ve Marks'la bağı olan çeşitli milletlerin işçi sınıfı örgütü önderlerinin kişisel kolleksiyonlarının bu çalışma bakımından büyük bir değeri olmuştur. Bu arada Prusya, Belçika ve Fransız polis arşivlerindeki malzemelerden de yararlanılmıştır.

Marks'ın yaşadığı dönemde yayımlanan gazeteler ve dergiler özel bir kaynaklar grubu oluşturmaktaydı. Yalnız Marks'ın yönettiği ve yazı yazdığı organların değil, onun eserleri hakkında fikirler ileri süren ve kitapları hakkında incelemeler yayınlayan burjuva gazete ve dergilerinin de üzerlerinde durulması gerekiyordu.

V. I. Lenin'in özellikle Marks, Engels ve Marksizmle ilgili eserleri büyük birer yardımcı ve paha biçilmez birer metodolojik kılavuz olmuşlardır.

Yazarlar, bu kitapta ele alınan teorik meseleler ile işçi sınıfı hareketinin teori ve taktiklerinin bilimsel açıklamalarını ihtiva eden SBKP'nin ve kardeş Marksis-Leninist partilerin belgelerine dayanmışlardır.

Bu kitaptaki resimler, Marks'ın hayatını ve çalışmasını yansıtmaktadır ve SBKP Merkez Komitesi Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Partisi Arşivleri ile Karl Marks ve Frederich Engels Müzesi'ndeki tarihî ve belgesel malzeme arasından seçilmiştir.

MATERYALİZME VE KOMÜNİZME GİDEN YOL

Eğer hayatta insan soyu için her şeyden daha çok çalışabileceğimiz bir tutumu benimsemişsek belimizi bükebilecek hiç bir yük olamaz.

Karl Marks

Marks'ın çocukluğu ve gençliği Almanya'nın ekonomik ve siyasî bakımlardan en gelişmiş bölgesi olan Rhineland'da geçti. Rhine vadisinin ihtilâlci ordularını tatbikatlarına, köylü ayaklanmalarına, Jacobinlerin eşitlik, kardeşlik ve hürriyet fikirleriyle körüklenen Alman Demokratlarının eylemlerine sahne olduğu 18. yüzyıl sonlarında Rhineland, Fransız burjuva ihtilâlinden Almanya'nın öteki bölgelerinden çok daha fazla etkilenmişti. Rhine'nin sol kıyısı Fransız zaferlerinin ardından ilkin Fransız Cumhuriyeti'nin, bunun ardından da Napolyon İmparatorluğu'nun sınırları içine girmişti. Buradaki feodal sistem tümüyle ortadan kaldırılmıştı: toprak soylularının ve kilisenin büyük mülkleri dağıtılmış, feodal ayrıcalıklar ortadan kaldırılmış, jüri tarafından yargılanma sistemi ve burjuvazinin *Napolyon Hukuku (Codé Napoleon)* getirilmişti; bütün bunlar sanayinin gelişmesini kırbaçlıyordu.

1815'te toplanan Viyana Kongresi, Rhineland'ın büyük bir bölümünün, mutlakiyetçi feodal sisteme dayanan bu en büyük Alman devletinin Rhine Eyaletini oluşturmak üzere Prusya'ya verilmesini kararlaştırdı. Junkerlik — toprak sahibi asiller — güçlü Prusya bürokrasisi *élit*lerinin ve militarizm kültürüyle donanmış subay kıtalarının kaynaklandıkları bir kast olarak ayrıcalıklarının pek çoğunu korumaktaydı. Ülke çapında temsil yetkisi olan hiç bir kurum bulunmuyordu. Eyalet meclislerinin — *Landstags* — danışma erkleri vardı, ama oy hakları yoktu. Zümrelere göre temsil ilkesi burjuvazinin haklarına çok büyük darbeler indiriyor-

du: sözgelimi, Rhein Eyalet meclisinde hemen hemen 100.000'er nüfusu olan iki büyük şehir Aachen ve Köln üç temsilciyle temsil edilirken 6250 toprak sahibinin 25 temsilcisi bulunuyordu. Ekonomik bakımdan Prusya, İngiltere ve Fransa'nın hayli gerisindeydi ve sınaî bakımdan büyümesine rağmen embriyonik proletaryasıyla henüz bir tarım ülkesi olarak kalıyordu. Nüfusun asıl çoğunluğu büyük toprak sahiplerine yarı-feodal bağlarla bağlı olan köylülerden ve şehir küçük burjuvazisinden (zanaatkâr ve tüccarlar) oluşuyordu.

Bununla birlikte Almanya'da süregelmekte olan belirli bir sınaî büyüme vardı. Çeşitli eyaletlerde kapitalist üretim merkezleri, fabrikalar ve madenler ortaya çıkmaktaydı; 1835'te demiryolu yapımı başladı. Rhine eyaleti öteki eyaletlerden, hatta Prusya'nın sanayileşmiş alanlarından da ilerideydi; feodalizmin oradaki dayanakları öylesine temelden çürümüştü ki, Prusya hükümeti Fransız ihtilâlinin sağladığı kazançların hepsini yoketmeyi, özellikle *Code Napoléon* yerine Prusya hukukunu geçirmeyi başaramadı. Ancak buradaki burjuvazi, kolları Rhine eyaletine kadar uzanan mutlakiyetçi rejimin kısıtlaması altındaydı. Burjuvazi, yabancı rekabeti karşısında yeterince korunma getirmeyen, Prusya ve Almanyadaki bütün burjuva muhalefet çevrelerinin ağızlarından düşürmedikleri vergilerden ve gümrük tarifelerinden şikâyetçiydi.

1820'lerde ve 1830'larda Rhine eyaletinde görülen siyasî değişiklikler, bütün Almanya'da ve öteki Avrupa ülkelerinin çoğunda yeralan toplumsal sürecin bir yansımasıydı. Her yerde, feodalizmin kalıntılarını İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi kaldırıp atacak ve kapitalizmin yolunu açacak olan burjuva ihtilâlinin yaklaşmakta olduğunu gösteren işaretlere rastlanıyordu. Ülkenin siyasî ve ekonomik birliğinin olmayışı ve ortaçağdan kalma bir hukuk anlayışı Almanya'nın kapitalist gelişmesinin önünde başlıca engeldi. Almanya'da her birinin kendi gümrük duvarları, para birimleri, ağırlık ve uzunluk ölçüleri bulunan 38 devletin mevcut oluşu ekonomik gelişmeyi çok güçleştiriyordu. 1834 yılında, başlarını Prusya'nın çektiği 18 devletin Almanya üzerindeki egemenlik çatışmasında Prusya'nın rakibi olan Avusturya'ya karşı kurdukları *Zollverein* (gümrükler birliği) ekonomik dağınıklığın üstesinden gelmek için atılmış ilk adımdı ancak. Küçük Alman devletlerinin yöneticileri kendi iktidar ve imtiyazlarına sımsıkı sarılmışlardı ve ilerlemenin her türlüsüne şiddetle karşı koyuyorlardı. Bu küçük prenslerden birisi şunu ilân etmişti: «Benim devletimde hiç bir demiryolu olmayacaktır; hiç bir terzinin ya da ayakkabıcının benim kadar hızlı yolculuk yapmasını istemiyorum.»

Ülkenin ilerici güçleri Almanya'nın birleştirilmesi meselesi üzerinde fikir birliği yapmışlardı. Fransa'da 1830'da patlayan burjuva ihtilâli, Alman burjuvazisi ve Alman aydınları arasındaki muhalefeti canlandırdı. Ama burjuvazi müteredditti ve nispî ekonomik güçsüzlüğünden ötürü değil, başka nedenlerden ötürü toprak sahipleriyle uzlaşma eğilimindeydi. Burjuvazinin arkasından yeni bir toplumsal güç — proletarya — bir hayalet gibi yaklaşıyordu. Burjuvazi bu gücün ilerideki hasmı olduğunu sezinlemişti. Alman işçi sınıfı hareketi ise bu sıralarda daha yeni başlıyordu.

Aynı sıralarda, ileri kapitalist ülkelerde — Fransa ve İngiltere'de — proletarya artık burjuvazinin uzlaşmaz karşıtı ve burjuva toplumunun objektif düşmanı olarak tarih sahnesinde ortaya çıkmak üzereydi.

Sanayi ihtilâlinin ilerleyişi, el sanatlarından ve manüfaktürden makine kullanımı temeli üzerine kurulmuş geniş ölçekli sanayiye geçiş emekçi halka sefalet, küçük esnaf ve zanaatkârlara çöküntü, kapitalist fabrikalarda vahşice sömürülen işçilere muazzam sıkıntılar getirdi. Yüzlerce ve binlerce işçi yeni makineler tarafından işlerinden koparıldılar. Kapitalist ekonomiyi 1825'ten beri devri olarak sarsan buhranlar da bu sıkıntıları arttırıyordu.

Geniş ölçekli makine üretiminin yaygınlaşması aynı zamanda işçi kitlelerinin birleşmesine ve eski zanaatkârların küçük burjuva kafa yapısından, kendi küçük işletmelerini yeniden kurabilecekleri gibi boş hayallerden adım adım kurtulmalarına yardımcı olarak fabrikalarda yoğunlaşmalarına yolaçtı. Sınıf bilinçleri uyandıkça işçiler düşmanlarının bir zaman sandıkları gibi makineler değil fabrikatörün kendisi, bir bütün olarak ayrıcalıklı mülk sahibi sınıf olduğunu görmeye başladılar. Baskıya karşı koyabilmek için gittikçe artan bir birleşme isteği duyuyorlardı. Bunu ilkin işyerlerinde kurdukları temsilciliklerle, daha sonra da ilk geniş işçi sınıfı örgütlerini, — sözgelimi İngiltere'de — sendikaları ve karşılıklı yardımlaşma derneklerini kurarak gerçekleştirdiler. 1831 ve 1834'te Fransa'nın en önde gelen sanayi merkezlerinden Lyons'da dokumacıların barikatlarda dövüştükleri ve bayraklarında «Ya çalışarak yaşa ya da dövüşerek öl!» şiarını taşıdıkları proletarya ayaklanmaları oldu. Bu ayaklanamalar oldukça çabuk sona erdirildi. Ama burjuvaziye de büyük bir korku verdi. İlk ayaklanma başladığı zaman hükümetin gazetesi *Journal Des Debats*'ın 8 Aralık 1831 tarihli nüshası şöyle yazıyordu: «Lyons ayaklanması toplumdaki önemli bir gerçeği — mülk sahibi sınıfla mülksüz sınıf arasında içten içe yeralan mücadeleyi — açığa vurdu.» Bir Halk Fermanı (Peoples' Charter) talebiyle or-

taya çıkan Chartism 1830'ların sonlarında işçi sınıfının ilk örgütlü kitlesel siyasî hareketi olarak İngiltere'de başgösterdi. Ortaya attığı 6 istekten en önemlisi herkes için oy hakkıydı; zira Chartistler siyasî mücadelenin işçilerin hayat şartlarını düzeltecek yollar sağladığına inanıyorlardı.

Halk yığınlarının sömürüye karşı kendiliğinden protestoları ve daha iyi bir hayat için verdikleri uğraş hayli zamandan beri daha eşitlikçi bir sistem görüşleri doğurmaktaydı. Bu görüşler ütopyacı sosyalizmin temeliydi. Ütopyacı sosyalizm klasik şekliyle 18. yüzyıl sonlarının ve 19. yüzyıl başlarının üç büyük düşünürü tarafından geliştirilmişti: Henri Saint-Simon, Charles Fourier ve eserleri kapitalist sistemin kötülük ve yetersizliklerinin keskin ve çarpıcı eleştirileri ile geleceğin komünist toplumu hakkındaki tutarlı tahminleri içeren Robert Owen. Frederich Engels yıllar sonra, 1874'te, bilimsel sosyalizmin, «bütün o fantastik düşüncelerine ve ütopyacılıklarına rağmen, bütün zamanların en yüce düşünürleri arasında olan ve dehalarıyla bugün doğrulukları bizim tarafımızdan bilimsel olarak ispatlanmakta bulunan sayısız şeyi çok önceden görebilen üç adamın: Saint-Simon, Fourier ve Owen'in omuzları üzerinde yüksel[diğini - c.]»[1] yazmıştı.

ÇOCUKLUK VE GENÇLİK

Karl Marks 5 Mayıs 1818'de Trier kentinde, bir avukat olan Henrich Marks'ın oğlu olarak dünyaya geldi. Ailesi, şimdi adresi Brückengasse 10 No. olarak değiştirilen Brüçkengasse 664 No.lu küçük iki katlı bir evde otururdu. İki yıl sonra Marks'ın 1835'te Trier'den ayrılana kadar oturduğu Simenonstrasse'deki eve taşındılar. Moselle ırmağının iki yakası üzerine yayılmış olan Rhine eyaletine bağlı Trier kenti Almanya'nın en eski kentlerinden biridir. Ortaçağda geniş bir piskoposluğun merkezi, Trier başpiskoposunun ikametgâhı idi: ancak daha sonraları Trier Prusya'ya bağlı Rhine eyaletinin bölge merkezi olarak kalmasına rağmen Rhine boyunca uzanan Köln, Düsseldrof gibi başka kentlere nispetle eski önemini kaybetti. Trier o sıralarda 15.000'den daha az bir nüfusu olan sessiz bir kentti ama o da bütün Almanya'yı önüne katıp götüren toplumsal hareketten uzak kalamazdı. Orada da varlıklarını sefalet içinde sürdürmeye çalışan şehir yoksullarıyla varlıklı azınlık arasında keskin bir toplumsal karşıtlık vardı. Sosyalist teoriler Trier'de de yan-

(1) Marks ve Engels, **Seçme Eserler** (Üç Cilt), Cilt 2, Moskova 1969, S. 169.

kılandı, 1820'lerde ve 1830'larda Almanya'nın ilk ütopyacı sosyalistlerinden biri olan Ludwig Gall ilk broşürlerini orada yayınladı.

Karl Marks'ın babası Heinrich Marks hiç bir kötü alışkanlığı olmayan bir insandı. Çok okumuştu ve 18. yüzyılın başlıca Fransız düşünürlerinin eserleri hakkında hayli bilgi sahibiydi. Rousseau ve Voltaire, Trier'li avukatın kitaplığında büyük bir yer kaplıyordu. Locke, Leibniz ve Lessing'in eserleri hakkında epeyi bilgisi vardı. Yüksek Temyiz Mahkemesinde savunmalar yapan bir avukat olarak meslektaşları arasında büyük bir saygınlığı bulunuyordu. Marks daha sonraları babasının «kişisel asaleti yanında hukukçu yetenekleri bakımından da göze çarpan»[2] bir insan olduğunu yazmıştı.

Heinrich Marks siyasî görüşlerini hiç bir zaman liberalizmin sınırları ötesine taşırmadı, ama bu bile Prusya otoritelerinin ondan kuşkulanmalarına yetti. Polisler, 18 Ocak 1834'te Rhine eyalet meclisi milletvekilleri onuruna Casino Hall'de verilen şenlikte temsilî sistemi savunan söylevinden sonra gözlerini ondan ayırmadılar.

Heinrich Marks, aydınlanmacı düşünceleri kabul ederdi. Ve bir haham ailesinden gelmesine rağmen din konusunda serbest düşünen bir insandı. Katı dinî tutumlara ve Ortodoks dogmasına oldukça yabancıydı. Karl doğmadan kısa bir süre önce Almanya'daki Yahudilerin karşılaştıkları baskılardan kurtulmak için Musevîliği bırakarak Lutherci mezhebe girdi.

Karl'a karşı oğlunun manevî gelişmesine sürekli olarak ilgi gösteren yumuşak bir baba oldu.

Karl buna sıcak kalpli bir bağlılıkla karşılık verdi ve bu bağlılık Karl hayattaki tercihini yaptığında, baba ve oğulun kendilerini karşı karşıya buldukları zaman bile zayıflamadı. Bütün hayatı boyunca babasının anısına derin bir saygı besledi ve gümüş levha üzerine çekilmiş eski bir fotoğrafını yanından hiç ayırmadı. Marks öldüğünde Engels bu fotoğrafı onun koynuna yerleştirdi.

Karl'ın annesi Henriette Pressburg Hollandalıydı. 9 çocuk annesi olarak kendini ev işlerine vermişti. Manevî dünyası vardı. Ve oğluna Heinrich gibi gerçek bir dost olamadı. Karl'ın üç erkek, beş kız kardeşi vardı. Erkek kardeşleri küçük yaşlarda öldüler ve Karl en büyükleri Sophie ve en küçükleri Emilie ve Louise ile birlikte büyüdü.

Karl ailenin sevgilisiydi. İşlek zekâsı, çocuk oyunlarındaki yaratıcılığı, bir yığın fantastik hikâyeler yaratıp anlatmaktaki yeteneği onu

(2) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, Dietz Verlag, Berlin, S. 504.

bütün çocuk topluluklarının başına geçirirdi. Kızı Eleanor, daha sonraları halalarının, Karl'ın kız kardeşleri üzerinde muazzam etkisi olduğunu anlattıklarından sözetmişti.

1830 yılında Karl Trier lisesine (gymnasium) girdi. Yaratıcı yeteneğin gerekli olduğu yerlerde parlayarak öne çıkmasına rağmen en iyi öğrenciler arasında değildi. Ama iyi bir öğrenciydi. Mezuniyet belgesinde, yazılarının düşünce dolu olduğu, konu üzerinde derin bir kavrayışı bulunduğu, Latince ve Grekçe derslerinde «asıl güçlüğü dilin çapraşıklığında değil de konuda ve düşünce çizgisinde»[3] olan metinleri çözmekte başarı gösterdiği yazılıydı. Karl matematikte de iyiydi. Öteki çocuklar onu severlerdi, ama bazılarını dalgaya aldığı keskin zekâsı ve alaycı konuşması karşısında biraz tetikte dururlardı.

Karl öğretmenleri bakımından çok talihliydi. Onun zamanında, Trier lisesinin başöğretmeni günün en bilge kişilerinden biri olan tarih ve felsefe öğretmeni Johann Wyttenbach'dı. Alman ve Fransız Aydınlanmacılarının çok etkisi altında olan bir liberaldi ve gençlerin «ilerlemeye ve arılığa kutsal bir inançla» bağlı olarak yetiştirilmeleri gerektiğine inanırdı. Tabiî olarak Prusya yetkilileri Wyttenbach'a karşı herhangi bir güven beslemiyorlardı ve hayatının son yıllarında polis gözetimi altına bile alınmıştı. Matematik ve fizik öğretmeni olan Johnn Steininger'in bir materyalizm savunucusu olduğu düşünülürdü ve «vatanseverlik» anlayışı hakkında kuşkular vardı.

Trier'deki Friedrick Wilhelm Lisesinin kalın taş duvarları öğrencileri dışarıdaki çekici hayattan ayıramazdı. 1833 yılında lisede yasaklanmış yayınlarla yetkililer hakkında alaycı taşlamalar ele geçti ve öğrencilerden birisi tutuklandı.

Bu dönem Karl'ın gerici olan her şeyden nefret etmeye başladığı bir dönem oldu. 1835 güzünde mezun olurken, gerici düşüncelerinden ötürü adı çıkmış olan ve okulda siyasî gözetim kurmak üzere kendisine özel görev verilip bölge başöğretmeni olarak okula atanan Vitus Loers adlı öğretmen için veda konuşması yapmayı reddetti.

Karl'ın 1835 Ağustos'unda okuldan ayrılırken yazdığı kompozisyon, «Bir Genç Adamın Meslek Seçimi Üzerine Düşünceleri», onun düşünce çerçevesi hakkında iyi bir fikir vermektedir; bu yazısında, kişiye bütün insan soyu için çalışmakta en çok imkân sağlayan mesleği seçmenin en hayatî mesele olduğunu söylüyordu. Bu seçimin hiç de kolay olmadığının farkındaydı. İnsanlar her zaman istedikleri işi seçme imkânı bulamazlar;

(3) Marks/Engels, Gesamtausgabe (MEGA), Abt. 1, Bd. 1, Halbband 2, S. 183.

çünkü, «toplumsal ilişkilerimiz, belli bir dereceye kadar, henüz biz onları belirleyecek duruma gelmemişken oluşmaya başlar.»[4] Ancak yazının kilit taşı şuydu: dar bencilliğin kabuğu içine kapanma, insanlara hizmet edecek çareleri ara. «Eğer insan yalnız kendisi için çalışırsa belki ünlü bir eğitici, büyük bir bilgin, mükemmel bir şair olabilir, ama hiç bir zaman gerçekten büyük, kusursuz bir adam olamaz.» Karl kişinin eğer insanlığa en iyi bir şekilde hizmet edebileceği tutumu benimsemişse, mutluluğunu milyonlarla paylaşacağından ötürü bencilliğin o küçük ve sınırlı zevklerinden kurtulabileceğini yazmıştı.[5]

Bu yazı onun 18. yüzyıl Aydınlanmacılığının etkilerini, insanın ödevinin ortak iyilik olduğuna dair derin inancını ve insanın çevresine bağımlı olduğu düşüncesini gösterir. Karl'ın özgürlüğe âşık insancıl duygularının henüz oldukça belirsiz olduğu doğrudur. Ama Almanya'da hüküm süren gerici düzenle çatışmaya girdiğinde keskin zekâsı atacağı nihaî adımın hangisi olduğunu kavramasında ona yardımcı oldu.

BONN VE BERLİN'DEKİ ÖĞRENCİLİK YILLARI

Heinrich Marks, Karl'a pek çok umut bağlamıştı. Onu bilimsel bir kariyer için yetiştiriyordu. Bir keresinde ona şöyle yazmıştı. «Eğer tanrı isterse daha önünde kendin ve ailen, ve eğer yanılmıyorsam, bütün insanlık için yaşayacağın uzun bir hayat var.»[6]

1835 Ekim'inde Karl, Bonn Üniversitesi'ne yazıldı. Ve kendini gençliğinin olanca ateşiyle hukuk çalışmalarına verdi. Öyle ki, babası onu, yazdığı mektuplarda, sağlığı için çalışmalarını biraz hafifletmeye çağırmak zorunda kalıyordu. Karl, birçok dersi takip etmek için başvurdu; çeşitli konular üzerinde, özellikle tarih hakkında birçok kitap satın aldı. Hukuk öğretilerinin ve hukuk meselelerinin dışında Grek ve Roma mitolojisi, Homer ve modern sanat tarihi konferanslarını izledi. Ateşli hayal gücü onu edebiyata yöneltti: şiirler yazdı ve Göttingen Üniversitesindeki benzer çevrelerle temasta olan üniversite şairleri çevresinin bir üyesi oldu.

Bonn Üniversitesi öğrencileri Almanya'daki öteki üniversitelerin öğrencileri gibi dernekler *(Landsmannschaften)* kurdular. Marks Trier derneğine girdi ve yönetim kurulına seçildi. Bu derneğin, aralarında gür

(4) MEGA, Abt. 1, Bd. 1, Halbband 2, S. 165.
(5) Adı geçen eser.
(6) Adı geçen eser, S. 196.

siyah saçları ve ciddî düşünceli yüzüyle genç Marks da olan üyelerini gösteren bir taş basma resim hâlâ durmaktadır.

Marks'ın bir öğrenciyken okulda ve evde kafasına sokulmuş fikirlerden şüpheye düşmüş olması, babasına yazdığı ve şimdi mevcut olmayan mektuplarında bunların yansıması tabiî olurdu. Heinrich Marks böylesine bir mektuba yazdığı karşılıkta, oğlunun dinin ahlâkî bir temel görevi görüp göremeyeceğinden duyduğu ciddî kuşkuları gidermeye çalışıyordu: «Bilirsin ki, ben her şey olabilirim fakat bir fanatik asla. Ancak ....er veya geç iman, insan için gerçek bir ihtiyaç haline gelir.» Düşüncesini daha da pekiştirmek için, Tanrı'ya inanan büyük bilim adamları Newton ve Leibniz'i örnek gösteriyordu.[7] Ne var ki, Marks'ın eleştirici zekâsı otoriteleri yardıma çağırmakla yanıltılamazdı.

Marks Bonn'da yalnızca iki sömestr geçirdi ve sonra babasının tavsiyesiyle öğrenimini, öğretim üyeleri arasında en seçkin hukuk otoritelerinin bulunduğu Berlin üniversitesinde sürdürmeye karar verdi.

Berlin'e gitmezden önce Marks 1836 yılı yaz tatilini memleketinde geçirdi. Bu, bir çocukluk arkadaşı olan Jenny von Westphalen'le nişanlanması için fırsat oldu. 1814'te doğan Jenny danışma meclisi üyesi Ludwig von Westphalen'in kızıydı; seçkin bir asker olan büyükbabası, Brunswick Dük'ünün danışmanıydı ve İskoç aristokrasisinden gelen bir leydiyle evlenmişti. Jenny'nin babası, Jenny'nin üvey kardeşi ve geleceğin Prusya bakanlarından biri olan en büyük oğlu Ferdinand'da ve ailenin bazı fertlerinde bulunan o aristokrat kibirinden uzak bir insandı. Ludwig von Westphalen vaftiz edilmiş bir Yahudi olan «pleb» Heinrich Marks'la yakın dosttu ve onun oğluna hayrandı. Karl'a Saint-Simon'un düşüncelerini ilk açıklayan o oldu. Karl buna candan bir yakınlıkla karşılık verdi, ona ahlâkî yol göstericilerinden biri olarak baktı ve daha sonra doktora tezini de ona ithaf etti. Jenny'nin annesi, bir memurun kızı olan Karoline von Westphalen, içten ve sıcak kalpli bir kadındı. Ailenin küçük çocukları Jenny ve (Karl'ın okul arkadaşı) Edgar'ın kendi sınıflarının önyargılarından bağımsız gelişmeleri büyük ölçüde ana babalarının eseriydi.

Jenny akıllı bilgili ve görüş sahibiydi. Trier'in en güzel kadını ve baloların kraliçesi olarak büyük bir saygınlık görürdü. (Yıllar sonra Marks ona Trier'den şöyle yazıyordu: «Bir insan için, bütün kentin, karısını hâlâ bir 'peri masalı prensesi' olarak düşünmeye devam ettiğini farketmek şeytanca bir zevk oluyordu.»[8] Ne var ki, o, kendini varlıklı olma-

(7) Adı geçen eser, S. 186.
(8) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 643.

yan ve hiç bir asalet ünvanı bulunmayan bir aileden gelen genç öğrenciye vermekte ve kendi sınıfının erkeklerinden gelen pek çok «avantajlı» evlenme teklifini geri çevirmekte tereddüt etmedi.

Karl ve Jenny çocukken yakın arkadaştılar. Zamanla duyguları derin bir sevgiye dönüştü. Yalnızca duyguları değil aynı kökten kaynaklanan ruhları da, sabırsız ateşli genç adamla her zaman gülümseyen eşi az bulunur kadınsı inceliğe sahip alımlı genç kadını birbirlerine bağladı. Jenny, Karl'ın yeteneklerinin ve çarpıcı kişiliğinin farkındaydı, ona uygun bir eş olmak için çaba gösterdi. Karl, Jenny'ye tapardı ve bütün âşıkların yaptığı gibi duygularını şiirle dile getirmeye uğraşırdı. Bunların çoğu Jenny'ye yazdığı şiirlerdi ve daha sonraları bütün yeni başlayanlarda görülen o aşırı ünlemlerle ve abartmalarla dolu ilk şiirlerinden alaylı bir şekilde sözederdi. Ancak bu şiirlerin bazıları duygularının derinliği hakkında bir fikir verebilen çarpıcı lirizmini açığa vurmaktadır.

Kalbim zincirlenmişken derinden,
Gönlüm açıldı aydınlığa.
Ne umduysam karanlıklar içinden
Sende buldum sonunda.

Hayatın sarp, dikenli yollarında
Bulamadığım her şey,
Göründü bana hemencecik,
Senin büyülü bakışlarında.[9]

Nişanları, Jenny'nin ailesinin karşı koyacağı endişesiyle bir süre gizli tutuldu ve Jenny aristokrat akrabaları karşısında sevdiği erkekle evlenme hakkını savunmak için uzun ve kararlı bir direnme göstermek zorunda kaldı. Yedi yıl sonra evlendiler, ama o zamana kadar çok şey değişmişti : Karl'ın yaptığı seçimi onaylamış olan Heinrich Marks 1838'de, Karl'a oğluymuş gibi davranan Ludwig von Westphalen 1842'de ölmüşlerdi.

1836 Ekim'inde Marks Berlin Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne yazıldı. Prusya monarşisinin başkentinde Marks, her şeyden önce o dönemde Alman toplumunu kuşatan keskin çelişmeleri — Junker'lerin iktidarını, burjuvazinin karşı karşıya bulunduğu siyasî eşitsizliği ve geniş halk çoğunluğunun sefaletini — gördü. Üniversitede ders veren birçok iyi öğretim üyesi vardı. Daha çok kısa bir süre önce orada Hegel felsefe ders-

(9) El yazmasından çevrilmiştir.

leri, seçkin bir ilerici avukat olan Eduard Gans hukuk üzerine konferanslar veriyorlardı. Karl, Gans'ın konferanslarına devam etti ve Gans onu «çok çalışkan ve üretken olarak niteledi. Karl, 1838'de üniversite öğrencilerinin, doğum gününü kutlamak için evinin yakınında, Gans'ın onuruna düzenledikleri bir gösteriye katılmış olabilir. Bu olay polisin dikkatini çekti.

Marks, önceleri tek başına yaşadı ve Bonn üniversitesinde olduğundan çok daha fazla çalıştı. Babasına: «Berlin'e geldikten sonra o güne kadar varolan bütün ilişkilerimi kopardım; çok ender olarak ve isteksizce arkadaşlarımı ziyarete gittim ve kendimi bilime ve sanata vermeye çalıştım.»[10] diye yazdı. Bu çalışmalarının ürünlerinden biri de Jenny'ye ithaf edilmiş üç defter dolusu sone ve öteki şiirlerinin dışında çok sayıda şarkı, ballad, romans ve epigram oldu.

İhtilâlci romantisizmden kaynaklanan isyan havası şiire ilişkin çalışmalarının çoğuna hâkimdir. Marks, oyun yazmaya da elattı. *(Oulanem*, nazım ve trajedi) hatta mizahi bir roman *(Scorpion ve Felix)* bile yazdı. Ancak bütün bunları bitirmeden bıraktı.

Karl'ın şiiri, kendisi için koymuş olduğu yüksek standartların çok gerisindeydi ve bunlara karşı beslediği tek iyi düşünce bunların bir sıcaklığı yansıtıyor olmasıydı. Bu tarzda yazdığı şiirlerinden yalnızca *Vahşi Şarkılar* 1841'de, *Athenaum*'da çıktı. Bununla birlikte şiirleri biyografik bir kaynak olarak büyük önem taşımaktadır. Bunlar, Karl'ın genç bir insan olarak olayların gidişinden hoşnutsuz olduğunu, gayretli bir çalışma ve mücadeleyi özlediğini, ama henüz ne yapacağını bilmediğini açığa vurmaktadır. Rahat yolda yürümenin ve insanın kendi payına düşenle yetinmesinin yanlışlığını bütün varlığıyla sezmiş görünmektedir.

Benim harcım değil
Barışık yaşamak dünyayla
O bitmeyen kavgada olmalıyım
Kaygısızlık değil benim harcım.

Öyleyse atılalım bütün işlere
Durmadan yorulmadan
Her zaman umutla, her zaman tutkuyla
Uslanıp durulmadan.

(10) MEGA, Abt. 1, Bd. 1, Halbband 2, S. 214.

Acı umutsuzluk kalmış yalnız
Acının boyunduruğuna girmeyen
Ama asla yıkılmayan şey
Uğraşmak, aramak tutkuyla ve yapmak.[11]

Sık sık gerçeklikten kopuk soyut felsefî sistemlerden hoşnutsuz olduğunu ifade eder ve kendisine hayatta işlerlikte olan süreçleri görmek için yardım edecek bir dünya görüşü oluşturmaya ve bu süreçler içinde aktif bir yer almaya uğraşır. Marks'ın Hegel için yaptığı tanım büyük ölçüde kendisi için de uygundur:

Mavi bir göktü seyrettikleri
Sığınacak ülke arayan
Kant ve Fichte'nin.
Oysa ben ne gördümse sokaklarda
Hep onu anlamak istedim
Yanılmadan, aldanmadan.

Bununla birlikte Marks'ın Berlin'deki asıl uğraşı şiir değil bilimdir. Bu dönemden kalan, babasına yazdığı tek mektupta kitapları incelediği geniş malzemeyi düzene sokmak için yaptığı çabaları ve kendi teorik arayışını anlatmaktadır. Mektuplar, bu dönemdeki ilgilerinin genişliğini ve çeşitliliğini, kendisi için tayin ettiği yüksek standardı ve işe yaramaz olarak gördüğünde hiç duraksamadan bir kenara attığı kendi fikirlerine karşı takındığı eleştirisel tavrını göstermektedir.

Marks, Berlin'de hukuk, tarih, sanat teorisi ve yabancı dil çalışmalarıyla birlikte felsefede de iyi bir temel edinmeye başladı. İlk atılımını hukuk felsefesi üzerine uzun bir yazı yazmaya uğraşırken yaptı. Ama felsefeye olan ilgisi o dönemdeki hayatı bütün çelişkileriyle birlikte kavrama arzusundan da çıkmış olmalıdır.

HEGEL FELSEFESİNİN İNCELENMESİ. GENÇ HEGELCİLER ARASINDA

Araştırmaları boyunca, Marks, dünyayı sübjektif idealizmin görüş açısından açıklamaya çabalamanın boşluğunun farkına vardı. Marks'ı Hegel'e doğru iten şey, gerçekliği, gerçekliğin asli düzeni içinde açıklama arzusu, ya da daha sonraları üzerinde çalıştığı felsefî idealizmin diliy-

(11) El yazmasından çevrilmiştir.

le ifade ettiği gibi, ruhu (idea) gerçekliğin kendi içinde arayıştı. Şöyle yazıyordu Marks: «Nesnenin kendisi kendi gelişmesi içinde gözlemlenmelidir; keyfî bölümlemeler işin içine sokulmamalıdır.»[12]

Hegel felsefesi, 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında Avrupa'da yer alan Fransız ihtilâlinin etkisiyle feodal toplumsal ilişkilerin çözülüşünden ortaya çıkan tarihî değişikliklerin bir yansımasıydı. Bu toplumsal süreçler, bilimlerin ve özellikle tabiat bilimlerinin hızlı gelişmesiyle birlikte eski metafizik düşünce tarzına ağır bir darbe indirdiler. Engels daha sonraları şöyle yazmıştı: «Ama Hegel felsefesinin gerçek önemi ve ihtilâlci karakteri işte tam orada ....yani insan düşüncesinin ve eyleminin bütün ürünlerinin nihailiğine (finality) bir anda ve bütün hışmıyla indirdiği öldürücü darbededir.»[13]

Hegel'in başarısının büyüklüğü, diyalektik metodu ilk olarak sistematik bir şekilde işlemesindeydi.

Hegel felsefesi dünyayı sürekli gelişme içinde ve alçaktakinden yüksektekine doğru tırmanan bir bütünlük olarak gösterir. Hegel'in görüşüne göre gelişme, yeni bir aşamaya geçişle ya da eski çelişkilerin «ortadan kaldırılması» ve yeni nitelikte mündemiç (içkin) olan yeni çelişkilerin belirmesiyle sonuçlanan iç çelişkilerin mücadelesi ve halledilmesi yoluyla ilerler. Gelişme, süreklilik ve kesintinin, adım adım gelişmedeki kerte kerte niceliksel değişim, kesikliklerin ve yeni niteliğe bir anda geçişin birliği olarak görülür. Hegel bu ilkeyi esas olarak insan toplumunun tarihine uygular. O, dünya tarihini ruhun, yasaların hükmü altındaki gelişmesi olarak görür. Ruhun kendi özgürlüğünü gerçekleştirmesi bu gelişmenin anlamıdır.

Ne var ki Hegel diyalektiği, şeylerin özünün, Hegel'in diyalektik hareket sürecinin bütününü kendi-gelişmesine indirgediği Mutlak Fikir olduğunu ileri sürmesinden ötürü idealist bir temele sahipti. Hegel'e göre, diye yazıyordu Engels, «Mutlak Fikir ... kendisini tabiata feda eder (yani dönüştürür) ve daha sonra zihinde, yani düşüncede ve tarihte yeniden kendisine döner»[14] Mutlak Fikrin gelişmesi, Hegel felsefesinde mutlak gerçek şeklinde en yüksek noktasına varır. Kendi felsefî sisteminin, insan düşüncesinin gelişmesinin ve genel olarak gelişmenin nihaî hedefi olarak takdis edilip tapınağa kaldırılması, Hegel'in bütün olgulara sürekli hareket ve kesintisiz gelişme içinde bırakılmasını özellikle

(12) MEGA, Abt. 1, Bd. 1, Halbband 2, S. 42.
(13) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** Cilt 3, Moskova 1970, S. 339.
(14) Adı geçen eser, S. 340.

belirterek ortaya koyduğu diyalektik metodla keskin bir çelişme içindedir. Hegel felsefesinin sınırlılıkları en açık bir şekilde kendi siyasî görüşlerinde ortaya çıkar. O, toplumun gelişmesinin doruğunun sınırlı monarşi olduğunu ileri sürüyordu. Bu monarşinin tek görevi Prusya devletinde, bu devleti burjuvazinin ihtiyaçlarına uydurarak bazı «düzeltmeler» yapmaktan ibaretti. Bu, Hegel'in diyalektik metodunun objektif ihtilâlci muhtevasını tutucu metafizik bir sistemin gereklerine kurban ediyordu.

Hegel'in diyalektik metoduyla metafizik sistemi arasındaki çelişme feodalizmin bukağılarından kurtulmaya uğraşan ama bunu ihtilâlci yollardan yerine getirmekten kaçınarak, gerici güçlerle uzlaşmayı tercih eden Alman burjuvazisinin tutarsız ve kaçamaklı dünya görüşünün bir yansımasıydı.

Marks, Hegel felsefesi hakkında Berlin'e gelmezden önce de bir şeyler biliyordu, ama bunun üzerinde 1837 baharına kadar ciddî bir çalışmaya girişmedi. O sıralar sağlığını kitaplar üzerinde geceler boyu uğraşarak altüst ettiğinden ötürü Berlin'in bir banliyösünde, Stralow'da dinleniyordu. İşte orada, «Hegel'i takipçilerinin çoğu ile birlikte baştan sona öğrenmesinin gerekli» olduğunu gördü.[15]

Aynı günlerde 1831'de ölen düşünürün öğrencileri arasında bir ayrılık da gelişmekte idi. Aralarında Hinrichs, Gabler ve Göschel'in bulunduğu bazıları dinin savunulmasında militan bir tavır takınıyorlardı. Bunlar sağ-kanat Hegelcileri idiler. Hıristiyan Ortodoksluğunu Hegel felsefesinin içine sokuyorlar ve mevcut siyasî düzeni bir bütün olarak savunuyorlardı.

Aralarında David Strauss, Edgar ve Bruno kardeşler, Arnold Ruge ve Ludwig Feuerbach da bulunan, Genç Hegelciler olarak bilinen Sol-kanat grubu ise Hegel felsefesinden radikal sonuçlar çıkarmaya uğraşıyor ve onun diyalektik metodunu Hıristiyanlığın ve genel olarak dinin dogmalarını eleştirmek için kullanıyorlardı .Bu, ilk önce Davit Strauss tarafından İncil'i ilk Hıristiyan topluluklarının umut ve özlemlerini ifade eden kendiliğinden mitlerin bir araya getirilişi olarak ele alan iki ciltlik *İsa'nın Hayatı* (1835 ve 36'da basıldı) adlı kitapta yapıldı. Bruno Bauer ise tam tersine mitlerin insanın kendi-bilincine varmasındaki bir aşamayı, insan soyunun bir sonraki aşamada üstesinden kesinlikle geleceği bir aşamayı ve insanın bilincinin yetkinliğini yansıtan ürünü olduğuna inanıyordu. Bauer yalnızca İsa'nın kutsal kökeni üzerinde değil varoluşu

(15) MEGA, Abt. 1, Bd. 1, Halbband 2, S. 219.

üzerinde de kuşkular yaratıp, Hıristiyanlığın köklerini antikitenin manevî hayatıyla ve felsefî akımlarıyla bağlayarak dinin ve kutsal kitabın eleştirisini Strauss'dan çok daha ileri götürdü.

Genç Hegelcilerle dinin Ortodoks savunucuları arasındaki bu karşıtlık şeklen teolojik olmakla birlikte belirli bir siyasî muhteva taşıyordu: Mutlakiyetçi rejimin temel direklerinden birisi, dinin kutsal bir vahiy olarak inkârı ile ve onun insan ruhunun bir eseri olduğunda ısrar edilerek kökten çürütülüyordu. Genç Hegelciler gerçekliği eleştiri yoluyla dönüştürme ilkesini ileri sürerek dinin eleştirisinden gerici romantisizm idolojisinin ve Prusya mutlakiyetçiliğinin eleştirisine yönelmişlerdi; işte onların felsefesini radikal Alman burjuvazinin felsefesi yapan şey buydu.

İdealizm genç Hegelcilerin temel zaafıydı. Hegel'in zıddına onlar, sübjektivist bir tarih görüşüne eğilimliydiler ve umutlarını, teorik eleştirinin her şeye kadir olduğuna bağlıyorlardı. Ünlü kişilerin eleştirisel düşüncelerinin insanın kendi-bilincine varmasındaki ilerleyişe ve bunun sonucu olarak genel olarak ilerlemeye yeteceğine inanıp insanın pratik faaliyetini, özellikle kitle eylemini küçümsemeye yönelmişlerdi.

Marks, Genç Hegelcileri henüz Berlin Üniversitesi'nde öğrenciyken tanıdı. Onlara duyduğu yakınlık dünyadan habersizlerin çok kutsal sandıkları dinî ve felsefî dogmalara yönelttikleri sert eleştirilerden, kimilerinin sahip bulundukları radikal siyasî düşüncelerden, düşünce ve basın özgürlüğü doğrultusunda takındıkları tutumdan ve buna benzer şeylerden ötürü bir anda artıvermişti. Berlin'deki Genç Hegelciler çevresinin üyeleriyle yakın arkadaşlık kurdu. Bu çevre *Doktor Klub* olarak biliniyordu ve üniversitedeki teoloji hocası Bruno Bauer bu çevrenin her şeyi idi. Üyeler arasında tarih öğretmeni, Aydınlanmanın büyük uzmanlarından ve hayranlarından birisi olan ve Marks'ın kendisiyle kısa zamanda iyi bir dostluk kurduğu Karl Friedrich Köppen ile bir coğrafya öğretmeni olan Adolf Rutenberg de vardı.

Marks kısa zamanda bu kulübün entellektüel önderlerinden birisi oldu. Geniş bilgisi, güçlü mantığı ve akıl yürütmedeki derinlik ve tutarlılığı belirli bir mevkileri olan yaşlı adamların bile hayranlığını kazandı. 1840 yılında yazdığı kitabı *Friedrich der Grosse und seine Widersacher*'i kendisine ithaf eden Köppen üzerinde büyük etkisi vardı. 1841 yılında önde gelen genç Hegelcilerden Moses Hess arkadaşı Berthold Auerbach'a şöyle yazıyordu: «Kendini, en büyük ve belki de yaşayan tek gerçek düşünürle karşılaşmaya hazırlayabilirsin... Adına Doktor Marks denilen idol'üm henüz çok genç bir insan (24'ten fazla olamaz); ortaçağın dinine

ve siyasetine nihaî darbeyi o vuracak; o, en derin felsefî ciddiyetle en keskin zekâyı kendisinde birleştirmiştir; Rousseau, Voltaire, Holbach Lessing, Heine ve Hegel'in tek bir kişilikte birleştirildiğini düşün; birleştirmeyi (combine) kastediyorum mekanik olarak karıştırmayı değil -işte bu sana Doktor Marks hakkında bir fikir verecektir.»[16]» Bu görüşü paylaşan pek çok kimse vardı.

DOKTORA TEZİ

1939 başlarından itibaren Marks antik dünyadaki felsefî düşünüşün çok geniş bir araştırmasıyla, özellikle Epikürcülük, Stoacılık ve Septizmle başlayan felsefe tarihi çalışmalarının içine gömüldü. Bu seçimi belirleyen, hem bu felsefî sistemleri kendinin-bilinci (self-consciousnes) felsefesinin habercileri olarak gören genç Hegelcilerin ilgisi hem de Marks'ın kendisinin duyduğu ilgi idi. Marks, Tanrıtanımaz dünya görüşü gelişirken antik çağın en başta gelen düşünürlerinden biri olan ve kendisinin en büyük Yunan Aydınlanmacısı olarak adlandırdığı Epicurus'un felsefesine karşı tabiî bir ilgi duydu. Marks'ın etik meseleleri ile ve insanın çevresindeki dünyaya karşı tutumuyla uğraşan felsefî akımlara karşı derin bir ilgisi vardı. Marks'ın felsefe tarihi üzerindeki araştırması, nihaî olarak felsefenin dış dünyayı nasıl ele alacağına ilişkin o üzerinde hararetle tartışılan soruya karşılık bulmasına yardımcı oldu. Felsefe, varolan her şeyi aklî ve gerekli olarak mı kabul etmeli, yoksa kendi içinde, olanın karşıtı olarak olması gerekeni mi taşımalıydı? Marks'ın ilk araştırmasında, soyut ve salt teorik olanın ötesine geçerek şu can alıcı sorunun karşılığını bulmasına yardımcı olacak bir dünya görüşünün çevresini çizme ihtiyacına ulaştığını görürüz: İnsan bağlarından nasıl kurtarılmalı, nasıl özgürleştirilmeliydi?

Bu çalışmanın ilk meyvesi, 1839'da yazılan ve hazırlık için toparlanan malzemeyi ihtiva eden; şimdi *Epikürcü, Stoacı ve Septik Felsefeler Üzerine Defterler* olarak bilinen 7 defterlik bir diziydi. Bu eserinde Marks, felsefesinin dinle bağdaşmaz olduğunu gösteridi. O, felsefenin dünyayı etkileyecek aktif bir güç olduğundan hemen hemen emindi artık. Şöyle yazıyordu: «Ateşi cennetten çalan Prometeus'un evler inşa ederek yeryüzüne yerleştiği gibi bütün dünyayı kucaklayacak kadar gelişen felsefe de varlığın dünyasına yönelir.»[17]

(16) MEGA, Abt. 1, Bd. 1, Halbband 2. S. 261.
(17) Adı geçen eser, Halbband 1, S. 131.

Marks, hayatın içine aktif olarak karışan bir felsefenin ışığındadır ki Hegel'in *«aleladelik*, mutlak ruhun kendini normal olarak dile getirmesidir.»[18] diyen takipçilerini eleştirdi. O, felsefenin en geniş kavrama imkânlarına sahip olduğunu ve dünya üzerinde büyük bir etki yapabileceğini ısrarla belirtti. Marks, aklın gücünü savunan ve en sivri oklarını insan ruhunun şeylerin özünü kavrama yeteneğinden yoksun olduğunu ileri sürenlere ve anlaşılamayan olgulardan ibaret bir dünyanın körü körüne kabul edilmesinden söz edenlere yöneltti. Bu gruba girenler arasında onun çok yerinde olarak «her günkü işleri kendi aczlerinin ve eşyanın gücünün karşısında dövünmekten ibaret olan»[19] profesyonel cehalet papazları dediği Kantcı agnostikler vardı.

Genç Marks'ın radikalizmi ve özgür düşüncesi Epicurus felsefesine yaklaşımında ortaya çıktı. Epicurus'un özgürlük meselesine ilişkin görüşüne özel bir önem verdi ve o andan itibaren bütün çabasını ruhun özgürlüğüne ve bağımsızlığına, onun dinin batıl itikatlarının ve günah korkusunun bukağılarından kurtarılmasına adadı. Marks, ünlü Romalı filozof ve şair Lucretius'un çalışmalarında bulduğu benzeri düşünceleri de aydınlığa çıkardı.

Epicurus ve ahlâk hocası tarihçi Plutarch arasındaki polemikte Marks, Epicurus'un yanında yer aldı ve onun bütün Tanrıtanımaz kavramlarını kabul etti; o, dindar kişilerin kendi niteliklerini Tanrı olarak adlandırdıkları daha yüce bir varlığa izafe ettikleri üzerinde eski Tanrıtanımazlarla aynı fikirdeydi.

Marks, her zamanki titizliğiyle 1839 boyunca ve 1840'ın bir kısmında antik felsefe tarihi üzerinde çalıştı. 1841'in başlangıcında «Demokritçi ve Epikürcü Tabiat Felsefesi Arasındaki Fark» başlıklı bir doktora tezi yazmaya karar verdi. Bunların pek çok noktasını zaten ana çizgileriyle ortaya çıkarmış ve *Defterler*'inde kısmen işlemişti. Konunun formülasyonu kendi içinde, Demokritus, Epicurus ve Lucretius'un antik atomizm ve materyalizmin yanında açıkça tavır alınarak Hegel'e karşı girişilmiş bir polemikti. 1841 yılında tezine yazdığı önsözde Marks, gerçekte bu felsefî sistemleri küçümsediği için Hegel'e çatıyor ve bunların «Yunan felsefe tarihinin gerçek anahtarı»[20] olduklarına işaret ediyordu.

Tezi, Demokritus ve Epicurus'un görüşlerinin insanın manevî gelişmesindeki önemi üzerinde duruyor ve Epicurus'un felsefî sistemindeki diyalektik unsurları da ortaya çıkarıyordu. Tezin açığa çıkardığı şey, özel-

(18) Adı geçen eser, S. 132.
(19) Marks, Engels, **Werke**, Erganzungsband, Erster Teil, S. 70.
(20) Marks, Engels, **Werke**, Erganzungsband, Erster Teil, S. 262.

likle Demokritus'un atomların kendiliklerinden düşüşleri öğretisiydi. Marks, bunu öz-hareketin diyalektik ilkesi, eylemin ilkelerinden biri olarak görüyordu. Şöyle diyordu: «Nasıl iyilik kötülükten kaçışsa, bunun gibi zevk de acıdan kaçış (sapma - ç.) dır.»[21] Demokritus ve Epicurus'un görüşlerini karşılaştırırken, felsefesi kendi etik görüşlerinin, özellikle özgürlük öğretisinin temelini oluşturan ikincisinin yani Epicurus'un yanında yeraldı. Marks'ın ahlâkî meselelere yaklaşımı akıldışı dünyanın yeni bir kalıba dökülmesinden ve felsefenin ve hayatın diyalektik birliğinden yana olduğu için felsefenin hayata aktif müdahalesini öngörüyordu. Şöyle yazıyordu: «Dünya felsefileştikçe felsefe de dünyevileşir... onun gerçekleştirilmesi aynı zamanda onun kaybedilmesidir de.»[22] Burada söylemek istediği şey, felsefenin hayata dönüştürülürken hayatı yeni ve daha yüksek bir aşamaya yükselttiği, kendisinin de salt teori olmaktan çıkarak pratik faaliyette vücut bulduğuydu. İşte burada, onun, gelecekteki teori ve pratiğin karşılıklı bağlılığı ve birliği öğretisinin tohumlarını buluruz.

Marks'ın tezi, Tanrıtanımaz görüşlerinde kaydetmiş olduğu bir ilerlemeyi gösterir. Görüşleri militan bir Tanrıtanımaz ruhla ve batıl itikatlara karşı nefretle ateşlenmiş ve bilimsel araştırmayı dinin çerçevesi içinde dondurmaya ve onu dinin çıkarlarına tabi kılmaya çabalayan bütün gerici felsefeyi hedef almıştı. Marks tezlerinin önsözünde Tanrıtanımazlığın kendisinin amentüsü olduğunu açıklıyordu. Şöyle yazmıştı: «Felsefe... hasımlarına Epicurus'un haykırışıyla karşılık vermekten hiç bir zaman yılmayacaktır: 'gerçek kâfir, kalabalıkların tapındıkları tanrıları inkâr eden değil; asıl, kalabalıkların inandıkları tanrıları doğrulayan kişidir.'... Prometheus'un itirafı, 'sözün kısası, tanrıların topundan nefret ediyorum' onun kendi itirafıdır. Onun bütün yerdeki ve gökteki tanrılara karşı kendi özdeyişidir.»[23]

Marks, tezinde Tanrı'nın varlığının bütün o sözde delillerinin totolojiden (boş laftan) başka bir şey olmadığı üzerinde önemle durdu. Ama Marks, dinî dünya görüşünün akıl dışı olmasına rağmen dinin gerçek bir güç olduğunun farkındaydı. Dinin üstesinden gelmeye uğraşan gerçek bilimin ödevi, yalnızca onun dogmalarını yıkmak değil, onun özünü, kökenlerini ve gördüğü geniş kabulün nedenini açıklamaktı. Marks, tanrılara inanışın ortaya çıkışını insanın bilincinin gelişmesindeki ilk aşamanın, henüz kendini çevreleyen dünyayı kavramaktan ve açıklamaktan yok-

(21) Adı geçen eser, S. 283.
(22) Adı geçen eser, S. 328.
(23) MEGA, Abt. 1, Bd. 1, Halbband 1, S. 10.

sun olan ve bunun tabiatüstü ve akıldışı varlıklara atfeden ilkel bir düşünce düzeyinin yansıması olduğu sonucuna vardı.

Mark, «*her kim için dünya sebepsiz olarak görünüyorsa ve bu yüzden onun kendisi de sebepsiz olarak varoluyorsa, işte onun için Tanrı mevcuttur.*»[24] diyordu.

O sıralarda Berlin Üniversitesi'nde tez savunmak çok karmaşık ve çok masraflı bir işti; onun için tezini„ 15 Nisan 1841'de, felsefe doktoru ünvanını aldığı Jena Üniversitesi'ne takdim etti.

Doktora tezi Marks'ın ideolojik gelişmesinde önemli bir aşamadır. Çünkü o güne kadarki bütün geçmişi boyunca bir idealist ve bir Hegelci iken, artık bütünüyle Tanrıtanımazlığı savunuyor ve felsefenin gerçeklik üzerinde etken bir vaziyet almasında ısrar ediyordu. Hegel, onun için hâlâ büyük bir otorite — bir «dev düşünür» dü—ancak genç adam Hegel'inkinden farklı sonuçlara gerek gösteren bazı meselelere karşı kendi yaklaşımını geliştirmenin özlemi içindeydi. Felsefe ve gerçeklik arasındaki ilişki mselesinde göğüs göğüse boğuşmayı sürdürüyordu. Ve er ve ya geç düşünce ile varlık arasındaki ilişkiyle karşı karşıya gelmeye mecburdu. İdealizmle temelde bağdaşmaz militan Tanrıtanımazlığı onun daha sonraları materyalizmi benimsemesini kolaylaştırdı.

FEUERBACH'A KARŞI TAVIR

Marks'ın tezini bitirdiği yıl Almanya'nın ideolojik hayatında önemli bir olay — o günlerin öncü zihinlerinde büyük bir kurtarıcı etki yapan Feuerbach'ın *Hıristiyanlığın Özü*'nün basılması — oldu. Feuerbach bir anlamda, sınırlı da olsa genç Hegelcilerin idealizmin üstesinden gelen ilk düşünürdü. Kitabı dinin materyalist bir eleştirisiydi; ve tabiatın insan zihninden bağımsız olarak varolduğunu ve tabiatın insanların bizzat kendilerinin onun ürünleri olarak üzerinde ortaya çıktıkları temel olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Feuerbach, tabiat ve insan dışında hiç bir şeyin varolmadığını ve insanın dinsel hayal gücünün yarattığı üstün varlıkların insanın kendi özünün fantastik yansımalarında başka bir şey olmadıklarını ilân etti. Feuerbach'ın meseleyi ortaya koyduğu şekilde, insanın Tanrı anlayışı bireylerin karakteristikleri olmamakla birlikte bir bütün olarak insanlığa, insan soyuna, insan ırkına, ya da bir yaratık olarak insana ait niteliklerin bir araya gelişiydi. Feuerbach şöyle yazıyordu:

(24) Adı geçen eser, S. 81.

«Sevgiye kutsal bir yüklem olarak inanırsınız, zira, siz kendiniz seversiniz; Tanrı'nın akıllı olduğuna inanırsınız, çünkü, iyiliği ve aklı en iyi nitelikleriniz olarak görürsünüz... O yüzden en yüce gerçeklik olarak görülen Tanrı, insanın kendi özüdür.»[25] Bunun sonucu olarak insan kendi kendisini Tanrı kavramıyla yoksun bıraktığı kendi özüne yeniden sahip çıkmalıydı.

Daha bu sıralarda bile Feuerbach'ın bazı fikirleri genç Marks'ın kendisi için geliştirdiği düşünceleriyle çatışma halindeydi. O, Feuerbach'ın düşünerek zihninde geliştirdiği yaklaşımı kabul edemezdi; zira Feuerbach'ın diyalektiği küçümsemesi, Marks'ın diyalektiğin ihtilâlci rolünü derinden kavramasıyla çatışıyordu. Ve Marks felsefeyi aktif bir güç olarak görüyordu. Ancak Marks, Feuerbach'ın kitabını, bilimin kavrayış ufuklarını genişleten bir kitap olarak bütünü itibariyle olumlu karşıladı. Marks, dinin kökenlerinin dünyevî olduğuna dair kendi düşüncelerinden ötürü de Feuerbach'a ilgi duydu. Marks'ın materyalist fikirleri olgunlaşırken, klasik Alman felsefesinin idealist temellerine sonuncu güçlü darbeyi indiren ve bu felsefenin en son temsilcisi olan Feuerbach, Marks üzerinde gittikçe artan bir etki yapmaya başladı.

Marks, Feuerbach'ın kitabı hakkındaki düşüncesini ilk olarak, 1842 Ocağında yazılan ve bir yıl sonra yayınlanan «Strauss ve Feuerbach Arasındaki Hakem Olarak Luther» başlıklı makalede açıkladı. Bu Marks'ın o zaman Feuerbach'tan ne kadar tatmin olduğunu gösteriyordu. Genç Hegelciler gibi Marks'ın — kendisi bütünü itibariyle daha henüz bir idealist olduğundan — *Hıristiyanlığın Özü*'nü, bunun materyalist içeriğini kavramaksızın, öncelikle tutarlı Tanrıtanımazlığın bir manifestosu olarak gördüğü doğrudur. Ancak makalesinde, şeyleri «spekülatif teolojinin *gözüne gözüktüğü* gibi» gören Strauss'a karşı, şeyleri «*oldukları* gibi»[26] gören Feuerbach'ın yanında yeralmıştı. Marks, Feuerbach'ın görüşlerini Strauss gibi düşmanlıkla karşılayan ılımlı genç Hegelcilerin bu tutumlarını, gerçeği kavramalarını engelleyen batıl itikatlardan kurtulmak için açıkça isteksizlik göstermek olarak değerlendirdi. Şu sonuca vardı: «Aslında sizler için *ateş ırmağından geçmek*ten başka *gerçeğe* ve *özgürlüğe* giden bir yol yoktur. Feuerbach, çağımızın *arafıdır**»[27] Marks'ın makalesi, onun dünya görüşünde Feuerbach'ın fikirlerinin büyük etkisi altında materyalizmin unsurlarının ortaya çıktığını gösteriyordu.

(25) L. Feuerbach, Das Wesen des Christentbums, Leipzig, 1904, S. 75, 77.
(26) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 26.
(*) Araf: (Purgatory) Dinde günahların cezalarının çekildiği geçici bir yer. (ç.)
(27) Adı geçen eser, S. 27, bir kelime oyunu. **Feuer** - ateş ve **Bach** - ırmak.

SİYASÎ EYLEME BAŞLAYIŞ
PRUSYA SANSÜRÜNE KARŞI YAZILAN MAKALE

Artık doktora tezi tamamlanmıştı, Marks'ın gelecek için pek çok tasarısı vardı. Bonn Üniversitesi'ne Bruno Bauer'in yanına giderek felsefe öğretmeye ve Feuerbach'la birlikte *Ateizm Arşivleri* adında bir dergi çıkartmaya ve Hıristiyan sanatı üzerine bir çalışma yapmaya karar verdi. Trier'de iki ay kaldıktan sonra 1841 Temmuz başlarında yerleşmek üzere Bonn'a gitti. Burada Bruno Bauer ile yakın dostluk kurdu ve ona sağ-kanat Hegelcileri hedef alan Hegel'in *Hüküm Günündeki Borazan Sesi* adlı Tanrıtanımaz kitapçığını yazmakta yardımcı oldu.

Ancak bir öğretim üyeliği bulma ümidi gerçekleşmedi. 1840 yılında tahta çıkışı ile muhalefet çevrelerinde artık liberal bir hükümet siyaseti olabileceği ümidini uyandıran Kral 4. Friedrich Wilhelm çok geçmeden hiç bir anayasa reformu olmayacağını azıkça ilân etti. Ne kadar ılımlı olursa olsun, Prusya monarşisini eleştirenler acımasızca eleştirildiler. Johan Jacob Prusya için temsilî meclis sistemini savunan kitapçığı yazması yüzünden vatana ihanetle suçlandı. Bruno Bauer Bonn Üniversitesi'nden kovuldu.

En önde Marks, Bruno Bauer ve Arnold Ruge olmak üzere genç Hegelcilerin en radikalleri, durmaksızın artan hükümet tedbirleri yüzünden ve bir anayasa ile kendisine göre liberal bir düzen getireceğini umdukları «aydınlık monarşi» hayallerinin yıkılmasından ötürü siyasete dönmek zorunda kaldılar. Marks, bir anda ve ne pahasına olursa olsun tercihini yaptı ve siyasî savaşçılığı kabul etti. Kendisini gençliğinin olanca ateşiyle demokratik özgürlükler için Prusya mutlakiyetçiliğine karşı verilen mücadelenin içine attı. Daha önce başlamış olduğu teorik çalışmaları bir yana koydu ve 1842 yılı Ocak ortası ve Şubat başlarında «Son Prusya Sansür Yönetmeliği Üzerine Düşünceler» başlıklı makalesini yazdı. Bu, hükümet ve ılımlı muhalefetin bir bölümü tarafından yeni kralın liberal düşüncelerinin bir delili olarak karşılanan sansür kanununa karşı yayın yoluyla yaptığı ilk saldırıyı ve kanunu şiddetle eleştiriyordu.

Marks, basına daha çok özgürlük veriyormuş gibi görünen ama gerçekte amansız gerici sansürü başıboş bırakan, ikiyüzlülükle kaleme alınmış yönetmeliğin gerçek anlamını teşhir etti. Şöyle yazıyordu: «Bir şeyden pay vermek gerektiği zaman, kişileri, araçları feda etmek, ama sözkonusu olan şeyi, kurumun kendisini olduğu gibi korumak *sahte-liberalizmin* huyudur. Kamuoyunun yüzeyde kalan ilgisi böylelikle saptırılır.»[28]

(28) Adı geçen eser, Bd. 1, S. 4.

Yönetmeliğin esası, Hıristiyan dini üzerindeki eleştirilerin bütünüyle yasaklanması ve böylelikle de siyasî muhalefetin bütün çıkış yollarının tıkanmasıydı. Hükümet, bunun, mevcut sisteme yönelen bütün eleştirileri boğacağını sanıyordu.

Marks, düşünceleri cezalandıran kanunların, ancak tek başına bütün toplumun aklına kendisinin sahip olduğunu sanan ve halka düşman bir hükümet tarafından çıkarılabileceğini söyleyerek hükümetin basını gemlemesini takbih etti. Böyle bir hükümet, ancak bir bürokratik makineye yaslanabilir ve ancak resmî görevlilerine güvenebilirdi. Prusya devlet sistemindeki hayatî sakatlık, bürokratların, dedikleri ve yaptıkları sanki Tanrı buyruğu olan kibirli resmî devlet memurlarının sahip oldukları iktidardı. Bundan dolayı Marks, sansüre yönelttiği eleştirisini Prusya devlet kurumlarının, ve mutlakiyetçi feodal sistemin kendisinde bulunan temel sakatlıkların kararlı ve ısrarlı bir şekilde mahkûm edilmesiyle birleştirdi.

Vardığı sonuçta ihtilâlci bir ses çınlıyordu: «*Sansürün* gerçekten *kökünden tedavisi* onun tümüyle *ortadan kaldırılması* demektir. Zira Kurumun kendisi bir kurum olarak hastadır.»[29] Düşündüklerinin tümü gibi bu da okura Almanya'daki toplumsal düzenin kısmî düzeltmelere değil, radikal dönüşümlere ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Böylesine bir dönüşümün itici güçleri ya da sınıfsal amaçları hakkında henüz açık bir fikri olmadığı doğrudur, ama ihtilâlci bir yazar olarak yaptığı bu başlangıç, ihtilâlci demokratik inançlarının çarpıcı bir ifadesidir.

Marks'ın makalesi Almanya'da mevcut sansür altında basılamadı. Gün yüzüne ilk olarak 1843 yılında İsviçre'de Ruge tarafından *Anekdota zur neuesten deutschen Philosophie und Publicistik*, başlığı altında yayımlanan bir derlemenin ilk cildinde çıktı.

RHEINISCHE ZEITUNG YAZARLIK VE EDİTÖRLÜK

Marks'ın ihtilâlci-demokratik fikirleri, onu, geniş bir eylem alanı ve fikirlerini duyurabileceği bir kürsü aramaya zorladı. 1842 Ocağında Köln'de yayımlanmaya başlayan *Rheinische Zeitung* adındaki muhalefet gazetesine girdi. Gazete Rhineland'ın önde gelen zengin burjuvaları — Camp Hausen, Hansemann ve liberal muhalefetin öteki üyeleri — tarafından

(29) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 25.

kurulmuş ve finanse edilmişti. Bu kişiler, en iyi yazarları gazeteye almak çabası içinde radikallere ve özellikle genç Hegelcilere yöneldiler. Bu çaba ortak düşmana karşı bir çeşit özel pakt kurulmasıyla sonuçlandı. Marks'ın tavsiyesiyle — Marks artık Rhine eyaletindeki siyasî çevrelerde önemli bir otoriteye sahipti — Berlinli bir genç Hegelci, Adolf Rutenberg gazetenin editörlüğüne getirildi. Bauer kardeşler, Hess Köppen gibi genç Hegelci yazarlar gazeteye yazılar yazdılar. Ancak ilk başlarda daha çok liberal çıkışlar hâkim olmakla birlikte gazetenin çizgisi belirsizdi. Ve geniş bir okuyucu kitlesi yoktu: 1842 Ocağında 400 abonesi bulunuyordu.

Marks *Rheinische Zeitung*'da 2 Mayıs 1842'de yayınlanan Rhine eyalet meclisinin çalışmaları hakkındaki bir yazı dizisiyle yazılarına başladı. 1842 yazından itibaren gazete üzerindeki etkenliği daha da arttı. Artık yalnızca makale yazmakla kalmıyordu. Yönetimde de gittikçe artan bir söz hakkı vardı. 1842 Ekim ayı ortasında gazetedeki işleri onu Köln'e taşınmaya zorladı. 15 Ekim'de de gazetenin editörü oldu.

Bundan sonra gazete artık dikkat çekici ihtilâlci-demokratik çıkışlar yapmaya başladı. Ve Prusya mutlakiyetçiliğine ve onun ideolojik savunucularına yönelttiği eleştiriler gittikçe keskinleşti. Pratikteki bu ilk sınav Marks'ın yeteneklerinin pek çok yanını; örgütleyici yeteneğini, yazı kadrosunu seçmekteki maharetini büyük çalışma kapasitesini hem yazı yazmaktaki hem yayıncılıktaki tabiat vergisi edebî üstünlüklerini ortaya çıkardı.

Marks, büyük bir günlük gazetenin editörü olarak gösterdiği büyük yetenekle yazı kurulu üyelerinin ve danışma kurulu üyelerinin katıldıkları haftalık toplantılarda üzerlerinde hararetle tartışılan sosyo-ekonomik meseleleri halletmeyi de başardı.

Marks, başka yazarlar da alarak gazeteyi daha popüler bir hale getirdi. Çok geçmeden Rhine eyaletinin, hatta Prusya Krallığı sınırlarının dışında bile ilgiyle okunmaya başlandı. Muharrirleri arasında İngiltere'den haberler gönderen genç Engels vardı. *Rheinische Zeitung* bütün Almanya'daki demokratların sözcüsü haline geldi. Tirajı 1842 Ağustos'unda 885 iken Kasım'da 1820'ye ve 1843 Ocağında o dönem için büyük bir rakkam sayılan 3400'e çıktı. *Manheimer Zeitung* 1842 Aralığında şunları söylüyordu: «gazetenin Almanya ve Almanya dışındaki abonelerinin sayısı günden güne artıyor ve artık ilerleme ve özgürlük taraftarlarının... çıkarlarını savunan kendilerine ait bir organları bulunuyor.»

Gazetenin Marks'ın makalelerinin pekiştirdiği çizgisi, Prusya hükümetini hemen uyardı. Prusya sansürü, Marks'ın Rheinish Eyalet Meclisi üzerindeki yazı dizisinin ilk makalesinin yayımlanmasından sonra çok

daha sertleşti; devlet ve kilise üzerine olan ikinci makalenin yayımını yasakladı. Yetkililer en çok Marks'ın Rheinish meclisindeki orman suçları kanununun tartışmaları üzerindeki makalesinden tedirgin olmuşlardı. Vali *(Oberprasident)* von Schaper «Mevcut devlet kurumlarına karşı saygısızca ve hayasızca müdahalesinden ötürü» gazeteye karşı bir kararname çıkartılmasına karar verdi. Gazete kapatılmakla yüzyüzeydi. 30 Kasım 1842'de Marks, Ruge'ye şöyle yazmıştı: «Şimdi artık, sabahtan akşama kadar sansürün verdiği müthiş eziyetlerle, bakanlıklardan gelen yazılarla, *Ober Präsident*'in yakınmalarıyla, eyalet meclisindeki suçlamalarla, hissedarların ulumalarıyla vbg. başa çıkmak zorundayız ve ben eğer hâlâ yerimde duruyorsam, bu bütün imkân ve yeteneklerimle iktidardakilerin kafalarındaki planları gerçekleştirmelerinin önüne geçmeyi görevim olarak gördüğümdendir.[30] Bu şartlar altında Marks'a, Prusya gericilerine gazeteyi kapatmak için bekledikleri bahaneyi vermeden gazetenin temel çizgisini sürdürmek için kendine hâkim olmak ve olağanüstü bir esneklik göstermek düşüyordu.

MARKS'IN YAZILARINDAKİ İHTİLÂLCİ DEMOKRATİK FİKİRLER

Almanya'daki ciddî toplumsal ve siyasî meseleler üzerindeki gergin ve sert tartışmalar Marks'ın ihtilâlci-demokratik inançlarını güçlendirmesine ve ateşli bir ihtilâlci yazar olarak kalemini keskinleştirmesine yardımcı oldu.

Yazdığı bütün makaleler mevcut sistemin akıl dışı, «Zulüm ve vahşeti» mazur göstermeye çalışanların düşüncelerini ise sakat olduğunu gösterme amacını güdüyordu. Makaleleri ilerlemeye ve yeninin ve ilerleyenin eskiyi ve çürüyeni yeneceğine olan derin inancının izlerini taşıyordu. Bu makaleler Marks'ın ihtilâl çağının edebiyatı hakkındaki kendi sözlerinin bir araya toplanmasıydı. Bu çağın edebiyatı, durmak dinlenmek bilmez eleştirisinde, *«parçalanmış olanı parçalayan ve reddedilmiş olanı reddeden yeni hayatın kendi öz gücünün farkına varmış olmasına»*[31] güveniyordu.

Rheinische Zei tung'da yayımlanan «zümreler meclisi oturumlarında basın ve yayın özgürlüğü üzerine görüşmeler» hakkındaki makalesinde Marks, kendisinin de dediği gibi, basın özgürlüğünü ve sansürü farklı bir

(30) Adı geçen eser, Bd. 27, S. 413.
(31) Adı geçen eser, Bd. 1, S. 80.

açıdan ele alıyordu: «son Prusya sansür yönetmeliği üzerine düşünceler» de her ikisini de genel olarak ele aldığı halde şimdi meseleyi farklı toplumsal grupların ve zümrelerin tavırlarıyla birleştiriyor ve eleştirisini Prusya'daki mutlakiyetçi rejimin toplumsal temellerine — Junkerlerin egemenliğine ve Prusya'nın siyasî kurumlarını muamma haline getiren sınıf ayrıcalıklarına — kadar vardırıyordu. Sınıf temsili ilkesine karşı sert bir saldırı başlattı ve bunun halka karşı bir durum olduğunu gösterdi.

Rhenish eyalet meclisi, zümre yönetimine dayalı asillerin egemenliği altında temsilcilik sisteminin gülünç bir taklidi olan tipik bir feodal kurumdu. Çıkarlarını meclisin savunduğu varsayılan eyalet [halkı] «temsilcilerine karşı, temsilcileri aracılığıyla verdiği kavgadan daha büyük bir kavga vermek zorundaydı.»[32]

Meclisin taşıdığı bu zümre karakteri basın üzerine görüşmelerde de iz bıraktı: ünvan sahibi aristokratların temsilcileri basın özgürlüğüne, sözgelimi ihtilâle yolaçtığı için karşı koyuyorlardı. Marks, ihtilâli birilerinin kötü niyetlerine atfetmeye çalışan bu teşebbüsleri teşhir etti ve bunun kanunlara bağlı objektif bir süreç olduğunu gösterdi. Nasıl ki gök cisimleri astronomun teleskobu yüzünden hareket emiyorlarsa, ihtilâllere yol açan şey de basın özgürlüğü değildi.

Marks'ın gazetedeki yazılarında göze çarpan şeylerden biri de meclisin burjuva üyelerinin gönülsüz tavırlarına yönelttiği eleştiriydi. Marks, onların dar sınıf çıkarlarının güdüsüyle hareket ettiklerini ve muhalefetlerinin «Bir vatandaşın *(Citoyten)* değil, bir *burjuvanın* muhalefeti»[33] olduğunun tamamen farkındaydı.

Marks, «Erkekçe onurlu ve kararlı tutumu», basın özgürlüğünün karşısında olanların acıklı çırpınışlarının tam karşıtı olan meclisteki köylü temsilcisinin tutumunu destekledi. Özgürlük diyordu Marks, mızraklarla ve baltalarla kazanılmalıdır. Yararsız sızlanmalarla ve sümsükçe dilenmelerle değil.

Makale, Marks'ın ihtilâlci-demokratik görüşlerini apaçık ortaya koyuyordu: Feodal-Monarşist toplumsal zümre sisteminden nefret eden bazı toplumsal zümrelere imtiyaz yerine, bütün halka demokratik özgürlük çağrısı; dar kafalı burjuva liberalizmine yönelik eleştiri; kitleleri bir bekle gör politikasına mahkûm eden liberal taktiklere karşı kararlı ihtilâlci eylem ile muhalefet yürütme.

---

(32) Adı geçen eser, S. 43.
(33) Adı geçen eser, S. 65.

Yazar, Marks, yalnızca Almanya'daki toplumsal ve siyasî düzene karşı değil, onu destekleyen gerici filozof ve tarihçilere karşı da savaş ilân etti. Almanya'da Avukat Stahl ve tarihçi Leo, Fransa'da Bonald ve de Maistre ve İsviçre'de Haller gibi savunucularının aydınlanma hareketine saldırdıkları, Fransız burjuva ihtilâlini aforoz ettikleri, ortaçağa ağıtlar yaktıkları gerici romantisizmi de elden geçirip takbih etti. Aristokratik feodal kurumlar, tarihî hukuk okulu tarafından da (Hugo, Savigni ve diğerleri) göklere çıkartılıyordu. Bu akım, tarihî geleneklerin ve zamanın yüceltiği kurumların işlerine, bu kurumların onları aklî bir açıklanmadan hatta değişmeden masun kılan eşi bulunmaz bir millî ruhun ürünleri olmalarından ötürü karışılmaması gerektiğini ileri sürüyorlardı.

Marks'ın «Tarihî Hukuk Okulunun Felsefesî Manifestosu» adlı makalesi, bu akımın gerici yapısını ve onun ileri fikirlere ve daha da çok mevcut düzenin ihtilâlle devrilmesi fikrine nasıl düşman olduğunu teşhir etti. Daha sonraları, çok daha yıkıcı bir şekilde, «bugünün kötülüklerini geçmişin kötülükleriyle haklı çıkartan; kırbacın eski, tevarüs edilmiş ve tarihî olmasından ötürü serflerin her kırbaç yiyişlerinde haykırmalarını isyankârlık olarak damgalayan bir okul»[34] diyerek tanımladı.

Rheinische Zeitung'da yayınlanan makaleleri yazdığı sırada devletin yapısı ve rolü ile maddî ve manevî faaliyet arasındaki ilişki hakkındaki görüşleri daha henüz idealistti. Ancak gerçeğin eleştirici bir değerlendirmesine ve özgürlük idealini yalnızca saf aklın alanına değil, gerçekliğin içine yerleştirme arzusuyla birlikte halkın gerçek çıkarlarını kavramak ve savunmak isteği ona kendisini çevreleyen dünya ve özellikle toplumsal ilişkiler hakkında gittikçe derinleşen ve somutlaşan bir anlayış kazandırdı. Ve bu onu sonunda materyalizme vardırdı.

Marks'ın *Rheinische Zeitung*'un editörlüğü görevini kabul ettiği gün çıkan gazete onun «Komünizm ve *Augsburg Algemeine Zeitung*» başlıklı makalesini taşıyordu. Bu makale, gerici *Algemeine Zeitung* gazetesinin Marks'ın gazetesini komünist propagandasını yapmakla suçlayışına karşılık veriyordu. Marks, komünizm meselesinin ileri Avrupa ülkeleri, özellikle İngiltere ve Fransa için muazzam önem taşıdığını söylüyordu. Komünizm diyordu Marks, «Avrupa'nın ayırdediciliğinin» en önemli çağdaş göstergelerinden birisidir. Bunun da ötesinde Marks, komünist fikirlerle bu ülkeleri dağıtıp çözen kitlesel işçi hareketleri arasındaki sıkı bağı görmeye başlıyordu: «Hiç bir şeye sahip olmayan zümrenin orta sınıfların refahından pay *istediği* gerçeği Manchester, Paris ve Lyons'da yaşa-

(34) Adı geçen eser, S. 380.

yan herkes için aşikârdır.»[35] Bu üç şehre değinmesi için haklı bir neden de vardı: Manchester Chartist hareketin merkezlerinden biriydi. Paris ve Lyons ise proletaryanın ihtilâlci eylem alanıydılar. 1831 ve 1834'te Lyons'lu dokumacıların yaptıkları ayaklanmalar pek çok kişinin henüz aklından çıkmamıştı.

Karşı karşıya kalmış bulunduğu meselenin büyük önemini kavrayan Marks, sosyalizm ve komünizmin özü hakkında nihaî kararını verebilmek için bilgisinin yetersiz olduğunu gördü. Ancak Leroux Considerant ve Proudhon'un kitaplarını okuması Marks'a onların ütopik sosyalizmlerindeki teorik sakatlığı açıkça göstermişti. Demokratik düşünceli Marks'ın bu öğretilere karşı fikrini etkileyen bir başka vaka ise, o sıralar büyük toprak sahibi zümreleri savunulmasının ve loncaların muhafaza edilmesi taleplerinin sık sık komünizm kılığında ortaya atılması idi.

Marks, birbiri ardısıra çıkarak yayılan ütopyacı sosyalizm öğretilerini, dünyaya mutlak bir gerçek bulunduğunu açıklamaya çabalamaları ve açıkça dile getirdikleri dogmatizm yüzünden eleştirdi. Şöyle yazmıştı, «*Rhenische Zeitung*... bugünkü şekilleriyle komünist fikirlerin bir *teorik gerçeklik* taşıdıklarını bile kabul etmemektedir. Bu yüzden onların *pratikte gerçekleştirilmelerini* isteyemez hatta bunu mümkün bile görmemektedir.»[36]

Genç Marks gerçeklik üzerine bildiriler yayınlamaktan ya da gerçeklik için dogmatik reçeteler düzenlemekten kaçındı; gerçekliğin çelişkilerini çözümleyecek yollar bulabilmek için bunlar üzerinde sürekli ve derin bir inceleme yaptı. Daha sonraları önemli ütopyacı sosyalistlerin fikirleri hakkında daha derin ve daha geniş bir anlayışa ulaştığı zaman, onların teorilerindeki aklî unsuru değerlendirerek bunları kendi bilimsel komünizmini oluşturmak için yaratıcı bir şekilde kullanmasını bildi.

Marks «Orman Suçları Kanunu Üzerindeki Görüşmeler» başlıklı makalesinde ciddî toplumsal meseleleri ele alıyordu. Bu makale *Rheinische Zeitung*'da 25 Ekim 1842'den 3 Kasım 1842'ye kadar yayımlanan «Altıncı Rhine Eyalet Meclisi'nin Oturumları» başlıklı dizideki üçüncü yazıydı. Burada yalnızca bireysel çıkarlar karşısında bir bütün olarak toplumun çıkarlarını değil, «yoksulların, siyasî ve toplumsal ayrıcalıklardan yoksun kitlenin çıkarlarını»[37] savundu. Bu onun ihtilâlci demokratizmine çok daha belirgin bir toplumsal hedef kazandırdı. Şimdi artık mevcut sis-

(35) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 106.
(36) Adı geçen eser. S. 108.
(37) Adı geçen eser. S. 115.

tem altında ezilen geniş emekçi halk kitlelerinin çıkarlarını savunmayı amaçlıyordu.

Marks, Rhenish eyalet meclisinin yoksulların ağaç kesmelerine, hatta rüzgârla savrulmuş dal ve filizleri toplamalarına bile gaddarca cezalar getiren yeni tasarıyı destekleyerek tamamen çıkarları mülksüz emekçi halkla çatışan özel orman sahiplerinin yanında yeraldığını gösterdi. Marks, devlet kurumunun bir bütün olarak toplumun çıkarlarının ifadesi olduğu şeklindeki idealist görüşü henüz kabul etmekle birlikte, yalnızca meclisin değil, devletin kendisinin de özel mülkiyetin bekçiliğini yaptığını kavramaya başlamıştı. Prusya devletinin, sınıf ayrıcalıkları, bürokratik ve polis sistemiyle devletin bu karakterini ortadan kaldırmış olduğuna inanıyordu. Öfke ve iğrenti karışımı bir duyguyla, Prusya devletinin, «Devlet gibi davranacak yerde, özel mülkiyetin istediği gibi davranacak kadar alçaldığını»[38] yazıyordu. Ancak Marks, bir operatörün ameliyat edilecek organı keşfetmesi gibi, esas olan şeyi — özel mülkiyetin çıkarları ve mevcut devletin siyaseti arasındaki bağı, bulmuştu neredeyse.

Marks, Prusya devletini, orman sahiplerini hoşnut kılmakla ve böylelikle özel çıkarların tutsağı haline gelmekle suçlarken, devletin halkın çıkarlarına karşı beslediği düşmanlığı vurguluyordu. Bu dönemde yazdığı yazılarda sık sık kullandığı özel çıkar kavramı gittikçe somutlaşan bir muhteva kazanıyordu. Özel ve genel felsefî anti tezinin ardında, mülkü olanlar ve olmayanlar arasındaki çelişme yatıyordu.

Bu çelişmeler ve Prusya devletinin halka — karşı özü, Marks'ın «Moselle Muhabirinin Haklılığı» başlıklı makalesinde çok daha güçlü bir biçimde ortaya konulmuştu: 15 - 20 Ocak 1843 tarihleri arasında yayımlanan bu makale, Peter Goblenz'in Moselle'de bağcılıkla uğraşan köylülerin içinde bulundukları kötü durumu ve hükümetin bunlara yardım etmekte gösterdiği isteksizliği anlatan haberindeki gerçekleri Von Schaper'in inkâr etmeye kalkışmasına verilen bir karşılıktı. Von Schaper'le polemiğe giren gazete editörü Marks, artık yetkililerle açıkça boğaz boğaza geliyordu.

Marks'ın bu yazısı, halkın mutlakiyetçilik ve feodal kalıntılar altında çektiği sıkıntıların asıl köklerinin neler olduğu hakkında çok daha derin bir kavrayış kazandığını ortaya koydu. Marks, Moselli'li bağcıların vahim durumlarının suçunu hava şartlarına ve resmî görevlilerin yaptıkları çeşitli yanlışlıklara yüklemeye kalkışanlara kararlı bir biçimde karşı çık-

(38) Adı geçen eser. S. 126.

tı. Şöyle yazmıştı, «İnsan *devleti ilgilendiren* bir durumu incelerken, *şartların objektif tabiatını* görmezlikten gelmeye ve her şeyi igili kişilerin *iradesiyle* açıklamaya kolayca heveslenebilir. Ne var ki özel kişilerin ve tek tek yetkililerin davranışlarını belirleyen ve onlardan kendilerinin soluk alıp vermeleri kadar bağımsız olan *şartlar* bulunmaktadır.»[39] Marks, halkın sıkıntılarının asıl nedeninin Prusya'daki toplumsal sistemin ve Prusya monarşisinin tabiatında yattığını ileri sürüyordu. Marks, halkla hiç bir teması olmayan, onların üstüne çöken ve halkın çıkarlarını gözetmeyen bürokratik makine hakkında açıklayıcı yazılar yazdı. Halkın çıkarlarıyla Prusya devletinin siyasetleri arasında sürekli bir çelişme olduğunu söyledi. Bütün yazısını tek bir fikir kucaklamaktadır: Mevcut düzende halk hükümetten hiç bir iyilik bekleyemez. *Oberprasident*'e verilmesi tasarlanan karşılığın beş bölümünden yalnızca ikisinin gün ışığına çıkması bu yüzden şaşırtıcı değildir. Geri kalan bölümler yasaklanmıştır

Makale, Marks'ın üslubunda da bazı değişiklik belirtilerini ihtiva ediyordu: Karşı konulmaz mantığına rağmen soyuta yönelen inşalar çok daha azdı artık ve Marks, halkın çıkarlarının savunucusunun yüksek ve berrak ses tonuyla konuşmaya başlamıştı: «Çevresindeki halkın yoksulluğunun *amansız çığlığını* sık sık duymak zorunda kalan herkes, düşüncelerini en zarif ve en yumuşak görüntülerle dile getirebileceği estetik inceliği hemen kaybeder. Hatta bir zaman için, anayurdunda yaşadıkça unutamayacağı bir dille, acının diliyle konuşmayı *siyasî* görevi olarak kabul edebilir.»[40]

«ÖZGÜRLER» İLE ÇATIŞMA

Genç Hegelcilerden gittikçe kopan Marks'ın ayrıntılı olarak ortaya koyduğu teorik görüşler ve bunun da ötesinde *Rheinische Zeitung*'da izlediği taktik çizgi Berlin'de kendilerine «Özgürler» adını veren bir grup adamla çatışma içine girmesine yol açtı. Bunların arasında Edgar Bauer ve daha sonraları Max Stirner takma adını alan Kaspar Schimidt'in önderlik ettikleri Genç Hegelciler de vardı. «Özgürlerin» karakteristik özellikleri, ayırım yapmaksızın her şeyi eleştirmeleri, ortaya herhangi bir olumlu program koymamaları, topyekûn inkârı savunmaları ve en ilgisiz zamanlarda komünizm ve Tanrıtanımazlık üzerine bağıra çağıra ultraradikal sözler etmeleriydi. Bütün uzlaşma ve anlaşmaları reddediyorlardı.

(39) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 177.
(40) Adı geçen eser, S. 172.

Vahşi şamataları Berlin burjuvalarını şaşkınlığa düşürdü, ama hükümet için bir gerçek tehlike haline gelmedi ve yalnızca demokratik harekete leke sürdü.

Marks «Özgürler» in soyut eleştirilerinin bir işe yaramadığını sürekli olarak belirtti ve doğru teorinin somut şartların kapsamı içinde ve bunların gücüyle dile getirilmesi ve işlenmesi gerektiğini ileri sürdü. *Rheinisch Zeitung*'un editörü olduğu zaman da onların yazılarının yayınlanmasına son verdi. 1842 Kasım'ında Ruge'ye şöyle yazmıştı: «Bu adamlar *Rheinische Zeitung*'u *kendi* yumuşak başlı organları olarak görmeye alıştırılmışlardı. Ama ben artık bu sulu sözlerin eskisi gibi çağıldamasına izin verilemeyeceği inancındaydım.»[41] «Özgürler» buna demagojik tutuculuk suçlamasıyla karşılık verdiler. Marks, bu çevrenin üyelerinden biri olan Eduard Meyen'e verdiği cevapta, «kaypak akıl yürütmelerin, gürültülü sözlerin, böbürlenmenin ve kendine hayranlığın azaltılmasını ve belirliliğin, somut gerçeğe yönelen dikkatin, derin araştırmaya dayanan bilginin çoğaltılmasını» istiyordu. Komünist ve sosyalist öğetilerin tiyatro dergilerinde ve tamamen yüzeyde ele alınmasının hoşgörüyle karşılanamayacağını söyledi ve «komünizmin daha farklı bir tarzda ve daha derinlemesine tartışılmasını» istedi.[42] Ancak «özgürler» bu eleştiriyi görmezlikten geldiler ve sübjektivizmin ve anarşist bireyciliğin içine daha çok gömüldüler. Bunlarla ayrılık artık kaçınılmazdı ve bu Marks'ın genç Hegelcilerden açıkça ayrılmasının başlangıcı olacaktı.

RHEINISCHE ZEITUNG YASAKLANIYOR

Marks, *Rheinische Zeitung*'da çalışmanın artık gittikçe daha zorlaştığını görüyordu: gazete ikili sansür altındaydı - bildiğimiz sansürün ardından bir de yüksek bir memurun, *Regierungsprasident*[43]ın tetkikinden geçiyordu. Kimi zaman kırpılan sayı yayımlanacak gibi olmuyordu. Marks, Prusya polis devletinin havasını gittikçe boğucu bulmaya başlamıştı. 1843 Ocağında Ruge'ye şöyle yazdı: «Özgürlük aşkına bile olsa süfli işlerle uğraşmak; sopalarla dövüşmek yerine iğneler batırarak dövüşmek kötü bir şey. İkiyüzlülükten, sersemlikten, keyfilikten, kelimeler üzerinde kıvranmaktan, karalamalar yapmaktan, hilelere başvurmaktan ve kafa kaşımaktan bıktım artık.»[44]

(41) Adı geçen eser, Bd. 27, S. 411.
(42) Adı geçen eser, S. 412.
(43) Regierungsprasident - Merkezi hükümetin Prusya'daki bölgesel temsilcisi.
(44) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 415.

Hükümet çevreleri *Rheinische Zeitung*'u Prusya devleti için her geçen gün büyüyen bir tehlike olarak görmeye başlamışlardı. Ve editörünün kendisini de büyük bir dikkatle gözaltında tutuyorlardı. 1843 Ocağı başlarında gazeteyle uğraşması için öteki iki sansürcüye ek olarak Berlin'den Köln'e atanan hükümet sansürcüsü Saint-Paul, Marks'ın *Rheinische Zeitung*'un arkasında duran «devindirici ruh» ve «teorilerine can veren kaynak» olduğunu söylüyordu. Yetkililer Marks'ın *Leipziger Allgemeine Zeitung* ve *Deutsche Jahrbucher* gibi demokratik organların hükümetçe yasaklanmasına karşı çıkan yazılarından huylanmışlardı. Moselle'li bağcıların durumları üzerine yazdığı yazı bardağı taşıran son damla oldu.

Hükümet 19 Ocak 1843 ve 1 Nisan 1843'te gazetenin yayınlanmasının yasaklanması için karar aldı ve arada geçen bu zaman içinde de çok daha sıkı bir sansürü uyguladı. Resmî muhtıra, *Rheinische Zeitung*'un «açıkça kilisenin ve Devletin mevcut düzenine karşı düşmanlık yaymayı amaçlama eğilimi gösterdiğini, bu kurumların temellerine saldırdığını, hoşnutsuzluğuna yolaçtığını, devlet yönetimi ile alay ederek küçük düşürdüğünü ...ve dost güçlere karşı haksız suçlamalarda bulunduğunu»[45] bildiriyordu. En son değinilen şey, gazetenin, çarlığın Almanya'nın içişlerine yaptığı müdahaleyi hedef alan ve Rus aristokrasisi arasında hoşnutsuzluk uyandıran sert eleştiriydi. Çarın Berlin'deki bakanı St. Petersburg'a «açıkça ihtilâlci eğilimler gösteren»[46] gazetenin kapatılmasından duyduğu hoşnutluğu bildiriyordu.

Rheinische Zeitung'un yasaklanması bir protesto dalgası doğurdu; bütün Rhineland'da Prusya kralından kararın geri alınmasını isteyen bir dilekçe için imza toplanmaya başlandı. Köln'de kısa zamanda bin imza toplanmıştı. Dilekçeye imza koyanlar arasında Marks'ın çıkarlarını içtenlikle savunduğu Moselle'li bağcılar da vardı. Şöyle yazıyorlardı: «*Rheinische Zeitung*'un yanlış bilgiler yaydığından, ya da yönetime iftira ettiğinden haberimiz yoktur. Ama biz *Rheinische Zeitung*'un ülkemiz ve durumumuz hakkında, yöneticilerimiz ve kaderimiz hakkında gerçekten başka hiç bir şey yazmadığını çok iyi biliyoruz.»[47] Muhalif basın, hükümetin davranışını, ülkenin hayatî meselelerini tartışmak için Alman basının elinde kalan son sınırlı imkânlara da kabaca el uzatma olarak görüyordu.

---

(45) Joseph Hansen, Rheinische Briefe und Akten Zur Geshichte der politichen Bewegung 1830 - 1850, Bd. 1 (1830 - 1845), Essen, 1919, S. 402 - 403.

(46) **İşçi Sınıfı ve İhtilâlci Hareketin Tarihinden,** Rusça baskı, Moskova, 1958, S. 660.

(47) **Trier'sche Zeitung,** 2 Mart 1843.

Ne var ki gazeteyi finanse eden liberal Rheinisch burjuvazisinin onu savunmak için herhangi köklü bir şey yapmaya niyeti yoktu. Aslında onlar, gazetenin Marks'ın editörlüğü altında kazandığı ihtilâlci-demokratik tondan da pek o kadar hoşnut değillerdi. Krala verilecek dilekçe tartışılırken, gazetenin hissedarlarından ve yönetim kurulu üyelerinden birisi uzun bir konuşma yaparak gazetenin çizgisine hücum etti. 1843 Şubatında hisse sahiplerinin yaptıkları bir genel toplantıda, yayıncılardan biri olan Dagord Oppenheim, 1842 Kasım'ına kadar yetkililerin gazetede çıkan yazılardan hoşnutsuz bulunduklarından haberleri olmadığından ve «ancak Kasım ayında bu beklenmedik felâkete yol açan çatışmanın ortaya çıktığı» ndan[48] yakındı.

Bu, Marks'ın siyasî çizgisinin düpedüz takbih edilmesi demekti. Zira Marks editörlüğe 1842 Ekim'inde gelmişti.

Bu şartlar altında Marks'ın gazetede çalışması artık mümkün değildi. 19 Mart 1843 tarihli gazete, Marks'ın editörlükten istifa ettiğini bildiren yazıyı taşıyordu. Ancak bu da hissedarların gazeteyi kurtarmalarına yetmedi: 31 Mart'ta gazetenin son sayısı çıktı.

Prusya'da ihtilâlci fikirlerin yazıyla savunulmasının imkânsız olduğunun farkına varan Marks, ülkeyi terketmeye karar verdi. İstifasından önce de, daha çok Ruge ile yazışarak yurt dışında bir ihtilâlci organ yayınlamak tasarısını onunla tartışmıştı. Zira o, dar bir çevrenin ihtiyaçlarını tatmin eden yüklü bir akademik kolleksiyona değil, daha çok ayda bir çıkan bir halk dergisine ihtiyaç olduğundan emindi. 1843 Mayıs'ı sonunda Marks, Ruge'yi görmek ve böylece dergi çıkartmak tasarılarını tartışmak için birkaç günlüğüne Dresden'e gitti.

Marks'ın artık bir ihtilâlin yaklaşmakta olduğundan hiç bir şüphesi yoktu. Prusya devlet gemisinin bir sürü aptalla dolup taştığını ve geminin, onu hiç kimsenin gözyaşına bakmaksızın batıracak olan bir ihtilâlci fırtınaya doğru yelken açtığını yazıyordu.

Bu andan sonra ihtilâl meselesi, bu ihtilâlin karakteri, nedenleri ve itici güçleri Marks'ı her şeyden daha çok ilgilendirmeye başladı. Bu dönemde bir teorisyen olarak gelişme yolunda büyük atılımlar yaptı. Bu süreçte siyasî eylemin hayatî bir payı vardı. *Rheinische Zeitung*'daki çalışması, dünya görüşündeki temelden değişmeyi belirledi: İdealizmden materyalizme, ihtilâlci demokratizmden komünizme yönelmeye başlamıştı. Bu dönem yalnızca halkın çıkarlarını savunan ve halkı ezen mutla-

(48) **Frankfurter Journal**, 21 Şubat, 1843.

kiyetçi Prusya devletine karşı koyan ateşli yazılar yazmakla kalmadı, yavaş yavaş farklı toplumsal kesimlerden oluşan insanların davranışlarının bazı objektif etkenlere kökten bağlı olduğunun ve onlara özel çıkarlarının da bir şekilde toplumdaki objektif durumlarına bağlı olduğunun farkına varmaya başlıyordu. Marks, araştırdığı şeyin ana çizgisi üzerinde daha berrak bir görüş kazanıyordu. Somut olarak söylenecek olursa «özel kişilerin ve tek tek yetkililerin davranışlarını belirleyen»[49] ilişkilerin objektif tabiatı üzerindeki örtüyü kaldırıyordu.

Bir editör olarak ekonomik meselelerle karşı karşıya gelmiş ve yalnızca bu alandaki bilgisinin yetersizliğini değil, bunların hayatta oynadıkları birinci dereceden rolü de kavramaya başlamıştı. Engels sonraları «Marks (ın) sık sık Orman Suçları Kanunu ve Moselle köylülerinin Durumu Üzerindeki Çalışmasının kendisini saf siyasetten ekonomik ilişkilerin ve bunun sonucu olarak sosyalizmin incelenmesine yönelttiğini söyledi [ği]ni»[50] anlatacaktı.

Marks, aklını mevcut sistemi değiştirebilecek olan gücün keşfedilmesine adadı. Ne kadar doğru bir yol tuttuğu *Rheinische Zeitung*'un kapatılmasından aşağı yukarı altı ay sonra Ruge'ye yazdığı bir mektupta görülebilir. Şöyle diyordu: «Sanayi ve ticaret sistemi, mülkiyet ve insanların sömürülmesi sistemi mevcut toplumda nüfus artışından çok daha hızlı bir şekilde eski sistemin altından kalkamayacağı bir bölünmeye yol açmaktadır.»[51]

Gazetedeki çalışması ona devletle bağlı bir başka alanda da hayli tecrübe kazandırdı. Devletin hiç bir şekilde evrensel aklın tecessüm etmesi, Hegel'in ileri sürdüğü gibi evrensel olanın özel bireysel çıkarlar üstündeki tecessümü olmadığını kavradı.

Bunun sonucu olarak *Rheinische Zeitung*'un kapatılmasının ardından kendisinin de dediği gibi geçici olarak çalışma odasına kapanan ve yeni ihtilâlci derginin yayını için pratik bir başlangıç fırsatı bekleyen Marks, iki yanlı bir görevle karşı karşıyaydı: Hegel'in idealist devlet ve toplum anlayışının gözden geçirilmesi ve toplumsal sürecin ardındaki gerçek itici güçlerin ve dünyanın ihtilâlci dönüşümünü sağlayacak yolların ve araçların tanımlanması.

---

(49) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 177.
(50) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 39, S. 466.
(51) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 342 - 343.

KREUZNACH'DA *HEGEL'İN HUKUK FELSEFESİNİN ELEŞTİRİSİ* EL YAZMALARI TARİH ÜZERİNE DEFTERLER

1843 Mayıs'ında Marks, nişanlısı Jenny Von Westphalen ve annesinin o sıralar oturdukları Rhine ırmağı üzerindeki küçük bir kent olan Kreuznach'a taşındı. «Köln'de oturan felsefe doktoru Karl Marks ile ...Kreuznach'da oturan bayan Johanna Bertha Julia Jenny Von Westphalen» in nikâhları 19 Haziran 1843'te kıyıldı.

Marks'ın 1843 Mayıs'ından aynı yılın Ekim'ine kadar Kreuznach'da geçirdiği birkaç ay, belki de uzun ve zahmetli hayatı boyunca yaşadığı en mutlu dönemdi. Duygularını öyle sık sık açığa vurmayan Marks, Ruge'ye şöyle yazıyordu: «En ufak bir romantizme kapılmaksızın seni temin ederim ki, tepeden tırnağa hem de en ciddî bir şekilde âşığım.»[52]

Marks, Jenny'de kendisini seven bir eş ve çalışmasına kendini yürekten adamış bir yardımcı buldu. Yaratıcı planlarını ve en çetin fikirlerini onunla paylaştı. Marks yazılarını bilgili ve akıllı karısının yargısına sunardı. O, Marks'ı ilk okuyanlardan ve ilk eleştirmenlerinden birisiydi. Jenny'nin eşi bulunmaz bir edebî zevki vardı. Ve Marks onun eleştirici gözlemlerine büyük bir önem verir ve tavsiyelerini uygulardı.

Marks için Krueznach dönemi yoğun yaratıcı çalışma dönemlerinden birisiydi. Önündeki başlıca iş Hegel'in devlet ve hukuk teorisinin eleştirilmesiydi. Bu teori Hegel'in idealist toplum görüşünün özetiydi. Bu çaşılmanın sonucu ilk olarak 1927 yılında Sovyetler Birliği'nde *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* adı altında yayımlanan bitmemiş el yazmalarıydı.

Marks ilkin 1842'in ilk aylarında Hegel'in devlet ve hukuk görüşlerini eleştirdi. Ve onun ana fikirlerinden birisini, anayasal monarşinin savunulmasını reddetti. Marks, 5 Mart 1842'de Ruge'yi Hegel'in hukukî ve siyasî kavramları üzerine yazmayı tasarladığı eleştirisel bir makaleden haberdar etti. «Bunun ana noktası *meşruti monarşiye* karşı mücadeledir.»[53] Bu yazı bugün elimizde bulunmamaktadır; bitirilmemiş de olabilir. Ancak Marks'ın düşüncesindeki yöneliş oldukça açıktır. Demokratik ilkelerin monarşiyle bağdaşmayacağını göstermeye uğraşmaktaydı. Ne var ki, o sıralar henüz kendisini Hegel'in toplum öğretisinin bir bütün olarak eleştirilmesine verebilecek durumda değildi. Bunu bir yıl sonra yaptı.

---

(52) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 417.
(53) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 397.

Marks'ın Hegel idealizmini eleştirmesine en çok yardımcı olan eserlerden birisi, Ludwig Feuerbach'ın 1843 başlarında İsviçre'de *Anekdota Zur Neuesten Deutschen Philosophie Und Publicistik* başlığı altında toplanarak iki cilt içinde yayınlanmış olan *Bir Reform Felsefesi Üzerine Hazırlık Tezleri* idi. Bu tezler Feuerbach'ın materyalist görüşlerinin bir formülasyonunu içeriyordu: «Düşünce ile varlık arasındaki gerçek ilişki şudur: *varlık Öznedir, düşünce Yüklemdir.* Varlık düşünceden değil, düşünce varlıktan kaynaklanır.»[54] Feuerbach, Hegel'in felsefesinin teolojiye giden en sonuncu yol şeridi olduğunu gösterdi; «Açık, çıplak, saflığı bozulmamış gerçeği elde etmek için, yalnızca *yüklemi özne*nin yerine özneyi *nesne*nin ve *ilke*nin yerine geçirmemiz gerek (tiğini), yani spekülatif felsefenin içini dışına çevirmemiz gerek (tiğini)»[55] vurgulayarak dini eleştirmekte kullandığı yöntemi idealist felsefenin eleştirilmesine uyguladı.

Bu, spekülatif felsefenin «*içini dışına çevirmek*» ve düşünceyle varlık arasındaki gerçek ilişkiyi kurmak fikri *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* el yazmasında Marks tarafından Hegel idealizminin eleştirilmesinde genel metodolojik ilke olarak kullanılmıştı. Feuerbach'ın Hegel'in görüşlerini eleştirisi Marks'ın, kendi başına keşfetmiş olduğu materyalizm yolunda ilerlemesine yardım etti. Marks bununla birlikte Feuerbach'ın felsefesinin zayıf noktalarına, özellikle onun can alıcı siyasî meselelerden kaçınmasına ışık tutmuştu. *Bir Reform Felsefesi Üzerine Tezler*'in yayımlanmasından kısa bir süre sonra Ruge'ye yazdığı bir mektupta Marks, şu gözlemi yapıyordu: «Feuerbach'ın özdeyişleri beni yalnızca şu anlamda doyurmuyor: bunlar tabiata çok fazla, ama siyasete çok az önem veriyorlar. Ama siyaset günümüzde felsefenin gerçek haline gelebileceği yegâne bağdır.»[56] Burada her ikisinin insana bakışları arasında yeni ortaya çıkan farklılığı görürüz. Feuerbach insanı, soyut hümanizmin ışığında, her şeyden önce tabiî ve içgüdüsel bir varlık olarak görüyordu; bu onun çeşitli felsefî meselelere uyguladığı dar antropolojik ilke idi. Marks ise, daha o zaman bile, insanları birbirlerine tarihî köklerle bağlı toplumsal ilişkilerin bir ürün olarak görüyordu.

Bu yüzden devlet ve uygar toplum arasındaki ilişkinin Marks'ın el yazmasındaki, Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'ndeki başlıca mesele

(54) L. Feuerbach, «Vorlaufige Thesen zur Reform der Philosophie» **Samtliche Werke,** Bd. 11, Leipzip, 1846, S. 263.

(55) L. Feuerbach, «Vorlaufige Thesen zur Reform der Philosophie» **Samtliche Werke,** Bd. 11, Leipzig, 1846, S. 246.

(56) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 27, S. 417.

olması tabiî idi. O zamanlar «uygar toplum», özel, her şeyden önce maddî çıkarların ve bunlara bağlı toplumsal ilişkilerin tanımlanmasında kullanılan terimdi. Fertlerin birbirleriyle kendi içine kapalı düşman varlıklar halinde karşı karşıya geldikleri bir alan olarak geniş ölçüde kabul gören uygar toplum düşüncesi, ilkesi, «*Homo homini lupus est*»* kapitalist sistemdeki insan ilişkilerinin karakteristik özelliklerinin bir yansımasıydı. Uygar toplumun tabiatının dosdoğru kavranması ve bunun devletle olan ilişkisi, mevcut toplumsal düzenin bilimsel materyalist bir görüşüne doğru atılmış önemli bir adım ve bir bütün olarak tarihsel süreci belirleyen başlıca nedenlerin anlaşılması için bir ipucu idi.

Hegel, devletin uygar toplumdan daha yüksek bir gelişme aşamasında olduğunu ve onu belirlediğini ileri sürüyordu. Marks ise karşıt görüş yanında saf tuttu; daha açıkçası, uygar toplumun devletin önşartı olduğunu ileri sürdü. Marks, devletin özü ile somut toplumsal ilişkiler arasındaki bağı cerh ederek, özel mülkiyetin toplumsal sisteme göre tayin edici rolü oynadığı düşüncesini dahiyane bir şekilde dile getirdi. Şunları yazıyordu: «Siyasî sistem en yüksek aşaması içinde ... *bir özel mülkiyet sistemidir.*»[57] Ozel mülkiyeti daha hâlâ kanunî, hukukî bakımdan ele almakla birlikte, toplumsal ve siyasî kurumları açıklamak için tutturduğu bu çizgi, hemen hemen açıkça materyalist olan bir çizgi idi.

Marks, eleştirisini Hegel'in siyasî görüşleri üzerinde ve özellikle onun Prusya bürokrasisi ve Prusya monarşisini haklı çıkarışı üzerinde yoğunlaştırdı. Hegel'in mevcut kurumlara içten bir saygı ile bağlı olan hukuk felsefesinin eleştirisini özetlerken Marks, şöyle yazıyordu: «Hegel, modern devletin özünü olduğu gibi resmettiği için değil, *devletin özünün* neden ibaret olduğunu bir yana bırakmış olduğu için takbih edilmelidir.»[58]

Marks, Hegel'i eleştirirken, kendi demokrasi düşüncesini insana uygun olan bir toplumsal sistem olarak ortaya koydu. O, demokrasiyi, temel kanununu insanın varlığını — yani insanın çıkarlarının halkın çıkarlarının — oluşturduğu insanın kendi kaderinin tayini olarak görülüyordu. Marks, Hegel'in terminolojisini kullanarak demokrasinin her devletin gerçeği olduğunu, yani gelişmesinin ideal nihaî ereği olduğunu yazıyordu. Yalnızca demokraside insanın kendi yarattığı güçlerin — siyasî kurumların — elinde bir oyuncak olmaktan kurtulup o güçlerin efendisi olabileceğini ortaya koydu. Ancak bundan sonradır ki, devlet halkın kar-

(*) İnsan insanın kurdudur.

(57) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 303.

(58) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 266.

şısında olmaktan kurtulabilir «ve *onların varoluşunun özel bir şekli*»[59] olabilirdi. Marks, «gerçek bir demokraside *siyasî devletin yokolacağını*» kavrayabilmiş «modern dönem Fransızları» na değindi.[60] Hiç şüphesiz kafasında büyük ütopyacı sosyalist Saint Simon ve onun, içinde insanların hükümetinin şeylerin hükümetinin yerine geçeceği geleceğin toplumu fikri vardı.

Bunun sonucu olarak demokrasiyi sözde değil halkın yanındaki gerçek düzen olarak görme arzusu, Marks için demokrasinin içinde gerçekleştirilebileceği bir toplumsal sistemin araştırılmasını gerekli kıldı.

Demokrasi kavramının elyazmasındaki konuluş şekliyle, Feuerbach'ın antropolojizminin ve soyut hümanizminin izlerini taşımasına rağmen bu arayış Marks'ı böylece komünizme bir adım daha yaklaştırdı.

Marks'ın görüşlerinde materyalist unsurlar, Hegel'in idealizmine yönelttiği eleştirinin derinleşmesiyle birlikte ortaya çıktı. Marks, Hegel'in felsefesinin çeşitli yanlarından hareketle onun idealist ilkelerini eleştirmesini sürdürdü. Daha henüz bir materyalist olduğunu iddia etmemekle birlikte, Hegel'i eleştirmesi artık özünde materyalist idi. Marks, «düşüncesini nesneden çıkarmayan, tersine nesnesini görevini tamamlamış — hatta bunu soyut mantık alanında tamamlamış — olan düşünce modeli üzerine inşa eden»[61] idealist metodun temel sakatlığını belirtti. Marks, idealizmin kaçınılmaz olarak dine ve mistisizme götürdüğünü ortaya çıkartmak için, Hegel'i delil olarak gösterdi. Hegel'in idealist felsefesiyle tutucu siyaseti arasındaki bağı yalın bir şekilde ortaya serdi ve Prusyo monarşisinin, somut bir tarihî gerçeğin, onun sisteminde Mutlak Fikrin bir aşamasına nasıl dönüştüğünü gösterdi. Hegel, zümreler sistemi, bürokrasi ve iktidarın babadan oğula geçmesi gibi yarı feodal sistem yüklerini de aynı şekilde bir esrar perdesine bürüyordu. Hegel'in hukuk felsefesi üzerindeki çalışması Marks'ı Hegel'in inşalarının yanlış olduklarını göstererek gerçekleri bulmak için tarihin kendisine bakmaya zorladı. Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'nde baştan sona kadar soyut öncüllerden değil somut gerçekliğin tahlilinden, «mantığın pratiğinden değil, pratiğin mantığından» hareketle işe başlamak eğilimi, kısacası materyalist bir eğilim hâkimdir. Marks, uygar toplum ve devlet arasındaki ilişki üzerine kendisine yardım edecek olan şeyin yalnızca toplumun tarihi üzerinde çok ciddî bir araştırma olduğunun farkındaydı. Bu yüzden meselenin genel konuşu ile tatmin olmamış ve tarihî yak-

(59) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 232.
(60) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 232.
(61) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 213.

laşımın ne olması gerektiğini araştırmaya başlamıştı. 1843 yazı içerisinde (daha çok temmuz ve ağustosta) el yazması üzerindeki çalışmasının yanısıra bir de temel tarih araştırması yapmasının nedeni budur. Sık bir yazı ile yazılmış olan beş defter *(Kreuznach Defteri)* devlet teorisi ve devlet tarihi ile birlikte ayrı ayrı ülkelerin tarihleri üzerine yazılmış eserlerden çıkarttığı notları içermektedir. 18. yüzyıl Fransız ihtilâli üzerine yazılmış özel tarih çalışmaları üzerinde de durdu. Bu arada önde gelen Alman tarihçisi Wachsmuth'un bir kitabını da dikkatle inceledi. Dikkatini bu olay üzerinde toplamasının nedeni, bunun çağdaş toplumun şekillenmesindeki rolünü kavramış olması ve bunu toplumsal gelişmenin temelindeki kaynağı incelemek için kullanmayı tasarlıyor olmasıydı. Marks'ın bu dönemde incelediği çalışmalar arasında Rönesansın ünlü İtalyan düşünürü Machiavelli, Fransız aydınlanmacıları Montesqieu ve Rousseau ve gerici romantizmin teorisyenleri Chateau Briand ve Justus Möser'in eserleri bulunmaktadır.

Yaptığı alıntıların başlıklarından ve yapılarından, bunlar için düzenlediği indekslerin muhtevasından Marks'ın o sıralar dikkatini çeken meselelerin boyutları hakkında bir fikir edinebiliriz. Kimi durumlarda da bu meselelere yaklaşımı hakkında berrak bir anlayış kazanırız. Çıkarttığı notlarda başyeri, feodal mülkiyetin, toplumun sınıf yapısı ve siyasî kurumları üzerine etkisi meselesi tutar. Bunlarda, Marks'ın çeşitli sınıfların çıkarları arasındaki çatışmalar ve bu çatışmaların ihtilâlci gelişmeler üzerindeki etkisi hakkında daha derin bir görüş kazanmasına yardımcı olan Büyük Fransız Burjuva İhtilâline gözle görülür bir önem verilmektedir. Defterlerdeki notlarda sözü edilen kitaplardan yaptığı çıkartmaları gruplandırışında, burjuva ihtilâlinin, kanun karşısında sağlanan şekli eşitlik değil, mülkiyet ilişkilerindeki köklü bir değişiklikten doğan *gerçek* bir eşitlik getirmesinin imkânsız olduğunu kuvvetle belirtmeye yönelen bir eğilim görülür.

Konu indeksleri materyalist dünya görüşünü yalnızca idealist toplum öğretilerini eleştirmek yoluyla değil tarihî olguların materyalistçe kavranışını kazanmak için gösterdiği kendi öz çabalarıyla geliştirdiğini de gösterir. «Mülkiyet ve Doğurduğu Sonuçlar» ana başlığı siyasetin mülkiyet ilişkilerine bağımlı olduğunu gösteren malzemeyi bir araya getirmektedir. Tarihin verdiği dersleri incelerken, gerçekten insan toplumu denmeye değer bir toplumsal sisteme doğru gidişin yolunu da arıyordu. Geçmişteki ihtilâllerin kısıtlı tabiatını keşfetmiş olması, onun ihtilâlci demokratizmin çerçevesi dışına taşarak komünist görüşlerini oluşturmasına yardım etti. Yaptığı tarihî incelemeler ona teorik araştırmaları için

sağlam bir bilimsel temel hazırladı ve ütopyacılığa karşı güvenilir bir panzehir oldu.

Marks'ın Kreuznach'da geçirdiği birkaç ay görüşlerindeki gelişmenin bir kilometre taşı oldu. Çok yıllar sonra Engels, Marks'ın daha o zaman, «insan soyunun tarihî gelişiminin kavranmasının anahtarını sağlayacak olan şeyin, Hegel'in 'bütün yapının kilit taşı' dediği devlet değil, tam tersine Hegel'in rastgele ele aldığı 'uygar toplum' olduğu sonucuna vardı[ğını]»[62] yazmıştı.

Hegel'in hukuk felsefesine ve bir bütün olarak Hegel idealizmine getirdiği kapsamlı eleştiri, geçmiş tarihin tecrübelerinin derlenmesi ve Feuerbach'ın materyalist ve hümanist görüşleri üzerindeki incelemeleri, Marks'ın dünya görüşüne şimdi artık egemen olan materyalist eğilimleri oluşturduğu ve geliştirdi. Diyalektik yöntemin ihtilâlci özünü sımsıkı kavramış ve onun üzerinde incelikle çalışmış büyük bir diyalektikçi olarak Marks, mevcut toplumun kendi içerisinde kendi temel dönüşümünün ihtiyacını taşıdığını gördü. Ancak bunun gidişatını çok kaba çizgilerle ortaya koymuştu (ideal «demokrasi» devleti ya da «hakikî demokrasi» şeklinde) ve daha henüz bu dönüşümü gerçekleştirebilecek olan toplumsal siyasal gücü aramaktaydı.

DEUTSCH - FRANZÖSİSCHE JAHRBÜCHER'İ YAYINLAMA HAZIRLIKLARI. PARİS'E HAREKET

Marks Kreuznach'ta daha *Rheinische Zeitung*'un kapatılmasından önce Alman ve Fransız demokratlarını birleştirmek için yayımlamayı tasarladığı dergiye ilişkin yazışmalarını sürdürdü. Bu yayının karakteri, amaçları ve gelecekteki yazarlarının kimler olacağı üzerinde uzun uzun düşündü.

Ruge'ye 1843 Eylül'ünde yazdığı bir mektupta, Paris'te yayımlanacak bir gazetenin kabataslak bir programını yapmıştı. Marks, derginin temel çizgisinin kendi fikirlerinden ürkmeden, karşısına çıkabilecek güçlerle çatışmaktan korkmadan mevcut dünya düzenini amansızca eleştiren bir çizgi olmasını istiyordu. Marks, bu eleştiriyi kendi içindeki bir amaç, eleştiri için eleştiri olarak değil, yeni bir dünya görüşünü oluşturmak ve yeni bir dünyanın yolunu aydınlatmak için bir araç olarak görüyordu. Parti anlayışı bu görüşün temel ilkelerinden biriydi. Teorik eleştiriyi pra-

(62) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 16, S. 362.

tikte ihtilâlci eyleme dönüştürmek, mevcut sistemin eleştirisini «siyasette belirli bir parti tavrı ile bağlamak ve bunun sonucu olarak eleştiriyi *aktüel* mücadeleyle birleştirmek»[63] görevinin üstesinden gelmek için Marks, ilk önce teori ve pratiğin birliği düşüncesini formüle etti.

Mevcut sistemi eleştirirken ve geleceğin toplumu hakkındaki kendi fikirlerini ortaya koyarken daha henüz Feuerbach hümanizminin uyandırdığı («gerçek insan özü» nün ortaya getirilmesi gibi) kavramlarla meşguldü. Demokratik ve mutlakiyetçiliğe karşı duygularıyla birlikte, bu kavramlar, henüz gerçekten bilimsel komünist dünya görüşü yolunda el-yordamı ile ilerlemekte olan Marks için burjuva radikali Arnold Ruge, Demokrat Julius Fröbel, ihtilâlci şair Georg Herwegh, radikal yayımcı Karl Ludwig Bernays, «gerçek sosyalizmin» gelecekteki ideologlarından biri olan Moses Hess ve birkaç başka kişiyle birlikte yürüttüğü — gerçekleştiğinde çok kısa sürecek olan — eyleminin ortak temelini oluşturdu.

Gazetede yazmaları için aralarında Lamannais, Louis Blanc Cabet ve Proudhon'unda bulunduğu önde gelen birkaç Fransız sosyalistine çağrı yapılması planlanmıştı. Marks, Feuerbach'ın, Schelling'in gerici felsefesini eleştiren bir makale yazmasını sağlamaya çalıştı. Lenin, Marks'ın Feuerbach'a yazdığı 3 Ekim 1843 tarihli mektubuna çok büyük bir değer verirdi. «Marks bu mektupta felsefedeki temel akımları müthiş bir berraklıkla göstermişti.»[64] Feuerbach, sonunda bir şey söylememeyi tercih etti, ama Marks, Paris'ten yazdığı 11 Ağustos 1844 tarihli mektubunun gösterdiği gibi Feuerbach'ın ihtilâlci eyleme aktif olarak katılmasını sağlayabileceğini hâlâ umuyordu. Ancak, bu başarısızlık büyük ihtilâlci Alman şairi Heinrich Heine gazete için yazmayı kabul ettiği zaman bir ölçüde giderilmiş oldu.

Marks'ın gazetenin çıkışı için bütün örgütsel meselelerle uğraşmak üzere Paris'te bulunması gerekiyordu. Zaten çoktandır Almanya'dan ayrılmaya karar vermişti. Prusya hükümetinin kendisini çalışmadan para alabileceği bir memuriyetle satın almaya kalkışması ayrılışını çabuklaştırdı — kendisine babasının bir arkadaş, Christian Joseph Esser aracılığıyla Prusya hükümetinde memuriyet teklif edilmiş. Marks, «[Esser] *beni bu tekliflerden haberdar eder etmez* Prusya'yı terkettim ve Paris'e gittim»[65] diye anlatmıştı. Ekim 1843 sonlarında Marks ve karısı Jenny Paris'te Vanneau sokağı 38 numaraya yerleştiler.

Bundan sonra Marks, Fransız başkentine pek çok kere gelip gitti,

(63) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 1, S. 345.
(64) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 14, S. 336.
(65) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 30, S. 509.

ülkeyi çok yakından tanır oldu, tarihi üzerinde geniş bilgi edindi ve her zaman Paris'in emekçi halkının ihtilâlci heyecanından hayranlıkla sözetti. Düşünceleri, hemen hemen 18 ay süren Paris'teki ilk kalışı sırasında çok değişti. Burada ihtilâlci komünist düşünce çerçevesini nihaî olarak kabul etti ve komünizmin hayatının amacı — proletaryanın çıkarlarını dile getirmek ve onun davasını savunmak — olmasına karar verdi.

Birkaç ay içerisinde o zamanlar dünyanın belli başlı bilim ve kültür ayanlarından birisi ve ihtilâlci hareketin başta gelen merkezi olan Paris'teki toplumsal ve siyasî hayatın etkilerini duymaya başladı. Paris, diyordu Lenin: «O zamanlar siyasetle ve çeşitli teorilerin tartışılmasıyla dolup taşıyordu»[66] Paris sınıf çelişmelerinin ve burjuva dünyasını sarsan çarpışmaların incelenmesi için mükemmel imkânlar sağlıyordu. Marks'ın proletaryanın insanlarıyla temas kurduğu ilk yer de burasıydı.

MATERYALİZM VE KOMÜNİZMİN NİHAÎ OLARAK KABULÜ

Deutsche-Französiche-Jahrbücher'in ilk çift (1. ve 2. No.lar) sayısı 1844 Şubat'ının sonunda çıktı. Marks'ın yazılarından başka Engels'in iki yazısını, «Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları» ve «İngiltere'nin Durumu», Heine ve Herwegh'in şiirlerini, Hess ve Bernays'ın makalelerini ve başka yazıları içeriyordu.

«Bize Belen Mektuplar» başlıklı bölüm, gazetenin yayımı hazırlıkları sırasında Marks'ın Ruge'ye yazdığı mektupları, Ruge'nin kendi mektuplarını, Rus ihtilâlcisi Mikhail Bakunin ve Feuerbach'tan gelen mekrupları ihtiva ediyordu. Gazetenin ana çizgisi, Marks'ın iki makalesi içinde belirlenmişti. Bunlardan birisi olan «Yahudi Meselesi Üzerine», daha Kreuznach'ta iken yazılmıştı, ötekiyse — «Hegel'in Tarih Felsefesinin Eleştirilmesine Katkı. Giriş» — 1843 Aralığı ve 1844 Ocağı arasında Paris'te.

Birinci makale risalelerinde, siyasî haklarından yoksun bırakılmış Yahudilerin kurtuluşları meselesine idealist bir yaklaşım yapan Bruno Bauer'e hücum ediyordu. Bruno Bauer çözümü, Yahudilerin dinlerinden kurtarılmalarında buluyordu. Marks bunun savunulmasının mümkün olmadığını isbat etti. Yahudilerin kurtuluşu meselesinin insan soyunun toplumsal ve siyasî baskının altında ezilmekten kurtarılması gibi büyük bir

(66) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 19, S. 556.

meselenin bir parçası olduğunu gösterdi ve siyasî kurtuluşla genel olarak insanın kurtuluşu arasına bir ayırım çizgisi çekti.

Marks siyasî kurtuluşu insanın feodal bukağılarından kurtulması ve bir burjuva ihtilâli yoluyla burjuva-demokratik özgürlüklerin ilân edilmesi olarak anlıyordu. Ancak Marks, siyasî kurtuluşa çok önem vermekle birlikte onun sınırlarının da farkındaydı; «Elbette» diye yazmıştı, «*siyasî* kurtuluş büyük bir ilerlemeye işarettir; ancak bu, gerçekte, insanın genel kurtuluşunun nihaî şekli değil, insanın bugüne kadar varolan dünya düzeninin *sınırlarının içindeki* kurtuluşunun nihaî şeklidir.»[67] Bu sınırlılıklar burjuva ihtilâlinin kutsal bir toplumsal kurumu olarak muhafaza etmeye yöneldiği özel mülkiyetin varlığından kaynaklanıyordu.

Marks, siyasî kurtuluşu yoluyla erişilen ve burjuva ideologlarının insanın tabiî haklarının bir ifadesi olduğunu ilân ettikleri temel burjuva özgürlüklerinin derin bir materyalist tahlilini yaptı. Bu «insan haklarının», uygar toplumun bütün üyelerinin haklarının üstünde olduğunu, yani bunların burjuvazinin hakları olduğunu gösterdi. Burjuvazinin dilinde özgürlük, esas olarak ferdin kendi mülkiyetini istediği gibi kullanmasıydı; ferdin güvenlik hakkıysa, onun bir mülk sahibi olarak korunması, kendi kişiliğinin ve her şeyden önce mülkiyetinin korunması hakkıydı. Bundan dolayı siyasî kurtuluş, ya da siyasî ihtilâl — Marks bu terimlerin her ikisini de burjuva ihtilâlini tanımlamakta kullanıyordu —, insanın uygar toplumun bir üyesi olarak «İnsan özüne ve insan topluluğuna yabancılaşmış bencil bir insan olarak»[68] kurtuluşuydu.

Siyasî kurtuluşun karşıtı olarak Marks, insanın kurtuluşunu — insanın çağdaş uygar toplumun bedelini ödemekten kurtulmasını; gerçek eşitsizlik, baskı ve karşılıklı yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasını; ve içinde, gerçek toplumsal ilkelerin dar kafalı bencilliğe ve bireyler arasındaki karşılıklı düşmanlığa galebe çalacağı şartların yaratılmasını — ileri sürdü. Henüz Feuerbach'ın terminolojisini geniş ölçüde — fakat yeni bir anlamda — kullanan Marks, «insan ne zaman» 'kendi güçleri'nin ne olduğunu bilir ve onları *toplumsal* güçler olarak örgütlerse, yani artık toplumsal gücü *siyasî* güç şekli içinde kendisinden ayırmaktan kurtulursa - işte ancak o zaman insanın kurtuluşu gerçekleşecektir»[69] diye yazmıştı.

Bu düşünce tarzı, özünde, uygar toplumun ta en derin temellerinde bir değişim yaratan ve gerçek bir insan toplumu kuran sosyalist ihtilâl

(67) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 356.
(68) Adı geçen eser, S. 364.
(69) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 370.

fikrinin ilk taslağıdır. Feuerbach'ın antropolojizminin etkisi burada yalnızca terminolojide değil, insanın kurtuluşuna yaptığı soyut yaklaşımında da açıkça görülmektedir. Halbuki siyasî kurtuluşun — burjuva ihtilâlinin — eleştirisi somut olarak ortaya konmaktadır. Bununla birlikte «Yahudi Meselesi Üzerine» başlıklı makalesi, burjuva ve sosyalist ihtilâller arasındaki temel farklılığın özünü formüle ederek ve bunu daha da ileri götürerek; ikincinin, yani sosyalist ihtilâlin kaçınılmaz bir şekilde birinciyi izlemesi gerektiğini geliştiriyordu. İkinci Makalesi, «Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı. Giriş», siyasî kurtuluşun sınırlarının ve kısıtlamalarının üstesinden gelerek, kimin insanının gerçek kurtuluşunu gerçekleştireceği ve toplumsal ilerleyişin hangi toplumsal güçte tecessüm ettiği sorularına karşılık getirdi.

İlk ihtilâller üzerine yaptığı tahliller, ihtilâl boyunca bir toplumsal sınıfın kendi özgül durumunu gözönüne alıp kendi amaçlarının peşinden gittiği halde, bütün toplumun kurtarıcısı gibi davranmaya çalıştığı sonucuna varmasına yol açtı. Ne var ki o sınıf, bunu ancak «kendi öz taleplerinin ve haklarının...»[70] objektif olarak «gerçekten bütün toplumun taleplerinin ve haklarının kendisi» olduğu zaman üstlenebilir. Bütün insanların kurtuluşunu gerçekleştirebilecek olan sınıf, modern toplumun bütünü ile çelişki içinde olan, bundan dolayı da toplumun bütününü kurtarmaksızın kendisini kurtaramayacak olan sınıf olmalıdır. Bu sınıf proletaryadır.

Marks'ın proletaryanın kapitalist toplumun yıkıcısı ve yeni sosyalist bir dünyanın kurucusu olarak oynadığı rol hakkındaki düşüncesi, muazzam bir önem taşıyordu ve ütopyacı sosyalizmin bilimsel sosyalizme dönüşmesindeki başlangıç noktasına işaret ediyordu. Bu noktadan sonra Marks'ın dünya görüşünü şekillendirmesi, bilimsel komünizmin formülasyonuyla, ihtilâlci proleter dünya görüşünün formülasyonuyla bir arada yürüdü.

Marks'ın ikinci makalesi bir başka anahtar tezi formüle ediyordu: ileri bir teori, toplumun kendisinde devinim yaratan bir etki yapar ve toplumun köklü bir dönüşümü bakımından güçlü bir etkendir. «Elbette ki» diye yazmıştı Marks, «eleştiri silahı, silahların eleştirisinin yerine geçirilemez ve maddî gücün maddî güçle devrilmesi gerekir, ancak teorinin kendisi de yığınları kavradığı zaman maddî bir güç haline gelir.»[71]

Marks, proletaryayı, ihtilâlci öğretinin vardığı sonuçları gerçeğe uygulayacak ve hayata dönüştürecek toplumsal güç olarak görüyordu. «Na-

(70) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 388.
(71) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 385.

sıl ki, felsefe proletarya da *maddî* silahını buluyorsa, proletarya da aynı bunun gibi felsefede kendi *manevî* silahını bulur.»[72]

Marks'ın proletaryanın yeni bir çağ açan rolünü formüle etmesi, proletaryanın düşmanı olan sınıfların izlerini taşıyan teorilerin reddolunması bakımından da önemli bir adımdı. Bu yüzden bu makalesinin, birçok tutucu ve gerici ideolojik akımın, daha önceki tespitlerinin çok ötesine geçen kısa ve özlü bir eleştirmesini içeriyor olması tabiîdir. Bundan başka Marks, Genç Hegelcilerin teorik görüşlerindeki temel zaafları ve bu kişilerin mücadeleyi teorik alana hasretme hevesleri hakkındaki ilk yazılı açıklamasını da bu yazısında yapıyordu.

BÜYÜK BİR DOSTLUĞUN BAŞLANGICI

Karl Marks ve Frederick Engels isimleri *Deutsch-Französische-Jahrbücher*'in yazarlar listesinde bir arada görünmektedir. Bu hayli sembolik bir tesadüftür; zira Engels, daha sonra hayatının geri kalan bütün yıllarını birlikte geçirdiği Marks'ın müttefiki ve gerçek silah arkadaşı, adı Marks'ınkiyle birleşmiş bir insan, bilimsel çalışmalarında ve siyasî mücadelesinde onun eşi bulunmaz ve paha biçilmez bir yardımcısı haline gelmişti.

Engels'in zihni ve manevî gelişmesi kendine has özelliklerini de taşımakla birlikte Marks'ınkiyle aynı çizgiyi izlemişti.

Engels de Marks gibi Prusya'nın Rhineland bölgesinden geliyordu. 28 Kasım 1820'de Wupper vadisindeki Barmen'de bir tekstil fabrikatörünün oğlu olarak dünyaya geldi. Babası despot ve tutucu tabiatlı bir adamdı. Aşırı dindar olduğundan çocuklarını sık burjuva kurallarına ve Ortodoks inançlarına göre yetiştirdi ve bu da genç Engels'in içinde karalı bir protestoyu doğurdu.

Frederick'in lise eğitimini bitirmesine izin verilmemiş ve bir iş adamı olmak üzere Bremen'e gönderilmişti. Orada kâtip olarak çalışırken boş vakitlerini tarih, felsefe, edebiyat, dilbilim ve genç yaştan beri olağanüstü bir yatkınlık gösterdiği yabancı dil üzerindeki bilgilerini artırmaya verdi. Zamanının ilerici fikirleri ve hepsinden de çok Genç Hegelcilerin yazıları, evde kafasına sokuşturulan dindar düşünceleri bir kenara atmasına yardımcı oldu.

İhtilâlci-demokratik fikirleri, zamanındaki ilerici toplumsal akımla-

(72) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 391.

rın — Börne'nin demokratizmi ve Genç Hegelcilerin fikirleri — ve daha memleketinde iken emekçi halkın sömürülmesine ve hayatın zorlu gerçeklerine dair bilgilerin etkisi altında gelişti. Bir yazar olarak sahip olduğu yetenekler çok geçmeden ortaya çıktı: daha 1839'da ilerici *Der Telegraph für Deutschland* gazetesinde yazılar yazıyordu. Bu gazete kendilerine Genç Almanya adını veren ve fikirlerine karşı Engels'in o zamanlar büyük bir yakınlık beslediği bir edebiyatçılar grubunun organıydı. «Wuppertal'den Mektuplar» başlıklı ilk makaleleri, emekçilerin efendileri tarafından dindarlık kılıfının ardına gizlenilerek amansızca sömürülmelerini dile getiriyordu. Engels'in bundan sonraki edebî, eleştirisel ve gazetedeki günlük yazıları ve ihtilâlci-demokratik fikirleri, Almanya'daki mevcut düzeninin sert eleştirilerini içeriyordu.

1841 Eylül'ünün son yarısından 1842 Ağustos'unun ilk yarısına kadar o zamanlar Prusya'nın başkenti olan Berlin'de karargâh kurmuş bir topçu birliğinde er olarak askerlik görevini yaptı. Bu ona Berlin Üniversitesi'nin konferanslarına devam etme ve daha pek çok kimseyle tanışma fırsatı verdi. O sıralar görüşlerini geniş ölçüde paylaştığı Genç Hegelcilere katıldı ve Almanya'da sürmekte olan ideolojik mücadelede aktif olarak yer aldı. O sıralar görüşleri üzerinde önemli etki yapan şey Feuerbach'ın eserleri ve özellikle de *Hıristiyanlığın Özü* idi. Daha sonraları «bu kitap hakkında bir fikir edinmek için insan bunun kurtarıcı etkisini bizzat yaşamalıdır.»[73] diye yazmıştı.

Engels Berlin'de iken birkaç eser yazdı *(Schelling ve Vahiy, Schelling, İsa'daki Filozof)*. Bunlar artık sağa kaymış olan ve mistisizmi ve gerici fikirleri yaymakta olan ünlü filozofu hedef alıyordu. Engels'in bilgi dolu parlak risalelerinden Tanrıtanımazlık ve gericiliğe karşı hoşgörüsüzlük fışkırıyordu. Bu kitapçıklar çok tutuluyorlardı ve okuyucularından pek çoğu da yazarın eğitilmiş bir düşünür değil, genç bir er ve okulunu bitirmemiş bir öğrenci olduğunu bilmiyorlardı.

1842 sonbaharında Engels, babasının hisse sahibi olduğu bir şirketin bürosunda çalışmak için Manchester'e gitti ve o sıralar kapitalizmin keskin iç çelişkilerini en gelişkin biçimiyle kendinde barındıran İngiltere'de kapitalizmi kendi öz tecrübesiyle tanıyarak orada iki yıl kaldı ve birçok şey öğrendi. İngiliz Ekonomik Politikçilerinin ve İngiliz ütopyacı sosyalistlerinin ve özellikle Owen'in çalışmalarını inceleyerek birçok düşünce malzemesi topladı. Chartism'i Avrupa'nın en ileri işçi sınıfı hareketini de orada tanıdı.

---

(73) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 344.

Engels, İngiltere'de bir yazar olarak çok aktifti. Owenist ve Chartist basında yazılar yazdı. *Rheinische Zeitung* ve *Schweizerischer Republikaner*'e makaleler gönderdi, *Deutsch-Französiche-Jahrbücher*'e iki makale yazdı.

İngiltere'de kalması, İngiltere'nin ekonomik hayatını ve siyasî gelişmesini incelemesi, oradaki işçi sınıfı hareketiyle ve hareketin önderleriyle yakın ilişkiler kurması ve harekete doğrudan katılması, bunların tümü birden onun kararlı bir şekilde materyalizme ve komünizme doğru dönmesine yardım etti. Çok yıllar sonra, «Manchester'deyken, o güne kadar tarih yazımında hiç bir rol oynamamış olan ya da çok değersiz bir rol oynamış olan ekonomik vakıaların, hiç değilse modern dünyada tayin edici birer tarihî güç olduklarının apaçık farkına vardım; bunların, bugünün sınıf antagonizmlerinin kaynaklandıkları temeli oluşturduklarını ve bu sınıf antagonizmlerinin geniş ölçekli sanayi sayesinde, tamamen gelişmiş oldukları ülkelerde, bu arada özellikle İngiltere'de, siyasî partilerin ve parti mücadelelerinin ve böylelikle bütün siyasî tarihin temelini oluşturma dönemine gelmiş olduklarını gördüm.»[74] diye anlatıyordu.

Marks gibi Engels de işçi sınıfını topluma yeni bir şekil verebilecek olan tek sınıf olarak görüyordu. Yeni Dünya görüşünün bu unsurları o dönemdeki yazılarında, özellikle Owenist *New Moral World*'de çıkan yazılarında yansıyordu. Ancak materyalizmi ve komünizmi kabul etmiş olduğunun en güçlü delilleri, *Deutsch-Französische-Jahrbücher*'de yayımlanan makaleleri: «Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları» ve «İngiltere'nin Durumu. *Dün ve Bugün.* Yazan Thomas Carlyle» de görülür.

O sıralarda Marks gibi genç Engels de ideolojik mirasının etkisinde olduğu akımların kalıntılarını taşıyordu ve Feuerbach'ın Felsefesini, proletaryanın bir bütün olarak kabul etmesi gereken ihtilâlci bir felsefe olarak görüyordu. Ütopyacı sosyalistler gibi Engels de komünizmi yalnızca emekçi halkı değil kapitalistlerin kendilerini de burjuva ilişkilerinin dar çerçevesinden kurtaracak bir araç olarak görüyordu.

Engels, Marks'la ilk olarak 1842 Kasım'ında İngiltere'ye giderken *Rheinische Zeitung*'un yönetim bürosuna uğradığında tanıştı. Marks, o sıralar Berlin'deki «özgürler» le derin bir çatışma içindeydi. Oysa Engels, onlarla Berlin'de kaldığı sıra temas kurmuştu ve bu yüzden geleceğin iki dostunun ilk karşılaşmaları epeyi soğuk oldu. Ancak bu Marks'ın Engels'i *Rheinische Zeitung*'un İngiltere'deki muhabiri olarak takdir etmekten ve yazdıklarının hakkını vermekten alakoymadı.

(74) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 178.

Engels'in *Deutsche-Französische-Jahrbücher*'de çıkan makaleleri, Marks'a, fikirlerinin aynı çizgide geliştiklerini gösterdi. Birbirleriyle yazışmaya başladılar; bu yakın dostluklarının başlangıcı oldu. Kendi hesabına Engels de, gazetenin editörünün, sosyalist fikirlerin geliştirilmesindeki rolünü ve bu «Trier'li esmer oğlanın» olağanüstü yeteneklerini daha berrak olarak gördü. Engels 1842'de yazdığı *Küstahça Tehdit Edilen Ama Mucizevî Olarak Kurtulan İncil* başlıklı mizahi şiirinde Marks'ı «Trier'li esmer oğlan» diye anlatıyordu.

DEUTSCHE-FRANZÖSİSCHE-JAHRBÜCHER ÇAĞDAŞ DEĞERLENDİRMELER

Deutsche-Französische-Jahrbücher geniş bir ilgi gördü ve elden ele dolaşmaya başladı. *Manheimer Abendzeitung* Paris'e giden hemen her Almanın gazetenin bir nüshasını beraberinde getirdiğini yazıyordu. Leipzig, Berlin ve Viyana'dan çok sayıda abone istekleri geliyordu. Prusya elçisi, hükümetini gazetenin «tehlikeli» çizgisinden haberdar eder etmez, hükümet, ülkeye girişini yasakladı ve Marks Ruge, Heine ve birkaç başka kişinin Prusya topraklarına ayak bastıkları an tutuklanmalarını emretti. Gazetenin baskıları sınırda müsadere edildi. Ve 3000 nüshalık bir baskının polisin eline geçtiği bildirildi.

Gazetenin çıkışını, onun ihtilâlci proleter sesini açıkça işiten sağkanat basını ve ılımlı basın, çirkin saldırılarla karşıladılar. Gerici Leipzig gazetesi *Die Eisenbahn* 4 Nisan 1844'de, *Jahrbücher*'in editör ve yazarlarının «sadece umut bağladıkları ve inandıkları bütün milletlerin proletaryasını Tanrılaştırmak» amacını güttüklerini ve işte bu yüzden «Almanya'nın liberal basının bundan iğrenti duyduğunu en kararlı bir şekilde ifade etmesinin ve bunlarla en ufak bir yakınlığı bile kesinlikle reddetmesinin kutsal bir görev» olduğunu yazıyordu. Tutucu *Agemeine Zeitung*'da aynı şekilde hoşnutsuzluğunu nefret dolu bir sesle dile getirdi 10 Mart 1844'te: «Yeni Paris gazetesinin eleştirisi insafsız, polemikleri bütün estetik standartlara meydan okuyor ve herhangi bir çarpıcı etkisi olmamakla birlikte alaycı tonu büyük bir yumruğun çekiç gibi vurmasına benziyor» diye yazmıştı.

Ancak her şeye rağmen gazetenin baskıları, Almanya ve öteki ülkelerde, özellikle Rusya'daki ihtilâlci düşüncelere bağlı okuyucuların ellerine geçecek bir yol buluyordu. Büyük Rus Aydınlanmacısı ve ihtilâlci-demokrat Vissarion Belinsky, Marks'ın gazetedeki makalelerini okudu

ve Aleksander Herzen'e «ben kendi payıma burada gerçeği buldum-şimdi sen, *Tanrı* ve *din* kelimelerinin karanlık, gerilik, zincir ve kırbaç anlamına geldiklerini gördükten sonra, bu iki kelimeyi onları izleyen dört kelime gibi sevebiliyorsan sev bakalım.»[75] diye yazmıştı. Marks'ın makalelerinin el yazması çevirileri de Rusya'da gizli olarak elden ele geziyordu.

Jahrbücher'deki makaleler, Marks'ın hayatında ve eserlerinde tutarlı bir ihtilâlci-demokrat olarak idealizmini yendiği, daha sonra da sıkı sıkıya materyalist tutumu benimseyerek bir komüniste, bir işçi sınıfı ideologuna dönüştüğü bir dönemin özetini vermektedir. Lenin, «Marks'ın bu gazetedeki yazıları artık onun 'var olanın amansızca eleştirilmesi'ni, özellikle 'silahla eleştirilmesi'ni savunan bir ihtilâlci olduğunu ve kendini kitlelere ve proletaryaya adadığını gösteriyordu.»[76] diye yazmıştı. Bu Marks'ın dünya görüşünün gelişme sürecinde diyalektik materyalizmin ve bilimsel komünizm teorisinin işlemeye başladığı yeni bir aşamanın başlangıç işaretiydi.

(75) V. G. Bellinsky, **Mektuplar**, Rusça baskı, C. III, St. Petersburg, 1914, S. 87.
(76) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 21, S. 47.

PROLETER DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN İLKELERİNİN İLK FORMÜLASYONU

Bizim için düşünen filozoflarımız ve bizim için savaşan işçilerimiz olduktan sonra yeryüzünde hangi güç ilerlememize karşı koyabilir?

Frederick Engels

RUGE İLE AYRILIK

Marks'ın *Deutsche-Französische-Jahrbücher*'de ortaya koyduğu yeni görüşler, o zaman için hem tarihî, hem de bundan daha önemlisi felsefî ve ekonomik bakımlardan doğru olduklarının henüz boylu boyunca kanıtlanması gereken bilimdeki ve toplumun tarihî gelişmesindeki ilerlemelerin özetlenmesi üzerine oturtulmuş parlak birer varsayımdan başka bir şey değildi. Marks, o günden sonra bütün teorik çabalarını yorulmak bilmeden bu görevin yerine getirilmesine adadı.

Ne var ki, yayımının sürdürülemeyeceği ilk sayının ardından açıkça ortaya çıktığı için, Marks'ın bilimsel ve edebî çalışmalarını *Jahrbücher* çevresinde toparlama tasarısı kısa sürede sona erdi: Almanya'daki yasaklama kararı, gazetenin önüne dikilen engelleri karşı konulmaz bir hale getirmişti.

Jahrbücher'in bu kadar çabuk batışının başka, daha köklü nedenleri de vardı. Daha ilk sayı baskıya hazırlanırken bile editörlerin ikisi, Marks ve Ruge ilkelerde ters düştüklerinin farkına vardılar ve çok geçmeden de açık çatışma içine girdiler. Burjuva radikali Ruge, Marks'ın komünist görüşlerini onaylamıyordu. Ruge'nin bir genç Hegelci olarak, «eleştiri yeteneğinden yoksun kitleye», işçi sınıfına karşı yukarıdan bakan kibirli bir tavrı vardı. O, Marks ve Engels'in yazılarındaki güçlü ihtilâlci çağrı-

nın, her ikisinin de şeylerin varolan düzenine yönelttikleri durmak bilmez eleştirinin ve Marks'ın işçilerle yakın bağlar kurma isteğinin anlamını kavramıştı. İlk sayıyı okuyanlar, Marks ve Engels'in yazdığı makalelerle Ruge'nin yazdıkları arasındaki farkı görmekte gecikmediler. Daha sonraları çıkan bir kitapçıklarında — *Göçmenler Arasındaki Büyük Zekâlar* — Marks ve Engels, Ruge'nin ilk sayıya yazdığı girişle kendi makalelerinin birbirlerinin tam zıddı olduklarını söylemişlerdi.[1] İlk sayı yayımlanır yayımlanmaz iki editörün bambaşka yollarda ilerledikleri ve artık birlikte çalışamayacakları ortaya çıktı. Bir zamanın müttefikleri kendilerini farklı kamplarda bulmuşlardı.

Marks, bundan sonra çıkan birçok makalesinde, Ruge'yi proletarya hareketinin bir burjuva hasmı olarak eleştirmek zorunda kaldı. Ama 1845 Ocağında polisin eski yandaşı hakkında tutuklama kararı aldığını öğrenir öğrenmez, ona, durumu anlatan bir mektup yazmaktan da kaçınmadı.

MARKS 1844 YILINDA PARİS'TE

Marks, Paris'te kaldığı süre içinde Temmuz Monarşisinin toplumsal ve siyasî iklimi ile, o zamanın Fransız toplumundaki çeşitli siyasî ve sosyalist akımlar hakkında daha derin bir fikir edindi. Çeşitli muhalefet çevreleriyle, Fransız sosyalistleriyle, ihtilâlci proleterler ve ihtilâlci Alman göçmenleriyle de yakın bağlar kurdu.

Fransa'daki 1830 burjuva ihtilâli, iktidara, büyük toprak sahiplerinin yerine malî ve sınaî burjuvazinin en üst katmanlarını — bankerleri, borsa spekülatörlerini, büyük demiryolu yapımcılarını, kömür ve demir baronlarını ve bunlarla işbirliği içindeki büyük toprak sahiplerini — getirdi. Kapitalizmin hızlı gelişmesinden azamî kârı bu malî aristokrasi sağlıyordu. 1830'dan 1840'a kadar Fransa'daki buharla çalışan makinelerin sayısı dört katından daha fazla arttı. Demir ve çelik üretimi 1828'den 1847'ye kadar iki katından daha fazla çoğaldı ve kömür çıktısı üç katına çıktı. Marks, sonradan çok yerinde olarak, Temmuz Monarşisinin «Fransa'nın millî zenginliğini sömüren, hisseleri bakanlar, Meclisler, 240.000 oy sahibi ve onların yandaşları arasında payedilmiş bir anonim şirket»[2] olduğuna işaret etmişti. Ülkedeki sanayi ihtilâli işçiler için ise daha çok sömürü, daha düşük ücret ve daha çok iş saatinden başka bir anlam ta-

(1) Marks, Engels **Werke,** Bd. 8, S. 277.
(2) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 208.

şımıyordu. Oy kullanabilmek için mülk sahibi olma zorunluluğu işçi sınıfının, kır ve şehir orta sınıflarının bir kesiminin siyasî haklarını ellerinden alıyordu. Büyüyen bir hoşnutsuzluk vardı. İşçi sınıfı ihtilâlci fikirler için bereketli bir toprak oluşturuyor ve yalnızca radikal cumhuriyetçi öğretilere değil, sosyalist öğretilere de yaklaşıyordu.

1830 sonlarından itibaren işçiler arasında çeşitli şekillere bürünen ütopyacı sosyalizm ve komünizm fikirleri yayılmaktaydı. Ütopyacı sosyalizm, Saint-Simon ve Fourier'in takipçileri tarafından aşırı dogmatik ve sekter bir tarzda, herhangi bir ihtilâlci muhtevadan yoksun olarak yayılıyordu. Proletaryanın bağımsız ihtilâlci eylemine karşı takındıkları tavır; sosyalizme barışçı, reformist yoldan geçişi ve sınıflararası uyumu savunmaları, ihtilâlci eylemden korkmaları onları Pierre Leroux ve Philippe Buchez'in «Hıristiyan Sosyaizmi»nden, Louis Blanc'ın «devlet sosyalizmi»ne ve Proudhon'un anarşizm kokan sosyalizmine kadar bütün öteki küçük-burjuva, proleter olmayan sosyalist akımlara bağlıyordu. Bu düşüncelerin işçiler arasında yayılması, Fransız proletaryasının daha henüz ideolojik ve siyasî olgunluktan yoksun olduğunun göstergesi idi.

Ütopyacı komünistlerin öğretileri birbirlerinden farklıydı. Kimilerinin idealist, hatta fantastik kavramla üzerine oturtulmalarına ve Etienne Cabet gibi kimilerinin de daha hâlâ komünizme barışçı propaganda ve kooperatif komünleri yoluyla erişebileceğine inanmalarına rağmen, onların idealleri varolan toplumun bazı kurumlarının düzenlenerek yenilenmesinin çok daha ilerisinde idi. Bunlar baştan aşağı yeni bir sistemin kurulmasını istiyorlar ve proleter kitlelerinin zihilerinde burjuva toplumunun uğruna değişecekleri geleceğin toplumunun antitezi olduğu fikrinin oluşmasına yardımcı oluyorlardı. Cabet'in *İcaria'ya Yolculuk* adlı kitabı ve *Le Populaire* adındaki gazetesi bu çerçeve içinde olumlu bir rol oynadı.

Proletaryanın kapitalist düzene karşı duyduğu hoşnutsuzluk, Fransız ütopyacı komünizmindeki en gelişkin ihtilâlci akım tarafından daha da güçlü bir şekilde yansıtılıyordu. Bu akımın kurucuları ünlü Fransız ihtilâlcisi Babeuf'un öğretisini sürdüren Theodore Dezamy ve Auguste Blanqui idiler. Onlar mevcut sistemin ihtilâl yoluyla yıkılmasının ve ihtilâlci bir diktatörlüğün kurulmasının gerekli olduğunu hissediyorlardı. Blanqui, Babeuf'un yolundan giderek küçük, iyi organize olmuş bir azınlığın komplosunu savunduğu halde; Dezamy, bütün komplocu taktiklerini reddediyordu. Ancak onlar da kapitalizmden sosyalizme geçişin objektif şartlarının neler olduğunu göremiyorlardı. Çalışan ve sömürülen kitleler arasında sosyalist bir toplum yaratmak gibi çağ açan bir görevin üstesinden gelebilecek tek sınıfın proletarya olduğunun farkında değillerdi.

Marks Paris'te iken işçi çevrelerinde çeşitli sosyalist öğretilerin hararetle tartışıldığına tanık oldu. Çoğu gizli dernekler olarak çalışan işçi örgütlerinde süregelen ideolojik mücadeleler hakkında bilgi edindi ve Fransız işçi sınıfının önemli siyasî tecrübeye sahip olduğunu farketti. Ancak Fransız işçilerinin kafaları değişik sosyalist fikirlerin karmaşasını yansıtan bir altüstlük içindeydi. Fransız işçi sınıfının ideolojisi, Fransız sanayii içerisinde hâlâ varlığını sürdüren küçük ve yarı yarıya el emeğiyle çalışan işletmelerden kaynaklanan toplumsal yapının yansımasıydı. İşçiler 1830 yılında büyük burjuvazinin ihanetinin farkına vardılar, ama burjuva ve küçük burjuva cumhuriyetçilerine güven beslemeye devam ettiler ve onların siyasî çizgisinin peşinden gittiler.

Marks Paris'te Fransız işçileriyle ve Alman göçmen örgütleriyle temaslar kurdu, önderleriyle tanıştı ve yaptıkları toplantılara katıldı. Almanya'ya gönderilen bir polis raporu, Alman komünistlerinin pazar toplantılarına 100 - 200 kişinin katıldığını ve konuşmacılar arasında Marks'ın da bulunduğunu bildiriyordu. 1844 Ağustosunda Marks, Feuerbach'a, «Bu Fransız işçilerinin toplantılarından birine katılman ve bu eli nasırlı insanların canlılık ve asaletlerini kendi gözlerinle görmen çok iyi olur... Tarih, uygar toplumumuzun bu 'barbarları'nı insanın kurtuluşu için pratik bir araç olarak yeni bir kalıba döküyor.»[3] diye yazdı.

Marks, proleterleşen Alman zanaatkârlarının örgütü olan Doğrular Lig'inin üyeleriyle tanıştı. Bu örgüt 1837'de ortaya çıkmıştı ve Almanya, İsviçre, İngiltere ve öteki ülkelerde bağlı dernekler vardı. Gizli Fransız dernekleriyle özellikle Blanquist Mevsimler Derneği ile bağları bulunuyordu. İlk başlarda Babeuf ve takipçilerinin, daha sonra da ilk Alman ütopyacı sosyalistlerinden Weitling'in fikirlerine eğilim göstermişti.

Marks Proudhon'la da yakından tanıştı ve geceler boyu süren tartışmaları sırasında Proudhon'un diyalektik ve materyalist dünya görüşünü kabul etmesi için uğraştı. Blanc ve Cabet ile de yakından tanıştı.

Çeşitli işçi örgütleriyle temas halinde olmakla birlikte Marks, bunlardan herhangi birine girmedi. Sosyalist yuvarlardan herhangi birine bağlanmadı, zira bunların güçsüzlüklerinin ve bilim dışı yaklaşımlarının tamamen farkındaydı. Marks, kendi görevinin, proletaryaya mevcut sistemde radikal bir dönüşüm sağlamının yollarını ve araçlarını gösteren gerçekten ihtilâlci bir bilimsel teori işlemek ve yaymak olduğuna inanıyordu. Böylelikle işçi sınıfı hareketi içinde yer alanların ideolojik seviyelerini yükseltebileceğini, proleter örgütlerindeki aşırı kendi içine kapalılıktan ve tek yanlılıktan kurtulmuş gerçek ihtilâlcilerin yaratılmasına

(3) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 426.

yardımcı olabileceğini umuyordu. Marks, daha sonraları, meselenin «bir ütopyacı sistemin içine sokulmak değil, gözlerimizin önünde yer almakta olan toplumun tarihî ihtilâlci dönüşüm sürecine bilinçli olarak katılmak»[4] olduğunu yazmıştı.

Marks'ın giriştiği sayısız faaliyet, muazzam teorik araştırmalarının ve işçi sınıfı hareketi üzerindeki incelemelerinin çok daha dışına taşmaktaydı. Fransız radikal çevreleriyle, özellikle *La Réforme* gazetesi çevresinde gruplaşan küçük burjuva demokratları ve sosyalistleriyle ve çeşitli ülkelerden Paris'e gelmiş olan ihtilâlcilerle geniş temasları vardı. 1844 yılı Mart ayı sonlarında bir enternasyonal demokratlar yemeğine katıldı.

Marks'ı Vanneau sokağındaki evinde görmeye gelen birçok kimse arasında şair Georg Herwegh ve Heinrich Heine, Doğrular Lig'inin Paris'teki bağlı derneklerinin önderleri Ewerback ve Mauer, gazeteci Bernays ve Rus ihtilâlcisi Bakunin vardı. Rhine Eyaletinden radikal düşüncelere sahip Dr. Roland Daniels ve Yazar Heinrich Bürgers de 1844 Kasım'ında Paris'i ziyaretleri sırasında onu görmeye geldiler.

Marks'ın Rheinische Zeitung'da yazan demokrat şair Herwegh ile de arkadaşlığı vardı. Marks o zamanlar yüz yüze gelmemiş olmasına rağmen burjuva demokrat Herwegh'i, Ruge'nin düşmanca saldırıları karşısında savunmuştu.

Marks ve Heine çok iyi dosttular ve Paris'te sık sık, bazen de her gün buluşurlardı. Heine, Marks'a ve düşüncelerine çok değer verdiği Jenny'ye şiirinde de yer vermşitir. Marks, Heine'nin bazı eserleri üzerinde ilk editörü olarak çalışırdı. Marks'ın kızı Eleanor daha sonraları, iki adamın şu ya da bu şiir üzerinde birlikte çalışıp onu mükemmel bir hale getirinceye kadar her satırı üzerinde tekrar tekrar durduklarını anımsıyordu. Marks'ın etkisi altında Heine'nin eserlerinde toplumsal motivler gittikçe daha çok yer almaya başladı. *Dokumacılar* ve *Almanya. Bir Kış Masalı* adlı, şiirsel çalışmalarının doruğu olan şiirleri bu dönemde yazması bir rastlantı değildi. *Bir Kış Masalı* Marks tarafından daha şiir kitap halinde basılmadan önce Heine'nin kendisine gönderdiği taslaklardan yararlanarak *Vorwarts!* gazetesinde yayımlandı.

Duygulu ve çok gerilimli bir insan olan Heine, kötü niyetli kişilerin ve düşmanca eleştirilerin saldırısından bıktığı zaman Marks ailesine sığınırdı. Kafa yapısının kendisininkine çok yakın olduğunu gördüğü genç arkadaşının ailesine gittikçe daha çok yakınlık duymaya başladı. Heine bir gün Marks ailesine çok büyük bir hizmette bulundu. Marks'ın altı

(4) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 14, S. 439.

aylık kızı Jenny ihtilâçlar içinde kıvranmaya başlamıştı, ana babası ve dadısı şaşkınlık içindeydiler. O sırada içeri giren Heine, hemen kendine hâkim olarak doktorun gelmesini beklemeksizin bebeği banyoya soktu ve onu normal haline getirdi.

O sıralar Heine, Marks'ın Paris'teki belki de en yakın dostuydu. Parlak bir şair olan Heine, zamanının en bilge insanlarından biriydi ve Marks onunla birlikte oluşlarından çok yarar gördü. Paris'ten sürüleceğini öğrenir öğrenmez Heine'ye: «Burada geride bıraktıklarım arasında, Heine, en çok senden ayrılmak bana güç geliyor. Seni de beraber götürebilmeyi öyle isterdim ki.»[5] diye yazmıştı.

Öldüğü güne kadar Heine, Marks'a, — insan, bilim adamı ve ihtilâlci olarak — derin bir saygı besledi. 1856 yılında, ölümünden kısa bir süre önce, «Alman komünistlerinin önderleri»ni, «Almanya'daki en yetenekli beyinler ve en enerjik karakterler, bu ülkedeki gerçekten yaşayan yegâne insanlar» ve geleceği kendileriyle birlikte taşıyan kişiler olarak tanımlamıştı.[6]

Marks'ın Paris'te tanıştığı Rus ihtilâlcileri arasında Bakunin, V. P. Botkin ve Herzen'in arkadaşı N. I. Sazonov vardı. Bakunin'le ötekilerden daha çok görüşürdü ve konuşmaları boyunca Marks, görüşleri o sıralar, kendi tanımıyla, duygusal idealizm ve «içgüdüsel» sosyalizmin bir karışımı olan Bakunin'i etkilemeye uğraşarak, ona materyalist ve komünist düşünceleri izah etmeye çalışırdı.

Marks ailesinde dostları, yalnızca yakınlık değil, aynı zamanda karşılıksız yardım da bulurlardı. Marks'ın en büyük kızı, Jenny, annesine evlendiklerinden çok kısa bir süre sonra küçük bir miras kaldığını ve yeni evlililerin parayı bir çıkına yerleştiklerini annesinin kendisine anlattığını aktarmıştı. İhtiyaçları olan dostları kendilerini görmeye geldikleri zaman çıkın açılarak masanın üzerine konur ve herkes ihtiyacına göre oradan alacağını alırdı.

BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR

Marks Paris'e yerleşir yerleşmez diyor Engels, «hemen ekonomi politik, Fransız sosyalistleri ve Fransa tarihi üzerine çalışmaya koyuldu.»[7]

(5) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 27, S. 434.
(6) Heinrich Heine, «Aveux de l'auteur» en Vermeil Edmond «Henri Heine. Ses vues sur l'Allemagne et les révoluti ons européennes», Paris, 1939, S. 275.
(7) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 22, S. 338.

Çoğu zaman bütün gün boyu kitaplarının başına çöker, yemek ve ara sıra biraz kestirmek için kısa aralıklar verirdi ancak.

Marks modern toplumdaki sınıf mücadelesine ve bu mücadelenin çeşitli yanlarına özel bir önem vererek kapitalizmin iç işleyişini, gelişmesini, çelişkilerini ve ekonomi ile siyaset arasındaki ilişkileri kavramaya uğraştı. Fransız burjuva ihtilâlinin ortaya koyduğu klasik örneklere tekrar tekrar yönelerek onları inceledi. Fransız tarihinin kilit dönemlerinden biri olan 1792 - 1793 dönemini, monarşinin 10 Ağustos 1792'de devrilmesini izleyen burjuvazinin ılımlı kanadı Girondistlerle radikal burjuva ihtilâlcileri jacobinler arasındaki mücadele dönemini derinlemesine araştırdı. Marks, Convention tarihini yazmayı tasarlıyordu. Bunun için de büyük bir hazırlık malzemesi toplamıştı. Jacobin önderleri Robespierre, Saint Just ve Desmoulins'in kitaplarını okudu. Convention'un üyesi Jacobin Levasseur'un «Jacobinlerin Girondenlerle Mücadelesi» başlığını taşıyan anılarının kısa bir özetini çıkarttı.

Marks'ın yayım faaliyetlerine girişmeyi tasarladığı demokratik çevrelere hemen ulaştı. 1845 kışında Marks'ın Paris'ten sürülmesi üzerine görüşlerini açıklayan *Trier'sche Zeitung*, onun, «'Convention Tarihi'ni tamamlamak üzere» Fransa dışına çıktığını yazdı. Marks bu kitabı hiç bir zaman yazmadı. Ancak öteki çalışmalarında, Fransız ihtilâlinden çıkardığı sonuçlardan önemli ölçüde yararlandı. Bu hazırlık malzemesi hiç bir zaman ziyan da edilmedi, çünkü ihtilâlci kabarmanın en yoğun döneminde bulunan Fransa'daki sınıf mücadelesi üzerindeki incelemesi ve mücadeleyi tesbit eden malzemeyi derinlemesine değerlendirmeyi kendi materyalist tarih görüşünü işlemesi bakımından büyük yardımcı oldu.

Sınıf mücadelesinin kökenleri, kanunları ve şekilleri üzerindeki araştırmasında Marks, aralarında görüşlerinin bütün sınırlılığına rağmen toplumun sınıflara bölündüğünü ve burjuva toplumunun kuruluşuna yol açan bir süreç olarak sınıf mücadelesinin tarihteki önemini kabul eden Thierry, Mignet ve Guizot'un da bulunduğu Restorasyonun burjuva tarihçilerinin eserlerinden yararlandı. Ne var ki bunlar sınıfların ekonomik kökenlerine kadar gidemiyorlar, ya da kapitalist çağdaki sınıf mücadelesinin gerçek yapısını anlayamıyorlardı. Marks'ın başlıca meselesi ise, tam tersine, sınıf yapısının temeli olarak toplumun ekonomik yapısı ve içinde yaşadığı gündeki sınıf çatışmalarının ipucunu veren modern dünyadaki ekonomik ilişkilerin yapısı idi. Ekonomi politik Marks'ın bilimsel araştırmasında her geçen gün daha büyük bir rol oynuyordu.

1843 yazında Hegel'in hukuk felsefesini eleştirirken, «uygar toplum»un anatomisinin, yani toplumsal ilişkilerin kümelenmesinin ekono-

mi politikte bulunması gerektiği yargısına vardı. Bundan böyle bütün hayatı boyunca ekonomik araştırma onun başlıca ilgi alanı oldu.

Paris'te incelediği pek çok ekonomik eser arasında Smith, Ricardo, Say, Skarbek, James Mill, Destutt de Tracy, Mc. Culloch ve Boisguillebert'in çalışmaları vardı. Bu eserlerden yaptığı birçok alıntı üzerinde düşüncelerini yazdı, özellikle James Mill'in *Ekonomi Politiğin Unsurları* üzerinde yaptığı incelemeler, Marks'la burjuva ekonomistlerini ayıran çizginin henüz çok ince olmasına ve Marks'ın kendi ekonomik görüşlerinin henüz tohum halinde bulunmasına rağmen onun burjuva ekonomi teorilerine karşı büyük ölçüde eleştirici bir tavır takındığını göstermektedir. Marks, burjuva ekonomi politiğinin temel sakatlığının tarihin gidişi içinde belirli bir dönemde ortaya çıkan geçişken kapitalist ilişkilerin ta en baştan beri mevcut bulunduğu ve bu ilişkiler içinde «herkesin kendi payına düşen»[8] ile yetinmesi gerektiği öğretisi olduğunu gösterdi.

Marks, kapitalist ekonominin ve kapitalist ekonomi temeli üzerinde yükselen burjuva toplumunun derinliklerine nüfuz eden eleştiriler yaptı. Bu eleştiriler, — her ne kadar tohum halinde ise de, sömürü sisteminin ekonomik temellerinin bir eleştirisini içeriyor ve üretim araçları üzerindeki burjuva özel mülkiyeti içinde saklı olan çelişkilere işaret ediyordu.

Marks, Engels'in *Deutsch-Französische-Jahrbücher*'de yayımlanan ve burjuva ekonomi biliminin ve burjuva toplumsal sisteminin ilk sosyalist eleştirisini ihtiva eden «Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları»ndan çok etkilenmiş ve bunun bir özetini çıkartmıştı.

1844 EKONOMİK VE FELSEFÎ ELYAZMALARI

Marks bu dönemdeki araştırmalarının sonuçlarını, bize, tamamlanmamış ve parça parça elyazmaları halinde kalan üç yazıda ortaya koydu. Bu elyazmaları *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları* olarak bilinir ve aynı yılın Nisan - Ağustos ayları içinde yazılmıştır.

Bu *Elyazmaları* Marks'ın bu dönemdeki ekonomik ve felsefî görüşlerini ihtiva eder. Önsözde bu sonuçlara «ekonomi politiğin bilinçli bir incelenmesi üzerine oturtulmuş bütünü ile tecrübî bir tahlil yolu ile»[9] varıldığı belirtilmektedir. Marks'ın hedefi, özel mülkiyetin ve alışılageldik ekonomi politiğin derinlemesine bir eleştirisini yapmak olmuştu.

(8) MEGA, Abt. 1, Bd. 3, S. 537.
(9) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaaları**, Moskova, 1967, S. 18.

Marks, insanın kurtuluşunun ancak «uygar toplum»un radikal dönüşümüyle, yani sömürücü kapitalist sistem yıkıldığı takdirde mümkün olacağı düşüncesini, ilk defa *Deutsche-Französische-Jahrbücher*'de dile getirilen bu düşünceyi geliştirdi. Kendisini kitlelere, proletaryaya adadığı ve siyasî sempatisinin bütünü ile emekçi halkın yanında olduğu açıkça görülmektedir. Marks, Fransa proletaryasından sözederken, «insanlığın kardeşliği» diyor, «onlarla birlikte artık sözolmaktan çıkar ve hayatın bir gerçeği haline gelir ve üzerimize onların çalışmaktan taş gibi olmuş vücutlarından fışkıran insan asaletinin ışıkları saçılır»[10] Marks, «işçiyi sefalete iten ve onu bir makineye indirgeyen»[11] sistemi teşhir edip damgalar.

Marks, burjuva ekonomi politiğine karşı tavrını tanımlar ve burjuva ekonomi politiğinin gelişmesinin materyalist bir açıklanmasını yapar. Ekonomik düşünüşün herhangi bir mutlak ruhun hareketiyle değil, özel mülkiyetin geçirdiği tarihî değişimler (metamorphoses) yoluyla geliştiğini söyler. Ekonomik düşünüşün tarihî sürekliliği, feodalizmin çözülüşünün ve bütün Sosyo-Ekonomik sistemin kerte kerte sermayeye tabi oluşunun aynadaki yansıması gibidir. Ekonomi politik o heybetli sermayenin cariyesi, ekonomi politikçiler ve «pratik uygulamacıların», yani kapitalistlerin bilimsel bilinci haline gelirler. Üretim alanında ortaya çıkan aktüel değişme, kapitalistin toprak sahibini azamî ölçüde ortadan kaldırması ve gelişmiş özel mülkiyetin «gelişmemiş» ya da «olgunlaşmamış özel mülkiyet»[12] üzerinde üstünlük kurmasıdır.

Ricardo ve Smith, — fizyokratların dedikleri gibi — yalnızca tarımsal emeğin değil, genel olarak emeğin bütün zenginliğin özü olduğunu kavramakla şüphesiz önemli bir ilerleme sağlamışlardır. Marks'ın Ricardo ve Smith'in «aydınlık ekonomi politik» lerini, henüz onların eriştikleri en büyük başarıyı, emek-değer teorisini vurgulamamakla birlikte, bilimin gelişmesinin en yüksek aşaması olarak görmesinin nedeni budur. Ancak onun bu olumlu değerlendirmeleri burjuva ekonomik düşünüşünün sakat ve haksız savunmaları içeren yanlarının sert bir eleştirisi ile bir arada yürürler.

Marks, ekonomi politiği, «incelediği hareketin iç bağlantılarını» anlayamamakla, en çok da ekonomik gerçekleri, olguları ve süreçleri birbirlerinden ayırarak açıklamaya kalkıştığı ve onların bir dış gücün ya da iradenin ürünü olduklarını ileri sürdüğü için suçladı. Bu, burjuva ekono-

(10) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 115
(11) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 30.
(12) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 85.

mi biliminin metafizik metodunun yerinde ve haklı bir eleştirisiydi. Marks, ekonomik olgulara yaptığı metafizik, tarih dışı yaklaşımı ve kapitalist gerçeğe olan bağımlılığını — kısıtlılıklarının kaynağını — göstererek, burjuva ekonomi politik bilimi ile kendi geliştirdiği yeni bilim arasına bir ayırım çizgisi çekti. Kendini mülkiyet, hırs, rekabet ve insanın değeri ile (Marks henüz iş-gücünün değeri kategorisini keşfetmiş değildi) değer kaybına uğramayı v.b.g. arasındaki asıl bağlantıyı kavramakla görevli saydı.[13]

Burjuva ekonomi politiğini eleştirmesinin esas kısmı ekonomi politiğin kendisinin bilince çıkardığı «çağdaş politika-ekonomik gerçekten» ortaya çıkan yabancılaşma ve yabancılaşmış emek kategorisinde, yani çalışan insanın ürettiği zenginlikle birlikte artan sefaletinde bulunmaktadır.

Yabancılaşma terimi, Marks'tan önceki zamanlarda da felsefî yazılarda büyük ölçüde kullanılmıştı. Sözgelimi Hegel, ruhun kendisine yabancılaştığı bir dünyadan söz etmişti. Hegel'in Mutlak Fikri, kendini ruhta — tarihte ve düşüncede — yeniden kendine dönmek üzere tabiata, «saf aklın esîrine»* bırakır (yabancılaşır). Feuerbach için yabancılaşma, Tanrı insanı yaratıp onu dünyanın yaratıcısı yaptığı anda, insanın kendi «tür» özelliklerine, yani bütün insanların karakteristik tabiî özelliklerinden kaynaklanan ortak özelliklere yabancılaşmasıydı. Bundan dolayı yeryüzündeki insan, insanın kendine tekabül eden «tür» varlığı yalnızca dinsel hayal gücünde yer alır ve saf görüntü haline gelirken, kendi gerçek özüne yabancı olan bireysel bir hayat tarzına yönelmeye zorlanmıştı. Feuerbach, Hegel'in idealist yabancılaşma teorisinin üstesinden gelmek çabası içinde, ruhu (idea), soyut hümanizm anlayışı ile ele aldığı ve toplumsal içeriğini yok saydığı soyut insanın tabiî özelliklerine yabancılaşmasına indirgedi.

Marks ise, daha başlangıçtan itibaren insanın toplumsal hayatına yöneldi ve yabancılaşmayı, üretim araçlarının özel mülkiyeti ile belirlenen kendi şartlarından türetti. O, yabancılaşmayı, her şeyden önce bir toplumsal bağ (nexus) tarzı, yaşama ve çalışma şartlarının, faaliyetlerinin ürününün ve birbirleriyle olan ilişkilerinin onun içinde yabancı ve dışsal bir güç halinde ortaya çıktığı, insanlar arasındaki bir toplumsal münasebet tarzı olarak gördü. Yabancılaşmanın özel mülkiyet sisteminin dolaysız ürünü olduğuna inanıyordu. Ekonomik alandaki yabancılaşma, çeşitli maddî ve nihayet manevî toplumsal ilişki alanlarındaki öteki ya-

(13) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 65.

(*) Esir. Bütün boşluğu doldurduğu varsayılan mutasavvır madde.

bancılaşma biçimlerinin temeliydi. Marks, gerçekliği başlangıç noktası olarak ele alıp gözlerini klasik düşünürlerin ve onların takipçilerinin halkı çağırdıkları «düşüncenin saf mücadelelerine»[14] değil, yabancılaşmayı doğuran ve onu kaçınılmaz hale getiren haksız ve insanlık dışı gerçeğe karşı savaşmaya çevirdi. Bu da kaçınılmaz olarak Hegel'in ve Feuerbach'ın felsefelerinin bu alandaki sakatlıklarının üzerine yürünmesini ve burjuva ekonomi politiğinin, kapitalist üretim tarzının aklî, normal ve kalıcı olduğu hakkındaki temel öğretisinin reddini zorunlu kıldı.

Yabancılaşmış emek Marks'ın en çok geliştirdiği kategoridir. İnsanın canlı faaliyeti ve bilinçli bir toplumsal varlık olarak kendini ortaya koyuşu, her şeyden çok şeylerin dünyasının pratik yaratılışında, toplumsal üretim süreci içinde dilegetirilir. İşçinin bir şeyi yapmayı, işçinin kendini maddeleştirmesi demektir. Halbuki özel mülkyetin egemenliğine tabi olarak yaptığı şeyi elinden çıkarması ise, emeğinin yabancılaşmasıdır. Çünkü o şey işçinin karşısında «*yabancı bir şey*, üreticiden *bağımsız bir güç* olarak»[15] durur. Emeğin ürünleri sermayeye sahip olanın eline geçer; onu yaratanın değil. Marks, sermayeyi bir başkasının emeğinin ürünleri üzerindeki özel mülkiyet olarak tanımladı. İnsan emeğiyle — üretici faaliyetiyle— üretici olmayanın üretim ve ürün üzerindeki iktidarını yaratır. «Nesnenin mülk edinilmesi yabancılaşma olarak o şekilde ortaya çıkar ki, işçi, ne kadar çok nesne üretirse o kadar az mülk edinebilir ve ürününün, sermayenin egemenliği altına o kadar çok girer.»[16] Ellerinden başka hiç bir şeyi olmayan işçi sermayenin büyüyen gücüyle daha da yoksullaşır. Bir yandan ihtiyaçlar ve bunları tatmin etme araçları mükemmelleşirken, öte yandan buna paralel olarak «ihtiyaçların kaba ve yalın basitleşmesi» ortaya çıkar. Böylelikle emeğin yabancılaşması, büyüyen bir maddî eşitsizlikle, sermaye ve emek arasındaki genişleyen açıklıkla ifade edilir.

Kapitalist sistemde çalışma şartları ve emeğin kendisi işçinin başına belâ olur, «işçiye *dıştalaşır*», yani «onun asli varlığına»[17] ait olmaktan çıkar. Sermayenin yönetimi altında ücretli işçi, «kendisini ispat etmez inkâr eder, hoşnutluk değil mutsuzluk duyar.»[18] Manevî ve fizikî niteliklerini geliştirmez, ruhunu ve vücudunu yıpratıp mahveder. Maddî değer-

(14) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile, ya da Eleştirel Eleştiriciliğin Eleştirisi,** Moskova, 1956, S. 111.
(15) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları,** S. 66.
(16) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları,** S. 66.
(17) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları,** S. 69.
(18) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları,** S. 69.

lerin üreticisi, şekillenmiş olan işbölümünün tutsağıdır ve ömrü boyunca işine bağlanmıştır. Fabrika çalışması, işçinin yaptığı iş ne olursa olsun bir cins tutsak bağıdır ve işçinin kendi kimliğini yitirmesi anlamına gelir. Kendisini gerçekte ancak yemek içmek gibi salt hayvansal fonksiyonlarında özgür hisseder. O yalnızca çalışmadığı zaman kendisi olur, çalıştığı zaman ise kendisi değildir.

Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları'nda formüle edilen yabancılaşmış emek kavramı, Marks'ın, başkalarının ücretli emeğinin kapitalist tarafından mülk edinilmesi teorisinin tohumudur. Ve daha sonra geliştirilip *Kapital*'inde bilimsel olarak pekiştirdiği en önemli düşüncelerinin bir taslağıdır.

Marks'a göre insanın emeğinin ürününe yabancılaşması ve maddî hayatın içinde üretildiği şartların kendisi tarafından yaratılan insanlar arasındaki uzlaşmazlıklar, insanın «tür varlığının» soysuzlaşmasına ve «*insanın insana yabancılaşması* [na ç]»[19] yolaçar. Bundan dolayı insan tabiatıyla uyum halindeki normal toplumsal bağlantılar ve ilişkiler, ne mevcut dinin yerine daha yüksek bir din şekli getirerek ne de Feuerbach gibi aşktan söz ederek değil, toplumun ve mülkiyet ilişkilerinin radikal dönüşü ile sağlanabilir.

Özel mülkiyet, yabancılaşmanın, ya da emeğin kendisine yabancılaşmasının temeli ve nedenidir. Fakat onun sonucudur da. Emeğin yabancılaşması özel mülkiyetin yeniden üretilmesi ile sonuçlanır. Marks, özel mülkiyeti, yabancılaşmış emeğin genelleştirilmiş maddî ifadesi olarak adlandırmıştı.[20] Bu yüzden onun varmış olduğu toplumun özel mülkiyetten kurtarılması yargısı, işçilerin ekonomik ve siyasî kurtuluşları için gerekli ve tek şarttır; yabancılaşmanın yerini gerçekten tutacak tek şey de budur. Marks işçilerin kurtuluşlarının «insanın evrensel kurtuluşunu»[21] içerdiğini önemle belirtmiştir.

Marks'ın *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'nda incelediği başlıca şey, toplumun komünist dönüşümünün felsefî yanıydı. Marks bu incelemesinde geleneksel sözlüğü, özellikle de Feuerbach'cı felsefe sözlüğünü kullanarak komünizmi hümanizmle oldukça özdeş bir şekilde, tam tabiîlik ya da natüralizme eş değerde tam ve gerçek bir hümanizm olarak tanımlıyordu. Fakat bütün olarak temelden yeni fikirleri formüle etmekle kendinden öncekileri çok aşmıştı. Çeşitli vesilelerle *gerçek* komünizm hakkındaki görüşlerini, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasının en

(19) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 72.
(20) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 77.
(21) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 77.

yüksek biçimi olarak ortaya koydu. Ve bunun sonucu olarak ekonomik, manevî ve özel olarak dinî yabancılaşmanın ve insanın kendine yabancılaşmasının ortadan kaldırılmasının da en yüksek şekli bu idi.

Özel mülkiyet altında diyordu Marks, sanayide tecessüm eden tabiî ve uygulamalı bilimlerin ilerleyişi, bir yanda ekonomik zenginlik öte yanda ise ekonomik yoksulluk yaratır. Komünizm şartlarında ise bunlar, insanın zengin yeteneklerle dolu tabiatını dile getirmenin ve ihtiyaçlarını zenginleştirmenin şartlarını yaratacaktır. Komünizmin anlamını çarpıtan ve gerçek komünizm fikrini değerden düşüren eski ham düşünceleri bir yana iten Marks, komünizm diye anılmaya lâyık tek toplumsal düzenin insanla tabiat ve insanla insan arasındaki çelişkileri ortadan kaldıran, insanın duygularını insanlaştırıp onları insanın toplumsal ve tabiî özüne uygun hale koyan ve «*onun kalıcı gerçekliği olarak bütün bu duygularla donanmış zengin insan*»[22] doğuran bir düzen olduğu düşüncesinin üzerinde önemle durdu. Bundan dolayı geleceğin toplumunu, insanın kişiliğinin gelişip serpildiği, maddî ve manevî ihtiyaçlarının tüm olarak tatmin edildiği ve bireysel ve toplumsal çıkarlarının uyumunu içinde taşıyan en yüce insanî ilkelerin karşılandığı ve doyurulduğu bir aşama olarak gördü.

Marks, çeşitli ütopyacı komünist akımlardaki eşitlikçi yaklaşımların özel mülkiyet ve maddî eşitsizlik karşısındaki tarihin belirlediği protesto şekilleri olarak taşıdıkları önemi kavramakla birlikte bu akımları takbih etti ve bunların geleceğin ideali olduklarını reddetti. Eşitlikçi komünizmin, insanın bireyselliğini inkâr ederek herkesi eşit düzeye getirme fikrini aşıladığından ötürü kaba ve sakat olduğunu söyledi. Bu yanlış düşünüşün ilkelerinden birisi «*yoksul* ve çaresiz insanın *tabiî olmayan* basitliğine çekilmekti»[23] bu ise komünizmin gülünç bir taklidiydi.

Marks, komünizmin zaferinin, özel mülkiyete dayanan sistemin kendi iç gerilemeleri içinde hazırlandığına inanıyordu. Ancak bunu gerçekleştirmek için teorik uyanıklıktan daha fazla bir şeye ihtiyaç vardı. «Özel mülkiyet *fikrini* ortadan kaldırmak için komünizm *fikri* tamamen yeterlidir. Ama *gerçek* özel mülkiyeti ortadan kaldırmak için *gerçek* komünist eylem gereklidir.»[24] Bu, komünist ihtilâli gerçekleştirmenin aracı olarak ihtilâlci kitle mücadelesini önemle belirtiyordu.

Felsefî planda Marks, her şeyden önce şu sorunun karşılığını bulma-

(22) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 102.
(23) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 94.
(24) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 115.

ya uğraştı: «Şimdi Hegel *diyalektiğine* göre ne durumda bulunuyoruz?»[25] Ve eserinin başlıca amaçlarından biri ve sonuçtaki özel bölümün konusu Hegel felsefesinin eleştirisel bir tahlili idi. *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, Hegel öğretisinin, özellikle *Aklın Fenemonolojisi*'nin derinliğine ve olgun bir eleştirisini içermektedir. Tutarlı bir materyalizmin ışığında Feuerbach'ın olumlu keşiflerini ve başarılarını kullanarak bunlardan yararlanan Marks, ihtilâlci ve tutucu yanları arasında açık bir ayırım çizgisi çekerek Hegel felsefesinin derin bir tahlilini yaptı. Hegel'in, soyutlama ve düşünce formlarını gerçeklikten kopardığına işaret ederek ve «Mutlak Fikrin kendi içinde hir bir şey [olmadığını] yalnızca *Tabiatın* bir şey [olduğunu]»[26] vurgulayarak onun idealizmini açıkça reddetti. Marks, yabancılaşma kategorisi karşısında materyalist bakış açısından hareket ederek «Hegel'ci diyalektiğin *olumlu* yanları»[27]nı ve — biçimde soyut ve idealist de olsa rasyonel olan — yabancılaşmanın gelişmesi ve yer değiştirmesi hakkındaki düşüncelerini inceledi ve değerlendirdi.

Feuerbach'a olan hayranlığına rağmen Marks, toplumsal üretime ve toplumsal pratiğe önem verdi. Ortaya koyduğu açıklamanın bütünü, Feuerbach'ın yalnızca tabiî bağlardan ibaret insan ilişkileri ve insanla tabiatın tabiî birliğinden başka bir şey olmayan insan türü kavramlarının çok ilerisindeydi.

Marks, toplumsal çevrenin insanlar arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde tayin edici bir rol oynadığına inanıyordu. Ve onların arkasındaki şartlarda, yani içinde maddî hayatın üretildiği şartlarda herhangi bir değişme olmaksızın toplumsal ilişkilerde herhangi bir düzelme olacağını ummanın boşuna olduğunu ispat etti.

Böylece Marks'ın elyazmaları terminolojik bakımdan henüz yetersiz olmakla birlikte, diyalektik ve tarihî materyalizmin çeşitli önemli önermelerini formüle edişindeki hayatî bir aşamayı belirliyor ve geniş bakış açısını ve burjuva toplum bilimini eleştirmek ve toplumsal olguları incelemek için çok büyük bir önem taşıyan materyalist metodu geliştirmekteki çabasını gösteriyordu.

VORWARTS'DAKİ ÇALIŞMA

Kendi dergisini yayınlamaktaki bütün umutlarını kaybeden Marks, başka dergiler için yazı yazma fırsatı aradı ve çok geçmeden bu fırsat

(25) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 132.
(26) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 154.
(27) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları**, S. 151.

kendisi ve *Deutsche-Französische-Jahrbücher*'in eski yazarları için haftada iki defa çıkan *Vorwarts*'da ortaya çıktı.

Vorwarts! 1844 başlarından beri müteşebbis bir Alman tüccarı olan Heinrich Börnstein tarafından Paris'te yayımlanıyordu. Editörlüğüne Adalbert Bornstedt adında emekli bir Prusya subayını getirmişti. Bu adam daha sonra Prusya ve Avusturya polisinin bir muhbiri oldu. Başlangıçta *Vorwarts!* oldukça ılımlı bir çizgi izliyordu ve yazarlarını «komünist serseriler» olarak adlandırdığı *Jahrbücher*'in çıkışını öfkeli saldırılarla karşılamıştı. 1844 Mayıs'ında radikal Karl Ludvig Bernays gazetenin editörlüğüne gelince değişiklikler oldu. Marks'ın bir arkadaşı, bilgili ve ihtilâlci bir kafa yapısına sahip bir adam olan Bernays, Brönstein'in direnmesine rağmen Marks'ın da yazabilmesi için dergiye demokratik bir görünüm kazandırmayı başardı. Öteki yazarlar arasında Heine, Herwegh, Ewerbeck, Bakunin, Bürgers ve Ruge bulunuyordu.

Haftalık yazı kurulu toplantıları öylesine gümbürtülü oluyordu ki, —editörlerden birinin anlattığı gibi— gümbürtünün nereden geldiğini merak eden halk dışarda toplanmadan bir pencere açabilmek mümkün olmuyordu. Marks ve Ruge başrollerdeydiler. Marks yarışı kazandı ve 1844 yazından başlayarak gazetenin çizgisi üzerinde gittikçe artan bir etki yapmaya başladı. Daha sonra Engels, onun etkisi altında [gazete-ç], «O dönemdeki patetik Alman mutlakiyetçiliğinin ve sahte-meşrutiyetçiliğin alaylı güldürüsünü»[28] döktürüyordu diye yazmıştı.

Vorwarts'daki yeni akım, burjuva basınının ilgisini çekti. Ve Stutgart'ta çıkan *Schwabischer Merkur*, «ultra radikal» partinin yazı kurulunda zafer kazandığını haber veriyordu. Alman demokrat gazetecisi Aleksandre Weill, Hamburg gazetesi *Telegraph für Deutschland*'da: «Marks ve Ruge şimdi iyiden iyiye ayrıldılar. bu da iyi bir şey. Marks ve arkadaşları şüphesiz önemli işler yapacaklar çünkü onlar hem genç hem de yetenekli kişiler» diye yazmıştı.

Marks'ın yönetici rolü yalnızca gazetenin genel çizgisini etkilemekle kalmadı, yazıların bazıları da onun dolaysız etkilerini yansıtıyordu. Özellikle ekonomik ve felsefî elyazmalarındaki fikirleri etkili oluyordu. O sıralar Marks'la kişisel olarak tanışmaya çalışan Weitling, 1844 Ekim'inde ona Londra'dan, «hakkınızda duyduklarımı *Vorwarts!*'da çıkan bazı makalelerin havası ile karşılaştırır karşılaştırmaz sizi tanıdım»[29] diye yazmıştı.

(28) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 22, S. 338.

(29) Weitling'den Marks'a, 18 Ekim 1844, (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

Marks ve Ruge arasındaki ayrılıklar çok geçmeden polemiğe döküldü. 1844 Haziran'ında acımasız sömürüyü ve aşırı ölçüde düşük ücretleri protesto için Silezyalı dokumacılar bir ayaklanma başlattılar. Bu Alman proletaryasının ilk dolaysız eylemiydi ve bütün Almanya'da yankı uyandırdı. 1844 Haziran ve Temmuz'unda bir grev dalgası ve işçi gösterileri Bavaria'dan Doğu Prusya'ya kadar bütün Almanya'yı süpürüp geçti. Bohemya'da ve Hapsburg İmparatorluğunun bir bölümünde işçiler arasında ciddî bir huzursuzluk vardı. Dikkat kesilen Alman burjuvazisi proletaryanın varlığını ve taleplerinin tehdit edici önemini yalnızca İngiltere ve Fransa'da değil, Alman devletlerinde de açıkça ortaya koyduğunu görmek zorunda kaldı. Burjuva basını çok heyecanlanmıştı. Bir gazete şöyle yazıyordu: «Dokumacıların ayaklanması kapitalistler ve proleterler arasındaki uçurumun derinliğini göstermektedir.»[30]

Ruge'nin buna tepkisi tipik bir burjuva yazarınınki gibi oldu. «Bir Prusyalı» diye imza koyduğu *Vorwarts!*'daki sert makalesinde, proletaryaya, bağımsız eylemi yüzünden, bunun aptalca, hiç bir «siyasî ruhu» olmayan yararsız bir ayaklanma olduğunu söyleyerek saldırıyordu.

Marks buna, 7 ve 10 Ağustos 1844'te «'Bir Prusyalı'nın Makalesi — 'Prusya Kralı ve Toplumsal Reform' Üzerine Eleştirisel Hatırlatmalar» başlıklı makaleyle karşılık verdi. Alman işçileri arasından artan sınıf bilincinin ve işçilerin özel mülkiyet toplumunun dolaysız karşıtı olduklarını kavramalarının şafağında olduklarının işareti olarak gördüğü Silezya ayaklanmasının büyük önemi üzerinde durdu. Marks, bunun işçi sınıfının güçlü potansiyelinin, işçi sınıfının toplumun ihtilâlci dönüşütürücüsü olduğunun açık belirtisi olduğunu söyledi.

Proletarya eylemi ve Ruge'nin buna karşı düşmanca tavrı, Marks'ı, işçi sınıfının dünya tarihindeki görevi hakkındaki kendi fikirlerini daha somut olarak formüle etmeye ve dünyayı sosyalist çizgi üzerinde yenilemenin yolları üzerinde daha çok düşünmeye zorladı. Toplumsal meseleyi halletmenin proletarya kitlelerinin değil siyasî iktidarın, devletin ve o şartlarda Prusya monarşisinin işi olduğunu söyleyen Ruge'nin aksine Marks, mevcut devlet sistemini temsil eden adamların radikal bir toplumsal dönüşüm gerçekleştirecekleri ve emekçi halkın durumuna çare bulacakları fikrini kesinlikle reddediyordu. Özel mülkiyetin bir ürünü olan sefaletin mevcut sistem çerçevesi içinde herhangi bir reform ya da hükümet müdahalesiyle ortadan kaldırılamayacağı sonucuna vardı.

(30) S. B. Kan, **Silezyalı Dokumacıların İki Ayaklanması,** Moskova - Leningrad, 1948 Rusça baskı, S. 363.

«Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı. Giriş» ve Ekonomik ve Felsefî Elyazmalarında Marks, proletaryanın ihtilâlci kitle eylemi olmaksızın, ihtilâl olmaksızın yeni bir topluma doğru ilerlemenin imkânsız olduğunu daha önceden söylemişti; bu makalesinde de düşüncesini şu önemli öneriyi formüle ederek daha da ileri götürdü; ihtilâlde siyasî yan — mevcut otoritenin devrilmesi — ve toplumsal yan — eski toplumsal ilişkilerin tahribi — birbirlerine bağımlı ve birbirlerinden ayrılamayacakları kadar karmaşık bağlarla birbirlerine bağlıdırlar. «Her ihtilâl eski toplumu tahrip eder. Bu anlamda o, bir *toplumsal* ihtilâldir. Her ihtilâl eski *iktidarı* devirir ve bu anlamda da o bir *siyasî ihtilâl*dir.»[31] Marks burada proletaryanın siyasî iktidarı kazanmasının gerekli olduğunu kavramaya çok yaklaşmıştı.

TARİHÎ BİR TANIŞMA

1844 Ağustos'unun sonunda İngiltere'den Almanya'ya dönmekte olan Engels, Marks'ı Paris'te ziyaret etti. Şehirde kaldığı 10 gün boyunca iki adam hemen hemen bütün günlerini birlikte geçirdiler. Her gün yaptıkları açık samimî konuşmalar, teori ve pratiğin her alanında görüşlerinin bütünüyle özdeş olduğunu gösterdi. Engels, «1844 yazında Marks'ı Paris'te ziyaret ettiğim zaman bütün teorik alanlarda tam bir ittifak halinde olduğumuz açıkça ortaya çıktı. Bizim ortak çalışmamız o tarihte başlar.»[32] diye yazmıştı. Birbirlerini çok sevdiler, yakın arkadaş oldular ve gelecekteki çalışmalarının her alanında işbirliği yapmaya karar verdiler. Planlarını birbirlerine aktarıp paylaştılar ve birlikte yazıp birlikte hareket etmeyi kararlaştırdılar.

Engels, Marks'ın ekonomi politik üzerine bir kitap yazma düşüncesini bütünüyle destekliyordu.

Marks yeni arkadaşına *Vorwarts!*'da yazı yazma imkânı sağladı. Marks'ın aracılığıyla Fransız işçi sınıfının birçok önderini ve aralarında Bakunin de olan göçmen ihtilâlcileri tanıdı. Birlikte Fransız sosyalist ve komünistlerinin toplantılarına katıldılar. Engels'in memleketine dönme zamanı geldiğinde iki arkadaş yapmayı tasarladıkları şeylerden birbirlerini haberdar etmeyi kararlaştırdılar ve o günden sonra düzenli olarak birbirlerine yazdılar. Karşılaşmaları eşi bulunmaz bir yakın dostluk ve işbirliğinin başlangıcı oldu. Lenin «Eski yazılar dostluğun birçok he-

(31) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 1, S. 409.
(32) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 3, S. 178.

yecan verici görüntülerinden sözederler. Avrupa proletaryası da bilimin, birbirleriyle ilişkileri eskilerin insan arkadaşlığı hakkındaki hikâyelerinin en heyecan verenlerini bile çok aşan iki bilim adamı ve iki savaşçı tarafından yaratıldığından söz edebilir.»[33] diye yazmıştı.

GENÇ HEGELCİLERE KARŞI ORTAK SALDIRI HAZIRLIKLARI

Engels Paris'e geldiği zaman Marks, genç Hegelcileri hedef alan bir eser yazmayı tasarlıyordu. «Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi. Giriş» başlıklı makalesinde, gerici Alman düzenine karşı kendini felsefe ile sınırlayan «teori partisini» açıkça yermiş, bunun daha ayrıntılı bir tanımını yapma hakkını da saklı tutmuştu.[34] *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'nın girişinde Marks, «*Teolojik bir karikatüre* çevrilmiş olan eski *felsefî* ve özellikle de *Hegelci transandantalizm*in* en yüksek noktası ve sonucu»[35] olarak genç Hegelcilikle kendi arasına açık bir sınır çekme ihtiyacı duydu. 1844 Ağustos başlarında Marks, Feuerbach'a, Bauer'e saldıracağını bildirdi.

Paris'te kaldığı sürece Engels, genç Hegelciler hakkındaki görüşünün Marks'ın görüşü ile özdeş olduğunun farkına vardı. Marks, Engels'i Bauer kardeşlere karşı birlikte bir kitap yazmaya davet etmişti. Hemen bu işe başladılar. Engels, kendi payına düşen aşağı yukarı otuz sayfayı Paris'teyken yazdı. Marks da arkadaşı Almanya'ya gittikten sonra, Eylül'den Kasım'a kadar, bunun üzerinde çalışmaya devam etti.

Genç Hegelcileri yazılı olarak eleştirme ihtiyacı duymalarının ardında çeşitli nedenler vardı. Yalnızca, durmaksızın kendilerininki ile başka ideolojik akımlar arasındaki farkı tanımlayarak bilimsel bir proleter dünya görüşü yaratamayacaklarını farkettiler. Bu anda genç Hegelciler, özellikle Bauer kardeşlerin etrafında toplananlar gözle görülür bir değişim içinde idiler: kendilerini radikal burjuvazinin sözcüsü haline getiren demokratik inançlarından dönmüşler ve bir çok konuda sağa kaymışlardı. Artık Prusya devletine ve dine karşı verilen kavgada müttefik değil, «kitleyi» pasif, eylemsiz ve gelişmeye engel olarak gören anarşist kafalı entellektüeller olmuşlardı. Gelişmenin tek itici gücü «eleştirisel

(33) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 2, S. 26.
(34) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 1, S. 384.
(35) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları,** S. 22.
(*) Transcendentalism. Transandantalizm. İnsan bilgisinin tecrübî olmadığını ileri süren felsefe. (Ç.)

eleştiri» idi Bauer kardeşlere göre. Ve onlar eleştirisel eleştirinin kendilerinin şahsiyeti olduğu inancındaydılar.

1843 ve 1844 yıllarında Bruno Bauer tarafından Charlottenburg'da yayınlanan *Allgemeine Literatur-Zeitung*'da yazdıkları yazılarla genç Hegelciler geçmişteki muhalif tavırlarını açıkça inkâr ediyorlardı. Derginin sekizinci sayısında Bruno Bauer'in «1842'nin radikalizmini *Rheinische Zeitung*'da dile getirildiği» şekliyle inkâr ettiği makalesi «1842» vardı. Açıkça Marks, Engels ve öteki komünizm yandaşı Almanları ima ederek, «sosyalizmde yeni bir şey bulduklarını sananlar»ın görüşlerini nefretle reddediyordu. Siyasetin artık eleştirisel olmayı bir yana bıraktığını iddia ederek, siyasetin kendisini tatmin etmediğini söylüyordu. O sıralar bir burjuva ihtilâline doğru yol alan Almanya'da bu, özellikle zararlı bir görüştü, zira yarı feodal mutlakiyetçi rejime karşı zafer kazanabilecek tek gücü, işçi sınıfını ve kitleleri küçümsüyordu.

Hükümet sansürcüsünün bir raporundan da görüleceği gibi gericiler Bauer'in *Allgemeine Literatur-Zeitung*'daki çizgisinden açıkça yararlanıyorlardı; sansürcü şöyle yazıyordu: «Şu Bauer'ler bana büyük bir zevk veriyorlar. Kendilerini sansür talimatlarına çok iyi uydurdular.» Ama Bauer çizgisi demokratik basın tarafından bunun tam tersine şiddetle lânetleniyordu.

Felsefelerinin gerici toplumsal kaynakları, objektif olarak onların bir çelişkinin zihindeki çözümünün gerçektekiyle özdeş olduğunu sanan sübjektivist görüşlerinde yatıyordu. Marks, onların «*benim dışımda* varolan *gerçek objektif* zincirleri benim içimde varolan salt *ideal*, salt *sübjektif* zincirlere döndürmeyi»[36] öğrenmiş olduklarını söylüyordu.

Marks ve Engels genç Hegelcilerin yapmacık radikalizmlerini teşhir etmek ve onların «eleştirisel eleştirilerini» kendi materyalist ve komünist fikirleriyle göğüslemek göreviyle karşı karşıyaydılar.

Bauerlere karşı planlanan kitapçık, Marks bunun üzerinde çalışırken yirmi forma tutacak kadar genişledi. Marks burada, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları'nda* bulunan bazı düşünce ve malzemeleri, burjuva ekonomistlerinin çalışmalarından çıkarttığı notları ve Convention tarihi üzerindeki hazırlık çalışmalarını kullandı. İngiliz ve Fransız materyalistleri, Francis Bacon, Locke, Hobbes ve Helvetius üzerinde de özel bir inceleme yaptı. Engels, eserin oldukça geniş olacağını öğrendiği zaman Marks'a, «bu iyi bir şey hiç değilse bugüne kadar çekmecende kalanlar güneş yüzü görecekler»[37] diye yazmıştı.

(36) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 111.
(37) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 16.

Elyazması 1844 Kasım sonunda tamamlanmıştı. Fakat Eylül sonu ve Ekim başlarında Bauer kardeşlere karşı *Eleştirisel Eleştirinin Eleştirisi* başlıklı eleştirisel eleştiriyi «yıkacak»[38] bir makale yazdığı haberleri çıktı. Marks, Zürich'te J. Frobel ile kitabı basması için anlaşmıştı, ama Frobel'in bir arkadaşı olan Ruge bunu engelledi. Marks o zaman Paris'te bir yayımcı bulmaya çalıştı, ama başarı elde edemedi. Kitap 1845 Şubat'ı sonunda Frankfort-on-Main'de *Kutsal Aile ya da Eleştirisel Eleştirinin Eleştirisi. Bruno Bauer ve Ort. Karşı* başlığı altında yayımlandı.

KUTSAL AİLE

Bu her şeyden önce en önemli felsefî meselelerin materyalist bir şekilde açıklanışını ihtiva eden felsefî bir eser ve yeni dünya görüşünün felsefî hasımlarına karşı giriştiği militan bir saldırıdır. Geniş bir bölümü klasik Alman idealizminin bütün zaaflarının en kötü ve çoğu zaman karikatürleşmiş biçimde tecessüm ettiği genç Hegelcilerin sübjektif idealizminin eleştirisidir. Bu yüzden eleştiri, esasen bir bütün olarak idealizme, onun metotlarına ve çarpık diyalektiğine tatbik edilmektedir. Marks ve Engels genç Hegelcilerin kendinin-bilincine tapınmalarını alaya alarak: «Eleştirisel Eleştiri... içinde *bilinç* ve *varlığın* ayrı ayrı varoldukları bir dünyanın, ben düşüncemde yoksaysam da varolmaya devam eden bir dünyanın olduğu fikrini kavyaramaz.»[39] diye yazmışlardı.

Kutsal Aile, 17. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk yarısına kadarki felsefe tarihinin ilk materyalist tahlilini getiriyordu. Bu tahlil felsefedeki iki ana akım, materyalizm ve idealizm arasındaki bir mücadele olarak ortaya konulmuş, materyalist fikirlerle ütopyacı sosyalizm ve komünizm arasındaki ve aynı zamanda materyalizmin tarihiyle tabiî bilimlerin ilerleyişi arasındaki doğal bağ üzerinde de özel bir önemle durulmuştu.

Materyalizmin felsefe tarihindeki büyük ilerletici önemini kavramakla birlikte Marks, kendi görüşlerini eski materyalistlerinkilerle özdeşleştirmedi. Zira o, diyalektik metodun elde ettiği bütün başarılarla zenginleştirilmiş yeni bir materyalizmin, diyalektik materyalizmin temellerini atıyordu.

Kutsal Aile, diyalektiği, maddî dünyanın objektif süreçlerinin düşüncede yansıtılan içsel bir özelliği olarak ele aldı. Bu nedenledir ki toplumsal olguları, iç çelişkilerinin kaynakları ve bu çelişkilerin mücadelelerinin

(38) Frankfurter **Ober-Postampts-Zeitung**, 14 Ekim 1844.
(39) K. Marks, ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 254 - 255.

yeni bir niteliğe geçişin önşartı oldukları diyalektik hareketleri içinde tahlil etti.

Marks, idealizmin epistemolojik (bilgi teorisi-ç.) köklerini, özellikle tekin evrenselden koparılmasını ve somut, tek şeylerin salt içlerinde genel kavramların varoldukları formlar olarak ele alınmalarını teşhir etti. Alaylı bir biçimde spekülatif düşünür diye yazıyordu Marks, «gerçek olmayan *aklın varlığı*, 'Meyve'den elmayı, armudu vbg. gerçek *tabiî varlığı* yaratmakla bir *harika* ortaya çıkarmıştır.»[40] İdealist düşünür için şeylerin, bunların içindeki genelin tanımlanması yoluyla kavranması, bu şeylerin yaratılması eylemi haline gelir. Marks, bu idealist ve metafizik kavramların karşısına tek ile evrensel arasındaki ilişki hakkındaki diyalektik materyalist görüşü koydu. Özgülü ve teki genelden koparmanın, somut elle tutulur nesneler dünyasından genel kavramlara geçişi anlamanın tek yolunun bu nesnelerdeki içsel objektif özellikleri açıklamaktan geçmesinden ötürü yanlış olduğunu söyledi.

Kutsal Aile, zıtların birliğinin ve mücadelesinin diyalektiğinin anlaşılması için de önemli bir katkıda bulundu. Burjuvazi ve proletarya arasındaki uzlaşmaz (antagonistik) çelişkinin tabiatını açıklayarak, bunun iç yapısının bir tutucu ve bir de ihtilâlci yandan oluştuğunu gösterdi. «Bu zıtlık içerisinde özel mülk sahibi ... *tutucu* yandır. Proleter ise, *yıkıcı* yan.»[41] Çelişkiyi oluşturan yanların barışmaz olduklarının üzerinde de ayrıca önemle durdu. Bunlar barışamaz, çünkü özel mülk sahibi uzlaşmazlığı korumayı amaçlayan eylemin, proletarya ise onu yıkmayı amaçlayan eylemin kaynağıdırlar. Fakat zıtlar olarak proletarya ile burjuvazi nispî birliği olan bir şeyi oluştururlar. Çünkü her ikisi de kapitalist sistemden kaynaklanır. Çelişkinin bir proletarya ihtilâliyle çözümlenmesinin, hem özel mülkiyeti hem de onun ürünü olan proletaryayı ortadan kaldırmasının nedeni budur.

O sıralar şekillenmekte olan materyalist tarih görüşünün bazı temel önermelerinin işlenmesi kitabın muhtevasının merkezini oluşturuyordu. Genç Hegelcilerin mantıksal kategorileri, kendi varlıkları olan şeyler ve insanın eylemlerine egemen şeyler ortaya koymalarının aksine Marks ve Engels, tarihin «insan eylemi...» olduğunu söylediler. «'Tarih' insanı kendi özel amaçlarının bir aracı olarak kullanan başlı başına bir kişi değildir; tarih, *kendi* amaçları peşinde koşan insanın faaliyetinden *başka bir şey olamaz*.»[42]

(40) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 81.
(41) K. Marks ve Engels, **Kutsal Aile**, S. 51.
(42) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 125.

Marks devlet ve uygar toplum arasındaki ilişkiyi de çok daha derinden kavrama imkânı buldu. Ve alt ve üst yapının materyalist teorisinin temel taşlarını sıraladı. Her tarihî dönemde ona tekabül eden bir siyasî sistemle birlikte belirli bir ekonomik yapının varolduğunu gösterdi. «Aynı .... eski devletin *tabiî temel* olarak köleliğe sahip bulunması gibi, *modern devlet* de uygar topluma sahiptir.»[43] Kendisinin ve Engels'in görüşleri olarak burjuva toplumunun «siyasî başının» burjuva devleti olduğu görüşünü formüle etti. Böylece devletin, ekonomik temel üzerindeki siyasî üstyapı olduğu görüşüne çok yaklaşıyordu.

Marks, devletle ekonomik sistem arasında yalnızca bir çeşit tekabül değil, aynı zamanda yakın bir diyalektik bağ olduğunun da bütünü ile farkındaydı. Her devlet şekli nihaî olarak toplumun ekonomik sistemi tarafından belirlenir. Fakat devlet de kendi payına bu sistem üzerine bir karşı etki yapar, böylece burjuva devleti burjuvaziye engel olan feodal hakları yokeder, kapitalist gelişmenin yolunu açar ve onu ilerletir.

Marks, belirsiz «uygar toplum» kavramını daha özgülleştirmek için, toplumun gelişmesini bir bütün olarak belirleyen asıl etkeni tanımlamaya çalıştı. Bunu maddî refah araçlarının üretimi olarak algıladı ve üretim ilişkilerini de üretim süreci içinde şekillenen insanlar arasında toplumsal ilişkiler olarak gördü. Bu ilişkiler özgüldür, «*insan için varlık* olarak, *insanın nesneleşmiş varlığı* olarak *nesne*, (bu ilişkiler içinde - ç.) aynı zamanda *insanın öteki insanlar için varoluşu, onun öteki insanlarla insanî ilişkisi, insanın insanla toplumsal ilişkisidir* de.»[44]

Marks, maddî üretimi insan soyunun tarihinin temeli olarak görüyordu. Bu, *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'ndan ileriye doğru atılmış bir adımdı. Hiç bir tarihî dönem, «hayatın halihazırdaki kendi üretim tarzı hakkında, sözgelimi o dönemin sanayii hakkında bilgi sahibi olunmadıkça»[45] anlaşılamaz.

Kutsal Aile, kitlelerin — özellikle ihtilâl çağlarında kendisinden resmen sözedilen — tarihteki önder rolü ve bu rolün tarihî gelişme süresince artışı hakkındaki anahtar önermeyi formüle etti. Ne var ki, bütün önceki ihtilâller bir azınlığın çıkarına olmuştu, kitlelerin tarihin gidişine o zamana kadar pek az etki etmelerinin nedeni buydu. Fakat toplumsal ilerleyiş kitlelerin kendi çıkarlarını gittikçe artan bir şekilde karşılar hale geldikçe, onların tarihî süreçler üzerindeki etkilerinin alanı da kaçınılmaz olarak genişleyecekti. Marks, sosyalist ihtilâlin «tarihî eyle-

(43) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 152.
(44) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 60.
(45) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 201.

min derinliği ile birlikte, bu eylem kitlenin eylemi olduğu için, kitlenin eyleminin çapının genişleyeceği»[46] bir çağ açacağını yazıyordu. Lenin, Marks'ın toplumsal gelişme hakkındaki en derin fikirlerinden biri olarak gördüğü bu fikir üzerinde önemle durdu.

Marks ve Engels'in materyalist tarih görüşünü formüle edişleri, bilimsel komünizm teorisini ve bütün her şeyin üstünde proletaryanın dünya tarihinde yaklaşmakta olan sosyalist ihtilâlin ana aktif ve önder gücü olarak oynayacağı rol öğretisini geliştirmeleriyle bir arada ilerledi. Marks, *Kutsal Aile*'de, işçi sınıfının bu rolünün sosyo-ekonomik etkenlerce belirlendiğini ilk defa formüle etti ve kapitalist toplumun, iki güç — özel mülkiyet ve proletarya — arasındaki sürekli bir antagonizm, kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle durmaksızın yeniden üretilen ve korunmasında özel mülk sahibinin — kapitalistin — çıkarı olan bir antognizm çerçevesi içinde geliştiğini gösterdi. Hayat şartları «bugünün toplumunda varolan hayat şartlarını bütün insanlık dışı vahametiyle kendinde toplayan» proletarya, kendi payına bu ilişkileri ortadan kaldırmak ister. «Proletarya, özel mülkiyetin proletaryayı yaratmakla kendi kendini mahkûm ettiği cezayı infaz eder.»[47]

Bunun sonucu olarak kendi objektif durumu dolayısıyle proletarya, «şu ya da bu proleterin, hatta o anda bütün proletaryanın bunu kendi amacı olarak *kavrayıp* kavramadığına bakmaksızın kapitalist toplumu yıkmakla yükümlüdür. Mesele, *proletaryanın ne olduğu* ve bu *oluşun* sonucu olarak neyi yapmaya mahkûm edilmiş bulunduğudur.»[48]

Proletarya tarihî görevinin farkına vardıkça — bu farkına varış kapitalist üretimin yükü altında daha da hızlanır —, mevcut sisteme karşı mücadele için birleşmeye başlar ve bu onu büyük bir güce dönüştürür.

Marks'ın ilgilendiği bir başka mesele de, proletaryanın öteki sömürülen kitleler karşısındaki kurtarıcı göreviydi. Önceki ihtilâllerin tecrübeleri üzerinde durarak bunların hepsinde önderin, yalnızca sözde bile olsa bütün insanlığın çıkarları olarak dile getirilen kendi özgül çıkarlarının harekete geçirdiği bir sınıf olduğunu gösterdi. Böylelikle burjuva ihtilâli, feodal sistemin ekonomik ve siyasî ilişkilerini en başta burjuvazinin kendi çıkarları için yıktı, ama bununla birlikte burjuva ihtilâli bütün insan soyu için ilerici etkiler doğurdu. Fakat burada burjuvazinin çıkarlarıyla alt sınıfların çıkarları arasındaki özdeşlik çok sınırlı ve geçiciydi.

(46) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 110.
(47) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 52.
(48) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 53.

Bunun tam tersine proletaryanın sınıf çıkarları «kurtuluşunun gerçek şartları, burjuvazinin kendisini ve toplumu kurtarma şartlarından özünde farklı olan kitlenin»[49] çıkarlarıyla tamamen özdeştir. O kendini sömürü sisteminden kurtarırken toplumun bütününü de kurtarır: Tarihte ilk defadır ki önder sınıfın çıkarları emekçi halkın en geniş kitlelerininkiyle gerçek bir uygunluk içindedir; bu durum da, o çıkarları, bütün insanlığın çıkarları haline sokmaktadır. Bu akıl yürütme çizgisi, Marks'ın bundan sonra formüle edeceği, proletaryanın modern toplumda ezilen kitlelerin ihtilâlci kurtuluşlarında önder rolü oynayacak bir sınıf olarak kuracağı hegemonya hakkındaki önermesinin ilk unsurlarını içeriyordu.

Marks ve Engels proletaryayı hem maddî hem de manevî değerlerin yaratıcısı olarak görüyorlardı. «Eleştirisel eleştiri hiç bir şey yaratmıyor, ama işçi her şeyi yaratıyor, hem öyle yaratıyor ki manevî yaratmalarında Eleştirinin bütününü utancından yerin dibine sokuyor.»[50] Bir örnek olarak Proudhon'un *Mülkiyet Nedir?* adlı kitabına atıf yapmışlardı. Bu kitabı Genç Hegelcilerin eleştirisine karşı savundular. Sınırlılıklarını bilmekle birlikte Proudhon'un büyük kapitalist mülkiyete saldırmasına değer veriyorlardı. Proudhon'un yaptığı saldırı sınırlıydı, çünkü o özel mülkiyeti mülkiyet hakkı açısından eleştiriyordu; bu onun daha sonraları daha da yaygınlaşan küçük burjuva reformist görüşlerinin çekirdeğiydi.

Lenin, *Kutsal Aile*'nin «Marks'ın proletaryanın ihtilâlci rolüne ilişkin görüşünü — hemen hemen en gelişkin şekliyle»[51] içerdiğini yazdı.

Bu yeni eserde *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*nda olduğundan daha az olmakla birlikte hâlâ Feuerbach'ın etkilerinin bulunduğunu gösteren belirtiler vardır. *Kutsal Aile*'yi 1867'de yeniden okuduktan sonra Marks, Engels'e «Feuerbach kültü (mezhebi - ç.) şimdi oldukça gülünç bir izlenim uyandırmakla birlikte, bu eserde bizi utandıracak hiç bir şey olmadığını görünce hayretle karışık bir hoşnutluk duydum»[52] diye yazmıştı. Marks'ın «Feuerbach kültü» dediği şey, görüşlerinin kendine has şekillenişinin bir sonucuydu: Kendi görüşlerini kerte kerte ortaya çıkartırlarken, bunun eskisinden temelden farklı yeni bir görüş olduğunu adım adım farkettiler ve bunun farkına varmaları görüşlerini oluşturma sürecinden daha sonra oldu. Başka bir deyişle, *Kutsal Aile*'de objektif olarak Feuerbach'ın çok ilerisine geçmişlerdi, ama sübjektif ola-

(49) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 110.
(50) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 30.
(51) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 38, S. 26.
(52) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 290.

rak kendilerini hâlâ onun takipçisi olarak görüyorlardı. Marks'ın 1844 Ağustos'unda daha hâlâ sosyalizme felsefî bir temel verenin Feuerbach olduğuna inanıyor olması bundandır. Artık birer materyalist ve Komünist olmuş olan Marks ve Engels, kendilerini, Feuerbach'ın bilmediği ve kabul etmesine de imkân bulunmayan yeni bir muhteva kazandırdıkları Feuerbach'ı bir terimle, «gerçek hümanistler» olarak adlandırmaya devam ediyorlardı.

Terminolojideki bu bağımlılıktan başka Marks ve Engels, henüz kendi öğretilerini Feuerbach'ınkinden ayrı olarak inşa etmek gibi bir zorunlulukla da karşı karşıyaydılar. Zira kendi materyalist tarih görüşlerinde en son rötuşlar yapılmış değildi. Bu yükümlülüğün üstesinden daha sonraki yazılarında gelindi.

Kutsal Aile'de, daha henüz, toplumsal gelişmenin kurallarının tahlili için yabancılaşmayı başlangıç olarak kullanıyorlardı. Marks, mülkiyet, sermaye, sanayi ve ücretli emeğin «yabancılaşmış canlı unsurlar» ve «işçinin kendine-yabancılaşmasının somut ürünleri» olduklarını söylemeye devam ediyordu. Gerçekte bu kategorilerin tahlili tamamen tarihiydi ve kitabın yazarları Genç Hegelcilerin yabancılaşmayı putlaştırmalarını ve «insan tabiatının bütün yüklemlerinin (attributes) ve görünümlerinin eleştirisel olarak kendi zıtlarına *(Unwesen)* ve *yabancılaşmalarına* dönüştürüle[bileceği - ç.]»[53] üzerindeki ısrarlarını, onları yerin dibine sokarak eleştiriyorlardı. Bununla birlikte toplumsal formları ve kurumları yabancılaşmış insan faaliyetinin çeşitli görünümleri olarak görüyorlardı.

Bilimsel araştırma çizgileri, onların toplumsal olgular karşısında daha somut bir tarihî yaklaşımı kabul etmelerine yolaçtı. Gerçekliğin önemli yanlarının felsefî olarak kavranılması için hâlâ bir değer ifade etmekle birlikte, aşırı soyut yabancılaşma kategorisi, yerini bilimsel bakımdan daha kesin sosyolojik ve ekonomik kavramlara bırakmak zorundaydı.

Kutsal Aile, bir bütün olarak proletarya ideolojisinin teorik temellerini atma ve Marks ve Engels'i kendilerinden öncekilerden ve ideolojik hasımlarından ayırdetme yolunda bir kilometre taşıydı. *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları* ile başlayan aşamada bir ilerleyişin işaretiydi.

Kutsal Aile Alman basınında oldukça canlı bir tepki doğurdu. 21 Mart 1845'te burjuva *Kölnische Zeitung*, kitabın «çağdaş toplumsal hastalıklara hazır reçeteler yazmayı amaçlayan her türlü yarım tedbirin yetersizliğini» eleştirmesinden ötürü sosyalist görüşlerin bir ifadesi ol-

(53) K. Marks ve F. Engels, **Kutsal Aile**, S. 32.

duğunu kabul etmek zorunda kaldı. Radikal *Mannheimer Abendzeitung*, 25 Mart 1845'te *Kutsal Aile*'nin Marks ve Engels'in o güne kadar yazdıklarının hepsinden güçlü ve hepsinden daha derin bir eser olduğunu söyleyen bir inceleme yayınlandı. Kitabın özünü tam olarak kavramış olan gerici *Rheinischer Beobabter* ise bunun aksine, kitabın özel mülkiyete yönelttiği eleştiriye, «maddî ve dünyevî olana karşı gösterdiği aşırı saygıya», «bütün metafiziği ve felsefeyi alaya alışına» ve Alman ve Hıristiyan olan her şeye hakaret edişine karşı sert bir şekilde hücum etti. Almanya'daki en büyük muhafazakâr gazetelerden biri olan *Allegemeine Zeitung* çok daha öfkeliydi, 8 Nisan 1845'te şöyle yazmıştı: «Bunun her satırı.... devlete, kiliseye, hukuka, dine ve mülkiyete karşı ayaklanmaya çağırıyor... Kısacası bu [kitap - ç.] en radikal, en kestirme sosyalizmin açık belirtilerini ihtiva ediyor ve Herr Marks'ın hem çok geniş bir bilgiye sahip olması ve hem de Hegel'in genellikle 'demir mantık' olarak bilinen mantığının polemik cephaneliğinden yararlanmakta çok mahir oluşu nedeniyle daha da tehlikeli bir hal alıyor.»

Bruno Bauer kitaba hem önyargılı ve hem de güçsüz bir makaleyle, görüşlerinin yanlış anlaşıldığından ve yanlış açıklandığından yakınarak karşılık verdi. Marks ve Engels bu «anti-eleştiri»ye (1846 Ocağında *Gesellschaftsspiegel* tarafından yayımlanan) kısa bir makaleyle karşılık verdiler. Makale şu sözlerle son buluyordu: «Gerçeklerle en gülünç bir şekilde *hokkabazlık* ederek ve onları en acıklı bir şekilde çarpıtarak, Bruno Bauer *Kutsal Aile*'de *Marks* ve *Engels* tarafından kendisine verilen ölüm cezasını onaylamış bulunmaktadır.»[54]

PARİS'TEN SÜRÜLÜŞ

Vorwarts! üzerindeki bulutlar 1844 sonlarında kararmaya başladı. Gazete ihtilâlci-demokrat çizgisi, canalıcı toplumsal meseleleri özellikle de işçi sınıfının durumunu tartışması ve Heine'nin parlak mizahî şiirlerini yayımlamasından ötürü demokratik düşünceli aydınlar arasında çok tutulur olmuştu. O sıralar bir göçmen gazetesi için hayli etkileyici bir rakam olan 800 abonesi vardı.

Gerici basının kaba ahlâksızca saldırılarına uğruyordu. Paris'te çıkan *Le Globe:* «Bu gazete ilk ihtilâl döneminin herhangi bir Fransızca broşüründen daha da kötü» diye yazıyordu. 19 Eylül 1844'te *Elberfelder Zeitung:* «Alman devletlerinin hükümetleri, Fransız hükümeti bu varak-

(54) MEGA, Abt. 1, Bd. 5, S. 544.

parenin varlığına göz yumacaklar mıdır?» diye çığırıyor ve bu «tehlikeli yayın»a karşı en katı tedbirlerin alınmasını isteyerek yazısına devam ediyordu. Ne var ki Fransız ve Prusya yetkililerinin *Vorwarts!*'a karşı hoşgörülü bir tavır takınacaklarından korkmak için pek bir sebep yoktu, çünkü onlar da gazetenin suçlayıcı tonundan hayli tedirgin olmuşlardı.

Daha 1844 Temmuz'unda Paris'teki Prusya elçisi, Fransız hükümetinin gazeteyi, gazetenin Kral IV. Friedrich Wilhelm'e karşı suikast teşebbüsünde bulunan Burgomaster Tschesch hakkındaki görüşlerine atfen «suikaste teşvik» gerekçesiyle kapatmaya ikna etmeye çalıştı. Bu suçlamanın saçmalığını göz önüne alan Fransız hükümeti, olayı mahkemeye yansıtmaya cesaret edemedi ve baş editör Bernays'ı kanunen gerekli depozitoyu ödemediği gerekçesiyle tutuklattı. Yazı kurulu, bu bir depozito ödenmesini gerektirmediği için gazeteyi aylık olarak çıkarmayı kararlaştırdı. O zaman Fransız yetkilileri aralarında Marks, Heine, Bürgers, ve Bakunin de bulunan yazarların ülkeden sürülmelerini emretti. Prusya'nın baskısı altında alınan bu karar, Fransa ve Almanya'daki demokratik çevrelerde bir öfke dalgasının kabarmasına yol açtı. 4 Şubat 1845'te, bir küçük burjuva demokrat ve sosyalist gazetesi olan *La Réforme*, Fransız hükümetinin despotça davrandığını yazdı ve öteki gazetelerin de protestoya katılmalarını istedi. Baböfçü işçilerin yayınladıkları *Fraternite de 1845* gazetesinin Mart sayısı, Prusya Kralı'nın aralarında «Komünist düşünür Trier'li Herr Karl Marks da» bulunan «Alman yazarları»nın Paris'ten sürülmesini amaçlayan entrikalarını teşhir etti. Radikal *Trier'sche Zeitung*, Fransız hükümetinin sürgün emrini haber verdi ve Directuar döneminden beri yabancılara karşı bu kadar sert tedbirlerin alınmamış bulunduğuna dikkati çekti. Kamuoyunun baskısı altında Fransız hükümeti bazı düzeltmeler yapmak, özellikle Heine için verilmiş bulunan sürgün kararını geri almak zorunda kaldı. Ancak Marks'ın sürülmesi konusunda hiç bir taviz vermedi.

3 Şubat 1845'te Marks, Paris'ten Brüksel'e hareket etti. Kısa bir süre sonra eşi de küçük kızlarıyla birlikte arkasından geldi. Jenny, ev eşyasını kaç paraya aldığına bakmaksızın satıp gelmişti.

Bu Marks'ın Paris döneminin sonuydu. Oraya henüz yeni bir görüşü el yordamıyla aradığı bir sırada gitmişti, ama orada kaldığı süre boyunca materyalizmi ve komünizmi bütünüyle ve artık bir daha ondan kopamayacak bir şekilde kucaklamıştı. Oradan önünde açık bir hedefi olarak ayrılıyordu. Artık yeni ihtilâlci öğretiyi gerçekliğe dönüştürmek ve daha çok işlemek, yayılışını ve proleterler ve demokratlar tarafından kabul edilmesini daha da hızlandırmak gerekiyordu.

MATERYALİST TARİH GÖRÜŞÜ

Onun [Marks'ın - ç.] tarihî materyalizmi, bilimsel düşünüşte erişilmiş büyük bir başarıydı. Tarih ve siyaset görüşleri üzerinde daha önce hüküm süren kaos ve keyfilik, üretici güçlerin gelişmesinin bir sonucu olarak bir toplumsal hayat sisteminden bir başka ve daha yüksek sisteminin nasıl doğduğunu gösteren çarpıcı bir bütünlük ve uyumluluğa sahip bilimsel bir teoriyle yer değiştirmiştir.

V. I. Lenin

BRÜKSEL'DE

1845 Şubat başlarında Brüksel'e geldiği zaman Marks, kendi imkânlarıyla hemen yerleşebileceği bir ev bulamadı. Ancak Mayıs başlarında ailesiyle birlikte şehir merkezinden uzakta, daha çok işçilerin oturduğu bir mahallede Alliance sokağı 5 no.lu eve yerleşebildi. Aşağı yukarı bir yıl sonra şehrin en eski mahallelerinden biri olan Place Ste. Gudule'de bir eve taşındı. 1846 Ekim'inden 1848 Şubat'ına kadar Marks ailesi (daha sonra Ruedu President) Orleans sokağı 42 no.'da oturdu. Bundan sonra 1848 Şubat ve Mart'ında yeniden Place Ste. Gudule'ye döndüler.

Marks, Belçika'da yeni proleter dünya görüşünün bilimsel ilkelerini daha da ileri götürüp işlemek için çalışarak ve proletaryanın ileri unsurlarını bir araya getirmek, bir proleter partisi oluşturmak için yoğun pratik çabalarda bulunarak hemen hemen üç yıl geçirdi. Yazı yazma bakımından bu dönem olağanüstü üretken bir dönem oldu. İlk 18 ay içerisinde tutarlı bir materyalist tarih görüşünü iki baş eserinde ortaya koydu: *Feuerbach üzerine tezler* ve Engels'le birlikte yazdığı *Alman İdeolojisi.*

O zamanlar küçük Belçika ekonomik bakımdan Avrupa'daki en ileri ülkelerden biriydi. 1830 burjuva ihtilâli Hollanda'dan ayrılmasına yol açmış ve millî, önemli ölçüde de ekonomik bağımsızlığını elde etmesini sağlamıştı. 1840 ortalarından itibaren Belçika'nın gelişmiş bir maden çıkarımı, makine yapım ve tekstil sanayii vardı. Manifaktür büyük-ölçekli makine üretimiyle yer değiştiriyordu. El zanaatları ve geleneksel ev endüstrisi de yokolmaya yüztutmuştu. Kapitalist gelişme emekçi halk için tipik sonuçlarını beraberinde getirmişti: iş günü 14 saate kadar varıyordu. Ücretlerse insafa kalmıştı. Kadın ve çocuk emeği madenler dahil her yerde kullanılıyordu. İşsizlik gerçek bir felâketti.

Belçikalı emekçi halkın durumu, kapitalizmde mündemiç toplumsal çelişkilerin tahlili için zengin vakıalar sağlıyordu. Kitlelerin sefaletiyle ülkenin aşırı ekonomik «zenginliği» arasındaki zıtlık Marks'ı derinden etkilemişti.

Burjuva monarşisinin anti-demokratik tabiatı nereye bakılsa görülüyordu. Ülkedeki demokratik 1831 anayasasına rağmen oy kullanma hakkına mülk sahiplerinin sahip olmaları, ülke nüfusunun yalnızca yüzde birinin oy kullanma hakkına sahip olması anlamına geliyordu. Belçika'nın 1840'lardaki İçişleri Bakanı Nothomb: «Anayasamızın tek iyi yanı, halkın onun tümünü kullanmamaya kararlı olmasıdır!» diye açıklamıştı görüşlerini. Katolik kilisesi ile dinî ve monarşist çevreler önemli toplumsal etkinliğe sahiptiler.

Ne var ki, Belçika'nın yöneticileri demokratik ve sosyalist fikirlerin yayılmalarını engellemeyi başaramıyorlardı. Önde gelen ütopyacı komünistlerden Buonarroti 1823'te Brüksel'e yerleşti ve ünlü kitabı *Eşitlik İçin Komploya da Babeuf'un Olduğunu Söylenen Komplo*'yu 1828'de orada yayımladı. Saint-Simon ve Fourier'in düşünceleri de yayılıyordu. Radikal-demokratik muhalefetin bazı üyeleri ütopyacı sosyalizmin etkisi altındaydılar. Ve Belçika proleterleri arasında bir demokratik cumhuriyet lehinde propaganda yapıyorlardı. Polonya, Almanya, İtalya ve Fransa'dan gelen göçmenler Belçika toplumundaki ilerici kişilerin ihtilâlci fikirleri benimsemelerine yardımcı oldular.

Belçika yetkilileri ihtilâlci göçmenlere iltica hakkı tanımakta isteksizdiler. Marks'ın Brüksel'e gelişi kraliyet hükümetinin epey ilgisini çekti. Adalet Bakanı, polise, bu «tehlikeli demokrat ve komünist»ten gözlerini ayırmamaları emrini verdi. 22 Mart 1845'te Marks, polis müdürlüğüne çağrıldı ve Belçika'da günlük politika üzerine yazı yazmayacağına dair bir taahhütname imzalamaya zorlandı. Brüksel'de kalmasına yalnızca bu şart altında izin veriliyordu.

Marks'ın Fransa'dan sürülmesini tezgâhlayan Prusya hükümeti burada da onun peşini bırakmadı, şimdi de Belçika'dan kovulmasını sağlamaya çalışıyordu. 1845 Aralığında Marks, Prusya yetkililerinin resmî gerekçeler göstererek işlerine karışmalarından kurtulmak için Prusya vatandaşlığından çıktı.

Marks ve ailesi, polis takibi ve para sıkıntısına rağmen Belçika'da çok geçmeden rahat yüzü görebildiler: Başlıca gelir kaynakları Marks'ın yazı için, özellikle *Kutsal Aile* için aldığı telif ücretleriydi. Marks'ın evi, Paris'te olduğu gibi her zaman mutlulukla dolup taşan canlı bir ev oldu. Marks'ın keskin zekâsı, parlak görüşleri ve ansiklopedik bilgisi ile Jenny'nin misafirperverliği, incelik ve alımlılığı ve dikkate değer bilgileri evlerini ihtilâlci göçmenlerin ve ilerici Belçikalı aydınların buluşma yeri haline getirdi. Ev neredeyse Alman sosyalistlerinin, Fransız ihtilâlcilerinin, Polonyalı, Belçikalı ve Rus demokratların bir siyasî kulübü haline gelmişti. Marks ve arkadaşları, civardaki bir kahvede ara sıra toplanıp heyecanlı konuşmalarla felsefî, siyasî ve edebî konuları tartışırlardı. Paris'teki eski arkadaşları (Heine, Ewerbeck, Herwegh ve Bernays) ona düzenli olarak mektuplar yazıyorlardı; önemli bir ihtilâlci düşünür ve yazar olarak kazanmış olduğu saygınlıktan ötürü onunla tanışmak isteyen pek çok yeni insanla da tanıştı. Bunda *Kutsal Aile*'nin önemli rolü vardı. Marks ve Engels'le dostluğu olan Alman yayıncısı Georg Jung kitabı okudu ve Marks'a 1845 Şubat'ı sonunda şunları yazdı, «şimdi artık dostların için ne isen bütün Almanya için de o olacaksın. Parlak üslûbun ve olağanüstü düşünce berraklığın burada dikkati çekecek ve seni birinci dereceden bir yıldız yapacak.»[1]

26 Eylül 1845'te Marks ailesine ikinci bir kız — Laura — ve 1846 Aralığında da kendisine Jenny'nin küçük kardeşi ve Marks'ın yakın arkadaşı Edgar von Westphalen'in adı olan Edgar'ı verdikleri bir oğlan daha geldi. Brüksel'deki ilk yıllarında Marksların evine bir başka kişi daha katıldı. Jenny'nin annesinin nedimesi 22 yaşındaki Helene Demuth. Annesi onu Jenny'ye yardım etmesi için göndermişti. Helene aileye derin bir sevgiyle bağlandı ve ailenin koruyucu meleği oldu. Tabiat vergisi bir beceriklilik ve istekle evin bütün işlerini üstüne aldı. Marks dahil ailedeki herkes ince ve titiz Helene'nin emirlerine ses çıkarmadan uyarlardı. Karl ve Jenny'nin ona karşı derin bir saygı ve sevgileri vardı.

---

(1) Jung'dan Marks'a, Şubat 1845 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

ENGELS'İN GELİŞİ. YENİ FELSEFÎ ÇALIŞMANIN PLANI

1845 Nisan başlarında Engels, Barmen'den Brüksel'e geldi ve Marks ailesinin en sevgili dostları olarak karşılandı. Marks, Alliance sokağına yerleşince, Engels hemen yanıbaşında, 7 No. da bir daire kiraladı. Engels, 1844 sonbaharında Marks'la o unutulmaz tanışmaları sırasında — başka bir yerde olduğu için tanışamadığı Jenny ile ilk olarak bu ziyaretinde tanıştı.

Engels'in 1845 Mayıs ayı sonunda Leipzig'de yayımlanan kitabı, *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*, Marks için büyük bir gurur vesilesi ve içten bir zevk kaynağı oldu. Kitabın muhtevasının derinliğini, güçlü üslubunu ve İngiliz proletaryasının içinde bulunduğu kötü durumu ve mücadelesini gerçekçi bir şekilde resmetmesini övgüyle karşıladı. Bu eser daha sonra Lenin tarafından «kapitalizme ve burjuvaziye karşı yöneltilmiş müthiş bir ithamname»[2] olarak tanımlanmıştı. Bu eser Marks'ın işçi sınıfının büyük tarihî görevi hakkındaki fikirlerinin bir ifadesiydi, ama Engels bu fikirleri bağımsız bir şekilde kendi tecrübesinden ve bilimsel bilgilerinden geliştirmişti. Marks kendi ekonomi öğretisini işlemeye başladığı zaman ulaştığı sosyalist sonuçlar, ekonomik ve toplumsal olguların materyalist bir tahlili üzerine oturtulmuş olan Engels'in kitabındaki vakıalara büyük ölçüde dayanıyordu.

1845 Baharından — Engels'in Brüksel'e geldiği zamandan — itibaren Marks, artık bilimsel komünizmin felsefî temeli olarak bir materyalist tarih görüşü geliştirmenin gerekli olduğunu kavramıştı. İkisi de felsefî ve toplumsal görüşlerini geliştirme ve en son felsefî ve toplumsal öğretileri eleştirme niyetinde olduklarını daha 1844 Eylül'ünde *Kutsal Aile*'ye yazdıkları önsözün sonunda ortaya koymuşlardı. Engels Brüksel'e geldiği zaman, Marks yeni materyalist tarih kavramlarının genel taslağını ona verebilecek durumdaydı. Bunun üzerine bu yeni dünya görüşünü Alman idealist felsefesinin bir antitezi olarak geliştirmek üzere birlikte çalışmaya karar verdiler.

Bununla birlikte ikisi de kendi bilimsel ve edebî tasarıları üzerinde çalışmalarını ayrı ayrı sürdürüyorlardı. Marks Brüksel'de ilk olarak bir temel ekonomik ve sosyolojik eser olarak sunmak niyetinde olduğu *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'nda az çok sistematik bir şekil almış olan ekonomik araştırma çizgisi üzerinde yeniden yürümeye başladı. En-

(2) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 2, S. 23.

gels de İngiltere hakkındaki ekonomik ve tarihsel incelemelerini sürdürüyordu.

Yeni bir felsefî eser için yaptıkları tasarılar *Feuerbach Üzerine Tezler*'in planında yansıyordu.

Marks bu sıralarda, Feuerbach'ın toplumsal görüşleriyle çatışmak bir yana, onlarla yüz seksen derecede zıt olduğunun farkına vardığı kendi yepyeni insanlık tarihî görüşünü henüz genel terimleri içinde olmakla birlikte nihaî olarak geliştirmiş bulunuyordu. Aynı zamanda kendi komünizmiyle, «komünist imanı» ından söz eden ve kendisini «Bruckberg'in münzevi komünisti» olarak niteleyen Feuerbach'ın zahiri komünizmi arasına bir çizgi çekmek ve gerçek ihtilâlci komünizm ile bu sahte-komünist görüşler arasındaki temel farklılığa parmak basmak gerekiyordu.

Feuerbach'ın materyalizminin tutarsızlığının ve sınırlılığının farkında olmakla birlikte Marks, onun ilerici felsefeyi geliştirmekte eriştiği başarıları değerlendirmeye devam ediyordu. Marks ve Engels Feuerbach'a karşı bütün hayatları boyunca derin bir saygı duydular ve 1872 yılında öldüğü zaman da, Reischtag'daki bir Sosyal-Demokrat milletvekili olan Anton-Memminger, onun mezarına Marks ve Enternasyonal İşçi Birliği ve Alman Sosyal-Demokratik İşçi Partisi adına bir çelenk bıraktı.

FEUERBACH ÜZERİNE TEZLER

Marks'ın 1844'ten 1847'ye kadar Paris'te ve Brüksel'de kullandığı bir deftere, 1845 baharında — muhtemelen Nisan — yazdığı on bir tez, yeni dünya görüşünün başlangıç ilkelerinin ilk ifadesiydi. Daha geliştirilmesi gereken bu alelacele karalanmış notlar, beş sayfadan daha uzun değildi, ama belki de düşünce derinliği ve yoğunluğu, ifade açıklığı ve kesinliği bakımından bunların eşi bugüne kadar görülmüş değildir. Engels, bunlar «yeni dünya görüşünün parlak tohumunu içinde saklayan ilk belgedir»[3] demişti.

Tezlerdeki ana fikir, ihtilâlci maddî pratiğin toplum hayatında oynadığı tayin edici roldür. Marks, pratiğin, her şeyin ve bundan dolayı felsefî idrakinde çıkış noktası, temeli, amacı ve ölçütü olduğunu söyler.

Marks'tan önce başka düşünürler de pratiğin, idrakin ölçütü ve amacı olduğunu sezmişler, hatta açıklamışlardı, ama pratiğin toplum hayatında, idrak süreci içinde ve felsefede bir kategori olarak taşıdığı önem,

(3) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 336.

gerçekten ancak proletaryanın, tutarlı ihtilâlci sınıfın bakış açısından anlaşılabilir.

Marks yeni dünya görüşünden hareketle eski materyalizmi zihinde yaratılmış olduğu için, idealizmi de pratiği salt teorik terimlere indirgediği için eleştirdi. Bu Marks'ın hem materyalizmin hem de idealizmin üzerine çıkmaya kalkıştığı anlamına gelmez, o burada yalnızca kendi dünya görüşünün yeni bir materyalizm olduğunu ortaya koyuyordu.

İdealist düşünürlerin aksine Marks, salt teorik eleştirinin gerçekliği değiştirmeye yetmediği üzerinde duruyordu: Aslolan pratik-eleştirisel ihtilâlci faaliyette bulunmaktır; aslolan yalnızca düşünceyi değil, varlığı da değiştirmektir. Yalnızca ihtilâlci pratik süreç içinde insan hem kendini hem de çevresini değiştirir.

Feuerbach'ın soyut, tecrit edilmiş fert olarak metafizik ve tarih dışı insan kavramlarının aksine Marks, tarihî materyalizmin bir başka kilit öğretisini, yani insan özünün bütün toplumsal ilişkilerin birliği olduğu düşüncesini formüle etti. İnsan toplum içinde var olur, o toplumun bir ürünüdür ve yalnızca soyut olarak toplumun değil her an belirli bir toplum şeklinin ürünüdür.

Marks tutarlı proleter Tanrıtanımazlığını (ateizm) dini yenmenin yolu olarak görüyordu. Marks öncesi materyalistler, özellikle Feuerbach, dini kendi dünyevî temellerine indirgemiş ve onu derinlemesine eleştiriye tabi tutmuşlardı. Onların tarihî başarıları burada yatıyordu. Ama dinin bu dünyevî temeldeki çelişkilerden, toplumsal antagonizmlerden kaynaklandığını ve dini ortadan kaldırma yolunun toplumu ihtilâlci bir dönüşüme uğratmak olduğunu gösteren Marks'tı. Daha sonra düşüncesini *Kapital*'in Birinci Cildinde klasik şekliyle formüle etti.

İlk materyalizm asıl olarak zihinde geliştirilmişti ve metafizikti. Marks zihinde yaratmanın karşısına ihtilâlci pratiği, eski materyalizmin karşısına yenisini, komünizmin felsefî temeli olarak diyalektik materyalizmi koydu. En sonuncu tez, yeni dünya görüşü ilkesinin klasik formülasyonunu ihtiva ediyordu: «Düşünürler dünyayı bugüne kadar çeşitli şekillerde sadece *açıklamışlardır;* ne var ki, mesele onu *değiştirmektir*.»[4]

Temel ilkelerini Marks'ın *Feuerbach Üzerine Tezler*'de en parlak, en kısa ve özlü ve en kesin bir şekilde formüle ettiği yeni dünya görüşü, ortak eserleri *Alman İdeolojisi*'nde Marks ve Engels tarafından daha da geliştirilmişti.

---

(4) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 15.

ÜNLÜ YABANCI SOSYALİSTLER DİZİSİ. BASINDA ÇIKAN MAKALELER

Marks ve Engels, ünlü yabancı sosyalistler dizisi yayımlama planlarını da bu arada gerçekleştirmeye çalıştılar. Engels bu konuda Marks'a 1845 Şubat ve Mart aylarında Barmen'den birkaç kere yazmıştı. Bu dizi sosyalist düşünceye ve burjuva toplumunun sosyalist yazarlar tarafından eleştirilmesine ilgi uyandırma, Alman okuyucularını ünlü Fransız ve İngiliz ütopyacı sosyalistleriyle tanıştırma amacını güdüyordu. Dizinin ilk sayısı sosyalist düşüncelerin tarihini anlatan bir genel önsözü içerecekti ve eserlerin her birisi esas olarak bu eserin aklî unsurları üzerinde duran kapsamlı eleştirisel bir değerlendirmeyle tamamlanacaktı.

Dizilerinin görüş ufku hakkında Marks'ın daha sonra *Feuerbach Üzerine Tezleri*'ni yazdığı defterdeki acele karalanmış notlardan bir bilgi edinilebilir. Dizi Morelly, Mably, Saint-Simon ve Saint-Simon okulu, Fourier ve takipçisi Considerant, Owen, Cabet Proudhon ve öteki ütopyacı sosyalistleri, bundan ayrı olarak toplumun dönüşümü için ihtilâlci yöntemleri savunan Babeuf, Buonarroti ve Dezamy'nin eserlerini içine alacaktı. Marks, aralarında *Cercle Social*'in üyeleri, Enrages hareketinin önderleri Roux ve Leclerc ve Sol-kanat Jacobin'i Hebert'de bulunan Büyük Fransız Burjuva İhtilâli'nin pleb ideologlarının eserlerini de diziye katmak niyetindeydi. Sosyalist görüşleri savunan İngiliz Godwin'i de ihmal etmemişti.

Böyle bir diziyi ortaya koyma düşüncesi, yeni öğretinin dünya kültürünün ve uygarlığının daha önceki gelişmesini temel aldığını gösterir. Ütopyacı sosyalizmi eleştiriyor olmaları, Marks ve Engels'i bu öğretinin yeni ihtilâlci-proleter dünya görüşünün geliştirilmesini ve yayılmasını kolaylaştıran değerli unsurlarını görmekten alakoymadı.

Tasarı basım güçlüklerinden ve birlikte çalışacağı düşünülen Moses Hess'in olumsuz ideolojik tutumlarından ötürü suya düştü. Tamamlanan tek eser Engels'in Fourier'in *Üç Dışsal Birlik Üzerine* adlı kitabının bazı bölümlerinden yaptığı çeviriydi. Bu, bir dergide «Fourier'den Ticaret Üzerine Bir Alıntı» başlığı altında bir önsöz ve bir sonsözle birlikte çıktı.

Marks 1845 yılında Elberfeld gazetesi *Gesellschaftsspiegel*'de, 1846 Ocağında yayımlanan «Peuchet'in İntihar Üzerine Yazdıkları» adlı makalesini yazdı. Marks bu eserinde, bir burjuva avukat, istatistikçi ve Paris'teki polis arşivlerinin karıcısı olan Peuchet'in polis arşivlerinden derlediği, burjuva ahlâkını ve burjuva ahlâkının geriletici yanlarını — aşırı sefalet ve işsizlik dahil —, intiharın toplumsal nedenini ve insanları bu umut-

suzluk eylemine iten moral ve psikolojik gerginliği açıklayan anılarından alıntılar yaparak burjuva toplumunun karşısına Peuchet'i şahit olarak çıkardı. Marks, burjuva dünyasının bayağı bireysel çıkarlarla yönetildiğini vurguladı. Burjuva toplumu insanları manevî boşluk ve karamsarlığa uğratarak ahlâkî çöküntüye maruz bırakır. Bu dünya taassubun, ikiyüzlülüğün, bastırılmış duyguların ve çökmüş aile ilişkilerinin dünyasıdır.

İLK TAKİPÇİLER

Marks ve Engels için ihtilâlci ilkelerin teorik formülasyonu, her zaman bu ilkelerin işçi sınıfının kurtuluş hareketi içinde yayılmasıyla elele yürüdü. Engels bu dönemi anımsayarak, «Görüşümüz için bilimsel bir temel sağlamak görevimizdi, ama bizim için Avrupa ve ilk elde de Alman proletaryasını inançlarımıza kazanmak en az bunun kadar önemliydi.»[5] diye yazmıştı. Buna uygun olarak Brüksel'deki ilk yıllarında ihtilâlci aydınlar ve ilerici işçiler ile ilişki kurmayı esas aldılar. Önceleri fikirlerini daha çok Brüsel'deki ihtilâlci göçmenler, Belçikalı demokratlar, Fransa ve Almanya'daki dostları ile olan temasları aracılığı ile yaydılar. Sınırlı ilişkileri olan basın yolunu pek kullanmadılar. Zamanın en iyi insanları Marks ve Engels'e yaklaştılar ve onlarla birleşenler arasında bağlılık ruhunun oluşturduğu bir çekirdek doğdu. Pek çok kimse için yeni dünya görüşünün benimsenmesi, eski fikirlerin gözden geçirilip yere çalınması ve küçük burjuva ideolojik etkilerinin üstesinden gelinmesi anlamına geliyordu ki, bu süreç çoğu zaman kesintili ve eksik olmuştu. Marks ve Engels, bu ilk proleter ihtilâlcileri grubunun ideolojik eğitimlerinin ve formasyonlarının hızlanması için çok çalıştılar.

Marks ve Engels'in kendileri gibi bu ilk ihtilâlcilerin çoğu da Rhine eyaletinden geliyorlardı. Marks Brüksel'e gelmek için Paris'ten ayrıldığında, yanında daha sonraları onunla birlikte 1845 sonbaharına kadar Brüksel'de kalan ve ardından Marks'ın görüşlerini yaymak için Köln'e dönen Heinrich Bürgers vardı. Marks'la 1844 Kasım'ında Paris'te tanışan genç doktor Roland Daniels, Köln'e geri döndüğünde de Marks'la temaslarını sürdürdü. Daniels'in Marks'la tanışması hayatında bir dönüm noktası oldu. Bu tanışma onun görüşlerini çok etkiledi ve çok geçmeden Marks'ın öğretisinin sadık bir savunucusu oldu.

Marks ve Engels Brüksel'de kaldıkları süre içinde, 1845 yılında Prusya ordusundan istifa ettikten sonra muhalif görüşlerinden ötürü ihbara

(5) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 179.

uğrayan emekli bir topçu subayı olan Joseph Weidemeyer ile de dostluk kurdular. Weidemeyer sosyalist düşüncelere ilgi duymaya başladı ve Engels'in kitabı *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* hakkında Almanya'da yayımlanan ilk incelemeyi yazdı. Weidemeyer kısa zamanda «Alman işçilerinin partisindeki en iyi savaşçılardan biri»[6] oldu ve daha sonra ABD'de bilimsel komünizmin yayılışında önemli bir rol oynadı.

1843'te İngiltere'de Engels'le arkadaş olan yetenekli Alman şair ve yazarı Georg Weerth, 1845 yazında Brüksel'e kısa bir ziyarette bulundu ve 1846 baharında bir Alman ticaret şirketinin temsilcisi olarak oraya yerleşti. Kısa bir süre önce işçi sınıfının içinde bulunduğu durum ve gelişen ihtilâlci ruh hali hakkında makaleler, şiirler ve yazılar yazmıştı. *Tüfekçi* adlı şiirinde, işçiler muharebe günü geldiğinde kendi davaları için dört yüz yirmi gülle dökeceklerini söylerler.

Weerth'in Marks ve Engels'le Brüksel'deki dostluğu ve her ikisinin onun üzerindeki ideolojik etkinlikleri şiirinde de ihtilâlci sonuçları yarattı ve Weerth, «Alman proletaryasının ilk ve en *önde gelen* şairi oldu.»[7] Marks ve Engels ile en yakın temasta olduğu dönem içinde en iyi ihtilâlci şiir dizisi *Ustaların Şarkıları*'nı yazdı.

Marks'ın bir başka ihtilâlci şair olan Ferdinand Freiligrath[8] üzerinde de önemli etkisi vardı. Freiligrath 1844'e kadar sahte bir egzotizmi şevkle savunan ve «sanat sanat içindir» diye vaaz veren bir romantikti. Ancak daha sonraları gerçekliğe dönme belirtileri gösterdi ve şiirinden ihtilâlci sesler yükselmeye başladı. 1845 Şubatında Freiligrath ve Marks Brüksel'de tanıştılar ve Freiligrath az sonra İsviçre'ye gitmek için Brüksel'den ayrılmasına rağmen yeni arkadaşının etkisini de kendisiyle birlikte götürdü. Şiiri «gerçek sosyalizm» kokmakla birlikte bazı şiirleri komünist fikirleri de kabul etmeye başladığını gösteriyordu. Sözgelimi *derinliklerden yukarıya doğru!* da işçi sınıfındaki muazzam ihtilâlci potansiyel hakkındaki sezgisini, Marks'ın etkisiyle gelişen bu sezgiyi şiirsel bir dille ifade etti.

İktidarın kendisiyiz biz! Proletarya gibi hâlâ
göğün Tanrı'sının altında ezilen
o kocamış, o kokuşmuş devleti yeni baştan kuracak gücüz biz!

(6) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 16, S. 23.
(7) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 21, S. 7.
(8) **Freiligraths Werke** in einem Band, Weimar, 1962, S. 89.

Brüksel'e ötekilerden daha geç gelen biri vardı, Wilhelm Wolff. Çok geçmeden Marks ve Engels'in en yakın dostları ve mücadele arkadaşları olacaktı. Bir serf köylünün oğlu, Silezyalı bir öğretmen olan Wilhelm Wolff, basındaki sert beyanatlarıyla, özellikle Breslau gecekondularından çizdiği manzaralar ve Sielzya dokumacılarının 1844 ayaklanmalarını açıkça savunmasıyla tanınmıştı.

Polis takibi altında olan Wolff, İngiltere'ye göç etti ve 1846 Nisan'ında yerleşmek üzere Brüksel'e geldi. Hemen Marks ve Engels'i aradı. Engels daha sonra tanışmalarını şöyle anlatmıştı: «O sıralar Marks'la birlikte bir Brüksel banliyösünde kalıyorduk, Almanya'dan birisinin bizi görmek istediği söylendiğinde birlikte bir konu üzerinde çalışıyorduk, Wilhelm Wolff'tu bizimle görüşmek isteyen... Sürgündeki yeni yoldaşımızla aramızda sıcak bir arkadaşlığın doğması birkaç günden fazla sürmedi ve onun her zaman rastlanılan kişilerden olmadığını anladık. Eski klasiklerin okulunda harikulâde bir eğitim görmüş olan bir beyni, zengin mizah anlayışını, en güç meseleleri kavramada gösterdiği berraklığı, halkı ezenlere karşı duyduğu ateşli öfkeyi, sert ama sakin karakteri, bunların hepsini onda bir anda bulduk; ancak karakterindeki hiç sapmayan sağlamlığı, zerre kadar şüpheye yer bırakmayan sadakatini, muzzam görev duygusunu, dosta ve düşmana, kendine karşı aynı şekilde açık oluşunu tam anlamıyla değerlendirebilmemiz, zaferde ve yenilgide iyi ve kötü günlerde yıllarca birlikte çalışarak, mücadele ederek, dostça birlik içinde geçen uzun yıllarda mümkün oldu.»[9]

Çok geçmeden Marks'ın arkadaş çevresinin ve tanıdıklarının arasına bazı göçmen işçiler de girdi. Bunların içinde dizgici Wallau ve Born, Paris'ten Brüksel'e gelen Alman işçisi Junge de vardı.

Marks'ın proletaryanın yanında yer almalarına yardım ettiği ötekilerden daha ihtilâlci bir kafa yapısına sahip Belçikalı demokratlar üzerinde de etkinliği vardı. Sözgelimi Belçikalı arkadaşları arasında edebiyat doktoru adayı Philippe Gigot, Marks ve Engels'le 1847 sonlarında tanışan Liege'li bir avukat ve ihtilâlci bir yazar olan Victor Pedesco bulunuyordu.

Marks, ihtilâlci demokrat olan fakat komünist görüşleri benimsemeyen kişilerle de, sözgelimi yetenekli bir Polonyalı tarihçi ve ihtilâlci olan ve 1830-31'deki Polonya ayaklanmasında aktif rol alan, Polonyalı göçmenlerin ihtilâlci-demokrat kanadının önderi Joachim Lelewel gibi kişilerle de yakın ilişki kurdu. Joachim Lelewel, Marks ailesinin yakın bir dostu oldu, onların sık sık ziyaretlerine giderdi.

(9) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 19, S. 55.

İNGİLTERE'YE YOLCULUK

1845 yazında Marks ve Engels, Brüksel'de bulunmayan daha çok ekonomik eserlerin İngilizce baskılarını ve bu ülkedeki sosyo-ekonomik şartları incelemek için İngiltere'ye gittiler. 12 Temmuz'dan 21 Ağustos'a kadar Londra ve Manchester'de aşağı yukarı altı hafta kadar kaldılar. Ve bu, Marks'ın, diğer ülkelerde İngiltere'deki kadar açık ve gelişmiş olarak bulunmayan kapitalist toplum özellikleri hakkında daha iyi bir fikir edinmesini sağladı.

İngiltere'deki işçi sınıfı hareketi hakkında elde ettiği dolaysız bilgiler ve işçi önderleri ile yaptığı kişisel temaslar Marks için büyük önem taşıyordu. O sıralar İngiliz proletaryası nisbeten yüksek bir siyasî uyanıklık ve örgütlenme seviyesine sahipti. 10 yıldan beri Britanya adaları, 1840'ta kurulmuş olan ve mahallî örgütler ağına sahip bulunan millî Charter birliğinin başını çektiği halk fermanı (Peoples'Charter) için verilen güçlü işçi sınıfı mücadelelerinin arenası haline gelmişti. Chartist hareketin en yükseldiği sırada 50.000 üyesi vardı. Chartistler kitle gösterileri örgütlemekte ve dergiler yayımlamakta önemli tecrübeye sahiptiler. Marks geldiğinde hareket 1842'deki başarısız bir grevi izleyen hafif bir düşüşün ardından, hız topluyor ve 1847 ve 1848'deki güçlü nihaî başkaldırmasına doğru ilerliyordu.

Derin toplumsal kökleri olan ve objektif olarak kapitalist sisteme yönelen siyasî bir işçi sınıfı hareketi olarak Chartismin ilk bilimsel tanımını, İngiltere'de işçi sınıfının durumu hakkındaki kitabında Engels vermişti. Marks ve Engels felsefî siyasî fikirlerinin ışığında Chartist hareket üzerindeki incelemelerini sürdürmek ve işçi sınıfının dünya tarihindeki rolü hakkındaki önermelerini formüle etme doğrultusunda bu hareketin tecrübesini özetlemek ve işçi sınıfının mücadele şekilleri ile kapitalist baskıdan gerçek kurtuluş yollarını aydınlığa çıkarmak göreviyle karşı karşıya idiler.

O zamanlar gözönüne alınması gereken bir güç olan İngiliz sendikalarının ve İngiltere'de ihtilâlci göçmenler tarafından kurulmuş olan proleter ve demokratik örgütlerin mücadelesi de bununla eş önem taşıyordu. Londra, enternasyonal bir örgüt olma yoluna giren Alman Adalet Ligi'nin merkezlerinden biriydi. Adalet Ligi'nin önderleri daha 1840'larda Londra'da Alman İşçileri Eğitim Derneği'ni kurmuşlardı.

Engels, ideal bir kılavuzdu. İngiltere'de aşağı yukarı iki yıl yaşamış ve Marks'ın henüz öğrenemediği İngilizceyi mükemmelen öğrenmişti. Engels pek çok Chartist önderle de tanışıyor ve esas Chartist organı

olan *Northern Star* da dahil olmak üzere çeşitli Chartist ve sosyalist gazetelerin muhabirliğini yapıyordu. 1843'te Londra'da kaldığı süre içinde Adalet Ligi'nin önderleri Joseph Moll, Karl Schapper ve Heinrich Bauer ile tanışmıştı. Marks'ı da onların çevresiyle tanıştırdı. İngilizce bilimsel eserleri çok iyi bildiğinden Marks'a da bu alanda çok yol gösterici oldu.

İki adam 1653 yılında oralı bir tüccar olan Humprey Chatman'ın kurduğu, eskiden bir ortaçağ kalesi, daha sonra da bir manastır olan Manchester kütüphanesinin okuma odasında birlikte saatler geçirdiler. Çok beğendikleri ve sevdikleri yerler vardı. Engels, Marks'a 1870'te yazdığı bir mektupta bunları anımsayarak şöyle diyordu: «Son birkaç gündür 24 yıl önce birlikte olduğumuz pencerenin yanındaki dört köşe masada gene bir sürü iş yapıyorum, burayı çok seviyorum; buzlu camlı penceresinden ötürü her zaman güneşli, kütüphaneci ihtiyar Jones hâlâ burada fakat çok yaşlanmış ve artık hiç bir iş yapmıyor.»[10]

Marks ve Engels, İngiltere'de önde gelen sol-kanat Chartist önderlerinden George Harney ile tanıştılar. Harney, işçi sınıfından gelen yetenekli bir örgütçü, hatip ve yazardı. Babeufcü inançları olan bir komünist ve *Northern Star*'ın editörlerinden biriydi. Yabancı ülkelerdeki ihtilâlci harekete karşı ilgi duymayan öteki Chartist önderlerinden farklı olan Harney, Chartistlerle kıtadaki ihtilâlcilerin eylem birliğinden yanaydı. Onun aracılığıyla Marks ve Engels daha sonra, harekete 1846 Ocağında katılan bir başka Chartist önder, Ernest Jones'le tanıştılar.

Londra'da kaldıkları sürece Marks ve Engels Sol-kanat Chartistleriyle Adalet Ligi'nin üyeleri arasındaki bağları güçlendirmek için ellerinden geleni yaptılar. 1845 Ağustos ortalarında Chartistler ile çeşitli milliyetlerden göçmenlerin Webber sokağındaki Angel birahanesinde yaptıkları toplantıya katıldılar. Orada tartışılan konular üzerinde kendisinin ve Marks'ın görüşlerini dile getiren Engels, toplantıda öne sürülen Londra'da bir enternasyonal ihtilâlci örgüt kurulması fikrini hararetle destekledi. Gerçekten de Marks ve Engels ayrıldıktan sonra, 22 Eylül 1845'te Londra'da böyle bir örgüt — Fraternal Democrats (Kardeş Demokratlar) — kuruldu. Bu örgüt proleterler tarafından yönetiliyordu: Sol-kanat Chartistler (başta Harney ve daha sonra da Jones), Adalet Ligi önderleri Schapper ve Moll, Weitling de açılış törenine katılanlar arasındaydı.

Kardeş Demokratlar'ın kuruluşu proletarya önderlerinin enternasyonal birlik anlayışlarını geliştirmiş olduklarının açık bir belirtisiydi. Marks ve Engels Örgütün eylemlerine ihtilâlci proleter yönelimi kazandırmaya ve önderlerinin küçük burjuva hayallerinden kurtulmalarına yardım et-

(10) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 32, S. 510.

meye çalışarak dernekle temas kurdular. Engels, basında proleter enternasyonalizminin ilkelerini formüle edebilmek için 22 Eylül 1845'te yapılan toplantıdan yararlandı. «Londra'da Milletler Festivali» başlıklı yazısında Marks ve kendisi adına şunları yazdı: «Bütün ülkelerin proleterlerinin çıkarları aynı ve düşmanları ortaktır: proletarya kitlesi tabiî olarak millî önyargıdan kurtulmuştur ve proleterlerin gelişmelerinin bütünü ve bütün hareketleri özünde insancıl ve anti-milliyetçidir. Ancak proleterler milliyeti yokedebilirler, yalnızca uyanan proletarya çeşitli milletler arasında kardeşliği sağlayabilir.»[11]

EKONOMİ POLİTİK VE SOSYALİST EDEBİYATIN ELEŞTİRİSEL İNCELENİŞİ

Marks'ın Brüksel'de kaldığı sürede ve İngiltere'yi ziyareti sırasında yaptığı teorik araştırmanın önemli bir yanı da, burjuva sistemini eleştiren ütopyacı sosyalist eserlerin ve ekonomi politiğin incelenmesiydi. Marks burjuva toplumunun ekonomik temellerinin derinlemesine incelenmesi ve kabul edilmiş bulunan ekonomik öğretilerin eleştirilerek gözden geçirilmesi için malzeme topluyordu. Yüzyıllar öncesinden bugüne kadar gelen en değişik ekonomik yazıların üzerinde çalıştı. Brüksel ve Manchester'den, çeşitli yazarlardan yaptığı alıntılarla dolu birçok defterle geri döndü.

Marks, kapitalist ekonomiye özgü olan kapitalist üretimde makine kullanımı, fiyat oluşumu, para dolaşımı, kredi ve banka işlemleri gibi meseleler üzerinde dikkatle durdu. Avrupa, Amerika ve Asya'daki ekonomik gelişmenin tarihi üzerine geniş bir malzeme yığını topladı. Nüfus meseleleri de bu çalışmasının sınırları içindeydi.

Marks'ın kapitalist gelişmenin toplumsal sonuçları üzerindeki araştırması, işçi sınıfının — proletaryanın — durumu üzerinde toplanıyor ve Marks, kapitalizmin klasik ülkesi İngiltere'de kitlelerin çalışma ve yaşama şartları üzerinde özel olarak duruyordu. Engels'in bu konudaki kitabından ayrı olarak pek çok başka şeyi de elden geçirdi. Fransız yazarlarından ve başkalarından yaptığı alıntılardan da görülebileceği gibi, öteki ülkelerdeki kitlelerin yoksulluk ve sefaleti ile de derinden ilgileniyordu.

Çağdaşı burjuva ekonomistlerinin (Senior, Mc. Culloch, J. S. Mill ve Ganilh) eserlerini okuduğu zaman, burjuva ekonomi politiğinin genel bir özelliği olarak, burjuva sistemini gittikçe daha fazla savunan bir

(11) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 2, S. 614.

akımla karşılaştı. Burjuva ekonomistleri Smith ve Ricardo, zamanında, görüşlerindeki bütün kısıtlılığına rağmen bilimsel gerçeğe ulaşmaya çabalıyorlardı. Ancak onlardan sonra gelenler kasıtlı olarak kapitalizmin çelişkilerini belirsizleştirmeye çalışarak gerçekliğin üzerine bir örtü çektiler, böylece de sömürü sistemini korumak için objektif bilimsel yaklaşımın önüne geçtiler.

Marks, John Stuart Mill'in *Ekonomi Politiğin Bazı Halledilmemiş Meseleleri Üzerine Yazılar* başlıklı eserini Ricardo'nun öğretisinden radikal sonuçlar çıkartan babası James Mill'in eserleriyle karşılaştırdığı zaman, ondaki çürüme belirtilerine işaret etmişti: «Bu *Mill* Junior, *teori yapan burjuvanın* içine düştüğü sıkıntılara iyi bir örnek oluyor.»[12]

Marks serbest ticaretçileri (Free Trade) sistemin savunucuları arasına koydu ve onların hasımları olan korunmacıların (protectionist) eserlerini de inceledi. 1845 sonbaharında her ikisi de kendi sistemini bütün toplumsal dertlere devam olarak göstermeye uğraşan iki okul arasındaki keskin polemikleri gören Marks ve Engels korunmacılık ve serbest ticaret üzerine ortak bir çalışma yayınlamayı bile düşündüler.

Marks, kapitalist sistemi eleştiren yazılara da derin bir ilgi duyuyordu. İngiliz ütopyacı sosyalistlerini, özellikle de Robert Owen'in baş eseri *Yeni Manevî Dünyanın Kitabı* üzerinde çalışmaya başladığı Brüksel'e gelmezden önce Fransız ve Alman ütopyacı sosyalistlerini okumuştu. Ütopyacı sosyalist öğretileri Ricardo'nun ekonomik öğretisiyle özlendirmeye çabalayan ve onun emek-değer teorisine sosyalist bir ifade kazandıran John Bray, Thomas Edmons, William Thompson ve Owen'in öteki takipçilerine de özel bir önem verdi.

Marks, onların emekçi sınıfların sömürülmelerini ve sefaletlerini ortadan kaldırmak için gösterdikleri içten arzuya değer vermekle birlikte, ürünlerin trampa edilmesi için kurulan pazarlar ve «emek parası» vbg. burjuva ekonomi politiğinden ödünç alınan öğretilerin temeli üzerinde toplumda sosyalist ilişkiler düzenlemek gibi ütopyacı planlarına karşı şüpheci bir tutum takındı ve bu toplumsal reçetelerin idealist bir düş dünyasının ürünü olduğunu söyledi. Thompson'un temelden sakat düşünceleri üzerine görüşlerini açıklarken, «Thompson, 'eşit güvenlik', 'gönüllü değişim' vbg. hakkında konuşularak bir şeyler yapılabileceğine inanıyor»[13] dedi.

Marks, burjuva toplumuna «feodal sosyalizm» şeklinde karşı koyan aristokratik muhalefeti dile getirenlerin yazılarını da incelemeyi ihmal

(12) MEGA, Abt. 1, Bd. 6, S. 615.
(13) MEGA, Abt. 1, Bd. 6, S. 615.

etmedi. Fransız Villeneuve-Bargemont'un *Hıristiyan Ekonomi Politiği*'ni ve bu akıma yakın İngiliz tarihçisi ve idealist düşünür Thomas Carlyle'in *Chartism*'ini okudu. Mevcut burjuva düzenine yönelttikleri saldırılar, kapitalizm öncesi ilişkilerden süslü görüntülerle ve geçmişe gerici bir dönüş çağrısı ile bir arada gidiyordu. Kapitalizm'in bu sağdan gelen eleştirisi, toplumsal gelişme kanunlarının toptan inkârına varıyordu.

Marks, önde gelen bir İsveç ekonomik romantiği olan, kapitalist ilişkileri eleştiren, ama geçmişe tarihî olmayan bir bakışla bakan, özellikle küçük meta üretimini savunan Sismondi'nin *Ekonomi Politik Üzerine Yazılar*'ını da okudu. Marks, Sismondi'nin «Şurada burada eşyanın eski düzenini idealize etme eğilimi göster[diğine - ç.]»[14] işaret ediyordu.

Marks ekonomi politik ve öteki toplum bilimlerini belirli bir şemaya göre ele aldı. *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'ndan beri kafasında çağdaş toplumun bütün ekonomik yapısını ve belli başlı siyasî kurumlarını ihtilâlci komünizmin ışığında ele alacak geniş bir çalışmayı tasarlıyordu. Brüksel'e gitmezden önce, 1 Şubat 1845'te, Darmstadt'lı yayımcı Leske ile *Siyasetin Ve Ekonomi Politiğin Eleştirisi* başlıklı bir kitap yayımlamak için bir kontrat imzaladı. Marks'ın bu tasarılarını öğrenen yakın arkadaşları, onun ekonomik eserine olağanüstü önem verdiler. Roland Daniels ona 7 Mart 1846'da şöyle yazdı: «Ekonomi Politiğini büyük bir merakla bekliyoruz.»[15] Weidemeyer de «yapmaya çalışman gereken şeylerden biri de Ekonomi Politiğini olabildiği kadar çabuk ortaya çıkarmandır; bugün komünizm hakkında akla yatkın bir şeyler okumak isteyenlere verebilecek hiç bir şeyimiz yok. Çünkü bunlar genel sözleri kabul etmeye yanaşmıyor ve komünizme evrensel eğitim yoluyla *girilebileceğine* inanıyorlar.»[16]

Marsk'ın eserini Darmstadt'da yayımlayacağı polis yetkililerinin kulağına gitti ve Leske'ye bunu kabul etmediklerini açık bir dille ifade ettiler. Leske ona kendisini saf bilimsel araştırmalara vermesini teklif ettiği zaman, Marks bunu şiddetle protesto etti. 1 Ağustos 1846'da Leske'ye eserini gerici bir sansürün gereklerine uyduramayacağını ne de ihtilâlci içeriğinden fedakârlık edemeyeceğini anlatmak için bir mektup yazdı. Kitabının bilimsel olduğunu, «ama Prusya Hükümetinin anladığı şekilde»[17] bilimsel olmadığını ekledi. 19 Eylül 1846'da Leske, Marks'a, sıkı sansür ve polis koğuşturması karşısında eserini yayımlayamayacağını bildirdi.

(14) MEGA, Abt. 1, Bd. 6, S. 615.
(15) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(16) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(17) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 447.

Bütün bu engellere rağmen Marks, teorik çalışmalarına devam etti. Genel teorik ve genel felsefî kavramların şekillenmesine oldukça yardımcı olan ekonomi-politik meseleler üzerindeki araştırmalarında eğer yeni bir ekonomi öğretisi oluşturacaksa, yapması gereken ilk şeyin, bunun felsefî temelini oluşturan metodolojik ilkeleri yeniden formüle etmek olduğunu keşfetti. İnsanların zihinlerinin yeni ekonomi-politik düşünceleri iyice alabilmesi için, yeni dünya görüşünün yerleşeceği alanın temizlenmesi gerekiyordu. Başka bir deyişle, ekonomi politiğin eleştirisine o güne kadar kabul edilmiş olan felsefî ve toplumsal öğretilerin bir eleştirisiyle girilmeliydi. Proleter sosyalizminin Almanya'daki hasımlarına karşı yöneltilmiş polemik tarzında bir felsefî esere, Marks ve Engels'in *Alman İdeolojisi* diye adlandırdıkları kitaba öncelik kazandırmak için ekonomi politik üzerine yazılacak olan kitabın geçici bir süre rafa kaldırılmasının nedeni bu idi.

1846 Ağustos başlarında öncelikler listesi hakkında şunu yazmıştı: «Mesele şu ki, konu üzerindeki *pozitif* sergilemeye Alman felsefesine ve bu arada ortaya çıkan *Alman sosyalizmine* yönelen polemik tarzında bir eser ile *giriş* yapmamın çok büyük bir önemi olduğunu düşündüm. Bunun kamu oyunun bütün önceki Alman biliminin dolaysız anti-tezi olan ekonomi politikteki görüş açıma hazırlanması için yapılması gerekmektedir.»[18]

ALMAN İDEOLOJİSİ ÜZERİNDEKİ ÇALIŞMA

1845 sonbaharında Marks ve Engels yeni bir felsefî eserin yayımlanması için daha somut bir plan geliştirmişlerdi. Bu, Feuerbach, Bauer, Stirner gibi kişiler ve Alman «gerçek sosyalizmi» tarafından temsil edilen Alman ideolojisinin — Alman felsefesinin — iki ciltlik bir eleştirisi olacaktı. Zira o yaz basında çıkan bir makalesinde Feuerbach kendisinin «komünist» olduğunu ilân etmiş, Eylül ayında «gerçek sosyalistler» birkaç temel eserlerini yayımlamışlar, ve hepsinden önemlisi Ekim ortalarında Bauer ve Stirner'in makalelerini içeren *Wigand's Vierteljahrsschrift*'in III. Cildi çıkmıştı.

Alman İdeolojisi Marks'ın editörlüğü altında kollektif bir eser olarak ele alınmıştı. Bazı eleştirisel bölümler Moses Hess tarafından yazılacaktı. Fakat bu anlaşma suya düştü, zira «gerçek sosyalizm» in ilk kurucularından biri olan Hess, çeşitli etkiler altında hemen dönüş yaptı

(18) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 448 - 449.

(Marks onu istihza ile «sünger» olarak adlandırmıştı) ve eklektisizme yöneldi. Yeni materyalist öğretinin bazı özellikleri hakkında yalnızca yüzeyde kalan bir bilgisi vardı ve çok geçmeden öteki kampa geri döndü.

Hess iki bölüm yazmıştı: Birisi genç Hegelci Arnold Ruge'ye saldırıyordu. Ötekisi ise, «Gerçek sosyalist» Gerorg Kuhlmann'a, ancak bunların ilkj metnin son şeklinden çıkarılmış, öteki ise Marks ve Engels tarafından yeniden gözden geçirilmişti.

Alman İdeolojisi'nin yazılışında Marks ve Engels yeni ve daha üst seviyede bir ortak çalışma anlayışına ulaştılar. Bu, *Kutsal Aile* üzerindeki çalışmalarından çok farklı idi. *Kutsal Aile*'deki işbölümü çok basitti: belirli bir plana göre her ikisi de kendilerine düşen bölümü yazmışlardı, bu da kitabın başında belirtilmişti. Ama *Alman İdeolojisi*, özellikle ilk cilt, ortak araştırmanın modern bilimin temel ilkesi olduğuna inanan ve bunun mükemmel bir örneğini yaratan iki adam tarafından birlikte yazılmıştı. Ancak materyalist tarih görüşünün ve bilimsel komünizm teorisinin ortaya çıkarılmasında tayin edici rolü oynayan Marks'tı. Yıllar sonra arkadaşı öldüğünde, karakteristik alçak gönüllüğüyle Engels, temel fikirlerin çoğunun, özellikle bu fikirlerin formülasyonunun Marks'a ait olduğunu yazmıştı. «Marks daha yüksekte durur ve daha ileriyi görürdü. Ve her şeyi hepimizden daha geniş bir perspektifle ve daha çabuk kavrardı. Marks bir dahi idi. Biz ötekilerse en çoğundan yetenekliydik. O olmasaydı teori bugün olduğu kadar ilerlemiş olamazdı. Bu nedenle teori haklı olarak onun adını taşımaktadır.»[19]

Marks ve Engels kendilerini bütünüyle görevlerine vermiş olarak kitapları üzerinde gece gündüz çalıştılar. George Harney, Engels'e 30 Mart 1846'da «karıma ikinizin birden sabah üçlere dörtlere kadar felsefî sisteminiz üzerinde çalıştığınızı söylediğim zaman, böyle bir felsefenin kendisine uygun olmadığını ve eğer Brüksel'de olsaydı karılarınıza 'Pronunciamento' (muhtıra) verecek olduğunu söyleyerek durumu protesto etti. Karımın ihtilâl imalâtına hiç bir itirazı yok, ancak iş *kısa zaman sistemi* üzerine yapılırsa!»[20] diye yazmıştı.

Alman İdeolojisi, güçleri birlikte çalışarak iki katına çıkan iki adamın mükemmel birer polemik ustası olduklarını gösteriyordu. Ölümünden sonra Marks'ın elyazmalarını karıştırarak bunların arasından *Alman İdeolojisi*'ni bulup çıkaran Engels, bunun bir bölümünü Marks'ın en küçük kızı Eleanor ile Hélène Demuth'a okudu. İkisi de çok eğlendiler.

(19) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 361.
(20) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

Engels, Marks'ın kızı Laura'ya 2 Haziran 1883'te yazdığı bir mektupta, Hélène Demuth'un «şimdi anlıyorum, o zaman Brüksel'de gece neden o kadar gülüp de evde kimseyi uyutmadığınızı» dediğini anlatmıştı. Engels: «insafsız birer şeytandık o zamanlar. Eğer karşılaştırılacak olsa Heine'nin şiiri bizim nesirimiz yanında bir çocuğunki kadar masum kalırdı.»[21] diye ekliyordu.

Marks ve Engels *Alman İdeolojisi*'ni 1845 Kasım'ında yazmaya başladılar. Ama nihaî iskelet hemen ortaya çıkmadı. Bauer'le Ştirner'in makalelerinin ve Feuerbach'ın çalışmalarının genel eleştirisiyle işe başladılar. Daha sonra ise birincisini iki ayrı bölüm halinde sunmaya, bunun ardından Feuerbach'ın fikirlerinin eleştirisel bir tahlili ile kendi fikirlerinin kısaca sergilenmesini içeren Feuerbach üzerine bir bölüm şeklindeki önsözü yazmayı kararlaştırdılar. Bu yüzden Marks ve Engels bu bölümdeki aşırı teorik taşmaları önsöze aktarmak için Ştirner üzerine eleştirilerini iki kere kestiler. Onun yerine esas olarak eleştirisel malzemeyi koydular. Öte yandan Bauer ve Ştirner'e yönelik polemiksel pasajlar da önsözden ikinci ve üçüncü bölümlere aktarıldı. Böylelikle Birinci Cildin malzemesi farklılaştırılmış ve ortaya serilmiş oldu, iskeleti de kristalleşti.

Teorik bakımdan en önemli kısım Birinci Cildin ilk giriş bölümüdür. (I. Feuerbach. Materyalist ve İdealist Görüşler Arasındaki Karşıtlık) Marks ve Engels kendi teorik görüşlerini en çok burada dolaysız olarak açıklamaktadırlar. Öteki bölümlerde ise bu daha çok muarızlarının eleştirilmesi yoluyla yapılmaktadır. Bitirilmeden kalan önsöz materyalist tarih görüşünün ve bilimsel komünizm teorisinin az çok sistematik bir sergilenişini sunmaktadır. I. Cildin öteki iki bölümü asıl olarak Genç Hegelci felsefenin bir eleştirisidir: Birisi Bruno Bauer'in (II. Saint Bruno), ötekisi Max Ştirner'in (III. Saint Max). Bu makaleler Bauer ve Ştirner'in *Wigand's Vierteljahrsschrift*'teki makalelerini bir «Leipzig Ruhaini Meclisi» olarak taşlamaktadır. Ve bu iki bölüme «Leipzig Ruhani Meclisi» başlıklı bir genel giriş ve «Leipzig Ruhani Meclisinin Kapanışı» başlıklı özel bir sonuç bölümü eklenmiştir.

Ştirner üzerine yazılan bölüm en uzun ve yapısal bakımdan en karmaşık olanıydı. Ştirner'in 1844 Ekim sonunda çıkan kitabı *Tek ve Onun Özellikleri*, teorik bakımdan Hegel'in bütün başarılarının içinde yokolup gittiği ve zaaflarının da olmayacak kadar geliştirildiği bayağılaştırılmış ve soysuzlaştırılmış klasik Alman felsefesinin karakteristik ürünlerinden

(21) Frederick Engels, Paul ve Laura Lafargue, **Yazışmalar**, C. 1, Moskova, 1959, S. 137.

biriydi. Hegel'in objektif idealizmi saf sübjektifizm ve voluntarizme, diyalektiği sofizme, eleştiriselliği laf ebeliğine indirgenmişti. Ştirner aşırı bir bireyciliği vaaz ediyordu. Bireyci-anarşist fikirleri, Alman küçük burjuvazisinin kapitalizmin gelişmesi karşısındaki hoşnutsuzluğunu yansıtıyordu. Ama aslında komünizme ve özel mülkiyete yönelen her türlü tehdide düşmandı. Ştirner'in tipik küçük burjuva fikirlerine, o günün Almanya'sı şartlarında küçük burjuvazi, aydınlar ve dolaylı olarak işçi sınıfı hareketi üzerinde belirli bir etki yapması nedeniyle saldırmak gerekiyordu.

Alman İdeolojisi'nde Ştirner üzerine olan bölüm, ilginç bir polemik cihazı üzerine inşa edilmiştir. Ştirner kendi kitabında fikirlerini sık sık birbiriyle ilgisiz «episodik pasajlar» da sergiler. Marks ve Engels o bölüme Ştirner'in *Wigand's Vierteljahrsschrift*'te kitabı üzerindeki eleştiriye karşılık olarak yaptığı bir söyleşiyi ve Ştirner'in yazış tarzını alaya alarak başladılar. Bunun ardından görünüşte makalenin anlamını açıklığa kavuşturmak için aşağı yukarı bütün bölümü kaplayan ve üç yüz sayfa tutan kitabın kendisi hakkındaki büyük «episodik pasaj» gelir. Bunun peşisıra Marks ve Engels makale üzerindeki incelemelerini özetler ve bu alelade eserin aslında yazarın kendisinin aleladeliğinin ve kendini temize çıkarma çabalarının tıpkısı olduğunu gösterirler. Pasajın yapısı eleştirdikleri kitabın yapısıyla çakışan iki bölümde oluşur ve mizahî bir tarzda «Eski Ahit», «Yeni Ahit» diye başlıklar altında sunulur.

Alman İdeolojisi'nin II. Cildi «çeşitli peygamberleri bakımından gerçek sosyalizm» in eleştirisini içerir. Almanya'da 1844'te yayılmaya başlayan bu küçük burjuva sosyalizmi türünün tipik bir özelliği, Alman felsefesinin, özellikle Hegel ve Feuerbach'ın, en başta Fransızlar tarafından yayılan ütopyacı sosyalist öğretiler ile birleştirilmesi idi. Sonuç tamamen soyut ve gerçekten ve pratik ihtiyaçlardan kopuk bir sosyalist öğretiydi. Proletaryanın sınıf mücadelesi yoluyla kurtuluşu yerine «gerçek sosyalistler» insanlığın aşk hakkında duygusal vaazlar verilerek kurtarılmasını savunuyorlardı. Kapitalizmin gelişmesi karşısında dehşete kapılan Alman küçük burjuvazisinin gerici çıkarlarının dile getirilmesi olan bu akım, «kaba, yırtıcı arzularla dolu» olduğunu söylediği ihtilâlci komünizme karşı açık bir mücadele çağrısıydı. Bu akımla boğuşulması gerekiyordu zira komünist dünya görüşünün yolunu kesiyordu.

II. Cildin 1. Bölümü «gerçek sosyalizm» in felsefesini yapan Friedrich Semmig ve Rudolph Mathai'nin makalelerinin bir eleştirisini içermektedir. IV. Bölüm «gerçek sosyalizm» in histiriografi (tarih yazımı) sinden bir örnek veren bu akımın başlıca savunucularından Karl Grün'ün

yazdığı bir kitabın eleştirisini içerir. V. Bölüm ise «gerçek sosyalist» din diye bir şeyler ortaya atan Georg Khulmann'ın bir kitabının eleştirisini içermektedir. *Alman İdeolojisi*'nin bugün elde bulunan elyazması metni II. ve III. Bölümleri içermemektedir. Engels'in «gerçek sosyalistler» in şiirini de düz yazısını eleştiren «Şiir ve Düz Yazıda Alman Sosyalizmi» adlı makalesinin II. Cildin bir parçası olması oldukça mümkündür. Bu yazı *Deutzche-Brüsseller-Zeitung*'da 1847 Aralığında yayımlanmıştı.

Alman İdeolojisi'nin her iki cildi üzerindeki çalışmanın büyük bölümü 1846 Nisan'ında bitmişti. Ancak üzerinde ertesi yıl da çalışıldı, en son «gerçek sosyalist» eserleri eleştiren II. Cildin kapanış bölümü olarak Engels'in yazdığı «gerçek sosyalistler» adlı makaleyle çalışma en uç noktasına vardırıldı.

TOPLUMSAL GELİŞME GÖRÜŞLERİNDEKİ İHTİLÂL TAMAMLANIYOR

1848 ihtilâline varıncaya kadar Marks felsefesini bütün teorisinin temeli olarak formüle etmeye büyük ağırlık verdi. Bu yüzden bu dönemin baş eseri *Alman İdeolojisi*'nin felsefî bir eser olması doğaldır. Bu eser materyalist tarih görüşünün (tarihî materyalizm) az çok sistematik bir sergilenişi olarak göze çarpar.

Marks ve Engels yeni dünya görüşünü Hegel-sonrası Alman felsefesinin bir eleştirisi olarak formüle ettiler. Bu polemikteki başlıca mesele, mevcut gerçekliğin nasıl değiştirileceği idi. Genç Hegelciler mevcut gerçekliği dolaylı olarak, dine saldırma yoluyla eleştirdiler ve böylece gerçekliğin kendisi ile değil gölgesi ile boğuştular; aslında mevcut gerçekliği kabul ediyorlar, yalnızca ona farklı bir açıklama getirmeye uğraşıyorlardı. Marks ve Engels kendilerini bu görüntülerle yapılan bu felsefî mücadeleyi bir kere ve hepten ortadan kaldırmaya adadılar. Ve dünyayı eleştirmenin yetmediğini onun dosdoğru açınlanmasının — ve asıl olarak — değiştirilmesinin gerekli olduğunu gösterdiler.

Alman İdeolojisi materyalist tarih görüşünü üç kısımda sergiliyordu: öncüller (kaziyeler), kavramlar ve sonuçlar.

Marks ve Engels öncüllerini, yani birbirinin peşisıra tarihin kendisinin ve materyalist tarih görüşünün öncülleri olan insanları, insanların faaliyetlerini ve faaliyetlerinin maddî şartlarını formüle ederek işe başladılar. Felsefelerinin öncüller olmaksızın da olabileceğini, zira bütün ön-

cüllerin dogmatik olduğunu söyleyen Hegel'i izleyen Alınan idealistlerinin aksine, *Alman İdeolojisi* felsefenin baş meselesine tutarlı bir materyalist ve diyalektik karşılık veriyordu: Yeni dünya görüşünü inşa etmede çıkış noktası ne olmalıdır? Marks ve Engels, kasıtlı olarak — hiç bir şekilde dogmatik ya da spekülatif değil, gerçek olan — belirli öncüllerden yola çıkmış olduklarını kabul ettiler ve bunları orta koyup ifade ettiler.

Taibatın değişmez olduğu metafizik görüşünü kabul eden eski materyalizmin tutarsızlığının üstesinden gelen Marks ve Engels, insanın içinde yaşadığı ve faaliyet gösterdiği tabiat şartlarının da tarihî olduğunu gösterdiler ve insanın hazır olarak bulduğu şartlarla, insanın kendi faaliyeti ile yarattığı şartlar arasına bir ayırım çizgisi çektiler. Mevcut toplumda maddî çevrenin kendisi de insanın tarihî faaliyetinin ürünü haline gelir. Feuerbach'ın insanın tabiat üzerinde yaptığı karşı etkiyi anlayamadığını ve görmezlikten geldiğini gözönüne alan Marks ve Engels şunu yazdılar: «Bu faaliyet, bu durmak bilmeyen duyusal (görüp duyduğumuz) çalışma ve yaratma, bu üretim, şimdi varolan bütün duyusal dünyanın temelini öylesine oluşturur ki; eğer bütün bu çalışma, yaratma ve üretme faaliyeti yalnızca bir yıl için durdurulacak olsaydı, Feuerbach yalnızca tabiî dünyada muazzam bir değişme karşısında kalmaz, çok kısa bir zaman içinde bütün insan dünyasının, kendi kavrama yetisinin ve hatta kendi varlığının da yokolduğunu görürdü.»[22] Yeni toplumsal gelişme teorisinin derin tarihî yaklaşımı, toplum geliştikçe tabiat şartlarının insanın faaliyetlerinin tarihî ürünlerine dönüştürüldüğü görüşünden hareket eder.

Belirli bir tabiî çevre insan toplumunun varlığının ve gelişmesinin objektif maddî şartıdır ve insanın fizikî, cismanî düzeni onun tabiî çevreye karşı tavrını belirler. Ancak Marks ve Engels dikkatlerini tarihin bu iki ön şartı üzerinde değil, tarihî sürecin ardındaki tayin edici etken olarak insan faaliyeti üzerinde topladılar.

İnsan faaliyetinin iki yanı vardır: üretim (insanın tabiatla ilişkisi ve onun üzerindeki etkisi) ve karşılıklı ilişki (intercourse) (insanın birbiriyle olan ilişkisi ve başlıca üretim süreci içinde olan ilişkisi). Üretim ve karşılıklı ilişki birbirlerine bağımlı olmakla birlikte tayin edici faktör üretimdir.

Maddî üretim insanın toplumsal tarihinin başlangıcıdır ve insanı hayvandan ayıran da budur. «İnsanlar hayvanlardan bilinç, din, ya da denebilecek başka bir şeyle ayırdedilebilirler. Ama insanlar gerekli

(22) Marks ve Engels, Seçme Eserler, C. 1, S. 29.

geçim araçlarını *üretmeye* başlar başlamaz, kendilerini hayvanlardan ayırdetmeye başlarlar»[23] Marks daha sonra hayvanla insan arasındaki bu özgül ayırımı *Kapital*'in Birinci cildinde daha somut terimlerle belirledi.

İnsan tarihinin ilk ön şartı insanın yaşamak zorunda olmasıydı. Bu, onun yiyecek, içecek, giyecek ve barınağa gereksinmesi demekti. İnsanın ilk tarihî faaliyetinin bu ihtiyaçları tatmin edecek araçları üretmiş olmasının nedeni budur. Verili bir toplumda hayatın bütünü onun üretiliş tarzıyla belirlenir. Toplumsal faaliyetin başlıca görünümleri farklı üretim çizgileri olarak ortaya çıkar.

Alman İdeolojisi, yalnızca maddî üretimin toplum hayatındaki tayin edici rolünün kapsamlı bir ifadesi değil, aynı zamanda ileriye doğru atılmış önemli bir adımdı da. Çünkü o, aslında ilk olarak, üretici güçlerin diyalektik gelişmesini ve üretim ilişkilerini açıklığa kavuşturdu. Bu, üretici güçlerin ve karşılıklı ilişki tarzının diyalektiği olarak formüle edilen — kökü 1845'lere dayanan — en önemli keşifti. Bu keşif sistem oluşturmaya doğru giden tarihî materyalizmin kategorileri üzerine ışık saçtı ve materyalist tarih görüşünün özünün tutarlı bir kavram olarak tanımlanmasını mümkün kıldı.

Bu keşif aşağıdaki temel önermelere öz kazandırmaktadır. Toplumsal ilişkilerin cinsi, karşılıklı ilişki tarzı üretici güçler tarafından belirlenir; bu güçler gelişmelerinin belirli bir aşamasında mevcut karşılıklı ilişki tarzıyla bir çatışma, bir çelişki içine girerler. Bu, toplumsal ihtilâl yoluyla çözülen bir çelişkidir. Artık bir bukağı olan eski karşılıklı münasebet tarzı yerini daha gelişmiş üretici güçlere tekabül eden yeni bir tarza bırakır. Bu yeni karşılıklı münasebet tarzı bir süre sonra gelişen üretici güçlere ayak uyduramaz olur ve onun yerini, ihtilâl yoluyla, kendisini izleyen daha ileri bir karşılıklı münasebet tarzı alır. Böylelikle tarih boyunca birbirini izleyen aşamaların oluşturduğu bir süreklilikler zinciri kurulmuş olur.

Marks ve Engels bu büyük buluşun ne anlama geldiğini çok iyi biliyorlardı ve şöyle demişlerdir: «Böylece bizim görüşümüze göre tarihteki bütün çatışma ve çarpışmalar kaynaklarını üretim güçleriyle karşılıklı münasebet tarzı arasındaki çelişkiden alırlar.»[24]

Bu buluş toplumsal gelişme kanunlarının kavranılması bakımından çok muazzam bir önem taşıyordu. Daha önce Marks siyasî, hukukî ve başka ilişkilerin ekonomik ilişkiler tarafından belirlendiğini ortaya çıkarmış-

(23) Marks ve Engels, Seçme Eserler, C. 1, S. 20.
(24) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 62.

tı. Şimdi ise Marks ve Engels ekonomik ilişkilerin kendilerini neyin belirlediğini ortaya koyuyorlar, böylelikle tarihî sürecin temeline daha derinlemesine giriyorlardı: İnsanlar arasındaki bütün ilişkiler nihaî olarak, gelişmeleri bir toplum şeklinden ötekine geçişi belirleyen üretici güçler tarafından belirlenir. Marks, maddî üretimin bütün toplumsal hayatın temeli olduğunu daha önce göstermişti; iki adam şimdi de temelin kendi iç işleyişini açığa çıkarttılar, böylelikle de toplumsal hayatın başlıca yanlarını, üretici güçleri, üretim ilişkilerini, üretim ilişkilerinin bütünü ile siyasî üst yapı ve bununla birlikte toplumsal bilinç şekilleri arasındaki bağlantıları ortaya koydular.

Marks'ın buluşu tarihî sürecin bütününün bilimsel bir izahını sağladı ve tarihin gerçekten bilimsel olarak dönemlere ayrılmasını mümkün kıldı. Üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkileri çözen toplumsal ihtilâller başlıca çağları gösteren kilometre taşlarıdır ve bir toplum şeklinden ötekine ya da Marks'ın daha sonraki terimiyle bir toplumsal şekillenmeden (formation) bir başkasına geçişi meydana getirirler.

Alman ideolojisi, içinde bulunduğu seviye işbölümü tarafından gösterilen üretici güçlerin gelişmesi temeli üzerine oturan üretimin tarihî gelişmesindeki ana aşamaları ortaya koydu. İş bölümündeki her aşama buna tekabül eden mülkiyet tarzını belirler (ve Marks'ın daha sonra gösterdiği gibi mülkiyet ilişkileri üretim ilişkilerinin hukukî bir ifadesidir.)

Marks ve Engels bu fikirlerin gücüne dayanarak ta en başından komünizme gelecekteki geçişe kadar toplumun gelişmesini bu fikirlerin gücü üzerinde ifade ettiler.

Kendiliğinden ortaya çıkan ve ilk aşiret mülkiyeti tarzını belirleyen birinci işbölümü ilkel tarihî ilişkilere tekabül ediyordu. Bu ilişkilerden toplumsal gelişmenin bunu izleyen aşamalarına geçişi tayin eden üretici güçlerin gelişmesi, tabiî bir işbölümü tarzından toplumun sınıflara bölünmesi şeklini alan toplumsal işbölümüne geçişti. Toplumsal işbölümüyle birlikte bunun türevi olan tarihî olguların; özel mülkiyetin, devletin ve toplumsal faaliyetin yabancılaşması da gelişti. Toplumsal işbölümündeki ilerleme mülkiyet şekillerinin daha ileriki gelişmesini ve birbirlerini izleyişini belirler. İkinci mülkiyet tarzı antik mülkiyet, üçüncüsü feodal mülkiyet ve dördüncüsü burjuva mülkiyetidir. Aslında toplumsal şekillenme (formation) teorisi, tarihî gelişmenin ana aşamalarında hüküm süren birbirini izleyen mülkiyet tarzlarının bir tanımlanması ve tahliliyle başlıyordu.

Marks ve Engels burjuva özel mülkiyet şeklini, lonca sisteminden

manifaktür ve geniş-ölçekli sanayie geçişi, öteki tarihî mülkiyet şekillerinden, tarih öncesinden ve geçmişin başlıca aşamalarından çok daha ayrıntılı olarak incelediler. Daha önceleri *Ekonomik ve Felsefî Elyazmalarında* Marks — kendinden öncekilerin özel mülkiyetin ütopyacı eleştirilerinin aksine —, özel mülkiyetin gelecekteki kaçınılmaz yokoluşuyla birlikte ortaya çıkışının ve insan soyunun toplumsal gelişmesinin belirli bir aşamasında varoluşunun bir tarihsel gereklilik olduğunu göstermişti. *Alman İdeolojisi*, ancak geniş-ölçekli sanayiin gelişmesiyledir ki özel mülkiyetin ortadan kaldırılması ihtiyacının ve bunun maddî şartlarının doğduğunu gözler önüne serdi.

Üretici güçlerin burjuva toplumunun bağrındaki gelişmesi, proleter, komünist ihtilâlin iki temel maddî ön şartını yaratır. İlkin, üretim özel mülkiyetle bağdaşmamakla birlikte toplumun sosyalist çizgi üzerindeki örgütlenmesi için gerekli olan yüksek bir düzeye çıkar ve ikinci olarak, kitle halinde proleterleşme ihtilâlci bir sınıfın oluşmasına yol açar. İlk olarak *Alman İdeolojisi*'nde formüle edilen bu önerme bilimsel komünizm teorisinin en önemli unsurlarından birisi haline gelmiştir. Marks ve Engels komünist ihtilâlin özel mülkiyeti ortadan kaldırdığını ve sınıfsız topluma geçişle sonuçlandığını kanıtladılar.

Marks ve Engels bunun arkasından karşılıklı münasebet alanını, yani toplumsal ilişkileri, toplumsal sistemi, toplumun sınıf yapısını, bireyler, sınıflar ve toplum arasındaki ilişkileri incelemelerini sürdürdüler. Sınıfların oluşumu ve gelişimiyle, maddî üretimin kendi gelişmesi arasındaki bağlantıyı ilk olarak ortaya koyup toplumun sınıf farklılaşmalarından nasıl kurtulacağını bilimsel terimlerle göstererek sınıfların şekillenmelerinin ardındaki düzeni sergilemek için burjuva toplumunun oluşumunu ele aldılar.

Bundan sonra, genel olarak devletin, özel olarak da burjuva devletinin özüne bilimsel bir bakışla ilk kez bakarak siyasî üst yapıyı gözönüne aldılar ve devlet, hukuk ve mülkiyet arasındaki ilişki üzerinde özellikle durdular. Devlet, hâkim sınıfların üyelerinin onun içinde ortak çıkarlarını gerçekleştirdikleri ve belirli bir çağda uygar toplumun bütününün (yani ekonomik ilişkilerin) içinde toplandığı şekildir. Burjuva devleti, eğer kendi ülkelerinde ve yabancı ülkelerde mülkiyet ve çıkarlarının karşılıklı garantisine sahip olacak iseler burjuvaların kabul etmek zorunda bulundukları bir siyasî örgütlenme şeklinden başka bir şey değildir. Marks ve Engels devletin ortaya çıkışının toplumun sınıflara bölünüşünün bir sonucu olduğunu ve bu yüzden komünist ihtilâlin bir sonucu olarak sınıfların ortadan kalkmasıyla yokolacağını gösterdiler.

Marks ve Engels toplumun ve toplum tarihinin materyalist kavranışının ortaya konmasını hâkim bilinç ve hâkim sınıf arasındaki ilişkiyi sergileyerek, ideolojik üstyapının sınıf karakterini göstererek toplumsal bilinç şekillerini incelemekle sona erdirdiler. Alman İdeolojisi, ideolojik akımlara yapılan ilk kapsamlı sınıf yaklaşımı ve felsefeye getirilen ilk parti ilkesiydi.

Bu kitap felsefenin temel meselesine, yani varlık ile bilinç arasındaki ilişki sorusuna da materyalist cevabı getiriyordu. «Bilinç hiç bir zaman bilinçli varlıktan ve insanların varlıkları da onların gerçek hayat süreçlerinden başka bir şey olamaz... Hayat bilinç tarafından değil, bilinç hayat tarafından belirlenir.»[25] İnsanın varlığı hakkındaki bu fikir temelden yeniydi: bu fikir, sözgelimi, Feuerbach'ın sandığı gibi tabiatı değil, tersine öncelikle içinde insanların maddî pratik faaliyetlerinin tayin edici rolü oynadığı toplumsal varlığı, insanların gerçek hayat süreçlerini kucaklıyordu. Feuerbach'ın yaptığı gibi yalnızca aklın çeşitli ürünlerinin dünyevî maddî bir kökeni olduğunu tesbit etmek yeterli değildi. Aynı zamanda toplumsal bilincin her şeklinin ve her ürününün maddî dünyevî temelden ve bu temelin çelişkilerinden çıkıp geliştiğini de göstermek gerekiyordu. Böylelikle Marks ve Engels toplumsal hayatın bütün görünümlerine ve bütün olgularına; üretime ve toplumsal ilişkilere, devlete, hukuka, ahlâka din ve felsefeye ve tarihin somut dönemlerine ve olayların genel gidişinin incelenmesine materyalizmi tutarlı olarak uyguladılar.

Materyalist tarih görüşü şu sözlerle özetleniyordu: «Bu tarih anlayışı, üretimin gerçek sürecini hayatın maddî üretiminin kendisinden başlayarak yorumlama ve buna bağlı olan ve bu üretim tarzı tarafından yaratılan karşılıklı münasebet tarzını (yani çeşitli aşamalarındaki uygar toplumu) bütün tarihin temeli olarak kavrama; ve onu, bilincin farklı teorik ürünlerini ve şekillerini, dinî felsefeyi, ahlâkı, vbg., vbg., açıklamak için Devlet olarak faaliyeti içinde gösterme ve bunların kökenlerini ve gelişmelerini bu temelden hareketle izleme yeteneğimize dayanır; bu yolladır ki tüm sistem kendi bütünlüğü içinde (ve bundan ötürü de onun bu çeşitli yanlarının birbirleri üzerindeki karşılıklı etkileri) resmedilebilir. Bu görüş idealist tarih görüşü gibi... pratiği düşünceden hareketle değil, düşüncelerin oluşumunu maddî pratikle açıklamaktadır; ve buna uygun olarak din, felsefe ve bütün öteki teori çeşitlerinin itici gücünün eleştiri değil, ihtilâl olduğu sonucuna varmaktadır.»[26]

Materyalist tarih görüşünün vardığı esas sonuç, proleter, komünist

(25) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 25.
(26) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 41 - 42.

ihtilâlin tarihi bakımından gerekli ve kaçınılmaz olduğudur. *Alman İdeolojisi* bilimsel komünizmin teorisi, tarihî materyalizmin ilk varsayımı olarak ortaya çıkar.

Komünizmi geleceğe ait bir soyut hayalin planı olarak gören ütopyacıların aksine Marks ve Engels onu objektif tarihî gelişmenin kanunlarla belirlenen bir sonucu olarak gördüler: «Komünizm bizim için ne yaratılması gereken bir *durum* ne de gerçekliğin kendini ona uydurmak zorunda kalacağı bir *ideal* değildir. Biz bugünkü durumu ortadan kaldıran *gerçek* harekete komünizm diyoruz.»[27]

Üretici güçlerle karşılıklı münasebet tarzı arasındaki çelişkinin her toplumsal ihtilâlin objektif temeli olduğu gerçeğini ortaya koyan Marks ve Engels, büyük ölçekli sanayiin yarattığı güçlerin, üretim üzerinde bir bukağı haline gelen özel mülkiyetle çelişki haline düşüp yıkıcı güçlere dönüşmelerinden ötürü komünist ihtilâlin kaçınılmaz olduğunu da ispatladılar. Bu objektif çelişme, proletarya ve burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesinin, yalnızca bir komünist ihtilâlin çözebileceği mücadelenin temelidir. Bu ihtilâlin maddî ön şartlarını tanımlayan Marks ve Engels, komünist hareketlerin büyük sanayi şehirleri gibi merkezlerden fışkıracağına dair bilimsel deliller getirdiler.

Alman İdeolojisi, komünist bir topluma doğru ilerlemek için proletaryanın siyasî iktidarı ihtilâl yoluyla ele geçirmesinin gerekli olduğunu söylüyordu: «Üstünlük [efendilik - ç.] için mücadele eden her sınıf, hatta önümüzdeki olayda olduğu gibi hâkim sınıf olması bütünü itibariyle toplumun eski yapısını ve hâkimiyet denen şeyin kendisini ortadan kaldırmak demek olan proletarya bile ilkin siyasî iktidarı kendi adına ele geçirmek zorundadır.»[28] Bu proletarya diktatörlüğü düşüncesinin ilk genel ifadesiydi. Yıllarca sonra, Marks'ın ölümünden sonra Engels şunları yazdı: «Marks ve ben 1845'ten beri gelecekteki proletarya ihtilâlinin nihaî sonuçlarından *birinin Devlet* denilen şu siyasî örgütün adım adım çözülmesi ve en sonunda yokolması olacağını söyledik; ama bununla birlikte her zaman, proleter sınıfın gelecekteki toplumsal ihtilâlin öteki önemli sonuçlarından şuna ya da buna ulaşabilmesi için ilkin kendisini Devletin örgütlü gücü ile teçhiz etmek ve bunun yardımıyla kapitalist sınıfın direncini bastırmak ve toplumu yeniden örgütlemek zorunda kalacağını da söyledik.»[29]

Daha önce *Feuerbach Üzerine Tezler*'de Marks, ihtilâlci pratik içinde

(27) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 38.
(28) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 35.
(29) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, Moskova, 1965, S. 361 - 362.

çevrenin dönüşümünün insanların kendilerinin değişmeleriyle bir arada yürüdüğü düşüncesini formüle etmişti. *Alman İdeolojisi*, «bu yüzden bu ihtilâl [in - ç.] yalnızca *hâkim* sınıf başka türlü yıkılamayacağından ötürü değil, onu *yıkacak olan* sınıfın da yalnızca bir ihtilâl içinde kendini yüzyılların çirkefinden kurtarmayı başarıp yepyeni bir topluma uygun hale gelebileceğinden ötürü gerekli»[30] olduğu üzerinde durmuştu.

Nihaî olarak *Alman İdeolojisi* gelecekteki komünist toplumun geniş bir taslağını vermektedir. Bu eser, bazı ütopyacı sosyalistlerin eğilim gösterdikleri komünist sistemin ayrıntılı olarak planlanmasının önüne geçerek o zaman için öngörülebilecek özellikleri aktüel toplumsal eğilimlerden çıkartarak kabaca tasvir ediyordu.

Marks ve Engels komünizmin örgütlenmesinin «özünde ekonomik»[31] olduğunu önemle belirttiler. Bu, üretim araçlarının özel mülkiyetinin olmadığı, mülkiyetin ortaklaşa yaşayan fertlerin, bir bütün olarak toplumun denetimi altında bulunacağı bir toplum olacaktı. Sınıflara bölünme, yeni bir sınıfın ötekiler üzerindeki siyasî hâkimiyeti, ne de böyle bir hâkimiyetin aracı olarak herhangi bir devlet olmayacaktı. Genel olarak sınıf çizgisinde hiç bir işbölümü olmayacak ve bunun sonucu olarak şehir ve kır, kafa emeği ve kol emeği arasında hiç bir zıtlaşma bulunmayacaktı; insanlar artık ömür boyu belli bir mesleğe bağlanıp kalmayacaklar, faaliyetleri karşılarına yabancı bir güç olarak dikilmeyecekti. Çalışmak artık dışarıdan zorlanan bir faaliyet olmaktan çıkacak ve özgür insanların gerçekten özgür faaliyeti olacaktı. Artık birleşmiş olan insanlar ortaklaşa çabalarını bilinçle örgütleyerek üretimi düzenleyecek ve toplumun bütününü genel bir plana göre geliştirerek toplumun hayatî faaliyetini denetim altında tutacaklardı. İnsanların kendileri ve bilinçleri faaliyetlerinin maddî şartlarıyla birlikte dönüşüm yapacaktı.

Böylelikle, diyalektik materyalist kavrayışın temeli üzerinde Marks ve Engels proletarya ihtilâli ve komünist toplum teorisini işlediler.

Engels daha sonra çeşitli vesilelerle iki büyük buluşunun-materyalist tarih görüşü ve artı-değer teorisi - ütopyacı sosyalizmi bilimsel sosyalizme dönüştürmeye yardım etmiş olduğunu belirtmişti. İlki, yani materyalist tarih görüşü, Marks 1843 yazında Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisine başladığı zaman giriştiği bir dizi araştırma boyunca ortaya konmuş, 1845 baharında genel taslak olarak tamamlanmış, 1845 Kasım'ı ile 1846 Nisan'ı arasında *Alman İdeolojisi*'nde tam olarak ifade edilmişti.

(30) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 41.
(31) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 68.

İkincisi, yani artı-değer teorisi ise, 1850'lerin sonlarında ortaya konmakla birlikte birinci ikincinin metodolojik ön şartı görevini görmüştü.

Materyalist tarih görüşünün işlenmesi büyük bir bilimsel başarı, toplumsal bilimde bir ihtilâl ve Marks'la Engels'in felsefede yarattıkları ihtilâlin anahtar unsurlarından biriydi. İlk defadır ki materyalizm toplumsal olguların anlaşılmasına uzanmış ve bütün önceki materyalizmin tutarsızlıklarının yenilmesine yardımcı olmuştu. Bu, tarihî sürecin bütününe ilk olarak bilimsel bir bakış ve tarihin incelenmesi için gerçekten bilimsel ilk yöntemdi. Marks ve Engels yeni dünya görüşünü işlemekle bilimsel komünizmin ilk teorik açıklamasını elde ettiler. Lenin şöyle yazmıştı: «Marks'ın felsefesi, insan soyunu ve özellikle işçi sınıfını bilginin güçlü araçlarıyla donatan gerçekten mükemmel bir felsefî materyalizmdir.»[32]

ASIL OLAN ŞEY: KENDİNİ-AYDINLATMA

Alman İdeolojisi'nin elyazmaları için her şey yazarlarının umduğu gibi yolunda gitmedi. 1846 Nisan ayı sonunda elyazmasının bazı bölümlerinin temize çekilmesine katılan ve yayımlanması için hazırlıklar yapacak olan Weydemeyer Almanya'ya gitmek üzere Brüksel'den ayrıldı. Marks ve Engels'in Fransız ve İngiliz sosyalist yazarlarının çevirilerini yayımlamak üzere daha önce yaptıkları tasarının gerçekleştirilmesi için de hazırlıklar yapılması gerekiyordu. Weydemeyer, Westhpalia'ya *Alman İdeolojisi*'nin 1. Cildinin el yazmalarını birlikte götürdü (Feuerbach üzerine olan ilk bölüm tamamlanmamış olduğu için yanında yoktu.) 1846 Mayıs ve Haziran ayları içinde II. Cilt de gönderildi. İki cilt bir arada aşağı yukarı 50 forma tutuyordu.

Sansür besbelliki bunların basılmaması için çeşitli engeller çıkartacaktı. Gerçekte Alman devletlerinin çoğunda 20 formadan fazla tutan kitapların çoğu çıkmazdan önce sansür gözetiminden geçmekten muaf tutuluyordu ama baskıdan çıkar çıkmaz müsadere edilmesi mümkündü. Bu yüzden böyle bir riski göze alabilecek bir yayımcı bulmak zordu.

Bu şartlar altında Marks ve Engels, yayını finanse etmeye söz vermiş olan iki Westphalia'lı müteşebbis Julius Meyer ve Rudolph Rempel'den yardım istemeyi kararlaştırdılar. Kendilerine komünist diyen bu iki burjuva (Marks onlara «komünist burjuvalar» diyordu) tipik birer «gerçek sosyalist» olmuşlardı. Yeni eseri okudukları zaman tutumları değiş-

(32) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 19, S. 25.

ti. 1846 Temmuz ayı başlarında Weydemeyer'in bu iki adamla uzlaşmaya çabalamasının boşuna olduğu ortaya çıktı. 9 Temmuz'da Meyer, 11 Temmuz'da Rempel, Marks'a yazdıkları mektuplar ile, paralarını başka bir işe yatırmış oldukları gerekçesini ileri sürerek *Alman İdeolojisi*'nin basılmasını finanse etmek için yapmış bulundukları vaadleri geri aldıklarını bildiriyorlardı. 26 Aralık 1846'da Marks, Rus tanıdığı P. V. Annekov'a bir mektup yazdı: «Böyle bir yayının Almanya'da ne güçlüklerle karşılaştığını duysan kulaklarına inanamazsın; bir yanda polis, öte yanda saldırdığım akımların çıkarlarının temsilcileri olan kitapçıların kendileri...»[33]

1846 ve 1847 yılları boyunca Marks ve Engels bir yayımcı bulma teşebbüslerini sürdürdüler. 1846 Kasım'ında her iki cildin de bir tek yayımcı tarafından basılması umudundan vazgeçtiler ve 1847 Kasım'ında «gerçek sosyalist» Grün'e II. Cilt'ten bir bölümü Das *Westphalische Dampfboot* gazetesinde bastırtmayı başardılar.

Alman İdeolojisi ilk defa 1932 yılında SSCB'de tam olarak basıldı. Kitap yaşadıkları zaman içinde ortaya çıkartılamadıysa da çabaları boşa gitmedi. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya 1859 yılında yazdığı bir önsözde Marks, «Elyazmasını, asıl amacımıza — kendimizi-aydınlatmaya — ulaştığımız için farelerin kemirici eleştirisine çok daha istekli olarak terketmiştik»[34] diye yazıyordu.

Bu eserde tecessüm eden teorik sonuçlar Marks'ın daha sonraki bilimsel ve pratik çabalarının temeli oldu. Bundan sonra sosyalizmin işçi sınıfının karşısına toplumsal yenileşme adına düzülmüş aldatıcı reçetelerle değil, bilimsel şekli içinde gerçekliğe dönüştürülebilir hale getirilmiş ve proletaryanın kurtuluş hareketine gerçekten teorik bir platform sağlamak için tasarlanmış (designed) bir teoriyle çıktığını söylemekte Marks artık tamamen haklıydı. Marks bundan az sonra *Alman İdeolojisi*'nde ortaya çıkarılan sonuçları yazılı olarak ortaya koymak için bir fırsat buldu. «*Felsefenin Sefaleti* ve *Komünist Parti Manifestosu*'nda bunları çok daha ince işlenmiş ve çok daha mükemmel bir şekilde sergiledi.

(33) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 527.
(34) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 505.

PROLETER PARTİSİ İÇİN MÜCADELENİN BAŞLAYIŞI. ENTERNASYONAL İŞÇİ SINIFI HAREKETİNİN PROGRAMI

Komünistlerin artık bütün dünyanın yüzüne karşı görüşlerini, amaçlarını, niyetlerini, açıkça ortaya koymalarının ve bu Komünizm Hayaleti masalının karşısına partinin kendi manifestosuyla çıkmalarının zamanı çoktan gelmiştir.

Karl Marks ve Friedrich Engels

Avrupa'daki olaylar bir ihtilâlci fırtınalar döneminin gelmekte olduğunu müjdeliyordu. 1847 yılında Fransa, Almanya, Belçika, ABD ve öteki ülkeler varlığını en çok İngiltere'de duyuran bir ekonomik bunalımla sarsılmışlardı. Bunun bazı Avrupa ülkelerinde doğurduğu felâketler tahıl ve patates hasadının düşük olması yüzünden daha da vahimleşmişti. 1845 - 1847'deki patates kıtlığı sonucu olarak Irlanda'da müthiş bir açlık vardı.

Doğu Prusya'nın Britanya ve Normandiya'ya kadar bir baştan bir başa bütün Avrupa kıtasını açların ayaklanmaları süpürüp geçti. Fransa'da işçiler grevler ilân ettiler. Ortaçağ kalıntılarının ve mutlakiyetçi sistemin hâlâ güçlü olduğu ülkelerde (Prusya, Avusturya, İtalya) emekçi halkın gazabı doğrudan doğruya feodal asillere, bürokrasiye, entrikacıların sarayına; Fransa ve Belçika gibi burjuva monarşilerindeyse iktidarı tekelinde tutan malî aristokrasiye yönelmişti. Kitlelerin içinde bulundukları ihtilâlci ruh halinin de etkisiyle liberal muhalefet daha kararlı olarak eyleme girişti. Seçim Reformu Fransa'da 1847 başlarında başladı. Çeşitli ütopyacı ve komünist akımlarda da bir canlanma vardı.

Prusya'da burjuva muhalefetiyle hükümet arasında keskin bir çatışma başgösterdi. 1847 Nisan'ında malî sıkıntılar içine düşen Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm bir Birleşik Eyalet Meclisi toplamak zorunda kaldı, ama Meclisteki burjuva çoğunluğu bir anayasa getirilmedikçe borç-

lanma için oy vermeyi reddetti. Kral 26 Haziran'da, herhangi bir uzlaşma sağlayamayınca, Eyalet Meclisini feshetti. Öteki Alman devletlerinde de artan bir gerilim vardı.

Ezilen halkların millî kurtuluş mücadeleleri doruğuna çıktı. 1846 Şubat'ında Polonya ihtilâlcileri, Avusturya, Prusya ve Çarlık Rusya'sının ortak vesayeti altında bulunan serbest şehir Cracow'da bağımsızlık bayrağını yükselttiler. Ancak ayaklanma ezildi ve Cracow zorla Avusturya'ya bağlandı. Macaristan'da Lajos Kossuth önderliğindeki millî muhalefet Çek burjuvazisi ve aydınları arasında da sevgiyle karşılanan özerklik talebinde bulundu. Avusturya'da da aynı şekilde işçi sınıfı ve burjuvazi arasında Şansölye Metternich'in polis rejimine karşı gittikçe artan bir nefret vardı.

İtalyan devletlerinde, Avusturya'nın Kuzey ve Orta İtalya'daki yönetimine karşı derin bir hoşnutsuzlukla birlikte millî birlik ve despotik rejimde kurtulma arzusu güç kazanıyordu. İhtilâlci kabarma 1848 Ocağında Neapolitan Bourbon'ların mutlakiyetçi hükümetine karşı Palermo'da bir halk ayaklanmasına yol açtı.

Chartism, İngiltere ve İskoçya'daki bütün sanayi şehirlerinde binlerce halkın mitinglere katılıp bir Halk Fermanı talep etmeleri ile tırmanış içerisine girmişti. İrlanda'daki millî kurtuluş hareketinde radikal demokratik unsurlar ağırlık kazanıyorlardı.

Avrupa gericiliğinin kalesi Çarlık Rusyası da ihtilâlci kaynaşmalara sahne oluyordu. Bunu, Vissarion Belinsky ve 1847'de ülkeyi terke zorlanan Aleksander Herzen'in ihtilâlci demokratik görüşlerinin Rus toplumu üzerinde yarattığı etkiden, ileri görüşlü Rus aydınlarının Batı'daki olayların ve düşüncelerin gelişmesine gösterdikleri olumlu tepkiden ve M. V. Butasheviç-Petrashevsky tarafından öğrenci çevrelerinde örgütlenen gizli ütopyacı sosyalizm propagandasından görmek mümkündü.

BRÜKSEL KOMÜNİST HABERLEŞME KOMİTESİ

İhtilâl-öncesi dönemde Marks ve Engels çabalarını, proletarya hareketinin ileri unsurlarını bir proleter partisi kurmak için pratik ve acil bir atılım içerisinde birleştirmek meselesi üzerinde yoğunlaştırdılar. İşçi sınıfının kendisine ait bir siyasî partiye sahip olması gerektiği sonucu Marks'ın proletaryanın dünya tarihindeki rolü hakkındaki öğretisinden ve toplumun ihtilâlci dönüşümü için vazgeçilmez bir şart olarak proletaryanın siyasî iktidarı ele geçirmesinin gerekliliği anlayışından çıkı-

yordu. Marks bu düşünceleri Avrupa'da şekillenen durumun ışığında işlerken, proletaryayı burjuva demokrasisinden ayırmanın ve yaklaşan burjuva ihtilâlinde proletaryayı kendi komünist hedeflerine yakınlaştıracak olan proletarya için bağımsız bir durum elde etmenin gerekli olduğunu kavradı. Bu görev ancak bir proleter partisinin kurulmasıyla yerine getirilebilirdi. Üyeleri karışık olan ve ideolojik bakımdan olgunlaşmamış bulunan Chartist parti de dahil olmak üzere işçi sınıfı örgütlerinin tecrübeleri proletaryanın tutarlı ihtilâlci ve gerçekten bağımsız partisinin doğru bir teorik temel üzerinde kurulmasının zorunlu olduğunu gösteriyordu.

Bir parti kurma yükümlülüğü gerçekten tam Herkül'e lâyık bir işti. Birçok ülkede işçi sınıfı hareketi henüz çocukluk halindeydi. Sanayi proletaryası büyük işletmelerde toplanmıştı. Ama sayıca henüz azdı. İşçi sınıfı arasında yarı zenaatkârlar hâkimdi. Bunlar işçi sınıfı arasında dağılmışlardı ve burjuva siyasetçilerini izlemeye ya da ütopyacı sosyalist teorileri kabul etmeye eğilimliydiler. Bilimsel komünist fikirleri kavramaya yetenekli pek az önder işçi vardı. Bunları sağlam bir birlik içinde bir araya getirmek için büyük bir gayret gerekiyordu.

Marks ve Engels komünist ihtilâlin birkaç kapitalist ülke proletaryasının ihtilâlci eyleminin sonucu olarak ortaya çıkacağını varsaydığından, kurulacak proleter partisini bir enternasyonal örgütlenme olarak görüyorlardı. Bu görüş, kapitalizmin çelişkilerinin ve kapitalizmin eşit olmayan gelişmesinin daha henüz o dönemde proletarya ihtilâlinin tek ülkede zafere ulaşacağı bir noktaya kadar vahimleşmediği bir çağda, kapitalist gelişmenin o dönemde içinde bulunduğu aşamadan doğuyordu. İşçi sınıfı hareketinin millî çerçeve içinde o günkü tecrit olmuşluğundan kurtarılması ve böylece proletaryanın enternasyonal birliğinin temellerinin atılması içinde partinin kurulmasına ileri işçileri enternasyonal bir örgüt içinde toplamakla başlamak gerekliydi. Marks ve Engels partinin proletaryanın her ülkedeki millî görevlerini yerine getirme çabası ile ortak enternasyonal hedeflere erişme mücadelesinin birleştirilmesinin de gerekli olduğuna inanıyorlardı.

Böyle bir partiyi oluşturmak için komünist fikirleri yaymaya ve daha çok İngiltere Almanya ve Fransa'daki işçi önderleri ve ihtilâlci aydınlarla bağları sıklaştırmaya başlamaya ihtiyaç vardı. Böylece, görüş alışverişi sayesinde, bir görüş birliği oluşturmak ve ortak bir eylem çizgisi tesbit etmek mümkün olabilirdi. Bu «milliyetin sınırlarını parçalamak»[1]

(1) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 442.

için yapılmak zorundadır, diye yazmıştı Marks. Marks ve Engels, eylem için örgütlenme merkezleri olarak birbirleriyle temasta bulunan komünist haberleşme büroları kurmayı tasarladılar.

1846 başlarında Brüksel Komünist Haberleşme Komitesini kurdular. Öncü çekirdeğini Marks, Engles ve Belçikalı komünist Philippe Gigot'un oluşturduğu bu komitenin üyeleri henüz sabit değildi. Komitenin tam yetki sahibi üyeleri Joseph Weydemeyer, Wilhelm Wolff, Edgar Westphalen, Ferdinand Wolff, Sebastian Seiler ve Louis Heilberg idi. Wilhelm Weitling de bir süre üyelik yaptı.

Komite daha çok çeşitli ülkelerdeki propagandaya ilişkin çeşitli meseleleri tartışırdı ve toplantılara kurtuluş hareketine sempati besleyen, ancak komünist fikirleri benimsemeyenler de zaman zaman katılırlardı. 30 Mart 1846'daki bir toplantıya liberal Rus yazarı Pavel Annenkov da katıldı. Annenkov 1840-1850'lerde Rusya'daki ilerici «Batıcılar» çevresinin bir üyesiydi.

Komite adına ve onun direktiflerine göre işçiler, sosyalist önderler ve sosyalist örgütlerle haberleşme sürdürülüyordu. Önemli konular üzerine taş basması genelgeler yayımlanıyordu. İhtilâlci propagandayı sürdürmek ve haberleşme masraflarını karşılamak için fonlar kurulmaya çalışılıyordu.

Marks ve Engels benzer komiteleri başka yerlerde de kurmaya uğraştılar. Weydemeyer Westpalia ve Rhine eyaletinde bu çabaları sürdürürken Wilhelm Wolff aracılığıyla da Silezya'da çeşitli şehirlerle bağlantılar kurdular. Bazı yerlerde gruplar oluşturulmuş ve Brüksel ile düzenli temasa geçirilmişlerdi.

Komünistlerin Almanya'da izleyecekleri taktik çizgiyi çizen Marks ve Engels onlara bir anayasa, basın özgürlüğü, toplantı özgürlüğü vbg. için burjuvazinin ileri sürdüğü talepleri desteklemelerini tavsiye ettiler, zira bu talepler karşılandığı zaman «komünist propaganda için yeni bir çağ açılacaktı»[2]; bundan dolayı komünistlerin mutlakiyetçiliğe karşı kitle hareketinde aktif bir rol almaları ve proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesi için daha elverişli şartlar yaratmak üzere burjuva ihtilâlinin yükümlülüklerinin yerine getirilmesine yardımcı olmaları gerekliydi. Değilse bir anda genel demokratik hareketten kopuk kapalı bir mezhebe «sect» dönüşebilirlerdi. Marks ve Engels'in Alman mücadele arkadaşlarının benimsedikleri taktikler bunlardı.

Brüksel Komünist Haberleşme Komitesi, August Ewerbeck aracılı-

(2) Marks, Engels, **Werke**, Bd. **4**, S. 22.

ğıyla Doğrular Ligi'nin Paris'teki şubeleriyle sürekli bağlar temin etti. Marks'ın Paris'te bir haberleşme komitesi kurma teklifi gerçekleştirildi, ancak bu, bir müddet sonra, Engels'in 1846 Ağustos'unda oraya gelmesinin ardından yapıldı.

Londra'daki Doğrular Ligi'nin önderleri Joseph Moll, Karl Schapper ve Heinrich Bauer yerel haberleşme komiteleri kurma düşüncesini tasvip ettiler ve Londra'da bir tane de kendileri kurdular. Ancak, Brüksel ve Londra komitesi arasında bir anda tam bir anlayış birliğine varılamadı. Çünkü Marks ve arkadaşlarının kendilerini sekter ideologlar olarak eleştirmeleri karşısında Londra'dakilerin keyifleri kaçıyordu. Marks'ın onları Brüksel komitesinin çizgisinin doğruluğuna inandırması için büyük sabır göstermesi gerekecekti.

Brüksel komitesi İngiliz Chartistlerin mücadelesini desteklediğini belirtmeye özel bir önem verdi. 25 Mart 1846'da komite Chartistlere katılmış olan küçük burjuva radikali Thomas Cooper'i Chartist önderlere yönelttiği iftiralardan ötürü şiddetle takbih eden bir karar çıkarttı. Az sonra Brüksel komitesi Cooper'in Millî Charter Birliği'nden kovuluşunu «'direnç göstermeyelim' gibi böylesine aşağılık ve iğrenç kocakarı masallarını yaymakla»[3] verdiği büyük zararı belirterek onayladı. Aynı yılın 17 Temmuz'unda Komite Chartist önder Feargus O'Connar'a Alman Komünist Demokratları adına özel bir mesaj yollayarak, onu Nottingham'daki bir toplantıda bir düşmana, bir serbest ticaret savunucusuna karşı kazandığı zaferden ötürü kutladı. (Bu toplantıda O'Connor gelecek seçimler için aday gösterilmiş ve ertesi yıl Avam Kamarasına bu kuruluş adına seçilmişti.)

WEİTLİNG'LE AYRILIK

Marks'ın, işçi sınıfı arasındaki ideolojik kargaşalığın yenilmesini ve sekter içine kapanıklılığa ve dogmatizme son verilmesini güçleştiren ütopyacı sosyalist öğretilerin ileri proleter güçlerinin önüne bir engel olarak dikildiğini görmesine kadar Brüksel komitesi doğru dürüst işleyemedi. Bu görüşler ihtilâlci dünya görüşünün yayılmasını da engelliyorlardı. Marksizmin ideolojik hasımları arasında Magdeburglu bir terzi ve kendine özgü bir adam olan Wilhelm Weitling'in başlattığı bir akımda bulunuyordu.

(3) **The Northern Star**, No. 454, 25 Temmuz 1846.

Marks o zamanlar sosyalist fikirlerin gelişmesindeki katkısından ötürü Weitling'e değer verirdi. Paris'te çıkan *Vorwarts!*'da Marks Weitling'in 1842'de yayımlanan *Uyum ve Özgürlüğün Garantileri* başlıklı eseri için şunları söylemişti: «Alman işçilerinin yaptıkları *paha biçilmez* ve parlak bir edebî başlangıç... eğer bu devasa *çocuk ayakkabısını* Alman burjuvazisinin siyasî ayakkabısının cüce ölçüleriyle karşılaştıracak olursak, *Alman Cinderalla*'sının bir *atlet vücuduna* sahip olacağını düşünebiliriz.»[4]

Weitling'in öğretisinin gücü ve zaafı onun başlıca eseri olan *Uyum ve Özgürlüğün Garantileri* ve *Olduğu Gibi ve Olması Gerektiği İnsanlık* (1838) adlı broşüründe en iyi görülebilir. Toplumsal gelişmenin kanunlarını pek az anlamasına ve gelecekteki komünist ihtilâl hakkındaki fikirlerinin epey fantastik olmasına rağmen, proleter sınıf güdüsü ona komünizme yalnızca derin bir halk ihtilâli ile erilebileceğini söyletiyordu. Böyle bir ihtilâlin kaçınılmazlığını apaçık dile getirirken şunları da dile getiriyordu: «Varolan her şey kendi içinde ihtilâlin tohumunu ve besinini taşımaktadır.»[5] Bundan ötürü o, ihtilâlci mücadeleyi reddeden pek çok ütopyacı sosyalistin çok çok ilerisine geçmişti.

Weitling, kapitalist sistemin teşhir edilmesi, zanaatkârlar ile işçiler arasında komünist fikirlerin yayılması için de pek çok iş yaptı. Ancak işçi sınıfının bütün ezilenler kitlesi içinde toplumu dönüştürebilecek tek güç olduğunu göremedi. Ve lumpen proletaryanın en ihtilâlci unsur olduğuna inandı. Komünist ihtilâlin, kendiliğinden bir patlama olduğunu ileri süren aşırı basitleştirilmiş bir görüşü kabul ediyordu. Toplumsal gelişmenin kanunları hakkında berrak bir fikri olmadığından, Almanya gibi ülkelerdeki burjuva ihtilâlini inkâr etti ve işçi sınıfı ile burjuva demokratları arasındaki her türlü ittifaka karşı koydu. Genel olarak işçi sınıfının siyasî mücadeleye katılmasını reddediyordu ve aslında bir proleter partisinin kuruluşuna da karşıydı.

Weitling'in görüşleri ilkel eşitlikçiliğin damgasını taşıyordu. Ve zamanla görüşündeki geri yanlar çok daha belirginleşti. Komünist fikirlerine *Yoksul Bir Günahkârın İncili* adlı börüşünde dinî bir mahiyet verdi. Toplumun ihtilâlci dönüşümü düşüncesini de reddederek umutlarını komünist yerleşme birimleri kurulmasına bağladı.

Weitling 1846 başlarında Brüksel'e geldiğinde Marks ve Engels onun bilimsel dünya görüşünü anlamasına yardımcı olmak için ellerinden geleni yaptılar. Weitling, hemen saldırıya geçmekte gecikmedi. Kendisinin

(4) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 1, S. 405.
(5) W. Weitling, **Garantien der Harmonie und Freitheit**, Berlin, 1955, S. 274.

yanılmaz olduğuna inanıyor ve her türlü mantık çizgisine karşı bağışıklık gösteriyordu. Engels daha sonra onun için şunları yazmıştı: «O, kendi yetenekleri karşısında şaşıran, komünist toplumun nasıl bir şey olacağını kendi kafasında berraklaştırmaya çalışan, basit genç terzi çırağı değildi artık. Şimdi o, üstünlüğünü kıskananların gadrine uğramış, her yerde hasımlar, gizli düşmanlar ve tuzaklar kokusu alan büyük adam, ülkeden ülkeye sürülen, yeryüzünde cennet kurmak için cebinde hazır bir reçeteyle dolaşan, bu reçetesini herkesin kendisinden çalmaya uğraştığı düşüncesiyle onu elinde sımsıkı tutan peygamberdi.»[6]

Weitling herhangi bir komünist programı, ya da bu programın bilimsel ve teorik bir açıklanmasının incelenmesini de reddediyordu. Brüksel komünist haberleşme komitesinin fonlarını onun ütopyacı yazılarını bastırması için harcamasında ısrar ediyor ve her itirazı bir kıskançlık işareti ve «kendisini para kaynaklarından uzak tutma»[7] teşebbüsü olarak kabul ediyordu. Marks ve Engels'in büyük ütopyacı sosyalistlerin eserlerinin açıklamalı bir kolleksiyonunu yayımlama niyetlerine de «*kendi* sistemine karşı dürüst olmayan bir rekabet»[8] diyerek karşı çıktı.

Brüksel Komitesi 30 Mart 1846'da toplandığı zaman, bu uyuşmazlık açık bir tartışma şeklinde alevlendi. Orada hazır bulunanlardan Pavel Annenkov bu toplantının bir tasvirini hatıralarına aktarmıştı. Oturumlar «uzun boyuyla dimdik ve bir İngiliz kadar vakur ve ciddî» ayakta duran Engels tarafından açılmıştı. Marks ise masanın öte yanında «elinde kalemi, aslan yeleli başı bir kâğıt yaprağı üzerine eğilmiş» oturuyordu. Engels kendini emekçi halkın kurtuluşuna adamış olanların birleşmesi gerektiğinden sözetti. Weitling'in kendi görüşünü desteklemek için ileri sürmeye çalıştığı ve ihtilâlci teoriyi önemsemediğini gösteren beyanları Marks'ın sert itirazlarına yol açtı. Marks şunların üzerinde durmuştu: «işçilere herhangi bir belirli fikir ya da yapıcı bir öğreti olmaksızın çağrıda bulunmak... bir yanda kendisine gökten vahiy inen bir peygamberin, öte yanda da yalnızca esneyen eşeklerin bulunduğu farzedilerek onursuzca girişilmiş beyhude bir vaaz verme oyunudur.» Bu saldırılarla sıkışan Weitling ihtilâlci teoriyi savunanların hayatla ilgisi bulunmayan masa başı allâmeleri, halkın sıkıntılarına yabancı doktrinerler olduklarını söyledi. Marks artık kendini tutamamıştı ve ayağa fırlayarak öfkeyle bağırdı: «Cehaletten bugüne kadar kimseye hayır gelmemiştir.»[9]

(6) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 180.
(7) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 37, S. 118.
(8) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 37, S. 118.
(9) **Marks ve Engels'ten Anılar**, Moskova, 1957, SS. 270 - 272.

Weitling'in aksine Marks, komünist hareketin bayağı ve çarpık öğretileri yayanlardan temizlenmesi gerektiğine inanıyordu. Harekette yer alanların hepsinin ihtilâlci görevlerin önceliğini ve Almanya'daki burjuva ihtilâlinin kaçınılmazlığını açıkça kavramalarını ve Weitling gibi şipşak komünizm hakkındaki fantastik fikirlerin içinde boğulmamalarını istedi.

Çok geçmeden Weitling, Brüksel komitesinin gerçek sosyalizme yönelttiği eleştirisel saldırılara itiraz etmeye başladı. Bir kere daha terslendi ve 1846 Mayıs sonunda Brüksel'i terketti.

Brüksel komitesine bağlı işçi sınıfı hareketi önderleri Marks'ın Weitling'e karşı tutumunu onayladılar ve Ewerbeck'in Marks'a Paris'ten yazdığı 15 Mayıs 1846 tarihli bir mektupla bunu duyurdular. Marks'ın çizgisi Londra'daki Adalet Ligi, Westphalia ve Köln'deki komünistler tarafından da destekleniyordu. Ancak Weitling'in de İsviçre, Paris, Hamburg ve başka yerlerde hâlâ pek çok destekçisi bulunuyordu.

«GERÇEK SOSYALİZM» E KARŞI MÜCADELE

Marks ve Engels *Alman İdeolojisi*'nin İkinci Cildinde eleştirdikleri «Gerçek Sosyalizm» e karşı ideolojik savaşa girişmenin gittikçe acil bir durum kazandığını görüyorlardı. İhtilâlci güçleri birleştirme mücadelesinin yüklediği ödevler o sıralar «bir salgın gibi yayılan»[10] «gerçek sosyalizm» le mücadeleyi zorunlu kıldığı halde *Alman İdeolojisi*'nin yayımlanması tasarıları durmadan geri kalıyordu. «Gerçek Sosyalizm» ideologları Karl Grun, Otto Lunning ve Hermann Püttmann ve ötekiler gazetelere, dergilere almanaklara durmaksızın seller gibi yazı akıtıyorlar ve kitaplar, broşürler yayımlıyorlardı. «Gerçek sosyalistler» pek çok basın organını denetim altında tutuyorlardı. Düşünceleri daha henüz olgunlaşmamış ve Weitling'in «gerçek sosyalist» lerinkine benzeyen fikirleriyle kafaları karartılmış işçiler arasına sızıyordu. Her iki grupta kapitalizmin gelişmesinin ilerici olduğunu anlayamıyor ve Almanya'nın kapitalist aşamayı atlayıp «komünist cennete» varabileceğine ve bu aşamayı atlamak zorunda olduğuna inanıyorlardı.

Onu savunanlar, Almanya'nın toplumsal ve siyasî yapısındaki bir yığın feodal kalıntının eleştirdikleri burjuva düzeniyle karşılaştırıldığı zaman burjuva düzeninden çok daha geri olduğunu görmezlikten gelerek, Fourier ve Saint-Simon'un burjuva toplumuna yönelttikleri eleştirileri

(10) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 132.

Almanya'ya uyguladıkça, «gerçek sosyalizm» gerici yüzünü çok daha açığa vuruyordu. Liberal muhalefet ve burjuva demokratlar tarafından ileri sürülen anayasa ve burjuva özgürlükleri taleplerine karşı koyuyorlardı. «Gerçek sosyalist» lerin liberal burjuvaziye yönelttikleri saldırılar objektif olarak mevcut mutlakiyetçi feodal rejimin savunulmasından başka hiç bir şey değildi. Sansürün onların yayınlarına hemen hemen hiç el sürmemesinin nedeni de buydu.

Marks ve Engels'in «gerçek sosyalizm» e karşı geniş bir kampanya açmaları için haddinden fazla neden vardı. Bunun bir nedeni de komünistlerin burjuva ve küçük burjuva muarızlarının kendilerini, şimdi kendilerine yeniden komünist demeye başlayan «gerçek sosyalist» lerin gerici fikirlerine kaptırmış olmalarıydı.

Brüksel komitesinin 5 Mayıs 1846'daki toplantısında Marks'ın Hermann Kriege'nin ABD'deki faaliyetleri meselesini ortaya atmasının başlıca nedenlerinden biri de buydu. Bu, Feuerbach takipçisi Alman gazetecisi Marks'la 1845'te Brüksel'de tanışmıştı. Aynı yılın sonbaharında yerleşmeye New York'a gitti. Crada, göçmen Alman işçilerinin desteğiyle Haftalık *Volks-Tribun* dergisini Amerikan Millî Reform Derneği'nin Alman Şubesinin organı olarak yayımlamaya başladı. Amerikan Millî Reform Birliği, işçileri ve küçük burjuvaları birleştirmiş, toprağın satılmasını yasaklayan ve emekçilere karşılıksız olarak dağıtılmasını sağlayacak olan bir kanunun çıkartılması için kampanya açmıştı. Kriege gazetesinin sayfalarında derneğin tarımsal programının toplumun komünist çizgideki dönüşümü için temel olacağını ilân etmekte ve «gerçek sosyalizm» anlayışı içinde evrensel sevgi ve kardeşlik propagandası yapmakta idi.

Marks ve Engels, bu propagandanın tonu ve muhtevası karşısında büyük bir öfkeye kapıldılar ve kendisinin Alman komünizminin ABD'deki temsilcisi olduğunu iddia eden Kriege'nin derhal görevinden alınmasını kararlaştırdılar. Weitling'in itirazlarına rağmen Brüksel Komitesi Marks ve Engels'in yazdıkları «Kriege'ye Karşı Genelgeyi» kabul etti.

Marks ve Engels, komünist öğretiyi bir «aşk çılgınlığına» döndüren Kriege'nin «*komünizm adına komünizm'in tam karşıtı* olan o eski dini Alman felsefî fantazisini gevelediğini»[11] söylediler. Kriege ve öteki «gerçek sosyalist» lerin savundukları idealler ve toplumsal eşitsizliğin, yoksulluğun ve sömürünün emekçilere birer avuç toprak dağıtılarak bir anda ve toptan ortadan kalkmasının mümkün olduğuna dair yaydıkları ha-

(11) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 12.

yaller «Amerika'da yeniden küçük burjuva ve çiftçi olma mutluluğuna hasret çeken»[12] iflâs etmiş dükkân sahiplerinin, lonca zanaatkârlarının ya da her şeyini kaybetmiş köylülerin ruh halini yansıtıyordu.

Marks ve Engels, Amerikan küçük burjuva reformistlerinin objektif olarak büyük toprak mülkiyeti karşısındaki bu hareketlerinin ilerici olduğunu teslim ettiler ama, Kriege'nin takdim etmek istediği gibi bunun bir komünist hareket olduğunu da reddettiler. Lenin, daha sonraları şunları yazmıştı: «Marks bir yandan hareketin saçma ideolojik aldatmacalarını acımasızca alaya alırken, öte yandan da temkinli materyalist bir tarzda onun *gerçek* tarihî muhtevsını belirlemeye uğraşmaktadır. ... Marks bu yüzden hareketin komünistlerce desteklenmesini yermez, tam tersine bunu onaylar.»[13]

«Kriege'ye Karşı Genelge» komünist dünya görüşünün dinle barışmayacağını, bu yüzden komünizmi Weitling'in yaptığı gibi dinî bir kılıfa bürümenin onu kasıtlı olarak bayağılaştırmak ve çarpıtmak anlamına geleceğini ileri sürüyordu. Din insanların mücadele azmini felce uğratır ve sonunda mevcut sistemin kabulüne yol açar. Bir yandan da dar kafalı fanatizmi ve «münafıklar»a, yani başka türlü düşünenlere karşı aşırı hoşgörüsüzlüğü doğrurur. Komünist görüş ise, bunun zıddına emekçi halkın kendi gücüne olan güvenini güçlendirir ve onlara vekar, gurur, bağımsızlık ve görüş genişliği, yani dünyanın ihtilâlci dönüşümü için gerekli nitelikleri verir.

Kriege'nin görüşlerinin eleştirisi Almanya, Fransa ve İngiltere'de o güne kadar «gerçek sosyalizm» propagandasına karşı hoşgörülü bir tavır takınmış olan işçi sınıfı hareketi üyeleri arasında makul karşılandı. Kriege'nin otoritesi New York'taki takipçileri arasında bile sarsılmıştı. Kriege'ye karşı Marks'ın Brüksel Komitesi adına 1846 Ekim'inde yazdığı ikinci genelge de benzer bir etki uyandırdı. Kriege'nin gazetesi 1846 sonunda batmış ve «sınırsız sevgi» propagandası da tam bir fiyaskoya uğramıştı.

1847 Ağustos ve Eylül'ünde *Westphalische Dampfboot*'da Marks'ın Grun'ün *Fransa ve Belçika'da Toplumsal Hareket* adlı kitabını eleştiren *Alman İdeolojisi*'nin İkinci Cildinin IV. Bölümü yayımlandı. Bu kitabın eleştirisi aracılığıyla Marks bütün akımın ideolojik sakatlıklarını; Fransız ütopyacı sosyalizmindeki bütün aklî unsurları tahrip edişini, toplumsal olguları açıklamaktaki büyük yeteneksizliğini, toplumsal olguların

(12) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 10.
(13) V.I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 8, S. 328.

bilimsel bakımdan incelenişi yerine «insanın gerçek özü» hakkındaki soyut lafları geçirmesini vbg. teşhir etti. Marks, «gerçek sosyalist» lerin çok sathî kalan ekonomik görüşlerinin onları «rekabeti ve geniş ölçekli sanayideki ihtilâlci unsuru ihmal eden»,[14] yani kapitalizmin kapitalizm öncesi ilişkilere nispetle ilerici olduğunu inkâr eden gerici ekonomistlere yaklaştırdığını tesbit etti. Marks, «gerçek sosyalizm» in ideolojik temellerinin çürüklüğünü ve «Alman felsefesinin (başta Feuerbach'ın soyut hümanizmi) ideolojik lafızlarıyla Fransız toplumsal eleştirisinin sonuçlarının», yani Fransız ütopyacılarının[15] fikirlerinin sentezini yapmaya kalkışmasının oldukça sunî olduğunu gösterdi. Marks, «gerçek sosyalistler» in o, millî kendini beğenmişliklerini ve «öteki milletlerin cehaletine kıyasla Almanların bilgelikleri»[16]ni göklere çıkarmalarını teşhir etti.

«Gerçek sosyalizm» in teşhiri, ortaya çıkmakta olan proleter partisinin ideolojik temellerini güçlendirdi ve Schapper, Weydemeyer gibi pek çok işçi önderinin «Gerçek Sosyalizm» in ileri sürdüğü yanlış görüşleri bir yana bırakarak zihnen gelişmelerine ve ileri teoriyi kabul etmelerine yardımcı oldu.

PROUDHON'LA ANLAŞMAZLIK

Nihaî yenilgisini 1848 - 1849 ihtilâli içerisinde alan «Gerçek Sosyalizm» sahneyi nispeten kısa bir zaman içinde terketti. Ama, Pierre Joseph Proudhon'un adı ile anılan bir başka küçük burjuva akımının bundan çok daha inatçı yapışkan olduğu ortaya çıktı. Proudhon'un görüşleri küçük işletme sahiplerinin ve proletaryanın henüz küçük burjuva zanaatkâr ya da köylü kökenleriyle bağlarını koparmamış kesimlerinin kafa yapılarının ve özlemlerinin ifadesiydi. Bundan ötürü görüşleri, bu kesimlerin işçi sınıfının geniş bir bölümünü oluşturduğu —Fransa, Belçika, İtalya ve İspanya gibi— ülkelerde oldukça geniş bir takipçi kitlesi buldu ve bu Proudhonizm'i küçük burjuva sosyalizmi içinde etkili bir akım haline getirdi. Proudhonizme karşı 1848 ihtilâlinden önce başlayan Marksist mücadele 20 - 30 yıl kadar sürdü.

Marks, Proudhon'la ilk olarak 1844 yazında tanıştı. Başlangıçta ilişkileri dostça idi. Proudhon bir yoksul köylü ailesinden geliyordu. Ve işçinin kapitalist sistem altında düştüğü kötü durumu dolaysız tecrübe-

(14) Karl Marks ve Frederick Engels, **Alman İdeolojisi**, Moskova, 1968, S. 584.
(15) Karl Marks ve Frederick Engels, **Alman İdeolojisi**, S. 579.
(16) Karl Marks ve Frederick Engels, **Alman İdeolojisi**, S. 551.

siyle görmüştü. Marks onun keskin zekâsına ve yazı yazmadaki yeteneğine değer verirdi. 1840 yılında Proudhon *Mülkiyet Nedir?* başlıklı kitabını yayımladı. Bu kitapta Proudhon, 18. yüzyıl yazarı Brissot (Fransız burjuva ihtilâlindeki ünlü bir Girondist) gibi mülkiyetin hırsızlık olduğunu ileri sürüyordu. Kitap bilimsel bakımdan oldukça sathî idi. Zira Proudhon ilke olarak üretim araçlarının özel mülkiyetine değil, yalnızca geniş ölçekli mülkiyete saldırıyordu, çünkü özel mülkiyetin tarihî kökenlerini ve meta üretimi gelişip, kapitalizm yükseldikçe mülkiyetin yoğunlaşmasının kaçınılmaz olduğunu görememişti. Proudhon bir yandan kapitalist kâr etme mekanizmasını, sömürüyü ve faizi lânetlediği halde, mülkiyetin toplumsallaştırılması için ileri sürülen sosyalist talebe de karşı çıkıyordu. Proudhon'la ayrıldıktan ve onunla yıllarca polemiğe giriştikten sonra bile Marks, bu kitabın iyi yanları ve yazarının «mevcut olanın iğrençliğine duyduğu (yürekten-ç.) öfkeyi» ve gözalıcı edebî niteliklerini - «güçlü kuvvetli üslubunu»[17] överdi.

Marks, Proudhon'un dünya görüşündeki, özellikle felsefe alanındaki sakatlıkları daha çok bilgi edindikçe yeneceğini ve Fransız proletaryasının bir teorisyeni haline geleceğini umuyordu. Marks'ın Ruge'ye karşı makalede ve *Kutsal Aile*'de Proudhon hakkında söyledikleri bunlardı. Bu nedenle Proudhon'un dünya görüşünü genişletmesine ve Hegel'in diyalektiğini kavramasına yardımcı olmaya çalıştı.

Marks Brüksel'de iken Proudhon'u etkilemek için çaba göstermeye devam etti ve onu Brüksel Haberleşme Komitesi'nin listesine dahil etti. 5 Mayıs 1846'da yazdığı bir mektupta, Proudhon'u Fransız sosyalist hareketinin bir temsilcisi olarak komiteyle haberleşme sorumluluğunu üstlenmeye çağırdı.

Ne var ki Proudhon, pratikte işbirliği yapmayı reddetti ve toplumun ihtilâlci dönüşümü hakkındaki komünist fikirlere karşı da olumsuz bir tavır takındı. Bu görüşlerin «kaba, keyfî davranışlara, şiddet ve yoketmeye» bir çağrı olduğunu söyledi ve bunların karşısına yukarıdan aşağıya kerte kerte reform düşüncesini çıkardı.

Proudhon, bütün kötülüklerin kaynağı olarak üretim araçlarının özel mülkiyetini değil, emek ürünlerinin «eşit olmayan» ve «dürüst olmayan» değişimini, ticarî kârları ve borçtan faiz alınmasını görüyordu. Proudhon büyük kapitalistlerin, faizcilerin ve bankerlerin rekabetinden bunalan zanaatkârların görüşlerini dile getiriyor ve içinde hem kapitalistlerin hem de işçilerin birbirine dönüşeceği «eşit» özel üreticiler toplumunu kur-

(17) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, SS. 24, 25.

maya çabalıyordu. Metaların emek değer üzerinden para aracılığı olmaksızın değişimini; ücretsiz değilse de düşük ücretle veresiye alışverişi; büyük ölçekli mülkiyetin sahiplerinden yavaş yavaş satın alınıp onların küçük işletme sahiplerinin, zanaatkârların, tüccarların ve işçilerin bu amaçla (fakat ortak üretim amacıyla değil) kurdukları birlikler aracılığıyla eşit olarak dağıtılmasını örgütleyerek bu topluma ulaşabileceğini umuyordu. Proudhon'un ütopyasında esas olan şey, kapitalist sistemin, büyük kapitalistlerin rekabetinin ve tekelinin küçük üretici için doğurduğu kötü sonuçlar olmaksızın sürdürülebileceğini hayal etmesiydi.

Marks Proudhon'un toplumsal şemaları hakkındaki ilk bilgileri 1846 Ağustos'unda orada Brüksel Komitesi adına benzer bir komite örgütlemeye Paris'e giden Engels'ten duydu. Bu komite Fransız ve Alman işçileri arasında komünist fikirlerin yayılması için seminerler düzenleyecek ve Weitling ile «gerçek sosyalistler» in teorilerine karşı mücadele verecekti. Engels'in, Proudhon'un reform planlarından Paris'te iken haberi oldu. Bu fikirler, Grun tarafından orada Alman işçileri arasında yayılıyordu. Engels 16 - 18 Eylül 1846'da Brüksel Komitesi'ne ve Marks'a yazdığı mektuplarda bu düşüncelerin «sonsuz saçmalıklarla dolu» olduğunu gösteriyordu. 1846 Ekim ayı sonunda Engels, Proudhon ve Grun'ün yaydıkları toplumsal reçeteleri reddeden ve işçi sınıfı hareketinin amacı — özel mülkiyetin ihtilâlci yoldan tasfiyesi — hakkındaki kendi formülasyonunu onaylayan bir karar almak üzere Doğrular Ligi'nin Paris'teki şubelerini toplantıya çağırdı.

Marks, Paris'ten yazdığı mektuplar çok değerli birer bilgi kaynağı olan Engels'in bu faaliyetlerini bütünüyle benimsiyordu. Marks, bu mektuplardan Proudhon'un *Ekonomik Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi* adlı kitabının da 1846 Ekim'inde yayımlandığını öğrendi. Bu kitabı ilk olarak Aralık ayının sonunda görebildi. Proudhon'un kitabı toplumsal bilimleri ta temellerine kadar sarsmak ve bütün toplumsal meselelerin çözümünün anahtarını sağlamak iddiasındaydı. Proudhon, felsefe ve ekonomi politikte son sözün kendisine ait olduğuna inanıyordu. Ama kitabı onun ne Hegel'in felsefî metodunu ne de İngiliz ekonomi politiğini anlamamış olduğunu gösterdi. Proudhon'un büyük bir ilerleme olduğunu sandığı şey aslında, Hegel, Smith ve Ricardo'dan geriye doğru atılmış bir adımdı.

Marks, Proudhon'un reformist ideolojisine yıkıcı bir darbe indirmenin ve onun karalamaya çalıştığı komünizmi savunmanın gerekli olduğunu gördü. Proudhon, görüşlerinin hiç bir aklî unsur taşımadığını söylediği ütopyacı sosyalistlere de kabaca saldırıyordu. Proudhon'un doğ-

malarına karşı yeni materyalist, komünist dünya görüşünün temellerini ortaya koymak düşüncesiyle Marks, bu yüzden hemen kendi «Anti-Proudhon» unu yazmaya koyuldu.

Marks, yazacağı kitabının planını ilk defa Proudhon'un eseri hakkındaki düşüncesini soran Annenkova 28 Aralık 1846'da yazdığı mektupta ana hatlarıyla kısa ve özlü biçimde açıkladı. Ne komünist ne de materyalist olan Annenkov, Marks'ın mektuplarında yazdıklarının ikna gücünden ve Proudhon'un eleştirisel olarak incelenişindeki derinlikten çok etkielnmişti. 6 Ocak 1847'de Marks yazdığı karşılıkta: «Proudhon'un eseri üzerindeki görüşünüz, doğruluğu, açıklığı ve hepsinden çok da eşyanın gerçekliğine yönelişiyle beni gerçekten çok aydınlattı»[18] diye yazmıştı. Annenkova yazdığı mektupta Marks, Proudhon'un metodolojisinin hatalı, metodunun da idealist ve metafizik olduğunu ispat etti. Proudhon'un toplumsal görüşlerinin sınırlı ve kendisinin de ne kapitalizmin tarihî kökenini, tabiatını ve özünü ne de genel olarak toplumsal gelişme kanunlarından herhangi birini görme yeteneğinden yoksun olduğunu, proletaryanın sınıf mücadelesinin önemini anlayamadığını gösterdi. Ancak Marks, Proudhon'un görüşlerini, kafası karışık bir düşünürün edebî saçmalıkları ya da tuhaflıkları olarak ele almadı. Bu görüşleri belli bir sınıfın tavrının ifadesi olarak kabul etti. Ve şunları yazdı: «Bay Proudhon tepeden tırnağa kadar küçük burjuvazinin düşünürü ve ekonomistidir»[19] Proletarya için Proudhon'un görüşlerinin eleştirilmesinin büyük bir önem kazanmasının nedeni buydu. Bu eleştiri, proletaryanın küçük burjuvazi üzerinde teorik ve ideolojik üstünlüğünü kuracak; proletaryanın kendisini ideolojik olarak küçük burjuvaziden ayırmasına ve proleter olmayan küçük burjuva kesimlerin, gelecekteki mücadelenin muhtemel müttefiklerinin üzerinde etki yapmaya muktedir önder sınıf olarak ortaya koymasına yardım edecekti.

Marks mektubunda kendisinin keşfettiği ve *Alman İdeolojisi*'nde Engels'le birlikte formüle ettikleri materyalist tarih görüşünün temel önermelerini, yani üretici güçlerin toplumsal gelişmedeki tayin edici rollerini, üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki diyalektik karşılıklı bağlılığı ve düşünceler de dahil bütün öteki toplumsal kurumların ve olguların üretim tarzına bağımlılığını bir kere daha ortaya koydu. Eski üretim tarzının yeni ve daha ileri bir üretim tarzına yerini bırakmasının tarihî bakımdan gerekli olmasını belirleyen şey, gelişen üretici güçlerle mevcut üretim ilişkileri arasındaki zıtlıktır. (Terminolojisini daha da kesinleşti-

(18) **K. Marks ve F. Engels ve İhtilâlci Rusya**, 1967, Moskova, Rusça baskı, S. 142.
(19) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 44.

ren Marks, artık *Alman İdeolojisi*'ndeki gibi «karşılıklı münasebet tarzı» terimini kullanmıyor, «ekonomik ilişki» ya da «toplumsal ilişki» diyordu.) Marks, eskimiş üretim ilişkilerinin toplumsal gelişmeyi yalnızca yavaşlatmakla kalmayıp onu gerilettiğini ve toplumu «uygarlığın meyvelerinden»[20] yoksun bıraktığını dile getirdi. Marks, hem tarihin «Tanrı'nın gizli düşüncelerinin nasıl aşırılacağını»[21] bilen önemli adamların eylemlerinin sonucu olduğunu ileri süren sübjektif idealist tarih görüşünü hem de tarihin objektif şartlardan bağımsız olarak irade ile yapıldığına ilişkin voluntarist görüşleri teşhir eder. Maddî değerlerin üreticileri — tarihin gerçek yapıcıları — tarihin gidişini en başta üretici güçlerin geliştirilmesine katılarak etkilerler. Fakat bunu iradeleriyle yapmazlar, çünkü «insanlar *kendi üretici güçlerini* seçmekte özgür değillerdir» ve bir öncekini izleyen her nesil «bir önceki nesilden kendisine kalan üretici güçlerle»[22] karşılaşır.

Marks, belirli bir çağdaki çeşitli üretici güçlerin tarihî ve geçici olduklarının gözönüne alınmasının gerekliliği üzerinde durarak, tarih ilkesine bilimde gerçeklik kazandırdı.

FELSEFENİN SEFALETİ

Marks'ın Proudhon'a karşı kitabını yazması nispeten kısa sürdü. Kitap Fransızca olarak yazılmış ve 1847 Nisan'ında tamamlanıp Paris'teki A. Frank ve Brüksel'deki C. G. Vogler adındaki yayımcılara teslim edilmişti. 15 Haziran 1847'de Marks, kısa bir önsöz yazdı ve kitap Temmuz başlarında *Felsefenin Sefaleti. Bay Proudhon'un «Sefaletin Felsefesi» ne Bir Cevap* başlığıyla yayımlandı.

Marks bu kitapta Proudhon'u eleştirirken kendi felsefî ve ekonomik görüşlerini de ortaya koydu ve işçi sınıfı hareketi ve taktikleri üzerinde bazı önemli düşüncelerini açıkladı. *Alman İdeolojisi*'nin yazılmasından bu yana formüle edilmiş bulunan tarihî materyalizmin temel ilkelerini ilk defa bilimsel ve polemik üslubu içinde yazılı olarak ortaya koydu. Bu ilkeler burjuva ekonomi politiğinin ve burjuva üretim biçiminin eleştirilmesi için ilk metodolojik temeli oluşturdu.

Felsefenin Sefaleti ortaya çıkmadan önce de Marks, ciddî bir düşünür olarak saygınlık kazanmıştı. Fakat daha henüz kendini bir ekono-

(20) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 36.
(21) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 42.
(22) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 35.

mist olarak göstermiş değildi. Bu kitap Marks için bir bakıma ekonomi politik alanındaki yazılı bir başlangıç oldu. Kendisi de 1880 yılında şunları yazmıştı: «Bu kitap 20 yıllık emekten sonra *Kapital*'de ortaya konulan teoriye dönüşen şeyin tohumunu taşımaktadır.»[23] Lenin, *Felsefenin Sefaleti*'ni ilk olgun Marksist eserlerden biri olarak kabul ederdi.

Marks Proudhon'un Hegel'in diyalektiğini ekonomi politiğe uygulamaya çalıştığını, ama diyalektiğin özünü ve diyalektiğin ekonomik olguların çözümlemesine bilimsel olarak uygulanışının bu olguların içindeki aktüel çelişkilerin çözümünü gerektirdiği gerçeğini kavrayamamasından ötürü ekonomi politiğin soyut kategorilerinden çıkarttığı bir dizi sunî ekonomik çelişki inşa etmekten başka bir şey yapamadığını söyledi. Gerçek diyalektiğin yerine koyduğu şey çelişkiler üzerinde safsata kabilinden hokkabazlıklardı. Proudhon Hegel'in çelişkiler öğretisinden mistiko-idealist formları ödünç alırken onun aklî unsurlarını katlediyordu. Hegel'in çelişkilerin uzlaşması ya da yokolması düşüncesini yeni bir niteliğe, ihtilâlci geçiş değil de belirli bir olgunun «iyi yanı» ile çatışan «kötü yanı»nın yokedilmesi olarak ortaya koyup onu bütünü ile çarpıtıyordu. İşte bundan ötürü Proudhon'un niyeti kapitalizmi ve onun temelini yıkmak değil, yalnızca meta üretimini «kötü yanları»ndan, yolsuzluklarından sıyırmaktı. Marks Proudhon için diyalektik hareketin «iyi ile kötü arasındaki dogmatik ayırım»dan başka bir şey olmadığını ve onun gerçekte bir metafizikçi olarak kaldığını, «Hegel'in diyalektiğinin dilinden başka bir şeye» sahip olmadığını önemle belirtti.[24]

Proudhon klasik burjuva ekonomi politikçilerinden burjuva toplumunun ekonomi kategorilerinin kalıcı olduğu yanlış görüşünü ödünç almış ve bu kategorileri varolan toplumsal düzenin «kötü yanlarını» ortadan kaldırmanın ve yeni «adil» bir düzen oluşturmanın temeli haline getirmişti. Proudhon, burjuva ekonomi politiğinden, özellikle emek-değer teorisinden bir sosyalist sistem çıkartmaya kalkışan ve Marks'ın 1845-1846'daki bilimsel araştırmalarında bu teşebbüslerinin ütopik olduğunu ispat ettiği İngiliz sosyalistleri Cohn Francis Bray, William Thompson ve Ricardo'nun öteki takipçilerinin düştükleri hatayı tekrarlamıştı. Marks, *Felsefenin Sefaleti*'nde Proudhon'un «bilimsel buluşu»nun Bray'ın ve bu okulun öteki yazarlarının ütopyacı şemalarının bir benzeri olduğunu gösterdi. Ne var ki bu şemaları toplumun sosyalist çizgideki temelli dönüşümü için ancak geçici bir tedbir olarak gören İngiliz sosyalistlerinin aksine, tam bir küçük burjuva olan Proudhon, bunların özel küçük

(23) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 19, S. 229.
(24) Karl Marks, **Felsefenin Sefaleti**, Moskova, 1966, S. 98.

ölçekli üretimin bütün hastalıklarını tedavi edecek her derde deva ilaçlar olabileceklerine inanıyordu.

Marks, ekonomi politiğin metafizik bir biçimde bir dizi spekülatif soyutlamalara ve kof kategorilere indirgenmesine saldırarak gerçek ekonomi biliminin toplumun maddî hayatındaki objektif süreçlerin ve her şeyin ötesinde maddî üretimin şartlarının bilgisi üzerine kurulması gerektiğini ileri sürdü. Soyutlamalar ve bütün mantıkî kategoriler, ancak kendileri bu süreçlerin ve olguların bir yansıması oldukları zaman bilimsel idrakin araçları olarak hizmet edebilirler. Fakat gerçek ilişkiler, tarihî bakımdan aynı onları ifade eden ekonomik kategoriler gibi kalıcı değil geçicidirler. Bundan şu çıkar: bilimsel idrak metodu, şeylerin, olguların ve onların soyut ifadelerinin — bilimsel kategorilerin — diyalektik gelişme içinde iç çelişkilerinin çatışmasıyla belirlenen hareket içinde anlaşılmasını gerektirir.

Alman İdeolojisi materyalist diyalektiğin toplumsal olguların çözümlemesine uygulanışının birçok örneğini içerir. Marks bu uygulamalar boyunca toplumsal gelişmede objektif olarak mündemiç (inherent) olan diyalektik süreçleri ortaya çıkardı. (Üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin diyalektiği, zıtlar arasında zıtların antagonizm şeklindeki birliği ve mücadelesi; niceliksel değişikliklerden niteliksel değişikliklere geçiş; evrimden ihtilâle geçiş.) Marks, *Felsefenin Sefaleti*'nde materyalist diyalektiğin metoduna özel bir önem verdi. Ve onun esas özelliklerini genelleştirdi.

Diyalektiği yalnız başına düşüncenin, pasif maddenin öteki-varlığı olduğu iddia edilen Ruhun malı haline getiren Hegel'in aksine Marks, yansıması fikirler ve kavramlar olan maddî olguları diyalektik hareketin başlıca kaynağı olarak görüyordu. Hegel'in idealist ve metafizik görüşünün aksine Marks, diyalektiğin sonuna kadar materyalist olduğunu ortaya çıkardı ve Hegel'in bilimsel metoduyla kendisininki arasına kesin bir ayrım çizgisi çekti.

Marks, materyalist tarih görüşünün ilkelerini de en kısa ve en özlü şekli içinde ortaya koydu. Bu görüşün özünü şöyle tanımladı: üretici güçlerle üretim ilişkileri öyle bir birlik oluştururlar ki, üretici güçlerin sürekli ilerleyişi üretim biçimindeki, değişimi kaçınılmaz hale getirir. Marks, şunları yazmıştı: «Toplumsal ilişkiler üretici güçlerle sıkı sıkıya bağlıdırlar. İnsanlar yeni üretici güçler elde ederlerken üretim biçimlerini değiştirirler ve üretim biçimlerini değiştirirlerken hayatlarını kazanma yollarını, kazanma yollarını değiştirirlerken bütün toplumsal ilişkilerini de de-

ğiştirirler. El çıkrığı size feodal derebeyi olan bir toplum verir. Buhar çarkıysa sanayi kapitalisti olan bir toplum.»[25]

Marks, üretici güçleri yalnızca üretim araçlarını değil, işçileri de içeren bir kavram olarak tanımladı ve şunları ekledi: «En büyük üretici güç ihtilâlci sınıfın kendisidir.»[26]

Bu eserinde Marks, kendini yalnızca Proudhon'un eleştirisine vermedi. Klasikler de dahil olmak üzere bütün burjuva ekonomistlerinin temel yanılgılarına — değer, işbölümü, kredi, vb. yi değişmez kategoriler olarak görmelerine — parmak bastı. Burjuva üretiminin kanunlarını toplumsal üretime ebediyen hükmedecek tabiî kanunlar olarak ortaya koymalarını da şiddetle eleştirdi. Her üretim evresinin bir başlangıcı olduğuna göre bir bitişinin de olması gerekirdi ve bu yüzden sözgelimi feodal kurumları sunî ve burjuva kurumları tabiî olarak görmek yanlıştı. Çünkü ikincisi, yani burjuva kurumları, yeni dönem için ne kadar «tabiî» ise, birincisi de kendi dönemi için «tabiî» idi. Ama burjuva üretminin kanunlarının artık geçersiz olacağı ve burjuva ilişkiler sisteminin kendisiyle birlikte yeryüzünden kalkacağı bir zamanın gelmesi kaçınılmazdır.

Marks, ekonomi politiğin belirli bazı kategorilerinin, özellikle değer kategorisinin tahliline yeni bir yaklaşım getirdi. Proudhon, değerin öteki kategoriler gibi «değer fikri» nden başka bir şey olmadığını, yani saf zihinsel bir kavram olduğunu ileri sürerken; Marks, değerin kökeninin emek ürünlerinin ilk olarak ticaretin nesnesi haline geldikleri üretimin ve değişimin gelişmesinin belirli bir tarihî aşamasında bulunduğunu söylüyordu. *Felsefenin Sefaleti*'nde Marks, değeri metalarda cisimlenen insan emeği olarak ele alır. Değer, metanın üretimi için toplumsal olarak gerekli iş-zamanı miktarıyla belirlenir. Ricardo ve Smith de bunu söylerler, ama Marks buna ek olarak insan emeğinin ürünlerinin ancak özgül toplumsal şartlarda, emek henüz doğrudan toplumsallaşmamışken, üretimin toplumsallaştığı bir zamanda meta haline geldiklerini ve değer şeklini (Marks «değişim değeri» ni yeterli bir ifade olarak sık sık kullanır) aldıklarını ileri sürer. Değer, bireysel meta üreticileri arasındaki toplumsal bağı gerçekleştirir ve dile getirir.

Proudhon, değerin bütün öteki kategoriler gibi iki yanı, iyi ve kötü yanı olduğunu iddia ediyordu. Kötü yanı (kelimenin gündelik anlamıyla değer, değişim değeri) ortadan kaldırılmalı ve iyi yanı (bir şeyin kullanışlılığı, kullanım değeri) muhafaza edilmeli ve geliştirilmeliydi. O, bu

(25) Karl Marks, **Felsefenin Sefaleti,** S. 95.
(26) Karl Marks, **Felsefenin Sefaleti,** S. 151.

çelişkinin, değerin bu çifte tabiatının, metaların para, yani değerin aracı kullanılmaksızın değiştirilmelerinin sağlanmasıyla çözülebileceğine inanıyordu. Marks, burjuva sisteminin çelişkilerini içinde barındıran şeyin paranın kendisi olmadığını, tersine burjuva sisteminin temelde çelişkili olduğunu, değerin ve paranın varlığını zorunlu kıldığını ispat etti. «Para bir şey değil bir ilişkidir.»[27] Kapitalizmin içindeki (intrinsic) organik çelişkiler paranın ortadan kaldırılmasıyla yokedilemez, çünkü çelişkiler üretim biçiminden kaynaklanır ve kapitalist özel mülkiyetin bir ürünüdürler.

Marks burada daha sonraki yazılarında geliştirdiği artı-değer teorisinin başlangıç önermelerini ortaya çıkarmaktadır, ama hâlâ «meta olarak emek», «emek-değer», «emeğin fiyatı» gibi klasiklerden aldığı kavramlarla iş görmektedir. Bununla birlikte Marks bu kavramları ücretli emekle sermaye arasındaki ilişkilerin sömürücü özünü ortaya çıkaran yeni bir içerikle doldurur. Marks emeği, satılması ve kullanılması kapitalistin zenginleşmesi ve işçinin durumunun kötüleşmesiyle sonuçlanan özgül bir meta olarak görür. Marks, kapitalist birikimin genel kanununu, «zenginliğin üretildiği şartlardadır ki sefalet de üretilir»[28] diyerek genişliğine formüle eder.

Marks'ın üretimi özünden kavramış olması, onun Ricardo'ya kıyasla tarihin ve kapitalist üretim biçiminin kökenine yeni bir yaklaşım uygulamasını mümkün kıldı. *Felsefenin Sefaleti*'nde Marks, *Alman İdeolojisi*'nde açıkladığı fikirleri işleyip geliştirir ve kapitalist üretimin belli başlı aşamalarının ustaca yapılmış bir taslağını verir: basit işbirliği, manifaktür ve fabrika. Proudhon'un aksine Marks, ihtilâlci yanını özel olarak vurguladığı işbölümü ve makine üretiminin rolünü ortaya çıkarır. Kapitalist fabrikanın işçiler için yarattığı şartlar kesinlikle insanlık dışı idi, ama sanayiin gelişmesinde gerekli bir aşama olmuş ve üretimin büyümesini ve yoğunlaşmasını hızlandırmıştı. Bunun bağrından modern işçi sınıfı ortaya çıkmıştı.

Marks henüz klasik ekonomi politiğin eleştirisini tamamlamak zorunda olmasına rağmen, *Felsefenin Sefaleti* ekonomik gerçekliğin incelenmesinde yepyeni metodolojik öncüllerin üzerine oturtulmuştu. Daha önceki eserlerinde bütün aklî unsurlardan yararlanmakla birlikte Marks, proletere ekonomi politiğini tamamen yeni bir temel üzerine işlemeye başlamıştı.

---

(27) Karl Marks, **Felsefenin Sefaleti**, S. 70.
(28) Karl Marks, **Felsefenin Sefaleti**, S. 107.

Burjuva ekonomi politikçilerinin, ütopyacı sosyalistlerin kısıtlı alışılagelmiş anlayışlarının aksine Marks, burjuva toplumunun çelişkilerini çözümleyecek ve onun dönüşümünü etkileyecek olan gerçek toplumsal güçleri belirledi. Marks, işçi sınıfı teorisyenlerinin bilimsel gerçeği kendi kafalarının içinde bulmaya çabalamak yerine tarihin ilerleyişine bilinçli bir açıklama getirmek için bilim ile ihtilâlci pratiği birleştirmenin yollarını bulmakla yükümlü olduklarını söyledi. Gerçekten ihtilâlci olan bilim, işçi sınıfını, kapitalizmin çelişkileri ve bu çelişkilerin kapitalist sistemin kaçınılmaz çöküşünü içinde taşıdığı gerçeği hakkında aydınlatmakla yükümlüdür.

Marks'ın Proudhon'un yanılgısı üzerine somut deliller getirdiği bir başka temel mesele de, Proudhon'un işçilerin sendikalarda birleşmemeleri gerektiği ve birleşemeyeceklerini söyleyerek inkâr ettiği işçilerin grev mücadelesinin önemiydi.

Ütopyacı sosyalistler kitleleri mücadeleden uzaklaştırıcı çeşitli şemalar ileri sürerlerken, burjuva ekonomi politikçileri de işçilerin mevcut düzene karşı direnmelerinin yararsız olduğunu söylüyorlardı. Marks, işçilerin biraraya gelmelerinin, işçilerin ve emekçi halk kitlelerinin içinde sefalete sürüklendikleri, işverenlere köle edildikleri ve birbirleriyle rekabet ederek bölündükleri sömürücü kapitalist sisteme karşı ihtilâlci atılım için eğitildikleri bir sınıf mücadelesi okulu olduğunu kanıtladı. Ama ortak çıkarlarının etkisi altında bu kitleler ilk başta işleri bunu gerektirdiği için yanyana gelip birleşir, kapitalistlere karşı her geçen gün artan bir dirençle karşı koyarlar. «Bu mücadele içinde — gerçek bir iç savaştır bu — gelecek muharebenin bütün gerekli unsurları birleşir ve gelişir.»[29]

Proletaryanın kurtuluş hareketi ilerledikçe, proletarya, kendi çıkarlarıyla mevcut sistem arasındaki temel çelişkilerin ve bu sisteme karşı bütün güçlerini birleştirme ve örgütlemenin gerekliliğinin her geçen gün daha çok farkına varır. Bu sosyalist sınıf bilincinin kazanılması proletaryayı, «sermayeye karşı fakat henüz kendisi için bir sınıf olmayan» bir yığından «kendisi için» bir sınıfa dönüştürmek bakımından muazzam önem taşır. İşçilerin ekonomik mücadelesinin önemini belirten Marks, bu mücadelenin siyasî ihtilâlci eyleme dönüşmesinin zorunlu olduğunu gördü; zira bir sınıfın bir başka sınıfa karşı yürüttüğü her mücadele bir siyasî mücadeledir. Bu formül ihtilâlci proletarya hareketinin bir anahtar taktik ilkesini, yani proletaryanın ekonomik ve siyasî mücadelesinin

(29) Karl Marks, **Felsefenin Sefaleti**, S. 150.

bir bütün oluşturduğunu ve siyasî mücadelenin proletaryanın kurtuluşu için en hayatî mesele olduğunu belirliyordu.

lumsal çatışmalar içine düşmeye mahkûm olduğunu söylüyordu; ancak

Marks sınıf antognizmleri üzerine kurulu bir toplumun derin toplumsal çatışmalar içine düşmeye mahkûm olduğunu söylüyordu; ancak işçi sınıfının zaferi bu çelişkileri silip süpürdüğü zaman toplumun üretici güçlerinin önündeki engeller ihtilâlci çalkantılar olmaksızın ortadan kaldırılabilir, işte o zaman *«toplumsal evrimler* artık *siyasî ihtilâller* olmaktan çıkarlar». George Sand'ın romanı *Jean Ziska*'nın önsözüne atıf yaparak, bugün içinse diyordu Marks: «Ya kavga ya ölüm; ya kanlı mücadele ya yokoluş. Mesele amansız bir şekilde böyle konulmaktadır.»[30]

Marks'ın dostları *Felsefenin Sefaleti*'nin yayımlanışını yeni ortaya çıkmakta olan proleter partisi için büyük bir teorik başarı olarak gördüler. Alman komünisti Ferdinand Wolff Weydemeyer'in yardımıyla kitabın bir incelemesini *Westphalische Dampfboot* gazetesinde yayınlattı. Fransız sosyalistleri ve demokratlarıyla yaptığı bir konuşmada Engels, Marks'ın eseri «bizim programımız» dı dedi.[31]

KOMÜNİST LİG'İN KURULUŞU

1846 yılı sonlarına doğru Paris ve Londra'daki Doğrular Lig'inin üyelerinin düşünüşlerinde bir değişim vardı. O zamana kadar çeşitli ütopyacı sosyalist akımların etkisi altında bulunan üyelerinin çoğu karmaşık bir ideolojik evrim geçirmişlerdi. Kaçınılmaz olarak çeşitli ütopyacı sistemlerle kafalı karışmıştı, çünkü bu sistemler işçi sınıfı hareketinin pratik meselelerine cevap vermekten uzaktılar. Aynı zamanda artık şekillenmiş olan ve en karmaşık ve hayatî meselelere ışık tutan bilimsel komünizmin zorlayıcı gücünün de farkına varıyorlardı. Doğrular Lig'inin öndeleri, yalnız Marks ve Engels'in işçi sınıfı örgütlerini doğru yola sokabileceklerine inanmışlardı. Zanaatkârların «eğitilmişler» e karşı duydukları geleneksel güvensizlik yavaş yavaş kayboluyordu ve toplumsal meslelerin çözümlenmesinde bilimin oynayacağı rolün ne olduğu gittikçe daha çok açıklık kazanıyordu.

1846 Kasım'ında Doğrular Lig'inin merkezî organının yeri Halk Odası *(Volkshalle)* Paris'ten Londra'ya taşındı. Üyeleri arasında saatçi Joseph Moll, ayakkabıcı Heinrich Bauer ve Karl Schapper vardı. Karl Schapper

(30) Karl Marks, **Felsefenin Sefaleti,** S. 152.
(31) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 27, S. 93.

öğrencilik yıllarından beri ihtilâlci hareketin aktif bir üyesiydi, şimdi de bir siyasî sürgündü ve zorunluluklar yüzünden yapmadığı iş kalmamıştı: odun yarıcılığı, biracılık, fıçıcılık ve dizgicilik. Lig'in üyelerine yayınladıkları genelge, Marks ve Engels'in etkisi altında belirli bir ideolojik gelişme sağlamış olduklarını ortaya çıkardı. Genelgede, «güçlü bir parti» kurmanın gerekliliği bildiriliyor ve işçi sınıfı hareketini çarpık, sunî sosyalist sistemler icat etmeye sürüklemenin yarattığı zarar gösteriliyordu. Genelge, burjuvazinin çeşitli kesimlerine karşı, proleter olmayan partilere karşı tutum vbg., gerçekten önemli çeşitli meseleleri tartışma alanına getiriyordu. Genelge 1847 mayıs ayı başlarında bir enternasyonal komünist kongrenin toplanmasını teklif ediyordu.

Kongre için bir gündem ortaya çıkartmakta güçlüklerle karşı karşıya kalan Doğrular Lig'i önderleri Marks ve Engels'in yardımlarını istemeyi kararlaştırdılar ve bu davranış Lig'in Londra örgütünün en aktif üyelerinden hararetli bir destek gördü. Halk Odası Moll'u resmen görevli olarak Brüksel'de Marks'la ve Paris'te Engels'le görüşmeye ve her ikisi ile de Lig'e katılmak, program ve diğer belgeleri oluşturmak için hangi şartlarda anlaşılabileceğini kararlaştırmaya gönderdi.

Marks ve Engels, Doğrular Lig'ine katılmaları için daha önce de teklifler almışlardı, ama bunların hepsini örgütte hâkim olan ütopyacı görüşleri paylaşmadıkları ve örgütlenmesinin sekter-komplocu ilkelerini onaylamadıkları için geri çevirmişlerdi. Kendisine yeniden teklif yapılan Marks ilkin Moll'un teklifi üzerinde düşündüyse de 1847 Şubat başlarında yapılan bir karşılıklı tartışma Doğrular Ligi'nin Londra'daki önderlerinin bu işi yeni bir temel üzerinde örgütlemeye hazırlıklı olduklarını ortaya çıkardı. Bu Marks ve Engels için varolan bir enternasyonal işçi sınıfı örgütlenmesini yeni öğretinin ilkelerine uygun bir temel üzerinde yeniden inşa ederek proleter partisinin çekirdeği haline getirmek için iyi bir fırsattı. Marks bu nokta üzerinde bir kere tatmin olduktan sonra Lig'e katılmayı kararlaştırdı, çağrı Engels tarafından da kabul edilmişti.

Bu görüşmelerin sonuçları Lig'in Londra'daki önderlerinin 1847 Şubat'ında yayınladıkları bir çağrıda yansıdı. Çağrı hiç bir isim vermemekle birlikte Marks-Engels ve takipçilerinin Lig'e katıldıklarını ima ediyor ve ayrıca şunları da ekliyordu: «Fransa ve Belçika'da yeni çizgi üzerinde geçici olarak örgütlenmiş bulunuyoruz.»[32] Kongrenin toplanması, hazırlıkların daha iyi yapılması için Mayıs'tan Haziran'a ertelenmişti. Gün-

(32) **Komünist Lig, Birinci Enternasyonal'in Öncüsü,** (Belgeler) Kolleksiyonu), Rusça baskısı, 1964, S. 133.

dem üzerinde Marks'la anlaşmaya varılmıştı; gündem Lig'in tepeden tırnağa yeniden örgütlenmesini, yeni kurullar oluşturulmasını, bir programın ele alınmasını, bir yayın organının hazırlanmasını vbg. içeriyordu. Marks ve Engels'in Moll ile yaptıkları konuşmalardan, Londra Merkez üyelerinin çeşitli sosyalist akımlara karşı daha açık bir tutum takınmalarını sağladı.

Marks Almanya'daki arkadaşlarını Halk Odası'yla giriştiği işlerden hemen haberdar etti ve onları yalnızca Lig'e katılmaya değil, Lig'in yeniden örgütlenmesinde de aktif rol almaya çağırdı. Roland Daniels'e 7 Mart 1847'de yazdığı bir mektupta, bir Belçika şehrinde parti meselelerinin tartışılacağı bir toplantının düzenlenmesini teklif etti. Engels'le yaptığı yazışmalarda da kongre hazırlıkları ve delegelerin seçimine ilişkin çeşitli örgütsel mesleler üzerindeki düşüncelerini açıkladı.

Kongre 1847 yılı Haziran başlarında Londra'da toplandı. Malî güçlükler Marks'ı Londra'ya gitmekten alakoydu, ama o Brüksel delegesi Wilhelm Wolff'a ayrıntılı direktifler vererek kendisinin ve Paris Delegesi Engels'in kongreyi doğru bir çizgi üzerinde yönetebileceklerine ikna etti.

Kongre'de Adalet Lig'inin adı Komünist Lig olarak değiştirildi. Kongre her bakımdan gerçek bir kuruluş kongresi, yeni ideolojik ilkeleri ve yeni yapısıyla yepyeni bir örgütün doğuş töreni oldu. Engels ve Wolff'un da katılmalarıyla yeni Tüzük taslakları getirildi, bu Tüzük yerel örgütlerde de tartışıldıktan sonra gelecek kongrede kabul edilecekti. Lig'in programının formülasyonu için önemli bir adım atıldı. Kongre programının temeli olarak Engels'in yazdığı sorulu-cevaplı bir Komünist İnanç Bildirimi'ni (Credo) kabul etti ve bunun üzerinde tartışılması için yerel örgütlerce incelenmesini kararlaştırdı. Bu Credo sonraları bütün işçi derneklerinin programları olarak kabul etmeyi gelenek haline getirdikleri bir metin oldu. Bu belge program ilkelerini bilimsel komünizm anlayışı içinde formüle ediyordu.[33]

Marks ile Moll arasında varılan anlaşma gereğince Lig bir komplocu gizli örgüte özgü bütün davranışları bir yana bıraktı. Yani yeni üyelerin yarı-mistik ayinlerle yemin etmelerini, birlik andı içilmesini, önemsiz görevlerin kurala bağlanmasını ve kötü kullanıma yol açan önderliğin ellerinde büyük ölçüde yetki toplanmasını bir yana bıraktı. Daha sonraları Marks kendine yazanlardan birine bunlar hakkında şöyle yazmıştı: «Engels ve ben bu gizli komünist derneğe girerken otoriteye tapınmanın Tü-

(33) Bakınız Grüdungsdokumente des Bundes Der Kommunisten (Junibis September), Hamburg, 1069, S. 53 - 58.

zükten çıkarılmasını şart koşmuştuk.»[34] Marks ve Engels bir proleter örgütünde önderlerin kişiliklerine tapınılmasına yer olmadığına inanırlardı.

Yeni Tüzüğe göre yönetim kurullarının seçilir oluşları yeterli bir derecedeki merkezileşme ve alt organların üst organlara tabi oluşları ilkesiyle birlikte yürümekteydi. Komünist Lig'in en yüksek organı yerel örgütlerden gelen delegelerin oluşturdukları kongrydi. Marks'ın ısrarları üzerine kongrenin gücünü kısıtlayan ve yerel örgütlere kongre kararlarını tanıyıp tanınmamakta serbestlik tanıyan madde daha sonra metinden çıkartıldı. İki kongrenin arasında yürütme gücü bir Merkez Komitesine veriliyordu. Örgütün, bir başkanı ve bir de asbaşkanı bulunan komünleri *(Gemeinde)* en küçük örgütlenme birimiydiler. Belli bir yörede birkaç komün bir bölge komitesince yönetilen bölgelerde bir araya gelmişlerdi.

Lig'in Tüzüğünü benimsemiş olan kişiler komünün, komün başkanının ve kendilerini tavsiye eden bir üyenin onayıyla Lig'e kabul edilirlerdi. Tüzüğü çeşitli şekillerde çiğneyen üyelerin örgütten çıkartılmalarına, aidatların ödenişine ve harcamaların nasıl yapılacağına ilişkin kurallar da getirilmişti. Üyeler komünizme inanmak, bir komüniste yaraşan bir hayat sürmek, Lig kararlarını ve Partinin gizliliğini gözetmek ve Komünist Lig'e düşman olan örgütlerden uzak durmakla yükümlüydüler. En son kural, gene Marks'ın insiyatifiyle, Lig'in üyelerini genel olarak bütün millî ya da siyasî örgütlere katılmaktan alakoyan eski sekter yasağın yerine konulmuştu.

Komünist Lig'in Tüzüğü işçi sınıfı hareketine o güne kadar işçi sınıfı örgütlerinin ve demokratik örgütlerin bağlı oldukları örgütsel ilkelerden daha yüksek bir örgütlenme ilkesini ilk olarak sağlıyordu. Tüzük aynı zamanda bu örgütlerin olumlu tecrübelerini de hesaba katarak hazırlanmıştı. Weitling'in takipçilerinin Lig saflarından atılmaları sekter ve ütopyacı dogmaları kabul etmenin bir proleter örgütün üyeliği ile bağdaşmayacağını ortaya koydu.

Kongre eski belirsiz sloganın — «Bütün İnsanlar Kardeştir!» — terkedilerek, bunun yerine Marks ve Engels'in ileri sürdükleri o büyük birlik çağrısının — «Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin!» — kabul edilmesini kararlaştırdı. Bunun yeni bir çağ açan önemi vardı; çünkü bu proleter enternasyonalizminin temel ilkesinin, bütün işçilerin enternasyonal dayanışması düşüncesinin, kapitalist baskıya karşı ortak mücadelede işçi sınıfının birlik ve kaynaşması düşüncesinin tarihte ilk olarak belirlendiği çağrıydı.

(34) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 34, S. 308.

Komünist Lig'in ideolojik bayrağının bilimsel komünizm olduğunu açıklayan bu ilk enternasyonal işçi sınıfı örgütünün kuruluşu, proletaryanın kurtuluş mücadelesi tarihinde çok büyük önem taşıyan bir olaydı. Bu olay Marksizmin işçi sınıfı hareketiyle kaynaşmasının başlangıcı ve Marksist dünya görüşünün ve enternasyonal proleter dayanışmasının gelecekte kazanacağı zaferlerin müjdecisiydi.

BRÜKSEL'DEKİ ALMAN İŞÇİLERİ BİRLİĞİ

Birinci Kongre'nin ardından Komünist Lig'in ideolojik ve örgütsel bakımlardan birliğinin sağlanma gereği doğdu. Komünist Haberleşme Komiteleri ve grupları Lig'le kaynaştılar. Marks'ın insiyatifiyle 5 Ağustos 1847'de Brüksel'de Lig'in bir komünü ve bir bölge örgütü kuruldu. Marks, Wolff, Gigot ve Alman İşçisi Junge Bölge Komitesi'ndeydiler. Başında Marks'ın bulunduğu bu komite Belçika komünlerini yönetmenin dışında daha birçok görevi yerine getiriyordu: Brüksel her bakımdan Komünist Lig'in yönetim merkezi haline geldi. Londra Komitesi her temel meselede derhal Brüksel Bölge Komitesi'ne danışabiliyordu.

Marks'ın en yakın dostları ve mücadele arkadaşları çok geçmeden Lig'in yönetiminde başlıca yerleri ellerine aldılar. Weydemeyer, Daniels ve Bürgers Batı Almanya'daki Lig komünlerinin örgütleyicileri ve önderleri olarak çalışıyorlardı. Paris'teki komünler Paris Bölge Komitesi'nin üyesi olan Engels tarafından yönetiliyordu. Engels 1847 Temmuz ayı sonlarında Lig'in işleriyle uğraşmak için Brüksel'e geldi ve aynı yılın Ekim ortalarına kadar orada kaldı.

Marks, Komünist Lig'in başlıca amacının komünist fikirlerin yayılışını organize etmek olduğuna inanıyordu. Mutlakiyetçi devletlerde varolan şartlar ve «liberal» rejimlerle yönetilen (Belçika, Fransa, İsviçre) gibi ülkelerde siyasî göçmenlerin karşısına çıkarılan engeller gözönüne alındığında Lig'in gizli bir örgüt olarak kalması gerekiyordu. Fakat Marks, Lig'in önceki örgütlerden — 1830'ların ve 1840 başlarının gizli işçi örgütlerinden — onların soyutlanmışlıklarını ve kitlelerden kopukluklarını kalıt olmaması için elinden geleni yaptı. Marks Lig'in illegal ve nispeten dar olan örgütlenmesinin Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği gibi açık işçi örgütleri ağıyla çevrelenmesi gerektiğine inanıyordu. Lig ya varolan eğitim dernekleriyle ilişki kurmak ya da kendisi yeni dernekler oluşturmak zorundaydı.

Bu düşünce çok geçmeden pratiğe dönüştürüldü. Komünist Lig'in

üyelerince oluşturulan eğitim dernekleri, kitaplıklar, çeşitli konular üzerinde işçiler için konferanslar, konserler vbg. düzenlediler. Devamlı siyasî toplantılar yapılıyordu. Marks daha sonra şu gözlemi yapmıştı: «Açık işçi derneklerinin ardında duran ve onları yöneten Lig bu derneklerde bir yandan açık propaganda faaliyeti için gerekli alanları elde ederken öte yandan da bu derneklerin en yetenekli üyelerini saflarına alarak kendini genişletti.»[35]

Marks ve Engels'in insiyatifiyle 1847 Ağustos'unun sonlarında Brüksel'de daha çok göçmen işçilerden oluşan bir Alman İşçiler Derneği kuruldu. Başlangıçtaki 37 üyesi birkaç ay içerisinde 100'e çıktı; yeni katılanlara önderlik edenler Komünist Lig Üyeleriydiler.

Dernek yoğun bir propaganda ve eğitim çalışması sürdürdü, Marks da bu derneğin en aktif üyelerinden biriydi. Aralığın ikinci yarısında Marks dernekte ekonomi politik üzerine bir dizi konferans verdi. Derneğin 31 Aralık 1847'de verdiği Yeni Yıl yemeğinde Marks'ın yaptığı bir konuşmanın kayıtları bugün elde bulunmaktadır. Bu konuşmada Marks yemekte bulunan Belçika ve Enternasyonal demokratik hareket önderlerinin yeni yıllarını kutladıktan sonra işçilerin demokratik özgürlükler için verecekleri mücadelenin önemini belirtti.

ÜCRETLİ EMEK VE SERMAYE

Marks Alman İşçiler Derneği'nde ekonomi politik üzerine verdiği konferansları bastırmayı düşünüyordu ve Weydemeyer'in bu amaçla kaleme aldığı konuşmaların bir kopyası da ellerinde bulunuyordu. Ne var ki 1848 başlarında Avrupa'da ihtilâlci hareketler patlak verdiğinden bunları Brüksel'de bastırtmanın imkânı yoktu. Marks konferansları verdikten on sekiz ay sonra bunların ancak bir kısmını *Ücretli Emek ve Sermaye* başlığı altında *Neue Rheinische Zeitung*'da yayımlamak imkânını buldu. Yayımlananlar konferansların tamamı değildi. Marks'ın elyazmaları arasında muhtemelen bu konferansların planı olan «Ücretler» başlıklı bir yazı bulunmaktadır.

Ücretli Emek ve Sermaye, Marks'ın 1840'larda *Felsefenin Sefaleti*'nin ardından yazdığı nispeten geniş ikinci ekonomik eserdir ve onun bu alandaki bilgisi ile özgün görüşlerini yansıtmaktadır. *Ücretli Emek ve Sermaye*, en karmaşık ekonomik problemleri bile basit terimlerle ve iş-

(35) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 14, S. 438.

çiler için olağanüstü bir açıklıkla ortaya koyarak, Marks'ın bilimsel fikirlerini halkın anlayacağı bir biçimde dile getirmekteki yeteneğinin mükemmel bir örneğidir.

Marks kapitalist sömürünün özünü açıklamayı, burjuvazinin egemenliğinin ve ücretli işçilerin köleliğinin ekonomik temelini ortaya çıkartmayı kendine görev bilmişti. Bu görevin yerine getirilmesi özellikle önem taşıyordu, çünkü burjuva sisteminin pek çok savunucusu işçileri, emekleri için kendilerine hakça ücret ödendiğine ve fabrika sahiplerinin de sermayeleri karşılığında en az bunun kadar hakça kâr ile ödüllendirildiklerine inandırmaya çalışıyorlardı. Bundan başka kapitalist üretime katılanların çıkarları arasında uyum sağlamaya çalışan çeşitli ütopyacı şemalar da vardı.

Marks bütün bu iddiaların gerçek yüzlerini gösterdi. İşçilere, ücretlerin ne olduğunu ve bunların nasıl belirlendiğini anlattı. İşçi kendisine çalıştığı zaman için ya da üretilen nesnelerin belirli bir miktarı için para ödeyen kapitalistle ticarî bir ilişki içine girerek emeğini satar. Ücret para ile ifade edilir; ücret işçinin mülkiyetini elinde tuttuğu tek metanın fiyatına verilen özel isimdir. İşçi bu alışverişi yapmaksızın, emeğini kapitaliste satmaksızın yaşayamaz. Onun canlı faaliyetinin başlıca şekli olan emek, kendisinin ve ailesinin varlığını korumasının tek aracıdır. Yalnızca ücretli emeğin, özgür emeğin tek görünümü olmasının nedeni budur. Sahibine bir kerede ve bütün hayatı boyunca onun mülkü olmak üzere satılan köle gibi, toprak sahibine emeğinin bir bölüğünü teslim ettiği için toprağa bağlanan serf gibi, ücretli işçi de gerçekte hayatı boyunca burjuva sınıfına bağlıdır. Yapabileceği tek şey emeğini satın alanı değiştirmek, bir kapitalistten ötekine gitmektir.

Bütün metaların fiyatları arz ve talep ile ve satıcılar arasındaki rekabetin etkisi altında değişir. Fakat bu değişme ve oynamalar ne olursa olsun, fiyatlar her zaman metanın üretim maliyeti seviyesinde kalmaya eğilim gösterirler. Bu fiyat oynamaları durgun olmadıkları gibi ölçülemezler de, ama bir kere başladılar mı peşlerinden «en ürkütücü tahribatı» getirirler ve kimi zaman, kriz dönemlerinde, gerçek bir sınaî anarşiye yol açarlar.

Marks üretim maliyeti ya da üretim değeri kategorisinin içine o zaman belirli metaların yapımında kullanılan ve kendilerinde belirlenen işzamanı ile ölçülen hammaddeleri ve iş araçlarını ve gene zamanla ölçülen dolaysız canlı emeği de kattı.

Diğer metalarla benzerlik kurulacak olunursa emeğin üretim maliyeti, işçinin (iş için-ç.) eğitilmesinin ve durumunu korumasının maliye-

tinden oluşur. Bu işçinin yaşaması için gerekli geçim araçlarının maliyetidir ve bu geçim araçlarının fiyatı ücretleri oluşturur.

Marks bunun ardından kârı tanımlamaya girişti ve sermayeyi, araçların ve kaynakların toplamı olarak, yeni üretim için kullanılan birikmiş emek olarak kabul eden geleneksel hatalı burjuva görüşünü reddetti. Sermaye maddî bir kabuğa sahiptir ve pek çok kimsenin işaret ettiği gibi bir şey olarak ortaya çıkar, ancak bir şeyin her zaman sermaye olarak hizmet görmediğini ilk kanıtlayan Marks'tır: Emeğin ürünü, birikmiş emek ancak belirli toplumsal ilişkiler içinde sermayeye dönüştürülür. Sermaye toplumsal gelişmenin belirli bir tarihî aşamasının ürünüdür ve sermayenin kendisi bir toplumsal ilişkidir, daha doğrusu burjuva üretim biçiminin, burjuva toplumunun hâkim üretim ilişkisidir. Maddî şekli ve onu oluşturan metalar toplamı ne olursa olsun sermaye öyle toplumne olursa olsun, onu oluşturan metalar toplamı ne olursa olsun sermaye, sal ilişkilerin varlığını gerektirir ki, bu ilişkiler içinde şeylerin sahipliği çalışma kapasitelerinden başka hiç bir şeye malik olmayan işçilerin dolaysız canlı emeğinin karşılığı ödenmeksizin mülk edinilmesini mümkün kılar. «Birikmiş emeği sermayeye dönüştüren tek şey, birikmiş, geçmişteki, maddeleşmiş emeğin dolaysız canlı emek üzerindeki egemenliğidir.»[36] Ücretli emek ve sermaye birbirini şartlandırır ve her biri ötekini doğurur.

Marks ücretli emeğin klasik tanımını yaptı ve ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi hakkındaki önermeyi daha da geliştirdi. Kapitalistin kârının kaynağının, işçinin ürettiği ürünün değerinden ücret olarak aldığı kendi geçim araçlarının değeri çıkartıldığı zaman geriye kalan fazla kısım olduğunu göstermek için canlı örnekler ortaya koydu. Marks gerçek ve nominal ücretler arasına da açık bir ayırım çizgisi çekti ve ayrıca ücretli işçi ve kapitalistin, yani emek ve sermayenin yeni üründeki nispî paylarının ifadesi olan nispî ücret kavramını ileri sürdü. Bu kavram büyük bir önem taşıyordu. Marks şu önemli kuralı da formüle etti: en elverişli şartlar altında bile işçinin payı ufalmaya, kapitalistin payı büyümeye yönelir. «*Kâr ve ücretler* varlıklarını *ters orantılı* olarak sürdürürler.»[37]

Marks ücretli emeğin ve sermayenin çıkarlarının birbirlerinin yüz seksen derece zıddı olduğunu ve burjuva toplumunun başlıca iki sınıfı proletarya ile burjuvazi arasında durmaksızın büyüyen bir uçurum oldu-

(36) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 161.
(37) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 161.

ğunu gösterdi. Toplumsal refahın ve emeğin üretkenliğinin artışıyla birlikte proletarya, örsünde kendisi için ancak «burjuvazinin onu kendi katarına bağladığı altından zincirlerini»[38] döver.

Ancak sermayenin hızla büyümesi toplumun ihtilâlci dönüşümünün ön şartlarını oluşturur. «Ücretler» başlığı altındaki genel notlarında Marks burjuva ücretli emek sisteminin proletaryanın toplumsal kurtuluşunun ve yeni bir toplumsal düzenin kurulmasının maddî araçlarının ortaya çıkmasını sağladığını önemle belirtiyordu. Önceki toplum şekilleriyle karşılaştırılacak olunursa kapitalizmin belirli bir avantajı vardır. Sermayenin egemenliği, toplumsal ilişkileri «kutsal buhur kokularından»[39] ve pederşahilikten öylesine uzaklaştırır ki, alım ve satımın nakit ilişkisi aradaki tek bağ olarak kalır. Proletarya köklü bir toplumsal ihtilâli gerçekleştirmeye muktedir olduğu bir örgütlenme ve güçlenme aşamasına ulaşır.

Marks ve Engels daha sonraki görüşlerinin ışığında, Marks'ın emeği bir meta olarak ele almakla klasiklerin yolunu izlemiş olduğu *Ücretli Emek ve Sermaye*'deki bazı önermelerini değiştirdiler. Marks, işçinin kapitaliste emeğini değil iş-gücünü sattığını belirledi. Bu bir terminolojik arıtmanın ötesinde bir şey - Marks'ın ekonomi politik alanındaki en büyük buluşuydu. Marks metanın değerini de, işçilerin üretip kapitalistlerin mülk edindikleri artı-ürünün değeri gibi çok önemli bir bileşeni dışarıda bırakarak üretim maliyetiyle tanımlamıştı. Başka bir deyişle *Ücretli Emek ve Sermaye* Marks'ın ekonomi teorisinin gelişmesinin henüz tamamlanmamış (kemale ermemiş) bir aşamasını yansıtıyordu. Marks bir ekonomist olarak en yüce yere 1840'ların sonlarına doğru, yeni proleter ekonomi öğretisinin ilkelerini formüle ederken erişti.

SÜREKLİ BİR YAYIN BAŞLATMAK İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR

Komünist fikirlerin geniş ölçüde yayılması için bir dergi yayınlanması şarttı. Brüksel Komünist Haberleşme Komitesi henüz faaliyette bulunduğu bir sırada Weydemeyer Marks'a: «Küçük makaleleri sansürsüz yayınlayabileceğimiz bir organın olmaması acınacak bir şey. Bunu yapabilecek tek insanın sen olduğundan eminim.»[40] diye yazmıştı.

(38) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 168.
(39) MEGA, Abt. 1, Bd. 6, S. 471.
(40) J. Weydemeyerden Marks'a, 28 Haziran 1846, (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

Komünist Lig'in kurulmasıyla birlikte böyle bir organa duyulan ihtiyaç daha da şiddetlendi. 1847 Ağustos'unda Marks, Belçika'da yayımlanacak olan hissedarlık temeli üzerine kurulu bir aylık derginin planını yapmıştı. Bunu Almanya ve Fransa'daki arkadaşlarıyla da konuştu ve abone kaydına başlanmasını teklif etti ama bu plandan ortaya bir şey çıkmadı.

Komünist Lig'in Londra'daki önderleri de Marks ve arkadaşlarının desteğiyle bir komünist gazete yayımlamak için çaba gösterdiler. En çok yardımı da Wilhelm Wolff'tan gördüler. *Kommünistiche Zeitschrift*'in bir örnek sayısı 1847 Eylül'ünde gün ışığına çıktı. Başlığında birlik çağrısı «Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin!» i taşıyordu. (Bu çağrı basılı olarak ilk kez çıkmıştı) ve içindeki yazılar Marks ve Engels'in etkilerinin izlerini taşıyordu. Gazetedeki makaleler ütopyacı sosyalist fikirleri eleştiriyor ve proletarya hareketinin bazı önemli taktik ilkeleri üzerinde duruyordu (özellikle işçi sınıfının Almanya'daki taktikleri üzerinde). Ancak gazete yayınını para yokluğu yüzünden ertelemek zorunda kaldı.

Marks ve Engels *Deutsche-Brüsseller-Zeitung* adındaki göçmen gazetesini Komünist Lig'in yayın organına dönüştürmek için bundan daha önemli sayılabilecek bir başka girişimde bulunmuşlardı. Bu gazete 1 Ocak 1847'den başlayarak haftada iki kere çıktı. Bu gazeteyi kuran ve yöneten, Paris'te kalmaya başladığından beri polisle ve Fransız Legitimist'leriyle ilişkisi bulunduğundan şüphelenilen Bornstedt'ti. Bornstedt bütün radikal-demokratik ve sosyalist akımların gazetenin sayfalarında temsil edilmelerini sağlamaya çalıştığı için gazetenin yapısı yamalı ve amorf bir görünüm taşıyordu. Ancak Marks ve Engels'in takipçileri — Georg Weerth, Ferdinand Wolff ve Wilhelm Wolff — gazeteye kerte kerte daha çok yazı yazmaya başladılar. Wilhelm Wolff gazetenin yalnızca demokratik düşüncelerin değil proleter ihtilâlci düşüncelerin de taşıyıcısı olması için çok çalıştı. Marks ve Engels de ara sıra gazeteye makaleler yazacaklardı.

Marks'ın takipçileri gazetede proletaryanın etkisinin daha da güçleneceğini umarak bu gelişmeleri hevesle izliyorlardı. 19 Nisan 1874'te Heinrich Bürger, Marks'a: «*Brüsseller-Zeitung* ne âlemde? Eğer Herr von Bornstedt'ten gözümüzü ayıracak olursak her şey pisliğin içine batacak. Mesele... onu biraz daha sıkılamanın mümkün olup olmadığıdır.»[41] diye yazmıştı.

1847 Ağustos'undan itibaren Marks ve Engels gazetenin çizgisini, onun

(41) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

yayımlanmasına doğrudan katılarak daha aktif bir şekilde etkilemeye kesin olarak karar verdiler. Marks, Herwegh'e 8 Ağustos'ta yazdığı mektuba gazetenin «çeşitli eksiklikler» ine rağmen «gene de bazı iyi nitelikleri» olduğunu ve yayımcısını «mümkün olan her bakımdan bizi yarı yarıya desteklemeye istekli olduğunu açıkladı[ğını - ç.]»[42] eklemişti. Bronstedt makul davranıyordu, çünkü malî güçlükler içerisindeydi ve şüphesiz gazetenin prestijinin — ve hisselerinin — eğer Marks ve Engels gibi çok tanınmış teorisyen ve yazarlar ellerini uzatacak olurlarsa birden kabaracağını umuyordu.

1847 yılı sonlarında Marks ve Engels'in gazete üzerinde büyük bir hâkimiyetleri vardı ve son sayının çıktığı 27 Şubat 1848'e kadar her bakımdan gazetenin yöneticisi gibi davranıyorlardı. Bornstedt gazetenin yalnız nominal yöneticisi idi.

Deutsch-Brüsseller-Zeitung böyellikle Komünist Lig'in, bilimsel komünizmin programını ve taktik ilkelerini ve mutlakiyetçi-feodal tutucu burjuva rejimlerine karşı ihtilâlci mücadele fikirlerini yayan gayri resmî organı haline geldi. Gazete genel demokratik hareketin en ön saflarında yer almış ve proletaryanın sınıf çıkarları ve toplumsal talepleri için kararlı bir tavır takınmıştı.

Gazetedeki çalışması boyunca Marks parlak bir ihtilâlci yazar olduğunu ortaya koydu. Yazıları teorik bir derinlik ve sağlam bir mantıkla keskin bir mizah ve heyecanlı bir polemiği bir araya getiriyordu. Gazeteci Marks uygun tarihî benzetmelerden, teşbihlerden ve büyük yazarların hayal güçlerinden yararlanmak için çok geniş bir alanı kapsayan edebî bilgisini ve yeteneklerini harekete geçirdi.

Bu dönemde Marks ve Engels'in yazdıkları makalelerin başlıca amacı, işçi sınıfına yaklaşmakta olan ihtilâl içindeki görevlerini ve oynayacağı rolü açıklamak ve ortaya çıkmakta olan proleter partisini gelecekteki kavgalar için ideolojik ve taktik bakımdan hazırlamaktı. Marks partiye liberal «sirenler» in cilvelerine ve en az onun kadar tehlikeli olan halkla ilgilenme maskesinin ardına gizlenen siyasî gericilerin yaltaklanmalarına karşı bağışıklık kazandırmk için uğraştı.

Marks'ın gazete yazı kurulunun sürekli bir üyesi olarak yazdığı ilk makalenin amacı da buydu. Bu makale tutucu *Rheinischer Bobachter* gazetesinde çıkan ve Prusya devletini halkın çıkarlarının savunucusu olarak tanımlayan yazarı belli olmayan bir yazı dizisiyle ilgili olarak yayımlanmıştı.

---

(42) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 467.

«*Rheinischer Bebachter*'in Komünizmi» başlıklı makalesinde Marks, Prusya monarşisini temize çıkaranların suratlarındaki «sosyalist» maskesini yırttı ve onları en kötü gericiler ve demagoglar olarak damgaladı.

Halk düşmanı Prusya devletinin bir toplumsal misyonla yüklü olduğu hakkındaki hikâyelerin baştan aşağı yanlış ve zararlı olduğunu gözler önüne serdi. Marks, daha sonraları Bismarck'ın Junker hükümetiyle flört eden önderlere saldırırken de, kendisinin «Prusya Kraliyet hükümeti sosyalizmi»[43] karşısındaki tavrının ne olduğunu göstermek için bu makaleye atıfta bulundu.

Marks gerici demagogların Hıristiyan dogmaları üzerindeki spekülasyonlarının gerçek değerlerinin ne olduğunu da ortaya koydu ve ihtilâlci proleter dünya görüşünün genel bir ifadeyle Hıristiyan ahlâkına ve bütün öteki dinlerin ahlâkî görüşlerine temelden düşman olduğunu dile getirdi. Şöyle yazmıştı: «Hıristiyanlığın toplumsal ilkeleri, ezenlerin ezilenlere karşı bütün zalimce davranışlarını ya doğuştan ya da başka şekilde işlenen günahlarının karşılığı olan haklı cezalar, ya da Tanrı'nın o sonsuz aklı ile günahkârlara çektirdiği sıkıntılar olduğunu ilân eder.

«Hıristiyanlığın toplumsal ilkeleri korkaklığı, kendine saygı duymamayı, alçaklığı, itaati, aşağılanmayı, kısacası kara kalabalıkların bütün niteliklerini göklere çıkarır, ama kara kalabalık muamelesi görmeyi reddeden proletaryanın cesarete, kendine saygı duymaya, gurura ve bağımsızlığa ekmekten çok daha fazla ihtiyacı vardır.»[44]

Marks'ın makalesi Almanya'da gelişmeye başlayan ihtilâlci durum içinde proletaryanın yerinin ne olacağının açık ve kesin olarak ortaya konuşunu içeriyordu. Marks, işçi sınıfının burjuvazinin Birleşik Eyalet Meclisi'ndeki yeterince kararlı olmayan tutumundan hoşnutsuz olduğunu özel olarak belirtmekle birlikte kitlelerden burjuva muhalefeti desteklemelerini istedi. Marks liberallerin ılımlı çizgilerinin karşısına mutlak monarşinin ihtilâlci yoldan yıkılmasını, yarı-feodal toplumsal ve siyasî sistemin demokratlaştırılmasını koydu. Bu demokratik değişiklikler için gerçekten temsil yeteneği olan bir halk meclisinin toplanmasını, angarya sisteminin kaldırılmasını, sınıf ayırımlarına son verilmesini, jüri tarafından yargılanma usulünün getirilmesini, basın yayın ve toplantı özgürlüğünün verilmesini içeren bir program taslağı hazırladı.

Bütün makale boyunca hâkim olan fikir, burjuva demokratik ihtilâlin itici gücünün halkın kendisi olduğuydu. Marks bu düşünceyi iyice dile

(43) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 16, S. 79.
(44) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 200.

getirmek için 17. ve 18. yüzyılların İngiliz ve Fransız ihtilâllerini ileri sürdü. Almanya'da ihtilâlin taleplerinin tutarlı bir çözüme kavuşması, kitlelerin ihtilâlci faaliyetlerine, feodal monarşiyi «hendeğe fırlatmaya» ve feodal malikâne sahiplerini yabalarıyla söküp atmaya hazırlıklı olup olmamalarına bağlı bulunduğunu önemle beilrtti. Marks Almanya için «ihtilâlci halk» ın bir araya gelmeleri, mutlak monarşi için en büyük tehlikeyi oluşturan üç sınıfın proleterlerin, küçük köylülerin ve kır yoksullarının güçleri demek olduğunu açıkladı.

Marks işçi sınıfının muzaffer bir burjuva ihtilâlinden kazançlı çıkacağını savunuyordu; çünkü, «burjuvazinin egemenliği proletaryanın ellerine yalnızca burjuvaziye *karşı* mücadele için yeni bir silah vermekle kalmaz, aynı zamanda onun için resmen tanınmış bir parti olarak yepyeni bir statü yaratır.»[45]

Marks ve Engels, işçi sınıfının kendi sınıfsal amaçlarını kavramasına yardım etmek için gösterdikleri çabalar içerisinde, *Deutsche-Brüsseler-Zeitung*'un okuyucularına Belçika ve öteki ülkelerdeki işçi sınıfı hareketleri hakkında daha çok bilgi vermesi için ellerinden geleni yaptılar. Alman İşçileri Derneği'nin toplantıları üzerine raporlar yayınlanmasını sağladılar. Gazete, komünist öğretinin çeşitli yanlarına ve proleter enternasyonalizminin ilkelerinin propagandasına ilişkin makaleler ve başka belgeler yayınladı.

ENTERNASYONAL EKONOMİSTLER KONGRESİ

16 - 18 Eylül 1847 tarihleri arasında Brüksel'de Serbest Ticaret üzerine enternasyonal bir kongre toplandı. Bu kongreyi düzenleyenler bütün ithalât vergilerinin kaldırılmasını, tam rekabet özgürlüğünü ve devletin iş hayatına müdahale etmemesini isteyen serbest ticaret yanlılarıydı. Kongreyi kendi sistemlerinin koruyuculuk karşısındaki avantajlarını sergileyebilecekleri bir fırsat olarak kabul ediyorlardı. Kongreye burjuva ekonomi biliminin önde gelen pek çok kişisi katılmış ve burjuva basını da kongrenin hayli reklamını yapmıştı.

Marks, Engels ve bazı arkadaşları burjuva ekonomistlerinin iki yüzlülüğünü göstermeye karar vererek kongreye katıldılar. Halk galerisinde işçiler de vardı. Marks kongreyi burjuva ideologlarıyla kılıçlarını çaprazlayabileceği ve onların görüşlerine proleter görüşüyle karşılık ve-

(45) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 193.

rebileceği bir arena olarak görüyordu. Kongrenin üçüncü günü Serbest Ticaretin işçi sınıfının durumuna yaptığı etki tartışılırken Marks ve Weerth adlarını tartışmacılar listesine yazdırdılar.

İlk söz alan Weerth oldu ve sözleri kongrede o ana kadar söylenmiş olanların tümünü yere çaldı. Halk galerisinden yükselen onaylayıcı haykırışlara karşılık olarak Weerth, kendi sorunlarının tartışıldığı bir kongrede neden işçi delegelerinin bulunmadığının açıklanmasını istedi. Serbest Ticaret sanki işçiler için çok kutsal bir şeymiş gibi davranan Serbest Ticaretçilerin hayasızca yalanlarını yüzlerine vurdu ve proletaryanın içinde bulunduğu durumun canlı bir tablosunu çizdi.

Weerth'i konuşması kongreye katılanlar üzerinde bir elektrik şoku etkisi yaptı ve hepsi birbiri peşisıra onun ileri sürdüklerini çürütmek için söz almak üzere kürsüye hücum ettiler. Marks'ın sırası geldiği zaman tartışmayı düzenleyenler, henüz konuşmacılar listesindekilerin hepsi konuşmamış oldukları halde toplantıyı kapattılar. Alelacele Serbest Ticareti onaylayan bir karar alındı ve kongreye son verildi.

Marks ve mücadele arkadaşları bu rezilce davranışları demokratik basında ve işçi sınıfı basınında protesto ettiler. 29 Eylül 1847'de Belçika gazetesi *Atelier Democratique* Marks'ın hazırladığı konuşmanın bir özetini yayınladı. Engels *Deutsch-Brüsseller-Zeitung*'da ve Marks'ın yapacak olduğu konuşmanın bir özetini yayımlayan Chartist *Northern Star*'da kongre üzerine makaleler yazdı. Böylece Brüksel'deki ekonomistler kongresinde burjuva ve proleter akımları arasında ortaya çıkan çatışma basında önemli bir yer tuttu.

Marks konuşmasında her iki burjuva sisteminin savunucuları tarafından kullanılan yanıltıcı şiarları ve halkın çıkarları üzerine yaptıkları spekülasyonları sergileyerek koruyuculuğun ve Serbest Ticaretin bilimsel proleter eleştirisini yapıyordu.

Marks buna ve öteki meselelere somut bir tarihî yaklaşım uyguladı. Kapitalizmin ilk aşamalarında koruyuculuğun kapitalist sistemin oluşumunu hızlandıran ve onu feodalizme karşı mücadelede güçlendiren bir etken olduğunu ileri sürdü. Ancak 1840'lara gelindiğinde koruyuculuk, yalnızca koruyucu vergilerin feodal kalıntılar karşısında burjuvazinin durumunu güçlendirdiği Almanya gibi ülkeler için haklı görülebilirdi. Ancak, bir bütün olarak kapitalizmin erişmiş olduğu bugünkü gelişme aşamasında koruyuculuk, sermayenin serbest dolaşımını ve üretici güçlerin enternasyonal ölçekte büyümesini engelliyordu. Bundan ötürü Marks koruyuculuğun tutucu ve her ikisi arasında tercih yapılacak olunursa Serbest Ticaretin daha ilerici olduğunu belirtti.

Marks Serbest Ticareti savunanların üzerinde durdukları gibi onun bütün toplumsal hastalıkların devası olmadığını, tersine bu hastalıkları vahimleştirdiğini ve kapitalizmin çelişkilerini yoğunlaştırdığını gösterdi. Serbest Ticaret işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasındaki uzlaşmazlıkları dernleştirmekle birlikte kapitalist sistemin çöküşünün ön şartlarının gelişmesini de hızlandırıyordu. «Bir Serbest Ticaretten yanayız, çünkü Serbest Ticaret yoluyla ekonomik kanunların tümü en şaşırtıcı çelişkileriyle birlikte, çok daha geniş bir ölçekte, çok daha geniş topraklar üzerinde, bütün dünya toprakları üzerinde etkilerini göstereceklerdir; biz Serbest Ticaret'ten yanayız, çünkü bütün bu çelişkilerin karşı karşıya geldikleri tek bir grup içinde birleşmelerinden, proletaryanın kurtuluşuyla son bulacak olan mücadele doğacaktır.»[46]

Marks buna işçi sınıfının hiç bir ekonomi siyasetinin kendisini kurtarmasını beklemediğini, proletaryanın şiarının bütün toplumsal sistemin ihtilâlci yoldan temelden dönüşümü olduğunu ekledi. Proletarya umutlarını hiç bir gücün «insafına» ya da «insanseverliğine» değil kendi ihtilâlci enerjisine bağlamalıydı. «Toplumsal reformlara hiç bir zaman güçlünün zayıflığı yol açmaz; bunlar zayıfın gücüyle gerçekleştirilmelidirler ve gerçekleşeceklerdir.»[47]

KARL HEINZEN'LE POLEMİK

Marks ve Engels Komünist Lig'in ideolojik tutumunu yalnızca burjuva doktrinerlerine karşı değil, bir grup Alman Radikal yayımcının ve yazarın (Fröbel, Struve, Ruge ve başkaları) komünizme düşman tavrını dile getiren Karl Heinzen gibi küçük burjuva demokratlarına karşı da savunmak zorundaydılar.

Eski bir küçük memur ve *Rheinische Zeitung*'un eski yazarlarından biri olan Heinzen 1844'te yazdığı kitabı *Prusya Bürokrasisi* yüzünden üstlerinin hışmına uğradı ve tutuklanmaktan kurtulmak için Almanya'dan kaçmak zorunda kaldı. 1845 yılında Brüksel'de liberal meşruti hayallerden kurtulması için kendisine yardımcı olmaya çalışan Marks, Freiligrath ve Bürgers'le uzun uzun siyasî tartışmalar yapmıştı. Bir süre sonra İsviçre'ye gitti ve orda isyankâr bir bireyciliğin içine gömüldü. Görünüşte oldukça ihtilâlci fakat gerçekte oldukça bayağı bir radikalizmin içine atıldı. Almanların derhal ayaklanarak, kendisinin bütün kötülüklerin

(46) **The Northern Star,** No. 250, 9 Ekim 1847.
(47) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 4, S. 298.

kaynağı olarak gördüğü monarkları ortadan kaldırmalarını ve bir federal cumhuriyet kurmalarını istiyordu. Aynı zamanda basında da komünistlere sataşan makaleler yazıyordu.

1847 sonbaharında Marks ve Engels Heinzen'in kendilerini bir polemiğe girmeye zorladığını gördüler. Engels «Komünistler ve Karl Heinzen» başlıklı makalesinde komünizmi bir görüş sistemi ve hayatın gerekliliklerinden kaynaklanan bir toplumsal hareket olarak tanımlıyordu. Komünistlerin nihaî hedeflerinin burjuva demokartik özgürlüklerin elde edilmesinin çok daha ötesinde bulunduğunu, ancak bununla birlikte acil görevlerinin burjuva demokrasisini elde etmek olduğunu bunun için de bazı kısa vadeli toplumsal taleplerini ödünç almış ve bunları daha iyi bir demokrasiyi kurma mücadelesinde demokratlarla birlikte çalıştıklarını belirtti. Fakat komünistlerin yol arkadaşlarının görüşleriyle uzlaşmaları beklenemezdi ve onları hatalı görüşlerinden ötürü eleştirmeye hakları vardı. Heinzen'in basit toplumsal ve siyasî görüşlerinin, toplumsal adaletin Alman monarklarına karşı bir tek, anlık ihtilâlci harekete girişmekle elde edilebileceğini öngördüğünü söyledi. Heinzen komünistlerin bazı kısa vadeli toplumsal isteklerini ödünç almış ve bunları daha iyi bir dünya için cahilane fantezilere döndürüp bütün kurtuluş hareketlerinin nihaî amacı olarak ileri sürmüştü.

Engels'in makalesi Heinzen'e bir başka anti-komünist saldırıya girişme fırsatı verdi. Heinzen bunu *Deutzsche-Brüsseller-Zeitung*'da «Komünistlerin Bir 'Temsilcisi'» başlıklı makalesinde gerçekleştirdi. Burada, saçmalıklarında daha da ileri giderek komünistlerin «tutarsızlıkları» ve «görüşlerindeki sebatsızlıkları» üzerine ahlâkî vaazlar veriyordu.

Bu sefer Heinzen'e *Deutzsche-Brüsseller-Zeitung*'da Marks'ın yazdığı «Ahlâkî Eleştiri ve Eleştirisel Ahlâk» başlıklı makale ile karşılık verildi.

Marks'ın yazdığı makalelerin çoğu gibi bu da birkaç düzeyde ele alınabilir: bu her şeyden önce siyasî cehaleti ve bayağı ahlâkı sergileyen parlak bir mizahtır, çeşitli edebî olguların derinlemesine bir değerlendirilmesini içeren tarih-edebî bir makaledir, tarihî materyalizmin önemli önermelerini ortaya koyan teorik bir sosyoloji el kitabıdır ve Komünist Lig'in programını ve taktik ilkelerini yorumlayan bir parti belgesidir. Bu geniş içerik Terence, Cercantes, Shakespeare, Goethe ve 18. yüzyıl satiristi Jean Paul'dan alınan benzetmelerin büyük ölçüde kullanıldığı edebî bir forma bürünmüştür.

Heinzen, fikirlerini ispat edecek geçerli münakaşalar yerine «ahlâkî öfkeyi» ve suistimali koymakta hayli hünerliydi; Marks bu tutumu reformasyon döneminde tamahkâr (churlish) olarak nitelenen edebiyat

türüyle karşılaştırarak rezil etti. Heinzen'in «boş, anlamsız, Thrasonvari kendisiyle aşırı ölçüde öğünen, büyüklük taslayan, saldırılarında kaba ön yargılarıyla hareket eden, başkalarının kabalıkları karşısındaysa histeriye varan bir duyarlık gösteren»[48] edebiyatı canlandırma şerefine eriştiğini gösterdi. Marks, Heinzen'in ahlâka başvurmasının bir filistenin (cahil ve saldırgan - ç.) ihtilâlci komünist fikirler karşısındaki tepkisi olduğunu gösterdi; ancak «erdemli filisten» in doğrudan şaşmayan aklına göre bu fikirlerin ahlâksız ve yıkıcı olabilmesi mümkündü. Heinzen'in filisten ahlâkı bayağı sosyolojik görüşleriyle tam bir uygunluk içindeydi.

Marks Heinzen'in sosyolojik görüşlerini eleştirerek tarihî materyalizmin bazı önermelerini de geliştirdi. Burjuva ve küçük burjuva demokratları tarafından büyük ölçüde kabul edilen siyasî iktidarın, «mülkiyetin dağılımındaki bütün eşitsizliklerin» kaynaklandığı amansız bir güç olduğu hakkındaki sathî görüşleri çürüttü ve mevcut otorite bir yıkılırsa bütün kötülüklerin hemen ortadan kalkacağını varsayan hayalleri yok etti. Marks, ekonomik temel ve siyasî üstyapı arasındaki ilişkiler üzerindeki öğretisinin temellerini somut olarak açıkladı ve formüle etti.

Mülkiyet ilişkilerini belirleyen şeyin siyasî iktidar olmadığını, tam tersine siyasî iktidarı belirleyen şeyin tarihî köklerden kaynaklanan üretim, ya da mülkiyet ilişkileri ve toplumun bunun sonucu olan sınıf yapısı olduğunu yazdı. Bu yüzden siyasî sistemi kendi irademizle değiştirmemiz mümkün değildir, bunun için belirli bir olgunluğa erişmiş ekonomik ve tarihî ön şartlar gerekmektedir. Yeni gelişmekte olan mülkiyet ilişkileri mevcut siyasî üstyapıyla uzlaşmaz bir çelişki içine girmelidir. Ancak üstyapı hiç bir zaman toplumda pasif bir güç değildir. Siyasî iktidar yükselen sınıf tarafından kullanıldığı zaman ileriye doğru gelişmenin hızlanmasına yardım eder, çöken sınıfın ellerinde bulunduğu zaman ileriye doğru gelişmenin hızlanmasına yardım eder, çöken sınıfın ellerinde bulunduğu zaman ise ilerlemenin karşısına dikilen büyük bir engeldir. Bu yüzden yeni toplumsal sistem eski siyasî üstyapıyı ihtilâlci eylem yoluyla yerinden söküp atmadıkça yenilgiye uğratamaz. Marks'ın meseleyi koyduğu gibi toplumun eski siyasî kabuğunun patlatılması gerekir.

Marks ekonomik temel ile siyasî üstyapı arasındaki ilişkilerin bir portresini çizebilmek için mutlak monarşinin tarihî gelişmesini ortaya koydu. Bu, o zamanlar yalnızca tarih biliminin karşısına çıkan bir yükümlülük değil, aynı zamanda mutlakiyetçiliğin özünü açığa çıkartmak

(48) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 331. Thrason, Terence'in komedisi **Eunuchus**'daki sersem ve kibir bir savaşçı.

için çözülmesi gereken hayatî bir meseleydi de. Birçok Avrupa ülkesinde mutlakiyetçi rejimlerle mücadele günün başlıca meselesiydi. İlk başlarda mutlak monarşi — ortaçağ zümrelerinin çözülüp dağıldığı ve burjuvazinin yükseldiği dönemin feodal monarşisi — bir bütün olarak ilerici bir merkezileştirme fonksiyonunu icra ediyordu, ama burjuva ilişkileri değiştikçe durum değişti. «Geçmişte hem millî gücün hem de kendi saltanatının gerekli şartları olarak ticaretin ve sanayiin ve bunun sonucu olarak da burjuva sınıfının yükselişini hızlandırdığı halde Mutlak Monarşi, şimdi artık yeterince güçlenen burjuvazinin elinde tehlikeli bir silah haline gelmiş olan sanayii ve ticareti her yerde kösteklemektedir.»[49] Mutlakiyetçi rejimin ve öteki ortaçağ kalıntılarının ortadan kaldırılması Almanya, Avusturya ve İtalya'da hayatî bir ihtiyaç haline gelmişti.

Bu ise yalnızca 18. yüzyıl sonlarında «Fransa'nın yüzünden feodal kalıntıları bir sihirli değnekmişçesine alıp götüren»[50] ihtilâlci teröre benzeyen kitlelerin kararlı ihtilâlci eylemiyle sağlanabilirdi. Heinzen'in aceleci ve göstermelik ihtilâlciliğinin aksine Marks, Almanya'daki ve öteki ülkelerdeki komünistlerin 1789-1794 türünden, son sözü halkın söyleyeceği bir ihtilâl beklediklerini söyledi. Burjuvazinin uzlaşmacı siyaseti karşısında emekçi sınıflar ihtilâlci görevlerini tam olarak yerine getirmek zorundaydılar, çünkü Almanya'daki burjuvalar genellikle «*mutlak* monarşiyi mümkün olduğu kadar ihtilâle başvurmaksızın barışçı yollardan bir *burjuva* monarşisine dönüştürmenin yollarını arıyorlardı.»[51] Burada Marks'ın burjuva ihtilâlinde proletaryanın egemenliği öğretisinin tohumlarını görürüz.

Marks burjuva ihtilâlini ihtilâlci mücadelede bir ara aşama olarak görüyordu. Burjuva ihtilâlinin zaferinin bütün toplumsal meseleleri bir anda çözmesini beklemenin de ütopyadan başka bir şey olamayacağını gösterdi. Ama Heinzen'in siyasî ideali bundan başka bir şey değildi. Zira o, örnek bir devlet olarak nitelediği ABD prototipine uygun olarak, «toplumsal kurumlarıyla birlikte bir federal cumhuriyet» tasarlıyordu.

Marks Kuzey Amerika devletinin ve toplumunun sömürücü karakterini gözler önüne sererek Avrupa'da durmaksızın yayılan Atlantik-ötesi Cumhuriyetinin bir toplumsal ahenk ülkesi olduğu mitine bir darbe indirdi. Marks ABD ve İsviçre'de uygulandığı şekli ile federalizmin, o sıralar büyük bir merkezileşme ihtiyacı içinde bulunan feodal parçalara ayrılmış Almanya için geçerli olamayacağını ileri sürdü. Federalizm, hem

(49) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 347.
(50) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 339.
(51) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 352.

merkezileşmiş bir devlet içinde çok daha kolaylıkla birleşebilecek olan proletaryanın sınıfsal yükümlülükleri bakımından hem de burjuva demokratik değişim için verilecek olan mücadelenin tutarlılığı bakımından kabul edilebilir bir şey değildi. Bu tarihî şartlar altında Almanya'yı federalleştirmek, onun bazı ortaçağ özelliklerini korumak anlamına gelirdi. Bu yüzden Marks küçük burjuva demokratlarının düşüncelerinin karşısına «*tek* ve bölünmez bir cumhuriyet»[52] istemiyle çıktı.

İşçiler, diye yazmıştı Marks: «*burjuva ihtilâline*, o bir *işçi ihtilâlinin* ön şartı olduğundan ötürü katılabilirler ve katılmalıdırlar.»[53] Burjuva ihtilâli zafer kazanır kazanmaz işçilerin burjuvazinin egemenliğini kurduğu bütün ülkelerde karşı karşıya kaldıkları görevleri yerine getirmek için verdikleri mücadele, yani «iktidar olma, hepsinin de ötesinde ihtilâlci iktidar olma»[54] mücadelesi en ciddî bir şekilde başgösterir. Marks böylelikle öğretisinin en belirli önermelerinden birinin üzerinde durmak için basından yararlanma yolunu da bulmuş oldu. Bu önermenin özü toplumun toplumsal bakımdan yeniden inşası için bir araç olarak proletaryanın diktatörlüğü düşüncesiydi.

İHTİLÂLCİ GÜÇLERİ BİRLEŞTİRME MÜCADELESİ

Marks ve Engels proleter ihtilâlcilerini, ileri görüşlü burjuva ve küçük burjuva demokratlarını bir araya getiren Brüksel Demokratik Birliği'nin kuruluşunda aktif olarak rol aldılar. Böyle bir enternasyonal birlik kurma düşüncesi 1847 Eylül ayı sonlarına doğru Belçikalı ve göçmen demokratlar arasında doğmuştu. 27 Eylül'de verilen bir enternasyonal yemekte enternasyonal bir birlik kurulması için karara varıldı. O sıra Marks kişisel işleri için akrabalarını görmeye gittiği Hollanda'da bulunuyordu. Engels, o yokken işçilerle yeni örgüt arasında bağlar kurulmasını sağladı ve kendisi de örgütün başkan yardımcılığına çağrıldı. Paris'e dönmek üzere olduğundan Engels o akşam yemeğe başkanlık eden Belçikalı avukat Lucien Jottrand'a bir mektup yazarak, «komite de Alman demokrasisini temsil etmeye en çok hakkı olan Marks'ı»[55] kendi yerine aday gösterdi.

Marks Hollanda'ya yaptığı yolculuktan 1847 Ekim ayı başlarında

(52) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 355.
(53) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 352.
(54) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 338.
(55) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 469.

döndü ve kendini büyük bir içtenlikle yeni örgütün kuruluş hazırlıklarına verdi. 7 Kasım 1847'de Brüksel Demokratik Birliği 63 kurucu üyenin katıldığı bir toplantı ile kurulmuş oldu. Birliğin Tüzüğü düzenli toplantılar ve konferanslar yapılmasını, tebliğler ve kitapçıklar yayınlanmasını ve Belçika'nın öteki şehirlerindeki ve yurt dışındaki benzer örgütlerle bağlar kurulmasını öngörüyordu. Birlik Komitesi 15 Kasım'da yapılan bir toplantıda yürütme kurulu olarak tespit edildi. Yürütme kurulunda 1830 Belçika ihtilâline katılmış olan General François Mellinet fahrî başkan, Jottrand başkan, Marks ve 1834 Lyon ayaklanması savaşçılarından biri olan Fransız sosyalisti Jacques İmbert de başkan yardımcısı olarak görev yapacaklardı. Öteki yürütme kurulu üyeleri de Polonya göçmenlerini temsil eden Lelewel ve Alman komünistlerinin temsilcisi Weerth olarak seçilmişti.

Brüksel'den ayrılana kadar (1848 Mart başları) Marks Demokratik Birliğin faaliyetlerini Avrupa'daki ihtilâlci ve demokratik güçlerin temas merkezi haline getirmeyi amaçlayarak etkilemeye devam etti. Birlik daha çok Marks'ın çabaları sayesinde Chartist'lerle, Londra'daki Fraternal Demokratlarla, Fransız, İsveç, ve Alman Demokratlarıyla enternasyonal bağlar kurdu. Yurt dışındaki ihtilâlci olaylara karşı yakın bir ilgi gösterdi ve İsviçre radikallerini *Sonderbund*'a — 1847 Aralığında ülkede bir iç savaş başlatan yedi gerici kanton arasındaki ittifaka — karşı verdikleri mücadelelerinde açıkça destekledi. Demokratik Birlik üyeleri bir enternasyonal demokratik kongrenin toplanması meselesini görüştüler.

Marks, Birliği Belçika'daki ihtilâlci demokratik hareketin de önder gücü haline getirmeye çalıştı, Birlik yalnızca Brüksel'deki demokratların değil öteki şehirlerin de desteğini kazanmıştı.

Birlik'teki proleter ihtilâlcileriyle brujuva ve küçük burjuva cumhuriyetçileri (Jottrand da bunların arasındaydı) arasında belirli bir sürtüşme vardı. Cumhuriyetçiler, Birliğin proleter üyelerinin komünist görüşlerini kuşku ile karşıladıklarından Birliğin faaliyetlerini Belçika anayasasının sınırları içinde tutmaya çalışıyorlar ve Marks'ın kendilerinin onayladıkları Serbest Ticaret hakkındaki eleştirilerinden hoşnutsuz olduklarını gösteriyorlardı. Marks ile Jottrand arasındaki ayrılıklar neredeyse bir kopmaya doğru gidiyordu. 22 Şubat 1848'deki bir Birlik toplantısında Marks, başkan yardımcılığından istifa ettiğini açıklamak zorunda kaldı, ama Jottrand uzlaştırıcı bir tavır takınarak Marks'ı görevine devam etmeye çağırdı ve gergin durumu göz önüne alan Marks bunu kabul etti.

Marks ve Engels yayın organının adından ötürü *Réforme* olarak bi-

linen Fransa'daki sosyalist-demokratik partiyle bağlar kurabilmeye özel bir itina gösteriyorlardı. Parti demokratik bir cumhuriyet, herkese eşit oy hakkı ve emekçi halkın çıkarları doğrultusunda belirli tedbirler alınmasını isteyerek reform hareketinde aktif bir rol oynuyordu.

Fakat partinin küçük burjuva önderleri, Ledru Rollin ve Louis Blanc, bunları gerçekleştirebilecek ihtilâlci eylem bakımından hazırlıksız olduklarını çoğu zaman gizleyen ihtilâlci şiarların ardından sürükleniyorlardı. *Réforme*'un aktif üyelerinden çoğu bağımsız işçi sınıfı hareketini kuşkuyla karşılıyorlar ve öteki ülkelerin demokratlarına karşı kibirli ve milliyetçi bir tavır takınıyorlardı.

Marks ve Engels, Louis Blanc'ın 1840'ta yayımladığı *Emeğin Örgütlenmesi* başlıklı broşürde ortaya koyduğu küçük burjuva sosyalist teorisini kabul edilebilir olarak görmüyorlardı. Bu broşür yüzeysel olmakla birlikte burjuva toplumunu kötülüklerinin (üretim anarşisi, rekabet vbg.) sert bir eleştirisini yapıyor ve toplumsal meselenin hükümet yardımıyla kurulacak ve işletilecek olan işçi üretim dernekleri vasıtasıyla çözümlenebileceğini ileri sürüyordu. «Devlet yoksulların bankeridir» diyor ve böylelikle kapitalist sistemdeki devlet iktidarının sınıf karakterini çarpıtıyordu. Sosyalizme sınıflararası işbirliği ve burjuva devletinin yardımıyla varılabileceğine dair zararlı hayaller yayıyordu.

Marks ve Engels sosyalist-demokratik partinin ve onun önderlerinin yetersizliklerini açıkça görüyorlardı, fakat demokratların enternasyonal alandaki birliğinin genişlemesi adına onunla işbirliğine girmeyi kararlaştırdılar, çünkü bütün güçsüzlüğüne rağmen parti Fransız kitlelerinin ihtilâlci ruh halini biraz olsun yansıtabiliyordu. Bu bağların kurulmasında başlıca rolü oynayan Engels'ti. Louis Blanc'ın Marks'a yazdığı bugün hâlâ mevcut bulunan bir mektup — bu mektubun üzerinde tarih bulunmamaktadır, ancak o döneme ait olduğundan şüphe yoktur — Marks'ın partinin önderleriyle dolaysız temasta olduğunu göstermektedir.

Ancak görüş farklılıklarından ötürü hiç bir zaman tam anlamıyla anlaşmaya varılamadı. Engels *Réforme*'un Marks'ın ekonomistler kongresinde verecek olduğu söylevin özetini ve *Felsefenin Sefaleti* üzerine bir incelemeyi basmasını istediği zaman, özellikle Louis Blanc'tan gelen üstü kapalı ama inatçı bir muhalefetle karşılaştı.

Engels 1847 Aralığında ve 1848 Ocağında *The Northern Star* ve *Deutsche-Brüsseller-Zeitung*'da *Réforme* partisinin önderlerinin komünistlerin kabule değer bulmadıkları fikirlerini, özellikle de Fransa'nın dünya tarihinde özel bir kozmopolitan rol oynayacağına ve Fransız de-

mokratlarının enternasyonal demokratik harekette öncü bir rollerinin bulunduğuna dair fikirlerini eleştiren makaleler yazdı.

Marks ve Engels'in Demokratik Birlik'teki faaliyetleri ve *Réforme* partisiyle olan ilişkileri, onların küçük burjuva ve burjuva demokratlarıyla olan ilişkilerinin belirli ilkeleri bulunduğunu ve herhangi bir ideolojik uzlaşmaya girişmedikleri gibi onların hayallerini, yanılgılarını eleştirmekten de geri durmadıklarını gösterir. Engels: «Farklı ülkelerin demokratları arasındaki ittifak karşılıklı eleştiriyi ortadan kaldırmaz. Böyle bir eleştiri mutlaka olmalıdır. Eleştiri olmadıkça anlaşma olamaz ve bu yüzden ittifak da olamaz.»[56] diye yazdı. Proleter ve demokratik güçleri tek bir kamp içerisinde toplamaya çalışırlarken, Marks ve Engels proleter partisinin genel demokratik hareket karşısındaki siyasetinin ilkelerini formüle ettiler.

Demokratik Birliğin Belçika'nın siyasî hayatında ve enternasyonal arenada oynadığı rolü belirleyen, her şeyden çok birliğin Sol ve esas olarak proleter kanadıydı. Belçika polisinin baş tehlike olarak gördüğü de bu kanattı. Polis Marks'ı sürekli olarak denetim altında tutuyordu. Brüksel'e geldiğinden beri polis gazetelerde yazdığı yazıları ve yeni malzemeler hakkındaki raporları kapsayan bir dosya tutmuştu. Belçika'nın gerici hâkim çevreleri Marks ve arkadaşlarının işini toptan görmek için fırsat kolluyorlardı.

KOMÜNİST LİG'İN İKİNCİ KONGRESİ

Komünist Lig'in birinci kongresinin eriştiği başarının, Tüzüğün kabul edilmesi ve bir programın benimsenmesiyle sağlamlaştırılması gerekiyordu. Bu da bir başka kongre toplanmasını zorunlu kıldı. Lig içinde gelişen durumda, Londra'daki Merkez Komitesinin erken bir kongre toplanmasını istemesinin başka bir nedeniydi. Özellikle Almanya ve İsviçre'deki bazı komünlerin sekter unsurları, önderliğin çizgisine karşı mücadelelerini yoğunlaştırmışlardı. 18 Ekim 1847'de Brüksel Bölge Komitesine gönderdiği bir tebliğde Merkez Komitesi, durumun ancak bir başka kongre ile düzeltilebileceğini söylüyordu. Tebliği imzalayan Schapper, Moll ve Bauer, Marks'ın kongreye katılması için ısrar ediyorlardı.

Marks ve Engels kongreye, bilimsel komünizm temelleri üzerine kurulmuş olan enternasyonal proleter örgütünün birliğinin ve taktik plat-

(56) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 426.

formunun önündeki engellerin kaldırılması için bir fırsat yarattığından ötürü de büyük önem veriyorlardı. Marks Brüksel bölgesinin, Engels ise Paris bölgesinin Komünist Lig'deki temsilcileriydiler.

Kongre hazırlıkları boyunca Lig Komünleri Engels tarafından yazılan ve bir önceki 1847 kongresinde benimsenen Komünist İnanç Bildiriminin (kısa soru cevap listesi) üzerinde tartıştılar. Paris komünlerinde Hess'in yazdığı «harikulâde geliştirilmiş» bir başka taslak ileri sürüldüyse de doyurucu bulunmadı. Lig'in Paris'teki üyelerinin kendisini bununla görevlendirmesi üzerine Engels, taslağını gözden geçirerek genişletti ve ona *Komünizmin İlkeleri* adını verdi. Eski formunu muhafaza etmekle birlikte proleter partisinin en önemli program ilkelerinin ve taktik öğretilerinin tam olarak sergilenmesini sağladı. Engels proletarya ihtilâlinin ön şartlarını ortaya koydu ve ihtilâlci proletaryanın iktidarı ele geçirdikten sonra komünizme giden yolu açması için alması gereken tedbirleri anahatlarıyla sıraladı.

Ancak Engels'in kendisi de bunu programın kaba bir taslağından başka bir şey olarak görmedi ve çok geçmeden kapsamlı bir tarihî açıklamayı ve tutarlı bir sergilemeyi gerektiren programın soru-cevap formu içinde tutulmasının imkânsız olduğunun farkına vardı. Londra'dan ayrılmadan birkaç gün evvel Marks'a «İnanç Bildirimi üzerinde biraz düşün. Ben bu soru-cevap formunu bir yana bırakarak, bunu Komünist *Manifesto* olarak adlandırmamız gerektiğine inanıyorum. İçinde tarihle az çok ilgisi bulunan şeyler olacağı için bugüne kadar kullandığımız form artık yetersiz kalıyor.»[57] diye yazmıştı.

Marks bu düşünceyi bütünüyle benimsedi. O da Engels gibi *Komünizmin İlkeleri*'ni Komünist Lig'in programının ilk varyantı olarak görüyor ve nihaî şeklini aldığında onun militan bir parti manifestosu olması gerektiğini düşünüyordu.

27 Kasım 1847'de iki arkadaş Londra'ya giderken yol üzerindeki bir Belçika deniz kıyısı sayfiyesi olan Ostend'de buluştular ve Manş'ı geçmeden önce burada Crown oteline kongrede üzerinde durulacak meselelerin ilk taslağını hazırlamak üzere yerleştiler.

Kongre 29 Kasım'dan 8 Aralık 1847'ye kadar sürdü ve enternasyonal proletarya hareketinin temsilcilerinin bir forumu oldu. Kongreye Almanya, Fransa, İsviçre, İngiltere ve Belçika'dan gelen delegeler katılmışlardı. Kongrenin çalışmalarına katılanlar arasında her ikisi de Komünist Lig'in üyeleri olan Chartist Harney ve Jones, ve ihtilâlci Polonyalı göç-

(57) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 45.

menlerin bazı önderleri bulunuyordu. Schapper Kongrenin başkanlığına, Engels de sekreterliğine seçilmişlerdi. Kongre oturumlarında Marks ve Engels'in bilimsel komünizmin ilkelerini savundukları ateşli tartışmalar oldu.

Kongrede Marks'ın bir konuşmacı olarak ayırdedici özellikleri olan sağlam mantığı ve akıl yürütmede her zaman doğru sonuçlara varan yeteneği ortaya çıktı. Hazır bulunan herkes onun kişiliğinden, güçlü zekâsından, ansiklopedik bilgisinden, bükülmez iradesinden ve tükenmez enerjisinden çok etkilenmişti. Ama o hiç bir zaman burjuvazinin siyasî sözcülerinde ve sosyalist önderlerin bazılarında bulunan gösteriş merakına kapılmadı ve bunlara iltifat etmedi. İdeolojik hasımları ve karmaşık ve sekter görüşleri savunmakta ısrar edenler onu katı ve müstehzi bulurlarken, işçiler işçi sınıfı davasına sadık ihtilâlciler onu sağlam, dost ve etkileyici buluyorlardı.

Marks'ı Kongrenin oturumlarında, Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde, özel ya da genel toplantılarda gören işçilerin çoğu karşılarında yalnızca yaşına oranla muazzam bir bilgi sahibi olan dahi bir bilim adamı değil, işçi sınıfını her şart altında yönetebilecek olan bilge ve vazgeçilmez bir önder bulunduğunun farkına varmışlardı. Eski bir işçi sınıfı savaşçısı olan ve o günlerde terzilik yapan Friedrich Lessner Marks'la tanışmasını hayatı boyunca unutmamıştı. Marks için şunları yazmıştı: «Marks'ı görür görmez bu dikkat çekici insanın büyüklüğünü ve üstünlüğünü hissettim. Ondan sonra bana bir tek duygu hâkim oldu. Kendisini yönetecek böyle önderleri olduktan sonra işçi sınıfının mücadeleyi kazanmaması imkânsızdı.»[58]

Lessner ve başkaları özellikle Marks'ın işçilerin toplantılarında yaptığı konuşmalardan çok etkilenmişlerdi. «Marks doğuştan bir halk önderiydi. Konuşması kısa ve ikna ediciydi ve herkesi kendi mantığını kabul etmeye zorluyordu. Hiç bir zaman fazladan bir tek kelime bile söylemezdi. Her cümlesi bir düşünce ve her düşüncesi de konuşma zincirinin gerekli halkalarından biriydi.»[59]

Marks kongrenin sonuçlarından memnundu. Komünist Lig program tartışmalarında yeni proleter öğretisinin ilkeleri tam bir zafer kazandı. Marks ve Engelsten programı bir Manifesto şeklinde yazmaları istendi. Onların teklifi ile de partinin dış ilişkilerinde yerini Komünist Partisi

(58) Marks und Engels und die ersten proletarizchen Revolutionare Berlin, 1965, S. 132.

(59) **Marks ve Engels'ten Anılar**, Moskova, 1957, S. 153.

olarak açıkça belirlemesi karar altına alındı. Kongre daha önce taslak olarak hazırlanan Tüzüğü oldukça geliştirilmiş bir şekilde kabul etti. Tüzüğün birinci maddesi şöyleydi: «Lig'in amacı burjuvazinin devrilmesi, yönetimin proletaryaya geçmesi, sınıf uzlaşmazlıkları üzerine kurulu eski burjuva toplumunun ortadan kaldırılması, sınıfsız özel mülkiyetsiz yeni bir toplumun kurulmasıdır.»[60]

Marks Londra'da Brüksel Demokratik Derneği'nin ona kendi isteği üzerine verdiği bir görevi de yerine getirdi. Bu İngiltere'deki demokratik örgütlerle ve işçi sınıfı örgütleriyle ilişki kurmak göreviydi. 29 Kasım 1847'de Marks ve Engels Londra'da Fraternal Demokratlar tarafından düzenlenen 1830 Polonya ayaklanmasını anma toplantısına katıldılar, Marks'ın adı okunduğunda büyük bir alkış koptu. Marks konuşmasında proleter enternasyonalizminin belirli bazı ilkelerini formüle etti. Döğüşen proletarya ile Polonya'nın ve öteki ezilen ülkelerin birliği düşüncesini ortaya koydu. Burjuva kozmopolitlerinin kapitalist sistem altında milletlerin kardeşliğinden iki yüzlüce söz etmelerini açıkladı ve yalnızca işçi sınıfının millî baskıya karşı sonuna kadar mücadele edebilecek olan güç olduğunu belirtti. Protletaryanın burjuvazi karşısındaki zaferi «bütün ezilen milletlerin kurtuluşlarının işareti»[61] olacaktı.

Engels'te kendi konuşmasında buna «Başkalarını ezmeye devam eden hiç bir milletin özgür olama[yacağını - ç.]»[62] ekledi.

Marks'ın İngiltere'ye yaptığı yolculuk Brüksel Demokratik Birliği'nin enternasyonal bağlarını gözle görülür bir şekilde güçlendirdi. Londra'da bir enternasyonal demokratik kongre toplanması üzerine yaptığı konuşmalar başarılı oldu ve Chartist önderlerin ve proleter ve demokratik göçmenlerin desteğini kazandı. Orada Chartist hareketin en yetenekli ihtilâlci önderlerinden birisi olan Ernst Jones ile tanışma fırsatı buldu.

Londra'da kaldıkları süre boyunca Marks ve Engels Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin toplantılarına katıldılar ve bu toplantıların sağladığı fırsattan yararlanarak komünist teorinin ve taktiklerinin ilkelerini açıklama imkânı buldular. 30 Kasım 1847'de Marks Birlik üyelerine proletarya hareketinin ve komünist propagandanın çeşitli yanlarına ilişkin bir rapor sundu. Komünist görüşün yayılmasında çok önem verdiği bir konu olan dinin bilimsel eleştirisini ele aldı. Engels iki kere — 30 Kasım ve 7 Aralıkta — konuştu ve esas olarak ekonomik meselelere değindi.

(60) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4, S. 596.
(61) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4. S. 416.
(62) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 4. S. 417.

Marks'ın Brüksel'e 13 Aralık 1847'de döndüğü anlaşılıyor. Engels'ten birkaç gün sonra oraya gelmişti. Ay sonuna doğru Engels Paris'e geri döndü, fakat orada uzun boylu kalamadı, çünkü 1848 Ocak ayında Fransız hükümeti tarafından Fransa'dan çıkarıldı ve Brüksel'e döndü.

1847 sonları ve 1848 başlarında patlamak üzere olan ihtilâlin atmosferi içinde gerçek bir önder haline gelen Marks, tükenmek bilmez enerjisi ile yoğun bir çalışmanın içindeydi. Bir yığın faaliyetin içerisine gömülmüştü. Komünist Parti Manifestosu'nu yazmak, Alman İşçileri Derneği'nde konferans vermek, Komünist Lig'e kılavuzluk etmek, halk toplantılarında konuşmak, basında işçi sınıfının karşıtlarına saldırmak, mektuplar yazmak, arkadaşlarla buluşmak. *Deutsche-Brüsseller-Zeitung*'un yönetimi için de hayli çaba harcıyordu, özellikle Engels Brüksel'de olmadığı zamanlar Marks onun da görevlerini üstlenmek zorunda kalıyordu.

Marks Brüksel Demokratik Birliği'ne de önemli bir zaman ve dikkat ayırıyordu. 19 Aralık'ta Birlik üyelerine Londra'ya yaptığı ziyaret hakkında bir rapor sundu. 26 Aralık'ta yapılan bir toplantıda Fransa'dan uzaklaştırılan Bakunin'in ve Alman Komünisti Dr. d'Ester'in üyeliğe alınmaları teklifini destekledi. 9 Ocak 1848'de Birliğin düzenlediği bir toplantıda Serbest Ticaret üzerine konuştu. 20 Ocak'tan bir süre sonra Birlik delegasyonuyla birlikte Ghent'e bir yerel şubenin açılış törenine gitti. 13 Şubat'taki açılış töreninde Fraternal Demokratlara gönderilen bir mesajın taslağının yazılmasına yardımcı oldu. 20 Şubat'ta kendisinin Fransa'dan kovuluşu ile ilgili raporun okunduğu Birlik toplantısına başkanlık etti. 22 Şubat'ta Marks ve Engels Polonya'nın bağımsızlığı için savaşanların onuruna düzenlenen bir toplantıda konuştular.

Enternasyonal demokratik kongre hazırlıkları ilerliyordu ve 18 Aralık 1847 tarihli bir mektupta Harney Millî, Charter Birliği'nin Merkez Yürütme Komitesinin kongreye katılmaya karar verdiğini Marks'a bildirmişti. Kongrenin yeri ve tarihi üzerine anlaşmaya varılmıştı. Belçika'daki 1830 ihtilâlinin 18. yıldönümü ile çakışması istendiğinden kongre 25 Ağustos 1848'de Brüksel'de yapılacaktı. Bu derli toplu plan yürürlüğe konulamadı, çünkü Avrupa ihtilâlci olaylar girdabının içerisine girmişti.

Marks'ın Brüksel Demokratik Birliği'nde 9 Ocak 1848'de yaptığı konuşma Belçika kamu hayatında büyük bir olay olmuştu. Marks burada Fransızca konuştu ve dinleyiciler aksanında hiç bir tutukluk olmadığını gördüler. Konuşmasını bitirdiğinde bu konuşmanın masrafları dernek tarafından karşılanmak üzere bastırılması için yapılan teklif kabul edil-

di. Daha sonra konuşma bir broşür olarak çıkmazdan önce, *Deutsche-Brüsseller-Zeitung* 16 Ocak 1848'de ayrıntılı bir özetini yayımladı.

«Serbest Ticaret Meselesi Hakkında Konuşma» Marks'ın 1857 Eylül'ünde enternasyonal ekonomistler kongresinde yapmayı tasarladığı konuşma için toparladığı malzemeye eklenen birkaç yeni tez üzerine kurulmuştu. Lenin Marks'ın görüşlerini şöyle özetlemişti : «[Marks'ın - ç.] çözümlemesinden çıkardığı sonuç, Serbest Ticaretin sermayenin gelişme serbestliğinden başka bir şey olmadığıdır.»[63]

Marks aynı zamanda Serbest Ticaretin burjuva savunucularını da şiddetle eleştiriyordu. Eleştirisi burjuva liberalizmini de aynı şekilde sergileyerek genişliyordu Liberallerin özgürlük hakkında ettikleri sözlerin yanlış ve iki yüzlü olduğunu, burjuvazinin ve burjuva ideologlarının, özgürlük ve eşitlik düşüncesini onu bir vahşet ve sömürü bahanesine ve kitleleri aldatma aracına dönüştürerek korkunç bir şekilde çarpıttıklarını gösterdi.

«Serbest Ticaret Meselesi Hakkında Konuşma» Marks'ın sömürgecilik siyaseti üzerine yazdığı ilk eserlerinden biriydi. Sömürgeci düzenin kapitalizmin yağmacı karakterinin kendisinden, burjuvazinin millî sınırların çok dışına taşan ve hem dünya pazarındaki rekabeti ve hem de bir ülkenin kendisini bir başka ülke zararına zenginleştirmek isteğini doğuran sömürme arzusundan kaynaklandığını gösterdi. Marks tutsak ülkelerin ekonomilerinin burjuvasinin çıkarlarına zorla bağlı kılınmasının yarattığı vahim sonuçları da belirtti. Kozmopolit burjuva düşüncesinin de yardımıyla sömürgeci baskıları haklı çıkartma çabalarına ve Serbest Ticaretin milletlerin kardeşliğini sağlamanın ve onları tek bir uygarlık içinde toplamanın yolu olarak gösterilmesine büyük bir öfkeyle karşılık verdi. Marks: «Kozmopolit sömürüyü evrensel kardeşlik olarak adlandırmak yalnızca burjuvazinin kafasından çıkabilecek olan bir düşüncedir»[64] diye yazmıştı.

Marks'ın 22 Şubat 1848'de Cracow ayaklanmasının ikinci yıldönümü için yapılan anma toplantısında verdiği söylev de hem proleter hem demokratik çevrelerde büyük ölçüde fikir birliği ile karşılandı. Bu konuşma Engels ve Lelewel'in konuşmalarıyla birlikte ayrı bir broşür olarak basılmıştı. Marks bu konuşmasında proleter partisinin ezilen halkların millî kurtuluş mücadelelerini desteklerken hareketin ihtilâlci demokratik güçelrinin, millî bağımsızlık mücadelesini feodal baskıya karşı di-

(63) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 2, S. 263.
(64) Karl Marks, **Felsefenin Sefaleti,** Moskova, 1966, S. 193.

renen köylü hareketinin desteğiyle birlikte götürmesini sağlamak gerektiğini belirtti. Gerçekte Cracow ayaklanması ileriye doğru atılmış büyük bir adımdı, çünkü bu ayaklanma «millî davayı demokrasi davasıyla ve ezilen sınıfın kurtuluş davasıyla»[65] özdeşleştirmişti. Marks Polonya'nın dirilişinin ihtilâlci demokratik bir temel üzerinde gerçekleştirilmesi gerektiğini önemle belirtti.

KOMÜNİST PARTİ MANİFESTOSU ÜZERİNDE ÇALIŞMA

Marks'ın bu dönemdeki çabaları esas olarak *Komünist Parti Manifestosu*'nun yazılması üzerinde yoğunlaşmıştı. Marks ve Engels *Manifesto* üzerinde Komünist Lig kongresinin kapanışının ardından birkaç gün sonra Londra'da ve daha sonra Engels Paris'e gidene kadar Brüksel'de birlikte çalıştılar. Bundan sonra Marks *Manifesto* üzerinde bütün bir ay tek başına çalıştı. Yeni ihtilâlci öğretinin temel düşüncelerini, içten bir heyecanı ve ihtilâlci bir ruhu berrak ve parlak bir üslupla birleştiren kısa ve en özlü bir edebî form içerisinde toparlamaya uğraştı. *Komünist Parti Manifestosu*'nun iki kişi — Marks ve Engels — tarafından yaratılmasına ve onların yaratıcı işbirliğinin meyvesi olmasına ve metnin bir bölümünün Engels'in *Komünizmin İlkeleri*'nin üzerine kurulmuş olmasına rağmen, bu düşüncelere edebî ifadesini veren Marks'tı. *Manifesto* Marks'ın ihtilâlci bir deha ve büyük bir edebiyat ustası olduğunu göstermiştir.

Manifesto'nun taslaklarının yalnızca bir sayfası bugüne kadar kalabilmiştir fakat o bile Marks'ın *Manifesto*'yu yazarken ne güçlüklerle karşılaştığını göstermeye yeter. Marks'ın doyurucu olmayan ifadeleri karalayıp düzelterek doğru kelimeyi yorulmaksızın araştırarak her cümle üzerinde, o cümlenin edebî değeri üzerinde durarak çalıştığını görürüz. Üçüncü Bölüm'ün bugün hâlâ mevcut olan taslağı da Marks'ın *Manifesto*'nun yapısını durmaksızın geliştirdiğini ve ona her yeni taslakta daha da tutarlılık kazandırdığını gösterir. *Manifesto* Ocak ayı sonlarına doğru bitirilmiş ve elyazması Londra'ya gönderilmişti.

Manifesto Londra'da Komünist Lig'in ve Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin bir üyesi olan J. E. Burghard adındaki bir Alman göçmeninin küçük matbaasında basılmıştı. İlk Almanca baskı Fransa'daki Şubat ih-

(65) Célébration a Brüxelles, du deuxieme anniversaire de la Revolution Polonaise du 22 Fevrier 1846, Brüxelles, 1848, p. 13.

tilâliyle aynı güne rastladı. 1848 Mart ayı ortalarında Fransa ve Almanya'da dağıtılması için 1000 nüshası Paris'e gelmişti. Baskının geri kalan kısmı başka ülkelere gönderildi.

1848'in Nisan ve Mayıs aylarında aynı matbaa bir başka baskı yaptı. 1848 Mart'ından Haziran'ına kadar *Manifesto* Alman göçmenlerinin gazetesi *Deutsche Londener Zeitung*'da seri halinde yayımlandı.

Çok geçmeden *Manifesto*'yu öteki Avrupa dillerinde yayımlamak için de bir çok çabalara girişildi. Fransa'da 1848'den 1851'e kadar üç ya da dört çevirisi ve 1848'de Paris'te İtalyanca ve İspanyolca çevirileri yapıldı. Fakat bu çeviriler yayımlanmadan kaldı.

1848 Nisan'ında o sıralar Barmen'de bulunan Engels *Manifesto*'yu İngilizceye çeviriyordu. Fakat ilk İngilizce çeviri ancak iki yıl sonra Chartist *Red Republican* dergisinde editör Harney'in *Manifesto*'nun yazarlarının Marks ve Engels olduklarını o güne kadar ilk olarak açıklayan önsözü ile birlikte Temmuz ve Kasım 1850 arasında yayımlandı. Daha önceki bütün baskılarında ve daha sonraki baskılarının çoğunda *Manifesto* yazarlarının adı konulmadan anonim olarak basılmıştı.

Danimarka dilindeki bir baskı 1848'de Fraternal Demokratlar Derneği'nin Danimarkalı üyelerince yayımlandı. 1848 yılı sonlarında Paris'te Polonya dilinde bir baskısı yapıldı. Ütopyacı sosyalist Götrek'in dağıtımını yaptığı İsveççe baskı Stokholm'de «Komünizmin Sesi. Komünist Partinin Deklerasyonu» adı altında yayımlandı. Ancak şu da var ki birlik çağrısı olan «Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin» yerine «Halkın Sesi Tanrı'nın Sesidir» yazılmıştı.

Proletaryanın özgürlük mücadelesi daha geniş boyutlar kazandıkça *Manifesto*'nun yeni baskıları çıktı ve okuyucularının sayısı durmaksızın arttı. 1890 yılında Engels, «*Komünist Manifasto*'nun tarihi bir bakıma 1848'den bu yana işçi sınıfı hareketinin tarihini yansıtmaktadır»[66] derken haklıydı. Bu büyük eser İspanyol sosyalist José Mesa, Macar proleter ihtilâlcisi Leo Frankel, Marksizmin Rusya'daki öncüsü Georgi Plekhanov, Bulgar Sosyal-Demokrat Partisi'nin kurucusu Dimitr Blagoev, ünlü Bolşevik yazar Vaclav Varocsky ve Macar komünistlerinin önderi Bela Kun tarafından kendi dillerine çevrilmişti. Rusça'ya 1893 yılında Samara'da kaldığı sırada Lenin tarafından da çevrilmiş ve el yazması halinde ihtilâlci çevrelerde okunmuştu.

Manifesto'yu okuyanlar ondaki düşüncelerin ve *Manifesto*'nun kendi üzerlerinde yaptığı muazzam etkiyi hemen hissediyorlardı. *Manifesto*'yu

(66) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 103.

okuduktan sonra Lessner şunları söylemişti: «Coşkunluk ve hayal içinde kaybettiklerimi hedef bilinci ve bilgi içinde buldum.»[67]

Ama hâkim sınıflar için ise *Manifesto*'yu okumak bir suçtu. Yıllar boyu pek çok ülkede yalnızca illegal kanallardan *Manifesto*'nun okunabilmesi sağlandı. Resmî tepki Marks ve Engels'in dünya sömürgelerine vurduğu yerden ses getiren bir darbe indirdiklerini gösteriyordu.

İLK MARKSİST PROGRAM

Manifesto Marksizmin kurucularının 1848 ihtilâli öncesindeki yaratıcı çalışmalarının doruğudur ve muazzam bir tarihî öneme sahiptir. *Manifesto* bütün ülkelerin işçilerine kapitalist boyunduruktan kurtulup muzaffer proleter ihtilâline doğru ilerleyişin yolunu gösteren bir programdı. Engels 1888'de *Manifesto*'nun «Bütün sosyalist edebiyatın halk tarafından en çok bilinen, en enternasyonal eseri, Sibirya'dan Kaliforniya'ya kadar milyonlarca işçi tarafından kabul edilen bir ortak platform»[68] olduğunu söylerken tamamen haklıydı. Lenin de şunları yazmıştı: «Bu eser bugüne kadar yazılmış olan ciltler dolusu eserin tümüne bedeldir: bugüne kadar *Manifesto*'nun ruhu uygar dünyanın bütün örgütlü ve döğüşen proletaryasına ilham kaynağı olmuş ve kılavuzluk etmiştir.»[69]

Manifesto Marksizmin temellerinin tutarlı ve istikrarlı olarak ilk sergilenişiydi. O güne kadar Marks ve Engels bilimsel komünizmin temel ilkelerinin ve ekonomi teorilerinin başlıca çıkış noktalarını formüle ederek öğretilerinin sağlam teorik temellerini atmışlardı. *Manifesto* Marksizmin bileşenlerinin tek bir organik bütün oluşturduğunu gösterir. Lenin bu konuda şunları yazmıştı: «Bu eser dahiyane bir parlaklık ve açıklıkla yeni bir dünya kavramını, toplumsal hayat alanını da kucaklayan tutarlı materyalizmi, gelişmenin en kapsamlı ve en derin öğretisi olarak diyalektiği, sınıf mücadelesinin ve proletaryanın — yeni, komünist bir toplumun yaratıcısının — dünya ölçüsündeki tarihî ihtilâlci rolünün teorisinin ana hatlarını vermektedir.»[70]

Manifesto ortaya çıktığı tarihî durumun ve burjuva dünyasındaki güçlerin komünist hareketin ortaya çıkışını izlerken duydukları korku ve nefretin bir tanımıyla başlar. «Avrupa'da bir hayalet kol geziyor - ko-

(67) **Marks ve Engels'ten Anılar,** S. 150.
(68) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 27.
(69) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 2, S. 263.
(70) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 21, S. 48.

münizmin hayaleti. Köhne Avrupa'nın bütün güçleri: Papa ve Çar, Metternich ve Guizot, Fransız Radikalleri ve Alman polis ajanları bu hayaleti kovmak için kutsal bir ittifaka girmişlerdir.»[71] Marks ve Engels komünizme atılan bütün bu iftiraları çürütmenin tek ve en iyi yolunun ihtilâlci öğretilerinin ilkelerinin sağlam ve açık olarak ortaya konulması olduğuna inanıyorlardı.

Manifesto kapitalizmin kökenini ve gelişmesini gözler önüne serer ve onun iç çelişkilerini, proletarya ve burjuvazi arasındaki derinleşen ve genişleyen sınıf antagonizmlerini sergiler. Feodalizmin yerini alan kapitalizmin kuruluşu, üretici güçlerin büyümesinde, ekonomik gelişmenin ilerlemesinde, bilim ve kültürün yücelmesinde misli görülmemiş bir artışla birlikte yürür. Fakat gelişmesinin belirli bir aşamasında burjuva toplumundaki üretim ilişkileri — daha önceki üretim biçimlerinde olduğu gibi — büyüyen üretici güçleri karşılayamaz hale geldi, onların gelişmesini engelleyen bir bukağıya dönüştü, bütün kapitalist dünyayı sarsan ekonomik bunalımlar doğurdu. *Manifesto* burjuva toplumunu, afsunlarıyla çağırdığı cinler âleminin güçlerini artık kontrol edemez hale gelen büyücüye benzetir. Feodalizmle mücadele ederken ilerici bir sınıf olan burjuvazi, gerici bir sınıfa ve toplumsal ilerlemenin önüne dikilen bir engele dönüşmüştür artık.

Manifesto kapitalist toplumun gerçek tabiatını, işçileri acımasızca sömürmesini, insanlık dışı ahlâkı ve paranın insan ilişkilerini alınıp satılan nesnelere, insan onurunu, bilgisini ve becerisini bir değişim değerine dönüştüren sınır tanımaz hâkimiyetini genel olarak sergiler. Kapitalist sistem insanla insan arasında her türlü örtüyü üzerinden atmış kişisel çıkardan, zayıfın güçlü tarafından sömürülmesini ve soyulmasını milletler arasındaki ilişkilerin ilkesi haline getiren kaba «nakit ödeme» den başka hiç bir bağ bırakmaz. Burjuvazi nasıl kırı şehre bağımlı bir hale getirmişse, ekonomik gelişmelerinin başlangıcında bulunan ülkeleri de «uygar ülkelere, köylü milletleri burjuva milletlere, Doğu'yu Batı'ya öylesine bağımlı»[72] hale getirir.

Burjuvazinin hâkimiyeti bütn milletleri sömürge bağları içine soktu ve kanlı yıkıcı savaşlara yol açtı.

Burjuvazi yüzlerce ve binlerce işçiyi büyük fabrikalarda toplayarak ve daha yüksek bir işbölümü tarzına ve ekonominin çeşitli dalları arasında daha yakın bağlar oluşmasına yol açarak üretimi toplumsal bir temel

(71) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 108.
(72) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 112.

üzerine getirdi. Ne var ki, özel kapitalist mülkiyet ve mülk edinme tarzı üretimin toplumsal karakteri ile bağdaşmayan bir çelişme içerisine girdi. Kapitalist ekonominin kanunlarının işleyişi objektif olarak bütün kapitalist sistemle birlikte üretim araçlarındaki kapitalist özel mülkiyeti ortadan kaldırmanın da yollarını açmaktadır.

Ancak, Marks ve Engels kapitalizmin çöküşünün kaçınılmazlığını ispatlamakla birlikte bunun kendiliğinden olmayacağını önemle belirttiler. Kapitalizmin mezar kazıcısı rolünü belirli bir sınıf üstlenecektir. Bu sınıf kapitalist sistemin kendisi tarafından yaratılmıştır. Burjuvazi «Yalnızca kendi ölümünü getirecek olan silahları yaratmakla kalmamış, bu silahları kuşanacak insanları — modern işçi sınıfını — proleterleri de yaratmıştır.»[73]

Can çekişen hiç bir sınıf tarih sahnesini kendiliğinden terketmez, bunun için burjuvazi de yalnızca sert bir sınıf mücadelesiyle ve proleter ihtilâliyle devrilebilir.

Bu ihtilâlci sonuç sınıf mücadelesinin toplum tarihindeki rolünün derin bir çözümlenmesi üzerine temellendirilmiştir. İlkel toplumun çölüp dağılmasından beri ezenlerle ezilenler arasındaki mücadele tarihi gelişmenin ardındaki başlıca devindirici güç olmuştur. Burjuva toplumu iki sınıf arasındaki antagonizmi, aralarında diğer sınıf ve tabakaların — köylülük, küçük esnaf ve zanaatkârlar ve lumpen proletaryanın — aracı rolünü oynadığı proletarya ve burjuvazi arasındaki antagonizmi açığa çıkarmıştır. Kapitalizm geliştikçe köylülük ve kırın orta kesimleri çöktüler ve yokoldular. Artık ilerlemelerinin ve ihtilâle gidebilmelerinin tek yolu işçi sınıfıyla birleşmek, onunla onun önderliği altında eylem birliğinde anlaşmaktı.

Manifesto işçi sınıfının o güne kadar tarih sahnesine çıkmış sınıfların en ihtilâlcisi olarak dünya tarihinde oynayacağı rolün kapsamlı bir izahını içermektedir. Öteki ezilen sınıflar tabakalaştıkları ve birbirlerinden koptukları halde, proletarya kapitalist işletmelerde merkezileşmiş ve yoğunlaşmış, durmaksızın büyümüş ve işte tam da bu durumundan ötürü tüm ücretli kölelik sisteminin amansız ve eşi görülmedik bir düşmanı olarak mücadele alanında boy göstermişti. İşçilerin sonuna kadar mülksüzleşmeleri onları ihtilâlci yapan bir etken haline gelir ve kapitalizme karşı tutarlı olarak mücadele edebilecek bir duruma sokar. «Onların kendileri için alakoyacakları ve güçlendirecekleri hiç bir şeyleri yoktur; onların görevi özel mülkiyetin güvenliği için konulmuş olan

(73) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 114.

bütün koruganları tahrip etmektir.»[74] Hem, işçi sınıfı kapitalizme karşı savaşını yalnızca kendisi için sürdürmemektedir. O, kurtarıcı görevini, bütün ezilenlerin bütün çalışan insan soyunun çıkarları için onları bütün zamanlar boyunca her türlü baskı ve sömürüden kurtararak yerine getirir.

Manifesto, kendiliğinden ayaklanmalardan ve makinaların tahribinden başlayarak amaçlarının ne olduğunu kavrayan ve güçlerini millî ölçekte birleştirmeyi başaran ihtilâlci proletaryanın örgütlü direnişine kadar işçilerin burjuvaziye karşı mücadelelerinin geçtiği çeşitli aşamaları gösterir. Bu burjuva toplumunun bağrında kaçınılmaz olarak açık bir ihtilâlin patlak verişine kadar gelişen ve burjuvazinin yıkılması ve proletaryanın hakimiyetinin kurulmasıyla sonuçlanan az çok örtülü bir iç savaştır.

Marks ve Engels proletarya ihtilâlinin gidişatındaki başlıca aşamaları tanımlayarak proletaryanın atacağı ilk adımın «proletaryayı hakim sınıf durumuna getirmek, demokrasi savaşını kazanmak»[75] olduğunu söylediler. Onlar proletaryanın hakimiyetini sınıfsız bir komünist toplumu varmak için bütün sermayeyi adım adım burjuvazinin elinden söküp almak, bütün üretim araçlarını proletarya devletinin ellerinde toplamak ve üretici güçlerin toplamını mümkün olan en büyük bir hızla artırmak için kullanması gerektiğini açıkladılar.

Bu düşünce — bir proletarya diktatörlüğü, kendi tabiatı itibariyle demokratik olan ve geniş çoğunluğun çıkarlarını savunan ve onların desteğine dayanan bir proleter iktidarı kurma düşüncesi — *Manifesto*'nun ekseniydi. «Proletarya diktatörlüğü» teriminin henüz *Manifesto*'da kullanılmamış olduğu bir gerçektir, zira Marks ve Engels'in ihtilâlci proletaryanın siyasî hâkimiyeti düşüncesini dile getiren formülü mükemmelleştirmeleri için daha 1848 - 1949 ihtilâlinin tecrübelerinden yararlanmaları gerekiyordu. Ama proletarya diktatörlüğü kavramının kendisi, proletarya devleti, yalnızca açıklıkla ifade edilmekle kalınmamış, bilimsel olarak temellendirilmişti de.

Proletarya hiç bir zaman hiç bir şekilde iktidarını sürekli kılmaya çabalamayacak ve tarih boyunca bu tutumu takınabilen tek sınıf olacaktı. O siyasî hâkimiyetini yalnızca sömürücü sınıfların yok edilmeleri, sınıfların genel olarak varlığını yaratan şartların ortadan kaldırılması ve yeni sınıfsız toplum ilişkilerinin nihaî zaferinin teminat altına alınması için gerekli olan dönem için kuracaktı.

---

(74) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 118.
(75) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 126.

Dahiyane görüşleriyle Marks ve Engels komünizmin bir anda değil, eski toplumun yeni topluma kerte kerte dönüşmesi boyunca kurulabileceğini belirterek komünizmin belli başlı özelliklerini genel hatlarıyla ortaya koydular. Proletarya devletinin bu dönüşümü sağlaması için gereken tedbirleri genel olarak ortaya koymakla birlikte bu konuda dogmatik değillerdi, zira yeni bir toplumu inşa etme pratiğinin ve somut şartların nelerin düzeltilmesinin gerekli olacağını göstereceğine inanıyorlardı. Marks ve Engels gelecekteki sistemin ayırdedici özelliklerini o zaman için ancak en genel anlamda tarif edebilirlerdi.

Komünist ihtilâli her türlü toplumsal köleliğe ve bir kısım insanın ötekilerin zarına asalakça varolmalarına ve bununla birlikte sömürüye bir anda ve toptan son verecekti. Millî baskı yok edilecekti. Sömürgeci baskılara ve kanlı savaşlara ebediyen son verilecekti.

Marks ve Engels komünizmin maddî üretimin gerçekten gelişip serpilmesiyle, toplumun bütün üyelerinin maddî ve manevî ihtiyaçlarının en tam ve en geniş ölçüde doyurulmasına hizmet edecek olan üretici güçlerin gelişmesiyle kurulabileceğine inanıyorlardı. «Burjuva toplumunda canlı emek, birikmiş emeği artırmanın bir aracından başka bir şey değildir. Komünist toplumdaysa birikmiş emek emekçinin varlığını genişletmek, zenginleştirmek ve kolaylaştırmak için bir araçtan başka hiç bir şey olamaz.»[76] Zihni ve fizikî emek arasındaki ayrımı kaldırmanın bir yolu da «eğitimin, sınaî üretimle birleştirilmesi»[77] olacaktı. Kırla şehir arasındaki farklılık yavaş yavaş ortadan kaybolacaktı. O zaman kırda yaşayan nüfus «kır hayatının bönlüğünden» kurtulacaktı. Kadınların eşitsizliği bütünüyle ortadan kaldırılacaktı.

Marks ve Engels komünist toplumda bütün insan ilişkilerinin üzerinde yükseleceği yüce insancıl ilkelerin neler olduklarını belirttiler. Gerçek ferdî özgürlük ve ferdî çıkar ile toplumsal çıkarlar arasındaki gerçek uyum komünizmde kurulacaktı. Komünist toplum içinde «her birinin özgürce gelişmesinin, hepsinin özgürce gelişmesinin şartı olacağı»[78] eşit emekçilerin ortaklığı olacaktı. Bilimsel komünizmin *Manifesto*'da dile getirilen düşünceleri gerçek insancılığın bir ifadesiydi ve çalışan insanların asırlar süren özlemlerinin, baskıdan kurtulmak ve özgürlük, eşitlik, kardeşlik, barış ve mutluluk içinde yaşamak isteklerinin gerçekleştirilmesi için tutulması gereken hakikî yolun ne olduğunu tanımlıyordu.

(76) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 121.
(77) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 127.
(78) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 127.

Manifesto'nun kurulması proletaryanın siyasî iktidarı ele geçirip toplumu dönüştürmesinin gerekli şartı olan işçi sınıfının örgütlendiricisi ve öncüsü durumundaki proleter partisi öğretisinin temellerini atması büyük bir başarıydı.

Marks ve Engels Komünist Partisi'nin proletaryanın öncüsü olarak oynadığı rolü şu sözlerle dile getirdiler: «Komünistler bu yüzden bir yandan, pratik bakımdan bütün ülkelerin işçi sınıfı partilerinin en ileri ve en kararlı, öteki partilerin hepsini ileriye doğru iten kesimidirler; öte yandan, teorik bakımdan büyük proleter kitlesi karşısında proletarya hareketinin ilerleme çizgisini, şartlarını ve genel nihaî sonuçlarını açıkça kavrayabilmenin avantajına sahiptirler.»[79]

Manifesto herhangi bir evrensel reçete imal etmeksizin proletaryanın ihtilâlci pratisinin temel taktiklerini ortaya koydu. *Manifesto* komünistlerin bir stereotipe göre değil, tarihî şartlara göre davranmaları gerektiğinin üzerinde durdu. Parti kendi somut siyasetini formüle ederken özgül, yerel şartlar ne olursa olsun en az bunlar kadar gerekli olan genel taktik ilkeleri de göz önüne almak zorundaydı. Bu taktikler kısaca şöyleydi. İşçi sınıfının acil amaçlarının nihaî hedeflerine tabiî kılınması, proletaryanın millî ve enternasyonal görevlerinin birliğinin sağlanması, müttefiklerinin yanılgıları karşısında eleştirisel bir tavır takınmakla birlikte çeşitli ihtilâlci ve ilerici akımların desteklenmesi.

Marks ve Engels komünist hareketin enternasyonal olduğu ve proleter enternasyonalizminin zorunlu bir sonucu olduğu önermesine gerçeklik kazandırdılar. Enternasyonal proleter dayanışmasının, yani farklı ülkelerin proletaryasının görüş ve eylem birliğinin önemini belirttiler. Yaptıkları büyük birlik çağrısı — «Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin!» — dünya işçilerinin ortak sınıf çıkarlarının ve ortak hedeflerinin çarpıcı bir ifadesidir.

Marks ve Engels, komünistlere insanın kendi emeğinin ürünü olan nesnelerin kişisel mülk edinilmesi hakkının ortadan kaldırılması, vatanın, milliyetin, ailenin, eğitimin, vbg. ortadan kaldırılması gibi saçma niyetler yüklemeye kalkışan iftiracıların yalanlarını suratlarına çarptılar. Burjuva ideologları, köylülerin ve zanaatkârların küçük mülklerini mahvederek, işçileri makinenin bir parçası haline getirerek, eğitimi zenginlerin bir ayrıcalığı haline getirip işçileri sürekli cehalet içinde bırakarak kapitalist toplumun kendisinin yaptığı şeylerle komünistleri suçluyorlardı. Burjuva toplumu evliliğin kutsallığı üzerine iki yüzlüce söz ederek resmî ve gayri resmî fuhuşun üzerini örtüyordu.

---

(79) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 120.

Komünistlerin vatanı ve milliyeti kaldırma niyetlerine değinen Marks ve Engels şunları yazdılar: «İşçilerin vatanları yoktur. Biz onlardan kendilerinde bulunmayan bir şeyi alamayız.»[80] Bu ifade proletaryanın «vatan savunma» bahanesiyle öteki ülkeleri tutsak etmeye ve yağmalamaya kalkışan burjuva şovenizmine olan düşmanlığını vurgulamaktadır. Farklı ülkelerin işçileri, bu milletleri ezen «kendi» burjuvalarının aksine, ezilen milletlerin emekçileriyle ortak bir enternasyonal kadere ve dayanışma anlayışına sahiptirler.

Bu ifade proletaryanın burjuva vatan anlayışına karşı tutumunun yalnızca bir yanını yansıtmaktadır; öteki pasajlarındaysa *Manifesto* Marks ve Engels'in millî nihilizme karşı takındıkları olumsuz ve düşmanca tutumu göstermektedir. Marks ve Engels işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesinin her şeyden önce bir millî mücadele olduğunu ve her ülkenin işçi sınıfının ilkin milletin bütün ilerici güçlerini birleştirerek kendi burjuvazisini ortadan kaldırması gerektiğini söylediler. Emekçi halk, gerçek bir vatana ancak işçi sınıfı zafer kazandığı zaman kavuşacaktır. Proletarya bütün millî dar görüşlülükten ve millî kibirden kurtulmuştur ve onun millî çıkarları, eğer doğru bir şekilde anlaşılacak olunursa enternasyonal çıkarlarıyla özdeş ve proleter enternasyonalizminin ilkeleriyle tam bir uygunluk içindedir.

Manifesto, sosyalizm bayrağının kendilerine ait olduğunu iddia eden çeşitli ideolojik akımlar üzerinde de duruyordu. Manifesfo, feodal Hıristiyan sosyalizminin sınıfsal özünün ve gerici yöneliminin Almanya'daki türü «gerçek sosyalizm» olan küçük burjuva sosyalizminin derin bir çözümlemesini içeriyordu. Marks ve Engels en büyük zararın Proudhon'un küçük burjuva reformist öğretileri de dahil olmak üzere burjuva ya da tutucu sosyalizm başlığı altında topladıkları reformist akımlardan geldiklerine inanıyorlardı.

Manifesto, eserleri kapitalizmin eleştirilmesine ve işçi sınıfının aydınlatılmasına büyük yardımda bulunan bilimsel komünizmin müjdecileri büyük ütopyacı sosyalistler Saint-Simon, Fourier ve Owen'den büyük bir saygıyla söz ediyordu. Ancak proletaryanın sınıf mücadelesi geliştikçe, bilimsel komünist fikirler şekillendikçe ütopyacı sosyalizm hayattan gittikçe koptu ve pratik önemini kaybetti. Bu öğretilerin sakatlıklarına ve zaaflarına dogmatikçe sarılanlarsa gerici sekreterlere dönüşerek yozlaştılar.

Manifesto şu ateşli sözlerle sona erer: «Bırakınız hâkim sınıflar bir

(80) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 124.

komünist ihtilâli korkusuyla titresinler. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri yoktur, ama kazanacakları bütün bir dünya vardır.»

«BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!»[81]

Enternasyonal işçi sınıfı hareketinin programının ilk formülasyonu büyük bilimsel başarıydı. *Manifesto* tutarlı bir ihtilâlci dünya görüşü olarak Marksizme son fırça darbelerini vurdu. İhtilâlci teorinin gelişmesinin önüne yeni ufuklar açarak ve onu ihtilâlci mücadele pratiğine dönüştürerek sosyalizmin bir ütopyadan bilime dönüşmesinde belirleyici bir adım oldu.

(81) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 137.

İHTİLÂLLER DÖNEMİ : 1848 - 1849

İhtilâl yılları 1848 - 1849'da Lig kendini iki bakımdan ispat etti: ilk olarak, Lig üyeleri hareket boyunca her yerde, basında, barikatlarda ve savaş alanlarında tek kararlı ihtilâlci sınıfın proletaryanın ön saflarında enerjik olarak yer aldılar. İkinci olarak, Lig'in hareket hakkındaki görüşünün.... tek doğru görüş olduğu ispat edildi.

Karl Marks ve Frederick Engels

AVRUPA'DA İHTİLÂLLER PATLAK VERİYOR. MARKS BRÜKSEL'DEN KOĞULUYOR

22 - 24 Şubat 1848'de Fransız halkı «bankerlerin kralı» Louis Philippe'i devirdi ve cumhuriyeti ilân etti. 13 Mart'ta Avusturya başkenti Viyana'da, 18 Mart'ta Prusya başkenti Berlin'de ayaklanmalar başgösterdi. Kitlelerin baskısıyla Metternich'in polis rejimi yıkıldı ve İmparator bir anayasa getireceğine söz vermek zorunda kaldı. Prusya'da burjuva muhalefetinin kurduğu hükümet iktidara geldi. Viyana ve Berlin'deki halk zaferleri öteki Alman devletlerindeki ihtilâlci hareketleri daha da yoğunlaştırdı.

18 - 22 Mart'ta Milano sokaklarındaki kahramanca savaşların ardından halk Joseph Redetszky kumandasındaki Avusturya ordusunu şehirden sürüp çıkardı. Venedik, Piedmonte ve Roma'da kitleler başkaldırarak ayaklandılar. Devrim med'i Batı'da burjuva aristokratlarının İngiltere'sinden Doğu'da serf sahiplerinin Rusya'sına kadar bütün Avrupa'yı bir baştan bir başa süpürüp geçti.

1848 - 1849 ihtilâllerinin tarihî kökleri esas olarak Avrupa'nın pek çok ülkesinde o zamana kadar hâlâ hüküm sürmekte olan mutlak mo-

narşilerle kapitalizm arasındaki derinleşen çelişkilerde yatar. Fransa'da mutlak monarşi 18. yüzyıl sonunda ortadan kaldırılmıştı, oradaki yeni burjuva demokratik ihtilâle yol açan şey burjuvazinin siyasî yönetiminin en üst tabakası olan malî *élit*in kapitalizmin gelişmesinin önüne diktiği engellerdi. Öteki ülkelerde ise ihtilâlin başlıca ödevleri mutlak monarşileri devirmek toprak soyluların ayrıcalıklarını ortadan kaldırmak, yabancı boyunduruğunu kırmak ve birleşik millî devletler oluşturmaktı.

1848 ihtilâlleri klasik burjuva ihtilâllerinden — Fransa'daki büyük burjuva ihtilâli — geniş siyaset arenasına yeni bir sınıfı, proletaryayı, sokmuş olması ile ayrılır. Proletaryanın oynadığı ihtilâlci rol en çarpıcı şekli ile işçilerin bir toplumsal cumhuriyet kurmak için silâh elde döğüştükleri Fransa'da görüldü. İşçi sınıfı Fransa'da olduğu gibi kendi siyasî ve toplumsal isteklerini hemen ileri sürecek bir durumda olmamasına rağmen Viyana ve Berlin'deki barikat savaşları boyunca belirleyici bir rol oynadı.

Kapitalist toplumun başlıca iki sınıfı arasındaki çelişmeler en çok kapitalizmin kalesi İngiltere'de gelişmekle birlikte öteki bazı Avrupa ülkelerinde de kendini göstermekteydi. Böylece 1848 ihtilâlleri daha başlarken Marks ve Engels'in *Deutsche-Brüsseller-Zeitung*'da ihtilâlci kavgada güçlerin mevzilenmesiyle ilgili olarak yaptıkları tahminler doğrulandı: «Her yerde proletaryanın soluğu burjuvazinin ensesindedir.»[1]

Marks, ihtilâlci dönemlerin halk kitlelerinin ileriye doğru büyük bir atılım yaparak insan soyunun gelişmesinin önündeki bütün engelleri silip süpürdükleri dünya tarihinin en önemli ve hayatî anları olduğuna inandığından, Fransa'daki Şubat ihtilâline ve onun öteki ülkelerdeki yankılarına ilişkin haberleri işittiğinde büyük bir hoşnutluk duymuştu.

Fransa'daki olaylar bir anda Belçika'yı da etkiledi ve cumhuriyet taraftarı bir hareket başladı. Marks Komünist Lig'in komünlerinin, Alman İşçileri Derneği'nin ve Brüksel Demokratik Birliği'nin halkın örgütsüzlüğünün üstesinden gelmelerine ve onlara önderlik etmelerine yardımcı olmaya çalıştı.

Demokratik Birlik Komitesi 27 Şubat'ta yaptığı toplantıda, belediye konseyinin burjuva sivil muhafızlarından başka işçi ve zanaatkârlardan oluşan silahlı müfrezeler kurmasını istemeyi kararlaştırdı. Demokratik Birliğin kendisi de işçileri silahlandırmayı başardı. Marks daha on beş gün kadar önce babasının mirasından kendisine düşen payı almıştı ve silah satın alınması için büyük bir miktar katkıda bulundu.

(1) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 14, S. 502.

Demokratik Birlik Marks'ın etkisiyle çeşitli ülkelerdeki demokratlar ve proleter ihtilâlcileri arasında eylem birliği kurulması için belirli bazı adımlar attı. 28 Şubat'ta Birlik Komitesi Geçici Fransa Hükümetine bir kutlama mesajı, *Northern Star*'ın editörü ve Fraternal Demokratların Sekreteri Harney'e de Chartistlerin çok yakında bir Halk Meclisi kurulmasını başaracaklarını umduklarını dile getiren bir mektup gönderdi.

Marks nerede olursa olsun kitlelerin mücadelesinden hiç bir zaman ayrı kalmadı ve bütün bilgi ve enerjisini bu mücadeleye adadı. Bu, ona Belçika, Fransa ve İngiltere'deki demokratlar arasında büyük bir saygınlık kazandırdı. 1 Mart'ta Geçici Fransa Hükümeti üyelerinden birisi olan Ferdinand Flocon'dan Fransız halkı adına bir mektup aldı. Mektup şöyleydi: «Zalimler tarafından kovuldunuz, ama hür Fransa kapılarını size bir kere daha ardına kadar açıyor.»[2]

Marks ihtilâlci mücadelenin ortasında bulunmaya hasretti, demokratları ve özellikle yabancıları tutuklamaya başlayan Belçika Hükümeti de Paris'e gidişini daha çabuklaştırdı. 3 Mart öğleden sonra 17.00'de 24 saat içerisinde Belçika'yı terketmesi emredildi.

Bu olaydan az evvel Londra'daki Komünist Merkez Komitesi'nden, Komite'nin bütün yetkilerini Brüksel Bölge Komitesi'ne devrettiğini bildiren bir mesaj almıştı. İngiltere'den ayrılarak kıta Avrupa'sına geçmeye hazırlanan Schapper, Bauer ve Moll ve öteki Merkez Komite üyeleri yeni ihtilâl döneminde Lig'in gerçek önderi olan Marks'ın yönetimi kendi ellerine alması gerektiğine inanıyorlardı. Ancak Brüksel'deki durum Marks'ın hakkındaki sürgün kararından ve Wolff'la birlikte Lig'in başka bazı önderlerinin tutuklanmış olmalarından ötürü elverişsizdi. Bu yüzden Marks Brüksel'i terketmezden az önce yeni kurulan Brüksel Merkez Komitesi'ni evinde toplantıya çağırdı ve komite orada, Merkez Komitesi'nin yerinin Paris'e taşınmasını kararlaştırdı. Marks'ı da yeni bir Merkez Komite kurmakla yetkili kıldı. Bundan sonra Brüksel Merkez Komitesi kendisini feshetti.

Polis Marks'ın evine baskın yaptığı zaman bu kararı alan beş adam kendilerini evden dışarıya zor atabilmişlerdi. Polis Marks'ın evinde arama yaptı ve gerekli belgeleri yanında bulundurmadığı gerekçesiyle tutukladı. Tutuklanması sırasında kendisine eziyet edildi ve sonra da bir hapishane hücresine atıldı.

Jenny ve Belçikalı Komünist Gigot Marks'ı sormak için polis mer-

(2) Marks, Engels, Werke, Bd. 14, S. 676.

kezine gittiklerinde onlar da tutuklandılar. Yanlarında pasaportları bulunmadığı için serserilikle suçlandırılıyorlardı, ama bunun saçmalığı öylesine açıktı ki ertesi gün sulh hakimi kendilerini serbest bırakmak zorunda kaldı.

Belçika polisinin keyfî davranışlarına yöneltilen bir yığın protesto karşısında hükümet Marks'ı serbest bırakmaya zorlandı, ama Marks da kendisine ülkeyi terketmesi için tanınan yirmi dört saat dolmuş olduğu için ailesiyle birlikte yanlarına kişisel eşyalarını bile alamadan Brüksel'den ayrılmak zorunda kaldı.

Marks'a ve eşine «örnek meşruti ülke» Belçika'da yapılan bu iğrenç davranışlar Marks'ın *Réforme* dergisine verdiği demeçle ve Engels'in *Northern Star* editörüne yazdığı mektupla teşhir edildi. Basında yükselen protestolar ve parlamentoda yöneltilen sorular hükümeti Marks'a karşı kötü davranışlara girişmiş memurların görevlerinden alındıklarını ilân etmeye zorladı.

MARKS PARİS'TE İHTİLÂL İHRACI PLANLARINA KARŞI SAVAŞ

Marks, Paris'e gelişinin hemen ardından Komünist Lig'in yeni Merkez Komitesini oluşturmaya başladı ve çok geçmeden Brüksel'de kalmış olan Engels'e yeni Merkez Komitenin Başkanlığında Marks, Sekreterliğinde Schapper ve üyeliklerinde de Wallau, Wolff, Moll, Bauer ve Engels olmak üzere kurulduğunu bildirdi. Marks arkadaşının mümkün olduğu kadar çabuk Paris'e gelmesini istiyordu.

O sıralar yabancı göçmenler — Almanlar, Polonyalılar, Belçikalılar, İrlandalılar ve İspanyollar — arasında ülkelerini kurtarmak ve cumhuriyeti kurmak için silahlı müfrezeler oluşturmak düşüncesi hayli yaygındı. Paris'teki Demokratik Derneğin önderleri olan tanınmış şair Herwegh ve bir zamanlar *Deutsche-Brüsseller-Zeitung*'un editörlüğünü yapan Bornstedt bir Alman lejyonunun oluşturulmasına başlamışlardı bile.

İlk başlarda yaptıkları ajitasyon ihtilâlci eylème hasret Alman göçmenleri arasında hayli başarılı oldu, hatta Marks'ın Paris'e gelişinden önce Demokratik Dernek Komitesine seçilmiş olan Weerth tarafından bile olumlu karşılandı. 6 Mart'ta yapılan bir toplantıda Karl Schapper de bir silahlı lejyon kurulması fikrini destekledi. Ancak Marks çok geçmeden onları bunun zararlı ve boş bir girişim olacağına ikna etti. Bu düşüncenin savunucularından biri olan Bornstedt 16 Mart'ta Komünist Lig'den çıkarıldı.

Ayrıca bu düzmece «ihtilâl ihracı» düşüncesi en iyi Alman işçilerinin sınırı geçerlerken öldürülmeleri, en azından tutuklanıp hapse atılmaları tehlikesini de beraberinde taşıyordu. Marks bu maceracı planlara şiddetle karşı koydu. Engels daha sonraları bu olay hakkında şunları anlatmıştı: «İhtilâlle bu şekilde oynanmasına kararlı olarak karşı koyduk. O sıralar Almanya'nın bağrında sürmekte olan kaynaşmanın ortasına, ihtilâl ithal etmek için dışarıdan zorla müdahalede bulunmak Almanya'daki ihtilâlin kendisini küçümsemek, gerici hükümetleri güçlendirmek ve lejyonerleri... savunmasız bir halde Alman birliklerinin ellerine teslim etmekten başka bir anlama gelmezdi.»[3]

Marks'ın insiyatifiyle Demokratik Derneğin karşısına onu dengelemek için bir başka açık dernek kuruldu: Alman İşçileri Kulübü. Komünist Lig'in dört Paris komününün 9 Mart'ta yaptıkları toplantıda Marks'ın sunduğu tüzük taslakları onaylandı. Kulübün St. Denis Sokağındaki Picard Kahvesine yapılan toplantılarında Marks ve kısa bir süre önce Paris'e dönmüş olan Engels ve yandaşları işçileri lejyona katılmamaya ikna ettiler ve onlardan teker teker ülkeye dönerek ihtilâl için çalışmalarını istediler. Marks Fransa'daki ihtilâlin yapısını ve gelecekte alacağı durumu açıklığa kavuşturdu. Bir toplantıda işçilere okuduğu uzun raporda, Şubat ihtilâlinin hareketin yalnızca başlangıcı olduğunu ve Şubat ihtilâlini çok geçmeden proletarya ile burjuvazi arasındaki açık bir mücadelenin izlemesinin kaçınılmaz olduğunu ve Avrupa'daki ihtilâllerin geleceklerinin büyük ölçüde bu mücadelenin sonucuna bağlı bulunduğunu açıkladı. Alman işçilerinden kendilerini Fransız proletaryasının yaklaşmakta olan mücadelesine hazırlamalarını istedi ve onlara öteki ülkelerde olup bitenler hakkında bilgi verdi. Ancak kendisi de, Engels de esas olarak Alman devletlerinde başgösteren ihtilâlin yapısını ve belirleyici özelliklerini açıklamaya ağırlık verdiler.

KOMÜNİST PARTİSİ'NİN ALMANYA'DAKİ TALEPLERİ

Marks ve Engels komünistlerin siyasî platformlarını, strateji ve taktiklerini, ihtilâlci kitle mücadelesine kılavuzluk edecek olan başlıca taleplerini formüle etme göreviyle karşı karşıyaydılar.

Komünist taktiklerin genel ilkeleri *Komünist Manifesto*'da ortaya konulmuştu; şimdiyse mesele bunları Fransa'daki Şubat ihtilâlinin ve Viyana ve Berlin'deki Mart olaylarının doğurduğu unsurlardan hareket-

(3) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 184.

le somut olarak formüle etmekteydi. Mart ihtilâlinin hemen ardından iktidarı ele geçiren liberal burjuvazinin kitlelerin ihtilâlci mücadelesinden, özellikle de Fransız işçi sınıfından dehşete düştüğü ve gerici güçlerle korkakça uzlaşma yolları aradığı ortaya çıktı. Burjuva demokratik ihtilâli ancak milletin en ilerici güçleri sonuca ulaştırabilir, ihtilâlin başlıca görevlerinin yerine getirilmesini sağlayabilirdi.

Marks ve Engels siyasî ve ekonomik bakımlardan bölünmüş durumda olan Almanya'nın birleştirilmesinin oradaki ihtilâlin temel meselesi olduğuna inanıyorlardı. *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri* proletaryanın bütün Alman halkının çıkarlarına karşılık veren millî programını formüle ediyordu. İlk ve temel talep şuydu: «Almanya'nın tümünün bölünmez ve tek bir cumhuriyet olduğu ilân edilecektir.»[4] O tarihî şartlar altında ancak böyle bir cumhuriyet Almanya'nın birliğini engelleyen Prusya ve Avusturya arasındaki düşmanlık, çeşitli sülâlelerin egemenliği, eyaletçilik gibi etkenlerin ortadan kaldırılmasını, Alman milletinin oluşumunun tamamlanmasını ve işçi sınıfının millî ölçekte birleşmesi için gerekli olan temellerin atılmasını sağlayabilirdi.

Marks ve Engels Almanya'nın birleştirilmesi için verilen mücadeleyi demokrasi mücadelesinin organik bir parçası olarak gördüler ve bütün siyasî sistemin demokratik dönüşümünü amaçlayan taleplerini ileri sürdüler; bunların başlıcaları: 21 yaşındaki herkes için eşit oy hakkı, Parlamento üyelerine maaş ödenmesi, bütün halkın silahlandırılması, kanunî muamelelerin ücretsiz yapılması, Kilise ve Devletin birbirlerinden bütünüyle ayrılmaları ve bütün halk için ücretsiz eğitimdi. Marks ve Engels küçük burjuva demokratlarının aksine bu genel demokratik talepleri, ihtilâlin nihaî hedefleri olarak değil, proletaryanın gelecekte sosyalizm adına girişeceği mücadele için elverişli şartları yaratacak olan siyasî tedbirler olarak görüyorlardı. Onlar demokrasi mücadelesinin sosyalizm mücadelesinin bütünleyici bir parçası olduğuna inanıyorlardı.

İhtilâlin önündeki başlıca görev yalnızca asillerin siyasî egemenliğini ortadan kaldırmak değil, bunun ekonomik temelini, yani büyük toprak mülkiyetini de ortadan kaldırmaktı. *Talepler* komünistlerin tarımsal programını da buna uygun olarak formüle ediyordu: angarya, kiracılık vbg. feodal hizmetlerin karşılıkları ödenmeksizin kaldırılması, krallığa ya da öteki feodallere ait arazilerin, madenlerin, vbg. devlete devredilmesi. Büyük ölçekli çiftçilik en son bilimsel yöntemlerle ve bütün toplumun çıkarları adına, millîleştirilmiş topraklar üzerinde yürütülecekti. Yalnızca feodal kalıntıların köklerinin kazınılmasıyla kalınmayacak, köy-

(4) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 183.

lülerin kapitalistler tarafından sömürülmesi ihtimalinin de önüne geçilecekti (köylülerden kastedilen küçük çiftlik sahipleri ve kiracılardı). Demokratik devlet köylülerin ipoteğe verilmiş toprakları üzerindeki ipotekleri kaldırarak toprakları geri verecekti, bütün kiralar ve çiftlik vergileri de devlete ödenecekti.

Bu, Alman ihtilâli içinde yer alan partilerin ileri sürdükleri tarımsal programların en radikaliydi ve *Taleplerin* öteki birkaç noktasıyla birlikte yalnızca burjuva demokratik ihtilâlde ileri sürülebilecek «son söz» olarak kalmıyor, sosyalizme doğru da bir adım atmış bulunuyordu. Bu geçici tedbirler feodal toprakların, madenlerin, ipoteklerin ve kiraların millîleştirilmelerinden başka demiryollarının, buharlı gemilerin, postanın da millîleştirilmesini, miras hakkının kısıtlanmasını, müteraki vergiler getirilerek tüketim mallarından alınan vergilerin kaldırılmasını, millî atölyelerin açılmasını, devletin bütün işçilere iş bulmasını ve çalışamayacak durumda olanların korunmasını içeriyordu. Bütün bunlar gelecekteki proleter ihtilâline geçici ve proleter ihtilâlin ana hedefine — burjuva özel mülkiyetinin kaldırılması — varmasını kolaylaştıracaktı.

Marks ve Engels proletarya ve müttefiklerini — küçük burjuvazi ve küçük köylüler — *Talepleri* ihtilâlci mücadele yoluyla gerçekleştirmeye yetenekli tek güç olarak görüyorlardı. Bu mücadelenin kaplayacağı tarihî dönem yalnızca Almanya'nın kendi içindeki sınıf güçleri arasındaki ilişkilere değil, daha gelişmiş ülkelerdeki — Fransa ve İngiltere — ihtilâlci mücadelenin gidişatına da bağlıydı.

Talepler proletaryanın burjuva demokratik ihtilâl içerisinde bugüne kadar getirmiş olduğu ilk programdı. Bu talepler Paris'te bir kitapçık halinde yayımlanmış ve Nisan başlarında da birkaç Alman gazetesinde yer almıştı. *Talepler* Komünist Lig üyelerine *Komünist Parti Manifestosu*'yla birlikte Almanya'ya giderken birlikte götürmeleri amacıyla dağıtılmıştı.

Komünist Lig Merkez Komitesi Almanya'ya teker teker 300-400 kadar işçi göndermeyi başardı. Marks'la Engels de Nisan başlarında ihtilâle katılmak üzere anayurtlarına doğru yola çıktılar.

İHTİLÂLCİ ALMANYA'DA FAALİYETİN BAŞLAMASI

Marks ve Engels yol üzerinde Mainz'de birkaç gün için konakladılar. Marks daha Paris'te iken Merkez Komite üyelerinden biri olan Wallau'yu Almanya'da kurulmasına başlanılan işçi birliklerinin eylemle-

rini merkezileştirmesi için ilk girişimleri yapmak üzere memleketi olan Mainz'e göndermişti.

Bu önemli ve oldukça güç bir görevdi. İngiltere ve Fransa'da sınaî bakımdan gelişmiş olan büyük şehirler işçi sınıfı hareketinin merkeziydiler, ancak Almanya'da hareket değişik devletler, eyaletler ve birbirinden ayrı sınaî alanlar üzerinde dağıtılmıştı. İşçiler arasında eski zanaatkârlar çoğunlukta idiler ve bunların pek çoğu da kapitalist rekabetin bütün hastalıklarını tedavi edeceğini sandıkları loncaların yeniden kurulmasın istiyorlardı. Marks ve takipçileri Alman işçilerinin İngiliz ve Fransız işçileri ile aralarındaki mesafeyi kapatarak tarihin getirip önlerine koyduğu görevi yabancı yoldaşlarıyla eşit olarak paylaşmaları için yoğun bir ihtilâlci mücadeleye girişmelerine yardımcı olmaya uğraştılar.

5 Nisan'da Marks ve Engels daha oraya gelmeden Mainz'deki İşçi Eğitim Derneği «Almanya'nın Bütün İşçilerine» bir çağrı yayımladı. Çağrı başkan Wallau ve sekreter Cluss'un imzalarını taşıyordu. Çağrı bütün Almanya'daki işçi birliklerinin birbirleriyle bağlar kurmalarını ve yönetim kurulunun nerede yerleşeceğine dair nihaî kararı verecek olan kongrenin toplanmasına kadar Mainz'i geçici merkez olarak kabul etmelerini istiyordu. Mainz'de kaldıkları süre içinde Marks, Engels, Cluss ve Wallau işçi birliklerini birleştirmek için yapacakları eylemleri planladılar.

Marks böylelikle ihtilâlin ilk gününden başlayarak çekirdeği, ideolojik ve siyasî merkezi Komünist Lig olan, Millî Charter Birliği çizgisinde bir proleter siyasî kitle örgütü kurmak için adımlar attı.

Marks Klön'de yayınlamayı tasarladığı ihtilâlci bir yayın organının Alman proletaryasını bütünleştirmek ve onun sınıf bilincini artırmak görevinin yerine getirilmesinde birinci derecede önemli olduğunu düşünüyordu.

Prusya başkentinin geri ve bürokratik atmosferine karşılık ilerici Rhine Eyaletinin merkezi Klön'de geniş ölçekli bir sanayi, gelişen bir proletarya ve Prusya kanunlarından daha çok basın özgürlüğü tanıyan *Napolyon Hukuku* mevcuttu.

Marks Klön'e 11 Nisan'da vardı ve 1845'te Prusya vatandaşlığından ayrılmak zorunda kalmış olduğundan Köln savcılığında vatandaşlığa yeniden kabul edilmesi için bir belge doldurdu. Kendilerine izin verildi ve Marks ailesi Cecilenstrasse 7 No.'ya yerleştiler.

Marks ve Engels hiç gecikmeden bir gazete yayımlamak üzere azimle hazırlıklara başladılar. Marks'ın *Rheinische Zeitung*'un editörü olarak kazanmış bulunduğu saygınlık ve dostları ile takipçilerinin desteği bu-

nu oldukça kolaylaştırdı. Gazeteye geçmişle olan bağlarını sürekli kılmak ve platformundaki, yayımlanma şartlarındaki değişiklikleri belirtmesi için *Neue Rheinische Zeitung* adı verildi.

Hazırlıkların asıl yükü, bu büyük ihtilâlci gazetenin yayımlanmasını örgütçülükteki yetenekleri ve editörlükteki tecrübelerinden yararlanarak yörüngesine oturtan Marks'a düştü. Oldukça önemli malî güçlükler vardı. Çünkü radikal burjuvalar bile kendilerinin karşıtı olacak bir gazeteye yardımda bulunmak istemiyorlardı. Bunun sonucu olarak Marks gazetesini çok az bir bölümü nakit olan abone paralarıyla çıkartmaya başladı.

Bu arada Komünist Lig'deki görevleri de kendisini sıkıştırıyordu. Marks daha Paris'teyken Wallau, Born, Weerth ve Wolff yerel Lig komünlerini güçlendirmeleri için Almanya'ya gönderilmişlerdi. Wolff Mainz Coblenz, Hanover ve Berlin'i dolaşarak kendi memleketi olan Silezya'ya yerleşmişti. Marks ve Merkez Komite'nin öteki üyeleri Köln'e geldikten sonra başka şehirlere çeşitli gözlemciler gönderilmişlerdi. Engels Elberfeld ve Barmen'i, Schapper Mainz, Hessen-Nassau ve kendi memleketi Wiesbaden'i, Dronke'de Coblenz, Frankfort-on Main, Hanau ve Kassel'i dolaşmışlardı.

Gözlemcilerin gönderdikleri ilk raporlar ve mektuplar işçilerin henüz sınıf çıkarlarının bilincinde olmadıklarını ve burjuvazinin ve küçük burjuvazinin etkisi altında olduklarını gösteriyordu. Şubat ve Mart ihtilâlinden sonra anti-komünist propaganda yoğunlaşmıştı. Daha henüz sağlam, bütünlüğe ulaşmış bir örgüt olmayan Lig'in kendi iç güçlüklerinden ayrı olarak bütün bunlar da Komünist Lig'in küçük komünlerinin çalışmalarını etkiliyordu.

GOTTSCHALK VE BORN'UN GÖRÜŞLERİNE KARŞI ÇIKILIYOR

Köln Komünü'nün üyelerinden biri olan tanınmış fizikçi Andreas Gottschalk, Marks ve Komünist Lig Merkez Komitesi tarafından izlenen çizgiye açıkça karşı çıkıyordu. Köln'de kendi kurduğu İşçi Birliği'nin başı olan Gottschalk siyasî görüşlerini durmaksızın değiştirip kendi aklına nasıl eserse ona göre hareket ediyordu. İlkin «demokratik monarşi»yi savunurken çok geçmeden bir «işçi cumhuriyeti» istemeye başladı. «Gerçek sosyalizm» anlayışı içinde olduğundan, onlar gibi burjuva demokratik ihtilâlin tarihî görevlerini küçümsüyordu. Bir «işçi cumhu-

riyeti» kurma yollarına ve araçlarına da aynı anlayışla bakarak işçileri kanun çerçevesinde kaldıkları takdirde bu işi gerçekleştireceklerine ikna etmeye çalışıyordu. Emek ve sermaye arasındaki çelişkileri aydınlatacak yerde bütün insanların kardeş olduklarına dair ütopyacı fikirler yayıyor ve sınıf muhtevasından soyutladığı komünizm için dinî ve ahlâkî bir temel sağlamaya uğraşıyordu.

Gottschalk'ın hatalı, sekter taktikleri karmaşık teorilerinden kaynaklanıyordu. Bu bütün Almanya Parlamentosu ve Prusya Millî Meclisi için yapılan seçimlerde de açıkça görüldü. Gottschalk bu seçimlerde işçilerin, iki aşamalı yapıldığı için seçimleri boykot etmelerini istiyordu. Takındığı tavır işçileri genel demokratik kamptan ayırmaya yönelikti.

Gottschalk'ın ılımlı eylemi ultra-ihtilâlci fikirleriyle uyuşmuyordu. Kurduğu İşçi Lig'i bütün faaliyetini, hükümeti ve yerel yetkilileri zanaatkâr ön yargılarıyla dolu dilekçeleri sel gibi akıtarak boğmaya hasretmişti.

Marks ve Komünist Lig Merkez Komitesi Gottschalk'ın Köln İşçi Lig'indeki faaliyetlerini kınamakta gecikmediler. Gottschalk şaşaladı ve Komünist Lig'inden istifa ettiğini bildirdi. Marks Köln komününün 11 Mayıs 1848'deki toplantısında Gottschalk'a Komünist Lig'e karşı takındığı tavrın nedenini sorduğu zaman Gottschalk Lig'in Tüzüğünün kendi kişisel özgürlüğünü tehdit ettiğini söyledi. Küçük burjuva sosyalisti kendisini proleter örgütünün yasaları içinde hapsedilmiş buluyordu.

Marks Gottschalk'la olan ayrılığın Köln İşçi Lig'iyle ayrılığa yol açmaması gerektiğini düşünüyordu, zira Gottschalk'ın etkisinin hareketin içinde bulunduğu seviyeye bağlı bulunduğunun farkındaydı. Bu nedenle o an için işçilerin kendisini yanlış anlamalarından kaçındığından Gottschalk'a açıkça saldırıya geçmeyi istemedi. Gottschalk, *Neue Rheinische Zeitung*'a Köln İşçi Lig'inin gazetesinde iftira dolu suçlamalar yönettiği zaman bile Marks, dikkate değer bir sabır gösterdi ve takipçilerinin kararlı ve sabırlı çabalarıyla işçilerin kendi öz tecrübelerinin Gottschalk'ın taktiklerinin görünüşte «Sol» ama özde opportunist olduğunu kavramalarını sağlayacağını umarak bu saldırıları sessizce geçiştirdi ve sonunda Marks haklı çıktı.

Komünist Lig'in bir başka üyesi Stephan Born da özel bir tutum takınmıştı. Berlin'den 11 Mayıs'ta Marks'a yazdığı bir mektupta böbürlenerek, işçi sınıfı hareketinin önderi ve birçok işyeri ve fabrikadan gelen temsilcilerin oluşturduğu bir çeşit işçi parlamentosunun başkanı olduğunu iddia ediyordu. Born, burjuvazinin kendisine bir «arabulucu»

olarak gösterdiği yetenekten ötürü güvendiğini ve hattâ Prusya Ticaret Bakanının kendisiyle temas bile kurduğunu yazıyordu. Born'un mektubu onun Komünist Lig'e karşı takındığı yukarıdan tavrı ortaya çıkarıyordu, hem de çok iyi bir şekilde. Born işçileri ve zanaatkârları günlük ekonomik çıkarları için harekete zorlayarak onların dikkatlerini önemli siyasî görevlerin üzerinden kaçırmalarına yol açıyordu. Born İngiltere ve Fransa'dakinin aksine Almanya'da sınıfların — proletarya ve burjuvazi — billurlaşmamış olduğunu ileri sürüyor ve Alman sanayicilerinin işçilere «anlaşmak için dostça el uzattığını» iddia ediyordu.[5]

Berlin'de 1848 Ağustos ve Eylül'ünde kurulan İşçilerin Kardeşliği Cemiyeti'nin yayınladığı belgeler de Born'un reformizminin ve uzlaşmacılığının damgasını taşıyordu. Ancak bu örgütün yayınladığı Born'un bazı makalelerinin ve bazı başka belgelerin Marks'ın etkisini de taşıdığı gerçektir. Engels Born için şöyle demişti: «(o) birbirleriyle çelişen düşüncelere birlik, kaosa ışık getirecek bir adam değildi hiç bir zaman. Bu yüzden birliğin resmî yazılarında *Komünist Manifesto*'da ileri sürülen görüşler, lonca anıları, lonca özlemleri, Louis Bonaparte'tan ve Proudhon'dan araklanmış parçalar ve koruyuculuk vbg. şeylerle karıştırılarak çorbaya çevrilmişti; kısacası onlar herkesi memnun etmek istiyorlardı.»[6]

Lenin daha sonraları Marks ve Born arasındaki farklılıkları tanımlarken, «1848 Almanya'sında *işçi sınıfı hareketi içinde iki eğilim*, Born eğilimi (bizim ekonomistlere yakın) ve Marksist eğilim»[7] olduğunu yazmıştı. Born eğilimi opportunizmin Alman işçi sınıfı hareketi içindeki ilk görünümlerinden biriydi ve Gottschalk'ın «Sol» sekter görüşlerinden ilk bakışta ne kadar farklı gibi görünürse görünsün bunların her ikisi de proletaryanın siyasî eğitiminin ve sınıf bilincinin artmasını engellediklerinden ötürü küçük burjuvaydılar.

Ancak kısa bir zaman içerisinde başlıca Doğu Prusya, Maclehburg ve Saksonya'da yüzden fazla işçi örgütünü bir araya getiren İşçilerin Kardeşliği'nin kuruluşu kendi içinde olumlu bir olaydı ve Marks'ın Born'u açıkça eleştirmemesinin bir nedeni de buydu. *Neue Rheinische Zeitung* herhangi bir yorum yapmaksızın Born'un Blanc ve Proudhon'un düşüncelerinden büyük ölçüde etkilenmiş olan programını yayınladı. Marks bunu yayımlamasının biraz ardından bu programın yayımlanmış olmasının onun kabul edilmiş olduğu anlamına gelmeyeceğini belirten

(5) Berliner Zeitungs-Halle No. 89, 13 Nisan 1848, Beilage.
(6) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 185.
(7) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 9, S. 139.

bir açıklama yapmıştı. *Neue Rheinische Zeitung*'da çıkan, liberal Turin gazetesi *Concordia*'yı hedef alan bir başyazı da, bu gazetenin «işçiler kongresinin toplanması için kurulan komisyonun oluşturduğu ve bizim tarafımızdan yalnızca basılmış olan programı *bizim kendi* programımızmış gibi göstermesini»[8] protesto ediyordu.

DEMOKRATİK HAREKETİN PROLETER KANADI

Mainz İşçi Eğitim Derneği'nin yaptığı çağrı büyük bir yankı yaratmadı. Proletaryanın merkezileşmiş siyasî örgütünün kurulması Alman işçilerinin geriliğinden, siyasî hamlığından, hareketin saf mahallî olma niteliğinden ve kendine özgülüğünden ötürü aksıyordu. Ayrıca Gottschalk ve Born'un da ayrılıkçı faaliyetleri vardı. Komünist Lig'in başarısızlığının nedenleri üyelerinin azlığı, bu üyelerin pek çoğunun yeterli ideolojik gelişime sahip bulunmamaları ve kötü örgütlenmeydi. Engels daha sonraları şöyle yazmıştı: «Kolaylıkla görülebileceği gibi Lig'in şimdi patlamış bulunan halk kitlelerinin hareketi için bir kaldıraç görevi yapamayacağı ortaya çıktı. Daha önce yurt dışında yaşayan Lig üyelerinin dörtte üçü ülkelerine dönerek oturdukları yerleri değiştirmişlerdi; bu yüzden daha önceki komünleri büyük ölçüde dağılmış ve Lig ile olan bütün bağlantılarını yitirmişlerdi... Son olarak da her küçük devlette, her eyalette, her şehirde şartlar öylesine farklıydı ki, Lig genel direktiflerin dışında hiç bir şey verebilecek durumda değildi, böylesine direktifler de zaten basın yoluyla çok daha iyi verilebiliyordu.»[9]

Marks ve başkanlığını yaptığı Lig'in Merkez Komitesi durumun genel bir değerlendirmesini yaptıktan sonra komünist eylemlerin ve taktiklerin şekil ve metodlarında bir uyarlama yapmanın gerekli olduğuna karar verdiler. Lig'in varlığını gizli bir örgüt olarak sürdürmesi onun bir mezhebe (sect) dönüşmesine yol açabilir ve bu da ihtilâlde aktif olarak yer almayı bir yana bırakmakla aynı anlama gelirdi. Bütün Almanya'ya dağılmış bulunan küçük Lig komünlerinin ve tek tek üyelerin yönetimi genel siyasî direktiflerin onlara iletilmesiyle sınırlandırıldıktan sonra bu, Marks'ın yönettiği gazeteyle çok daha iyi bir şekilde başarılabilirdi. Bu yüzden Marks ve Engels ve Merkez Komite üyelerinin çoğunluğu Lig'in varlığını bir gizli örgüt olarak sürdürmesinin hiç bir anlamı olamayacağına karar vermişlerdi. Lig'i dağıtmak niyetinde de-

(8) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 261.
(9) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, SS. 184 - 185.

gillerdi, yalnızca içinde çalıştığı şartlarda ortaya çıkan temel değişiklik yüzünden örgütsel şeklini ve çalışma yöntemlerini yeniden belirleyeceklerdi. Komünist Lig üyeleri *Neue Rheinische Zeitung*'un siyasî kılavuzluğu altında görevlerini şimdi artık legal yöntemleri kullanarak yerine getireceklerdi. Kurulmalarına ve güçlendirilmelerine Marks'ın büyük bir önem vermeye devam ettiği işçi birlikleri komünistlerin faaliyetlerinin en önemli alanı olacaktı.

Komünistlerin her yerde işçileri ve küçük burjuvaları bir araya getirerek geniş siyasî örgütler olan demokratik derneklerde çalışmaları gerekiyordu. Bu derneklerde yer almaları komünistlere işçi kitlelerine ulaşmaları için yol açıyor, küçük burjuva demokratlarını aralarına almalarına imkân sağlıyor ve böylelikle burjuva demokratik ihtilâlin zaferi için mücadelede ortak bir cephe kurmalarını mümkün kılıyordu. Marks ve en yakın arkadaşları Köln'de 1848 Nisan sonlarında kurulan Demokratik Derneğe girdiler ve Marks öteki Alman şehirlerindeki takipçilerine de aynı şekilde davranmalarını öğütledi. Komünistler bu demokratik derneklerde kendi siyasî bağımsızlıklarını koruyarak ve küçük burjuva demokratlarının tutarsızlıklarını ve yalpalamalarını açıkça eleştirmek kaydıyla katıldılar.

Marks'ın ve takipçilerinin Köln'deki Demokratik Dernek'teki faaliyetleri yerel burjuva çevreleri arasında korku yarattı. Mayıs ortalarında liberal *Kölhische Zeitung* derneğin toplantılarının «kötü niyetli komünistlerce» etkilenmesinden hoşnutsuz olduklarını belirtti.

Komünist Lig üyelerinin çalışmalarında aktif olarak rol aldıkları bir bütün Almanya demokratik kongresi 14 Haziran'dan 17 Haziran'a kadar Frankfurt-on-Main'de toplandı.Kongre bir Merkez Komitesi seçti. Westphalia'daki işçi örgütleri de aralarında olmak üzere bütün demokratik örgütleri bir araya getirecek bir bölge merkezi kurma yolunda adımlar atılmıştı. Marks Geçici Demokratik Bölge Komitesi görevini görmeye başlayan üç Köln örgütünün (Demokratik Dernek, İşçi Lig'i ve İşverenler Derneği) ortak komitesine de üye oldu. İşçi derneklerinin bağımsızlıklarını korumaya ve kollamaya uğraşıyordu.

Neue Rheinische Zeitung'un siyasî platformu Marks ve arkadaşlarının demokratik derneklere girmeleriyle belirlenmiş ve küçük burjuva demokratlarıyla ne şekilde işbirliği yapacakları gazetede yazdıkları yazılarla ortaya konmuştu. Engels daha sonraları şunları yazmıştı: «Böylece Almanya'da büyük bir gazete yayımlamaya başladığımız zaman bayrağımızın ne olacağını olayların gidişatı ortaya çıkardı. Bizim bayrağımız de-

mokrasiden başka bir şey olamazdı. Ama bu, her yerde, her noktada kendi özgül proleter karakterini açığa vuran cinsten bir demokrasiydi.»[10]

NEUE REHINISCHE ZEITUNG'UN BAŞ EDİTÖRÜ

Neue Rheinische Zeitung'un «Demokrasi Organı» alt başlıklı ve 1 Haziran 1848 tarihli ilk sayısı 31 Mayıs'ta geç vakit baskıdan çıktı. Yazı kurulunda baş yazar Marks, Heinrich Bürgers, Ernst Dronke, Frederick Engels, Georg Weert, Ferdinand Wolff ve Wilhelm Wolff vardı. Böylece gazete yalnızca bir demokrasi organı olmaktan çıkmış, Komünist Lig'in de organı, onun yönetim ve örgütlendirme merkezi olmuştu. Kurul üyeleri, her birinin kişisel niteliklerini göz önüne alan belirli bir işbölümü içerisinde ahenkli ve etkili bir çalışma yapıyorlardı.

Neue Rheinische Zeitung'daki çalışması Marks'ın bir editör ve ihtilâlci bir yazar olarak bütün parlak yeteneklerini ortaya koydu. Engels şunları yazmıştı: «Bu yayını ihtilâl yıllarının en ünlü Alman gazetesi yapan şey en başta [Marks'ın-ç.] berrak görüşü ve sağlam tutumuydu.»[11] Gazetenin genel çizgisini çizmenin ötesinde Marks, imzasız olarak yayımlanan başyazıların çoğunu da kendisi yazıyordu. Bu yazılar imzasız olmakla birlikte parlak üslubuyla, özlü cümleleriyle, bu cümlelerin sert antitetik inşasıyla ve ihtilâlin düşmanlarını teşhir ederken ki müstehziliğiyle hemen ayırdedilebilirdi. Marks'ın üslubunun yoldaşlarının yazdıkları yazılara da damgasını vurduğu hemen görülebilirdi.

Marks gazeteyi tek bir bütün halinde oluşturmaya çalışıyor ve bu yüzden öteki makale ve yazıları da her zamanki dikkatiyle okumak ve düzeltmekte yarar görüyordu. Günlük sürekli işlerinin yanında fazladan başka işler ve yalnızca Rhine eyaletinde değil çok daha geniş bir alanda dağıtılan el ilânları ve broşürler de yayınlandığından baş editör olarak çok yüklü bir görevi vardı. Yazı kurulu adına gazetenin Almanya'daki ve öteki ülkelerdeki okuyucuları ile yazışmalar yapıyor ve yurt dışındaki pek çok ilerici yazarla temaslar kuruyordu.

Gazetenin malî işleri çok zaman alıyordu, ama yetkililere, mahkemelere, gerici ve liberal basına, onların tehdit ve iftiralarına karşı savaşı yürütebilmek için bundan çok daha fazla güç ve enerji harcamak gerekiyordu. Yazı kurulu üyeleri zaman zaman Prusya militaristlerinin yazı-

(10) **Marks ve Engels, Seçme Eserler,** C. 3, S. 166.
(11) **Marks ve Engels, Seçme Eserler,** C. 3, S. 167.

larına yönelttikleri saldırılar karşısında gazetelerini bir kaleyi savunur gibi savunuyorlardı.

Engels Marks'ın sağ kolu gibiydi, kendisi de nasıl yakın bir birlik içinde çalıştıklarını anlatmaktadır. «Genel olarak Marks'ın o günlerdeki yazılarını benimkilerden ayırdetmek mümkün değildir, çünkü biz çalışmalarımızı sistematik olarak bölüşüyorduk.»[12] Engels'in geniş dünya görüşü ve yazı yazmadaki yeteneği onu yazı kurulunun paha biçilmez bir üyesi haline getirdi ve Marks arkadaşının yazar olarak sahip olduğu yeteneklerden çok memnundu: «[Engels - ç.] gerçek bir ansiklopedi; ister mutlu olsun ister hüzünlü, ister gece ister gündüz olsun her zaman çalışma yeteneğine sahip, yazarken ve düşünürken bir şeytan kadar hızlı.»[13] Marks olmadığı zamanlar baş editörlüğü de Engels yapıyordu.

Wilhelm Wolff Marks'ın ve Engels'in yazı kurulundaki en güvenilir yardımcılarıydı. Yazar olarak yeteneklerini de en çok tarım meselesi üzerindeki yazılarında ortaya koyuyordu; zira kır hayatı üzerine, özellikle kendi memleketi olan Silezya hakkında geniş bir bilgisi vardı.

Georg Weerth'in sınırsız mizahı anlayışından ve şiirsel yeteneğinden akıllıca faydalanıyordu. Gazetedeki iğneleyici köşe yazıları dizisi «Meşhur Şövalye Schnappanski'nin Hayatı ve İşleri» tipik gerici Prusya Junker'ini alaya alan başarılı bir mizah denemesiydi.

Ernst Dronke tecrübeli bir yayıncı ve pek çok makalenin ve kendisinin hapse girmesine neden olan *Berlin* adındaki kitabın yazarıydı. Eskiden bir «gerçek sosyalist» olmasına rağmen Dronke Marks'a çok umut vermişti.

Tanınmış ihtilâlci şair Ferdinand Freiligrath yazı kuruluna 1848 Ekim'inde girdi. *Neue Rheinische Zeitung*'da çoğunu Marks'ın isteği üzerine yazdığı şiirlerinin en iyi şiirleri olduğu daha sonra ortaya çıktı.

Neue Rheinische Zeitung yalnızca Almanya'da değil bütün Avrupa'da Alman ve Avrupa ihtilâllerinin başlıca olaylarının bütününe ve derinlemesine bir bilimsel tahlil getirebilen tek yayındı. Gazete ön yargılardan dikkatle kaçınıyor ve tarihî yapmakta olana halkın sınıf mücadelesinin labirenti içinde yolunu bulmasına ve hem ihtilâlin amaçlarını hem de ihtilâlin çeşitli aşamalarında karşısına çıkan yükümlülükleri kavramasına yardımcı olmaya çalışıyordu. *Neue Rheinische Zeitung* kitlelere yiğitliği, ihtilâlci eyleme daima hazırlıklı olmayı ve geri dönmemeyi öğretti.

(12) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 36, S. 315.
(13) Marks, Engels, Werke, Bd. 28, S. 596.

Gazetenin Alman halkının gerçek millî çıkarlarını ısrarla savunması proleter enternasyonalizmi ruhuyla birleşmiş durumdaydı: nerede ortaya çıkarsa çıksın bütün ihtilâlci kitle hareketlerine kararlı bir destek gösterdi ve onların düşmanlarının, sahte dostlarının ve müttefiklerinin kimler olduklarını sergiledi.

Marks Fransa'daki olaylara ve bunların Almanya'nın ve bütün Avrupa'nın geleceği üzerindeki etkilerine büyük bir önem vererek Avrupa ihtilâlindeki gelişmeleri yakından izledi. Paris'ten gelen haberlerdeki bütün açıklamaları olayların önemini göstermek ve bunlardan sonuçlar çıkartmak için yazılarına ekliyordu. Daha sonra da bunları *Fransa'da Sınıf Mücdeleleri* ve *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'*inde işledi.

Neue Rheinische Zeitung'da çıkan makale ve haberler gazetenin yalnızca Alman değil bütün Avrupa demokrasisinin de organı olduğu ileri sürülerek Fransa, İngiltere, İtalya ve İsviçre'deki metropol ve taşra gazetelerinde sık sık yeniden basılıyordu.

Demokrasi bayrağını taşımasına rağmen *Neue Rheinische Zeitung* Almanya'daki hiç bir demokratik örgütün resmî organı değildi. Daha ilk sayısından başlayarak Alman demokratlarının güçsüzlüklerini ve yanlışlıklarını eleştirdi ve genel demokratik hareket içinde durmaksızın proleter bakış açısını savundu.

Bu gazete Marks ve takipçilerinin kitlelere ve hepsinden çok da proletaryaya seslendikleri ve «mücadelenin gerçek şiarlarını» formüle ettikleri bir kürsü olmakla kalmadı, aynı zamanda bir örgütlenme merkezi, halkı bu şiarları gerçekleştirmek için bir araya getiren bir çeşit ihtilâl karargâhı oldu. Engels sonraları o günleri şöyle anımsıyordu: «O günler ihtilâl günleriydi. Böyle günlerde günlük basında çalışmak bir zevk olur. İnsan bir tek kelimenin bile ne etkisi olduğunu, yazdığı makalenin nasıl olup da bir el bombası haline geldiğini ve bir gülle gibi patladığını görür.»[14]

Komünist Lig üyelerinin faaliyetlerini eski Merkez Komite'nin yerini alan *Neue Rheinische Zeitung* yazı kurulu yönetiyordu. Marks gazete aracılığıyla komünistlerin ideolojik ve siyasî birliklerini temin etmeyi ve onları Almanya'ya ilişkin olaylar karşısında birlikte tavır almaya ve olayların gidişatı içerisinde duyarlı bir hale getirmeye uğraşıyordu Proletaryanın ve onun öncüsünün kitle haberleşme aracı ve eğitim ve örgütlenme aracı olan gazete daha sonraki kitlesel Alman İşçi Partisi'nin kuruluşu için gerekli temelleri attı.

(14) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 22, S. 76 - 77.

Lenin «*Neue Rheinische Zeitung*'u «ihtilâlci proletaryanın en iyi ve bugüne kadar daha iyisi yaratılamamış organı»[15] olarak görüyordu.

BURJUVA DEMOKRATİK İHTİLÂLİ TAMAMLAMA MÜCADELESİ

Marks *Neue Rheinische Zeitung*'da Mart ihtilâlinin özgürlük eşitlik ve kardeşlik düşüncelerinin zaferi olduğuna, gericiliğin güçlerinin tam anlamıyla yere çalındığına ilişkin hayaller karşısında kararlı bir tavır takındı. Marks halkın mücadele azmini yatıştırmaya yönelen bu zararlı hayalleri teşhir etti ve Mart «yarı-ihtilâlinin» daha hâlâ devirmesi gereken bir taht bulunduğunu, aristokrat subay kadrolarıyla birlikte ordunun hâlâ yerinde durduğunu ve devlet makinesinin daha hâlâ obur ve kör memurların ellerinde bulunduğunu, toprak sahiplerinin daha hâlâ malikaneleri ellerinde tuttuklarını ve köylüleri ezdiklerini ileri sürdü. Halkı Alman ihtilâlinin sonucunu tayin edecek olan savaşların daha henüz verilmemiş olduğuna ikna etmeye uğraşarak şunları yazdı: «*Daha Bastil yıkılmadı!*»[16] Berlinli işçiler ve zanaatkârlar 14 Haziran'da silahları ele geçirmek üzere cephaneliği yerle bir ettikleri zaman *Neue Rheinische Zeitung* bu kendiliğinden ihtilâlci patlamanın gelecek ihtilâl fırtınasının ilk şimşeği olduğunu yazdı.

Neue Rheinische Zeitung ataklarını yalnızca en gerici güçlere yöneltmekle kalmıyor Alman büyük burjuvazisini de hedef alıyordu. Zira büyük burjuvazi kılık değiştirmişti ve bu yüzden çok daha tehlikeli bir düşmandı. Prusya'da Mart olaylarının ardından iktidara gelen liberal burjuva hükümetinin attığı ilk adımlar onun ihtilâl davasına ihanet etmekte olduğunu gösterdi. Hükümet ihtilâlci halkın korkusundan gerici güçlerle anlaşmaya vardı ve «hanedan için bir kalkan» olma kepazeliğini kendine bir görev olarak benimsedi. Lenin Marks'ın 18. yüzyıl sonlarının Fransız burjuvazisinin aksine Alman burjuvazisinin bir bütün olarak, daha ihtilâlini ilk gününden itibaren ileriye yönelik hiç bir tarihî eyleme girişme yeteneğinin bulunmadığını ve ihtilâl yolunda bir engele dönüştüğünü ortaya koyarak büyük bir başarı elde ettiği üzerinde önemle durmuştu. *Neue Rheinische Zeitung* 14 Haziran'da Mart olaylarının ve Almanya'da sınıfların mevzilenmesinin bir portresini çizdi: «Yukarı-orta sınıf (büyük burjuvazi - ç.) hemen hemen gericiydi (anti-ihtilâlci - ç.)

(15) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 21, S. 81.
(16) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 79.

halkın korkusundan yani işçilerden ve demokratik aşağı-orta sınıf (küçük burjuvazi - ç.) tan korkusundan gericilikle savunma ve saldırı ittifakı kurdu.»[17]

Liberal Hükümet «Tac'ın onayıyla» bir anayasa hazırlamaya girişti; halkla Taç arasında bir denge kurmaya uğraşarak ikisini de kesin bir zafer kazanmaktan alakoymaya uğraşıyordu. *Neue Rheinische Zeitung* bu «denge» nin son derece kısa ömürlü olacağını ve gericiler ayaklarını sağlam toprağa basar basmaz burjuvazinin kendisinin kepaze edilerek iktidardan alaşağı edileceğini gösterdi.

Marks «haince uzlaşma teorisi» ile silahlı mücadele içinde kazanılmış ihtilâlci halk egemenliğini karşılaştırdı ve halkın — yani proletarya, köylülük, ve kır işçilerinin — görevlerinin ancak ihtilâlci bir yoldan yerine getirilebileceğini açıkladı. «Gülyağı, ölüm döşeğindeki hastayı iyi edemez»[18] diye yazdı.

İhtilâlin gidişatı boyunca Marks tarihî materyalizmin temel önermelerinden birini — halkın tarihi yapan güç olarak oynadığı rolü — her yükümlülüğe ve her aşamada somut olarak işleyip açıkladı. Her ihtilâlin temel meselesinin iktidar olmasından ötürü Marks, halkın ihtilâlci diktatörlüğü düşüncesini ileri sürdü ve kitlelerin sağlam, bükülmez, bütün ortaçağ pisliklerini silip süpüren ve monarşiye ve toprak sahiplerinin iktidarına son veren bir burjuva demokratik ihtilâlin tamamlanarak zafere ulaştırılmasını temin eden bir iktidar kurmalarını istedi. «Bir ihtilâli izleyen her geçici siyasî kuruluş bir diktatörlüğü gerektirir, bu diktatörlüğün de enerjik bir diktatörlük olması gerekir.»[19] Marks halkın ihtilâlci diktatörlüğünün en önemli görevlerinden birinin gerici güçlerin yataklarını devlet makinesini ve «eski toplumsal kurumların hastalıklarını» ortadan kaldırmak olduğuna inanıyordu.

Lenin Marks'ın ihtilâlci diktatörlük düşüncesinin burjuva demokratik iktidar aşamasında dahi, bir ihtilâlci iktidar kurulmasını gerektirdiğini ve bu iktidarın görevlerinin «(ihtilâli-ç.) karşı-ihtilâle karşı savunma ve halkın egemenliğiyle çelişen her şeyi derhal ortadan kaldırma»[20] olduğunu yazmıştı.

Marks halk kitlelerini yeni bir ihtilâlci atılıma hazırlarken onları Mart ihtilâli sonrasında kurulmuş olan temsilî kurumların yararlılığı ve

(17) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 65.
(18) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 32.
(19) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 402.
(20) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 9, S. 133.

etkililiği hakkındaki hayallerinden kurtarmaya uğraştı. *Neue Rheinische Zeitung* Almanya'daki yeni merkezî otorite görevini görmek ve ülkeyi gerçekten birleştirmekle yükümlü olan Frankfort-on-Main'deki bütün-Almanya Millî Meclisi'ni eleştirdi. Gazete şunları söylüyordu: «Bir *Millî Yasama Meclisi* her şeyden önce aktif ihtilâlci bir meclis olmalıdır. Frankfort'taki Meclis parlamenter okul ödevleriyle uğraşmakta ve işleri hükümete bırakmaktadır. Bu eğitilmiş topluluğun uzun tartışmalardan sonra en iyi gündemi ve en iyi anayasayı oluşturacağı farzediliyorsa eğer, hükümetler bu gündemin üzerine süngülerini sapladıktan sonra en iyi gündemin, en iyi anayasanın ne yararı olabilir?»[21]

Bu eleştiri Alman burjuvazisinin üyelerini tedirgin etti. Tedirgin olanlar arasında gazetenin hissedarları da vardı ve bunlar hisselerini geri almakta bir an bile tereddüt etmediler. Ancak daha sonraki olaylar gazetenin «Frankfort gevezeler kulübü» hakkındaki söylediklerinin doğru olduğunu ortaya çıkardı.

Neue Rheinische Zeitung'un editörleri «bütün Almanya'nın meselelerini» tartıştığı gerekçesiyle gerçek hayatın ihtiyaçlarına göz yumması imkânsız olan Prusya Millî Meclisi'ndeki tartışmaları da yakından izlediler. Marks ve Engels bu meclisin temel zaafını «Tac'ın onayıyla» bir Prusya anayasası hazırlama kararı olarak görüyorlardı. *Neue Rheinische Zeitung* şunları yazmıştı: «İhtilâlci bir tutum takınan bir meclis onay almaz emreder.»[22] Gazete milletvekillerine, ihtilâlci bir halkın temsilcilerine yaraşan tek tutumun halkın desteğini almak üzere, Meclis üzerinde gerekli baskıyı yapacak güç olan halka dönmek olduğunu gösterdi. «İngiliz ve Fransız ihtilâllerinden bu yana demokratik halk kitlelerinin kurucu meclislerin üzerine, bütün fırtınalı ihtilâl dönemlerinde bizatihi kendi varlıkları ile manevî bir baskı uygulamaları kitlelerden geri alınması mümkün olmayan eski bir ihtilâl hakkıdır. Tarih bu gibi meclislerin attıkları enerjik adımların hepsini bu hakka borçludur.»[23]

Ama Berlin Meclisi halka başvurmak ve halka güvenmek yerine parlemantarizmin sığlıklarında debelenmeyi tercih etti. Yalnızca Sağdaki ve Merkezdeki milletvekilleri değil Soldakiler de «Parlamenter avanaklık» mikrobuna yakalanmışlardı. *Neue Rheinische Zeitung* Soldaki milletvekillerinin «Şşşşşt! demekten başka bir şeye cesaret edemediklerini»[24] yazıyordu. Gazete onların saf parlamenter yöntemlerle radikal kararlar

(21) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 40.
(22) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 67.
(23) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 406.
(24) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 89.

alma umutlarının gerçekte ne gibi sonuçlara yol açacağını önceden ortaya koydu.

Frankfurt ve Berlin'deki millet meclislerinin korkça uzlaştıcı siyasetleri kaçınılmaz olarak ihtilâlin ana meselelerinin de çözümünü etkiliyordu.

Alman burjuvazisi ülkenin bölünmüşlüğüne bir son vermenin gerekli olduğunu çok iyi bilmekle birlikte artık iktidarı ele geçirmiş olduğu için Almanya'yı gerici güçlerle bir arada yukarıdan, Hapsburg hanedanı ya da ondan daha tanınmış olan Prusyalı Hohenzollern monarşisi çevresinde birleştirmeye çalışıyordu.

Küçük burjuva demokratlarına gelince onlar da ikiye bölünmüşlerdi: umutlarını bir «demokratik» Prusya monarkına bağlamış Kuzey Almanlar ve Almanya'yı ABD ya da İsviçre gibi bir federal cumhuriyete döndürmeye uğraşan Güney Almanlar. Bu, Almanya'nın o gün içinde bulunduğu somut şartlardan, meşruti monarşilerden, minnacık belediyelerden, ufacık cumhuriyetlerden oluşan karman çorman bir federasyon kurmaktan başka bir anlama gelemezdi.

Neue Rheinische Zeitung buna karşı *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri*'ne uygun olarak halkın ihtilâlci mücadelesi ile birleşik bir Alman Cumhuriyeti kurulması için kampanya açtı. Gazete bu programı ileri sürerek Alman halkının gerçek millî çıkarları için ve geleceğe özgür demokratik bir millet olarak ulaşması için kararlı ve tutarlı bir tavır takındı. Bu tavır proletaryanın sınıf çıkarlarıyla tamamen aynı çizgideydi. Birleşmiş bir demokratik Almanya işçi sınıfı hareketinin bölünmüşlüğüne bir son verilmesini çok daha kolaylaştıracak ve işçi sınıfının örgütlenmesine ve siyasî bakımdan eğitilmesine ve sosyalizm için hazırlanmasına çok daha geniş imkânlar sağlayacaktı.

Marks Almanya'nın birleştirilmesi görevinin yalnızca siyasî sistemin tam anlamıyla demokratlaştırılmasıyla değil derin bir toplumsal değişim ile de bağlantılı olduğunu düşünüyordu. *Neue Rheinische Zeitung* kırda feodalizm kalıntılarının kökünün kazınması için kararlı bir kampanya yürüttü.

1848 ihtilâline kadar köylülerin yalnızca en varlıklı kesimleri köylülere feodal hizmetlerden yüksek bedeller karşılığında kurtulma hakkını tanıyan 1807-1811 tarım reformunun ürünlerinden yararlanıyorlardı. Feodal büyük çiftlikler Lenin'in «kırda Prusya kapitalizmi» dediği süreç içerisinde adım adım burjuva çiftliklerine dönüşüyordu. İhtilâl patlak verdiği zaman köylüler kendiliklerinden anti-feodal mücadele içine girdiler ve bazı yerlerde feodallerin konaklarını ateşe verdiler. Hiç bir

hizmet görmeyeceklerini bildirerek çalışmayı reddettiler. *Neue Rheinische Zeitung:* «Hükümetin bütün yapacağı, *halkın iradesiyle zaten yerine getirilmiş bulunan feodal hizmetlerin iptalini* hukukî bir kılığa büründürmekti.»[25] diye yazdı. Ama kendi mülkiyetinin endişesine düşen liberal burjuvazi feodal mülkiyetin savunulmasını üstlendi. Prusya Tarım Bakanı Gierke'nin sunduğu kanun teklifi yalnızca küçük hizmetlerin karşılıkları ödenmeksizin kaldırılmasını öngörüyor, en ağır hizmetlerinse ya parası ödenerek ya da bu para mukabili köylü topraklarının elden çıkarılarak kaldırılmasını öngörüyordu.

Marks Gierke Tasarısının «1848 Alman ihtilâli[nin - ç.] *1789 Fransız ihtilâlinin yalnızca gülünç bir taklidi*» olduğunun en iyi kanıtı olduğunu söylüyordu. «.... 1789'ların Fransız burjuvazisi müttefiklerini (köylüleri) hiç bir zaman terketmedi. Çünkü o kırda feodalizmin kaldırılmasının ve özgür toprak sahibi *(grundbesitzenden)* köylü sınıfının yaratılmasının kendi düzeninin temeli olduğunu anlamıştı.

«1848'lerin Alman burjuvazisi ise kendi *tabiî müttefikleri*, kendi etinden bir parça olan ve o olmaksızın aristokrasinin karşısına dikilemeyeceği köylülüğe tereddütsüz ihanet etmektedir.

«Feodal hakların devam ettirilmesi ve bunların borca tahvil edilmesi — işte 1848 Alman ihtilâlinin sonuçları bunlardı. Bir bardak suda fırtına koparılmıştır o kadar.»[26]

Marks tarım meselesinin radikal bir şekilde çözümlenmesi — feodallere hizmet zorunluğunun ortadan kaldırılması — için, köylülerin kendi topraklarının özgür sahipleri olması için kampanyaya girişti. Wolff'un yazdığı «Silezya Milyarları» başlıklı ünlü yazı dizisi *(Neue Rheinische Zeitung*'da 1849'da baharında çıktı) feodal hizmetlerin karşılıklarının ödenmesinde ısrar eden toprak sahiplerine ve liberal burjuvazinin karşısına çıkarak bu «hırsız baronların otuz yıldan beri (yani tarım reformlarının başlangıcından beri) köylülerden çaldıkları[27] bütün parayı geri vermelerini istiyordu. Gazete büyük toprakların parçalanarak topraksız ve toprağa aç köylüler arasında dağıtılmasını da istiyordu. Köylülerin en geniş çıkarlarını dile getiren *Neue Rheinische Zeitung Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri*'nde ortaya konulan tarımsal programı böylece okuyucuya sunuyordu.

Gazetenin tarım meselesi üzerine yazdığı makaleler proletaryanın

(25) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 5, S. 106.
(26) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 5, S. 283.
(27) Marks, Engels, **Werke'ye Atıf,** Bd. 19, S. 68.

burjuva demokratik ihtilâl süreci içinde bütün köylülükle birlikte proletaryanın hegemonyası altında ittifak kurması için Marks'ın oluşturduğu taktiklerin güçlü bir yansımasıydı.

EZİLEN HALKLARIN MÜCADELELERİNİN DESTEKLENMESİ *NEUE RHENISHE ZEITUNG*'UN DIŞ SİYASETTEKİ TUTUMU

Marks ezilen halkların o sıralar yayılmakta olan ihtilâlci millî kurtuluş mücadelelerini de aktif olarak destekliyordu. Sağladığı destek o zaman her hareketin başlıca iki kamp: ihtilâl ve gericilik arasında sürmekte olan kavga içerisindeki yerini belirlemeye yardımcı olacak somut tarihî tahlile dayanıyordu. *Neue Rheinische Zeitung* yazı kurulu bu nedenle burjuva demokratik ihtilâl cephesini genişletmeye ve safları sıklaştırıp güçlendirmeye yardımcı olan ilerici millî kurtuluş hareketlerini desteklemekteydi.

Gazetenin enternasyonalist siyaseti gazete yayımlanmadan az önce Marks'ın demokratik İtalyan gazetesi *l'Alba*'nın editörüne yazdığı bir mektupta formüle edilmişti. Marks mektupta şunları yazmıştı: «Biz İtalya'nın bağımsızlık davasını destekleyeceğiz. Almanya'da ve Polonya'da olduğu gibi İtalya'da Avusturya despotizmine karşı verilecek olan ölüm kalım kavgasında da yer alacağız.»[28] «Almanya'nın Dış Siyaseti» başlıklı, 1848 Haziran başlarında Engels tarafından yazılan bir başyazıda Alman ihtilâli ile tutsak milletlerin kurtuluş hareketleri arasındaki bağ ve karşılıklı bağımlılık üzerinde önemle duruluyordu. Şöyle diyordu Engels: «Almanya kendisini komşu ülkeleri özgürleştirdiği ölçüde kurtaracaktır.»[29]

Neue Rheinische Zeitung millî meselede eski yönetimin izinden giden burjuvazinin siyasetini her gün her saat teşhir ediyordu. Burjuva hükümeti bu konuda da köylü meselesinde olduğu gibi iki metoda saplanıp kalmıştı: yalan vaadler ve katliamlar. 18. yüzyılda Polonya'nın bölünmesinden sonra Prusya'ya bağlanan Poznan'da bu metodların her ikisi de uygulanmıştı. Gazete bu cinayetleri nefretle protesto ederken Polonya üzerindeki baskılara son verecek ve Polonyalılara kendi kaderlerini tayin etme fırsatını tanıyacak olan iki güce Alman ve Polonya halklarına çağrıda bulundu.

---

(28) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar.**

(29) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 5, S. 155.

Neue Rheinische Zeitung Polonya'nın canlandırılmasının yalnızca Polonya halkı için değil Alman halkı ve Avrupa ihtilâlinin gidişatı ve geleceği için de taşıdığı muazzam önemin üzerinde de tekrar tekrar ve önemle durdu. Almanya'da bir bütün olarak Avrupa'da gericiliğin gücü Polonya'nın parçalanmasıyla birbirlerine bağlanan Rusya - Avusturya - Prusya ittifakına dayanıyordu. Marks ve Engels Polonya halkını yalnızca Prusya ve Avusturya'ya karşı değil Avrupa ihtilâlinin eski düşmanı Rus çarlığına karşı mücadelede de güvenilir bir müttefik olarak görüyorlardı. Lenin «bu görüş açısı çok doğruydu ve tek tutarlı demokratik ve proleter görüş açısıydı. Yıllardan beri Rusya'daki ve pek çok Slav ülkesindeki halk yığınları uyuşukluğunu içine gömülmüş olduklarından, yıllardan beri bu ülkede hiç bir bağımsız kitlesel demokratik hareket olmadığından Polonya'daki *eşrafın* kurtuluş hareketi yalnızca Rus ve yalnızca Slav demokrasisi bakımından değil, bütün Avrupa demokrasisi bakımından da muazzam ve çok yüksek bir önem taşıyordu.»[30]

Neue Rheinische Zeitung bir başka halka 1848 Haziran'ı ortasında ayaklanan Çek halkına karşı da yürekten sempati gösteriyordu. Gazete ayaklanmanın demokratik olduğunu ve yalnızca Avusturya baskısını değil feodal Çek toprak sahiplerini de hedef aldığını belirtiyordu. Avusturya militaristleri Prag'da katliama başladıkları zaman gazete bu iğrenç siyaseti ezilen halklar adına lânetledi ve Prag katliamının yol açacağı tehlikeli sonuçları gösterdi. Zira Çekler, çarlık Rusya'sına yanaşmaya başlamışlardı.[31]

Gerçekten de Prag ayaklanmasının yenilgisi Çek demokratik hareketi için ağır bir darbe oldu. Çek millî hareketinin önderliğini ele geçiren liberal burjuva unsurlar mücadelenin bütün gücünü Alman ihtilâline yöneltmeyi başardılar ve bu da hareketi objektif olarak Avusturya - Prusya gericiliği ve Batı'ya karşı bir karşı-ihtilâl harekâtına girişmeye hazırlanan Rus çarlığıyla aynı kamp içerisine soktu.

Haziran başlarında *Neue Rheinische Zeitung* Rus çarının birliklerini «dost» Hohenzollerns ve Hapsburgh monarşilerinin imdadına koşmak için Batı sınırlarında toplamaya başladığını ihtar etti. Rusya'nın kendi

---

(30) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 20, S. 433. Lenin devamla, 20. yüzyılda, Rusya'da ve öteki Slav ülkelerinde bağımsız bir demokratik hareket ve işçi sınıfı hareketi başlarken aristokratik Polonya'nın kapitalist bir Polonya'ya dönüşmesiyle durumun temelden değişikliğe uğradığını ve «böylesi şartlar altında Polonya'nın **istisnai** ihtilâlci önemi yitirmekten başka bir şey yapamayaca[ğını - ç.]» söylüyordu. (a.g.e.)

(31) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 5, S. 82.

içinde geniş ölçekli bir ihtilâlci hareket olmadığından bu karşı ihtilâl harekâtı planını geriletebilecek olan tek şey dışarıdan Avrupa'nın ihtilâlci halklarının gösterecekleri ortak çabalardı. Bu nedenle *Neue Rheinische Zeitung* Avrupa demokrasisinin Rus çarlığına karşı ihtilâlci bir savaş başlatmasını istedi. Marks böyle bir savaşın Almanya ve öteki Avrupa ülkelerinde yeni ve güçlü bir ayaklanmaya yol açacağını umuyordu. Lenin daha sonraları Marks'ın bütün ileri demokratlar adına ileri sürdüğü bu taktiğin dönemin objektif tarihî şartları ile ve burjuva demokratik dönüşümlerin tamamlandığı o çağın karakteriyle tam bir uyuşma içerisinde olduğunu göstermiş ve şunları yazmıştı: «*Objektif olarak* feodal savaşlara ve hanedan savaşlarına o zaman ihtilâlci demokratik savaşlarla ve millî kurtuluş savaşlarıyla karşılık veriliyordu. O çağın tarihî görevlerinin içeriği buydu.»[32]

PARİS'TEKİ HAZİRAN AYAKLANMASI

Marks daha Paris'te iken yeni ilân edilen Fransız cumhuriyetinin gittikçe büyüyen ve en son olarak emekle sermaye arasındaki belirleyici çatışmayla sonuçlanacak olan bir çelişki ile sakat olduğunu görmüştü. Tam da böyle oldu. Paris 23 Haziran'dan 26 Haziran'a kadar Şubat ihtilâlinin kazançlarına ve işçilerin toplumsal çıkarlarına el uzatan gerici burjuvaziye karşı silaha sarılan proletaryanın büyük ayaklanmasına sahne oldu. İşçiler demokratik ve toplumsal bir cumhuriyet istiyorlardı.

Neue Rheinische Zeitung yazı kurulu Paris'ten gelecek her haberi büyük bir merak ve hevesle bekliyordu. Olaylardan hemen sonra Engels'in yazdığı bir dizi makale ayaklanmanın tabiatına, sınıf güçlerinin mevzilenmesine ve askerî harekâtların gidişatına ışık tuttu. Bu makaleler bir sanat olarak marksist ayaklanma teorisinin temeli oldu.

Marks Haziran ayaklanmasının burjuvazi ve proletarya arasındaki iç savaş olarak taşıdığı büyük tarihî önemin değerini hemen kavradı. «Haziran İhtilâli» başlıklı makalesi onun yoğun ihtilâlci duygularını göstermektedir. 28 Haziran'da yazılan makale şu sözlerle başlıyordu: «Paris işçileri çok üstün bir gücün *istilâsına* uğradılar ama *itaat* etmediler. Yenildiler ama düşmanları *yokoldu*.[33] Ayaklanmayı bastırmak için çok yüksek bir bedel ödenmesi gerekiyordu: Şubat ihtilâlinin yarattığı eşit-

(32) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 22, S. 316.
(33) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 5, S. 133.

lik, özgürlük ve kardeşlik hayallerinin çöküşü ve Fransız milletinin iki millete bölünmesi-mülk sahibi sınıflar ve işçiler.

Marks Fransız ihtilâlinin Şubat'tan Haziran'a kadar izlediği, proletarya ayaklanmasına yol açan süreci kısa ve özlü bir şekilde çözümleyerek bunun gelişmesinin ardındaki belirleyici etkenleri gösterdi ve ayaklanmaya yol açan şeyin Fransız burjuvazisinin siyasetinin bütünü olduğunu açıkladı. Umutsuzluğa kapılan işçiler ayaklanarak isyan ettikleri zaman da burjuvazi Paris sokaklarını işçilerin kanlarıyla yıkamıştı.

Burjuvazi nefret ve iftirayı Paris'in isyancı işçilerinin üzerine bir sel gibi boşaltırken Marks onları savunmak için sesini heyecanla yükseltmişti: Yazdığı makalenin son sözleri Haziran savaşçılarına ve onların ölümsüz davalarına bir övgüydü: «Onların çatılmış alınlarını defne yapraklarıyla taçlandırmak *demokratik basının hem hakkı hem ayrıcalığıdır.*»[34]

PROLETARYANIN İHTİLÂLCİ ORGANI

Neue Rhenische Zeitung bir proleter organı olduğunu yalnızca Haziran ayaklanmasına karşı tutumuyla ispatlamadı, Almanya'daki bütün demokratik güçlerin birleşmesi kampanyasını sürdürürken de kendi, öz proleter tavrını takındı.

Gazetenin editörleri, en çok ağırlığı burjuva demokratik ihtilâlin görevlerine veren komünistlerin siyasî platformundaki taleplere — ihtilâl boyunca birkaç kere basıldı — özel bir önem verdiler. Durumun ihtiyatlı bir tahlilini yaptıktan sonra yalnızca Almanya için değil bütün öteki Avrupa ülkeleri içinde uzun vadeli ihtilâlci süreç için tasarlanmış geçici karakterli taleplerden o an için kaçınılıyordu. Marks objektif şartların henüz bu taleplerin propaganda düzeyinden çıkartılıp eylem şiarlarına dönüştürülmesi için yeterince olgunlaşmadıklarına inanıyordu.

Ancak bu aşamada bile gazete, dikkatleri ihtilâlin acil talepleri üzerinde toplarken proletaryanın siyasî ordusunu gelecekteki sosyalist ihtilâl için bir araya getirmeye uğraşıyordu.

Alman ve Avrupa ihtilâllerinin başlıca olaylarının sınıfsal bir tahlilinin yapılması, proletaryanın siyasî bir eğitim elde etmesine ve kendisinin bir sınıf olduğunun farkına varmasına yardımcı olacaktı.

Bu bakımdan gazetenin Fransa ihtilâli hakkındaki haber ve maka-

(34) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 137.

leleri muazzam bir önem kazanıyordu. Küçük burjuva *Réform* gazetesinin aksine Marks Fransa'daki Şubat sonrası sınıf savaşlarının ne bir hata ne de bir tesadüf değil «ekonomik temeller üzerine, mevcut maddî üretim biçimi ve bundan kaynaklanan ticaret şartları üzerine kurulu»[35] sınıf çelişkilerinin tabiî bir sonucu olduklarını ileri sürdü. *Réforme*'un yanlış bir biçimde proletarya ve burjuvazi arasındaki bölünmenin başlıca kaynağı olarak gördüğü düşünce farklılıklarının toplumdaki çeşitli sınıfların birbirlerinden farklı toplumsal statülerinden yani toplumsal ilişkilerinden çıktığını ileri sürdü. «Bu ilişkiler nereden çıkmaktadır o halde? Düşman sınıfların maddî, ekonomik hayat şartlarından.»[36] Marks böylelikle Fransız ihtilâlinin deneylerinden okuyucunun sınıf mücadelesinin ve bu mücadelenin düşünceler alanındaki yansımasının materyalist bir anlayışını elde etmesine yardımcı olmak için yararlanıyordu.

Klasik kapitalist ülke İngiltere, ona düşüncelerini yayabilmesi için gerekli olan değerli ve somut tarihî malzemeyi sağlamaktaydı. Marks işte bunun için Alman işçilerine örgütlü bir proleter partisi oluşturmuş olan Chartist hareketi ve özellikle başını Harney ve Jones'un çektikleri hareketin ihtilâlci kanadının faaliyetlerini tanıtmanın özel bir önemi olduğuna inanıyordu. İngiliz proletaryasının çok daha zengin olan mücadele tecrübesinin gücünden yararlanan Marks Alman işçilerini kendi öz partilerini kurmalarının gerekliliğine ikna etmeye uğraşıyordu.

Marks geçmişten ve Almanya'dan daha ileri ülkelerde gelişmekte olan olaylardan dersler çıkartarak işçilere tarihî materyalizmin bazı belli başlı önermelerini, üzerinde çalışmakta olduğu ekonomi politiği, sınıf mücadelesi öğretisini ve proletaryanın dünya tarihindeki görevini açıkladı. Böylelikle Alman işçilerine kuracakları proleter partisinin ilkelerini kavramalarında yardımcı olmaya çalıştı.

KARŞI-İHTİLÂLCİ SALDIRIYA KARŞI DİRENME. MARKS KÖLN İŞÇİ LİG'İNDE VE DEMOKRATİK DERNEKTE

Bütün Avrupa ihtilâli için bir dönüm noktası olan Haziran ayaklanmasının yenilmesinin ardından karşı-ihtilâl her yerde saldırıya geçti. Almanya'da sınıf güçleri dengesi karşı-ihtilâl lehine bozuldu. Mart'ta geri çekilmek zorunda bırakılan gerici çevreler şimdi kendilerini geçici müttefikleri burjuvaziden kurtarmaya ve eski, Mart-öncesi düzeni geri

(35) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 5, S. 450.
(36) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 5, S. 450.

getirmeye uğraşıyorlardı. Bu doğrultudaki ilk adım karşı-ihtilâlciler tarafından Paris'teki Haziran olaylarından hemen önce atılmıştı. Liberal Camphausen Hükümeti derdest edilmiş ve bunun sonuçları *Neue Rheinische Zeitung*'da şöyle ifade edilmişti: «Camphausen hükümeti karşı-ihtilâlin üzerini liberal burjuva peleriniyle örtmüştü ama karşı-ihtilâl şimdi kendisini bu usandırıcı maskeyi suratından çıkaracak kadar güçlü hissetmektedir.»[37]

Yeni hükümetin başı liberal aristokrat Auerswald'dı ama eski hükümetin de üyelerinden biri olan Rhine'li büyük kapitalist Hansemann da yeni hükümetin bakanlarından biri olmuştu. Hükümet kendisine «Eylem Hükümeti» adını vermiş ve «Kanun ve Nizamı yeniden kurmak» bahanesiyle demokratik harekete ve işçi sınıfı hareketine karşı polis tedbirleri uygulamaya başlamıştı.

«Eylem Hükümeti» esas darbesini Rhine eyaletinin merkezi olan Köln'de indirmeye niyetliydi. Hükümet 3 Temmuz'da Köln İşçi Lig'inin önderlerinden Gottschalk ve Anneke'yi tutukladı. Bu işçiler arasında büyük bir öfke doğurdu, ama *Neue Rheinische Zeitung* bunun provokatif bir davranış olduğunu sezerek işçileri askerî birliklerle çevrilmiş bu birinci sınıf Prusya kalesi için de zamansız ve öteki güçlerden kopuk herhangi bir harekete girişmemeleri için uyarmaya gayret etti. Marks'ın dirayeti ve aklı selimi sayesinde hükümetin Köln işçilerini zamansız bir ayaklanmaya kışkırtma girişimi boşa çıkarıldı.

Marks Köln olaylarının Prusya karşı-ihtilâlcilerinin uygulamaya giriştikleri genel planın daha geniş çerçevesi içindeki yerini hemen kavradı. 5 Haziran'da yayımlanan «Tutuklanmalar» başlıklı makalesi şöyle diyordu: «İşte Eylem Hükümetinin, Merkez-sol Hükümetinin, eski aristokratik bürokratik Prusya hükümetine geçiş hükümetinin eylemleri bunlardır. Heer Hansemann geçiş rolünü oynar oynamaz görevinden alınacaktır.»[38]

Marks Berlin Solunun başına geleceklerin de bundan farklı olamayacağını ileri sürerek yazısına devam ediyordu. Çünkü onlar hükümetin karşı-ihtilâlci davranışları karşısında halka başvurmak yerine ağızlarının laf yapmasına güveniyorlar ve parlamenter zaferlerin hayalleriyle yaşıyorlardı. «Öyle bir gün gelecektir ki Sol, parlamentonun zaferinin aslında kendi gerçek yenilgisiyle çakıştığını görecektir.»[39]

(37) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 96.
(38) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 168.
(39) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 168.

Bu makalenin yayınlanması Genel Savcı Zweiffel ve tutuklamaları yürüten jandarmaların hoşnutsuzluklarını «izhar buyurmaları» üzerine *Neue Rheinische Zeitung*'a karşı kararnameler çıkartmanın bahanesi oldu. Besbelli ki bu, hükümetin Marks'ın yönettiği gazeteyi yıkmak için sürdürdüğü tutuklama planlarının bir parçasıydı. 6 Haziran'da Marks ve yayımcı Korff bir müfettiş tarafından sorguya çekilmek üzere çağrıldılar, daha sonra da hükümet savcısı Hecker ile Korff yazarının kim olduğunu bulmak için gazete idarehanesinde yazının el yazması kopyalarını araştırdılar. Bunu da tanıkların, matbaa sahibi Clouth, dizgiciler ve editörler Engels ve Dronke'nin sorguya çekilmeleri izledi. Engels bundan sonra da birkaç kere sanık olarak sorguya çekildi. Yargıçlar ne kadar zorlandılarsa da soruşturmalarından bir şey çıkartamadılar; ve o zaman Marks'ın kendisine karşı eyleme geçildi.

Köln Sulh Hakimliği her ne kadar Marks'a vatandaşlık hakkı tanımış idi ise de bu Kraliyet Bölge İdaresinin onayına tabi idi, idare de bu konuda bir karara varmak için hiç acele etmiyordu. Hemen hemen dört ay kadar sonra Marks'a Kraliyet Bölge İdaresinin kendisini vatandaşlığa kabul etmesinin olanaksızlığı ve bir yabancı sayılmaya devam edileceği bildirildi.

Marks İçişleri Bakanı Kühlwetter'e bu kararın altında yatan siyasî etkenlerin üzerinde duran bir protesto gönderdi. Protesto yazısı şöyleydi: «Böylesine kasıtlı gerekçeler yalnızca eski polis devletinde ileri sürülebilirdi ama bir ihtilâlin gerçekleştirildiği ve sorumlu bir hükümetin bulunduğu Prusya'da buna kesinlikle yer olamaz.»[40]

Köln sorumlularının Marks'a vatandaşlık hakkını vermeyi reddetmeleri şehirdeki işçilerden ve demokratlardan protesto seslerinin yükselmesine yol açtı. Demokratik Dernek yetkililere Marks'a karşı polisin giriştiği eylemlere son verilmesini isteyen bir temsilci heyeti gönderdi. Ne var ki, 12 Eylül'de İçişleri Bakanı Bölge İdaresinin kararını onayladı. Protesto kampanyası gericilerin, ellerinden gelen her kötülüğü yapmasını engellemesine rağmen Prusya'dan sürülme tehdidi Marks'ın başının üstünde Demokles'in kılıcı gibi sallanıyordu.

Bütün bu zor şartlar altında Marks halkı etkilemek için çok güçlü bir araç olan bu günlük gazete üzerindeki denetimini sürdürmeye çalıştı. Zamanının ve enerjisinin çoğunu gazeteye vermekle birlikte, Köln İşçi Lig'inin ve Demokratik Derneğin tecrübelerini Komünist Lig üyeleriyle Almanya'nın öteki kesimlerindeki işçi örgütleri ve demokratik ör-

(40) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 385.

gütler arasında yaymaya uğraşarak Köln'deki işçi örgütlerinin ve demokratik örgütlerin faaliyetlerinde arkadaşları ve takipçileri ile birlikte yer aldı.

Bu faaliyetler Marks'a ve arkadaşlarına kitleler arasında daha büyük bir güven ve saygınlık kazandırdı. Gottschalk ve Anneke'nin tutuklanmalarının ardından 6 Temmuz'da yapılan dernek toplantısında Marks'ın yakın arkadaşı Joseph Moll İşçi Lig'i Komitesi Başkanlığına seçildi. Moll ve kısa bir süre önce Londra'dan gelen Schapper de Köln'deki üç demokratik örgütü bir araya getiren ve Geçici Demokratik Bölge Komitesi görevi yapan Komite'de İşçi Lig'ini temsil ediyorlardı.

Marks'tan sürekli olarak yardım gören İşçi Ligi'nin yeni önderliği faaliyetlerini işçilerin ideolojik ve siyasî eğitimlerini daha çok tartışmalar yoluyla artırmayı yoğunlaştırmıştı. Bu tartışmalardan birinde Moll ve Schapper işçilere kötülüğün birçok işçinin ve zanaatkârın sandıkları gibi makineler de değil mevcut toplumsal ilişkilerde yattığını açıkladılar. Marks'ın takipçileri işçilere *Komünist Parti Manifestosu*'ndaki fikirlerin canlı bir açıklamasını yaptılar. Çağdaş toplumda emeğin örgütlenmesi üzerine sürdürülen bir tartışma içerisinde de *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri*'nde yer alan noktaları işçilere açıklayıp bunların gerçekte ne olduklarını anlattılar. Komitenin 11 Eylül'de yaptığı bir tartışma Engels'in toplumsal mesele üzerine verdiği bir raporla sonuçlandı.

Köln İşçi Ligi'nin ideolojik ve siyasî bakımdan yeniden inşası örgütsel yapısındaki değişikliklerle bir arada yürütüldü. Eski dar meslek ilkesi bir yana bırakılarak sabit üyelik şartları getirildi.

Marks ve arkadaşları Demokratik Derneğin çalışmalarında da aktif olarak yer aldılar. Geçici Bölge Komitesi'nin bir üyesi olarak Marks bu derneğin önderleriyle yakından ilgileniyordu. Stollwer Hall'de yapılan dernek toplantısında da bir söylev verdi. 1848 Temmuz'unda Dernek Marks ve Amerika'dan yeni dönmüş olan ve o sırada Köln'de bulunan Weitling arasında bir tartışma düzenledi. 21 Temmuz'da Weitling Derneğin düzenlediği bir toplantıda kendisinin «bir demokrat, sosyalist ve komünist» olduğunu iddia ederek bir avuç insandan oluşan geçici bir diktatörlük hükümetinin kurulmasını ve kendisinin de başkanlığa getirilmesini istedi. 4 Ağustos'ta Marks Weitling'i eleştiren bir konuşma yaptı. Weitling'in yaptığı konuşmadan çıkarttığı yazılı bir metin üzerinde fikirlerini açıklayarak Weitling'in siyasî ve ekonomik çıkarları birbirinden ayırmasının yanlış olduğunu zira bunların «birbirleriyle içiçe örülü» bulunduklarını ileri sürdü. Weitling'in diktatörlük hakkındaki sekter düşüncesinin de tamamen saçma olduğunu gösterdi. Weitling ihtilâlin bur-

juva ve demokratik olduğunu inkâr ederken Marks demokratik hareket içinde yer alan bütün temsilcilerden oluşan bir hükümet kurma görevini ortaya getirdi.[41]

Marks ve arkadaşları Demokratik Derneğin siyasî konularda bir dizi önemli kararlar almasını ve bildiriler yayımlamasını sağladılar. Binlerce kişi tarafından imzalanan bildiriler Berlin ve Frankfurt'taki millî meclislere gönderildi.

13 - 14 Ağustos'ta Köln'de toplanan Rhine ve Westphalia eyaletlerinin ilk Demokratik Bölge Kongresi Marks'ın ihtilâlci-demokratik çevrelerde kazandığı otorite ve etkinliğin ölçüsü oldu. Trier delegesi Schilly'nin yerel sivil muhafızlar arasındaki cumhuriyetçi duygular hakkındaki raporuna ilişkin olarak toplantıyı yöneten başkan Marks'ın da Trier'in yerlisi olduğunu bildirince seyirciler ayağa fırlayarak Marks için gösteri yaptılar. Bonn delegesi olan Karl Schurz adındaki bir öğrenci kongreyle ilgili anılarında şunları yazıyordu: «günün en tanınmış insanlarıyla yüzyüze gelmiştim orada, aralarında sosyalist önder Marks da vardı. Marks o zamanlar otuz yaşında idi ve artık bir sosyalist düşünce akımının bilge önderiydi. Geniş alnı, parlak koyu renkli gözleri, simsiyah saçları, uzun sakalları hemen bütün ilgiyi onun üzerinde topluyordu. Kendi alanında dikkate değer bir bilim adamı olmanın sağladığı saygınlığa sahipti ve gerçekten de söylediği şeyler yerinde, mantıklı ve açıktı..... 'burjuva' derken sesinin büründüğü müstehzi tonu hâlâ hatırlarım.»[42]

Kongre Köln Geçici Bölge Komitesi'nin sürekli bir bölge komitesine dönüşmesini sağlayan kararı kabul etti. Başkan, avukat Karl Schneider II. idi. Komitede Marks'tan başka Moll ve Schapper varlardı.

Marks'ın pratik ihtilâlci çalışmaları Köln'de öteki şehirlerdekilerin hepsinden güçlü bir demokratlar örgütü kurulmasına yardımcı oldu.

BERLİN VE VİYANA'YA YOLCULUK

Demokratik Bölge Kongresi'nden az sonra 23 Ağustos'ta Marks Alman Konfederasyonu'nun en büyük iki devletinin başkentlerindeki demokratik örgütler ve işçi örgütleriyle bağlar kurmak ve Haziran ayaklanmasıyla ilgili makalelerin yayımlanmasından sonra öteki hissedarların da terkettikleri *Neue Rheinische Zeitung* için para bulmak için Berlin ve Viyana'ya gitmek üzere Köln'den ayrıldı.

(41) **Der Wachter am Rhein,** 2 Dutzend., No. 1, 23, VIII, 1848.
(42) **Marks ve Engels'ten Anılar,** Rusça baskı, Moskova, 1956, S. 285.

Marks Berlin'de Prusya Millî Meclisi'nin Sol-kanat milletvekilleriyle ve özellikle Komünist Lig üyesi olan d'Ester'le konuşmalar yaptı. Demokratik hareketin öteki üyeleriyle de tanıştı, Bakunin'le Paris'te iken kurmuş oldukları yakın dostluğu tazeledi.

Marks oradan siyasî gericiliğin artmakta olduğu Viyana'ya geçti. Prag ve Paris ayaklanmalarının yenilgisinden ve Milano'nun 6 Ağustos'ta Radezsky'nin birliklerince istilâ edilmesinden yüreklenen Avusturya karşı-ihtilâlci birlikleri saldırıya geçmişlerdi. Ücretleri indirip, işsizlik sigortasını kaldırarak işçiler arasında 23 Ağustos'ta burjuva millî muhafızlarıyla işçi göstericilerin kanlı çatışmalarına yol açan huzursuzlukları kışkırtmışlardı.

Marks Viyana'ya gelir gelmez kendisini, siyasî durumun derinlemesine tahlillerini yapmasından ötürü çok değer verdikleri *Neue Rheinische Zeitung*'un baş editörü olarak bilen işçi hareketinin ve demokratik hareketin önderleri ile tanıştı.

Marks 28 Ağustos'ta Viyana'daki en son olayların tartışmasının yapıldığı Demokratik İttifak'ın bir toplantısında konuştu. Bu toplantı Berlin Demokratları Merkez Komitesi'nin fahri üyesi olan Julius Fröbel ile arasında derin görüş ayrılıkları bulunduğunu ortaya çıkardı. Fröbel İmparator'a 23 Ağustos olaylarının baş suçlusu Çalışma Bakanı Schwarzer'in görevinden alınmasını istemek için bir temsilciler kurulu gönderilmesi teklifini destekliyordu.

Marks buna itiraz ederek kendilerine demokrat diyen ama gerçekte hükmedenlerle «anlaşma» yollarını arayan «Berlin teorisyenleri» ne öfkeyle çattı. Bir demokratik Viyana gazetesi olan *Der Radikale* bu konuşmanın «Çok iğleneyici, sert ve öğretici» olduğunu yazdı. Marks Paris'te olduğu gibi Viyana'da da «mesele[nin - ç.] şimdi artık proletarya ve burjuvazi arasındaki mücadele [olduğunu - ç.]»[43] belirtti.

Marks 30 Ağustos'ta birinci Viyana İşçi Lig'inde bir rapor sundu. Lig üyelerini kutlarken Viyana işçileri karşısında konuşmasının daha önce Paris, Brüsel ve Londra'daki işçi derneklerindeki konuşmaları gibi, kendisi için bir şeref olduğunu belirtti. Raporu Avrupa'daki toplumsal ilişkiler ve ihtilâlci mücadelede proletaryanın rolü üzerineydi. Paris'teki Haziran ayaklanmasına katılarak kardeşlerinin korkunç ama görkemli kaderini paylaşan Alman göçmen işçilerinin bu davranışlarını önemle belirtti. Alman işçileri yurttaşlarıyla gurur duyabilirlerdi. İngiltere'deki en son Chartist hareketler ve Avrupa'daki proleter kurtuluş mücadeleleri hak-

(43) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 490.

kında haberler verdi. Belçika'daki durumu da ayrıca ele aldı.[44] Eylül'de Viyana'da işçi dinleyiciler karşısında ücretli emek ve sermaye üzerine bir söylev verdi.

«Halklar hapishanesi» Avusturya'daki milliyetlerin birbirleriyle olan ilişkilerine de oldukça ilgi gösteriyordu. Viyana'da Avusturya Millî Meclisi'ndeki Alman - Bohem grubunun önderi Alois Borrosch ile tanıştı. Borrosch Çeklerle Bohemya'lı Almanlar arasındaki fanatik düşmanlıktan yakındı, ancak Marks, ona bunun işçiler arasında da geçerli olup olmadığını sorunca: «İşçiler işin içine girer girmez artık Almanlardan da, Çeklerden de kimse söz etmez, birbirlerine sımsıkı tutunurlar» demişti.

Berlin ve Frankfort-on-Main'de siyasî gerginlik arttığı için Marks bir an önce Köln'e geri dönmek istiyordu. Yol üzerinde Dresden ve Berlin'de bir süre için konakladı. Oralı Sol'cularla biraz daha konuştu. Polonya demokratları adına *Neue Rheinische Zeitung* için kendisine 2000 taler veren Polonyalı önder Wladyslaw Koscielski ile de tanıştı. Eylül ayı ortalarında Marks yeniden Köln'de idi.

ALMANYA'DAKİ EYLÜL KRİZİ

O günlerde bir sol kanat milletvekili olan Stein'in gerici Prusya subay kıtalarını hedef alan bir teklifinin Millî Meclis'te ikinci defa oylanıp kabul edilmesi üzerine Berlin'de sert bir siyasî çatışma başgöstermişti. Karar aslında 9 Ağustos'ta kabul edilmiş ama Savaş Bakanı bunu tanımayı reddetmişti. Stein teklifini 7 Eylül'de yeniledi ve gene kabul edildi. Bunun sonucu olarak Auservald-Hansemann hükümeti istifa etmek niyetinde olduğunu bildirdi. Marks *Neue Rheinische Zeitung*'da bu çatışmanın iki şekilde sonuçlanabileceğini yazdı: ya meclis kazanacak, kralın iktidarı yıkılacak ve bir Sol hükümet kurulacaktı; ya da Taç savaşı kazanacak, o zaman da meclis dağılacak, toplantı hakkı ortadan kaldırılacak ve sınırlı sayıda insan için oy kullanma hakkı getiren bir seçim kanunu çıkartılacak, yani süngülerin ucunda bir hükümet darbesi gerçekleştirilecekti. Meclisin kaderinin de iki şekilde tecelli edecegini ifade etti: ya kendisini savunmak için meclis kitlelere çağrıda bulunacak ya da yalpalayarak Taç'a teslim olacak ve sonunda dağıtılmasına kadar varacak bir şekilde Berlin'den çıkartılmasını kabullenecekti. «Fransız Kuru-

(44) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 22, S. 403.

cu Meclisi oturumlarını Versailles'dan Paris'e aktardı. Eğer uzlaşmacılar Meclisi de Berlin'den Charlottenburg'a taşınırsa Alman ihtilâlinin karakteri de aynı olacaktır.»[45]

Tarih bu tahminde çok ufak ve salt coğrafik bir hatayı düzeltmiştir: Kasım ayında Charlottenburg gibi küçük bir kasaba olan Brandenburg — dağıtılmasından önce — Meclis'in yeni yeri olarak kabul edilmişti.

Frankfort-on-Main'de Eylül krizinin bir başka merkeziydi. Bütün-Almanya Millî Meclisi Prusya'nın 26 Ağustos'ta Danimarka'yla imzaladığı iğrenç silah bırakışmasını orada görüşmek üzereydi. Avusturya militaristlerinin İtalya'da Prusya militaristlerinin Poznan'da başlattıkları karşı-ihtilâlci savaşların aksine hakim nüfusu Alman olan Schleswig-Holstein'de Danimarka'ya karşı açılan savaş haklı bir savaştı ve Danimarka ile silah bırakışması Schleswig-Holstein'in ihtilâlci hükümetine ve Kurucu Meclis'e karşı bir ihanet olarak görülüyordu. Prusya hükümetinin bu kararı almakta acele edişinin nedeni de General Wrangel'in birliklerinin halka karşı kullanılmak için geri çağrılmak istenmesiydi. *Neue Rheinische Zeitung* bu karşı ihtilâlci planı yalnızca halkın bozabileceğini yazdı ve yönetim kurulu halkın örgütleyicisi ve önderi olarak harekete geçti. Gazete yazı kurulu Köln İşçi Ligi ve Demokratik Dernek'le birlikte açık hava ve kapalı salon toplantıları yapmaya başladı, bunların hepsi de etkileyici siyasî gösterilere dönüştü.

13 Eylül'de Marks henüz geri dönmemişken *Neue Rheinische Zeitung* yazı kurulu, Köln İşçi Lig'i ve Demokratik Dernek Frankenplatz'da 6 - 7.000 kişinin katıldığı bir açık hava toplantısı düzenledi. Wolff'un önerdiği ve Engels, Becker ve Dronke'nin desteklediklerı bir teklifle aralarında Marks, Engels, Wolff, Bürgers, Dronke, Schapper ve Wolff'un da bulundukları otuz kişilik bir Güvenlik Komitesi seçildi. Bunun ardından Engels'in teklifi üzerine Berlin Meclisi'nden meclisi dağıtmak için bir girişim yapılacak olunursa milletvekillerinin süngülerin karşısında bile olsalar yerlerini terketmemelerini isteyen bir bildiri taslağı bütün halkın onayı ile kabul edildi.

Güvenlik Komitesi'nin kuruluşu Köln burjuvazisini dehşete düşürdü ve aynı gün bir liberal burjuva kurumu olan Köln Vatandaşlar Derneği Heyeti'nin birçok üyesi adına bir protesto yayınlandı. Bunun sonucu olarak aralarında Demokratik Derneğin Başkanı Schneier II. nin de bulunduğu altı Komite üyesi Komiteden çekildiklerini duyurdular. Bu, De-

(45) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 407.

mokratik Derneğin küçük burjuva ve proleter kanatları arasındaki keskinleşen çelişkilerin bir göstergesiydi.

Köln'ün banliyölerinden Worringen'de 17 Eylül'de düzenlenen bir açık hava toplantısı Güvenlik Komitesi'nin otoritesinin güçlenmesine önemli katkıda bulundu. Köln'den gelen halkın yanısıra toplantıya komşu köylerden köylüler ve Neisse, Düsseldorf, Krefeld ve öteki kentlerden gelen delegasyonlar da katılmışlardı. Kürsüde Alman birliğini temsil eden sarı-kırmızı-siyah bayrağın yanısıra kızıl bayrak da dalgalanıyordu. 13 Eylül toplantısında olduğu gibi dinleyiciler arasında *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri* çok miktarda dağıtıldı. Toplantı Güvenlik Komitesi'nin kuruluşunu büyük bir coşkunlukla onayladı ve Engels'in teklifi üzerine Prusya - Danimarka silah bırakışması hakkında Frankfurt Meclisi'ne bir karar gönderilmesini bütün herkesin katılmasıyla kabul etti. Bu bildiride Prusya hükümetiyle bütün Almanya Parlamentosu arasında bir çatışma çıkacak olursa orada bulunanların «Almanya için, ellerinde ne varsa onunla karşı koymaları»[46] isteniyordu.

Neue Rheinische Zeitung'un tahmin ettiği gibi Frankfort Meclisi Prusya - Danimarka silah bırakışmasını onayladığını bildirdi. Frankfurt, Offenbach ve Hanau'lu işçilerle çevre köylerin köylüleri Almanya'nın ihtilâlci onurunu korumak üzere ayaklandılar.

Bu gelişmeler karşısında Güvenlik Komitesi, Demokratik Dernek ve Köln İşçi Lig'i 20 Eylül'de (Eiser Hall'de) Marks ve *Neue Rheinische Zeitung*'un öteki yazı kurulu üyelerinin de katıldıkları bir halk toplantısı düzenlediler. Engels çok parlak bir konuşma yaparak bütün-Almanya Millî Meclisi'nin ihanet kararını lânetledi ve Frankfort'taki ayaklanmanın gidişatına ilişkin haberler verdi. Silah bırakışmasının onaylanmasını Alman halkına karşı bir ihanet ve istifa etmeye hazır olduklarını bildirenlerin dışındaki bütün milletvekillerini hain olarak niteleyen bir kararname kabul edildi.

Neue Rheinische Zeitung bu kararnameyi yayınladığı zaman yetkili makamların ellerine gazeteye karşı tedbirler getirmeleri ve baş editörünü Frankfurt parlamentosu milletvekillerini hakaretle suçlamaları için yeni bir bahane geçmiş oldu.

Frankfurt ayaklanmasının bastırılmasının ardından Köln Genel Savcılığı Engels, Wolff ve Bürgers hakkında halk toplantılarında yaptıkları konuşmalarla mevcut sisteme karşı bir komplo başlatmış oldukları nedeniyle soruşturma açtı. Frankfort'taki İmparatorluk Hükümetinin Ada-

(46) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 497.

let Bakanı Güvenlik Komitesi, Demokratik Derneğin önderleri, İşçi Lig'i ve Frankfort asilerine ve onların ailelerine para yardımı topladıkları için *Neue Rheinische Zeitung*'un dağıtım bölümü hakkında kanunî soruşturma açılmasını emretti.

Köln'deki gerilim artıyordu. 25 Eylül sabahı Marks ikinci demokratik bölge komitesi toplantısına gitti ama Köln'de başlatılmış olan tutuklamalar nedeni ile kongre yapılamadı. Schapper ve Becker o sabah tutuklanmışlar fakat polis Wolff'u bulmayı başaramamıştı. İşçi Lig'inin en sevilen önderlerinden biri olan Moll'u tutuklamak için bir teşebbüste bulundularsa da evine koşan halk tarafından serbest bırakılması sağlandı.

İşçi Lig'i gün ortasında Eski Pazar'daki Im Kranz Oteli'nde bir toplantı yaptı. Marks işçileri bir provokasyona gelmemeleri ve zamansız ve tek başlarına isyana kalkışmamaları için uyardı. Saat üçte Eiser Hall'da Demokratik Dernek üyelerinin de katıldıkları bir toplantıda benzeri bir çağrıyı tekrarladı.

O gece büyük bir halk topluluğu Eski Pazar Meydanı'nda toplanmıştı ve Prusya birliklerinin yaklaştıkları söylentileri yayılıyordu. İşçiler aceleyle barikatlar kurdular. Ama sorumlular birlikleri içeri sokmaya cesaret edemediler çünkü sivil muhafızların bir kısmı «güvenilmez» birliklerden oluşuyordu. Ancak olayların gidişatı onlara bir kuşatma durumunu duyurma olanağı yarattı. Bütün toplantılar, demokratik örgütler ve bütün işçi örgütleri kanun dışı ilân edildi. *Neue Rheinische Zeitung*'un yayımlanması geçici olarak durduruldu. Sivil muhafızlar silahtan arıtılıp dağıtıldı.

Köln'de kuşatma durumu ilân edilmesi üzerine bir uçtan bir uca bütün Almanya'yı kabaran bir öfke dalgası kapladı. Prusya Millî Meclisinde sol-kanat milletvekilleri d'Ester, Barcradt ve Kyll'den karalı protesto sesleri yükseldi. Hükümet geri çekilmeye zorlanmıştı. 2 Ekim'de Köln Genel Savcılığı bürosundan kuşatmanın kaldırıldığı ilân edildi. 3 Ekim'de *Neue Rheinische Zeitung*'un abone kartları geri verildi. Ancak gazetenin yayımına yeniden başlaması için Marks'ın biraz beklemesi gerekiyordu. Gazete editörlerinin bir kısmını kaybetmişti. Engels ve Dronke işler karışmaya başlayınca tutuklanmaktan kurtulmak için Brüksel'e kaçmışlardı. Orada yerel polis tarafından tutuklanarak Fransa'ya gönderildiler. Dronke Paris'te kalırken Engels İsviçre'ye geçti. Bern'de yerleşerek İsviçre işçi sınıfı hareketi içinde aktif yer aldı ve oradan gönderdiği raporlarla Marks'a elinden geldiği kadar yardımcı olmaya çalıştı. Wolff Pfalz'a kaçarak tutuklanmaktan kurtuldu ama Marks'ın karşı karşıya kaldığı güçlükleri bildiği için gizlice Köln'e dönerek gazete bina-

larının yanında Unter Hutchmacher Str. 17 No.'ya yerleşti. Her gün sokağa çıkmaksızın tarlalardan geçerek yönetim yerine geliyordu. Weerth ve Wolff'tan başka şimdi Freiligrath'ta Marks'a yardımcı oluyordu.

Kuşatmadan önce bile, süratli bir baskı makinesi satın almak için çok para harcadıklarından ötürü malî güçlükler içerisindeydiler. Gazetenin çıkışı gecikince bu güçlükler daha da arttı. Marks gazeteyi kurtarmak için babasından kalan mirastan geride ne varsa — 7.000 taler kadar — hepsini ortaya koydu. *Neue Rheinische Zeitung*, öteki gazeteler gibi «ihtilâli hiç bir zaman sağmal bir ineğe döndürmeye» kalkışmamışlı. Marks daha sonraları «Gazetenin yayımının sürdürülmesini büyük bir malî fedakârlıkla ve kişisel tehlikeleri göze alarak sağladım»[47] diye yazmıştı.

Gazetenin Köln sokaklarında yeniden satılmasına 12 Ekim'de başlanmıştı. Marks hemen hemen bütün editörlerin tutuklanmasını emretmiş olan hükümete meydan okuyan bir yazı yayınlamıştı. «*Yazı kurulu eskisinin aynıdır. Kurul üyelerine son günlerde Ferdinand Freiligrath da katılmış bulunmaktadır.*»[48]

O günlerde Köln İşçi Lig'inin önderleri çok sıkışık bir durumdaydılar. Schapper hapse atılmış Moll da Londra'ya göç etmeye zorlanmıştı. Gottschalk'ın takipçileri Dernek yönetiminde kaybettikleri mevkileri ele geçirmek için bu fırsattan yararlanmaya kalkıştılar. Lig Komitesi o zaman Marks'a başkanlığı kabul etmesi için bir delege heyeti göndermeye karar verdi. Gazetenin çok vaktini almasına, yetkililerin kendisini vatandaşlığa almayı reddetmeleri yüzünden Köln'deki durumunun belirsiz olmasına ve hakkındaki kanunî koğuşturmalara rağmen Marks bu görevi geçici olarak kabul etti. Komitenin 16 Ekim tarihindeki toplantısında şunları söylemişti: «Hükümet ve burjuvazi bütün katliamlarına rağmen kendilerini işçilerin hizmetine verecek insanların her zaman bulunabileceğini görmelidir.»[49] Marks'ın başkanlığa seçilmesi Lig'in 22 Ekim tarihindeki genel toplantısında onaylandı. Marks bu görevleri 1849 Şubat'ına kadar yerine getirdi.

Köln İşçi Lig'inin bir toplantısında Marks işçi sınıfının Viyana'da başlayan ayaklanmadaki önder rolünü anlattı. Onun teklifiyle Viyana İşçi Lig'ine bir kutlama mesajı gönderilmesine oy birliğiyle karar verildi.

---

(47) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 508.
(48) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 416.
(49) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 501.

Neue Rheinische Zeitung'un kuşatma durumunun kaldırılmasının hemen ardından çıkan sayısı Marks'ın, Macar Millî Meclisi'nin dağıtıldığını ve Macar bağımsızlık savaşçıları tarafından kısa bir süre önce ağır bir yenilgiye uğratılmış bulunan Crotia Ban'ı gerici kont Josip Jelacic'in Macaristan Valiliğine atandığını bildiren hükümet kararnamesinin kışkırttığı Viyana ayaklanması üzerine bir yazısını taşıyordu. 5 Ekim'de Viyana'da üslenen birliklere Jelacic'in yenik ordusuyla birleşerek Macaristan ihtilâlini ezmek üzere yeni bir harekâta başlamaları emri verildi. Ertesi gün birliklerin katliamını engellemek için halk, öğrencilerin kurdukları Akademik Lejyon ve Viyana Millî Muhafızları ayaklandılar. Gece olurken halk savaşı kazanmıştı.

O andan sonra mücadelenin gidişatı artık halkın ne kadar birlik içinde olduğuna ve ne kadar iyi örgütlendiğine kalıyordu. Bu konuda yazdığı ilk makalede Marks, Viyana burjuvazisinin muhtemelen ihanet edebileceğine dair bir uyarmada bulunuyordu. Nitekim böyle de oldu. Avusturya gericileri milliyetler arasındaki çelişkilerden yararlanmayı başardılar: büyük toprak sahibi *élite* tarafından kandırılan Güney Slavlarına ek olarak Çek burjuva liberal partisi de Hapsburghların yanında yer aldı. İhtilâlci Macaristan önderleri liberallerin ve subay kıtalarının baskısı altında çekingen bir korunma gösterdiler: Macar birlikleri ayaklanan Viyanalıların yardımına gitmekte acele etmiyorlardı.

Bu yüzden Viyanalı asilere Almanya'daki bütün demokratik güçlerin sağlayacakları destek çok özel bir önem kazanıyordu. İkinci Almanya Demokratik Kongresi yaklaşırken Frankfort, Berlin ve öteki bazı Alman parlamentolarının Sol-kanat milletvekilleri Simons, Zitz ve Schlöffel Berlin'e giderlerken Köln'e uğradıklarında Marks, öteki Sol-kanat milletvekillerini de saflarına çekeceklerini umarak onlarla konuşmakta yarar gördü. Ancak Berlin toplantısına sanıldığı kadar milletvekili katılamadığı gibi katılanlar da birlik içinde olmaktan uzaktılar, kanun çerçevesi dışında faaliyet göstermeyi kabul etmeyenlerin oluşturduğu çoğunluk d'Ester, Jacobi, ve Simons'un yazdıkları, halka yapılacak çağrıyı imzalamayı reddettiler.

26 Ekim - 30 Ekim arasında toplanan İkinci Almanya Demokratik Kongresi'nin hiç bir etkenliği olmadı. Öfkeli *Neue Rheinische Zeitung* tam Viyana'nın kaderi — ve bütün Almanya'nın kaderi — söz konusu iken kongrenin küçük örgütsel meseleler üzerine bitmek tükenmek bilmez tartışmalarla boşuna zaman öldürdüğünü yazıyordu. Ancak üçüncü

gün Viyana olaylarını tartışmaya sıra gelebildi. Solcular halkın harekete geçirilmesi için Tiergarten'de bir kitle toplantısı yapılmasını teklif ettiler. Delegelerin geniş bir bölümü bunu protesto ederek toplantıdan ayrıldı. Geri kalanlar da halkı hükümetlerinin Viyana'nın yardımına gitmesini istemeye çağıran bir bildiri yayınladılar.

Bu çağrı Marks tarafından şiddetle eleştirildi. Marks şunları yazmıştı: «'demokratik' kongrenin bir an için bile olsa Alman hükümetlerine karşı bu çocukça ve tutucu tavrı takınmaya ne hakkı vardı?» Marks Halkın «Viyana'ya şu an için yapabileceği tek yardımın kendi ülkesinde karşı-ihtilâli yenilgiye uğratmak»[50] olduğunu dile getirdi.

Kongre 30 Ekim'de toplumsal mesele üzerinde tartışırken çok daha tutarlı ve radikal bir tutum gösterdi. Çalışma raporu, bir demokratik cumhuriyetin kurulmasının ardından *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri*'ndeki bazı maddelerin temeli üzerinde pratik tedbirler getirilmesini öngören bir program taslağını teklif eden Köln İşçi Ligi'nin bir üyesi, Beust tarafından sunulmuştu. Bu taslakta yer alan konuların çoğu *Talepler*'den olduğu gibi alınmıştı. Ama bazıları küçük burjuva demokrat anlayışına göre zararsızlaştırılmıştı. Rapor üzerinde tartışılması için demokratik derneklere dağıtıldı.

İkinci Demokratik Kongrenin kapanışı Viyana'nın düşüşüyle aynı zamana rastladı. Marks bu konu üzerinde 6 Kasım'da Köln İşçi Lig'i Komitesinin bir toplantısında, bir iki gün sonra da Demokratik Derneğin bir toplantısında konuştu. Toplantıda bulunan Lessner daha sonra anılarında şöyle yazmıştı: «Marks Robert Blum'un Viyana'daki bir askerî mahkeme tarafından ölüm cezasına çarptırılarak kurşuna dizildiği haberini getirdi... Bir anda bütün salonu bir sessizlik kapladı. Marks kürsüye çıkarak Blum'un ölümüyle ilgili olarak Viyana'dan gelen mesajı okudu... Hepimiz öfkeden kudurmuş gibi idik. Sanki salonda bir kasırga patlamıştı.»[51]

Marks, «Viyana'da Karşı-İhtilâlin Zaferi» başlıklı makalesinde burjuvazinin Viyana isyancılarına ihanetini öfkeyle lânetledi ve şunları yazdı: «*Tarihte Alman burjuvazisinin yaptığı alçaklıktan daha büyüğü* görülmüş değildir.» Viyana olaylarının Alman ve Avrupa ihtilâllerine bir bütün olarak yaptığı etkiyi değerlendiren Marks yazısına şöyle devam ediyordu: «İlk perdesi Paris'te *Haziran Günleri* adıyla temsil edilen oyunun ikinci perdesi kısa bir süre önce *Viyana'da* sahneye konmuş bulun-

(50) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 5, S. 446 - 447.
(51) **Marks ve Engels'ten Anılar,** Moskova, 1957, S. 157.

maktadır... Çok geçmeden üçüncü perdenin de *Berlin'de* oynanmaya başladığını göreceğiz.»[52] Marks karşı-ihtilâlin Prusya'da kararlı bir saldırıya geçeceğini tahmin ederek oradaki güçler dengesinin gerçekçi bir manzarasını çiziyor ve bu nedenle halkların Fransız ve Alman ihtilâllerinden çıkarmaları gereken derslerin üzerinde durup umutlarını esas olarak ihtilâlci Fransa'nın harekete girişmesine bağlıyordu.

«Haziran ve Ekim olaylarından beri sürdürülen amaçsız katliamlar, Şubat ve Mart'tan beri verilen sayısız kurbanlar ve karşı-ihtilâlin çılgın yamyamlığı, milletleri eski toplumun can çekişmesinin verdiği acıların ve yeni toplumun kanlı doğum sancılarının azaltılması, *kısaltılması* ve yoğunlaştırılması için yalnız bir tek yolun bulunduğuna inandıracaktır, *bu yol ihtilâlci şiddettir.*[53]

Marks bu acı yenilgi tecrübelerinden bütün karşı-ihtilâlci gaddarlıkların önünü alacak ve kitlelerin zaferlerini kolaylaştıracak olan gerçek bir ihtilâlci iktidarın kurulmasının gerekliliğini ortaya koyabilmek için yararlandı.

PRUSYA'DAKİ KARŞI-İHTİLÂLCİ DARBEYE KARŞI SAVAŞ

Marks'ın tahmin ettiği gibi Viyana'daki Ekim ayaklanmasının yenilgiye uğraması Prusya gericilerini kararlı olarak harekete geçmeye teşvik etti. 2 Kasım'da Kral II. Frederick Wilhelm, bağnaz gerici General Brandenburg'dan yeni bir hükümet kurmasını istedi. Millî Meclisin Berlin'den, bir eyalet kasabası olan Brandenburg'a taşınmasını öngören kararname 9 Kasım'da yayınlanmış ve bu, Marks'ın aşağıdaki sözlerle özetlediği Prusya'daki karşı ihtilâlci darbenin başlangıcı olmuştu: «*Brandenburg Meclis'te Meclis Brandenburg'da!*... Nezarethane Meclis'te Meclis Nezarethanede!»[54] Marks Meclis'in ihtilâlci eyleme geçmesini istiyor ve «[Meclis - ç.] *bakanları ihanet ettikleri için, halkın egemenliğine ihanet ettikleri için tutuklamalıydı.* Meclisin emirlerinin dışındaki emirlere uyan memurları *görevlerinden almalı* ve onları *kanun dışı* ilân etmeliydi!»[55] diyerek inançlarını dile getiriyordu. Ama meclis için bunlar çok sert ve çok ihtilâlci şeylerdi. Meclis Berlin'de kalmak ama pasif direnme yapmak niyetinde olduğunu duyurdu.

(52) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 456 - 457.
(53) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 5, S. 457.
(54) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 7.
(55) Marks, Engels, Werke, Bd. 6, S. 8.

Marks, «sızlanan kafasını kaşıyan, kararsız Millî Meclis'in» taktiklerini takbih ederek onun kitlelere, Prusya ordusunun erlerine başvurmasını ve Fransız usulü Jacobin, pleb metodlarını kullanmasını istiyordu. Kitlelere sordu: «Şu anda ne yapmalıyız?» Ve karşılığını kendisi verdi: «*Vergileri ödemeyi reddetmeliyiz.*»[56]

Marks böylelikle 11 Kasım'da, siyasî kavga en can alıcı noktasına ulaştığı zaman, gerçekleştirildiğinde bir yandan karşı-ihtilâli güçten düşürecek ve onun malî temellerine darbeler indirecek, öte yandan da geniş halk kitlelerini mücadeleye sokacak ve onları doğrudan hükümetin karşısına dikecek olan temel şiarı ortaya attı: «Vergileri ödemeyi reddetmeliyiz.» Bu ihtilâlin siyasî ordusuna katılanların sayısını artıracaktı.

Zaman kazanma çabasında olan karşı-ihtilâl hemen kendi planlarını yürürlüğe koydu. 11 Kasım'da hükümetin askerleri milletvekillerinin Millî Meclis'in toplanacağı tiyatro binasına girişlerini engelleyerek onları bir atış poligonunda toplanmaya zorladılar. Berlin sivil muhafızlarının silahtan arıtıldıklarını ve dağıtıldıklarını ve şehirde kuşatma durumu bulunduğunu ilân eden bir hükümet kararnamesi çıkarıldı. Marks bunun vatana karşı bir başka ihanet olduğunu söyleyerek milletvekillerinin parlamento dışı mücadele şekillerine başvurmalarını istedi: *Millî Meclis'in yeri halkın arasıdır şu ya da bu taş yığını değil.*»[57]

Marks bir yandan proletaryaya ve onun öncü müfrezesine — komünistlere — en aktif görevi verirken öte yandan da karşı ihtilâlin planlarını bozmak ve ona yıkıcı bir darbe indirmek için ülkenin ilerici güçlerini bir araya getirmeye uğraştı. Marks'ın kendisi de Rhine eyaletindeki geniş bir ihtilâlci hareketin kalbi ve ruhu haline geldi. Marks'ın teklifiyle Demokratik Dernek ve İşçi Ligi Köln ve çevresinde birçok kitle toplantıları düzenlediler. Eiser Hall'da 11 Kasım'da yapılan toplantıda Berlin'deki Millî Meclis'e kraliyet kararnamesine uymama yolundaki kararında ısrar etmesini isteyen bir bildiri gönderilmesine karar verildi. 12 Kasım öğleye kadar bildiriyi imzalayanların sayısı 7.000 olmuştu. Toplantı kendisinin bir savunma kurulu olduğunu kabul ederek içinde bütün demokratik akımların ve komünistlerin temsil edildikleri 25 üyeden oluşan bir Halk Komitesi seçti. Halk Komitesi Eylül olayları sırasında Köln'de kurulan Güvenlik Komitesi'nin yeni ve daha güçlü bir temel üzerinde canlandırılmasıydı. Halk tarafından seçilen Komite halkın ihtilâlci mücadelesini örgütleyecek olan merkezdi.

---

(56) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 11.
(57) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 21.

Halka silah bulunması en hayatî meseleydi. 11 Kasım'da Eiser Hall'deki toplantı Eylül'de toplanan silahların hiç vakit kaybedilmeden halka geri verilmesini Köln belediye konseyinden istedi ama «şehrin babaları» bu çağrıya kulaklarını tıkadılar. Demokratik Dernek, dağıtılmış bulunan sivil muhafızları yeniden kurmak için adımlar attı. Köln İşçi Ligi bir «yıldırım müfrezesi» kurmaya başladı. Silah satın almak üzere para toplanması için bir çağrı yayınladı. *Neue Rheinische Zeitung*'un dağıtım bölümü bu amaçla yapılacak bağışları kabule hazır olduğunu bildirdi.

Bu arada orduda da birçok çalışma yapılıyordu. 12 Kasım'da Demokratik Dernek Köln Garnizonu askerlerine despotların ellerinde birer araç olmaktan vazgeçmelerini isteyen bir çağrının yayınlanmasını kabul etti. *Neue Rheinische Zeitung*'un 15 Kasım tarihinde çıkan 143. sayısının eki «Anayurt Tehlikede!» başlığını taşıyor bunun arkasından da Eiser Hall'de Köln *Landwehr* üyelerinin ve ihtiyarların katılacakları bir toplantının yapılacağını bildiren bir duyuru geliyordu. Bu toplantıda Berlin Millî Meclisi'nin «1813'te yaptığı gibi *Landwehr*'i ayaklanmaya çağırması ve o zaman düşmanı nasıl yerle bir etmişse şimdide öyle yapması»[58] istendi. Bu toplantılara katılmamaları emredilmiş olmasına rağmen *Landwehr* toplantılarına katılan Köln garnizonunun erleri ordunun da ihtilâlci bir kaynaşma içerisinde bulunduğunu gösteriyorlardı.

Köylülüğü de mücadeleyi çekmek için Demokratik Dernek, İşçi Lig'i ve Halk Komitesi çevre köylere temsilciler gönderdiler.

Marks Rhine eyaletindeki demokratlarla koordine eylem yürütmek için çalışıyordu. Düsseldorf'ta önemli bir rol oynamış bulunan Lassalle'a Demokratik Bölge Komitesi adına yazdığı 13 Kasım tarihli mektupla Marks Düsseldorf halkının aşağıdaki kararları almasını istedi: 1) Vergi ödenmesinin toptan reddedilmesi ve bu düşüncenin özellikle kırlık alanlara taşınması, 2) Berlin'e bir gönüllü müfrezesi gönderilmesi, 3) Berlin'deki Demokratik Merkez Komitesi'ne para gönderilmesi.

Vergilerin ödenmesinin reddedilmesi isteminin bir kitle eylemi şiarına dönüştürülmesinde Marks ve Schneider II.'nin 14 Kasım'da imzaladıkları Demokratik Bölge Komitesi'nin bir çağrısı önemli bir adım oldu. Bölge Komitesi çağrıda Rhine eyaletindeki bütün demokratik örgütlerin eyalet nüfusunun hepsini vergilerin ödenmesinden vazgeçmeye razı etmek için derhal halk toplantıları düzenlemelerini istiyordu. Ancak Marks bu şiar Berlin'deki Millî Meclis tarafından kabul edilmedikçe ve öteki

(58) **Neue Rheinsche Zeitung.** No. 145, 17 Kasım 1848.

eyaletlerde de aktif olarak desteklenmedikçe halkın o an için vergi toplanmasına zor ile karşı koyamayacağına inanıyordu.

Bölge Komitesi'nin çağrısı Rhine eyaletindeki bazı şehirlerde ve kırsal yerleşme bölgelerindeki halk arasında sevgiyle karşılandı. Saksonya, Silezya ve Westfalya'da da ihtilâlci kaynaşmalar olduğuna dair haberler geliyordu. Fakat hareket bu sefer de düzensiz ve esas olarak kendiliğinden gelişiyordu. Yerel direnme merkezlerini bütün millet çapında bir ihtilâlci mücadele içinde bir araya getirebilmek için kökleri zayıf olan ihtilâlci hareketin yukarıdan, hareketi merkezileştirebilecek tek kurul olan Berlin Millî Meclisi tarafından desteklenip güçlendirilmesi gerekiyordu.

Marks Sol-kanat milletvekillerini buna razı etmek için elinden gelen her şeyi yaptı ve Köln İşçi Lig'i üyelerinin yürüttükleri özel olarak kurulmuş bir haber servisi aracılığıyla onlarla o önemli dönem boyunca düzenli olarak haberleşti.

15 Kasım'da Rhine ve öteki eyaletlerden gelen sayısız çağrının etkisiyle Millî Meclis 17 Kasım'dan itibaren yürürlüğe girmek üzere vergi ödenmemesi kararını kabul etti. En sonunda Marks'ın şiarı ülke çapında bir önem ve legal bir güç kazanmış oldu. İşte o zaman Marks «*Vergi ödemek vatana ihanettir. Vatandaşların başlıca görevi vergi ödemeyi reddetmektedir.*»[59] diye yazdı.

Marks hızla değişen siyasî durumu yakından izleme ve mücadelenin şekil ve metodlarını buna uydurma yeteneğiyle dahi bir ihtilâlci stratejist ve taktisyen olduğunu gösterdi. Millî Meclis'in kararı artık vergilerin zorla toplanmasına karşı silahlı direnme sloganını meşru kılmıştı. Bu zor karar anında, eleştiri silahının silahların eleştirisiyle yer değiştireceği anda Marks Bölge Komitesi'nin 18 Kasım'da yaptığı en son çağrıda bütün ihtilâlci demokrasi için bir eylem programı çizerek insiyatifi bir kere daha eline aldı. Bu çağrı Marks, Schneider II. ve Schapper tarafından imzalanmıştı. Üç yeni sloganı içeriyordu: 1) Zorla vergi toplanmasına ülkenin her yanında, mümkün olan her yolla karşı konulması, 2) Düşmanın yenilgiye uğratılması için gönüllü birlikler kurulması, 3) Millî Meclis'in kararına uymayı reddeden yetkililerin karşısında durmak için güvenlik komitelerinin kurulması. En son madde esasta silahlı ayaklanmanın örgütlenme merkezleri olarak yeni ve gerçekten halkın olan organların ve ihtilâlci iktidarın tohumlarının atılmasını amaçlıyordu.

---

(59) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 30.

Karşı-ihtilâlciler Marks'ın ihtilâlci faaliyetlerine son vermeye çalıştılar. Marks *Neue Rheinische Zeitung*'daki «Artık Vergi Ödemek Yok!» çağrısının ertesi günü savcılığa çağrıldı. 14 Kasım'da bütün şehir Marks'ın tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu öğrenince mahkeme binasının önünde büyük bir kalabalık toplandı. Köln Genel Savcısı Wieffel Adalet Bakanlığı'na kalabalığın, eğer Marks tutuklanacak olursa onu kurtarmak için zor kullanmaya hazırlıklı olduğunu bildirdi. Marks mahkeme binasından çıktığı zaman coşkun çığlıklarla kutlandı ve omuzlar üzerinde Eiser Hall'e götürüldü; orada herkese gösterdikleri destek için teşekkür etti.

Yetkililer Bölge Komitesi'nin 18 Kasım'daki çağrısıyla bir kere daha ne yapacaklarını şaşırdılar. Köln *Reigerungsprasident*'i[60] İçişleri Bakanı Manteuffel'e çağrıyı yazanların — Marks, Schapper ve Schneider II. — tutuklanmalarının «burada mesele çıkaran başlıca unsurları ortadan kaldıra[cağını - ç.]»[61] yazdı. 21 Kasım'da yargı mercileri açık bir isyana teşvik suçlamasıyla yeni bir teslim olma çağrısı yayınladıklarında Marks, Schapper ve Schneider II. Rhine Eyaletindeki demokratları Köln'de yeni bir provokasyonun düzenlenmekte olduğunu ve kuşatma durumunun yeniden getirilebileceğini söyleyerek uyardılar. «Bu planları yere çalın. Bize ne olursa olsun siz sakin olun» diye yazdılar. Bu arada da Rhine Eyaletinin «kılıçlara boyun eğmeyece[ğini - ç.]»[62] ilân ederek halkı ilerideki savaşlar için hazırlıyorlardı.

Halk Komitesi Genel Savcı Zweiffel'e tutuklamalar başlayacağına dair çıkartılan söylentilerin aslını öğrenmek için bir temsilciler heyeti gönderdi. Çok gergin olan siyasî havayı gözönüne alan yetkililer hukukî kararlar çıkartmakla yetindiler ama bu polisin daha fazla keyfî davranışlara girişmesini engellemedi, Marks her an tutuklanmayı bekliyordu.

Bu çok güç şartlar altında Marks tasarladığı taktikleri azimle ve kararlı olarak uygulamaya koyuldu. 19 Kasım'dan başlayarak *Neue Rheinische Zeitung* ön sayfasının başlığında *Keine Steuern mehr!* (vergi ödemek yok) başlığıyla çıktı, özel olarak bastırılmış pullar ve etiketler de bu düşüncenin yayılmasına yardımcı oldu.

İkinci Demokratik Bölge Komitesi Köln'de bundan sonra atılacak ihtilâlci adımların neler olacağını tartışmak için toplantı. Bu adımların

---

(60) Prusya'daki merkezî hükümetin bölgesel temsilcisi.

(61) G. Becker, **Karl Marks und Friedrich Engels in Köln**, 1848 - 1849 Berlin, 1963, S. 159.

(62) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 38.

atılmasında en aktif kişi Marks olacaktı. *Neue Rheinische Zeitung* bu toplantıdan şu kısa haberle söz etti: « 23 Kasım'da toplanan Rhine Demokratik Kongresi Rhine Bölge Komitesi tarafından alınan kararları onaylamıştır. Delegeler bağlı bulundukları dernekleri ayrıntılı yönergelerden haberdar edeceklerdir.»[63] Kongre bu şekilde Marks'ın eylem şiarlarını onaylamış ve delegelere bu şiarların eyleme nasıl dönüştürüleceğine ilişkin yönergeler verilmişti.

Marks ve Rhine Eyaletindeki takipçileri halkı karşı-ihtilâle karşı verilecek nihaî savaşlara hazırlamak için ellerinden geleni yapmışlardı ama mücadelenin bütün ülkede kazanacağı başarı, büyük ölçüde, Marks'ın istihza ile dananın kendisini boğazlamaya götüren kasap karşısındaki direnişine benzettiği kitleleri eylemsizleştiren korkakça taktiklerle, kanun sınırları içerisinde pasif direniş taktikleriyle oyalanmayı sürdüren Prusya Millî Meclisi'ne bağlıydı.

Karşı-ihtilâlci kraliyet kliği bundan yararlanmakta gecikmedi ve 5 Aralık'ta iki kararname çıkardı: kararnameler Millî Meclis'i dağıtıyor, 1849 Şubat'ında yeni meclisleri toplantıya çağırıyor ve herhangi bir meclisin ya da başka bir merciin onayına sunmaksızın bir Prusya anayasasının kraliyet tarafından ihsan edildiğini bildiriyordu. Bunlar Prusya'daki hükümet darbesinin son düzeltmeleriydi.

Marks bunun üzerine şu yorumu yaptı: «Millî Meclis yıl boyu sürdürdüğü korkaklığın ve iktidarsızlığın meyvelerini toplamaktadır artık. Meclis aylardan beridir halkın görevlerini yerine getirmesine, güçlenip kuvvetlenmesine karşı girişilen bütün baltalamalara göz yumdu - ve işte şimdi bunun için darbenin ilk kurbanı da kendisi oldu.»[64]

ALMAN VE AVRUPA İHTİLÂLLERİNİN İLK SONUÇLARI VE MUHTEMEL GELECEKLERİ

Burjuvazi ve Karşı-İhtilâl başlıklı bir dizi makalesinde Marks Alman ihtilâlinin 1848 Mart'ından 1848 Aralığına kadarki başlıca aşamalarının ve kendine has özelliklerinin ayrıntılı bir tahlilini yaptı.

Bir yanda Alman ihtilâli öte yanda 1648 İngiltere ve 1789 Fransa ihtilâlleri arasındaki temel farklılıklar üzerindeki tahlili Marks'ın iki ayrı cinsten burjuva ihtilâli hakkında çok önemli bir teorik sonuca varma-

(63) **Neue Rheinische Zeitung** No. 153, 26 Kasım, 1848.
(64) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 101.

sını sağladı. İngiliz ve Fransız ihtilâllerinde «burjuvazi hareketin *gerçekten* ileri kolu olan sınıftı. *Proletarya* ve *burjuvaziye dahil olmayan burgherler tabakasının* ya burjuvazininkinden ayrı bir çıkarları yoktu ya da bunlar henüz bağımsız olarak gelişmiş sınıfları veya sınıfların alt tabakalarını oluşturmuyorlardı.»[65]

Prusya'daki Mart ihtilâlinde ise böyle bir şey yoktu. «Alman burjuvazisi öylesine tembelce, öylesine ödlekçe ve öylesine ağır gelişmişti ki feodalizmin ve mutlakiyetçiliğin karşısına onları tehdit ederek çıktığı zaman asıl kendisinin proletarya ve çıkarları ve düşünceleri proletaryanınkine çok yakın olan burgherlerin her kesimi tarafından tehdit edildiğini gördü... İnsiyatiften yoksun, kendine güvenden yoksun, halka güvenden yoksun, kendisini güçlü bir halkın gençlik dolu ilk atılımlarını kendi köhnemiş çıkarları için gütmeye ve saptırmaya mahkûm olarak gören gözsüz, kulaksız, dişsiz, hiç bir şeysiz bir mel'un ihtiyar - işte Mart ihtilâlinden sonra kendisini bir anda Prusya devletinin dümeninde bulan *Prusya burjuvazisinin* durumu buydu.»[66]

1848'e kadar Prusya ihtilâlinin gelişmesini özetleyen Marks halkı çok yakından ilgilendiren bir soruya yani Alman ihtilâlinin geleceğinin ne olacağı sorusuna karşılık verdi. Şunu yazmıştı bu konuda: «Prusya orta sınıfının ve genel olarak Alman orta sınıfının Mart ve Aralık arasındaki tarihi Almanya'da saf bir *orta sınıf ihtilâli*nin ve *meşruti monarşi* şeklinde bir *burjuva yönetiminin* kurulmasının olanaksızlığını ve geriye kalan iki seçeneğin ya feodal mutlakiyetçi bir karşı-ihtilâl ya da *toplumsal cumhuriyetçi* bir *ihtilâl* olduğunu göstermektedir.»[67]

Marks böylece iki olasılığı da çok berrak bir şekilde belirledi: ya feodal mutlakiyetçi bir karşı-ihtilâlin son bir zafer kazanması ve — hepsi de Mart ihtilâlinde kazanılan — göstermelik kurumların, basın toplantı ve örgütlenme özgürlüğünün toptan ortadan kaldırılması; ya da proletarya, köylülük ve şehir küçük burjuvazisinin sonunda toplumsal değişmenin bir aracı haline gelecek ve *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri*'nde belirtilen talepleri uygulayacak olan demokratik cumhuriyeti kuracakları bir ihtilâl.

Marks Almanya'daki ihtilâlci hareketin geleceği ile Avrupa ihtilâlinin ilerleyişi arasında organik bir bağ olacağını düşünmeye devam ediyordu. Alman ve bir bütün olarak Avrupa ihtilâllerinin sonuçlarını ve

(65) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 139.
(66) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, SS. 140 - 141.
(67) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 6, S. 124.

gelecekte alacakları durumları Marks başlıca iki makalesinde ortaya koymuştu: 29 Kasım'da yazdığı «İtalya'daki İhtilâlci Hareket» ve 1848'in en son günlerinde üzerinde çalıştığı «İhtilâlci Hareket».

Marks, Avrupa ihtilâlinin Şubat ve Mart'taki muzaffer ilerleyişini izleyen karşı-ihtilâlci saldırının başlıca aşamalarını şöyle sıralıyordu: 10 Nisan'da Londra'da Chartist'lerin gösterilerinin İngiltere'de ihtilâlin yolunu tıkayacak şekilde dağıtılması, Paris işçilerinin 25 Haziran'da ihtilâle ağır bir darbe indiren yenilgileri, Milano'nun 6 Ağustos'ta Avusturya birlikleri tarafından yeniden ele geçirilmesi ve Viyana'daki Ekim ayaklanmasının 1 Kasım'da uğradığı en son yenilgi. Makalenin yazılmasından az sonra da Berlin'deki darbe gerçekleştirilmişti.

Bu cesaret kırıcı sonuçlar karşısında Marks umutsuzluğa kapılmadı, çünkü halkların yenilgilerden de zaferlerden de öğrendiğini görmüştü. İhtilâlin başlarında halk her yerde düşlerle ve ne olduğu belirsiz evrensel kardeşlik coşkularıyla sürükleniyordu. Ama karşı ihtilâlin gaddarlıkları ihtilâl savaşçılarına çok şey öğretti: «1848 ihtilâl hareketinin başlıca sonucu halkların kazandıkları şey değil kaybettikleri şeydi - *düşleri*.»[68]

1849 Avrupa ihtilâlinin geleceğini çözümleyen Marks ihtilâlci insiyatifin gene Fransa'dan geleceğini ve Avrupa halklarının bir kere daha Galya horozunun ötüşüyle ayağa kalkacaklarını umduğunu söylüyordu. Bir yanda mutlakiyetçi rejimlerin yıkılışı ve ezilen milletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları ve öte yanda Fransız işçilerinin muzaffer ayaklanması arasında çok daha yakın bir bağ olduğuna inanıyordu.

Marks İngiltere'yi sinaî ve ticarî hegemonyasıyla Fransa'daki ihtilâlin baş düşmanı olarak görüyordu. «*İngiltere* ihtilâlci dalgaları kıracak olan kaya gibi görünüyor... Avrupa kıtasının herhangi bir ülkesinde ya da bütün Avrupa kıtasında İngiltere olmaksızın ekonomik ilişkilerde bir kabarma olması bir bardak suda kopartılan fırtınaya benzer.»[69] Fransa'daki toplumsal ihtilâl İngiltere burjuvazisi tarafından bastırılmayacak olsa İngiltere çökerdi. Marks bu yüzden, bu şartlar altında Fransa'daki muzaffer işçi sınıfı ihtilâlinin ilk sonucunun bir Avrupa savaşı olacağına ve işin içerisine İngiltere de karışacağından bu ihtilâlin bir Dünya Savaşına dönüşeceğne inanıyordu. «İngiltere Napoléon döneminde yaptığı gibi karşı-ihtilâl ordularının başını çekecek ama savaşın kendisi onu ihtilâlin başına geçirecek ve İngiltere böylelikle 18. yüzyıl ihtilâllerine olan borcunu ödeyecek.»[70]

---

(68) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 138.
(69) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 149.
(70) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 150.

Marks'ın Fransız proletaryasının ayaklanmasının enternasyonal arenada ihtilâlci ve karşı-ihtilâlci güçler arasında bir çatışmaya yol açacağına inanmasının nedeni tarihî durumun kendisiydi. Avrupa ihtilâlinin o sıralar Fransız işçi sınıfının yeni ve muzaffer bir eylemi olmaksızın daha yüksek bir aşamaya sıçraması olanaksızdı. Marks bu ihtilâli de ekonomik bakımdan en gelişmiş ülke olan İngiltere'deki bir proleter ihtilâlinin zaferinin izleyeceğine inanıyordu. Marks 1847 ekonomik krizinin yarattığı sonuçların içinde bir proletarya ihtilâli için gerekli önşartları, işçilerin sanayi kapitalizminin ilk aşamalarının tipik özelliği olan inanılmaz bir vahşetle sömürülmelerini, zanaatkârların kitle halinde içine düştükleri sefaleti ve köylülerin içinde bulundukları ağır yoksulluğu görüyordu.

Marks ve Engels bunları hepsini yakın bir sosyalist ihtilâlin işaretleri olarak kabul ediyorlardı. Çağdaş kapitalizmin 'köhneliğini' abartmaya eğilim gösteriyorlar ve proletarya ihtilâlinin yakın bir zaferini umarken yanılıyorlardı. Lenin bu konuda şunları yazmıştı: «Ama *böylesi* hatalar — bütün dünya proletaryasını ufak, basit, önemsiz görevler düzeyinin üstüne çıkarmaya uğraşan ve çıkaran ihtilâlci düşünce devlerinin hataları — ihtilâlci inançların boşluğu, ihtilâlci mücadelelerin gereksizliği, karşı-ihtilâlci 'anayasacı' düşlemlerin çekiciliği üzerine bağıran, çağıran, gürültü edip nutuklar çeken resmî liberalizmin bayağı aklından bin kere daha şerefli, bin kere daha olağanüstü ve tarihî bakımdan bin kere daha değerli ve *haklıdır*.»[71]

DEMOKRATİK GÜÇLERİN BİRLİĞİ İÇİN ÇALIŞMA

Prusya'daki darbenin ardından geçici bir sessizlik oldu. İhtilâlin ve karşı-ihtilâlin güçleri en son gösteri için hazırlıklarını yapıyor gibiydiler sanki.

Ocak ve Şubat başlarında Marks, Prusya Eyalet Meclisi'nin İkinci Odası için yapılacak olan seçimler üzerinde duruyordu. Seçimler 1848 Nisan'ında getirilen herkes için eşit oy hakkı temeli üzerinde yapılacak ancak oy kullanma dolaylı (iki dereceli) olacaktı. Eğer sonuçlar demokrasi bakımından olumlu olursa İkinci Oda'da karşı-ihtilâlin ileriki planlarına karşı koyacak bir muhalefet ortaya çıkabilirdi. Marks'ın ve Ocak ortasında Köln'e dönen Engels'in seçimlere büyük bir siyasî önem ver-

(71) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 12, S. 378.

melerinin ve demokratik güçleri yeniden birleştirmeye çalışmalarının nedeni buydu.

Demokrasinin zaferi için anayasanın kırpılmasını kabullenen ve kendisini ve halkı kırpılan anayasanın kısmen elden geçirilebileceği umutlarıyla onaylayan liberal burjuvazinin sergilenmesi ve soyutlanması çok önemliydi. Marks *Montesquieu LVI* başlıklı bir dizi makalede burjuvazinin anayasayı düzeltmesine ancak «[bu düzeltme - ç.] Kral'a ve taşra eşrafından oluşan İkinci Oda'ya, büyük parababalarına, yüksek rütbeli subaylara ve papazlara uygun geldiği»[72] ölçüde izin verilebileceğini alaylı bir dille açıklamıştı. Marks liberallerin sözcüsü olan *Kölnische Zeitung*'u mevcut toplumsal ilişkilerde herhangi bir değişiklik olmaksızın bu kırpılmış anayasa ile hem toplumsal hem de siyasal meselelerin halledilebileceğini söyleyerek halkı aldattığı için kınadı.

Bütün demokratik güçleri birleştirmeye çalışmakla birlikte Marks demokratik kamptaki ayrılıkların üzerini örtmemeye dikkat etti. Böylelikle «gerçek demokratik meşruti sisteme» bağlılığını duyururken ihtilâlin sürdürülmesine karşı koyan ve «legalite, sessizlik ve düzeni» savunan eski Berlin Sol'unun organı *National Zeitung*'ta içtenlik ve sertlik arasında bir denge kurmaya çalıştı. Marks şöyle yazmıştı: «Bu bayların hepsi de bir başka ihtilâl olmaksızın elde edemeyecekleri şeyleri istiyorlar! Ama bir başka ihtilâl istemiyorlar.»[73] Marks küçük burjuva demokratlarını eleştirerek onların genel demokratik görevlerin yerine getirilmesi için çalışmakta tutarlı ve enerjik olmalarını istedi.

Köln İşçi Eğitim Komitesi de 15 Ocak'ta yaptığı toplantıda İkinci Oda seçimlerinde taktiklerinin ne olacağını tartıştı. Marks seçimlerde demokratlarla birleşmenin gerekliliği üzerine uzun bir konuşma yaptı ve bu hareket başarıya ulaştı: 22 Ocak'ta Köln'de yapılan seçimler sonunda seçimleri kazananların üçte ikisi Rhine Eyaletindeki şehirlerin ve kırlık alanlarını çoğunluğunda da başarılı olan demokratlardı. Bu ön seçimler «küçük burjuvazi köylülük ve proletaryanın büyük burjuvazi, yüksek aristokrasi ve büyük bürokrasiden kurtarıldıklarını»[74] gösteriyordu.

İkinci Oda için yapılan seçimler Marks'ın taktiklerinin doğruluğunu bir kere daha kanıtladı. Genel demokratik cephe tarafından gösterilen adaylar, Kyll ve Schneider II. kazanmışlardı. Schneider'in kazanması özellikle önemliydi çünkü üç güne kadar Marks ve Schapper ile birlikte

(72) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 185.
(73) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 207.
(74) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 216.

yargılanmak üzere mahkemeye çıkması gerekiyordu ve böylelikle daha mahkeme başlamadan seçmen çoğunluğu onların beraatlerine karar vermiş oluyordu.

İKİ YARGILAMA

1848 sonlarına doğru Marks artık yetkililerin *Neue Rheinische Zeitung* ve kendisi hakkında açtıkları davaların sayısını şaşırmıştı.

5 Temmuz 1848'de yayımlanan «Tutuklamalar» hakkında açılan ilk dava daha elverişli siyasî şartların doğmasını bekleyen yetkililer tarafından birkaç kere ertelenmişti. 7 Şubat 1849'da dava yeniden açıldı. Sanık sandalyesinde Marks, Engels ve yayımcı Korff bulunuyordu. Bilgili bir avukat olan Schneider II Marks ve Engels'in avukatları olarak mahkemeye gelmişti. Ama mahkemenin en parlak yanı sanıkların *Neue Rheinische Zeitung*'u ve Rhine Eyaletinde ve tüm olarak Almanya'daki basın özgürlüğünü savunmak için yaptıkları yiğitçe konuşmalardı.

Mahkemede hazır bulunan Lessner şunları anlatmıştı: «Siyah-beyaz[75] gericiliğin bu kadar üstün bir şekilde yere vurulduğunu görmek ve işitmek büyük zevkti. Bu iki insanın karşıtları bile onlara hayranlık duymaktan kendilerini alamadılar.»[76]

Marks hasımlarını kendi alanlarında ve kendi silahlarıyla yenilgiye uğratmayı üstlenmiş ve bunda da büyük bir başarı kazanmıştı. İddianamenin ayrıntılı bir hukukî tahlilini yaparak, Köln Genel Savcısının nefretinin ve jandarmaların iftiralarının dayanağı yapılmak istenilen Ceza Kanunu maddelerinin geçersizliğini hiç bir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde tanıtladı. Jüriye kanunların bu şekilde uygulanmasını kabul ederek «İhtilâlle kazanılmış olan ve anayasa gereği tanımış olduğunuz basın özgürlüğünü ortadan kaldıracaksınız ve o zaman resmî devlet memurlarının her türlü keyfî eylemlerini onaylamış, her türlü resmî yolsuzluğu başıboş bırakmış ve yalnızca bu yolsuzluk ve keyfîliklere karşı koyanları cezalandırmış olacaksınız»[77] dedi.

Konuşmasının daha ileriki bölümlerinde Marks kişisel olarak kendisinin çağ değiştiren olaylarla uğraşmayı yerel jandarmalarla, savcının dairesindeki memurlarla didişmeye yeğ tutacağını bildirdi. «*Bu* hasımla mızraklarımızı çaprazlamaya tenezzül etmemizin kendi payımıza gerçekten fedakârlık olduğu düşüncesindeyim. Ama basının görevi de

(75) Siyah ve Beyaz Prusya'nın renkleriydi.

budur - en yakın çevresindeki ezilenlerin savunmasını yapmak... Basın *bu* jandarma ile, *bu* valiyle, *bu* belediye konseyiyle mücadeleye girişmek zorundadır.» Halk galerisinden gelen onaylayıcı bağrışmalar üzerine şunları da ekledi: «Mart ihtilâli neden başarısızlığa uğradı? Çünkü temellerine: eski orduya, eski bürokrasiye, eski savcılık dairesine ve mutlakiyetçiliğin hizmetinde doğup büyümüş ve saçlarını ağartmış olan eski yargıçlara dokunmaksızın yalnızca siyasî üst tabakada reform yaptı. İşte şimdi basının birinci görevi *mevcut siyasî sistemin bütün temellerini çökertmektir.*»[78] Böylece sanık sandalyesindeki Marks basın özgürlüğünü savunarak eski bürokrasiyi, eski orduyu ve eski mahkemeleri yıkacak olan halk ihtilâli düşüncesini ortaya serdi.

Marks'tan sonra konuşan Engels «Tutuklamalar» da ileri sürülen gerçeklerin «Eylem Hükümeti» nin, eski aristokratik ve bürokratik hükümete geçiş hükümeti olduğu yargısı da dahil olmak üzere en son harfine kadar doğrulandığını söyledi. Engels mahkemeye ve jüriye seslenerek Marks'ın ve kendisinin tek suçlularının «gerçekleri doğru olarak ortaya koymak ve doğru gerçeklerden doğru sonuçları çıkartmak olduğunu»[79] söyledi.

Marks ve Engels davalarını öylesine güçlü bir mantıkla savunmuşlardı ki, jüri beraat kararı verdi ve bu büyük dinleyici kitlesinin kutlama çığlıklarıyla karşılandı.

Ertesi gün Marks, Schenider II ve Schapper'le birlikte Demokratik Rhine Bölge Komitesi'nin ikinci bildirisine ilişkin olarak «ayaklanmaya teşvik» suçlamasıyla yeniden mahkemeye çağrıldı. *Deutsche Londoner Zeitung* mahkemede, bir gün önceki gibi «büyük bir yığılışma»[80] olduğunu haber veriyordu.

Marks yaptığı uzun konuşmada Prusya'da darbenin nedenlerinin derinlemesine bir çözümlemesini yapıp onun gerçek niteliğini gösterdikten sonra Demokratik Bölge Komitesi'nin taktiklerini savundu.

Marks bir ihtilâlin kendisini «legalite çerçevesi» içine hapsetmesi düşüncesini eleştirdi ve ihtilâlin eski üstyapı karşısındaki tutumu hakkında çok önemli bir teorik sonuç çıkardı. Jüri üyelerinin savundukları, toplumun kanunlar temeli üzerinde durduğu idealist görüşünün aksine

---

(76) **Marks ve Engels'ten Anılar,** S. 176.
(77) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 6, S. 231.
(78) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 6, S. 234.
(79) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 6, S. 239.
(80) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 6, S. 580.

Marks «kanunlar toplumu temel edinmeli ve toplumun belli bir zamanda geçerli olan maddî üretim biçiminden kaynaklanan ortak çıkarlarını ve gereksinmelerini dile getirmelidirler...»[81] diyerek kendi görüşünü ileri sürdü. Marks eski kanunların yeni toplumsal gelişmenin temeli olarak hizmet edemeyeceklerini ve ihtilâlin hayatî görevinin eski kanunî üstyapıyı yıkmak olduğunu belirtti.

Marks materyalizmin ışığında, ihanete varan «uzlaşma» teorisini de eleştirdi. Taç ile Millî Meclis arasındaki çatışmanın kaçınılmaz olduğunu göstererek bunun toplumsal özünü anlattı: «Bu *iki toplum arasındaki bir çatışma*, siyasî bir şekle bürünen *toplumsal* bir çatışma idi; bu *eski feodal bürokratik toplumla modern burjuva toplumunun mücadelesiydi*, bu *serbest rekabet* toplumuyla *loncalar* toplumunun, büyük toprak sahiplerinin toplumuyla sanayi toplumunun, din toplumuyla bilim toplumunun mücadelesiydi.»[82]

Marks Rhine Bölge Komitesi'nin 18 Kasım'daki çağrısına atfen vergileri ödemeyi reddetmenin, çıkarlarını çiğneyen bir hükümete karşı halkın yasal direnme yolu olduğunu göstermek için tarihten örnekler verdi. Bu durumda legalitenin dışına düşen, zora başvuran kraliyet iktidarının kendisiydi. Marks'ın ana fikri, böylesine keyfî istemlere karşı direnmek için, mevcut siyasî sistemin yıkılması pahasına da olsa despotların şiddetine ihtilâlci şiddetle karşı koymanın halkın vazgeçilmez bir hakkı ve görevi olduğuydu. Savcının onların Millî Meclis'ten bile ileriyi gittikleri suçlamasına cevap verirken Marks meclisin tutarsız, meclis çoğunluğunun da ödlek olduğunu söyledi. «Millî Meclis'in yönelimi halk için hiç bir zaman bir ölçüt olamaz... Eğer Taç bir karşı-ihtilâl yaparsa halkın da buna bir ihtilâlle karşılık vermeye hakkı vardır.» Marks konuşmasının sonunu bağlarken mücadelenin daha bitmediğini ve bunun yalnızca birinci perdenin sonu olduğunu belirtti. İleride ya *«karşı-ihtilâlin toptan zaferi ya da başarılı yeni bir ihtilâl»*[83] yatıyordu.

Daha sonraları Engels Marks'ın burjuva jürisinin karşısına, kendisinin burjuvaların yapması gereken şeylerden ötürü yargılandığını açıklamak zorunda kalan bir komünist olarak çıktığını yazmıştı.

Marks'ın konuşması jüri üzerinde öylesine güçlü bir etki yaptı ki, jüri başkanı kendisine öğretici açıklamaları için teşekkür etti. Suçlananlar bir kere daha beraat etmişlerdi.

---

(81) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 245.
(82) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, 252 - 253.
(83) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 256 - 257.

Yetkililer bu tehlikeli ihtilâlciyle nasıl baş edeceklerini şaşırmışlardı. Köln kalesinin kumandanı onun «Rhine Eyaletindeki kargaşalıkların başlıca kaynağı»[84] olarak şehirden atılması gerektiğini ileri sürmüştü. Bu yüzden polis yetkilileri halkın protestosundan korkmakla birlikte bu işi gerçekleştirmek için izin istediler, İçişleri Bakanı Manteuffel zamanına ve gerekçelerine karar vermeyi Köln yetkililerine bırakarak bu izni verdi.

1849 ŞUBAT VE MART'INDA MARKS

İkinci Oda'nın 26 Şubat'ta toplantıya çağrılmasının tek amacı darbenin üzerine legalite damgasını vurmaktı. Çıkartılacak üç kanunla halkın sesi kesilecekti - kulüpler ve derneklerle ilgili, afişlerle ve basınla ilgili kanunlar. Marks bunları İngiltere'de 1819'daki halka karşı ferman'a benzeterek «Tıkaç Tasarıları» diye adlandırdı. Ancak milletvekilleri ürkmüşlerdi ve Solcular arasında bile sağa doğru bir kayış vardı. Marks ve Engels'in İkinci Oda hakkında yazdıkları hemen hemen her makalenin Sol'dan gelen sert eleştirilerle karşılanmasının nedeni buydu.

Marks halkın bu şartlar altında milletvekillerini azimli bir baskı altında tutmasının özellikle önemli olduğuna inanıyordu. Köln halkı bunun ilk örneğini verdi. Seçmenlerin 11 Mart'ta yaptıkları toplantıda aralarında Marks ve Wolff'un da bulundukları 9 kişilik bir komitenin kurulması yolunda oy kullanıldı. Alman vatandaşı olmadığı için resmen seçmen olamayan Marks'ın seçilmesi de kendi içinde başlı başına bir siyasî gösteriydi. Komitenin görevi, seçmenleri toplantılara çağırmak, onların bildiri ve protestolarını İkinci Oda'daki milletvekillerine iletmekti. Aynı toplantıda milletvekilleri Berlin'deki kuşatma durumunun kaldırılmasını istemeye çağrıldılar. 16 Mart'ta yapılan bir toplantıda «Tıkaç Tasarıları» tartışıldı ve binlerce halk *Neue Rheinische Zeitung* üslubunda yazılmış olan bildiriyi imzaladılar.

Köln delegeleri Kyll ve Schneider II'ye hitaben yazılan özel bir mektupta da Marks'ın belirlediği bir istek: bu kanun tasarıları onaylanacak olduğu takdirde Köln milletvekillerinin İkinci Oda'dan çekilmeleri yer alıyordu. Köln Kalesi komutanı Savaş Bakanlığı'na, düzenlenmesinde başlıca rolü *Neue Rheinische Zeitung* editörlerinin oynadıklarını belirttiği bu toplantılar hakkında hemen bilgi verdi.

Demokratik kitleler arasındaki çalışmaların bir başka şekli de özel yemekler düzenlenmesiydi. 1849 yılında Köln ve Rhine Eyaletindeki öte-

(84) G. Becker, **Karl Marks ve Friedrich Engels in Köln**, 1848 - 1849, S. 206.

ki şehirlerde başlatılan yemeklerin ilki 11 Şubat'ta yerel İşçi Ligi tarafından Mulheim-on- Rhine'de düzenlenmişti. Geniş bir dinleyici topluluğu önünde yaptığı konuşmada Marks Alman işçilerinin, aralarında İngiltere, Fransa, Belçika ve İsviçre de bulunan öteki ülkelerdeki ihtilâlci hareketlerde yer alışlarını anlattı. Şerefe kaldırılan kupalardan birisi «*Neue Rheinische Zeitung*'un baş editörü Marks gibi Şubat ihtilâlini başlamasından bu yana işçi sınıfının haklarını hem sözle hem davranışla savunan»[85] kişiler içindi.

Bir başka demokratik yemekte 24 Şubat'ta Köln'de İşçi Ligi ve Demokratik Derneğin Fransa'daki Şubat İhtilâlinin yıldönümünü kutlamak için verdikleri yemekti. Büyük Eiser Hall ağzına kadar dolmuştu, yemeğin amacı bütün ülkelerin demokratlarının dayanışmasıydı. Yemekte hazır olanların hepsi Paris'teki Şubat ve Haziran ayaklanmalarında ölenlerin anısına saygı duruşunda bulunmak üzere ayağa kalktılar.

Neue Rheinische Zeitung'un editörleri Mart ihtilâlinin onuruna verilecek birçok yemek önerisi aldılarsa da bunu kutlamaya pek istekli değillerdi. «Okurlarımız karşısında kabul etmeliyiz ki bugün başyazı için bir başlık bulamıyoruz. Berlin'deki Mart ihtilâli Viyana'daki ihtilâlin güçsüz bir yankısıydı ve bizi hiç bir zaman hoşnut etmedi»[86] diye yazdılar.

Ancak Marks ve *Neue Rheinische Zeitung*'un öteki editörleri, İşçi Ligi'nin ve Demokratik Derneğin Berlin'de barikatlar üzerindeki döğüşü anmak üzere düzenledikleri 19 Mart'taki yemeğe katıldılar, aşağı yukarı 6.000 kişinin katıldıkları yemekte Engels Paris'teki Haziran isyancılarının; Schapper, İngiliz Chartistlerinin; Dronke de proletarya ihtilâlinin şerefine kupalarını kaldırmayı önerdiler. Freiligrath *Marseilaise*'in mısralarının ihtilâlci bir antemi olan «Reveille» i yazdı. Bu şiir Haziran ve Mart arasında benzerlik kurarak kızıl bayrak altında yeni bir ihtilâl çağrısı yapıyordu. Yemek herkesin kupalarını kızıl cumhuriyet onuruna kaldırmasıyla son buldu. *Neue Kölnische Zeitung* yemeği bir «proleter şenliği» olarak adlandırmıştı.

Marks'ın ve gazetenin halkta tanınmışlığı durmaksızın artıyordu. *Neue Rheinische Zeitung*'un yaydığı fikirler Köln Garnizonu'na da sızmış ve 15 Mart'ta 34. Piyade Alayı'nın askerleri editörlere şunları yazmışlardı: «*Marks, Schapper, Engels, Wollf, Korff, Anneke* ve *Beust* gibi isimler aklımızdan hiç çıkmayacak.»[87] Mektupta 1.700'den fazla imza vardı.

---

(85) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 6, S. 581.
(86) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 6, S. 362.
(87) **Komünist Lig - Birinci Enternasyonal'in Öncüsü,** Rusça baskı, S. 233.

Köln'de komünist fikirlerin yayılmasında en önemli pay Marks'ın İşçi Ligi'ndeki takipçilerinindi. Lig Şubat'ta bölgesel ilkeler temeli üzerinde yeni bir Tüzük kabul etti. Lig'in aidatlarını ödeyen üyeleri kabul etmeleri için kendilerine yetki verilmiş dokuz şubesi vardı. Şimdi bu şubelerde siyasî tartışmalar bütün tartışmaların merkezi olmuştu ve bir kural olarak *Neue Rheinische Zeitung*'un önderlerinin çözümledikleri en önemli siyasî meseleler üzerinde duruluyordu.

Lig 1847 krizinin ardından durumları daha da kötüleşen işçilerin ve zanaatkârların ekonomik çıkarlarının savunulmasına ve vahimleşmeye devam eden işsizliğe büyük bir önem veriyordu. Kendiliğinden bir patlamadan korkan Köln yetkilileri bazı işsizleri kamu görevlerine alıyorlardı. Burada çalışanların hepsi bir çalışma defteri imzalamak ve en sıkı disiplin kurallarına katlanmak zorundaydılar. 1849 Ocak ayı başlarında yazılan «Bir Burjuva Belgesi» başlıklı makalesinde Marks bu vahşi ve köpeksi sistemi kınadı ve Prusya hükümetinin aynı, yoksullar için bir hapishaneden farksız atölyeler kuran İngiliz burjuvazisi gibi intikamı şefkatle kaynaştırmaya çalıştığını gösterdi.

KİTLESEL BİR PROLETER PARTİSİNE DOĞRU ATILAN PRATİK ADIMLAR

Proletaryayı bağımsız bir siyasî güce dönüştürmek için uğraşan Marks ve takipçileri işçileri küçük burjuva demokrasisinden ideolojik, siyasal ve örgütsel bakımdan ayırmak ve proletaryanın kendisine ait bir siyasal parti kurmak için durmaksızın çalıştılar. Ancak Komünist Lig'in Köln'deki üyelerinin Marks ve Merkez Komite üyeleriyle doğrudan temasları olmakla birlikte Lig'in öteki üyelerinin böyle bir temasları bulunmuyordu. Lig'in Almanya'nın öteki şehirlerindeki komünlerinin ve Paris, İsviçre ve Belçika'daki komünlerinin bir yanda, Köln'deki Merkez Komitesi'nin öte yanda, birbirleri ile olan bağlantıları yavaş yavaş zayıflıyordu, sonunda da hepten yok oldu.

Komünist Lig'in gizli faaliyetlerini dağıtmasını hemen hemen hiç kabul etmemiş bulunan Joseph Moll Londra'ya varışından az sonra yeni bir merkez komite kurmak üzere Heinrich Bauer ve Johann Georg Eccarius'la birleşti. 1848 sonlarında ve 1849 başlarında Londra Merkez Komitesi Moll'u, Köln Merkez Komitesi ve Marks ister onaylasınlar ister onaylamasınlar Londra'da belirlenen yeni bir Tüzüğe göre Komünist Lig'i yeniden bir gizli örgüte dönüştürerek örgütlenmesi için Almanya'ya gönderdi.

Komünist Lig'in üyelerinden Peter Gerherd Röser'in daha sonra naklettiğine göre *Neue Rheinische Zeitung* binasında Moll ile Köln Merkez Komitesi üyelerinin — Marks, Engels, Wolff ve Schapper — ve Köln'de Schapper tarafından kurulan gizli bir Lig komününün üyelerinin — Röser, Nohtjung, Reiff, Haude, Esser, Müller — katıldıkları bir toplantı yapıldı. Schapper ve Moll gizli Lig'in yeniden kurulmasında ısrar ederlerken Marks, Engels ve Wolff Almanya'da legal komünist faaliyet için şartlar hâlâ mevcut bulunduğu için buna karşı çıktılar. Londra Merkez Komitesi'nin, esas olarak işçilerin «komünizm hayaleti» ile ürkütüleceklerinden endişe ederek, «İhtilâlci Parti Tüzüğü» diye tasarlamış olduğu Tüzüğe bütün güçleriyle karşı koydular. Eski Tüzüğün birinci paragrafında Lig'in komünist amaçlarının kısaca belirtiliyor olmasına karşılık yeni Tüzük şöyleydi: «Lig'in amacı birleşmiş ve bölünmez bir toplumsal cumhuriyet kurmaktır.» Üyelik şartlarını belirleyen ikinci paragraf komünizmi kabul etmekle ilgili hiç bir şey söylemiyordu. Marks da bunun üzerine yeni kuralların özünde komünist olmadıklarını bildirdi. Bu Tüzüğü, ayrıca ihtilâlci mücadeleyi yeraltı mücadelesine indirgemekle eleştirdi. Bir kitlesel proletarya partisinin kurulmasını çabuklaştırmak bir yana bu Tüzük böyle bir şeyi engelliyordu.

Londra ve Köln arasındaki ayrılıklar, Komünist Lig'in Paris Bölge Komitesi'nin Başkanı ve *Neue Rheinische Zeitung*'un muhabirlerinden biri olan Ewerbeck ile Hess ve Gottschalk'ın daha önce başlattıkları entrikalarla daha da vahim bir hal alıyordu. Ewerbeck daha Berlin'deki İkinci Demokratik Kongreye katıldığı sıralarda Paris'teki Alman demokratlarının bir delegesi olarak Köln Merkez Komitesi'ne karşı Prusya'nın başkentinde bir yönetim merkezi planlarını ileri sürmeye başlamıştı. Marks ve Engels arasına bir fit sokmak için de girişim yapılmıştı. Marks'ın bu girişime nasıl karşılık verdiği 14 Kasım'da Ewerbeck'ten Hess'e gönderilen bir mektupta tanımlanıyordu. Ewerbeck Marks'ın «'karakter bakımından olduğu kadar entellektüel ve moral bakımlardan da' çok üstün gördüğü Engels'in cazibesine çok kapılmış»[88] olduğunu yazıyordu.

Komünist Lig'deki gittikçe karışan duruma rağmen Marks ve arkadaşları komünistlerin merkezinde bulundukları legal siyasal kitle proleter örgütünü kurmak için ihtilâlin daha başındayken çizdikleri çizgiyi sürdürüyorlardı. Marks'ın beklediği gibi ihtilâlci mücadele pratiği, özellikle de 1848 Kasım ve Aralık olayları işçilere mükemmel bir okul olmuş-

(68) **Komünist Lig - Birinci Enternasyonal'in Öncüsü.** Rusça baskı, S. 218.

tu. Hayatın bizzat kendisi dar meslek örgütlerinin kabuğunu çatlatıyor ve onları siyasete yönelmeye zorluyordu. Bu arada kendilerinin küçük burjuva demokratlarının kuyruğuna takıldıklarını gören işçiler de onların korkaklıklarının farkına varıyorlar ve kendi siyasal yerlerini almaya çalışıyorlardı.

İhtilâlin tecrübeleri İşçilerin Kardeşliği'ni ve Kasım olaylarının ve Millî Meclis'in tehdit altında dağıtılmasının ses tonunu değiştirttiği bu örgütün önderlerini de kaçınılmaz olarak etkilemişti. Rhine Bölge Komitesi'nin 18 Kasım çağrısının etkisi altında kaldığı açık olan İşçilerin Kardeşliği Merkez Komitesi bütün yerel ve bölgesel komitelerden işçileri silahlandırmaları için yapabilecekleri her şeyi yapmalarını istemişti. Born Almanların ya kırbaç ya «ihtilâlin kılıcı» arasında bir seçme yapmakla karşı karşıya bulunduklarını yazmıştı.

İşçi hareketinde varlığı hissedilmeye başlanılan derin değişiklikler 1849 kışında ve baharında yapılan bazı kongrelere de yansıyordu. 1849 Ocak ayı sonunda etkisi Kuzey Almanya'ya ve Güney Almanya'daki birçok işçileri birleştiren Alman İşçileri Genel Kongresine kadar yayılan İşçilerin Kardeşliği'nin Heidelberg Kongresi, İşçilerin Kardeşliği'nin yönetim kurullarının birleştirilmesi kararını aldı. Merkezi Leipzig'de olacak olan Birleşik Merkez Komitesi siyasal ve toplumsal amaçlarla bir Genel Alman İşçileri Birliği kurmak üzeri millî işçi kongresini toplayacaktı. Hamburg, Thrungis ve Würrtemberg ve Bavaria'daki işçi kongrelerinde de buna benzer kararlar alındı.

Marks ve Engels işçi sınıfı hareketi içindeki bu yeni eğilimleri gözönüne aldılar: birlik arzusu, dar meslek anlayışından ve «ekonomizm» den kurtulma uğraşı, küçük burjuva demokrasisinden hoşnutsuzluk ve bağımsız bir siyasal tutuma erişmek için el yordamıyla da olsa yürüyüş. İkisi de Alman işçilerinin bütün millet çapında belirmekte olan örgütlenmelerini birleştirmenin ve onu siyasal kitle örgütüne dönüştürmenin gerekliliğini anladılar.

Bu proleter görüşünün daha da azimle propagandasının yapılmasını, demokratlarla işbirliği biçiminde bir değişikliği, komünistlerin bütün Almanya'daki etkinliğinin artırılması için çeşitli tedbirlerin alınmasını gerektiriyordu.

Marks, *Ücretli Emek ve Sermaye*'nin (Brüksel'deki Alman işçilerine 1847 Aralığında verdiği konferanslar) Alman işçi önderlerinin kendi öz partilerini kurmalarında önemli bir rol oynayacağına inanıyordu. Bu konferanslar daha sonra 5 Nisan'dan başlayarak *Neue Rheinische Zeitung*'da seri halinde yayımlandı. Engels *Ücretli Emek ve Sermaye*'yi ya-

yımlamasının gazetenin siyasetinin toplumsal amacını gösteren bir gerçek olduğunu söylüyordu.

Marks yazdığı kısa önsözde: «Okuyucularımızın, sınıf mücadelesinin 1848'de kazandığı boyutları gördükten sonra artık, işçilerin köleliği kadar burjuvazinin ve onun sınıf hâkimiyetinin varlığının da üzerinde temellendiği ekonomik ilişkilerin kendileriyle daha fazla ilgilenmelerinin zamanı gelmiş bulunmaktadır»[89] diyordu.

Köln İşçi Lig'i 11 Nisan'daki Komite toplantısında bütün şubelerinin — ve Almanya'daki bütün öteki işçi sınıfı derneklerinin — toplumsal meseleyi ücretli emek ve sermaye hakkındaki makaleler temeli üzerinde ele almasını istedikten sonra Alman işçi sınıfı hareketinin merkezi haline geldi.

İşçilerin ideolojik ve siyasal olduğu kadar örgütsel bağımsızlıklarını da tam olarak sağlamak için Marks ve takipçileri 14 Nisan'da çok önemli bir karar aldılar: işçiler bütün demokratik ittifaklardan çekilecekler böylelikle küçük burjuva demokratlarından örgütsel bakımdan da bağımsızlaşacaklardı. İkinci Oda'ya seçilen Schenider II'nin istifasından sonra Hermann, Becker, Marks, Schapper, Anneke ve Wilhelm Wolff'tan oluşan Rhine Demokratik Bölge Komitesi'nin bir toplantısında Hermann Becker'in dışında kalan dört kişi aşağıdaki kararı aldılar: «Biz demokratik örgütlerin mevcut örgütlenmelerinin, davanın çıkarları için verimli bir çalışma yapmaya gerekli olandan daha fazla heterojen unsuru içinde barındırdığı kanısındayız, bunun da ötesinde bizim görüşümüz benzer unsurlardan oluştukları için işçi dernekleri ittifakının daha yeğ tutulur olduğudur, bu nedenle bugünden itibaren Rhine Bölge Komitesi'nden çekildiğimizi bildiririz.»[90]

Bu hiç bir şekilde demokratlarla ittifakın terkedilmesi anlamına gelmiyor, yalnızca ittifakın yeni siyasal şartlar altında yeni bir şekle büründüğünü yani iki ayrı örgütün ortak düşmana karşı ortak mücadelesini gerekli kıldığını gösteriyordu.

Köln İşçi Ligi de aynı şekilde kendisi ile demokratlar arasına bir ayırım çizgisi çekti. 16 Nisan'da Lig'in genel toplantısı Almanya'daki demokratik dernekler birliğinden çekilmeye ve (Merkez Komitesi Leipzig'de olan) Alman işçi dernekleri birliğine katılmak için ortaklaşa bir karar çıkardı. Toplantıda ayrıca bir genel işçi kongresine delegeler gönderilmesine ve kongre toplanana kadar Rhine Eyaleti ve Westphlia'daki

(89) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 151.
(90) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 426.

bütün işçi dernekleriyle Köln'de bir kongre toplanmasına karar verildi. Marks hazırlıkların yapılması için atanan komisyonda bulunmasına rağmen Nisan ortalarında Köln'ü bir süre için terketmek zorunda kaldığı için çalışmalarda yer alamadı. *Ücretli Emek ve Sermaye*'nin yayımlanması da bir daha başlamamak üzere yarıda kaldı. Marks'ın Bremen, Hamburg, Bielefeld ve Hamm'da konuşmalar yaparak sürdürdüğü seyahatinin nedeni gazetenin içine düştüğü yeni malî sıkıntılar ve bir proleter partisinin kurulması için yapılan hazırlıklar karşısında komünistler ve işçi örgütleriyle daha yakın bağlar kurmak istemesi idi.

NEUE RHEINISCHE ZEITUNG, MACARİSTAN VE İTALYA'DAKİ MİLLÎ KURTULUŞ MÜCADELESİ

İhtilâlci güçlerin savaş boyunca Avusturya birliklerine ağır darbeler indirdikleri Macaristan'daki ihtilâlci savaş Marks'ın 1849 baharındaki siyasal stratejisinin önemli unsurlarından biriydi. Marks Macaristan'daki ihtilâlci mücadelenin parlak alevinin Almanya, Fransa ve İtalya'da birikmeye başlayan yanıcı malzemeyi tutuşturacağını umud ediyordu.

Engels Marks'ın isteği üzerine 1849'da İsviçre'den gönderdiği Macaristan'daki mücadele hakkındaki ilk makalesinin ardından Macar millî kurtuluş savaşının siyasal çözümlemesini içeren bir dizi makaleyle askerî harekâtlar üzerindeki incelemelerini göndermeye başladı. Engels bu yazılarında Macarların cesaretlerine, silah yapımını örgütlemekte gösterdikleri çabukluğa ve ihtilâlci mücadelenin düşmanları karşısındaki enerjilerine ve uzlaşmaz tutumlarına olan hayranlığını dile getiriyordu.

Engels Macaristan'daki ihtilâlci savaş içerisinde güçlerin mevzilenişini çözümlerken her millî hareketi de ihtilâlin çıkarları ışığında inceleyerek çeşitli milletlerin bu olaylardaki rollerini değerlendirdi. Sömürü üzerine kurulu bir toplumda sınıf uzlaşmazlıkları sömürücü sınıfların kendi bencil çıkarları için kullandıkları millî çelişmelerle beslenmektedir. Sömürücü sınıflar tarihî şartlara bağlı olarak halkları genişleme savaşlarına veya millî ve toplumsal kurtuluşları için döğüşen öteki halkların karşısında savaşlara sokmak için hileye ve şiddete başvururlar. 1848'de ve 1849'da mutlakiyetçiliğe ve feodal kalıntılara karşı mücadele sert millî çatışmalarla birlikte daha da ciddî bir hal aldığı zaman hâkim sınıflar kimi milletleri burjuva demokratik ihtilâlini zaferi için döğüşen öteki milletlerin karşısına çıkarıp onlara gerici bir rol oynatmaya çalıştılar. Engels milletleri bu çerçeve içinde ihtilâlde oynadıkları rollere bağlı olarak ilerici ve gerici diye sınıflandırıyordu.

Lenin bunu 1848 - 1849'un somut tarihî şartları altında proleter enternasyolizmiyle hiç bir bakımdan çelişmeyen doğru bir değerlendirme olarak görüyordu: «O zaman Marks ve Engels Avrupa'daki 'Rus ileri karakolları' görevini gören 'bütünü ile gerici milletler'le 'ihtilâlci milletler' yani Almanlar, Polonyalılar ve Macarlar arasına açık ve kesin bir *ayırım* çizgisi çekmişlerdi. Bu ayırım bir gerçektir ve bu, o *zaman itirazı mümkün olmayan* bir gerçek olarak belirtilmiştir: 1848'de başlıca düşmanları çarlık olan ihtilâlci milletler hürriyet için döğüşürlerken Çekler vbg. ler gerçekte gerici milletlerdi ve çarlığın ileri karakollarıydı.»[91]

Neue Rheinisiche Zeitung'daki makaleler 1848 - 1849 ihtilâli içerisinde Avusturya'daki Slav millî hareketlerinin objektif rolleri hakkındaki doğru değerlendirmelerle birlikte belirsiz hatta yanlış görüşleri de içeriyordu. Engels Avusturya İmparatorluğu toprakları üzerinde Polonyalılar dışında kalan küçük Slav halklarının artık bağımsız millî varlıklarını sürdürmelerinin mümkün olmadığını ve kaçınılmaz olarak daha güçlü komşuları tarafından assimile edilecekleri (yutulup özümlenmek) düşüncesi üzerinde duruyordu. Engels burada kapitalist merkezileşme ve geniş devletler kurma eğilimini belirtiyor ama öteki eğilimleri, küçük halkların millî baskıya karşı bağımsızlık için savaşma eğilimlerini ve kendi öz devletlerini kurma arzularını belirtmiyordu. Ancak Engels'in şu önemli kaydı düştüğü de açıktır: «Eğer baskı altında buldukları bir dönemde Slavlar *yeni bir ihtilâlci tarih* başlatmış olsalardı yalnızca bu bile onların yaşama yetenekleri olduğunu gösterirdi. O andan itibaren ihtilâlin onların kurtuluşlarından bir çıkarı olur ve Macarların ve Almanların özel çıkarları Avrupa ihtilâlinin çıkarları karşısında ortadan kaybolurdu.»[92]

Neue Rheinische Zeitung'un öngördüğü bu olasılık daha sonra bir tarihî gerçeklik haline geldi. Avusturya İmparatorluğu toprakları üzerinde yaşayan küçük Slav halkları ekonomik bakımdan geliştikçe, gittikçe artan sayılarda kitleler millî kurtuluş mücadelesi içine girdikçe ve bilinç ve örgütlenme düzeyleri yükseldikçe küçük halkların millî hareketleri daha da demokratlaştı ve ihtilâlci mücadelenin cephesinin genişlemesine yardımcı oldu. Avusturya İmparatorluğuna tutsak olmuş ve baskı altına alınmış küçük Slav milletleri yalnızca bağımsız millî gelişme ve kendi devletlerini kurma yeteneğini göstermekle kalmadılar sosyalist yolu tuttular en ileri toplumsal sistemin kuruluşuna değerli katkılarda bulundular.

---

(91) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 22, SS. 340 - 341.
(92) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 279 - 280.

Marks ve Engels Macarların güçlü ve kahramanca mücadelelerini yakından izliyorlardı ve mücadelenin sonucunun yalnızca Avusturya İmparatorluğu sınırları içindeki güçlerin mevzilenişine bağlı olmadığının da farkındaydılar. Rus çarı uzun zamandan beri birliklerini Batı sınırları boyunca mevzie sokmuştu ve müdahale için en uygun fırsatı bekliyordu. Macarların tek umudu Fransız ve Alman ihtilâlerindeki yeni bir kabarıştaydı.

İtalya'da 20 Mart'ta Piedmonte ordusuyla General Radezsky'nin birlikleri arasındaki askerî harekâtın yeniden başlaması önemli ve cesaret verici bir olaydı. Ancak Piedmonte ordusu en başta, ihtilâlci savaş metodları kullanmadığı için 23 Mart'ta saf dışı edildi. Engels *Neue Rheinische Zeitung*'da: «Bağımsızlığını kazanmak isteyen bir halk kendini *konvansiyonel* savaş şekilleriyle sınırlamamalıdır. Kitle ayaklanmaları, ihtilâlci savaş, her yerde bitiveren gerillalar - küçük bir halkın büyük bir gücü yenmesinin, güçsüz bir ordunun daha güçlü ve daha örgütlü bir ordunun karşısında direnebilecek bir hale getirilmesinin tek yolu budur»[93] diye yazmıştı.

RHINE AYAKLANMALARININ YENİLGİSİ *NEUE RHEINISCHE ZEITUNG*'UN KAPATILIŞI

1849 Mayıs başlarından itibaren Saksonya, Rhine Prusyası ve Guneybatı Almanya ihtilâlci ve karşı-ihtilâlci güçler arasındaki mücadelenin arenası oldu. Frankfurt Meclisi'nin ağır ve sancılı oturumlardan sonra çıkarttığı İmparatorluk Anayasasının tanınması kampanyası mücadeleyi başlatan kıvılcım oldu. Çoğu Alman Meclisleri bu anayasayı tanımayı reddettiler. 15 Nisan'da Avusturya Frankfort'taki delegelerini geri çekti. 27 Nisan'da İmparatorluk Anayasasının tanıması üzerine ısrar etme ve cesaret eden Prusya Eyalet Meclisi dağıtıldı.

IV. Friedrich Wilhelm *Neue Rheinische Zeitung*'un Meclisi dağıtma tehdidi olarak gördüğü bir muhtırayı Frankfort Meclisi'ne ve bütün öteki Alman hükümetlerine gönderdi. Prusya da birliklerini Saksonya sınırında ve Rhine kıyısında toplamaya başlamıştı. Bu karşı-ihtilâlci girişimler halk arasında derin bir öfke dalgasının kabarmasına yol açtı.

3 Mayıs'ta Dresden'de başını Bakunin ve Born'un çektikleri bir isyan patlak verdi. Gösterdikleri muazzam cesarete rağmen altı günlük

(93) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 387.

bir savaştan sonra çoğunluğunu işçilerin ve zanaatkârların oluşturdukları isyancılar Saksonya ve Prusya birlikleri tarafından yenilgiye uğratıldılar.

5 Mayıs'ta çeşitli siyasî örgütlerin Köln'de Bölge Komitelerini toplamalarından bir gün önce yetkililerin Köln'de yeniden kuşatma durumu ilân etmeyi niyetli oldukları yolunda söylentiler başlamıştı. *Neue Rheinische Zeitung* işçileri «bütün Almanya bir iç *savaşın* eşiğine gelmişken ve *kendi öz taleplerini ileri sürme* fırsatı yaklaşırken»[94] bir provokasyona düşmemeleri için uyardı.

6 Mayıs'ta demokratik dernekler ve işçi birlikleri Köln'de kongrelerini topladılar. Delegelerin yaptıkları bir ortak toplantıda Frankfort Meclisi'nin egemen bir ihtilâlci yasama kurulu olarak hareket etmesi sağlandığı takdirde İmparatorluk Anayasasının desteklenmesine karar verildi. Prusya hükümeti halka karşı kullanmak niyetinde olduğu *Landwehr*'i kısmen silah altına çağırdığı zaman Rhine Eyaletindeki kıpırdanmalar artmaya başladı. 9 Mayıs'ta Elberfeld'de bir ayaklanma patladı. Engels bunu duyar duymaz derhal kendi memleketi olan Elberfeld'e hareket etti. Yerel Güvenlik Komitesi de kendisini barikatların inşasıyla görevlendirdi. Engels ayaklanmanın hızla bütün Berg ve Mark bölgelerine yayılmasında ısrar ediyordu fakat Elberfeld'in dehşete düşen burjuvazisinin baskısı altında Güvenlik Komitesi çok geçmeden onu şehirden atmaya karar verdi. İşçiler onu savunmak için kararlı bir tavır takındılar ama Engels ayaklananların saflarını bölmemek için şehri terketti.

«Ancak» diye yazıyordu *Neue Rheinische Zeitung*, «yazı kurulumuzun bir üyesine böylesine dikkate değer bir ilgi ve sevgi gösteren Mark ve Berg işçileri bilmelidirler ki şimdiki hareket, bunun ardından gelecek ve başlıca konusu işçilerin kendi çıkarları olacak olan, bundan bin kez daha önemli bir hareketin yalnızca girişidir. Bu yeni ihtilâlci hareket bugünkü hareketin sonucu olarak ortaya çıkacak ve başlar başlamaz da, bundan bütün işçiler emin olsunlar, *Neue Rheinische Zeitung*'un öteki üyeleri gibi Engels de siperinde yerini alacak - ve o zaman yeryüzündeki hiç bir güç onu siperinden söküp atamayacaktır.»[95]

Bunun arkasından Rhine Eyaletindeki öteki şehirlerde Düsseldorf, Solingen, İserlon, vbg. birbirlerinden kopuk ayaklanmaların yenilgileri geldi. Yalnızca Güney Almanya Devletleri olan Baden ve Pfalz'da ayak-

(94) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 6, S. 472.
(95) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 6, S. 502.

lananlar başarı kazanabildiler ve ayaklanan ordunun desteğinden geçici hükümetler kurdular.

Mayıs ayaklanmasının önemli günlerinde *Neue Rheinische Zeitung* sesini çok daha büyük bir öfke ve coşkuyla yükseltmişti: «Dışarıda Reich'ın her yanında faaliyetlerimizi, birinci sınıf bir Prusya kalesi içinde 8.000 birlikten oluşan bir garnizonun karşısında, hapse atılmakla karşı karşıya bulunduğumuza aldırmaksızın nasıl yürüttüğümüzü herkes merak ediyordu; ama süngülü sekiz tüfeğimize, yazı işleri odasındaki 250 dolu fişeğimize ve dizgicilerin kırmızı Jacobin şapkalarına bakan subaylar da bizim binamızı, öyle bir *coup de main* [baskın - ç.] ile alınamayacak bir kale olarak görüyorlardı.»[96]

Hükümet gazetenin sert, meydan okuyan makaleleri karşısında her geçen gün artan bir tedirginliğe kapılıyordu. İçişleri Bakanı Manteuffel Nisan ayı içerisinde ve Mayıs başlarında Köln yetkililerine gazete hakkında kanunî koğuşturma yapılması için birçok kere başvurdu. O güne kadar haklarında 23 dava açılmıştı ama mahkeme karşısına her iki çıkışlarında da onları mahkûm ettiremeyen savcı *Neue Rheinische Zeitung*'un bir kere daha yargılanması riskini göze alamıyordu. Yetkililer ancak Rhine Eyaletindeki ayaklanmaların bastırılmasından sonradır ki, önceden hazırladıkları davaları yürürlüğe koyabilecek cesareti bulabildiler. Marks 16 Mayıs'ta yolculuktan döndüğü zaman kendisine «ahlâksızca kötüye kullandığı» misafirperverliğin artık gösterilmeyeceği bir yabancı olarak 24 saat içerisinde Prusya'yı terketmesini bildiren bir hükümet emri bildirildi.

Bunun ardından öteki editörlere yönelen baskılar başladı. İkisi de Prusya vatandaşı olmayan Dronke ve Weerth'den ülkeyi terketmeleri istendi. Elberfel ayaklanmalarına katıldığı için Engels hakkında cinayet soruşturmaları başlatıldı. Öteki editörler de kanunî koğuşturmalarla karşı karşıyaydılar.

Bu *Neue Rheinische Zeitung*'un sonu demekti. Ve gazetenin son sayısı 19 Mayıs'ta kırmızı mürekkeple basılarak çıktı.

Marks yazdığı başyazıda kendisini sınır dışı eden kararın ardındaki iki yüzlü siyasal biçimleri sergiledi. Gazetenin «son birkaç sayısında» hükümete karşı başkaldırmayı kışkırttığı ve şiddete dayanan bir ihtilâlle bir toplumsal cumhuriyet çağrısı yapıldığı öne sürülmüştü. Marks buna gazapla karşılık verdi: «Demek toplumsal cumhuriyet isteğimizi yalnızca *Neue Rheinische Zeitung*'un 'son sayılarında' açığa vurduk öyle mi?

(96) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 171.

Haziran ihtilâli hakkındaki makalelerimizi okumadınız mı, Haziran ihtilâlinin özü bizim gazetemizin de özü değil miydi?

«O zaman böylesine iki yüzlü anlatımlar, olanaksız bir gerekçe bulmaya çabalamak neden?

«Bizim acımamız yoktur ve sizden de acıma istemiyoruz. Sıra bize geldiği zaman terör yapmak için neden aramayacağız. Ama kraliyet teröristleri, Yüce Tanrı'nın, kanunun lütfuyla terör yapanlar pratikte zalim, kibirli ve alçak, teorideyse ödlek, vesveseli ve hilekâr her iki bakımdan da namussuz ve *rezildirler.»*[97]

Proletaryanın ihtilâlci organı, diye gururla yazıyordu Marks, Alman halkının gerçek millî çıkarlarının da cesaretli ve tutarlı bir savunucusu olmuştur: «Biz ülkemizin ihtilâlci onurunu kurtardık.»[98]

Gazetenin Köln işçilerine çağrısı şöyleydi: «*Neue Rheinische Zeitung* editörleri sizlere veda ederlerken, gösterdiğiniz sevgi için teşekkür ederler. Onların son sözleri her zaman ve her yerde: *işçi sınıfının kurtuluşu* olacaktır.»[99]

Marks'ın isteği üzerine Freiligrath aşağıdaki veda mısralarını yazdı:

Elveda artık elveda; ey sen sonsuz savaşların dünyası,
Elveda artık, siz vuruşan ordular,
Sen, barutla kararmış savaş alanı,
Siz, mızraklar, tüfekler, kılıçlar!

Elveda kardeşler; ama hep böyle sürmeyecek
Korku düşmeyecek yüreğimize.
Daima güçlü kolların arasında
Döneceğim bir gün aranıza.

Sözle, kılıçla, Tuna'nın, Ren'in yanıbaşına
Bütün dertli zamanların gerçek dostu olarak
Halkımı ezen Tahl'a karşı
Bir savaşçı olarak, bir isyancı, bir yasa tanımaz.[100]

---

(97) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 505.
(98) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 506.
(99) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 519.
(100) **Freiligraths Werke** in einem Band, Weimar, 1962, S. 140 - 141.

Engels daha sonraları şunları yazmıştı bu konuda: «Kalemizi teslim etmek zorunda kalmıştık, ama silahlarımızı ve yüklerimizi alarak çekildik, bando çalıyor bayrak dalgalanıyordu, son sayının, kızıl sayının bayrağı.»[101]

GÜNEYBATI ALMANYA'DA

Marks Köln'ü «kızıl sayı» nın hemen ardından terketti. Ama Prusya yetkilileri gene de peşini bırakmadılar onun, Weerth'in ve Dronke'nin haklarında kanunî koğuşturmalar açtılar. Şunu da gözden kaçırmamak gerekir; Prusya'da karşı ihtilâl zaferini kutlarken bile, 29 Mayıs'ta Köln'deki polis reform mahkemesi sanıkların gıyabında beraat kararı veriyordu.

Marks Prusya'dan Frankfort-on-Main'e geçti ve oraya gelen Engels'le birlikte çoğunluğu gericilerin ve liberallerin kuyruğuna takılmış olan bütün Almanya Millî Meclisi'ndeki Sol-kanat milletvekillerini etkilemeye çalıştılar. O sıralar Frankfort Meclisi öyle umutsuz bir durumda değildi. Güneybatı Almanya halkı silahlara sarılmıştı. Hükümet birlikleri her yerde geri çekiliyorlardı. Avusturya Macaristan'daki savaşla meşguldü. Prusya'da da karışıklık vardı. Pek çok şey meclisin ne kadar kararlı, ne kadar sağlam bir tutum takınacağına bağlıydı.

Meclisteki Sol-kanat milletvekilleriyle yaptıkları toplantılarda Marks ve Engels onlara zaten patlamış olan ihtilâllerin yanında açık olarak yer almalarını, halkı her yerde silah başına çağırmalarını, meclisi korumak için ayaklanan silahlı kuvvetleri Frankfort'a davet etmelerini, sağlam ve azimli bir yürütme kurabilmek için monarkları, bakanları ve karşı-ihtilâlcileri kanun dışı ilân etmelerini ve feodal hizmetleri ortadan kaldırarak köylüleri kazanmalarını öğütlediler. Bütün bunlar ayaklanmayı Almanya çapında bir ayaklanmaya dönüştürebilir ve savunma taktiklerini bırakarak kararlı bir saldırıya geçmesine yardımcı olabilirdi. Ancak milletvekilleri olayları kendi akışına bırakmayı yeğ tuttular ve bu zorlu siyasî ve askerî planı desteklemediler. Marks ve Engels daha fazla çabalamanın yararsızlığını görünce ayaklanan Baden'e doğru hareket ettiler.

Orada da küçük burjuva demokratlarının kararsızlıklarıyla karşılaştılar. Karlsruhe'de kurulan hükümet elinin altında ordusu, si-

(101) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 171.

lahları ve parası olduğu halde hiç bir harekete girişmiyordu. Hükümet üyeleriyle yaptıkları toplantıda Marks ve Engels yapılması gereken ilk şeyin Frankfort üzerine yürümek olduğunu ancak artık fırsatın kaçırılmış bulunduğunu ve Macaristan'da kararlı bir eylem ya da Paris'te bir başka ihtilâl olmaksızın herhangi bir zafer umudu olamayacağını söylediler. Toplantıda hazır bulunanların çoğu Marks ve Engels'in görüşlerini benimsemediler ama olaylar onların haklı olduklarını kanıtladı.

Marks ve Engels Baden'den bir başka ayaklanma merkezi olan Pfalz'a geçtiler. Kaiserslautern'de de aynı aşırı belirsizlik hali olduğunu gördüler. Hükümetin d'Ester dışındaki üyeleri kendilerini savunmak için dahi bir şey yapmıyorlardı. Marks ve Engels Kaiserslautern'i bir iki gün içinde terkettiler ama Bingen'e giderken yolda birkaç arkadaşlarıyla birlikte Hessen'li askerlerce tutuklandılar, Darmstad'a oradan da en sonunda serbest bırakıldıkları Frankfort'ta nakledildiler.

Marks ve Engels Bingen'e varır varmaz 31 Mayıs'ta *Frankfurter Journal*'a gönderdikleri *Neue Rheinische Zeitung* yazı kurulu adına son yazılarını yazdılar. Yazdıkları yazıda, gazetenin eski okuyucularını ve gazete muhabirlerini 25 Mayıs'ta Hermann Becker'in editörlüğü altında yayımlanmaya başlayan ve *Neue Rheinische Zeitung*'un devamı olduğunu öne süren *Westdeutsche Zeitung*'la *Neue Rheinische Zeitung* arasında hiç bir ilişki bulunmadığından haberdar ettiler. Bu yazıdan Marks'ın ilk fırsatta gazetenin yayımına yeniden başlamak niyetinde olduğu açıkça anlaşılıyordu.

İki arkadaş Bingen'de ayrıldılar. Marks Demokratik Dernek Merkez Komitesi'nden d'Ester aracılığıyla aldığı yetki ile Paris'e gitti. Engels de «uygun bir fırsat kendini gösterir ve bir mücadele patlak verirse *Neue Rheinische Zeitung*'un harekette alacağı tek yerde - bir neferin yerinde»[102] bulunmak niyetiyle Pfalz'a.

Engels çok geçmeden mükemmel, disiplinli askerler olduklarını ispat etmiş işçilerden kurulu bir gönüllü müfrezesinin komutanı olan Willich'in harekât yardımcısı oldu. Rastatt kalesindeki de dahil olmak üzere dört savaşta döğüştü. 12 Temmuz'da geri çekilen Baden - Pfalz ordusunu koruyan Willich'in müfrezesi İsviçre'ye girmek için Alman toprağını terkederek sınırı geçen son birlikti.

(102) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 7, S. 146.

Marks Fransa'ya derinleşen ihtilâl krizinin, Güney Almanya, Macaristan ve İtalya'daki ihtilâlci mücadeleye güçlü bir destek sağlayan ve Avrupa ihtilâline yeni bir itilim veren proletarya zaferiyle sonuçlanacağını umarak gitmişti.

Paris'e Haziran başlarında vardı ve demokratik, sosyalist hareketlerin ve gizli işçi derneklerinin üyeleriyle hemen temaslar kurdu. 7 Haziran'da Kaiserlaustern'de bulunan Engels'e «bütün ihtilâlci partiyle konuşuyorum»[103] diye yazmıştı. Hayatî önem taşıyan olaylar başlamak üzereydi. Başkan Louis Bonaparte Fransız Cumhuriyetinin başka bir ülkenin özgürlüğüne hiç bir zaman saldırmayacağını söyleyen anayasayı iğrenç bir şekilde çiğneyerek Romans Cumhuriyetine karşı askerî harekâtı yeniden başlatmıştı. Sol-kanat basını parlamenter muhalefeti — küçük burjuva Dağlılar — kararlı bir harekete girişmeye çağırıyordu. 11 Haziran'da Dağlıların önderi Ledru-Rollin Yasama Meclisi'nde Cumhuriyetçilerin silahlı kuvvetler de dahil ellerindeki bütün araçlarla anayasaya saygı gösterilmesini sağlayacaklarını duyurdu.

Daha sonraki olaylar Marks'ın Viyana *Volksfreund*'da yazdığı «13 Hziran» başlıklı makalesinde anlatılıyordu. Yazı Marks'ın olayların yalnızca bir izleyicisi değil olayların yönünü etkilemeye çalışan bir eylemci olduğunu gösteriyordu. Paris'te hükümeti gafil avlamak için bir ayaklanma çağrısında bulunan gizli bir sosyalist komite kurulduğu bildiriliyordu. Eğer kazanılacak olunursa komite kendisinin bir komün olduğunu ilân ederek yeni resmî hükümetin yanında çalışan bir iktidar olacaktı. Ancak Dağlılar derhal ayaklanma önerisini tartışmasız reddettiler. Mecliste zor kullanma tehdidi yapmakla birlikte 13 Haziran'da silahsız bir gösteri yapma kararı almışlardı.

O sabah erken saatlerde Belçika'dan gelen Weerth 16 Haziran tarihli mektubunda gösteriyi kardeşine anlatıyordu: «partimizden» birkaç arkadaşıyla birlikte Marks'ın oturduğu 45 Rue de Lille'e gitmiş oradan da Marks, Ferdinand Wolff ve Dronke ile birlikte hemen dışarı çıkmışlardı.

Bulvara çıktıklarında Yasama Meclisi'ne doğru ilerleyen göstericilerin ilk saflarına karışmışlardı. Yürüyüş kolu Rue de la Paix'e vardığında atlı birlikler saldırmışlardı. Bir silah başına çağrısı duyulmuş Weerth ve arkadaşları silah bulmayı umarak Palais National'e doğru koşmuşlar ama muhtemel bir ayaklanma için depo edilen silah sandıklarının hükü-

(103) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 137.

met birlikleri tarafından daha önce ortadan kaldırılmış olduğu ortaya çıkmıştı. Şurada burada barikatlar kurmak için girişimler yapılmış ama silahsız insanların kılıçlarıyla kesip biçen süvarilere engel olabilmek için bunlar pek işe yaramamıştı.[104]

Dağlıların «parlamenter ayaklanması» hiç de parlak olmayan bir şekilde sonuçlandı. İşçiler zaten onların planlarını kuşkuyla karşılıyorlardı, gösteri dağıtıldıktan sonra yaptıkları silahlı ayaklanma çağrısını da desteklemediler. «Neresinden bakılırsa bakılsın» diye yazmıştı Marks «13 Haziran 1849, Haziran 1848'in karşılığından başka bir şey değildi. O zaman işçi sınıfı 'Dağlılar' tarafından terkedilmişti, şimdiyse 'Dağlılar' proletarya tarafından terkedildiler.»[105]

13 Haziran yalnızca Fransız küçük burjuvazisinin yenilgi günü değildi. Marks 13 Haziran «partimiz için bütün Avrupa'da sınav günüydü»[106] demişti.

Paris'te kuşatma hali duyurulmuş ve kitle tutuklamaları başlamıştı. Marks her gün tutuklanmayı ya da sınır dışı edilmeyi bekliyordu. Durum karısının ve üç çocuklarının Haziran başlarında Paris'e gelmeleriyle daha da karışmıştı. Jenny Paris'e gelebilmek için evdeki gümüş takımları Weydemeyer'in yardımıyla Frankfort-on-Main'de rehine vermek zorunda kalmıştı, halbuki bunları rehinden kurtaralı çok zaman da olmuş değildi. Marks büyük bir malî sıkıntı içindeydi. Gazete batarken abonelerden ve süratli baskı makinesinin satılmasından elde edilen bütün para baskıcılara, dizgicilere, muhabirlere, istihbaratçılara ödenmiş ve editörlerin yurt dışına kaçmalarına harcanmıştı. Aslında daha 300 taler de verecekleri vardı. Marks Paris'te bir anda meteliksiz kaldı ve borç almak için Lassalle'a gitti. Lassalle Marks için bir yardım kampanyası açmaya kalkıştı ama bu konuda çok titiz olan Marks'ın şiddetli itirazlarıyla karşılaştı: Freiligrath'a «ortalıkta dilenmektense aç kalmayı tercih ederim»[107] diye yazmıştı.

19 Temmuz'da Fransız yetkilileri tarafından Marks'a Britanya'da Morbihan bölgesine hareket ederek Paris'ten uzaklaşması bildirildi. Marks İçişleri Bakanlığı'na bir itiraz dilekçesi gönderdi ve sürülme emri geri alındı.

Marks Temmuz sonunda çok merak ettiği Engels'ten nihayet bir

(104) Bakınız G. Weerth, **Samtliche Werke** in fünf Banden, Berlin 1957, Bd. 5, S. 309 - 318.
(105) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 528.
(106) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 6, S. 528.
(107) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 503.

haber alabilmişti. Vevey'den Jenny'nin adresine gönderdiği bir mektupla Engels Bingen'de ayrıldıklarından beri başına neler geldiğini yazıyordu. Engels, Jenny'ye Baden'de iken Marks'ın Paris'te tutuklandığı hakkında duyduğu söylentilerin doğru olup olmadıklarını soruyordu. «Bu yüzden duyduğum heyecanı mutlaka anlayacaksındır. Senden Marks'ın durumu hakkında kesin haberler yollayarak beni ferahlatmanı istiyorum.»[108]

Marks ona hemen cevap yazdı: «Seni çok merak ediyordum ve dün senden kendi el yazınla yazılmış bir mektup alınca çok sevindim.»[109] Engels'e Baden - Pfalz ihtilâlinin bir tarihini ya da *Neue Rheinische Zeitung*'un görüşlerini yansıtan bir broşür yazmasını öğütledi.

Marks'ın bütün geleceği Fransız yetkililerine bağlıydı. 23 Ağustos'ta elinde aşağıdaki emir olan bir polis memuru gelerek Marks'ı aradı: «Karl Marks ve eşi Paris'i 24 saat içinde terkedeceklerdir.» Bu zalim emir 1845'te Paris'ten, 1848'de Brüksel'den, 1849'da Köln'den kovulurken hep adım adım izlemişti kendisini ve işte şimdi gene peşindeydi.

Marks, Engels'e Britanya'nın bataklıklı, sağlık bozucu bir bölgesine sürüldüğünü haber verdi: «Bu üzeri örtülü cinayet girişimine razı olamayacağımı kestirirsin. Bu yüzden Fransa'yı terkediyorum.» İsviçre'ye girebilmek için bir pasaport sağlayamayınca bir gazete çıkartabileceğini umduğu Londra'ya gitmeye karar verdi. Marks, Engels'in de kendisine katılmasını istiyordu: «Londra'da yapacağımız çok işimiz olacak.»[110]

Para sıkıntısı içinde olduğundan Marks çocukları ve gebe olan Jenny'yi bir zaman için Paris'te bırakmak zorunda kaldı. Jenny 15 Eylül'e kadar Paris'te kalabilmek için polisten izin almakta hayli güçlük çekti. Marks 24 Ağustos'ta Londra'ya yani bir ömür boyu kalacağı sürgün yerine gitti.

MARKSİZMİN İLK TARİHİ SINAVI

Marks'ın yeteneklerinin hepsini ortaya koymasını gerektiren ihtilâl yılları onun dehasını, tükenmek bilmez enerjisini, bükülmez iradesini, kendini davaya nasıl verdiğini ve ihtilâlci azmini ortaya çıkardı. Lenin,

(108) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 502.
(109) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 139.
(110) Marks, Engels, **Werke**. Bd. 27, S, 142.

Marks'ın 1848 - 1849 ihtilâlci kitle mücadelelerine doğrudan katılmasını onu faaliyetinin «merkezî noktası»[111] olarak kabul ediyordu.

Farklı tarihî dönemlerin hepsi de Marksizmin büyük teorisinin zengin ve ideolojik içeriğinin çeşitli yanlarını ortaya çıkardı. 1848'e kadar Marksist felsefenin oluşmasının birinci derecede önemi vardı. 1848 ve 1849'da ise Marksizmin siyasî düşünceleri, strateji ve taktikleri öne çıktı.

Marks'ın 1848 ve 1849'daki dahice taktik çözümlemeleri, onun tarihte siyasetini bilimsel bir temele dayandıran ilk önder olduğunu gösterir. Bu taktikler enternasyonal proletaryanın ihtilâlci tecrübe hazinesine paha biçilmez katkılarda bulunmuşlardır.

Marks'ın şekil vereceği siyaset «burjuva demokratlarının ihtilâlci karakterlerinin artık yokolmaya yüztuttuğu ve sosyalist proletaryanın ihtilâlci karakterinin henüz olgunlaşmamış olduğu dünya tarihinin o döneminin»[112] kendine has özelliklerinden ötürü ihtilâli zafere ulaştıramadı.

İhtilâlin yenilmesine rağmen 1848 ve 1849'un fırtınalı yılları yalnızca Marksizmin canlı gücünü ve bütün öteki sosyalist teorilerine olan üstünlüğünü göstermekle kalmadı, bu büyük öğretinin gelişmesi ve zenginleşmesi için de güçlü bir kaynak oldu. Bu dönemin ihtilâlci mücadele tecrübeleri, Marks'ı ihtilâlin derslerini özetlerken klasik formülasyonunu ortaya koymuş olduğu teorik düşünüşündeki büyük ilerlemelerin de temeli oldu.

(111) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 13, S. 37.
(112) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 18, S. 26.

ALTINCI BÖLÜM

İHTİLÂLİN DERSLERİNİN ÖZETLENMESİ

Bugünkü gibi açık bir durgunluk dönemi ihtilâlin önceki aşamalarının, birbiriyle çatışan partilerin ve bu partilerin varlıklarını ve mücadelelerini belirleyen toplumsal ilişkilerin açıklanması için kullanılmalıdır.

Karl Marks ve Fredirck Engels

LONDRA'DAKİ İLK AYLAR

Marks Londra'ya geldiği zaman daha kısa zaman önce ihtilâl med'i tarafından silinip süprülen gericilik şaha kalkarak bütün Avrupa ülkelerinin üzerine yüklenmişti, ya da yüklenmek üzereydi. İki monarşist fraksiyondan — Legitimistler ve Orleanistler — oluşan iktidardaki «Düzen Partisinin» karşı-ihtilâlci siyaseti, Fransa'daki 13 Haziran 1849 olaylarının ertesinde Bonapartist bir diktatörlüğün gelişi için yolları hazırlıyordu. 1849 yazında Almanya'daki en son ihtilâlci merkezler de ezildikten sonra, Macaristan'daki ihtilâl çar birliklerinin de yardımıyla yenilgiye uğratılmıştı. İtalya'daki ihtilâlci hareketse Avrupa karşı-ihtilâlinin birleşik güçleriyle dağıtılmıştı.

1848 - 1849 ihtilâllerinin yenilgileri ne Marks'ın enerjisini tüketti ne de Avrupa'daki değişim kaçınılmazlığına olan inancını sarstı. Gerçekte, işçi sınıfının böyle bir değişimin gerçekleştirilmesinde baş rolü oynayacağına olan inancı bazı sınıfların ihtilâl içerisindeki davranışları karşısında daha da güçlenmişti.

Kayıpların ve gerilemelerin verdiği bütün acıya rağmen Marks 1848 - 1849'un savaşlarının boşuna yapılmamış olduklarını açıkça görebiliyordu çünkü bu savaşlar bir dizi ülkede feodal mutlakiyetçiliğin temellerini

sarsmışlar, kapitalizmin kurulmasını ve gelişmesini ilerletmişler, proletaryanın ilerideki bilinçlenmesi ve örgütlenmesi için sağlam bir zemin hazırlamışlardı. Bütün bu mücadeleler, kitlelerin hayallerinden kurtulmalarını sağlamış, bilimsel komünizm teorisi üzerine kurulan siyasetin tartışılmaz üstünlüğünü göstererek her cinsten küçük burjuva akımlarına ağır bir darbe indirmişlerdi.

Marks durumu açık ihtilâlci mücadelede, ardından dramın ikinci perdesinin kaçınılmaz olarak geleceği zorunlu bir kesinti olarak değerlendiriyordu. Bu kesintinin çok uzun sürmeyeceğinin belirtileri vardı. Marks'ın yakında bir ihtilâlci kabarma olabileceğinden az da olsa umudu bulunuyordu. Fakat Marks bu kesintinin kısa olacağını umarken bile, bugün yarın kitlelerin kaderlerine hükmetmek üzere göreve çağırılacaklarını sanan burjuva ve küçük burjuva göçmenlerinin hayallerinden çok uzaktı. Marks olayların gidişinin tersine dönmüş olduğuna, gericilik döneminin uzun ya da kısa olacağına bakmaksızın dağınık ihtilâlci güçleri bir araya toplamanın kopuk bağları onarma ve artırmanın, umudunu ve duygularını yitirmiş olanları bir yana bırakarak proletarya kadrolarını gelecek ihtilâlci savaşlar için eğitmenin ve örgütlemenin gerekli olduğunu gördü. Marks'ın Londra'daki sürgününün ilk aylarında karşısına çıkan acil pratik görevler bunlardı.

Marks'ın gelecekteki geniş proleter partisinin çekirdeği olarak görmeye devam ettiği canlandırılmış Komünist Lig proletarya ihtilâlcilerini birleştirecek örgütlenme şekli olacaktı. Yeni şartlar altında ihtilâlci çalışma gene Lig'in illegal gizli faaliyetleri içinde merkezileşmek durumundaydı. Engels, «Durum 1848'den önce olduğu gibi proletaryanın herhangi bir açık örgütlenmesini imkânsız kılıyordu, bu yüzden gene gizli örgütlenmek zorundaydınız.»[1] diye yazıyordu. Lig'in kendisinin de yeniden örgütlenmesi ve sağlamlaştırılması gerekiyordu. Merkez Komite de aynı şekilde artık gerçekte işlemez olmuş ve komünlerin ve bölge örgütlerinin çoğu birbirlerinden kopmuşlardı. Lig'in eylemcilerinden pek çoğu döğüşürlerken öldürülmüşler ya da tutuklanmışlar, adreslerin ve bağlantıların çoğunluğu kaybedilmişti.

Marks Londra'ya gelir gelmez Komünist Lig'in önderlerini yeniden toparladı. O zamana kadar eski merkez komitelerinin üyelerinin çoğunluğu Londra'ya gelmişlerdi. Yalnız Engels, Schapper ve İmparatorluk Anayasası kampanyası sırasında öldürülen Moll yoklardı. Marks'ın ısrarları üzerine Engels Cenova'dan hareket edip İberik yarımadası ve Biskay

(1) Mark ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 3, S. 186.

körfezinin çevresini dolanarak beş hafta süren bir yelkenli gemi yolculuğunun ardından 10 Kasım'da Londra'ya vardı. Hemen Merkez Komitesine alındı. Wiesbaden'de hapiste yatan ve 1850'ye kadar Londra'ya gelemeyen Schapper de Merkez Komite'nin üyelerinden birisi oldu. Yeni üyeler arasında Baden ve Palatin'deki askerî harekâtlar sırasında yetenekli bir komutan olduğunu ispatlayan Willich de vardı. Marks'ın teklifiyle 1849 Ekim'inde Merkez Komite'ye seçilmişti. İsviçre'den Engels'in tavsiyesi üzerine gelmişti. Bir başka yeni üye de 1848 - 1849 ihtilâllerinde aktif olarak yer alan ve 1849 Eylül'ünde bir Prusya ormanından bin bir güçlük içerisinde kaçan Konrad Schramm'dı. Tanınmış Lig üyeleri Georg Eccarius ve Karl Pflander de komiteye dahil edilmişlerdi.

1849 Eylül başlarında Marks, Komünist Lig'in yakın bir müttefiki olan Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği'ne girdi. İşçilerin teorik eğitimine çok önem verdiğinden 1849 Kasım'ından 1850 sonbaharına kadar dernekte ekonomi politik ve *Komünist Parti Manifestosu* üzerinde konferanslar verdi.

İhtilâlci göçmenlere yardımcı olmak, dağınık ihtilâlci güçleri bir araya getirme çabaları içerisindeki acil görevlerden biriydi. Her gün yüzlerce kaçak ihtilâlci Londra'ya geliyordu. Ne var ki, hepsi de bezdirici bir sefaletle yüz yüzeydiler ve çoğunluğu da evsiz barksız, en zarurî ihtiyaçlarını bile temin etme imkânlarından yoksundular.

Marks'ın bizzat kendisi de yoksulluk ve sefaletle karşı karşıyaydı. 5 Eylül 1849'da Freiligrath'a «Şimdi gerçekten güç bir durumdayım. Karım doğurmak üzere ve ayın 15'inde Paris'i terketmek zorunda ama onu buraya getirip bir eve yerleştirmek için gerekli parayı nereden bulacağımı kesinlikle bilemiyorum»[2] diye yazmıştı. Para büyük güçlüklerle bulunabildi ve Eylül ortalarında Jenny ile çocuklar Londra'ya geldiler. Marks kendi içinde bulunduğu güçlüklere rağmen, ihtilâl savaşçılarını sefaletten bazen de ölümden kurtarmak için elinden gelen her şeyi yaptı.

18 Eylül 1849'da Marks Alman İşçileri Eğitim Derneği ile yeni gelen siyasî kaçakların bir toplantı yapmalarını sağladı. Bu toplantıda bir Alman Kaçaklarına Yardım Komitesi seçildi, Marks da bu komitenin üyelerinden biriydi. Kaçaklar arasında Komünist Lig üyeleri olduğu gibi küçük burjuva demokratları da vardı.

Komite inançları ve bağlı bulundukları parti ne olursa olsun bütün kaçaklara yardım edeceğini bildirdi ama çeşitli göçmen gruplaşmaları arasında patlak veren mücadele çok geçmeden yardım çabalarını dağıttı.

---

(2) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 512.

Muhtaç olanlara yapılacak yardım işinin içine çeşitli gruplaşmaları ve ayırımları sokmaya çalışanların arasına girmeyi reddeden Marks ve takipçileri küçük burjuva demokratların önderlerinden ayrılmaya karar verdiler.

Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin 1849 Kasım'ında yaptığı genel toplantıda Komite yalnızca komünistlerin oluşturdukları Sosyal-Demokrat Kaçaklar Komitesi olarak yeniden kuruldu. Marks başkanlığa, Engels, Bauer, Pflander ve Willich de üyeliklere getirildiler. Komite yapacağı yardımların öncelikle göçmenlerin proleter ve sosyalist kesimlerine yöneleceğini ilân etti.

NEUE RHEINISCHE ZEITUNG, POLITISCH-ÖKONOMISCHE REVUE'NİN KURULUŞU

Marks işçi sınıfı hareketini önündeki pratik görevlerin, proletarya kitlelerinin 1848'in ihtilâlci savaşlarından ders alarak bir sonraki ihtilâl raunduna daha iyi hazırlanabilmelerine yardımcı olabilmek için teorik çalışmayla bir araca götürülmesi gerektiğinden emindi. Sınıf mücadelesinin çeşitli ülkelerdeki cezrine ve akışına yeni bir bakışla bakabilmek, gerekli teorik dersleri çıkarabilmek ve proletaryanın ihtilâlci öğretisini ilerletebilmek için ihtilâl boyunca ortaya çıkan fikirleri bir sistem içerisinde toparlamak gerekiyordu.

Lenin Marks'ın 1848 ihtilâlinin derslerinden çıkarttığı genellemelere atfen: «Her yerde olduğu gibi burada da Marks'ın teorisi dünyanın derinlemesine bir felsefî kavranışının ve zengin tarih bilgisinin ışığı altında *tecrübelerin toparlanıp özetlenmesinden* [summing up] ibarettir.»[3] diye yazmıştı.

Marks, eğer ihtilâlin sonuçları bilimsel olarak genelleştirilecek ve ihtilâlci teori için geliştirilip ilerletilecekse, bir gazete şeklinde bile olsa düzenli bir proleter yayınının başlatılmasının o zaman için çok önemli olduğuna inanıyordu. Bunu daha *Neue Rhenische Zeitung* kapatıldığı günden beri düşünüyordu. Gazete yeni şartlar altında *Neue Rheinische Zeitung*'un militan ihtilâlci çizgisini izlemeli ve Komünist Lig üyelerinin ve Lig'le ittifak eden proleterlerin ideolojik eğitimleri ve teorik düzeylerinin yükseltilmesi için bir araç olmalıydı. Lig'in bir organı ve düşüncelerinin bir sözcüsü haline gelmeliydi. Buna uygun olarak gazeteye *Neue*

(3) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 25, S. 407.

Rheinische Zeitung. Politische-Ökonomische Revue adı verilmesi kararlaştırıldı. Bu adı almaları editörlerin proleter ihtilâlci gazetenin polis tarafından kapatılmasına aldırmadıklarını ve ilk fırsatta gazetenin yayımına yeniden başlamaya kararlı olduklarını gösteriyordu.

Marks 1849 kışı ve sonbaharını gazetenin yayımı için yoğun hazırlıklar yaparak geçirdi. Bir yayımcı bulmak, gazeteye hissedar olacak ve gazeteyi bastıracak bir yayımcı elde etmek için bütün dostlarına ve tanıdıklarına başvurdu. 1849 sonlarında gazetenin basımı ve dağıtılması için Hamburg'daki bir basımevinin sahibi olan Köhler ve Schubert ve Ort. kitabevi ile anlaşmaya vardı.

Marks ve Engels 15 Aralık 1849'da *Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*'nün 1850 Ocağından itibaren Marks'ın editörlüğü altında yayımlanmaya başlayacağını ve «bütün siyasî hareketin temelini oluşturan *ekonmik* ilişkilerin ayrıntılı ve bilimsel bir tahlilinin yapılmasını»[4] sağlayacağını açıklayan bildiriyi yayınladılar.

Ancak bütün uğraşmalarına rağmen Marks'ın dostları gerekli parayı Ocak ayına kadar temin edemediklerinden gazete ancak Mart'ta çıkabildi. İlk sayı 6 Mart 1850'de Hamburg'da çıktı. Kapağında Marks ve Engels'in oturmakta oldukları Londra'nın, gazetenin basıldığı yer olan Hamburg'un ve Marks'la Engels'in ABD'ye göç eden 1848 - 1849 savaşçıları arasında bir okuyucu kitlesini bulabileceklerini umdukları New York'un adları yazılmıştı.

Marks ve Engels daha kısa aralıklarla yayımlama imkânı bulamadıkları için gazete 1850 yılı içinde altı sayı çıktı. Son çift — 5. 6. No. lar — sayı 1850 Kasım sonunda çıktı. Almanya'daki polis takibi ve parasızlık yayıma devam edilmesini imkânsız hale getirdi.

Revue'nin yayınladığı yazıların en önemli bölümleri Marks ve Engels tarafından hazırlanmıştı. Basılanlar arasında Marks'ın *Fransa'da Sınıf Mücdeleleri* ve *Louis Napoléon ve Fould* başlıklı eserleriyle Engels'in *Almanya'da Bir İmparatorluk Anayasası İçin Kampanya, Almanya'da Köylü Savaşı* ve *İngiltere'de On Saatlik İşgünü Tasarısı* başlıklı yazılarıyla ikisinin birlikte hazırladıkları bir dizi araştırma ve enternasyonal incelemeler vardı.

Marks ve Engels'in *Revue*'de çalışacaklar arasında sıraladıkları kişiler arasında Wilhelm Wolff ve Georg Eccarius da vardı. Marks Eccarius'un «Londra'da Terzilik ya da Büyük ve Küçük Sermaye Arasındaki Mücadele» başlıklı uzun yazıyı yazmasında hayli yardımcı olmuştu.

---

(4) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 7, S. 5.

Marks gözlem yeteneklerinin güçlü olduğunu ve özümledikleri materyalist görüşler temeli üzerinde gerçekleri ustaca tahlil edebileceklerini ispatlamış olan işçi önderlerinin de gazeteye katkıda bulunmaları için onları teşvik ediyordu. Marks ve Engels'in Eccarius'un makalesi üzerine yazdıkları bir notta: «Proletarya barikatlar ve savaş meydanlarında zafer kazanmadan önce kendi düzenini bir dizi entellektüel zaferlerle müjdeliyor.»[5] deniliyordu.

Gazete ömrünün kısa sürmesine rağmen Marks ve Engesl'in öngördükleri görevleri yerine getirdi.

FRANSA'DA SINIF MÜCADELELERİ

Bu Marks'ın ihtilâlin sonuçlarını toparlayıp özetlemek için yazdığı en önemli eserlerden birisidir. Fransa'yı yeniden ele almasının haklı bir nedeni vardı. Büyük Fransız burjuva ihtilâlinden beri, Fransa en açık ve en sert şekillere bürünen sınıf mücadeleleriyle Avrupa'da önder bir rol oynuyordu. İşçi sınıfı 1848 - 1849 ihtilâlinde Fransa'da gösterdiği azim ve cesareti başka hiç bir yerde göstermemişti.

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri'nde Marks diyalektik materyalist metodu ilk defa bir tarihî dönemin incelenmesine uyguladı ve 1848 Fransız burjuva ihtilâlinin nedenlerinin, karakterinin ve gidişatının geniş ve ayrıntılı bir tahlilini yaptı. Tarihî materyalizmin en önemli önermelerini çok daha somut olarak formüle edip işledi: alt yapı ile üst yapı arasındaki karşılıklı bağlılık; ekonomik temelin toplumsal hayattaki rolü; sınıfların ve partilerin mücadelelerinin önemi; ihtilâllerin tarihteki rolleri ve kitlelerin bu ihilâller içindeki tayin edici rolleri; tarihî süreç içinde devletin ve toplumsal düşüncelerin önemi. Marks materyalist tarih görüşünü evrensel bir prototip olarak değil somut tahlil için bir kılavuz olarak kullandı. Ekonominin hayatî rolünü kavramakla birlikte siyasî ve ideolojik üst yapının, devletin, siyasî partilerin, ideolojik akımların ve önemli kişilerin rollerini görmezlikten gelmedi. Gerçekte bu tahlil onun üst yapının — siyaset ve ideoloji — tarihî süreç üzerindeki aktif etkisini somut şekillerde açıklığa kavuşturmasına yardımcı oldu. Marks aynı zamanda burjuva idealist tarihçilerinin aksine tarihin akışını nihaî olarak belirleyen toplumsal üretimin gelşimesi içindeki eğilimleri yansıtan çeşitli partilerin, ideologların ve siyasî önderlerin takındıkları ta-

(5) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 7, S. 416.

vırların sınıf çıkarları ve maddî çıkarlar üzerindeki etkilerinin ve bunlara olan bağımlılıklarının sınırlarını da açıkça görüyordu.

Marks ihtilâl dönemlerinin kanunlara tabi oldukları, toplumların hayatında muazzam bir öneme sahip oldukları ve ihtilâllerin toplumsal ilerlemenin güçlü birer devindiricisi oldukları düşüncesinin kapsamlı bir incelemesini vermektedir.

Marks, tarihe olağanüstü bir itilim verdikleri; siyasî bakımdan hareketlenerek eski toplumsal ilişkileri yıkan, yeni ve tarihî bakımdan ileri toplumsal hayat tarzları yaratan kitlelere tükenmez bir enerji kazandırdıkları için ihtilâllere «tarihin lokomotifleri» adını verir. «Fransız toplumundaki çeşitli sınıflar daha önce yarımşar yüzyıllarla saydıkları gelişme çağlarını, hareketin bu girdabı, tarihî huzursuzluğun bu azabı, ihtilâlci coşkuların, umutların ve şaşkınlıkların bu med ve cezri içinde artık haftalarla saymak zorunda kalmışlardı.»[6]

Fransız tecrübesi Marks'ın ihtilâl süreci içinde vardığı yargıyı: Avrupa burjuvazisinin, ta feodalizme karşı mücadele dönemlerine kadar dayanan ihtilâlci geleneklerinden her geçen gün uzaklaştığını açık bir şekilde doğruladı. Marks Fransız burjuvazisinin gericiliğin içine gömüldükçe nasıl soysuzlaştığını olağanüstü bir maharetle ve derin bir tarih görüşü ile resmetti. Burjuvazinin karşı-ihtilâlci karakteri en belirgin şekli ile proletarya hareketi karşısındaki tutumu içinde ortaya çıkmıştı. Burjuvazi 1848 Haziran'ında ihtilâl patlak verir vermez proletaryayı bir ayaklanmaya kışkırtıp sonra da kan banyosuna gömerek yalnızca proletaryanın en amansız düşmanı olduğunu göstermekle kalmadı, aynı zamanda toplumun demokratik ve ihtilâlci çizgi üzerindeki ilerlemesinin yolunu tıkayan gerici bir güç olarak hareket etti.

Bu şartlar altında proletarya ihtilâlci hareketin ve tarihî ilerlemenin ana gücü haline geldi. Burjuva demokratik ihtilâli sonuna kadar götürmek ve ondan sonra kendi sosyalist görevlerini yerine getirmek yükümlülüğünü üstlendi.

Fransa'nın kapitalist gelişmesinin yetersizliğinden kaynaklanan hamlığından ötürü Fransız proletaryası ihtilâlin ilk aşamalarında sınıfsal yükümlülüklerinden habersiz bir şekilde burjuva hayalleriyle hareket ediyor ve Şubat ihtilâlinin hem proletaryanın hem de burjuvazinin çıkarlarını koruyan bir toplumsal cumhuriyet kuracağına inanıyordu. Marks proletaryanın yalnız ve ancak burjuvaziye karşı bir ölüm kalım mücadelesi içinde kendi sınıfsal çıkarlarının farkına varabileceğini gösterdi. 1848

---

(6) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, SS. 253 - 54.

Haziran ihtilâli Fransız proletaryasının ve geniş ölçüde de enternasyonal proletaryanın sınıf bilincinin oluşmasında bir dönüm noktası olmuştu: «Modern toplumu ikiye bölen iki sınıf arasıdaki ilk büyük savaş verilmişti.»[7]

Ayaklananların yenilgisine ve bunun ardından gelen vahşi katliama rağmen Marks ayaklanmanın en olumlu sonucunun Fransız proletaryasının hayallerinden kurtulması olduğuna inanıyordu. Yenilgi proletaryanın gözlerini açtı ve ona burjuva cumhuriyeti çerçevesi içinde sömürüden kurtulmayı ummanın bir ütopya olduğunu gösterdi. Yalnızca Haziran ayaklanmasından sonradır ki diye yazıyordu Marks «İhtilâlci mücadelenin yiğit sloganı ortaya çıkabildi: *Burjuvazi yıkılsın! İşçi Sınıfının Diktatörlüğü!*»[8]

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri proletaryanın ihtilâldeki müttefikleri meselesine tarihî bir açıklık getiren bir karşılık sağlıyordu. 1848 - 1849 ihtilâllerinin hemen öncesinde ve ihtilâl boyunca Marks proletaryanın emekçi halkın proleter olmayan kesimlerinin desteğini aramasının gerekliliğini çeşitli şekillerde ifade etmişti. İhtilâl yıllarının verdiği dersler bu düşüncesini Marksist proletarya ihtilâli öğretisinin ve proletaryanın ihtilâlci mücadelesinin strateji ve taktiklerinin bir parçası olacak şekilde kapsamlı bir formüle dönüştürmesine yardım etti. Marks yenilginin temel nedeninin proletaryanın henüz olgunlaşmamış olması bir yana, köylülüğün ve şehir küçük burjuvazisinin işçileri desteklememiş olmaları gerçeğinde yattığına inanıyordu. Ancak Marks onların bu tavırlarının geçici olduğundan ve kendi sınıfsal çıkarlarıyla da çatıştığından emindi. Sınıf mücadelesi geliştikçe «köylüler, küçük burjuvalar, genel olarak orta sınıflar proletaryaya yaklaşarak resmî cumhuriyetle açık bir uzlaşmazlığa sürüklenmişler cumhuriyette o zaman onlara tam uzlaşmazları olarak muamele etmişti.»[9]

Köylüler proletarya ile yandaş olmaya mecburlardı çünkü farklı şekillerde de olsa ortak bir sömürücü — sermaye — tarafından sömürülüyorlardı. «Köylüyü yalnızca sermayenin çöküşü yükseltebilir, yalnızca bir anti-kapitalist proleter, hükümet onun ekonomik yoksulluğuna, toplumsal ezikliğine son verebilir.»[10] Böylelikle Fransız ihtilâli Marks'ın en temel teorik ve siyasî sonucu elde etmesini sağlamış oldu: proletarya kendisini sermayeye karşı savaşlarında önder olarak kabul eden köy-

(7) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 225.
(8) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 226.
(9) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 280.
(10) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 277.

lü kitlelerini ve küçük burjuvaziyi yanına alamazsa burjuva sistemini yıkamaz.

Marks şehir küçük burjuvazisinin de proletaryanın bir müttefiki olduğunu gösterdi ama onların siyasî sözcülerini ve ideologlarını sert bir şekilde eleştirdi. Küçük burjuvazinin ihtilâlci mücadeleye önderlik etmedeki yeteneksizliğini göstermek için Dağlıların 13 Haziran 1849'daki hareketlerini örnek verdi.

1848 - 1849 ihtilâli hem küçük burjuva ütopyacılığını hem de küçük burjuva demokrasisini teşhir etti. *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* proleter olmayan sosyalist akımların ne teoride ne de pratikte savunulamayacaklarını göstererek bunların derinlemesine bir tahlilini getirdi. Louis - Blanc'ın ihtilâl içerisindeki davranışları ve burjuva geçici hükümetine katılması, sosyalizme ulaşma yolunun sınıflar arası işbirliğine ve burjuva hükümetinin işçi derneklerine yardım etmesine bağlı olduğunu iddia eden yanlış öğretisine dayanıyordu. Blanc aslında burjuvaziye askıntı oluyor ve «onların ellerinde bir oyuncak»[11] durumuna düşüyordu. İşçi meseleleri komisyonunun (Luxemburg Komisyonu) başkanı olarak, proleterler arasında, İkinci Cumhuriyetin burjuva patronlarının toplumsal meseleyi «emeği örgütleyerek» halletmeye ciddî olarak hazırlandıkları yolunda zararlı hayaller yayıyordu. Marks Lüxemburg Komisyonunun bir «sosyalist havrası», bir «iktidarsızlık bakanlığı», bir «sofu niyetler bakanlığı»[12] olduğunu ve bu komisyonun başarısızlığının Blanc'ın ütopyacı öğretisinin ve uzlaşmacı taktiklerinin çöküşünü tamamladığını söylüyordu.

Marks işçi sınıfının sınıf mücadelesi süreci içinde siyasî iktidarı kazanıp toplumun gerçek bir dönüşümünü sağlayacak araç olarak proletarya diktatörlüğünü kuracağı düşüncesini bütün sonuçlarına vardırarak, sınıf mücadelesini inkâr eden çeşitli doktriner sosyalist sistemlerin karşısına ihtilâlci sosyalizmle çıktı. «Bu sosyalizm *ihtilâlin sürekliliğinin ve bütün sınıf farklılıklarının genel olarak ortadan kaldırılmasının*, bu sınıf farklılıklarının üzerinde temellendikleri bütün üretim ilişkilerinin ortadan kaldırılmasının, bu üretim ilişkilerine tekabül eden bütün toplumsal ilişkilerin ortadan kaldırılmasının ve bu toplumsal ilişkilerden kaynaklanan bütün fikirlerin kendilerinin bir değişime uğramalarının zorunlu bir uğrağı olarak proletaryanın *sınıf diktatörlüğünün* ilânıdır.»[13]

Marks proletarya diktatörlüğü terimini ilk olarak burada yazılı ola-

---

(11) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 25, S. 61.
(12) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, SS. 212, 213.
(13) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 282.

rak kullanıyordu. Bu yalnızca terminolojik bir arınma değil proletarya iktidarının çok daha derinlemesine bir tanımıydı. Marks proletarya diktatörlüğünün yalnızca derin kökleri olan ihtilâlci sürecin bir ürünü ve yalnızca bu sürecin daha ileri doğru gelişmesinin bir aracı olabileceğini ileri sürdü. 1848 yılında halkın ihtilâlci diktatörlüğünün — komplolar hazırlayan karşı ihtilâlcilerin üstesinden gelebilecek azimli bir iktidarın — burjuva demokratik ihtilâli sonuçlarına vardırmakla yükümlü olduğu sonucuna varmıştı. Çok daha kompleks ve muazzam görevlerle karşı karşıya bulunan işçi sınıfı diktatörlüğünün bu kapasiteye çok daha geniş ölçüde sahip bulunması gerekiyordu. Marks'ın Komünist ihtilâl öğretisinin özü buydu.

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri toplumun iktisadî dönüşümünde proletarya diktatörlüğünün temel görevlerinin kesinlikle bilimsel olan bir formülasyonunu içeriyordu: «Üretim araçlarının mülk edinilmesi, bunların birleşmiş işçi sınıfına verilmesi, böylelikle ücretli emeğin, sermayenin ve bunlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin ortadan kaldırılması.»[14]

KOMÜNİST LİG'İ YENİDEN ÖRGÜTLEME ÇABALARI MERKEZ KOMİTE'NİN MART TEBLİĞİ

Yeniden oluşturulan Komünist Lig Merkez Komitesi Lig'in yerel şubelerini yeniden örgütlemeye başladı. 1850 yılı başlarında Marks Lig'in Köln'deki üyelerinden biri olan Peter Röser'e oradaki komünü yeniden kurmasını ve Rhine Eyaletindeki öteki şehirlerde de komünler oluşturmasını isteyen bir mektup yazdı.

Lig'in yeniden örgütlenmesinde Marks ve Engels'in yazdıkları Merkez Komitesi tebliğleri çok önemli oldu. Bu tebliğlerde komün üyelerine, özellikle Almanya'dakilere bir eylem programının ana hatları sunuluyor, çeşitli ülkelerdeki şubelerin durumları hakkında bilgi veriliyor, geçerli olabilecek şiarlar ve talepler öneriliyordu.

Bunların ilki — *Merkez Komiteden Komünist Lig'e Tebliğ* — 1850 Mart'ında yazılmıştı ve Lig'i yeniden inşa etme çabalarının ideolojik temeliydi. Ancak bu eserin taşıdığı önem Lig'in o dönemdeki faaliyetlerinin taşıdığı önemden çok daha ileridedir. Zira bu metin Marks ve Engels'in 1848 - 1849 ihtilâlinin tecrübesini zorlayıp özetledikleri ve proletaryanın gelecek savaşlardaki taktiklerini geliştirdikleri eserlerinden

(14) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 234.

biridir. Bu eser Marksist öğretinin, taşıdığı büyük önem ancak proletaryanın kurtuluş mücadelesinin çok sonraki dönemlerinde tam anlamıyla ortaya çıkacak olan program ve taktiğe ilişkin yanlarının gelişmesini yansıtıyordu. Lenin bu eserin «çok ilginç ve öğretici»[15] olduğunu söylemiş ve onu proleter partisinin burjuva demokratik ihtilâldeki taktik ihtilâlci çizgisini formüle etmekte ve burjuva demokratik ihtilâlden sosyalist ihtilâle geçişin teorisini hazırlamakta temel olarak almıştı.

Tebliğ proletaryanın küçük burjuva demokratlarıyla kendisi arasına ideolojik ve örgütsel bir ayırım çizgisi çekerek kendi bağımsız siyasî tutumunu sağlamlaştırmasının gerekliliğini ortaya koyuyordu. Almanya'da bundan sonra gerçekleşecek olan ihtilâl, liberal burjuvazi artık iflâs etmiş olduğundan ötürü muhtemelen küçük burjuva demokratlarını iktidara getireceğinden, bu ayırım çok daha fazla önem taşıyordu. Küçük burjuvazinin — demokratik anayasacılar ve cumhuriyetçiler — 1848 - 1849 da sahip olduğu siyasî öğretiler ve içine girdiği davranışlar, küçük burjuvaların ihtilâlin derinliğine gelişmesini engelleyeceklerini ve aynı liberal burjuvaznin 1848'de yaptığı gibi halka ihanet edeceklerini açığa çıkartmıştı. İşte proletaryanın ihtilâli küçük burjuva demokratlarının örgütlerine bağlama ve ihtilâli burjuva demokratlarını çılgınca alkışlayan kuru kalabalıklara dönüştürme teşebbüslerine tam anında kararlı bir şekilde karşı koymak zorunda oluşunun sebebi buydu. Alman işçilerinin ve özel olarak da Komünist Lig'in önündeki başlıca görev Almanya'da gizli ve düzenli bir örgütlenmeye sahip bağımsız bir işçi sınıfı partisi kurmak ve her lig komününü legal işçi derneklerinin çekirdeği haline getirmekti.

Ancak Marks ve Engels hiç bir zaman sekreterlik etmediler ve mücadelenin belirli bir aşamasında işçilerin ve küçük burjuva demokratlarının ortak eylemlerinin önemini inkâr etmediler. Tebliğ proleter partisinin karşı-ihtilâlci güçlerle mücadele edebilmek için küçük burjuva demokratlarıyla geçici ittifaklara girebileceğini, fakat her zaman küçük burjuva demokratlarının dışında, bağımsızlığını koruyarak kendi ihtilâlci çizgisini izlemesi gerektiğini dile getiriyordu. Marks ve Engels küçük burjuva demokratlarının ağırlığını dengelemek üzere işçilerin her yerde, azamî ölçüde Komünist Lig üyeleri arasından kendi adaylarını göstermelerinin gerekli olduğunu kavradıklarından işçilerin merkezî ve yerel temsilî kurumlar için yapılan seçimlere katılmalarının önemi üzerinde ısrarla durdular. Marks ve Engels küçük burjuva demokratları ihtilâli mümkün olduğu ölçüde süratle bitirip birkaç reformla işi halletmek is-

(15) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 8, S. 467.

tediklerinden ötürü ihtilâli sürekli (permanent) kılmanın ve derinleştirmenin proletaryanın çıkarına olduğunu açıkladılar.

Marks sürekli ihtilâl öğretisini daha önceki eserlerinde formüle etmişti; ancak bu Mart Tebliğinde tam anlamıyla formüle edilmişti.

Marks'ın sürekli ihtilâl öğretisi özünde ihtilâlci sürecin bir dizi aşamalardan geçmesi demekti. İhtilâlin burjuva demokratik ve proleter aşamaları arasında mutlaka uzun süren bir durgunluk ve barış dönemi olması gerekmiyordu. Tam tersine Marks ve Engels ilkinden, yani burjuva demokratik ihtilâlden ikincisine, yani proleter sosyalist ihtilâle nispeten yumuşak, kitlelerin ihtilâlci enerjisi durmaksızın artarken burjuva ve küçük burjuva unsurların iktidardan uzaklaştırıldıkları ve proletarya diktatörlüğünün kurulduğu bir geçişin mümkün olduğunu kabul ediyorlardı. Olayların bu şekilde gelişmesinin emekçi halk için ve bir bütün olarak tarihî süreç için en tercih edilebilir şey olduğuna inanıyorlardı. «Bütün az ya da çok mülk sahibi sınıfların egemenlik durumlarından uzaklaştırılmalarına, proletaryanın devlet iktidarını fethetmesine kadar ihtilâli kesintisiz kılmak bizim çıkarınızadır ve bizim görevimizdir.... Bizim için mesele özel mülkiyetin şekil değiştirmesi değil, yokedilmesi; sınıf uzlaşmazlıklarının yumuşatılması değil, sınıfların ortadan kaldırılması; mevcut toplumun düzeltilmesi değil, yeni bir toplumun kurulması olabilir ancak.»[16]

Buna uygun olarak proletaryanın proletarya ihtilâline geçmesinin şartlarını yaratacak bir program ortaya koydular. Eğer ihtilâl başarılırsa kurulacak olan yeni resmî küçük burjuva hükümetinin yanısıra işçilerin, küçük burjuva hükümetinin faaliyetleri üzerinde denetim kurabilmeleri için yerel öz-hükümetler ya da işçi komiteleri ve kulüpleri şeklinde kendi ihtilâlci hükümetlerini kurmaları gerekiyordu. İşçiler bundan başka her yerde silahlanmalı ve proleter muhafız birimleri de dahil olmak üzere kendi askerî örgütlerini kurmalıydılar. Marks ve Engels «işçi hükümetlerinin» ve askerî örgütlerin genişliğine ve derinliğine bir ihtilâlci kriz yaratacak yetenekte olmaları gerektiğine inanıyorlardı. Bu hükümetleri proeltaryanın gelecekteki ihtilâlci iktidarının çekirdekleri olarak görüyorlardı.

Tebliğ proletaryanın tarım meselesindeki taktiklerini de ele alıyordu. Marks ve Engels *Komünist Partinin Almanya'daki Talepleri*'nde formüle ettikleri önermeleri geliştirerek işçilerin, burjuva demokratik ihtilâl zafere ulaşır ulaşmaz istimlâk edilen feodal toprakların küçük bur-

(16) Mark ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 179.

juva demokratlarının planladıkları gibi dağıtılmayıp devlet mülkiyetine geçirilmesi için uğraşmaları gerektiğini söylüyorlardı. Bu topraklar birleşmiş kır proletaryası tarafından işletilen geniş ölçekli çiftlikler kurulması için kullanılmalıydılar. Marks ve Engels bunun işçiler ve kırın en yoksul ve en çok sömürülen kesimleri arasındaki, sosyalist ihtilâle geçişte olağanüstü önem taşıyan bağları güçlendireceğine inanıyorlardı. Köylülüğün öteki kesimlerine kollektif ilkeler üzerine geniş ölçekli çiftçiliğin avantajlarından örnekler gösterilmesi gerekiyordu.

Marks ve Engels Tebliğlerinde köylü meselesi üzerinde tam anlamıyla geliştirilmiş bir program formüle etmeye kalkışmamışlar yalnız ihtilâlin ikinci, proleter aşamasında ortaya çıkması muhtemel görevleri vurgulamışlardı. Bununla birlikte tarım meselesi üzerinde önerdikleri şey Marks ve Engels'in sürekli ihtilâl öğretilerinin önemli bir unsuru olarak gördükleri işçi köylü ittifakının belirli bazı yanlarını yansıtmaktaydı. Küçük burjuva demokratlarının bir küçük burjuva köylü sınıfı oluşturmak istemelerinin aksine onlar ancak sürekli bir ihtilâlin Alman köylülerini tarımdaki burjuva ilişkilerinin sonuçlarından — sefalet ve artan borçlar — kurtarabileceğini açıkça ortaya koydular. Alman köylüleri eğer Fransa'daki kardeşlerinin başlarına gelenlerden kurtulmak istiyordu iseler, bundan ötürü onların proletaryanın zaferinden objektif çıkarları vardı. İşçi sınıfının da kırda güçlü merkezlere, eskiden eşrafın mülkiyetinde olan topraklar üzerinde kurulmuş geniş-ölçekli kollektif çiftliklere ihtiyacı vardı.

Tebliğe başından sonuna kadar şu düşünce hâkimdir: ihtilâl proletarya düzeninin kuruluşuna kadar mümkün olduğunca ileri götürülmelidir. İşçilerin savaş sloganları «Sürekli İhtilâl» olmalıdır.

Tebliğ Merkez Komitenin 1850 sonlarında Lig'in yeniden örgütlendirilmesinin hızlandırılması için Almanya'ya gönderdiği Heinrich Bauer'e verilmişti. Köln ve öteki komünlerinin yardımıyla Bauer belgeyi çoğaltmak ve geniş ölçüde yaymak imkânı buldu.

Bauer'in görevi başarıyla tamamlanmıştı. Köln'den başka Frankfort-on Main, Hanau, Mainz, Wiesbaden, Hamburg, Schwerein, Berlin, Breslau, Göttingen, Liegnitz, Glogow, Leipzig, Nuremberg, Münich, Bamberg, Würzburg, Bilefeld, Stuttgart ve bazı başka yörelerde Lig Komünleri ya kurulmuş ya da yeniden örgütlenmişti. Lig komünleri etkinliklerini birçok legal işçi örgütlerine yaydılar. Marks ve Engels Komünist Lig'in yanızca kitlelerle yakın bağlar kurabildiği ve legal işçi derneklerini başlıca çalışma alanı haline getirebildiği takdirde güçlü bir etken olabileceği üzerinde ısrarla durdular.

Marks başka ülkelerde ve özellikle Ernst Dronke'nin gözlemci olarak gönderildiği İsviçre'de Komünist Lig'in canlandırılması için de adımlar attı. Ama en başta göçmenler arasındaki küçük burjuva etkisinden ötürü bu görev başarıyla yerine getirilemedi.

1850 Haziran'ı başlarında Marks ve Engels Lig'in Almanya, Belçika, İsviçre, Fransa ve İngiltere'deki örgütleri hakkındaki ayrıntılı bilgi veren ve taktik ve örgütsel meseleler üzerinde yerel önderlere öğütlerde bulunan Merkez Komitesi'nin Komünist Lig'i İkinci Tebliğ'ini yazdılar. Bu Tebliği dağıtılması için Almanya'ya götüren, Lig'in temsilcisi olan Wilhelm Klein adında bir bileyci idi.

Londra'daki Sosyal-Demokrat Kaçaklar Komitesi karşı-ihtilâlin kurbanlarına yardım yapmaktan çok ihtilâlci güçlerin dayanışması bakımından önem taşıyordu. Süratle bir siyasî örgüt haline gelen bu komite Komünist Lig'in yeniden inşasına ve siyasî göçmenlerin en iyilerinin Lig'le birlikte çalışmalarına yardımcı oldu.

Komitenin yayınladığı bütün tebliğler, raporlar ve demeçler İngiliz gazetelerinden başka demokratik Alman basınında da yayımlanıyor ve Almanya'daki kurtuluş mücadelesi yandaşlarına yurt dışındaki ihtilâlci güçlerin boş gezmediklerini ve yeni kavgalara hazırlandıklarını hatırlatıyordu. Bir başka önemli nokta da Komitenin bütün belgelerinin artık ihtilâlci çevrelerde çok iyi tanınan Marks'ın imzasını taşıyor olmasıydı.

Marks'ın ve takipçilerinin Lig'i yeniden örgütlendirme çabaları özellikle Almanya'da verimli oldu. Birkaç aksamaya rağmen 1850 ortalarından itibaren Lig güvenilir yerel şubeleriyle birlikte iyi oturmuş ve uyumlu çalışan bir örgüt olarak işgörüyordu.

EVRENSEL KOMÜNİST İHTİLÂLCİLER BİRLİĞİ

Marks çok yakın bir zaman içinde bir Avrupa ihtilâlinin başlayacağını umuyor ve işçi sınıfının çeşitli ülkelerdeki ihtilâlci temsilcilerinin oluşturdukları bir enternasyonal birliğin bu ihtilâli zafere götüreceğine inanıyordu. 1850 baharında çekirdeğini Komünist Lig'in oluşturacağı geniş bir enternasyonal proleter teşkilâtının kurulması için Sol-kanat Chartistlere ve Blanquist göçmenlere yardım için baş vurdu. Böylesine bir örgüt, Lig'in enternasyonal önemini artıracak, İngiliz ve Fransız işçi sınıfı hareketi içinde bilimsel komünizm düşüncelerinin yayılmasına yardımcı olacaktı.

Marks, güçsüzlüklerinin çok iyi farkında olmakla birlikte, işçi sını-

fının kurtuluş hareketi içinde oynadıkları rolleri bildiğinden dolayı Chartistler ve Blanquistlerle daha yakın bir ittifak kurmaya yöneliyordu. Harney Jones ve öteki Sol-kanat Chartistleri 1848 ihtilâlinden önce de bilimsel komünizme eğilim gösteriyorlardı. İngiltere'deki proletarya mücadelesi cezir durumunda iken bile İngiliz işçi sınıfı hareketinin ihtilâlci eğilimlerini dile getiriyorlardı. Fransa'daki bütün sosyalist akım ve gruplar içerisinde bilimsel komünizme en yakın olanlar Blanquistler'di. Blanqui'nin ve en yakın mücadele arkadaşlarının bütünü ile Babeuvist ütopyacı komünizme bağlı olmalarına ve 1830'ların gizli ihtilâlci örgütlerinin komplocu taktiklerine baş vurmalarına rağmen Marks, Blanqui'yi önemli bir siyasî savaşçı olarak görüyor ve pratik tecrübelerine ve ihtilâlci heyecanına büyük bir değer veriyordu. İhtilâl sırasında Blanqui demokratik ve proleter hareketin sol kanadında yer alıyordu ve kararlı tutumundan ötürü burjuva çevrelerinin nefretini kazanmıştı. 1848 yılında on yıl hapse mahkûm olduğunda Marks ve Engels kendisinden «ihtilâlci komünizmin yüce martiri»[17] olarak söz etmişlerdi. *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* onun cesaretli ihtilâlciliğine değer veriyordu, şimdi de Marks onun takipçileriyle birlikte çalışmanın yollarını arıyordu.

1850 yılı Nisan ayı ortalarında Evrensel Komünist İhtilâlciler Birliği'ni kurmak için bir anlaşmaya varılmıştı. Anlaşma Komünist Lig adına Marks, Engels ve Willich, Sol-kanat Chartistler adına Harney ve Blanquist göçmenler adına Vidil ve Adam tarafından imzalanmıştı. Birliğin program ilkelerini içeren birinci maddesi şöyleydi: «Bütün ayrıcalıklı sınıfları devirmek ve insansoyunun en son örgütlenme şekli olarak komünizmin kurulmasına kadar kesintisiz bir ihtilâl yürüterek bu sınıfları proleterlerin diktatörlüğüne tabi kılmak Birliğin amacı olacaktır.»[18]

Programın bundan sonraki bölümleri bilimsel komünizmin bazı temel fikirlerini — sürekli ihtilâl ve proletarya diktatörlüğü — içeriyordu.

Ne var ki, Blanquistlerle kurulan bağların güçsüz olduğu ortaya çıktı. Kısa bir süre sonra Blanquistler Evrensel Birliğin kuruluş anlaşmasının birinci maddesindeki komünist amaçlara karşı hasmane bir tutum takınan küçük burjuvalarla temas kurmaya çabalayarak anlaşmanın şartlarını bozmaye başladılar. Bundan sonra Blanquist göçmen önderler Marks ve Engels'le açık bir uzlaşmazlık içine girdiler ve bu da onların Blanquistlerle yaptıkları anlaşmaları 1850 sonbaharında iptal etmelerine yol açtı.

---

(17) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 7, S. 568.
(18) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 7, S. 553.

Sol-kanat Chartistlerle olan ilişkiler ise daha farklı bir şekilde gelişti. Anlaşmanın imzalanmasından önce bile Marks ve Engels hareketin eski önderi O'Connor'un çevresinde toplanmış olan uzlaşmacı reformist fraksiyonlara karşı verdiği mücadelede Harney'e çok yardımcı olmuşlardı. Harney'e *Democratic Review*'u yayınlaması ve bunun aracılığı ile ihtilâlci düşünceleri yayması için yardım etmişlerdi. Evrensel Birliğin kuruluşu ile de Marks, Engels ve Sol-kanat Chartistler arasındaki bağlar daha sıkılaşmıştı. 1850 yılında ikisi de Harney'in editörlüğü altında çıkan *Democratic Review* ve *Red Republican* Marks'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nden alıntılar, Engels'in «On Saatlik İşgünü Meselesi» başlıklı makalesini ve *Komünist Parti Manifestosu*'nun ilk tam metin İngilizce çevirisini yayınlamıştı.

Ancak Harney 1851 yılında küçük burjuva demokratlarıyla daha yakın bir işbirliği içerisine girdi ve Chartistlerin ihtilâlci kanadından koptu. Marks ve Engels bunu şiddetle kınadılar. Fakat İhtilâlci Chartist geleneklerine sadık kalan Jones'u desteklemeyi sürdürdüler. Jones Marks'ın öğretisinin bazı unsurlarını kabul etmişti ve Chartist hareketi sosyalist bir temel üzerinde yeniden canlandırmaya çalışıyordu. Chartist Convention'un 1851 yılında Jones'un çabalarıyla kabul ettiği program sosyalist hedefleri Chartism tarihinde ilk olarak resmen ilân ediyordu.

Marks ve Engels Jones'un 1851, 1852'lerde çıkardığı *Notes to the People* gazetesinin yayınlanmasına aktif olarak katılıyorlardı. *Notes to the People* 1851 yılında Marks'ın makalesi «4 Kasım 1848'de Kabul Edilen Fransız Cumhuriyeti Anayasası'nı yayımlamıştı. Bu makale birçok bakımdan Marks'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'ndeki eleştirisel anayasa tahlilinin desteklenmesiydi. Marks Jones'un kooperatifler üzerine, kapitalizmin toplumal hastalıklarının üretici ve tüketici kooperatifleri aracılığıyla tedavi edilebileceğini ileri süren ütopyacı düşünceyi çürüten ve bunların yalnızca siyasî iktidar proletaryanın ellerinde olduğu zaman toplumsal değişmenin bir aracı olabileceğini açıklayan bir makale yazmasına da yardımcı oldu. Marks 1865'te bu makalelere değinerek, Lasselle'ın teşhir edilmelerinin kendisine borçlu olunduğunu iddia ettiği, Schulze-Delitzsch gibi burjuva «işçi meselesi» teorisyenlerinin yaydıkları kooperatifçi düşüncelere karşı polemiklerin aslında kendisi ile Jones tarafından başlatıldığını söylemişti.

Marks ve Engels Jones'un Chartist hareketin bağımsızlığı ilkesini korumasına ve reformistlerin hareketi proleter karakterinden ayırma ve burjuva radikallerinin etkisi altına sokma girişimlerine karşı direnmesine yardım ettiler.

NEUE RHEINISCHE ZEITUNG. POLITISCH-ÖKONOMISCHE REVUE'DEKİ İNCELEMELER

Marks ihtilâlci olayların ideoloji üzerine etkilerini açıklamanın ihtilâlden dersler çıkarma işinin önemli bir parçası olduğuna inanıyordu. Engels'le birlikte burjuva ve küçük burjuva yazarlarının 1849 - 1850 yıllarında yayınladıkları kitaplar üzerine çeşitli incelemeler yazdılar. Bu incelemeler *Revue*'nün ikinci ve dördüncü sayılarında yayımlanmıştı ve 1848 ve 1849 ihtilâllerinin ve ihtilâllerin tarihteki rollerinin proletaryanın ideolojik hasımları tarafından açıklanış tarzlarını eleştiriyordu. Marks ve Engels en son burjuva tarih görüşlerini, bu görüşlerin sınıfsal ve siyasî özelliklerini ortaya çıkararak ve ihtilâlci proletarya hareketinin bakış açısından değerlendirerek tahlil ettiler.

Marks ve Engels mükemmel bir ileri görüşlülükle burjuva ideolojisindeki dönüşün 1848 ve 1849 ihtilâlleri ile başlamış olduğunu gördüler ve bir zamanlar ilerici olan tarihçilerin bile proletarya eylemi ile karşı karşıya kaldıkları zaman bilimsel, objektif akıl yürütme yeteneklerini kaybettiklerini ve aslında kendi rasyonel düşüncelerini bile bir yana attıklarını gösterdiler.

Marks ve Engels bu görüşlerini François Guizot'un *İngiliz İhtilâli Neden Başarılı Olmuştur?* başlıklı kitapçığının eleştirisel tahlilinde ortaya koydular. Tutucu bir burjuva tarihçisi ve çağdaş burjuva toplumunun oluşumunda sınıf mücadelesinin rolünü kabul eden bir grup akıllı restorasyon tarihçisinden biri olan Guizot 1848 ihtilâlinin sonunda daha da sağa kaymıştı. 1850'de yayımlanan İngiliz ihtilâli hakkındaki en son broşürü *ancien régime*'in en yetenekli insanları, tarih alanındaki kendilerine özgü yetenekleri hiç bir zaman inkâr edilemeyecek olan kişiler bile her şeyin kaderini belirleyen Şubat olayları tarafından öylesine şaşkına döndürülmüşlerdir ki bütün bilim anlayışlarını yitirmişler, şimdi daha önceki kendi mantık silsilelerini bile kavrayamayacak bir duruma düşmüş»[19] olduklarını gösteriyordu.

Guizot daha önceleri ihtilâllerin tabiî olduklarını ileri sürdüğü halde şimdi ihtilâllerin tarihî önemlerini küçültmeye ve kendi dönemindeki ihtilâllerin tesadüfî olduklarını ispatlamaya uğraşıyordu. Guizot geçmişteki ihtilâlci olaylar arasında geleneksel kurumları en az yıkanları ve bir uzlaşma ile sonuçlananları ideal olarak kabul ve takdim ediyordu. Am bunları bile maddî nedenlerini belirlemeye girişmeksizin idealistçe açıklıyordu.

---

(19) K. Marks ve F. Engels, **İngiltere Üzerine Makaleler**, Moskova, 1971, S. 89.

Marks ve Engels Guizot'un 17. yüzyıl İngiliz İhtilâlinin, yıkıcı Fransız İhtilâlinin tersine dinsel ve ılımlı olmasından ötürü başarı kazandığını, yani toplumun daha ileriki kuramsal gelişimini ihtilâlci kabarma olmaksızın sağladığını söylemesinin saçma olduğunu gösterdiler. Fransız İhtilâlinin, daha tamamlanmadan yarı yolda duraksayan, topraklarını burjuva ölçüleri içerisinde yeniden şekillendiren büyük toprak sahipleri ve İngiliz burjuvazisi arasındaki ittifaktan ötürü İngiliz meşruti monarşisini olduğu gibi koruyan İngiliz ihtilâlinden daha üstün olduğunu ispatladılar. Fransız ihtilâli İngiliz ihtilâlinin aksine geniş ölçekli, feodal toprak mülkiyeti temeli üzerinde yükselen zümreleri ihtilâlci eylem ve toprakların dağıtılması yoluyla yıkmıştı.

Guizot'nun kitapçığı üzerindeki inceleme şu sözlerle sona eriyordu: «Les capacités de la bourgeoise s'en vont.»[20] Bu sonuca varmalarına yol açan bir başka önemli etken de *Son Günlerdeki Kitapçıklar* başlıklı kitabı üzerine bir inceleme yazdıkları ünlü İngiliz tarihçisi ve yazarı Thomas Carlyle'in görüşlerindeki sağa kayıştı. Marks ve Engels onun gerici bir anlayış olan «kahramanlara tapınma» ve «akıllık ve asil» önderleri kitlelerin yerine geçirme anlayışı üzerine temellenen subjektif idealist tarih görüşünü yıktılar. Kahramanlara tapınma perdesi altında Carlyle gerçekte «burjuvazinin bütün fenalıklarını haklı çıkartmakta hatta övmektedir.»[21]

Küçük burjuva demokratları da çeşitli kişilerin özellikle küçük burjuva ve burjuva muhalefet üyelerinin rollerini şişirmekte ve abartmaktaydılar. Marks ve Engels ikisi de polis ajanları olan Adolphe Chenu ve Lucien d ela Hodde'un Fransa'daki ihtilâlci hareket üzerine yazdıkları iki kitabın eleştirisel incelemesini yaparken bunları teşhir ettiler. Şöyle yazmışlardı: «Hareketin başındaki kişilerin — ister ihtilâl öncesinde basında ve gizli örgütler içerisinde isterse daha sonraları resmî görevlerde iken olsun— Rembrandt'ın güçlü renkleriyle ve bütün canlılıkları ile resmedilmelerinden daha çok istenecek bir şey yoktur. Bugüne kadar bu kişiler resmî görünüşlerinin dışında hiç bir zaman gerçek kimlikleriyle görünmemişlerdir: başlarında bir hâle, ayaklarında geniş paçalı çizmeler. Bu abartılmış Rafaelvari portreler gerçeği tasvir etmekten tamamen uzaktırlar.»[22]

Bu inceleme proleter ihtilâlcilerinin ihtilâlci hareket içerisinde maceracılığa, sekterliğe ve komplocu taktiklere karşı olan olumsuz tutum-

(20) Burjuvazi arasındaki yetenekli adamlar kayboluyor.
(21) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 7, S. 264 - 265.
(22) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 7, S. 266.

larının güçlü bir ifadesiydi. Komplocular «şu ihtilâl simyagerleri» hiç bir zaman gerçek ihtilâlci mücadeleyi örgütlendirmeye heves etmiş değillerdi. Tek düşünceleri ihtilâli şiddet yoluyla kışkırtmaya çalışmak, «sunî bir şekilde, ihtilâlin şartlarını yaratmaksızın bir krize, *extempore* [olgunlaşmamış - ç.] bir ihtilâle yol açmaktı.»[23]

Alman teolojisti Daumer'in *Yeni Çağın Dini* başlıklı kitabını eleştirilerinde de Marks ve Engels ihtilâlden dehşete kapılmış Alman filisten ideolojisinin başarısızlığını gösterdiler. Materyalizmin ışığında dinin toplumsal bilincin bir şekli olduğunu ve oynadığı rolün tarih tarafından belirlendiğini, insanlar toplumsal gelişmenin kanunları hakkında gerçek bir bilgiye sahip oldukları zaman ortadan kalkmasının kaçınılmaz olduğunu gösterdiler. Dinî itikatların üstesinden gelmenin ön şartlarından birinin de materyalist görüşün hem tabiat bilimlerinde hem toplumsal bilimlerde zafer kazanması olduğunu da eklediler.

Marks ve Engels bilim dışı sosyolojik görüşlerin tutarlı olarak teşhir edilmesinin proletarya mücadelesinde yer alanların ideolojik eğitimlerinin tek yolu olduğundan emindiler.

ENTERNASYONAL ARAŞTIRMALAR, İHTİLÂLİN GELECEĞİNE İLİŞKİN İP UÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1850 yılı boyunca Marks ve Engels *Revue*'nün ikinci, dördüncü ve onuncu sayılarında çıkan üç enternasyonal araştırma yazdılar. Bu yazılar Avrupa ve Amerika'daki halihazır siyasî ve ekonomik olayların derinlemesine bir tahlilini ve tarihî gelişmelerin sonucu olarak ileri sürdürdükleri tahminleri içeriyordu. 1848 ve 1849'un tecrübeleri Marks ve Engels'i ekonomiyle çok ciddî bir şekilde uğraşmaya yöneltti. Marks olayların temel nedenlerini araştırıp teşhis etmeye çalışır'ken ekonomik süreçlerin boylu boyunca titizlikle incelenmesi ihtiyacıyla karşı karşıya kaldı.

Enternasyonal araştırmalarında Marks ve Engels ekonomik krizlerin ihtilâlci krizlere itilim verdiklerini ve bunun tam aksi bir şekilde de ekonomik refahın ihtilâlin hızını kesmeye ve gericiliğin sağlamlaşmasına zemin hazırladığını ifade ettiler. Bu düşünce daha sonra mektuplarında da ayrıntılı olarak dile getirilmişti. Lenin de şu tespiti yapmıştı: «Kriz (süvarinin hücum eden birliklere yol açması gibi) proletaryanın hücuma

(23) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 7, S. 273.

geçeceği yolları döşemektedir.»[24] Engels'in uzun bir refah döneminin moral bozucu etkisi olduğuna ilişkin tespitiyle ilgili olarak da Lenin «*işçilerin barış dönemi içinde demoralize edilmeleri*»[25]ni önemle belirtmişti.

1850'lerin ortalarına kadar Marks ve Engels kısa bir zaman içinde Avrupa'da bir başka ekonomik krizin baş göstereceğinden ve bunun ihtilâlinin kıvılcımı olacağına inandıkları için ihtilâlin yakın olduğundan emindiler. Bu görüş ilk ve ondan sonraki enternasyonal araştırmalarına yansımıştır. Ne var ki, ekonomik görüşlerini derinleştirip geliştirdikçe bu tahminlerinin geçerli olmadığını gördüler ve Avrupa'daki toplumsal gelişmenin yakın gelecesiyle ilgili olarak farklı ihtimaller ileri sürdüler.

Marks ve Engels'in ihtilâl hakkında mevsimsiz tahminler ileri sürmelerinin nedeni kısmen o sıralar kapitalizmin gelişmesindeki olgunlaşma seviyesini ve proletaryanın ihtilâlci kapasitesini abartmalarından ve bu nedenle de gelecek ihtilâlin bir sosyalist ihtilâl olacağını ummalarından ileri gelmektedir. Marks'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'ne 1895'te yazdığı bir önsözde Engels: «Tarih bizim ve bizim gibi düşünenlerin yanıldıklarını ispat etmiştir. O sıralarda kıtadaki ekonomik gelişme seviyesinin kapitalist üretimin ortadan kaldırılması için olgunlaşmamış bulunduğunu ve daha uzun bir süre de olgunlaşamayacağını tarih açıkça göstermiştir.»[26] diye yazıyordu.

1850 yazında önceki on yılın ekonomik geilşmesini inceleyen Marks 1848 ihtilâlinin olaylarını hazırlamakta büyük bir rol oynayan 1847 ekonomik krizinin sonuçlarının tümü ile ortadan kalktığını ve yeni bir sınaî boomun daha ihtilâl sürmekte iken başladığını yazmıştı. Boom 1849 ve 1850'de çok yüksek bir seviyeye sıçrayarak Avrupa gericiliğinin kendisini toparlamasına yardımcı olmuştu. Bu sonuç Marks ve Engels'in 1850 sonbaharında yazdıkları, İngiltere, Fransa, ABD ve Almanya'daki ekonomik tırmanışı gösteren bir dizi gerçeği sıralayan ve kapitalist toplumun gelişiminde geçici bir ihtilâlsiz dönemin açıldığını ileri süren enternasyonal araştırmalarının üçüncüsünde geçerlik kazanmıştı. «Bu genel refah altında burjuva toplumunun üretici güçleri burjuva ilişkileri içinde gelişmesinin mümkün olduğu en geniş ölçüde gelişirken herhangi bir gerçek ihtilâlden söz edilemez. Böyle bir ihtilâl yalnız ve ancak *bu iki faktörün ikisi de;* hem *modern üretici güçler* hem de *burjuva üre-*

---

(24) V. I. Lenin, **«Karl Marks ve Frederick Engels'in 1844 - 1883 Yazışmalarının Özeti,** Moskova 1959, S. 29 (Rusça baskı).

(25) V. I. Lenin, **«Karl Marks ve Frederick Engels'in 1844 - 1883 Yazışmalarının Özeti»,** S. 32.

(26) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, SS. 191 - 192.

tim tarzları birbirleriyle *çelişki içine* düştükleri dönemlerde mümkündür... *Bir başka ihtilâl ancak bir başka krizden sonra mümkündür. Ama, ikincisi* [yani, kriz - ç.] *kadar kaçınılmazdır.*»[27]

İhtilâlin geleceğinin bu şekilde ele alınması Marks ve Engels'i Komünist Lig'in taktiklerini yeniden gözden geçirmeye yöneltti. Komünist Lig artık yakın bir gelecekteki ihtilâle doğru yöneltilemezdi. Oldukça uzun bir gericilik döneminin hüküm süreceği farzedildiğine göre parti faaliyetleri için yeni taktik şekiller araştırılmalıydı. Önemli olan bunu Lig'in öteki üyelerinin, öncü çekirdeğinin kabul etmesiydi ve işte Marks ve Engels burada gene büyük güçlüklerle karşı karşıyaydılar.

1850 Eylül'ü ortalarına doğru Willich - Schapper fraksiyonu Lig'in İngiltere'deki çalışmalarını sekteye uğratmaya başladılar. Tüzüğü ihlâl ederek Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde, Lig'in Londra bölgesindeki genel toplantılarda, Sosyal Demokrat Kaçaklar Derneği'nde Merkez Komite'nin kararlarına karşı çıkmaya başladılar. Merkez Komite'de azınlıkta olmalarına rağmen işçiler arasında *Komünist Parti Manifestosu*'na ve Merkez Komite'nin tebliğlerine aykırı düşünceler yaymaya başladılar.

Ayrılık Merkez Komite'nin 15 Ekim 1850'deki olağanüstü toplantısında ortaya çıktı. Çoğunluğun temsilcileri — Marks, Engels, Schramm, Pflander, Bauer ve Eccarius — tam olarak toplantıda hazır bulunuyorlardı. Azınlık grubunu ise Willich, Schapper ve Lehmann temsil ediyorlardı. Frankel toplantıya gelmemişti.

Marks çoğunluk ve azınlık arasındaki farklılıkların gerçek sebebini ortaya koydu. Willich'in daha sonra ileri sürdüğünün aksine bu ayrılıkların kişisel değil kesinlikle temel görüşlerdeki ayrılıklardan doğduğunu gösterdi. Çünkü Willich - Schapper fraksiyonunun gerçek şartlar yerine hayali şartları geçirmeye çalışmaları ve ihtilâlde irade gibi subjektif bir faktörü başrole geçirmeye çalışmaları ideolojik ve teknik bakımlardan kabul edilebilir değildi. Şöyle diyordu Marks: «*Manifesto*'nun evrensel görüşleri yerine Alman zanaatkârlarının millî duygularıyla oynamakta olan Alman millî görüşünü görüyoruz. *Manifesto*'nun materyalist görüşünün yerinde idealist bir görüş buluyoruz. Gerçek ilişkiler yerine irade, ihtilâldeki ana şey olarak gösteriliyor. Biz işçilere: şartları değiştirmek ve iktidarı ele geçirebilecek duruma gelmeniz için 10, 20, 50 yıl iç savaşı sürdürmeniz gerekiyor derken işçilere bunun yerine *hemen* iktidara geçelim ya da gidip yatalım deniliyor.»[28]

(27) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 7, S. 440.
(28) Marks, Engels. **Werke**, Bd. 8, S. 598.

Marks voluntarizm ve subjektivizmin hayatı inkâr eden siyasetçilerin maceracı ve sekter taktiklerinin ideolojik temeli olduğunu ispat etti. Marks çoğunluğun da onayı ile Willich - Schapper grubunun savunduğu Lig'in Almanya'da işçi sınıfının hemen iktidara geçeceğini beklemesi düşüncesini kararlı olarak reddetti.

Marks tamamen haklı olarak, görüşleri Lig'in ilkeleri ile çatıştığı için Tüzüğün Merkez Komite çoğunluğuna azınlığı Lig'den uzaklaştırma yetkisini verdiğini düşünmekte idi. Ancak bunu yapmaya o kadar gönüllü değildi, zira olayların onların yanlışlarını kavramalarına yardımcı olacağını düşünüyordu.

WILLICH - SCHAPPER MACERACI SEKTER FRAKSİYONU İLE MÜCADELE

1850 yazında Komünist Lig içinde bir «Sol» fraksiyon gelişti. Bu fraksiyonun başını sadece güdüleri ile Komünist olan Willich ve işçi sınıfı hareketinin ilk dönemlerinin sekter-komplocu görüşleri ile bağlarını koparamayan Karl Schapper çekiyordu. Willich - Schapper ve takipçileri yeni tarihî durumun ayırdedici özelliklerini anlayabilmek ve bunları işçi sınıfı hareketinin taktiklerinin formüle edilmesinde gözönüne alabilmek yeteneğinden yoksundular. Savundukları, özünde, özellikle ihtilâlci mücadele cezir durumunda iken büyük tehlike arzeden maceracı taktiklerdi.

Marks ve Willich daha Marks Londra'da Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde *Komünist Parti Manifestosu* üzerinde konferans verdiği sırada, 1849 - 1850 kışında çatışmışlardı. Marks bu söylevlerinde komünizmin bir gecede gelemeyeceğini, komünizme varmak için ihtilâlci gelişmenin birtakım aşamalardan geçmesi ve komünist dönüşümlere geçmeden önce burjuva demokratik görevlerin halledilmesi gerektiğini söylemişti. Willich'in toplumun gelişmesini belirleyen kanunlardan ve ihtilâlci süreçten haberi yoktu ve komünizmi bir avuç adamın iradesi ve çabasıyla bir hamlede kurabileceğini umarak komünizmin kurulması için gereken maddî önşartların gerekliliğini inkâr ediyordu.

Bu farklılıklar Marks ve Engels yakın bir ihtilâlci patlamayı ummaya devam ettikleri sürece sahne gerisinde kalmıştı ama Marks ve Engels, 1850 yazında Avrupa'da ihtilâlsiz bir geçici dönemin başlamış olduğu sonucuna varıp da Lig'in taktiklerinde buna uygun değişiklikler yaptıkları zaman durum değişti. Kaçınılmaz bir ihtilâl doğrultusundaki stratejilerini mahfuz tutmakla birlikte onlar mevcut durum karşısında başlıca gö-

revlerinin proletarya kadrolarını korumak ve bir araya getirmek ve onlara ilerideki savaşlar için gerekli teorik zemini hazırlamak olduğuna inanıyorlardı.

Willich, Schapper ve takipçileri yeni taktiklere şiddetle itiraz ederek Lig'i Almanya'da hemen ihtilâl olacakmışçasına ihtilâlsiz hareketlere sevketmeye çalışıyorlardı. Bu işe gelecek ihtilâlci savaşlara hazırlanmak yerine zararlı ve maceracı bir şekilde «ihtilâlle oynamak» tan başka bir şey değildi.

Marks bu fraksiyonla aralarında bir ideolojik ayırımın da yapılmasının gerektiğine inanıyordu ve bunun için hem Lig'in bölünmesini hem de sekter unsurların denetimine geçmesini engelleyecek bir sınırlandırma formülü önerdi. Önerisi Merkez Komite'nin yetkilerini Köln Bölge Komitesi'ne devretmesi ve Londra'da birisi Marks, Engels ve takipçilerinden ötekisi Willich ve Schapper'in destekleyicilerinden oluşan iki ayrı bölgenin kurulmasıydı. Her iki bölge de aynı Lig'in üyeleri olacaklar ve her ikisi de bağımsız olarak temas kuracakları ve kararlarına uyacakları Merkez Komite'nin önderliği altında çalışacaklardı. Marks bu çözümü Lig'in birliğini korumak için önerdiğini de vurguladı.

Fraksiyoncular adına konuşan Schapper Marks'ın planını reddetti. Tartışma sona erdiğinde Willich ve Lehmann yürüyüp çıktılar, içeride kalan Schapper oy kullanmaktan kaçındı. Ötekilerin hepsi Marks'ın önerisi lehinde oy kullandılar.

Willich, Schapper ve öteki hizipçiler Merkez Komite'nin kararlarına uymayı reddettiler ve Lig'in Londra Bölgesini kendi Merkez Komitesi'ni kurmak ve Marks Engels ve destekleyicilerini Lig'den atmak için karar almak üzere toplantıya çağırdılar. İftiraya başvurarak ve kendi tabiatları itibarı ile erken bir ihtilâl bekleyen Lig'in pek çok üyesinin lonca zanaatkârlarına has önyargılarıyla oynayarak bunu başardılar. Marks ve Engels yeni sekter örgüte 1840'larda İsviçre'de ayrılıkçı gerici Katolik kantonlarının birliğine benzeterek *Sonderbund* (Özel İttifak) adını verdiler.

Fraksiyoncuların bölücü taktikleri yüzünden Lig'in birliğini koruyamayacaklarını gören Marks ve Engels Willich - Schapper grubuyla artık başka şekillerde de işbirliği yapmanın gereği kalmadığını hissettiler. Bu nedenle de 17 Eylül 1850'de kendileri ve destekleyicileri, üyelerinin çoğunluğunun bölücülerin yanında yer aldıklarını gözönünde tutarak Alman İşçileri Eğitim Derneği'nden ve gene aynı şekilde Sosyal Demokrat Kaçaklar Komitesi'nden çekildiklerini ilân ettiler. 1850 yılı Ekim ayı baş-

larında Marks ve Engels fraksiyoncuları destekleyen Blanquistlerden de resmen ayrıldılar.

Sonderbund küçük ve kötü örgütlenmiş Fransız ve İsviçre komünlerinde varlığını sürdürmekle birlikte, Almanya'daki komünlerin hemen hemen hepsi Marks ve Engels'e sadık kaldılar.

Bütün yerel Komünistlerce desteklenen Köln Bölge Komitesi Londralıların 15 Eylül 1850 tarihli kararını onayladı ve kendisini Merkez Komitesi olarak tayin etti. Yeni Merkez Komitesi *Sonderbund*'un Marks, Engels ve destekleyicilerini Lig'den atma kararını tanımadığını bildirerek Londra örgütünün dağıldığını ilân ettiler ve Eccarius ve Schapper'i Londra'da bağımsız iki bölge kurmakla yetkili kıldılar.

Marks ve Engels'in takipçileri arasından Eccarius'un kurduğu yeni Londra Bölgesinin 11 Kasım 1850'de bütün *Sonderbund* üyelerinin Komünist Lig'den atılmalarını teklif etmesinden sonra Willich - Schapper grubu Köln Merkez Komitesi'nin kararlarına uymayı reddetti. Köln Merkez Komitesi bu teklifi kabul ederek *Sonderbund*çuların atılmalarını kararlaştırdı.

Komünist Lig içindeki bölünmenin ardından Willich - Schapper grubu proletarya hareketinden tecrit edilmiş dar bir mezhebe (sect) dönüştü ve gittikçe artan bir hızla küçük burjuva göçmen çevreleri içerisinde maceracı planların arasında boğuldu. (1853 başlarına kadar varlığını sürdüren) *Sonderbund* ise yalnızca küçük burjuva göçmenlerinin kuyruğu oldu.

ENGELS MANCHESTER'E GİDİYOR. İKİ ARKADAŞ ARASINDAKİ YAZIŞMALAR

Engels 1850 Kasım'ında Ermen ve Engels şirketinin bürosunda çalışmaya başlamak üzere Manchester'e gitmek zorunda kaldı. Bu «Allah'ın belâsı işler»le yeniden uğraşmak zorunda kalması büyük ölçüde Marks ailesine düzenli malî destek sağlamak ve Marks'ın teorik çalışmalarını sürdürmesine yardımcı olmak istemesinden ötürüydü.

İki ayrı kentte oturan iki arkadaş birbirleriyle yakın düşünsel temaslarını sürdürdüler. Marks ara sıra bir yazı üzerinde birlikte çalışmak ya da biraz dinlenmek için Engels'i görmeye Manchester'e giderdi. Engels de Marks ve ailesi ile Londra'da birkaç gün geçirebilmek için hiç bir fırsatı kaçırmazdı. Ancak yıllar boyu iki arkadaş arasındaki başlıca temas şekli mektuplaşmak oldu. Birbirleri ile düzenli olarak yazışmayı

öylesine bir alışkanlık haline getirmişlerdi ki, postadaki en ufak bir gecikme büyük bir endişe kaynağı olurdu.

Birbirleriyle yaptıkları yazışmalar hayatlarının ve mücadelelerinin takvimi gibidir. Bu yazışmaların en değerli yanı bu iki büyük düşünürün geniş teorik ve pratik çalışmalarının ve ihtilâlci pratikle bilimin çeşitli alanlarındaki yaratıcı işbirliklerinin bir yansıması olmasıdır. Marks Engels'in görüşlerine büyük değer verir ve bütün bilimsel buluşları gözlemleri ve vardığı sonuçlar hakkında onun görüşlerini alırdı. Engels de kendi payına Marks'la kendi tecrübelerini ve araştırmalarının sonuçlarını paylaşırdı.

İki adamın tartıştıkları konular geniş bir alana yayılırdı - felsefe ve tabiat bilmleri, ekonomi politik ve sosyalizm, tarih ve linguistik, askerlik bilimi ve teknik gelişmeler, sanat ve edebiyat. Mektupları, öğretilerindeki üç bileşenin gelişmesinin ve bilginin bazı özel alanlarına yaptıkları katkıları resmetmektedir. Bu mektupların kimi zaman çeşitli nedenlerden ötürü gerçekleştirlememiş edebî tasarımları yansıttıklarını görürüz. Böylelikle mektuplar daha sonraları basılan eserleri içinde geliştirmiş oldukları önemli önermelerin yanısıra, daha sonraları hiç ele alınmamış pek çok değerli düşünceyi içermektedir.

İkisi de mektuplarında sürekli olarak burjuva bilim adamlarının görüşlerini tartışır ve eleştirirlerdi. İleri sürdükleri fikirler çoğu zaman felsefi, ekonomik, tarihi burjuva bilimlerinin başlıca özellikleri hakkında genelleştirilmiş ifadeler şekline bürünürdü. Mektupların birçok sayfası okudukları kitaplar hakkında değerlendirmeler, bilimdeki çeşitli dikkat çekici olaylara ve önemli kitapların yayınlanmasına yaptıkları atıflarla doludur.

Marks ve Engels gözlerinin önünde daima yaşayan gerçeği —çevrelerindeki dünyada yer almakta olan ekonomik ve toplumsal süreçleri ve çeşitli ülkelerdeki siyasî gelişmeleri— tutmaya devam ettiler. Bazen bunlar yazdıkları makale ya da raporların konuları olurlardı. Siyasî önderler hakkındaki değerlendirmeleri mektuplarında, bir kural olarak, makale ve raporlarında olduğundan çok daha sertti.

Proletaryanın sınıf mücadelesinin strateji ve taktikleri de mektuplarında yer alan bir başka önemli konudur. Bunlar Marks ve Engels'in işçi sınıfının çeşitli ülkelerdeki durumuna, kapitalistler karşısındaki proleter direnmesinin çeşitli şekillerine işçi sınıfının müttefiklerinin —köylülük ve ezilen ülkelerin halkları— kurtuluş hareketine ve bazı meseleler üzerindeki taktik proleter çizgisinin formüle edilişine gösterdikleri muazzam dikkati ortaya koymaktadır. Onların mektuplaşmalarının bu

yanını çözümleyen Lenin: «Burada okuyucunun önüne işçi sınıfı hareketinin bütün dünyadaki tarihinin — en önemli kavşaklarındaki ve en esaslı noktalarındaki— çarpıcı canlı bir portresi serilir. İşçi sınıfı siyasetinin tarihi bundan daha da değerlidir. Birbirinden en farklı anlarda Marks ve Engels işçi sınıfının *siyasî* görevlerinin *ortaya konuluşunun* en önemli ilkelerini tartışmaktadırlar.»[29]

Lenin her zaman Marks ve Engels'in mektuplarındaki düşünce zenginliğine işaret etmiş ve bunları her zaman Marksist düşünce hazinesinin en önemli parçası olarak değerlendirmiştir. Bu konuda şunları yazmıştı Lenin: «Eğer onların aralarındaki yazışmaların, denebilirse odağını, dile getirilen ve tartışılan düşüncelerin kesiştikleri noktayı, bir tek kelime ile tanımlamaya kalkışılsaydı bu kelime *diyalektik* olurdu. Materyalist diyalektiğin temelden başlayarak bütün ekonomi politiğin yeniden şekillendirilmesine uygulanışı, tarihe, tabiî bilimlere, felsefeye ve işçi sınıfının siyaset ve taktiklerine uygulanışı — Marks ve Engels'in her şeyden çok ilgilendikleri şey, en özlü ve en yeni katkıları getirdikleri alan ve ihtilâlci düşüncenin tarihinde yaptıkları ustaca ilerlemeyi oluşturan şey bu idi işte.»[30]

PROUDHON'A KARŞI YENİ BİR SALDIRI PLANI

1851 Temmuz'unda Marks, Proudhon'un Paris'te yeni yayımlanan ve onun reformist ve karşı-ihtilâlci eğilimleri ile birlikte küçük burjuva sosyalizminin bir ideoloğu olarak sahip olduğu görüşlerin özelliklerini çok berrak bir şekilde açığa vuran *On Dokuzuncu Yüzyılda Genel İhtilâl Anlayışı* başlıklı kitabını okumuştu. Proudhon toplumsal ihtilâl için ütopyacı bir program sunuyordu. Bu toplumsal ihtilâl tamamen barışçı salt ekonomik yollarla; karşılıklı yardım, veresiye alışveriş, bir değişim bankası, borçlardan daha düşük faiz alınması ve benzeri reformlar yoluyla gerçekleşecekti. O bunların «iktidarsız bir toplumun» kurulması ile sonuçlanacağından emindi.

Proudhon'un bu yeni kitabı anarşist görüşleri hakkında öteki kitaplarından çok daha tam bir fikir veriyordu. Sosyalist ve ihtilâlci amaçlar için ne türden olursa olsun siyasî iktidarın kullanılmasını reddediyor ve bütün devletlerin gerici ve yararsız olduğunu ilân ediyordu.

---

(29) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 19, S. 553.

(30) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 19, S. 554.

Marks, Proudhonism gericilik şartlarında artık işçi sınıfı için tehlike arzeden belirli bir küçük burjuva reformist akımı olarak billûrlaşmaya başlamış olduğundan ötürü bu kitabın her geçen gün daha da gerekli hale gelen eleştirisini yapmaya karar verdi. İşçi sınıfının en kararsız kesimi ihtilâlin yenilgisi üzerine moral çöküntüsüne uğramış siyasî mücadelenin gerekliliğinden şüphe duymaya başlamış ve Proudhon'un siyasî kayıtsızlığı savunmasına ve sınıflararası barış ve toplumsal meselelerin reform yoluyla çözülmesi çağrısına kulak vermeye başlamıştı. Bu, proletaryanın ihtilâlci eğitimini gittikçe artan bir ölçüde baltalıyordu.

Marks Engels'e yazdığı 8 ve 14 Ağustos 1851 tarihli mektuplarında Proudhon'un kitabında dile getirilen ana fikri kısaca özetledikten sonra onun «komünizme karşı bir polemik»[31] olduğu sonucunu çıkarıyordu. Engels'e Proudhon'a karşı polemik üslubunda bir eser yazmayı tasarladığını anlattıktan sonra onun fikirlerinin ne olduğunu soruyordu.

Ekim ortalarında Engels Proudhon'un kitabı hakkındaki eleştirisel çözümlemesini gönderdi. Marks bunu yeterince doyurucu buldu. 24 Kasım 1851'de Engels'e şunları yazdı: «Yazdığın eleştiriyi ikinci bir defa okumayı az önce bitirdim. Bunu bastıracak bir çaremizin olmaması ne kadar kötü. Çorbada biraz da benim tuzum olsa ikimizin adıyla yayınlardık.»[32] Marks, uzun bir süre Engels'in yazısını Proudhon'a karşı bir polemik yazısında kullanma düşüncesi ile meşgul oldu ve bu planını gerçekleştirmek için uygun bir fırsatın çıkmasını bekledi. Bir an neredeyse bu fırsat gerçekleşecek gibi de oldu. 1851 sonbaharında Joseph Weydemeyer ABD'ye göçtü ve Aralık ayı ortalarında Marks'a, 1852 Şubat'ından itibaren *Die Revolution* adında bir haftalık Komünist gazete yayımlamaya başlayacağını bildirdi. Weydemeyer Marks ve Engels'i gazeteye yazıları ile katkıda bulunmaya çağırdı. Marks da cevaben Weydemeyer'den bir anti-Proudhon kitapçığın yayınlanacağına dair bir ilân koyup koyamayacağını sordu. 19 Aralık 1851'de «Gelecek sayılarda bir makalemin seri halde çıkacağını ilân edebilirsin... [Sosyalizmin En Son Vahiyleri, ya da *On Dokuzuncu Yüzyılda Genel İhtilâl Anlayışı*, yazan P. J. Proudhon] Eleştiren Karl Marks.»[33] Bu ilân gazetenin 1852 Ocak'ındaki ilk sayısında çıktı.

Ancak Marks, 1852 Nisan'ına kadar Fransa'daki en son Bonapartist darbenin değerlendirilmesi ile meşguldü. Bunu ilkinden daha acil olarak görüyordu. O işini bitirdiği zaman da *Die Revolution* editörünün parası

(31) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 27, S. 312.
(32) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 27, S. 371.
(33) K. Marks ve F. Engels, **Amerikalılara Mektuplar 1848 - 1895. Seçmeler,** International Publishers, N. Y., 1953, S. 30.

olmadığı için artık basılmıyordu, bu yüzden Proudhon'a karşı bir risale yayımlamanın imkânı olmadı.

LOUIS BONAPARTE'IN ON SEKİZ BRUMAIRE'İ

2 Aralık 1851'de Başkan Louis Bonaparte'ın destekleyicileri bir hükümet darbesi gerçekleştirerek Yasama Meclisi'ni lağvettiler. Bir Bonapartist diktatörlük kuruldu ve bir yıl sonra Bonaparte kendisinin İmparator III. Napoléon olduğunu ilân etti.

16 Aralık 1851'de yazdığı bir mektubunda Engels, Marks'ın Weydemeyer'in gazetesine Fransa'daki olaylar hakkında bir makale yazması gerektiğini ileri sürüyordu. Marks hemen bu işe girişti. Ancak çok geçmeden bir makaleden çok daha uzun olan bir yazı yazmış olduğunu gördü ve kısa bir zaman içinde en önemli eserlerinden birini ortaya çıkardı, *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i*. Sonuncu ve yedinci bölümü New York'a 25 Mart 1852'de gönderdi.

Marks, *On Sekiz Brumaire*'i yazarken Engels'le fikir alışverişinde bulundu ve onun tavsiyelerini de gözönüne aldı. Basının ve resmî malzemenin dışında Paris'te oturan Heine'nin sekreteri Richerd Reindhart'ın mektuplarını da kaynak olarak kullandı. Fransız ihtilâlci göçmenleriyle yaptığı konuşmalardan da bazı önemli bilgiler edindi.

Eserini çok güç şartlar altında yazmak zorunda kalmıştı. Bütün Ocak ayı boyunca ciddi bir şekilde hasta idi ve ailesi de o kadar para sıkıntısı çekiyordu ki, elbiselerini rehine vermiş olduğundan kütüphaneye gidebilmek için dışarı çıkamıyordu. Ama buna rağmen yılınadan çalışarak çok özlü ve çarpıcı bir üslupla yazılmış olan bir eser ortaya çıkardı. Wilhelm Liebckneth: «*Brumaire*'in sözleri ok ve mızrak gibi - dağlayan ve öldüren bir üslupla yazılmış. Eğer bugüne kadar öfke, nefret ve ateşli bir özgürlük tutkusu yakan, yıkan ve yücelten sözlerle dile getirilebilmişse bu sadece, bir Tacitus'un vakur ciddiyetiyle bir Juvenal'in öldürücü hicvini ve bir Dante'nin kutsal gazabını birleştiren *On Sekiz Brumaire*'de yapılabilmiştir.»[34] diye yazmıştı.

Weydemeyer'in dergisinin ömrü kısa sürünce yeni eserin basılması birçok güçlüklerle karşılaştı. Weydemeyer bunu ancak 1852 Mayıs'ında *Die Revolution*'un «non-peryodik» sayısında ayrı bir baskı olarak yayınlayabildi. Marks, eserini ne İngiltere ne de Almanya'da yeniden bastırmayı başaramadı.

---

(34) **Marks ve Engels'ten Anılar**, S. 103.

On Sekiz Brumaire de *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* gibi 1848 ve 1849 Fransız ihtilâlini yeni baştan ele alarak en son gelişmenin — 2 Aralık Bonapartist darbesinin — ışığında Fransız siyasî hayatındaki değişiklikleri gözden geçiriyordu.

Marks'ın çağdaşı olan burjuva ve küçük burjuvalar Fransa'daki olayların toplumsal kökenlerini ve önemini gösterebilmekten acizdiler. Marks'ın kitabının peşi sıra yayımlanan *Küçük Napoléon* başlıklı kitabında Victor Hugo darbenin kahramanını alçaltmaya çalışırken tam tersi bir sonuca ulaşıyordu. Gerçekte darbeyi Fransız başkanının kötü niyetlerinin bir sonucu olarak tanımlayarak ve oldukça vasat bir kişiliğe «tarihte eşi görülmedik bir insiyatif kudreti»[35] vehmederek onu muazzam ölçüde büyütüyordu. Proudhon'un kitabı *2 Aralık Darbesinin Işığında Toplumsal İhtilâl* darbenin, esasında onun başkahramanın yanlış bir değerlendirilmesi ve Bonapartizmin savunulması olan bir açıklamasını yapmaya çalışıyordu. Yalnızca Marks, Fransa'daki darbeye yol açan toplumsal ve siyasî olgular üzerindeki örtüyü kaldırmayı ve onun gerçek karakterini gösterebilmeyi başarmıştı. Engels: «Yaşanılan anın tarihinin böylesine dikkat çekici ölçüde kavranışının, olayların oldukları anda böylesine berrak bir değerlendirilişinin gerçekten bir başka örneği yoktur.»[36] diye yazıyordu.

Marks'ın Fransa'da olan olayları çözmek için kullandığı anahtar materyalist dünya görüşü ve sınıf mücadelesi teorisiydi. Marks, Bonapartist darbeyi gelişim sürreci içinde «gülünç bir orta zekâlı şahsiyete bir kahraman rolünü oynattıran şartların ve ilişkilerin yaratıldığı»[37] Fransa'daki sınıf mücadelesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak görüyordu. Fransa'daki burjuva toplumunda sınıf antagonizmleri öyle bir aşamaya gelmişti ki, ihtilâlin artık bir adım bile derinleştirilmesi sosyalist tedbirlerin getirilmesini zorunlu kılacaktı. Burjuvazinin burjuva cumhuriyeti gibi açık ve dolaysız egemenlik şekillerini terkederek iktidarı, sömürücü sistemini korumak için bir avuç vahşi maceraperestin gerici kliğine devretmesinin nedeni buydu. Marks bu yüzden Bonapartist darbeyi burjuvazinin gelişen karşı-ihtilâlci karakterinin tabiî bir sonucu olarak görüyordu. Bonapartist rejim burjuvazinin artık konvansiyonel parlamenter yöntemlerle yönetemediği proletaryanın ise burjuvazinin karşı-ihtilâlci planlarını bozacak kadar güçlü olmadığı bir sınıf güçleri dengesinden kaynaklanıyordu.

---

(35) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 394.
(36) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 396.
(37) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 395.

Marks, Bonapartizmin burjuvazinin en karşı-ihtilâlci unsurlarının diktatörlüğü olduğunu gösterdi ve onun ayırdedici özelliklerini açığa çıkardı: devlet iktidarına belirli bir bağımsızlık kazandıran sınıflar arasında manevra yapma siyaseti, sömürücü *élit*'in çıkarlarını gizlemek için hazırlanmış ve siyasî terörizmle birleştirilmiş kaba demagoji, ordunun toptan ele geçirilmesi, çürüme, cinayetler, karaborsa, rüşvet ve bütün öteki alçakça usuller. Bonapartist rejimin ilk birkaç ayı Marks'ın rejimin iç çelişkilerini açığa çıkartmasını kolaylaştırdı. Bonapartist klik daha henüz zaferini kutlarken Marks onun çok geçmeden çökeceğini tahmin etmişti.

Marks Fransa'daki partilerin durumlarını yakından inceledi, burjuva toplumunun karakteristik özelliklerini ortaya çıkardı ve toplumsal süreçlerin ve sınıfların çatışmalarının ideolojik ve siyasî alana nasıl yansıdığını gösterdi. Toplumsal ve siyasî olguların objektif yanı ile bunların bu olaylar içinde yer alanların zihinlerindeki yansımaları arasına bir ayırım çizgisi çizmenin gerekliliği üzerinde durdu. Bu, tarihî materyalizmin gelişmesine yapılmış önemli bir katkı idi. Marks: «Tarihî mücadele içerisinde partilerin ağızlarındaki sözler ve hayalleri ile onların gerçek organizmalarını ve gerçek çıkarlarını; kendileri hakklarında besledikleri fikirler ile kendi gerçekliklerini birbirlerinden ayırmak gerekir»[38] diye yazıyordu.

Marks'ın bir sınıfın ideologları, basındaki ve siyasetteki sözcüleri ile sınıfın kendisi arasındaki ilişkiler hakkında söylediği oldukça önemli şeyler vardı. İdeologların mutlaka sözcülüğünü yaptıkları sınıfın bütün kitlesi ile aynı toplumsal statüye sahip olması ve aynı hayat tarzını sürdürmesi yani, sözgelimi küçük bir burjuvazinin sözcülerinin mutlaka bakkallardan ya da küçük atölye sahiplerinden olması gerektiği düşüncesinin bayağı (vulgar) bir düşünce olduğunu gösterdi. Bir siyasetçi ya da bir yazar belirli bir sınıfın sözcüsü ideologu olur, çünkü o teorik olarak o sınıfın bütün sıradan üyelerinin kendi âcil maddî çıkarlarının ve kendi tecrübelerinin kendilerini yöneltmiş olduğu yargıların aynılarına varır ve aynı yükümlülükleri üstlenir.

Marks Fransız toplumunun sayıca en kabarık sınıfı olan köylülüğün durumuna bu sınıfın ihtilâle ve Bonapartist darbeye karşı takındığı tavra büyük önem veriyordu. Köylüler Louis Bonaparte'a oy vermişlerdi çünkü siyasî bakımdan geri ve cahildiler, şehirlerdeki kültürel gelişme ile temastan yoksundular. Köylülerin İkinci Cumhuriyet boyunca vergiler-

(38) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 421.

de yapılan artırmalardan ötürü ihtilâl hakkında besledikleri hayaller sona ermiş ve Bonaparte'ı desteklemeye zorlanmışlardı. Bonaparte'ı desteklemelerinin bir nedenini de küçük toprak sahipleri olarak topraklarına bağlı olmaları ve Napoléon hanedanının temsilcisinin kendilerinin geleneksel patronu olduğuna inanmalarıydı. Marks: «Tarihî gelenek, Fransız köylülerinin Napoléon adındaki bir adamın onlara bir mucize ile bütün ihtişamı geri getireceğine inanmalarına yol açtı.»[39] diye yazmıştı.

Marks, köylülerin ikili toplumsal karakterini ortaya koydu, onların dünya görüşlerinin iki yanlı — ihtilâlci ve tutucu — olduğunu, bir yandan kendi topraklarını ve bunun yarattığı geleneksel hayat tarzını korumak ve pekiştirmek öte yandan da bu şartlardan kurtulmayı istediklerini belirtti. Bonaparte'a geçici bir dayanak sağlayan, köylülerin tutucu özlemleriydi. Bonaparte hanedanı «köylülerin aydınlığını değil batıl itikatlarını; akıllarını değil önyargılarını; geleceğini değil geçmişini temsil etmektedir.»[40] Küçük topraklı köylünün kaçınılmaz çöküşü ve tefecilerin tutsağı haline gelişi köylünün «*ideés napoléonniens*» [napolyonvari düşünceler - ç.] den kurtuluşunu eninde sonunda zorunlu hale getirecekti. Köylünün önyargıları onu Bonaparte hanedanını desteklemeye sürüklediği gibi aklı, çıkarlarının bilincinde olması da işçilerle ortak eyleme girmeye zorlayacaktı. «Bu yüzden köylüler, görevi burjuva düzenini yıkmak olan şehir proletaryasında kendi tabiî müttefiklerini ve önderlerini bulurlar.»[41]

Marks, köylüler sayesinde «proletarya ihtilâlinin, onlar olmaksızın yapacağı solonun bütün köylü ülkelerinde bir kuğu şarkısına döneceği, koroyu kazana[cağını]»[42] belirtmişti.

Böylelikle Marks'ın bu eserinde proletaryanın önder rolünü oynadığı işçi-köylü ittifakına ilişkin daha kapsamlı bir öneriyi ortaya koyduğunu görürüz. Marks, bu düşünceyi dört yıl sonra ihtilâlci mücadelenin bu ülkedeki geleceğine ilişkin olarak Almanya şartlarına uygulayarak geliştirecekti. 1856 Nisan'ında şöyle diyordu: «Almanya'da her şey proletarya ihtilâlinin köylü savaşının ikinci baskısıyla desteklenmesi imkânına dayanmaktadır. O zaman her şey harikulâde olacaktır.»[43]

On Sekiz Brumaire'de ihtilâl teorisi daha da ileri götürülmektedir. Marks ihtilâlin toplumsal süreçlerin hızlandırıcısı olduğu ve onları «kısaltılmış ... bir metod» la geliştirdiğinin üzerinde bir kere daha önemle

(39) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 479.
(40) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 480.
(41) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 482.
(42) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 484.
(43) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 92.

durmaktadır. Burjuva ve proleter ihtilâlleri arasına çok daha derin bir ayırım getirir. Birincilerin, yani burjuva ihtilâllerinin «ömürlerinin kısa sürmüş olmasına ve kısa zamanda zenith noktasına ulaşmış olmalarına» rağmen proletarya ihtilâlleri kısa süreli patlamalar değil temelli toplumsal değişmelerin gerçekleştiği uzun süreçlerdir. Bu ihtilâller «kendilerini sürekli olarak eleştirirler» başka bir deyişle «ilerleyişleri boyunca sürekli olarak gelişmelerini kesintiye uğratır, tamamlanmış olana yeniden geri dönerek onu tazelemek ve canlandırmak için ilk girişimlerinin.... yetersizliklerini acımaksızın didik didik ederler»[44] ve ilerlemek için yaptıkları durmak dinlenmek bilmez uğraş onların başlıca özelliğidir.

Marks'ın *On Sekiz Brumaire*'de formüle ettiği proletarya ihtilâlinin burjuva devletine karşı tavrı muazzam bir önem taşımaktadır. 1848 - 1849 ihtilâlcilerinin tecrübelerinin gücü üzerinde Marks ilk defa burada muzaffer proletaryanın eski devlet makinesini parçalamasının gerekli olduğu sonucunu çıkarır. Örnekler vererek Fransa'daki askerî-bürokratik devlet makinesinin gelişimini adım adım izledikten sonra «bütün ihtilâller bu makineyi yıkacaklarına mükemmelleştirmişlerdir»[45] der. Proletarya ihtilâlinin tamamen farklı cinsten bir iktidara ihtiyacı vardır ve bu yüzden emekçi kitleleri ezmekte kullanılan temelde sömürücü olan araca el sürmeksizin burjuvazinin mevcut devlet makinesini olduğu gibi alıp harekete geçiremez. Bu nedenle proletarya ihtilâlinin görevi «bütün yıkıcı güçlerini buna [devlete - ç.] karşı bir araya getirmektir.»[46]

Bu sonuçları çözümleyen Lenin: «Bu dikkat çekici tartışma ile birlikte Marksizm «*Komünist Manifesto*'ya nisbetle ileriye doğru muazzam bir adım atmaktadır. *Komünist Manifesto*'da devlet meselesi henüz oldukça soyut bir şekilde, en genel terimler ve ifadelerle ele alınmaktadır. Yukarıya alınan pasajda ise mesele somut bir şekilde ele alınmıştır ve varılan sonuç çok kesin, çok belirgin, çok pratik ve çok sarihtir: bütün önceki ihtilâller devlet makinesini, yıkılması parçalanması gerekirken mükemmelleştirmişlerdir.

«Bu sonuç Marksist devlet teorisindeki birinci ve temel noktadır»[47] diye yazmıştı.

Marks, *On Sekiz Brumaire* üzerinde çalışırken kendi sınıflar ve sınıf mücadelesi öğretisi ile sınıf çelişmelerini kabul eden burjuva ekonomist ve tarihçilerinin görüşleri arasındaki temel ayrılığı daha iyi kavradı. Var-

(44) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 401.
(45) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 477.
(46) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 477.
(47) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 25, S. 406.

dığı sonuçları Weydemeyer'e yazdığı 5 Mart 1852 tarihli mektupta ortaya koymuştu: «Ve şimdi bana göre, modern toplumda sınıfların varlığının ve bu sınıflarının birbirleriyle mücadelelerinin keşfi konusunda benim hiç bir payım bulunmamaktadır. Benden çok önceleri burjuva tarihçileri sınıf mücadelesinin tarihî gelişimini, burjuva ekonomistleri de sınıfların ekonomik anatomilerini belirlemişlerdi. Benim yeni olarak yaptığım 1) *sınıfların varlığının, üretimin gelişmesindeki tarihi bakımdan özgül aşamalara* bağlı olduğunu, 2) sınıf mücadelesinin zorunlu olarak *proletarya diktatörlüğüne* yol açtığını, 3) bu diktatörlüğün kendisinin de ancak *sınıfların ortadan kaldırılmasından* ve *sınıfsız topluma* geçişten ibaret olduğunu kanıtlamaktır.»[48]

KÜÇÜK BURJUVA DEMOKRASİSİNİN ELEŞTİRİSİ. *GÖÇMENLER ARASINDAKİ BÜYÜK ZEKÂLAR* BROŞÜRÜ

Marks, proletarya ihtilâlcilerinin ideolojik ve taktik ilkelerinin saflığını muhafaza etmek için çok çalıştı ve bunları burjuva ve küçük burjuva etkisinden korumak için bazı adımlar attı. Göçmenler arasındaki çeşitli demokratik unsurların gürültülü patırtılı eylemleri demokratik hareket ve işçi sınıfı hareketine çok zarar veriyordu. Londra'da İsviçre'de ve ABD'deki küçük burjuva göçmenler yakında bir ihtilâlci patlamanın olacağını müjdeleyen gümbürtülü bildiriler yayınlıyorlar ve ihtilâl sırasında çok kötü başarısızlıklara uğramış olan önderlerinin prestijlerini sunî yollardan yükseltmek için komiteler ve geçici hükümetler kuruyorlardı.

Marks ve Engels küçük burjuva göçmenlerinin «yol gösterici ışıklarının» gerçek yüzünü göstermek için bunların maceracı eylemlerinin yazılı olarak gösterilmesinin gerekliliğine inanıyorlardı. Göçmenlerin önderleri ve onlarla ittifak halindeki *Sonderbund* önderlerinin komünistlere yönelttikleri rezilce saldırılar, iftiralar, imalar da onları bu işe girişmeye zorluyordu.

Marks ve Engels 1851 baharında Fransa'daki Şubat ihtilâlinin üçüncü yıldönümünü kutlamak için düzenlenen ve Eşitlerin Yemeği olduğu iddia edilen toplantının sorumlularını teşhir etmek için basında bir makale yazdılar. Toplantıyı düzenleyen Willich ve öteki organizatörler Blanquin'in toplantıya hitaben yazdığı ve hapis bulunduğu Belle Isle'den ka-

(48) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 69.

çırdığı Ledru-Rollin ve Louis Blanc da dahil olmak üzere Fransız Geçici Hükümetinin haince davranışını teşhir eden yazısını dinleyicilerden gizlemişlerdi. Marks ve Engels bu yazıyı İngilizce ve Almancaya çevirerek bunun «Eşitlerin Yemeği» inde uğradığı horlamaya değinen bir önsöz yazmışlardı.

Marks bazı mektuplarında da küçük burjuva göçmen önderlerini kariyerizm ve popularite meraklarından ötürü şiddetle eleştirmişti. Ama onlar daha da ileri giderek gelecekteki cumhuriyet hükümetlerindeki başlıca mevkileri aralarında pay ediyorlardı. Marks da onların şipşak ihtilâl yapmak üzere tasarladıkları Alman - Amerikan gezici ihtilâlci para fonu düşüncelerini, maceracılıklarını alaya aldı.

1852 Nisan'ında Marks Engels'le birlikte bu önderlere karşı özel bir broşür yazmaya karar verdi. İkisi de Mayıs ve Haziran içerisinde çoğunluğunu Marks Manchester'de kalırken birlikte yazdıkları uzun, polemik biçiminde bir eser üzerinde çalıştılar. Bu eserlerine *Göçmenler Arasındaki Büyük Zekâlar* adını vermişlerdi Temmuz başlarında el yazısı metin Almanya'da baskıya verilmek üzere önde gelen Macar ihtilâlcileriyle temasta olan ve kendilerine yardım eden Macar göçmeni Janos Bangya'ya verilmişti. Ancak çok geçmeden Bangya'nın bir polis ajanı olduğu ortaya çıktı. (Marks sonraları ona basında pek çok kereler saldırdı.) Bangya elyazmasını Prusya polisine sattı ama özgünü Marks'ın kendisinde duruyordu. Bunu Almanya'da ve başka yerlerde özellikle Amerika'da bastırtmak için girişimlerde bulundu. Ancak başarılı olamadı ve bu eser ilk olarak 1930 yılında Sovyetler Birliği'nde basıldı.

Broşür boş laflarla ve sahte-ihtilâlci dedikodularla uğraşmayı âdet edinmiş olan 1850'lerin küçük burjuva Alman göçmen çevrelerinin harikulâde bir şekilde hicvedilmesidir. Yüce ihtilâl davasının her türden bayağılaştırılmalarının kararlı bir şekilde eleştirilmesidir. Kitapçık göçmenler arasındaki «büyük zekâların» parlak portrelerinin resmî geçit yaptığı, izledikleri yolların sakatlığının açığa vurulduğu, manevî dünyalarının fukaralığının ve bayağılığının, siyasî bakımdan güvenilmezliklerinin gösterildiği bir galeri gibidir. Alman küçük burjuva göçmen önderlerinin günlük hayatlarının kısaca bir görünüşünü verir ve ilkeler üzerindeki tartışma perdesinin arkasında «kurbağalarla kediler arasındaki bir savaş» tan başka bir şey olmadığını çeşitli gruplar arasındaki ağız kavgalarından başka bir şey bulunmadığını gösterir. Kitapçık her türlü boş lafın, kişilik kavgalarının ve ihtilâlci şiarlarla yapılan demogojik spekülasyonların yerilmesidir.

Bu önderlerin — Kinkel, Struve, Ruge ve Heinzen — davranışlarını

özellikle tehlikeli hale getiren şey «hükümetlerin Almanya'da birçok insanı tutuklamak ve ülke içindeki her türden hareket üzerindeki baskıları artırmak ve Londra'daki lânet olası korkulukları kullanarak Alman burgherlerini dehşete düşürmek için arayıp da bulamadığı»[49] gerekçeleri sağlamalarıydı.

Marks ve Engels yazdıkları broşürde gizlilik nedeni ile Komünist Lig'deki bölünmeyi ve fraksiyoncularla aralarındaki ayrılığı açıkça tartışamamalarına rağmen sekter Willich - Schapper grubunu göstermek imkânını da buldular. Göçmen önderler galerisine Willich'in de bir portresini koymalarının nedeni buydu. Böyle yapmakta tamamen haklıydılar çünkü onun küçük burjuva görüşleri öteki «büyük zekâlar» ınkinden, eğer böyle bir farklılık bulunduğu söylenebilirse çok az farklıydı. Marks ve Engels Willich'in ihtilâlci hareketin karşı karşıya kaldığı büyük taktik ve stratejik görevleri kavrama yeteneğinden yoksun olduğunu gösterdiler ve onu bir sürü katı fikre sahip olan, hareketin bütününün çıkarlarını küçük bir sekter grubunun amaçlarına bağlı kılmaya çalışan darkafalı, inatçı bir fanatik olarak takdim ettiler.

KÖLN KOMÜNİSTLERİNİN MAHKEMESİ

1851 yılı Mayıs ve Haziran aylarında Almanya'da bir tutuklama dalgası başladı. Tutuklamanın kurbanları arasında Nothjung, Bürgers, Daniels, Hermann Becker, Rözer ve Lessner gibi Komünist Lig aktivistleri bulunuyordu. İhtilâlci hareketi ezmeye yönelen gerici güçler darbelerini herkesten çok Marks ve Engels'in takipçilerine yöneltmişlerdi çünkü polisteki en uzak görüşlü unsurlar, mevcut sisteme yönelen asıl tehdidin çeşitli göçmen gruplarının ultra-ihtilâlci laflarından değil Marks'ın çevresinde toplanmış olan çok gizli bir şekilde ve kendilerini adayarak çalışan proletarya ihtilâlcilerinden geldiğinin farkındaydılar. Berlin'in polis şefi Hinckeldey 1852 Nisan'ında yazdığı gizli raporda: «Şimdi artık şunu tamamen haklı olarak söyleyebiliriz ki, Marks - Engels partisi bütün öteki göçmenlerin, ajitatörlerin ve merkez komitelerinin üzerindedir zira bilgi ve akıl bakımından en güçlü olanların onlar olduğundan şüphe yoktur. Marks'ın kendisi kişi olarak çok iyi tanınmaktadır ve herkes onun tırnağının ucunda bile ötekilerinin hepsinin kafasında bulu-

(49) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 8, S. 319.

nandan daha fazla entellektüel güce sahip bulunduğunu bilmektedir»[50] diyordu.

Prusya hükümeti Komünist Lig'in «vatana ihanet karakteri taşıyan bir komplo»ya karışmış oldukları gerekçesi ile tutuklanmış olan üyelerinin Köln'de yargılanmasına karar vermişti. Yargılananların sayısı kasıtlı olarak geniş tutulmuştu zira Prusya otoriteleri bunu işçi örgütlerini ve demokratik hattâ liberal muhalefeti de ezmek için bir bahane olarak kullanmak niyetinde idiler.

Davanın asıl örgütleyicisi bir polis yetkilisi olan Stieber'di ama yüksek rütbeli bazı şahısların bu arada kralın kendisinin de işin içinde parmakları bulunuyordu. Stieber ve adamlarına sanıklara yüklenen suçların uydurma delillerini imal etme görevi verilmişti ve Stieber Fransa'nın ve öteki ülkelerin polisleri ile birlikte çalışıyordu. Verdiği gizli görevler Londra'da bir grup casus tarafından yerine getiriliyordu. Casuslar arasında Prusya elçiliğinin ataşelerinden Greiff, bir tüccar olan Fleury ve bir ticarethanede tezgâhtarlık yapan Hirsch vardı. Londra'da oturan belli başlı Komünistler sürekli takip altında tutuluyorlardı, Hirsch 1851 Aralığında Komünist Lig'in Londra Bölgesi ile temasa geçmeyi başardı ama çok geçmeden polisle bağları bulunduğundan şüphe edilince nefretle oradan kovuldu. Marks ve arkadaşları gizliliği daha da artırarak Lig'in haftalık toplantılarının yerlerini ve saatlerini değiştirdiler.

Polis provokatörlerinin işleri Willich-Schapper grubunun ihtiyatsız davranışları ve partinin belgelerini ve sırlarını gözetmekteki dikkatsizlikleri yüzünden çok kolaylaşıyordu. 1851 yazında bir Prusya polis ajanı *Sonderbund*'un arşivlerini Londra'dan çalmayı başardı. Aynı yılın sonbaharında Fransa ve Prusya polisi birlikte, *Sonderbund*'la bağı olan kişilerin de içinde oldukları bir «Fransız - Alman» komplosu hakkında uydurma bir dava imal ettiler. Bu vakıalara ve çalınan belgelere bakan polisler ve savcılar Marks ve Willich'in takipçilerinin yalnızca kişisel meselelerde ters düştüklerine ve ortak bir taktik zemin üzerinde bulunduklarına bu nedenle de Köln davası sanıklarının Willich-Shchapper grubunun bütün ifade ve belgelerinden de sorumlu sayılmalarına karar verdiler.

Bunun da ötesinde Prusya polisi Hirsch'e, Fleury ve Greiff ile birlikte Köln Merkez Komite üyelerinin tutuklanmasından sonra Marks'-

(50) K. Oberman, **Zur Geschiste des Bundes der Kommünisten,** 1849 bis 1852, Berlin, 1955, S. 92.

ın Londra'da kurduğunu ileri sürdükleri Merkez Komitenin sahte tutanak defterlerini imal etmelerini emretti. Bu «Özgün Tutanak Defteri»ndeki delillerin gücü karşısında Prusya polisi ve yargı makamları hayalî anti-hükümet komplolarının ucunun Londra'da bulunan Marks'a dayandığını kanıtlayabileceklerini umuyorlardı.

Köln'deki on bir Komünist'in mahkemesi 4 Ekim 1852'de bütün sahte delillerin toplanmasına kadar başlayamadı.

Komünistlerin tutuklandıklarını öğrendikten sonra Marks yoldaşlarına karşı yapılan uygulamaları yakından izledi. Almanya ile Kölnlü bir avukat olan ve mahkemede savunma tanıklığı yapacak olan Adolph Bernbach aracılığı ile sürekli temas kurdu ve durumları hakkında sürekli bilgi aldı. Aylar boyunca Marks ve Engels mücadele arkadaşları olan sanıklara yardım etmek ve Prusya hükümetinin ve Prusya polisinin sakat metodlarını ve keyfî tutumunu teşhir etmek için çaba sarfettiler. 1 Aralık 1851'de Marks Paris basınına bazı açıklamalar gönderdi ama ertesi gün gerçekleşen Bonapartist darbeden ötürü bunların basılması mümkün olmadı. 1852 Ocak ayı sonunda Marks ve Engels burjuva gazeteleri *The Times* ve *Daily News*'a sanıklara yapılan kötü muameleyi ve Prusya yargı makamlarının, delillerin bir iddia düzenlenebilmesi için yeterli bulunmadığı kararına rağmen yeni bir dava açılmasını emrederek kanunları ihlâl ettiklerini anlatan birer mektup yazdılar. Ancak bu mektuplar da basılmadı.

Marks Köln'de jüri önüne çıkarıldıkları zaman yoldaşlarını desteklemekte çok daha kararlılık gösterdi. Marks ve Engels Prusya makamlarını basında gösterme imkânını en sonunda buldular: 28 - 30 Ekim tarihleri arasında beş İngiliz gazetesi Wolff ve Freiligrath'ın da imzaladıkları açıklamaları yayınlıyordu. Açıklama, mahkemeleri «Prusya adlî siyasetinde bile eşi benzeri bulunmayan polis hileleri, yalancı tanıklar, belge uydurması, belge tahrifi, hırsızlık vbg.»[51] den başka bir şey olmadığını bildirerek gösteriyordu.

Mahkeme boyunca sanıkların savunmaları her bakımdan Marks'ın ellerinde toplanmıştı. Marks hemen her gün Köln Komünistlerine en etkili bir şekilde yardım edebilmek için gereken yolların neler olabileceğini Engels'e yazıyordu. Marks sanıkların kendilerine yöneltilen suçlamaları reddebilmeleri için gereken haberleri Köln'e gönderip oradan haber alma işini, çeşitli engellemelere ve Prusya polisinin gizli denetimine rağmen örgütlenmekte bir ihtilâlci yer altı mücadelecisi ola-

(51) **The People's Paper,** No. 26, 30 Ekim 1852.

rak büyük bir yetenek ve yaratıcılık gösterdi. Bütün yazışmalarının tetkik ve kimilerinin de müsadere edildiğinin farkında bulunduğundan mektuplarını ve gerekli malzemeleri Frankfurt, Düsseldorf, Paris ve başka şehirler yoluyla; mektupların yerine vardığından emin olabilmek için genellikle birkaç ayrı kopya halinde gönderiyordu. Polis hafiyelerini yanıtmak için Engels'in sağladığı adreslere Londra'dan değil de daha çok Manchester'den ya da öteki şehirlerden ticarî yazışmalar şeklinde mektuplar gönderiyordu. Marks bu şekilde Köln'deki tutuklanmamış olan arkadaşlarını suç imal etmek için kullanılan bütün sistemi savunmalarında gösterebilmeleri için gerekli malzeme ile donatıyordu. Böylece mahkemedeki savunmanın gidişini gerçekte o tayin etmiş oluyordu.

Marks'ın mahkemenin sürdüğü beş hafta içerisinde, içinde bulunduğu yüksek gerilimli atmosferi Jenny, Komünist Lig'in Amerika'ya göç etmiş üyelerinden biri olan Adolf Cluss'a 28 Ekim 1852'de yazdığı bir mektupta tarif etmişti. Şunları yazıyordu: «Marks partisinin gece gündüz faaliyette olduğunu ve elleri, ayakları ve kafası ile çalışmakta olduğunu tahmin edersin herhalde... Şimdi burada gerçek bir büromuz var artık. İki ya da üç kişi durmaksızın yazıyor, ötekiler girip çıkıp haber taşırlarken başkaları da yazarların yaşayabilmeleri ve bütün o köhne resmiyet dünyasının yüzüne skandalın kanıtlarını çarpmaları için birkaç peniyi bir araya getirmek için ceplerini karıştırıyorlar. Bunlara üç yaramaz çocuğun şarkı söyleyip ıslık çalarak, öfkeli yaşlı babalarından ikide birde azar işitmelerini de ekleyebilirsin.»[52]

Marks Prusya hükümetinin iddiaları mahkeme açılıncaya kadar kesin bir gizlilik altında tutmasına rağmen mahkemenin iç işleyişini ve delillerin gizli kaynaklarını keşfetti. Parmağını hemen, yıkıcı darbesini indireceği en güçsüz noktalara bastı. Dava hakkındaki gerçekleri anlatan Alman gazetelerinin alır almaz avuklara düşüncelerini ve gerekli olan bilgileri aktarmak için mektup yazdı.

Sanıkların bir komploya karışmış oldukları yolundaki iddiaları çürütebilmek için Marks, Avukat Schneider II.'ye Komünist Lig'in belgeleri ile *Sonderbund*'un belgelerini nasıl ayırdedeceğini ve bunlar arasındaki temel farklılığı nasıl göstereceğini anlattı. Köln'e sanıkların ve Komünist Lig'in, bu sözde «Fransız - Alman» komplosu ile bir bütün olarak kesinlikle hiç bir ilgilerinin bulunmadığını kanıtlayan delileri gönderdi. Marks en önemli şeyin Stieber'in suçun en büyük delili olarak 23 Ekim'de sunduğu «Orijinal Tutanak Defteri»nin uydurma olduğunun

(52) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 28, S. 640, 642.

teşhiri olduğuna inanıyordu. Marks avukatların, gerçekte sahte kayıtları hazırlayan kişi olan Hirsch'in elyazısının taklidini ve Stieber tarafından söz konusu olan kayıtları tuttukları ileri sürülen Lig üyeleri Liebckneth ve Rings'in elyazılarının taklitlerini ve daha birdizi başka belgeyi kullanmanın iğrenç bir sahtekârlık olduğunu kanıtlamalarına yardımcı oldu. Marks sayesinde Stieber ve davanın öteki düzenleyicileri gerçekten savunma avukatları tarafından köşeye sürülmüşler ve Kamu Savcısı Saedt, Tutanak defterinin «inanılmaz» olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı.

Marks ve Engels savunmanın, tutuklu Komünistlere yöneltilen, Prusya polisinin ve adlî makamlarının düzenlemek için on sekiz ay uğraştıkları suçlamaları çürütmesine yardımcı oldular. Marks Londra'dan Köln'e gönderilen suçlama malzemesinin hükümetin bütün sahtekârlığının ortaya çıkarılmasında bir kaynak görevini de gördüğünü yazmıştı.

Ne varki suçlayıcı delillerin yokluğuna dağmen suçlananlar 12 Kasım 1852'de mahkûm edildiler. Marks'ın yazdığı gibi onlar gerçekte «Jüri tarafından temsil edilen egemen sınıfların karşısına dikilen silâhsız proleterya»[53]yı kişiliklerinde temsil ettikleri için mahkûm edilmişlerdi. Komünistlerin beraat edemelerini garanti altına almak için hükümet altı gerici Junker'den, malî aristoksasinin dört üyesinden ve iki yüksek rütbeli devlet memurundan derlenen bir jüri atamıştı — Rhine Eyâleti tarihinde daha önce eşi görülmemiş bir jüri. Sanıklardan yedisi bir kalede çeşitli süreler için yatacakları hapis cezalarına çarptırılmışlardı. Bürgers, Nohtjung ve Röser altışar seneye, Reiff, Otto ve Becker beşer seneye ve Lessner üç seneye çarptırılmışlardı. Dördü ise— Daniels, Klein, Jacobi ve Ehrhard— beraat etmişlerdi.

Mahkemenin ardından Londra'da Marks'ın inisiyatifiyle mahkûmlara ve ailelerine maddî yardım yapmak amacıyla bir komite kurulmuştu. Komitede Marks'ın dostlarından çoğu da vardı. Komite adına Marks 7 Aralık 1852'de ABD işçilerine her bilinçli işçinin proleteryanın ön saflarında döğüşen unsurlarının hayatlarının kolaştırılmasına yardımcı olmasının bir görev olduğunu söyleyen bir çağrı yazdı.

Marks Prusya hükümetinin Komünist harekete karşı mücadele ederken kullandığı metodları gösteren bir broşür yazmanın da kendi üstüne düşen bir parti ödevi olduğuna inanıyordu. Bu düşünce aklına ilk defa mahkemeler sırasında gelmişti. Bunu Ekim ayı sonlarında yazmaya başladı ve 1852 Aralığı başlarında bitirdi. Sert bir hiciv şeklinde yazmış ol-

(53) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 8, S. 469.

duğu bu broşürü *Köln Komünistlerinin Mahkemesi Hakkında Açıklamalar* diye adlandırdı. Kendisi ve ailesi o sıralar olağanüstü yoksulluk çektiklerinden yazısını çok güç şartlar altında yazmak zorunda kalmıştı. 7 Aralık 1852'de broşürü ABD'de basacak olan Adolf Cluss'a yazdığı bir kartta Marks, «Broşürdeki mizahı, yazarın pantalonlarının ve pabuçlarının olmamasından ötürü neredeyse eve hapsolduğu ve hattâ ailesinin gerçekten bunaltıcı bir yoksullukla karşı karşıya bulunduğunu öğrendiğin zaman daha iyi değerlendireceksindir. Dava beni daha da meteliksiz bıraktı çünkü para kazanmak yerine beş hafta boyunca hükümetin çevirdiği dolaplara karşı parti adına çalışmak zorundaydım. Buna ek olarak Ekonomi Politik'im için bir kontrat imzalamayı umduğum Alman kitapçılarından da tamamiyle ayrıldık.»[54] Broşür 1853 Ocağında Basle'da 2000 nüsha basıldı fakat Mart'ta Baden'in bir sınır köy olan Weill'den Almanya'ya gönderilmek üzere iken polis tarafından bütün baskı müsadere edildi. Amerika Birleşik Devletleri'nde ilkin bir demokratik Boston gazetesi olan *Neu-England-Zeitung*'da tefrika edildi, gazetenin yayımcıları tarafından da Nisan sonlarında ayrı bir broşür olarak basıldı. Ancak Boston baskısı ABD'deki Alman işçileri arasında ve Almanya'da adı oldukça duyulmuş olmasına rağmen geniş ölçüde dağıtılmadı ve ancak 1875 yılında yeniden basıldıktan sonra geniş bir okuyucu kitlesine sunulabildi. Marks, broşürünü yalnızca proletarya partisinin onurunu savunmak için cesaretle karşı koyan bir savaşı olarak değil, bu sahte davayı açan ve işçi sınıfının en önde gelen unsurlarını polis takibi altına sokanların insafsız bir savcısı olarak da yazmıştı. Komünistleri suçlamaya, mahkûm etmeye kalkışanların kendilerinin işledikleri suçları ortaya koyuyor ve bürokratik polis rejimi ile birlikte Prusya devletinin bütün rezilliklerini sergiliyordu. Prusya adaletinin taraflı olduğunu ve burjuva jürisinin «ayrıcalıklı sınıflar adına hareket eden davul kafalı bir askerî mahkeme, kanunların boşluklarını burjuva bilincinin genişliğiyle tıkamak için kurulmuş bir yargı mercii»[55] olduğunu kanıtladı.

Köln Komünistlerinin Mahkemesinden önce Marks gizlilik nedenlerinden ötürü Willch-Schapper grubu ile olan ayrılıkları hakkında herhangi bir yazılı açıklama yapmamıştı. Şimdi artık bu bölünme mahkeme raporları ile ortaya çıktıktan sonra bu kısıtlamalar ortadan kalkmıştı ve broşüründe bu grubun küçük burjuva kafa yapısını, voluntarist ve doğmatik görüşleri dile getirdiğini, maceracı ve komplocu taktiklerin iş-

(54) K. Marks, F. Engels, **Amerikalılara Mektuplar**, S. 51.
(55) K. Marks, F. Engels, **Werke**, Bd. 8, S. 470.

çi sınıfı hareketini kitlelerden koparıp bütün polis provokasyonları için elverişli şartlar yaratarak harekete zarar verdiğini ortaya koyuyordu.

KOMÜNİST LİG DAĞILIYOR
BİR PARTİ KURULMASI İÇİN YENİ MÜCADELE ŞEKİLLERİ

Komünist lig üyelerinin tutuklanmaları ve Köln Mahkemesi aslında Lig'in Almanya ve Kıtanın öteki ülkeleri için bir örgüt olarak sonunun geldiğini gösteriyordu.

Gericilik güçlendikçe Marks ve Engels Komünist Lig'in görevini tamamladığına ve varlığını eski şekli ile sürdürmesinin bir yararı olmadığına karar verdiler. Lig'in Londra Bölgesinin 17 Kasım 1852'de yaptığı bir toplantıda Marks'ın teklifi ile yerel örgütün dağıtılması yolunda bir karar alındı ve Lig'in kıtadaki varlığını sürdürmesinin bundan böyle amaçsız olacağı açıklandı. Bu bazı komünlerinin ve gruplarının Avrupa ve ABD'nin bazı bölgelerinde varlığını sürdürmesine rağmen Lig'in faaliyetlerinin son bulması demekti.

Ancak Marks Komünist Lig'in dağıtılmasının ileri görüşlü proleterlerin bir araya getirilmesi çabalarının sonu olmadığına inanıyordu. Yeni şartlar altında parti faaliyetleri, proleteryanın ihtilâlci kadrolarının yaratılması ve elde olanların korunması, hâlâ işlemekte olan işçi sınıfı örgütlerinin bulundukları yerlerde bu örgütlerle bağların sıklaştırılması ve bilimsel komünizmin yayılması için her fırsattan yararlanılması çizgisinde yürütülmeliydi.

Komünist Lig'in bütün iyi yanlarına rağmen Marks bunun her zaman için geçerli bir örgüt modeli olduğunda kesinlikle ısrar etmiyordu. Lig'in genel programı, taktik ve örgütsel ilkelerinin çoğu her zaman geçerli olabilecek bir öneme sahipti, ancak bunlar bir bütün olarak proleteryanın kurtuluş hareketinin ilk aşamalarında, hareket henüz ideolojik olarak yeterince olgunlaşmadığı ve örgütsel bakımdan zayıf olduğu bir zamanda ve hareketin en ileri üyelerinin büyük sınaî girişimlerin işçilerinden değil işçileşme sürecindeki lonca zanaatkârlarından oluştuğu bir sıradaki proleter partisi kurma girişimlerini yansıtıyordu. Bunlar Lig'in neden çok az üyeye (400 civarında) sahip olduğunu açıklamaktadır. Marks ve Engels Lig'i daha geniş, daha sağlam ve daha etken bir proleter örgütünün çekirdeği haline getirme çabalarında hep başarısızlığa uğramışlardı. Ama bu işçi sınıfına proleterya kitlelerine erişilmesi gereken bir hedef, bir yol gösteren gerçek bir kılavuz olarak bir proleter

partisinin kurulması yolunda atılmış ilk ve belki de en önemli adımdı. Şimdi önlerinde yeni tarihî şartlara uygun yollarda ve şekillerde kararlı olarak mücadele etmek bulunuyordu.

Marks, Engels ve takipçileri bu uğraşa Komünist Lig'in ideolojik mirasını temel olarak, onun proletaryanın kurtuluş mücadelesindeki önemli rolünü vurgulayarak ve Lig'in faaliyeti ile işçi sınıfı hareketinin daha sonraki ilerleyişi arasındaki bağları geliştirerek devam ettiler. Lig işçi sınıfı hareketinin şafak vaktinde, ideolojik bayrağı olarak bilimsel komünizm ilkelerini ilan eden ve bu ilkeleri proleterler arasında yayan ilk proleter örgütü idi. Programı olarak aldığı ölümsüz *Komünist Parti Manifestosu* ve *Manifesto*'daki fikirlerin yayılması Lig'in proletarya mücadelesinin ilerlemesi için yol üzerindeki engelleri temizlemesine yardımcı oldu.

Bilimsel komünizm temeli üzerinde ortaya çıkan ve bilimsel komünizm ile işçi sınıfı hareketinin birleşmesinin başlangıcını temsil eden, proleter partisinin ilk tarihî şekli olan Komünist Lig daha sonraları kurulan büyük ölçekli ihtilâlci işçi ve Komünist örgütlerinin öncüsüydü. Lig yalnızca Alman işçilerini bir araya getirmekle kalmadı, en ileri ihtilâlci öğretiyi kendisine siyasî platform edinerek ileri proleter unsurların enternasyonal ölçekteki birliğini başlatan ilk kıvılcım oldu. O, proletaryanın ilk enternasyonal Komünist örgütü ve Birinci Enternasyonal'in öncüsüydü.

Komünist Lig'in proletarya ihtilâlcilerinin ilk çekirdeğinin yaratılmasında büyük bir payı vardı. Engels Lig'in ihtilâlci mücadelede yer alanlar için mükemmel bir okul olduğunu yazmıştı. Lig saflarından daha sonra Birinci Enternasyonal'i kuran birçok insan çıktı.

Marks ve Engels'in kendileri Komünist Lig'deki faaliyetlerinden büyük bir yarar gördüler. Lig onların proletarya mücadelesinin stratejist ve teknisyenleri olarak büyük yeteneklerini sergilemeleri fırsatını yarattı, örgütçüler ve propagandistler olarak tecrübe kazanmalarına yardımcı oldu. Marks'ın işçi sınıfının ilk komünist örgütlenmesinin önderliğini yapması, 1848 ve 1849 ihtilâllerinde olduğu gibi onun hayat ve siyaset tecrübesini muazzam ölçüde artırdı ve enternasyonal kitlesel proletarya hareketinin başına geçmesine yardımcı oldu.

GERİCİLİK YILLARI

Marks'ın kendisinin ifade ettiği gibi, en barışçı gögörünüşte 'aylak' geçen zamanlarda... Marks ihtilâlin yaklaştığını hemen sezinler ve proletaryayı ileri ihtilâlci yükümlülüklerinin gerektirdiği bilinç düzeyine yükseltirdi.

V. I. Lenin

GERİCİLİĞİN VE YOKSULLUĞUN BASKISI ALTINDA

1850'lerde Avrupa'da şahakalkan gericilik saltanat sürüyordu. Birçok devlette mutlakiyetçi rejimler yeniden kurulmuşlar, Prusya'da olduğu gibi şuralarından buralarından temsilî kurumların artıklarıyla tutturulmuşlardı. Demokratik basın ve işçi sınıfı basını ezilmiş ve işçi dernekleri yerle bir edilmişlerdi. Proletarya güçlerini birleştirebilmesi için bütün legal imkânlardan yoksun bırakılmıştı. «*İgni et aqua* [ateş ve su - ç.], basın, konuşma ve örgütlenme özgürlüğü zorla elinden alınmıştı».[1]

Gericiliğin Kıtada kazandığı zafer burjuva-aristokrat İngiltere'nin günlük hayatında da etkisini göstermeye başlamış, iki hâkim parti —Whigler ve Troyler (Liberaller ve Muhafazakârlar - ç.)— her türden ilerici değişime karşı direnmeye başlamışlardı. Siyasî göçmenlerin iltica haklarına doğrudan el uzatmayı göze alamamakla birlikte onları kendi despot hükümetlerine teslim etmekle korkutuyorlardı. Bu göçmenlerin çoğu sürekli polis denetimi altında idi ve gerici basın onları tehlikeli yaratıklar olarak göstermeye çalışıyordu.

(1) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 8, S. 461....

Marks'ın kendisi de gericiliğin pençesini sırtında hissetmeye başlamıştı. İngiltere dışında hemen hemen her yerde gemlenmiş bulunan ihtilâlci basın aracılığı ile proletarya kitlelerine seslenme olanağından yoksundu.

Kendisine ait bir yayın organı çıkartabilmek için gerekli parayı bir türlü bulamıyordu, öteki ülkelerdeki ihtilâlci işçilerle ve ihtilâlci yoldaşları ile temas kurabilmesi de çok güçleşmişti. Polis kovuşturması yüzünden zaten çok güç olan büyük çaplı eserlerin basılması şimdi tamamen imkânsızlaşmıştı. Becker'in Marks'ın eserlerinden bir koleksiyonu yayınlama tasarısının 1850'de başarısızlığa uğramasından sonra —Becker yalnızca Marks'ın 1842'de yazdığı iki yazıyı içeren tek bir cildi yayımlamayı başarabilmişti— yayıncıların Marks'ın yazdığı herhangi bir şeye ellerini bile sürmeyi reddettikleri bir dönem başladı.

Marks uzun bir zaman boyunca hemen hemen hiç bir düzenli gelir elde edemedi ve bu Marks ailesi için çok güç bir dönem oldu. Engels elinde ne varsa onu paylaşıyordu ama Ermen ve Engels firmasının Manchester'deki bürosunda çalışan bir kâtipten başka bir şey olmadığı için onun eline geçen para da çok önemsizdi. 1851 yazına kadar ancak *New York Daily Tribune*'nün muhabiri olabildi ama kazandıkları çok azdı ve düzensizdi. Marks ne borçlarını ödeyebiliyor ne de ailesi için yeterli gelir sağlayabiliyordu.

Yıllar boyunca Marks büyük bir yoksulluk içinde yaşadı. Kimi zaman evde tek bir peni bile olmaz, bu yüzden aile gazete, kâğıt, pul, ilâç ve doktor olmaksızın yaşamaya çalışırdı. Bazan Marks elbise ve pantolonları rehine verilmiş olduğu için dışarı çıkamazdı. Ailenin hemen hemen hiç bir şeyi olmadığından haftalar boyu ekmek ve patatesle karın doyurmaya çalışırlardı. Kendisine borç verenler kişisel eşyalarını haczetmek için eve icra memurunu göndermekle tehdit ederek hayatını zehir ederlerdi.

Marks, ailesinin gelirlerini artırabilmek ve en gerekli ihtiyaçlarını sağlayabilmek için yaptığı boşuna çabalardan, para işleriyle uğraşırken kaybettiği zamandan, ilerde almayı düşündüğü telif haklarını göstererek borçlanmaktan ve borç ödemekten çok sıkıntı çekiyordu. Böylesine bir sıkıntılı anında şunları yazmıştı: «En kötü düşmanının bile sekiz haftadan beri saplanmış olduğum bu batağa saplanmasını istemem. Aklım da büyük bir hiddetle bölünüyor ve çalışma kapasitem ufacık ihtiyaçlar yüzünden gittikçe azalıyor».[2]

(2) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 343.

Marks ailesi çok güç şartlarda yaşıyordu çünkü Marks uzun bir zaman kendilerine uygun bir kira evi bulamamıştı. 1849 sonbaharından 1850 Nisan'ına kadar güneydoğu Londra'da Chelsea'da Anderson Sokağı 4 No.'daki küçük bir dairede tıkılıp kalmışlardı. Marks'ın dördüncü çocuğu, oğlu Heinrich Guido 5 Kasım 1849'da orada dünyaya geldi. Ev sahibi kadın kiranın artırılmasını isteyip de bu gerçekleşmeyince onlara evi kiralamaktan vazgeçti ve Marks ailesi gerçekten trajik şartlar altında evden çıkmak zorunda kaldı. 20 Mayıs 1850'de Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta Jenny: «Paramız olmadığı için... iki icra memuru geldiler ve elimde kalan birkaç şeyi, yatakları, ipek örtüleri, elbiseleri, herşeyi hattâ çocukların en güzel oyuncaklarını bile onlar orada gözyaşları dökerken alıp götürdüler. İki saat içinde ne var ne yoksa onları da alacaklarını söyleyerek tehdit ettiler. Ve ben orada çıplak döşemenin üzerinde titreyip duran çocuklarım ve ağrıyan göğsümle kalakaldım.»[3] diyordu.

Marks ev sahibesiyle arasını düzeltmek için arkadaşlarından biraz para bulmayı başardı böylelikle de eşyasını rehinden kurtarabildi ama onlar da eczacıya, kasaba, fırıncıya ve öteki alacaklılara olan küçük borçları ödemek için hemen satıldılar.

Marks ailesi Leicester Sokağındaki bir Alman otelinde geçici bir sığınak bulabildi. 1850 Haziran başlarında Dean sokağı 64 No.'ye bunun ardından da 1850 Aralığında 28 No.'daki iki katlı küçük bir daireye taşındılar. Bu daire pek de iyi bir ünü olmayan ve 1854 salgınında başlıca kolera yataklarından biri olan kalabalık Soho meydanındaydı. Oralarda rutubetli ve karanlık pansiyonlarda birçok Fransız ve İtalyan göçmeni yaşamaktaydı. Marks ve ailesi de aynı yerlerde aşağı yukarı altı yıl geçirdiler. Ön taraftaki oda çalışma ve oturma odası olarak, arka oda da bütün ailenin yatak odası olarak kullanılıyordu. Ancak 1856 güzünde Jenny'e ölen annesinden küçük bir miras geldiği zaman Londra'nın güneybatı banliyölerinde bir küçük ev kiralayabildiler. Orada, Graftor Terrace 9 No. (daha sonra 46), Maitland Park; Haverstock Hill'de, Londra'nın daha iyi bir kısmında 1864 Mart'ına kadar oturdular. Ancak bu alan daha yeni yeni inşa ediliyordu ve her taraf çöplerle doluydu, ışık azdı ve yağmurlu günlerde yollar çamurdan geçilmez hale geliyordu.

Marks'ın devasa çalışmaları ve sefalete karşı verdiği sürekli mücadele sağlığını bozmuştu, sefalete eklenen hastalıklar, kötü beslenme ve sürekli endişe ailenin kapısını sık sık çalan ziyaretçiler olmuşlardı. Marks'ın kendisi gözlerinin yanmasından ve romatizmadan şikâyet et-

(3) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 608 - 609.

meye başlamış ve 1853'te bir karaciğer rahatsızlığına yakalanmıştı. Ailesi ve çocukları da sık sık hastalanıyorlardı.

Çok geçmeden aile kayıplar vermeye başladı. Yedi çocuktan yalnız üçü hayatta kalabildi. Bir yaşındaki Heinrich Guido 19 Kasım 1850'de zatüreeden, 28 Mart 1851'de dokan Fransizka 14 Nisan 1852'de, Heinrich'den iki yıl sonra, aile tam bir sefaletin içine düşmüşken öldüler. İyi kalpli bir Fransız göçmeni kefen ve cenaze masraflarını karşılamasaydı kızın cenazesini bile kaldıramayacaklardı. Jenny 1857 Temmuz başlarında bir başka çocuk daha doğurduysa da, o da doğum sırasında öldü.

Marks için en acı darbe 6 Nisan 1855'te sekiz yaşındaki Edgar'ın ölümü oldu. Çok akıllı ve arkadaş canlısı bir çocuktu, herşeyi kavrayan zekâsı ile ailenin sevgilisi olmuştu. Kendisine «Küçük Serçe» —Musch— diye ad takmışlardı ve Marks'la Engels ona General Musch derlerdi. 1855 baharında Edgar bir mide rahatsızlığına yakalandı o andan sonra Marks ve Jenny hastalığın gidişatına bağlı olarak, umut ve umutsuzluk arasında gidip gelerek tam bir kâbus içinde yaşadılar. Edgar öldüğünde bütün aile sarsıntı geçirdi. Marks Engels'e şöyle yazmıştı: «Bu güne kadar birçok güçlüklerle karşı karşıya kalmıştım ama ancak şimdi gerçek elemin ne olduğunu anlamaya başlıyorum.»[4]

Marks ailesinin sıkıntılarının gerçek kaynağı bu büyük ihtilâlci düşünürü yoksulluk içinde bir hayata mahkûm eden burjuva dünyasının zalimliğiydi. Mehring, «Böylesine bir dâhiye, antikiteninin cezalarından, Orta Çağ'ın kazığa bağlayıp yakmalarından, dış görünüşte daha az zalim görünse bile aslında çok daha vahşice olan işkencelerden ve sıkıntılardan başka verecek birşeyi yoktur burjuva toplumunun,»[5] diye yazmıştı.

Marks bütün bu sınavlardan gerçekten kahramanca bir dayanıklılık göstererek geçti ve onu yolundan hiç bir şey saptıramadı. Hayatının amacına karşı daima sadık kaldı. 1856 Ağustos'unda daha sonra kızlarından biri ile evlenecek olan Paul Lafargue'a şunları yazmıştı: «Biliyorsun ki neyim var neyim yoksa bunları ihtilâlci savaşlar için feda ettim. Aynı işe yeniden başlayacak olsam gene aynı şekilde davranırdım.» Ancak arkadan şunları ekliyordu: «Fakat evlenmezdim.»[6]

Onun şu aşağıdaki sözlerinde gerçek ve samimî bir insancıllık, ruh yüceliği ve soyluluk vardır: «Şu kendilerine 'pratik' denilen adamlara ve

(4) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 444.
(5) Franz Mehring, Karl Marks, **Geschiste seines Lebens**, Berlin 1964, S. 229.
(6) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

onların akıllarına gülüyorum. Eğer insan bir domuz olmak isterse elbette insan soyunun sıkıntılarına sırtını dönebilir ve kendi derdine düşebilir.»[7] Marks bütün kişisel güçlükler ve zorluklar karşısında emekçi insan soyuna hizmet düşüncesi ile ayakta durabilmişti.

MARKS AİLE ÇEVRESİ İÇİNDE

En yakınlarının ve en sevdiklerinin çektikleri sıkıntıların Marks'a büyük bir acı vermesine rağmen o ailesini hiç bir zaman bir yük olarak değil, mücadelesinin başlıca dayanağı; yalnızca bir sıkıntı kaynağı olarak değil, bir neşe kaynağı olarak görürdü. Marks çok neşeli bir aile reisiydi. Şartlar ne olursa olsun ailede daima bir iyimserlik ruhu, tam bir karşılıklı güven ve dostlarına karşı içtenlik olurdu. Bunun başlıca nedeni de anne ve babanın verdiği örneklerdi.

Jenny'nin sağlam karakteri göçmen hayatının güç şartlarında tam anlamıyla ortaya çıkmıştı. O yalnızca kocasının yakın bir arkadaşı, çocuklarının sevgili anneleri ve onların karakterlerinin şekillenmesine yol gösteren yetiştiricileri olmakla kalmadı aynı zamanda Marks'ın sadık bir mücadele yoldaşı onun inançlarını paylaşan, düşüncelerini ve yaratıcı tasarımlarını bütün arkadaşlarından daya iyi kavrayan bir savaşçı oldu. Jenny hatıralarında kocasının el yazmalarını okumaktan ve onları temize çekmekten duyduğu büyük mutluluğu yazmıştı. Buna ek olarak Marks'ın yazışmalarını da o yönetirdi.

Marks «alımlı, sevgili ve biricik» Jenny'sini hep genç bir adamın aşkı ile sevdi: Jenny Manchester'den ölüm yatağında olan annesini görmek için Trier'e gittiğinde Marks'tan 21 Haziran 1856 tarihini taşıyan bir mektup almıştı. Mektupta şöyle yazıyordu: «Dünyada elbette pek çok kadın vardır, ve bunların bazıları da güzeldir. Fakat ben, bir göz kırpıştırması bile bende hayatımın en tatlı anılarını uyandıran böyle bir başka yüzü nerede bulabilirim? Senin tatlı çehrende sonsuz sıkıntılarımı ve onulmaz kayıplarımı bile bulabilir ve tatlı yüzünü öptüğüm zaman acıyı öpebilirim.»[8]

Marks'ın hayatındaki güçlükler, felâketler ve gerçekten kahramanca olan mücadelesi simsiyah saçlarında beyaz tellerin çıkmasına yol açtı, ama bu onun cömert ve şen tabiatında bir değişiklik yapmadı. Kızı Eleanor'un «şimdiye kadar yaşamış en neşeli, en canlı insanı... yürekten

(7) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 542.
(8) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 535.

kahkahası herkesi saran, şakacı, şaka yapmadan duramayan bir insanı... dostların en nazik, en yumuşak ve en cana yakınını»[9] gururlu ve mağrur Jüpiter Fulgur'a benzeterek anlatmanın gerçekten çok gülünç olacağını söylemekte hakkı vardı.

Çocuklar onun bütün sıcaklığını ve bütün yumuşaklığını ortaya çıkarırlardı. Liebckneth sonraları, «Marks çocuklar olmaksızın yapamazdı, onlarla dinlenir, yorgunluğunu onlarla çıkarırdı»[10] diyerek anlatmıştı onu. En çok yakınlığı yoksul çocuklarına gösterirdi ve işçi komşularının evlerine yaptığı sayısız ziyaretlerde korunmasız ve üstü başı yırtıklar içindeki çocukların durumu karşısında her zaman alt üstü olurdu. Çok kısa bir zaman için de olsa onlara yakınlık göstermeye, kalplerini kazanmaya çalışarak mutlu etmeye çabalardı.

Marks kendi çocuklarını bütün yüreği ve ruhuyla severdi. Onların varlığından yazı masasının başında da olsa, çok yorucu bir günün ardından dinleniyor da olsa hiç bir tedirginlik duymazdı. İtişip kakışmalarından, şamatalarından, gürültülü oyunlarından hiç bir rahatsızlık duymaz hattâ çoğu zaman kendisi de tam bir çocuk gibi onların arasına katılır, oynaşır dururdu. En popüler oyunları, kızların, babalarının sırtına binerek oynadıkları «süvari» oyunu ya da onu sandalyelere koşumlarla bağlayarak oynadıkları «at arabası» oyunuydu. «Deniz savaşları» bir leğen dolusu suyun içerisinde kâğıttan gemi filolarını çarpıştırarak oynanırdı. Ama çocuklar için de, büyükler için de en unutulmaz olanlar Hampstead Heath diye adlandırılan engebeli, kumlu çalılıkların, geniş bir vadinin ve tepelerin bulunduğu yere birkaç dostlarıyla birlikte giderek dinlendikleri pazar gezintileriydi. O zamanlar aralarında her türden yarışlar yaparlardı — koşular, güreşler, en olgun kestaneleri düşürmek için ağaçlara taş atmalar, vbg. Bir keresinde Marks kendisini taş atmanın tadına öylesine kaptırmıştı ki bir hafta sağ kolunu kullanamadı. Kızlar büyüdükçe oyunlar daha da bilgece oluyordu: satranç, epey bir entellektüel güç isteyen sorulu-cevaplı oyunlar.

Marks çocuklarına kitap okumayı ve kendi icadı olan peri masalları anlatmayı çok severdi. Peri masalları çoğu zaman hep başladıkları yere döner öyle biterdi. Bunlardan birinin kahramanı büyücü Hans Röcle idi. Bir oyuncakçı dükkânı vardı ve bütün sihirbazlığına rağmen borçlarını ödeyemez ve oyuncaklarını alacaklılarına vermek zorunda kalırdı. Ancak bir sürü garip maceralardan sonra oyuncaklar gene dükkâna geri dönerdi. Marks'ın büyük dinleyicileri, masalcının kendi hayatının

(9) **Marks ve Engels'ten Anılar**, S. 250.
(10) **Marks ve Engels'ten Anılar**, S. 116.

olaylarını sembolik şekiller içinde aktaran ve onun, iyinin kötüyü yeneceğine olan inancını dile getiren bu peri masallarını büyük bir hoşnutlukla dinlerlerdi.

Çocuklar okuma meraklısı olarak büyüdüler, çünkü Karl ve Jenny onlara Grimm Kardeşlerin ve Hofmann'ın masallarını, *Binbir Gece Masallarını*, Homer'in şiirlerini, *Niebelungs'un Şarkıları* ve *Gudrun*'da toplanan Orta Çağ efsanelerini vererek önlerine büyük klasikleri açmışlardı. Ailenin en sevdiği şâir ve yazarlar arasında Aeschylus ve Sophocles, Dante, Cervantes ve Goethe, Fielding ve Robert Burns, Heine ve Freiligreth, Rückert ve Chamisso vardı. Shakespeare bütün hepsinin üstündeydi ve kızlar onun oyunlarının hepsini ezbere bilirlerdi. Marks'ın kendisi gibi ailenin öteki fertleri de macera hikâyelerini ve tarihî romanları özellikle Kaptan Marryat'ın ve Walter Scott'un romanlarını severlerdi.

Marks bir baba olarak nazik ve sevecendi. Pederşahi otoritesini kullanmaksızın çocuklarından eşsiz bir itaat görürdü. Hiç bir zaman çocuklarını ihmal etmedi ve onların çocukça meraklarına ilgisiz kalmadı. O çocukları için her zaman bir arkadaş ve sağlıklı öğütlerine güvenilebilecek daha yaşlı bir yoldaştı. Ailedeki herkes gibi onun da bir takma adı vardı: Arap, çünkü teni çok esmerdi.

Çocuklar doğruyu söylemeye alıştırılmışlardı. Yalan ve ikiyüzlülüğe karşı her zaman nefret duyarlardı. Bütün aile özgürlük savaşçılarına sevgi duyarlar ve onların mücadelelerine katılmayı isterlerdi.

Herkes ailenin iki büyük kızı Laura ve Jenny'nin başarıları ile mutlu olurdu. İkisi de okulda başarı ödülleri kazanırlar, mükemmel İngilizce kompozisyonlar yazarlar, çok iyi Fransızca konuşurlar ve Dante'yi orijinalinden okurlardı. Fakat anne ve babalarının bütün uğraşmalarına rağmen Almanca ile bir türlü başa çıkamazlardı. Jenny çok iyi resim çizer ve resimleri evin duvarlarına asılırdı, Laura ise. müzikte ve şarkı söylemekte başarılı idi.

16 Ocak 1857'de doğan en küçük kız Eleanor (Tussy) Edgar'ın ölümünden az sonra dünyaya gelmişti, ve ailenin sevgilisiydi. Büyük kızların erkek kardeşleri için besledikleri bütün sevgi şimdi bu, canlı, hareketli, oyunları çok seven ve hayal gücünün gelişkinliği ile herkesi şaşkına çeviren kıza yönelmişti.

Hélèn Demuth her zamanki gibi ailenin en sevilen üyelerinden biriydi ve sürgün hayatı onun aileye olan bağlılığını, yemek pişirme, dikiş dikme, sökükleri onarma, evi düzenleme ve hattâ ailenin çok kısıtlı imkânlarına rağmen belirli bir konfor yaratmadaki maharetini orta-

ya çıkartmıştı. Marks, Hélèn'in doğuştan iş idaresi ve örgütleme yeteneklerine sahip olduğuna inanıyordu. Her zaman «eğer doğru dürüst toplumsal şartlar olsaydı, bizim için olduğu kadar, toplum için de çok değerli bir insan olabilirdi»[11] derdi. Büyük bir satranç meraklısı olan Marks sık sık Hélèn ile satranç oynar ve durmadan yenilirdi.

SINAVLARLA GÜÇLENEN DOSTLUK

Marks, Engels'i her gün göremediği için sıkıntı duyuyordu. Ona şöyle yazmıştı: «Beni sıkan şey, şimdi bir arada olamamamız ve birlikte çalışıp, birlikte gülememizdir.»[12] Ama birlikte yaptıkları yaratıcı çalışma hiç bir zaman kesintiye uğramamıştı ve manevî hayatları gerçekten bir arada geçiyordu. Birinin yaptığı yaratıcı çaba sürekli olarak öteki tarafından desteklenir ve bilimsel incelenmesi sunulurdu. Araştırmalarının sonuçlarını mektuplarında ve sık sık yaptıkları buluşmalarda birbirlerine aktarırlardı.

Bilimin her alanında ve parti çalışmalarında, birbirlerini işçi sınıfı önderleriyle yaptıkları temaslardan sürekli olarak haberdar ederlerdi. Eserlerini gene birlikte yazıyorlardı ama eskiden olduğu gibi aynı masanın başına oturarak ve aynı yazı parçasının üzerinde çalışarak değil. Şimdi artık eserleri için ortak bir hareket noktası, bir başlık ve plân yapmaları gerekiyordu, ve bir kural olarak her ikisi de en iyi bildikleri konular üzerine çalışıyorlardı. Marks, zaman zaman Engels'in yazdığı bir raporun hazırlanmasına katılır ya da iki arkadaştan birisi ötekinin yazdığı bir yazının üzerindeki son rötuşları yapardı.

Bu dönem, Engels'in bir dost olarak kendini adamışlığının, bireysel kaygulardan uzak oluşunun ve içten sevgisinin açıkça göründüğü bir dönemdi. Ailenin ne zaman başı sıkışsa Manchester'den gelen bir havale ile karşılaşırlardı. Engels, Marks'ın ekonomik araştırmalarını sürdürmesini istiyordu ve onun muhabirlik görevlerinin çoğunu üzerine almıştı. Marks ailesine olan ilgisi irili ufaklı herşeyde ortaya çıkardı: onların borçlarını üzerine alır, çocuklara yılbaşı hediyeleri gönderir, hastalananlara meyve ve şarap yollardı. Londra'ya yaptığı ziyaretler ailede büyük bir sevince yol açardı. Engels her zaman Marks'ın Manchester'e

(11) Eleanor Marks'ın Wilhelm Liebckneth'e yazdığı mektup, 12 Mart 1896, (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

(12) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 314.

yapacağı ziyaretleri dört gözle bekler, Karl ve Jenny'de, oğullarının 1855 baharında ölmesinden sonra onun yanında bir sığınak bulurlardı.

Marks aralarındaki dostluğa büyük değer verirdi. Engels'in dertleriyle dertlenir ve en çok da arkadaşı hastalandığı zaman sıkıntı duyardı. Bu yüzden 21 Eylül 1857'de ona: «Haberlerin en iyisi sağlığının düzeldiğini öğrenmek oldu.»[13] diye yazmıştı. Marks, ailesine yardım etmek için ya da başka günlük işler nedeni ile Engels'in vaktinin çoğunu büroda geçirmek zorunda olmasından ve araştırmalarını ancak elverişsiz zamanlarda sürdürebilmesinden sıkıntı duyardı.

Marks, arkadaşının istediği bir kitabı bulmak, zor bulunan bir kaynaktan bazı alıntılar yapmak ya da istediği bazı bilgiyi göndermek gibi ufak tefek işlerde bile olsa arkadaşına yardım etmekten büyük hoşnutluk duyardı.

İki adam da dostluklarını sözlerle ifade etmektense bunu davranışlarıyla göstermeyi tercih ederler, bu da, çok coşkulu oldukları sıralarda birbirlerine yürekten söyledikleri sevgi dolu sözlerin anlamını yüceltirdi. Marks, oğlu kollarında öldüğü gün, Engels'e şöyle yazmıştı: «Bu korkunç anda dostluğunun bize ne kadar yardımcı olduğunu hiç bir zaman unutamayacağım.»[14] Cenazeden sonra, 12 Nisan'da yazdığı mektubunda da şunları eklemişti: «Şu son bir kaç günki korkunç anlarda senin ve senin dostluğunun sayesinde ve dünyada hâlâ birlikte yapabileceğimiz şeyler olacağı umudu ile ayakta durabildim.»[15]

İki insan arasındaki ilişkiler yüce ilkeler ve tam bir içtenlik üzerine kuruluydu. Birbirlerine küçük olsun, büyük olsun her konuda daima doğruyu söylerlerdi. Hiç biri, bir yanlışları ortaya çıktığı zaman buna gücenmezlerdi. Marks için bilimsel araştırmalarında, bütün hayatı ve mücadelesi boyunca Engels'in dostluğunun paha biçilmez bir değeri oldu.

EKONOMİK ARAŞTIRMALAR

Londra'ya yerleşir yerleşmez Marks, 1848-49 ihtilâlinin yarıda bıraktırdığı ekonomik çalışmalarına yeniden başladı. 1850 baharından başlayarak olağanüstü bir sabır ve kararlılıkla yeniden ekonomi politik çalışmaları içine gömüldü.

(13) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 179.
(14) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 443.
(15) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 444.

Kendini, kapitalist toplumun ardındaki mekanizmanın işleyişini keşfetmek ve bu hareketin temelinde yatan kanunların proletarya bakımından açıkça anlaşılmasını sağlamak ve bu kanunların kapitalist sistemin yıkılışı için nasıl işlediklerini ortaya koymakla yükümlü kıldı. Bir kere daha ekonomi politik üzerine geniş bir kitap yazmayı düşünmeye başlamıştı.

Konu üzerine, şimdi, ihtilâl öncesinden daha olgun görüşlere sahipti. İhtilâl boyunca ve ihtilâli izleyen ilk yıllar içerisinde ortaya çıkan yeni ekonomik gerçeklerin incelenmesinin ne kadar önemli olduğunun da farkındaydı. Londra'da yerleşmiş olmasından ötürü işi de büyük ölçüde kolaylaşmıştı. Çünkü o sıralar Londra, kapitalist dünyanın merkeziydi ve «burjuva toplumunun gözlenmesi için... elverişli bir nirengi noktası sağlıyordu.»[16] İngiltere'de ve öteki ülkelerdeki sanayiin ve tarımın durumuna ilişkin en çeşitli bilgiler, iç ve dış pazar şartları ve borsadaki değişimler en gelişmiş kapitalist devletin ve en geniş sömürgeci imparatorluğun merkezi olarak Londra'ya akıyordu. Marks'ın bunun dışında 1753'te kurulan ve başka hiç bir yerde bulunmayan zenginlikteki edebî kolleksiyonu, ender bulunan kitapları ve her yerde bulunmayan yazmaları içeren dünyanın en büyük kütüphanelerinden birisi olan British Museum'da çalışma imkânı da vardı.

Marks yoğun bir şekilde ve büyük bir azimle çalışıyordu. Hemen hemen her gün British Museum'un okuma salonunda sabah saat 9:00'dan akşam saat 7:00'ye kadar kitapların arasında malzeme toplamak için o yandan o yana gidip geldiği görülebilirdi. Yıllar boyu gündüz orada, akşamları da kendi evinde çalışmalarına devam etti.

Marks'ın üzerinde çalışması gereken malzeme «şeytancasına dallanıp budaklanmıştı.»[17] 1850 yazından 1853 Ağustos'una kadar burjuva ekonomistlerinin eserlerinden, resmî belgelerden ve dergilerden çıkardığı notlar 23 defteri dolduruyordu. Bütün bunlar ekonomi politiğin teorik meseleleri, millî ekonomi tarihi ve çağdaş kapitalist dünya ekonomisi üzerine derin ve kapsamlı bir çalışma yaptığını göstermektedir.

Marks, tabiat bilimlerinin ve mühendisliğin belirli alanlarında da çalışmayı gerekli görmüştü. Böylelikle, rant üzerinde çalışırken tarımsal bilimlerle özellikle tarımsal kimya ile ilgilenmişti Ünlü Alman bilkini Justus von Liebig'in kitabı, *Tarım ve Fizyolojiye Kimyanın Uygulanması*'nın ve bu alandaki diğer eserlerin özetlerini çıkartmıştı. Marks, kapita-

(16) Mark ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 505.
(17) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 27, S. 559.

list üretimin teknik yanıyla ilgili bilgileri de kavramak istiyordu. Teknik icaltarı ve bilimsel buluşları yakından izledi. 1851'de açılan Londra.-daki Enternasyonal Dünya Sanayi Sergisine gitti. Özellikle teknik ilerlemeleri ve yeni hammaddeleri (gütaperka), makinaları ve teknolojik süreçleri inceledi. Kapitalist üretimin evriminde teknik ilerlemenin muazzam önemini kavramış olması, onu, uygulamalı bilimler üzerinde derinlemesine bir çalışma yapmaya sevketti. Yararlandığı çeşitli eserler arasında Alman teknolog ve ekonomisti Johann Beckmann'ın eserleri ve bilim ve mühendislik tarihçisi Johann Poppe'nin eserleri ve Ure'nin *Sanat, Manifaktür ve Madenler Sözlüğü* vardı. 1851 - 53 arasında kitaplardan yaptığı alıntılarda fizik, matematik ve öteki bilimlerin bir kaç yüz yıllık bir dönem boyunca çeşitli üretim biçimleri üzerine uygulanmasının bir tablosunu çizdi.

1840'larda okumuş olduğu kitapları sık sık yeniden elden geçirdi. 1852 yılında Ricardo'nun *Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri Üzerine*'si hakkında yaptığı ayrıntılı özete bir de konu indeksi eklemişti. Klasik ekonomistlerin ekonomi teorisini geliştirmedeki rollerini, bu ekonomistlerin hem başarılarını hem de tarihî kökenleri itibariyle mahkûm bulundukları kısıtlılıklarını daha derinden kavradı.

Marks, Ricardo'nun, bir manifaktür dönemi ekonomisti olan ve bilimsel kavramlardan nisbeten yoksun oluşu ve emek-değer teorisini uygulamadaki tutarsızlığı o dönemin toplumsal ilişkilerinin düşük gelişme seviyesinden kaynaklanan Smith'ten üstün olduğunu açıkça belirtti. Halbuki Ricardo kapitalist ilişkilerin daha olgun olduğu bir zamanda yazıyordu, o yüzden görüşleri Smith'inkilerden daha olgun ve daha tutarlıydı. Yaptığı alıntıların birinde Marks: «Ricardo'daki en önemli şey, Smith ve Say'ın emeğin *belli bir ürününü* regülatör olarak almalarına karşılık, onun her yerde emeği, faaliyeti, sanayinin kendisini, ürünü değil de üretimi, yaratma eylemini, böylelikle de burjuva sanayiinin bütün dönemini regülatör olarak almasıdır.»[18]

Kapitalist çelişkilerin vahimelşmesi ve sınıf mücadelesinin keskinleşmesi burjuvazinin ideologlarını Smith ve Ricardo'nun yargılarını ve ekonomi politik alanındaki gelenekleri reddetmeye zorladı. Smith ve Ricardo'nun açıkladıkları emek-değer teorisi (labor theory of value) genel saldırının, üzerinde özellikle toplandığı hedefti. Bu ekonomi biliminin bayağılaştırılmasına yol açtı. Marks 2 Nisan 1851'de Engels'e yazdığı bir

(18) K. Marks, **Gründrisse der Kritik der politischen Ökonomie, (Rohentwurf)** 1857-1858, Berlin, 1953, S. 808.

mektupta şunları diyordu: «Bu bilim, Adam Smith ve David Ricardo'nun dönemlerinden bu yana bireysel ve çoğu zaman da anlaşılması güç araştırmalar yapılmış olmasına rağmen temelde hiç bir şekilde ileriye götürülmüş değildir.»[19]

Marks'ın o zamanki ifadelerinde açıkça formüle edilmiş olmamasına rağmen dile getirilen şey klasik burjuva ekonomi politik okulu ile yozlaşmanın ve sermayenin köleliği altına girmiş olmanın izlerini taşıyan bayağı ekonomi politik akımı arasına bir ayırım çizgisi çekilmiş olmasıydı.

Marks'ın yaptığı çıkartmaların büyük bir bölümü para teorisiyle ve paranın dolaşımı ile ilgiliydi. Konu üzerindeki notlarını birleştirip sistematik olarak düzenlediği 1851 sıralarında Marks «Tüm Parasal Sistem»[20] başlıklı kısa (3,5 forma) bir elyazması hazırlamıştı. Kapitalizmin bir bütün olarak doğru bir bilimsel incelenmesinin ve tahlilinin yapılması için anlaşılması gereken meta, değer, fiyat, üretim maliyeti vbg. kategorilerle bağlı olan para kapitalist dünyanın çelişmeli tabiatını kendisinde toplamaktadır.

Marks gerçekte Ricardo'nun niceliksel para teorisini reddediyordu. Kendisinin birkaç yıl önceki görüşünün ilerisine geçen Marks, artık paranın değerini tedavüldeki (dolaşımdaki) para miktarının büyüklüğünün bir türevi olarak kabul etmiyordu. Tam tersine para miktarının para aracılığıyla değiştirilen metaların fiyatlarının toplamına bağlı olduğuna inanıyordu. Engels'e yazdığı 3 Şubat 1851 tarihli mektubunda dolaşımdaki para miktarının Ricardo, Lloyd, maliye ve bankacılıkla uğraşan birçok başka kimsenin sandıkları gibi değerli metallerin med ve cezri ile değil sanayi ve ticaretin durumu ile düzenlendiğini ileri sürüyordu. Marks, «*Dolaşım ancak*, işin (business) sürdürülmesi için daha fazla mevduatı gerektirecek bir noktaya kadar genişlediği zaman artar... Dolaşımın artışı nihaî olarak, işe yatırılan daha fazla sermayenin *sonucudur*, başka bir şeyin değil»[21] diyordu. Engels de bu görüşe katıldı ve bu yaklaşımın «bulanıklaştırılmış dolaşım teorisini basit, sade ve temel gerçeklere indirgeyece[ğini - ç.]»[22] sezdi.

1851 - 1853'te yaptığı ekonomik özetlerde Marks, sermayenin özü hakkında daha derin bir kavrayış kazandı. Ricardo'nun sermayenin, zenginliğin gelecekteki üretim amacıyla kullanılan ve zenginliğin kendisi gibi

(19) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 228.
(20) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(21) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 175.
(22) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 27, S. 200.

artırılabilen kısmı olduğu hakkındaki görüşüyle ilgili olarak aşağıdaki tesbiti yapmıştı: «Ricardo burada sermayeyi sermayenin *maddesi* ile karıştırmaktadır. Zenginlik sermayenin yalnızca, maddesidir. Sermaye her zaman, yeniden üretim için ayrılmış olan *değerlerin toplamıdır*, ne yalnızca ürünlerin hatta ne de ürünlerin üretiminin değil, değerlerin üretiminin toplamıdır.»[23]

Bu ve öteki ifadeler Ricardo ve Marks'ın sermaye hakkındaki görüşleri arasındaki farkı gösterir. Ricardo'ya göre sermaye şeylerin basit bir toplamıdır; Marks'a göre ise sermaye belirli bir toplumsal ilişki, meta üretiminin belirli bir tarihî aşamasının karakteristiği olan bir toplumsal ilişkidir.

Marks o zaman için Ricardo'ya karşı giriştiği polemiklerde yalnızca kapitalist zenginliğin sırlarının bilimsel olarak keşfedilmesine giden yolu, başka bir deyişle artı-değer teorisine yaklaşımı kaba hatlarıyla ortaya koymuştu. Şöyle yazıyordu: «Burjuva zenginliği ve bütün burjuva üretiminin amacı *değişim-değeridir*, tüketim değil. Bu değişim değerini artırmanın — karşılıklı dolandırıcılık dışında — ürünleri çoğaltmaktan, üretimi artırmaktan başka bir yolu yoktur... Ancak burjuva üretiminin amacı *hiç bir zaman* metaların artan üretimi olmamış, *değerlerin* artan üretimi olmuştur.»[24]

Marks kârın yalnızca «birikmiş artığın» kapitalist mülk sahipleri sınıfı arasında mahirane dağıtımından ve yeniden dağıtımından doğduğunu iddia eden bayağı burjuva teorisini reddetti. Herhangi bir paylaşmadan önce dağıtılabilecek ve yeniden dağıtılabilecek bir şeyin olması esastır. Bu alanda «zaman zaman süper kârlar» gerçekten görülmekteyse de artığın kendisi ticaretten elde edilmez. «Artık değişim içinde gerçekleşmesine rağmen değişimden doğmaz. İşçinin 20 iş-günü değerindeki ürününün karşılığı olarak 10 iş-günü değerindeki ürünü almasından doğar. Ücretlerin değeri emeğin üretici gücünün artışı ile aynı ölçüde düşer.»[25] Artı-değer terimi burada henüz kullanılmamıştır ama terimin kaynağı, kapitalist sömürünün ve kârların köklerinin bulunduğu alan gösterilmiştir.

Marks'ın 1850'lerin başlarında ulaştığı en büyük bilimsel başarılar-

(23) K. Marks, **Gründrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwruf)** 1857 - 1858, S. 805.

(24) K. Marks, **Gründrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf)** 1857 - 1858, S. 804.

(25) K. Marks, **Gründrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf)** 1857 - 1858, S. 829.

dan birisi 7 Ocak 1851'de Engels'e yazdığı bir mektupta ortaya koyduğu rant teorisidir. Bu teorisini formüle ederken Ricardo'nun rant teorisinin yanlış olduğunu görerek bu teorinin başlıca noktalarını temelinden gözden geçirmeye başladı.

Ricardo en kötü toprakların tarıma dahil edilmesinin rant toplamının yalnızca tahıl fiyatlarındaki bir artış aracılığıyla yükselmesini mümkün kıldığını kabule eğilim gösteriyordu. Bu ise bilimsel ve teknik ilerleyişin ekonomik sonuçlarını hesaba katmıyor ve Malthusçuların halk kitlelerinin sefaletini «başa çıkılamaz» tabiî olgulara yükleme amacıyla yaymaya çabaladıkları o pek meşhur azalan iadeler (diminishing returns) kanununun kabulü anlamına geliyordu. Marks Ricardo'nun görüşlerinin yanlış, azalan iadeler kanununun da bütünü ile sakat olduğunu kanıtladı. Differansiyel rantın oluşumu ile tarımdaki üretici güçlerin gelişmesi arasındaki ilişkiyi tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle rantların da mutlaka düşmesi gerekmediğini vurgulayarak gösterdi. Pratikte, tarımda verimliliğin yükselmesine bağlı olarak fiyatlar düştükçe rant artmaya eğilim gösterir.

Engels Marks'ın teorisini kabul ederek bu teorinin ateşli bir savunucusu oldu. Şöyle yazmıştı: «Bu noktayı tamamen açıklığa kavuşturdun, bu yüzden de *Ekonomi*'ni bir an önce tamamlayarak bastırmakta acele etmen için bir neden daha ortaya çıkmış oluyor.»[26]

1854'ten 1856'ya kadar Marks ekonomi politik üzerinde o kadar yoğun bir çalışma yapmadı, çünkü basına yazı yetiştirmekle ve ekonomi politikle doğrudan ilişkili bulunmayan bilimsel meselelerle uğraşıyordu; ayrıca o zaman için henüz kitabını bastırtmak üzere bir imkân da doğmuş değildi. Bu dönem içerisinde başka şeyler yanında, çıkarttığı özetleri yeniden okuyordu: «Malzeme üzerinde son rötuşları yapmak için değilse de en azından onu iyice kavramak ve son bir kere daha ele almaya hazırlanmak için.»[27] 1854 yılı sonlarında ve 1855 başlarında eski defterlerini bir kere daha gözden geçirdi bunlara kısa görüşlerini ekledi ve elyazmalarına *Para, Kredi, Krizler* başlığını koydu.

1857'den itibaren Marks yeniden yoğun ekonomik araştırmalara giriştiği zaman elinin altında geniş bir hazırlık malzemesi birikmişti ve ekonomi politikte çok geçmeden gerçek bir ihtilâli başaracak kadar teorik ilerleme sağlamıştı.

---

(26) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 27, S. 171.
(27) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 28, S. 434.

Yeni ekonomik öğretisini formüle etme işinin üzerine bütün dikkatini toplayan Marks bu işin tabiat bilimlerinde ve toplumsal bilimlerde insan bilgisinin yaptığı bütün ilerlemeleri hesaba katmayı gerektirdiğini gördü.

Materyalist dünya görüşünü kanıtlamak ve diyalektik materyalist metodu daha da geliştirmek için de tabiî bilimler üzerinde çalışmaya çok önem veriyordu. Daha sonraları *Kapital* için yazdığı bir önsöz taslağında tabiî bilimlerin «Bütün bilgisinin temelini»[28] oluşturduğunu söylüyordu. Marks, Engels'in bu meseleye çok önem verdiğini görmekten ötürü çok memnundu ve onun 1850'lerde gerçekleştirmeye başladığı tabiî bilimlerdeki — fizik fizyoloji, vbg. — ilerlemelerin felsefî bakımdan toparlanıp özetlenmesi düşüncesini tamamen onaylıyordu.

Marks'ın bu dönemdeki araştırmaları, bu araştırmalar içerisinde büyük ölçüde zenginleşen diyalektik-materyalist metodların kullanımı üzerinde temellenmesine rağmen özel felsefî eserler verecek zaman bulamıyordu. Ama genel ve özel felsefî meselelerin formülasyonlarının ileriye götürülmesinin büyük bir önem taşıdığından emindi.

1857 baharında, üzerinde bir makale yazmak amacı ile estetiğe biraz zaman ayırmıştı. Bu vesile ile Friedrich Fischer'in temel eseri *Estetik ya da Güzelin Bilimi*'ni, Eduard Müller'in *Antikler Arasında Sanat Teorisinin Tarihi*'ni vbg. eserleri inceledi.

Marks ve Engels, her ikisi de kendi alanlarında çalışmakla birlikte bilimsel ilgileri ya çakışıyordu ya da özdeşti. Bu nedenle Marks sık sık ya kendi amaçları bakımından ya da askerlik teorisi ve tarihi alanında bir uzman olan Engels'in istediği bilgileri derlemek amacıyla askerlik tarihinin meseleleriyle ilgileniyordu. Ancak Marks, «Manchester'deki Savaş Bakanı»[29] diye çağırdığı Engels'e güvendiğinden, askerlik tarihi üzerinde herhangi bir sistematik çalışma yapmadı. Filoloji, Engels'in uzmanlaştığı bir başka alandı ve Marks arkadaşını bu alanda da bir otorite olarak kabul ederdi. Ama kendisi de dil meseleleri üzerinde birçok temel düşünce ileri sürdü ve bu alandaki bilgisini sürekli olarak geliştirdi. Takipçileri daha sonraları onun en sevdiği sözlerden birinin «Bir yabancı dil hayat mücadelesinde bir silâhtır»[30] olduğunu anlatırdı.

(28) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 20, S. 15.
(29) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 28, S. 299.
(30) **Marks ve Engels'ten Anılar,** S. 75.

Marks, Londra'da sürgünde iken üç dilde konuşmayı, düşünmeyi ve yazmayı alışkanlık haline getirmişti: Almanca, İngilizce ve Fransızca. Grekçe ve Latince hakkındaki mükemmel bilgisi bilimsel araştırmalarında ve klasikleri okumasında ona büyük bir yardımcı oluyordu. Londra'ya yeni geldiği zamanlar İtalyancayı da gayet iyi okuyabiliyordu ve yalnızca çok sevdiği Dante'nin *İlâhi Komedi*'sini değil, Aristo ve Bojardo'nun şiirlerini mizah yazarı Pietro Aretino'nun düz yazılarını, Machiavelli'nin komedilerini, tarihî yazılarını, 19. yüzyıl İtalyan yazar ve yayımcıları Guerazzi, Massimo d'Azeglio ve ötekilerin yazıların asıl özgün metinlerinden okurdu. 1852 yılında büyük İtalyan düşünürü ve bilim şehidi Giordano Bruno'nun eserlerini Latince ve İtalyanca metinlerden okumuştu.

Marks, 1854 baharında kendi başına İspanyolca çalışmaya başladı. En iyi İspanyol klasiklerini okuyarak öğrenmeye çalışıyordu: Calderon'un *El Magico Prodigioso*'sunu ve Cervantes'in *Don Quixote*'nu okudu. Beş altı ay içerisinde İspanyol tarihini İspanyolca kaynaklardan okuyabilecek duruma gelmişti.

Marks'ın ekonomik ve tarihî çalışmalarında filoloji araştırmaları da belirli bir yer tutuyordu. Böylece aralarında Du Cange'nın *Ortaçağ Latince Sözlüğü* de bulunan çeşitli filolojik başvurma kitaplarını, «sermaye», «faiz», «kâr», «ürün» gibi terimlerin kökenlerini ve ortaçağdaki kullanılışlarını tesbit edebilmek için elden geçirdi.

Bu dönemde ele aldığı başlıca konulardan birisi ekonomik meselelere yaklaşım biçiminden ötürü başvurmak zorunda kaldığı dünya tarihiydi. Metodu, bilimsel soyutlamalar yardımıyla yapılan mantıkî çözümlemenin üzerinde çalıştığı olgunun somut tarihî gelişmesiyle el ele gitmesini ve bunun üzerine inşa edilmesini gerektiriyordu. Marks, tarihî materyalizmi, tarih bilimini göz önüne alarak ve tarih bilimindeki ilerlemeleri derleyip toparlayarak gelişmenin taşıdığı önemin de farkındaydı. Tarihî çalışmalarındaki bir başka devindirici de muhabirlik çalışmaları ve çağdaş olaylara daha derinden bakabilmek ve bunların tarihî kökenlerini ortaya çıkarabilmek isteği idi.

Ara sıra ekonomi teorisinin formülasyonuna ya da basın için yazdığı yazıların gereklerine bağlı olarak tarihî araştırmalarının konularını değiştirmek zorunda kalırdı, ama bir bütün olarak bu çalışmalar tarihî sürecin temeli olan genel işleyişe ve bu işleyişin somut görünümünü belirlemeye sıkı sıkıya bağlıydı. Dikkatinin odaklaştığı yer burjuva toplumu, burjuva toplumunun kökenleri, feodalizm üzerindeki zaferi, burjuva toplumu içinde sınıf mücadelesinin gelişmesi ve tarih biliminde burjuva ideolojisinin yansımasıydı.

Marks, burjuva historiografisine (tarih yazımı) karşı tutumunu Restorasyon döneminin önde gelen tarihçilerinden birisi olan Augustine Thierry'nin bir kitabı üzerine yazdığı sıralarda 27 Temmuz 1854'te Engels'e yazdığı bir mektupta ortaya koymuştu. Kitap, Fransız tarihinin Üçüncü Zümre'nin (Third Estate - Fransız ihtilâli sürecinde burjuvaziye ve müttefiklerine verilen özel ad-ç.) feodal aristokrasiye karşı mücadelesi üzerinde sıçrama yaptığını ileri süren *Üçüncü Zümrenin Oluşmasının ve Gelişmesinin Tarihi* idi ve Fransız burjuvazisinin beşiği olan serbest şehirlerin (komünler) ortaya çıkışının ayrıntılı bir incelenmesini ortaya koyuyordu. Marks, Thierry'yi «Fransız historiografisinde 'sınıf mücadelesi'nin babası»[31] olarak adlandırıyordu.

Marks, Thierry'ye hakkı olan değeri verdi ama, kitabını da burjuva historiografisinin en parlak günlerinde bile hastalıklarla malûl olduğunu göstermek için kullandı. Thierry ve kendi okulundan olan öteki tarihçiler sınıf çatışmalarının maddî temellerine erişememişlerdi ve toplumun sınıflara bölünmesinin başlıca nedeninin yabancı istilâsı olduğuna inanıyorlardı. Marks, Thierry'nin Üçüncü Zümre içerisindeki uzlaşmaz sınıf çatışmalarına dikkat etmeksizin onu burjuvaziyle özdeşleştirip tek bir sınıf olarak kabul etmesinin yanlış olduğunu önemle belirtti. Thierry, sınıf mücadelesi kanununun işlediği alanı feodal toplumla sınırlandırmaya kalkışarak ve kapitalist sistemde sınıf mücadelesinin karakter ve tabiatından söz etmekten bile kaçınarak görüşlerinin darlığını ve tutarsızlığını açığa vurmuştu. Marks'ın, Thierry'nin görüşleri üzerindeki eleştirisi ihtilâlci proleter ve liberal burjuva sınıf mücadelesi anlayışları arasındaki derin zıtlığı da gösteriyordu.

Thierry okulunu izleyen pozitivist sosyoloji ve historiografi tarihî sürecin özünün kavranılmasında geriye doğru atılmış dikkat çekici bir adımdı. Bu gerçek, Marks'ın gözünden kaçmadı. 1853 baharında İngiliz düşünür ve sosyoloğu, pozitivizmin kurucusu Herbert Spencer'in kitaplarını, özellikle pozitivizmin yapısındaki biyolojik kanunların toplumsal hayata mekanik olarak uygulanması eğilimini hemen açığa vuran *Toplumsal Statik* adlı kitabını okudu.

Marks kapitalizm öncesi çağlara oldukça vakit ayırdı. 1850'lerde çeşitli kitaplardan yaptığı çıkartmalar da onun antik tarihe ve Celtic, Germanic Slavonic halkların ortaçağlardaki ve gelişmelerinin en üst aşamasında, feodalizm dönemindeki durumlarına yakın bir ilgi duyduğunu gösterir.

---

(31) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 381.

Sömürgecilik siyasetinin geçmişteki ve özellikle 19. yüzyıl ortalarındaki önemini çok iyi bilen Marks, sömürgeci fetihler dönemini en önemli konulardan birisi olarak ele aldı. 1851 sonbaharında Asya ve Afrika'daki sömürgeleştirme tarihi üzerine ve Mexico ve Peru'nun İspanyollar tarafından istilâsı üzerine pek çok kitap okudu. 1853 Nisan'ında da sömürgecilik sistemini basında sergilemeye niyet ettiği zaman Doğu tarihi üzerine özellikle yoğun bir çalışmaya girdi. Parlamento tutanaklarını, İngiltere'nin Hindistan'daki siyasetiyle ilgili parlamento komisyonlarının raporlarını, coğrafî ve istatistikî yazıları ve Hindistan ve Çin Hindi hakkındaki başka yazıları okudu. Doğu'nun antik ve ortaçağ tarihi hakkında Doğu ile ilgili yazarların yazılarından bilgi edindi. Aralarında François Bernier ve A.D. Saltykov'da bulunan Avrupalı gezginlerin gezi notlarını okudu.

Bütün bu bilgilere dayanan Marks, özellikle İslâmın ortaya çıkışının maddî ön şartları ve özü, genel olarak da Doğu'daki dinî hareketlerin sınıf kökenleri hakkında bazı önemli sonuçlar çıkardı.

Hindistan, İran ve Arabistan'daki toplumsal sistemin incelenişinin ardından Marks, Engels'e 2 Haziran 1853'te şunları yazıyordu: «Doğu'daki bütün olguların temeli... *toprakta özel mülkiyetin yokluğudur*. Bu hatta, Doğu cennetinin bile anahtarıdır.»[32] Marks, toprakta devlet mülkiyetinin var olmasının merkezî otorite tarafından sunî sulama yapılmasının gerekliliğine bağlı olduğunu ileri sürdü. Kamu görevlerinin bir despotik feodal devlet elinde topalnmasını, kırsal toplulukların kendine yeterliliklerini, tecrit olmuşluklarını ve münzeviliklerini Asya ülkelerindeki gelişmenin yavaşlatılmış «statik karakter» ini belirleyen etkenler olarak görüyordu. Batı'nın feodalizmden kapitalizme yöneldiği bir sırada Doğu'daki çok daha ileri toplumsal düzenin olgunlaşması yavaşlamaya başlamıştı. Bunun felâkete yol açan sonuçları oldu. Asya halklarının Avrupalı sömürgecilere karşı dirençlerini zayıflattı ve birçok Asya ülkesinin sömürgecilerin yönetimi altına girmesine yol açtı.

Marks dış siyaset alanındaki ihtilâlci taktiklerini formüle ederken çeşitli meselelerle karşılaştı. Doğu meselesi denilen meselenin tarihî köklerini bulup çıkartabilmek için Marks 1853-1854 defterlerinde Balkan halklarının tarihi üzerine çok geniş malzeme toparladı, yayınlanmış bazı belgeleri bu arada, *Portfolio* almanağındakileri de inceledi.

1856 yılının bazı aylarında ve 1857'nin ilk aylarında Marks kitapçıklardan, hatıralardan, dış siyaset belgelerinden ve (Schöller'in *18. Yüzyıl*

(32) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 81.

Tarihi gibi) o dönemin tarihî eserlerinden ve İngiltere, İsviçre ve Rusya tarihi üzerindeki eserlerden malzeme toplayarak 18. yüzyıl Rus - İngiliz ilişkileri hakkında özellikle yoğun bir inceleme yaptı.

Bu çıkartmalar çarlığın kararlı bir hasımı olan Marks'ın Rusya halklarının durumlarına, âdetlerine, günlük yaşayışlarına ve tarihlerine karşı yakın bir ilgi göstediğini ortaya koymaktadır. Rus halkının tarihî ve edebî anıt eserlerine de ilgi duyardı. Eichoff'un *Slav Dili ve Edebiyatı Tarihi*'nde *İgor Seferinin Türküsü* adlı antik Rus şiirinin Fransızca çevirisine rastladığı zaman bu göz alıcı eserin yiğit (epic) karakteri üzerinde durmuştu. 5 Mart 1856'da Engels'e şunu yazdı: «Şiirin doruğu Rus prenslerinin, Moğol ordularının asıl istilâsından önce yaptıkları birlik çağrısıdır.»[33]

Marks bu dönemde Polonya tarihi üzerinde de çalıştı ve 1857 başlarında konu üzerinde Lelewel'in yazdığı bir eseri, demokrat bir tarihçi olan Mieroslawski'nin *Avrupa Dengesi İçinde Leh Milliyeti Üzerine* adlı kitabını ve başka eserleri okudu.

Marks bir proleter bilim adamı olarak, halk hareketlerinin ve özellikle millî kurtuluş mücadeleleri ile içiçe girmiş ihtilâlci olayların tarihlerine özel bir önem veriyordu. 1854 Mayıs ve Haziran aylarında 1848 - 1849 İtalyan İhtilâli ve Manzini'nin takipçilerinin bu dönemdeki faaliyetleri hakkındaki gerçekleri bir araya getirebilmek için özel bir çaba gösterdi. 2 Eylül 1854'te İspanya'da başlayan ihtilâlci mücadele doruk noktasına ulaştığı sırada Engels'e «şimdi başlıca çalışma konum İspanya»[34] diye haber verdi. Çeşitli kaynaklardan çıkardığı alıntıları içeren beş defteri onun İspanya'daki burjuva ihtilâlleri dönemini, ülkenin bütün tarihini ve enternasyonal durumunu çerçevesi içinde incelediğini gösterir.

PROLETARYA İHTİLÂLCİLERİNİN YETİŞTİRİLMESİ ALMAN İŞÇİLERİ ARASINDA İHTİLÂLCİ GELENEKLERİN KORUNMASI

Bir proleter partisinin kurulmasının maddî şartlarının bulunmadığı bu zaman aralığı içinde Marks ve Engels adım adım bunun zeminini hazırlamak için çalıştılar. Marks, işçi sınıfı hareketi içinde yer alanlarla temasını korumak, işçilerin hayatları ve içinde bulundukları ruh haline ve yeraltı gruplarının varlığına ilişkin bilgileri toplamak için hiç bir fır-

(33) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 23.
(34) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 389.

satı kaçırmıyordu. Marks işçi sınıfı hareketinin yasaklanmamış olduğu İngiltere, ABD'de dostları ve mücadele arkadaşları aracılığıyla hareketin gelişmesini etkilemeye uğraştı. Bu ülkelerdeki işçi sınıfı yayınlarının başlatılmasına ve bilimsel komünizm propagandasının sürdürülmesine yardımcı olmaya çalıştı. Bütün güçlüklere rağmen çeşitli ülkelerin proleter önderleri ile enternasyonal bağlar kurmaya çalıştı.

Marks'ın yapmaya uğraştığı ilk iş, Komünist Lig kadroları içerisinde ortaya çıkmış olan proleter ihtilâlci kadrolarını etkilemek ve yoldaşlarını hali hazır duyunluğu bu kadroların bilgilerini artırmak için kullanmaya zorlamaktı. Takipçilerini ve mücadele arkadaşlarını —özellikle Liebckneth, Wolff, Eccarius, Schramm, Pflander, Locher, Imandt ve Pieper'i— zihnî ufuklarını genişletmeleri, sağlam birer ihtilâlci olmaları, bu zorlu dönemin güçlüklerinin üstesinden gelmekte ustalaşmaları ve ihtilâl davasının zaferine inançlı ve kararlı olmaları için cesaretlendirdi. Marks ile ilgili anılarında Liebckneth şöyle yazıyordu: «Çalışın! Çalışın! Ondan sürekli olarak duyduğumuz ve o müthiş beyninin sürekli çalışması ve kendi çalışması ile bize örneklerini verdiği başlıca öğüt buydu.»[35]

Kendisi sürekli sefalet içinde bulunmasına rağmen Marks yoldaşlarına usanmaksızın ilgi gösterir ve çoğu zaman elinde kalan son kuruşlarını bile onlarla paylaşırdı. Kendi evi gerçekte çok mütevazi olmasına rağmen çok zaman ihtilâlci göçmenler için bir sığınak olurdu. Köln Komünistlerinin Mahkemesinde yargılananlardan birisi olan Abraham Jacobi 1853 Haziran'ında Londra'ya geldiği zaman Marks ailesinin evinde sıcak bir ilgiyle karşılanmıştı. Jacobi beraat etmiş olmasına rağmen yeniden tutuklanmak korkusu ile yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştı. Wilhelm Pieper Marks'ın evinde uzun sürelerle kalırdı. Öteki göçmenler de sürekli olarak gelip giderlerdi.

Marks, yoldaşlarının malî meselelerini halledip hayatlarını kazanmaları için çok çaba harcardı. 1853 yılında terziliği hayatını kazanmasına yardımcı olamayan Eccarius'un ABD'den ücretli bir muhabirlik bulabilmesi için uğraştı. Eccarius 1859 yılında bir tüberküloz krizi geçirdiği zaman da ona ve ailesine yardımcı olabilmek için Jenny'nin elbiselerini rehine verdi. Marks, Engels ile birlikte 1857 yılında ABD'de iş bulmak için yaptığı yararsız bir girişimden sonra İngiltere'ye dönen ve sağlık durumu nedeni ile Jersey adasına yerleşmek zorunda kalan Konrad Schramm'a baktı.

Marks ilk proleter ihtilâlcileri kuşağından gelenlerden birini kay-

(35) **Marks ve Engels'ten Anılar**, S. 102.

bettikleri zaman büyük bir üzüntü duyardı. Köln mahkemesi hazırlıkları sırasında 18 ay boyunca bir Prusya hapishanesine kapatılmış olan Roland Daniels'in 29 Ağustos 1857'de tüberkülozdan ölmesi üzerine büyük bir ye'se kapılmıştı. Engels'e gazapla şunları yazmıştı o zaman: «Prusya polisinin iğrenç işlerinin dolaysız bir kurbanı olarak kaybettik onu.»[36] Georg Weerth 30 Haziran 1856'da Küba'da tropik hummadan öldü. Marks'ın kısa bir süre önce Jersey'de ziyaret ettiği Konrad Schramm da 1858 Ocağı ortalarında tüberkülozdan yatağa düştü.

Marks, Komünist Lig'in en eski üyelerinden bazılarının burjuva dünyasının cazibesine dayanamayarak kaypaklaşmalarından ve bayağı huylar edinmelerinden çok sıkıntı duyuyordu. İşçi sınıfı hareketinde aktif olarak yer almaktan çekilenler arasında Dronke de vardı.

Siyasî sapıtmaları hoşgörü ile karşılamayan Marks, işçi sınıfına ihanet edenlerle bağlarını koparmakta zerrece tereddüt etmezdi. Bu yüzden 1850'lerde ve 1860'ların başlarında Komünist Lig'in eski üyeleri Hermann Becker, Heinrich Brügers ve Johannes Miquel'in burjuva kampına geçtiklerinden emin olduktan sonra onları ne arkadaş ne de muhatap olarak kabul etmeyi reddetti. Ancak yanlışlarını kabul edenlere karşı hoşgörülü ve yumuşak olurdu. 1856 baharında Marks, Komünist Lig'de eskiden sekter bir fraksiyon'un başını çeken Schapper ile yeniden barışmıştı.

Bütün güçlüklere rağmen Marks çeşitli ülkelerdeki proleter ve demokratik çevrelerle temas sağlamayı başardı ve eski Lig üyelerinin ihtilâlci görevlerini yerine getirebilmek için yer altına inmiş oldukları Almanya'daki işçi sınıfı hareketinin önderleri ile olan temaslarına da çok değer verdi.

1853 Aralık ayı sonlarında Marks, Lig'in Batı Almanya'daki komünlerinin temsilcisi olarak gelen Düsseldorf'lu bir Alman sosyalisti olan Gustav Levy'yi ziyaret etti. Marks'a Rhine Eyaletindeki işçilerin ihtilâlci ruh hallerini anlattıktan sonra ondan silahlı bir ayaklanma için manevî destek almak istedi. Marks, mevcut şartlar altında bu düşüncenin yararsız ve zamansız olduğunu ona anlatabilmek için hayli uğraştı.

Levy birkaç yıl sonra 1856 Şubat'ında Düsseldrof işçilerinin adına bir kere daha Marks'ı görmeye geldiği zaman Marks'a anlattığı şeyler Rhine Eyaletindeki işçiler arasında ihtilâlci propagandanın sürdürüldüğünü ve işçilerin Marks ve Engels'i hâlâ önderleri olarak görmeye devam ettiklerini açıkça ortaya koyuyordu. Rhine Eyaletinde bir proletarya ayaklanması olduğu zaman Marks ve Engels'in Almanya'ya gelerek

(36) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 458.

siyasî ve askerî önderliği üstlerine almalarını talep ediyorlardı. Marks, Levy'ye ihtilâlci taktiklerin ilkelerini büyük bir incelik ve sabırla açıkladı ve ondan işçilere Almanya'da bir genel ihtilâlci kabarına ve Avrupa'da bir ihtilâlci durum olmaksızın Rhine Eyaletinde girişilecek her ayaklanmanın başarısızlığa ve yenilgiye mahkûm olduğunu anlatmasını istedi. Marks, Paris proletaryası ihtilâl işaretini çakar çakmaz büyük bir azim ve kararlılıkla ihtilâlci eyleme geçilmesinin önemi üzerinde durdu. Şimdi ise tetikte durmak ve sabretmek gerekiyordu.

Marks, Alman işçileriyle olan temaslarını ve işçiler arasında Komünist Lig geleneklerinin korunup güçlendirilmesini Alman proletaryasının ihtilâlci bir ruhla eğitilmesinin en önemli yolu olarak kabul ediyordu.

MARKS VE 1850'LERDE CHARTİSM

Marks, 1850'lerde Chartist ajitasyonu yeni, sosyalist bir temel üzerinde tekrardan başlatmak için gerçekten kahramanca çabalar gösteren Chartistlerin Sol, ihtilâlci kanadının önderlerine yaptığı yardımı sürdürdü. Marks ve Engels üye sayısının azalmış olmasına rağmen, eğer yeterli şartlar olursa, Millî Charter Birliği'nin gerçekte o sıralar böyle bir parti kurma fırsatının bulunduğu tek ülke olan İngiltere'deki bir kitlesel proleter partisinin çekirdeği olabileceğine inanıyorlardı. Marks ve Engels'in İngiliz işçi sınıfı hareketine bu kadar dikkat göstermelerinin nedeni buydu.

Marks Chartist önder Ernest Jones'un ilk sayısı 8 Mayıs 1853'te çıkan haftalık yayını *People's Paper*'ı yayımlamaya başlamasına büyük bir destek sağladı. Marks kendisi gazeteye parasız makaleler yazdı ve Eccarius, Pieper ve Cluss'un da yazmalarını sağladı. İlk on sekiz ay boyunca gazete Marks'ın çeşitli demeçlerinin dışında, aralarında *Lord Palmerston* başlıklı ünlü yazı dizisinin de bulunduğu on yedi makalesini yayımladı. Marks bu makalelerinde okuyucuya İngiltere şartlarında ihtilâlci proletarya taktiklerinin ilkelerini açıklıyordu.

Marks, gazetenin para sıkıntısı çektiği ya da yazar bulamadığı zamanlarda daima Jones'un yardımına koştu. Engels'e 2 Eylül 1852'de şöyle yazmıştı: «Kendi parasal dertlerimin yanında bir de Jones'la birlikte Pontius'tan Pilate'e kadar gazetenin para işlerini halletmek için günler boyunca koşturdum durdum.»[37] Marks gazetenin editörlüğüne de sık sık

(37) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28. S. 124.

yardım ederdi. Onun yardımı ile *People's Charter* militan ve gerçekten ihtilâlci bir proleter yayını oldu.

1853 yılında Chartistler İngiltere'yi silip süpüren grev dalgasından işçileri Halk Fermanı için kavgaya sokmakta yararlanmaya uğraştılar. Marks grev hareketinin önemini vurguladı ve işçiler işverenlerin kendi ekonomik çıkarlarına yönelttikleri saldırı karşısında direnmedikleri takdirde «İngiltere'nin ve Avrupa'nın bütün işçi sınıfları[nın - ç.] kalpleri kırık, kafaları güçsüz, yıpranmış, dirençsiz, kurtuluşları antik Yunan ve Roma kölelerininki kadar imkânsız olduğu kanıtlanmış bir yığından başka bir şey olamayacak[larını - ç.]»[38] yazdı. Marks aynı zamanda Jones'un toplantılarda yaptığı konuşmalarda ve basına verdiği demeçlerde yalnızca ekonomik talepler için döğüşmenin yetersizliğini ve ekonomik mücadeleyi siyasî mücadele ile birleştirmenin gerekliliği üzerinde durmasını da bütünü ile onaylıyordu.

1853 sonlarında ve 1854 başlarında Chartistler sendikaları, sendikasız işçileri ve Chartist grupları içine alan Kitle Hareketi adında geniş bir işçi sınıfı örgütü ve onun yönetim kurulu görevini görecek olan düzenli aralıklarla toplanan bir Emek Parlamentosu kurmak üzere adımlar attılar.

Jones'un teklifi ile çağrılan İngiltere'deki ilk Emek Parlamentosu 6 Mart 1854'ten 18 Mart 1854'e kadar Manchester'de toplandı. Marks şeref delegesi olarak çağrılmıştı ama Manchester'e gidebilme imkânından yoksun olduğu için Parlamentoya 9 Mart 1854 tarihinde bir mektup yolladı ve bu mektup *People's Charter*'de basıldı. Marks mektubunda İngiliz proletaryasını «emekçi sınıfları millî ölçekte»[39] örgütleme görevini militanca üstlenmeye çağırıyordu.

Ne var ki, Marks'ın Emek Parlamentosuna bağladığı umutlar gerçekleşmedi, zira Parlamento işçi sınıfı hareketinin önündeki pratik meseleleri görmezlikten gelen ve toplumsal meseleyi küçük burjuva sosyalist çizgisi üzerinde çözümlemek için planlar yapmaya uğraşan tipik trade unionistlerin egemenliği altına girmişti. Program oluşturulurken Jones ve yoldaşları trade unionistlere ve burjuva kooperetivistlerine büyük tavizler verdiler ve Chartist siyasî talepleri programa yazdırmaktan vazgeçtiler. Bu bir proleter partisinin kurulması için temel olarak alınamayacak bir program oldu, Kitle Hareketi de çok geçmeden battı.

1855 yazında Chartistler Londra'da, Parlamento'dan geçen Pazar Gün-

(38) **New York Daily Tribune** No. 3819, 14 Temmuz 1853.
(39) **The People's Paper,** No. 98, 18 Mart 1854.

leri Dükkânların Kapanması Kanununu protesto için iki büyük gösteri düzenlediler. Bu kanun işçilerin zararınaydı, çünkü işçiler ücretlerini normal olarak cumartesi akşamları alıyorlardı. 24 Haziran 1855 pazar günü ve ertesi hafta 1 Temmuz'da binlerce insan Hyde Park'ta toplandı Marks ve Liebckneth bu olaylara katıldılar ve ikinci gösteriye polis saldırdığı zaman tutuklanmaktan zor kurtuldular.

Bu parlamalara rağmen Chartizm bayrağı altındaki işçi sınıfı hareketi çözülmeye doğru gidiyordu ve siyasî eyleme karşı kayıtsızlık ve ilgisizlik vardı. Fakat bu güçlükler karşısında dahi Marks, Chartistlere destek olmaktan vazgeçmedi ve hareketi yüreklendirmeye ve ayakta tutmaya çalıştı. *People's Charter*'in dördüncü kuruluş yıldönümünü kutlamak için verilen 14 Nisan 1856'daki yemekte Marks kaçınılmaz sosyalist ihtilâle ve proletaryanın yaratıcı ihtilâlci gücüne sarsılmak bilmez güveni ile dolu olan en özlü konuşmalarından birini yaptı.

Marks, Jones'un davranışlarından adım adım kaygılanmaya ve sıkıntı duymaya başlamıştı. Kitleler arasında çalışacak yerde, burjuva radikalleri ile, küçük burjuva göçmenleri ile çeşitli enternasyonal komitelerle, derneklerle vbg. ile bir arada kısa ömürlü ve yararsız kampanyalar yürütmekle uğraşıyordu. Marks radikallerle yakın temasın, proletarya hareketinin bağımsızlığını kaybetmesiyle sonuçlanacağını söyleyerek Jones'u sürekli olarak uyardı ve ona çalışmasını fabrika bölgelerinde yoğunlaştırıp burjuva ve küçük burjuva unsurlarla bloklar oluşturmaya uğraşmakla vakit kaybetmemesini öğütledi.

Ne var ki, Jones bu öğüde kulak vermedi. Radikallerle yaptığı uzlaşma Marks'ın *People's Paper* gazetesinde çalışmaya devam etmesini imkânsız hale getirdi. 1858 başlarından itibaren Millî Charter Birliği her bakımdan çöküntüye uğradı. Aynı yılın Haziran'ında *People's Paper* burjuva işadamlarının ellerine geçti. Marks en eski silah arkadaşlarından birinden ayrılmayı çok güç bulmakla birlikte bu yalpalama karşısında sağlam bir tavır takındı. 1 Şubat 1859'da Weydemeyer'e: «Ernest Jones'dan ayrıldım»[40] diye yazdı. 1860'ların başlarında Chartist önder ihtilâlci tavrını yeniden takınınca Marks onunla dostça ilişkilerini yeniden kurdu.

Marks ve Engels, Jones'un ideolojik yalpalamalarını İngiltere'nin dünya sınaî ve sömürgeci tekelini elinde tutmasının; sömürgelerin yağması yoluyla İngiliz burjuvazisinin biriktirdiği aşırı zenginliğin; ve burjuvaların, ellerini hazinelerinden uzak tutmaları için işçi sınıfı *élit*'lerini

(40) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 571.

mutlu kılmaya hazır olmalarının bir sonucu olarak İngiliz işçi sınıfı hareketi içinde yoğunlaşan reformist akımlardan ileri geldiğini görüyorlardı. Burjuvazi, etkisi liberal trade unionist unsurların egemenliklerinde ve iftilâlci Chartist geleneklerinin terkedilmesinde görülen işçi aristokrasisini kazandığı zaman İngiliz proletaryası bölünmüş, felce uğramıştı.

AMERİKAN İŞÇİ SINIFI HAREKETİYLE BAĞLAR

Güneydeki köle çalıştıran plantasyonların ülkenin ekonomik ve siyasî gelişmesini zincirlemesine rağmen cumhuriyetçilik sistemi ve demokratik özgürlükler Birleşik Devletlerin kuzeyinde işçi sınıfının örgütlendirilmesine imkân sağlıyordu. İşçiler Batı'nın vahşi alanlarına doğru göçe devam ediyorlardı. Amerika'nın yerlisi olan işçilerle Almanya, İtalya ve İrlanda'dan gelen göçmen işçiler arasında bir çekişme vardı. İşçi kitlesi ideolojik bakımdan da çok geriydi.

Marks ABD'deki işçi önderleri ile olan bağlarını her ikisi de komünist Lig üyeleri olan Joseph Weydemayer ve Adolf Cluss aracılığı ile korudu. Marks 1851'den, artık Cluss'un Komünist fikirleri yaymaktan vazgeçtiği 1854'ün ikinci yarısına kadar sürekli olarak onunla haberleşti. 1866 yılında ölünceye kadar Weydemeyer'le Marks iyi birer dost olarak kaldılar. Cluss ve Weydemeyer Marksizmin ABD'de yayılmasının öncüleri oldular. Marks'ın bazı eserlerini Birleşik Devletlerde yayınladılar ve basın yolu ile bilimsel komünizm düşüncesini yaydılar. Onlara 1853'de Birleşik Devletlere göçen Abraham Jacobi de bir ölçüde yardımcı oldu.

Marks, Weydemeyer'in ABD'de Komünist Lig ile aynı çizgide bir proleter örgütü kurmasına destek oldu. 1853 Mart'ında Amerikan Emek Birliği'nin kuruluşuna katılmasını da özellikle onayladı. Birliğin üyelerinin çoğu göçmen işçilerdi ve Weydemeyer onu Amerikan işçilerinin siyasî partisinin belkemiği haline sokmaya uğraştı.

Marks'ın arkadaşları bilimsel komünizmi ABD'de New York'ta çıkan Almanca *Die Reform* gazetesi aracılığıyla yaymaya çalıştılar. Gazete 5 Mart 1853'te yayınlanmaya başlamıştı ve çok geçmeden Emek Birliği'nin organı haline geldi. 1854 Nisan ayı sonunda da kapandı. Marks, Weydemeyer ve Cluss'un gazetenin yazı kurulu üzerinde etkide bulunmalarını ve onu bir proleter organına döndürmelerini içtenlikle onayladı. Onlara Avrupa'dan, yayınlanacak malzeme sağlamak ve Eccarius, Jones ve Piper'in gazeteye yazı yazmaları için elinden geleni yaptı. Cluss'a

kendisinin ve Engels'in ABD basını için sürekli muhabirler olarak yazdıkları yazıların Almanca çevirilerini ücretsiz basmaları için verdi. ABD'li okuyucular için özellikle önemli olabilecek konular önerdi ve burjuva ideolojisine, özellikle kaba ABD ekonomisti Henry Carey'in moda olmaya başlayan teorisine karşı mücadele edilmesinde yardımcı oldu.

Marks'ın yardımları sayesinde *Die Reform* Amerika'nın en iyi işçi gazetelerinden biri oldu. Gazete malî güçlüklerden ve yazı kurulundaki küçük burjuva üyelerin tutumlarının yol açtığı uyuşmazlıklardan ötürü kapandığı zaman Engels'e: «*Die Reform*'un kapanmasına çok canım sıkıldı»[41] diye yazmıştı.

1857 Ekim'inde aralarında Friedrich Kamın ve Albrecht Komp'un da bulunduğu Weydemeyer'e bağlı bir grup Alman göçmeni New York'taki Komünist Kulübü kurdular. Önderlerinden birisi Baden ayaklanmasının savaşçılarından Friedrich Adolf Sorge idi. Kulübün üyeleri Marks ve Engels'in yazıları üzerinde çalışıyorlar ve bunları içşiler arasındaki propagandalarında kullanıyorlardı. Önderleri Marks'la doğrudan temas kurmaya çalışıyorlardı. Kamın 1857 yılında ona şunları yazmıştı: «Komünizm düşüncesi için bilimsel ve eleştirisel mücadeleyi siz sürdürdüğünüze ve her zaman da sürdüreceğinize göre Eski Dünya'nın bütün Komünistlerinin öğretmeni ve Parti önderi olduğunuz kuşkusuzdur, ve bu nedenle örgütün ipleri merkez olarak size bağlanacaktır...»[42]

Komünist Kulübün üyeleri, Marks'ın Komünist Lig'i Avrupa'da yeniden canlandırması gerektiğini ileri sürdükleri zaman, onlara, işçi sınıfının Avrupa'da içinde geliştiği yeni şartlar karşısında işçi sınıfının güçlerinin böylesine nisbeten dar bir çerçeve içerisinde birleştirilmesinin düşünülemeyeceğini söyledi. Kitlesel bir örgütlenmenin ve hepsinin de üzerinde ihtilâlci teorinin formüle edilme hazırlıklarının yapılmasını başlıca görev olarak görmesinin nedeni buydu.

İLERİCİ BURJUVA BASININDA YAZARLIK

Marks, proleter yayınları için yazı yazmak imkânı varken bile proletarya ihtilâlcilerinin burjuva demokratik ve genel olarak ilerici basında yazmalarının tavsiye edilebileceğine inanıyordu. Bu kanalın kullanılması gericilik döneminde çok daha önem kazanıyordu. Bu nedenle Marks, 1851 Ağustos'unda burjuva ABD gazetesi *New York Daily Tri-*

(41) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 362.
(42) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

bune'ün Londra muhabiri olması için yapılan teklifi kabul etti. O sıralar bu işe çok fena halde ihtiyacı vardı, çünkü geçimini sağlayabileceği başka hiç bir kaynak bulunmuyordu. *New York Daily Tribune* Amerika'nın en çok okunan gazetelerinden biriydi. 1841 yılında, büyük bir yayıncı olana kadar oldukça mütevazı bir kökeni olan Horace Greeley tarafından kurulmuştu *Tribune* ilerici burjuva çevrelerinin ekonomik ve siyasî ideallerinin taşıyıcısı oldu. Köleliğin yaygınlaştırılmasının önüne geçilmesi kampanyaları açtı ve en kararlı sözcülerini desteklememekle birlikte Zenci özgürlüğü hareketini destekledi. O sıralarda başlayan burjuva Kuzey ve köleci Güney arasındaki çatışma karşısında *Tribune*'ün izlediği çizgi en geniş toplum katlarının ruh hali ile uyum içerisinde idi ve büyük bir okuyucu kitlesine sesleniyordu. Ucuz olduğundan ötürü de halk tarafından seviliyordu.

Radikal görüşler, yazı kurulundaki etkin üyelerden biri olan Dana tarafından dile getiriliyordu. Dana bir zamanlar Fourier'in ABD'deki takipçileri ile yakın ilişkiler içerisine girmiş ve sosyalist teorilere sürekli bir ilgi göstermişti. 1848 sonbaharında Köln'de Marks'la tanışmış ve onun bilgisine ve düşünce gücüne hayran olmuştu. Marks'ın *Tribune*'ün muhabirliğine çağırılmasını teklif eden de oydu.

Engels, Marks'ın, Dana'nın teklifini kabul etmesini onayladı. O sıralar ekonomik araştırmaları ile meşgul bulunan Marks'ı yeni girdiği işinde elle tutulur bir şekilde destekleyebilmek için Marks'ın isteği üzerine *Almanya'da İhtilâl ve Karşı-İhtilâl* başlıklı bir seri makale yazmayı üstlendi. 1852 Ağustos'unda Marks, kendisi de yazının yazılmasına katıldı. İlk başlarda Almanca yazıyor ve elyazmaları Engels tarafından İngilizce'ye çevrildikten sonra New York'a postalanıyordu. Ancak 1853 Ocağında Marks, «ilk olarak Dana için bir *İngilizce* makale yazma riskini göze aldı.»[43] Engels, Marks'ın İngilizce yazdığı ilk makalelerinden birini okuduktan sonra, «Övgülerimi kabul etmelisin. İngilizcen yalnızca iyi değil, harikulâde.»[44] diye yaşmıztı.

Bundan sonra iki arkadaş konuları bölüştüler. Marks daha çok ekinomik durum, Avrupa ülkelerinin iç ve dış siyasetleri, işçi sınıfı hareketleri ve demokratik hareketin gelişmesi ile, Engels de hemen hemen tamamen askerî olaylarla ilgilendiler; ancak Engels, öteki konular üzerinde de pek çok makale yazdı.

Marks, haberlerini yazarken çok sıkıntı çekiyordu. Çoğu zaman bir tek yazı ya da bir seri makale yazmak için yığınla araştırma yapı-

(43) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 209.
(44) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 249.

yordu. Engels daha sonraları, «Bunlar alışılagelmiş haberler değil, tek tek Avrupa ülkelerinin ekonomik ve siyasî şartlarının derinlemesine bir incelenmesi temeli üzerine oturtulmuş ve çoğu zaman bir dizi makaleden oluşan araştırmalardı.»[45] diye yazmıştı. *Tribune*'deki öteki yazılarla karşılaştırıldıkları zaman, Marks'ın yazıları, derinlikleri ve durumu, olayları ve kişileri kesin olarak çözümleyişi ile hemen ayırdedilebilirdi ve önemli teorik genellemeleri içerirdi.

Marks'ın bir muhabir olarak yaptığı çalışma, özellikle ekonomi politik alanındaki teorik araştırmalarıyla bağlantılıydı. Makalelerinde, ortaya çıkardığı gerçeklerin ve vardığı bilimsel yargıların çoğunu kullanırdı. Öte yandan günün olaylarının ve gerçeklerinin gidişini adım adım izlemek ve somut ekonomik gelişmeleri gözlemek gereği, ekonomi teorisinin çözümleme temelini genişletmesine yardım etti. Marks, *Tribune*'de ifade ettiği düşüncelerinin bazılarını önemli ekonomik eserlerinde kullandı. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adlı eserinin önsözünde düzenli gazetecilik çalışmalarının, «ekonomi politik biliminin aktüel alanının dışında kalan birçok pratik ayrıntı»[46] hakkında bilgi edinmesine yardımcı olduğunu belirtmişti.

Çok geçmeden okuyucular, Marks'ın *Tribune*'deki yazılarına özel bir dikkat göstermeye başladılar, bu da gazetenin prestijini yükseltti. Yazı kurulu üyeleri, bu makalelerin teorik seviyesinin alışılmadık ölçüde yüksek olduğunu görmüşlerdi. Yazı kurulu 7 Nisan 1853 tarihli bir başyazıda, muhabirlerinin dikkat çekici yeteneklerine övgüde bulunuyorlardı. Şöyle yazmışlardı: «Bay Marks, kendine özgü, oldukça kararlı görüşlerine sahip bulunmaktadır; bunların bazılarına katılmaktan uzağız, ancak onun mektuplarını okumayanlar, Avrupa'nın bugünkü siyasî meseleleri hakkındaki en yararlı kaynaklardan birini kaçırmış olurlar.»[47] 1 Temmuz 1853'te Jenny'ye yazdığı bir mektupta Dana, ona, kocasının makalelerine gazete sahiplerinin ve halkın çok değer verdiğini söylüyordu.[48] Marks'ın makalelerinin bazıları, aralarında *New York Times* de olan başka gazetelerde yeniden basılmış ya da bu yazılara atıflar yapılmıştı. Bu makaleler, Avrupa'da da okunuyordu.

Ancak *Tribune*'ün editörleri, ilerici de olsalar, muhabirlerine karşı tam bir işveren tavrı takınıyorlardı ve ödedikleri para karşılığında, ondan, elde edebilecekleri kadar değer elde etmeye bakıyorlardı. Başlan-

(45) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 22, S. 340.
(46) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 506.
(47) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 235.
(48) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

gıçta, Marks'ın ne kadar para alacağına dair herhangi bir anlaşma yapılmış değildi ve ödenen az bir miktar para da, oldukça büyük gecikmelerle eline geçiyordu.

Editörler, Marks ve Engels'in yazdıkları birçok makaleyi, ya burjuva okuyucular daha başka birşey istediği için ya da iki adamın söyledikleri şeyleri beğenmedikleri için basmıyorlardı. 1856 yazında Dana, Engels'in Pan Slavizm üzerine yazdığı bir seri makaleyi geri gönderdi. Aynı şey, Marks'ın, çarlık Rusya'sı ve Bonapartist Fransa'nın Daubian toprakları üzerindeki siyasetlerine karşı yazdığı makalenin de başına geldi. Editörler, makaleleri elden geçirirken de pek dikkatli davranmıyorlardı. Çoğu zaman yazıları kısaltıyorlar ya da anlamı yazının içeriği ile çatışan eklemeler yapıyorlardı. Marks ve Engels'in gönderdikleri önemli ölçüde yazı da, imzasız başyazılar olarak yayınlanmışlardı. Marks, bu «sahiplenme siyasetini»[49] şiddetle kınamasına karşılık protestoları herhangi bir yarar sağlamadı.

Çoğu zaman, editörlerin, belirli bir partinin tutumunun benimsenmeyeceği hakkındaki kuralları yüzünden şu ya da bu konu üzerinde yazmakta çok büyük engellerle karşılaşırdı. 1853 Aralık ayında Dana, Marks'tan, Alman felsefesi hakkında bir dizi makale yazmasını istemiş, ama bunların «Amerikan halkının dinî duygularını sarsacak şeyler içermemesini»,[50] başka bir deyişle, Marks'ın ateizmi hiç bir şekilde savunmamasını istemişti. Marks, elbette bu şartları kabul edemezdi. Dana, Marks'a, 1857 Nisan'ında, *Tribune*'de çalışan bir grup ilerici Amerikan gazetecisinin çıkartacakları *Yeni Amerikan Ansiklopedisi*'ne yazması için çağrıda bulunduğu zaman da aynı şartları ileri sürmüştü. Elbetteki bunlar Marks'ın felsefe tarihi, Chartism, sosyalizm ve komünizm hakkında yazılar yazmasını imkânsız halè getiriyordu; bu yüzden o da, kendisini, daha çok Engels'in bir mektubunda[51] şaka yollu, «cesur askerler» diye adlandırdığı askerlik konularıyla ve ünlü adamların biyografileriyle sınırlandırmak zorunda kaldı. Bu makalelerin çoğu aslında Engels tarafından yazılmıştı; Marks da bu arada Napoléon'un generalleri ve diplomatları —Brune, Berthier, Bernadotte, Bourienne— hakkında, Latin Amerika millî kurtuluş hareketinin önderi Simon Bolivar ve Almanya'daki 1848 ihtilâli savaşçılarından biri olan Robert Blum hakkında biyografik tanıtma yazıları yazdı.

(49) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 306.
(50) Dana'dan Bayan Marks'a 16 Aralık 1853 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).
(51) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 127.

Marks, sık sık *Tribune*'den kopacak raddelere geliyordu ama böyle bir gazete aracılığıyla da olsa, okuyucu kitlesi ile temas kurmanın önemini bildiğinden, bunu yapmıyordu. Biçimdeki esneklik ve kelimelerin dikkatli kullanımı ile makalelerinde bilimsel, ihtilâlci proleter düşüncelerini dile getirmeyi de başardı. Aslında, editörlerin kendi niyetlerine rağmen Marks ve Engels, burjuva gazetesini, burjuva sisteminin ortaya konulması için kullandılar. *Yeni Amerikan Ansiklopedisi* için yazdığı zaman bile, editörlerin, yalnızca kuru akademik terimler içerisinde yazı yazmasını şart koşan direktiflerinden sıyrılmayı başardı. Yazıları, ihtilâlci materyalist inançlarının ve ele aldığı olaylar karşısındaki parti tavrının yansımasıydı.

1854 sonbaharında Marks, Lassalle aracılığı ile bir demokratik Alman burjuva gazetesi olan *Neue Oder Zeitung*'da yazı yazma teklifi aldı. Gazete, 1849 Mart'ında ihtilâl sırasında Breslau (Wroclaw)'da kurulmuştu ve gericiliğin ilk yıllarında varlığını sürdürebilen birkaç muhalefet gazetesinden biriydi. Bütün zaaflarına rağmen, o sıralarda Almanya'daki tek legal demokratik yayın organıydı. Gazetenin editörü olan Karl Essner'e yazdığı bir mektupta Marks: «*Neue Oder Zeitung*, bugünkü durumda, basında yayımlanması mümkün olan en ileri şeyleri yayımlıyor.»[52] diyordu. Bu gazetede yazması, Marks'a, Alman okuyucuları ile doğrudan doğruya temas kurma imkânı sağladı. Almanya'daki ilerici bir gazetenin yayımcılarının karşı karşıya bulundukları sansürün ve öteki güçlüklerin farkında olan Marks, onlara, «hâkim güçlere karşı el altından sürdürdükleri»[53] mücadelede yapabileceği yardımın azamisini yapmayı görev bildi.

Marks'ın ilk makalesi, *Neue Oder Zeitung*'da 2 Ocak 1855'te basıldı ve ondan sonraki birkaç ay boyunca Marks, gazeteye düzenli olarak her hafta bir iki haber yolladı. Gazetenin para sıkıntısı çektiğini öğrendiği zaman, yazılarını ücretsiz yazmak istediğini bildirdi. *New York Daily Tribune* ile *Neue Oder Zeitung*'a yazdığı yazıları bir arada yazıyordu. Engels'in Amerikan basını için İngilizce olarak yazdığı, Kırım Savaşı'ndaki askerî harekâtlar üzerine incelemeleri de, *Neue Oder Zeitung* için Almanca'ya çevirdi.

Gazete o kadar sıkışık bir durumdaydı ki, 1855 Ekim başlarında Elsner, Marks'tan, artık kendilerine haber yollamamasını istedi. Aslında yılbaşından sonra da yayını durdurdular.

(52) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 622.
(53) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 610.

Marks ve Engels, *Neue Oder Zeitung*'a yazdıkları makalelerden, Almanya ve bütün Avrupa'daki başlıca demokratik çevrelere, Kırım Savaşı'nın yol açtığı karmaşık enternasyonal duruma uygun ihtilâlci taktikleri göstermek için yararlandılar. Makalelerinin bazıları, Prusya yönetici kliğinin Rus Çarlığı ile süregelen flörtünü hedef alıyordu. Allegorik bir dil kullanarak, Alman, en çok da Prusya burjuvazisinin tutumunu eleştirdiler. Marks, makalelerinin çoğunda, İngiliz meşrutî düzeninin halka-karşı özelliklerini ortaya koydu ve onu, geleceğin Alman devlet modeli olarak gören liberal siyasî idealleri yıktı, böylelikle brujuva demokratlarının meşrutiyetçi hayallerine de bir darbe indirmiş oldu. İngiliz proletaryasının eylemlerinden bazı örnekler vererek, Maks, Alman okuyuculara, kitlelerde yeni bir ihtilâlci enerji kabarmasının işaretlerinin bulunduğu ve gericilik döneminde bile işçi sınıfının militan ruhunun sindirilemediğini anlatmaya çalıştı.

GAZETE YAZARI OLARAK MARKS

Marks'ın *New York Daily Tribune* ve *Neue Oder Zeitung*'da çıkan makale ve haberleri, onun bir proleter yazar olarak gericiliğin inanılmaz güçlüklerle dolu şartları altında kapitalizmin, Avrupa devletlerinin gerici siyasî sistemlerinin ve hâkim sınıfların halka-karşı siyasetlerinin coşkulu *exposé*leri ile (teşhir-ç.) kitlelerin ihtilâlci duygularını canlandırmakta gösterdiği yeteneklerin parlak bir yansımasıdır. Marks, gericilik döneminin toplum hayatında artık hiç bir ihtilâlci altüstlüğün olmayacağı bir sessizlik döneminin şafağı olduğunu ileri süren gericilerin ve iyi niyetli burjuvaların ikiyüzlü iyimserliklerini, bıkıp usanmaksızın eleştirdi. Sanayi ve ticaretteki süreli canlanmayı, sanki sonsuza kadar sürecekmiş gibi gösteren «resmî ekonomi falcıları»na karşı iğretiden başka hiç bir duygu beslemedi. «O güne kadar hiç bir zaman tek başına bir refah dönemi olmuş değildi, ama onlar bu fırsattan, madalyonun *bu sefer* arka yüzünün bulunmadığını, amansız *kaderi bu sefer* teslim aldıklarını kanıtlamak için yararlanıyorlardı.»[54] Burjuva ekonomistlerinin aksine Marks, ekonomik boom en üst noktasında iken, bunun ardından gelecek krizin, 1847'dekinden çok daha derin ve çok daha geniş olacağını tahmin etti.

Marks, burjuva ideologlarının, ekonomik zenginleşmenin emekçi halka sonsuz bir refah getirdiğini söylerken, doğru söylemediklerini ileri

(54) **New York Daily Tribune**, No. 3601, 1. Kasım 1852.

sürdü. Ekonomik tırmanışın, emekçi halkın sıkıntılarını hiç bir zaman azaltmadığını, alt tabakaların artan sefaletini yok etmediğini, fabrikalarda çalışanların toplumsal yoksulluklarını, fizikî ve ruhsal çöküntülerini de ortadan kaldırmadığını kanıtlamak için yüzlerce vakıayı ortaya getirdi. Ekonomik zenginleşme, işçi sınıfının başbelâsı olan işsizliği de ortadan kaldırmış değildi.

Marks, maddî refah araçlarıyla boğulan İngiltere'de, insanların daha hayatlarının başlarında iken beslenme yetersizliğinden ölmeleri ve binlerce insanın anayurtlarından, yoksulluk ve topraksızlık nedeni ile okyanus ötesine göçmeleriyle kapitalist zenginleşmenin bedelinin, emekçi halka nasıl ödetilmekte olduğunu gösterdi. Bu bedel, iki toplumsal olguydu — zorunlu göç ve açlık. Marks, kapitalist toplumda kamusal zenginliğin, bir avuç sömürücü bunun nimetlerinden yararlanırlarken, geniş çoğunluğun dayanılmaz sıkıntılara ve çöküntüye mahkûm edilmesi pahasına arttığını vurgulamaktan hiç bir zaman bıkmadı. Böyle bir toplumda ilerleme, «abı hayat suyunu, kılıçtan geçirilenlerin kafatasından başka birşeyin içinden içemeyen iğrenç putperest idolü»[55]nü andırıyordu.

Marks, kapitalist gerçekliği doğru bir şekilde resmederken hiç bir zaman yakınmalarından, sızlanmalarından ileriye geçemeyen küçük burjuva yazarların duygusallıklarının içerisine düşmedi. Gerçek bir ihtilâlci olan Marks, kapitalist ekonominin başarılarını ve kapitalizmin çelişkilerinin derinleşmeye devam etmesini, yeni bir toplumsal sistemin temellerini atacak olan geleceğin toplumsal ihtilâlinin ön şartlarını yaratan bir kaynak olarak görüyordu. Şöyle yazmıştı: «Burjuva sanayii ve burjuva ticareti, tıpkı jeolojik ihtilâllerin yerkabuğunun yüzeyini yaratması gibi, yeni bir dünyanın maddî şartlarını yaratıyor.»[56]

Marks, güçlü ihtilâlci duygularıyla, proletaryanın güçlenmesinin kaçınılmaz olduğuna olan inancını ve tarihin yaptığı her ileri atılımın proletaryanın o yüce, dünyayı değiştirme ve dönüştürme görevine başlayacağı zamanı yakınlaştırdığını dile getiriyordu.

Marks, gerici rejimlere karşı mücadelede, başlıca umutlarını bağladığı işçi sınıfının bütünleşmesi hakkındaki bütün işaretleri makalelerinde dikkatle ele aldı. Dış şartlar ne olursa olsun, ister ihtilâlin alevleri göğe yükselsin, isterse en karanlık gericilik günleri olsun, Marks daima amacına sadık kaldı: proletaryanın tarihî görevini yerine getirmesine yardım etmek ve bıkıp usanmadan proletaryayı mücadeleye çağırmak.

(55) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 499.
(56) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 1, S. 499.

Marks o sıralar en gelişmiş kapitalist ülke olan Büyük Britanya'ya büyük önem verdi ve kapitalist dünyada yürürlükte olan ekonomik süreci esas olarak bu «sermaye metropolü» ndeki ekonomik gelişme temeli üzerinde inceledi. İngiliz devlet sisteminin, bu ülkedeki hâkim sınıfları siyasetinin, ve ülkedeki çeşitli partilerin ve grupların tutumlarının kapsamlı bir çözümlemesini yaptı. Bunları «İngiltere'de Seçimler - Toryler ve Whigler» başlıklı makalesinde, 1852 - 1855 yılları arasındaki Aberdeen koalisyen hükümetini çözümleyen «Chartistler» başlıklı bir haber dizisinde, *Lord John Russel* başlıklı bir kitapçığında, «İngiliz Anayasası», «Palmerston ve İngiliz Oligarşisi», «İngiliz Seçimleri» başlıklı makalelerinde ve daha başka birçok eserinde çözümledi.

Marks'ın kendisini yerine getirmekle yükümlü kıldığı ödevlerden birisi de kapitalist Büyük Britanya'nın özgürlüğün ve siyasî eşitliğin beşiği olduğu hakkındaki liberal efsaneyi açığa çıkartmaktı. Bu, «kapitalizmin despotluğunun ve emeğin köleliğinin»[57] öteki ülkelerden çok daha fazla geliştiği ülke hakkında beslenen hayalleri yıktı. Marks, İngiliz halkının kazanmış olduğu bazı demokratik özgürlüklere rağmen ülkenin siyasî sisteminin bir bütün olarak tutucu ilkelere dayandığını gösterdi. Hiç bir şey hükümette, devlet memurluklarında ve parlamentoda tekel kurmuş olan toprak sahibi aristokrasinin ve burjuva *élit*'in (esas olarak malî ve ticarî *élit*'in) siyasî ayrıcalıklarını sarsmış değildi. Siyasî iktidar hâkim partilerin birinin elinden ötekine geçiyordu: kimi zaman toprak sahibi aristokratların çıkarlarının sözcülüğünü yapan ve «toprak rantı dışında hiç bir şeyden hoşlanmayan» Torylerin ellerine, kimi zaman da «burjuvazinin, sınaî ve ticarî orta sınıfın *aristokrat temsilcileri*»[58] Whiglerin ellerine. Bu iki parti sistemi hâkim burjuva-aristokrat oligarşisinin egemenliğini korumak için manevralar yapmasına ve kitleleri sanki siyasî güçler arasında serbest bir seçim yapılıyormuş gibi aldatmasına imkân sağlıyordu.

Marks İngiltere'de yeni bir sürecin gerçekleşmekte olduğunu gördü. Bu süreç toprak sahipleri aristokrasisinin sanayi burjuvazisi ile koalisyona girmesi, oligarşik rejimin gittkçe burjuvazinin çıkarlarına uydurulması, yavaş yavaş burjuva partilerine dönüşen eski partilerin yeniden inşa edilmeleri süreciydi. Toryler büyük burjuvazinin partisi muhafazakârla-

(57) Marks ve Engels, **İngiltere Üzerine Makaleler**, Moskova, 1971, S. 216.
(58) Marks ve Engels, **İngiltere Üzerine Makaleler**, Moskova, 1971. SS. 110 ve 112.

ra; Whigler de orta ve küçük burjuvazinin daha geniş kesimlerini kucaklayan liberallere dönüşüyorlardı.

Marks, burjuva-oligarşik rejimin ülkenin gelişmesini engellediğini ve herhangi bir demokratik değişimin önüne geçtiğini vurguladı. Parlamentonun yasama faalyeti bir yumuşatma görevine dönüşmüştü ve bu en çok bütçelerde ve malî reformlarda göze çarpıyordu. Malî oligarşinin temsilcileri bütçelerini yaparlarken «ötesinde emekçilerin kazançlı çıkacakları aristokratların ve orta sınıfların zarar edecekleri»[59] çizginin bir adım ötesine geçmemeye dikkat ediyorlardı.

Marks, İngiliz oligarşisini çoğu zaman en tanınmış üyelerinin siyasî tasvirleri aracılığı ile teşhir ediyordu. Marks'ın 19. yüzyıl İngiliz devlet adamları sergisi — Palmerston, Russell, Aberdeen, Clarendon, Gladstone, Derby ve Disraeli — bu burjuva aristokrat siyasetçilerin belli başlı özelliklerini tam bir kesinlikle, renkli ve sert bir hicivlerini yaparak teşhir etmektedir. Marks oligarşinin burjuva muhalifleri olan, siyasetleri sığ ve kitle eyleminden ürküntü duyan, herhangi bir bağımsız işçi sınıfı hareketine düşman olan Serbest Ticaret sözcüleri Bright ve Cobden'i de büyük ölçüde eleştirdi. Onlar «geleceğin sahibi olan yükselen düşmanlarını güçlendirmektense, yok olmakta olan hasımlarıyla göründüğünden daha önemli uzlaşmalar yapmayı tercih ediyorlardı.»[60]

İngiltere'deki halka-karşı siyasî düzeni takbih eden objektif proleter siyaset adamı Marks bu düzeni somut bir yaklaşımla ele aldı. İngiltere'deki rejim tutucu olabilirdi ama işçilerin kıtadaki öteki rejimlerden çok daha fazla lehineydi. Ne kadar kırpılmış olursa olsun İngiltere'de basın, örgütlenme ve toplantı özgürlüğü vardı. İngiliz proletaryası parlamento ve hükümet üzerine «dışarıdan baskı» yapabilme imkânına sahipti. Öteki Avrupa ülkelerinin tersine İngiliz işçi sınıfı nüfusun önemli bir çoğunluğunu oluşturuyordu. O zaman İngiltere'de kıtadaki gibi yaygın bir askerî ve bürokratik bir devlet makinesi de yoktu. Bütün bunları göz önüne alan Marks, kıtadaki ülkelerin aksine İngiltere'de işçi sınıfı iktidarına barışçı bir geçiş olabileceği sonucuna vardı. İngiliz proletaryasının — ister barışçı yoldan olsun isterse olmasın — iktidarı devralabilmesi için Marks, mevcut parlamenter sistemin köktenci bir şekilde elden geçirilmesi ve bütün siyasî düzenin demokratikleştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Onun Chartist programa bu kadar çok önem vermesinin ve Chartist ajitasyonun düzeltilmesi için bu kadar çok çaba harcamasının nedeni buydu.

---

(59) **The People's Paper,** No. 51, 23 Nisan 1853.
(60) Marks ve Engels, **İngiltere Üzerine Makaleler,** S. 118.

Marks, İngiltere'de herkes için eşit oy hakkı talebinin kıtadakinden farklı bir anlamı vardır diyordu. Kıtada bu talep bir burjuva demokratik programın ötesine geçmiyor ve Bonapartist Fransa'da olduğu gibi çoğu zaman gerici güçler tarafından demagojik bir şekilde kullanılıyordu. İngiltere'de ise öteki radikal taleplerle birleştirildiği takdirde bu bir proleter sloganı oluyordu. İngiltere'ye herkes için eşit oy hakkının getirilmesi ve Ferman'da yer alan öteki noktaların gerçekleştirilmesi, en önemli maddî ön şartı İngiliz proletaryasının siyasî uyanıklığının artması ve örgütlenmesi, İngiliz işçilerinin bir ihtilâlci proleter partisinin kurulması olan işçi sınıfının iktidarına yol açabilirdi.

KITA AVRUPA'SINDAKİ GERİCİ REJİMLERLE MÜCADELE

Marks ve Engels, Bonapartizmi, Fransa ve bütün Avrupa'daki işçi sınıfının ve demokrasinin başlıca hasmı olarak gördüler ve Bonapartizme karşı mücadele de enternasyonal işçi sınıfı hareketinin karşısındaki başlıca görev oldu.

Basın için yazdığı makalelerinde Marks, *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire*'indeki Bonapartist rejim hakkındaki çözümlemesini daha da genişletti. Rejim hakkındaki makalelerinin her biri Fransa'daki Bonapartist kliğin keyfî davranışlarını öfkeyle lânetleyen birer el kitabı, hâkim *élite*'in burjuva toplumu ve burjuva devleti içindeki karşı ihtilâlci evriminin bilimsel olarak incelenmesine eklenmiş bir başka sayfa, burjuva devlet şekillerinden biri olarak Bonapartist monarşinin karakterinin incelenişidir.

«Küçük Bonaparte'ın Fransa'sı», «Lois Napoléon'un Sonunun Başlangıcı», «Pretorianların Hâkimiyeti» başlıklı makalelerinde Marks, Bonapartist devletin burjuvazinin büyüyen karşı ihtilâlci eğilimlerini ve; «yalın kılıç», artan şiddet ve polis despotizmi yardımı ile burjuvazinin açık diktatörlüğe kayışını yansıttığı üzerinde önemle durdu. Bonapartist rejim burjuva toplumunun en üst tabakasında yayılmakta olan çürümenin de izlerini taşıyordu. Rüşvet ve ihtilas Savaş Bakanlığı da dahil olmak üzere asalak devlet mekanizmasının bütün her tarafına yayılmıştı. 1856 baharında Marks: «Fransız Ordusunu yiyip bitiren kanser, İkinci İmparatorluğun organik kaynağıdır - hırsızlık ve ihtilas.»[61] diye yazıyordu.

(61) **The People's Paper,** No. 205, 5 Nisan 1856.

Marks «Fransa'da Tahıl Fiyatlarının Düzenlenmesi Tasarısı» başlıklı makalesinde ve öteki yazılarında III. Napoléon'un aynı anda hem kırsal Fransa'nın patronu hem «kentlerin hizmetindeki proleterlerin bir çeşit koruyucusu» hem de Fransız burjuvazisinin gözünde «mülkiyeti koruyucusu» olarak gözükme çabası içinde, sınıflar arasında ip cambazlığı yaptığını gösterdi.[62]

Marks bu, «bütün sınıfları memnun etme» siyasetinin temelden sakat olduğuna işaret etti, fakat Bonapartist yetkililerin «Fransız işçi sınıfının bilincini satın alma» girişimelrini de hiç bir zaman zararsız bir masal olarak kabul etmedi.[63] Bonapartist toplumsal demagojinin tehlikesi karşısında işçileri uyarmayı ve bunun sallantılı, müstereddit işçiler üzerindeki çürütücü etkisini açıklamayı bir görev olarak kabul etti.

Marks, Bonapartist kliğin millî hareketleri kendi çıkarları için kullanma çabalarını büyük bir tehlike olarak gördü ve Kossuth ve Manzini'yi bu işe karışmamaları, Bonapartist fesat hareketlerinin rasgele birer aracı olmamaları ve Macaristan ve İtalya'daki millî kurtuluş davasına zarar vermemeleri için uyardı. «Mazzini ve Napoléon» başlıklı 1858 Mart'ında yazdığı bir makalesinde ünlü İtalyan demokratının bu, millî mesele üzerindeki Bonapartist siyasetin özünü kavramış olmasından ötürü hoşnut olduğunu belirtti.

Marks'ın makaleleri büyük malî baronların ve sanayicilerin muazzam kârları için bütün baraj kapaklarını açan İkinci İmparatorluk rejiminin sınıf temelinin sergilenmesine yardımcı oldu. Sınırsız kambiyonun Fransa'yı bir «kumarhane» ye döndürdüğünü ve esham ve tahvilât borsasındaki spekülasyonların da ekonomik kanunları bir yana atmış olan «imparatorluğun hayat kaynağı» haline geldiğini yazdı.[64] Marks yazı dizilerinden birinde III. Napoléon'un özel himayesi altındaki *Crédit Mobilier* adındaki bir bankayı ele alıyordu. Bu bankanın sanayi teşebbüslerindeki, aralarında kanal ve demiryollarındaki yatırımları da bulunan işlemlerini çözümleyen Marks, bankaların ekonomideki rollerinde meydana gelen değişmelere, gelişimini daha sonra kapitalizmin en son aşamasında tamamlayacak olan bir sürecin başlangıçlarına işaret etti. Şu sözleri sanki bir kehanet gibiydi: «Borsa şirketlerinin sanayie girişleri modern milletlerin ekonomik hayatlarında yeni bir çağın başladığını göstermektir.»[65]

(62) **New York Daily Tribune,** No. 5507, 15 Aralık 1858.
(63) **New York Daily Tribune,** No. 5287, 1 Nisan 1858.
(64) **New York Daily Tribune,** No. 9694, 5 Mayıs 1856 ve No. 5028, 1 Haziran 1857.
(65) **New York Daily Tribune,** No. 4751, 11 Temmuz 1856.

Marks, Bonapartist basının Fransa'nın ekonomik «başarılarını», hükümetin gösterişli harcamalarını ve — gizli amacı «kendi iç kaynaşmalarını engellemek»[66] olan — başkentin yeniden inşasını abartmasının yalnızca İkinci İmparatorluğun iç dengesizligini, yönetici kliğin dışarıda kumar oynayarak kurtulmaya çabaladığı iflâsını gizlemeye yaradığını çok açık bir şekilde gördü. Rejimden hoşnutsuzluk en geniş kesimler arasında yayılmaktaydı ve 1857'de de «toplumun yüzeyinin derinliklerdeki ateşin hareketiyle sallanıp kaykılmaya başladığını görüyoruz.»[67]

Marks, İkinci İmparatorluğun kaçınılmaz çöküşünde başrolü oynayacak olanın burjuva muhalefeti değil, başta gürbüz Fransız proletaryası olmak üzere halk kitleleri olduğunu göstermeye çalıştı. 25 Mart 1853'te tanınmış ihtilâlcilerden biri olan Raspail'in eşinin cenaze törenine katılan işçilerin Bonapartist rejime karşı giriştikleri bir gösteriden sonra Marks, Cluss'a «Proletarya aslanı ölmedi»[68] diye yazıyordu. Marks, o sıralar bir hapishanede yatmakta olan Fransız işçilerinin önderi Auguste Blanqui'nin bitmez tükenmez enerjisine büyük umutlar bağlıyordu.

Avrupa'daki gericilik Marks'ın durmaksızın belirttiği gibi karşı-ihtilâlcilerin birleşik çabalarıyla güçlendiriliyordu. Prusya'daki Hohenzollernler bu garip polis ve jandarmalar topluluğu içinde aktif bir yer alıyorlardı.

Marks'ın yazdığı haberlerden çoğu Prusya'daki durumu ele alıyor ve derisi kemiklerine yapışmış gerici Junkerliğe ve Alman Konfederasyonundaki gericiliğin kalesi olan Prusya monarşisinin bürokratik polis düzenine karşı yorulmak bilmez bir mücadele ruhu yayıyordu.

Marks'ın makaleleri arasında «Prusya Kralının Günahkârlığı» ve «Prusya'da Olanlar» başlığını taşıyanlar Prusya gericilerinin 1848 ihtilâli içinde gerçekleştirilmiş olan bütün reformların izlerini ortadan kaldırmaya ve bu müthiş yılın anısını silip atmaya niyetli olduklarını gösteriyordu. 1848 Anayasası üzerinde yapılan sayısız değişikliğin, «ihtilâlci patlamanın en son belirtilerini de silip süpürmek için girişilen bütün bu usandırıcı işlerin»[69] ardında yatan anlam buydu. Marks, Prusya Eyalet Meclisi'nin «bir aldatmacadan başka bir şey» olmadığını ve «uyduruk bir kurum»[70] olduğunu söyledi.

---

(66) **New York Daily Tribune,** No. 5312, 30 Nisan 1858.
(67) **New York Daily Tribune,** No. 5075, 27 Temmuz 1857.
(68) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 28, S. 574.
(69) **New York Daily Tribune,** No. 5471, 3 Kasım 1858.
(70) **New York Daily Tribune,** No. 3948, 12 Aralık 1853.

«Hohenzollernlerin Kutsal Hukuku» başlıklı makalesi bu hanedanın yükselişinin Prusya siyasetinin 19. yüzyılda sürdüregeldiği gerici özelliklerini açığa çıkardığını gösterdi. Adi hırsızlıklar, komşularının arkasındaki büyük güçlerle onların çıkarlarına karşı haince ilişkiler kurmak, daha sonraları Prusya'nın Kralları olan Brandenburg Seçmenlerinin iğrenç amaçlarına ulaşmak için kullanageldikleri geleneksel araçlardı.

Marks, Prusya'daki gericiliğin o gün yeniden inşa ediliyor olmasının, Alman burjuvazisinin kararsızlığının ve korkaklığının bir sonucu olduğunu ve burjuvazinin Prusya'da ve bir bütün olarak Almanya'da hükümete karşı kararlı bir eyleme girişme yeteneğini yitirdiğini ve halk hareketlerinden ölümden korkar gibi korktuğunu söyledi. Burjuvazinin bütün düşüncesi ve özlemleri kendi çıkarlarının korunmasıydı. Mevcut düzene karşı muhalefeti yansıtan ilerici felsefeye karşı bütün ilgisini kaybetmişti: «Fikir spekülasyonlarının yerini borsa spekülasyonları almıştı»[71]

Junkerlerin kendilerinden emin görünüşleri, burjuvazinin Junkerlere kölece itaatkârlığı Almanya'daki gerici düzenin sağlam temellere oturduğunun kanıtı değildi. Bütün ülkede gelişmekte olan bir sanayi ve ticaret vardı. Bir zamanların aristokratik gösteri alanı olan Berlin şimdi bir makine sanayii merkezine dönüşüyordu. Yeni bankaların sayısı Alman Parlamentosundaki prenslerin sayısından çok fazlaydı. Sanayi ihtilâlinin en önemli sonucu — proletaryanın oluşması ve küçük burjuvaziyle köylülüğün ortadan silinmeleri — ile ülkenin birleştirilmesi gibi bir önemli tarihsel yükümlülüğün varlığı birleşerek ülkedeki toplumsal gerginliği artırıyor ve Marks'ın Avrupa'nın bu bölgesinde toplumsal ve siyasî değişikliğin çabucak gerçekleşeceğini ummasına yol açıyordu.

Avusturya İmparatorluğu gericiliğin Avrupa'daki dayanaklarından birisiydi. Parça parça olmuş, çok milleti bu mutlakiyetçi devleti, Harpsburgh yönetimi altındaki milletlerin kendi aralarındaki çekişmeler bir arada tutuyordu. Bununla birlikte Marks, «Avusturya'nın İflâsı» başlıklı makalesinde ve öteki yazılarında tarihin cezrinin yüzyıllardır ayakta duran gerici monarşinin temellerini çökerttiğini yazdı. Bürokratik ve polisiye metodlar merkezkaç kuvvetlerini, millî kurtuluş mücadelesini, içerideki krizi, malî meseleleri ve başka meseleleri ortadan kaldıramazdı.

Muhafızlarla, darağaçlarıyla ve zindanlarıyla kendilerini çevrelemiş olan gerici yöneticiler «ihtilâlci yer sarsıntısının, ilk kıpırdanışlarıyla birlikte Avrupa tahtlarını temelden sarsacağını hissetmektedirler.»[72] Marks'ı

(71) **New York Daily Tribune,** No. 4694, 5 Mayıs 1856.
(72) **New York Daily Tribune,** No. 3170, 8 Mart 1853.

okuyanların ihtilâlci fırtına Kıta'yı bir kere daha silip süpürdüğü zaman bu çürümüş rejimlerin başlarına neler geleceğinden hiç bir kuşkuları kalmadı.

KAPİTALİST DEVLETLERİN SÖMÜRGECİLİK SİYASETLERİNİN TEŞHİRİ

1850'lerden itibaren Marks'ın sömürge ve bağımlı devletlerin ve ülkelerin tarihlerine karşı gittikçe artan bir ilgi duyduğunun işaretleri görülmektedir. O yıllardan başlayarak geri ülkelerin kapitalist devletlerce sömürge esaretine bağlı kılınmaları önemli ölçüde hız kazanmıştı. 1849'da İngiltere Pencab'ı da kendisine bağlayarak Hindistan'ın fethini tamamladı; 1852'de Pegu'nun Burma Eyaleti'ni ele geçirdi; Çin'e (1840 - 1842, 1856 - 1858 ve 1860), Afganistan'a (1838 - 1842) ve İran'a (1856 - 1857) karşı sömürge savaşları açtı; Güney Afrika'daki varlığını da genişletti. Fransız sömürgecileri Uzak Doğu'nun fethiyle meşgullerdi ve Cezayir'deki Arap ve Kabil kabilelerine karşı intikam hareketlerini artırıyorlardı. ABD burjuvazisi sömürgeci genişlemede aktif olarak yer almaya başlıyordu. Ama Asya ve Afrika ülkelerindeki halk kitlelerinin de sömürgecilere karşı direnişleri büyüyordu.

Marks ve Engels Doğu'daki olayları çok yakından izlediler ve bu konudaki düşüncelerini basında ortaya koydular. Sömürgeci siyasetlerin esas özelliklerini gösterdiler ve işçi sınıfının ezilen halkların kurtuluş mücadeleleri karşısındaki tutumunu formüle ederek proleter enternasyonalizminin ilkelerine teorik bir dayanak sağladılar, millî mesele ve sömürge meselesi üzerindeki ihtilâlci proleter öğretisini geliştirdiler. Marks'ın sömürge meseleleri üzerindeki araştırmaları kendisine kapitalist üretim biçiminin incelenmesi için fazladan araştırma malzemesi sağladığı ve bu daha sonra *Kapital*'e de yansıdı.

Ancak Marks, sömürgeci siyasetlerin ve bu siyasetlerin mimarlarının gösterilmesi için salt teorik çözümlemeden çok daha ileri geçti. 19. yüzyıl ortalarında daha henüz en önde gelen Avrupalı demokratlar bile Doğu halklarına karşı yukarıdan bakan bir tavır içindelerken tutarlı proleter ihtilâlci tavrını ifade edebilmek için büyük bir cesaret ve bu halkların bağımsız gelişme çizgilerini savunmak için azimli bir kararlılık göstermek gerekiyordu. Bu ise hâkim geleneklerin ve önyargıların tam karşısına geçmeyi gerektiriyordu.

Marks, «Hindistan'daki İngiliz Hâkimiyeti», «Doğu Hindistan Şirketi - Tarihi ve Sonuçları» ve «Hindistan.daki İngiliz Hâkimiyetinin Ge-

lecekteki Sonuçları» gibi makalelerinde incelediği Hindistan'a, İngiltere'nin bu en geniş sömürgesine özel bir önem verdi. Çin'deki olayları da çok yakından izledi. «Çin'de ve Avrupa'da İhtilâl», «Çin ile İngiltere'nin Kavgası» ve «Afyon Ticaretinin Tarihi» başlıklı makaleleri İngiliz, Fransız ve diğer sömürgecilerin Uzak Doğu'da Çin'i kurban ederek yürüttükleri genişleme siyasetini lânetliyordu. Avrupalı istilâcıların İran, Türkiye ve Afganistan ve Burma'da yaptıkları işlerle de yakından ilgilendi. «İyonya Adaları Meselesi», «Hindistan Meselesi - İrlanda'nın Kira Hakkı» ve «İrlanda'daki Heyecan» başlıklı makaleleri ile (1815'ten 1856'ya kadar İngiliz himayesinde bulunan) Korfu ve bu gruptaki öteki adalarda yaşayan Yunan nüfusunun statüsünü ve ortaçağlarda İngiltere'nin bir sömürgesi haline gelmiş olan İrlanda'daki durumu inceliyordu.

Sömürgecilik siyaseti kapitalist sistemin en iğrenç ve en kan içici yanlarının yansımasıydı. Marks, Hindistan'daki İngiliz hâkimiyeti hakkında şunları yazdı: «Saygıdeğer kılıklara büründüğü anavatanından, çırılçıplak soyunduğu sömürgelere yönelirken, burjuva uygarlığının derinlerindeki iki yüzlülük ve ta en içinde taşıdığı barbarlık bütün giysilerinden arınarak karşımıza çıkmaktadır.»[73] Marks, burjuva ideologlarının sömürgecilere bir uygarlaştırma misyonu yüklemelerinden ve onları sanki fethettikleri ülkelerin halklarının refahını düşünüyormuş gibi gösteren iki yüzlü çabalarına karşı korkunç bir öfke duyuyordu. Sömürge savaşlarının en yüzsüzce yapılan korsanlığın ve kaba bir kanunsuzluk ve keyfiliğin ifadesi olduğunda bıkmadan usanmadan ısrar etti.

Hindistan'ın İngilizler tarafından fethedilmesi İngiltere'nin sömürgeci rakipleri Portekiz, Hollanda ve Fransa ile yaptığı sert mücadeleyle bir arada yürütülen hayasızca bir köpeksilikten, kaba ve ilkel bir hıyanetten ve misli görülmemiş vahşetten meydana gelen bir dizi haydutluk eyleminden başka bir şey değildi. Bu, eski bir uygarlığa sahip olan koca ülkenin kanla fethedilmesinde «Hindistan'dan para elde etmek için orayı fetheden tüccar İngiliz maceraperestlerinin şirketi»[74] Doğu Hindistan Şirketi başlıca rolü oynamıştı.

Marks, sömürgecilerin amaçlarına erişmek için kullandıkları metodları gösterdi: böl ve yönet, feodal parçalanma, mahallî yöneticiler arasında düşmanlık, kastlara ve dinlere dayanan bölünmeler, tereddütsüzce kendi kendilerine ihanet edebilen feodal aristokrasinin üyelerine rüşvet yedirilmesi vb.

---

(73) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 498.
(74) Marks ve Engels, **Sömürgecilik Üzerine**, Moskova, 1968, S. 63.

Marks, İngilizler ve öteki sömürgeciler tarafından Çin'i esir etmek için girişilen askerî kumarlar hakkında durmadan dinlenmeden fikirlerini açıkladı ve kapitalist güçlerin Çin İmparatorluğunu köleleştirmek için açtıkları ve adına Afyon Savaşları denilen savaşların Çin halkının karşısında bir haydutluk siyasetini temsil ettiğini söyledi. Enternasyonal Hukukun bütün kurallarını çiğneyen Avrupalı fetihçilerin işledikleri bütün cinayetleri lânetledi. «Kadınlara saldırmak, çocukları biçmek, köyleri yakıp yıkmak, o günlerde boş vakit geçirmek için yapılan sporlardı ve bunu kaydedenler de mandarinler değil İngiliz subaylarının kendileriydiler.»[75]

Marks, kapitalizmin sömürgecilik sisteminin gelişmesinin insanın insan tarafından sömürülmesinin en menfur şekillerine, insan soyu tarafından yıllar önce lânetlenmiş olan plantasyonlarda köle emeği kullanılması ve «insan eti ve insan kanıyla»[76] ticaret yapılması gibi ahlâksızca ve barbarca kurumlara dayandığını gösterdi. Kapitalist İngiltere sömürge toprakları üzerinde ekonomi dışı feodal zorlamalara başvuruyordu. Dangeld* gibi toplanan toprak, tuz ve diğer vergiler artı-ürünü ve gerekli ürünün de bir kısmını soymanın başlıca yoluydu. İngilizler tarafından Hindistan'a getirilen, topraktan vergi alınması sistemi Hindistan kırlarındaki feodal ilişkileri İngiliz kapitalizminin sömürgeci ihtiyaçlarına uydurarak bunlara kendi damgasını vuruyordu. Bengal Eyaletinde mahallî sömürücüler ve tarımcılar ile Doğu Hindistan Şirketi arasında aracılık görevi yapan zamindarlar tımar sahipleri ile birlikte köylüleri baskı altında tutuyorlardı. Madras ve Bombay eyaletlerinde köylüler Şirketin kiracıları durumuna getirilmişlerdi.

Avrupa'daki sömürgeleri olan İrlanda'da da İngiliz istilâcıları, kapitalizm öncesi sömürü şekillerini kullandılar ve yabancı toprak sahipleriyle mahallî kiracı-çiftçiler arasında Marks'a «tabancasını doğrultan haydutla cüzdanını doğrultan yolcu arasındaki»[77] ilişkileri hatırlatan ilişkileri kurdular ve korudular. Hindistan'da olduğu gibi İrlanda'da da sömürge idaresindeki, adliyede ve ordu-büyük bir asalak burdaki belli başlı mevkiler İngilizlerin ellerindeydi ve bu istilâya uğramış halkın nasıl soyulduğunu çok iyi gösteriyordu.

---

(75) Marks ve Engels, **Sömürgecilik Üzerine**, S. 153.

(76) Marks ve Engels, **Sömürgecilik Üzerine**, S. 201.

(*) **Danegeld** : Muhtemelen 10'uncu yüzyılda İngiltere'yi Danimarkalılardan korumak, gereken fonlar toplamak için konulan ve daha sonra da toprak vergisi olarak sürdürülen yıllık vergi. (ç.)

(77) Marks ve Engels, **Sömürgecilik Üzerine**, S. 57.

Marks, sömürgelerdeki sömürü şekillerinin ve sömürü usullerinin kapitalizmin evrimiyle birlikte geliştiğini gösterdi. İlk aşamasında, Marks'ın sonradan İkel birikim aşaması diye adlandıracağı aşamada mahallî nüfus açıkça ve doymak bilmez bir iştiha ile soyulmuştu. Avrupa'daki sanayi ihtilâlinden bu yana ise yükselen burjuvazinin taze güçleri — sanayiciler ve manüfaktürcüler — sömürge artıklarından pay kapmaya bakıyorlardı. Sömürgecilerin sanayi malları için kâr getiren pazarlara ve ucuz hammadde kaynaklarına dönüştürülmesinin kolonyal sömürünün başlıca şekli haline gelmesinin nedeni de buydu. Sömürgeler kapitalist ülkelerin tarım ve hammadde eklentilerine dönüşüyorlardı. Ekonomileri bütün olarak metropolitan ülkenin çıkarlarına bağlıydı, gelişmeleri tek yanlı ve çarpıktı ve tabiî kaynakları yağmalanıyordu. Öteki sömürgelerle yapılan ticaret eşitsizdi ve Çin'e afyon sızdırılması gibi çoğu zaman korsanlık şekline bürünüyordu.

Geniş bir tarih bilgisine sahip olan Marks bile boyunduruğa vurulmuş halkların üzerindeki sömürgeci yönetimin trajik sonuçlarını gösterebilmek için bir kıyaslama örneği bulmakta güçlük çekiyordu. Hindistan'da İngiliz yönetiminin yol açtığı zarar o alanda daha önceleri bütün istilâların, yıkıcı savaşların ve fetihlerin yol açtığı zarardan daha kötüydü. Mahallî despotlar tarafından bile sürekli olarak korunan sulama sistemi Doğu'daki İngiliz yönetimi altında, tarımdaki düşüşle, tahıldaki azalmayla ve milyonların hayatına mal olan açlıkla sonuçlanan bir ihmale uğradı. Sömürge yönetimi Hindistan İrlanda ve öteki sömürge halklarını sefaletin en kötüsü içerisine; mahallî sömürücüler ve yabancı zalimlerin uyguladıkları çifte boyunduruk altında çalışan, hiç bir hakları bulunmayan paryalar durumuna düşürdü.

Marks sömürgeci hâkimiyet sistemini sergilerken onun iç çelişkilerine ve zayıf noktalarına da işaret etti. Keskin bir ileri görüşlülükle Hindistan ve öteki istilâ edilmiş ülkelerdeki ekonomik ve toplumsal gelişmenin gelecekte alacağı durumu belirledi ve İngilizlerin pederşahi komünal düzeni yıkarak ve — sömürgeci kazanç maksadıyla — çarpık kolonyal şekilde de olsa kapitalist ekonominin ilk başlangıçlarının gelişmesine imkân sağlayarak farkında olmaksızın anti-kolonyalist güçlerin: millî burjuvazinin ve mahallî proletaryanın büyümesinin ön şartlarını hazırladıklarına işaret etti. Onlar böyle yapmakla kendi egemenliklerinin temelerini de yok ediyorlardı.

Daha sömürgeciliğe karşı hareketlerin şafak vaktinde bile Marks sömürgelerin kurtuluş yollarını araştırıyordu; şöyle yazmıştı: «Hintliler, İngiltere'nin kendi içinde hâkim sınıfların yerini sanayi proletaryası alın-

caya kadar ya da Hinduların kendileri İngiliz boyunduruğunu tamamen koparıp atacak ölçüde güçleninceye kadar, İngiliz burjuvazisinin toplumun içine saçtığı yeni unsurların verdiği meyveleri toplayamayacaklar.»[78] Bu, sömürgelerin ya metropoldeki proletarya ihtilâli yoluyla ya da sömürge ülkedeki millî kurtuluş mücadelesi yoluyla kurtulacağı hakkındaki en verimli düşünceyi ihtiva etmektedir. Marks bu iki yolun tamamen birbirinin dışında olduğunu düşünmüyordu. Tam tersine daha o zaman bile tek ve aynı ihtilâlci sürecin iki yanı olarak görüyordu.

Marks, Hindistan'da 1857'den 1859'a kadar süren büyük millî kurtuluş iyanını ezilen halkların sömürgecilere karşı artan direncinin en canlı ifadelerinden birisi olarak gördü. Bu ayaklanmanın nedenleri, tabiatı ve hareket ettirici güçleri (motive forces) bir dizi makalede incelendi («Hindistan'daki İşkencelerin Araştırılması», «Ödenme Vakti Yaklaşan Hint Borçları», «Hindistan'daki İngiliz Gelirleri», «Ud'un İlhakı», «Hindistan'da Vergiler» vb..). Marks, İngiliz burjuva basınının bu ayaklanmayı salt askerî bir isyan olarak göstermeye çalışan maksatlı girişimlerini bir yana atarak bunun «gerçekte bir millî ayaklanma»[79] olduğunda ısrar etti. Ayaklanma yenilmesine rağmen sömürgecileri yöntemde bir değişikliğe de mecbur etti ve İngiliz sömürge hâkimiyetine, özellikle 1858'de Doğu Hindistan Şirketini ortadan kaldırarak, büyük bir darbe indirdi.

Marks, Doğu'daki bir başka olaya da yakın bir ilgi gösterdi. Çin'deki Taiping İsyanı (1850 - 1864) Manchu sülâlesinin feodal ve millî baskısına ve aynı zamanda dolaylı olarak da Çin'in bağımsızlığına el uzatan yabancı sömürgecilere yönelik güçlü bir köylü ayaklanmasıydı. Marks 1853'te *New York Daily Tribune*'de Taiping hareketinin bu eski imparatorluğun temellerini sarsan bir ihtilâl olduğunu yazdı. Kapitalist güçlerin Taiping devletine açık müdahalede bulunmalarından dokuz yıl evvel Marks, onların Çin'deki «düzeni onarmak» sahte bahanesi ile Mançu gericilerini desteklemeye gideceklerini tahmin etmişti. 1862'de Taiping devletindeki değişmelerin ve bu devletin kendi feodal aristokrasisinin ve bürokrasisinin ortaya çıkışından sonra Marks, «Çin'deki Olaylar» başlıklı makalesinde Taiping hareketinin bu aşamasında ortaya çıkan tutucu özellikler hakkında düşüncelerini yazdı. Ancak daha henüz hareketi ihtilâlci olarak kabul ediyordu. Doğu'daki köylü hareketlerini idealize etmeden ve bu hareketlerin yetersizliklerini ve özellikle Taiping ayaklanmasına ve 1857 - 1859'daki Hindistan ayaklanmasına damgasını vuran mo-

(78) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 498.
(79) **New York Daily Tribune**, No. 5091, 14 Ağustos 1857.

narşist-dini ideolojinin olumsuz rolünü açık bir biçimde gösteren Marks, her zaman bu hareketlerin tarihî bakımdan oynadıkları ilerici rolleri vurguluyordu.

Marks, Latin Amerika halklarının 1810'dan 18826'ya kadar İspanyol egemenliğine karşı verdikleri kurtuluş savaşlarını sömürgelerin bağımsızlıkları için, muzaffer bir mücadele örneği olarak kabul etti. *Yeni Amerikan Ansiklopedisi* için yazılan «Bolivar y Ponte» başlıklı makalede halkın mücadelede oynadığı rolü gösterdi. Marks'ın Bolivar hakkında objektif kaynaklardan yoksun olduğu için tek yanlı bir çözümleme yaptığı doğrudur. Zira Bolivar'ın diktatörlüğe yönelmesini abartan bazı Avrupalı maceraperest gezgincilerin kasıtlı yazılarından bu sonuçlara varmak zorunda kalmıştı.

Sömürge meselesi üzerindeki makalelerinin çoğundaki ana fikir Doğu'daki millî kurtuluş hareketiyle Batı'da proletarya ihtilâlinin ön şartlarının olgunlaşması arasındaki derin içsel bağlılıktı. Marks, sömürge ve bağımlı ülkelerin dünyadaki kapitalist gelişme yörüngesine sokulmasının ve bu ülkelerin içindeki altüstlüklerin; özellikle de sömürgecilere karşı güçlü bir halk hareketinin başlamasının; bir bütün olarak bunların hepsinin kapitalist sistemi etkilemesinin, sistemin çelişkilerinin büyümesini hızlandırmasının ve ekonomik ve siyasî krizi daha da keskinleştirilmesinin kaçınılmazlığını önemle belirtti. Marks sömürge ve bağımlı ülkelerdeki millî kurtuluş mücadelelerinin kapitalizmin genel durumunu zayıflatarak işçi sınıfının zaferini kolaylaştıracağından emindi. Hindistan ayaklanması sırasında 1858 Ocak ayı ortalarında Marks, Engels'e «İngiltere'ye mal olacağı altın ve insan sarfiyatıyla Hindistan şimdi bizim en iyi müttefikimizdir.»[80] diye yazmıştı.

Marks aynı zamanda proletarya ihtilâlcilerinin sömürge halkların kurtuluş mücadelelerini sürekli destek göstermeleri için çok daha ısrarlı çağrılar yayınladı. Onun etkisi altında, *The People's Paper*'deki öfkeli makaleleri ile İngiliz sömürgecilerinin Hindistan ve Çin'deki siyasetini teşhir eden Ernest Jones sömürge ve bağımlı halklar karşısında enternasyonalist bir tavır takındı. Jones cesaretle Hindistan isyancılarının yanında tavır aldı.

Marks'ın ezilen halkların kurtuluş hareketlerinin ve proletaryanın kapitalizme karşı mücadelesinin birbirine bağlı ve bağımlı oldukları yargısı millî-sömürge meselesi hakkındaki ihtilâlci teorinin gelişmesinde birinci dereceden önem taşıyordu. Lenin, Marks'ın vardığı bu sonucu

(80) Marks ve Engels, **Sömürgecilik Üzerine**, S. 321.

sömürgelerdeki millî kurtuluş ihtilâlinin, ihtilâlci anti-emperyalist sürecin önemli bir bileşeni olduğu yolundaki kendi öğretisini formüle ederken kullandı.

HÂKİM SINIFLARIN DIŞ SİYASETLERİNİN ELEŞTİRİSİ

Enternasyonal ilişkiler ve dış siyaset meseleleri Marks'ın basındaki yazılarında önemli bir yer tutuyordu. 1848 ve 1849 ihtilâlleri içinde, işçi sınıfının ve ihtilâlci çevrelerin diplomasinin sırlarını çözmelerinin ve hâkim sınıfların tam karşıtı olarak bütün dış siyaset konularında kendi ihtilâlci tutumlarını formüle etmelerinin ne kadar önemli olduğunun farkına varmıştı. 1850'lerden itibaren Marks ve Engels işçi sınıfının burjuva toplumundaki bütün ilerici güçleri birleştirebilecek ve genişleme siyasetinin önüne geçebilecek tek güç olduğuna ve işçi sınıfının iktidarı ele geçirmemiş bile olsa bütün hükümetlerinin dış siyasetlerini aktif olarak etkileme ve onlara karşı-ihtilâlci ve baskıcı planlarını terkettirme yollarını aramasının gerekli olduğuna tamamen kani olmuşlardı. Marks'ın basında çıkan makaleleri işçiler arasında dış siyaset meselelerine karşı bir ilginin uyanmasına yardım etti. Marks, hâkim sınıfların dış siyasetlerinin halka kaşı özünü göstermeyi proleter ve demokratik güçleri birleştirmek ve onları gelecekteki ihtilâlci kavgalar için hazırlamak bakımından bir yol olarak kabul etti.

Marks, çağındaki enternasyonal olayların temel nedenleriyle ve bu olayların çeşitli yanlarıyla ilgilendi: Avusturya ve Prusya arasındaki Almanya üzerinde egemenlik kurma mücadelesi, III. Napoléon'un Avrupa'da hegemonya kurmak için yol açtığı kargaşalıklar, Balkanlarda ve Orta Doğu'da güçler arasındaki çıkar çatışmaları, İsviçre'nin kantonları olan Neuchatel ve Valangin üzerinde Prusya krallarının sülâle hakkı iddia etmeleri üzerine Fransa ve Avusturya arasında başlayan kavga, o sıralar Danimarka hâkimiyeti altında bulunan Schleswig ve Holstein'in geleceği üzerine Avrupa devletleri arasında çıkan anlaşmazlık, vbg. Bu çelişkilerin köklerine kadar inen Marks, mutlakiyetçilik dönemine, feodal monarşilerin Fransız burjuva ihtilâline karşı açtıkları mücadeleye ve Kutsal İttifak'ın 1815'teki girişimlerine kadar giden enternasyonal siyasetin geleneksel özelliklerini ortaya çıkarttı. Marks, makale ve mektuplarında sürekli olarak karışı- ihtilâlci hareketleri, güçsüz hasımlarla ya da müttefiklerle yapılan anlaşmalarda enternasyonal kanunların köpeksilikle çiğnenmesini, millî sürtüşmelerin kışkırtılmasını ve sonra da

bunlardan yararlanılmasını ve düşmanla, müttefikin arkasından yapılan anlaşmaları kaydetti. Marks ve Engels, Prusya, Avusturya ve çarlık Rusya'sının 18. yüzyılda Polonya'nın paylaşılması için yaptıkları diplomatik hazırlıkları adî ve keyfî bir hareket olarak lânetlediler. Marks, Kutsal İttifak üyelerinin 1820'lerdeki ihtilâlci hareketlerin bastırılmasında oynadıkları karşı ihtilâlci rolü ortaya koydu ve bir başka halkın içişlerine karışılması ve «meşrû» monarkların sallantıdaki tahtlarını güçlendirmek için silâhlı müdahalede bulunulması düşüncesini mahkûm etti.

Yeni dönemin diplomasisini çözümleyen Marks, burjuva devlet adamlarının kullandıkları iğrenç diplomasi yöntemlerini mutlakiyetçi feodal hükümetlerden devraldıklarını hattâ bu diplomatik mekanizmaları daha da geliştirdiklerini gösterdi. Burjuvazi bir kere iktidara geldi mi, dış siyaseti karşı-ihtilâlci amaçlarla kullanma pratiğini de miras olarak devralıyordu. Bu yüzden 1814 - 15 Viyana kongresi kararları yalnızca Avusturya, Prusya ve Rusya'nın toprak sahibi aristokratlarının restorasyon isteklerini değil, aynı zamanda ihtilâlci fırtınalar arefesinde sağlam bir düzen isteyen Batı Avrupa burjuvazisinin karşı-ihtilâlci özlemlerinin de ifadesi oluyordu. Büyük burjuvazinin tapındığı Fransız diplomatı Talleyrand - Périgord'un kongrede önde gelen şahsiyetlerden birisi olması boşuna değildi.

Marks, Viyana anlaşmaları üzerine kurulan enternasyonal sistemi, asıl amacı karşı-ihtilâlci rejimleri sürekli olarak kollamak; İtalya ve Almanya'yı parçalanmış halde tutmak ve Polonya, Macaristan, İtalya ve öteki ezilen ülkeler halklarının millî bağımsızlıklarının önüne geçmek olan karşı-ihtilâlci, çağ dışı bir olay olarak görüyordu. Burjuvalar da dahil olmak üzere karşı-ihtilâlci hükümetler 1815 statükosundan geriye kalan şeylerin korunmasını, herşeyden önce, patlamak üzere olan ihtilâlci demokratik değişime karşı direnmenin başlıca yollardan biri olarak görüyordu.

Marks'ın broşürü *Lord Palmerston*, 1853 Ekim ve Kasım ayları arasında yazılmış ve hayli okunmuştu. Bu kitapçık burjuva diplomasisini ortaya koyuyordu. İngiltere ve ABD'de basılmış ve Almanya'da da kısaltılmış bir şekilde yayımlanmıştı. Bir edebî şaheser olan bu kitapçık bütün İngiliz hükümet sisteminin eleştirisi ile burjuva - aristokrat İngiltere'nin birinci devlet adamı olan ve dış siyasetinin yıllar boyu mimarlığını yapan Lord Parmerston'un portresini biraraya getiriyor; Palmerston ve öteki İngiliz devlet adamlarının izledikleri siyasetlerin gerçek sınıf tabiatlarını çıplak bir şekilde ortaya koyuyor, iç ve dış siyasetleri ara-

sındaki bağlantıyı açığa vuruyordu. Onların başlıca meseleleri «toprak ve para beylerinin parlak göğünü»[81] karartacak bulutları engelemekti. Palmerston «gerçek bir İngiliz bakanı» pozu takınarak, İngiltere'nin millî prestijini gözetiyormuşcasına sahtekârlıklar yaparak toprak sahiplerinin ve malî baronların öz çıkarlarını savunmasını ustaca gizliyordu.

Palmerston özellikle İtalyan, Macar ve Polonya millî kurtuluş hareketleri karşısında tam kendine yaraşan bir rol oynadı. Bu «gerçek İngiliz Bakanı», meşrutiyetin bir savunucusu olduğunu ileri sürerek, bağımsızlıkları için dövüşen halklara karşı, onları tuşağa düzürmek için bir yem olarak kullandığı sahte bir sempati gösterdi. Provokasyonun ve diplomatik şarlatanlığın eski bir ustası olan Palmerston, bu halkları despot güçlerin ellerine teslim etti. Bu da İngiltere'nin enternasyonal olaylar içinde oynadığı karşı-ihtilâlci rolü en iyi gösteren gerçeklerden biriydi.

DOĞU MESELESİ ÜZERİNDEKİ İHTİLÂLCİ TAKTİKLER KIRIM SAVAŞI KARŞISINDAKİ TAVIR

Çok geçmeden yeni bir Avrupa savaşına yol açacak olan çarlık Rusya'sı ve Batılı güçler arasında Orta Doğu ve Balkanlar konusunda artan gerilim karşısında Marks ve Engels, Doğu meselesine karşı gittikçe artan bir ilgi göstermeye başladılar. Bu işin özünü ortaya çıkarmak ve ihtilâlci güçler için doğru bir taktik çizgiyi formüle etmek büyük bir önem taşıyordu.

Doğu meselesine, ezilen halkların, Avrupa proletaryasının ve demokrasinin çıkarlarıyla en iyi uyuşan çözümü bulmaya uğraştılar ve meseleye, «altıncı güç» diyerek adlandırdıkları Avrupa ihtilâli açısından yaklaştıları. Engels, Marks'ın isteği üzerine 1853 baharında bu konu üzerine basında bir yazı yazdı. Marks, kendisi de çok geçmeden Doğu çatışmasındaki gelişmelere haberlerinde yer vermeye başladı ve daha sonra da Kırım Savaşı'nın siyasî yanını ele aldı. Engels ise çabalarını askerî harekâtların çözümü üzerinde yoğunlaştırdı.

Marks ve Engels, meselenin özü olarak Orta Doğu ve Balkanlardaki kilit noktaları ellerine geçirmek; boğazları ve Türkiye'yi paylaşmak için dövüşen Avrupalı güçler arasındaki çelişkiler yumağını ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı millî bağımsızlıkları için dövüşen halkla-

(81) Marks ve Engels, **İngiltere Üzerine Makaleler**, S. 211.

rın yarattıkları çatışmaları gördüler. O sıralar Yunanistan, Sırbistan ve belli bir dereceye kadar da Moldavia ve Walachia gerçek bağımsızlarını kazanmışlardı ve Türkiye ile olan en son bağımlılık uzantılarını koparmaya çalışıyorlardı. Bulgaristan, Makedonya, Hersek ve Arnavutluk, Türk boyunduruğu altında kalmıştı. Durum, en büyük Avrupa ülkelerinin —İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya— bu ülkeleri ve Türkiye'yi kendilerine bağlı kılmaya uğraşmalarıyla daha da karışmıştı.

Bu çatışmada dövüşen her iki tarafta topraklarını genişletmeye uğraşıyorlardı ama Marks ve Engels, 18. yüzyıldan beri enternasyonal gericiliğin kalesi olduğundan; kendi halklarının ve öteki halkların özgürlüklerini baskı altına aldığından ve Avrupa'daki karşı-ihtilâlci güçlerin dayanağı olarak iş gördüğünden ötürü çarlık Rusya'sını en tehlikeli saldırgan güç olarak görüyorlardı.

«Yarım yüzyıl önce» diye yazıyordu Lenin 1909'da, «Rusya'nın enternasyonal jandarmalığı artık herkes tarafından tamamen kabul edilmişti. Geçen yüz yıl boyunca aristokrasimiz Avrupa'daki gerici davalara, komşu ülkelerdeki ihtilâlci hareketleri doğrudan askerî güç kullanarak bastırmaya varıncaya kadar her türlü desteği yapmaktan kaçınmadı.»[82] Marks'ın basında çıkan yazıları çarlığı saldırgan dış siyasetin mimarı olarak gösteriyor ve çarlık Rusya'sının despotik rejimini, çarlık diplomatlarının düzenlerini açığa vurarak öfkeyle lânetliyordu. Marks, çarlık hükümetinin kendi saldırgan ve karşı-ihtilâlci amaçları için Balkan yarımadası halklarının ve özellikle Kuzey Slav halklarının Rusya halklarına karşı her zaman besledikleri sempatiden yararlanmaya uğraştığını açıkladı. Her ne kadar Rus ordularının Türkiye'ye karşı kazandıkları zaferler objektif olarak bu halkların Türk boyunduruğundan kurtulmalarına yardımcı oluyorduysa da çarlık, «Slav din kardeşlerinin koruyucusu» maskesini takınarak ve Pan-Slavist fikirleri yayarak, aslında Balkanlarda kendi egemenliğini kurmanın yollarını arıyordu.

Çarlık Rusya'sının rakipleri —İngiltere ve Fransa— de Orta Doğu siyasetlerini kendi çıkarlarının kılavuzluğunda sürdürüyorlardı. Onların büründükleri kılıf, Türk İmparatorluğu'nun bütünlüğüne gösterdikleri sahte ilgiydi, ama onlar da en az çarlık Rusya'sı kadar ellerini Türk topraklarına uzatmak iştihasındaydılar. Türk «müttefik»lerine yardım bahanesi altında Türkiye'nin içişlerine burunlarını soktular, silâhlı kuvvetlerini kullandılar ve uzun zamandır hükümet üzerinde kurmuş oldukları malî baskıyı artırdılar. Marks, 1854 yılında şunu yazmıştı: «Türk-

(82) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 15, S. 461.

ler... Fransa ve İngiltere'yi, Çar'ın kendisinden daha tehlikeli düşmanlar olarak görmeye başlamışlardı.»[83] «Marks, *Kars'ın Düşüşü* başlıklı broşüründe İngiliz diplomasisinin, müttefikine karşı haince davranışını ortaya koydu.

Anti-Rusya koalisyonun baş kahramanları —Fransa ve İngiltere— birbirlerinden çok da ayrı amaçlara sahiptiler. İngiliz brujuva oligarşisi, Rus ordusunu ortadan kaldırmayı, Kırım'ı ve Kafkaslar'ı almayı ve bu alanlarda kendi egemenliğini kurmayı amaçlarken, Bonapartist Fransa yalnızca Orta Doğu'da ağırlık sağlamaya değil, aynı zamanda bütün Avrupa üzerinde hegemonya kurmaya ve sınırlarını, komşularının aleyhine genişletmeye uğraşıyordu. Marks, Kırım Savaşı'ndan sonra Fransa yöneticilerinin yeni savaşlar açacaklarından emindi. İngiliz - Fransız ittifakının çökmesinin kaçınılmaz olduğunu gördü ve 1856'da Paris Barış Konferansında da tahmin ettiği gibi oldu.

Ama Fransız ve İngiliz hâkim çevreleri bir noktada tamamen aynı görüşteydiler. Rusya'yı Doğu'daki ve Avrupa'nın birçok kesimindeki düşmanları olarak zayıflatma yolunu ararlarken çarlık otokrasisini hepten ortadan kaldırmak gibi bir niyet taşımıyorlardı. Marks ve Engels, tutucu Avrupa'nın —«monarkların, feodallerin ve kapitalistlerin Avrupa'sının»— çarlığa, halk düşmanı rejimlerin ve sümürücü toplumsal sistemlerin savunucusu olarak ihtiyacı olduğunu gördüler. Batı Avrupalı siyasetçilerin en çok korktukları şey, çarlığın çöküşünün yaratacağı ihtilâlci sonuçlardı. Onlar, Marks'ın «Siyasetin Tuhaflıkları»[84] başlıklı makalesinde yazdığı gibi, bir «tutucu bin yıl» sağlayacaklarını umuyorlardı. Bu karşı-ihtilâlci özlemler, Batılı güçlerin stratejileriyle uygunluk içerisindeydi. İhtilâlci kargaşalıkları önlemek için askerî harekâtlarını Rusya'nın dış alanlarında yürütmeye bakıyorlar, böylelikle savaş sahnesini, ihtilâlci ayaklanmaların ve millî kurtuluş hareketlerinin potansiyel merkezlerinden uzakta tutmak istiyorlardı. Onların «mahallî maksatlar için mahallî savaşlar» siyaseti insanların hayatlarını korumak ve savaşın yıkıntılarının önüne geçmek için değil bu, aynı zamanda Fransa ve İngiltere'deki anti-demokratik rejimlerin varlığını da tehlikeye sokacağından ötürü Kırım Savaşı'nın, halkın, çarlığa karşı savaşına dönüşmesini engellemek için düzenlenmişti.

Marks, Avusturya ve Prusya'nın da Kırım Savaşı karşısında takındıkları tavırlarla ilgilendi. Hapsburg İmparatorluğunun hâkim sınıflarının izledikleri siyasetin iki yanlı bir siyaset olduğunu söyledi. Bir yandan

(83) **New York Daily Tribune**, No. 4072, 6 Mayıs 1854.
(84) **New York Daily Tribune**, No. 4437, 10 Temmuz 1855.

ezilen halkların (Macarlar, Çekler, Polonyalılar, Kuzey Slavlar) yalnızca çarlığın yardımıyla bastırılabilecek olan millî hareketlerinin güçlenmesinden korkuyorlardı, öte yandan da kendilerinin Rusya'yı bir rakip olarak kabul edip onu zayıflatmaya yönelmelerini gerekli kılan, Balkanlar üzerindeki saldırgan planları bulunuyordu. Marks, Prusya yönetici kliğini bu savaşta tarafsız kılan nihaî faktörün, savaşlar bu bölgeye taşınacak olduğu takdirde, Avrupa'nın ortasında ihtilâlci hareketlerin gelişmesinden duyduğu korku olduğuna inanıyordu.

Marks ve Engels, Avurpa proletaryasının ve Avrupa demokrasisinin askerî harekâtların bambaşka bir yöne dönmesini istediklerinden emindiler. Marks hiç bir zaman savaşın daima ihtilâllere yol açtığı gibi bayağı bir görüşü kabullenmedi. Fakat bir savaş, halkın iradesine rağmen bir kere başladıktan sonra artık işçi sınıfının ve demokratik güçlerin görevi, askerî krizi kendi lehlerine çevirmekti. Bu Marks ve Engels'in, Kırım Savaşı sırasında ortaya koydukları ihtilâlci taktiklerin başlıca öncüllerinden biriydi.

İkisi de Fransız - İngiliz blokunun Rusya'ya karşı açtıkları «yerel» savaşın Avrupa haklarının çarlık otokrasisine ve onu destekleyen karşı - ihtilâlci güçlere karşı açtıkları ihtiâlci bir savaşa dönüşmesini umdular. Eğer böyle olursa ihtilâlci hareketlerde ve millî kurtuluş hareketlerinde yeni bir kabarma olması kaçınılmazdı ve o zaman da 1848 - 1849 döneminde yerine getirlemeyen tarihî yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve Avrupa'daki halka karşı rejimlerin —Fransa ve İngiltere dahil— ortadan kaldırılmaları mümkün olabilirdi. Marks, «Fransa'nın ve İngiltere'nin Muhtemel Geleceği» başlıklı bir makalesinde Avrupa proleterlerinin bu olayda «1848 Haziran savaşında kaybettikleri durumlarını yeniden kazanacaklarını»[85] yazdı.

Marks ve Engels, yalnızca bir halk ihtilâlinin Türk İmparatorluğunun ezilen milliyetleri için gerçek bir kurtuluş yolu açabileceğine inanıyorlardı. Marks, bu en gerici, baskıcı devletin, bu feodal barbarlığın asıl gövdesinin muhafaza edilmesi düşüncesine karşı çıkarak, ihtilâlci yoldan yıkılmasını ve bu yıkıntıların üzerinde bağımsız millî devletler kurulmasının gerekli olduğunu vurguladı. Marks, Batılı Güçlerin Osmanlı İmparatorluğunun «bütünlüğünü» savunma siyasetlerinin Balkan halklarının millî kurtuluş hareketleri için bir tehdit olduğunu ve bu hareketleri çarlığın kollarına itelediğini açıkladı. Doğu meselesine getirilecek bir ihtilâlci demokratik çözüm herşeyden önce Kuzey Slav halklarının

(85) **New York Daily Tribune**, No. 4375, 27 Nisan 1855.

ve Balkan yarımadasındaki bütün öteki halkların Türk baskısından topyekûn kurtulmalarını zorunlu kılıyordu. Marks, bağımsızlığa kavuşan halkların kuracakları devlet şekillerinin ne olacağını önceden kestirmenin imkânsız olduğunun farkındaydı ama Balkanlarda kurulacak bir «Federal Slav Devletleri Cumhuriyeti» imkânını da bir yana atmıyordu.[86]

Marks ve Engels, savaşın ihtilâlci bir savaşa çevrilmesinin Rusya'nın içerisinde çarlığa karşı direnen güçleri canlandıracağını ileri sürdüler ve Avrupa ihtilâlinin harekât alanlarını Rusya'ya kadar uzatabilmesi imkânının bulunabileceğini tahmin ettiler. Engels, Marks'ın da görüşlerini dile getirirken şunları yazıyordu: «İhtilâlin kilometre taşları 1789'dan bu yana birbiri peşisıra dizilmektedir. En son ihtilâl kaleleri Varşova, Debrezcan ve Bükreş'ti; gelecek ihtilâlin ileri mevzileri Petersburg ve İstanbul olmalıdır. Bu ikisi, Rusya'nın karşı-ihtilâlci acubesine saldırabilinecek iki zayıf noktadır.»[87]

Marks ve Engels, bu dönemde artık Rusya'daki ihtilâlci hareketin muhtemel geleceği ile derinden ilgilenmeye başlamışlardı. Marks dışarıda yayımlanan ihtilâlci Rus eserleriyle sürekli olarak yakından ilgilendi ve Rus göçmenleriyle ve özellikle de Paris'te yaşayan N. I. Sazanov'la olan bağlarını korudu.

Marks 1853'te Londra'da Alexander Herzen'in kurduğu «Özgür Rus Basını»nı da gözden kaçırmadı. Marks, bu önemli ihtilâlci yazarın eserlerini, bu arada *Rusya'da İhtilâlci Düşüncelerin Gelişmesi*'ni de okumuştu, fakat Marks, Herzen'in göçmen küçük burjuva gruplarıyla yakın bağlarının bulunmasından ve bazı ütopyacı görüşlerinden (Rus köylü komünleri aracılığı ile Avrupa'nın «yenilenmesi» vbg. düşünceler.) ötürü ona karşı oldukça ihtiyatlı bir tavır takındı. Liberal *Morning Advertiser* gazetesinde liberal toprak sahibi Rus I. G. Golovin ve Alman bayağı demokratı Ruge'nin Marks'a karşı açtıkları kampanyada Herzen'in de payı vardı. Marks'ı, «F. M.» imzasıyla yayımlanan ve aslında tutucu İngiliz yazarı Francis Marks tarafından yazılmış olan bir makaleye dayanarak, Bakunin'e iftira etmekle suçluyorlardı. Karl Marks, bu suçlamayı karşılamak için birkaç kere basında yazı yazmak zorunda kalmıştı.

Kırım Savaşı, Marks ve Engels'in umdukları şekilde gelişmedi ve Batı'da doğrudan doğruya ihtilâlci değişmelere yol açmadı. Hâlâ Türkiye'nin boyunduruğu altında bulunan ülkelerin durumları çözümlenmemiş olarak kaldı. Ancak savaşın sonuçları Rusya için hayli önemli oldu.

(86) **New York Daily Tribune**, No. 3838, 5 Ağustos 1853.
(87) **New York Daily Tribune**, No. 3748, 21 Nisan 1853.

Savaştan on beş yıl sonra Marks, *Fransa'da İç Savaş*'ı için yazdığı taslaklarda «her ne kadar Rusya, Sivastopol savunmasıyla onurunu kurtardı ve Paris'teki diplomatik başarısıyla yabancıları şaşkına çevirdiyse de» Kırım yenilgisi «içerde Rusya'nın toplumsal ve idarî sisteminin çürümüşlüğünü açığa çıkardı»[88] diyordu. Rusya'da başgösteren ihtilâlci durum yalnızca bu ülkedeki toplumsal değişmeyi müjdelemekle kalmıyor, aynı zamanda Avrupa'daki ihtilâlci ve karşı-ihtilâlci güçler arasındaki dengeyi de gözle görülür bir şekilde değiştiriyordu. Marks ve Engels bu gerçeği daha sonra gözönüne alacaklardı.

18. YÜZYILIN DİPLOMATİK TARİHİNİN AÇIKLANMASI

Kırım Savaşı ve Rusya'ya karşı bir rakip olarak girişilecek kavganın çarlık rejimine bir zarar vermesini engellemek için Batılı Güçlerin yaptıkları diplomatik girişimler henüz hafızasında taze olan Marks, Bayılı güçlerin özellikle de burjuva-aristokrat İngiltere'nin sahne gerisi siyasetlerini ortaya koymak için bir plan oluşturdu. 1855 Aralığında «Geleneksel İngiliz Siyaseti» başlıklı bir makale yayınlayarak çarlığa karşı gösterilen hoşgörünün 19. yüzyılda olduğu kadar 18. yüzyılda da İngiliz diplomasisinin tipik bir özelliği olduğunu ileri sürdü. Düşüncesini desteklemek için bu yeni eserinde 1700-1721'deki Kuzey Savaşı'na kadar uzanan tarihî gerçeklikleri ele almak niyetindeydi.

Bu fikir, Marks'ın kafasına ilk olarak British Museum'daki çalışmaları sırasında, 1856 baharında diplomatik belgelerin ve siyasî broşürlerin eski baskılarıyla karşılaştığı zaman gelmişti. Aynı yılın Mart'ında Marks, Londra'daki bir Alman yayımcısı olan Trübner'le buna ve başka birtakım malzemelere dayanan 20 formalık bir kitap hazırlamak için anlaşmaya çalıştı. Bir anlaşmaya varılamayınca, Marks, eserini, İngiliz yazar ve siyasetçisi David Urquhart ve takipçilerinin yayınladıkları dergilerde bastırmaya karar verdi.

Urquhart, çevresinde hâkim oligarşiden, özellikle de Whigler'den hoşnutsuz küçük bir gazeteciler ve siyasetçiler grubu toplamıştı. Grubun Londra'da çıkardığı dergi, *The Free Press*'in editörü olan Charles Dobson Collet gibilerinin radikal bir düşüncede olmalarına rağmen bu adamların çoğu tutucu bir kafa yapısına sahipti. Urquhart bir yandan işçilerin desteğini almaya çalışırken bir yandan da bütün bağımsız işçi sınıfı hareketlerinin hiddetli bir hasmı olmaya devam ediyordu. Ancak

(88) Marks ve Engels, **Paris Komünü Üzerine**, Moskova, 1971,S. 125.

hükümetin dış siyasetine, Doğu'da giriştiği sömürge kumarlarına, Hindistan'daki ayaklanmayı bastırmakta kullandığı metodlara yönelttikleri eleştiriler ne kadar tutucu olursa olsun, Urquhart grubu, işçilerin, siyasî meselelere kafa yormalarını sağladılar.

Marks'ı, gazetelerinde yazı yazmaya çağıran bu grubun kendisiydi. *Lord Palmerston* dizisinden makalelerin yayınlanmasının ardından Urquhart, 9 Aralık 1853'te Marks'a, Urquhart grubuna yakın bir yayımcı olan Tucker'in, bu makalelerinden birinin ayrı bir baskısını yapma teklifini aktaran bir mektup yazdı. Çok geçmeden Urquhart, Marks'la kişisel bir görüşme yapma isteğinde bulundu ve iki adam 1854 Şubat başlarında tanıştılar. Konuşmaları boyunca «yalnızca bir tek ortak noktaları —Palmerston hakkındaki görüşleri—» bulunduğu, bunun dışındaki her konuda yüz seksen derece zıt görüşlerde oldukları ortaya çıktı. [89] Daha önce olduğu gibi bu görüşmeden sonra da Marks, «yaradılıştan tutucu» Urquhart'ın, kabul edilmesine imkân olmayan idealist ve subjektivist görüşleri, özellikle de diplomasinin toplumsal gelişmede tayin edici bir rol oynadığı görüşünü ileri sürdüğünü söyleyerek onu eleştirdi ve çarı, Avrupa ihtilâlinin gizli bir müttefiki olarak göstermek, Türk ve Avusturya İmparatorluklarını idealize etmek gibi acayip girişimlerini ortaya koydu.[90] Fakat Marks, Urquhart'çı basından, Palmerston'un dış siyasetine karşı yaptıkları saldırılarda işçi sınıfının işine yarayacak aklî unsurlar bulunduğundan ötürü yararlanılması gerektiğini kabul ediyordu. Marks, bu saldırıların arkasındaki subjektif saiklerle taşıdıkları objektif önemi birbirinden ayırıyordu. 1860 yılında Urquhart hakkında şunları yazmıştı: «Kuşkusuz o, bir subjektif gerici (romantik)dir... ama bu, onun başını çektiği dış siyaset hareketinin *objektif olarak ihtilâlci* olmasını önlemez.»[91]

Marks'ın, Urquhart grubu ile olan ilişkileri, ihtilâlci proleter taktiklerinin tehlikeli bir düşmanla dövüşebilmek için düşmanlarla bile anlaşmaya izin verdiğini göstermektedir. Bir başka zamanda şöyle yazmıştı Marks: «Bir insan siyasette, belirli bir mesele için, şeytanla bile ittifak içine girebilir — ancak şeytanın, kendisini değil, kendisinin şeytanı aldattığından emin olması gerekir.»[92] Marks, Urquhart grubuyla işbirliği yapmasının hiç bir ideolojik uzlaşmayı ya da proleter görüşüne düşman

(89) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 608.
(90) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 28, S. 608.
(91) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 547.
(92) **New York Daily Tribune**, No. 3627, 1 Aralık 1852.

olan görüşleri eleştirmekten vazgeçmesini zorunlu kılmadığını önemle belirtti.

Urquhart'çılar *Lord Palmerston*'u bastırdıktan sonra, aynı zamanda Marks'ın 1856'dan 1859'a kadar yazdığı, aralarında en önemlileri İngiltere ve Rusya'nın 18. yüzyıldaki diplomatik tarihleri olan bazı başka makalelerini de yayımladılar. Marks bunları bölüm bölüm yazıp verdikçe taşra gazetelerinden *Sheffield Free Press*'te birbiri ardı sıra yayınlanıyordu. Urquhart, Marks'la editörler arasında sürtüşme olduğunu öğrendikten sonra, yayının, *London Free Press'e* aktarılmasını önerdi ve eserin tamamı, burada, 1856 Ağustos'undan 1857 Nisan'ına kadar basıldı. Bu yazı henüz yazılacak olan asıl metnin girişi halindeydi ve belgesel verilerden ve yazarın kendi açıklayıcı metinlerinden ibaretti. «On Sekizinci Yüzyılın Diplomatik Tarihinin Açıklanması» başlığı ile yayımlanmıştı. Marks'ın ölümünden sonra kızı Eleanor tarafından başlı başına bir baskı olarak hazırlandı ve «On Sekizinci Yüzyılın Gizli Diplomatik Tarihi» adı altında çıktı.

Çağdaşı olan karşı- ihtilâlci siyasetlerin izledikleri dış siyasetin tarihî köklerini ortaya koymaya çalışan Marks, bu siyasetçilerin atalarının —18. yüzyıl diplomat ve siyasetçilerinin— sakatlıklarını teşhirde tereddüt etmedi. Amacının, okuyucuyu «İngiliz diplomasisinin rezaletleriyle»[93] tanıştırmak ve çarlığa nasıl yaltaklandıklarını ortaya çıkartmak olduğunu söylüyordu. Daha sonraları Engels, bu eserin, «İngiliz Whig bakanlarının kendi-çıkarlarıyla her zaman Rusya'ya bağımlı olduğunun»[94] ortaya konulması olduğunu yazmıştı. Lenin'in düşüncesi de aşağı yukarı aynıydı.

Marks, Rus çarlığı ile «İngiliz halkını feda ederek zenginlik ve iktidar elde eden»[95] burjuva-aristokrat İngiliz oligarşisi arasındaki karşı - ihtilâlci özlemlerin ortaklığını çok iyi görmüştü ama eserinin bir bakıma, bir broşür olma niteliğinden ötürü Rus - İngiliz ilişkilerinin tek yanını ortaya koymaktan da kurtulamadı. Bu ilişkilerin karakteri yalnızca İngiliz egemen sınıflarının, çarlığı, ihtilâle karşı kullanma amaçlarından ileri gelmiyordu, bu, aynı zamanda kendilerini, Rusya'yı da bir rakip görmeye zorlayan saldırgan amaçlarından kaynaklanıyordu. Kuzey Savaşı sırasında da, Palmerston görev başında iken de İngiliz dış siyasetinin mimarları, İngiltere'yi, çarlık Rusya'sı aleyhine güçlendirmek için planlar yaptılar ve çarlığın muhaliflerine destek oldular. Doğu meselesi üzerine

(93) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(94) Mark, Engels, **Werke**, Bd. 22, S. 345.
(95) **The Free Press**, 8 Kasım 1856.

makalelerinde Marks, enternasyonal kargaşalıklar yaratan önemli bir etken olarak Rus - İngiliz ilişkilerine dikkati çekti. Marks, «18. Yüzyılın Diplomatik Tarihinin Açıklanması»nda ve kısmen de *Lord Palmerston*'da bu gerçekleri geri planda bırakmıştı ve İngiltere'nin, çarlığın saldırgan planlarına karşı gösterdiği hoşgörü, tek başına bir olgu olarak görülmekteydi, daha geniş bir çerçeve içinde değil. Bununla birlikte eserin temel fikri, yani saldırgan güçlerin teşvik edilmesinin ve onlarla korkakça ve kendini gözeten anlaşmalar yapılmasının kaçınılmazlığı, Batı Avrupa diplomasisinin değerlendirilmesinde ve dış siyaset meselelerinde bağımsız bir işçi sınıfı tavrının formüle edilmesinde büyük bir önem taşıyordu.

«Açıklamalar», Rusya tarihini ele alan bir iki sayfayı içermektedir. Marks'ın konu üzerinde ayrıntılı bir yazı yazmaya hiç niyeti yoktu, esas olarak çarlık otokrasisinin izlediği saldırgan siyasetin tarihî önşartları ile ilgileniyordu. Akılda tutulması gereken bir başka gerçekte Marks'ın, Rus tarihi hakkındaki verileri sadece Batı Avrupalı tarihçilerin (sözgelimi Segur'un *Rusya ve Büyük Petro'nun Tarihi*) eserlerinden sağladığı ve bunların da çoğu zaman Rusya'ya karşı kötü niyetler beslediklerı ve daha sonraları tarihçilerin reddettikleri birçok maksatlı önermeleri içerdikleridir. Buna örnek olarak Kiev devletinin Vikingler tarafından kurulduğunu ileri süren Norman teorisi gösterilebilir. Marks'ın bu fikirlere karşı eleştirisel bir tutum takınması sağlam gerçeklerden yoksun bulunduğu için imkânsızdı. Bu yüzden ülkeyi Moğolların istilâsından kurtarmak için Rus halkının verdiği kahramanca mücadeleyi 1880'lerin başlarındaki *Kronolojik Notlar*ında belirtmişti. «Açıklamalar»daysa, bu daha çok Moskova Büyük Prenslerinin diplomatik çabalarının bir sonucu olarak gözüküyordu.

Bununla birlikte Marks'ın Rusya'nın tarihî gelişmesinin çeşitli yanları hakkında 1856 - 1857'de yaptığı gözlemler çok derin bir görüş yeteneğini açığa vurmaktadır. Kiev Ruslarının tarihinden feodalizmin bütün ilk dönemlerini aydınlatmak bakımından önem taşıyan şu yargıyı çıkartmıştı: Orta Çağların başlarındaki feodal devletler «tımarsız vassallıklar ya da yalnızca haraca dayanan tımarlar» üzerine kuruluydı. Marks bu dönemin Charlemagne, Rurik sülâlesi vb. feodalizm geliştikçe dağılmaya ve prensliklere börünmeye mahkûm olan «aykırı, yönetimi güç ve şımarık» imparatorluklarının dayanıksızlıklarının canlı bir incelemesini yaptı.[96] Cengiz Han tarafından başlatılan Moğol istilâsının klâsik tanımını ortaya koydu. Bu istilânın sonuçlarını, kitleler halinde kan dökülme-

(96) **The Free Press**, 4 Şubat 1857.

sini, maddî yıkımı ve istilâcıların boyunduruğu altındaki köle hayatını vurguladı. Bu, «altına düşen halkı, yalnızca yere çalmakla kalmayan, aynı zamanda onurunu kıran, ruhunu aşağılayan bir boyunduruktu.»[97] «Moğol esretinin kanlı batağı» istilâya uğrayan ülkelerdeki Moğol istilâcılarının zalim ve hilekâr yönetimini devralan feodal *élite* üzerinde çürütücü, yozlaştırıcı bir etki yapıyordu.

Rusya'da 15. yüzyılda mutlakiyetçi monarşinin oluşumunu incelerken (daha sonraları çeşitli vesilelerle Marks ve Engels tekrar tekrar, bu sürecin tarihî bakımdan ilerici olduğuna işaret etmişlerdi) Marks, mutlakiyetçi sistemin daha, bu ilk döneminde bile mevcut olan çirkin yanlarını açığa çıkardı. Otokratik yöneticiler merkezîleşme yolunu izler ve öteki ilerici yükümlülüklerini yerine getirirken bile (bağımsız beyliklerin bağımlı hale getirilmesi gibi) sürekli olarak Makyavelist siyasetin despotik ve haince metodlarına başvurdular. Marks'ın Ortaçağın feodal Rus cumhuriyetlerinin Moskova Prenslerine karşı mücadeleleri sırasında çökmelerinin nedenlerine ilişkin gözlemleri çok ilgi çekiciydi. Marks, Novgorod Cumhuriyetinin çöküşündeki önemli etkenlerden birinin III. İvan'ın yararlandığı içerdeki sınıf mücadelesi ve bununla birlikte «Floransa'da ortaya çıktığı kadar Novgorod'da da ortaya çıkan patriçiler ve plebler arasındaki uzlaşmazlıklar»[98] olduğunu söylüyordu.

Marks, Büyük Petro'nun siyasetinde yalnızca bir despotluk ve fetih arzusu değil aynı zamanda görüş genişliği ve girişimlerinde bir devlet adamına yaraşan bir yiğitlik de bulunduğunu sezinlemişti. Marks, Büyük Petro'nun «İmpratorluğun başkentini iç merkezden dışarıya açılan liman şehrine taşıma kararına, bir reformist olarak oynadığı role, eylemsizliğe ve tekdüzeliğe karşı verdiği kavgaya, Rusya'yı uygarlaştırma ve uyuşukluktan ve Asyalı düşünüş tarzından kurtarma ve Batılı halkların teknik uygulamalarını»[99] kabul etmeye hazırlama arzusuna dikkati çekti.

«Açıklamalar» Marks'ın Rusya tarihine yaptığı ilk derinlemesine giriştir. Çok sınırlı bir amaçla —çarlık diplomasisinin ve bunun kökenlerinin ortaya konuşu— girişilmiş de olsa bu, Marks'ın, Rus halkının tarihinin çeşitli yanlarını öğrenmesini sağladı ve Rusya'nın tarihinin daha sonradan kapsamlı ve ayrıntılı olarak incelemesi için bir hazırlık oldu.

(97) **The Free Press**, 4 Şubat 1857.
(98) **The Free Press**, 25 Şubat 1857.
(99) **The Free Press**, 1 Nisan 1857.

İberik Yarımadasında 1854 yılında patlak veren olaylar, Avrupa'daki topyekûn gericilik durumu ile tam bir çelişme içindeydi. Gerici kraliyet kamarillasından hoşnutsuz generallerin başlattıkları silâhlı ayaklanma, 19. yüzyıl İspanya'sında dördüncü defa başlatılmış bulunan bir burjuva ihtilâline dönüştü. İktidar progressistlerin (İlerici - Terakkiperver) liberal partisinin eline geçti.

Marks, İspanya'daki ihtilâli yeni halk ayaklanmalarının habercisi olarak görüyordu. Gazete haberlerinde ihtilâlin gidişatını açıklarken, İspanya ihtilâllerinin hem genel, hem de millî, özel yanlarına «İspanya ihtilâllerindeki bazı olayların kendine özgü»[100] olduklarına dikkati çekti. Orta Çaglardan beri İspanya'daki ayaklanmalar belirli eyâletler içinde hapsolup kalmış ve uzun bir zaman boyunca ordu, kraliyet hükümetine karşı millî bir tavır alabilen tek güç olmuştu. Ancak bütün burjuva ihtilâllerinde ortak olan sınıfsal önşartlar burada da temeli oluşturuyordu; başka yerlerde olduğu gibi halk kitleleri başlıca hareket ettirici güç rolünü oynuyor ve «salt askerî bir ayaklanma»yı Yarımadadaki «genel bir harekete» dönüştüren şartları birbiri peşisıra yaratıyordu. [101]

Marks, bir yandan İspanyol halkının ihtilâlci enerjisine büyük bir değer verirken öte yandan da onların siyasî önderleri olan liberal burjuvalara karşı büyük bir kuşku besliyordu. İspanyol liberallerinin de öteki Avrupa liberallerinin ödlek, uzlaşmacı yollarını izleyeceklerinden hiç şüphesi yoktu.

Korkularının temelsiz olmadığı da ortaya çıktı. Liberal hükümetin siyaseti, gericilerin 1856 yazında yeniden iktidara gelmelerine yol açtı ve gericiler, dördüncü İspanyol burjuva ihtilâlinin hemen hemen bütün kazançlarını yok ederek ilerlediler.

İspanya'daki ihtilâlci süreci daha derinden kavramak için Marks, İspanyol tarihine bakmanın gerekli olduğuna karar verdi. 1854 yılı Ağustos'unda *New York Daily Tribune*'de «İhtilâlci İspanya» başlıklı bir yazı dizisini İspanya'da o gün olanlarla İspanya halkının ihtilâlci geçmişi, mutlakiyetçiliğe ve Napoléon egemenliğine karşı savaşma geleneği ve 1808 - 1814, 1820 - 1823 ve 1834 - 1843'teki önceki İspanyol ihtilâlleri arasındaki bağı göstermek niyetiyle yayımlamaya başladı. Yazı dizisi tamamlanamadı, yalnızca sekiz makale çıkabildi (sonuncusu 2 Aralık 1854'-

(100) **New York Daily Tribune**, No. 4174, 4 Eylül 1854.
(101) **New York Daily Tribune**, No. 4136, 21 Temmuz 1854.

te yayımlanmıştı). Yayımlanan makaleler hikâyeyi ikinci burjuva ihtilâlinin başlangıcına kadar (1820 - 1823) getirebiliyordu. Marks'ın *Tribune*'e gönderdiği daha sonraki üç makale yayımlanmadı, şu anda bizim elimizde de bunlardan yalnızca birisinin el yazması taslağı bulunmaktadır. Bu yazı, 1820 - 1823 ihtilâlinin yenilgi nedenlerini incelemektedir.

Bu yazı serisinde Marks, mutlak monarşinin tarihî rolüne yepyeni bir bakış getirdi ve İspanya üzerine araştırmaları sayesinde daha önceki bazı yargılarında esaslı düzeltmeler yaptı. Bu meseleye de somut bir tarihî yaklaşım yapılmasının gerekliliğini önemle belirtti. Mutlakiyetçiliğin her yerde başlangıçta ilerici bir merkezîleşme aracı olarak işgörmediğini gösterdi. Marks, sözgelimi İspanya'da mutlakiyetçiliği despotik doğulu, özellikle Türk usulü bir yönetim olarak monarkın sınırsız gücü ile mahallî özerkliği kendinde toplayan böylelikle de ülkenin ekonomik ve toplumsal çöküşünün başlıca sorumlusu olan bir yönetim tarzı olarak gördü.

Ne var ki mutlakiyetçi rejim, İspanyol halkının, gücünü özellikle yabancı istilâcı Napoléon'a karşı savaşta göstermiş bulunan bir halkın enerjisini sonsuza kadar baskı altında tutmaya muktedir değildi. Marks, Napoléon yönetimine karşı verilen kurtuluş savaşını «İspanyol halkı[nın - ç.] canlı[lığını - ç.] ve halkın her parçası[nın - ç] direnme gücüyle dolup taş[tığını - ç]»[102] gösteren bir yiğitlik destanı olarak gördü. Marks'ın, direnme harekinde çelişik eğilimler tesbit etmiş olduğu da bir gerçektir: halkın kurtuluş mücadelesi feodal *élite*'in toplumsal ve siyasal ayrıcalıklarını koruma isteği ile çatışıyordu. Bu yüzden Marks, millî kurtuluş hareketinin «toplumsal değişmelerle millî savunma tedbirleri kaynaştırıldıkları zaman»[103] bir iç denge kazanabileceğini söyledi.

Hareketin toprak sahibi burjuva önderlerinin bu iki yükümlülüğü birleştirmekteki yeteneksizliklerini vurgulayan Marks, 19. yüzyılın ilk yarısındaki İspanyol burjuva ihtilâllerinin en zayıf noktalarına, yani, «ihtilâlci partinin köylülüğün çıkarıyla şehir hareketinin çıkarlarını birleştirmediği» gerçeğine işaret etti. Köylülüğün en elverişli şartları altında dahi, partiler[104] arasındaki savaşın bir seyircisi olarak kalmasının ve kimi zaman da karşı-ihtilâlci çevreler tarafından kullanılmasının sebebi buydu.

Marks, 1856 Temmuz ve Ağustos'unda yazdığı İspanya hakkındaki toparlayıcı makalelerinde vurguladığı en son İspanyol ihtilâlin dersleri

(102) **New York Daily Tribune**, No. 4179, 9 Eylül 1854.
(103) **New York Daily Tribune**, No. 4250, 1 Aralık 1854.
(104) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 10, S. 632.

oldukça öğreticiydi ve Avrupa'da yer alan değişmelerin geri, yarı-feodal İspanya'da da etkileri olduğunu gösteriyordu: burjuvazi bir karşı-ihtilâlci güç haline gelerek yozlaşırken proletarya, burjuva ihtilâlini, köylü kitleleri ile birlikte ittifak içerisinde sonuna kadar götürecek güç olarak tarih arenasında ortaya çıkıyordu. Yeni belirmekte olan İspanyol işçi sınıfı daha henüz kendi yolunu çizmek zorunda olmasına ve hâlâ burjuva cumhuriyetçilerinin kuyruğunda gitmesine rağmen, 1854 - 1856 olaylarında ilk olarak yer almıştı. Bu ihtilâlde köylüler de içten bir destek göstermişlerdi. 1854 - 1856 ihtilâlci hareketi yavaş yavaş geleneksel askerî özelliklerini ve sülâle ilişkilerini bir yana atıyor ve bütün bunlar, karşı ihtilâlin geçici zaferine rağmen, Marks'ın «İkinci Avrupa ihtilâli[nin - ç.] İspanya'yı kendisi ile işbirliği yapacak kadar olgunlaşmış bulaca[ğını - ç.]»[105] umması için haklı bir neden yaratıyordu.

YENİ SAVAŞLARLA KARŞI KARŞIYA

Marks'ın yaratıcı enerjisi, ne gericiliğin baskıcı atmosferi içinde ne de kişisel olarak kendisine yapılan saldırıların ağırlığı altında zayıflamış değildi. Bu güç zamanlarda onun verimli ve çok yönlü bilimsel faaliyetleri ve yazarlık çalışmaları ihtilâlci teori ve taktiklerin geliştirilmesi bakımından büyük bir önem taşıyordu. Bu dönemdeki ekonomik araştırmalarda Marks, büyük bir keşifler hazinesine dayanıyordu. Materyalist tarih anlayışını da daha derinleştirmiş ve somutlaştırmış ve bu anlayışı hem genel tarihî sürecin incelemesine hem de birkaç ülkenin somut tarihleri üzerindeki incelemelerine uygulamıştı. Bunlara daha önceleri incelemediği Rusya, İspanya, Balkanlar ve Doğu ülkeleri de dahildi. Marks'ın eriştiği en büyük başarılardan birisi de bir kural olarak araştırmalarını Avrupa ile sınırlayan ve şimdi artık bu «Avrupalılığı» Avrupalı olmayan milletlere karşı ırkçı bir üstünlük duygusu ile birleştiren burjuva tarih biliminin dar ufuklarını aşmış olmasıydı. Asya ve bir ölçüye kadar da Afrika ve Latin Amerika halklarını, tarihlerini inceleyerek, bunun, Avrupa halklarının gelişmesiyle organik bağlarını gösteren ve kapitalist dünyanın sömürge alanları ile metropolitan ülkelerde gelişen, birbirinin içine geçmiş süreci vurgulayan Marks, bütün insanlığın tarihî gelişmesi olarak, kelimenin gerçek anlamında evrensel tarih olarak bilimsel bir tarih görüşünün temellerini attı.

Basında günün olayları üzerine hergün ışık tutan Marks, burjuva

(105) **New York Daily Tribune**, No. 4783, 18 Ağustos 1856.

toplumundaki hayatın ve kapitalist ilişkilerin kendilerini gösterdikleri en çeşitli alanların —ekonomi, tek tek devletlerin siyasî sistemleri ve bunların evrimi, iç ve dış siyaset ve ideoloji— derinlemesine çözümü için modeller getirdi. Büyük kitaplarında olduğu gibi basındaki yazıları da onun büyük bir ekonomist, tarihçi, sosyolog ve siyasetçi olduğunu gösteriyordu.

Marks, bu dönemde, işçi sınıfının ihtilâlci teori ve taktiklerini geliştirmekte, sömürge halklarının kurtuluş hareketlerine karşı proleter tutumunu belirleyen ilkelerin formüle edilişinde, enternasyonal çatışmalar ve savaşlar karşısında bağımsız işçi sınıfı çizgisinin geliştirilmesinde, proleter ihtilâlcileriyle öteki muhalefet güçleri arasındaki geçici bloklaşmalar ve anlaşmalar ve bunların içinde halledilecekleri şartlar üzerine verimli fikirler ortaya koyulmasında çok şey başardı. Marks ve Engels, gelecek ihtilâlde 1848'den bu yana burjuva demokratik ihtilâle kesin bir ihtiyaç duyan ülkelerin merkez olacaklarına ve Fransız proletaryasının ihtilâlci girişkenliğini göstereceğine inanmaya devam ediyorlardı. Ama ihtilâlin farklı bir çizgi üzerinde de gelişebileceğini ve özellikle daha doğuya, Rusya'ya kayabileceğini görüyorlardı. Bu sonuca 1848 - 1849 ihtilâlinden bu yana çeşitli ülkelerde meydana gelen değişiklikleri gözönüne alarak varmışlardı.

Kitleler üzerinde gericilik yılları içerisinde etki yapmanın güç olmasına rağmen Marks'ın sesi, makalelerindeki ve haberlerindeki ihtilâlci fikirler işçilere ulaştı. Onun, basında çıkan yazıları, mevcut karşı - ihtilâlci rejimlere karşı duyulan ihtilâlci duyguları ya da nefreti artırdı. Bu, ihtilâlci kabarına başladığında daha açıkça ortaya çıktı. Marks, çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfı önderleriyle temaslarını korudu ve proletarya hareketiyle daha yakın bağlar kurmak için her yoldan yararlandı. Kendisi ile birlikte gelen silâh arkadaşlarının başında, acil pratik ödevlerin gerektirdiği açık kavrayışla ve teorik bilgilerle tamamen donanmış olarak ve düşmana karşı açık savaşa girme arzusuyla dolu tecrübeli bir savaşçı olarak yeni ihtilâlci olayların içine doğru ilerliyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MARKSİST EKONOMİ POLİTİĞİN OLUŞUMUNDAKİ TAYİN EDİCİ AŞAMA

Ekonomi politik, emeğin, bütün zenginliklerin ve bütün değerlerin kaynağı olduğunu ortaya koyduğu günden bu yana şu sorunun sorulması kaçınılmaz olmuştur. O zaman nasıl olmaktadır da, işçi, emeğinin yarattığı değerin tümünü kendisi almayıp, bunun bir kısmını kapitaliste teslim etmektedir? Hem burjuva ekonomistleri hem de sosyalistler, bu soruya bilimsel bakımdan geçerli bir cevap bulmak için harekete geçmişlerdir ama Marks, sorunun çözümü ile birlikte çıkagelene kadar boşuna çabalamışlardır.

Frederick Engels

1857 EKONOMİK KRİZİ ÜZERİNE MAKALELER

Gericilik dönemi boyunca Marks, kapitalist dünyanın ekonomik ve siyasî gelişmesini belirleyen herşeye karşı derin bir ilgi gösterdi. Kısa bir sürede kapitalist dünyanın üretici güçleri dikkati çekecek ölçüde artmıştı. Fabrika sistemi çok başarılı olmuştu. Daha önceleri eşi görülmemiş ölçüde işçiyi bir çatı altında bir araya getiren yüzlerce fabrika çalışmaya başlamıştı. Büyük işletmlerde buharlı ve mekanik makinalar hızla sınaî elemeğinin yerini almaktaydı. Taşımacılık ve haberleşmede birbirinin peşisıra ihtilâller oluyordu. Bütün dünyadaki demiryollarının uzunluğu 1847'de 25.000 kilometreyken 1857'de 83.000 kilometreye çıkmıştı.

1850 ve 1860 arasında dünya pazarındaki karşılıklı işlemler iki misline çıkmıştı. Kredi ve bankacılık olağanüstü boyutlar kazanmıştı. Çe-

şitli bankalar daha önceleri görülmemiş ölçekte iş görmeye başlamışlardı, borsa arı kovanı gibi çalışıyordu. Bütün bunlar burjuva ekonomistleri ve burjuva basını tarafından, kapitalist sistemi göklere çıkarmak için kullanılıyordu.

Ancak Marks'ın kapitalist sistemin ekonomik gelişmesi hakkındaki kesin bilimsel incelemesi, sanayi ve ticaretteki bir boom evresinin ardından yeni bir devreyi, aşırı üretim krizinin başlayacağını görmesini sağladı. Bu tahmin bütünüyle doğru çıktı. Kriz, üretim hacmindeki ani düşüşler, fabrikaların kitle halinde kapanmaları, birçok iflas olayları, pazar tıkanıklıkları, emtia fiyatlarındaki olağanüstü artışlar ve kabaran işsizlik vbg. şekillere bürünerek ortaya çıktı. Bu, kapitalizmin, gerçekten dünya ölçüsünde oranlara ulaşan ilk kriziydi.

Marks, Avrupa'daki ekonomik durum hakkındaki değerlendirmelerini düzenli olarak *New York Daily Tribune*'de yayımlanan makalelerinde ortaya koydu. Bu makalelerin çoğunluğu da 1857 krizinin ön şartlarını, nedenlerini, belirtilerini ve ayırdedici özelliklerini ortaya koyuyordu.

Marks, 1857 krizine özel bir önem verdi, çünkü bu krize ilişkin gerçekler ve süreçler, birinci olarak ekonomi politiğin teorik meselelerinin daha derin bir formülasyonunun yapılmasını sağlıyordu; ikinci olarak da krizin kendisi en gelişmiş kapitalist ülkelerdeki siyasî durumu dolaysız olarak vahimleştireceğe benziyordu.

Marks'ın olaylardan hemen sonra kendi kişisel gözlemlerine dayanarak yazdığı makaleleri ve İngiltere, Fransa ve Almanya'daki özel gazeteler için yazdığı haberleri, yalnızca kriz öncesi dönemin iniş çıkışlarının canlı tanımlamalarını değil, her zaman için değer taşıyan ve ekonomik krizler ve devirler hakkındaki Marksist teorinin bir bölümünü oluşturan genellemeleri de içermektedir.

Marks, 1857 krizinin özel beirtileri ve görünümleri ne olursa olsun, hiç bir bakımdan malî ve ticarî alanlardaki tesadüfî bir yavaşlama ya da gerileme değil, kapitalizmin organik ve kaçınılmaz bir parçası olan tipik bir aşırı üretim krizi olduğunu ve hiç bir hükümetin, bunun üstesinden gelemeyeceğini ileri sürdü. Bu kriz, sanayi ve ticaretteki çelişik gidişin bütünü tarafından hazırlanmıştı.

Ekonomistler arasında o sıralar hayli geçerli olan bir görüş, tedavül bankalarının dolaşımındaki para miktarını ayarlayarak, fiyatların düzeyi üzerinde bir etki yapabileceği, böylelikle de sanayi malları için gerekli olan arz ve talep dengesini değiştireceği ve üretim akışı miktarını hızlandıracağı ya da aksine yavaşlatacağı şeklindeydi. Bu görüşü ileri sürenlerin pek çoğu, aşırı üretimin gerekli miktarın altındaki ya da

üstündeki paranın tedavülde olmasından ve bunun sonucu olarak fiyatlardaki ani yükselişten doğduğuna inanıyorlardı. Marks, İngiltere Bankasının çıkardığı bilgileri, bu düşüncelerin saçmalığını kanıtlamak için kullandı. Krizin nedeni olarak sınaî boom ile birlikte gelen borsa spekülasyonlarına suç atmanın gereği yoktu. Marks, «falcı teorisyen»lerin, «ticaret sağlam, ama o da ne!.. müşteriler... sağlam değil!.»[1] demeleriyle alay ediyordu.

Kriz patlak verdiği zaman, yıllar boyu «ticarî ihtilâçlar çağı[nın - ç.] Serbest Ticaretin getirilmesi ile kapandığı»[2]ğını ileri süren burjuva yazarlarının yüzeyde kalan sözleri de boşa çıkmış oldu.

Krizle sonuçlanan sanayi ve ticaretteki zenginliğin öte yüzünde işçi sınıfının vahşice sömürülmesi bulunuyordu. İngiliz işverenleri parlamentodan zorlu sınıf mücadelelerinin sonucu olarak geçirilmiş bulunan Fabrika Akitlerini çiğneyerek iş gününü uzattılar. Ücretleri düşürdüler ve büyük yerine çocuk işçi çalıştırmayı tercih ettiler. Marks makalelerinden birinde, İngiltere'deki kapitalistlerin «genç emekçi kuşağın kanıyla beslenen vampirler»[3] olduğunu söylüyordu. Emekçi halkın içinde bulunduğu durum, kriz yüzünden daha da kötüleşmişti. «Sınaî faaliyetin duraklaması»nın sonucu, bütün Avrupa'da işçi sınıfı arasında fukaralığın yaygınlaşmasıydı. Marks, mümkün olan her yoldan yararlanarak, fabrika sahiplerinin ve büyük tüccarların zararlarını «bütün halkın geleceği»[4] pahasına, özellikle halkın büyük çoğunluğu üzerindeki vergileri artırarak, sanayi ve ticaret baronlarına cömertçe hükümet garantileri ve ödenekleri vererek kapatmaya çalışan burjuva hükümetlerinin pratiklerini ortaya koydu. Bu, krizin sonuçlarını, nüfusun yoksul kesimlerine kaydırma köpeksiliğinden başka bir şey değildi.

Marks, 1857 krizinin kendine özgü özelliklerinin abartılmasına ve onun tek başına bir vakıa olarak görülmesine itiraz etti. «Her ekonomik krize özgü .....ayırdedici özellikleri bu krizlerin hepsi için geçerli olan yanların üzerini örtmesine izin verilmemelidir.»[5] Marks, ekonomik krizlerin, kapitalist üretim sisteminin içinde inşa edildiklerini ve bunların «sistem varolduğu sürece tıpkı mevsimlerin tabiî olarak değişmeleri gibi kabul edilmeleri gerek»[6]tiğine inanıyordu.

---

(1) **New York Daily Tribune,** No. 5176, 21 Kasım 1857.
(2) **New York Daily Tribüne,** No. 5196, 15 Aralık 1857.
(3) **New York Daily Tribune, No. 4994,** 22 Nisan 1857.
(4) **New York Daily Tribune,** No. 5202, 22 Aralık 6857.
(5) **New York Daily Tribune,** No. 5445, 4 Ekim 1858.
(6) **New York Daily Tribune,** No. 5445, 4 Ekim 1858.

1857 - 1858 EKONOMİK ELYAZMASI ÜZERİNDEKİ ÇALIŞMA

Gericiliğin zaferinin kısa ömürlü olacağına inanan Marks ve Engels, kapitalist dünyadaki 1857 krizinden doğan altüstlüklerin siyasî sonuçlar doğuracağını ve bir «tufan» —başka bir ihtilâl— getireceğini umuyorlardı. Bu şartlar altında Marks, işçi sınıfına toplumsal gelişmenin kanunlarını aktarabilmek için ekonomi politik üzerindeki eserini tamamlamayı bir görev olarak kabul etti. Böyle bir eserin proletarya savaşçılarının ihtilâlci görevlerinin farkına varmalarını sağlayacağına ve proletaryanın sınıf bilincini ve kaynaşmasını artıracağına inanıyordu. Krizin en yüksek noktasında Marks, o güne kadar yürüttüğü ekonomik araştırmaları toparlamaya başladı. Ama görüşlerini kamuya açıklamazdan önce meseleyi kendisi için açıklığa kavuşturmak üzere bir ön hazırlık çalışması yazmaya karar verdi.

Temmuz 1857'den Mayıs 1858'e kadar yazılan ve 50 formadan fazla tutan Marks'ın bilimsel dehâsının bir şaheseri olan 1857 - 1858 ekonomik el yazmasını meydana getiren defterlerin kaynağı buydu.

Bu büyük eserin çok kısa bir süre içerisinde ve «sefalet, Marks'ın ve ailesinin üzerine çöktüğü»[7] bir sırada yazılmış olması da hayli dikkat çekicidir. Marks'tan ve aile fertlerinden bugüne kalan mektuplar, bu büyük adamın ve ailesinin o sıralarda düşmüş oldukları korkunç sefaleti göstermektedir. Marks, 20 Ocak 1857'de Engels'e şunu yazmıştı: «Burada, elimde kalan son birkaç kuruşu yatırdığım kira evinde oturup kalakaldım... Gerçekten ne yapacağımı bilemiyorum ve gerçekten beş yıl öncekinden çok daha umutsuz bir durumdayım. Başıma, ondan daha kötüsünün gelemeyeceğini sanıyordum. *Mais non* (Ama öyle değilmiş). Ve işin kötüsü bu kriz geçici bir krize de benzemiyor. Bundan nasıl kurtulacağım bilemiyorum.»[8] Bundan sonra durumu çok daha kötüye gitti. 1857 krizi başladığından *Tribune*'ün editörleri, bir başka ABD gazetesinin kendisine iş vermesinden korktukları Marks dışındaki bütün Avrupalı muhabirlerine yol verdiler. Fakat ona da her zamanki sekiz makalenin yerine, artık, ayda yalnızca dört makalesinin basılabileceğini garanti edebiliyorlardı, ki bu da, gelirlerinin yarı yarıya azalması anlamına geliyordu.

Bu güç zamanda Engels, arkadaşına elinden gelen her yoldan yardımcı olmaya çalıştı. Lenin, «Eger Engels'in sürekli ve karşılıksız yar-

(7) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 21, S. 48.
(8) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 29, S. 97.

dımları olmasaydı, Marks, yalnızca *Kapital*'ini tamamlayamamakla kalmaz, kaçınılmaz olarak yokluktan çökerdi.»[9] diye yazmıştı.

Marks, bütün güçlüklere rağmen coşku ile çalışıyordu. 8 Aralık 1857'de Engels'e şöyle yazmıştı: «Ekonomik araştırmamı toparlayabilmek için sabahlara kadar çalışıyorum ki temelleri, ne pahasına olursa olsun tufandan önce açıklığa kavuşturabileyim.»[10] İhtilâl davasına karşı sonsuz sadakatıyla ve işçi sınıfına karşı ödevlerinin bilinci içerisinde coşku ile çalışıyordu.

Marks, 1857-1858 ekonomik elyazmaları üzerinde, aşağıdaki konuları içeren altı kitaplık bir planı gerçekleştirmek amacı ile çalışıyordu: sermaye, toprak mülkiyeti. ücretli emek, devlet, dış ticaret ve dünya pazarı.

1857-1858 EKONOMİK ELYAZMASINA GİRİŞ

Elyazması, bir girişle başlar ve bu eser, olgun Marksizmin en mükemmel teorik örneklerinden biridir. Bunun büyük bir bilimsel önemi bulunmaktadır, çünkü özel bir bilim olarak ekonomi politiğin metodu ve konusu hakkında Marks'ın görüşünün tam bir formülasyonunu vermektedir. Ekonomi politik maddî değerlerin üretim süreci içinde insanlar arasında ortaya çıkan toplumsal ilişkileri ve bu sürecin hareketinin objektif ekonomik kanunlarını ele alır. Ekonomi politiğin başlıca yükümlülüklerinden biri, her tarihî toplumsal üretim biçiminin kendine özgü özelliklerini ve ayırdedici yanlarını incelemektir. Ancak ekonomi politik aynı zamanda üretim biçimlerinin tümünün genel kanunlarını da araştırır.

Giriş, toplumsal üretimin tek tek unsurlarının oynadıkları rolleri ve bu unsurlar arasındaki karşılıklı etkileşimle ilgili temel meseleleri işlemektedir. İnsanlar, üretim yaparlarken, tabiatın ürünlerini kendi ihtiyaçlarına uydururular; dağıtım, üretilen malların kullanıldıkları oranları tayin eder; değişim bireyi, kendisinin sahip olmadığı ama sahip olmak istediği ürünlerle donatır; tüketimde ürünler bireysel iktisabın (acquisition) nesnesi olur. Bu dizide üretim başlangıç, tüketim de sondur, dağıtım ve değişim, üretim ve tüketim arasındaki iletişim unsuru olarak ortada bulunmaktadır. Marks, üretimin dağıtıma göre önceliğini özellikle vurgular ve dağıtım şeklinin her an üretim biçimi tarafından belirlen-

(9) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 21, S. 48.
(10) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 225.

diğini hatırlatarak meseleyi ele alır. Yeni ürtemin ön şartı olarak iş gören dağıtımın kendisi de her zaman genel olarak üretimin ürünü, özel olarak da üretimin özgül tarihî şeklidir.

Ekonomi politiğin metodunu ele alan kısım, bilimsel soyutlamanın ekonomi politikteki rolüne epey ışık tutar ve doğru bilimsel inceleme ve sergilemenin temel ilkelerini ortaya koyar.

Soyutlama, incelenen ilişkilerin gerçek dünyasından, bu ilişkiler içindeki belirli bir unsuru, belirli bir ilişkiyi, kendi tarihî özellikleri ve kendi kanunları olan böylesine bir ilişkiler bileşimini incelemek için bir başlangıç noktası olarak ayırmak demektir. Bir mantıkî kategori, özgül bir araştırma aracı olan soyutlamanın aynı zamanda gerçekliğin mahiyetini ve bilme eylemini de ifade etmesinin ve gerçek olguların, bilimsel kavramların tanımlanmasında benzer bir şekilde kullanılmasının nedeni budur. Soyutlamalar ya daha geneldirler ve daha az içerikleri vardır, genel olarak sınıf gibi; ya da daha özgüldürler ve daha çok içeriğe sahiptirler, sınıflar, sınıfların varlığının ekonomik temeli vbg. Marks'a göre genel olarak üretim anlamlı bir soyutlamadır. Çünkü bu, üretim için her dönemde ortak olan şeyleri bir araya getirir ve belirli bir dönemdeki somut üretimi incelerken, tekrar başa dönmenin gerekliliğini gözle görülür bir hale sokar.

Marks, araştırma için en verimli yolun yüzeyden(verilen kavramdan hareket ederek en basit tanımlar elde edilene kadar olgunun ta en canalıcı yerine kadar inmek olduğunu kabul ediyordu. Araştırması ancak bundan sonradır ki «ters yöne doğru» —analizden senteze, özgül soyutlamalardan ve tanımlardan «Birçok belirlenmeleri ve ilişkileri içeren bir bütünlüğe»[11] doğru— yol alabilir. Genel olarak nüfus kategorisi, kendi içinde çürük bir soyutlama iken, öncedeт bilimsel incelemeye tâbi tutulan kendi özgül tanımlarının toplamı içinde açık ve somut bir hale gelir ve kaotik bir bütün olmaktan çıkar.

En basit unsurlardan (emek, iş bölümü, talep, değişim değeri gibi) daha kompleks unsurlara(devlet, enternasyonal değişim, dünya pazarı vb.) tırmanmak «doğru bilimsel yöntem»[12]dir. Fakat «birçok tanımın sentezini» «farklı yanların birliğini» gerektiren soyuttan somuta doğru ilerleme yöntemi de zihnin somutu algılaması ve idrak süreci içinde onu yeniden üretmesi için yalnızca bir araçtır. Bu, hiç bir şekilde içinde somutun kendisinin ortaya çıktığı bir süreç değildir. Kategoriler gerçekliği yansıtırlar, ama onu yaratmazlar.

(11) Karl Marks, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı,** Moskova, 1971, S. 206.
(12) Karl Marks, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı,** S. 206.

Girişte, idrak süreci içinde tarihî olan ile mantıkî olan arasındaki ilişkinin ele alınışı metodolojik bakımdan özel bir ilgi çekmektedir. Marks ekonomik kategorilerin tarihî olarak tayin edici bir rol oynayacak bir duruma geldikleri evre içerisinde değil, çağdaş burjuva toplumu ile olan ilişkilerine bakılarak incelenmesi gerektiğini vurgulayarak mantıkî metoddan yana çıkar. Fakat bu, Marks'ın, olguları gerçek tarihî evrelerine uygun olarak yeniden üreten tarihî metodu reddettiği anlamına gelmez. Ekonomi politik özünde tarihî bir bilimdir, çünkü toplumsal gelişmenin ekonomik kanunları ve üretim tarzlarının içinde iş gördükleri ve birbirlerini peşpeşe izledikleri şartları inceler. Tarihî bakımdan daha az gelişmiş formların bilinebilmesi daha gelişmiş olanların incelenmesini gerektirir. «İnsanın anatomisi, maymunun anatomisinin anahtarıdır.»[13] Marks araştırmada, tarihî ve mantıkî bir ve tek varlık olduklarını formüle ediyordu.

Giriş, Marks'ın ekonomi politiğin meselelerini ve ekonomik olguları inceleme metodunu ihtilâlci proleter dünya görüşünün genel felsefî meseleleri ile yakın bağlılık içerisinde formüle ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Marks, bir yandan üretim ilişkilerinin toplumsal gelişmenin ekonomik temeli olduklarını kabul etmekle birlikte öte yandan da sürekli olarak siyasî ve ideolojik üstyapı alanına giren süreçlerle uğraştı ve bunların temele olan bağımlılıklarını ve temel üzerindeki karşı etkilerini izledi.

Marks toplumsal bilincin bir şekli olarak sanatın da derin bir incelemesini yaptı. Geniş okumasına ve insan kültürünün en iyi ürünleri hakkındaki bilgisine dayanarak Marks, daha 1840'ların başlarında yeni materyalist estetiğin temelini oluşturan bir dizi sonucu formüle etti.

Marks, sanatın maddî ön şartlarını ortaya çıkaran ilk kişiydi. *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'nda insanın güzeli algılama ve yeniden üretme ve «maddeyi güzelliğin kanunlarına uygun olarak»[14] şekillendirme yeteneğinin gelişmesinde emeğin rolünü göstermişti. Marks aynı zamanda insanın sanat eserleri yaratma yeteneğinin insanın antropolojik tabiî niteliklerinden çok varoluşunun toplumsal ve tarihî şartlarından kaynaklandığını vurguladı. Bu şartlarda meydana gelen herhangi bir değişiklik estetik ideallerde, ihtiyaçlarda ve standartlarda bir değişiklik yaratmaya yönelir.

Marks, sanatın toplumsal hayatta büyük bir rol oynayabileceğine inanıyor ve yaratıcı sanatı hem bir dünyayı yansıtma hem de bir dünyayı

(13) Karl Marks, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, S. 211.
(14) Karl Marks, **1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazması**, S. 72.

özümleme şekli olarak görüyordu. Marks, ilerici sanatın toplumsal süreç, eğitim ve toplumun üyelerinin ruhsal gelişmeleri üzerinde ilerici bir etki yaptığından emindi.

Marks, sanatın tabiatı gereği toplumsal olduğunu ve tarihî olarak geliştiğini açıkladı ve belirli sınıfsal güçlerin —uzlaşmaz sınıflardan oluşan bir toplumda— ideolojileri, sınıf çelişkileri ve sınıfların siyasetleri tarafından sanata yapılan etkileri gösterdi. Sanat eserlerinin içerikleri, sanat ve edebiyatta şu ya da bu janrın varolması toplumun gelişme düzeyi ve toplumun yapısı tarafından belirlenir. Marks bunu, farklı çağların ve dönemlerin sanatlarının eş ve benzerlerinin olmamasının ve çağın şartları içinde sözgelimi eski Greklerin mitlerinin ve epik şiirlerinin yeniden yaratılamamalarının, böyle bir şeyi yapmanın imkânsız olmasının nedenlerinden biri olarak görüyordu. «Greklerin hayal âlemini ve bu nedenle de Grek sanatını belirleyen tabiat kavramının ve toplumsal ilişkilerin kendi kendine çalışan iplik eğirme makinalarının, demiryollarının, lokomotiflerin ve elektrikli telgrafların bulunduğu bir dönemde varolması mümkün olabilir mi?»[15]

Marks, bayağı sosyolojik yaklaşıma karşı yaptığı bir uyarısında toplumsal hayatın ya da çeşitli sınıfların ideolojilerinin sanat alanına yansımasının dümdüz ve mekanik bir şekilde olmadığını söylüyordu. Toplumsal gelişmenin genel kanunlarına bağlı olduğu halde, yaratıcı sanatın belirli bir bilinç şekli olarak kendine özgü özellikleri ve işleyişi vardır. Bunlardan birisi şudur: sanatın parladığı dönemler, maddî üretim de dahil, diğer alanlardaki yükseliş dönemleriyle çakışmayabilir. İdeolojinin ve özellikle sanatın da nisbeten bağımsız gelişmesini hesaba katmak gerekir. Sanat eserleri belirli toplumsal şekillere bağımlı olmalarına rağmen, ikincinin yani o toplum şekillerinin yok olmasıyla birincinin yani sanat eserlerinin önemi azalmaz Marks örnek olarak eski Greklerin «bize zevk veren ve belirli bakımlardan bir standard ve erişilemez bir ideal olarak kabul edilen»[16] sanatlarına ve epik şiirlerine atıfta bulunur. Marks devamla bunun derin bir açıklamasını yapar. Bunun nedeni, Grek sanatının gerçekliğin kaba (naive) olmakla birlikte sağlıklı, normal bir algılanışını, eşsiz bir çekicilik ve taze insan inceliğiyle dolu «tabiî gerçeklik»e erişme çabasını, insan soyunun gelişmesinin en ilk aşamasında, çocukluk çağlarındaki görünümünü yansıtması gerçeğinde yatar.[17]

Bu örnek, Marksizmin önemli estetik ilkelerinden birini dile getir-

(15) Karl Marks, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, S. 216.
(16) Karl Marks, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, S. 217.
(17) Karl Marks, **Ekonomik Politiğin Eleştirisine Katkı**, S. 217.

mektedir: sanat eserlerini nihaî olarak belirli toplumsal şartların ve toplumsal ilişkilerin bir yansıması olarak incelerken, bunların içindeki kalıcı değere sahip olan şeyi, gelecek kuşakların da estetik ihtiyaçlarını karşılayan gerçek insanî unsuru ortaya çıkarmak gereklidir. Geçmişin sanat mirasına karşı nihilistçe bir tutum Marksizme tamamen yabancıdır. Marks'ın bizzat kendisi, insanların dünya sanat hazinesini nasıl korumaları ve insansoyunun manevî kültür alanındaki başarılarını ilerleyişin çıkarları için nasıl inceleyip kullanmaları gerektiğinin en iyi örneğidir.

Sanatın çağdaş kapitalist dünyadaki durumunu *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'nda inceleyen Marks, kapitalist gerçekliğin, gerçek yaratıcı sanata düşman olduğu düşüncesini dile getiriyordu, ancak bu düşüncesi sanat ve edebiyatın kapitalizmde de geliştiğini inkâr etmiyordu. Bu, kapitalist sömürü sisteminin tabiatı itibarıyle büyük yazarlara ve büyük sanatçılara ilham veren insanî ilkelerle derin bir uzlaşmazlık içinde bulunduğu anlamına geliyordu. Bu sanatçılar kendi idealleriyle gerçek kapitalist dünya arasındaki çelişkinin ne kadar çok farkına varırlarsa eserlerinde, çoğu zaman da kendi sınıf kökenlerine karşıt bir şekilde, kapitalist ilişkilerin insanlık dışılığına karşı protesto sesleri o kadar çok yükselmektedir. Burjuva edebiyatında bile burjuva toplumunun yaratıcı sanata karşı düşmanlığı kapitalizmin çeşitli şekillerde eleştirilmesine ve kapitalist gerçekliğin dramatik ve trajik çatışmalarla dolu olarak tasvir edilmesine yol açmaktadır. Yaratıcı sanatın kapitalizm içerisinde gelişmesinin diyalektik yanı budur, bu yüzdendir ki burjuva toplumu sanatçı olarak kendi çağlarının ve sınıfsal ortamlarının üstüne çıkan muazzam bir artistik güçle sömürücü sistemin kötülüklerini: mülksüzlere karşı duygusuzca tutumu; paranın gücünü; insan onuruna yapılan saldırıyı ortaya koyan Shakespeare, Balzac ve öteki dahî yazarları doğurmuştur.

Marks'ın girişteki ve diğer yazı ve mektuplarındaki genellemeleri Marksist estetik hazinesinin başlıca bölümünü teşkil etmekte, sanat ve edebiyatın bilimsel teorisinin temellerini oluşturmaktadır.

1857-1858 ELYAZMASININ BAŞLICA BÖLÜMLERİ

Giriş hiç bir zaman tamamlanamadı ama içeriğinin zenginliği 1857-1858 elyazmasının başlıca bölümlerinde ortaya konan düşüncelerin çeşitliliğini yansıtmaktadır.

«Para Üzerine Olan Bölüm» genel değer ve para teorisinin temel meselelerinin oldukça ayrıntılı bir şekilde sergilenmesini sağlamaktadır. Marks burada, kendisinin para hakkındaki daha önceki görüşünü yeniden ele almaktadır. Daha önce, özellikle *Felsefenin Sefaleti*'nde Marks, altın ve gümüşü, değeri üretim fiyatları belirlenmediği iddia edilen istisnai emtia kategorisi içerisine koyarak Ricardo'nun yolundan gitmişti.

Marks, paranın değerinin ardındaki bir etken olarak arz ve talep teorisinin sakatlığını eleştirir ve metalin değeri ile ölçülen meta fiyatlarını belirleyen şeyin tedavüldeki değerli metallerin miktarı değil, bu metallerin üretim maliyeti olduğunu gösterir. «Değerli metallerin üretim maliyetleri yükseldiği zaman bütün meta fiyatları düşer, değerli metallerin üretim maliyetleri düştüğü zaman bütün meta fiyatları yükselir. Bu bir genel kanundur.»[18]

Marks, paranın izlemiş olduğu yolu adım adım yeniden izler. Para, devlet gibi sözleşmenin sonucu değil, kendisi işbölümün ürünü ve sonucu olarak değişimin ürünüdür. «Metaların dolaşımı, paranın dolaşımının başlıca önşartıdır»[19] Başlangıçta para rolünü gören şey toplumun bütünü ya da bir kesimi için değişimde tüketimin nesnesi olarak en çok benimsenen bir metaydı. Değişimin ilk aşamalarında tuz, post, sığır ve esirler para olarak işgörüyorlardı. Ancak çok sonradır ki değişimin bu gibi gerekleri bireysel ya da üretici tüketim için en az kullanılan bir meta tarafından yerine getirilmeye başlanıldı. «İlkin meta kendi özgül kullanım değeri sayesinde para haline gelir; bundan sonraki aşamadaysa para olarak iş gördüğü için kendi özgül kullanım değerini kazanır.»[20]

Paranın fonksiyonları da, paranın kendisi gibi kerte kerte gelişti. Değişimin ve trampanın (takas) en alt aşamalarında para çoğunlukla bir değer ölçüsü olarak iş gördü ve olağanüstü durumlar sözkonusu olmadıkça bir değişim aracı ya da âleti olarak hemen hemen hiç bir fonksiyonu olmadı. Marks, para olarak kabul edildikleri zamanlarda, sığırların Homeros için öncelikle bir ölçü birimi olarak işe yaradığını tespit etmişti.

1857-1858 Ekonomik elyazmasının ana gövdesi «Sermaye Üzerine Olan Bölüm»den meydana gelmektedir. Marks, bu bölüm üzerine 1857 Kasım'ından 1858 Mayıs'ına kadar çalışmıştı.

Bu bölüm, Marks'ın ekonomi öğretisinin temel taşı olan, artı-değer teorisinin ilk sergilenişini içermektedir. Meta üretiminin en alt şe-

(18) Karl Marks, **Grundrisse...**, S. 108.
(19) Karl Marks, **Grundrisse...**, S. 102.
(20) Karl Marks, **Grundrisse...**, S. 83.

killerinden, iş gücünün bir meta haline geldiği ve alım satım sürecinin herşeyi kucaklayarak, toplumun bütün hayat ve faaliyet biçimini kendi kanunlarına bağlı kıldığı en gelişmiş şekillerine kadar olan tarihî gelişmesini gösterir.

Marks, parayı, sermayenin en ilk şekli olarak görür ve sanayi sermayesinin değişimlerini ayrıntılı olarak inceler. Elyazması sermayenin para ve meta olarak nasıl birbirine dönüştüğünü gösterir. Sermayenin kendisi bu her iki tanımın birbirleriyle yer değiştirmelerini dile getirir. Bu, nihaî sonucu ve amacı üretim araçları sahibinin sınaî ve ticarî sermaye dolaşımına başlangıçta yatırdığı miktara kıyasla parasında belirli bir artmanın olduğu bir yer değiştirmedir. Bu, ayrıcalıklı da olsa bir meta olarak para ile «kendini - artırma» yeteneğini kazanmış olan para arasındaki esas ayrılığın altını çizmektedir.

Ancak para toplumsal üretimin belirli bir aşamasında kendi başına, kendi tabiatında gizli bulunan bir şeyden ötürü sermayeye dönüşmez; paranın sermayeye dönüşmesinin tek nedeni, işçinin çalışma kapasitesinin ya da iş gücünün bir alım - satım nesnesi haline gelmesi yani bir yığın başka emtianın yanısıra bir meta olmasıdır. İş gücünü satın alan kapitalist, bunun değerini öder ve bu değer ortalama olarak işçinin geçim araçlarının değerine ve bir işçi olarak eğitilmesinin maliyetine eşittir. Fakat kapitalistin kendi kullanımı için elde ettiği şey, iş gücünün kullanım değeridir ve kapitalist bunu iş gücünün ücretlere ifade edilen maliyetini, sermayenin bu iş gücünün idamesi için yaptığı masrafları çıkardıktan sonra bitirilmiş ürünün karşılığını ödememiş olan kısmını elde etmek için kullanır. Ürünün bütünü gibi bu kısım da ücretli işçi tarafından yapılır. Bu kısımda, burjuva toplumunun sömürücü sınıflarının türettikleri, karşılığı ödenmemiş gelirlerin her şeklinin kaynağı olan artı - değer ortaya çıkar.

Bunun sonucu olarak sermaye ile emek arasındaki değişim eşitler arasındaki bir değişimi andırmaktadır ve burjuva ekonomistlerinin kapitalist ilişkileri aklamak için gerçek bir olay olarak sundukları da bu benzerliktir.

Değişmeyen sermaye (constant capital), (üretim araçlarının değeri) ve değişken sermeya (işgücünün değeri) kavramları ilk olarak 1857 - 1858 elyazmasında formüle ediliyordu. Bu keşfin hayatî bir önemi vardı, zira bu formülasyon kârın, genel olarak sermaye, birikmiş sermaye tarafından değil, yalnızca sermayenin ücretlere ödenen kesiminden doğduğunu çok açık bir hale koyuyordu. Sermayenin temel harcamalara, ham-

maddelere ve öteki menkûl ve gayrimenkûl harcamalara giden kısmının değeri ise üretim süreci içinde artmaz, yalnızca bitirilmiş ürüne aktarılır.

Klasik burjuva ekonomistleri kârın ve rantın, ürünün, karşılığı ödenmemiş bölümünün parçalarından başka bir şey olmadığının farkında bulunmalarına rağmen, ürünün bu bölümünü «kendi yekpareliği içinde bir bütün olarak»[21] hiç bir zaman tahlil etmemişlerdi. Ama«*au fond* [dipte, temelde] —kârın tabanını oluşturduğu, ama kendisinin de genellikle kâr diye adlandırılan şeyden farklı kaldığı hadde kadar— artı-değer hiç mi hiç tahlil edilmemiştir.»[22]

Marks'ın büyük bilimsel başarısı, artı-değeri özgül şekillerinden: kâr, faiz ve ranttan, bağımsız bir şekilde çözümlemesindedir. Gerçekte bu, kârın özgül ve genel şekillerini sürekli olarak birbirine karıştıran klasik burjuva ekonomi politiği ile Marksist ekonomi öğretisi arasındaki başlıca ayırım çizgilerinden birisidir.

Marks aynı zamanda, sermayenin tarihî eğilimlerini ve üretici güçlerin on yıllarca sonraki gelişimlerini de önceden görerek incelemektedir. «Şeylerde yeni kullanım özellikleri keşfetmek için, tabiatın bütününün araştırılmasından»;[23] bütün iklim kuşakları ve bütün ülkeler arasında ürünlerin değiş tokuşundan; «tabiî nesneler»le kişisel ve üretici tüketimde kullanılan nesnelerin imali için yeni yapay metodların gelişmesinden; tüketime elveriş yeni nesnelerin ve eski nesnelerin yeni kullanım özelliklerinin bulunması için yeryüzünün her yönüyle keşfedilmesinden söz etmektedir. Tabiat bilimlerinin yüksek bir düzeye çıkması, bu gelişme için gerekli bir ön şarttır.

Sermaye, üretici güçlerin gelişmesini hızlandırır ve onun «büyük uygarlaştırıcı etkisi»[24] de buradadadır. Fakat, sermaye, er veya geç gelişmesinin iç sınırlarına gelip dayanır: «sermayenin üretimi sürekli olarak ortadan kaldırılan ama bunun kadar sürekli olarak da yeniden doğurulan çelişkiler içerisinde yürür.»[25] Belirli bir aşamada, kapitalizmin üretici güçlerin sınırsız ve topyekûn gelişmesine yönelen eğilimi toplumsal sistemin kendi tabiatına gittikçe daha aykırılaşır.

Marks'ın, bilimin gelecekteki uygulanışı hakkındaki derin ve gerçekten peygamberce denebilecek sözleri özel bir öneme değer. Geniş-ölçekli kapitalist üretimde, en önemli faktörü «bilimin teknolojik uygula-

(21) Karl Marks, **Kapital**, C. 1, Moskova, 1965, S. 5.
(22) Karl Marks, **Grundrisse...**, S. 288.
(23) Karl Marks, **Grundrisse...**, S. 312.
(24) Karl Marks, **Grundrisse...**, S. 313.
(25) Karl Marks, **Grundrisse...**, S. 313.

nışı» olan «üretimin bilimsel bir karaktere bürünmesi»[26] eğilimi de vardır. İlk olarak sanayiin eriştiği teknik düzey ve bundan sonra da «değişmeyen sermayenin gelişmesi genel toplumsal bilginin başlı başına *bir üretici güce* dönüşme derecesinin bir belirtisidir.»[27] Marks, bu sürecin, üretimin ve üretici güçlerin gelişmesinin toplumsal uzlaşmazlıkların bukağılarından kurtarıldığı bir toplumda çok daha yoğun olacağını söylemişti.

Marks, komünist oluşumun bazı başka yanları hakkında oldukça önemli bir başka fikri de dile getiriyordu. Komünist oluşum içerisinde kollektiflik, üretimin temeli haline gelir ve bireyin emeği daha başlangıçtan itibaren kollektif emek olarak iş görmeye başlar. Emeği evrensel hale getirecek olan şey değişim değil, üretimin, ürünü daha başlangıçta kollektif, evrensel bir zenginlik haline getirecek olan kollektif karakteridir. Marks, kollektif üretim içerisinde zaman tasarrufunun, üretimin çeşitli dalları arasında iş zamanının dengeli dağılımı gibi belli başlı bir ekonomik kanun, «çok daha geniş ölçüde» bir kanun olacağını söyledi. Her gerçek tasarruf, iş zamanındaki tasarrufla ve üretim maliyetlerinin asgariye indirilmesi ile ifade edilir. Bu tıpkı, emeğin üretici gücünün artırılması gibidir. İş zamanından tasarruf edilmesi, boş-vakitlerin (leisure time), yani emekçi halkın tam ve her bakımdan gelşimesi için kullanılacak olan zamanın artışıyla eşdeğerlidir. Serbest zaman —hem boş-zaman hem de yüce amaçlar için kullanılacak olan zaman— toplumun her üyesinin fizikî ve manevî güçlerini son haddine kadar geliştirmesine imkân verecektir.

Tartışılan meselelerin genişliğini ve bilimsel inceleme düzeyini hatırda tutacak olursak, 1857 - 1858 ekonomik elyazmasını pekalâ *Kapital*'in ilk versiyonu, Marks'ın, ortaya çıkarmak için 20 yıldan fazla bir zaman süren yoğun çalışmasına mal olan eserinin ilk taslağı olarak kabul edebiliriz.

YENİ EKONOMİ ESERİNİN BASKIYA HAZIRLANMASI

Daha elyazması tamamlanmadan önce bile, Marks, bunu basım için hazırlamaya başlamıştı. İlkin çeşitli elyazması defterlerin kullanımını kolaylaştırmak için bir konu indeksi derledi. 1858 Ağustos'u ile Kasım'ı ortasında Marks, elyazmasını *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın ori-

(26) Karl Marks, **Grundrisse...**, S. 587.
(27) Karl Marks. **Grundrisse**, S. 594.

jinal versiyonunun yazılması için temel olarak kullandı. Aynı zamanda bir de yayımcı araştırdı. Yardım, Berlin'li yayıncı Dunker'le, eserinin parça parça, her biri 4 ya da 6 forma olacak şekilde basılması için anlaşan Lassalle'den geldi. Bu uygulama şeklini Marks'ın kendisi önermişti, çünkü o sıralar, eserinin tümünü bir kerede bastırabilecek durumda değildi. İki taraf arasındaki anlaşmanın son imzası, ikinci kısmın basılmasına kadar geciktirilmişti. Marks, daha sonraki baskının teorik temelini sağlayacak, nispeten kendi içinde bütünlüğü olan bir eser ortaya çıkartmak umuduyla ilk kitabını yayıncılara 1858 Mayıs ortalarında göndermek niyetindeydi.

El yazmasının baskıya hazırlanması, Marks'ın hastalığı ve içinde bulunduğu malî güçlükler yüzünden büyük ölçüde aksamıştı. Çoğu zaman çalışamayacak, hattâ «kalem oynatamayacak» kadar acı çekiyordu ve acılarına rağmen biraz çalışmayı başardığı zaman da «günlerce sırtüstü yatmak zorunda kalıyordu.»[28] Bu, eserin tamamlanmasını geciktirdiği gibi Marks'ın üslubunu da etkiliyordu.

Marks'ın kendisi de, yazdığından tatmin olmuş değildi. Bunun nedeni de yazdıklarının on beş yıllık bir yoğun araştırmanın sonucu olması kendisinin daha iyi bir şeyler vermeyi ummasıydı. «Bu eser, toplumsal ilişkiler hakkındaki hayli önemli bir görüşün ilk bilimsel ifadesidir. Bu şeyin çarpıtılmasının önüne geçmemin partiye karşı bir görevim olmasının nedeni de budur.»[29] Marks, araştırmada ve siyasî faaliyette daima çok yüksek standardlara erişmeyi amaçlardı. Bu, onun davranış kurallarından biri, sıkı sıkıya bağlandığı bir ahlâkî ilkeydi.

Elyazması üzerinde çalışırken Marks, *Economist*'ten, burjuva ekonomisti James Mc Laern'in *Para Dolaşımının Tarihi İçin Bir Taslak* başlıklı, çok okumak istediği bir eserin yayınlanmış olduğunu öğrendi. «Bu kitabı okumadan, yazmaya devam etmek benim teorik vicdanıma aykırıdır.»[30] Bir kural olarak British Museum'un kütüphanesine yeni çıkan kitaplar daima gecikme ile gelirdi ve yalnızca 9 şilin, 6 peni tutmasına rağmen Marks'ın bunu satın alabilecek gücü yoktu. Ailesi yoksulluk içerisinde yaşamaya devam ediyordu. Marks'ın, elyazmasını Berlin'e postalamak için «çeyrek peni»si bile yoktu.[31] Bitirdiği eser, Engels'in yolladığı para havalesi gelinceye kadar rafta kaldı.

Nihayet 26 Ocak 1859'da elyazması, yayıncı Dunker'e yollanabildi.

(28) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 318, 323.
(29) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 566.
(30) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 330.
(31) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 385.

Üzerinde anlaşmaya varılandan iki kere daha uzundu. Bir ay kadar sonra, 23 Şubat'ta, Marks, önsözünü de yolladı.

Birinci kısmın basılması oldukça uzun zaman aldı. Marks, Dunker'in işi «ertelemesinden»[32] hoşnutsuzdu. 1000 nüshalık bir baskı 11 Haziran 1859'da yayınlandı.

EKONOMİ POLİTİĞİN ELEŞTİRİSİNE KATKININ İLK KISMI

Marks'ın en parlak eserlerinden birisi olan *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, ekonomik araştırmasının kısa ve özlü bir tarihini ve hem teorik hem de pratik bakımdan eşit öneme sahip ihtilâlci yargılar ileri süren materyalist tarih görüşünün klasik tanımını veren önsüzüyle başlamaktadır. Marks şunları söyler: «Varlıklarının toplumsal üretimi içinde insanlar, kaçınılmaz olarak kendi iradelerinden bağımsız belirli ilişkiler içerisine, daha doğrusu maddî üretici güçlerinin gelişmesinde belirli bir aşamaya tekabül eden üretim ilişkileri içine girerler. Bu üretim ilişkilerinin bütünü toplumun ekonomik yapısını, üzerinde hukukî ve siyasî üstyapının yükseldiği ve belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden gerçek temeli oluştururlar. Maddî hayatın üretim biçimi toplumsal, siyasî ve entellektüel hayatın genel sürecini şartlandırır. Belirli bir gelişme aşamasında toplumun maddî üretici güçleri, mevcut üretim ilişkileriyle —ya da aynı şeyin hukukî terimlerle ifade edilmesinden başka bir şey olmayan— o güne kadar çerçevesi içinde iş gördükleri mülkiyet ilişkileri ile çatışmaya girerler. Bu ilişkiler, üretici güçlerin gelişme biçimi olmaktan çıkar, onların bukağıları haline girerler. İşte o zaman toplumsal ihtilâl çağı başlar.»[33]

Toplumsal ilişkilere uygulandığı şekliyle materyalizmin temel sonuçlarının ve önermelerinin bu klasik tanımlanması, önsözü başlı başına bir değer taşıyan bir belge haline getirir.

Önsöz, büyük Dante'nin, Marks'ın bilimsel araştırmalarında ve ihtilâlci mücadelesinde kendisine şiar edindiği şu sözlerle sonuçlanır:

Qui si convien lasciare ogni sospetto
Ogni vilta convien che quisia morta[34]

---

(32) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 29, S. 586.

(33) Karl Marks, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı,** SS. 20, 21.

(34) Burada bütün kuşkular bir yana konsun,
Bütün korkular burada yokolsun.
(İngilizce çevirisi Dante, **The Divine Comedy,** Illustrated Modern Library, Inc. 1944, p. 22'den alınmıştır.)

Önsözün dışında *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın birinci kısmı iki bölümden oluşuyordu: «Meta» ve «Para ya da Basit Dolasım».

«Meta» bölümü yorumlama ve kavrama bakımından en güç bölümdür. Marks, metanın en basit şekli içinde kapitalist üretimin çelişik karakterini ortaya çıkarır ve böylelikle burjuva toplumunun ekonomik kategorilerinin daha ileri bir eleştirisi ve çözümü için ilk teorik ilkeleri ortaya koyar. Marks'ın metodunun önemli bir özelliği, daha elemanter olan formlardan başlayıp daha karmaşık olanlara doğru gitmesindedir. Metaları ve değeri çözümü kendi içinde bir son değildir. Bu paranın ve sermayenin çözümüne mantıkî bir geçiş için yol hazırlamaktadır.

İlk bakışta burjuva zenginliği tek başına metanın bu zenginliğin elemanter varlığı olduğu geniş bir metalar birikimi olarak görülür. Meta —alım ve satımın nesnesi— Marks tarafından kullanım değerinin ve değişim değerinin çelişmeli bir birliği olarak tanımlanmıştır.

Kullanım değeri, bir şeyin gerekli, kullanışlı, insan ihtiyaçlarının nesnesi olma yeteneğini gösterir. Kullanım değeri hangi toplumda olursa olsun bütün toplumsal üretim biçimleri içerisinde zenginliğin maddî kapsamını oluşturur ve somut emek tarafından; kunduracının, terzinin, marangozun ve rençperin vbg. emeği tarafından üretilir.

Bunun tersine, değişim değeri bir ekonomik ilişkiyi temsil eder. Metada cisimlenen, metayı üreten emek, kullanım değerlerinin özgül özü ile ve emeğin kendi özgül somut şekliyle ilgisizdir. Bu, ayırdedici niteliklerinden soyunmuş, niteliği olmayan, «içinde işçilerin bireysel özelliklerinin silindiği emek»[35]tir. Bu, değerin özünü oluşturan emek, Marks tarafından soyut-evrensel emek olarak adlandırılmıştır. 1857-1858 el yazmasında Marks, emeğin ikili karakteri bulunduğunu ve soyut-emeğin değişim değerinin kaynağı olduğunu ileri sürüyordu. Bu düşünceyi *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın ilk kısmında işledi. Evrensel insan emeğini soyutlamak, çeşitli emek şekillerini basit ortalama emeğe yani belirli bir toplumun ortalama bireyinin uygulama yeteneği bulunan emeğe indirgemek demektir. Değerde temsil edilen emek tek başına bir bireyin emeği olarak uygulanır ama, değişim ve pazar ilişkileri ortamı içinde bu emek, karşıtının şekline bürünür ve soyut-evrensel emek haline gelir. Böylece bu emek, emeğin özgül toplumsal şekli olur.

Emeğin, değerin tek kaynağı olduğunu ilân ederek Marks, klasik burjuva ekonomi politikçilerinin savundukları değerin kaynağı ve özü hakkındaki temel kavramı kabul eder ama ileriye doğru, özellikle emek-

(35) Karl Marks, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, S. 29.

değer teorisinin en tutarlı savunucusu olan Ricardo'ya oranla özlü yeni bir adım atar.

Ricardo da dahil, Marks'tan öncekiler değer ve kullanım - değeri arasında bir ayırım getirdilerse de bunla arasındaki gerçek ilişkiyi tanımlamaya güçleri yetmedi. Emeğin, değerin kaynağı olduğunu keşfettikleri halde, emeğin değer yaratan kendisine özgü özelliğini ortaya koyamadılar. Yalnızca değerin büyüklüğü ile ilgili ve onu metada cisimlenen iş - zamanı olarak tanımlayan burjuva ekonomistleri, emeğin niteliksel yanını ve kullanım - değerinde ve değerde temsil edilen emek şekillerinin özgül tabiatını gösteremediler.

Marks, bunu yapan ilk kişiydi. Onun büyük bilimsel başarısı, kullanım ve değişim değerinin birliği olarak metanın ikili tabiatı ve somut emek ve soyut - evrensel emek olarak, emeğin ikili karakteri üzerindeki öğretisinin «Meta» hakkındaki bölümünde yaptığı ayrıntılı yorumda bulunmaktadır.

Marks, metalar alanının şeyler arasındaki ilişkilerden meydana geldiğine ilişkin yanlış görüşü bir yana attı ve içinde kapitalizmin ekonomik ilişkilerinin ortaya çıktığı bütün çarpık formların derinleşmesine ve genel bir eleştirisi için gerekli olan bilimsel ön şartları ortaya koydu.

«Para ya da Basit Dolaşım» üzerine olan ikinci bölüm, «Meta» üzerine olan bölümden daha kapsamlı ve temelde daha çok işlenmiş olarak ortaya çıktı. Birinci bölüm, anahatları kabaca ortaya konmuş ve daha sonra *Kapital*'de geliştirilmiş olan bazı noktaları içerir, oysa ikinci bölüm, bunun aksine Marks'ın, *Kapital*'in Birinci Cildinde ancak bütün bölümü toparlayıp özetlerken kısa ve özlü bir şekilde ortaya serdiği «ayrıntılı olarak işlenmiş» bazı önermeleri kapsamaktadır. İlk bölüm *Kapital*'in Birinci Cildinde aşağı yukarı iki katına çıkarılmış ve büyük ölçüde yeniden yazılmışken, ikinci bölüm özgün büyüklüğünün yarısına indirilmiş ve öze ilişkin hiç bir düzeltme yapılmamıştır.

Bu bölüm bir bütün olarak Marks'ın para ve para dolaşımı teorisinin en olgun ve en ayrıntılı yorumudur ve *Kapital*'in Birinci Cildinin buna tekabül eden bölümünden daha ayrıntılı olması ve *Kapital*'de bulunmayan önemli bir tarihî tasviri içermesi olgusu, öteki etkenlerle birlikte *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın Marksist düşünüşün önde gelen bir eseri olarak önemini belirler.

Marks, paranın ve para dolaşımının gerçekten bilimsel bir teorisini ortaya koydu ve paranın dolaşıma rahatlık olsun diye sokulmadığını, dolaşımın kendisi tarafından üretildiğini gösterdi. Özgül bir meta, para olarak işgörmeğe başlar, çünkü onun, değerin elverişli bir ifadesi ola-

rak hizmet etmesini ve özel meta üreticileri arasındaki değişim süreci içerisinde toplumsal emeğin kendisinde cisimlendiği şey olarak ortaya çıkmasını tabiî özellikleri —taşınma kolaylığı, bölünebilirlik vbg.— sağlar, başka bir şey değil. Paranın, belirli bir toplumsal fonksiyonu uygulamasından ötürü değil, bir emek ürünü olmasından ve bunun sonucu olarak bütün öteki metalar gibi hayalî ya da resmî değil, gerçek bir değere sahip bulunmasından ötürü değeri vardır. Para değerin somut emekle soyut emek, kullanım değerile metaların içinde saklı olan değer arasındaki çelişkinin gelişmesinden ortaya çıkan en yüksek şeklidir. Bu, bireysel emeğin, toplumsal emek olarak ortaya çıktığı şekildir.

Paranın tarihten gelen bütün işlevlerini —dolaşım aracı olarak, biriktirme aracı olarak, ödeme aracı olarak ve dünya parası olarak para— inceleyen Marks, dolaşım için gerekli olan para miktarına hükmeden kanunu ve dolaşımın öteki kanunlarını formüle etti.

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, ekonomi politikte gerçek bir ihtilâldi. 1 Şubat 1859'da Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta Marks: «Partimiz için bilimsel bir zafer kazanacağını umuyorum.»[36] diyordu. Bu amaca, eserin yayınlanması ile parlak bir şekilde varıldı.

Marks, kendi ekonomik görüşlerinin burjuva ekonomistlerinin teorilerine ve dogmalarına olan üstünlüğünü sergiledi. Metodunun ve ekonomi politik konusunda yaptığı eşsiz doğruluktaki yaklaşımının sağladığı avantajlar, Marks'ın burjuva ekonomi biliminin temel kategorilerini incelerken, yerleşmiş ve sanki hiç yıkılmazmış gibi görünen kavramları yıkan sonuçlar çıkarmasını sağladı. Bundan başka Proudhon'un, burjuva mülkiyetine yönelttiği eleştirinin ve bilimsel komünizmin sahte-kardeşi Proudhonizmin savunduğu kapitalizmin «kötü yanlarını» reform yoluyla giderme plânlarının teorik sakatlığının kanıtlarını ortaya koydu. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, işçi sınıfının ihtilâlci partisi için iki yanlı bir zafer oldu, hem burjuva ekonomi politiğinin karşısında hem de Proudhon ve takipçilerinin temsil ettikleri küçük burjuva ekonomi politik akımı karşısında kazanılmış bir zafer.

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın ilk kısmı para ve para dolaşımı üzerine dünyanın en iyi eseri olarak kalmıştır ama bunun ayrı bir öneme sahip bulunmasının nedeni, Marks'ın ekonomi öğretisinin temeli olan Marksist değer teorisini ilk olarak ortaya koymasındadır.

Almanya'nın resmî burjuva basını bu eseri «bir susuş komplosu» ile karşıladı. Marks'ın bazı arkadaşları bile bu eserin olağanüstü derin

(36) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 573.

içeriğini anlamaktan uzak kaldılar. Bu, Engels'in kitap üzerine bir inceleme yayınlamasının, eserin içerdiği fikirlerin yayılması bakımından yararlı olacağını gösteriyordu. Engels, Marks'ın eserinin çok önemli bir bilimsel başarı olduğunu ve ekonomi politiğin gelişmesinde yeni bir aşamayı belirlediğini söyledi. İlk baskı çabucak tükendi. Kitap yalnızca Avrupa'da değil ABD'de de okundu. Marks, kitabın başarısından cesaretlendi ve hemen ikinci kısmın hazırlanmasına girişti. Aynı zamanda birinci kısmın bir İngilizce baskısını da hazırlamak istiyordu ama bu plânı çeşitli nedenlerden ötürü bir yana bırakmak zorunda kaldı.

MARKS VE DARWIN

Marks'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'yı yayınladığı yıl Darwinismin insan aklının tabiatın en gizli sırlarını çözmekteki en önemli başarılarından biri; materyalizmin ve diyalektiğin din, idealizm ve metafizik karşısındaki parlak bir zaferi olarak ortaya çıktığını ve yerleştiğini gösteren, Charles Darwin'in *Tabii Ayıklanma Yoluyla Türlerin Kökeni Üzerine* adlı eserinin yayımlanışına tanık oldu.

Darwin'in kendiliğinden materyalist ve diyalektik organik tabiat görüşünün tam Marks ve Engels'in kendi tutarlı bilimsel dünya görüşlerini —diyalektik ve tarihî materyalizm felsefesi— formüle ettikleri ve Marks'ın ekonomi öğretisini ortaya çıkarmağa başladığı sırada ortaya çıkmış olması dikkate değer.

Bu salt bir raslantı olarak görülemez. Aslında 1840'larda materyalist ve diyalektik düşünceler pratik tarafından, toplumsal gelişmenin gidişatı tarafından ve toplumsal üretimdeki, bilimdeki ve mühendislikteki ilerlemeler tarafından vücuda getiriliyordu.

Geniş-ölçekli üretimin ve buhar makinalarının kullanılmasının gelişmesi fizik ve kimya ile maddenin ve enerjinin dönüşümüyle ilgili süreçlerin açıklanmasına hız kazandırdı. Madenciliğin yayılması yer kabuğunun araştırılmasını hızlandırdı, bu da karşılık olarak jeolojide gelişmeye yol açtı. Entansif (yoğun) tarım, bitki ve hayvan türlerinin incelenmesine yol açtı, bu incelenme, bitkilerin ve hayvanların geliştikleri ve değiştikleri düşüncesiyle en üst noktasına vardı. Kapitalizm ve işçi sınıfı hareketi gelişirken, zaman, toplumun temelli bir dönüşümü için olgunlaşmaktaydı. Bütün bunlar materyalist diyalektiğin bir bilim olarak ortaya çıkışını kolaylaştırdı.

Eski, dinci, idealist dünya görüşü varlığını sürdürmekle birlikte yeni

gelişen ilerici güçlerle uzlaşmaz bir çelişki içerisine girdi. Ancak Marks ve Engels, yeni diyalektik materyalist dünya görüşünün temeli olarak bilimin ve pratiğin eriştiği başarıların kapsamlı bir genellemesini yapabilirlerdi. Çünkü onlar, proletaryanın, tek sağlam ihtilâlci ve ilerici sınıfın ideologlarıydılar.

Toplumun gelişmesine, sınıf mücadelesine ve ihtilâle hükmeden kanunları keşfedenler yalnızca onlardı. Oysa Darwin, tabiî bilimlerdeki bütün o serbest düşünüşüne rağmen hiç bir zaman burjuva sosyo-politik düşüncelerin ötesine geçemedi. Ama tabiatın, onurlu ve yüce ilkelere sahip bir öğrencisi, gerçeğin fedakâr araştırıcısı olarak Darwin, biyolojik ve tarımsal verileri genelleştirirken tabiî olarak materyalizm ve diyalektik yolundan gitti. Onu böyle yapmaya zorlayan şey, bilimsel araştırmanın mantığı ve bilimsel faaliyetlerin içinde gerçekleştirildiği şartlardı.

Bu şekilde, bilimin iki devi, Marks ve Darwin bütünüyle farklı yollardan da olsa —Birincisi, yani Marks, felsefe, ekonomi politik ve öteki toplumsal bilimlerde; ikincisi, yani Darwin de biyolojide— benzer metodolojik görüşlere ulaştılar. Marks, toplumsal şekillenmelerin değişebilirliğini, Darwin de insan ve hayvan türlerinin değişebilirliğini keşfedip, bunun gerçekliğini kanıtladılar. Engels sonraları şöyle yazmıştı: «Darwin nasıl organik tabiatın gelişme kanununu keşfetmişse, Marks da tıpkı bunun gibi insan tarihinin gelişme kanununu keşfetti.»[37]

Marks, Darwin'in eserinin değerini ilk kavrayanlardan biriydi. 19 Aralık 1860'da *Türlerin Kökeni*'ni okuduktan sonra Engels'e şunu yazmıştı: «İngilizce olarak oldukça eksik bir biçimde sunulmuş olmasına rağmen bizim görüşlerimizin tabiî tarih temelini içeren kitap budur işte.»[38] Tabiatta gelişme düşüncesini ileri süren Darwinizm dünyanın değişmez olduğunu iddia eden metafizik düşünceye ağır bir darbe indirdi ve toplumsal gelişme hakkındaki bilimsel görüşlerin yayılması için zemin hazırladı. Marks, Darwin'in teorisini toplumsal olayların bilimsel bir incelemesiyle birlikte tabiat bilimlerinde, ihtilâlci-materyalist dünya görüşünün temelini oluşturacak olan, en büyük başarılardan birisi olarak kabul ediyordu. Darwin'in kitabı idealist, tabiatta tasarım (design) kavramını en derin köklerine kadar sarstı ve tabiatın aklî anlamının bilimsel bir açıklamasını yaptı.

Marks, Darwin'in dünya görüşündeki sınırlılıklardan ve güçsüzlüklerden bazılarına ve özellikle bitkiler ve hayvanlar âleminde geçerli olan

(37) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 162.
(38) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 131.

kanunlarla, rekabet mücadelesi, kapitalist toplumda tanığı olduğu «herşeyin herşeyle savaşı» arasındaki benzerliği aşırı basitleştirme eğilimine dikkati çekti. Fakat temel sakatlık bu değildi. Marks bundan da tehlikeli olan şeyin, sözde sosyal - Darwinistlerin, Darwin'in keşfettiği biyolojik kanunları, kapitalizmin toplumsal çelişkilerini tabiatın «ölümsüz» kanunlarının işi olarak açıklamak için topluma uygulamak yolunda giriştikleri çabalar olduğuna inanıyordu. 15 Şubat 1869'da Paul ve Laura Lafargue'a yazdığı bir mektupta Marks, İngiliz toplumundaki vahşi evrensel rekabetin Darwin'in aklına bitkiler ve hayvanlar arasındaki varolma mücadelesini ve tabiî ayıklanma düşüncesini getirmesine rağmen sosyal Darwinistlerin bu rekabeti «insan toplumunun canavarlıktan hiç bir zaman kurtulamayacağının nihaî sebebi»[39] olarak ele alıp büyük bilginin bu teorisini bayağılaştırdıklarını ve çarpıttıklarını söylüyordu. Marks ve Darwin arasındaki ilişkiler, dünya görüşleri arasındaki farklılığın yakın birer arkadaş olmalarını önlemesine rağmen, karşılıklı saygı ve birbirlerinin bilimsel başarılarını tanıma ve kabul etme esası üzerine kurulmuştu. Darwin, *Kapital*'in bir nüshasını aldıktan sonra 1 Ekim 1873'de Marks'a şunu yazıyordu:

«Sayın Beyefendi,

Sermaye üzerine yazmış olduğunuz büyük eserinizi göndermekle bana verdiğiniz şeref için size teşekkür ederim; bu eseri almaya gerçekten lâyık olabilmek için derin ve önemli bir konu olan ekonomi politiği daha çok bilmeyi yürekten isterdim.

«Çalışma alanlarımızın çok farklı olmasına rağmen ikimizin de bilginin yayılmasını içtenlikle istediğimize ve bunun uzun vadede insan soyunun mutluluğunu artıracağına inanıyorum.

Her zaman sizin
«Charles Darwin»[40]

Darwin, Marks'a olan saygısını 13 Ekim 1880'de yazdığı bir mektupta *Kapital*'in yazarının kitabının bir bölümünü kendisine ithaf etmekle verdiği şerefe teşekkür ederek ve yazık ki bunu kabul edemeyeceğini zira Marks'ın eserinin tümünü bilmediğini ve bunun da ötesinde ailesinin dindar fertlerini sıkmamak için din aleyhine yazılı beyanlardan her zaman kaçınmış olduğunu bildirerek gösterdi. Buna rağmen mektup bir bütün olarak Darwin'in, Marks'ın bilimsel başarılarını tanıdığını gösteriyordu.

(39) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(40) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

Marks ve Darwin'in formüle ettikleri teoriler karşılıklı etki içerisinde birbirlerine bağlanarak ve birbirlerini güçlendirerek geliştiler. Darwinizm, Marksist felsefeyi destekleyen, gerçekliğini kanıtlayan ve geliştiren bir dizi gerçeği takdim etti. Darwinist evrimci fikirlerin yayılması, toplumda bir bütün olarak Marksist düşüncelerin emekçi halk tarafından kavranılması için elverişli bir zemin yarattı. Kendi payına Marksizm, Darwin'in teorisinin diyalektik - materyalist bir açıklamasının yapılmasında ve metodolojik ilkelerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynadı. Marks, Engels ve Lenin, Darwin'in düşüncelerine büyük değer verdiler ve bunların taşıdığı büyük bilimsel öneme işaret ettiler, böylelikle bu düşüncelerin yaygınlaşmasına hız kazandırdılar.

Lenin, Marks'ın eriştiği bilimsel başarıyla Darwin'in keşfini kıyaslayarak şunları yazdı: «Nasıl Darwin insan ve hayvan türlerinin birbirlerinden kopuk, tesadüfen ortaya çıkmış, 'tanrı tarafından yaratılmış' ve değişmez oldukları görüşüne son vermiş ve türlerin değişebilirliğini ve birbirlerini izlediklerini ortaya koyan ilk kişi olmuşsa Marks da aynı bunun gibi toplumun, yöneticilerinin iradesiyle(ya da isterseniz toplumun ve hükümetlerin iradesi de diyebilirsiniz) her türlü kılığa sokulabilen ve tesadüfen ortaya çıkıp tesadüfen değişen fertlerin mekanik bir yığışımı olduğu görüşünü sona erdirdi ve toplumun ekonomik şekillenmesi kavramını belirli üretim ilişkilerinin bir toplamı (sum - total) olarak tespit etmekle, bu şekillenmelerin gelişmesinin tabiî tarihin bir süreci olduğu gerçeğini tespit etmekle sosyolojiyi bilimsel bir temel üzerine oturtan ilk kişi oldu.»[41]

(41) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 1, S. 142.

DEMOKRATİK VE PROLETER HAREKETLERDE YENİ BİR KABARMA

.... 1848'de olduğu gibi Marks, herşeyden çok burjuva demokratik hareketin eylem alanını genişletmekle ve bu harekete daha geniş ve daha «pleb» kitleleri, genel olarak küçük burjuvaziyi özel olarak da köylülüğü ve nihayet bir bütün olarak yoksul sınıfları katarak, hareketi kıvamına getirmekle meşguldü.

V. I. Lenin

Dünya ekonomik krizi bir ihtilâlle sonuçlanmadıysa bile 1850'lerin sonları ve 1860'ların başlarında Avrupa ve Amerika'da yeni bir ihtilâlci kabarma için bir itilim sağladı. Burjuva demokratik ihtilâlin temel görevlerinin henüz yerine getirilmemiş olduğu İtalya ve Almanya'da millî birlik hareketi yeniden alevlendi. Rusya'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ihtilâlci bir durum gelişiyordu. Polonya ve İrlanda'daki millî baskıya karşı mücadele hareketi yeni bir evreye girmişti. Bonapartist Fransa'da ve Avusturya İmparatorluğunda kitleler arasında ihtilâlci kaynaşmalar vardı.

İşçi sınıfının Almanya, İngiltere, Fransa, ABD ve öteki ülkelerdeki ihtilâlci faaliyetleri artıyordu. Proletarya hareketi, burjuva demokraratik hareketinden ayrılıyor ve kendi gelişme yolunu izliyordu.

İşçi sınıfı hareketinin hayatî ihtiyaçları Marks'ın bir proleter partisi için verilen mücadelenin pratik yanlarına, artan bir dikkatle eğilmesini sağladı. Düşman çevrelerin geriye püskürtülmesine; işçi sınıfının her bakımdan burjuva partilerinin siyasî etkilerinden kurtarılmasına ve burjuva demokratik değişimin tamamlanmasında bağımsız bir rol

oynamasına yardım etmek gerekiyordu. İşçi sınıfını bu role teorik olarak hazırlama isteği, Marks'ı, ekonomik araştırmasını mümkün olduğu kadar süratli bir şekilde bitirmek için çalışmaya zorladı. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın ilk kısmının basılmasının ardından eski ve yeni ekonomik elyazmaları üzerinde tükenmek bilmeyen bir enerjiyle çalıştı. Dayanılması güç çabalar pahasına da olsa, yeni şartlar altında bir proleter örgütçüsü ve bir proleter yazarı olarak artan görevlerinin yanı sıra ekonomi araştırmalarını sürdürmeyi başardı.

Proleter ihtilâlcilerinin yeni enternasyonal çatışmalar ve savaşlar içindeki taktik çizgilerini bazı ülkelerdeki ihtilâlci olaylarla da bağlantılı olarak formüle edebilmek için oldukça geniş bir zaman harcaması gerekiyordu.

1859 yılı başlarında Marks, Enternasyonal proleter bağlarını artırmak ve güçlendirmek için adımlar attı. 1859 Şubat'ında Weydemeyer'le yeniden yoğun bir yazışmaya başladı. Onun, Chicago işçileri için bir gazete yayımlanması işini ayarlamasına yardımcı oldu. Almanya'da daha fazla kişiyle yazışmaya başladı. 1862 sonlarında Hanoverli fizikçi ve 1848 - 1849 ihtilâlinin savaşçılarından biri olan Ludwig Kugelmann ile sürekli olarak haberleşmeye başladı.

Londra'da ve İngiltere'nin öteki kentlerinde oturan eski Komünist Lig üyeleri —Lessner, Pflander, Lochner, Imandt ve başkaları— ile daha yakın ilişkiler kurdu. Marks, silâh arkadaşlarının hepsini ihtilâlci hareketin bu yeni kabarışı içinde proletarya ihtilâlcilerinin karşısına dikilen görevlerle uğraşırken görmek istiyordu.

Yeni durum içerisinde, ihtilâlci fikirlerin yayılacağı açık bir parti kürsüsü ve proleter savaşçılarının bir örgütlenme merkezi olacak olan bir proleter yayın organının kurulması özel bir önem taşıyordu. 18 Mayıs 1859'da Marks, Engels'e «*Yalnızca düşmanlarımızın değil, kendimizin de* görüşlerimizi bir Londra gazetesinde bastırabilme imkânımızın bulunmasının *çok esaslı önemi var.*»[1] diye yazmıştı.

DAS VOLK

1859 Mayıs'ı başlarında Marks ve silâh arkadaşları proleter düşüncelerinin basında yayılması meselesini görüştüler. Birkaç gün içinde Marks, Alman İşçileri Komünist Eğitim Derneği'nin ve Londra'daki öteki Alman işçi birliklerinin organı olarak ilk kez 7 Mayıs 1859'da yayın-

(1) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29. S. 436.

lanmış olan yeni haftalık dergi, *Das Volk*'da yazması için çağrı aldı. Çağrı, derginin editörü olan küçük burjuva demokratı Eduard Biscamp'dan geliyordu. Marks'ın cevabı kaçamaklı oldu, çünkü dergi üzerinde bir ideolojik etki yapmanın mümkün olup olmadığını öğrenmek istiyordu. Resmen yazmayı reddetmekle birlikte Biscamp'a sürekli yardım edeceğine söz verdi ve makalelerin düzenlenmesine yardım etti, gazete için malî imkânlar yarattı ve malzeme topladı. Böylelikle derginin ikinci sayısında Engels'in yeni çıkmış olan broşürü *Po ve Rhine* üzerine bir makale yayımlandı. 28 Mayıs'ta çıkan Dördüncü sayı, Engels'in, Marks'ın isteği üzerine yazdığı «İtalyan Harekâtı» başlıklı bir makaleyi içeriyordu. Marks'ın etkisi altında belli başlı makalelerin ses tonu değişmeye, iç ve dış siyaset olayları proletaryanın sınıf açısından incelenmeye başlanıldı. Başlarda gazete Londra'daki Alman küçük burjuva göçmen çevrelerinin hâkim küçük burjuva çıkarlarını yansıtmaktayken, proletaryanın görüşlerini dile getiren bir militan ihtilâlci organ haline geliyordu artık. Bu, Marks'ın ve silâh arkadaşlarının 1859 Haziran'ında gazete ile daha yakın ilişkiler kurmalarına yol açtı. 11 Haziran'da çıkan 6 No.'lu sayı Marks, Engels, Freiligrath ve Wolff'un gazetede yazacaklarına dair resmî bir ilânı taşıyordu.

Temmuz başlarında Marks, artık proleter ihtilâlcilerinin bir organı haline gelen gazetenin gerçek editörü ve menajeri olmuştu.

Das Volk'un sütunlarında Marks ve Engels, proletaryanın ihtilâlci teori ve taktiklerinin çeşitli yanlarını açıkladılar. Gazete, Marks'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya yazdığı önsözü ve Marks'ın keşfetmiş olduğu materyalist tarih görüşünün bilim, pratik ve ihtilâlci hareket için taşıdığı önemi gösteren Engels'in bu önsöz hakkında yazdığı bir incelemeyi yayınladı. Engels, Marks'ın ortaya çıkardığı materyalist diyalektik metodun temel özelliklerini açıklıyordu.

Das Volk proletarya kitlelerinin çıkarlarını savundu ve proletaryanın sınıf savaşlarından haberler verdi. Okuyucularını bu şekilde 1859 sonlarında Londralı inşaat işçilerinin yaptıkları ve İngiliz işçi sınıfının harekete geçirilmesinde büyük bir rol oynayan grevlerden haberdar etti.

Marks, gazetenin en önemli ödevlerinden birinin küçük burjuva ideolojisiyle savaşmak olduğuna inanıyordu. Gazetenin bazı sayıları Marks'ın Biscamp'ın da katılmasıyla yazdığı, küçük burjuva ideologlarının ilkesizliğini ve ukalâlık ve milliyetçilikle dolu olan görüşlerinin yıkıcı eleştirilerini içeren basın incelemelerini kapsıyordu.

Gazete, İtalyan Savaşı'na (o sıralar denildiği şekliyle 1859 Austro-İtalio-Fransız Savaşı'na) proletaryanın savaş taktiklerine ve Bonapart-

izm ile İngiltere, Fransa ve Rusya'nın dış siyasetlerinin sergilenmesine özel önem veriyordu.

Das Volk'un ömrü uzun sürmedi: gazetenin kurulduğu 1859 yılından beri yakasını bırakmayan malî güçlükler üzerinden gelinemez bir hal aldı. Marks, gazetenin yayına devamı etmesi için para bulmak üzere büyük çabalar harcadıysa da başaramadı. Sonuncu (on altıncı) sayı 20 Ağustos 1859'da yayımlandı. Ancak *Das Volk* kısa ömrüne rağmen bilimsel komünizm düşüncelerinin ve proleter partisinin taktik ilkelerinin yayılmasına özlü bir katkıda bulundu.

İTALYA'NIN BİRLEŞTİRİLMESİ İÇİN İHTİLÂLCİ BİR YOL

1859 yılı başlarında İtalya, ihtilâlci patlamanın eşiğinde idi. Ülkeyi birleştirme ve kuzey kesimini (Lombardiya ve Venedik) Avusturya egemenliğinden kurtarma ihtiyacı daha da şiddetli bir hal almıştı. İtalyan büyük burjuvazisi ve liberal eşraf ülkeyi yukarıdan, hanedan usulüne göre halkın katılması olmaksızın birleştirebileceklerini umuyorlardı. Bu siyasetin arkasındaki asıl beyin Piedmont'taki Sardinya Krallığının Başbakanı olan zengin toprak sahibi Kont Cavour'du. Planlarının Piedmont'e ve Avusturya'ya karşı ortak savaşla gerçekleştirilebileceğini sanıyordu. III. Napoléon da sahte bir İtalya'nın «kurtuluşu» çağrısı ile girişilecek başarılı bir «mahallî» askerî harekâtın Fransa'daki sallantılı rejimi derleyip toparlayacağını ve İtalya'nın zararına daha fazla arazi kazanabileceğini umuyordu.

Ancak III. Napoléon'un ve Kont Cavour'un umduklarının aksine 1859 Nisan sonunda Fransa ve Piedmonte'nin Avusturya'ya karşı savaşı, İtalya'da güçlü bir ihtilâlci kabarma ile sonuçlandı. Toscana, Parma ve Modena'yı halk ayaklanmaları sildi süpürdü. Bu devletlerdeki mutlakiyetçi rejimler yıkıldı. Romanya ve öteki papalık eyâletlerinde de ayaklanmalar başgösterdi.

Marks ve Engels haklı olarak İtalya meselesini Avrupa'nın bütününü etkileyen bir mesele olarak gördüler. İtalya'daki mücadelenin öteki ülkelerdeki ihtilâlci hareketin gelişmesini de etkileyeceğine inanıyorlardı. 1859 Ocağında savaş başlamazdan önce Marks, «İtalya'daki başarılı bir ihtilâl, bütün ezilen milliyetlerin, kendilerini ezenlerden kurtulmaları için genel bir mücadeleye başlamalarının işareti olacaktır.»[2] diye yazmıştı.

(2) **New York Daily Tribune**, No. 5541, 24 Ocak 1859.

Marks ve Engels, İtalyan meselesinin ihtilâlci yoldan çözülmesi lehinde kararlı bir tavır aldılar. 1859 Ocak ayı başlarında yazılan «İtalyan Birliği Üzerine» başlıklı makalesinde Marks, «İtalyanların, kendilerini ezenlere karşı besledikleri sönmez nefret[in - ç.] gittikçe artan sıkıntıları ile birleştiği zaman genel bir ihtilâl ile sonuçlanaca»[3]ğına olan inancını dile getiriyordu. Marks, «İtalyan Millî Partisi» dediği gerçek yurtsever güçleri destekledi ve İtalya'yı Piedmonte'nin Savoy hanedanı altında birleştirmek için yapılan halka - karşı ve karşı - ihtilâlci planları ortaya serdi. Marks, İtalyan demokratlarının orta ve küçük burjuvaziyi, ilerici aydınları ve henüz sayıca küçük olan işçi sınıfını birleştirmeyi ve «büyük millî ayaklanma»yı[4] başlatmayı başaracaklarını umuyordu. Bunun, millî kurtuluşa erişmesinin, İtalya'yı gerçekten demokratik ilkeler üzerinde birleştirmenin ve önemli toplumsal ve siyasî meseleleri —feodalizmin kalıntılarının bertaraf edilmesi, monarşist rejimlerin ortadan kaldırılmaları vbg.— geniş kitlelerin çıkarları doğrultusunda çözümlemenin tek yolu olduğuna inanıyordu.

İtalya'daki olayları ele alan makalelerinde Marks, İtalyan halkının, asiller ve büyük burjuvazi blokunun karşı - ihtilâlci ve Bonapartist faaliyetlerini felce uğratma yeteneğine olan güvenini dile getirerek halktan sıcak bir dille söz ediyordu. Marks, İtalyan demokratlarının önderi Mazzini'nin, III. Napoléon'un İtalya hakkındaki karşı - ihtilâlci planlarını ortaya sermesini övgüyle karşıladı. Mazzini'nin «hayranlık verici bir moral cesaretle ve kendini yurtseverce adayarak hareket ettiğini»[5] belirtti.

Marks, kendi payına III. Uapoléon'un İtalya'daki siyasetinin gerçek karakterini göstermek için elinden geleni yaptı. Savaşın diplomatik ve askerî bakımdan hazırlanmakta olduğu dönem boyunca yazılmış bir dizi makalesinde —«Avrupa'daki Muhtemel Savaş», «Louis Napoléon'un Vaziyeti», «Fransa'nın Savaştaki Muhtemel Geleceği» vbg.— Marks, Napoléon'un İtalya'nın içişlerine müdahalesinin bu ülkedeki ihtilâlci patlamayı önleme, onu karşı - ihtilâlci rejimlerin yönetiminde parçalanmış olarak tutma ve Fransa'da kendi durumunu sağlamlaştırma isteğinden geldiğini gösterdi. «İkinci İmparatorluğun uydurma başarıları süratle ortadan kayboluyor ve bu canavarca hilekârlığı tazelemek için kan gerekiyor.»[6] diye yazmıştı. Bu kanısı, İtalyan Savaşı başlar başlamaz doğrulandı.

---

(3) **New York Daily Tribune,** No. 5541, 24 Ocak 1859.
(4) **New York Daily Tribune,** 24 Ocak 1859.
(5) **New York Daily Tribune,** No. 5565, 17 Haziran 1859.
(6) **New York Daily Tribune,** No. 5547, 31 Ocak 1859.

Marks, ihtilâlci demokratik güçlerin, durumdan, halkın aktivitesini artırmak için yararlanacağını ve böylelikle de hanedan savaşını ihtilâlci bir savaşa dönüştürmeye yardımcı olacaklarını umuyordu.

11 Temmuz 1859'da geçici Villafranca anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanan savaşın getirdikleri, Marks'ın, «İtalya Ne Kazandı?», «Barış» ve «Villafranca Antlaşması» başlıklı makalelerinde incelenmişti.

Marks, III. Napoléon'un barış anlaşması yapmakta acele ettiğini, zira «İtalyan Savaşı»nın, savaşı başlatanların kendilerine rağmen «ihtilâlci bir savaş olmaya doğru eğilim gösteriyor»[7] olduğunu söylüyordu. Fakat Villafranca antlaşması, Louis Napoléon'un ezilen milliyetleri savunma doğrultusunda hareket etme kılıfı altında gizlediği amaçlarının İtalya'yı kurtarmak ve birleştirmekle hiç bir ilgisi bulunmadığını özellikle açığa çıkardı. Marks, anlaşmanın, İtalyanlar için ne kadar aşağılatıcı olduğunu vurguladı: Lombardiya ilkin Fransa'ya onun ardından da «bir Fransız hediyesi olarak Savoy hanedanına»[8] verilmişti. Napoléon, bunun Nice'e karşılık Savoy'un değiş tokuş edilmesi olduğunu ileri sürüyordu. Venedik (1866'ya kadar) Avusturya'nın egemenliği altında kaldı. Marks, «Napoléon, en duygusal ve en coşkulu kişileri bile kendisini bir özgürlük savunucusu olarak görmeleri için bir daha zor aldatır.»[9] diye yazdı.

GARİBALDİ HAREKETİ

1859 Temmuz'unda daha Villafranca anlaşmasını netkileri henüz silinmemişken Marks şunları yazmıştı: «Bununla birlikte, bir İtalyan ihtilâlinin bütün yarımadanın görünümünü değiştirmesi ve böylelikle Mazzini'yi ve cumhuriyetçileri bir kere daha sahneye çıkarması pekalâ mümkündür.»[10] Haklılığının ortaya çıkması için üç ay yetmişti. 1860 yılı Nisan ayında İtalya'nın birliği talebini desteklemek için Sicilya'da bir halk ayaklanması başladı. Ünlü İtalyan ihtilâlcisi Guiseppe Garibaldi, ayaklananlara katılmak için hemen harekete geçti ve 1860 Mayıs'ında bir gönüllü müfrezesinin —ünlü «binler»in— başında Sicilya'ya ayak bastı. Garibaldi'nin muzaffer ordusu oradan Napoli üzerine yürüdü ve Eylül başlarında Napoli'ye girdi. Böylelikle bütün Güney İtalya'nın Napo-

(7) **New York Daily Tribune,** No. 5698, 28 Temmuz 1859.
(8) **New York Daily Tribune,** No. 5704, 4 Ağustos 1859.
(9) **New York Daily Tribune,** No. 5698, 28 Temmuz 1859.
(10) **New York Daily Tribune,** No. 5704, 4 Ağustos 1859.

liten Bourbon'lardan kurtarılması tamamlanmış oldu. Garibaldi artık Roma üzerine yürümeye hazırdı.

Marks ve Engels İtalya'daki gelişmeleri yakından izlediler. Garibaldi ve gönüllüleri tarafından açılan kahramanca mücadeleyi sıcak bir ilgi ile desteklediklerini ifade ettiler ve bu gerçek halk önderinin uyguladığı ihtilâlci taktikleri övdüler.

Marks, Garibaldi'nin, III. Napoléon'un İtalya'daki fesat planlarıyla mücadele etme kararını bütünüyle destekliyordu. Garibaldi'nin, İtalyan İmparatoru'na karşı takındığı olumsuz tavrı inceledikten sonra, Lassalle'a 15 Eylül 1860'da şunları yazmıştı: «Garibaldi de aynı Mazzini gibi benim, *Bonaparte'ın misyonu* hakkındaki görüşümü benimsedi.»[11] Marks, Garibaldi'nin başarısının yalnızca İtalya'nın gelişmesinde ihtilâlci bir ilerleyiş yolu açmakla kalmadığına, aynı zamanda III. Napoléon'un Avrupa siyasetinin ve Bonapartist rejimin bütün temellerini sarstığına da inanıyordu.

Marks, Garibaldi'nin ihtilâlci faaliyetlerine karşı direnen Piedmonte egemen çevrelerinin karşı-ihtilâlci siyasetlerini ortaya serdi. Marks, Sardinya Krallığı hükümetinin, Garibaldi'nin Roma'ya doğru yürüyüşünü bozguna uğratmak için, Papal bölgesinin Piedmonte birlikleriyle istilâ edilmesi üzerine Louis Napoléon'la anlaşmış olduğunu büyük bir endişe içinde haber aldı. «Cavour apaçık Bonaparte'ın bir âletidir.»[12] diye yazdı.

Garibaldi bütün büyük başarılarına rağmen ihtilâlci mücadeleyi sonuna kadar götürmeyi başaramadı. Mazzini ve öteki demokratların ısrarlarına rağmen Napoli'de bir demokratik cumhuriyet ilân ederek bu cumhuriyetin bayrağı altında bütün İtalya'yı birleştirmek için savaşmayı göze alamadı. 1860 Ekim'inde Roma üzerine yürüyüşü bıraktı, Piedmonte birliklerinin Napoli'ye girmelerine izin verdi, güçlerini dağıttı, böylelikle de tipik dar görüşlülüğün ve tutarsızlığın bir örneğini verdi. Onun, üzerinde en çok durduğu şey İtalya'nın birliğiydi ama, birliğin şekline önem vermediği için ülkenin bir meşrutî monarşi altında birleştirilmesine ses çıkarmadı. Böylelikle siyasetçi Garibaldi —Marks ve Engels'in umduklarının aksine— ihtilâlci general Garibaldi'nin çok düşük düzeydeki bir kopyası oldu.

1860 Ekim'i sonlarında Güney İtalya'da yapılan bir plebisit, İtalyan halkının Garibaldi'nin önderliği altında kazandığı zaferin ürünlerini Savoy hanedanına ve liberal asillerle onları destekleyen büyük burjuva

(11) Marks, Engels, **Werke**, Ed. 30, S. 564.
(12) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 568.

blokuna devrederek Piedmonte Krallığı ile birleşme kararını destekleyerek sonuçlandı.

ALMANYA'NIN BİRLİK MÜCADELESİNDEKİ TAKTİKLER

İtalyan Savaşı, Prusya'da ve Alman Konfederasyonuna bağlı öteki devletlerde bir millî kabarma yarattı. Almanya'daki basın çevreleri, III. Napoléon'un Avusturya'ya yaptığı saldırıyı haklı olarak, onun Rhine'nin sol kıyısı üzerinde açıkça hak iddia etmeye başladığı şeklinde gördüler. Basında, toplantılarda ve kulüplerde bu planlara karşı bütün ülke çapında direnme istekleri yükselmeye başladı. 1859'da Almanya'daki bu kabarma, çeşitli Alman devletlerinin, bir tek devlet altında birleşmeleri meselesini bir kere daha ortaya çıkardı.

Marks ve Engels bu meselenin karşısındaki proleter taktiklerini, meseleyi proleter ihtilâlcilerinin İtalya üzerindeki çatışma karşısında takındıkları taktik tavırla yakın bir bağlantı içinde ele alarak formüle ettiler. Hareket noktaları Avrupa'daki birçok ihtilâlci hareketi ve millî kurtuluş hareketlerini boğazlayan Bonapartizmin, Almanya'nın birliği karşısındaki en büyük engel olduğuydu. Marks ve Engels, Bonapartist Fransa'nın yenilgisinin Avrupa ihtilâlinin en önemli ön şartlarından birisi olduğuna inanıyorlar ve Prusya'nın ve öteki Alman devletlerinin İtalyan Savaşı'na Avusturya'nın yanında girmesinin gerekli olduğunu hissediyorlardı. Taktikleri elbette gerici Avusturya rejimini ya da bu rejimin İtalya üzerindeki hâkimiyetini desteklemek için yapılmış bir çağrı değildi. Avusturya'yı, İtalyan halkını ve öteki halkları baskı altında tuttuğu için yine lânetliyorlardı. Marks, «Avusturya'daki Savaşın Muhtemel Geleceği» başlıklı makalesinde: «[Alman halkı-y.] Avusturya karşısında İtalya'yı desteklemekle birlikte, Bonaparte karşısında Avusturya'yı desteklemekten başka bir şey yapamaz»[13] diye yazmıştı. Çağdaş dünya siyasetinin en muğlâk meselelerinden birinin, proleter ve demokratik hareketin çıkarları bakımından çözümüne diyalektik yaklaşım işte buydu.

Marks, Alman devletlerinin, kendi niyetlerinden bağımsız olarak Avusturya'nın yanında İtalyan Savaşı'na girmelerinin, bu hanedan savaşını ihtilâlci bir savaşa dönüştürmekte en elverişli şartları yaratacağından ve bunun sonucu olarak da İtalya'nın Avusturya'nın hâkimiyetinden kurtulması için en elverişli şartların ortaya çıkacağından emindiler. Avusturya ve Alman devletlerinin ortaklaşa hareket etmeleri müm-

(13) **New York Daily Tribune,** No. 5598, 31 Mart 1859.

kün olduğu takdirde Fransa'nın yenilgisi, yalnızca Fransa'daki Bonapartist rejimin değil, aynı zamanda Avusturya'nın içindeki gerici rejimlerle Prusya ve öteki Alman devletlerindeki gerici rejimlerin de yıkılmalarına, Almanya ve İtalya'nın ihtilâlci demokratik çizgi üzerinde birliklerinin sağlanmasına yol açarak, Avrupa'da bir ihtilâlci patlama ile sonuçlanabilirdi. Marks, «Spree ve Mincio» başlıklı makalesinde bu fikri işleyerek, ortaya çıkan bu durumda Prusya ve Avusturya arasındaki ittifakın *ihtilâl anlamına geldiğini*»[14] göstermişti. Eğer olaylar bu çizgi üzerinde gelişecek olursa, çarlık Rusya'sının Almanya'ya karşı Fransa'nın yanında savaşa girmesi kaçınılmaz olur ve bu, Avrupa ihtilâlini çok daha muhtemel bir hale getirerek ihtilâlci krizi hızlandırır ve yoğunlaştırırdı.

«Savaşa Prusya Açısından Bakış», «Quid pro Quo», «Spree ve Mincio»'da ve öteki makalelerinde Marks, Prusya hükümetinin Bonapartizmi doğrudan desteklemekten başka bir anlama gelmeyen ödlekçe tarafsızlık siyasetini kınadı. Marks, Prusya hükümetinin III. Napoléon'a karşı gelmeyi reddetmesinin ihtilâlci bir patlamadan korkmasından ve Almanya'yı Prusya hanedanı çevresinde birleştirme tasarısını gerçekleştirmek için Avusturya'nın güçsüzlüğünden yararlanma ve «sahtekârca gösterilerle Almanya üzerindeki egemenliğinin faturasında tenzilât sağlama»[15] arzusundan kaynaklandığını gösterdi. «1859 yılında Erfurtizm» başlıklı parlak ve derin makalesinde, tarihin, Almanya'nın önüne getirip koyduğu alternatifi açıkça belirtiyordu: ya âcil görevler —millî birlik ve gereken diğer değişiklikler— ihtilâlci bir yoldan yerine getirilecek ya da bunlar egemen sınıfların kendi çıkarlarına uygun yollar ve araçlarla yukarıdan aşağıya uygulanacaktı. Marks, «bu ihtilâlci program gericiliğin ellerinde, buna tekabül eden ihtilâlci özlemlerin gülünç bir taklidi olur»[16] diyerek uyarıda bulundu.

Marks, basında çıkan makalelerinde, İtalya'daki savaşın sona ermesinin Avrupa'daki ihtilâlin rafa kaldırılması anlamına gelmediğini önemle belirtiyordu. Gerçekten de Almanya'daki millî kabarış Villafranca anlaşmasından sonra dahi devam etti. Prusya'daki Eyâlet Meclisi'nin Avam Kamarasında orduyu yeniden örgütlendirme ve askerî harcamaları artırma için hükümet tarafından getirilen tasarının 1860 yılında reddedilmesi üzerine çıkan yasama çatışması, Almanya'nın birliği hareketine yeni bir itilim verdi. Almanya'da ihtilâlci bir durum geliş-

(14) Mark, Engels, **Werke**, Bd. 13, S. 393.
(15) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 13, S. 455.
(16) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 13, S. 414.

meye başladı. 1860 Nisan'ında yazılan «Berlin'deki Kamu Oyu» başlıklı makalesinde Marks, ihtilâlci kaynaşmanın giderek artmasına dikkati çekiyordu.

Marks ve Engels arasında 1862 yılında, çatışmanın en yüksek evresinde yapılan yazışmalar, onların, Prusya'daki durumun daha da vahimleşeceğine ve buhranın ihtilâlci bir patlamaya yol açmasının mümkün olduğuna inandıklarını göstermektedir. Ama her ikisi de liberal muhalefetin 1848'de olduğu gibi ödlekliğini göstereceğinden ve ihanet ederek Junker hükümetine teslim olacağından korkuyorlardı. Gerçekten de Prusya liberalleri içi boş muhalefet sözleri söylemekten ileri gidemediler ve karşı-ihtilâlci güçlerin kendi durumlarını sağlamlaştırmalarına izin verdiler. 1862 yılı Eylül'ünde Prusya kralı olan I. Wilhelm başbakanlığa, Eyâlet Meclisi'nin onayını almaksızın bir askerî reform başlatan Pomeranyalı bir Junker olan Otto von Bismarck'ı atadı. Meclis'teki liberal çoğunluk, ilericiler, sözlü protestolarda bulunmaktan başka birşey yapmadılar ve gerçekte Bismarck'ın kendisinin de bir demecinde söylediği gibi Almanya'yı «kan ve demir»le yukarıdan birleştirmesine izin vermiş oldular.

LASSALLE İLE AYRILIKLAR

Proleter ve demokratik hareketlerdeki kabarmalar sırasında Marks ve Lassalle arasındaki ayrılıklar çok daha gözle görülür bir hal aldı. Yıllar boyu Marks, Lassalle'ı ihtilâlci teoriyi kabul etmesi ve proletaryaya hizmet etmesi için ikna etmeye uğraşmıştı. Marks, Engels'e ve Lassalle'ın kendisine yazdığı mektuplarda, Lassalle'ın teorik görüşlerini durmaksızın eleştirdi ve Lassalle'ın Hegelci idealist bir tutum içinde bulunduğunu gösterdi. Lassalle'ın felsefî yazılarının yüzeysel, eklektik ve yazarın kendisinin de önyargılı bulunduğunu ispatladı.

Engels'e 1 Şubat 1858'de yazdığı mektubunda Marks, Lassalle'ın kitabı *Heraclitus'un Felsefesi Efes'in Karanlığı*'nın sert bir eleştirisel incelemesini yapıyordu: «Aydınlık Lassalle'ın yazdığı *Karanlık Heraclitus* herşeyden önce ahmakça yapılmış bir derlemedir. Heraclitus olumlama ve inkârın birliğini ortaya koymak için nerede bir imaj ortaya koymaya kalksa Lassalle hemen araya girip Hegel'in *Mantık*'ından bir aktarma yaparak bizi aldatma fırsını kaçırmıyor —yaptığı aktarmalar da her zaman tam boy bir aktarma oluyor— ve Hegel'in *Mantık*'ı da bundan hiç kazançlı çıkmıyor. Lassalle bu işi «öz»ü, «görünüş»ü ve «diya-

lektik süreç»i su gibi ezberlediğini ispat etmek zorunda olan bir lise öğrencisi gibi yapıyor.»[17]

Marks, eleştirileri kabul ederek hatalı görüşlerinden vazgeçeceği umudu ile Lassalle'la olan temasını sürdürmeye devam etti. Ama aslında Lassalle, Marks'ın görüşlerini desteklediği zamanlar bile bir küçük burjuva demokratı olarak kaldı. Lassalle'ın o zamanlar eğilim gösterdiği sosyalist görüşler de bilimsel komünizme çok uzak şeylerdi ve çeşitli ütopyacı sosyalist öğretilerinden, esas olarak da küçük burjuva sosyalistlerinden kaynaklanıyordu. 1850'lerin sonlarına doğru, süregelen siyasî meseleler karşısındaki dünya görüşü ve yaklaşım farklılıkları bir yanda Lassalle arasında, teorik meseleler ve proleter ihtilâlcilerinin taktikleri üzerinde temelli görüş ayrılıklarıyla sonuçlandı.

Marks ve Engels, 1859 yılında Lassalle'ın Almanya'daki Köylü Savaşının şafak vakti olan 1522-1523'teki şövalye ayaklanmaları hakkında yazdığı tarihî tiyatro oyununun dostça ama oldukça eleştirisel bir incelemesini yayınlamışlardı. Lassalle'e yazdıkları mektuplarında (Marks'ınki 19 Nisan, Engels'inki 18 Mayıs 1859 tarihlerini taşıyordu) Marksist estetiğin anahtar önermelerini formüle ediyorlardı. Lassalle'ın oyununun edebî yanı üzerindeki incelemeleri gerçekçilik meselesi çevresinde düğümleniyordu ve bu nokta hakkındaki açıklamaları onların edebiyat tarihi ve edebiyat teorisi hakkındaki görüşlerinin temeliydi denilebilir.

Marks ve Engels gerçekçiliğin bir edebiyat akımı ve artistik bir metod olarak sanatın gelişmesinde erişilen en yüksek nokta olduğuna inanıyorlardı. Her ikisi de gerçekçi metodun artistik form içinde gerçekliğini en yeterli, en tutarlı ve en derin yansımasını vermeyi mümkün kıldığını savunuyorlardı. Gerçekliğin gerçekçi bir şekilde resmedilmesi hiç bir zaman gerçekliğin kopya edilmesi değil tersine olguların özüne nüfuz etme, onları artistik bakımdan genelleştirme ve belirli bir çağın tipik özelliklerini ortaya çıkarma metoduydu. Marks ve Engels'in, Shakespeare, Cervantes, Goethe, Balzac ve Puşkin'in eserlerinde takdir ettikleri şey kesinlikle buydu. 1854 yılında yazdığı bir makalesinde Marks, 19. yüzyılın İngiliz gerçekçilerinin —Dickens, Thackeray, Charlotte Bronte ve Elisabeth Gaskell— «gerçeği tıpkı bir grafik gibi ve belâgatle anlatan sayfaları[nın-ç.] bütün profesyonel siyaset adamlarının, yazarların ev ahlâkçıların bir araya gelip de dile getiremedikleri siyasî ve toplumsal gerçeklikleri dünyanın gözleri önüne serdiği ....romancıların harikulâde kardeşliği»[18] olduğunu söylüyordu.

(17) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 101.
(18) **New York Daily Tribune**, No. 4145, 1 Ağustos 1854.

Marks'ın, Lassalle'ın oyununu değerlendirirken kullandığı ölçüt (criteria) onun gerçekçiliğin özünün ne olduğunu derinliğine kavradığını gösteriyordu. Marks, eserin iyi yanlarına özellikle mükemmel kompozisyonuna ve hareketleri canlı bir şekilde dile getirişine dikkati çekiyordu. Ama aynı zamanda didaktik ve aşırı soyut karakter tanımlamalarıyla, onun gerçekçilik ilkelerinden nasıl uzaklaştığını da gösteriyordu. Lassalle kişileri «sadece o zamanın anlayışını dile getiren, konuşan birer tüp»e[19] dönüştürerek, onları kendi gerçekliklerinden ve kişiliklerinden yoksun bırakıyordu. Gerçeklikten uzaklaşılan bir başka nokta da oyunun bir toplumsal zeminden, halktan yoksun olmasıydı. Lassalle tarihî atmosferi de aktarabilmiş değildi.

Bu eleştirisel incelemeler, gerçekçi sanatın önemli ilkelerini dile getiriyordu. Marks ve Engels, tanımlanılan olgunun gerçeğe uygun bir şekilde resmedilmesi ve bu olguya somut bir tarihî yaklaşım yapılması üzerinde duruyorlardı. Karakterler de ait oldukları sınıfsal ortamın tabiatını ve zihniyetini yansıtan bireysel özelliklerle donanmış olmalıydı. Gerçekten, gerçekçi olan bir eserin yazarı düşüncelerini okuyucuya didaktik nasiyatlar şeklinde değil, okuyucunun beyninde ve yüreğinde artistik ifadenin çeşitli formları aracılığı ile etkide bulunan canlı, yaşayan karakterlerle iletir. Marks ve Engels, Lassalle'ın büyük Alman şairi ve oyun yazarı Schiller'in zayıf yanlarını, özellikle karakterlerini çeşitli fikirlerin tekrarlayıcısı durumuna sokan yüksek perdeden tumturaklı sözlerini yoğunlaştırmış olduğuna inanyorlardı. Bu bakımdan onlar, Shakespeare'in gerçekçiliğini Schiller'inkine tercih ediyorlardı. Lassalle'a da Schiller'in üslubunu taklit etmekle, gerçekçi bir yazarın, gerçek duyguları ve çeşitli karakterleri resmedebilmesi için ihtiyacı olan ideolojik derinliği ve yüce amaçları Şekspirvari bir yetenekle birleştirme özelliğini bir yana atmış olduğunu söylediler.

Marks, yazarlar için artistik bakımdan hayli yüksek standardlar koyuyordu. Lassalle'a: «Nesir yazdığına göre iambik vezinlerini* daha artistik bir biçimde geliştirmen gerekirdi.»[20] dedi.

Lassalle'a yazdıkları mektuplarda Marks ve Engels, edebiyat ve çağdaş hayat sahnesi arasındaki bağlantıyı da ele aldılar. Marks, Lassalle'ı, oyununda tasvir ettiği 16. yüzyılın olayları ile 19. yüzyıl ortasındaki durum arasında bir analoji kurduğu ve «1848 - 1849'un ihtilâlci partisinin...

(19) Marks ve Engels, **SeçmeYazışmalar,** SS. 116, 117.

(*) Eski Grek edebiyatında şiirde kullanılan bir vezin [ölçü] tarzı. Kökü **Lambus.** Bir uzun bir kısa vurgularla ifade edilir.

(20) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 116.

felâketini dile getiren trajik benzerlik»e[21] parmak bastığı için eleştirmiyordu. Onun yanlış olarak gördüğü şey bu benzerliğin kendisinin yanlış olarak açıklanması ve bu olayın nedenlerinin bütün somut tarihî içeriğinden sıyrılarak edebî îve soyut bir «ihtilâl trajedisi»ne indirgenmiş olmasıydı. Marks, Lassalle'ı, oyununda siyasî bir eğilim bulunduğu için değil, bu eğilimin materyalist yorum açısından ve proleter ihtilâlci dünya görüşü bakımından, temelden yanlış olmasından ötürü eleştiriyordu. Marks ve Engels esasında bir siyasî eğilimin, herhangi bir siyasî görüşün, şu ya da bu dünya görüşünün yansıtılmasının her edebî eserin bütünleyici parçası olduğuna inanıyorlardı. Her ikisi de edebiyatı siyasetin üzerine çıkarma girişimlerine ve «sanat için sanat» teorilerine karşı tamamen eleştirisel bir tavır takınmışlardı. Marks aynı dönemde Freiligreth'ın, partinin çıkarlarını ihmal etmesini de şiddetle eleştirdi ve onun ihtilâlci tutumunu terkederek küçük burjuva demokratlarıyla yakın ilişki içerisine girmesinin yazıları üzerinde olumsuz bir etki yapmış olduğuna işaret etti.

Marks ve Engels, en iyi kitapların, canlı artistik form içerisinde hayattaki çağdaş süreçleri gerçekten dile getirmesi, ilerici fikirlerin müjdecisi olması ve toplumun ilerici güçlerinin çıkarlarını savunması gerektiğine derin bir inanç besliyorlardı. Edebiyat alanındaki parti anlayışını böylesine yüce bir şekilde ele alıyorlardı. Gerçekten, gerçekçi olan sanatın gerekli niteliğinin ideolojik içerik, estetik form ve edebî işçiliğin organik bir karışımı olduğuna inanıyorlardı, ki Lassalle'da olmayan da işte buydu.

Lassalle'ın oyunu hakkındaki eleştirileri yalnızca onun iyi ve zayıf yanlarının işaret edilmesine hasredilmiş değildi, onlar, aynı zamanda temel siyasî ilkeleri de ele alıyorlardı. Marks, Lassalle'ın, asillerin şövalye Sickingen önderliğinde yaptıkları muhalefeti, ihtilâlci fikirlerin ileticisi olarak resmetmesini kararlı bir şekilde eleştirdi. Lassalle'a, «Sen, kendin o Franz von Sickingen'in gibi, Luterci şövalyelerin muhalefetini, pleblerin Münzerci muhalefetinin üzerine çıkartmakla bir dereceye kadar diplomatik bir hata işlemiş olmuyor musun?»[22] diye yazmıştı.

Aslında Lassalle'ın bu hataya düşmesi için hayli neden de bulunuyordu. Lassalle'ın Almanya'da Köylü Savaşı hakkında görüşleri halkın, özellikle de tamamen gerici bir sınıf olarak gördüğü köylülüğün ihtilâlci potansiyelini küçümseyişinden kaynaklanıyordu. Almanya'nın millî birliği-

(21) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 116.
(22) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, SS. 117, 118.

ğinin sağlanması ve ülkenin önemli sosyo-politik meselelerini çözmek için ileri sürülen çeşitli yollar arasındaki mücadelede Lassalle, burjuva Junker bloku yanında yer almaya eğilim gösteriyordu. Lassalle'ın siyasî eğilimlerini incelemesinde Marks, aslında onunla yalnızca geçmişteki ihtilâlci olayların değil, Almanya'nın geleceğinin hareket ettirici güçleri üzerinde de tartışıyordu.

Marks ve Engels, Lassalle'ı kendi görüşlerine kazanmayı başaramadılar. Lassalle eleştirisel uyarılarına karşı onlara başka bazı şeyler yanında köylü savaşlarının «ihtilâlci *değil*», «*son tahlilde gerici*»[23] olduğunu yazdı.

Almanya'nın birleştirilmesinin çeşitli yolları meselesi, Marks ve Lassalle arasında özellikle 1859 İtalyan Savaşı üzerinde ciddî ayrılıklara yol açtı. Lassalle, Marks ve Engels'in görüşlerinin neler olduğunu, «Po ve Rhine» başlıklı kitapçıktan biliyordu pekalâ ama, desteklemek bir yana, onlara karşı hasımca tavır aldı. 1859 Mayıs'ında Lassalle *İtalyan Savaşı ve Prusya'nın Yükümlülükleri* başlıklı Prusyasever burjuvaziyle ve Prusya Junkerleri ile dayanışma düşüncesini dile getiren ve başında Prusya'nın bulunduğu Almanya'nın bir hanedan çevresinde birleştirilmesi tasarısını savunan imzasız bir broşür yayınladı. Marks'ın 1848 yılında yaptığı, ülkenin demokratik bir cumhuriyet olarak birleştirilmesi çağrısının aksine Lasselle, öteki devletlerin Prusya monarşisi tarafından yutulmasını savunuyordu.

Lassalle, Prusya hükümetinin tarafsızlık siyasetinin haklılığını savunarak, Avusturya'nın karşı karşıya kaldığı güçlüklerden yararlanılmasını ve kendi birleşme programını uygulamasını önerdi. Lassalle, İtalyan meselesi üzerindeki Bonapartist demagojiyi ortaya sermek yerine III. Napoléon'un İtalya'da «büyük ve haklı, uygarlaştırıcı ve çok demokratik ve bundan dolayı da *bütün* halklar tarafından tasvip edilen bir dava»[24] uğruna çalıştığını ileri sürmekte ısrar ediyordu.

Marks ve Engels, haklı olarak kendilerinin Alman birliği hakkındaki görüşlerine karşı açık bir saldırı diye kabul ettikleri Lassalle'ın broşüründen hoşlanmadıklarını bildirdiler. Marks, Mayıs 1859'da Engels'e, «Lassalle'ın broşürü muazzam bir hatadır.»[25] diye yazmıştı. Lassalle'a da tutumunda proleter ihtilâlcilerinin tutumu ile herhangi bir

(23) F. Lassalle, **Nachgelassane Briefe und schiften, Feraus geben von Gustav Mayer,** Stuttgart - Berlin 1922, Bd. 3, S. 805.

(24) F. Lassalle, **Gessammelte und Schriften,** Berlin, 1919, Bd. 1, S. 43.

(25) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 29, S. 432.

nokta bulunmadığını anlattı. Ancak Marks, görüşlerini ve taktiklerini değiştirir umuduyla Lassalle'la olan temaslarını korudu.

Lenin, Marks'ın Lassalle ile arasında 1859 yılında çıkan temel ayrılıkları şöyle ifade ediyordu: «Lassalle kendisini Prusya ve Bismarck'ın zaferine, İtalya ve Almanya'daki demokratik ve millî hareketlerin güçsüzlüklerine göre ayarlıyordu. Böylelikle Marks, millî - liberal ödlekliğine düşman, tutarlı, bağımsız demokratik bir siyaseti teşvik eder ve geliştirirken Lassalle millî - liberal bir siyasete sapıyordu. (Prusya'nın 1859'da Napoléon'a karşı müdahalesi, Almanya'daki halk hareketine itilim kazandıracaktı.)»[26]

HERR VOGT BAŞLIKLI BROŞÜR

Marks ve Engels bir proleter partisinin kurulmasındaki en önemli yükümlülüklerden birisinin daha henüz emekleme devresinde olan ve burjuvazinin ideolog ve ajanlarının iftiralarına ve takiplerine karşı güçlendirmelerine ihtiyaç bulunan proleter kadrolarının korunulması olduğuna inanıyorlardı. Bu iftiracılardan birisi 1859 yılında *«Allgemeine Zeitung»a Karşı İddianamem* başlıklı, proleter ihtilâlcilerine yönelik iğrenç iftiralarla dolu bir broşür yayınlayan bayağı demokrat Karl Vogt idi. Vogt özellikle, Marks ve mücadele arkadaşlarının Komünist Lig'deki faaliyetlerini karalamaya hevesleniyordu ve onları polisle gizlice temasta olan ve ihtilâl yapmak için kalp para basan komplocular olarak gösteriyordu. *Das Volk*'a Bavaria'da çıkan gerici *Allgemeine Zeitung*'un bir kolu olduğunu ve şüpheli kaynaklardan para aldığını iddia ederek çamur atmaya uğraşıyordu.

Marks, Vogt'un saldırısını burjuvazinin yeni kurulmakta olan proleter partisini halkın gözünden düşürmek için yaptığı bir girişim olarak gördü. Normal olarak kendi kişiliğine yapılan saldırılara karşılık vermezdi ama bu partinin şerefine sürülmüş bir lekeydi ve bunu görmezlikten gelemezdi. Şunları yazdı: «On yıllık bir dönem boyunca Alman ve Amerikan basınında bana yöneltilen suçlamalara yalnızca çok ender olarak, olağanüstü durumlarda, Köln Komünistlerinin yargılanması gibi partinin çıkarlarını da işin içine karıştırdığı zamanlarda yazılı olarak karşılık verdim.»[27]

(26) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 21, S. 141.
(27) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 14, S. 614.

Marks'ın Vogt'nun broşürüne verdiği karşılık, ikili bir görevi olan, Londra'da 1860 yılında yayınlanan *Herr Vogt* başlıklı broşürdü. Broşürün birinci görevi Vogt'un kendisinin rasgele bir kişilik olmayıp «bütün bir akımı temsil eden bir birey, tipik bir burjuva uşağı»[28] olduğunu teşhir etmekti. Buna ek olarak yüzüne bir demokrat maskesi takmış ve bir natüralist olarak saygı görmüş olduğu halde Vogt gerçekte Marks'ın sonradan tespit ettiği gibi siyasî alanda icraî faaliyet eden gizli bir Bonapartist ajandı.

Marks'ın ikinci ödevi proleter ihtilâlcilerinin kitleler arasındaki otoritelerini, geçmişteki ve o günkü görüşlerini ve amaçlarını doğru, çarpıtılmamış bir bakışla göstererek güçlendirmekti. Freiligrath'a 23 Şubat 1860'ta Vogt'a karşı verilen kavganın «partinin tarihî *haklılığının savunulması* ve Almanya'da gelecekte ortaya çıkacak durum bakımından hayatî bir önem taşıdığını»[29] yazmıştı.

Marks, broşürü için 1860 yılı sonlarında hazırlık malzemesi toplamaya başladı ve bunun üzerinde bir yıla yakın bir zaman usanmadan çalıştı. Ancak ekonomik araştırmaları için geçici aralıklar verdi. Vogt'un iftiralarını çürütmek ve onu teşhir etmek için bilgi toplamak üzere dostlarına tanıdıklarına ve hattâ Avrupa'nın çeşitli şehirlerindeki yabancılara 50'nin üzerinde mektup yazdı, çok sayıda belgeyi ve yayını inceledi.

Bundan başka, Manchester'e Engels'in yanına gitti ve Vogt'a karşı yazdığı polemiksel eserinin üzerinde Engels'le tartışmak ve onda bulunan Komünist Lig'in tarihi üzerindeki malzemeye göz gezdirmek için 1860 Şubat ortalarından Mart.ın 25'ine kadar orada kaldı. Marks'ın arkadaşlarının pek çoğu, onun bu işe neden bu kadar önem verdiğini anlayamadılar ve vaktini ziyan ettiğini düşündüler. Ama Marks, meselenin özü üzerinde çok berrak bir fikre sahipti: kitlelere proleter partisi hakkındaki düşünceleri bütün yücelikleri ve bütün saflıkları ile aktarmak ve işçi sınıfının düşmanlarına partiye kara sürmeleri ve partinin adını kötüye çıkarmaları için hiç bir fırsatın verilmemesi gerekiyordu.

Vogt broşürde esasta siyasî bir kişilik olarak takdim edilmişti. Ama bilimsel eserlerinde dile getirilen felsefî görüşleri de tahlil ediliyordu. Marks, Vogt'un ilkel fikirlerini derin bir istihza ile alaya alıyordu zira Vogt, Ludwig Büchner ve Jcob Moleschott ile birlikte, 19. yüzyıl ortalarındaki bayağı materyalist akımın temsilcilerinden biriydi.

(28) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 14, S. 386.
(29) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 459.

Marks, Vogt'un proleter partisine yaptığı iftiraları adım adım, onun aşağılık bir yalancı olduğunu göstererek teşhir etti. Vogt'un uydurduğu iğrenç hikâye birbirleriyle çelişen ifadelerden ve yalanlardan öyle bir şekilde örülmüştü ki «habis şişko»nun kendisi bile boşlukta kalan uçları birbirine bağlamaktan aciz kalıyordu. Proleter ihtilâlcilerinin polisle birlikte çalıştıklarına dair uydurma suçlamayı ortaya atarken, Vogt kendisinin polisle yaptığı iğrenç işbirliğinin üzerini titizlikle örtüyordu.

Marks, enternasyonal komünist hareketin gelişiminin gerçek bir portresini, Vogt'un iftiralarının aksi bir şekilde mükemmelen çizdi. Birçok belgeye dayanarak proleter ihtilâlcilerinin bir ihtilâlci proleter örgütü kurmak için yaptıkları kahramanca mücadeleleri gözler önüne serdi. Marks, kısa ve özlü bir şekilde faaliyetlerinin tarihî geçmişini tanımlayarak, faaliyetlerinin karakterini ve amaçlarını ve sekter unsurlara ve bayağı küçük burjuva demokratlarına karşı verdikleri mücadelelerinin önemini dile getirerek, Komünist Lig'in geçmişini anlattı.

Marks'ın broşüründeki asıl önemli nokta: Vogt'un ücretli bir Bonapartist ajan olduğunun gösterilmesi idi. Vogt'un 1859 Mart'ında yayımlanan kitabı *Avrupa'da Halihazır Durumun İncelenmesi*'ni okuduktan sonra, Marks bunun Fransa'dan doğrudan emir alınarak yazıldığına ve III. Napoléon'un Avrupa kamuoyu üzerinde bir ideolojik etki yaratmasına hizmet ettiğine kani olmuştu. «*Vogt*, Tuiliers'teki süslü vantrologun sesini yabancı dillerden ileten sayısız sözcüden yalnızca biridir»[30] diye yazmıştı. Ama Vogt, III. Napoléon'a başka hizmetler de yapıyordu. Marks, onun çeşitli ülkelerde dal budak salmış Bonapartist ajanlar ağı ile bağlantı içerisinde bulunduğunu ve gerçekte de bu teşkilâtın neferlerinden birisi olduğunu açığa çıkardı.

Daha sonraları açıklanan ve Marks'ın o zamanlar haberdar olmadığı belgeler Vogt'un gerçekten de Bonaparte hükümetinin bir ajanı olduğu hakkındaki görüşünü tamamen doğruluyordu. İkinci İmparatorluğunun yıkılmasının ardından III. Napoléon'un, ele geçirilen gizli harcama hesapları, Vogt'un Fransız İmparatorundan 1859 Ağustos'unda 40.000 frank aldığını gösteriyordu.

Marks, İtalyan Savaşı'nı başlatmakta oynadığı rol de dahil, III. Napoléon'un karşı-ihtilâlci siyasetini gösterdi. Fransız İmparatorunun küçük halkların millî hareketlerini kendi karşı-ihtilâlci amaçları için kullanma çabalarını gizlemekte kullandığı millî mesele ve o pek ünlü «mil-

(30) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 14, S. 516.

liyetçiler ilkesi» üzerindeki Bonapartist demogojiyi şiddetle takbih etti. Marks'ın işçi sınıfı hareketinin karşısına dikilen tehlikelerden biri olan, proletaryanın sallantılı unsurlarının Bonapartist hâkim çevrelerle flört etmeleri karşısında yaptığı uyarı da en az bunun kadar önem taşıyordu.

Marks, Vogt ve onunla aynı soydan olan başkalarının Bonapart yanlısı tutumlarının, Almanya söz konusu olduğunda Prusyasever tavırlar almalarında ve Prusya'nın birleştirici misyonu hakkında sözler yaymalarında açığa çıktığını gösterdi. Almanya'nın, Prusya'nın kalkanı altında birleşmesini savunanların eleştirilmeleri, Marks adını vermese bile Lassalle'ı da hedef alıyordu. Marks 26 Kasım 1958'da Engels'e yazdığı mektupta Lassalle'ın da «gerçekte Vogt'la aynı düdüğü çalıyor»[31] olduğunu söylüyordu.

Herr Vogt başlıklı broşür, içerik bakımından derin ve şekil bakımından çok parlaktır. Edebî bakımdan dünyanın en iyi mizalı eserleri arasında yer alır. Marks'a 19 Aralık 1860'ta yazdığı bir mektubunda Engels «bu şimdiye kadar yazmış olduğun en iyi polimik»[32] diyordu.

JENNY MARKS'IN HASTALIĞI

Vogt'un iftiraları Marks'ın eşi üzerinde de kötü bir etki yaptı. Marks'ın Vogt'a karşı yazdığı broşürün hazırlanması sırasında sinir gerginliğinden ve sık sık gelen uykusuzluk krizlerinden şikâyetçiydi. Kendisi bu broşürün temize çekilmesi için hayli çalışmıştı ve bu yüzden, işini bitirdikten sonra 19 Kasım'da yatağa düştü. Doktor çiçek teşhisi koydu. Öylesine yorulmuş ve direnci öylesine azalmıştı ki, iki kere aşı olmuş olmasına rağmen mikrop kapmıştı.

Bu Marks için özellikle güç bir dönem oldu. Çocukları kapı komşuları olan Liebckneth'lere bırakmak zorunda kalmışlardı. Karl ve Hélène Demuth, Jenny'nin yatağının başında sıra ile nöbet tutuyorlardı. Jenny, daha sonraları hastalığının ilk günlerini Luise Weydemeyer'e şöyle anlatmıştı: «Çok sıkıntı çekiyordum. Yüzümde çok acı veren yanmalar oluyordu ve hiç uyuyamıyordum. Bana sevecenlikle bakan Karl için ölesiye endişe ediyordum. Her zaman şuuruma tam anlamıyla sahip olsam da dış duygularımı kaybetmiştim. Soğuk Kasım rüzgârının serinletmesi için sürekli olarak açık duran pencerenin yanında, yanan

(31) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 515.
(32) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 129.

dudaklarımın üzerinde buzlar olduğu halde yatıyordum, bu arada soba da deli gibi yanıyordu, zaman zaman damla damla bordo şarabı veriyorlardı. Güçlükle yutkunabiliyordum, kulaklarım gittikçe ağırlaşıyordu en sonunda gözlerim de kapandı, artık hep böyle sonsuz bir gece içinde yaşayacağımdan korkuyordum.»[33]

Bir hafta boyunca Jenny'nin hayatından endişe ettiler. Ama dönüm noktası en sonunda geldi ve durumu düzeldi. Marks, Engels'e 26 Kasım 1860'ta şunları yazmıştı: «Karımın durumu şartlar elverdiği kadar düzeldi artık. Ama iyileşmesi uzun sürecek. Ancak, hastalığın en had safhası diyebileceğimiz aşamayı atlattık.»[34] Jenny'nin hastalığı hemen hemen iki ay kadar sürdü.

Jenny'nin hastalığı, Marks'ın günlük düzenini alt üst etmişti. Ve ilk zamanlar neredeyse hiç çalışamamıştı. Engels'e, «Şimdi makale yazmam düşünülemez bile. Kafamı sakinleştirebilecek tek şey matematik»[35] diye yazmıştı.

Aralık sonuna doğru Jenny artık kendisini öylesine iyi hissediyordu ki, doktor, çocukların eve dönmelerine izin vermişti. Bu, çocuklarından çok kısa bir zaman için bile olsa, uzak kaldıklarından hüzüne kapılan anne ve babaları için büyük bir talihti. Fakat Jenny'nin hastalığı daha tam olarak iyileşmeden Karl'ın kendisi bütün ay boyunca yatakta kalmasına yol açan ani bir karaciğer rahatsızlığından hasta düştü.

HOLLANDA VE ALMANYA'YA YOLCULUK

Marks'ın hastalığı, ailenin parasal durumunun kötü olduğu bir zamana rastgelmişti. 1861 başlarında ABD'den gelen telif ücretlerinde de ani bir düşme olmuştu. Zira genişleyen Amerikan İç Savaşı'ndan ötürü *Yeni Amerikan Ansiklopedisi* yayınını ertelemiş ve *New York Daily Tribune*'un editörleri bir süre için haber göndermemesini ve artık haftada iki yerine bir makale göndermesini istedikleri Marks dışındaki bütün Avrupalı muhabirlerine bir kere daha yol vermişlerdi.

Şubat sonlarında malî işlerini düzene sokmak için Marks, Hollanda'nın Zalt-Bommel kentinde oturan, oldukça zengin bir tüccar olan dayısı Lion Philips'i görmeye gitti. Annesinin mülklerini yöneten Philips'ten miras hakkına mahsuben bir miktar para almayı umuyordu.

(33) **Marks ve Engels'ten Anılar,** S. 247.
(34) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 30, S. 115.
(35) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 30, S. 113.

Umutları gerçekleşti ve 7 Mayıs 1861'de Engels'e «Dayımdan 16 sterlin kopardım, artık borçlarımın büyük bir kısmını ödeyebileceğim»[36] diye yazdı.

Marks Hollanda'dan, 17 Mart'tan 12 Nisan'a kadar kaldığı Prusya'nın başkenti Berlin'e, Lassalle ile ortak bir gazete yayımlamak üzere tartışmak ve Kral I. Wilhelm'in tahta çıkışı dolayısıyle Prusya hükümetince ilân edilen aftan yararlanarak yeniden Alman vatandaşlığına alınmak umuduyla Berlin'e geçti. Marks, 1848 - 1849 ihtilâlinden sonra ilk olarak karşılaştığı Lassalle'ın konuğu oldu. Lassalle ve arkadaşı Kontes Sophie Hatzfeldt, Marks'ı sıcak bir ilgi ile karşıladılar ama aristokrat dostlarına bu ünlü ihtilâlci düşünürle olan yakınlıklarını reklam etmek fırsatını da kaçırmadılar. Onu kendi «seçkin sosyete»lerine takdim etmeye uğraştılar, yüksek mevkilerdeki kişilerin katıldıkları ziyafetler verdiler ve tiyatrolara götürdüler. Marks, kraliyet locasının yanındaki locada debdebeli bir bale seyrederek sıkıntılı bir akşam geçirdi. Freytag'ın «Prusyalıların kendi kendilerine yaptıkları mehd-ü senalarla dolu» komedisi *Gazeteciler*'i seyrederken çok sıkıntı duydu.

Marks, Temsilciler Meclisi'nin bir oturumunu basın locasından izledi. 1848 yazında gördüğü Prusya Millî Meclisi ile karşılaştırdığı zaman Prusya'nın temsilî kurumlarındaki değişikliklerin hiç ileriye doğru gitmemiş olduğunu gördü. «Daracık bir salon. Halk için ufacık localar. Temsilciler sıralarda («beyefendiler» koltuklarda) oturuyorlar, okul ve büronun garip bir karışımı. Karşılaştırılacak olunursa Belçika Kamarası daha etkileyici. Simson mudur Samson mudur, neyse adı, Başkan, Mante Uffel'den kıçına yediği tekmelerin acısını çıkarmak için — bir bakanlık kapıcısının debdebesi ve kaba kendini beğenmişliğiyle — aşağıda korkudan yere çömelmiş olan düşmanlarına saldırmak için eşek gibi çifteler atıyor.»[37]

Berlin'deki öteki temaslarından edindiği izlenimler de daha iyi değildi. Zalt-bommel'de kaldığı süre içinde dost olduğu kuzeni Antoniette (Nannette) Philips'e «düşmanlar dünyasının içine düştüm»[38] diye yazmıştı. Bununla birlikte öğrencilik yıllarından arkadaşı olan tanınmış tarihçi Karl Köppen'e yaptığı ziyaretten çok memnun kalmıştı.

Marks, Prusya başkentindeki kendi özel durumundan ne kadar hoşnutsuz olursa olsun, artan muhalefet duygularını ve genel kaynaşmayı

(36) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 161.
(37) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 167.
(38) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 594.

görmekten çok hoşlanmıştı. Engels'e «Berlin'de hüküm süren hava donuk ve anlamsız. Meclisleri adam yerine koyan kimse yok... Halkın geniş kesimleri arasında mevcut basından büyük bir hoşnutsuzluk var... Bu şartlar altında gelecek yıl eğer Berlin'de bir gazete yayınlayacak olursak gerçekten çok yararlı olacak»[39] diye yazıyordu.

Ancak Marks'ın Lassalle ile birlikte bir gazete yayınlamak için yaptığı görüşmeler olumlu sonuç vermedi, Lassalle gazetenin bütün denetiminin kendisine verilmesini şart koşuyordu. İngiltere'ye döner dönmez bu konuyu Engels'le tartışan Marks, bunu reddettiğini bildirdi. Marks zaten Lassalle ile aşırı kendini beğenmişliği ve yüksek sosyete ile olan derinlemesine ilişkilerinden ötürü işbirliği yapmak arzusu da duymuyordu. Marks, daha Lassalle'ı ilk gördüğü günden beri bunlardan canı sıkılmıştı.

Lassalle'ın yardımı ile Marks,Berlin'de yeniden Prusya vatandaşlığına alınması için bazı adımlar attı. Eğer bu mümkün olursa ara sıra Alman'ya uzun geziler yapabilecek ve Alman işçi sınıfı hareketinin yönetilmesiyle ilgilenebilecekti. 25 Mart 1861'de dilekçesini Berlin polis amiri von Zedlitz'e gönderdi.

Talebi daha Prusya başkentinden ayrılmazdan evvel, 1845 yılında Prusya vatandaşlığından kendi isteği ile ayrılmış olduğu gerekçesi ile reddedildi.

Yetkililer Marks'ı Almanya'da oturmasına izin verilemeyecek kadar tehlikeli bir ihtilâlci olarak görüyorlardı. İşin arkasını takip etmesi için Lassalle'a vekâletname verdi, ama Lassalle tarafından doldurulan başvurma belgeleri de 1861 yılında önce Berlins Polis Amiri arkasından da İçişleri Bakanı tarafından reddedildi. Marks bu vesile ile af olduğu iddia edilen şeyin aslında «bir aldatmaca, bir hilekârlık ve bir tuzaktan başka bir şey olmadığını»[40] yazdı.

Marks, Berlin'den Elberfeld, Barmen ve Köln'e kadar kısa bir yolculuk yaptı. Köln'de 1852 yılındaki komünistlerin yargılanmasında savunma vekili olarak görev yapan Avukat Schneider'i ve davanın sanıklarından biri olan Komünist Lig'in eski üyelerinden Karl Klein'i gördü. 19 Nisan'da da iki günlüğüne annesini görmek için Trier'e gitti. Bu son görüşmeleri oldu. Zira Henriette Marks 30 Kasım 1863'te, bundan iki buçuk yıl sonra öldü.

---

(39) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 163.

(40) **Enternasyonal Toplumsal Tarih Dergisi**, Amsterdam, 1956, C. 1, Kısım I, S. 90.

Marks, Trier'den Aschen yolu ile, hem Zalt-Bommel'de hem de Rotterdam ve Armsterdam'da kaldığı Hollanda'ya ikinci bir yolculuk yaptı. 29 Nisan'da Londra'ya geri döndü.

BLANQUI'NİN SAVUNULMASI

Marks, Berlin'de kaldığı sıra 1859 affından sonra Fransa'ya dönmüş olan Blanqui'nin 1861 Mart'ında gizli örgüt kurma suçundan Paris'te tutuklanmış olduğunu öğrendi. Sophie Hatzfeldt, Marks'a Almanya'daki demokratik çevrelerin Bonapartist polisin faaliyetleri karşısında öfkeye kapıldıklarını ve Blanqui'ye sempati gösterdiklerini bildirdi. Mahkeme boyunca Blanqui gardiyanlarının kendisine çok kötü davrandıkları Mazas Hapishanesinde tutuluyordu. 1861 yazında delil yokluğuna rağmen dört yıl hapse mahkûm edildi.

Marks Londra'ya döndükten sonra Blanqui'ye yardım etmek için aktif bir kampanya başlattı. 1848 - 1849 ihtilâlinin savaşçılarından birisi olan Fransız göçmeni Simon Bernard ve eski Chartist önderi Ernst Jones'la Blanqui'nin tutuklanmasını ve kendisine hapishanede kötü muamele edilmesini protesto etmek üzere bir toplantı düzenlemeyi kararlaştırdılar. Marks aynı zamanda Blanqui'nin yakın arkadaşı olan ve Brüksel'e göçerek basında Denonville takma adı altında yazılar yazan Fransız ihtilâlcisi Louis Watteau ile de yazışmaya başladı. Watteau aracılığı ile Blanqui ile temas kurmayı başardı. Marks, Engels'e 19 Haziran 1861'de bunu haber vererek «Blanqui kendisi, Denonville aracılığı ile bana ve Alman proleter partisine sıcak teşekkürlerini bildirdi.... kendisine gösterdiğimiz yakınlık için. Fransa'nın güvenilir ihtilâlci partisi ile yeniden dolaysız bağlantı kurmamız çok iyi oldu sanırım»[41] diye yazmıştı.

Marks, basın aracılığı ile Blanqui'nin savunulması için kararlı adımlar attı. Mayıs ayında Kontes Hatzfeldt'e Blanqui'ye yapılan kötü muamelenin kamuoyuna açıklanması ve serbest bırakılması için imzaya açılan bir dilekçesinin dağıtılmasında yardım etmesini isteyen bir mektup yazdı. Marks'ın çabaları sayesinde yalnızca Almanya'nın değil, İtalya ve Amerika'nın ilerici basınında da Blanqui hakkında haberler çıktı.

Marks, Watteau'nun bu ateşli Fransız ihtilâlcisini kurban eden ve hapiste tutan Bonapartistleri teşhir eden bir broşür yayınlamasını tamamen destekliyordu. Kontes Hatzfeldt aracılığı ile Almanya'daki de-

(41) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 176.

mokratik çevrelere broşürün yayınlanmasına ilişkin olarak para toplanması için çağrıda bulundu. Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin yardımı ile göçmenler arasında para toplanması için adımlar attı. 10 Kasım 1861'de Marks, Watteau'ya Dernek tarafından toplanan parayı gönderdi. Beraberinde Blanqui hakkındaki övgülerini içeren bir de mektup vardı. Şöyle yazmıştı: «Her zaman Fransız proleter partisinin yüreği ve beyni olarak görmüş olduğum insanın kaderi ile kimsenin benden daha fazla ilgili olamayacağından emin olabilirsin.»[42]

MARKS VE RUSYA'DA TOPLUMSAL DEĞİŞME

1850'lerin sonlarından itibaren Marks çarlığın Kırım yenilgisiyle adım adım güçten düştüğü sonucuna vararak Rusya'daki iç gelişmeleri yakından izledi. Savaş yalnızca Rusya'nın ekonomik ve siyasî geriliğini sergilemekle kalmamış, serfler arasında da feodal sistemin temellerini kemiren geniş hoşnutsuzluklara yol açmıştı. 8 Ekim 1858'de Marks, Engels'e Rusya'da gelişen ihtilâl havası hakkındaki fikirlerini yazdı: «Bununla birlikte 1854 - 1855 Rus Savaşı... Rusya'daki olayların bugünkü hale dönüşünü besbelli hızlandırmıştır.»[43] Aynı yıl Marks serflik sisteminin artık sonuna yaklaştığını ve Rusya'da çarlığı Avrupa gericiliğinin bir kalesi olarak güçten düşüren ihtilâlci bir durumun geliştiğini tesbit etmişti. Engels'e yazdığı mektuplarda «Rusya'daki serflerin kurtuluş hareketi» nin «[çarlığın - ç.] geleneksel dış siyasetinin önünü kesebilecek»[44] bir iç gelişmenin başlangıcını belirlediğini vurgulayarak sözünü ettiği şey buydu.

Marks, Rusya'da meydana gelmekte olan değişikliklerin sonuçlarının neler olacağını da açıklıkla görüyordu. Artık zamanını doldurmuş olan feodal ilişkiler kapitalizmin gelişmesinin önündeki büyük bir engeldi. Bu durumda, kapitalist sistemin şekillenmesi, feodal toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin iki yanlı baskısı altında çalışan kitlelere kendisiyle birlikte özellikle had safhada bir güçlük ve sıkıntıyı da getirdi. Bütün bunlar ihtilâlci kaynaşmaları daha da yoğunlaştırdı.

Serfliğin çöküşünün kaçınılmazlığını farkeden Marks, Rusya'nın şimdi serfliği ortadan kaldırma yolları arasında bir seçim yapmakla

(42) Marks'tan Watteau'ya, 10 Kasım 1861 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Arşivleri).

(43) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 111.

(44) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 324.

karşı karşıya bulunduğunu ve ülkedeki çekişen sınıf güçleri arasındaki asıl meselenin bu olduğunu görüyordu. Artık eskisi gibi yönetmenin mümkün olmadığını gören hâkim çevreler, milyonlarca köylünün meseleyi en radikal ihtilâlci yoldan çözmeye uğraşmasına rağmen, bu krizden reform yoluyla kurtulmaya çabalıyorlardı. Marks, «Rus serfleri kurtuluşu, hükümetten daha başka türlü anlıyorlar»[45] diye yazmıştı. Marks reform üzerine hâkim sınıflar arasında çıkan anlaşmazlıkların ve liberal toprak sahipleri ile serf sahipleri arasındaki uyuşmazlıkların tamamen farkındaydı. Fakat reformun asıl itici güçlerinin başka bir yerde olduğuna inanıyordu. Batı Avrupa basınının aksine, o bu çekişmeyi köylülerle toprak sahipleri arasındaki uzlaşmaz sınıf mücadelesinin bir sonucu olarak görüyordu.

Daha köylü reformundan çok önce bile Marks basına sızan haberlerden yararlanarak *New York Daily Tribune*'e yazdığı makalelerinde reformun bazı önemli özellikleri hakkındaki düşüncelerini belirtmişti. Bu makalelerinden ikisi — «Rusya'daki Köylü Reformu Hazırlıkları» ve Kurtuluş Meselesi» — bütünü ile bu tartışmalı reformla ilgiliydi. Mutlakiyetçi hükümetlerin yalnızca ihtilâl baskısı altında ya da savaş tehdidi karşısında köylülerin kurtuluşlarına razı olduklarını önemle belirtiyordu.[46] Yukarıdan getirilen bütün tedbirler gibi, teklif edilen bu reformun da kendi içinde bir son olacağını Rusya'daki burjuvazi için gereken değişiklikler yolunda atılmış bir adım olmaktan öteye geçemeyeceğini ve ihtilâlden başka hiç bir şeyin halledemeyeceği meseleleri çözmeye muktedir olamayacağını biliyordu.

Teklif edilen reformu tahlil eden Marks, II. Aleksander'in 19 Şubat 1861 Manifesto'sundan daha önce bu reformun halka karşı bir girişim olduğunu ve toprak sahiplerinin çıkarlarını azamî ölçüde korumak ve serflik sisteminin çeşitli yanlarını korumak üzere tasarlanmış olduğunu gösterdi. Bu tedbirlerin toprak sahibi asiller gibi artık yok olan sınıfların dağılmalarını ve çöküşlerini uzun süre geciktiremeyeceğine de inanıyordu. Köylüler bakımındansa reform, yalnızca görünüşte bir kurtuluştan, kölelik biçimindeki bir değişiklikten, azat için ödedikleri paralar yoluyla soyulup soğana çevrilmekten vbg. başka bir şey değildi. Bu reform onların toprak sahiplerine olan bağımlılıklarını ortadan kaldırmaya yardımcı olmayacaktı. «Pederşahi» (otaerkil) bir bağımlılık yerine «uygar bir bağımlılık biçimi» getirecekti.[47]

(45) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 14, S. 498.
(46) Bakınız **New York Daily Tribune**, No. 5458, 19 Ekim, 1858.
(47) **New York Daily Tribune**, No. 6072, 10 Ekim 1860.

Marks, çarlık hükümetinin bu reformla ihtilâlci köylü hareketinin önünü alamayacağını ve köylüler reformun gerçek niteliğini kavradıkça hareketin genişleyeceğini umuyordu. Hükümetin kendi reform usulünü uygulamaya girişmesinin «Rusya'nın kır nüfusu arasında muazzam bir yangının işareti»[48] olabileceğine işaret ederek muhtemel bir burjuva ihtilâlinden söz ediyordu. Bu, terörün hüküm sürdüğü «Rus 1793'ünün başlaması» ve bunun da «Rusya tarihinde bir dönüm noktası» nı belirlemesi ve «gerçek ve genel bir uygarlaştırma yaratılması»[49] demek olacaktı. Marks, Rusya'da bir ihtilâlci patlayışı beklediği sırada, kapitalist ilişkilerin gelişmesinin yetersizliği nedeni ile bunun bir tarımsal ihtilâl şekline bürüneceğine inanıyordu, bunu da 4 Şubat 1859'da Lassalle'a yazdığı mektubunda özellikle belirtiyordu.

Kırım Savaşı başladığı sıralarda ve savaş süresince Marks Rusya'da muhtemel bir ihtilâlin henüz oldukça uzak bir mesele olduğuna inanıyor ve bu yüzden Rusya'yı daha çok Avrupa'daki gericiliğin yatağı olarak kabul ediyordu. Ama artık görüşleri değişmeye başlamıştı: gene otokrasiye karşı kesin bir düşmanlık beslemekle birlikte şimdi artık gözlerini daha çok ülkede çarlık karşısında saf tutmaya başlamış olan gayriresmî Rusya'ya halkın Rusya'sına çeviriyordu. Bu güçlerin Rusya'daki hızlı gelişmelerinden ve bir halk ihtilâlinin olgunlaşmaya başlamasının belirtilerini görmekten memnundu. Bu noktadan sonra Marks, Rus ihtilâlci hareketini — ihtilâlci Rusya'yı — çarlık Rusyası karşısındaki bir güç ve derinlemesine ihtilâlci planlarda ve Avrupa'daki herhangi bir muhtemel ihtilâl tasarısında hesaba katılması gereken bir değişme faktörü olarak kabul etti. 1858 Haziran'ında şunları yazıyordu: «On yıl önce bütün gücü ile ihtilâlci akımın önünü kesmiş olan bir başka büyük güç bulunmaktadır. Rusya'yı kastediyoruz. Ama bu sefer Batı'dan gelen bir yangının aniden tutuşturacağı yanıcı maddeler, bu gücün ayağının dibinde toparlanmıştır.»[50] 1858 yazında Marks hâlâ Batı Avrupa'daki ihtilâlci eylemin Rusya'daki ihtilâlci bir patlamanın fitilini ateşleyeceğine inanıyordu ama köylülerin artan kaynaşmaları ihtilâlin Batı'dan evvel Rusya'nın kendi içinde patlak vereceğini ve aslında Batı'ya da Rusya'dan sıçrayabileceğini çok geçmeden gösterdi. 1859 aralığında Engels'e şunu yazdı: «Rusya'da hareket, Avrupa'nın geri kalan bölgelerinden çok daha hızla ilerliyor.»[51]

---

(48) **New York Daily Tribune,** No. 5535, 17 Ocak 1859.
(49) **New York Daily Tribune,** No. 5535, 17 Ocak 1859.
(50) **New York Daily Tribune, No. 5359,** 24 Haziran 1858.
(51) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 29, S. 525.

Marks, Rus ihtilâlci hareketini Batı proletaryasının ve demokrasisinin bir müttefiki olarak görüyordu. Rusya'daki olayları ABD'deki zenci köleliğine karşı verilen mücadelelerle karşılaştıran Marks, Engels'e 11 Ocak 1860'ta şunu yazdı: «Bana göre şu gün dünyada olan en büyük olaylar, bir yanda Amerika'daki kölelerin hareketi... öte yanda da Rusya'daki kölelerin hareketidir.»[52]

1861 Mart'ında köylü reformunun ilân edilmesinden sonra bile Marks Rusya'da bir ihtilâlci patlama olmasını bekledi. Marks'ta bu görüşü doğuran şey, köylüler arasında sürmekte olan ve gittikçe artan huzursuzluğa ilişkin haberlerdi. Marks'ın reformun başlangıcında ve reform sırasında Rusya'daki durumu ihtilâl-öncesi durum olarak nitelemesi için haklı tarihî nedenler vardı. Lenin daha sonraları şunu yazmıştı: «En ihtiyatlı ve en aklı başında siyasetçi bile bir ihtilâlci patlama ve ciddî bir köylü ayaklanması tehlikesi belirdiğini itiraf etmekten başka bir şey yapamazdı.»[53] 1859 - 1861'deki ihtilâlci durumun bir ihtilâle doğru gelişmemiş olması gerçeği Marks'ın Rusya'da bir ihtilâlin olgunlaşmakta olduğu ve Rus halkının tükenmek bilmez bir ihtilâlci enerji birikimine sahip olduğu sonucunu çıkarmasını değerden düşürmez.

DİE PRESSE'DEKİ YAZILAR

Liberal Viyana gazetesi *Die Presse*'in editörü Max Friedlander 1859 yılında Marks'ın kendi gazetesinde yazı yazmasını sağlamaya uğraşmıştı. Bu çağrısını 1861 Haziran başında gene tekrarladı.

Die Presse'in 30.000 abonesi vardı ve Avusturya'da olduğu kadar Almanya'da da okunuyordu. O zaman sahip olduğu önemli popülarite dış siyaset konularındaki anti-Bonapartist tutumundan ötürüydü. Ancak Marks, gazetenin iç siyaset meseleleri karşısında ilerici bir tutum takındığından ve Şansölye Anton von Schmerling'in gerici iç siyasetini desteklemekten vazgeçtiğinden emin oluncaya kadar makalelerini *Die Presse*'e göndermedi. İlk makalelerini 1861 Ekim'inde gönderdi. 28 Eylül 1861'de Engels'e şunları yazmıştı: «Viyana *Presse*... nihayet Schmerling'in karşısına geçti ve bu yüzden şimdi artık bu gazete ile ilişki kurmak mümkün olabilir.»[54] Görüşlerini Almanlar arasında dolaysız ola-

(52) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 121.
(53) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 5, S. 39.
(54) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 194.

rak yaymak, Marks için çok önem taşıyordu.

1861 Ekim'inde Marks, editörlerin isteği üzerine Viyana'ya Amerikan İç Savaşı üzerine iki deneme makalesi gönderdi. Her ikisi de kabul edildi ve okuyuculara özellikle tanıtıldı. Marks'a 1861 Kasım'ında her makale için bir sterlin ve her haber için 10 şilin ücretle *Die Presse*'in yazı kadrosuna alındığı bildirildi.

Marks, *Die Presse*'e yazdığı makalelerin çoğunda Amerika İç Savaşı'nı ve bunun enternasyonal durum üzerindeki etkisini ele alıyordu. Marks'ın savaşın Avrupa'daki ihtilâlci hareketi yaygınlaştıracağına inanması için haklı nedenler vardı ve bu yüzden Avrupalı okuyuculara ABD'deki gelişmeler hakkında sağlam haberler vermeye çok dikkat ediyordu. 28 Nisan 1862'de Engels'e «Almanya'da bu önemli mesele hakkında doğru görüşlerin yayılması»[55]nın bir ihtiyaç olduğu hakkında bir mektup yazmıştı.

Marks'ın *Die Presse*'e yazdığı makalelerin bazıları İngiltere'nin ekonomik durumunu ve emekçi halkın hayat standardını ele almaktadır. Marks, İngiltere'nin tekstil sanayinin İç Savaş nedeni ile ABD'den pamuk ihracının kısıtlanması üzerine, içine düştüğü açıklı durumun canlı bir tasvirini çiziyordu. «İngiltere'deki Kriz» ve «İngiltere'deki Muhtaç İşçiler» başlıklı makaleleri işsiz dokumacıların müthiş sefaletlerini ortaya seriyordu. Marks, Chartist hareketin çökmesinden sonra trade unionizmin büyük bir etkisi altına girmiş olan işçi sınıfının siyasî faaliyetinin de canlandığını gösteriyordu.

Marks'ın *Die Presse*'deki makaleleri İkinci İmparatorluğun kokuşmuş rejimini, silahlanma için yaptığı geniş harcamaları ve sarayın müsrifliğini göstermeyi sürdürüyordu. Fransa, İngiltere ve İspanya'nın Meksika'ya karşı 1861'de başlattıkları silahlı müdahalenin ardından Marks, III. Napoléon'un dış siyaset maceralarını göstermek için birkaç makale yazdı. Monarşiyle mücadele bahanesi altında başlatılan müdahalenin gerçek amacının ilerici Juarez hükümetini devirmek ve Meksika Cumhuriyetini Avrupalı güçlerin bir sömürgesi haline getirmek olduğunu gösterdi. Marks'ın Meksika'daki müdahale hakkındaki makaleleri sömürgeciliği ve millî baskıya karşı verilen savaşa yapılmış yeni katkılardı.

Die Presse'in burjuva editörleri Marks'ın makalelerinin çoğunu haddinden fazla ihtilâlci buluyorlardı. 1861 sonlarından itibaren Marks makalelerinin bazılarının basılmamaya başlandığını farketti. Engels'e 27

(55) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 227.

Aralık 1861'de «Lânet olası *Presse* makalelerimin ancak yarısını yayınladı»[56] diye yazıyordu. Basılmayan makaleleri arasında bazıları Meksika seferi ile ilgiliydi ve Avrupalı güçlerin sömürgeci genişleme siyasetlerini takbih ediyordu.

1862 yılında Marks'ın makalelerinin yayınlanmasını daha da azalttılar. Londra'daki İkinci Dünya Sanayi Sergisi'nin açılmasından hemen önce Friedlander, Marks'ın makalelerini yalnızca sergi hakkındaki haberlerle sınırlamaya ve öteki meseleler hakkında da haftada birden fazla makale yazmasını sağlamaya çalışıyordu.

AMERİKAN İÇ SAVAŞI. *NEW YORK DAILY TRIBUNE* İLE İŞBİRLİĞİNİN SONU

1861 baharından itibaren Marks ve Engels dikkatlerini Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gelişmeler üzerinde topladılar. Cumhuriyetçi Parti'nin adayı Abraham Lincoln'ün 1860 yılında başkanlığa seçilmesi Güneyli köle sahiplerinin açıkça başkaldırmalarına yol açtı. Çünkü zencilerin köleliğine muhalif olan Lincoln köleliğin kaldırılmasının ilk adımının köleliğin hüküm sürdüğü alanların sınırlandırılması olduğuna inanıyordu.

Güney devletleri birer birer birlikten ayrıldıklarını ilân ettiler. 4 Şubat 1861'de ayrılan devletlerin temsilcileri ayrı bir Güney Devletleri Federasyonu kurdular. 12 Nisan 1861'de asi birlikler, Birliğin silâhlı kuvvetlerine karşı askerî harekâtı başlattılar. Bu daha önce görülmedik ölçüdeki bir iç savaşın başlangıcıydı.

Marks 1865 Nisan'ına kadar süren Amerikan İç Savaşı'nı büyük tarihî önem taşıyan bir olay olarak gördü ve çoğunluğu *Die Presse*'te çıkan 40'tan fazla makale yazdı. Olayın askerî yanıyla gene Engels uğraşıyordu. Ancak 1862 Kasım'ından sonra, Marks artık savaşın gidişatı hakkında gazetelerde yazamaz oldu. *Die Presse*'den ayrılmak zorunda kalmıştı. *New York Daily Tribune*'e makale yollamayı da daha önce bırakmıştı. *Daily Tribune*'e yazdığı yazılar on yıllık bir sürekli işbirliğinden sonra, editörlerin 1861 yılı başlarında haber göndermeyi geçici olarak ertelemesini istemeleri üzerine aksamaya başlamıştı. Ekim'e kadar makalelerini yeniden yayımlamaya başlaması mümkün olamadı. Ancak 1862 Mart'ında Güney Devletleri ile uzlaşmayı destekleyenlerin ga-

(56) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 212.

zetenin yönetimini ele geçirmelerinden sonra Marks *Tribune*'den ayrılmak zorunda kaldı.

Marks'ın *Tribune*'den sonra da *Die Presse*'den de ayrılması kazançlarına bir kere daha darbe indirdi. 1861'de yeniden başladığı ekonomi eserini sükûnet içinde yazacak yerde bir kere daha telâş içerisinde maişetini sağlama derdine düşmek zorunda kaldı. 1863 başlarında Marks demiryolları idaresinde kâtiplik yapmayı bile göze aldı ama el yazısının kötülüğü yüzünden kabul edilmedi. Durumu 1863 yılında annesinden kendisine küçük bir miras kaldığı zaman düzelir gibi oldu.

Bu yüzden Marks, gazete yazılarında kendi iradesi dışındaki nedenlerden ötürü yalnızca Amerikan İç Savaşı'nın ilk dönemleriyle ilgilendi ama bu yazılar Engels'e ve başkalarına bütün savaş dönemi boyunca yazdığı olaylar ve kişiler hakkında özlü siyasî düşünceleri içeren mektuplarla tamamlanmıştı.

Marks, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki olayları derin görüşlü bir sosyolog, gericiliğe karşı savaşan ateşli bir savaşçı, Amerika ve Avrupa'nın emekçi halklarının ortak çıkarlarının bir savunucusu olarak ele alıyordu. Makale ve mektupları Amerikan İç Savaşı'nın ekonomik ve toplumsal karakterini açığa çıkardı, bu savaşın karakterini ve itici güçlerini çözümledi. Savaşa yol açan, iki toplumsal sistem arasındaki mücadeleydi: Kuzey Devletlerinde hâkim olan «özgür emek sistemi» ile yani sanayi işçilerinin ücretli emeği ve zanaatkârların ve çiftçilerin emeği ile bunun karşısındaki Güney'de süregelen kölelik sistemi, doğrudan üreticilerin kapitalizm öncesi sömürülme şekilleri arasındaki mücadele. «Mücadele her iki sistemin Kuzey Amerika kıtasında artık barış içinde bir arada yaşamalarının imkânsız hale gelmesinden ötürü patlak vermiştir.»[57] Köleliğin devamı Amerika Birleşik Devletleri'nin kapitalist gelişmesiyle her geçen gün daha çok uzlaşmazlık içerisine giriyordu.

Marks, İç Savaş'ın kölelik meselesi etrafında döndüğünü özellikle vurguladı. 1861 Ekim'inde şöyle yazmıştı: «Görüleceği bütün hareket *kölelik meselesi*ni temel almıştır ve almaya devam etmektedir. Ama hareket, kölelik meselesini halen köle çalıştıran devletlerdeki kölelerin derhal azat edilip edilmeyecekleri anlamında değil, 20 milyon Kuzeyli vatandaşın 300.000 köle sahibinin oligarşisine boyun eğip eğmeyecekleri; Cumhuriyetin geniş arazisinin hür devletlerin mi yoksa köleliğin mi çekirdeği olacağı; ve nihayet Birliğin millî siyasetinin şiar olarak kö-

(57) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 15, S. 346.

leliğin Meksika, Orta Amerika ve Güney Amerika'ya silah zoru ile yayılmasını benimseyip benimsemeyeceği anlamında kölelik meselesi üzerine oturmaktadır.»[58]

Amerika'daki İç Savaş'ın tarihine değinen Marks, uzlaşmaz güçlerin sanayi ülkesi kuzey ve köleci güney «yarım yüzyıldan beri Amerikan tarihinin itici gücü»[59] olduğunu anlattı. «Kuzey Amerika'da İç Savaş» başlıklı bir makalesinde bu mücadelede Güney'in her zaman savaşçı ve saldırgan, kölelik meselesinde Kuzey karşısında zafer üzerine zafer kazanan bir güç olarak hareket ettiğini önemle belirtti. Köle sahipleri oligarşisinin başarısı her zaman, köle sahibi plantasyoncularla bağları olan, pamuk ve başka köle emeği ürünlerinin ticaretini yaparak para kazanan Kuzey devletlerinin büyük burjuvazisinin desteğini görmesindendi.» 1817'den beri köle sahiplerinin artan tecavüzlerine karşı direnmek için düzenli aralıklarla sürekli olarak yapılan her girişim»[60] bu karşı-ihtilâlci ittifak sayesinde çökertilmişti. Bu sırada burjuvazinin ilerici kesimleri başta sanayi burjuvazisi olmak üzere köleliğe karşı mücadelelerini yoğunlaştırmışlar ve bu kitlesel halk hareketi ile birlikte başkanlık seçimlerinde Lincoln'ün zaferi ile sonuçlanmıştı.

Marks, İngiliz burjuva basınında ayrılığın tabiatının barışçı olduğunu iddia eden yalanları gösterdi ve Avrupa basınının köle sahiplerinin gerçek amaçlarının üzerini örtmek ve bunları devlet haklarını federal hükümetin tecavüzleri karşısında savunan, yalnızca meşru müdafaa amacıyla hareket eden yerel özerklik savunucuları olarak takdim etmek için yaptığı girişimleri kararlı bir şekilde çürüttü. Marks, Güney'deki küçük bir sömürücü kliğini, Güney devletlerindeki halkın çoğunluğunun çıkarları ile çelişen bir gasp eylemine girişmiş olduğunu vurguladı. Güney'deki köle sahipleri oligarşisi zencilerin dışında, «'yoksul beyazlar' denilen... durumları ancak Roma'nın en çökkün devirlerindeki pleblerin durumları ile kıyaslanabilecek milyonlarca insanın da muhalefeti ile karşı karşıyadır.»[61] Ayrılma gerçekte, bir karşı-ihtilâlci ayaklanma idi, köle sahiplerinin baş kaldırmasıydı ve hiç bir bakımdan «bir savunma savaşı değil, köleliği yaymak ve idame ettirmek için yapılan bir saldırı savaşıydı.»[62]

---

(58) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 15, S. 338.
(59) **New York Daily Tribune,** No. 6403, 11 Ekim 1861.
(60) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 15, S. 334.
(61) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 15, S. 337.
(62) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 15, S. 340.

Marks, Kuzey'in ilerici bir savaş yürüttüğünü vurgularken Kuzey devletlerindeki burjuvazinin gösterdiği kararsızlık ve tereddütü de şiddetle eleştirdi ve burjuva cumhuriyetçi hükümetini daha en baştan savaşı millî ölçüde bir ihtilâlci savaşa çevirmekte gösterdiği isteksizlikten ötürü kınadı. Marks bunu ABD burjuva demokrasisinin kısıtlı tabiatının bir ifadesi olarak görüyordu. Savaşın ilk aşamalarında ekonomik potansiyel ve insan gücü bakımından üstün olmalarına rağmen Kuzey'in askerî yenilgilerinin başlıca nedeni bu siyasetti.

Marks öfke içerisinde Kuzey ordusunun Güneylilerle yakınlık kuran gerici subaylarından zarar görmekte olduğunu yazıyordu. Kuzeyli önderleri Marks, en çok zenci meselesi üzerindeki siyasetlerinden ötürü eleştirdi. İhtilâlci kargaşalıklardan korktuklarından ötürü onlar başlangıçta zencileri askere almaktan çekiniyorlardı. Marks, zencilerin Kuzey ordularına alınmalarının savaşın gidişatı üzerinde muazzam etkisi olacağına ve Kuzey'in kazanma şansını artırarak Güney'in köle sahiplerinin durumunu bozacağına inanıyordu. 7 Ağustos 1862'de Engels'e: «Bir tek Nigger [Güney lehçesi ile Negro - zenci - ç.] müfrezesi bile Güneylilerin sinirleri üzerinde önemli etki yapardı»[63] diye yazdı.

Marks köleliğe karşı savaşın, ABD emekçilerinin ve hepsinden çok proletaryanın çıkarına olduğunu vurgulamaktan bıkmadı, çünkü kölelik işçi sınıfının önündeki bir engeldi ve sömürücülere karşı mücadelelerinde siyahları ve beyazları bölüyor ve işçi sınıfı hareketini zayıflatıyordu. «Kölelik Cumhuriyetin bir kesimini şekilsizleştirdiği sürece Kuzey Amerika Birleşik Devletleri'nde işçilerin her bağımsız hareketi felce uğruyordu.»[64]

Marks kölelik karşısındaki mücadelede tayin edici rolü halkın oynayacağına inanıyordu. Marks, özgürlüksever Amerikan çiftçilerinin ve işçilerinin Kuzey hükümeti üzerinde güçlü bir etki yaparak savaşma biçimini de değiştirmesine yardım edeceklerini umuyordu. Kitlelerin savaş boyunca artan etkenlikleri İç Savaş'ı hem plantasyon oligarşisinin üyelerinin hem de onların Kuzey'deki işbirlikçilerinin ihanet planlarının alevleri içinde tükeneceği bir ihtilâle dönüştürecekti. Marks, «Kuzey'in savaşı gerçekten azimle sürdüreceğinden ve köleci devlet adamlarını ihtilâlci yollara başvurarak önderlikten uzaklaştıracağından»[65] emindi. 1862 Ağustos'unda şöyle yazdı: «Şimdiye kadar İç Savaş'ın yalnızca ilk perdesine tanık olduk-savaşın *meşruti* yönetimine.

(63) Marks, Engels, **Werkl**, Bd. 30, S. 270.
(64) Karl Marks, **Kapital**, C. 1, S. 301.
(65) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 270.

İkinci perde, savaşın *ihtilâlci yoldan* yürütülmesi henüz, yeni başlamaktadır.»[66]

Marks'ın tahminleri bütünüyle doğru çıktı. 1862'nin ikinci yarısında kitlesel halk baskısı Lincoln hükümetini sonunda Kuzey'e savaşı kazandıran bazı ihtilâlci-demokratik tedbirleri almaya ve uygulamaya yöneltti. Marks, Lincol'ün eylemlerini — zenci müfrezelerinin kurulmasına izin verilmesi, asilerin mallarının müsaderesi için çıkartılan kanun vbg. — kutladı. Lincoln'ün 22 Eylül 1862'de çıkarttığı asi plantasyoncuların kölelerinin tümünü azat eden Kurtuluş Fermanından özellikle memnun kalmıştı. Marks, kölelere toprak vermeksizin onları azat eden bir fermanın yetersizliğini açıkça görüyordu, fakat bunun taşıdığı muazzam ihtilâlci önemin altını da çizdi. «Kuzey Amerika'daki Olaylar Üzerine» başlıklı makalesinde Lincoln'ün fermanının «Birliğin kuruluşundan bu yana Amerikan tarihinin en önemli olayı»[67] olduğunu söyledi. Bu savaşın yeni bir aşamaya geçişini — ihtilâlci savaşa geçişe — işaret ediyordu.

Aynı makalede Marks, Başkan Lincoln'ün halkın sesine kulak veren önemli bir devlet adamı olarak canlı bir portresini çizdi. Marks, Lincoln'ü bir halk adamı, düşünce ve hayat biçimi bakımından bir pleb olduğu için severdi. Marks, onun sade tavırlarını, çalışkanlığını, poz yapmaktan ve tumturaklı sözlerden kaçınmasını önemle belirtti. Burjuva düşünüşü sınırları dışına çıkamadığından ötürü ve belirli bazı tutarsızlıkları nedeniyle Marks, Lincoln'ü eleştirmekle birlikte eylemlerine büyük bir değer verirdi: «Birleşik Devletler ve insanlık tarihinde Lincoln'ün yeri Washington'un yanındadır.»[68]

Marks, İç Savaşı ihtilâlci hareketin her alanındaki gelişmesi bakımından da değerlendirdi. Zenci köleliğini yıkmak için yapılan mücadelenin hem Amerikan işçi sınıfını hem de bütün enternasyonal proletaryayı birleştirmekte başlıca etkenlerden biri olduğuna inanıyordu. Köle sahiplerinin isyanının «mülkiyetin emeğe karşı genel bir kutsal haçlı seferi için tehlike çanı»[69]nı çaldığını ve bütün dünya işçi sınıfının geleceğinin, Kuzey'in yenilgisine yada zaferine bağlı bulunduğunu gösterdi. Amerikan burjuvazisi, halkın zaferinin meyvelerini toplamasını engellemek için ne kadar uğraşırsa uğraşsın, zencilerin eşitsiz durumlarını korumak için ne yaparsa yapsın köleliğin ABD'de ihtilâlci

(66) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 15, S. 526.
(67) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 15, S. 553.
(68) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 15, S. 553.
(69) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi,** 1864 - 1866, S. 52.

yoldan kaldırılmasının Atlantik'in her iki yakasındaki kurtuluş mücadelesine güçlü bir itilim vereceğine inanıyordu. Avrupa işçi sınıfının Amerikalı kölelik aleyhtarları ve ezilen zencilerle dayanışmasına bu kadar önem vermesinin nedeni buydu. Amerikan İç Savaşı hakkındaki makalelerinin hepsi milliyetlerine ve renklerine bakmaksızın bütün ülkelerin işçilerinin ortak bir çıkarları olduğu düşüncesini kanıtlıyordu ve bu da proleter enternasyonalizmi ilkelerinin ileri götürülerek işlenilmesiydi.

İNGİLİZ İŞÇİ HAREKETİ KUZEY'İ DESTEKLİYOR

Marks, İngiliz işçi sınıfının, İngiliz hâkim sınıflarının Güney'i açıkça destekleyerek müdahale etme niyetlerine karşı yürüttüğü protestonun proletaryayı enternasyonalist dayanışma ruhu içerisinde eğitmekte belli başlı bir rol oynamış olduğuna inanıyordu. Savaşın daha başından itibaren İngiliz hükümeti Güneyli çiftlik sahiplerini silah ve malzeme ile donatarak ve gemilerini İngiliz gemi tezgâhlarında inşa ettirmesine izin vererek destekledi. Ancak bu planlar İngiliz halkı tarafından ve özellikle işçi sınıfı tarafından şiddetle protesto edildi.

Marks «İngiliz Kamuoyu ve «Londra İşçilerinin Bir Toplantısı» başlıklı makalelerinde dış siyaset üzerinde aktif bir etki yaratmanın ihtilâlci proletaryanın önündeki baş görev olduğunu söylüyor ve İngiliz işçi sınıfının enternasyonal görevine sadık kaldığını gösteriyordu. 1861 kışında başlayan birçok toplantıda İngiliz işçileri köleliğin savunulması için yapılan iğrenç saldırganlığı engellemekte kararlı olduklarını gösterdiler. Marks, Amerikan İç Savaşı nedeniyle tekstil sanayiinde meydana gelen kriz yüzünden içine düştüğü ciddî sefalet karşısında bile İngiliz işçi sınıfının tutumunu değiştirmediğini söyledi. Hükümet yoksulluklarından yararlanarak işçiler arasında Kuzey devletlerine karşı bir nefret uyandırmakta başarılı olamadı.

Hâkim *élite*'in çabalarına rağmen İngiltere'de Kuzey'e karşı duyulan sempati gittikçe artmaktaydı. Londra, Manchester ve Sheffield'de zenci köleliğine karşı savaşanlarla dayanışmanın ifadesi olarak 1862 ve 1863'te kitlesel işçi mitingleri düzenlendi. 26 Mart 1863'te Marks, Londra Ticaret Konseyi'nin yanındaki St. James Salonunda yapılan en etkili işçi toplantısına katıldı. İngiliz burjuva çevrelerinin etkisine mitinge katılanlar Kuzey hükümetlerine kararlı desteklerini bildirdiler. Miting hakkındaki izlenimlerini Engels'e aktaran Marks, 9 Nisan 1863 tarihli mektubunda şunları yazıyordu: «İşçiler, kendileri çok *mükem-*

mel konuşmalar yaptılar. Sözlerinde burjuvaların o tumturaklı lâflarının zerresi yoktu ve kapitalistlere karşı duydukları düşmanlığı zerre kadar gizlemiyorlardı.»[70]

Marks, İngiliz işçi sınıfının takındığı bu enternasyonalist tavra çok büyük bir değer verdi. 1863 Ekim'inde: «İngiliz işçi sınıfı, Amerikan İç Savaşı'nın sürmesinin milyonlarca İngiliz işçisi için en korkunç şartlara katlanmak anlamına gelmesine rağmen, hâkim sınıfların Amerikan köle sahiplerinin safında müdahalede bulunma girişimlerini püskürterek tarihte ölümsüz bir zafer kazanmıştır.»[71] diye yazdı.

Marks'ın müdahaleye karşı yürütülen kampanya hakkındaki makaleleri proletaryaya enternasyonal çatışmalarda kendi ihtilâlci çizgisini nasıl ortaya koyup nasıl gerçekleştireceğini öğretti.

1863 - 1864 POLONYA AYAKLANMASI KARŞISINDA MARKS'IN TAVRI

1863 yılı başlarında bir başka ihtilâl merkezi daha ortaya çıktı. 22 ve 23 Ocak'ta çarlık Rusya'sına ait Polonya toprakları üzerinde gerilla savaşı başladı ve millî kurtuluş ayaklanması patlak verdi.

Marks bu ayaklanmadaki en önemli şeyin önceki Polonya ayaklanmalarının aksine, ayaklanmanın yalnızca Batı'da değil, Doğu Avrupa'da da, 1861 reformunun yarattığı hoşnutsuzluktan doğan kaynaşmaların hüküm sürdüğü Rusya'da başlamış olması olduğuna inanıyordu. Bu Avrupa ülkelerindeki ayaklanmalar için muhtemel yeni gelişme imkânları açıyordu. Marks ve Engels eğer olaylar elverişli bir şekilde gelişecek olursa bunun bütün Avrupa ihtilâlinin başlangıç noktası olabileceğine inanıyorlardı. Polonya ayaklanmasının bir Rus ihtilâlinin oturuşmasına yardım edebileceğini ve bu ihtilâlle birlikte, ihtilâlin alevlerini komşu Almanya'ya özellikle de o sıralar şiddetli bir kriz içerisinde olan Prusya ve öteki Batı Avrupa ülkelerine yayacağını umuyorlardı. 13 Şubat 1863'te Marks, Engels'e şunları yazdı: «Bu Polonya işine ne diyorsun Bana göre bir şey artık çok açıktır, Avrupa'da ihtilâl çağı yeniden başlamıştır... Bu sefer lâvların Batı'dan Doğu'ya değil, Doğu'dan Batı'ya akmasını beklemeliyiz.»[72]

---

(70) Marks ve Engels **Seçme Yazışmalar**, S. 140.
(71) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 15, S. 577.
(72) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 324.

Bütün ayaklanma boyunca Marks ve Engels, ayaklananların başarı şanslarını ve Polonya olaylarının öteki ülkelerdeki ihtilâlci hareketler üzerindeki etkilerini çözümleyerek, ayaklananlar safındaki partiler arasındaki mücadeleleri yakından izleyerek ve dış siyasî güçlerin ayaklanmanın gidişatını etkilemelerini değerlendirerek birbirleriyle yazıştılar.

Marks ve Engels ayaklanmanın başarısının başlıcâ iki etkene dayandığına inanıyorlardı: Geniş Polonyalı köylü kitlelerinin mücadeleye katılması ve Polonya halkının kurtuluş mücadelesini Rus ihtilâlci hareketiyle birleştirmeye yardımcı olacak olan Rusya'daki tarım ihtilâli. Görüşleri Rus ihtilâlci demokratlarının ve 1861'de kurulmuş olan Polonya'daki «Kızıl» ihtilâlci partinin görüşleriyle çakışıyordu. En uzak görüşlü Rus ve Polonya ihtilâlcileri Rusya'nın ve Polonya'nın ihtilâlci güçlerini birleştirmeleri için çok çalışıyorlardı. 1862 yılında Rus ihtilâlcileri, 1863 başlarında başlatılması düşünülen Polonya ayaklanmasını desteklemek için anlaşmaya vardılar. Marks ve Engels bu anlaşmadan haberleri olmamasına rağmen eğer geçerli şartlar yaratılabilirse Polonya ayaklanmasının Rusya'daki köylü kitlelerinin ihtilâlci eylemine bir itilim sağlayacağını ve Rus ihtilâlinin de güçlü bir destek elde edeceğini umuyorlardı.

Ne var ki, 1863 yazından itibaren Marks ve Engels, Polonya ayaklanmasının başarı şansının ortadan silinmeye başladığı sonucuna vardılar ve Polonya'daki hareketin bir tarımsal ihtilâle doğru ilerlemediğini ve Rusya'daki köylü kıpırdanmalarının da yatıştığını üzüntüyle gözlemlediler. Marks, Polonya ayaklanmasının başarısız gelişmesinin başlıca nedeni olarak genel önderliğinin, kitlelerin ihtilâlci eylemine değil de Fransa ve İngiltere'nin yardımına bel bağlayan «Beyaz» parti tarafından ele geçirilmesini görüyordu. Büyük toprak sahiplerinin ve büyük burjuva *élite*'in menfaatlerini temsil eden «Beyaz» parti, Polonya ayaklanmasının bir köylü ihtilâline dönüşmesini engellemek için elinden geleni yapıyordu. «Beyazlar» Ukrayna ve Byelo-Rusya toprakları üzerinde hak iddia ettiler. Dışarıdaki Polonyalı aristokratlarla temas kurdular. Paris'te yaşayan Prens Czartosky vasıtasıyla III. Napoléon ve Palmerston hükümetleriyle ilişkiler sağladılar. «Beyaz»ların Batı-yanlısı siyasetleri ayaklanma hareketi üzerinde yıkıcı bir etki yaptı. Marks, 15 Ağustos 1863'te Engels'e: «Polonya işi Boustrapa[73] ve Czarotsky partisinin onun çevirdiği dalaverelerle kazandığı etkinlik yüzünden tamamen mahvoldu»[74] diye yazmıştı.

(73) III. Napoléon'un takma adı.

(74) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 369 - 370.

Engels'e yazdığı mektuplarının bazılarında Marks, Fransa ve İngiltere'nin Polonya asileri karşısında izledikleri provokatif siyaseti, bu devletlerin aslında ayaklanmayı batıranların işbirlikçileri olarak hareket ettiklerini ve çarlığın öç alma hareketlerini gerçekleştirmesine yardım ettiklerini göstererek takbih etti. Fransa ve İngiltere hükümetleri isyancılara karşı iki yüzlü sempati gösterileri yaptılar ama hayatî an geldiği zaman onları kaderin insafına terkettiler. Diplomatik hareketlere giriştiler, ama Polonyalılara hiç bir gerçek yardım sağlamadılar. Marks ve Engels, İngiltere ve Fransa'nın Polonya olayına müdahale etmelerinin baltalarını bilemekten başka bir şey olmadığını vurguladılar. III. Napoléon enternasyonal durumu daha da vahimleştirmeyi ve Rhine'in sol yakasını ele geçirmek, daha bir yığın tehlikeli macera için elverişli fırsat yaratmayı umuyordu. Marks, ayaklanma başladıktan az sonra, Fransa İmparatorunun hesaplarının farkına vardı. 21 Şubat 1863'te Engels'e: «Polonya işinde en çok korktuğum şey, Bonaparte domuzunun Rhine üzerine yürümek ve kendisini gene pis bir durumdan kurtarabilmek için bir bahane bulmasıdır»[75] diye yazmıştı.

Marks, Palmerston'un Polonya ayaklanmasına sempati göstermesinin arkasında nelerin yattığını farketmişti: İngiliz Başbakanı Rusya'nın diplomatik durumunu karıştırmak, Fransa'yı harekete kışkırtmak ve Kırım Savaşı'nın ardından başlayan Fransız-Rus yakınlaşmasını sekteye uğratmak istiyordu.

Marks, tâ en başından itibaren Bismarck'ın başkanlığındaki Prusya hükümetinin ayaklanmayı bastırması için çarlığa en aktif desteği sağlayacağından kuşku duymuyordu ve nitekim haklı da çıktı. Çarlık hükümeti ve Prusya hükümeti, 8 Şubat 1863'te ayaklananların üzerine doğru birlikte harekete geçmek üzere bir anlaşma imzaladılar. Bu, liberal Prusya burjuvazisinin de aslında onayladığı, ama Eyalet Meclisi'nde kenarından kıyısından eleştirdiği bir karşı-ihtilâlci sözleşmesiydi. Marks, Bismarck'ın ayaklarına kapanan Prusya liberallerinin korkaklıklarını öfkeyle lânetledi.

Marks, kendi payına Polonya isyancılarına elinden gelen yardımı yapmaya çalıştı. Batı Avrupa'daki işçi çevleri ve demokratik çevreler arasında ezilen Polonya halkına duyulan sempatiden hem Polonyalılara en etkili yardımların sağlanması için hem de bütün ülkelerin işçilerinin enternasyonal kardeşliğinin sağlamlaştırılması için yararlanılabileceğine inanıyordu. Marks, Alman İşçileri Eğitim Derneği'ni Polonyalıları desteklemesi için teşvik etti ve Polonyalı isyancılar için İngil-

(75) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 332.

tere, İsviçre, ABD ve Almanya içindeki Alman işçileri arasında bağış toplanması işini örgütledi.

Marks, Polonyalı Albay Lapinski'nin 1863 Eylül'ünde ayaklananları desteklemek için bir Alman lejyonu kurulması için yaptığı talebe candan karşılık verdi. 12 Eylül 1863'te Engels'e bunu bildirerek, «Bu çok mükemmel bir şey olacak»[76] diye yazdı. Lapinski'nin bu amaçla bağış toplaması için bazı pratik çareler aradı ve Engels'e Manchester'de bir fon kurmasını yazdı. Ancak Lapinski seferi gerçekleşemedi. Bu yalnızca para yokluğundan ötürü değil, gerçekte «Beyazlar»ın ayaklananlara yardımcı olunması için yabancı ihtilâlci lejyonların gönderilmesine karşı olumsuz bir tutum takınmalarından ötürü mümkün olamadı.

Polonya ayaklanması tecrübesinden ve dayanışma kampanyasından Marks ve Engels, Polonya halkının kurtuluş mücadelesinin yalnızca Rusya'daki ihtilâlci hareketle ve Avrupa işçi sınıfı ile yakın ittifak içerisinde başarıya ulaşabileceği sonucunu çıkardılar. Ezilen milletin zaferi için önemli şartlardan birisinin millî bağımsızlık mücadelesini ülke içindeki değişimle, hepsinden de çok tarım meselesinin demokratik bir çözümü ile birleştirmek olduğuna inanıyorlardı.

POLONYA HAKKINDAKİ BİR BROŞÜR ÜZERİNE ÇALIŞMA

Marks, ayaklananlara gazete ve dergiler yoluyla da yardımcı olmaya çalıştı. Prusya ve Rusya arasında ayaklanmanın birlikte bastırılması için anlaşmaya varıldığını öğrenir öğrenmez Engels'le birlikte, St. Petersburg ve Berlin polisinin işbirliğini göstermeye yardım etmek ve Almanya'daki demokratik çevreleri Polonya'nın savunulmasına teşvik etmek, yerli gericiliğe karşı kararlı olarak eyleme geçirmek için bir broşür yazmaya karar verdiler. Marks, tasarlanan broşürün, tarihî, diplomatik yanını, Engels de askerî yanını hazırlayacaklardı. 1863 Şubat'ı sonuna doğru Marks'a yazdığı bir mektupta Engels, kabataslak planı ortaya koyuyor ve aşağıdaki başlığı teklif ediyordu: *Almanya ve Polonya. 1863 Polonya Ayaklanması Üzerine Politik-Askerî Düşünceler.*

Broşür daha çok, Marks'ın sağlığının bozulması yüzünden tamamlanamadı. Marks, Mart ayında ciddî bir karaciğer krizi geçirdi ve bu Mayıs sonuna kadar sürdü. Bununla birlikte bu üç ay içerisinde geniş bir hazırlık çalışması yaptı. Hemen hemen 50 kadar kitaptan iki

(76) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 373.

buçuk defter dolusu not çıkarttı. Polonya meselesini başta gelen Avrupalı güçlerin izledikleri siyasetlerle bağlantılı olarak inceleyen Marks, yalnızca Polonya'nın değil aynı zamanda, Rusya Prusya ve Fransa'nın diplomatik ve iç siyaset tarihlerine dayanan tarihî yazıları, belgeleri, anıları ve yazışmaları araştırdı. Küçük defter 1863 ayaklanmasının gelişmesi hakkında basından yapılan birçok alıntıyı da içeriyordu.

Marks daha sonra bütün bu malzemeyi sistematik bir şekilde, konulara göre sınıflandırarak ve her konuyu kronolojik sıraya dizerek bir araya topları. Böylelikle iki el yazması taslak elde etti. Birisinin başlığı «Prusyalı Alçaklar»dı ve 1640'dan 1863'e kadar Prusya - Fransa ilişkilerinin kronolojik kayıtlarıydı. Broşürün aslını yazmaya oturduğu zaman hazırlık malzemesini ilk bölümün iki versiyonunun hazırlanmasında kullandı. İlk taslakta Orta Çağ'dan başlayarak 1892'ye kadar gidiyor, ikincisinde «Polonya, Prusya ve Rusya» başlıklı olanında ise, 1770'e kadar varıyordu. Bu taslak ötekinden daha iyi işlenmişti. Eserin 1863 Mayıs'ının sonundaki durumu buydu. 29 Mayıs'ta Engels'e «Ard arda yaptığım çabalara rağmen Polonya hikâyesini *bitiremedim*»[77] diye yazdı. Marks ve Engels'in broşürün tamamlanmasının çok uzun süreceğine kanaat getirmelerinden ve ayaklanmaya da herhangi bir yararı olacak kadar çabuk yayınlanamayacağından ötürü makaleyi yazmayı bıraktıkları anlşılıyor.

Bununla birlikte elimizdeki el yazmaları Marks'ın tasarısının tümünü ortaya çıkarmakla kalmıyor aynı zamanda yazmakta olduğu eserin geniş bir bölümünün muhtevasının belirlenmesine de yardımcı oluyor. «Prusyalı Alçaklar»ın el yazması taslakları ve ilk bölümün başlangıç versiyonları Prusya ve Çarlık Rusya'sının iki yüzyıllık bir dönem boyunca Polonya üzerindeki arazi ilhakı arzularını araştırmaktadır. Marks Prusya'nın teşhirine ve «Hohenzoller'lerin köhnemiş konaklarına saldırmaya»[78] ağırlık veriyordu. Broşür 1848 ihtilâlinden başlayarak Marks'ın Prusya gericilerini lânetlenmeleyi sürdürmesi ve bunu geliştirmesiydi.

Marks, Hohenzollern hanedanının Brandanburg kolunun yükselişini, adi fesatları, aldatmacaları, Prusya dükâlığının kontrolunu ihanet yoluyla Polonya'dan koparark arazisini genişletmesini ve krallık etiketini iliştirmesini göstererek resmetti. Polonya aristokratik cumhuriyeti çöktükçe eski vassal, bir uşağın alçaklığı ile eski süzereninden intikam almaktan ve her fırsatta avını dişlemek için fırsatı kaçırmayan bir çakal gibi davranmaktan kaçınmadı. Marks'ın el yazmaları çar-

(77) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30. S. 350.
(78) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 332.

lık Rusya'sı ve Avusturya ile yakın ittifak içerisinde, Polonya'nın 18. yüzyıl sonlarında üçe bölünmesinde, Prusya'nın oynadığı hain rolünü göstermektedir. Marks, Prusya'nın yükselmesinde Polonya'nın paylaşımına katılmasının tayin edici bir rol oynadığı inancındaydı. Prusya o zamandan başlayarak Polonya halkının her ayaklanmasında jandarma görevi gördü. Marks, Prusya'nın fetihlerini gerçekleştirmek için kullandığı alçakça ve vahşice metodların canlı bir resmini çizdi. Prusya militaristlerinin Polonya'nın paylaşılmasının başlangıcındaki davranışlarını şöyle tanımladı: «1771 başlarında Prusya Polonyasının her bölgesi işitilmedik bir yağma, tecavâz, alçaklık ve vahşet uygulayan Prusyalı saldırganlar tarafından istilâ edilmişti.»[79]

Marks, el yazmalarında, Hohenzollern'lerin Prusyası ve çarlık Rusyası'nın Polonya'ya karşı uyguladıkları siyaseti bir örnek olarak kullanarak başka milletleri birlikte esir etmelerinin ezenleri birbirlerine kenetlediğini ve güçlü olanın zayıf olanın kaderini önemli ölçüde tayin ederek karşılıklı bağımlılıklarını yoğunlaştırdığı düşüncesini işliyordu. Prusya krallarının Polonya toprağını ele geçirmekte çarlık Rusya'sına güvenmeleri gerçeğini Hohenzollern'lerin Rus çarına uşak gibi hizmet etmelerinin temel nedenlerinden birisi olarak görüyordu. Prusya'yı ve çarlık Rusya'sını bir arada tutan bir başka şey de Avrupa ihtilâlci hareketine, 18. yüzyıl sonlarının burjuva ihtilâline ve bunun Avrupa üzerinde uyandırdığı kurtarıcı etkiye karşı duydukları ortak nefretti. Hohenzollern'ler ve Romanof'lar Polonya halkının Polonya'nın bağımsızlığını yeniden kurmak isteğini her zaman ihtilâlci bir eğilimin ifadesi olarak görüyorlardı. «Jacobin savaşından bu yana... Prusya Polonya'yı Fransa'nın bir doğulu benzeri ve ihtilâlci bir volkan ağzı olarak görmüştür.»[80] Marks'ın el yazmalarına başından sonuna kadar hâkim olan bir başka düşünce de Prusya'nın kurulduğu günden beri Hohenzollern'lerin Polonya'ya karşı Almanya'nın gerçek çıkarları ile hiçbir ilgisi bulunmayan, aslında Almanya'nın çıkarları ile çatışan ve hem komşu Slav halklarına hem de Almanların kendilerine zarar veren bir siyaset izledikleridir. 1848-1849'da olduğu gibi Marks, Prusya monarşisinin Almanya'nın iktilâlci-demokratik yollardan birleştirilmesinin önündeki başlıca engel olduğunu ve monarşinin yıkılmasının Almanya'nın ihtilâlci gelişmesindeki ilk adım olacağı düşüncesini geliştiriyordu. Broşür üzerindeki çalışmasının doruğuna vardığı zaman Engels'e, «Polonya'nın

(79) **Marks ve Engels'in Gerici Prusyacılık Üzerine Yazıları,** İkinci Rusça Baskı, 1943, S. 18.

(80) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

varlığı Almanya için gerekli olduğundan ötürü, ama Polonya, Prusya devleti ile bir arada var olamayacağından ötürü, ikinci devletin yani Prusya'nın yeryüzünden silinmesi gerekiyor.»[81] diye yazmıştı.

Marks, çeşitli güçler arasında Polonya üzerinde kopan diplomatik mücadeleyi hem bu ülkelerin hem de Polonya'nın kendi içindeki sosyo-ekonomik ve siyasî gelişmenin çözümlemesi ile sıkı bir bağlantı içerisinde araştırıyordu. El yazmalarında Polonya toplumunun toplumsal yapısı ile millî kurtuluş hareketinin sınıf birleşimini inceledi. Prusya, Avusturya ve Rusya'nın izledikleri anti-Polonya siyasetinin, feodal ayrıcalıklarını koruduğu sürece millî bağımsızlığını bile feda etmeye hazır çürümüş Polonya aristokrasisinin desteğini aldığını gördü. Marks, Polonya aristokrasisi «*Polonya eşrafı*ndan ayırdedilmelidir. Eşraf Polonya'da, Avrupa devletlerinde burjuvazinin sahip olduğu statünün aynısına sahiptir.»[82] diyordu.

Marks, Polonya eşrafının başta gelen çevrelerinin ilerici ve o günün kurtarıcı düşüncelerini benimsemeye hazır olduğunu ve Polonya'nın bölünmesine karşı gösterdikleri direnişle ve ülke içinde siyasî ve toplumsal ilerlemenin önündeki engelleri ortadan kaldırma girişimleri ile Fransız burjuvá ihtilâlinin ülkülerini paylaştıklarını gösterdi. Bu noktadan hareketle 3 Mayıs 1791 anayasasını övgü ile karşıladı. Bu anayasa, vatansever Polonyalı güçlerin aristokrat kliğe karşı mücadelelerinin bir sonucuydu. Sınıfsal nedenlerden kaynaklanan sınırlılıklarına rağmen bu ihtilâlciler Polonya'nın kurtuluş mücadelesinde ve Tadeusz Kosciuzsko'nun 1794 ayaklanmasıyla başlayan yabancı baskısına karşı Polonya ayaklanmalarında önde gelen bir rol oynamaya devam ettiler.

Marks'ın Polonya üzerine el yazmaları millî mesele üzerinde bıraktığı teorik mirasın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu yazmalar aynı zamanda onun yaratıcı metodlarına daha yakından bir göz atabilmemizi sağlamakta ve ele aldığı alan ne olursa olsun ezilenlerin çıkarları ve proletarya hareketinin çıkarları için çalışmakta olduğunu göstermektedir.

LONDRA'DAKİ ALMAN İŞÇİLERİ EĞİTİM DERNEĞİ'NDE

Marks, 1860'larda Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde oldukça faal çalışıyordu. Kendisi ve Engels örgütten, 1850 yıllarında ör-

(81) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 334.
(82) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

güt, sekter unsurların etkisi altında olduğu sırada çekilmişlerdi. 1850' lerin sonlarında durum değişmiş ve Dernek'te Johann Eccarius, Friedrich Lessner ve önderliğin sekter hatalarını yenmeye ve Dernek'le İngiliz işçi sınıfı örgütleri ve öteki milliyetlerin proleter unsurları arasında daha yakın temaslar kurmaya çalışan diğer proleter ihtilâlcileri önde gelen bir rol oynamaya başlamışlardı. Bu nedenle Marks, Dernek'teki işine yeniden başlayabilme imkânını bulmuştu.

İşçileri enternasyonal dayanışma ruhu ile eğitmeye gayret etti ve onun inisiyatifi ile Dernek 1861 yılında Blanqui'nin tutuklanmasına karşı düzenlenen Fransız ve Alman işçilerinin ortak mitinginde bir protesto kararı çıkarttı.

Polonya ayaklanması sırasında Marks, Derneği Batı Avrupa İşçilerinin Polonya millî kurtuluş hareketini destekleyen bir ortak eylem merkezi haline getirmek için çok çalıştı. Öteki proleter ve demokratik göçmen çevreleri ile birlikte Dernek, İngiliz ve Fransız işçilerinin Polonya'nın savunulması için giriştikleri eylemlerde yer aldı ve Dernek temsilcileri Londra'da bu amaçla düzenlenen toplantı ve gösterilere, özellikle 22 Temmuz 1863'te St. James Hall'da düzenlenen gösterilere katıldılar

1863 Ekiminde Marks, Eğitim Derneği adına Polonya isyancılarına bağış toplanması için bir çağrı yazdı. Çağrı, Marks'ın, Polonya üzerine bitirilmemiş el yazmalarında dile getirdiği Polonya meselesinin Almanya için taşıdığı öneme ilişkin görüşlerinin bir özetiydi. Temel tezi şuydu: Bağımsız bir Polonya olmadıkça bağımsız ve birleşmiş bir Almanya olamaz.» Marks, Alman burjuvazisini «sersemce, salakça ve en ilgisiz bir şekilde kahraman bir halkın katledilmesini seyretmekle» suçladı ve Polonya'nın bağımsızlığı için mücadelenin proletaryanın özellikle Alman proletaryasının hayatî davası olduğunu vurguladı. «*Polonya'nın yeniden inşaası* proletaryanın bayrağına en büyük harflerle işlenmelidir.»[83]

Çağrı bir bildiri şeklinde yayınlanmış ve Kasım'ın ikinci yarısında İngiltere'deki Alman göçmenleri arasında dağıtılmıştı. Marks'ın talimatı üzerine işçiler arasında dağıtılması için Almanya'ya da 50 nüsha yollanmıştı.

Marks'ın Eğitim Derneği'ndeki faaliyetleri, proletarya hareketinin önde gelen temsilcileri ile olan bağlarını güçlendirmesine yardım etti. Artık yalnızca Alman göçmen işçiler arasında değil Derneğin sıkı

(83) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 15, S. 576 - 577.

bağlar kurduğu İngiliz ve Fransız işçi sınıfı hareketi çevrelerinde de büyük ölçüde tanınıyordu.

BİR DOSTUN ÖLÜMÜ

1853 yılı sonlarında Manchester'e gelen Wilhelm Wolff, Marks ve Engels'e işçi sınıfının örgütlenmesinde oldukça faal olarak yardım ediyordu. Marks'ın Polonya için yaptığı çağrıyı içtenliktle desteklemişti. 2 Aralık 1863'te Wolff, Jenny ve Marks'a, «İlk satırlarını okur okumaz bu çağrının bizim Arap'tan başka kimsenin olamayacağını anlamıştım.»[84] diye yazdı. Wollf çağrının Manchester'deki Alman göçmenleri arasında dağıtıllmasının göçmenlerin bazılarında henüz varolan milliyetçi tutumun yenilmesine yardımcı olacağına inanarak bildiriyi dağıtmak için elinden geleni yaptı.

Marks, Wolff'u, Engels'ten sonra en iyi arkadaşı olarak görürdü ve en önemli siyasî ve taktik meselelerde sürekli olarak ona danışırdı. Wolff da kendi payına Marks'ın partideki çalışmalarına ve siyasî çalışmalarına yardımcı olmak için gayret gösterirdi.

1860'larda Wolff sık sık ciddî hastalıklara yakalanıyordu, sağlığı Prusya hapisanelerindeki şartlardan ve göçmenliğin getirdiği yoksulluktan ötürü kötüleşmişti. Sonunun geldiğini hisseden Wolff 1863 Aralık ayı sonunda biriktirdiği az miktardaki parasının hemen hemen tamamını Marks'a ve ailesine bıraktığını bildiren bir vasiyetname hazırladı. Bu para Marks'ın, *Kapital*'in Birinci Cildi üzerindeki çalışmasını tamamlamasına çok yardımcı oldu.

3 Mayıs 1864'te Marks, ölmek üzere olan arkadaşını görmeye Manchester'e gitti. Komada olan Wolff kısa bir süre için şuurunu yeniden kazanır gibi oldu, Marks ve Engels'i tanıdığını anlatan belirtiler gösterdi, sonra kendini tekrar kaybetti. 9 Mayıs'ta öldü. Marks o zaman karısına şunları yazdı: «Onunla birlikte, birkaç dostumuzdan birini ve silâh arkadaşımızı kaybettik. O, kelimenin en yüce anlamında, bir insandı.»[85]

13 Mayıs'ta Wolff'un cenaze töreninde Marks, kısa bir söylev verdi. Öylesine üzüntülüydü ki konuşurken birkaç kere duraksamak zorunda kaldı.

---

(84) **Marks und Engels und die ersten proletarischen Revolutionare,** Dietz Verlag, Berlin, 1965, S. 206.

(85) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 30. S. 655.

Almanya'daki işçi sınıfı hareketlerinin canlanması, Alman işçilerinin güçlerini birleştirmek ve halkı ilgilendiren konularda bağımsız bir tavır takınmak istekleri Lassalle'ı siyasî bir işçi örgütü kurma yolunda ajitasyona girmeye sevketti. Alman işçi sınıfı hareketinin teorisyeni ve önderi olduğu iddiası ile hareketin programını ve taktiklerini formüle etmeye uğraştı.

Marks, Lassalle'ın platformunun ana noktalarını, Lassalle Almanya'daki kitle ajitasyonuna başlamazdan evvel Temmuz ve Ağustos 1862'de Londra'ya geldiği zaman öğrendi. Lassalle işçilerin toplumsal kurtuluşlarını, herkes için eşit oy hakkı ve devletin, yani Prusya Junkerlerinin devletin yardımıyla kurulacak üretici birlikleri aracılığıyla kazanmaya çalışmalarını savunuyordu. Bu program, işçi sınıfı için hiçbir ihtilâlci imkân vaadetmiyor ve işçiler arasında sosyalizme ihtilâlci sınıf mücadelesi olmaksızın erişilebileceğine dair hayaller yayıyordu. Londra'daki sohbetleri sırasında Marks bunun *Komünist Parti Manifestosu*'nda ortaya konulan ilkelerle çatıştığını Lassalle'a anlattı.

Lassalle'ın görüşlerinde orijinal olan hiçbir şey yoktu. Zira devlet Yardımıyla birlikler kurulması düşüncesi Fransız Katolik sosyalizminin ideologlarından Philippe Buchez ve küçük burjuva sosyalisti Louis Blanc ve ötekiler tarafından 1840'larda ortaya atılmıştı. Lassalle herkes için eşit oy hakkı talebini Chartistlerden, İngiltere ve Almanya arasındaki farkı gözününe almaksızın aktarmıştı. Marks, Almanya gibi hâkim nüfusu köylü olan ve siyasî bilinci henüz düşük bir işçi sınıfına sahip bulunan bir ülkede bu talebin, Bonapartistlerin 1851 darbesinde kullandıkları gibi pekalâ karşı-ihtilâlci güçler tarafından kullanılabileceğini söyledi. Elbetteki Marks'ın karşı çıktığı şey herkes için eşit oy hakkı değil, bunun Lassalle tarafından işçi sınıfının tek ve biricik kurtuluş yolu olarak ısrarla ileri sürülmesiydi.

Marks, Lassalle'ı işçi sınıfının Almanya'daki geçmiş mücadelesiyle, 1848 ihtilâlinin gelenekleriyle ve Komünist Lig'le olan sürekli bağlantısını görmezlikten geldiği için de eleştirdi. Lassalle'ın kendisini mümkün olduğu kadar parlak göstermek için gösterdiği aşırı arzudan ve giriştiği sürekli çabalardan da hoşlanmadı. «Kendisini gördüğüm yıldan bu yana bayağı kafayı oynatmış» diye yazmıştı Marks, Engels'e, Lassalle'a olan konuşmaları hakkında. «Artık yalnızca en büyük bilgin, en derin düşünür ve en parlak araştırmacı olduğuna değil, Don Juan ve ihtilâlci Kardinal Richelieu olduğuna da inanıyor.»[86] Lassalle. Jenny

(86) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 258.

üzerinde de oldukça hoşnutsuzluk uyandırdı, Jenny onun megalomaniasından ve çevresinde dalkavuk ve şakşakçılar toplanması eğiliminden alayla söz ediyordu: «Bir bilgin, düşünür, şair ve siyasetçi olarak kazanmış olduğu ünün ağırlığı altında ezilmişti neredeyse.»[67]

Bu görüşmenin hemen ardından Marks, Lassalle ile bütün bağlarını kopardı. Kugellmann'a 23 Şubat 1865'te yazdığı bir mektupta bunun nedenlerini aşağıdaki şekilde sıralıyordu: «Ajitasyona giriştiği zaman aramızdaki ilişkiler soğumuştu: 1) Çünkü kendisiyle övünme ve böbürlenmelerine, benden ve başkalarının yazılarından aldıklarını sanki kendisinin eseriymiş gibi göstermeyi de ekliyordu, 2) çünkü *siyasî* taktiklerini *şiddetle eleştirmiştim*, 3) çünkü daha ajitasyonuna başlamazdan *evvel* ona burada, Londra'da bir *'Prusya Devleti'* işine doğrudan *sosyalist* müdahalesinin saçma olacağını ispat etmiştim. Bana yazdığı 1848'den 1863'e kadar) mektuplarında, kişisel konuşmalarımızda da olduğu gibi, her zaman temsil ettiği partinin bir yandaşı olduğunu açıklamıştı. ama Londra'da (1862 sonunda) artık oyununu *benimle* birlikte oynayamayacağına kani olur olmaz bana ve eski partiye 'işçi diktatörü' diyerek *karşı* geldi.»[66]

Ancak Lassalle ile ayrıldıktan sonra bile Marks, onun faaliyetlerini yakından izledi. 1863 yılında Lassalle'ın başında bulunduğu Genel Alman İşçileri Birliği kurulduğunda Marks bunu Almanya'daki bağımsız işçi hareketinin dirilişi ve işçilerin, proletaryanın yükümlülüklerini kooperatif toplulukları, borç ve tasarruf bankalarıyla sınırlamaya uğraşan Schulze-Delitzch gibi liberallerin vesayetinden kurtulmalarında önemli bir adım olarak gördü. Marks, «Lassalle Almanya'daki işçi hareketini onbeş yıl süren bir uyuşukluktan sonra uyandırdı; bu, onun hizmetlerini ölümsüz kılacak.»[69] diye yazdı. Alman proletaryasının siyasî birliği için yapılan mücadelenin olumlu rolünü göz önüne alan Marks ve Engels, Lassalle'ın hatalı dogmalarına ve taktiklerine o an için açıkça saldırmaktan kaçındılar.

Ancak Genel Alman İşçileri Birliği'nin Lassalle'ın önderliği altında sekter ve reformist bir örgüt olarak işlediğinden tamamen emindiler. Lassalle'ı devlet yardımıyla üretim birlikleri kurma ve siyasî tedavinin tek yöntemi olarak herkes için eşit oy hakkı üzerindeki dogmaları Birlik tarafından temel ilkeler olarak kabul edilmişti. Lassalle işçilerin ücretlerinin belirli bir asgarinin üzerine (demir ücret kanunu) çıka-

(67) **Marks ve Engels'ten Anılar.** S. 234.
(66) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 167.
(89) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 213.

mayacağı şeklindeki bayağı görüşü savunuyor ve işçi sınıfının ekonomik durumunu geliştirme mücadelesinin önemini inkâr ediyordu. Bu yüzden Birlik başlangıçta sendikalar kurulmasını ve grevlere girişmeyi reddediyordu. Köylülüğü gerici bir sınıf olarak gören Lassalle'ın etkisi altında Birlik, köylü kitlelerinin sömürücü sistemden kurtuluş mücadelesine katılmayı tamamen bir yana bıraktı ve feodal kalıntıların ortadan kaldırılmasını talebetmedi. Birliğin önderleri dışarıdaki proleter örgütleriyle enternasyonal bağlar kurulmasını reddederek milliyetçi bir eğilim gösterdiler. Birliğin örgütsel yapısı Lassalle'ın diktatörce yöntemlerinin benzeriydi ve işçi sınıfı hareketinin demokratik ilkeleri ile çatışma halindeydi. Başkan —Lassalle'ın kendisi— öylesine geniş yetkilerle donanmıştı ki Birliğin işlerini tek başına ve hemen hemen denetimden tamamen uzak olarak yürütebiliyordu. Lassalle her bakımdan, Birliğe başkanın kişiliğine tapınmayı yerleştiriyordu.

Marks ve Engels, Lassalle'ın taktiklerindeki en büyük sakatlığın işçi örgütünü hâkim Junker çevreleri ile tehlikeli bir flört yoluna sokması olduğuna inanıyorlardı. Lassalle'ın sömürücü sınıflara saldırısı tek yanlıydı: burjuva liberallerine (ilericilere) saldırıyordu —kendi içinde çok önemli bir vakıa— ama Bismarck hükümetine ve Junkerlere karşı döğüşmüyordu. Tersine işçi sınıfını bu güçlerle burjuvaziye karşı ittifaka yöneltiyordu.

O sıralar Marks ve Engels, Lassalle'ın Bismarck'la gizli bir haberleşme içinde olduğunu, onunla birkaç kere görüştüğünü ve ikisinin gizli bir anlaşma yaptıklarını bilmiyorlardı. Lassalle, Bismarck'a Progressitlerle mücadelesinde işçi örgütünün kendisine yardım edeceğine ve Bismarck'ın Almanya'nın birleştirilmesi planlarını destekleyeceğine söz vermiş ve bunun karşılığında herkes için eşit oy hakkı sağlanacağına ve üretici birlikleri kurulmasına yardımcı olunacağına dair söz almıştı. Ancak Marks, Lassalle'ın söylediği şeylerden onun Prusya hükümetinin temsilcileri ile temasta olduğunu çıkarmıştı. 1865 Ocağında Lassalle'ın ölümünden sonra —31 Ağustos 1864'te bir düelloda öldürülmüştü— Marks ve Engels, onun Bismarck'la olan flörtlerinin, kuşkulandıklarından çok daha ileri gittiğini ve Lassalle'ın Prusya hükümetinin başına Schleswig-Holstein'in ilhakında Derneğin kendisine yardım edeceğine söz verdiğini öğrendiler. Bismarck'la olan ilişkilerinin ayrıntılarının on yıllarca sonra açıklanmasına rağmen onun davranışını işçi sınıfına ihanet olarak nitelemelerinin nedeni budur.

Marks ve Engels, Lassalle'a yönelttikleri eleştirilerini Alman işçi hareketinin bütünü bir yana Genel Alman İşçileri Birliği ile bile özdeş-

leştirmediler. Birlik içindeki sağlam unsurlarla, ihtilâl davasına sadık kalan işçiler aracılığı ile birliğin programını ,taktiklerini ve örgütlenme ilkelerini değiştirmeyi başaracaklarını ve bunu militan bir işçi sınıfı örgütüne dönüştürebileceklerini umdular. Almanya'dan gelen haberler, Birliğin içinde ve dışında özellikle Rhine eyâletindeki proletarya arasında böylesine ihtilâlci güçlerin mevcut olduğunu gösteriyordu. Lassalle ve takipçileri ileri işçiler arasında Komünist Lig'in ve Lig'in önderleri Marks ve Engels'in anılarının izlerini silmeyi başaramamışlardı. 1864 baharında Rhine eyâletine bağlı Kondsdorf kentinde Birliğin kuruluş yıldönümü kutlamaları sırasında toplantıda hazır bulunanlar onların isimlerini yüksek sesle bağırdılar. 1864 yazında Prusyalı yöneticilerin yoketme hareketinden kaçmak için Londra'ya gelen Solingenli iki işçi Rhine Eyâletindeki işçilerin Marks ve Engels'in fikirlerine sadık kaldıklarını söylediler.

Marks ve Engels, Birlik içindeki silâh arkadaşlarına ve özellikle 1862 yılında memlekete dönen ve onlara Almanya'daki işçi sınıfının durumu hakkında düzenli olarak haber veren Wilhelm Liebckneth'e büyük umutlar bağlamışlardı. Marks ve Engels, Liebckneth'e bilimsel komünizm düşüncesini yayması için talimatlar verdiler zira bu düşüncelerin yayılmasının Lassalle'ın küçük burjuva sosyalizminin etkilerinin yenilmesinde onun sekter ve reformist taktiklerinin teşhir edilmesinde ve Alman işçi harcketinde —Lassalle'cılığın karşısında— bir ihtilâlci kanat oluşturulmasında en iyi yol olduğuna inanıyorlardı.

ENTERNASYONAL'E DOĞRU

1850'lerin sonlarındaki ve 1860'ların başlarındaki yeni ihtilâlci kabarma enternasyonal işçi sınıfı hareketi içindeki gözle görülür bir başarı ile belirlenmişti. İşçi grevleri muazzam boyutlara bürünmüştü. Birçok ülkede karşılıklı yardım derneklerinden sendikalara ve Genel Alman İşçileri Birliği gibi siyasî derneklere kadar varan işçi örgütleri kuruldu. İşçi sınıfı bağımsız bir tutum takınma isteği göstererek içerideki ve dışarıdaki olaylar karşısında azimli bir tepki gösterdi. Proletarya kitlelerinin faaliyetleri işçi sınıfının kendi bileşiminde meydana gelen değişikliklerle belirleniyordu. İşçi sınıfı yalnızca sayısal olarak artmakla kalmamış aynı zamanda işçi sınıfının yapısı da değişmişti. Sanayi ihtilâlindeki ilerlemenin sonucu olarak geniş ölçekli sanayide çalışan işçiler Komünist Lig zamanında mevcut olan yarı-zanatkâr işçilere kıyasla gittikçe

çoğalan bir kesimi oluşturuyorlardı. İşçi sınıfının rolü, daha yeni yeni belirmekte olduğu ülkelerde de artıyordu.

İşçi sınıfı hareketinin gelişmesi enternasyonal proletaryanın birliğini âcil bir yükümlülük haline getirdi. İşçiler arasında enternasyonal bağlar kurulması için içgüdüsel bir istek vardı. Bir enternasyonal işçi sınıfı örgütünün kurulması düşüncesi hayli mesafe katetmiş ve epey destek görmüştü. Bu doğrultudaki pratik adımlara yukarıda adı anılan, Londra'da 22 Temmuz 1863'te Polonya isyancıları ile dayanışma için yapılan toplantı bir itilim vermişti. Bu toplantının ardından İngiliz ve Fransız işçileri böyle bir birlik kurmak için hazırlıklar yapmak üzere bir örgütlenme komitesi kurdular.

Bununla birlikte enternasyonal bir ihtilâlci proleter kitle örgütünün kurulması için işçilerin içgüdüsel birlik isteklerinden başka şeylere de ihtiyaç vardı. İşçilerin güçlerinin birleştirilmesi için bir ideolojik temel de gerekliydi ve bu ancak bütün ülkelerin işçi sınıflarının temel çıkarlarının bilimsel ifadesi olan bilimsel ihtilâlci teoriyle sağlanabilirdi. 1860 yıllarında işçilerinin çoğunun burjuva ideolojisinin ve Marks öncesi utopyacı sosyalizmin etkisi altında bulunduğu bir vakıa olmasına rağmen işçi sınıfı hareketi Marksist fikirleri kerte kerte benimsemek için yeterince olgunlaşmış durumdaydı. Marks'ın teorisi işçiler arasındaki burjuva ve küçük burjuva etkilerinin işçilerin ideolojik kafa karışıklığının, sekter tecrit olmuşluklarının ve milliyetçiliklerinin yenilmesi için gerekli aracı sağladı.

1848 - 1849 ihtilâlinin başında Marks ve Engels proleter enternasyonalizminin bilimsel temelini getirmişler ve Komünist Lig'i kurarak gelecekteki geniş enternasyonal proleter örgütünün prototipini yaratmışlardı. Bunun öncü çekirdeğini oluşturacak ihtilâlci kadroları ortaya çıkartmışlardı. Gericilik döneminde ve özellikle proleter ve demokratik hareketlerin kabarması döneminde Marks, proleter güçlerini bilimsel komünizm bayrağı altında toplamak için yoğun mücadele verdi. Bu yıllarda basında çıkan yazıları işçi sınıfı hareketinin önde gelen savaşçıları arasında ihtilâlci görüşlerin şekillenmesine ve onların proleter enternasyonalizmi ruhuyla eğitilmelerine ve birlik arzularının yoğunlaşmasına yardım etti.

Marks'ın 1860'ların başlarında Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde yer alması, Blanqui'yi savunan demeçleri, Polonya millî kurtuluş hareketi ile ve Zencilerin köleliğine karşı savaşanlarla dayanışmanın ifadesi olan İngiliz işçilerince düzenlenen toplantılara katılması ve desteklenmesi, Genel Alman İşçileri Birliği'nin önde gelen ihti-

lâlci unsurlarıyla kurduğu temaslar; bu pratik faaliyetlerinin tümünü de bütün ülkelerin proletaryasının enternasyonal dayanışmasını hızlandırdı. Marks'ın çeşitli ülkelerin işçi sınıfı hareketlerinin temsilcileri ile olan temasları işçilerin ortak enternasyonal mücadele içine çekilmelerine yardımcı oldu.

Marks'ın ve mücadele arkadaşlarının teorik ve pratik çalışmaları ve bilimsel komünizm ve proleter enternasyonalizmi düşüncelerini yaymak, bir proleter partisi kurmak için gösterdikleri çabalar Enternasyonal İşçi Birliği'nin (Enternasyonal) ideolojik temellerinin atılmasında tayin edici rolü oynadı.

Marks, işçi sınıfına kapitalist sisteme karşı verdiği kavgasında teorik silâhı sağlamaya çalışırken bütün vaktini temel eseri olan *Kapital*'in yazılmasına verdi.

KAPİTAL — MARKS'IN TEMEL ESERİ

Kapital *bizim kılıcımız, bizim kalkanımız, bizim saldırı ve savunma silâhımızdır.*

Johann Philipp Becker

EKONOMİ POLİTİĞİN ELEŞTİRİSİNE KATKI'NIN İKİNCİ KISMI ÜZERİNDEKİ ÇALIŞMA

Marks *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın birinci kısmını 1859 Ocağında yayımcıya gönderdikten sonra hemen ikinci kısmı, ekonomi politik üzerine yazmayı tasarladığı eserinin birinci bölümünü —«Sermaye Üzerine»— tamamlayacak olan kısmı hazırlamaya koyuldu. 1857 -1958 elyazmasını temel alarak en önce bu bölümün ayrıntılı bir planını çıkardı.

Bunun birinci kısmı sermayenin üretilme sürecini, ikinci kısmı ise sermayenin dolaşımını gösterecekti. Üçüncü kısmın başlığı «Sermaye ve Kâr» idi. Planın sonuncu kısmı «Varia» başlığını taşıyordu ve tarım, toprak mülkiyeti ve sermayeyi ele alacaktı. Burada toprak rantı teorisini de sergilemeyi düşünmüş olmalıdır.

Marks, *Katkı*'nın ikinci kısmını hazırlamasının kısa bir zaman alacağını ve bunun ilk kısmın yayınlanmasının hemen ardından çıkacağını umuyordu. Ama, diyor Engels, ilk kısının yayınlanmasından epey sonra Marks, ikinci ve daha sonraki kısımlardaki başlıca fikirleri işlemek için gereken bütün ayrıntılar üzerinde henüz berrak bir düşünceye sahip bulunmadığını hissetmeye başladı. Konuyu baskıya vermezden önce bütün meselelerin yeni baştan incelenmesinin gerekliliği ortaya çıktı. Bu yüzden Marks, British Museum'un kitaplıkları üzerine yeni bir atağa kalkıştı. Bir kere daha yeni malzemeleri elden geçirdi. Başka

eserlerin yanısıra Engels'in *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*'nu bir kere daha okudu ve 1855 - 1859 yılları arasındaki fabrika haberlerini dikkatle inceledi.

Bu yoğun ve verimli araştırma 1860 başlarından 1861 ortalarına kadar kesintiye uğradı. Bunun esas nedeni Marks'ın Vogt hakkındaki broşürü üzerindeki çalışmasıydı.

1861 - 1863 EKONOMİK EL YAZMASI

1861 yazına kadar Marks kendisini tekrardan ekonomik araştırmaları üzerine veremedi. Kendisinin «bir at»[1] gibi çalıştığını söylüyordu. Araştırmalarını bazen hiç bitmeyen «ev dertleri»,[2] aile fertleri arasındaki hastalıklar ve aşırı yokluk ve sefaletin öteki sonuçları yüzünden haftalar boyu kesmek zorunda kalıyordu.

1861 Ağustos'undan 1863 Temmuz'una kadar 23 defterden oluşan, aşağı yukarı 200 forma tutan hacimli bir elyazması ortaya çıkarttı: *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı.* İlk kısmın pratikteki devamı buydu işte. Gerçekte bu, *Kapital*'in bütününün 1857 - 1858 elyazmasından sonraki ikinci versiyonudur.

18 Haziran 1826'de Marks, Engels'e şunu bildirdi: «Bu cildi genişletiyorum zira bu Alman köpekleri kitapların değerini yalnız hacimleri ile ölçebiliyorlar.»[3] Ancak 1861 - 1863 elyazmasının geniş boyutlarının tek nedeni olarak bunu görmek yanlış olur. Bunun nedeni daha çok Marks'ın tasarısının büyüklüğü ve başlangıçta bir tek ama önemli bir bölüm yazmak için toparladığı gerçekten büyük miktardaki malzemeydi.

El yazması sermayenin üretimi genel meselesinin en önemli yanlarını ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır: paranın sermayeye çevrilmesi, mutlak artı-değer, nisbi artı-değer, emeğin sermayeye şeklen ve gerçekten bağlı oluşu, işbirliği ,işbölümü, makinalar ve makinaların kapitalist kullanımlarının sonuçları, artı-değerin yeniden sermayeye çevrilmesi (sermaye birikimi) ve ilkel sermaye birikimi. Bu yüzden elyazmasının *Kapital*'in ilerideki Birinci Cildinde ele alınacak meseleleri yansıttığını ve Engels'in koyduğu gibi «o günden bu güne kalan tek taslak»[4]ı oluşturduğunu görürüz.

---

(1) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 252.
(2) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 226.
(3) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 128.
(4) Karl Marks, **Kapital**, C. II, Moskova, 1971, S. 2.

Elyazmasının bazı defterleri, paranın kapitalist yeniden üretim süreci içindeki hareketi, yeniden üretim (esas olarak basit yeniden üretim) artı-değer ve kâr, kârın ortalama kâra çevrilmesi, istikraz ve ticarî sermaye, ticarî kâr, kapitalist üretimin ilerlemesi ile kâr oranının düşme eğilimi gibi Kapital'in İkinci ve Üçüncü Ciltlerine ilişkin konuları ele almaktadır.

Marks, elyazması üzerine çalışırken bütün tasarımını yeniden düzene soktu ve 1862 sonundan itibaren eserinin ikinci kısmını (1859'da yayınlanan) *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın doğrudan devamı olarak değil de *Kapital* başlığı ve *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* alt başlığı ile bağımsız bir eser olarak yayınlama tasarımını kaba hatlarıyla ortaya koydu. 28. Aralık 1862 tarihinde Kugelmann'a yazdığı mektup o sıralar kitabın el yazmasının aslında tamamlanmış olduğunu kabul ettiğini göstermektedir. Kitap «ekonomi politiğin ilkeleri»ni ortaya koyuyor ve Marks'ın kendisine göre, birinci kısımla bir arada, ekonomi politiğin daha somut ilişkileri ele alacak olan daha sonraki kesimlerinin işlenilmesini kolaylaştıracak teorik özü oluşturuyordu. Marks aynı mektupta el yazmasının temiz bir kopyasını çıkarmak ve yayın için son rötuşları yapmak niyetinde olduğunu dile getirmektedir.

Aslında el yazması yalnızca temize çekilerek rötuşlanmakla kalmamış yeni malzemeler eklenerek genişletilmişti de. 1863'ün ilk yarısında Marks, üretimin teknik gelişmesi ve üretimin teknolojisi tarihine, sanayi ihtilâlinin karakterine ve ayırdedici özelliklerine ve bunun işçi sınıfının durumuna ve mücadelesine yaptığı etkiye ilişkin araştırmasına daha da derinlik kazandırmak için büyük bir çaba harcadı. British Museum'da ekonomi politik tarihi üzerine eserler okuyarak gene saatler geçirdi.

Marks eserini daha önce yayınlayamadı, çünkü hastaydı. Bir arkadaşı olan Bertha Markheim'e 6 Temmuz 1863 tarihinde Jenny şöyle diyordu: «Bu ilkbahar sevgili Karl'ım karaciğerinden çok rahatsızdı; ama kitap bütün engellere rağmen dev adımlarla tamamlanmaya doğru gidiyor. Eğer 20 - 30 forma tutacak şekilde tasarlamış olduğu ilk planını korumuş olsaydı daha erken bile bitebilirdi. Ama Almanlar artık yalnızca 'kalın kitaplar'a inandıklarından ve daha sade ve yoğun, ve yüzeysel olan herşeyden arındırılmış şeyler artık paralı adamlar için bir şey ifade etmediğinden Karl kitabına daha çok tarihî malzeme ekledi ve şimdi ortaya Alman toprağının üzerine bir bomba gibi düşecek olan 50 formalık bir cilt çıktı.»[5]

(5) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

Marks'ın kendisinin «kaba bir çalışma» olarak nitelediği ve içinde «herşeyi gözden geçirdiği hattâ *tarihî* kısmı da oldukça bilinmeyen malzemeden derlemek»[6] zorunda kaldığı 1861 - 1863 elyazmasının büyük bir bölümünü burjuva ekonomi görüşlerinin tarihî - eleştirisel bir çözümlemesi oluşturur.

1863 - 1865 EKONOMİK ELYAZMASI

1863 Ağustos'undan itibaren Marks, esas olarak ekonomik araştırmasının 1861 - 1863 el yazmalarının yirmi üç defterinde yeterince derinliğine formüle edilmemiş olan bölümlerini, yani sermayenin dolaşımı ve artı-değerin dönüşmüş şekilleri ile ilgili meseleleri incelemeye başladı. Başka bir deyişle *Kapital*'in daha sonra çıkan İkinci ve Üçüncü Ciltlerindeki meseleler üzerine eğildi. Şartlar izin verdiği ölçüde yeni elyazmalarını, yeni kaynaklar ve yeni yazılar üzerindeki yoğun bir incelemeyle birleştirerek sürdürdü. Şimdi dikkatini Fransız kaynaklarına, Japonya hakkındaki yeni verilere ve Alman tarımsal-kimyacıları Liebig ve Schönbein'in eserlerine çevirmişti.

Bununla birlikte çalışmalarında bu dönemde de kesintiler oldu. Yeniden ciddî bir şekilde hastalandı. 1863 Aralığının ve 1864 Ocak ve Şubat'ının hemen hemen tümünü Almanya ve Hollanda'da kişisel işlerini halletmekle geçirdi. Enternasyonal İşçi Birliği 1864 Eylül'ünde kurulmuştu ve pratik faaliyetler bütün zamanını alıyordu, zira «bütün Birliği yönetmek»[7] zorundaydı. Enternasyonal'deki çalışması onu ekonomi politik üzerindeki çalışmalarından tabiî olarak kopardı ve yazılarının tamamlanmasını kaçınılmaz olarak geciktirdi.

Marks için ihtilâlci bilim ve işçi sınıfı hareketinin çıkarları herşeyin üzerindeydi ve öteki âcil işlerden ayırabildiği her anını *Kapital*'e adıyordu. Sağlığı biraz düzeldiğinde eserini mümkün olduğu kadar çabuk tamamlayabilmek için gece gündüz çalıştı. Araştırmaları sırasında, şaka yollu, İngiliz fabrika sahiplerinin («fabrika köpekleri») 1848 - 1850 yılları arasında işçilere zorla uygulattıkları «kaydırma sistemi»ni uyguladığını söylüyordu. «Gündüzleri müzeye gidiyor, geceleri de yazılarımı yazıyordum.»[8]

31 Temmuz 1865'te Marks, Engels'e *Kapital*'in teorik kısmını (ilk

(6) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 30, S. 368.
(7) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 533.
(8) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 178.

üç kitap) tamamlamak için yazılacak yalnızca üç bölüm kaldığını haber verdi. İlk kitap yayıncılara gönderilebilirdi ama Marks bütün eseri tek elde çıkartmak istediğinden böyle yapmadı.

Bunun da ötesinde *Kapital*'i basmaya razı olan yayımcı Hamburglu Otto Meissner ile yapılan anlaşmaya göre eserin 60 formayı geçmemesi gerekiyordu. Bu yüzden Marks, kendisine tanınan alan içerisinde her kısmı dengeli ve oranlı bir şekilde sergileyebilmek için «ne kadar ekleyip ne kadar çıkaracağını öğrenmek»[9] üzere elyazmasının bütününün tamamlanmasının mutlaka gerekli olduğuna kanaat getirmişti.

Kahramanca çabaları ve büyük kararlılığı sayesinde *Kapital*'in bütününün el yazması 1865 Aralık ayı sonunda hazırdı. Öylesine geniş olmuştu ki toprak rantı üzerindeki bölümü tek başına bir kitap olabilirdi.

BASKIYA HAZIRLIK VE *KAPİTAL*'İN BİRİNCİ CİLDİNİN YAYINLANMASI

1 Ocak 1866'da Engel'sin tavsiyesi üzerine Marks, kitabının bütününü değil yalnızca sermayenin üretimi ile ilgili olan birinci kitabı baskıya hazırlamaya başladı. Bunu büyük bir doygunluk içerisinde ve gerçek bir heyecan ile yaptı. «Bu kadar doğum sancısından sonra çocuğu yalayıp temizlemek bir zevk»[10] oluyordu. Gerçekte ise gene kitabın bir başka versiyonunu çıkarıyordu. Bu noktada sağlığı tekrardan bozuldu. 1866 Nisan'ında Karl Liebckneth'in evi Ernestein'e yazdığı bir mektupta Jenny şunları anlatıyordu: «O zamandan beri az çok iyi olan Karl yılbaşında kitabını temize çekmeye başladı. Oldukça iyi gidiyordu ve bu kadar uzun, sıkıntılı, heyecanlı, hemen hemen umutsuzca bir bekleyişten sonra el yazmasının böylesine gurur verici büyük boyutlara ulaşmasını nasıl sessiz bir doygunlukla seyrettiğimi sana anlatamam; ama Ocağın sonunda aniden Karl'ın o lânet olası eski hastalığının belirtileri bir kere daha ortaya çıktı.»[11]

İki aydan fazla bir zaman yataktan çıkamadı ama «gündüzleri sadece kısa aralıklar vererek çalışmasını»[12] azimle sürdürdü. Böylelikle «İş-günü» üzerine olan bölümün tarihî kısmını genişletti.

Marks kendisini, içindeki gerekli bilgilerin sabırla seçilip ayıklana-

(9) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 134.
(10) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 179.
(11) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(12) **Lettres sur «Le Capital»**, Paris Editions Sociales, 1964, S. 150.

bileceği bütün belgeleri gözden geçirmeye ve yayınlanmış olan bütün eserleri dikkate almaya mecbur hissetti. 1866 yılının son günlerinde Engels'ten James Edwin Th. Rogers'in *İngiltere'de Tarımın ve Fiyatların Tarihi* başlıklı kitabını, bulabildiği kadar çabuk bularak kendisine göndermesini istedi. «Bu kitabı baştan sona kadar gözden geçirmem gerekiyor ve bölümlerden birinde onun için bir de boş yer bıraktım. Bir süre önce yayınlanmış olmasına rağmen hâlâ kitaplığa gelmedi.»[13] 1866 Şubat'ında Marks, Engels'ten John Watts'ın, fabrika haberlerinden birinde sözü edilen *Sendikalar ve Grevler. Makinalar. Kooperatif Toplulukları* başlıklı kitabını bulmakta kendisine yardımcı olmasını istedi. 1866 yılı boyunca Marks Parlamento Tutanaklarına, İngiliz sanayiinde kadın ve çocuk emeğinin kullanımına ve İngiliz proletaryasının hayat şartlarına ilişkin resmî raporlara tekrar tekrar göz attı. 2 Nisan 1867'ye kadar kendisine zerre kadar vakit ayırmaksızın çalıştı, ve 2 Nisan 1867'de Engels'e kitabın hazır olduğunu ve Hamburg'daki yayıncıya iletilmesi için birisine verebileceğini bildirdi. 10 Nisan'da Londra'dan ayrılarak 12 Nisan'da öğle vakti Hamburg'a vardı. Güç bir vapur yolculuğu yaptı ama gönüllü olarak kendisini okuma odasına hapsettiğinden havaya hiç aldırmadı ve doğrusu epey «eğlendi.» Meissner ile karşılaştığında Meissner'in elinde yeteri kadar baskıcı ve tecrübeli tashihciler bulunmadığı ortaya çıktı, o zaman kitabın Leipzig'de Otto Wigand tarafından basılmasına karar verildi. Baskıcılar kitabın üzerinde 29 Nisan 1867'de çalışmaya başladılar.

Marks, Hamburg'dan Hannover'e 1862'den beri yazıştığı ama bir türlü şahsen görüşme fırsatı bulamadığı arkadaşı Ludwig Kugelmann'ı görmeye gitti. Kendisini mümkün olan en sıcak sevgi ile karşıladılar. Misafir ve ev sahipleri paylaştıkları birçok ortak şeyleri olduğunu gördüler ve birbirlerinden hoşlandılar. Kugelmann'ın eşi Gertrud, Marks'ın «huysuz bir ihtilâlci» olacağını sanıyordu ama onun «sevimli, iyi huylu, konuştuğu sıcak Rhine şivesi kendisine hemen memleketini hatırlatan bir centilmen» olduğunu görünce çok şaşırdı. «Genç siyah gözleri ona bir tutam gri perçemin altından gülümsüyordu... Marks gösterişsiz ve cana yakındı... Herşeyle ilgileniyor ve ilgisini çeken bir kimse ya da canlı bir hareket olduğunda monoklunu gözüne takıyor ve söz konusu kimseyi dostça bir ilgi ile izliyordu.»[14]

Marks, Kugelmann'ların evinde hemen hemen bir ay kadar geçirdi ve kitabının ilk sayfa tashihlerini orada okudu.

---

(13) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 269.
(14) **Marks ve Engels'ten Anılar**, S. 274.

Engels sayfa tashihlerine karşı derin bir ilgi gösterdi, Marks da okuması için onları kendisine gönderdi. Basılmış olan 36 kadar formayı okuduktan sonra Engels, arkadaşını en muğlak ekonomik meseleleri en basit ve en açık terimlerle ortaya getirmesindeki rahatlıktan ötürü yürekten kutladı.[15] Marks'a, diyalektik olarak zaten ortaya serilmiş bulunan değerin formunun gelişmesini tarihî örneklerle destekleyerek daha ayrıntılı olarak tarif etmesini tavsiye etti. O, «bu oldukça soyut incelemenin düşünce çizgisinin daha kısa ara bölümler ve ayrı ayrı ara başlıklarla berraklaştırılması gerektiği»[16]ne inanıyordu. Kugelmann da Marks'a aynı şeyi yapmasını tavsiye etti.

Marks da söylenilenleri hemen yerine getirdi. 22 Haziran'da Engels'e: «*Değerin formuna* gelince, bu bakımdan da diyalektik olarak davranmak için senin tavsiyelerini hem izledim hem de *izlemedim.* Yani şunu demek istiyorum, 1) aynı şeyi mümkün olduğu kadar basit ve öğretici bir şekilde tanımladığım bir *ek* yazdım ve 2) senin tavsiyeni tutarak gelişmedeki her basamağı *ayrı ayrı başlıklarla* §§ (paragraf işaretleri) gibi şeylerle böldüm.»[17]

Marks'ın Engels'e 16 Ağustos 1867'de saat 14:00'de yazdığı mektup çarpıcı bir tarihî belgedir. Mektupta şöyle yazıyordu:

«Sevgili Fred,

«Kitabın son formasını (49.) düzeltmeyi şu an bitirdim, Ek —*değerin formu*— küçük baskı harfleriyle 1 1/4 forma tutuyor.

«Önsöz de keza, dün düzeltilmiş olarak gönderildi. Böylece *bu bölüm bitmiş oluyor.* Bunun olabilmesi *senin* sayendedir. Benim için yaptığın fedakârlıklar olmasaydı, bu üç ciltlik korkunç işi yapamazdım. Seni şükranla kucaklarım!»[18]

Arkasında yirmi beş yıllık adanmış emek ve ısrarlı araştırma bırakmıştı. Gerçek bir arkadaşın fedakârlığı ile kendisinden desteğini ve yardımını hiçbir zaman esirgememiş olan Engels'e yürekten duygularını ve en dokunaklı sözlerle şükranını ifade etmesi çok tabiîydi.

Marks'ın kendisinin de koyduğu gibi *Kapital,* Marks'ın onun için «sağlığı[nı - ç.], aile[sini - ç.] ve mutlulu[ğunu - ç.] feda»[19] ettiği kitaptır. Jenny: «Başka pek az kitap bunun kadar güç şartlar altında yazılmıştır ve ben sonsuz ölçüde sessiz endişeyi, sıkıntıyı ve acıyı açığa vu-

(15) **Lettres sur «Le Capital»,** S. 172.
(16) Marks, Engels **Werke,** Bd. 31, S. 303.
(17) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 188.
(18) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** SS. 191 - 192.
(19) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 185.

ran bu kitabın gizli yanlarının hikâyesini yazabilirim. Yeter ki işçiler yalnızca onlar ve onların çıkarları için yazılmış bulunan bu kitabın tamamlanması için gerekmiş olan fedakârlık hakkında bir fikir sahibi olsunlar.»[20] derken haklıydı. İşçi sınıfı bu dahinin ellerinden büyük bir ideolojik silâhı teslim aldı. *Kapital* Marks'ın kendisinin dediği gibi burjuvazinin ve toprak sahiplerinin kafalarına o güne kadar yöneltilmiş olan en korkunç top mermisiydi.

I. Cilt 14 Eylül 1867'de 1000 nüshalık bir baskı yaparak çıktı. Marks telif haklarının malî meselelerini halletmek, eski borçlarını ödemek ve eve birşeyler almak için kendisine faydası dokunacağını sanıyordu ama o kadar azdı ki eline geçenler, kendisinin de alayla belirttiği gibi kitabı yazarken içtiği tütünün parasını karşılamaya bile yetmezdi.

Kitabını, kendisinin ve Engels'in ihtilâlci mücadele içinde yıllar boyu birlikte arkadaşlık edip, birlikte savaştıkları büyük adama, Wilhelm Wolff'a ithaf etti. Kitabın baş sayfasında şunlar yazıyordu: «*Unutulmaz arkadaşım*, proletaryanın sadık, yiğit, yüce duygulu kahramanı *Wilhelm Wolff*'a ithaf edilmiştir. 21 Haziran 1809'da Tarnau'da doğdu. 9 Mayıs 1864'te Manchester'de sürgünde öldü.»

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın birinci kısmı yayınlandığı zaman olduğu gibi Alman burjuvazisi *Kapital*'in Birinci Cildini «bir susuş komplosu» ile kuşatmaya çalıştı. Bu, Marks'ı ve dostlarını rahatsız eden bir hadiseydi. Kitabın yayınlanmasının hemen öncesinde Engels, Marks'a, kitabın kamu oyunun ilgisini geniş ölçüde çekebilmesi için ona burjuva bakış açısından saldırılmasını önerdi.[21] Marks, Engels'in planından çok hoşlandı ve 12 Eylül 1867'te: «Kitaba *burjuva bakış açısından* saldırma planın *çok iyi bir savaş tekniği*»[22] diye yazdı. Kitap çıktığı zaman, Engels buna uygun olarak burjuva basınında bazı incelemeler yayınladı.

Objektif bir burjuva bilim adamınca yazılmış gibi görünen bu incelemeler, Almanların ekonomi politik alanında çok az eser vermeş olduklarını dile getirerek başlıyordu. Resmî, profesyonel Alman ekonomistleri ekonomik gelişmenin çelişmelerinin ve güçlüklerinin önüne, Bastiat'ın bilim dışı görüşlerini taklit ederek ve Ricardo ve Sismordi de dahil klasikleri reddederek, geçme eğilimi gösteriyorlardı. Onlar «geçici bir şöhret uğruna» klasik mirası inkâr etmişlerdi. Engels bu ze-

(20) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 596.
(21) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31. S. 345.
(22) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 346.

min üzerinde, yazdığı ilk yazılar ve özellikle 1859'da çıkan para hakkındaki kitabı «kesin bilimsel anlayışı ve yorulmak bilmez eleştirisi ile ötekilerden ayrılan» Marks'ın bulunduğunu vurguluyordu. Almanya'nın resmî ekonomistlerinin Marks'ın vardığı yargıların karşısına daha önceden çıkamadıkları da gözönüne alınacak olursa, onların en büyük bilimsel kesinlik ve maharetle inşa edilmiş bir diyalektik yapı özellikleri bulunan ve toplumun çeşitli tarihî aşamalarının derin ve inandırıcı bir portresini çizen Marks'ın en son eseri *Kapital*'in Birinci Cildinde vardığı yargıları sınamaları kendileri için çok daha güç olacaktı. Engels devamla, Marks'ın en önemli keşiflerini kasten uzun bir şekilde anlatıyordu.

Engels'in yazdığı makaleler *Kapital*'in Birinci Cildinin tanınmasında kuşkusuz çok yardımcı oldu. Olumlu bir önemi olan bir başka etken de Marks'ın dostlarının düzenledikleri, yazarın Birinci Cilde yazdığı önsözden yapılan alıntıların Alman, İngiliz ve Fransız gazetelerinde yayınlanmasıydı.

Alman burjuva bilimi çok geçmeden artık Marks'ın kitabı sanki hiç ortada değilmiş gibi davranmak saçmalığın doruğu olacağından ötürü «susuş komplosunu» bir yana bırakmak zorunda kaldı, Kitabın önemi basın tarafından da anlaşılmaya başlanıldı. Bayağı bir filozof, ekonomist ve Berlin Üniversitesinin doçentlerinden birisi olan Eugene Dühring'in bir Alman gazetesinde çıkan «baştan aşağı korku ve kafa karışıklığı»[23] dolu incelemesi en tipiklerinden biriydi.

Büyük Alman materyalist düşünürü Feuerbach'ın, *Ahlâk Üzerine: Eudamonizm* başlıklı eserinde *Kapital*'in itham gücü ve içerdiği gerçekliklerin zenginliği hakkında yazdığı ilginçti. Şöyle diyordu: «İnsanların, söz gelimi, İngiliz fabrikalarında olduğu gibi üst üste yığıldıkları işçi meskenlerinde —tabiî domuz ahırlarına mesken denilebilirse— havada yeterli miktarda oksijen bile bulamadıkları yerlerde —bununla ilgili olarak K. Marks'ın *Kapital*'ine bakınız, bu, en azından, korkunç denmese bile en ilginç, inkâr kabul etmez gerçekler bakımından zengin bir eserdir— hiç bir ahlâk perspektifi kalmamıştır ve erdem de en iyi şartlarda bay sanayicilerin, kapitalistlerin tekelindedir.»[24]

Marks'ın kitabı Rusya'nın bilimsel aydınlarının öncü çevreleri arasında coşkuyla karşılandı.

---

(23) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 32, S. 8.

(24) Ludwig Feuerbach, **Samtliche Werke.** Zehntner Band. Stuttgart, 1911, S. 266 - 267.

Marks'a en büyük armağan, eserinin işçiler arasında gördüğü anlayış oldu. Daha baskıdan çıkar çıkmaz işçi sınıfı basını kitabı büyük bir memnuniyetle karşıladı. Birinci Enternasyonal'in İsviçre'deki Alman şubelerinin resmî organı *Vorbote* gazetesi 1867 Eylül sayısında Marks'ın eserinin işçi sınıfı için «kazanılmış bir savaş» anlamına geldiğini söyledi. 1868 Eylül'ünde Enternasyonal'in Brüksel Kongresinde Alman delegelerinin teklifi ile bütün ülkelerin işçilerinin *Kapital*'i incelemelerini ve çeşitli dillere çevrilmesi için çaba gösterilmesini isteyen bir karar kabul edildi. Kararda kapitalist sistemin ilk bilimsel çözümlemesini yapmış olan yazarın paha biçilmez hizmetleri de önemle belirtiliyordu.

KAPİTAL'İN BİRİNCİ CİLDİNİN RUSÇA BASKISI

1868 Eylül'ünde St. Petersburg Karşılıklı Borçlanma Derneği'nde genç bir kâtipken daha sonraları liberal narodniklerin başlıca önderlerinden birisi olan ihtilâlci narodnik Nikolay Denielson *Kapital*'in Rusça yayınlanması ile ilgili olarak bir mektup yazdı. Mektupta şöyle diyordu: «En son eserinizin —*Kapital. Ekonomi Politiğin Eleştirisi*— taşıdığı önem buradaki yerel yayıncılardan birisi olan P. Polyakoff'un bu eserin Rusça'ya çevrilmesini üstlenmesine yol açmıştır.»[25]

Kapital'in Rusça'ya çevrilmesi düşüncesi ilk olarak St. Petersburg Üniversitesinin yeni mezunlarından biri ve St. Petersburg ve başka kentlerdeki ihtilâlci düşünce sahibi gençleri çevresinde toplamış olan Nikolay Çernişevski'nin ateşli bir takipçisi olan Hermann Lapotin tarafından ortaya atılmıştı.

1870 yılında Lapotin, Marks'ı görmek için Londra'ya özel bir ziyaret yaptı ve Temmuz başlarında Marks tarafından sıcak bir ilgi ile karşılandı. Çok iyi birer dost oldular. 25 yaşındaki Lapotin eleştirici bir kafaya, yüce, sağlam bir karaktere sahipti. Çok okumuştu. Marks'ın en çok sevdiği kişilerden birisi oldu. Marks onun için şunları söylüyordu: «Dünyada bu kadar hayran olduğum ve değer verdiğim çok az kimse vardır.»[26] Lapotin de Marks'a tapıyor ve onu «Ekonomi politik alanındaki en önemli yazarlardan ve bütün Avrupa'daki en bilgili insanlardan biri»[27] olarak adlandırıyordu. İki adam Londra'da sık sık buluşup *Kapital*'in Birinci Cildinin Rusça olarak basılması hakkında sık sık ko-

(25) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(26) Marks, Engels **Werke,** Bd. 33, S. 478.
(27) **Marks ve Engels'ten Anılar,** S. 201.

nuştular. Marks, «Emtia ve Para» hakkındaki bölümü daha basitleştirilmiş bir şekilde yeniden yazmaya söz verdi.

Marks'ın tavsiyesi üzerine Lapotin kitabı ikinci bölümünden («Paranın Sermayeye Dönüşmesi») başlayarak çevirmeye girişti ve 1870 Kasımının sonunda üçüncü bölümü («Mutlak Artı-Değerin Üretimi») ve dördüncü bölümün («Nisbî Artı-Değerin Üretimi») bir kısmını, aşağı yukarı kitabın üçte birini çevirmişti. Daha sonra Çernişevski'yi Sibirya'dan kaçırma işini organize etmek için döndü ama tutuklandı ve 1873 yazına kadar hapisten kurtulamadı.

Kapital'in çevirisi Lapotin'in arkadaşı Nikolay Danielson tarafından, sonraları Moskova Üniversitesinde kimya profesörü olan Nikolay Lybuvin'in yardımı ile tamamlandı. Birinci Bölüm Marks'ın öteki âcil işlerinin fırsat vermemesi yüzünden yeniden yazılamadı ve orijinal şekli ile çevrildi. Bununla birlikte Marks bu bölümde ve öteki bölümlerde bazı ufak tefek değişiklikler yaptı.

Rusça çeviri 27 Mart 1872'de, o günler için oldukça büyük bir miktar olan 3000 nüshalık bir baskı ile çıktı. Fakat talep de oldukça fazla idi. 15 Mayıs'a kadar 900 nüsha satılmış, bir yılın sonunda da bütün baskı tükenmişti.

Bu, Kapital'in yabancı bir dile yapılan ilk çevirisiydi. Marks da çevirinin kalitesini çok övmüştü. Çevirmenler, yazarın kendisinin de yardımları ile olağanüstü karmaşıklık gösteren bir ödevin üstesinden gelmişlerdi. Ortaya koydukları terimlerin çoğu Rus okuyucular tarafından benimsendi ve daha sonraları da bilim dili olarak kullanıldı.

Kapital'in Birinci Cildinin Rusça'ya çevrilerek çıkması büyük bir olay oldu. Marks'ı yakından tanıyan bir Alman işçisi Friedrich Lessner şunları anımsıyordu: «Marks o sıralar Rusya'daki harekete büyük önem veriyor ve teorik eserlerin incelenmesi ve yayılması için böylesine büyük fedakârlıklar yapan insanlardan ve onların modern fikirleri kavrayışlarından çok büyük bir saygıyla bahsediyordu. *Kapital*'in Rusça baskısı uzun bekleyişlerden sonra Petersburg'dan geldiği zaman bunu, kendisinin, ailesinin ve dostlarının kutlamaları gereken, zamanının en önemli olaylarından biri olarak kabul etmişti.»[28]

Kapital'in basılmasına izin veren ünlü çarlık sansürü «*Rusya'da bunu anlamak bir yana, okuyacakların sayısı bile birkaçı geçmez*»[29] diye tahmin etmişti. Ancak Marks, Kapital'in 1880 yılında Rusya'da,

(28) **Marks ve Engels'ten Anılar**, S. 170.
(29) **Krasny Arkhiv**, 1933, C. 1, (56), S. 7.

başka yerlerde olduğundan çok daha fazla okunduğunu ve değer verildiğini hoşnutlukla izledi. *Kapital* Rus ihtilâlcilerine Marksizmi Rusya'da yaymaları ve ilk Marksist çevreleri ve grupları kurmaları için yardımcı oldu. *Kapital*'in ilk birkaç baskısı geleceğin Marksist partisinin kuruluşuna giden yolları hazırladı.

KAPİTAL'İN BİRİNCİ CİLDİNİN ALMANCA İKİNCİ BASKISI

1871 yılı sonlarına doğru Birinci Cildin ilk Almanca baskısı satılıp tükenmişti. Kitaba karşı artan talep, yayımcı Messner'i, Marks'tan hemen kitabın ikinci baskısını hazırlamasını istemeye zorladı.

Bunun için çok çalışmak gerekti ve Marks'ın yaptığı değişiklikler herşeyden önce kitabın yapısını etkiledi. Kitap ilk baskıdaki 6 bölüm yerine şimdi 7 kısım ve 25 bölüme ayrılmıştı. Bölümlerin hemen hemen tümü daha küçük paragraflara ve alt bölümlere bölünmüştü. Marks, kitabın yapısını geliştirerek, Engels'in 1867 yılında yaptığı önerileri yerine getiriyordu.

İkinci baskı için, çoğu Lopatin'in önerisi olan birçok yeni dipnot eklenmişti. Metinde çok sayıda eklentiler ve değişiklikler yapılmıştı. Marks'ın büyük kızı Jenny, babasının yaptığı değişikliklerden hoşnut olduğunu ve bunun «pek de alışılmış bir şey olmadığını»[30] anımsıyordu.

Kapital'in ikinci baskısı üzerindeki yoğun çalışmasını sürdüren Marks, bir yandan da vaktinin çoğunu Enternasyonal'e ayırmak ve yerleşmek üzere Paris'ten Londra'ya kaçan Paris Komünü savaşçılarına yardımcı olmak zorundaydı. 21 - 22 Aralık 1871'de Kugelmann'a yazdığı mektubunda Jenny babasının yalnızca hâkim sınıfların hükümetleriyle savaşmak zorunda kalmıdığını aynı zamanda sürekli olarak şu ya da bu Komünar kirayı ödemediği için kendisine vahşice saldıran «şişko, kibar, 40 yaşlarındaki» ev sahibesi kadınlarla da didişmek zorunda olduğunu yazıyordu.[31] Öyle görünüyor ki Marks'a *Kapital* üzerinde çalışabilmek için yalnızca geceleri kalıyordu.

İkinci baskı 1872 ve 1873 yıllarında basıldı, başlangıçta dokuz ayrı bölüm olarak çıktı. İlk bölüm de 1872 yılı Temmuz ayı ortasında yayımlandı. 1873 Ocağında Marks, baskının bütünü için bir önsöz yazdı. 1873 Haziran başında da cildin bütünü, ilkinden üç misli kalın olarak ortaya çıktı.

(30) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 33, S. 695 - 696.
(31) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 33, S. 687.

KAPİTAL'İN BİRİNCİ CİLDİNİN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ FRANSIZCA BASKISI

Birinci Cildin Fransızca bir baskısı 1872 ve 1875 yılları arasında ayrı bölümler halinde yayınlandı. Bu yabancı bir dildeki ikinci baskıydı. Marks bunun hazırlanmasına kendisi de yardım etti. Çünkü eserini geliştirmek ve Fransız okuyucular için daha anlaşılabilir hale getirmek istiyordu.

Fransızca baskı proletaryanın iktidarını kurmak için yapılan ilk girişim olan Paris Komünü'nün yenilgisini izleyen dönemde yayınlandı.

Komün'ün üyeleri bile yalnızca içgüdüleri ile sosyalistler ve bilimsel sosyalizmin temel ilkeleri hakkında hiç bir kavrayışları bulunmuyordu. Marks 18 Mayıs 1874'te Kugelmann'a yazdığı mektupta, «Fransa'da teorik temelin ve pratik sağduyunun bulunmadığı aşikâr olarak görülüyor.»[32] diye yazmıştı. Proudhonizm işçiler üzerindeki tehlikeli etkinin kaynağı olarak varlığını hâlâ sürdürüyordu. 1 Mayıs 1867'de Ludwig Büchner'e yazdığı mektupta Marks, *Kapital*'in Almanya'da basılmasından sonra Fransızca olarak da Paris'te basılmasını istemesinin nedenlerini açıklıyordu. «Proudhon'un küçük burjuvaziyi idealize ederek Fransızları kafa üstü soktuğu sakat görüşlerin batağından, onları kurtarmanın büyük önemi olduğuna inanıyorum.»[33] *Kapital*'in bilimsel mantığı Proudhon'un başlıca hayallerini yıktı ve gerçek proleter hareket yolundaki engelleri temizledi.

Buna ek olarak Fransızca, anarşistlerin işçi sınıfı hareketinin denetimini ellerine almaya çalıştıkları Belçika, İspanya ve İtalya'da, özellikle İspanya ve İtalya'da, Almancadan çok daha fazla bilinen bir dildi. *Kapital*'in fikirlerinin bu ülkelerde yayılması anarşist önderlerin durumlarının sarsılmasına yol açtı.

Marks, yayımcı La Chatre'ın *Kapital*'in tefrika edilmesi teklifini kabul etti. La Chatre şöyle yazıyordu: «Bu şekil içinde kitap işçi sınıfına daha kolay aktarılabilecektir, bu, ötekilerden daha ağırlıklı bir tekliftir.»[34]

Kapital'in Birinci Cildi Fransızca'ya Feuerbach'ın eserlerini de çevirmiş olan Joseph Roy tarafından çevrildi. Marks'a göre, Roy'un her iki dili de mükemmelen bilmesine rağmen çeviri çok edebî olmuştu ve

(32) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 628.
(33) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 544.
(34) Karl Marks, **Kapital**, C. 1, S. 21.

yazarını tatmin etmedi. Marks, bu özel çeviri üzerinde aşırı ölçüde çalışmak zorunda kaldı. 12 Mayıs 1874'te La Chatre'a, «Roy'un elyazmasının.... baştan sona kadar yeniden yazılması gerekiyordu.»[35] diye yazdı. Kendisini çevirinin yalnızca gözden geçirilmesi ile sınırlamadı düşüncelerinin çoğunu yeni bir şekil içinde dile getirdi.

Fransızca baskı ilk iki Almanca baskıdan öz olarak farklıdır ve dördüncü Almanca baskı ile de arasında bazı farklar bulunmaktadır. Dördüncü Almanca baskı 1890 yılında Engels'in editörlüğü altında basılmıştı ve *Kapital*'in en son şekli olarak kabul edilmekle birlikte Engels, Marks'ın ikinci Almanca ve Fransızca baskılarda yaptığı değişikliklerin çoğunu burada gözönüne almıştı.

İkinci ve daha sonraki Almanca baskılar 25 bölümden oluşan 7 kısmı içermektedir. Fransızca baskı ise 8 kısım ve 33 bölümdür. 24. bölüm «İlkel Denilen Birikim» Fransızca baskıdan ayrı olarak Sekizinci Kısım halinde sunulmuştur ve yalnızca «İlkel Birikim» başlığını taşır.

Kapital'in Birinci Cildinin Fransızca baskısının baş sayfasında «yazar tarafından bütünü ile yeniden gözden geçirilmiştir» diye yazar ve bunda da haklıdır. Marks, arkadaşlarıyla yaptığı yazışmalarda *Kapital*'in bu özel baskısından aldığı fikirleri sık sık dile getirirdi ve bu fikirlerin öteki baskılarda olduğu kadar acele ile yazılmadıklarını da eklerdi. Birinci Cildi çevirenlerin Fransızca baskıyı kullanmalarını önemle tavsiye ederdi. İkinci Rusça baskıya atfen 15 Kasım 1878'de Danielson'a şöyle yazdı: «1) Bölümlere ayrılma işinin — aynı şekilde alt bölümlere ayrılma işinin de — Fransızca baskıdakine uygun olarak yapılmasını istiyorum. 2) Çevirmen ikinci Almanca baskıyı Fransızca baskı ile dikkatle karşılaştırmalıdır. Çünkü Fransızca baskı birçok önemli değişiklikleri ve ekleri içermektedir.»[36] diye yazdı. Marks, Birinci Cildin Fransızca baskısının daha popüler olan karakterinin onun İngilizceye ve Roman dillerine çevrilmesini kolaylaştıracağına inanıyordu.

Fransızca baskıya yazdığı 28 Nisan 1875 tarihli bir son sözde Marks: «Bu yüzden Fransızca baskının edebî zaafları ne olursa olsun özgününden bağımsız bir bilimsel değere sahiptir ve Almanca bilen okurlar tarafından bile bir kere gözden geçirilmelidir.»[37] diyordu.

---

(35) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(36) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(37) Karl Marks, **Kapital**, C. 1, S. 22.

KAPİTAL'İN İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ CİLTLERİ ÜZERİNDEKİ ÇALIŞMA

1867 yılı başlarında Marks 1865 sonlarından itibaren yazdığı ve *Kapital*'in öteki ciltlerini oluşturacak olan elyazmalarının son rötuşlarını yaptı. Bu eserine, bazı kesintiler olmakla birlikte, ölümüne kadar devam etti.

İlkin ve her şeyden evvel çeşitli ülkelerdeki tarımsal ilişkilerin ve kapitalist ekonomideki yeni olguların daha derinlemesine bir incelemesini yaptı. Alman ve Amerikan işçi sınıfı hareketinin sosyalist önderlerinden birisi olan Siegfried Meyer'e yazdığı 4 Temmuz 1864 tarihli mektubunda Marks, ondan zaman zaman kendisine Amerikan gazetelerini göndermesini istiyordu: «Eğer Amerika Birleşik Devletleri'nde toprak mülkiyeti ve tarımsal ilişkiler üzerine anti-burjuva olan bir şeyler bulup gönderebilirsen özellikle çok değerli olacak.»[38] Marks, bu malzemeye Henry Carey ile toprak rantı üzerine giriştiği polemikler için ihtiyaç duyuyordu. 7 Ekim 1868'de Danielson'a: «Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de geçen yıl (1866) başlayan belirli resmî incelemeler tamamlanmadan ya da yayımlanmadan evvel»[39] İkinci Cildi baskıya hazırlamasının mümkün olmadığını yazdı. Marks buna ek olarak, Rusça malzemelerin özel olarak taşıdıkları önemi de görmeye başlamıştı. Bunun sonucu olarak, 1871'de İkinci Cildin bütün el yazmalarının kökten gözden geçirilmesinin gerekli olduğuna karar verdi.

1860'ların sonları ve 1870'lerin başlarında Marks, *Kapital*'i mümkün olduğu kadar çabuk bitirebilmek için elinden geleni yaptı ama yerine getirmek zorunda olduğu başka önemli görevleri de vardı. Danielson'a 9 Kasım 1871'de yazdığı mektupta son birkaç aydır çok meşgul olduğunu ve bu yüzden teorik çalışmalarının başına geçemediğini yazdı. 28 Mayıs 1872'de Danielson'a: «O kadar yoruldum ve teorik çalışmalarımdan o kadar uzak kaldım ki, Eylül'den sonra şu anda bütün yükü benim omuzlarımda olan ve bütün dünyaya dal budak salan *ticarî işlerimi* bir yana bırakacağım.»[40] diye yazdı. Gizlilik nedeniyle Birinci Enternasyonal'in Genel Konseyi'ne «ticarî iş» diyordu. Marks, Enternasyonal'deki günlük pratik çalışmalardan çekilme niyetini daha önce de açıklamıştı. 24 Kasım 1871'de Belçika işçi sınıfı hareketinin önderlerinden biri olan César de Paepe'e: «Sana daha Londra'dayken Genel

(38) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 32, S. 551.
(39) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 32, S. 563.
(40) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

Konsey'den çekilme zamanının gelip gelmediğini sormuştum. Birlik büyüdükçe ona her geçen gün daha fazla zaman ayırmam gerekiyor ama *Kapital*'in de er veya geç bitirilmesi gerekiyor.»[41] diyordu. *Kapital* üzerindeki çalışmasıyla Enternasyonal'in önderliği birbirinden öylesine farklı iki alandı ki, Marks'ın her ikisine birden nasıl zaman ayırabildiğini düşünmek bile zordur. İnsan her iki görevin de artık gençliğini yitirmiş, derin bir yoksulluğun pençesinde kıvranan, hasta, günlük dertlerin arasında kaybolan bir adam tarafından nasıl bir arada yürütülebildiğini merak etmektedir. Yüce bir amaç mucizeler yaratan bir enerji doğurmaktadır.

1869 yılı sonunda Marks, Rusça öğrenmeye başladı. Rus dili ve Rus toplumsal düşünüşüne yönelen derin ilgisi N. Flerovski'nin, St. Petersburg'tan kendisine gönderilen ve daha ilk okuyuşunda üzerinde büyük bir etki yapan *Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu* başlıklı kitabı ile körüklenmişti. Marks, Rus ekonomi yazılarını ve özgün kaynakları, özellikle toprak mülkiyeti üzerindeki ilişkileri incelemenin mutlak gerekli olduğuna inanıyordu.

Hızlı bir gramer çalışması yaptıktan sonra, Engels'in daha önce incelemiş olduğu Herzen'in «Hapisler ve Sürgünler» *(Geçmişim ve Düşüncelerim*'in bir bölümü) başlıklı eseriyle başlayarak sözlük aracılığı ile Rusça eserleri okumaya başladı. Kitabın sayfalarının kıyısına çıkarttığı kelime kökleri ve yaptığı çevirilerin çok yardımı dokundu ve çok geçmeden Flerovski'nin kitabına başlayabildi. 10 Şubat 1870'te Engels'e mutluluk içinde 150 sayfasını okumuş olduğunu bildiriyordu.

Marks, bilmediği kelimeleri kitabın kenarına çıkarıyordu ve kitabın sonuna yaklaştıkça bunlar gittikçe azalıyordu, zira artık oldukça iyi okumaya başlamıştı. Kitabın özü hakkında da bazı acele notlar çıkarıyordu, bunların bazıları eleştirisel notlardı. Marks, kitabın içeriğine ve içerdiği, Rusya'da kapitalist düzenin varlığını ve köy komünün dağılmasıyla birlikte meta üretiminin gelişmesini gösteren malzemeye büyük değer vermekle birlikte yazarının dünya görüşündeki sakatlıkları, komün hayatını idealize edişini, Proudhon'un görüşlerine yakın olan «sınıf uyumu» hakkındaki bazı yanılgılarını da görmezlikten gelmedi. Böylece Marks, Flerovski'nin, kapitalistin ve işçinin birbirlerini «işveren ve kiralık adam» olarak değil «yoldaş» ve «kardeş» olarak görmeleri arzusunu ifade eden kısma «*Eski bir hayal!*»[42] diye yazdı.

---

(41) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 338.
(42) **Marks-Engels, Arşivleri**, Moskova - Leningrad, IV. Kitap, 1929, S. 376.

Flerovski'nin geniş bir gerçekler yelpazesi sunan kitabı Marks'a, başka türlü ancak resmî raporların iyimserliği ile subjektivist kavramlarla çarpıtılmış olarak elde edebileceği şeyleri sağladı. Lafargue'lara şöyle yazmıştı: «Flerovski'nin kitabını inceledikten sonra insan Rusya'da — elbette Muscovite gelişmeye uygun, düşük düzeyde — bir ihtilâlin kaçınılmaz ve çok yakın olduğuna inanıyor. Bunlar iyi haberler, Rusya ve İngiltere bugünkü Avrupa sisteminin iki büyük dayanağıdır.»[43]

Marks bunun ardından 1870'in ilk yarısında Çernişevski'nin aralarında «John Stuart Mill'in Ekonomi Politik Üzerine İlk Kitabına Ekler ve Notlar» olan eserlerinin Cenevre baskısını okumuşa benzer. Aynı yılın yazında Dördüncü Cildi de Cenevre'den istedi zira bu büyük Rus sosyalisti ve demokratının eserleri hakkında çok iyi düşünceler besliyordu.

Bir yıl sonra Marks, Rusça çalışmaları üzerindeki çabalarının ilk sonuçlarını derleyip toparlamak imkânını buldu. Siegfried Meyer'e şunu yazdı: «Sonuç benim yaşımda bir adamın klasik Germanik ve Romanik dillerden bu kadar büyük ölçüde ayrılan bir dili öğrenmek için gösterdiği çabalara değiyor. Rusya'da şu anda yer alan entellektüel süreç yüzeyin çok derinliklerinde oluşan kaynaşmanın delilleridir. Başlar her zaman görünmez iplerle halkın gövdesine bağlıdırlar.»[44]

Rusçayı iyice öğrenen Marks, Rusya'nın sosyo-politik gelişmesi ve tarımsal ilişkileri üzerine yazılmış resmî yayınlar ve monografiler üzerinde sistematik bir çalışma yapmaya koyuldu. Engels'e göre Marks, «tamamen yeni özel çalışmalar»[45]la meşguldü. On yıldan fazla bir zaman kocaman Rusça kitap sandıkları Londra ile Petersburg arasında her iki yönde gidip gelmeye devam etti, zira Marks'ın arkadaşları (Danielson'da dahil) ona okuduktan sonra geri gönderdiği kitaplar yolluyorlardı.

Marks'ın *Vergi Komisyonu Kayıtları, Tarım Durumu Komisyonunun Raporları, Köylü Meseleleri Hakkındaki Gubernia Ofisinin Raporlarının Özeti, Avrupa Rusya'sındaki Toprak Mülkiyeti ve Yerleşme Alanları Hakkındaki İstatistikî Veriler*'den çıkarttığı geniş ve sayısız alını, çeşitli Rus yazarlarının eserleri Marks'ın geniş ilgi alanını ve bilgisini yansıtmaktadır, bunlar *Kapital*'in Birinci Cildinin çeşitli ülkelerdeki öncü işçiler arasında standard bir eser olmasından ve daha sonraki cilt-

(43) Marks'tan Paul ve Laura Lafargue'a 3 Mart 1870 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

(44) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 33, S. 173.

(45) Karl Marks, **Kapital,** C. III. Moskova 1966, S. 7.

lerin el yazmalarının tamamlanmasından sonra bile *Marks'ın Kapital*'e ne kadar çaba ve enerji harcadığını gösterir.

Marks, bir coğrafik bölgeye ve ülkeye ilişkin verileri daima öteki ülkeler ya da bölgelere ilişkin verilerle tamamlamaya uğraşırdı.

24 Ocak 1870'te César de Paepe'e şunları yazdı: «Şimdi artık *Kapital*'in İkinci Cildinde toprak mülkiyeti üzerinde çalışıyorum, sanıyorum ki, Belçika'nın ve Belçika tarımındaki toprak mülkiyetinin yapısının ayrıntıları üzerinde biraz durmamda yarar olacak. Üzerinde çalışabileceğim *başlıca eserlerin başlıklarını* bana gönderebilmen acaba mümkün mü?»[46] De Paepe bu isteği hemen yerine getirdi.

1876 Nisan'ında Marks, Sorge'dan New York'tan Amerikan kitaplarının kataloglarının getirilip getirilemeyeceğini ve eğer getirilebiliyorsa hangi fiyattan getirtilebildiğini öğrenmesini ve Amerika'da 1873'ten bu yana Amerikan tarımı, toprak mülkiyeti, kredi, malî ve parasal ilişkiler hakkında «dikkate değer bir şeyler» yayınlanıp yayınlanmadığını araştırmasını istedi.[47] İngiliz gazetelerinin ABD'deki skandallar (burada geniş demiryolları yapımıyla ilgili ticarî spekülasyonu kastediyor gerçekte) hakkında kendisine hiç bir fikir vermediğini ve Sorge'da eski Amerikan gazetelerinin hâlâ bulunup bulunmadığını öğrenmek istediğini de ekledi.

Gerçekle tam olarak donanmış olmak için Marks, fennî tarım, tarımsal kimya ve bitki fizyolojisi üzerindeki incelemelerine devam etti. Bu bilimlerin eriştiği en son başarılar ona bilim dışı «azalan iadeler» kanununun daha derin ve daha inandırıcı bir eleştirisini yapma fırsatı sağlayacaktı.

1875 Mayıs'ından Ağustos'una kadar artı-değer oranıyla kâr oranı arasındaki farkı ortaya koymak için *Kapital*'in ilerideki Üçüncü Cildinin III. Bölümünün temelini oluşturan (Kâr Oranının Artı-Değer Oranıyla İlişkisi) geniş hesaplarla uğraştı. 1876 Şubat ayı ortasında «Differansiyel Rant ve Toprağa Yatırılan Sermaye Üzerindeki Saf Faiz Olarak Rant» başlıklı kısa ama teorik olarak önem taşıyan, Engels'in *Kapital*'in sonradan basılan Üçüncü Cildinin XLIV. Bölümüne eklediği çalışmayı yazdı.

1870 Kasım'ından 1878 Temmuz'una kadar Marks «Para-Sermayenin Dolaşımı» başlıklı yazısını basılmak üzere hazırlamakla meşgul oldu. Bu yazı, şimdi *Kapital*'in İkinci Cildinin I. Bölümüdür. 1880 yılın-

(46) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(47) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 179.

da III. Kitap için III. Kısmın yeni bir versiyonunu yazdı: «Kâr Oranının Düşme Eğilimi Kanunu», İkinci ve Üçüncü Ciltlerin öteki kısımları ve bölümleri üzerinde çalıştı.

Bununla birlikte 1870'lerin sonlarında ve 1880'lerin başlarında Marks nihaî metnin hazırlanmasını kasıtlı olarak yavaşlattı ve bu «moratorium»un (borcun ödenmesini geciktirme ya da erteleme hakkı - ç.) nedenlerini bazı mektuplarında açıkladı. 10 Nisan 1879'da Danielson'a yazdığı mektubunda şunları söylüyordu: «*Birinci olarak:* Bugünkü İngiliz sanayi krizi doruk noktasına ulaşmazdan evvel İkinci Cildi hiç bir şekilde yayınlamamam gerekiyor. Olgular bu sefer tekildir, birçok bakımlardan geçmişte olduklarından farklıdır...

«Bu yüzden, onları 'üretici bir şekilde', yani *'teorik olarak'* demek istiyorum, tüketmeye kalkmadan evvel bugünkü olayların gidişatınıolgunlaşma derecesine kadar gözlemek gerekiyor...

«*İkinci olarak:* Yalnızca Rusya'dan değil Amerika Birleşik Devletleri'nden edindiğim malzeme yığını da çalışmalarıma, bunlara baskıya hazırlamak yerine devam etmem için hoş bir 'gerekçe' sağlıyor...

«*Üçüncü olarak:* Tıbbî danışmanım eğer 1874'teki durumuma ve bir iki saatlik çalışmanın ardından bitap düşüp devam edemez olduğum onu izleyen yıllara dönmek istemiyorsam 'işgücümü' önemli ölçüde kısaltmamı ihtar etti.»[48]

Ölümünden az önce Marks, kızı Eleanor'dan *Kapital*'in el yazmalarını «bunlardan bir şeyler çıkarabilecek» olan Engels'e iletmesini istedi.[49]

Marks'ın en iyi dostu ve onun edebi eserlerinin yargıcı olan Engels bu, kendi bilimsel çalışmalarını aksatacak bile olsa, *Kapital*'in geride kalan el yazmalarını bir an önce baskıya hazırlamayı hakkı ve görevi olarak gördü. Yazarın İkinci Cilt için yazdığı elyazmalarını iki ayrı cilde: İkinci ve Üçüncü Ciltler, ayırdı. Ölen arkadaşına karşı duyduğu büyük saygı ile birleşen herzamanki alçak gönüllüğü ve sevgisiyle bunu «tamamen yazarının anlayışına uygun olarak» yapmaya uğraştı. Bunun mümkün olduğu her yerde «eldeki metinlerden birisini seçmeye» ve bunun ötesine geçmemeye dikkat etti.[50] Aslında özellikle III. Kitapta Engels'in yaptığı iş o kadar önemliydi ki onun editörlüğü altında

(48) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(49) Karl Marks, **Kapital**, C. II, S. 5.
(50) Karl Marks, **Kapital**, C. II, S. 5.

yayımlanan *Kapital*'in İkinci ve Üçüncü Ciltleri, Lenin'in de işaret ettiği gibi iki adamın ortak eserleri olarak kabul edilmelidir.

Engels Üçüncü Cilde nihai şeklini vermek için hemen hemen on yıl çalıştı. Bazı bölümlerini dip notlarıyla tamamladı. Ayrı metinleri birleştirmek için birçok pasaj getirdi, yazarının notlarını esas alarak IV. Bölüm için yeni bir metin yazdı. V. kısmın bütününü üç kere gözden geçirdi ve Cilde bir önsöz ve bir tamamlayıcı parça («Değer ve Kâr Oranı Kanunu» ve «Borsa Değişimi») yazdı.

II. kitap üzerindeki çalışması bunun kadar çaba gerektirmiyordu ama gene de yorucu ve karmaşıktı. Baskıya hazırlanmış bulunan el yazmaları bile hemen basılamadı, çünkü bunların Marks'ın daha sonraki formülasyonlarına ve incelemelerine göre yeniden basılması gerekiyordu. Malzemelerin esasını teşkil eden bütün de belirli bir üslup içinde kaleme alınmış değildi. 1865'ten 1870'e kadar yazılan dört el yazmasının ve 1877'de yazılan öteki dört yazmanın uyumlu bir tek bütün içinde birleştirilmesi gerekiyordu. Engels'in bunu yapması iki yıldan fazla bir zaman aldı.

İkinci Cilt 1885'te Üçüncü Cilt ise 1894'te basıldı. İkinci Cilde yazdığı önsözde Engels, Marks'ın II. ve III. kitapların eşi Jenny'ye ithaf edilmesini istediğini belirtiyordu.

Engels, eserin tarihî-eleştirisel bölümü olan «Artı-Değer Teorileri»ni de *Kapital*'in Dördüncü ve sonuncu cildi olarak yazmaya niyetli idi ama bunu yapamadı.

KAPİTALİST ÜRETİM SÜRECİ

Marks'ın *Kapital*'i hazırlaması bütün bir hayatı almış olan eser ve bilimsel komünizmin başeseridir. Birinci Cildi kapitalist üretim sürecini ele alır. Cildin başında (Birinci Almanca baskının I. Bölümü ve daha sonraki baskıların buna tekabül eden I. Kısmı) Marks, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın birinci ve tek bölümünü «özetliyordu».

Marks burada işe bir kere daha burjuva zenginliğinin elemanter hücresi, metanın çözümlemesi ile işe başlar. Bu kapitalist üretimin daha karmaşık ve daha üst düzeydeki çözümlemesi için hayatî bir ön şarttı. 2.000 yıldan beri insansoyu metayı, ilk bakışta basit bir şeymiş gibi görünen değerin formunu kavramaya uğraşıyordu. Bunun, yerine getirilmesi Marks'a nasip olan olağanüstü güçlüklerle dolu bir görev olduğu ortaya çıktı: metaların kendine özgü özellikleri olan metaı para

da dahil olmak üzere, değerin formunun paraya varıncaya kadar çözümlenmesi Marks'ın en büyük bilimsel başarılarından birisidir. Değerin formunun çözümlenmesi Marks'ın sermayeyi çözümlemesindeki başarısını hazırlayan etken oldu.

Kapital'in Birinci Cildinin ana içeriği ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi, kapitalizmdeki hâkim üretim ilişkisidir.

Meta üretiminin gelişmesiyle para sermayeye ve basit meta ekonomisi de ücretli emeğin sömürüsü üzerine kurulu kapitalist ekonomiye dönüşür.

Marks kapitalist sömürünün sırrını keşfetti ve Engels'in deyişi ile bulutsuz gökte çakan bir şimşek gibi artı-değerin gerçekten bilimsel bir teorisini ortaya çıkarttı. Klasik burjuva ekonomistleri artı-değerin kökenini ya da gerçek tabiatını hiç bir zaman izah edememişlerdi.

Tıpkı, metanın kendisinin kullanım-değeri ile (belirli insan gereğini ve arzusunu giderme özelliği) değerin (bir üründe tecessüm eden toplumsal olarak gerekli iş-zamanı) birliği olması gibi, meta üretimi sürecinin de iş süreci ile değerin yaratılması sürecini bir arada ifade etmesi gerekir. Bu kapitalist üretim olduğundan ötürüdür ki, değerin yaratılması aynı zamanda kapitalistin üretimi onu elde etmek için örgütlediği bir fazlanın da üretilmesini gerektirir (tazammun eder - implies). «Onun amacı yalnızca kullanım-değeri değil, değer; yalnızca değer değil, aynı zamanda artı-değer üretmektir.»[51]

Marks, işçinin sattığı ve kapitalistin satın aldığı şeyin burjuva ekonomistlerinin sandıkları gibi emeğin kendisi değil işgücü ya da iş yapma kabiliyeti olduğunu keşfetti. Bu keşif kapitalist sömürü mekanizmasını kavramak için gerekli olan anahtarı sağlamakta ve Ricardo okulunun çözemediği meselelerin birinin çözülmesine: sermaye ile emek arasındaki değişim ve metaların değerlerinin emek tarafından belirlenmesi arasındaki bağın kurulmasına yardım etmektedir. İşgücü bütün öteki metalar gibi kullanım değerine ve değere sahiptir. İşgücünün kullanım değeri onun değer yaratma kabiliyeti, bunun da ötesinde işgücünün kendisinin sahip olduğu değerden daha büyük bir değerdir.

İşgücünün değeri, işçinin ve ailesinin varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli geçim araçlarının değeridir. İşgücünün değeri, bu özgül metanın üretimi ve bundan dolayı da yeniden üretimi için gerekli olan iş-zamanı tarafından belirlenir. İşgücünün para olarak değeri somut ekonomik duruma, belirli bir ülkedeki geleneksel hayat biçimine, işçi

(51) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 186.

sınıfının örgütlenmesine, gücüne ve daha birçok etkene bağlı olarak işgücünün değeri etrafında dalgalanan ve çeşitli şekillere bürünen ücretle ifade edilir. Ücret yalnızca emeğin fiyatı olarak görünür, bu yüzden de sömürü sürecini gizler sanki işçi emeğini satmış ve emeğinin karşılığı da bütünü ile ödenmiş gibi görünür ama aslında ücretler her zaman ücretli emek tarafından üretilen toplam değerin altındadır. İşçi iş-gücünün yeniden üretimi için gerekli araçların değerini işgününün belirli bir parçası (gerekli iş-zamanı) içinde üretir. İşgününün geriye kalan parçasını (artı iş-zamanı) işgücünün değerinin altında ya da üstünde bir ek değer ya da artı-değer yaratmakta kullanır.

Burjuva ekonomi politiği sermayenin birikmiş emekten başka bir şey olmadığını, üretim araçlarından herhangi birisi olduğunu ilân ediyor ve bunu insan toplumunun varlığının ebedî şartı olarak görüyordu. Marks bunun yanlışlığını kanıtladı ve üretim araçlarının ancak belirli şartlar altında yani, kapitalistlerin mülkü haline geldikleri ve ücretli emeği sömürmek için kullanıldıkları zaman sermaye olduklarını gösterdi. Bundan dolayı sermaye, tarihî bir çerçevenin sınırları içerisindeki bir toplumsal ilişkidir.

Kapitalist sömürünün bilimsel olarak izah edilmesinde canlı emeğin ve üretim araçlarının metaların değişiminde oynadıkları rollerin çözümlemesi büyük bir önem taşımaktadır. Klasik burjuva ekonomistleri sermayeyi yalnızca sabit (fixed) ve dolaşan (circulating) (mütedavil) sermaye olarak ayırmışlardı. Marks bu sınırlamayı reddetmedi ama sermayenin artı-değerin üretiminde oynadığı rol açısından daha önemli bir sınıflandırma yaptı: değişmez (constant) ve değişken (variable) sermaye. Üretim araçları hiç bir yeni değer üretmez, yeni değerin tek kaynağı canlı emektir. Canlı emek üretim süreci içinde üretim araçlarının değerini, bunların kullanıldıkları ölçüde yeni ürüne aktarır.

Marks'ın sermayeyi değişmez ve değişken olarak ayırması ücretli emeğin sömürüsünün derin bir çözümlemesini yapmasını ve artı-değerin yatırılan sermayenin bütününe değil de yalnızca değişken sermayeye oranı olarak, sömürü derecesinin niceliksel bir ifadesini bulmasını mümkün kıldı. Kapitalizm geliştikçe sömürü oranı artma eğilimi gösterir, proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişkiler birbirine bağlı olarak derinleşir ve daha da keskinleşir.

Kapital'in Birinci Cildinde Marks, kapitalistin artı-değer oranını artırmak için kullandığı yolları tahlil eder. İki yol vardır: 1) gerekli iş-zamanının büyüklüğünü sabit tutarak artı iş-zamanını işgününü

uzatmakla artırır (mutlak artı-değer); 2) İşgünü uzunluğunu sabit tutarak emeğin yoğunluğunu ve üretkenliğini artırır böylelikle gerekli ve artı iş-zamanı arasındaki ilişkiyi kendi lehine değiştirir (nisbî artı-değer). Bunlardan birincisi kapitalist üretimin esas olarak elişi teknikleri ve emeğin nispeten ilkel örgütlenmesi üzerine kurulmuş olan ilk dönemlerinin ana karakteriydi; ikincisi ise kapitalist üretimin üst aşamalarının, üretimin teknik ve örgütsel şartlarının olgunlaştığı ve işçi sınıfının gittikçe yükselen mücadelesinin burjuvaziyi işgününde bazı kısaltmalar yapmaya zorladığı dönemin. Marks, işçi sınıfının daha kısa işgünü için yaptığı mücadeleyi resmedebilmek için biçrok belgesel malzeme kullandı.

Ancak artı-değerde mutlak bir artış elde etmeye çalışan sermaye aslında daima işgününü uzatmaya ve işçiyi her iş saatinde daha fazla emek harcamaya, yani emeğini yoğunlaştırmaya zorlamaya çalışır. Sermayenin doymak bilmez iştihasını gemleyen tek şey «canlı makinelerin» fizikî potansiyelleri ve onların hoşnutsuzluklarından duyduğu korkudur.

Marks esas olarak, o sıralar gelişmiş kapitalizmin klasik ülkesi olan ve daha az gelişmiş ülkelerin geleceklerini temsil eden İngiltere'yi temel alan belirli bazı bölümlerde nisbî artı-değerin üretimi için kullanılan basit işbirliği, manifaktür ve geniş ölçekli üretimi — kapitalizmin gelişmesindeki üç aşamayı — de içeren yöntemler üzerine parlak bir tarihî metin yazdı. Makinenin kapitalizmde kullanılmasının tarihî şartlarının ve sonuçlarının özellikle ayrıntılı bir incelemesini yaptı. Makinelerin ve öteki teknik buluşların ve icatların işçinin sırtındaki yükü, işçinin çalışmasını hafifletmemesi gerçeğini belirleyen şey en yeni ve en teknik bütün iş araçlarının erişmeyi amaçladığı hedeftir: metaları ucuzlatmak, gerekli emeği azaltmak ve artı iş-zamanını uzatmak yani «soylu boşgezenler» için artı-değer üretmek üzere bir araç olarak hizmet etmek.

İşbölümünün ve makinelerin kapitalist kullanımının sonucu olan emeğin üretkenliğindeki artış işçilerinin durumundaki genel bir kötüleşme ile birlikte gider. Kapitalist ülkelerde makineler işsizliğin artmasına ve büyük ölçüde iş kazalarına neden olurlar, emek yoğunlaşır monoton ve saçma bir hale gelir, sermayenin despotluğu artar ve kışla disiplini getirilir.

Manifaktürde işin hızı ve niteliği doğrudan doğruya işçiye, onun maharetine, tecrübesine, gayretine vb. bağlıdır. Fabrikada ise işin hızı herşeyden önce makinaya ve belirli teknolojik sürece bağlıdır. Bu yüz-

den Marks makina üretimi aşamasını emeğin sermayeye gerçekten bağlı olduğu bir aşama olarak görür. Makina ve makinalı sanayide kapitalizm kendine uygun bir maddî-teknik temel elde eder.

Kapitalist sömürünün ve artı-değer üretiminin özünü inceleyen Marks, kapitalist birikim meselesinin yani artı-değerin sermayeye dönüşmesinin derinlemesine bir çözümlemesini yaptı.

Yeniden ve yeniden tekrarlanan her üretim süreci özünde bir yeniden üretim (reproduction) sürecidir. Kapitalist üretim süreci içinde işçi yatırılmış sermayeyi ürünün değeri içerisinde yeniden üretir ve bunun altında ya da üstünde bir artı-değer yaratır. Eğer artı-değer kapitalist tarafından tamamen tüketilmiş olsaydı süreç bir basit yeniden üretim süreci yani üretim sürecinin değişmeyen bir ölçek üzerinde tekrarı olurdu. Fakat genişletilmiş yeniden üretim ile uğraşmak, sermaye biriktirmek kapitalizmin kendi içinde vardır (mündemiçtir - inherent).

İşçiler emekleri ile kapitalistlerin kişisel tüketimleri için gerekli olandan çok daha büyük oranlarda artı-değer yaratırlar. Artı-değerin bir kısmı sermayeye çevrilir ve üretimin ölçeğini genişletmekte kullanılır. Bunun sonucu olarak işçi yalnızca kapitalistin kişisel tüketim araçlarını yaratmakla kalmaz aynı zamanda sömürü arenasını genişletmek için ek araçlar da yaratır.

Sermaye birikimi ya da genişletilmiş kapitalist yeniden üretim, Marks'ın sermayenin değişmez ve değişken kısımları arasındaki, yani üretim araçlarının değeri ile ücretlerin toplamı arasındaki ilişkiyi dile getirmek istediği sermayenin organik bileşimindeki büyüme ile bir arada yürür. Geliştirilmiş makinaların üretime sokulması ve üretim tekniklerinin gelişitirilmesi ile değişmez sermaye değişken sermayeden daha hızlı büyüme eğilimi gösterir, bu, işçi sınıfının artan sömürüsü ile sonuçlanir ve artı-değer oranını yükseltir.

Sermayenin organik bileşiminin büyümesi aynı zamanda işgücüne olan talepte nisbî bir düşüşe yol açar çünkü bu talep toplam sermaye miktarı ile değil yalnızca sermayenin nisbî olarak azalmış olan değişken kısmı ile belirlenmektedir.

Malthus tarafından ileri sürülen «ebedî» ve «tabiî» nüfus kanununun aksine Marks, kapitalizmde işleyen gerçek nüfus kanununu, geçişken (transient) ve büyük ölçüde kapitalizmin tabiatı tarafından belirlenen kanunu formüle eder.

Çalışan nüfusun bir kısmı nisbî fazla-nüfus ya da yedek sanayi ordusu denilen kesimi oluşturmak üzere üretimden dışarı atılır. İşsiz-

lik, işçilerin maddî şartlarında aşırı bir dengesizliğe ve gelecekleri hakkında belirsizliğe neden olur, ücretlerin genel seviyesi üzerinde baskı yapar ve kapitalistlerin çalıştırdıkları işçilerin emeğini yoğunlaştırmalarını kolaylaştırır.

Bunun sonucu olarak sermaye biriktikçe burjuva toplumunun bir kutbunda zenginlik, lüks, asalaklık ve sömürücü sınıfların müsrif harcamalarında yükseliş olurken öteki kutupta emekçi halkın üzerindeki baskılar, sömürü, işsizlik ve hayatlarından duydukları güvensizlik gittikçe artar. «Toplumsal zenginlik, cari sermaye, sermayenin büyümesinin çapı ve işyapabilme yeteneği ve bundan ötürü proletaryanın mutlak kitlesi ve emeğinin üretkenliği arttıkça yedek sanayi ordusu da büyür. Sermayenin genişleme gücünü geliştiren nedenler onun eli altındaki işgücünü de aynı şekilde geliştirir. Bu yüzden yedek sanayi ordusunun nisbî kitlesi de zenginliğin potansiyel enerjisi ile birlikte artar. Ama bu yedek ordu aktif iş ordusuna nisbetle büyüdükçe de sefaleti emeğinin çektiği eziyetle doğru orantılı olan takviye edilmiş fazla-nüfus da büyür... *Bu, kapitalist birikimin mutlak genel kanunudur.*»[52]

Marks'ın keşif ve formüle ettiği kapitalist birikimin mutlak genel kanunu ücretli emekle sermaye arasındaki uzlaşmaz çelişkilerin anlaşılmasının teorik temelidir.

Marks'ın araştırmaları burjuva bilim adamlarının yaydıkları, sermaye birikiminin zenginliklerini kendi çalışmalarıyla biriktiren müteşebbis bireylerin gayretli çalışmalarının ve tasarruflarının sonucu olduğu görüşünü çürüttü. İlkel birikim sürecini ele alan özel bir bölümde Marks bunun dolaysız üreticilerin üretim araçlarından tamamen koparılmalarından ibaret olan, egemen sınıfların kaba kuvvet uygulamaları ile hızlanan bir süreç olduğunu gösterdi. Marks küçük ve orta köylülerin topraklarından nasıl zorla koparıldıklarını, köylerden sürülerek gelişen sanayi için nasıl bir ucuz işgücü yedeği haline getirildiklerini ayrıntılı olarak resmetti. Zenginlik bir yandan da sömürgelerdeki korkunç yağma ve haydutça kan dökme yolu ile birkaç kişinin ellerinde biriktiriliyordu. Marks ilkel sermaye birikimini tanımlarken «sermaye tepeden tırnağa kadar her gözeneğinden kan ve pislik damlayan bir nesne haline gelir»[53] diye yazıyordu.

Kapital'in Birinci Cildinin 24'üncü Bölümü[54] bütün incelemenin sonuçlarını özetler ve kapitalizmin geleceğine ve sosyalist ihtilâlin ka-

(52) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 644.
(53) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 760.
(54) İngilizce Baskıda XXXII. Bölüm.

çınılmazlığına ilişkin sonuçlar çıkartır. Kapitalist birikimin gelişmesi emeğin artan toplusallaşması demektir ve bu, kapitalizmin temel çelişkisini, üretimin toplumsal karakteri ile mülkiyetin özel şekli arasındaki çelişkiyi durmaksızın artırma eğilimi gösterir. Marks, kapitalist birikimin tarihî eğilimi hakkındaki çözümlemesini proletaryanın zaferine olan sarsılmaz inancını dile getirerek bitirir: «Sermaye sahiplerinin sayısındaki sürekli eksilmeyle birlikte... kitlenin sefaleti, uğradığı baskılar, köleliği, düşkünlüğü ve sömürülmesi artar; fakat bununla birlikte sayısı durmaksızın çoğalan ve kapitalist üretim mekanizmasının bizzat kendisi tarafından disiplin altına alınan, birleştirilen ve örgütlendirilen sınıfın, proletaryanın isyanı da büyük. Sermayenin tekeli, kaynaklandığı ve birlikte geliştiği üretim tarzı üzerinde bir bukağı haline gelir. Üretim araçlarının merkezîleşmesi ve emeğin toplumsallaşması en sonunda kendi kapitalist kabukları ile uyuşamadıkları bir noktaya ulaşır. Böylece kabuk çatlar. Kapitalist özel mülkiyetin ölüm çanları çalar. Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilmişlerdir artık.»[55]

SERMAYENİN TEDAVÜL (DOLAŞIM) SÜRECİ

Eserinin II. Kitabında (İkinci Cilt) Marks, sanayi sermayesini çözümlemeye devam eder, ama Birinci Cilt'te yaptığı gibi üretim süreci üzerinde durmak yerine dolaşım alanında sanayi sermayesi içinde formların ard arda gelişlerine ve bu süreç içinde yer alan metabolizme yakından göz atar.

I. Kısımda Marks, sermayenin değişimlerini (methamorphoses) ve devirlerini (circuits) çözümlemeye para-sermayenin devriyle başlar, bunun ardından üretken sermayenin ve meta-sermayenin devirlerinin çözümlemesiyle devam eder.

Bir kapitalist işletme, işleyişi içinde ücretli işçiler ve müstahdem tarafından belirli metalar üretilmesi için belirli üretim araçlarının (toprak, binalar, âletler, hammaddeler vb.) kullanımını gerekli kılar. Ne üretim araçları ne de ücretli işçilerin işgüçleri kendi içlerinde sermaye değildir. Ancak birbirleriyle birleştikleri zaman, ancak üretim araçları kapitalistlerin mülkü olduğu ve işçilerin ve çalışanların yaşamak için işgüçlerini onlara satmak zorunda olmaları halinde sermaye durumuna gelirler.

(55) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 763.

Artık üretim araçlarına ve işgücüne dönüşmüş olan para-sermaye, sermayenin üretim süreci içindeki bu iki maddî formunun bileşimi kendi biraraya gelişi içinde üretici sermayenin formunu oluşturur. Eğer üretim kesintisiz olarak sürdürülürse sermaye de sürekli olarak bu formun içinde bulunur.

Üretim süreci içinde çoğalan sermayenin bütünü er veya geç metalara dönüşür ve meta-sermaye formuna bürünür. Bu formu içinde sermaye bir de özel devir icra eder (performs) meta-sermaye devri. Bu noktada kapitalist, üretilen metaları satma meselesi ile karşı karşıyadır. Metaların satışı kapitalistin harcadığı bütün sermayenin değerinin karşılığını temin etmelidir ve buna ek olarak ücretli işçiler tarafından üretilen artı-değeri de karşılamalıdır. Metaların satılmalarının şartları ve kendine özgü özelliklerinin açıklanması Marks'ın II. Kitap'taki çözümlemelerinin başlıca yanlarını oluşturmaktadır.

Marks'dan önce hiç kimse sermayenin devirlerini bütün şekilleri içerisinde ve bütün ayrıntıları ile birlikte incelememişti. Sermayeyi üretim ve dolaşımın bir birliği olarak, sermaye-değerin zaman ve mekân içinde, bir şekilden ötekine, bir büyüklükten (magnitude) ötekine, daha büyük bir büyüklüğe doğru sürekli hareketi olarak ilk sergileyen oydu. Bunun çok büyük bir önemi bulunuyordu, zira Marks'ın da dediği gibi sermaye «ancak bir hareket olarak anlaşılabilir, duran bir şey olarak değil.»[56]

Marks'ın sermayenin her üç devrinin (para, üretim ve meta) ayrı ayrı ve birarada çözümlemesinin bir başka dikkate değer yanı da bu çözümlemenin sermayenin hareketindeki derin çelişkileri göstermesidir.

Sürekli hareket toplumsal sermayenin bütünün karakteridir. Ancak bu hareket içinde metaların fiyat ve değerlerinde sürekli olarak kısmî ve genel bunranlar ve ihtilâller patlak verir. Bazı kapitalistler aşırı para-sermayeye sahipken diğerleri bunun yokluğundan mahvolurlar, kimileri durmaksızın üretir ve üretimlerini genişletirlerken kimileri de makinalarının boş durmaktan paslandığını görürler. Metalar kütlesi pazar bulamaz, çürür ve değer kaybeder, kimi zaman da kitleler tatmin edilemeyen taleplerinin sıkıntısını çekerlerken imha ediliverir. Kimi işçiler aşırı çalışmadan bıkkınlık getirirken kimileri de işsizliğin ıstırabını çeker. Marks bunun ve diğer olguların raslantı olmadıklarını, sermayenin tam özünün gerekli ve zorunlu sonuçlarını oluşturduklarını söyler.

(56) Karl Marks, **Kapital**, C. II. S. 108.

Sermayenin her devri belirli bir zaman aralığı alır. Bu dönem ne kadar sürerse sürsün objektif olarak iki kısma ayrılır: üretim zamanı ve dolaşım zamanı.

II. Kısım'da Marks, sermayenin devretmesinin ayrıntılı bir çözümlemesini yapar. Kapitalist için sermayesini devretme zamanı yalnızca eski özgün şeklinde değil, değeri artmış olarak geri alacağı sermayeyi yatırma zamanıdır. Her seferinde muhtelif kapitalistler için sermayenin devretme zamanı dolaşım zamanının ve üretim zamanının toplamına eşittir. Devretme zamanı üzerindeki değişiklikler yatırılan sermayenin büyüklüğü, artı-değerin yıllık kitlesi ve kapitalist üretim ve dolaşım süreci üzerinde gerçek bir etki yapar.

Üretim süreci içinde sabit sermaye değerinin çeşitli kısımları farklı şekillerde metalara aktarılırlar. Böylelikle hammaddeler tam anlamıyla tüketilmiş olur ve bunların değerlerinin bütünü sınaî artığın değeri de dahil olmak üzere üretilen metaların değerine eklenir. Halbuki hammaddeleri işlemek için kullanılan makinaların değeri üretilen metaların değerine ancak aşındıkları ve yıprandıkları kadar eklenirler. Metalar satıldığı zaman kapitalist hammaddelerin bütününün değerini makinalarınsa yalnızca üretim süreci içinde tüketilmiş olan kısmının değerini geri alır. Değişmeyen sermayenin bütününün, sermaye- değerin dolaşımı ve devretmesi bakımından sabit ve dolaşan sermaye olarak ayrılmasının nedeni budur.

Marks üretim araçlarının sabit ya da dolaşan sermaye olmasının yalnızca bunların değerlerinin metaya yavaş yavaş mı yoksa birden mi, kısmen mi yoksa tamamen mi aktarıldığını bağımlı olduğunu ortaya koyan ilk kişiydi.

Kapitalistin işgücüne harcadığı değişken sermaye, değişmeyen sermayenin dolaşan sermayeyi oluşturan kısmından, hiç bir zaman devretmesi bakımından farklılaşmaz. Bunun sonucu olarak dolaşan sermaye değerin ve artı-değerin üretilmesinde farklı roller oynayacak olan fakat sermayenin dolaşım sürecinde sanki tek bir bütünmüş gibi görünen iki kısımdan oluşur. Bu, kapitalist üretimin sömürücü karakterinin gizlenmesine artı-değerin üretilmiş malların satılması sırasında dolaşım alanında ortaya çıktığı yanılgısını yaratarak yardımcı olur. Burjuva ekonomistleri kapitalist sistemin savunularak haklı çıkarılması için bu aldatıcı görünümden yararlanırlar.

Sermayenin bir bütün olarak devretmesini ve özgül olarak da onun sabit ve dolaşan bileşenlerini çözümlerken Marks sermayenin devret-

mesinin kapitalist üretimin çeşitli dallarında ve alanlarında oynaması gereken rolün ve sermayenin sabit ve dolaşan sermaye olarak bölünmesinin maddî üretim ve kapitalistlerle işçilerin durumları üzerinde yaptığı kesin etkinin bilimsel bir açıklamasını yaptı.

Çeşitli nedenlerle geçici olarak ya da hepten bir yana bırakılabilinecek bireysel üretimden farklı olarak toplumsal üretimin bütünü her zaman süreklidir. Sermayenin, içerisinde yeniden üretildiği şartların çözümü İkinci Cildin en önemli teorik meselesini oluşturur.

Toplumsal üretimin düzenini Marks'tan önce çözümlemeye çalışan ilk ekonomist Fizyokrat Quesnay'di. Onun *Tableau économique*'i belirli bir değeri temsil eden yıllık üretimin basit yenidenüretimi, yani aynı ölçekte üretimi mümkün kılacak bir şekilde dağıtıldığını gösterir. Ancak Quesnay, emeğin yalnızca o alanda değer ve artı-değer ürettiğini farzederek, yalnızca tarımı bir üretken alan olarak kabul ediyordu. Quesnay ve okulu, kapitalist yeniden üretimi gelişmiş sanayi üretimi temeli üzerinde ve genişliğine topyekûn toplumsal iş bölümü üzerinde çözümlemiyorlardı.

Marks çözümlemesine basit yeniden üretimi, metayı, ve toplam toplumsal üretimin değer yapısını (structure) açıklayarak başlar. Metaların toplumun yıllık ürününü oluşturan birikimi de tabiî şekli içinde iki büyük bölüme ayrılır. Birinci bölüm üretici tüketime geçmesi gereken en azından geçebilen üretim araçlarından oluşur. İkinci bölüm kapitalist sınıfın ve işçi sınıfının bireysel tüketimine giden tüketim maddelerinden oluşur. Buna göre toplumsal üretimin bütünü iki geniş bölüme ayrılır: üretim araçlarının üretimi ve bireysel tüketim maddelerinin üretimi. Bu ayırımın büyük bir metodolojik önemi vardır ve yalnızca kapitalist üretim tarzı için değil bütün öteki toplumsal üretim ve yeniden üretimler için de geçerlidir.

Her iki bölümde de tüketilen değişmeyen sermayenin değeri bütünü ile yıllık üretiminin değerine aktarılır.

Yıl boyunca işgücü yeni bir değer üretir ve bunu tüketilen değişmeyen sermayenin değerine ekler. Kapitalistler tarafından işgücü karşılığı olarak harcanan değişken sermaye sadece yıllık ürünün değerinde yeniden üretilmekle kalmaz, artı-değerin büyüklüğü tarafından çoğaltılır. Yıllık ürünün değeri içinde ücretli işçiler tarafından yaratılan yeni değerin toplam büyüklüğü ürünlerin sayısına ve kapitalist sömürünün derecesine bağlıdır.

Bundan dolayı toplam yıllık ürünün toplumsal üretimin her iki bö-

lümündeki değeri, tüketilen değişmeyen sermaye (c) değişken sermaye (v) ve artı-değer (s)'den oluşur. Marks'ın işaret sistemi içinde bu c + s + v'den meydana gelir.

Marks'ın büyük bilimsel başarısı toplumsal üretimin her iki bölümünün içinde ve bu bölümlerin kendi aralarındaki değişim oranlarının ve şartlarının açıklığa kavuşturulmasıdır. Marks değişimin şemalarını çıkarttı ve toplumsal üretimin, bunun sonucu olarak da sürekli yeniden üretimin gerçekleştirilmesi için gerekli olan toplumsal üretimin her iki bölümündeki ürünün bileşenlerinin değer ve maddî muhteva olarak nisbî büyüklüklerini belirtti. Marks ürünün işçilerin ve kapitalistlerin bireysel tüketimlerine giden kısmının ve üretici sermayenin unsurlarının oluşturulması için kullanılan kısmının toplumsal üretim süreci içerisinde nasıl denkleştirileceğinin yolunu gösteren ilk kişiydi.

Marks sürekli yeniden üretim için gerekli olan ideal oranları belirledi ama bununla da kalmayarak kapitalizmde bu oranların gerçekleşemeyeceğini ve pratikte çeşitli oransızlıkların, kısmî ve genel aşırı üretim krizlerinin ve parasal krizlerin kaçınılmaz olarak ortaya çıkacağını gösterdi. Kapitalist yeniden üretim mekanizması öyledir ki sürekli oransızlıkların ve belirli aralıklarla ortaya çıkan dalgalanmaların önüne geçemez. Kapitalist ekonominin içsel dengesi ancak tesadüfî ve anarşik gelişmenin toplam süreci içinde sürekli olarak gözden kaybolan bir hareket olarak varolabilir.

Marks'ın toplumsal yeniden üretime egemen olan kanunlar üzerindeki araştırması işçi sınıfının pratikteki ihtilâlci propagandası bakımından ve Marks'ın takipçilerinin, kapitalizmin «otomatik çöküşü»nü ya da «kendi kendini katletmesi»ni öngören zararlı küçük burjuva teorilerine ve kapitalizmin «ebedî zenginliği»ni ve «uyumlu gelişme»sini savunan uzlaşmacı teorilere karşı sürdürdükleri savaş bakımından muazzam önem taşıyordu. Tamamen Marks'ın toplumsal sermayenin yeniden üretimi teorisinden çıkarttığı sonuçlara dayanan Lenin, Kapitalizmde iç pazarın halk kitleleri sefalete mahkûm olurlarken nasıl geliştiğinin canlı ve açık bir tasvirini çizdi. Bunun yanı sıra Lenin, Marks'ın toplumsal yeniden üretim teorisinin sosyalist ve komünist bir toplumun inşasında taşıdığı büyük önemin altını da durmaksızın önemle çiziyordu. Bireysel tüketim maddelerinin üretimine kıyasla üretim araçlarının üretiminin gelişme önceliği genişletilmiş yeniden üretimin gerekli bir şartı ve kanunudur.

Kapital'in Üçüncü Cildi kapitalist üretim biçiminin bütünü üzerindeki teorik çözümlemeyi tamamlar. Marks burada kapitalist üretim sürecini üretim ve dolaşımın kendi içinde tutarlı (coherent) bir birliği olarak inceler.

Bir bütün olarak toplum ölçeği üzerinde kapitalist sınıfın çeşitli kesimlerinin çıkarları farklı bakımlardan dile getirilir. Sanayi, nakliyat, tarım, ticaret ve bankalar arasında «güneşte bir yer» elde etmek için ücretli işçilerden sızdırılan artı-değerden daha büyük bir pay elde etmek için sürekli bir mücadele vardır. Özgül çıkarların bu labirent gibi çok yanlı birliği içinde, üretim araçlarının sahibi olan sınıfı bölen ve parçalayan içsel çelişkiler içerisinde insanın yolunu bulması ve her büyük kapitalist grubunun öteki kapitalist gruplarına ve işçi sınıfına göre sahip oldukları yerlerin ve kısımların neler olduğunu keşfetmesi ve göstermesi hiç de kolay bir iş değildir. Marks'dan önce burjuva ekonomi politikçileri bunu yapmaya muktedir olamamışlardı.

Marks, Üçüncü Ciltte *Kapital*'in ilk iki cildinin içeriğine dayanarak sermayenin, içlerinde kapitalist toplumun yüzeyine çıktığı ve herkesin görebileceği şekilde iş gördüğü somut sermaye tiplerinin ve şekillerinin nasıl belirdiğini ve sürekli olarak belirmeye devam ettiğini gösterir. Bu, sermayenin çeşitli tipleri ve şekilleri ile kapitalistler arasındaki tabiî bağlantıyı, üretimin ve dolaşımın her geniş alanının ve bundan ötürü de bütün somut karmaşıklığı içerisinde kapitalist üretim biçiminin oynadığı özel rolü ve gelecekteki gelişmesini o güne kadar ilk olarak açıklığa kavuşturuyordu. «Bu kitapta ele alındıkları biçimde sermayenin çeşitli şekilleri, böylelikle adım adım farklı sermayelerin birbirleri üzerindeki etkileri içinde, rekabet içinde ve üretimin unsurlarının kendi alelade bilinçleri içerisinde toplumun yüzeyinde büründükleri şekle doğru yaklaşırlar.»[57]

Marks, metaların değerlerinin pazar fiyatlarına nasıl dönüştürüldüklerini, işçi tarafından yaratılan artı-değerin bütününün kapitalistlerin kârlarına nasıl dönüştürüldüklerini, bu kârın çeşitli kapitalistler arasında belirli oranlar içerisinde nasıl pay edildiğini ve bu paylaşmanın sonucu olarak farklı kâr oranlarının —artı-değer kitlesinin sabit ve değişken sermayenin toplamına olan oranı— farklı sermaye yatırımı alanları içerisinde herhangi bir kapitalistin belirli sermayesi için genel ortalama kâr oranına nasıl dönüştürüldüklerini göstermekle işe başlar.

(57) Karl Marks, **Kapital**, C. III, S. 25.

Marks'tan önce, ekonomistler değer kanununun nasıl olup da eşit ortalama kâr oranını yaratmak için işlediğini anlayamamışlardı. Bu kanunun işleyişinden zorunlu olarak aynı değerde olan ve aynı sayıda müstahdem ve işçi kullanan ve aynı şekilde sömürüp, aynı şekilde işgücü karşılığı olarak ödeme yapan iki sermayenin bütün öteki devretme şartları eşit olduğu takdirde sahiplerine eşit kâr getirecekleri sonucu çıkar. Ama eğer bu sermayeler farklı sayıda işçiyi ve müstahdemi farklı derecelerde sömürüyor iseler —biri az, biri çok— aynı değer kanununa uygun olarak eşit kâr üretemez ve bu nedenle de eşit kâr sahibi olamazlar.

Bununla birlikte günlük kapitalist pratik oldukça farklı birşeyi açığa çıkarır. Gerçekte eşdeğerli sermayeler sömürüldükleri canlı emek miktarı ne olursa olsun aynı kârı getirirler. Bu, metaların değerlerinin ve satış fiyatlarının harcanan canlı işgücü tarafından metalarda cisimlenen toplumsal olarak gerekli emek tarafından belirlenmediği görünümünü yaratır ve bu görünümü devamlı muhafaza eder. Bundan dolayı, bu görünüm eğer yüzeysel değeri ile ele alınacak olunursa emek-değer teorisi yanlıştır ve değer kanunu pratikte sürekli olarak ihlâl edilmektedir.

Marks'ın emek-değer teorisi üzerindeki araştırmaları farklı organik bileşimleri olan eşdeğerli sermayelerden eşdeğerli kârın oluşmasının gerisinde yatan mekanizmanın parlak bir açıklamasını sağlamaktadır.

Her kapitalist ve her sektörel kapitalist grubu şu ya da bu işletmeye, üretimin şu ya da bu alanına yatırılmış bulunan bütün sermayenin her parçasına bir bütün olarak toplumda yaratılan artı-değerin (ya da kârın) mütekabil bir parçasının düşmesini sağlamaya uğraşırlar. Marks, sermayenin organik bileşiminin bütün toplumsal sermayenin organik bileşimine özdeş olduğu üretim dallarında metaların satış fiyatlarının kendi gerçek değerleriyle çakışacağını matematiksel bir kesinlikle ispat etti. Diğer bütün dallardaysa metaların satış fiyatlarının değerlerinden sapması gerekir. Nispeten geniş bir değişmeyen sermaye (sabit ve dolaşan) payı olan bazı dallarda metaların fiyatları değerlerinden fazla olacaktır. Toplumsal ortalamadan daha aşağı bir sermaye bileşimi olan ötekilerdeyse metaların fiyatları değerlerinden aşağıda olacaktır. Bu fiyatların toplamı bütün bu toplumsal üretimin değerini para olarak ifade eder. Bununla birlikte fiyatlar doğrudan doğruya kelimenin gerçek anlamında değer ile değil onun tadil edilmiş şekli olan üretim maliyetinin ve ortalama kârın toplamını oluşturan üretim fiyatı tarafından düzenlenir.

Kapital'in Üçüncü Cildi kapitalist rekabetin içsel mekanizmasının ayrıntılı bir incelemesini içermekte ve değerlerin üretim fiyatlarına dönüştürülmelerinin nedenlerini açıklığa kavuşturmaktadır. Üretim fiyatı metaların pazar fiyatlarını belirleyen büyüklüktür ve etiket fiyatlarının çevresinde dalgalandığı merkezi oluşturur.

Burjuva ekonomistler de üretim fiyatını ele almışlardı ama hiç biri üretim fiyatlarıyla değer arasındaki ilişkiyi incelememiş ve yalnızca dış görünüşte uyuşmaz olan bu iki kategori arasındaki yakınlığı göstermemişlerdi. Bunu başaran Marks oldu.

Çeşitli okullara dahil burjuva ekonomistleri kâr oranının kapitalizmin ilerlemesi ile neden düşme eğilimi gösterdiğini açıklamak için de sonuçsuz çabalara girişmişlerdi.

Marks, kâr oranının artı-değer oranının başka bir şekle dönüşmesinden başka birşey olmadığını gösterdi. Yıllık kâr miktarı bütün toplum ölçeğinde artı- değer kitlesiyle çakışır. Bununla birlikte genel yıllık kâr oranı her zaman yıllık artı-değer oranından daha düşüktür. Bütün öteki şartlar eşit olduğu takdirde üretimde kullanılan ve tüketilen değişmeyen sermaye arttıkça kullanılan değişken sermaye azalacak, kâr oranı artı-değer oranından daha düşük olacaktır. Toplam toplumsal sermayenin organik bileşiminin durmaksızın yükselmesinin, kapitalizmin içinde bulunan bu eğilimin genel kâr oranının sürekli olarak düşmesine yol açmasının nedeni budur. Aynı zamanda, bazı etkenler kâr oranının düşmesi üzerinde karşı etkide bulunurlar, ilkin ve herşeyden çok 1) emek sömürüsünün artan yoğunlaşması, 2) değişmeyen sermayenin unsurlarının ucuzlaması, 3) açık ve gizli işsizlik, 4) dış ticaretin aşırı gelişmesi ve ucuz işgücü sömürüsü için sömürgelere sermaye ihraç edilmesi. Kâr oranlarının düşmesi kanununun yalnızca bir eğilim tabiatında olmasının nedeni budur.

Üçüncü Cilt, sermayenin ticarette, kredide, para dolaşımında ve tarım da büründüğü özgül tiplerin ve şekillerin ayrıntılı bir incelenmesini içermektedir. Okura daha önce takdim edilmiş olan sanayi kapitalistlerine ek olarak tüccarların, bankerlerin, büyük çiftçilerin ve toprak sahiplerinin canlı bir görüntüsü getirilmektedir. Bunların karşısında işçi sınıfının çeşitli kesimleri ve her kapitalist grubunun karşısında ayrı ayrı yer alan sanayi işçileri, tarım işçileri, hizmetlerde çalışanlar vb. grup grup saflaşırlar. Marks, toplumsal artı-değerin sermayenin özgül şekillerine tekabül eden özgül kısımlara ve şekillere bölünmesini de çözümler.

Marks'ın İkinci Cilt'te gösterdiği gibi sermayenin bir kısmı ya meta

ya da para olarak dolaşım içerisinde kalır. Sanayi sermayesinin gelişmesiyle bunun ticarî faaliyeti —metaların alım ve satımına giren işlemlerin hacmi— durmaksızın büyür ve bununla birlikte kapitalist harcamaların ve sermayenin meta şeklinde dolaşımına giden kısmı da gittikçe büyür. Ticarî sermaye kâr üretmez fakat dolaşım maliyetini düşürdüğünden ve sanayi sermayesi için yararlı ve gerekli bir fonksiyon icra ettiğinden ötürü sanayi sermayesinin kârı üzerinde hak iddia eder. Ortalama kâr sanayiciler ve tüccarlar arasında sermayelerin miktarına göre pay edilir ve bu iki türlü kâr yaratır: sınaî kâr ve ticarî kâr.

Kredi ile meta alıp satarak ve nakit paralarını birbirine ödünç vererek sanayi ve ticaret kapitalistleri borçlu ve alacaklı olarak iş görürler. Kapitalizm ilerledikçe kapitalist sınıf içerisindeki işlemlerin ve parasal ilişkilerin ölçeğinde durmaksızın büyüme olur. Ve bu kapitalizmin kredi ve banka sisteminin ayrılmasına ve gelişmesine yol açar. Eski tefecilerin ve küçük faizcilerin yerine sahneye modern bankerler çıkarlar.

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte sınırsız, aşırı para-sermayenin bulunabildiği bir özel pazar ortaya çıkar. Para-sermayenin kredi ve bankacılık sistemi aracılığıyla yoğunlaşması ve merkezîleşmesi sermayenin sanayi ve ticaret içinde yoğunlaşması ve merkezîleşmesi sürecini yoğunlaştırır ve bankerlerin alacaklılarının, aktif kapitalistlerinin işlerine karışmasını ve fırsatı çıktığı zaman da onların işletmelerinin kısmen ya da tamamen sahibi haline gelmelerini mümkün kılar. Para-sermayenin birikmesi ve hareketlenmesi geniş borsa şirketlerinin ortaya çıkmasına, esham ve tahvilat borsalarını spekülatif işlerin döndüğü merkezlere ve kapitalistlerin birbirlerini dolandırdıkları yerlere döndürerek tahvilat, stok ve öteki «teminat»larda borsa ticaretinin gelişmesine yol açar. Bunların hepsi devlet cihazının yozlaşması ve sanayi sermayesinin ve büyük bankerlerin çıkarlarına teslim olmasıyla sonuçlanır.

Üçüncü Cilt, kapitalist toplumdaki artı-değerin ve kârın somut şekillerinin önceki incelemelerinin mantıken tamamlanması olan artı-kârın toprak-rantına dönüşmesini de inceler. Marksist rant teorisi kapitalizmin tarımdaki özgül gelişmesini gösterir ve sanayi proletaryasına kapitalizmi ortadan kaldırma mücadelesinde müttefiklerinin kimler olduğunu göstererek kır proletaryasının ve köylülüğün durumuna gerçekten ışık tutar.

Bütün tabiî zenginlikleri ile birlikte toprak, insan emeğinin evrensel nesnesidir. Bütün toplumsal üretim toprak üzerinde varolur ve gelişir. Herhangi bir emek ürünü insanın ihtiyaçlarının tatmini için uyar-

lanmış bir tabiî özden başka bir şey değildir.

Esas olarak kapitalist tarımı inceleyip ardından toprağın, toprağın minerallerinin, suyunun, ormanlarının vb. doğrudan kullanıldığı diğer üretim kollarına geçen Marks, tabiî kaynakların kapitalistler tarafından vahşice sömürülmelerini lânetliyordu. Kapitalizmin ortaya çıkışı ve gelişmesi toprakta özel mülkiyeti ortadan kaldırmaz, onu yalnızca değiştirir. Toprak mülkiyetinin tekeli tarihî bir önşarttır ve kapitalist üretim biçiminin değişmez temelidir. Artı-değerin özgül bir şekli olarak kapitalist toprak rantı bu tekelin ekonomik ifadesidir.

Marks, rantın iki ana şekli arasında bir ayırım yapar: differansiyel rant ve mutlak rant.

Differansiyel rant daha elverişli üretim şartlarında yürütülen çiftçilik işlemlerinden elde edilen ortalama kârın altındaki ya da üstündeki kâr fazlasıdır.

Kır kapitalistlerinin artı-kârı ekonomik işlemlerinin bir nesnesi olarak toprak üzerindeki tekelleriyle bağlantılıdır. Aynı daldaki kapitalistler arasındaki rekabet onların metaları için, en iyi ya da ortalama değil en kötü tarım alanlarının üretim fiyatıyla düzenlenen pazar fiyatlarının oluşmasına yol açar. Bu, daha verimli toprak parçaları üzerinde differansiyel rant şeklini alan artı-kâr elde edilmesini mümkün kılar.

Marks, kapitalizmde mutlak toprak rantının oluşmasının mümkün olduğunu ispat eden ilk kişiydi. Mutlak toprak rantı toplumun toprak sahiplerine yalnızca sahiplik etiketine sahip bulundukları için ödemek zorunda bulunduğu bir haraçtan başka birşey değildir. Topraklarını kiraya verenler ve toprak sahipleri hiç bir şekilde tarımsal üretimi örgütlemeden ve üretime katılmadan «kendi» topraklarından faiz kuponu kesen bir cins rantiyedirler. Tarımdaki sermayenin organik bileşiminin düşüklüğünden ve emeğin üretkenliğindeki düşüklükten ötürü tarım ürünlerinin değerleri ve üretim fiyatları ortalama olarak sanayi ürünlerinin değerlerinden ve üretim fiyatlarından fazladır. Aynı zamanda toprağın özel mülkiyet tekeli, rekabet yolu ile tarımsal ürünlerinin fiyatlarının toplumsal üretim fiyatı düzeyine düşürülmesini imkânsız kılar. Tarımsal ürünlerin yüksek değeri ile öteki metaların üreretim fiyatları arasındaki fark mutlak rantı oluşturur.

Mutlak rantın varlığı kapitalist üretim için bir gerekli şart değildir. Tam tersine artı-değerin ve sermayenin bir kısmını asalak bir sınıfın —toprak sahibi aristokrasisinin— ellerine aktararak bu üretimin gelişmesini aksatır. Toprağın millîleştirilmesi talebi özünde burjuvazinin çıkarınadır ve eğer burjuvazi topraktaki özel mülkiyete saldırmak-

tan kaçınıyorsa bu yalnızca bu cinsten bir saldırının bütün üretim araçlarındaki özel mülkiyet esasına karşı bir zincirleme isyan reaksiyonunu başlatacağından ötürüdür.

Burjuva ekonomistleri toprak sahiplerinin bu karşılıksız kazançlarının tabiatını açıklayamamışlardı. En iyileri olan Ricardo ve Smith bile rantın hareketini nihaî olarak tabiatın kanunlarının işleyişine indirgediler ve böylelikle kapıyı kapitalizmin savunulmasına aralık bıraktılar. «Azalan iadeler kanunu» Ricardo'nun hatalı rant teorisi ile beslenen dogmaların en yaygınlarından birisi haline geldi. Marks'ın rant teorisi üzerinde durdukları zemini burjuvazinin savunucularının ayaklarının altından kaydırdı.

Kapital'in Üçüncü Cildi kapitalizmde, gidişatı içinde köylüler arasından kimilerinin mahvoldukları, kimilerininse zenginleştikleri kesintisiz bir sürecin bulunduğunu, orta ve küçük köylülerin o pek sözü edilen «sağlamlık»larının yalnızca burjuva hayal gücünün bir icadı olduğunu zira toprağı işleyenlerin asıl kitlesinin belleri bükülünceye kadar çalışmaya mahkûm olduklarını, mahva ve toptan fukaralığa karşı hiç bir garantilerinin bulunmadığını da gösterir.

Üçüncü Cild'in son sayfalarında Marks, burjuva üretim ve dağıtım biçiminin belli bir olgunluk aşamasına eriştiği zaman yerini yeni ve daha yüksek bir biçime terkettiğini yazar. Üretim ve dağıtım biçimlerinin bu, tarihî olarak ard arda dizilişleri «üretimin maddî gelişmesi ile toplumsal şekli arasındaki .... bir çatışma»[58] üzerine kurulmuştur. Marks'ın kapitalist süreci bir bütün olarak incelemesi sosyalist ihtilâlin gerekliliğine yeni ve daha ayrıntılı deliller getiriyordu.

ARTI-DEĞER TEORİLERİ

Marks 1861 - 1863 el yazmalarının *Artı-Değer Teorileri*'ni içeren bölümlerine hiç bir zaman yeniden başlayamadı, çünkü büyük eserinin bu kısmını mükemmel bir hale sokacak zamanı hiç olmadı.

Marks'ın *Teoriler*'i kapitalist oluşum kanunlarının burjuva ekonomistleri tarafından açıklanması üzerine tarihî bir incelemedir. Bu inceleme burjuva ekonomi politiğinin evrimini burjuva toplumunun kendi evrimini, içsel çelişkilerinin gelişmesinin bir yansıması olarak görür. Marks'ın, temelin üst yapıyı nasıl etkilediğini, kapitalist gerçekliğin ideolojik alanda özellikle ekonomi bilimi alanında nasıl yansıdığını açıklı-

(58) Karl Marks, **Kapital**, C. III, S. 884.

ğa kavuşturması gerekiyordu. Marks'ın ekonomi politik tarihini eleştirisel olarak çözümlemesi *Kapital*'in ilk üç cildindeki teorik araştırmasının kilit taşıdır.

Bu çözümleme, kapitalizmdeki ekonomik ilişkilerin özüne daha derin bir bakışla bakılması için de gerekiyordu. Marks daha sonraları şöyle yazmıştı: «Ben kendim *Kapital*'e kamu oyuna yansıtıldığının tam aksi bir yoldan (üçüncü, tarihî kısımla) başladım.»[59] Marks burada «öznenin teorisinde ustalaşmak için onun tarihini bilmek gerekir» diyen Hegel örneğini izliyordu.

Artı-Değer Teorileri'ne başladığı zaman Marks tarihî eleştirisel malzemeyi eserinin çeşitli teorik kısımları arasında dağıtmak niyetindeydi, fakat 1861 - 1863 el yazmalarını yazarken bu niyetinden vazgeçti ve tarihî kısmın tümünü tek bir özel bölümde bir araya getirmeye karar verdi.

Artı-Değer Teorileri Engels'e göre «Ekonomi politiğin eleştirisel çözümlemenin iliği ve özüdür»[60] bir artı-değer teorisidir. Marks artı-değer teorisinin herhangi bir burjuva ekonomistinin ve ekonomi politik okulunun değerlendirilmesinde hayatî bir önemi olduğu görüşündeydi.

Artı-Değer Teorileri'nin ilk kısmı esas olarak artı-değer teorisinin gelişmesine yaptıkları katkıları Smith gibi, değer kanunu temeli üzerinde emek ve sermaye arasındaki değişim konusuna bağlanan ekonomistleri ele alır. II. Kısım, Ricardo'nun teorisi merkezî nokta olmak üzere ortalama kâr ve üretim fiyatı, rant ve krizler ile ilgilenir. Üçüncü kısımsa Ricardo'dan sonraki burjuva ekonomi politiğini inceler.

Birinci kısım Fizyokratlar okuluna bir bakışla başlar, bu tabiî bir başlangıçtır, zira Marks onlara *«sermayenin ve kapitalist üretim biçiminin* (Petty vb. arızî değil *ilk metodolojik açıklayıcıları olarak»*[61] büyük değer verirdi. Onlar emek ve sermaye arasındaki değişimi değer kanunu temeli üzerinde çözmek için ilk adımı atanlar ve artı-değerin kökeni meselesini değişim alanından üretim alanına ilk aktaranlardı.

Smith, artı-değer teorisini formüle etmede Fizyokratlardan çok ileri gitti. Ona göre değer, ürettiği kullanım değerleri ne olursa olsun herhangi bir toplumsal emek tarafından yaratılır. Smith'in artı-değeri Fizyokratlar gibi yalnızca rant şeklini almış olarak değil, kâr ve faiz şeklini almış olarak da görmesinin nedeni budur. Fakat Smith, değeri bir genel kategori, işçinin karşılığı ödenmemiş emeğinin bir ürünü olarak

(59) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 307.
(60) Karl Marks, **Kapital**, C. II, S. 2.
(61) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 39.

kabul etmesine rağmen (Marks, Smith'in «artı-değerin gerçek kökeninin farkına varmış olduğu»nu[62] söylüyordu) bunu kârla karıştırmaktadır. Bu ise onun işgücünü bir meta olarak incelemediğini ve bundan dolayı sermaye ve ücretli emek arasındaki değişim meselesine bilimsel bir çözüm getirmeyi başaramadığını gösterir. Smith'in yaptığı, bir başarı olduğu söylenebilecek olan şey kapitalist üretim biçimi içinde emekle sermaye arasındaki değişim içerisinde değer kanununun aslında kendi zıddına dönüştüğü gerçeğini ortaya koymasıdır. Bununla birlikte bir meta olarak işgücü meselesinden habersiz olduğu için bu problemi çözemedi.

Kapitalist toplumda üretken olan ve olmayan emek meselesi, emek ve sermaye arasındaki değişim meselesiyle yakından bağlıdır. Çeşitli burjuva ekonomi politik okullarının (Merkantilistler, Fizyokratlar ve Adam Smith) kapitalizmde üretken emeğin ölçütü meselesine yaklaşımları onların artı-değerin kökeni ve emekle sermaye arasındaki değişim hakkındaki görüşleriyle belirleniyordu.

Artı-Değer Teorileri, kapitalist toplumda ve kapitalist anlamda üretken emeğin artı-değer üretken emek olduğu görüşüne tam bir gerçeklik kazandırdı.

Kapital'in Marks'ın kendi artı-değer teorisini ortaya koyduğu ilk üç cildinde, Marks artı-değeri kendi saf şekli içinde ele almakla işe başlar ve ancak ondan sonra (Üçüncü Bölümde) artı-değerin kapitalist toplumun yüzeyinde ortaya çıkan dönüşmüş şekillerini inceler. *Artı-Değer Teorileri*'nde Marks ve öteki ekonomistlerin eserlerinde bulduğu artı-değerin dönüşmüş şekillerinden yola çıkmak ve ondan sonra bunların gizledikleri artı-değer teorisinin unsurlarını göstermek zorundadır. Böylelikle Ricardo'nun teorisini incelerken Marks, Ricardo'nun rant ve üretim fiyatı teorisini ele alarak işe başlar, çünkü Ricardo için artı-değer yalnızca ortalama kâr ve rant olarak görünür.

Marks'ın kendi rant teorisinin özellikle mutlak toprak rantı teorisini incelediği *Artı-Değer Teorilerinin* ikinci kısmının merkezi olmasının nedeni budur. Marks'ın rant teorisi Smith ve Ricardo'nun her ikisinin de değerlerin ve üretim fiyatlarının özdeş olduklarını kabul etmekte yanıldıklarını ispatlıyordu.

Artı-Değer Teorileri Kapital'in Üçüncü Cildindeki rant çözümlemelerinin esaslı bir tamamlayıcısıdır. Marks, tarımdaki iki tekel cinsinin (özel toprak sahibinin tekeli ve kapitalist çiftçinin tekeli) ve kapitalizm-

(62) Karl Marks, **Artı-Değer Teorileri**, Kısım I, Moskova 1969, S. 80.

de toprağın millîleştirilmesinin bu çerçeve içerisinde tarımın kaptalist çizgi üzerindeki ilerlemesini yavaşlatan bukağılardan kurtulmasına yardımcı olan bir burjuva tedbiri olduğu görüşünü işler. Bundan sonra da mutlak rantı da içerse differansiyel rantı da içerse tarımsal ürün fiyatının tekel fiyatı olmasının gerekliliğini göstermeye devam eder. Marks tarım dallarının kendi içlerindeki ve birbirleri arasındaki, ker iki tekel cinsini de kısmen ya da tamamen geriletme eğilimi gösteren çelişkilere çok dikkat gösteriyordu.

Artı-Değer Teorilerinin birçok sayfası ekonomik krizlerin nedenlerini ve bir potansiyel krizin «gerçeklik» haline geldiği şartları incelemektedir.

Soyut kriz imkânı ürünlerin değişiminin basit meta şekli içerisinde ve paranın bir ödeme aracı olması fonksiyonunun içerisinde saklıdır ama bunun gerçekleşmesi için gelişmiş kapitalist bir üretim biçiminin çelişkilerinin ortaya çıkması zorunludur. Burjuva zenginliği kullanım değerlerinin bir toplamından ibaret değildir ve burjuva üretim biçimine hâkim olan kullanım değeri değildir. Tersine burjuva zenginliği değişim değerlerinin bir toplamıdır ve burjuva üretim biçimine hâkim olan değişim-değerleridir, Marks, «burjuva üretimi zenginliğin *üreticiler için*» yani işçiler için «üretilmesi değildir» ve «burjuva zenginliğinin üretilmesi bolluğun, ihtiyaçların ve lüksün onları üreten insanlar için üretilmesinden oldukça ayrı bir şeydir,»[63] diyerek bunun altını çizer. Üretici güçler geliştikçe kullanım değeri ile değer arasında pazar için üretilen meta ile para arasında, alım ile satım arasında, üretim ile tüketim arasında, sermaye ile ücretli emek arasında bulunan çelişkiler gittikçe büyür. Burjuva üretim biçimi dağıtımın özgül bir kısıtlamasını gerektirir (implies), halbuki kapitalist temel üzerindeki üretim sanki hiç böylesine içsel bir kısıtlanma yokmuşcasına gelişme eğilimi gösterir. Bu çelişme içinde «krizlerin en derin ve en gizli nedenleri»[64] yatar. Bu krizler çelişmenin geçici ve zorunlu çözümüdürler.

Teoriler'in ilk ve ikinci kısımları esas olarak burjuva ekonomi politiğinin ilerleyişini kökenlerinden en uç noktalarına kadar (Ricardo'nun teorisini) çözümlediği halde üçüncü kısım burjuva ekonomi biliminin proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesi keskinleştikçe nasıl bayağılaştırıldığını gösterir.

Marks, Ricardo'cu burjuva ekonomi politik okulunun dağılmasına

(63) Karl Marks, **Artı-Değer Teorileri**, III. Kısım, Moskova 1971, S. 55.
(64) Karl Marks, **Artı-Değer Teorileri**, Kısım III, S. 84.

atıf yaparak ilkin ve herşeyden evvel Ricardo'nun teorisini formel mantığın terimleri ile ortaya getirmeye çalışan James Mill'in görüşlerini çözümler. Ricardo'nun teorisindeki çelişkiler kapitalist gerçekliğin hakiki çelişkilerini yansıttığı halde Mill gerçekliğin kendisi ile değil bunun Ricardo'nun teorisinde ifade edilişiyle ilgileniyordu. Ricardo'nun çelişkilerini gidermek için de Mill tamamen formel, şifahî tartışmalarla yetiniyordu.

Artı-Değer Teorileri'nin sonuncu bölümü vulgar ekonomi politiğini sınıfsal ve epistemolojik (bilgi bilimsel) köklerini ortaya çıkarmakta, klasik ve bayağı ekonomi politik arasındaki esas farklılıkları vurgulamakta ve bayağı sosyalist görüşleri sert bir şekilde eleştirmektedir. Bütünü, içinde ifade edildiği şekillerin çeşitliliği ile karıştırmaksızın «iç bağlantıyı kavramaya çalışan»[65] klasik burjuva ekonomi politiğinin aksine vulgar ekonomistler genellikle kapitalist gerçekliğin sahte olgularını yeniden üretirler. Vulgar ekonomi politiğin belirleyici özelliklerinden birisi klasik ekonomi politikten beslenmesi ama kendisinin hiç bir şey yaratmamasıdır. O, ilerlemek yerine geriler ve sınıf mücadelesi keskinleştikçe giderek uzlaşmacı olur.

Ricardo'nun sosyalist takipçileri burjuva toplumunun açık eleştirisi ile ortaya çıkıp proletaryayı savunurlarken, Ricardo'dan sonraki bazı burjuva ekonomistlerinin kapitalist üretim biçiminin kesin bir kavranışını kazanmış oldukları bir gerçektir. Ancak onlar görüşlerinin burjuva temellerinin üzerine çıkabilmeye muktedir değillerdir.

Artı-Değer Teorileri burjuva ekonomi düşünüşünün çeşitli okullarına ve sistemlerine tamamen objektif bilimsel ve gerçek parti yaklaşımının dikkate değer bir örneğidir. Burjuva ekonomi politiğinin bugün, Marks'ın sergilediği dogmaları cilâlayıp sık sık ortaya sürmeye çalıştığı gözönüne alınırsa Marks'ın burjuva ekonomi teorilerini eleştirisinin hiç bir bakımdan tarihten bir yaprak olmadığı, tersine özünde burjuva savunucularının eski kavramlarının yeni, modernize edilmiş versiyonlarının sergilenmesi için keskin bir kılıç olduğu görülür.

KAPİTAL'DE KOMÜNİZM MESELELERİ

Marks, *Kapital*'inde kapitalist üretim biçimini bir bütün olarak tarih tarafından belirlenmiş olan, bundan dolayı toplumun gelişmesinde tarihî bakımdan geçişken olan, er veya geç bir başka sistemin, komü-

(65) Karl Marks, **Artı-Değer Teorileri,** Kısım III, S. 500.

nist sistemin yerini alacağı bir aşama olarak gördü. Kapitalizmi sert bir şekilde eleştiren ve geleceğin toplumu hakkında acayip tasarılar sunmuş olan ütopyacı sosyalistlerin aksine Marks, Kapitalizmin gelişmesindeki en derin eğilimlerin çözümlenmesinden organik olarak çıkarttığı bir komünizm tanımı getirdi. Marks geleceğin ayrıntılı bir görünümünü çıkartmış değildir —zaten çıkartamazdı da— fakat onun komünizm hakkındaki görüşleri bu oluşumun bazı temel özellikleri hakkında bir fikir verir ve odak noktası kapitalizmden komünizme geçiş olan içinde yaşadığımız çağ bakımından muazzam önem taşır.

Üretici güçlerin kapitalist üretim ilişkileri çerçevesi içinde gelişmesi kapitalizmin temel çelişkisi (yani üretimin toplumsal karakteri ile mülkiyetin özel şekli arasındaki çelişki) ve onun, toplumsal üretim anarşisi, vahşi rekabet, peryodik ekonomik krizler, bilimsel ve teknik başarıların insanlığın çıkarına kullanılacak yerde yıkıcı amaçlarla kullanılması gibi kaçınılmaz görünümleri tarafından engellenmektedir.

Kapitalizmin içinde gelişen üretici güçler kendi toplumsal kabukları ile, kapitalist üretim ilişkileri ile uyuşamazlar. Kapitalist üretim biçiminin bizzat kendisi, kendi kaçınılmaz çöküşünün maddî şartlarını üretir. Bununla birlikte komünizme geçiş kendiliğinden gerçekleşmez. Bunun için ihtilâlci eylem, kapitalist sınıfın egemenliğinin ihtilâlle yıkılması ve siyasî iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesi gerekir. Marks'ın ekonomi teorisinden çıkardığı en önemli sonuçlardan birisi, komünist üretim biçimini kapitalist üretim biçiminin yerine geçirebilmek için bir proleter sosyalist ihtilâlin gerekli olduğudur. Marks ve Engels eğer geçerli şartlar sağlanırsa ihtilâlin «tamamen barışçı ve kanunî yollardan» gerçekleştirilebilmesinin mümkün olduğunu gösterdiler. Böyle bir imkân sözgelimi Britanya Adaları'nda mümkün olmasına rağmen Marks, «İngiliz egemen sınıflarının 'kölelik taraftarı bir isyan'a kalkışmaksızın bu kanunî ve barışçı ihtilâle boyun eğeceklerini»[66] ummadığını eklemeyi de ihmal etmedi.

Sosyalist ihtilâl başlıca üretim araçlarında toplumsal mülkiyeti yerleştirecekti, böylelikle de üreticiler ile, artık emekçi halka yabancı olmaktan çıkacak olan üretim şartları arasındaki birliği yeniden inşa edecekti. Komünist toplumun temel ilkesi ve başlıca amacı «her bireyin» her bakımdan ve özgürce gelişmesidir. Bu da «toplumun bilinçle yeniden örgütlenmesini»[67] gerekli kılar.

---

(66) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 5.
(67) Karl Marks, **Kapital**, C. I. S. 592, C. III, S. 88.

Kapital'in Birinci Cildi'nde Marks, komünist toplumun, dağıtımın henüz yapılan işle uygunluk içerisinde bulunduğu bir aşamasının tanımını getiriyordu. «Şimdi gözlerimizin önüne, değişme yoluyla, işlerini ortak üretim araçları ile yapan, içinde bütün farklı fertlerin işgüçlerinin topluluğun birleşik işgücü olarak bilinçle kullanıldığı bir özgür bireyler komününü getirelim... Komünümüzün toplam üretimi bir toplumsal üretimdir. Bunun bir kısmı yeni üretim araçları olarak iş görür ve toplumsal ürün olarak kalır. Fakat başkabir kısmıysa komün üyeleri tarafından geçim araçları olarak tüketilir. Bu kısmın üyeler arasında dağıtılması bundan dolayı gereklidir. Bu dağıtımın biçimi toplumun üretici örgütlenmesi ve üreticilerin eriştikleri tarihî gelişme derecesi ile değişecektir. Biz her bireysel üreticinin geçim araçlarındaki payının, onun iş-zamanı tarafından belirlendiğini farzedeceğiz, ama bunu yapmamız yalnızca metaların üretimi ile bir paralellik çizebilmek içindir. İş-zamanı bu durumda ikili bir rol oynayacaktır. İş-zamanının belirli bir toplumsal plana göre oranlanması yapılması gereken çeşitli işler ve komünün çeşitli ihtiyaçları arasında uygun bir orantı sağlar. Öte yandan da ortaklaşa işin her birey tarafından yaratılan parçasının ve bireysel tüketim için üretilen toplam üründeki payının ölçüsü olarak iş görür. Tek tek üreticilerin, hem emekleri hem de emeklerinin ürünleri bakımından toplumsal ilişkileri bu durumda çok basittir ve idraki mümkündür ve bu yalnızca üretim bakımından değil dağıtım bakımından da böyledir.»[68]

Toplumun sosyalist dönüşümü kapitalist ekonominin kanunlarının yerine ekonominin objektif ekonomik kanunlar temeli üzerindeki rasyonel yönetimini, bilinçli toplumsal denetimi ve toplumsal üretimin bir bütün olarak, bilerek ve isteyerek toplumun çıkarına düzenlenmesini gerektirir.

Üretimin çeşitli dalları arasında toplumsal emeğin bilinçli ve rasyonel dağıtımı komünist toplumun en önemli işlevi ve özelliği olacaktır. «Ancak üretimin toplumun gerçekten belirleyici denetimi altında bulunduğu bir yerde toplum, belirli maddelerin üretiminde kullanılan toplumsal iş-zamanının hacmi ile bu maddeler tarafından tatmin edilecek ihtiyaçların hacmi arasında bir ilişki sağlayabilir.»[69] Böyle bir ilişkinin kurulması toplumsal ihtiyaçların gözönüne alınmasında ve toplumsal emeğin sarfiyatında yüksek bir standardı gerektirir.

Komünist toplumda emek «evrensel» olacak ve ancak bunun bir

(68) Karl Marks, **Kapital**, C. I. S. 78 - 79.
(69) Karl Marks, **Kapital**, C. III, S. 187.

sonucu olarak iş günü kısalacak ve boş zamanlar uzayacaktır. İş-zamanı sadece toplumun bütün üyelerinin artan ihtiyaçlarının tam anlamıyla tatmin edilmesi için genişletilmiş yeniden üretimin gerçekleştirilmesi ihtiyacı ile düzenlenecektir.

Komünizmde artı-emek —standart bireysel ihtiyaçların altındaki ve üstündeki emek— üretici emeğin gerekli bir bileşeni olarak ortaya çıkacaktır. Gerekli emekle artı-emek arasındaki ayırımlar belli bir dereceye kadar resmî (conventional) olacaktır, çünkü artı-emek komünist toplumun işçileri için en az kendi gerekli emekleri kadar gerekli olacaktır. Marks, komünist üretim biçimindeki gerekli emek kategorisi içine emeğin «ihtiyat ve birikimi için bir fon»[70] oluşturan kısmını da dahil ediyordu.

Gerekli emeğin kendi sınırlarını genişletmeye mecbur olmasının bir nedeni de işçilerin hayat şartlarının o güne kadar hiç olmadığı kadar zenginleşmesi ve hayatî ihtiyaçlarının ölçülemeyecek kadar çoğalmasıdır. Marks, komünist bir toplumdaki yeniden üretimin başlıca özelliklerini gözden geçirdi ve kapitalist genişletilmiş yeniden üretime hükmeden, emeğin toplumsal şeklinden değil de emek sürecinin maddî şartlarından kaynaklanan esas olarak komünist üretim biçiminde de geçerli olduğunu ortaya koydu.

Toplumsal üretimin iki bölüme ayrılması —üretim araçlarının üreretimi ve tüketim maddelerinin üretimi— bu bölümlerin kendi içlerindeki ve birbirleri arasındaki temel ilişkiler gibi varlığını aynen koruyacaktı. Toplumsal üretimin I. Bölümü içindeki sermaye hareketini inceleyen Marks, bu hareketin «üretim kapitalist değil de toplumsallaşmış olsa bile»[71] vuku bulacağını önemle belirtti. Temel fonları aynî olarak karşılama ihtiyacı, maddî ihtiyatların biriktirilmesini ya da Marks'ın özel nisbî aşırı üretim dediği şeye sahip olunmasını gerektirir. Komünist toplumda «bu cinsten bir aşırı üretim (overproduction) toplumun kendi yeniden üretiminin maddî araçları üzerindeki denetime aynen bağlıdır» çünkü bu herşeyin ötesinde «kazaların ve tabiat güçlerinin sebep olduğu olağanüstü yıkımı karşılama»[72] imkânı yaratır. Marks, toplumsal yeniden üretimin bir yanı olarak uzun vadeli sermaye yatırımlarına da büyük önem verir ve komünist toplumun üretim dallarında mutlaka gerekli olan ama yararlı sonuçlarını hemen vermeyen emeğe, üretim ve geçim araçlarına ne kadar yatırım yapabileceğini herhangi bir

(70) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 530.
(71) Karl Marks, **Kapital**, C. II, S. 428.
(72) Karl Marks, **Kapital**, C. II, SS. 473, 181.

zarar ve ziyana sebebiyet vermeksizin «önceden hesaplama»sının gerekliliğini de bu çerçeve içerisinde ele alır.[73]

Komünizm emeğin maddî üretim içindeki tabiatını da derinden değiştirecektir. İnsan kişiliğini sakatlayan kapitalist işbölümünün bir kurbanı olan «kısmî işçi»nin yerini her bakımıdan gelişmiş insan alacaktır. Üreticilerin kendi ortak denetimleri altındaki emeğin kendisi de aklî ve gerçekten özgür bir hale gelecektir. Ama gene de emeğin maddî üretim içinde tuttuğu yer «bir gereklilik alanı» olarak kalacaktır. Özgürlüğün alanı gerekli emeğin sınırlarının dışında ancak onun temelinde ortaya çıkacaktır. «Gerçekte özgürlüğün alanı, ihtiyaçların ve dünyevî endişelerin belirlediği emeğin bittiği yerde başlar; böylelikle eşyanın tabiatı içerisinde özgürlük hakiki maddî üretim alanının dışında bulunur. Uygar insan da aynı vahşinin ihtiyaçlarını tatmin etmesi, hayatını koruması ve yeniden üretmesi için Tabiatla boğuşmak zorunda olması gibi, Tabiatla boğuşmak zorundadır, bunu, bütün toplum şekilleri ve mümkün olan bütün üretim biçimleri içinde yapmak zorundadır.

İnsanın gelişmesiyle bu fizikî ihtiyaçlar alanı, ihtiyaçlarının bir sonucu olarak genişler; ama aynı zamanda bu ihtiyaçları tatmin eden üretici güçler de çoğalır. Bu alandaki özgürlük ancak toplumsallaşmış insanda, Tabiatı değiştirmelerini ve Tabiat tarafından değişitirilmelerini aklî olarak düzenleyen, Tabiatın kör güçleri gibi Tabiat tarafından yönetilmeyip onu kendi denetimleri altına alan ve buna en elverişli şartlar altında, en az enerjiyi harcayarak, kendi insan tabiatlarına en lâyık bir şekilde erişen ortak üreticilerde oluşabilir. Fakat bu gene de bir gereklilik alanı olarak kalır. Bunun ötesindedir ki insan enerjisinin kendi içinde bir son olan gelişmesi, gerçek özgürlük alanı başlar. Bununla birlikte gerçek özgürlük alanı ancak bu gereklilik alanını temel alarak tomurcuklanabilir. İş gününün kısalması bu özgürlük alanının başlıca ön şartıdır.»[74]

Daha kısa bir iş-günü üretkenliğin artmasını gerektirir. Maddî değerleri üreten emeğin üretkenliğinin yükselmesi boş vakit çerçevesinin genişletilmesini mümkün kılacak ve bu da kendi payına bütün faaliyetlerin tabiatı üzerinde esaslı bir etki yapacaktır. Boş vakit bireyin kendi esas meslekî çalışması ile mutlaka çakışması gerekmeyen bir alandaki aklî faaliyeti için de harcadığı zamandır. Serbest, boş vakit en sonunda ortak üreticiler toplumundaki zenginliğin ve gelişme düzeyinin gerçek ölçüsü haline gelecektir.

(73) Karl Marks, **Kapital**, C. II, SS. 218 - 219.
(74) Karl Marks, **Kapital**, C. III, S. 820.

Kapital gelecekteki çocuk eğitimi ve aile ilişkileri hakkında büyük bir değer taşıyan düşünceleri içermektedir. Marks, bu çağda (geleceğin komünizminde) «belirli bir yaşın üzerindeki her çocuğun üretici çalışmayı, yalnızca üretimin etkenliğine bir katkıda bulunma metodu olarak değil, tam olarak gelişmiş insanlar yaratmanın tek yöntemi olarak öğrenim ve jimnastikle birleştireceği bir eğitim»in olacağını söylüyordu. Marks, «hem teorik hem pratik teknik öğrenimin»[75] geleceğin okullarında, alması gereken yeri alacağına inanıyordu. Buna şunu da ekliyordu: «Üretim süreci içinde olduğu gibi ev işleri alanının dışında da kadınlara, gençlere, her iki cinsiyetten çocuklara önemli bir yer veren modern sanayi, ailenin daha yüksek bir şekli için ve cinsiyetler arasındaki ilişkiler için yeni bir ekonomik temel yaratır.»[76] Kapitalizmde işçinin ailesinin toplumsal üretim alanı içerisine sokulması «yozlaşma ve köleliğin ahlâksızlık yayan kaynağı» oldu ama komünist toplumda bu gerekli olarak insanî gelişme»[77]nin bir kaynağı olacaktır.

Böylece özgül olarak kapitalizmin kanunlarını ele alan *Kapital*'inde Marks, komünist sistemin bazı esas özelliklerini tanımlıyor ve her zamanki derinliği ve kesinliği ile komünist sistemin bazı kanunlarını formüle ediyordu.

KAPİTAL'İN METODU VE BİLİM KARŞISINDAKİ GENEL ÖNEMİ

Marks'ın Kapital'i en yüce sınavdan, zamanın sınavından geçmiştir. Vardığı başlıca bilimsel yargılar hayat tarafından doğrulanmıştır. Tarihin uzun yıllarının yargıları Marks'ın *Kapital*'inde kullandığı güçlü bilimsel metodunun, mantığının, yani Marks'ın kendisinin büyük eserinin «*bileşimi*»nden «iç tutarlılığı»[78]ndan sözederken kasdettiği şeyin üzerine daha da güçlü bir ışık tutmuştur.

Daha 1857 ve 1858'lerde Marks'ın ekonomi teorisinin ilk tutarlı sergilenişini yaparken malzemeyi hangi metodla işleyeceği meselesiyle karşı karşıyaydı. 1857 - 1858 ekonomik elyazmasının girişinde Marks, ekonomik araştırma metodunun temel ilkesini formüle etti ve 1858 başlarında Engels'e yazdığı mektupta bir gün diyalektik üzerine özel bir eser yazmayı umduğunu söyledi. «Eğer böyle bir eser için zaman bula-

(75) Karl Marks, **Kapital**, C. I, SS. 484, 488.
(76) Karl Marks, **Kapital**, C. I, SS. 489 - 490.
(77) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 490.
(78) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 183.

bilecek olursan Hegel'in keşfettiği, ama aynı zamanda da esrar perdesine büründürdüğü metoddaki aklî unsuru alelade insan zihninin 2 ya da 3 kitap forması içinde kavrayabileceği şekle sokmayı çok isterdim.»[79] *Kapital*'in Birinci Cildi'nin yayımlanmasının ardından Marks, niyetini bir kere de Joseph Dietzgen'e anlattı: «Ekonomi yükünü sırtımdan attıktan sonra bir 'Diyalektik' yazacağım».[80] Ama metodu üzerine, özel bir bilim olarak diyalektik mantık üzerine bir eser yazmaya hiç bir zaman vakit bulamadı. Fakat bize *Kapital*'in mantığını bıraktı, Lenin'in de, «Eğer Marks arkasında bir *'Mantık'* (büyük harfle) bırakmadıysa bile *Kapital*'in *mantık*'ını bıraktı... *Kapital*'de Marks... mantığı, diyalektiği ve materyalizmin bilgi teorisini tek bir bilime uyguladı... ki bu da Hegel'de bulunan değerli herşeyi alıp daha ileri götürüyordu.»[81] derken kasdettiği şey buydu. Bu, Marks'ın baş eserindeki genel metodoloji ilkelerinin evrensel öneminin en derinlemesine değerlendirilişidir.

Kapital'in metodu Marks'ın ilk defa 1840'larda formüle etmeye başladığı materyalist diyalektiğin ve materyalist tarih görüşünün temel önermelerinin hepsini kendisinde toplar. Marks *Kapital*'in Birinci Cildinin (24 Ocak 1873'deki) ikinci baskısına yazdığı sonsözde şunları söylüyordu: «Benim diyalektik metodum Hegelci diyalektikten yalnızca farklı olmakla kalmaz onun tam tersidir de. Hegel'e göre... İdea adı altında bağımsız bir özneye bile dönüştürdüğü düşünme süreci bütün gerçek dünyanın yaradanıdır, gerçek dünya ise 'İdea'nın yalnızca dışsal, olgusal şeklidir. Bende ise tersine ideal, insan aklı tarafından yansıtılan ve düşünce şekillerine aktarılan maddî dünyadan başka bir şey değildir.»[82]

Hegel, hareketin evrensel şekillerinin kapsamlı bir sunuluşunu yapmıştı. Marks'ın, büyük düşünürün bir tilmizi olarak adlandırılmasının nedeni buydu. Fakat Hegel'in diyalektiği, çözümlemesinin nesnesi düşüncenin kendi-gelişmesi, düşüncenin kendini tabiata bırakması ve ruhun hareketi içinde kendini-idrak etmesi olduğundan ötürü bir esrar perdesine büründürülmüştü. Marks, Hegel'in düşünüşündeki bu temel sakatlığın farkına vardı ve Hegel'in diyalektiğini ayakları üzerine, gerçek, canlı ilişkilerin maddî temeli üzerine oturttu, *Kapital*'in Birinci Cildinin yazılmasından az sonra Marks şunu vurguluyordu: «Benim araştırma metodum Hegel'in metodu *değildir*, çünkü ben bir materyalistim,

(79) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 29, S. 260.
(80) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 32, S. 547.
(81) V.I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 38, S. 319.
(82) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 19.

Hegel ise bir idealist. Hegel'in diyalektiği herhangi bir diyalektiğin temel şeklidir ama yalnızca o mistik şekli içinden çekilip çıkarıldıktan *sonra;* ve *benim* metodumu onunkinden ayıran şey de kesinlikle budur».[83]

Bununla birlikte *Kapital*'in metodu diyalektiğin belirli genel kategorilerinin somut tecrübî malzemeye basit bir şekilde uygulanması değildir. *Kapital*'in mantığı somut araştırmanın yükümlülüklerine ilişkin olarak ortaya çıkarılan ekonomi politik metodudur. Marks bilimsel idrakin evrensel metodolojisi olarak materyalist diyalektiğe yaslandı ve burjuva sisteminin çelişkili özünü teşrih etmek (dissect) için olağanüstü zenginlik ve çeşitlilikte somut metodlar dizisi yarattı.

Kapital, kapitalizmin ekonomik sistemi içinde çıplak gözle görülen ve görülmeyen olguları doğru olarak yansıtan geliştirilmiş ve kendi içinde tutarlı bilimsel kategoriler sistemidir. *Kapital*'in mantığını kanunları ve metodoloji ilkeleri aynı zamanda öteki sosyo-ekonomik oluşumlara da uygulanabilir. Aslında bunlar ekonomi politiğin çerçevesinin çok ötesine taşan daha geniş bir öneme sahiptirler. Lenin *Felsefe Defterleri*'nde şunları söylüyordu: «Burjuva toplumun diyalektiği Marks'ta diyalektiğin yalnızca belirli bir halidir».[84]

Marks'ın *Kapital*'inde geliştirdiği ve kullandığı araştırma metodu en başta ekonomi politiğin özgül metodudur. Fakat tek bir bilimin metodu da olsa bu yalnızca sözkonusu bilimin mantıkî cihazının özgüllüğünün değil daha büyük bir şeyin, yani böyle bir teorik düşünüşün genel özelliklerinin, gerçekliği kavramının başlıca şekillerinden birisi olarak bilimin de ifadesidir. *Kapital* bütün bilimler için bir konunun çözümlenmesinin, konunun kendisini meydana getiren parçalara indirgenişinin ve daha sonra bunların bütün canlı ve karmaşık çeşitlilikleri içinde somut bir bütün olarak biraraya getirilmesinin bir örneğidir.

Bir bütün olarak kapitalizme ve kapitalist ekonominin her kategorisine *tarihî olarak yaklaşım* kapitalist üretim biçiminin diyalektik incelenme metodunun başlıca ifadelerinden birisidir. Marks bu üretim biçimini ve onun bütün unsurlarını kesintisiz bir hareket süreci içinde olarak, kökenleri, gelişmeleri ve kaçınılmaz çöküşleri içinde inceler. Kendinden öncekilerin, kapitalizmi değişmez ve ebedî bir şey olarak gören klasik brujuva ekonomi politikçilerinin aksine Marks, kapitalist üretim biçimini tarihî olarak inceliyordu. *Kapital*'in Birinci Cildine yaz-

(83) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 32, S. 538.
(84) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 38, S. 361.

dığı önsözde burjuva toplumunun «katı bir kristal» değil, durmaksızın değişen bir organizma olduğunu önemle belirtiyordu. Aynı cilde yazdığı sonsözde de benzer bir düşünceyi dile getiriyordu.

Marks, *Kapital*'inde metalarla başlayarak burjuva toplumunun bütün kategorilerinin çözümlemesine tarihî yaklaşımı sürekli olarak uygular. Değer-şeklin kökenini ve gelişmesini, para-şeklin meydana gelişini ve paranın sermayeye çevrilmesini ekonomi politik tarihinde ilk olarak o inceler ve değer kanununun özgül tarihî tabiatını ve basit meta üretiminde ve kapitalizmde değer kanununun değişen işleyişini açıklığa kavuşturur.

Burjuva toplumunun kategorilerinin, hem elemanter ve hem de en karmaşık kategorilerinin tarihî karakterini ortaya koyan Marks, kapitalist üretim biçiminin toplumsal üretimin ebedî ve tabiî şekli olamayacağını; bu üretim biçiminin tarihî bakımdan geçişken olduğunu ve bunun sonucu olarak da bu üretim biçiminin kanunlarının hiç bir bakımdan tabiat kanunlarıyla eşdeğerli olamayacağını gösteren delilleri üretir. Marks'ın geleceğin toplumunun bazı temel özelliklerini tahmin etmesini mümkün kılan şey, kapitalizmin incelenmesine getirilen bu tarihî yaklaşımdı.

Kapitalist üretim biçimini diyalektiğin ışığında inceleyen Marks, gelişme teorisinin bütün kanun ve kategori dizilerini: nicelikten niteliğe geçiş, zıtların mücadelesi ve birliği, inkârın inkârı kanunlarını; nitelik, nicelik ve ölçü; öz, görünüş ve suret; içerik ve şekil; içsel ve dışsal; neden ve sonuç; gereklilik ve şans; imkân ve gerçeklik; tikel, özgül ve evrensel; soyut ve somut; tarihî ve mantıkî, vb. kategorilerini uyguladı. İncelediği konunun yani kapitalist üretim biçiminin objektif diyalektiğini göstermek ve aynı zamanda konuya uygun bir araştırma metodu, yani idrakin mantığı ve teorisi olarak diyalektiğini ortaya çıkarmak yükümlülüğü ile karşı karşıyaydı. Hegel'den miras aldığı bilgi malzemesine dayanan Marks, Hegel'in formüle edip geliştirdiği bütün diyalektik kanunlarını ve kategorilerini yeniden işledi. Marks'ın diyalektik metodun sağladığı bütün araçlar silsilesini iyice kavraması onun somut ekonomik malzeme içindeki dayanaklarını bulmasını mümkün kıldı. Materyalist tarih görüşünün burjuva toplumsal oluşumuna uygulanması nasıl bu kavramın bilimsel bir temel üzerine oturtan bir teoriye dönüşmesini sağlamışsa, materyalist diyalektiğin kapitalist üretim biçimine uygulanması da aynı bunun gibi bu araştırma metodunun evrenselliğinin en sonunda bilimsel bir gerçekliğe kavuşturulmasını sağladı. Diyalektik metod olmasaydı kapitalizmi incelemek imkânsız olurdu, çünkü En-

gels'in dediği gibi diyalektik en üst hallerde, yani en karmaşık olguların incelenmesinde kullanılabilecek tek inceleme metodudur. Metayı —araştırmasının temel unsurunu— ele alırken Marks, niteliksel yan (kullanım-değeri) ile niceliksel yan (değer) arasında bir ayırım yapar. Gelişmeleri ve karşılıklı dönüşümleri, niceliğin niteliğe ve niteliğin niceliğe dönüşmeleri kanununa bağlı olan para-sermaye ve bütün ekonomik kategorileri nitelik ve nicelik açısından incelemeye ondan sonra girişir. Böylelikledir ki bu diyalektik kanunun bilinmesi gerçek ekonomik süreçlerin anlaşılmasına imkân verir. Niceliğin niteliğe dönüşmesi kanununun çarpıcı örneklerinden birisi paranın sermayeye ve bunun sonucu olarak da basit meta üreticisinin kapitaliste dönüşmesidir. Marks, sermaye olarak işgörebilmesi için belirli bir değerler asgarisinin (para) bir üreticinin elinde birikmesi gerektiğini, üreticinin kapitalist olabilmesi için de aynı şeyin gerekli olduğunu gösterir. Şöyle özetler: «Burada, aynı tabiat bilimlerinde olduğu gibi Hegel'in *(Mantık'ında)* keşfetmiş olduğu salt niceliksel değişikliklerin belirli bir noktadan sonra niteliksel değişikliklere dönüşeceği kanununun doğruluğu gösterilmiştir.»[85] 22 Haziran 1867'de Engels'e yazdığı mektubunda Marks, bu vakıaya özellikle dikkatini çekiyordu.

Engels daha sonraları bu örneği Hegel'in idealist diyalektiği ile Marks'ın materyalist diyalektiği arasındaki farkı göstermek için kullanıyordu. Şunu yazdı: «Hegel'in diyalektiği çarpıtmasının temelinde onun diyalektiğin 'düşüncenin kendi-gelişmesi' olduğunu farzetmesi yatar ve bunun sonucu olarak da şeylerin diyalektiği onun yansımasından başka birşey değildir, halbuki bizim kafamızdaki diyalektik yalnızca tabiatta ve insan toplumunda yer alan ve diyalektik formlara bürünen gerçek gelişmenin yansımasıdır.

«Söz gelimi Marks'ın metadan sermayeye dönüşme hakkında söylediklerini Hegel'in varlıktan öze doğru gelişme hakkında söylediklerileyle bir karşılaştıralım, mükemmel bir paralellik görürüz: bir yanda gerçeklikte yer aldığı gibi somut gelişme vardır, öte yanda ise içinde oldukça parlak düşünceler ve çoğu zaman sözgelimi niceliğin niteliğe ve niteliğin niceliğe dönüşümü gibi çok önemli geçişlerin, bir kavramın bir başka kavramdan kendi-gelişimesine uyarladığı soyut bir inşa».[86]

Marks'ın ekonomi öğretisinin bütünü boyunca kapitalist üretim biçiminin kategorilerinin çelişkili özünün ve bir bütün olarak burjuva

(85) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 309.
(86) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 38, S. 204.

toplumunun incelenmesi yer alır. Gerçeklikteki her olgu kendi iç çelişkileri tarafından harekete geçirilir, işte onun için gelişen gerçekliği anlamanın tarihî yaklaşımı tutarlı olarak uygulamanın tek yolu bu çelişkilerin incelemesini yapmaktır.

Marks, kapitalizmin incelemesine metanın çelişkilerini göstererek başlar ve bunu kapitalist oluşumun kendisini kaçınılmaz olarak çöküşe götüren uzlaşmaz çelişkilerinin incelenmesiyle burjuva toplumunun uzlaşmaz toplumsal çelişkilerinin, tek çözüm yolunun kapitalizmden komünizme geçiş olduğunu göstererek sonuçlandırır. Bu inceleme istisnasız olarak bütün ekonomik kategorilerin: emek, meta, para, sermaye, vb, ikili karakterini ortaya çıkarıyordu.

Marks yalnızca bütünün iki zıt parçaya ayrılmasını göstermekle kalmaz, çelişkinin kendisinin gelişmesini de, yani özdeşlikten ayrılığa geçişi, zıtlara dönüşümü, çelişkilerin çözümlenmesini de izler ve hareketin, çelişkilerin gerçekleşme biçimi olduğunu, çelişkilerin gelişmesinin bir olgunun diğerine niteliksel dönüşümüne yol açtığını gösterir.

Marks'ın çelişkileri mantıken tutarlı diyalektik olarak çözümleyişi *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da zaten açıkça görülüyordu. Bu eser üzerine yazdığı bir incelemede Engels, diyalektik çözümlemenin özünün klasik tanımını yapmıştı: «Bu metotta ilk ve en basit ilişkiden... bulunabilecek ilk ekonomik ilişkiden hareket ediyoruz. Bu ilişkiyi çözümlüyoruz. Bir *ilişki* olduğundan ötürü ilişkinin kendisi *birbirleri ile ilişkili* iki yanı gerektirir (implies). Bu yanların her biri kendi başına ele alınır ve bizi birbirlerine karşı davranış biçimlerine, karşılıklı etkilerine getirirler. Çelişkiler bir çözümü gerektiren şekilde sonuçlanır. Fakat biz burada yalnızca kafalarımızda yer alan soyut bir süreci değil gerçek bir süreci ele aldığımızdan... bu çelişkiler de pratikte gelişecek ve kendi çözümlerini muhtemelen bulacaklardır. Bu çözümün gelişmesini takip edeceğiz ve göreceğiz ki bu şimdi artık iki zıt yanını geliştirmemiz gereken yeni bir ilişkinin yaratılmasıyla sonuçlanmıştır.»[87] *Kapital*'in teorik kısmı da genel olarak Marks'ın bu özgül metoduna uygun olarak inşa edilmiştir.

Zıtların birliği ve mücadelesi kanunu tutarlı olarak uygulayan Marks, Hegel'in tavassut (mediation), zıtların uzlaşması kavramını, kanunun iki yanı arasındaki kopmaz bağlantıya: zıtların kopmaz *birliği* ve *mücadelesi*ne durmaksızın dikkati çekerek eleştirir. Bu sözgelimi içinde birbirleriyle ilişkili unsurların birliğinin ve mücadelesinin aynı zamanda ortaya çıktığı kapitalizmin krizlerinde ekonomik ifadesini bulur.

(87) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. I, S. 154.

Kaptalist üretim biçiminin gelişmesindeki genel eğilimi izleyen Marks, bunun inkârın inkârı kanuna kapitalist üretim biçimi ile bir yanda eski toplum şekilleri öte yandan da gelecekteki komünist toplum arasındaki ilişkide kendini gösteren kanuna bağlı olduğunu ortaya koyar. Marks'ın «mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesi»nin tarihî olarak kaçınılmaz olduğu şeklindeki parlak yargısının temelinde yatan, bu kanunun bir bütün olarak kapitalist döneme uygulandığı şekli ile keşfedilmesidir. Kapitalizm, emekçinin üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti temeli üzerinde oturan küçük üretimden ortaya çıkar. Kapitalist üretim biçimi ve bundan dolayı kapitalist özel mülkiyet «mülk sahibinin emeği üzerinde kurulu bireysel özel mülkiyetin ilk inkârıdır. Ama kapitalist üretim bir tabiat kanununun acımasızlığıyla kendi zıddını doğurur. Bu inkârın inkârıdır. Bu üreticiye özel mülkiyeti geri getirmez, ona kapitalist dönemin kazançları temeli üzerinde yani işbirliği ve toprağın ve üretim araçlarının ortak mülkiyeti temeli üzerinde ortaya çıkan bireysel mülkiyeti sağlar.»[88] Kapitalizmde emek ve mülkiyetin başlangıçtaki birliği kopma noktasına kadar getirilir, üretimin gelişmesinin ta en içindeki diyalektik kaçınılmaz olarak bu birliğin sosyalizmin yarattığı daha yüksek bir düzeyde yeniden kurulmasına yol açar.

Marks elbette ki, kapitalizmden geçişin gerekliliğine bu inkârın inkârı kanunundan ötürü kanaat getirmemektedir. Onu bu sonuca götüren kapitalist üretim biçiminin hareketine hükmeden kanun üzerindeki somut çözümlemesidir. Bununla birlikte, artık saf gerçeklere dayanan çözümlemenin gücü üzerinde bu sonuca vardıktan sonra, Marks, burada durmaz, kapitalizmin ortaya çıkışının, gelişmesinin ve çöküşünün inkârın inkârı kanununa uygun olarak yürüdüğünü ifade ederek devam eder ve bu beyanı kendi payına onun geleceğin toplumunun kendine has özellikleri de dahil olmak üzere bütün sürecin temelini teşkil eden mantığı daha derinden kavramasına yardımcı olur. İşte Marks'ın bu kanun üzerindeki materyalist görüşü ile Hegel'in idealist görüşü arasındaki asıl fark burada yatar.

İnkârın inkârı kanununun işleyişi kapitalizmin ekonomik gelişmesinin birçok başka sürecinde açığa çıkar. İnkârın inkârının canlı bir örneği sermayenin genel hareket kanununda sunulmaktadır: P-MP. Bu kanun üretimin gelişmesi içinde tarım ve sanayinin baştaki birliğinin, daha yüksek düzeyde yeni bir birliğe ulaşması için bir kopuşla bozulmasında kendini gösterir. «Kapitalist üretim tarım ve sanayii emekleme çağlarındayken bir arada tutan birlik bağını tamamen koparıp atar. Ama

(88) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 763.

aynı zamanda gelecekteki daha yüksek bir sentezin maddî şartlarını da yaratır.»[89]

Diyalektiğin üç temel kanunundan ve bunlarla doğrudan bağlantılı kategorilerden ayrı olarak Marks, diyalektiğin öteki kategorilerinden de kapitalizmin çözümlemesinde bütünü ile yararlanır.

Şekil ve içerik kategorileri üzerindeki diyalektik materyalist görüşten her ekonomik olgunun maddî içeriği ile toplumsal şekli arasına bir ayırım çekilmesi çıkar. Bu her ekonomik kategorinin ve onun içindeki tarihî gelişmenin yalnızca o aşamasına özgü olmayan unsurlarının tarihî karakterinin ortaya çıkarılmasını mümkün kılan çok önemli bir şeydir. Marks, ekonomik krizlerin gelişmesini çözümlerken imkân ve gerçeklik kategorilerini formüle etti ve imkânın gerçekliğe dönüştüğü karmaşık süreci izledi.

Marks'ın kategoriler ve kavramlar sistemini formüle etmekte karşılaştığı en büyük meselelerden birisi incelemesi için bir başlangıç noktası, çözümlemesinin muğlak ekonomik ilişkiler zincirini çözmesini mümkün kılacak olan ve kapitalist şekillenmeyi teorik bakımdan hatasız bir mantıkla ve tarihî bakımdan inanılır olarak yeniden yaratacağı bir unsur seçmekteydi.

Kapital'deki bu başlangıç noktası, metadır, en basit ekonomik unsurdur.

Bununla birlikte meta kapitalist üretim biçiminin temeli ve ön şartı değildir. O aynı zamanda bir üründür ve «her meta kendi başına sermayenin ve sermaye tarafından yaratılan artı-değerin belirli bir kısmını temsil eder.»[90] Meta bütün çelişkileri ile birlikte kapitalist üretim biçiminin bütün unsurlarını içinde taşır. Lenin *Felsefe Defterleri*'nde, Marks'ın sermayeyi çözümlemesini şöyle tarif ediyordu: «Marks, *Kapitali*'nde birinci olarak burjuva (meta toplumunun en basit, en alelâde, en temel, en çok bilinen ve en gündelik *ilişkisini*, milyonlarca kere karşılaşılan bir ilişkiyi, yani metaların değişimini çözümler. Bu çok basit olgu içinde (burjuva toplumunun bu 'hücresi' içinde) ki çözümleme modern toplumun *bütün* çelişkilerini (ya da *bütün* çelişkilerinin tohumlarını) açığa çıkarır.»[91]

Bütünü ile alındığı takdirde Marks'ın *Kapital*'inde kullanılan bilimsel araştırma araçları tutarlılığı kendini, dolaysız tefekkürden soyut

(89) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 505.
(90) Karl Marks, **Artı-Değer Teorileri**, Kısım III, S. 113.
(91) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 38, SS. 360 - 361.

düşünceye, basitten karmaşığa, soyuttan somuta yükseliş metodunda gösteren belirli bir sistem oluştururlar.

Bu soyuttan somuta yükseliş *Kapital*'in bütün mantıkî yapısında araştırmanın sonuçlarını sergilenişinde ifadesini bulur ve cisimlenir. Birinci Ciltte Marks, sermayenin üretimini dolaşım alanından soyutlanmış olarak gözler. İkinci Ciltte üretimi yalnızca üretken sermayesinin dolaşımı içindeki bir unsur olarak görür ve sermayenin dolaşımını çözümler. Üçüncü Ciltte kapitalist süreci somut olarak bir bütün halinde, «*bir bütün olarak sermayenin hareketleri*nde çıkan somut şekilleri (kapitalist toplumun yüzeyinde görünen şekillere benzeyen şekilleri) yerlerine yerleştirme ve tanımlama»[92] üstüne alarak inceler. *Artı-Değer Teorileri*'nde kapitalizmin teorik kavramlarının tarihinin ayrıntılı bir incelenmesini yapar.

Kapitalist ilişkilerin ve onların özgül ifade ediliş şekillerinin gelişmesinin temelindeki derinlere kök salmış kanunları bulup çıkartırken Marks sürekli olarak iki yanlı bir mesele ile uğraşmak zorundadır. Bir taraftan kapitalist toplumun yüzeyinde yer alan süreçleri özlerine indirger, bu en önemli ama daha ilk çözümleme aşamasıdır, çünkü bundan sonra gelen aşama kapitalist üretimin en genel kanunlarının dolaşım alanında nasıl şekil değiştirdiğinin ve dış görünüşte yalnızca bu süreçlerin özünü gizlemekle kalmayıp özle çatışan bir görünüş yaratarak onu çoğu zaman çarpıttığının gösterilmesi aşamasıdır.

Marks'ın özgül metodu onun öz, görünüş ve suret kategorilerinin, hepsinin ötesinde de bu kategorilerin birbirlerine bağlı olmakla birlikte özdeş olmadıklarının diyalektik materyalist anlayışı üzerine temellenmiştir. «Eğer şeylerin dış görünüşleri ile özleri birbirlerine doğrudan uysaydılar bütün bilim bir fazlalık haline gelirdi.»[93]

Soyuttan somuta, özden görünüşe yükseliş, Marks tarafından özün ve onu ifade eden kanunun idrak edilmesi süreci, daha genel bir kanunun özgül alanlara hükmeden birtakım kanunlar içinde somutlaştırılması süreci olarak gösterilmiştir. Böylece değer kanunu, meta üretiminin genel kanunu, arz ve talep kanunda dolaşım kanunlarında vb. işlenmiştir. Marks artı-değer kanununu mutlak ve nisbî artı-değer şekli içinde, artı-değerin oranını ve kitlesini, kârın, rantın, faizin ve faizin hareketini düzenleyen kanunların içinde, öteki kanunlar içerisinde ortaya koydu. Böylelikle, ekonomik ilişkilerin karmaşık dizilişi bir kanunlar sistemi olarak takdim ediliyordu. Niteliksel çözümlemenin en

(92) Karl Marks, **Kapital**, C. III, S. 25.
(93) Karl Marks, **Kapital**, C. III, S. 817.

önemli karakteristiklerinden birisi olan ekonomik kanunların somutlaştırılması tek tek büyüklükler ve kategoriler arasındaki ilişkileri ortaya çıkartmasına yardım etti.

Genel kanun ile onun görünüşünün dış şekilleri arasındaki çelişkilerin çözümlemesinde Marks'ın kapitalizmin ekonomik kanunlarının özgül hareketlerini keşfetmesi hayatî önem taşıyordu. «Kapitalist üretimde genel kanun kendini ancak çok karmaşık ve yaklaşık bir halde, sonsuz dalgalanmalar içerisindeki hiç bir zaman belirgin olarak kestirilemeyen bir ortalama olarak, hâkim bir eğilim şeklinde gösterir.»[94] Bir kanunun mutlak gerçekleşmesi yani her somut halde gerçekleşir olması «birbirlerini karşılıklı etkileyen şartlar tarafından denetlenir, geciktirilir ve zayıflatılır.»[95] Marks genel kanunların özgül hareketlerini anlamış ve birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen şartları ve bunların şu ya da bu somut halde genel kanunların hareketini ne dereceye kadar değiştirdiğini çözümlemiş olduğundan ötürü, yalnızca burjuva ekonomi biliminin en iyi beyinlerinin çözmek için boşuna uğraşmış oldukları meseleleri çözmekle kalmadı, bireylerin üretim süreci içindeki faaliyetleri ile genel kanunların bu faaliyetin çerçevesi içindeki gerçekleşmesi arasındaki bağlantıya daha derinlemesine bir bakış sağlayan toplumsal organizmanın çözümlemesi için güvenilir bir araç sağlamayı da başardı.

Marks, her bilimin görünüşü öze, arızi şekli düzenliliğe «indirgeme» süreci ile bunun tersi olan süreci, verili olguyu özden verili görünüş şeklini genel kanundan «çıkartma» sürecini bir birlik olarak görmesi gerektiği üzerinde ısrarla duruyordu. *Kapital*'in birinci Cildinde: «Gerçekte dinin esrarengiz yaratmalarını dünyevî çözümleme yolu ile ortaya çıkartmaktansa bunun tam tersi şekilde hayatın gerçek ilişkilerinden bu ilişkilere tekabül eden semavi şekilleri geliştirmek çok daha kolaydır. İkinci metot tek materyalist bu nedenle de tek bilimsel metottur.»[96]

Marks *Kapital*'inde bilimsel metodun en önemli meselelerinden birini çözdü, yani 1857, 58 el yazmalarının girişinde en açık bir şekilde ortaya koymuş olduğu bir mesele olan mantıkî olan ile tarihî olan arasındaki ilişkiyi kurma meselesini çözümledi.

Söylediklerinin özü şudur: belirli bir hiyerarşi içinde sıralanmış ekonomik kategoriler sisteminin yaratılmasıyla sonuçlanan kapitalizmin bilimsel, mantıkî çözümlemesi ile bu kategoriler tarafından dile getiri-

(94) Karl Marks, **Kapital**, C. III, S. 161.
(95) Karl Marks, **Kapital**, C. III, S. 235.
(96) Karl Marks, **Kapital**, C. I, SS. 372 - 373.

len ekonomik şekillerin kökeninin ve gelişmesinin gerçek tarihî süreci arasındaki ilişki nedir? Başka bir deyişle herhangi bir süreci çözümlemekte kullanılan metot, bu sürecin doğru olarak anlaşılması ve mevcut durumun teorik olarak yeniden ifade edilmesi için, bu sürecin tarihinin bütün zig zaglarını tekrar etmeli midir? Marks, her çağda eski üretim ilişkilerinin unsurlarını değiştiren ve kendine bağlı kılan bir hâkim üretim ilişkisinin var olduğunu ileri sürüyordu. Herhangi bir ekonomik kategorinin sergilenmesinin sonucunun özellikle kapitalizmin çözümlemesinde bunların kapitalist dönemden önce oynamış oldukları tayin edici rolü yansıtmasının gerekmemesinin, tersine bunların çağdaş burjuva toplumunda birbirleriyle olan ilişkileri tarafından belirlenmesinin gerekmesinin nedeni budur. Böylelikle sözgelimi ticaret sermayesinin ve tefeci sermayesinin sanayi sermayesinden önce ortaya çıkmasına ve sanayi sermayesinin ortaya çıkışında önemli bir rol oynamalarına rağmen bunların sanayi sermayesinden sonra çözümlenmeleri gerekir, çünkü gelişmiş kapitalizmde bunlar bağlı unsurlardan sanayi sermayesinin tecrit edilmiş şekillerinden başka bir şey değillerdir.

Mantıkî çözüm metodu aynı zamanda olgular arasında hiç bir şekilde keyfî bağlar ve ilişkiler inşa edilmesini gerektirmez. Bu daha çok tarihî sürecin soyut ve teorik bakımdan birbiriyle tutarlı bir şekil içinde yansıtılmasıdır, doğrultulmuş bir yansımadır, ama gerçek tarihî sürecin meyveleri olan kanunlara uygun olarak doğrultulmuş bir yansımadır.

Kapital burjuva ekonomi politiğinin yalnızca vardığı sonuçların değil kapitalist sistemin tutarlı bir bilimsel çözümlemesinin yapılmasını imkânsız kılan metodolojik ilkelerinin de derin bir eleştirisini getiren metinleri içermektedir. Marks, kendi diyalektik-materyalist metodunu ortaya koyarken burjuva ekonomistlerinin metotlarının sınırlı tecrübiliğini gösteren birçok örnek verir. Toplumsal kökenlerinden ayrı olarak, kapitalizmin savunucuları olarak hareket etmelerinin epistemolojik kökleri de vardır. Bu kökler burjuva dünya görüşünün kendi içinde yatmaktadır.

Tarih dışı yaklaşım burjuva ekonomi politiğinin diyalektiğe karşı düşmanca tutumunun ve metafizik karakterinin en canlı ifadesidir. *Kapital*'in Birinci Cildine yazdığı önsözde Marks istisnasız bütün burjuva ekonomistlerinin bu metodolojik güçsüzlüklerinin özünü ve sınıfsal köklerini açığa çıkarıyordu: «Ekonomi Politik bu ufuk içinde kaldığı sürece, yani kapitalist rejime toplumsal evriminin geçici bir tarihî evresi olarak değil de mutlak bir nihaî şekli olarak bakıldığı sürece, Ekonomi

Politik ancak sınıf mücadelesi gizlendiği ya da kendini yalıtılmış ve münferit olgular içerisinde gösterdiği sürece bir bilim olarak kalabilir.»[97] Proletaryanın sınıf mücadelesinin gelişmesi ile burjuva ekonomi politiğinin karşısında gerçekten bilimsel proleter ekonomi politiğinin ortaya çıkmasını objektif ön şartları belirir. Bu bir tesadüf değildir, bunun içindir ki, proleter ekonomi politiği bu yükselen sınıfın teorisyeni Karl Marks tarafından kurulmuştur.

Burjuva ekonomistlerinin düşünce çizgileri, diyalektik tabiatını ya katlettikleri ya da çarpıttıkları ekonomik olgulara yaklaşımlarından da görülebileceği gibi Marks'ınkine tamamen karşıttır. Marks„ burjuva ekonomistlerinin burjuva toplumunda uzlaşmaz çelişkilerin var olduğunu inkâr eden savunucu kavramlarının sistematik bir eleştirisini yaptı. İşte James Mill'in yanıltıcı metodu hakkında yazdıkları: «Ekonomik ilişki... nerede çelişkileri, zıtları ve buna benzer şeyleri içeriyorsa Mill zıtların *birliği* yanının altını çizer ve *zıtları* inkâr eder. Zıtların birliğini doğrudan doğruya zıtların özdeşliğine dönüştürür»[98] Marks, burjuva ekonomi politiğinin en karakteristik sakatlıklarından birisinin ekonomik olguların niteliksel yanlarını ihmal etmesi, şekil ve içeriğinin, öz ve görünüşün diyalektiğini anlayamaması ve ekonomik kanunlar arasındaki bağlantıyı görmekteki ve genel kanunların somut şartlardaki çelişkili işleyişini anlamaktaki yeteneksizliği olduğunu tesbit etti.

Klasik burjuva ekonomistleri bile genel kanun ile bunun kendisini gösterdiği somut şekiller arasındaki çelişkiyi çözmek için gayret gösterdiler ama bunu mutavassıt (aradaki) unsurları araştırarak değil somutu doğrudan doğruya soyuta uyarlayarak yaptılr. Bu işe yaramayınca da ya kanunu inkâr ettiler ya da çözülmez bir çelişki ile karşı karşıya kaldılar. Değer kanunu ile eşdeğer büyüklükteki sermayelerin eşit kâr getirmesi arasındaki çelişkide olan buydu. Bunu yalnızca değerin ve üretim fiyatının diyalektiğini gösteren Marks çözdü.

Kapital, Marks'ın öğretisinin burjuva ekonomi politiği üzerindeki üstünlüğünün çarpıcı delillerini sağlamaktadır. Fakat Marks, burjuva ekonomi politiğini reddedilecek ya da lânetlenecek yanlış anlamaların peş peşe dizilişi olarak görmüyordu. Proleter ekonomi politiğinin yaratılmasına yardım eden, burjuva ekonomi politiğinin eleştirisel çözümlemesiydi. Marks, kendisinden öncekilerden aldığı mirası reddetmedi ama onu eleştirerek uyarladı ve geniş bir gerçekler yelpazesini yeni bir ışık altında sundu. Şunları yazıyordu: «Ekonomi politik yalnızca

(97) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 14.
(98) Karl Marks, **Artı-Değer Teorileri**, Kısım III, S. 88.

birbirleriyle çatışan dogmaların yerine birbirleriyle çatışan gerçeklerin ve bunların gizli temelini oluşturan gerçek çelişkilerin geçirilmesiyle pozitif bir bilime dönüştürülebilir.»[99]

Kapital parti anlayışı ile yayılan bir eserdir ama vaktinden önce yargılara varan subjektif girişimlerden ya da tecrübî malzemeyi hazır şemalar için zorlamaktan çok uzaktır. *Kapital*'in parti anlayışı bilimsel objektiflikle eş anlamlıdır ve onun en üst şeklidir. Marks'ın metodu kapitalist üretim biçiminin her aşamasındaki çelişkilerin kusursuz bir çözümlemesi ile belirlenir. Marks, kapitalist ilişkilerin gelişmesinin bu çelişkileri ortadan kaldırmadığını tersine onların hareket şekillerini yarattığını, bu çelişkileri yeni bir düzeye çıkarttığını onları sertleştirdiğini, aynı zamanda da ihtilâlci bir yoldan çözümlenmelerinin şartlarını yarattığını gösterir. Marks'ın kapitalist üretimin kaçınılmaz olarak ortadan kalkacağı ve toplumsal örgütlenmenin daha yüksek şekli olan komünizmin onun yerini alacağı hakkında *Kapital*'de vardığı sonuç kapitalist gelişmenin eğilim ve kanunlarının bilimsel çözümlemesinden organik bir şekilde kaynaklanıyordu.

Kapital insan aklının erişmiş olduğu büyük bir başarıdır. Bu eser daha çökmeye başlamazdan çok evvel kapitalizmin değişmez olduğu inancının teorik olarak yıkılmasına yardım etti. Bundan dolayı enternasyonal işçi sınıfına yalnızca amaç berraklığı vermekle kalmadı, sömürücü ücretli kölelik sistemi karşısındaki mücadelenin geleceğine de güven verdi. *Kapital* bir ekonomi eserinden çok daha başka bir şeydir. Bu Marksizmin öteki bileşenlerinin: Marksist felsefenin ve bilimsel komünizmin gelişmesine yapılmış paha biçilmez bir katkıdır.

(99) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 32, S. 181.

BİRİNCİ ENTERNASYONAL'İN KURUCUSU VE ÖNDERİ

Marks bu örgütün yüreği ve canıydı.

V. I. Lenin

ST. MARTİN SALONUNDAKİ ENTERNASYONAL TOPLANTI

İngiliz ve Fransız işçilerinin ve proleter ve demokratik göçmen örgütlerinin katıldıkları büyük bir toplantı 28 Eylül 1864'te işçi ve demokratik örgüt toplantılarının sık sık yer aldığı Londra'daki St. Martin salonunda yapıldı. Çeşitli ülkelerin bayraklarıyla geleneksel biçimde süslenmiş olan salon bu sefer Enternasyonal İşçiler Birliği'nin kısaca Birinci Enternasyonal diye bilinen, proletaryanın ilk kitlesel enternasyonal örgütünün kuruluşuna tanık oluyordu.

Kuruluş alkışlar arasında kutlandı ve orada o zaman seçilen Komite'ye 1865'te Brüksel'de toplanacak olan enternasyonal işçi kongresine onay için teslim edilmek üzere Tüzük taslağını yapma yetkisi verildi.

St. Martin salonunda hazır bulunanlar arasında olan Engels daha sonraları şöyle yazıyordu: «Ne olacağını ve ne kurulacağını bilen tek bir kişi vardı yalnızca: o, daha 1848 yılında bütün dünyaya: 'Bütün ülkelerin proleterleri birleşin!' çağrısını yapan kişiydi.»[1] Marks'ın yeni örgütle ilgili planları toplantıya katılanların hepsinden oldukça farklıydı. Sözgelimi, Londra işçilerinin önderleri ücretleri ayarlayacak, işsaatlerini düşürecek ve grev mücadelesini düzenleyecek bir enternasyonal sendikalar birliği istiyorlardı. Paris delegeleri birliğin sınıf «uyumu»nun kurulmasına yardım edeceğini ve kooperatifleri teşvik için

(1) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 22, S. 341.

enternasyonal ölçekte faizsiz krediler sağlayacağını umuyorlardı. Yalnızca, toplantıya Alman işçilerinin tebriklerini ileten ve bir gece önce yapacağı konuşmayı Marks'la tartışan Georg Eccarius sınıf bilincine sahip bir proleter ihtilâlcisi olarak konuştu, o proletaryanın enternasyonal örgütünü mevcut sömürü sistemine karşı savaşmanın bir aracı olarak görüyordu.

Marks, burada beslediği umutların gerçekleşmesi için bir fırsat bulunduğunu görüyordu; Engels'in koyduğu gibi: «Proletaryanın cesaretlenmesi ve güçlenmesi, proletaryanın düşmanlarının yüreklerine korku salması için, sosyalist hareketin enternasyonal karakterini hem işçilerin kendilerine hem de burjuvalara ve burjuva hükümetlerine bütün cüssesi ile gösterecek»[2] olan bir enternasyonal proleter örgütünün kurulmasını umuyordu.

AÇILIŞ TEBLİĞİ VE GEÇİCİ TÜZÜK

Enternasyonal'in geleceği bakımından ilkprogram belgelerinin Marks tarafından yazılmış olmasının hayatî önemi vardı. 28 Eylül 1864'te Komite'ye (daha sonra Merkez Konsey ve bunun ardından da Genel Konsey adı ile tarihe geçti) seçildi, ama daha sonra Geçici Tüzük ve Program taslağını yazmak için atanmış olan Alt Komiteye de seçildiğini öğrendi. O sırada Komite, Owenist John Weston tarafından ortaya konmuş söz kalabalığı ile dolu olan ilkeleri veManzini'nin takipçilerinden biri olan Luigi Wolff tarafından teklif edilen bir program taslağını görüşmüş bulunuyordu. Genç bir Fransız olan Victor Le Lubez iki belgeyi birleştirecekti. 12 Ekim 1864'te Marks'a yazdığı mektupla bu durumu bildiren Eccarius ondan «Avrupa işçilerinin bu ilk örgütünü *kısa ve kesin sözlerinin anlamlılığı ile*»[3] damgalamasını istiyordu.

Ancak Marks'ın katılabildiği ilk toplantı 18 Ekim'de Le Lubez'in taslağının tartışıldığı toplantıydı. Marks, 4 Kasım'da Engels'e «İçeri girdiğimde Lubez'in hepten ham, güya ilkelerin ilânı olan, her tarafından Mazzini fışkıran, Fransız sosyalizminin en belirsiz lâfları ile tıka basa doldurulmuş bir lâf salatasından ibaret çok kötü yazılmış bir metni okuduğunu görünce serseme döndüm»[4] diye yazıyordu. Marks'ın deklerasyonun sıkı bir eleştirisini yaptığı uzun bir görüşmenin ardından

(2) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 82.
(3) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(4) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 14.

Lubez'in taslağı bir kere daha gözden geçirilmek üzere Alt Komiteye geri gönderildi.

Mazzini ve en yakın takipçilerinin Enternasyonal İşçi Birliği'ni kendi programlarını kabule zorlamaları burjuvazinin cumhuriyetçi ve demokrat fikirli üyelerinin işçi sınıfı hareketindeki kabarışı kendi amaçları için kullanma çabalarını yansıtıyordu. Genel Konsey'de birçok İtalyan göçmeni vardı ve Mazzini'nin kendisi ise İngiliz üyeler tarafından bir otorite olarak görülüyordu. Bütün bunlar Marks'ın durumunu çok güçleştiriyordu, çünkü o sırada Konsey'de Marks'ın işçi sınıfının davasına kendisini adamış bir ihtilâlci olarak kazanmış bulunduğu saygınlığa rağmen Eccarius'tan başka destekçisi yoktu.

Alt Komite'nin 20 Ekim'de Marks'ın evinde yaptığı toplantıya İngiliz sendikacı William Cremer, Le Lubez ve İtalyan Giuseppe Fontana katılmışlardı. Marks'ın yaptığı bir teklif üzerine Tüzüğü tartışmakla işe başladılar fakat gece yarısı saat bir olduğu zaman kırk maddeden yalnızca birini onaylayabilmişlerdi. Cremer, ötekilerin de desteğini alarak Marks'ın da umduğu gibi bu program belgesinin Genel Konsey tarafından onaylanmasının Alt Komite tarafından ilk olarak 27 Ekim'de gözden geçirildikten sonraya, 1 Kasım'a bırakılmasını teklif etti. O güne kadar da her iki metin üzerindeki son rötuşları yapması Marks'tan istenildi.

Marks, Tüzüğü kökten değiştirerek yeniden yazdı. Bütün girişi toptan değiştirdi. Mazzini'nin taslağındaki bütün o işe yaramaz düzenlemeleri bir yana atarak örgütsel ilkeleri yeniden formüle etti. Aslında ilk taslaktan geriye kalan yalnızca örgütün adı ile Genel Kongrenin 1865'te Brüksel'de toplanacağına ilişkin çağrıydı. Marks, buna ek olarak ilk metinde bulunmayan Enternasyonal İşçi Birliği'nin Açılış Tebliğini de yazdı.

Marks'ın teklifleri Alt Komitece kabul edildi. 1 Kasım'da Genel Konsey Marks'ın hazırladığı belgeleri oybirliği ile kabul etti. Bu, yeni örgüte bir burjuva demokratik programı yükleme girişimlerinin yenilgiye uğratılmasıydı. Böylece örgütün proleter sınıf karakteri daha başlangıçtan itibaren korunmuş oluyordu.

Enternasyonal'in ilk belgelerinde Marks, proletaryanın kurtuluş mücadelesinin amaç ve taktiklerini çok genel olarak formüle etti. Böylece, bunları işçi sınıfı hareketi içindeki çeşitli akımlar için kabul edilebilinir bir hale getirdi. Örgüt ancak İngiliz trade unionistlerine, Fransız ve Belçika Proudhonistlerine ve Alman Lassalle'cılarına kapıları kapamayan bir program ile bir kitle örgütü haline getirilebilirdi. Marks, çok

parlak bir şekilde bu görevin üstesinden geldi. Engels'e şöyle yazıyordu: «Meseleyi görüşlerimizin işçi sınıfının bugünkü düzeyi tarafından kabul edilebileceği bir şekilde ayarlamak çok güç oldu... yeniden canlanan hareketin sözlerinin eskisi kadar katı olabilmesi için zaman gerekecek.»[5] Marks, Açılış Tebliğini kendisi *«fortirer in re suaviter in modo»*[6] olarak tarif ediyordu. Ortak eylemin ve tecrübe değiş-tokuşunun Enternasyonal saflarında, sonunda işçilerin bilimsel komünizm ilkeleri üzerine oturan tek bir programı gerçekleştirmelerine yol açacağını tahmin ediyordu. Açılış Tebliğinin ve Geçici Tüzüğün kabulü bu ilkelerin ileride kazanacağı zaferin en önemli ön şartıydı.

Geçici Tüzüğün girişi Marks'ın hazırladığı belgeler arasında özel bir yer tutuyordu, zira bu belge proleter hareketinin programının temellerini formüle ediyordu. İlk satırında şunlar yazıyordu: «Emekçi sınıfların kurtuluşu, emekçi sınıfların kendileri tarafından kazanılmalıdır...»[7] Proletaryanın amacı her türlü sınıf hâkimiyetinin ortadan kaldırılmasıydı. İşçi sınıfının hâkim sınıflara karşı siyasî mücadelesi emekçi halkın üretim araçlarının sahiplerine ekonomik olarak bağlı olması temeli üzerine kurulu kapitalist sistemin baskısından kurtuluşlarının aracı idi. Sınıf mücadelesi üzerinde güçbirliği ve proleter enternasyonalizmi işçi sınıfı hareketinin hayatî ilkeleriydi.

Engels Giriş Konuşmasının bu program hakkındaki «gerekli bir açıklama» olduğu inancındaydı. Açılış Tebliği işçi sınıfının 1848'den 1864'e kadarki tarihi hakkında kısa bir hatırlatmayla başlıyordu. Büyük bir itham gücü ile Marks, Avrupa proletaryasının, sanayiinin gelişmesinde karşısında rakip bulunmayan şu «serbest ticaret binyılı» boyunca artan sefaletini tanımlıyordu. Şöyle yazıyordu: «Ne makinelerin geliştirilmesi, ne bilimlerin üretime uygulanması, ne haberleşmenin kurulması, ne yeni sömürgeler, ne göç, ne yeni pazarların açılması, ne serbest ticaret, ne de bunların tümü birden çalışan kitlelerin sefaletini ortadan kaldırmayacaktır... bugünkü sakat temel üzerinde üretici emek güçlerinin yeni gelişmesi toplumsal karşıtlıkları derinleştirecek ve toplumsal uzlaşmazlıkları keskinleştirecektir.»[8]

Marks, işçi sınıfı hareketinin bu süre içinde ulaştığı başarıya dikkati çekti: on saatlik işgünü ve kooperatif hareketinin büyümesi. İş saatinin kanunen sınırlandırılması devletin ekonomik ilişkilere karış-

(5) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 16.
(6) «Özde güçlü, şekilde tatlı.» (a.g.e.)
(7) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1864 - 1866**, S. 288.
(8) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1864 - 1866**, S. 282.

maması gerektiği hakkındaki burjuva dogmasını çürüttü. Kooperatif hareketinin başarısı da işçilerin kapitalistler olmaksızın da üretim yapabileceklerini gösterdi. Ne var ki, kapitalist toplum çerçevesi içinde kooperatif çalışması işçi sınıfının durumunu gerçekten düzeltemezdi. Bu ancak millî ölçeklere eriştiği ve millî yollarla yaratıldığı zaman emekçi halkın kurtuluşunun aracı olarak hizmet edebilirdi. Bunu engelleyenler ise «toprak ve sermaye beyleri» idi (the lords of land and the lords of capital), bunlar «siyasî ayrıcalıklarını her zaman kendi ekonomik tekellerinin korunması ve sürdürülmesi için kullanacaklardı». Marks şu sonucu çıkartıyordu: «Siyasî iktidarı ele geçirmek artık emekçi sınıfların başlıca görevleri haline gelmiştir.» İşçilerin bir başarı unsuru vardır, sayıları, diyordu ama «sayılar birbirleriyle bitiştirilerek bir araya getirilirlerse ve sayılara bilgi önderlik ederse dengede ağır basabilir.»[9]

Açılış Tebliği enternasyonal işçi sınıfı dayanışmasının gerekliliğini vurguluyordu. «Geçmişin tecrübesi farklı ülkelerin işçileri arasında bulunması gereken kardeşlik bağının gözardı edilmesinin ve işçilerin bütün kurtuluş mücadelelerinde birbirlerine sımsıkı destek olmalarının engellenmesinin bu işçilerin birbirlerinden ayrı olarak sürdürdükleri mücadelelerin nasıl ortaklaşa yenilgiyle sonuçlanacağını göstermiştir.»[10] Marks işçilerden hâkim sınıfların «cinayet planları peşinde koşan, millî önyargılarla oyun oynayan ve yağma savaşlarında halkın kanını ve varlığını harcayan dış siyasetlerine»[11] karşı savaşmalarını istiyordu. İşçi sınıfının bu siyasetin karşısına enternasyonal meseleler hakkında proleter enternasyonalizmi temelleri üzerine inşa edilmiş kendi sınıf tavrı ile çıkmasını istiyordu.

Tebliğ, Marks ve Engels'in 16 yıl önce ortaya attıkları ve o gün yeni bir güçle donanmış olan «Bütün ülkelerin proleterleri birleşin!» sloganı ile sona eriyordu.

Geçici Tüzüğe uygun olarak Enternasyonal İşçi Birliği daha en baştan bütün Genel Konsey görevlilerinin (bir genel sekreter, bir sayman, çeşitli ülkelerle ilgili sekreterler ve başkaları) seçilerek geldikleri demokrasi ve, Birliğin yönetim kurullarının: Kongre, Genel Konsey ve çeşitli ülkelerdeki Federal Konseylerin güçlerinin kesin olarak ayrılmasıyla ifadesini bulan merkeziyetçilik ilkeleri üzerine inşa edilmişti.

---

(9) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1864 - 1866,** S. 286.
(10) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1864 - 1866,** S. 286.
(11) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1864 - 1866,** S. 287.

Birliğin faaliyetlerini belirleyen aslında merkezdeki yönetim kurulu idi, bu yüzden kısa zaman içinde Marks'ın Genel Konsey üzerinde oynadığı rol muazzam bir önem kazanmaya başladı. Başlangıçta Konsey'in bileşimi aşırı karışıktı. Marks, kararlı bir şekilde Enternasyonal'i bir proleter sınıf örgütlenmesine ve Konsey'i de militan ve otoriter bir organ haline getirmeye uğraştı. Bundan dolayı daha başlangıçtan itibaren Konsey'in proleter çekirdeğini sağlamlaştırmaya çalıştı. Komünist Lig'in eski üyeleri Lessner, Locher Pfander ve Kaub'un Konsey ile işbirliği yapmaları sağlandı. Marks, Haziran ayaklanmasına katılanlardan biri ve (daha sonraları 1865 baharında Fransa sekreteri olan) müzik aletleri yapımcısı olan Gugene Dupont'tan ve İsviçre sekreteri saatçi Hermann Jung'dan destek ve anlayış gördü. 1865 baharında Genel Konsey Avrupa proletarya hareketinin çeşitli kesimlerini temsil eder hale gelmişti. Konsey üyeleri her salı Soho'da Grek Sokağı 18 no.'da düzenli olarak toplanıyorlardı.

Program belgeleri taslaklarını hazırlamak üzere atanan Alt Komite ya da Danışma Komitesi Konsey toplantıları için malzeme hazırlayarak ve âcil günlük işler hakkında kararlar alarak dar bir yürütme kurulu halinde çalışmasına devam etti. Marks genellikle cumartesileri yapılan bütün Alt Komite toplantılarına katılırdı. Çoğu zaman bu toplantılar Marks ailesinin 1864 Mart'ında taşındıkları ve on bir yıl boyunca oturdukları Modena Villas no. 1 Maitland Park'taki çalışma odasında yapılırdı. Çok geçmeden Genel Konsey'in hemen hemen bütün üyeleri ve Enternasyonal'in işleri için Londra'ya gelen yabancı işçilerin çoğu gittikçe proletarya hareketinin genel kurmayına benzeyen Marks'ın evini sürekli olarak ziyaret ederlerdi.

Enternasyonal, başarısını geniş ölçüde Marks'ın önlerindeki görevleri tesbit etmedeki ve Genel Konsey'e yerel bölgelerde en geniş desteği kazandıran yerinde seçilmiş şiarlar ortaya atmaktaki maharetine borçluydu. Onun başarısı yalnızca toplumsal gelişmenin genel kanunlarını derinlemesine kavramış olmasından değil işçilerin mücadelesinin somut şekilleri, işçilerin ideolojik düzeyleri ve enternasyonal proletaryanın her millî kesiminin kendine özgü özellikleri hakkındaki geniş bilgisinden kaynaklanıyordu.

Marks, taktik ve stratejik genellemeleri için gereken bilgileri işçi sınıfından ve sosyalist basından, Enternasyonal'in genel ve yerel kongrelerinden, işçi sınıfı önderleri ve Genel Konsey üyeleri ile olan sü-

rekli temaslarından Konsey'e bir sürü yerel örgütten gelen mektuplardan ve mücadele arkadaşlarından, Almanya, Fransa, İsviçre, Belçika ve Amerika Birleşik Devletleri ile yaptığı yazışmalardan elde ediyordu. Bütün dünyadaki işçi sınıfı hareketi ile yakın temas içinde bulunuyor ve işçilerin kendileri, kendi gerçek sınıf güdüleri ile harekete geçerek teorik araştırmalarında vardığı sonuçlara uygun talepler ileri sürdükleri zaman bundan özellikle hoşnutluk duyuyordu.

Marks her zaman kitlelerin seslerine büyük bir saygıyla kulak verirdi ama hiç bir zaman geri tutumlarla da uzlaşmazdı. Enternasyonal örgüt için formüle ettiği çizgi, durumun bütünü ile ciddî bir inceleme üzerine oturtulmuştu ve herşeyden çok proletaryanın kendi sınıf hareketinin güçlendirilmesine yönelikti. İşçileri özel yerel taleplerinin üzerine çıkarak daha genel görevlerin anlaşılabilmesine erişmelerine yardımcı olmak için Marks, proletarya hareketini durmaksızın ileriye götürmeye çalıştı.

Birlik içinde enternasyonal proletaryanın bütünü, işçi sınıfının herhangi bir bölüğünün daha üst bir düzeye erişmesinden yararlanmak için bir araya gelirdi. Zihni hep hareketin geleceği ile meşgul olan Marks program belgeleri içinde pratik mücadelede kazanılmış olan bütün önemli başarıları bir araya getirmeye uğraştı. Bu anlamda Enternasyonal'in tarihî gelişmesi, enternasyonal proletaryanın militan programının tutarlı bir formülasyonundan ve Marksist ilkelerin bunun içerisine kerte kerte sokulmasından oluşuyordu. Bunun içinde, Avrupa ve Amerika işçi sınıflarının ütopyacı ve sekter görüşlerini yendikleri süreci yansıtan Enternasyonal içindeki çeşitli akımlar arasındaki mücadelenin anlamı da bulunuyordu.

1871 yılında geriye dönerek altı yıllık çabaya bir göz atan Marks, Enternasyonal tarihinin «kendilerini, enternasyonal içinde işçi sınıfının gerçek hareketinin yerine koymaya çalışan yuvarlara ve amatörce girişimlere karşı, *Genel Konsey'in sürekli mücadelesi*»[12] olduğunu yazıyordu.

Dogmalar ve çeşitli yuvarlar tarafından ileri sürülen her derde deva ilâçlar bir ölçüde proletaryanın bazı kesimlerinin pratik tecrübelerini ve her ülkedeki özgül şartları yansıtıyordu, fakat bu sınırlı tecrübeyi mutlak olarak ele alma eğiliminden ötürü bundan çıkartılan sonuçlar subjektif ve bilimdışı, arızî ve çelişik teklifler ile eklektik bir şekilde birleştirilmiş oluyordu. Yuvar kendi varlığını sınıf hareketi ile ortak

(12) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 269.

olarak sahip bulunduğu şeylerle değil kendisini genel hareketten ayıran «*özel parolası*» ile haklı çıkarmaya eğilimliydi.[13]

O zamanki her küçük burjuva akımının (Proudhonism, Belçika'daki çeşitli anarşist akımlar) kendine özgü özellikleri bir yana sahip oldukları ortak bir şey vardı, bunlar yalnızca işçi sınıfının kapitalist sömürüye karşı tepkisini yansıtmıyorlar küçük üreticilerin merkezîleşmeye doğru gelişen kapitalizm karşısındaki tepkilerini ve onların kapitalizmin gelişmesini durdurma ve ilerlemesine set çekme isteklerini de yansıtıyorlardı.

Liberal sendikacılar farklı bir tutum takınmışlardı. Bunlar geniş ölçekli kapitalist üretimin ilerici tabiatını kabul ediyorlardı ama çoğu kapitalizmi putlaştırarak, onun sağlam temeller üzerine oturduğuna inanarak ve işçi sınıfının karşısına burjuva sistemini hafifçe düzeltmek ve «geliştirmek»ten başka bir ödev koymayarak vulgar ekonomistleri, burjuva toplumunun savunucularını izliyorlardı. Liberal sendikacılar imanlı reformculardı.

Marks, reformist ve sekter akımların işçi sınıfı hareketi içindeki varlığını hem brujuva ideolojisinin proletaryanın bazı kesimleri üzerindeki etkisinin hem de proletaryanın geriliğinin bir yansıması olarak görüyor ve bunun sınıf mücadelesinin gelişmesi ile birlikte yenilmesinin kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. Bununla birlikte gelişmekte olan süreci gözlemenin yeterli olacağına da kesinlikle inanmıyordu. Enternasyonal proletarya örgütünün önderliğinin görevinin sınıf bilincini mümkün olduğu kadar aktif bir şekilde hızlandırmak ve yorucu eğitim çalışmaları ve bağımsız işçi sınıfı hareketinin azimle desteklenmesi ile birlikte çeşitli ideolojik etkileme şekillerini kullanmak olduğunu savunuyordu. «Çeşitli ülkelerin işçi hareketlerini birleştirmekte, proleter olmayan Marks-öncesi sosyalizmin çeşitli şekillerinin (Mazzini, Proudhon, Bakunin, İngiltere'deki liberal trade-unionizm, Almanya'daki Lassallçılık, sağ sapmalar vb.) birleşik eylem izine sokulmasında ve bu yuvar ve okulların teorileri ile mücadelede Marks işçi sınıfının çeşitli ülkelerdeki proleter mücadelesi için değişmez bir taktik formüle etti.»[14]

KİTLELERE GİDEN YOL

Enternasyonal'i daha en baştan bir kitle örgütü haline getirmek için Genel Konsey çeşitli ülkelerin işçileri ile en değişik bağları kur-

(13) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 32, S. 569.
(14) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 21, S. 49.

mak zorundaydı. 1864 yazında gelişen grev hareketi işçi sınıfının en aktif unsurlarını ortaya çıkardı. Marks'ın ilk elde yöneldiği unsurlar da proletarya ordusunun bu mükemmel ihtiyatları idi. Marks'ın inisiyatifi ile Genel Konsey grevlere maddî ve manevî destek sağladı, Konsey'in görevleri arasında grevcilerin yerine çalıştırmak için dışarıdan işçi getiren işverenleri ortaya sermek de vardı. Marks bunu farklı ülkelerin işçilerinin ortak çıkarları olduğunu anlamalarına yardım eden ve sınıf dayanışması düşüncesini yaratan bir araç olarak kabul ediyordu.

Genel Konsey'in 25 Nisan 1865'te yaptığı bir toplantıda Marks, Berlin Dizgiciler Birliği'nden aldığı, Leipzigli 500 dizgicinin grevi hakkında bilgi veren ve kendilerine yardım edilmesini isteyen mektubu okudu. Mektupta şöyle diyordu: «... her işçi hareketinin, her grevin enternasyonal bir önemi vardır, yani gerçekte âcil ve yerel işleriyle uğraşan işçiler sınıflarının bütünü için de döğüşürler.»[15] Genel Konsey, Londra Dizgiciler Birliği için yardım yapmaya karar verdi. Marks da derneği ziyaretle görevli olarak atananlardan biriydi. Bu Konsey'in ve bir bütün olarak Birliğin grevlerde karşılıklı dayanışmayı düzenli olarak örgütlendirmesinin başlangıcı oldu.

Enternasyonal'in grevler karşısında doğru bir tavır takınması biraz zaman aldı. Alman Lassallcıları gibi Fransız, İsviçre ve Belçika Proudhonistleri de grevleri reddederek sekter bir tutum takınıyorlardı. İngiliz işçi sınıfı hareketinin grevler ortaya koymakta pek çok tecrübesi olmakla birlikte bu grevler Genel Konsey'in İngiliz üyeleri tarafından bile olumlu bir ışık altında görülmüyorlardı. Grevlerin aktif muhaliflerinden birisi, Owen'in ütopyacı sisteminin savunucularından olan marangoz John Weston'du. Görüşlerini *Bee-Hive* adlı gazetede birbiri peşisıra açıklamıştı. Genel Konsey toplantılarında işçilerin daha iyi çalışma şartları için yaptıkları taleplerin boşuna olduğunu ve proletaryanın ekonomik mücadelesinin başını çeken sendikaların iyilik yerine kötülük yaptıklarını çünkü ücretlerdeki her yükselişin kaçınılmaz olarak tüketim maddelerinin fiyatlarında bir artış yaratacağını ileri sürüyordu.

Bu gibi görüşleri çürütme kampanyası Marks'ın ekonomik araştırmasının sınıf mücadelesi içinde doğru taktikleri ortaya çıkartmakta taşıdığı büyük önemin ne olduğunu gösterdi. Bu mücadele sırasında yeni ekonomi öğretisinin sağladığı fikirler malların fiyatlarının ücretlerin düzeyiyle belirlendiği teorisinin, işçi sınıfının militan ruhunu yoketmeye yönelen ve ona kaderine razı olmasını öneren bu sakat teorinin or-

(15) Bakınız **The Bee-Hive Newspaper** No. 185, 29 Nisan 1865.

taya serilmesine çok yardımcı oldu. Bu teorinin tam aksine Marks, Enternasyonal'in «grev hastalığı»na[16] tutulmuş işçilere elinden gelen yardımı yapmasını istedi.

20 ve 27 Haziran 1865 tarihinde Enternasyonal'in yaptığı iki Genel Konsey toplantısında Marks, Weston'un görüşlerinin eleştirisel çözümlemesini yapan ve değer, ücret ve fiyatlar teorisinin bilimsel ilkelerini ortaya koyan özel bir rapor sundu. Marks'ın raporun ana bölümü 1898'de ilk olarak yayınlandığından bu yana daha çok *Ücret, Fiyat ve Kâr* adıyla bilinen *Kapital*'in Birinci Cildi'nin özünün halk tarafından anlaşılır bir hale getirilerek sergilenmesiydi.

Marks açık ve basit terimlerle sermaye sahiplerinin artı-değerden karşılıksız olarak mülk edindikleri kârın kaynağını açıkladı. İşçilerin ücretleri ve kapitalistin kârı ürünün yeni yaratılmış olan değerinin bileşenleri olarak gösteriliyordu. Ücretin ve kârın oranları bu değer içinde değişebilir. Ücretler kâr şeklini alan artı-değerin eksilmesi pahasına artırılabilir. Ücretler indirilirse de artı-değer ve bunun sonucu olarak kâr çoğalır. Bu oran proletaryanın sınıf mücadelesinin etkisi altında belirlenmektedir. Kapitalist üretimin genel eğilimi ortalama ücret düzeyini indirmek olmasına rağmen işçiler ücretlerinde bir artış sağlayabilirler. Şu ya da bu ülkedeki hayat şartları işçi sınıfı için büyük bir önem taşımaktadır. İşçi sınıfı Weston'un fikirlerinin takipçileri gibi bu günlük ekonomik mücadelenin imkânlarını ihmal etmemelidir ama İngiliz sendika önderleri gibi bu imkânları da olduğundan fazla görmemelidir. Burjuva toplumundaki toplumsal meselelerin radikal bir şekilde çözümü yalnızca bütün ücretli emek sisteminin ortadan kaldırılmasında yatmaktadır. Bu yüzden sendikalar yalnızca sermayenin işçi sınıfının hayat şartları ve hakları üzerindeki sınırlamalarına karşı birer mücadele merkezi olarak değil, işçilerin kapitalizme karşı kararlı mücadele yolunda eğitildikleri birer okul olarak da önem taşımaktadır.

Marks'ın raporu çok başarılıydı ve Genel Konsey'in bundan sonraki pratik faaliyetlerinde yol gösterici olanlar buradaki teorik ve taktik önermelerdi.

Enternasyonal İşçi Birliği'nin güçlendirilmesi için İngiliz proletaryasının Millî Charter Birliği'nin dağılmasından bu yana elinde kalan tek kitle örgütleri olan İngiliz sendikalarının saflarına girmek esastı. Yirmi yıldan fazla bir zamandanberi İngiliz işçi sınıfı hareketinin gelişmesini izleyen Marks, George Oder, William Crémer ve başka sendikacılar cinsinden reformist önderlerin ideolojik düzeyleri hakkında herhangi bir

(16) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 122

hayale kapılmıyordu. Bununla birlikte Marks onların arkasında binlerce sıra neferinin bulunduğunun farkındaydı ve bu yüzden bir yandan bunların liberal burjuva görüşleri ile savaşırken öte yandan da, onlarla olan sıkı ilişkilerini koruyordu.

22 Kasım 1864'te Marks, Genel Konsey'in İngiliz işçi derneklerini ve sendikalarını Enternasyonal'in ortak üyeleri olmaya çağırmasını istedi. Londra ve banliyölerindeki örgütlerin her birinin Konsey'de birer temsilci bulundurma hakları vardı. Çoğunun işçi kitleleri ile yakın bağları bulunan bu yeni konsey üyeleri Marks'a sendika önderlerinin reformizmlerine karşı verdiği mücadelede destek oldular.

Genel Konsey üyelerinin, Enternasyonal'in faaliyetlerinin sona ermesine kadar süren, Birliğin fikirlerini yaymak üzere işçi toplantılarına gönderilmeleri pratiğini ilk başlatan Marks'tı. Böyle delegelerin atanmaları ve onların getirdikleri raporların dinlenilmesi çok geçmeden konsey çalışmasının bir parçası ve bir bölümü haline gelidi. Marks'ın kendisi de sık sık böyle delegasyonlarda üye olurdu. Konsey'in üyeleri arasında bulunan, bir zamanlar Konsey sekreterliği yapmış olan badanacı Robert Shaw yetenekli bir propagandacı ve örgütçü olduğunu gösteriyordu. 1870 yılında Marks, genç yaşında tüberkülozdan ölen İngiliz işçi sınıfının bu mükemmel temsilcisi hakkında şunları yazdı: «*Sendikaların* çevremizde toparlanmaları herşeyden çok onun çabaları sayesinde olabilmiştir.»[17]

Marks, sendikaların doğrudan doğruya siyasî mücadele içine girmelerine çok önem veriyordu. Cremer'in, burjuva radikallerinin başlattığı seçim reformu kampanyasına katılınması için 1865 Ocağında yaptığı teklifi de hararetle destekledi. Marks, radikal burjuvazi ile girişilecek eylemin şartlarını açıkça formüle etti. Marks, işçilerin genel demokratik hareket içinde rol almalarının İngiliz proletaryasının bağımsız siyasî partisinin kurulmasını, kıtadaki işçi sınıfı hareketinin ve demokratik hareketin gelişmesinin yapacağı uzun vadeli etkilerle birlikte kolaylaştırılacağını umuyordu. 1 Mayıs 1865'te Engels'e şunları yazdı: «Eğer İngiliz işçi sınıfının siyasî hareketini yeniden elektriklendirebilirsek, Birliğimiz Avrupa işçi sınıfı hareketi için, hiç bir yaygaraya meydan vermeksizin, başka bir yoldan yapamayacağı kadar çok iş yapmış olacaktır.»[18]

1865 Mart'ında Genel Konsey'in inisiyatifi ile ve Marks'ın yaptığı bir plan uyarınca kurulan Reform Birliği İngiltere'nin siyasî hayatı üzerinde önemli bir etki uyandırdı. Bu birliğe binlerce işçi katıldı ve

(17) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1868 - 1870,** S. 408.
(18) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 174.

demokratik seçim reformu için birliğin yaptığı propaganda kampanyası geniş boyutlara ulaştı. Bununla birlikte hayatî an gelip çattığı zaman birliğin önderliğindeki işçi sınıfını temsil eden sendika önderleri radikalleri destekleyiler ve Birliğin, Genel Konsey'in çizgisini benimsemesinin önüne geçtiler.

Marks, İngiliz işçilerini proleter enternasyonalizmi ruhu ile eğitmek için dış siyaset meselelerinden de yararlanıyordu. 29 Kasım 1864'te Genel Konsey adına Abraham Lincoln'e yeniden ABD Başkanlığına seçilmesinden ötürü bir mesaj kaleme aldı. Marks enternasyonal proletaryanın Birleşik Devletler'de ilerici güçlerin kölelik sistemine karşı sürdürmüş olduğu mücadele karşısında takındığı tutumu ifade etmek için en doğru sözleri bulup çıkarmıştı.

Marks, Enternasyonal İşçi Birliği'nin kurulmasından önce bile Proudhon'un küçük burjuva reformist öğretisinin güçlü etkisi altında bulunan bir grup Fransız işçisinin 1863 yılında Yasama Meclisi'ne yapılacak seçimlerde bağımsız işçi adayları göstermiş olmaları gerçeğine büyük bir değer veriyordu. Bu grubun temsilcileri —Henri Tolain, E. Frieburg ve Charles Dimousin— Birliğin Fransa'daki muhabirliklerine atanmışlardı. Marks onların Paris'teki adreslerini hemen defterine not etti ve bir Alman göçmeni olan arkadaşı Victor Schilly aracılığı ile onlara Açılış Tebliği'nin ve Geçici Tüzüğün birer örneğini gönderdi.

O sıralar Enternasyonal'in Fransa'daki ilk şubesi Paris'te 44 Rue Gravilier'deki mütevazi binalardan oymacı Frioburg'un atölyesinde çalışmaya başlamıştı. Atanmaları Londra tarafından onaylanan üç kişilik bir muhabirler kurulu tarafından yönetiliyordu. Kurul, Geçici Tüzüğün bir Fransızca çevirisini yayınlamıştı. Ancak bu çeviriden, ilk paragraftaki proletaryanın kurtuluşu mücadelesinin kesin hedefi olarak bütün sınıf egemenliklerinin kaldırılmasına ilişkin cümleleri ve üçüncü paragraftaki «bu yüzden emekçi sınıfların ekonomik kurtuluşları, her siyasî hareketin bir araç olarak bağlı olacakları yüce erektir» şeklindeki cümleden «bir araç olarak» sözlerini çıkarmışlardı.

Marks, Proudhonist bir anlayışla bu önemli belgenin anlamını çarpıtan ve en çok da Proudhonizmin siyasî mücadelenin önemini anlamaktaki büyük beceriksizliğini yansıtan sakatlıkların hemen farkına vardı. Genel Konsey bunun hakkında bir açıklama istediği zaman, kurul, İkinci İmparatorluğun polis rejimi altında başgösteren güçlükler yüzünden böyle olduğunu söyledi.

Tüzüğün Fransızca çevirisinin siyasî eğilimi bir zamanlar Birliğin kurulması fikrini savunmuş ve denetimini ellerine almaya çalışan bir

burjuva cumhuriyetçi grubunun da dikkatini çekmişti. Tüzüğün çarpıtılmış çevirisi burjuva cumhuriyetçilerine Tolain'i Bonapartist rejime karşı verilen siyasî mücadeleyi kasıtlı olarak engellemekle suçlama fırsatını verdi. Bu kampanya Londra'daki burjuva demokrat göçmenler tarafından da desteklendi.

Paris şubesinin önderleri şimdi yerel örgütlerin iç meseleleri karşısında ilk kez bir hakem olarak davranacak olan Genel Konsey'e kendilerine yardım edilmesi için başvurdular. Çatışmaya çözüm getirebilmek için Marks'ın bütün yüce ilkeleri ve örgütsel tecrübesini harekete geçirmesi gerekti. Enternasyonal'i ve örgütün sınıf karakterini tehlikeye sokan burjuva unsurların saldırıları geri püskürtüldü. Paris'e bu amaçla özel olarak giden Schilly ve Dupont aracılığı ile duruma müdahale eden Marks, Paris şubesinin 26 Nisan 1965'te bir genel üye toplantısı yapmasını sağladı. Kurula yardım edecek komisyon, aralarında geleceğin Komünarları olan bronz işçisi Zephryn Camelinat ve daha şimdiden Fransız işçilerinin başta gelen örgütleyicilerinden birisi olduğunu ispat eden ciltçi Louis Eugene Varlin de bulunan işçi birliklerinin temsilcilerinden oluşuyordu.

Belçikalı bir dekomrat olan Leon Fontaine, Birliğin Belçika'daki temsilcisi olarak atanmıştı ama proletarya çevreleri ile hiç bir bağı yoktu ve aslında Genel Konsey ile Belçikalı işçiler arasında bağın kurulmasını da geciktiriyordu. Bu, Marks *pro tem.* (geçici) Belçika Haberleşme Sekreteri olarak atandığı zaman ortaya çıkarılmıştı. Orada da, başka yerlerde olduğu gibi Enternasyonal şubelerinin attığı ilk adımlar enternasyonal proletarya hareketini denetim altına almaya kalkışan burjuva girişimleri ile karşılaştı. Bu girişimler Belçika işçilerinin, başlarında sosyalist Cesar de Paepe de bulunan temsilcileri ile doğrudan haberleşmeye başlayan Marks tarafından boşa çıkarıldı.

ALMANYA HABERLEŞME SEKRETERİ

Marks, Alman işçilerinin Enternasyonal'e katılmaları için çok çalıştı. Başlangıçta kısmen Alman işçi birliklerinin yabancı örgütlere katılmalarını yasaklayan kanun yüzünden, kısmen de Genel Alman İşçileri Birliği'nin Lassallcı önderliğinin takındığı tavır yüzünden büyük güçlüklerle karşı karşıya kaldı. Marks, eğer önderliğinde gerekli değişiklikler yapılacak olunursa birliğin yeniden inşa edilip Lassalcı doğmaların zararlı etkilerinden kurtarılabileceğine inanıyordu, bu yüzden Birliğin

Enternasyonal'e katılması için çaba gösterdi. Genel Konsey toplantılarında sürekli olarak bu meseleye eğildi ve Wilhelm Liebckneth ve Carl Sibel ile onların Almanya'daki takipçilerine yazılar yazdı.

Enternasyonal'in fikirlerini Almanya'da yayabilmek için Marks ve Engels, Lassalle'ın yerini alan Frankfurtlu avukat Johann Baptist Schweitzer tarafından Berlin'de 15 Aralık 1864'te yayınlanmaya başlayan *Der Social-Demokrat* gazetesine yazmaya karar verdiler. Marks, gazetenin içinde herhangi bir Lassallcı sloganın bulunmamasını, onun gelişmesine açık bir faktör olarak gördü, Liebckneth'in gazetenin yazı kurulunda bulunması da onun doğru bir çizgi üzerinde yürüyebileceğinin bir göstergesi olabilirdi.

Marks işe, *Der Social-Demokrat*'a Aralık sonunda 2. ve 3. sayılarda basılan Açılış Tebliği'ni göndermekle başladı. Bu olayı 3 Ocak 1865'te Genel Konsey'e bildirmekten memnundu.

Proudhon 1865 Ocağında öldüğü zaman Marks, Schweitzer'in ısrarları üzerine «Proudhon Üzerine» başlıklı bir makale yazdı.

Bu, Proudhon'un görüşlerinin ve faaliyetlerinin kendine özgü yanlarını ortaya çıkartan ve hem iyi yanlarının hem de yetersizliklerinin bilimsel ve objektif görünümünü veren ustaca çizilmiş bir görünümüydü. Aynı zamanda reformizmin ve sekterliğin çeşitli cinsleri üzerine yöneltilmiş birleşik darbenin de parlak bir örneğiydi. Marks, Proudhon'un öteki burjuva sosyalizmi sözcüleriyle, özellikle adını vermemekle birlikte Lassalle ile ortak noktalarını vurgulamayı başardı. Diyalektik metodu kullanmaktaki yeteneksizlik, tarihî materyalizmi anlayamamak, ekonomi politik konusunda cehalet, tarihî kategorilerin yerine metafiziğin geçirilmesi ve metodolojik yetersizliklerin bütünü Proudhon ve Lassalle'da ortaktı. Marks'ın işaret ettiği gibi kendini kibire kaptıran ve sansasyonel başarılar peşinde koşan adamlar arasında bilimde şarlatanlığa eğilim göstermek, siyasette bunun sonucu olan yalpalama ve ilke yokluğu ile tamamlanıyordu. Marks'ın, Proudhon'un Bonapartist rejimle uzlaşmasına yönelttiği eleştiri, Lassalle'ın Prusya'nın yönetici çevreleri ile flört etmesine yöneltilmiş açık bir suçlamaydı aynı zamanda. Böylelikle Marks, Lassalle'ı, Lassallecı bir gazetede eşi görülmedik bir şekilde eleştirmiş oluyordu.

Marks, Proudhon hakkındaki makalesini yazarken Liebckneth'ten Lassalle'ın ölmesinden az önce Bismarck ve Lassalle arasında bir anlaşmaya varılmış olduğunu öğrendi; bu da Schweitzer'in davranışına ışık tutuyordu. Schweitzer'in Lassalle ve Bismarck arasındaki bütün anlaşmaları bildiği bir yana, kendisinin de en az o kadar Prusya yetkilileri

ile yakın ilişki içinde bulunduğu açıktı. Marks, işçi partisinin Bismarck'la flört etmesi için hiç bir neden bulunmadığını ileri sürdüğü zaman Schwetizer ondan, gazetenin güç durumunu ve kendini ayakta tutmak zorunda olmasını göz önüne almasını istedi, ama bu arada «Bismarck Hükümeti» başlıklı Prusya'nın siyasetini öven bir yazı dizisini yayımlamaya da devam etti.

1865 yılı başlarında Prusya *Landstag*'ı İlericilerin ısrarları üzerine sınaî gelişmeyi engelleyen 1845 sanayi «fermanını» yeniden gözden geçirip geçirmemeyi tartışıyordu. Berlin işçileri herşeyden önce «ferman»daki örgütlenme ve grevleri yasaklayan sözlerin çıkartılması için bir kampanya başlattılar. Marks ve Engels bu harekete çok önem veriyorlardı fakat yaptıkları tavsiyelere rağmen Schweitzer bunu görmemezlikten geldi ve ağırlığı üretici derneklerine devletin yapacağı yardımlar üzerine verdi Schweitzer'e 13 Şubat 1865'te yazdığı bir mektupta Marks, bir kere daha onun reformist «kocakarı ilâcı»nı sert bir şekilde eleştirdi. Şöyle yazıyordu: «Lassalle'ın Prusya hükümetinin 'sosyalist' müdahalesine ilişkin sakat hayallerinin hoşnutsuzluk yaratacağı şüphesizdir... Ama işçi sınıfı partisinin şerefi böylesine hayallerin boşlukları tecrübe ile ortaya çıkmadan önce, bu gibi hayallerin kâle alınmamasını gerektirir. İşçi sınıfı ya ihtilâlcidir ya da hiç bir şey değildir.»[19]

23 Şubat 1865'te «Social-Demokrat Yazı Kurulu'na bir Bildiri»de Marks ve Engels, gazetede çalışmaktan vazgeçtiklerini bildirdiler. Ayrılığın temel siyasî farklılıklardan doğduğunu anlattılar: İkisi de «Hükümete ve feodal-mutlakiyetçi partiye karşı hiç değilse İlericilerinkine eşit ağırlıkta bir dil kullanmak» talebinde bulundukları halde, editörler «Prusya Kraliyet Hükümeti Sosyalizmi»[20] anlayışı ile hareket etmeye devam ediyorlardı.

Bu bildiri ilerici Alman işçileri arasında güçlü bir yankı yaptı. Berlin Dizgiciler Birliği de dahil olmak üzere bazı işçi örgütleri tarafından tamamen benimsendi. Liebckneth ve başka yazarlar da onlar gibi Lassallcı organdan ayrıldılar.

Bununla birlikte Lassallcı siyasî tavrın bütünü ile eleştirilmesi gerekiyordu. 1865 Ocağında Manchester'e yaptığı bir ziyarette Marks, Engels'ten *Der Social-Demokrat*'ta Bismarck'ın ordunun yeniden örgütlenmesi kanunu teklifi üzerine bir makale yazmasını istemişti. Engels de bunu yerine getirdi ama makale bir gazetede yayımlanamayacak kadar uzundu. Ancak Schwetizer'le neredeyse ayrılacak durumda olduk-

(19) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 446.
(20) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 166.

ları için bunun *Prusya'da Askerî Mesele ve Alman İşçi Partisi* başlığı ile bir kitapçık olarak yayımlanmasına karar verildi. Bu makale Almanya'daki sınıf güçlerinin dizilişi üzerine incelemeleri içeriyor ve bağımsız bir işçi sınıfı partisinin kurulmasının gerekliliğini öne sürüyor ve Prusya'daki meşrutiyet çatışması başgösterirken partinin taktik ilkelerinin ne olacağını özetliyordu. Lassallcıların aksine Engels yalnızca burjuva ilerici partisinin tutarsızlığının ve ödlekliğinin bıkıp usanmadan eleştirilmesinin gerekliliğinde ısrar etmekle kalmıyor, askerî-bürokratik monarşiye karşı amansız bir savaş açılmasını ve Bismarck'ın toplumsal demogojisinin ortaya serilmesini istiyordu. Marks, Engels'in broşürünü onayladı, Almanya ve İngiltere'deki bazı gazetelerde onun hakkında kısa incelemeler yazdı.

Der Social-Demokrat'tan o zaman için Marks'ın Genel Alman İşçileri Birliği'ni Enternasyonal'e alma çabalarının son bulması anlamına geliyordu ama o Enternasyonal ile Alman işçi sınıfı hareketi arasında güçlü bağlar kurmak için başka yollar aramaya devam etti. 1865 yılı başlarında Almanya'daki durumu gözönüne alarak Alman işçilerinin Enternasyonal'e ferden üye olmalarını, böylelikle kanunları da ihlâl etmemiş olacaklarını söyledi. Bu taktiğin doğruluğu ortaya çıktı ve Alman proleterleri ile Enternasyonal arasındaki bağların sağlamlaşmasına yardımcı oldu, fakat elle tutulur sonuçlar alınması için zaman geçmesi gerekiyordu.

POLONYA MESELESİ

Enternasyonal İşçi Birliği'nin kuruluşunun ardından gelen aylar içerisinde Marks, o zamanlar demokratlar ve proleterler için bütün enternasyonal meseleler arasında en önemlisi olan Polonya meselesi üzerinde enternasyonalist tutumun takınılmasına büyük bir dikkat gösterdi. İşçi sınıfının her yolla desteklenmesi gereken bir ihtilâlci güç olarak gördüğü Polonya millî kurtuluş hareketine büyük bir önem vermeye devam ediyordu. Fakat aynı zamanda proleter örgütünün Londra'da 1863'te kurulmuş olan Polonya'nın Bağımsızlığı İçin İngiliz Millî Birliğini yöneten burjuva radikallerinin aksine bu mesele karşısında kendi tavrını takınması gerektiğine inanıyordu. Birliğin üyelerinin bazıları —Peter Fox, William Dell, Robert Hartwell— Enternasyonal'in Genel Konsey'inde idiler. 1864 Aralığında ve 1865 Ocağında Marks, Konsey'in İngiliz üyelerinin adına radikal bir gazeteci olan ve işçi sınıfı hareketinin savaşçılarından biri olan Peter Fox'un kaleme aldığı Polonya halkına

seslenen bir mesajın tartışılmasına ilişkin olarak bir rapor vermek zorundaydı. Peter Fox Polonya'nın millî egemenliğinin ateşli bir savunucusu idi ama birçok İngiliz radikali gibi o da Fransızseverdi ve bazı Fransız hükümetlerinin Polonya lehine bir siyaset izlemiş olduklarını kanıtlamaya uğraşıyordu.

Bu düşünceyi çürütmek için Marks, Polonya tarihi üzerine 1863'te yaptığı derlemeleri de kullanarak geniş bir gerçekler dizisini biraraya getirdi ve ilk önce Danışma Komitesine ondan sonra da Genel Konsey'e «XV. Louis'ten III. Bonaparte'a kadar, Polonyalıların sürekli olarak Fransızların ihanetine uğramalarının tarihî olarak inkâr edilemez tablosunu»[21] ortaya koydu. Polonya'nın gerçek dostlarının Batılı egemen çevreler değil işçiler olduğu noktasını çok açık bir şekilde belirledi.

Marks, 1863 Polonya ayaklanmasının yıldönümü kutlamaları için yapılan hazırlıklarda aktif olarak yer aldı. 1 Mart 1865'te yapılan toplantı, Enternasyonal adına teklif edilen ve «birleşmiş ve bağımsız bir Polonya'nın demokratik bir Avrupa'nın vazgeçilmez şartı»[22] olduğunu dile getiren bir kararı oybirliği ile kabul etti. Teklifi destekleyen Eccarius Polonya'nın yeniden inşası ve Almanya'nın demokratik yoldan birleştirilmesinin karşısındaki en birinci engellerden biri olarak Polonya Monarşisinin yıkılmasının gerekliliğini vurguladı.

İngiliz burjuva basını toplantı hakkında haberler yayınladı ama toplantıya Enternasyonal'in katılması hakkında hiç bir şey söylemedi, bu da Marks'a Almanca yayınlanan İsviçre gazetesi *Der Weisse Adler*'de Enternasyonal'in Polonya meselesi hakkındaki tavrını Alman işçilerine anlatacağını umduğu uygun bir «Düzeltme» yayınlama imkânı sağladı. Marks, Eccarius'un konuşmasının önemini vurguladı, böylelikle de basında Enternasyonal'in Prusya hükümetine ve Lassalle ile Bismarck'ın flörtlerine karşı düşmanca bir tavır takındığını sergilemiş oldu.

ZALT-BOMMEL'DE TATİL

Marks'ın Enternasyonal'i yönetmesi ve geniş teorik araştırmalarını bununla bir arada yürütmesi gerçekten insan üstü çabalar gerektiriyordu. İşçi sınıfı önderleri ile toplantılar ve yazışmalar, toplantılara katılmalar, kararlar ve konuşmalar kaleme almalar, yoldaşlara öğütler vb., irili ufaklı bir yığın örgütsel mesele ile başa çıkmak zorundaydı. 1865

(21) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 39.
(22) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 16, S. 96.

baharında Engels'e şunları yazdı: «Kitap üzerindeki çalışmamın dışında Enternasyonal Birlik çok muazzam zaman alıyor, çünkü gerçekte bu örgütün başı benim. Ve bilemezsin ne kadar zaman kayboluyor-... Şu Fransız ahmaklığını al meselâ:

«*28 Şubat:* Tolain ve Fribourg Paris'ten geldiler. *Merkez Konsey*'in bir toplantısı var burada açıklamalar yapacaklar ve Le Lubez ile gece yarısına kadar tartışacaklar. Ondan sonra Bolleter birahanesinde bir gece toplantısı, burada 200 kart imzalamam gerekiyordu. (Şimdi bu sersemce düzeni değiştirdim ve imzalarımızı mühre kazıttım... Ama geri kalan 1000 kartın... eski usulde imzalanması gerekiyordu.)

«*1 Mart:* Polonya toplantısı.

«*4 Mart. Alt Komite'nin Fransız meseleleri üzerinde toplantısı* sabah 1:00'e kadar.

«*6 Mart. Alt Komite Toplantısı* aynı mesele üzerinde sabah 1:00'e kadar.

«*7 Mart. Merkez Konsey'in Toplantısı* gece yarısına kadar.»[23]

Aşırı çalışmaktan yorgun düşen ve kronik rahatsızlığının açtığı yeni bir kriz yüzünden yıpranan Marks, kısa bir ara vermeyi ve hava değiştirmeyi kararlaştırdı. 19 Mart'tan 8 Nisan 1865'e kadar Zalt-Bommel'de Hollandalı akrabalarının yanında, eski tüccar evinin rahat ve sakin atmosferi içinde üç hafta geçirdi. Ama orada bile kafası sürekli olarak günlük siyasî meselelerle meşguldü. Dayısı Lion Philips Hollandalı bir tüccardı, demokrat bir kafası vardı ve Marks onunla Amerikan İç Savaşı'nın ne olacağı, Alman birliğinin muhtemel geleceği, İtalya ve Polonya meseleleri üzerine samimi sohbetler yapardı. Yaşlı Philips işçi sınıfı hareketine karşı şüpheli bir tavır takınırdı ama yeğenini de hiç bir zaman sorumsuz birisi olarak görmezdi, zira onun büyük çaplı ve önemli meselelerle uğraştığının farkındaydı.

Üç haftalık dinlenmenin Marks üzerinde çok faydalı etkileri oldu. Zalt-Bommel'deki tatili daha önceleri kendisiyle dostça, rahat ilişkiler kurmuş olduğu kuzeni Nannette'nin de orada bulunmasıyla daha zevkli bir hal almıştı. Kuzenini çoğu zaman Genel Konsey'in «Hollanda Sekreteri» diye çağırırdı.

Marks'ın hayatındaki bu kısa «serazat» döneminin ilginç bir hatırası 1 Nisan 1865'te kızlarının isteği üzerine birkaç kere doldurduğu so-

(23) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 100 - 101.
(*) İnsana ait hiç bir şey bana yabancı değildir. [ç.]

rulu cevaplı «itirafnameleri»dir. Bunların Zalt-Bommel'de yazılanlarının dışında aşağı yukarı bununla özdeş olan iki ayrı cevap takımı daha vardır. Cevapların tonu ya şakacı ya da ciddidir. Ve Marks'ın doğruluğunu ve insanca sıcaklığını açığa çıkartmaktadır. İşte soru kâğıdından bir

En değer verdiğiniz erdem	:	Sadelik.
Başlıca özelliğiniz	:	Bir tek amacının olması.
En nefret ettiğiniz kusur	:	Köle ruhlu olmak.
Bağışlayabileceğiniz kusur	:	Ahmaklık.
Sizce mutluluk nedir	:	Döğüşmek.
Sizce bedbahtlık nedir	:	Teslimiyet.
En sevdiğiniz kahraman	:	Spartaküs, Kepler.
En sevdiğiniz özdeyiş	:	*Nihil humani a me alineum puto.*[24]

Marks tatildeyken Kapital'in basılmasıyla ilgili kontrat Hamburg' dan Londra'ya gelmişti ve Enternasyonal'da bir yığın âcil mesele bulunuyordu. Ağır çalışmasına yeniden başlamasının zamanı gelmişti.

1865 LONDRA KONFERANSI'NDA

Enternasyonal'in Geçici Tüzüğü 1865 yılında Belçika'da bir Genel İşçi Kongresi'nin toplanmasını öngörüyordu ama Marks şartların bunun için olgunlaşmamış olduğu düşüncesindeydi, zira yerel şubeler henüz ideolojik ve örgütsel olarak sağlam temeller üzerine oturmuyorlardı. Marks, 24 Haziran 1865'te Engels'e şunları yazdı: «İş henüz olgunlaşmadı.» Engels'te aynı görüşteydi.[25]

Bu sırada Fransa ve İsviçre'deki Enternasyonal üyeleri kongrenin toplanmasını istiyorlardı. Paris şubesinin önderleri toplantının kendilerine Proudhonizmin Enternasyonal'in resmî öğretisi olarak tanınması imkânını sağlayacağını sanıyorlardı. 7 Temmuz'da Genel Konsey'e bir bildiri göndererek kendi gündemlerinin kongrede kabul edilmesini istediler.

O sıralar Marks, kongreye hazırlık olmak üzere Londra'da belli başlı şubelerin delegelerinden oluşan bir ön konferans toplanması için Genel Konsey'i ikna etmeyi başarmıştı. Genel Konsey'in 25 Temmuz 1865'te yaptığı bir açık toplantıda Marks'ın, Parislililer tarafından ileri

(24) **Marks ve Engels'ten Anılar,** S. 266.
(25) Marks, Engels, **Werk,** Bd. 31, S. 126, 138.

sürülen ama Marks tarafından Enternasyonal'in karşısındaki yükümlülüklerle aynı çizgiye gelecek şekilde yeniden formüle edilmiş noktaları içeren gündem teklifi kabul edildi.

Marks, Alman işçilerinin temsilcilerini ve özellikle Liebckneth'i konferansta görmeyi çok istiyordu ama onun gelmesi mümkün değildi ve konferansa Almanya'daki işçi sınıfı hareketi hakkında ayrıntılı bir rapor sundu. Marks, önderlerin yüceltilmelerine bir ilke olarak her zaman karşı çıkmıştı ve böyle davrandıkları için Lassallcıları çok eleştirmişti. Liebckneth'in de Alman işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinin ileriye gitmesinde kendisinin, yani Marks'ın, rolünü çok vurgulamış olduğunu gördü. Bundan dolayı 21 Kasım 1865'te Liebckneth'e şunu yazdı: «Senin raporuna gelince, ben onu konferansın önüne çıkartamazdım, çünkü kişi olarak ben işin içine çok fazla sokulmuştum.»[26]

Konferans 25 ilâ 29 Eylül tarihleri arasında toplandı. Sabah oturumları Long Acre'daki Serbest Masonlar örgütünde toplanıyordu ve buna kıtadaki delegeler ve Danışma Komitesi'nin üyeleri de katılıyorlardı. Öğleden sonraki oturumlarsa Strand'daki Adelphine Terrace'daki bir evde oluyordu, daha resmî bir karakteri vardı ve halka açıktı. Yerel şubelerden gelen delegelerin dışında ziyaretçiler de katılıyorlardı. Marks bütün oturumlara katıldı. Delegelerle tanıştı ve çoğu ile uzun uzun konuştu. 28 Eylül 1865'te Enternasyonal'in kuruluş yıldönümünü kutlamak için St. Martin salonunda bir gece düzenledi ve gecenin ardından delegelerin eşlerinin de katıldıkları bir çay verildi. Varlin ve Limousin, Marks'ın kızları ile dansederlerken Marks, Proudhon ile aralarındaki farklılıkları Tolain ve Fribourg'a anlatıyordu. 1 Ekim'de aralarında Becker, Jung ve Paepe de olan bazı delegeler Marks'ın evindeki yemeğe geldiler.

Londra Konferansı Marks'ın Enternasyonal'i kurma çabaları içinde önemli bir aşamaydı ve Genel Konsey'in önder rolünün ve Marks'ın Konsey üzerindeki otoritesinin sağlamlaştırılmasında en aktif üyeler —Eccarius, Lessner, Dupont ve Jung— ile kıtadan gelen diğer delegeler —Varlin, De Paepe ve Becker— arasında temaslar kurulmasında önemli ölçüde yardımcı oldu. Marks'ın Paris şubesinin teklifleriini gündem taslağında kullanmasının ne kadar doğru olduğu da ortaya çıktı. Bu taslak Konferansta Marks ve Fribourg'un ortak teklifleri olarak ileri sürüldü ve genel olarak onaylandı.

Konferans her işçinin Kongre'ye katılmasına ilişkin Fransız talebini reddetti. Temsil ilkesinin gözetilmesi üzerinde sıkı sıkıya durdu:

(26) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

Kongreye yalnızca kendilerine şubeler tarafından yetki verilmiş, bütün formalitelerini tamamlamış ve aidatlarını ödemiş olanların katılması kararlaştırıldı.

Konferas'ta Polonya meselesinin tartışılması Genel Konsey üyelerinin çoğunun ve özellikle de Alman ve İngiliz üyelerinin Marks'ın işçi sınıfının Polonya'nın bağımsızlık mücadelesini desteklemesi yolundaki çizgisini benimsediklerini ortaya çıkardı. Bununla birlikte hemen hemen bütün Fransız delegler Polonya meselesinin gündeme alınmasına karşı çıktılar. Proudhon'un görüşlerinin çizgisine uygun olarak bunun bir «siyasî» mesele olduğunu ve «ekonomik» bir işçi kongresinde tartışılmasına gerek olmadığını ileri sürdüler. Küçük burjuva demokratları Genel Konseyi «milliyetler ilkesi» üzerinde ısrar etmekle ve Bonapartistlerin kuyruğunda gitmekle suçladılar.

Proudhonistlerin millî mesele karşısındaki nihilist tutumlarının kısmen millî meselenin III. Napoléon tarafından demagojik bir şekilde kullanılmasına duydukları tepkiden doğduğunu aklından çıkartmayan Marks, Engels'ten basında Polonya meselesini açıklamasını istedi. Bunun sonucu olarak da *İşçi Sınıfının Polonya İle Ne İşi Var?* başlıklı, Bonapartist «milliyetler ilkesi» ile proletaryanın milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkını tanıması arasında yüz seksen derece fark olduğunu gösteren bir yazı dizisi çıktı.

Enternasyonal'deki faaliyetleri içinde çeşitli durumlarda Marks ve Engels Polonya meselesi üzerinde enternasyonalist tavrı savundular. 22 Ocak 1867'de Marks, Genel Konsey ile Polonyalı ihtilâlci göçmenlerin 1863 Polonya ayaklanmasının yıldönümünü kutlamak için Londra'da Cambridge Salonunda düzenledikleri toplantıda ateşli bir söylev verdi.

ENTERNASYONAL'İN ALMANYA ŞUBELERİ KURULUYOR AVUSTURYA - PRUSYA SAVAŞI VE ALMAN İŞÇİ SINIFI

Enternasyonal'in ilkelerinin Marks ve Engels tarafından bıkıp usanılmaksızın savunulması Alman işçi sınıfı hareketi içinde meyvalarını vermeye 1865 kışında başladı. Enternasyonal'in illegal şubeleri, çeşitli Alman kentlerinde öncelikle Komünist Lig geleneklerini yaşatan ve Lassallcı önderliğe karşı koyan Genel Alman İşçileri Birliği'nin üyeleri tarafından kurulmuştu. Bu şubeler çoğu zaman tüketici ve üretici kooperatifleri, eğitim dernekleri, karşılıklı yardım fonları ve yetkililerin izin verdikleri diğer örgütlenme şekillerinin örtüsü altında kuruluyordu. Üye-

lerinin sayısı az olmakla birlikte Enternasyonal'in fikirlerinin Almanya'da yayılmasına ve Alman işçi sınıfının enternasyonal proletarya ile ortak eylem içine girmesine yardımcı oldular.

Bu sıralarda, liberallerin 1863 yılında kurdukları Alman İşçi Eğitim Dernekleri Birliği'nin içindeki ihtilâlci güçler, birliğin yavaş yavaş liberallerin vesayetinden ve Schulze-Delitzch'in kooperativist fikirlerinden kurtulması ve giderek Enternasyonal'e yaklaşmasıyla birlikte birleşiyorlardı. İhtilâlci proleter eğilimleri en iyi dile getirenler arasında 1865 Temmuzunda Saksonya'da başkanlığı altında 29 işçi derneğini bir araya getiren genç bir tornacı, August Bebel vardı. Bebel, Birliğin yönetim kurulundaydı ve gelişmesi üzerinde aktif bir etkisi olmuştu.

Marks'ın takipçisi olan Liebcknetlh ile Bebel arasındaki sıkı ittifak Alman işçi sınıfı hareketinin gelişmesinde önemli bir rol oynadı. 1865 Nisan'ında Berlin'den sınır dışı edildikten ve bütün Almanya'yı dolaştıktan sonra Liebcknetlh, Leipzig'e yerleşti. 1865 Ağustos'unda Bebel ile tanıştı ve ona Marksizmi öğrenmesi için yardım etti. Aralarındaki yaş farkına rağmen —Liebcknetlh 38, Bebel ise daha 26 yaşındaydılar— iki adam yıllar boyu birlikte çalıştılar. Hem 1848'in eski savaşçısı hem de artık bir örgütçü ve bir proleter sözcüsü olarak saygı gören genç adam Alman işçilerinin gerçek bir proleter partisinin kurulması yükümlülüğü ile karşı karşıya bulunduklarını açıkça anlamışlardı.

1866 yazında Marks ve Engels'in dikkatleri savaşın eşiğine gelmiş olan Almanya'ya yönelmişti. Alman işçi sınıfı hareketinin ihtilâlci kanadına, patlak vermek üzere olan çatışmanın karşısında verecekleri sınavda yardımcı olmaya uğraştılar. Bismarck, Prusya ve Avusturya arasında yıllardır süregelen kan davasını «kan ve demir»le halletmeye hazırlanıyordu. Geniş kitleler arasındaki Prusya düşmanı duyguları ve savaş korkusu işçi sınıfı içindeki ihtilâlci unsurları harekete geçirdi. Bu bakımdan Bismarck için, savaşı sanki bir savunma savaşıymış gibi göstermek önem taşıyordu ve Avusturya'yı saldırıya kışkırtmak için elinden geleni yapıyordu.

Marks, Engels ve onlarla birlikte mücadele eden Alman proleter önderleri krizin halledilme yolu olarak Almanya'nın ihtilâlci yoldan birleştirilmesini görüyorlardı. Alman İşçi Eğitim Dernekleri Birliği'nin başını çektiği bir kitle hareketi 1866 yılında bütün Almanya boyunca yayıldı. Leipzig'deki bir kitle toplantısında Bebel neredeyse gerçekleşmek üzere olan burjuva demokratik ihtilâlin önder gücü olarak proletaryanın militan taleplerini formüle eden bir karar tasarısı teklif etti. 1866 yılında Johann Philipp Becker tarafından kurulan ve Becker'in önderlerinden

birisi olduğu Enternasyonal'in Alman kesimlerinin Cenevre Komitesi de Birleşik Alman Cumhuriyeti talebini destekliyordu.

Prusya ve Avusturya arasında savaş, Haziran ortasında başladı. Avusturya birliklerinin hızla ilerleyeceklerini uman Marks ve Engels, Prusya'nın askerî yenilgisinin bir demokratik ihtilâle yol açacağını bekliyorlardı. Ancak olaylar başka türlü gelişti. Bismarck'ın askerî reformu Prusya ordusunu güçlü bir ordu haline getirmişti. Avusturya ordusu Sadowa'da yıkıcı bir darbe yedi. Alman Konfederasyonu dağıldı ve Avusturya, Almanya'nın millî birliği üzerine verdiği sözden geri döndü. Birkaç küçük Alman devletini birbirine bağlayan ve Prusya monarşisinin egemenliği altında Kuzey Alman Konfederasyonunu kuran Prusya, aslında bütün Almanya üzerinde denetim sağlıyordu. Askerî zafer Prusya'daki meşrutî anlaşmazlığa da son verdi, şovenizmin etkisi altına giren liberal burjuvazi bütünüyle Bismarck'ın yanına kaydı. Almanya mümkün olan en kötü yoldan «yukarıdan - aşağıya» birleştiriliyordu. Prusya militaristleri ve Junkerler'in Almanya üzerindeki etkileri gittikçe artıyordu. Avrupa'nın göbeğinde Bonapartist Fransa'nın yanında yeni bir askerî kumar yatağı ortaya çıkıyordu.

Öte yandan ise işçi sınıfı hareketinin önünde Almanya'nın siyasî ayrılığından doğan engellerin birçoğunun ortadan kalktığı da açıktı. Marks şunları yazıyordu: «İşçiler tabiî olarak, burjuvaziyi merkezîleştiren herşeyden kazançlı çıkıyorlar.»[27] Bununla birlikte Schweitzer ve Bismarck'a kayıtsız şartsız destek olan öteki Lassallcı önderlerin aksine Marks ve Engels Kuzey Alman Konfederasyonunun oluşmasını yalnızca çok daha güçlü bir düşmana karşı daha ileri ve daha yoğun bir ihtilâlci mücadelenin zemininin hazırlanması olarak görüyorlardı. Engels, Alman işçilerinin ve işçi önderlerinin şimdi «Alman proletaryasının *millî* örgütlenmesi ve birliği»[28]nin ve kendi siyasî partisinin kurulması için elverişli fırsatlardan en geniş şekilde yararlanılması gibi âcil bir görevle karşı karşıya bulunduklarını söylüyordu.

ENTERNASYONAL PROLETARYANIN EKONOMİK PLATFORMU

Enternasyonal çeşitli ülkelerde giderek gelişirken, Marks'ın faaliyetlerinin kapsadığı alan da Enternasyonal'e ayırdığı zamanla birlikte artmaktaydı. Bu arada ilk program belgeleri hazırlanırken olduğu gibi,

(27) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 243.
(28) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 241.

bir kere daha Enternasyonal'i bir küçük brujuva örgütüne döndürme girişimleri ile karşı karşıyaydı.

Enternasyonal'in ihtilâlci proleter kanadının muhalifleri 1865'de Londra'da kurulmuş olan Fransız şubesi içinde gizlenmişlerdi. Onlara önderlik eden kişi, Mazzini'nin takipçisi olan göçmenlerle yakın bağları olan ve basında Genel Konsey'e saldırmaya başlamış olan Fransız yazarı Pierre Vésiner'di. Fransız şubesi, Birlik için yeni bir tüzük tasarısı hazırlamıştı, buna göre Genel Konsey dağılacak ve onun yerine tamamen teknik işlerle uğraşan bir sekretarya kurulacaktı. Bu, Marks'ı, Enternasyonal'deki önder rolünden uzaklaştırmak için girişilen komplolardan yalnızca bir tanesiydi. 6 Mart 1866'da Marks ve en yakın arkadaşlarının hazır bulunmadıkları bir zamanda küçük brujuva demokratlar grubu Genel Konsey'den «eski Mazziniciliğe» dönüş yolunda bir karar çıkarttırdı, Mazzini ve Wolff'a ortak hizmetlerinden ötürü teşekkür ettiklerini bildirdi.

10 Mart'ta Konsey'in Haberleşme Sekreterleri Dupont, Jung, Longuet, Lafargue ve Bobczynski, Marks'ın evinde Danışma Komitesi'nin olağan toplantısı için biraraya geldiler ve Konsey'in bir dahaki toplantısında bu kararı protesto etmenin, Konsey'in görevi olduğunu kararlaştırdılar. Mart'ın 13'ünde kronik rahatsızlığının yeniden başgöstermiş olmasına rağmen Marks, Enternasyonal'in ilkeleri ile Mazzini'nin ilkeleri arasındaki temel farklılığı açıklayan bir söylev verdi. 6 Mart kararı yürürlükten kaldırıldı. Bu başlangıç Marks'ın işçi sınıfının Avrupa kıtasındaki ve İngiltere'deki en iyi unsurlarının desteğini kazanmış olduğunu gösteriyordu.

Bu sırada Marks'ın kronik hastalığı en kötü haddine varmıştı ve doktorları endişeli idiler. Londra'dan, Londra'nın sisli havasından, yazı masasından ve işçi toplantılarının gürültülü atmosferinden hemen uzaklaşması gerektiğinde ısrar ediyorlardı. Engels de, Marks'ın Londra'yı mümkün olduğu kadar çabuk terkederek dinlenmesi gerektiğinde şiddetle ısrar ediyordu.

15 Mart'ta gün batarken Marks, İngiltere'nin doğu kıyısında zindelik veren havasıyla tanınan sayfiye yerlerinden Margate'e vardı. Mevsim sonu olduğundan sayfiye bomboştu. Özel bir eve yerleşti, çünkü otel ve pansiyonlarda tesadüfî karşılaşmalar ve gürültülü konuşmalar hiç eksik olmazdı. Akşamları erkenden yattı, mümkün olduğu kadar az okudu, uzun yürüyüşler yaptı ve zihnini «Budizmin insan saadetinin doruğu olarak gördüğü hiçlik halinde»[29] tuttu.

(29) Marks'tan Laura Marks'a 20 Mart 1866 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

Marks'a bir ay deniz kıyısında kalmak yaradı, ama o Enternasyonal'i düşünmeye devam etti. Şimdi Nisan ayındaydılar ve Kongre'nin Mayıs sonunda Cenevre'de yapılması programlanmıştı. Enternasyonal'in geleceği, stratejisi, taktikleri ve Genel Konsey'in bileşimi, Tüzüğü kabul edecek ve gelecekteki faaliyetlerin yönünü belirleyecek olan bu kongrenin sonucuna bağlıydı.

Fransızlar bir yıl önce yaptıkları gibi kongrenin mümkün olduğu kadar erken toplanmasında ısrar ediyorlardı. Bu sıralarda İngilizler kendilerini reform hareketine kaptırmışlardı ve Almanya şubeleri de yeni oluşuyordu. Marks, Parisli Proudhonistlerin, işleri Cenevre'de kendi lehlerine çevireceklerinden ve İsviçreli zanaatkârların da onlara yardımcı olacaklarından korkuyordu. Paris'e, yerel önderleri erken bir kongrede ısrar etmekten vageçirmek üzere gitmeye hazırlanıyordu. Engels, Bonapartist yöneticilerin Birliğe karşı düşman tutumlarını gözönüne alarak böyle bir yolculuğun yanlış olacağını düşündü ve arkadaşını gitmemesi için ikna etmek için elinden geleni yaptı. Ancak Cenevre şubelerinin önderleri hazırlıklarının örgütsel yanlarını tamamlayamamış oldukları için kongrenin ertelenmesini zaten istemişlerdi. 10 Nisan'da Marks, yeniden Konsey toplantılarına katılmaya başladı ve Konsey'in, Kongre'nin 1866 Eylül'ünün ilk pazarında açılması kararını aldığı 1 Mayıs'taki toplantısında hazır bulundu.

Kongrenin hazırlıkları 1866 yazında başladı. Marks kongreye katılmayı reddediyordu. Engels'e 23 Nisan'da şunları yazdı: «Kongrenin başarısı için burada elimden geleni yapmaya karar verdim ama oraya kendim gidecek değilim.»[30] Bunun başlıca nedeni Marks'ın *Kapital*'i baskıya hazırlamasına kısa bir süre için bile olsa ara verememesindendi. 23 Ağustos 1866'da Kugelmann'a, «Hazırlamakta olduğum bu eserin işçi sınıfı için herhangi bir kongrede bireysel olarak yapabileceğimden daha önemli olduğu düşüncesindeyim.»[31] diye yazmıştı. Bunun da ötesinde taktiklerinin doğruluğunu çeşitli vesilelerle görmüştü. Genel Konsey'de sözkonusu meseleler üzerinde ortak bir tavır takınacak bir çoğunluk elde ettikten sonra onları, kararı kitle önünde kendi başlarına almaları için serbest bıraktı.

Marks, kongrenin örgütsel yanının hazırlanması ile de çok meşguldü. Cenevre'ye gidecek olan Dupont ve Jung'a son direktifleri verdi ve Becker'e, üç yabancı dili çok iyi bilen Jung'un mutlaka başkan seçilmesini isteyen bir mektup yazdı.

---

(30) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 210.

(31) **Dr. Kugelmann'a Mektuplar**, Marks, Moskova-Leningrad, 1934, SS. 37 - 38.

Marks'ın çeşitli meseleler hakkında hazırladığı özel bir talimatlar dizisi Londra delegelerinin küçük burjuva sözcüleri ile ileride girişecekleri polemikler bakımından çok yararlı oldu. Bu belge Genel Konsey raporu olarak kongrede satır satır okundu ve büyük bir kısmı kongre kararları metnine dahil edildi.

Talimatları hazırlarken Marks'ın üzerinde durduğu başlıca mesele Enternasyonal'e katılmış olan işçileri birlikte hareket etmeye sevketmekti. Marks, amacı işçi sınıfının çeşitli kesimlerinin çabalarını birleştirmek olan Enternasyonal Birliğin bütün faaliyetlerini kucaklayan şeyin kongre gündeminde bulunan emek ve sermaye arasındaki mücadelede çabaların birleştirilmesi meselesi olduğunu vurguladı. Marks, Birliğin başarıyla yerine getirdiği «özel fonksiyon»a, yani grevlerin desteklenmesine ve grev kırıcılığına karşı mücadele edilmesine değindi. «Çeşitli ülkelerin işçilerinin kardeş ve yoldaş olduklarını kurtuluş ordusunun içinde yalnızca *hissetmeleri* değil, kardeşler ve yoldaşlar olarak *hareket etmeleri* Birliğin yüce amaçlarından birisidir».[32]

Marks, işçi sınıfının durumu üzerine bir istatistikî araştırma yapılması için de bir teklif formüle etti. Ortaya çıkardığı araştırma şeması toplumsal istatistik elde etmede kullanılan metodların mükemmel bir örneğiydi. Bu araştırma yönteminin ele aldığı şey yalnızca İngiliz sendikacılarının iş istatistikleri konusunda ilgi duydukları ücretlerin ve aylıkların düzeyi değildi. Bu araştırma metodunda üretimin tabiatı ve işçilerin çeşitli kesimlerinin yaşama ve çalışma şartları da daha başka birçok yanla birlikte ele alınıyordu. Araştırmalar, işçilerin kendileri tarafından (burjuvazinin yanıltmalarının önüne geçmek için) yürütülecekti. Bu araştırmalar, işçilerin kapitalist ekonomi içindeki durumlarını kendilerinin tesbit etmelerine ve enternasyonal bağlar kurmalarına yardımcı olacaktı. İş istatistikleri hakkındaki madde daha sonradan Genel Tüzüğe dahil edildi ve Fransa, Almanya ve İngiltere'deki şubelerin çoğu bunu pratiğe geçirdiler.

Genel Konsey'in onayı ile Marks, Talimatlara sekiz saatlik iş günü talebini de dahil etti, aynı yılın Ağustos ayında Baltimore'da toplanan bir Amerikan İşçi Kongresi sekiz saatlik iş günü doğrultusunda bir karar almıştı. Bu talebin Enternasyonal'in programına alınması, programı bütün dünya işçi sınıfının genel platformu haline getirdi.

Sendikalar hakkındaki madde Talimatlardaki esas meseleydi. Deyimin gerçek anlamıyla sendika hareketi daha yeni şekillenmeye başlı-

(32) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi,** 1864 - 1866, S. 341.

yordu ve o sıralar pek az kimse karşılıklı yardım ve sigorta dernekleri, eğitim dernekleri, spor ve konser kulüpleri, vb. geniş işçi örgütlenmesi şekilleri ile İngiltere'dekiler gibi, proletaryanın kapitalist sömürüye karşı ekonomik mücadelesi temeli üzerinde ortaya çıkmaya başlayan ve bu nedenle açık bir sınıf karakteri olan sendikalar arasındaki farkı görebiliyordu. Bu meselenin açıklığa kavuşturulması gerekiyordu, ve Marks'ın da «Sendikalar. Geçmişleri, Bugünleri ve Gelecekleri» başlıklı madde de ortaya koyduğu da bundan başka birşey değildi.

Talimatları hazırlarken Marks, yalnızca İngiliz sendikalarının olumlu tecrübelerini gözönüne almadı, aynı zamanda reformist sendika önderlerinin sendikaları «genel toplumsal ve siyasî hareketlerde» uzak tutan ve onları küçük ayrıcalıklar için döğüşmeye yönelten, yükümlülükleri hakkındaki dar pragmatizm gibi sınırlı görüşlerini de eleştirdi. Gelecekte sendikalar genel olarak *«topyekûn kurtuluşun* çıkarları için işçi sınıfının örgütlenme merkezleri olarak bilinçli bir şekilde hareket etmeyi öğrenmeli»[33]diler. Örgütsüz, tecrübesiz ve en az ücret alan işçileri, tarım işçileri de aralarında olmak üzere gittikçe genişleyen kitleler halinde mücadelenin içine sokmalıdırlar.

Lenin, Cenevre kongresinde Marks'ın Talimatları temeli üzerinde sendikalar hakkında varılan kararlara büyük değer verirdi. «Bu kongrede alınan karar ekonomik mücadelenin önemini açıkça dile getirmekte, sosyalistleri ve işçileri (o sıralar İngiliz işçilerinin yaptıkları gibi) bir yandan bunun önemini abartmaya öte yandan da (Fransızların ve Almanların özellikle Lassallcıların yaptıkları gibi) bunun önemini küçümsemeye karşı uyarmaktaydı.»[34] Lenin sınıf mücadelesinin siyasî ve ekonomik mücadeleyi birleşik bir bütün halinde toparlamasının gerekliliğinin enternasyonal proletarya hareketinin etine ve kanına Marks'ın sayesinde girmiş olduğunu vurguladı.

Marks Cenevre kongresine hazırlanırken, Proudhon'un karşılıklı yardımlaşması, Lassalle'in kooperatiflere devlet yardımı ve Owen'in ütopyacı kooperatif reçeteleri de dahil çeşitli küçük burjuva görüşlerinin işçiler arasındaki popülerliğini gözönünde tutarak önemli bir konu olan kooperatif toplulukları meselesini de yeni baştan ele aldı.

Marks, Talimatlarda toplumsal üretimin ancak «toplumun örgütlü güçlerinin yani devlet iktidarlarının kapitalistlerden ve toprak sahiplerinden üreticilerin kendilerine aktarılması»nın bir sonucu olarak «geniş

(33) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi,** 1864 - 1866, S. 349.
(34) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 4, S. 176.

ve uyumlu tek bir özgür ve kooperatif emek sistemine»[35] dönüştürülebileceğini yeniden hatırlattı. Ancak Fransa ve Almanya'daki çeşitli kooperatif topluluklarının Enternasyonal'e katılmış olduklarını ve bunlara katılmalarının işçilerin yararlı örgütsel ve ekonomik beceriler kazanmalarına yardımcı olduğunu aklından çıkarmayan Marks, Talimatlarına işçilerin kooperatif topluluklarının «alelade orta sınıf anonim şirketlerine» dönüşmesinin önüne geçebilmeleri için somut tavsiyeler de ekledi. İşçilere, «kooperatif dükkânlara girmektense kooperatif üretime girişmelerini»[36] önerdi.

Talimatlarda çocuk ve gençlerin çalışmalarına ilişkin maddeler işçileri yeni gelişen kuşağı çağdaş kapitalist sistemin yıkıcı fizikî ve moral etkilerinden korumak için ellerinden geleni yapmaya çağırdığından çok önemliydi. Ancak kadınların ve çocukların evlerdeki ve yüreklerdeki «hayırlı» etkilerini bir yana bırakmalarına izin verilmemesini isteyen Proudhonistlerin aksine Marks, çocukların ve gençlerin toplumun aktif üyeleri olarak yetişmelerine yardımcı olan makûl sınırlar içerisinde toplumsal üretime katılmalarının çok önemli olduğunu ileri sürüyordu. Talimatlar, zihnî, fizikî ve teknik eğitimi birleştiren politeknik eğitim ilkesini ortaya koyuyordu.

Cenevre kongresi başlı başına bir başarıydı. Bu ilk enternasyonal işçi forumu, Genel Konsey tarafından sunulan program belgelerini kabul etti, geçmiş iki yıllık faaliyetleri onayladı ve Konseyi *in toto* (hepsi birden - ç.) bir dönem için daha yeniden seçti. Kongre, Enternasyonal'in iki yılı içinde işçi sınıfının ileri üyeleri arasında derin kökler salmış olduğunu gösterdi. Bu başarı artık Enternasyonal'e önem vermeye başlamış olan burjuva basınının ve hükümet çevrelerinin dikkatini çekti. Böylelikle Kongre, Fransa'da Birliğin üyelerinin İkinci İmparatorluk çökünceye kadar polis tarafından takip edilmesi için verilmiş bir sinyal olarak görüldü.

İNGİLİZ SENDİKA ÖNDERLERİYLE AYRILIKLAR. İRLANDA MESELESİ

Cenevre Kongresi'nin ardından Enternasyonal, İngiltere dahil bütün ülkelerdeki durumunu sağlamlaştırdı. Bu bir dereceye kadar işçileri enternasyonal proleter örgütünün desteğini aramaya sevkeden 1866 - 1867 ekonomik krizinin sonucuydu.

(35) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi**, 1864 - 1866, S. 346.
(36) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi**, 1864 - 1866, S. 346.

1866 sonbaharında o sıralar başkentteki sendikaların başı durumunda olan ve üyelerinin sayısı binlere varan Londra Sendikalar Konseyi'nin Enternasyonal'e katılmasının mümkün olduğuna dair konuşmalar başlamıştı. LSK'nın örgütlü proletarya üzerindeki etkisi Londra sınırlarının çok dışına aşıyordu. Başarılarının İngiliz işçi sınıfını harekete geçirmek için bir araç olabileceğini düşünen Marks, bu konuşmalara aktif olarak katılıyordu. 13 Ekim 1866'da Kugelmann'a eğer LSK kendisinin Enternasyonal Birliğin İngiliz şubesi olduğunu ilân edecek olursa «o zaman bir bakıma buradaki işçi sınıfı üzerinde denetim kurabileceğiz ve hareket üzerinde çok etki yapabileceğiz»[37] diye yazmıştı.

Yerel şubelerin Enternasyonal'e katılma taraftarı olmamasına rağmen reformist önderlerin baskıları altında alınan karar, Enternasyonal'le işbirliği yapılmasına devam etmek ama bu ilişkileri örgütsel bakımdan geliştirmekten kaçınmak oldu.

1867 baharında İngiliz işçileri arasında artan işsizlik ve hoşnutsuzluk herkes için oy hakkı isteyen kitle hareketlerindeki yeni bir kabarmayla ve İrlandalıların millî kurtuluş için mücadeleye daha azimle girişmeleri ile aynı zamana denk düştü. Marks'ın Genel Konsey'deki arkadaşları ihtilâlci bir patlamanın yakın olduğuna inanıyorlardı. Dupont, «eyâletlerdeki 200.000 adam, ellerinde silâhlarla reformistlere yardım etmek için işaret bekliyorlardı»[38] diye yazıyordu.

Ancak Reform Birliği önderleri esas olarak burjuva radikalleri ve Sağ-kanat sendikacılarıydılar. Kitleler arasında ihtilâlci heyecanın artışından dehşete kapılmışlar ve yalnızca işçi sınıfının üst kesimlerine ayrıcalık tanıyan kırpılmış bir Reform Tasarısı'nı kabul etmişlerdi. Birliğin İrlandalıların millî taleplerini desteklemeyi reddetmesi, istenmeyen sonuçlar doğurdu ve örgütün kitleler arasındaki desteğini azalttı. Çok geçmeden Tory hükümetinin getirdiği ikinci Reform Tasarısı Parlamentodan geçti.

İngiliz egemen sınıfları kısmî ayrıcalıklar tanıyarak İngiliz işçilerinin kitlesel hareketlerini bölmeyi başardılar. Aynı zamanda İrlanda bağımsızlık mücadelesini de vahşice bastırdılar. 1867 Mart ayaklanmasının 167 savaşçısı mahkemeye çıkarıldı ve yarısı kürek cezasına mahkûm edildi. Tutuklamalar ve ağır cezalar sürdü ve kamu oyunda büyüyen bir hoşnutsuzluk doğurdu. İrlanda meselesi ülkedeki başlıca siyasî mesele haline geldi.

---

(37) **Dr. Kugelmann'a Mektuplar,** Marks, Moskova - Leningrad, 1943, S. 43.

(38) **Procés de l'association internationale des travailleurs. Premiere et deuxieme Commisions de Burcau de Paris,** Temmuz 1870, S. 106

İrlanda kurtuluş hareketi, İrlanda İhtilâlci Kardeşlik Örgütü diye bilinen bir gizli Fenian örgüt tarafından örgütlendiriliyordu. Örgüt, başlıca köylülüğün menfaatlerini temsil ediyor ve üyeleri esas olarak şehirli orta sınıflardan ve aydın işçilerden meydana geliyordu. Marks, Fenianların komplocu taktiklerini onaylamıyor ve onların sekter ve burjuva milliyetçi hatalarına işaret ediyordu ama o da Engels gibi Fenianların ihtilâlci cesaretlerine büyük bir hayranlık duyuyordu.

1867 Eylül'ünde bir grup İrlandalı ihtilâlci, Manchester'de iki Fenian önderini kurtarmak için bir hapisane arabasına karşı saldırıya giriştiler ve çatışmada bir polis öldü. Orada yakalanan beş kişi katillikle suçlandılar ve ölüm cezası ile karşı karşıya kaldılar. Genel Konsey İngiltere ve İrlanda'da sanıklar lehine başlatılan kampanyalara aktif olarak katıldı.

Marks, İrlanda meselesinin Konsey'de genişliğine tartışılmasının millî mesele hakkında tek bir taktik çizginin ortaya çıkarılmasına ve İngiliz işçileri arasında proleter enternasyonalizmi düşüncelerinin yayılmasına yardımcı olacağına inanıyordu. Tartışma 19 Kasım 1867'de yapılmak üzere düzenlenmişti. İngiliz ve İrlandalı basın temsilcileri toplantıya katılmaya çağrılmışlardı. 20 Kasım'da yapılan özel Konsey toplantısında (o gün Manchester jürisinin sanıklardan dördü için ölüm cezası verdiği öğrenilmişti) İçişleri Bakanlığına hitaben Marks'ın kaleme aldığı bir muhtıra kabul edildi. Bu muhtırada ceza, siyasî bir intikam hareketi olarak niteleniyor ve yerine getirilmemesi isteniyordu.

Reform hareketinin dersleri, Londra Sendikalar Konseyi ile yapılan konuşmalar ve aralarında Odger ve Luftcraft'ta bulunan sendika önderlerinin İrlanda meselesi üzerindeki iki yanlı tutumları (bu önderler her bakımdan Reform Birliği'ndeki burjuva radikallerinin anti-İrlandalı duygularını paylaşıyorlar ve Fenianları kınıyorlardı) Marks'ın İngiliz işçi sınıfının enternasyonalizmin ve proleter dayanışmanın bazı geleneklerine sahip olmakla birlikte henüz bütünü ile reformist ideolojinin pençesinde bulunduğunu açıkça göstermesini sağladı. Chartist heyecanın yakın bir gelecekte yeniden alevleneceğini beklemek için herhangi bir sebep de yoktu. Bu sıralarda İrlanda millî kurtuluş mücadelesi güç kazanıyordu ve Marks bu çerçeve içerisinde İrlanda millî kurtuluş hareketi ile İngiliz işçi sınıfı hareketi arasındaki ilişki hakkındaki görüşlerini değiştirdi. Daha önceleri İrlanda'nın İngiltere'deki muzaffer bir proleter ihtilâlinin sonucu olarak kurtulabileceğini farzediyordu ama mevcut şartlar altında ancak İrlanda'daki İngiliz egemenliğinin çöküşünün İngiliz işçi sınıfı hareketine reformist etkilerden kurtulması ve kendi

burjuvazisini başından atması için gerekli olan ihtilâlci itilimi vereceğine inanıyordu.

Marks 26 Kasım tartışmasında konuşacaktı ama sanıklardan üçü, üç gün önce idam edilmişlerdi ve bunu gözönüne alan Marks, İrlanda'nın bağımsızlık savaşçıları ile dayanışma düşüncesinin bir İngiliz tarafından dile getirilmesinin daha doğru olacağını düşündü ve bu nedenle Peter Fox'tan bir konuşma yapmasını istedi.

Marks'ın o gün yapmaya hazırlandığı konuşmanın notları elde bulunmaktadır. 19 Kasım tartışmasında ele alınan bir mesele olan, ezilen bir halkın ayaklanma hakkını yeniden ifade ederek başlamaktadır. Marks hiç bir bakımdan «insanlık ve hak» gibi duygulara seslenmek niyetinde değildi. Dinleyicilerinin okuyup yazması olmayan işçilerden oluşmasına rağmen, kesin bir ekonomik incelemeden yararlanarak İrlanda'nın tarihini ortaya koymak ve İrlanda'nın 1846'dan bu yana sömürgeleşmesinin —İrlanda'nın ateşli bir savunucusu olan Fox gibi, İngilizlerin bile anlamkta güçlük çektikleri— yeni bir aşamaya girmiş olduğunu göstermeyi tasarlıyordu. Kuru istatistikî verilerin ardında yatan bütün bir milletin trejedisiydi: küçük kiracı çiftçilerin asırlardan beri işledikleri topraklardan zorla sürülmeleri; İngiliz toprak sahiplerinin 16. ve 17. yüzyıllarda elkoydukları toprakların meralara çevrilmesi; İrlanda köylülüğünün en canlı kesiminin kitle halinde göçü; nüfustaki azalma (20 yılda 2 milyon); İrlanda yerlilerinin fizikî dejenerasyonu ve sefaletin görülmedik ölçüde artması.

Marks'ın koyduğu gibi yeni sistem «insanların iş icabı yokedilmeleriydi».[39] Bu nedenle İrlanda halkının kurtuluş mücadelesinin böylesine sert ihtilâlci şekillere bürünmesinde şaşırtıcı bir yan yoktu. İrlandalılar için bağımsızlığın kazanılması hayatî bir zorunluluk ve yıkıcı sömürgecilik siyasetinin sonuçlarından kurtuluşun tek yolu idi.

Küçük burjuva ihtilâlcisi Fenianlar, köylülerin topraklarından sürülmelerine karşı kendiliğinden mücadelelerini ve toprak sahiplerine karşı verilen mücadeleyi ifade ediyorlardı. Kiliseye karşıydılar ve cumhuriyetçi olarak faaliyet gösteriyorlardı. Bütün bunlar, onları proletaryanın tabiî müttefikleri haline getirdi.

O halde İngiliz işçi sınıfının Fenianlara karşı tavrı ne olacaktı? Marks'ın cevabı oldukça belirgindi. İrlanda'nın bağımsızlığı İngiliz işçileri için katıksız bir şükran kaynağı olacaktır. İrlanda'nın baskı altında tutulması toprak sahiplerinin İngiltere'deki durumlarının da sağlamlaşmasına yardımcı oluyor ve her zaman işçilere karşı kullanılabili-

(39) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi**, 1866 - 1868, S. 257.

necek bir ordunun sürekli silâh altında tutulmasını mazur gösteriyordu. İrlanda'nın emekçi halkının hayat standardlarının düşüklüğü İngiltere'deki ücretler üzerinde dolaylı bir etki yapıyordu. Kapitalistler tarafından teşvik edilen millî çekişme İngiliz proletaryasını bölme ve proletaryanın gücünü azaltma eğilimi gösteriyordu. İrlanda'nın bağımsızlığının «İngiliz Demokratik Partisi'nin meselelerinden biri»[40] olmasının nedeni budur.

Genel Konsey'in üyeleri bu yapılmamış olan konuşmanın içeriğini öğrendiler, çünkü Marks, fikirlerini yoldaşlarıyla cömertçe paylaşmakta her zaman yarar görürdü. Bu tartışma sırasında Jung, Lessner ve Dupont'un yaptıkları konuşmalardan da görülebilir. Üç hafta sonra Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin 16 Kasım'da yaptığı bir toplantıda Marks, İrlanda meselesi üzerindeki kendi fikirlerini açıklama imkânını buldu. İrlanda'nın köleleştirilmesinin ve İngilizler tarafından yüzyıllarca baskı altında tutulmasının tarihini anlattı. Marks'ın raporunu kaydeden Eccarius, kapanış cümlelerinden birini de not almıştı: «İrlanda meselesi... basit bir milliyet meselesi değil, toprak ve hayat meselesidir. Ya mahvolmak ya ihtilâl, İrlandalıların şiarı budur.»[41]

ENTERNASYONAL'İN SOSYALİST PROGRAMI İÇİN ÇALIŞMA

Enternasyonal'e kılavuzluk eden Marks, işçilerin birbirlerinden ayrı taleplerini ve farklı mücadele şekillerini her zaman proletarya hareketinin temel hedefiyle yani kapitalizmin yıkılması ve yeni, komünist bir toplumun kurulması ile birleştirirdi. Bununla birlikte 1868'e kadar her sosyalist programın temel maddesi —mülkiyet ilişkileri meselesi— Birliğin belgelerinin hiç birinde geniş ölçüde yer almış değildir. O zaman için ise üretim araçlarının, toprakların bireysel sahipliğini küçük üreticinin bağımsızlığının garantisi olarak gören işçi sınıfı içindeki yarı zanaatkâr unsurların hayalleri üzerine eğilmek gerekiyordu. Ama Marks Enternasyonal'in programında sosyalist ilkelerin açıkça ilân edilmesi yolunun çok geçmeden açılacağını umuyordu ve ileriyi gören işçilere güvenebileceğinden emindi.

Sosyalist fikirlerin Enternasyonal'in üyeleri arasında yayılmaya başladığını 1867 Eylül'ünde Lozan Kongresi'nde hiç beklenmedik bir şekil-

(40) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi,** 1866 - 1868, S. 258.
(41) Karl Marks ve Frederick Engels, **İrlanda ve İrlanda Meselesi,** Moskova, 1971, S. 142.

de toprak mülkiyeti üzerinde başlayan tartışma açığa çıkardı. Tartışmayı açan, ancak toprağın toplumun ortak mülkiyetine verilmesi gibi radikal çözümlerin mevcut ekonomik sistemin kötülüklerini ortadan kaldırabileceğini öne süren De Paepe'ydi. De Paepe'yi Londra delegeleri Lessner, Eccarius, Cenevreli Becker, Berlinli Ladendorf ve Komünist Lig'in Mainli eski bir üyesi olan Stumpf desteklerlerken, Tolain ve öteki Proudhonistler toprağın özel mülkiyetinden yana çıkıyorlardı.

Ecarrius tartışmaya iyi hazırlanmıştı. 1866 - 67 kışında *The Commonwealth*'a bayağı ekonomist John Stuart Mill'in komünal toprakların parçalanarak küçük toprak sahipleri sınıfının yeniden kurulması teklifini de içeren görüşlerini eleştiren bir dizi makaleyi Marks'ın yardımı ile yazmıştı.

Marks, Lozan Kongresi'nin hazırlanmasında küçük bir rol oynayabilmişti. 1867 Nisan ve Mayıs aylarında *Kapital*'in elyazmalarını matbaaya vermeye Almanya'ya gitmiş ve daha sonra da sayfa tashihleri ile meşgul olmak için orada kalmıştı. Kongre'nin sonuçları Enternasyonal'in saflarındaki güçler arasında belli bir kutuplaşmaya tanıklık etti. Birleşmekte olan sosyalist unsurların karşısında Parisli Proudhonistler küçük burjuva fikirlerinin işçisınıfı arasındaki döğüşken sözcüleri olarak ortaya çıkıyorlardı. Bu aşamadaki esas darbenin yönünü tayin eden Marks, Engels'e şunu yazdı: «Brüksel.deki gelecek kongrede bu Proudhonist eşeklerle bizzat kendim uğraşacağım.»[42]

Kapital'in Birinci Cildi'nin 1867 Eylül'ünde yayınlanması işçiler arasında sosyalist fikirlerin yayılması ve küçük burjuva ütopyacı fikirlerin etkisinin yenilmesi için yolların hazırlanmasında yararlı bir araç oldu. İleriyi gören işçilerin *Kapital*'in okunmasını örgütlemek için yaptıkları geniş ölçekli çabalar ve eserin içeriğini açıklamaları, proleter ve demokratik basında kitap üzerinde yayınladıkları incelemeler — bütün bunlar Enternasyonal'in ideolojik hayatında canlandırıcı bir etki yaptı.

Kapital'in fikirleri işçi sınıfının okuyucularına, en iyi şekilde Engels'in Alman işçi sınıfı organı *Demokratisches Wochenblatt*'ta çıkan incelemesi ile açıklanmıştı. Marks kendisi de Londra Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde *Kapital* üzerine konferanslar verdi ve Genel Konsey'deki konuşmalarında Kapitale'e atıflarda bulundu. Büyük eserin şu ya da bu şekilde popülarize olmasında yardımı geçenler arasında Becker, Sorge, Dietzgen, Kugelmann, Lafargue, Schilly, Lessner ve Eccarius vardı. *Kapital*'in önemi işçi toplantılarında açıklanıyor ve *Kapital* üze-

(42) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 342.

rinde çalışmak için gruplar kuruluyordu. Liebckneth Kuzey Alman Reichstag'ını bile *Kapital*'deki fikirleri yaymak için bir kürsü olarak kullandı.

Kapital'in fikirlerinin Enternasyonal içerisinde birleşmiş proleter kitleleri arasında yayılması onların bilimsel sosyalizmi kavramalarına yardımcı oldu ve Brüksel'de ve daha sonraki kongrelerde sosyalist ilkelerin, o olmaksızın zafer kazanamayacağı sınıf bilincinin gelişmesini hızlandırdı. *Kapital*'in çıkışından bir yıl sonra Dietzgen, Marks'a «izlediğim kısa zaman aralığı içinde bile fikirleriniz muazzam bir etki yarattı.»[43] diye yazmıştı.

1866 yılı başlarında Marks, aynı yılın 6 - 13 Eylül günleri arasında yapılması kararlaştırılmış olan Brüksel Kongresi'nin hazırlıklarına büyük bir dikkat gösterdi. Genel Konsey'in bütün üyelerini sosyalist bir programı kabul etmeye, kendisinin işaret ettiği gibi belirli ekonomik ön şartları gerektiren bir geçişi söz konusu olan sosyalizmin meselelerine bilimsel bir yaklaşım yapmaya ikna etti. 28 Temmuz 1868'de kapitalizmde makine kullanımın sonuçları üzerine yaptığı bir konuşmada kapitalist fabrika sisteminin bütün olumsuz özelliklerine rağmen makinaların yarattığı en büyük sonuçlardan birinin yeni bir toplumsal sistemi müjdeleyen «örgütlü ortaklaşa emek»in ortaya çıkmış olmasıydı. Genel Konsey'in 11 Ağustos 1868'deki toplantısında teklif ettiği karar taslağında kısmen şunlar söyleniyordu: «Makinaların gelişmesi, ücret sistemi yerine gerçekten toplumsal bir üretim sisteminin geçmesi için gereken maddî şartları yaratır.»[44] Marks bu toplantıda daha kısa iş saati taleplerini desteklerken, sosyalist sistemin bu maddî ve teknik temelini ve sosyalist çizgide örgütlenmiş toplumsal emeğe geçişin şartları meselesini yeniden ele aldı.

Eccarius, Lessner ve Dupont'un yazdıkları mektuplar aracılığı ile Londra tartışmalarının yankıları Cenevre, Paris ve Brüksel'e ulaştı. Bu, Enternasyonal'in kamu mülkiyetini savunan üyelerinin henüz bunun en uygun şekli üzerinde bir karara varamamış olmalarından ötürü daha da büyük bir önem taşıyordu .Marks ve yakın arkadaşları millî ölçekteki kollektif mülkiyetin en rasyonel planlı üretim örgütlenmesi için gerekli şartları sağlayacağını savunurlarken üyelerin çoğu, hattâ sosyalist görüşleri incelemiş olanları bile toprağın ve bütün üretim araçlarının toplumsallaştırılmasını, bunları ya ayrı ayrı kooperatifleşmiş işçlere ve

(43) Dietzgen'den Marks'a 12 - 24 Eylül 1868 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

(44) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi,** 1866 - 1868, S. 240.

köylülere ya da kır ve şehirlerin belediye konseylerine ve kömünlerine doğrudan doğruya aktarılmaları olarak görüyorlardı.

Marks, başlangıçta Brüksel Kongresi'nde toprak mülkiyeti üzerine bir rapor sunmayı düşündü ama az sonra bu fikrinden vazgeçti ve bu işi De Paepe üzerine aldı. Raporunu hazırlarken Londra'ya çeşitli tavsiyeler edinmek ve bazı gerçeklerle ilgili bilgi almak üzere mektup yazdı. Marks'ın arkadaşları o sıralar toprağın belediyelere verilmesini savunan De Paepe üzerinde etki yapmaya çalıştılar. Dupont'un De Paepe'ye 13 Mayıs 1868'de yazdığı mektup bu bakımdan oldukça karakteristiktir: «İnanıyorum ki genel ortaklık için de komün [belediye kastediliyor - ç.] ortadan kalkacaktır. Karl Marks asıl yapılması gerekli olanın *ekonomik merkezîleşme* olduğunu söylüyor, ben bu konuda onunla aynı şeyleri düşünüyorum, çünkü üretimin bütün alanları arasında varolması gereken uyum başka türlü nasıl sağlanabilir».[45]

Brüksel Kongresi'ne sunduğu raporunda De Paepe kapitalist üretimin hem sanayide hem tarımda geniş ölçekli üretimi getirdiğini söyledi ve küçük toprak parçalarının tarih tarafından mahkûm edildiğini ve geniş ölçekli üretimin belirli avantajlar sağladığı sonucunu çıkardı. Bununla birlikte kollektif mülkiyet meselesini, küçük ölçekli özel mülkiyeti savunanlar karşısında kollektif mülkiyeti ne şekilde olursa olsun savunanların birliğini sağlamak için açık bıraktı. Şunu söyledi: «Meseleyi zaman kararlaştıracaktır». Ne var ki konuşmasını bağlarken daha önce kendisinin savunduğu belediye mülkiyetine karşı çıkarak Dupont'un tartışma çizgisini neredeyse satır satır aynen savundu.

Fransız Proudhonistlerinin direnişine rağmen —Tolain, De Paepe'nin başlıca muhalifiydi— kongre 4'e karşı 30 çoğunlukla «modern toplumun ekonomik gelişmesinin ekilebilir toprakların toplumun ortak mülkiyetine geçirilmesinin toplumsal gerekliliğini yarataca»[46]ğını ilân etti. Toprak hem toplumun hem de tarım işçilerinin çıkarlarını garanti edecek şartlar altında işlenmek üzere tarımsal kooperatif topluluklarına verilmeliydi. Ekilebilir topraklar üzerindeki karar kongre tarafından hemen hemen tartışmasız bir şekilde kabul edilen ormanlar, taş ocakları, kömür madenleri ve öteki maden ocakları gibi demiryollarının, karayollarının, kanalların ve telgraf hatlarının ortak mülkiyete dönüştürülmesi hakkındaki genel karar maddelerinden yalnızca biriydi.

Bu, Marks'ın çizgisinin Enternasyonal'deki en büyük başarıların-

(45) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(46) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi**, 1868 - 1870, S. 236.

dan biri ve enternasyonal proletaryanın sosyalist bir platform üzerindeki birliği için ileriye doğru atılmış bir adımdı.

SAVAŞ VE BARIŞ MESELELERİ

Savaş ve barış meselesi Brüksel Kongresi'nin gündemindeki en önemli meselelerden biriydi. 1860'larda Avrupa'da artan savaş tehlikesi karşısında bu mesele Enternasyonal önderlerinin görüş alanından hiç çıkmadı ve kongrelerde, Genel Konsey'de, işçi toplantılarında ve işçi sınıfı basınında tartışıldı.

Marks, Enternasyonal'in üyelerinin savaşa proleter bir yaklaşım yapmaları için onlara yardım etmeye uğraştı. Yalnızca barış için tutarlı olarak çalışmak ve bunun için hazırlanmak değildi gerekli olan, aynı zamanda çeşitli silâhlı çatışmaların tabiatını anlamak ve bunlara uygun bir taktik vaziyet almak da gerekiyordu. İşçilerin küçük burjuva ve burjuva çevrelerinin pasifist hallerine karşı uyarılmaları ve onları her savaşı —bir kurtuluş savaşını bile— mutlak bir kötülük olarak görmeye sevkeden tek yanlı pasifist tutumu yenmelerine yardımcı olunması gerekliydi.

Enternasyonal'de ilk olarak 1866 Avusturya - Prusya Savaşı sırasında askerî meseleler üzerine yoğun bir tartışma yapılmıştı. Bu, Genel Konsey'in pek çok üyesinin gelişmenin diyalektiğini özellikle parçalanmış ülkelerin birleştirilmesi ve o dönemin birçok savaşının üzerinde patlak verdiği millî bağımsızlığın kurulmasının gerekliliğini anlayamadıklarını açığa çıkartmıştı. 1866'dan beri Genel Konsey'in en aktif iki üyesi olan iki genç adamın —Charles Longuet ve tıp öğrencisi Paul Lafargue— tutumları çok yol göstericiydi. Her ikisi de Marks'ı birçok konuda destekliyorlardı ve çok geçmeden de Lafargue onun gerçek takipçilerinden biri haline geldi. Bununla birlikte her ikisi de Proudhon'un fikirlerinin etkisi altındaydılar. Tartışma sırasında Lafargue milletlerin «antik önyargılar»dan başka birşey olmadıklarını, işçilerin ve sosyalistlerin siyasî talepler ileri sürmekle ne demeye uğraştıklarını, dikkatlerini bütünü ile bir toplumsal ihtilâl için «olgunlaşmış» olan ülkelere yöneltilmesi gerektiğini ileri sürdü. 19 Haziran 1866'daki bir toplantıda Marks millî mesele üzerindeki Proudhonist nihilizmi eleştirdi ve Lafargue'e «milliyetleri inkâr etmekle, oldukça bilinçsiz bir şekilde Fransız örneğinde olduğu gibi milliyetlerin yutulmasını anlamış olduğu»[47]nu dostça gösterdi.

(47) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 179.

Marks, özellikle dış siyaset konularında durumun ciddî bir değerlendirilmesinin yapılmasının gerekliliğinin üzerinde durarak Enternasyonal önderlerinden kitleleri hazırlıklı olmadıkları eylemlere zorlayan gürültülü beyanlardan ve ihtiyatsız ihtilâl çağrılarından kaçınmalarını istedi. Engels'e yazdığı bir mektupta Marks, «Birliğimizi tek yanlı bir hat üzerine oturtacak her gösterinin önüne geçilmelidir.»[48] diye yazıyordu. Bu, aslında Marks'ın başlıca konuşmacılarından birisi olduğu 17 Temmuz 1866 yılındaki bir tartışmanın ardından Konsey'in kabul etmiş olduğu bir kararın dile getirilmesiydi. Karar, savaşın sorumluluğunu bütünü ile hükümetlerin omuzuna yüklüyor ve enternasyonal proleteryanın bu durumdaki bağımsız tutumunu yan tutmayı reddetmek olarak ifade ediyordu. İşçilerin «Birleşerek güç kazanma[larını - ç.] ve böylelikle kazandıkları gücü kendi siyasî kurtuluşlarının gerçekleştirilmesinde kullanma[larını - ç.]»[49] isteyen Genel Konsey kararı işçileri egemen sınıfların siyasetlerine karşı direnmenin tek aracı olarak kendi sınıf örgütlerini sağlamlaştırmaya teşvik ediyordu.

1867 yazında Genel Konsey o sıralarda kurulmakta olan Barış ve Özgürlük Ligi adındaki enternasyonal pasifist örgütüne karşı takınacağı tavır meselesiyle karşı karşıyaydı. Lig'in iplerini Fransız demokratlarının ellerinde tuttukları Örgütlenme Komitesi önde gelen radikal ve demokrat önderlerin —Mill, Hugo, Garibaldi, Bakunin—desteğini temin etmişti, hattâ Marks da Lig'in Cenevre'deki kuruluş kongresine katılması için bir çağrı almıştı.

Marks, ilke olarak işçi kitlesinin genel demokratik hareketten tecrit edilmesine yol açan sekter eğilime karşıydı, zira böyle hareketlere katılmalarının onların önder sınıf ve toplumsal ilerlemenin öncü gücü olarak oynadıkları rolün ne olduğunu görmelerine yardımcı olduğuna inanıyordu. Ancak proleterlerin ve burjuva demokratlarının ayrı ayrı sınıfsal amaçları olduğunun da iyice anlaşılması gerekiyordu. Burjuva demokratları ile ortak eylem proletaryanın bağımsız örgütlenmesini tehlikeye sokmamalıdır. Bundan dolayı Marks, 13 Ağustos 1867'de Genel Konsey'de burjuva pasifistlerinin otoritesinin güçlenmesine yardım edeceğinden ve kapitalist sistem altında savaşın ortadan kaldırılabileceği inancını sağlamlaştıracağından ötürü Enternasyonal'in Lig'in kongresine resmen katılmasının karşısına çıktı. «Emek ve sermaye arasındaki ilişkilerin dönüştütürlmesi için çarka omuz vermekten kaçınanlar ev-

(48) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 179.
(49) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi**, 1864 - 1866, S. 213.

rensel barışın şartlarını akıllarından çıkarmışlardır.»[50] diyordu. Fakat Lig'in kurulmasının geniş halk kitlelerindeki ve burjuva aydınlarındaki savaşa karşı ruh halini yansıtmasından ötürü Marks, Konsey'e, Enternasyonal üyelerinin kongreye kendi bireysel kapasiteleri ile katılmaları ve bu mesele karşısında sağlam bir proleter tutumu benimsemeyerek işçilerin militarizme karşı savaşmaya hazır olduklarını göstermeleri için izin vermesini teklif etti.

Marks'ın Barış ve Özgürlük Lig'ine karşı teklif ettiği taktikler Lig'in proletarya da dahil bütün savaşa-karşı güçleri burjuva pasifizmi bayrağı altında ve milletlerin kardeşliği üzerine yapılan duygusal konuşmalar etrafında birleştirme iddialarını reddeden Brüksel Kongresi kararları ile de sağlama bağlanmış oldu. Kongre, Enternasyonal'in önder rolünü bir kere daha belirtti ve kararında Barış ve Özgürlük Lig'inin «Enternasyonal İşçi Birliği'nin çabaları karşısında hiç bir *raison d'etre*'i [varlık nedeni - ç.] bulunmadığı»[51]nı belirtti. Lig'in üyeleri, Enternasyonal'in kendi ülkelerindeki şubelerine katılmaya çağrılmışlardı. Öte yandan Enternasyonal üyelerinin bütün öteki ilerici örgütlerin üyeleri ile işbirliği yapmaya hazır oldukları ifade edilmişti.

Brüksel Kongresi tarafından kabul edilen bir başka önemli karar da bir Avrupa savaşı patlak verdiğinde proletaryanın tutumunun ne olacağı idi. Brüksel'deki Kongre'ye katılan Lessner ve Eccarius'a verdiği talimatlarda Marks şunları yazıyordu: «Kabul edilecek olan karar öyle görünüyor ki, sadece işçi sınıfının kantarda tayin edici bir ağırlık çekmeye yetecek kadar örgütlenmemiş olduğunu söylemekle yetinmelidir, fakat işçi sınıfı adına kongre, savaşı çıkaranları kınar; Fransa ile Almanya arasındaki savaş her iki ülke için de, Avrupa için de yıkıcı olan bir savaştır:»[52]

Brüksel Kongresi tarafından kabul edilen karar, Enternasyonal içinde savaş ve barış meseleleri üzerinde üç yıldan beri sürmekte olan tartışmaları bir sonuca bağlıyordu. Ancak Belçikalı delegelerin ısrarları ile karara, eğer bir iç savaş patlak verecek olursa işçilerin bir genel grev ilân etmeleri tavsiyesi de eklendi. Bu, yalnızca sözde kalan ve gerçekleştirilemeyecek olan bir şiardı ve herhangi bir silâhlı çatışmanın somut incelemesi bakımından işçilerin kafalarını karıştırmaktan başka birşeye yaramazdı. Marks bu teklifi bir «saçmalık»[53] olarak nitelendirdi.

---

(50) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi,** 1866 - 1868, S. 152.
(51) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi,** 1868 - 1870, S. 297.
(52) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 32, S. 558.
(53) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 32, S. 151.

Bununla birlikte Enternasyonal belgelerinin bazı ham önerileri içeriyor olması, onu barış mücadelesindeki tarihî öncülük rolünden ayırmadı. Bu mücadele proletaryanın kurmaya uğraştığı sistemin kendi tabiatından kaynaklanıyordu ve işçi sınıfının enternasyonal programının maddelerinden biri olarak kabul edilmişti. Marks'ın 12 Mayıs 1869'da Birleşik Devletler Millî Emek Birliği'ne yazdığı bir Genel Konsey Tebliği'nde «emekçi sınıflar[ın - ç.] artık tarih sahnesinden birer köle, hizmetkâr olarak değil, kendi sorumluluklarının bilincinde ve sözde efendilerinin savaş çığlıkları attıkları zamanlarda barış kararı verebilecek bağımsız aktörler olarak geç[tikleri - ç.][54] bir zamanın geleceği yazılıyordu.

İLK MARKSİST KİTLE PARTİSİNİN DOĞUŞU

Marks ve Engels, vardıkları sonuçlar ve taktik planları çakıştığı zaman bundan büyük bir zevk duyarlardı. Bu da en çok Alman işçi sınıfı hareketinin meseleleri üzerinde çalıştıkları zaman olurdu. Marks'ın sırtındaki ağır yükü biraz olsun hafifletebilmek için Engels, Almanya'daki proleter önderleriyle bağlar kurulması ile ilgili işlerden bazılarını üstüne aldı. Onlara zaman zaman yazdığı mektuplar bir Genel Konsey Haberleşme Sekreterinin resmî yazışmalarında görülemeyecek kadar samimi bir dille ifade edilen tavsiyeler ve eleştirilerle dolu olurdu.

1867 yılında ileri görüşlü Alman işçileri en iyi iki adamları Liebckneth ve Bebel Kuzey Alman Reichstag'ına milletvekili olarak seçilip Alman işçi sınıfına bir millî kürsü kazandırdıkları zaman büyük bir başarı kazanmışlardı. 17 Ekim 1867'de Liebckneth bağırıp çağıran Sağ-kanat milletvekillerine «Bütün Prusya'da söz özgürlüğü bulunan tek yerde konuştuğum zaman size değil... dışarıdaki halka sesleniyorum»[55] dedi.

Liebckneth'in konuşmaları ve Bismarck rejimine ve onun sahte meşrutiyetine «incir yapraklı» mutlakiyetçiliğine yönelttiği yiğit eleştiri Marks'a büyük bir hoşnutluk verdi ve 4 Ekim'de Engels'e yazdığı mektubunda Liebckneth'in «Reichstag'daki ilk konuşması bize büyük bir itibar sağladı»[56] dedi. Bununla birlikte Marks, Liebckneth'in Bismarck'ın siyaseti ile uzlaşan Lassallcılara saldırırken sık sık öteki uca kayma eğilimi gösterdiğini de gözden kaçırmadı: anti-Prusya duyguları onu Orta

(54) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi,** 1868 - 1870, S. 231.
(55) **Die Erste Internationale in Deutschland,** Berlin, 1964, S. 186.
(56) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 31, S. 352.

ve Güney Alman devletlerinin küçük burjuva demokratlarıyla sonunda kendi sınıf çizgisinden saptıracak uzlaşmalara girişmeye sevkediyordu. Marks'ın isteği üzerine Engels, Liebckneth'e yazdığı bir mektupta yalnızca Prusyalılara değil Avusturyalılara, Federalistlere ve küçük devletlerin bütün öteki destekleyicilerine de saldırmasını öğütledi.

Enternasyonal'in Alman işçileri üzerindeki etkisi ve işçilerin millî birlik istekleri Genel Alman İşçileri Birliği'nin önderliğine karşı gittikçe artan bir hoşnutsuzluk doğurdu. Bu Schweitzer'in Marks'la temaslar kurmak için yeniden çabalara girmesine yol açtı. *Social-Demokrat*'ında *Kapital* hakkında makaleler yayımladı ve Londra'ya Reichstag'daki Alman demir ve çelik ürünleri üzerindeki koruyucu tedbirler konusunda yaklaşmakta olan görüşmeler için tavsiyeler isteyen mektuplar yazdı. Schweitzer gelişmiş sanayi alanlarından, Berlin'den milletvekili olduğu için Marks ona yazmak gereğini duydu. Meselenin özü hakkında Alman demir ve çelik sanayiinin koruyucu tarifeler olmaksızın da yapabilecek kadar güçlü olduğunu düşünüyordu fakat daha düşük tarifelerin kabulü için sanayi kuruluşları üzerinde işçi sınıfının durumu da dahil olmak üzere parlamento araştırması yapılmasının şart koşulmasını önerdi. Marks'ın Schweitzer'e, *Kapital* yazarıyla «samimiyet» kurmakla suçlanmaması için kasıtlı olarak bir iş mektubu tonunda yazdığı şeyler tamı tamına böyleydi.

Schweitzer'in attığı ikinci adım, Hamburg'da toplanacak olan Genel Alman İşçileri Birliği'nin kongre (genel toplantı) gündemine Enternasyonal'e karşı takınılacak tavır ve *Kapital*'in Birinci Cildi üzerine bir rapor hakkında bir madde eklemek oldu. 6 Temmuz'da Schweitzer'in başkanı olduğu Birliğin yönetim kurulu Marks'a, «işçilerin davasına kitabınızla yapmış olduğunuz büyük hizmetten ötürü»[57] şeref konuğu olarak kongreye katılmaya davet eden resmî bir çağrı yolladı. Schweitzer'e yazdığı cevapta Marks, Genel Konsey'deki âcil işlerinin Londra'dan ayrılmasına izin vermediğini söyledi ve gündeme işçi sınıfının enternasyonal işbirliğinin ve «her ciddi işçi sınıfı hareketinin başlangıç noktası olan»[58] diğer önemli konuların alınmış olmasından duyduğu hoşnutluğu ifade etti. Bu birliğin önderlerini bir sürü Lassallcı dogmayı bir kenara atmalarından ötürü dolaylı yoldan kutlamak oluyordu. Marks'ın yayınlanacağını umarak yazdığı mektup 28 Ağustos 1868'de *Social-Demokrat*'ta çıktı.

Lassallcıların kongresi 22 Ağustos'tan 26 Ağustos'a kadar toplandı.

(57) **Die Erste Internationale in Deutschland,** S. 742.
(58) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 16, S. 316.

Brunswickli yayıncı Wilhelm Bracke tarafından *Kapital* üzerine bir rapor ve Leonard von Bonhorst ve Karl Hirsch tarafından Enternasyonal'e karşı tavır üzerine bir başka rapor sunulmuştu. Konuşmacıların üçü de Schweitzer'e karşı olan gruptandılar. Birkaç ay içerisinde Genel Alman İşçileri Birliği'nden ayrılarak Liebckneth ve Bebel'in platformunu benimsemişlerdi. Fakat o zaman da hâlâ Schweitzer'i tecrit etmeyi ve Birliği yeni bir yol üzerine götürmeyi istiyorlardı. Ancak Schweitzer muhalefet ile Ortodoks Lassalcılar arasında maharetle manevralar yapıyordu. İkincilerin yardımı ile işçi sınıfı hareketinin enternasyonal karakteri hakkında bir genel deklerasyondan başka bir şey olmayan bir karar geçirilmesini sağladı.

Birkaç gün içerisinde 5 Eylül 1868'de Bebel'in başkanlığındaki Alman İşçi Dernekleri Birliği sıkı sıkıya proleter sınıf tavrını benimseyen üyelerinin çoğunluğu ile liberal burjuvazi arasındaki ayrılığı belirleyerek Nuremberg'de toplandı. Delegeler 46'ya karşı 69 oyla Birliğin Kongre önüne çıkarılan yeni programında kısaca ortaya konmuş olan Enternasyonal'in platformunu kabul ettiler.

Ana mesele hakkında rapor veren Robert Schweichel *Kapital*'e atıflar yaparak bu programın özünü ortaya koydu ve işçilerin kurtuluşlarını yalnızca siyasî iktidarı ele geçirerek ve yalnızca «bütün ülkelerin işçileri ile sıkı bir dayanışma»[59] içinde kazanabileceklerini ilân etti.

Tartışma, delegelerin Enternasyonal'in program belgelerini yakından bildiklerini açığa çıkardı. Bu, büyük ölçüde Berlinli sosyalist Wilhelm Einchoff tarafından yazılan ve toplantıdan kısa bir süre önce çıkmış olan *Enternasyonal İşçi Birliği* başlıklı broşürün sonucuydu. Marks, broşürün yazarına yalnızca bazı bilgileri temin etmekle kalmamış, kitapçığın bazı sayfalarını baştan aşağı gözden geçirerek yeniden düzenlemişti. Einchoff, Nuremberg kongresine katıldı ve Enternasyonal'in ilkelerinin zaferini Londra'ya ilk bildiren kişi oldu.

Marks, Birliğin Enternasyonal ile bir an önce kaynaşması için acele ediyordu. Brüksel kongresinin ardından Genel Konsey'in 22 Eylül'de yaptığı ilk toplantıda Birliğin yönetim kurulunun Enternasyonal'in Almanya'daki Yürütme Komitesi olarak atanmasını ve Liebckneth'in Leipzig'de, Einchoff'un da Berlin'de Enternasyonal'in fikirlerini yayması ve şubeler açması için özel yetkilerle donatılmasına karar verildi.

Şimdi artık önlerinde, işçiler arasındaki Lassallcı etkilerin yenilmesi kalıyordu. Fakat işçilerin bundan başka Saksonya Halk Partisi'nin küçük burjuva etkilerinden de korunmaları gerekiyordu. Bu parti 1866

(59) **Die Erste Internationale in Deutschland**, S. 243.

Ağustos'unda Liebckneth ve Bebel'in de doğrudan katılmaları ile kurulmuştu. Üyeleri arasında pek çok da işçi vardı ama programı burjuva demokratikti. Liebckneth gazetecilik faaliyetlerinde de Saksonyalı demokratlardan ilgi görüyordu. Çıkardığı haftalık dergi *Demokratisches Wochenblatt* «Halk Partisi'nin Organı» sözlerini taşıyordu. Kimi zaman hareket özgürlüğünün Halk Partisi'ne belirli bir ideolojik ve siyasî bağımlılık yüzünden kısıldığını görüyordu.

Kugelmann'a yazdığı bir mektubunda Engels, Alman işçi sınıfı hareketi içindeki bu durumu anlatıyordu: «Lassallcı yuvarın dağılması ve öte yandan da Saksonyalı ve Güney Almanyalı işçilerin Halk Partisi'nin eteklerinin altından kurtulmaları yeni gerçek bir Alman işçi partisinin kurulmasının iki temel şartıdır.»[60]

Marks çok geçmeden Schweitzer'in taktiklerini sert bir şekilde eleştirdi. 1868 Eylül'ünün sonunda Schweitzer, Berlin'de sendikalar kurulması için bir kongre çağırdı. Bebel ve Liebckneth'i de sendikaların kurulması işine sokmak istiyordu, böylelikle işçiler arasında Lassallcı örgüt için destek sağlayacağını umuyordu. Ancak yalnızca Lassallcı sendikaların delegeleri Berlin kongresine kabul edildiler, bu da Schweitzer'in eski sekter çizgisini izlediğinin bir deliliydi.

13 Ekim'de Schweitzer'e yazdığı bir mektupta Marks, onun sekter hareket ve sınıf hareketi arasındaki farklar konusundaki görüşlerini içtenlikle belirtiyordu. Schweitzer'in —aşırı Lassalle üslubundaki— bir başkanın diktatörlüğü altında kesinlikle merkezîleşmiş sendika örgütlenmesi planını eleştirdi. Böylesine bir yapı, sendika hareketinin özü ile çatışma halindeydi ve özellikle Almanya için hiç de istenilecek bir şey değildi. «Burada işçilerin hayatlarının ta çocukluklarından beri bürokrasi tarafından düzenlendiği ve işçinin yetkili kimselere, kendi üstüne tayin edilmiş kurullara hâlâ inanmakta olduğu bir yerde, ona *herşeyden evvel kendi ayakları ile yürümesi öğretilmelidir.*»[61] Marks işçi sınıfı hareketinin demokrasi olmaksızın gelişemeyeceğini vurguluyordu.

1869 baharı ve yazı boyunca Lassallcı örgütün sayıları gittikçe artan sıra neferleri muhalefetle birleşerek muhalefet önderi Wilhelm Bracke'yi desteklediler. Bebel ve Liebckneth'in inisiyatifleriyle Ağustos ayında Eisenach'ta eğitim derneklerinin Nuremberg çoğunluk temsilcilerinin, sendikaların, Enternasyonal'in Alman şubelerinin ve Schweitzer'den ayrılan Genel Alman İşçileri Birliği'nin şubelerinden gelen delegelerin birlikte bir genel kongre toplamalarına karar verildi.

(60) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 221.
(61) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 215.

Liebckneth'in, onun ve Engels'in «kendilerini Alınan işçilerine gösterme»lerini istemesine rağmen Marks'ın Eisenach'a gitmeye pek niyeti yoktu. Marks, Lassallcı öğretiden ve Lassallcı örgütlenme ilkelerinden kopuşun «işçilerin kendi özgür eylemleriyle»[62] olabileceğine inanıyordu. Bunun da ötesinde birleşmenin üzerinde gerçekleştirileceği platform Marks'a endişe veriyordu, çünkü küçük burjuva düşüncelerinin izlerini taşıyordu. Gerçekten de Eisenach Kongresinde7 Ağustos'tan 9 Ağustos 1869'a kadar alınan kararlar bayağı demokratik görüşlerden kurtulmuş değildi ve Lassallcı dogmalardan izler taşıyordu. Fakat esas olarak Enternasyonal program belgelerinde yazılı olan ilkeler üzerine inşa edilmişti. Bu, ülke çapında ortaya çıkmakta olan bir işçi partisinin temelde Marksist bir programı benimsediği ilk durumdu. Eisenach programının yayınlanması ve Sosyal Demokratik İşçi Partisi'nin kurulması bilimsel komünizmin en büyük başarılarından birine işaretti ve bu Marksizmin ve enternasyonal işçi sınıfı hareketinin tarihinde yeni bir sayfa açtı.

Öteki ülkelerde de işçi sınıfının kendini millî ölçekte bütünleştirmesi ve Marksizmin bayrağı altında birleştirmesi eğilimi vardı. Enternasyonal İşçi Birliği'nin işçi derneklerini millî ölçekte örgütlere dönüştürme yükümlülüğünü ortaya koyan tüzüğü bunu daha da hızlandırdı. Marks, işçi sınıfı hareketinin önderlerine bu objektif süreci kavramaları ve bunun başarısını hızlandırmaları için bıkıp usanmadan yardım etmeye çalıştı.

BAKUNİNİZME KARŞI MÜCADELENİN BAŞLAYIŞI

Ortak mülkiyet hakkında Brüksel kararları dört yıllık ortak faaliyetleri sonunda Enternasyonal üyelerinin proletaryanın mücadelesinin hedefi, yani yeni bir sosyalist toplum yaratılması hakkında ortak bir görüşe ulaştıklarını gösterdi. Marks şimdi onların bu amaca erişmek yolunda ortak bir görüşü benimsemelerini sağlamak göreviyle karşı karşıyaydı. Ancak kaçınılmaz olarak, sosyalist ihtilâlin devindirici güçleri, proletaryanın hegemonyası, proletarya diktatörlüğü ve proletarya partisi meseleleri üzerinde küçük burjuva akımlarının özellikle de anarşizmin temsilcileri ile çok daha sert çatışmalar içerisine girecekti.

İşçiler arasındaki anarşist ve bireyci tutumlar birçok ülkede varlığını henüz sürdüren küçük ölçekli üretim tarafından teşvik ediliyordu.

(62) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 32, S. 332.

Enternasyonal'in İsviçre, İtalya ve İspanya'daki üyeleri arasında yayılan başkaldıran «anarşizm»in ya da gözden geçirilmiş Proudhonizm'in fışkırdığı toprak buydu. Anarşizm bir ihtilâlci Rus Narodnik'i olan ve 1848 - 1849 ihtilâline karışmış çok yetenekli bir adamın, Mikhail Bakunin'in adıyla birleşmişti. Avusturya ve çarlık zindanlarında hapis yatmış ve o yıllarda Sibirya'da sürgünden yeni kaçmıştı. Onun enternasyonal sahnede ortaya çıkışı Enternasyonal'in içindeki çatışmayı daha da yoğunlaştırdı.

Marks, 1864 güzünde Lessner'den Bakunin'in Londra'ya geldiğini işittiği zaman onu görmek istediğini bildirdi. İki adam 3 Kasım 1864'te karşılaştılar ve ertesi gün de Marks, Engels'e şu mektubu yazdı: «Onu çok sevdim, eskisinden daha çok... Şu on altı yıl boyunca bir bütün olarak gerilemeyen, tam tersine ilerleyen birkaç kişiden biri olarak gördüm onu.»[63] Bakunin İtalya'ya gidiyordu ve Marks'a, Mazzini grubuna karşı verilmesi sözkonusu sert bir çatışmada kendilerine güvenilebilinecek İtalyan işçileri ile bağlar kurmak için söz verdi. Kasım sonunda Marks, Bakunin'e Açılış Tebliği'nin ve Geçici Tüzüğün birer örneğini gönderdi, hâlâ da onun desteğine güveniyordu. 1867 yılında *Kapital*'in Birinci Cildinin bir nüshasını göndermek için Johann Becker'den onun adresini istedi. Bütün bunlar Marks'ın Bakunin'i uzun bir süre içtenlikle sevdiğini ve onu bir yandaş ve gelecekte bir mücadele arkadaşı olabilecek bir insan olarak gördüğünü göstermektedir.

Bu sırada Bakunin'in İtalya'da 1865'ten 1867'ye kadar kaldığı dönem, onun anarşist fikirlerinin billûrlaştığı bir dönem oldu. Bu görüşler 1861 Reformu sonrasında Rusya'da hüküm süren ekonomik geriliğin bir yansımasıydı ve emekçi halkın gittikçe yoksullaşmakta olduğu ve proletarya hareketinin genel demokratik med'den ayrılmaya başladığı İtalya'daki hayat da bunlara yeni bir itilim sağlamıştı. Bakunin radikal düşünceli burjuva aydınları, özellikle gençler arasında faaliyet gösteriyordu, ilk takipçilerini de bunlar arasından derledi ve gizli Enternasyonal Kardeşlik Örgütünde bir araya getirdi.

Bakunin'in anarşizmi —bir cins küçük burjuva sosyalizmi— burjuvazinin siyasî önderlerine güvenlerini yitirmiş olan ve örgütlü bir sınıf mücadelesine giden yolu kendi başlarına bulabilme yetenekleri olmayan, sefalete itilmiş ve ezilmiş halk kitlelerinin, köylülüğün ve küçük burjuvazinin umutsuzluğunu dile getiriyordu. Onun toplumsal eşitsizliği ve sömürüyü eleştirmesi, sosyalizmi ateşle savunması, aşırı bireycilikle birarada giden dünya ihtilâli çağrıları, «mutlak» özgürlük ve özerklik

(63) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 31, S. 16.

talepleri ve her türlü disiplin ve otoriteyi reddetmesi bundandı. Bakunin, Marks'ın bazı yazılarını yakından biliyordu ve *Komünist Parti Manifestosu*'nu 1869 yılında Rusça'ya çevirmişti. Bununla birlikte tarihî materyalist toplumsal gelişme görüşünü, sosyo-ekonomik şekillenmelerin birbirlerini izlemelerini belirleyen düzeni, Avrupalı işçilerin Enternasyonal saflarında Marks'ın durup dinlenmek bilmeyen çabalarıyla kabul etmekte bulundukları bütün kavramlar dizisini reddediyordu.

Bakunin, boğuşulması gereken başlıca kötülük olarak sermayeyi ya da ücretli emek sistemini değil, devleti gösteriyordu. O, bütün eşitsizliğin ve sömürünün kaynağı olarak devleti görüyordu. Kapitalist gelişmenin bütün gidişatıyla ve proletaryanın mücadelesiyle hazırlanan sosyalist ihtilâlin aksine o kendiliğinden «toplumsal tasfiyeyi», «millî ya da bölgesel bütün devletlerin yıkılmasını»[64] savunuyordu. Bu «tasfiye» için gereken itici gücün *déclassé* unsurlar: lumpenproletarya ve Bohem aydınlar tarafından sağlanacağını ilân ediyordu. Bakunin gelecekteki toplumsal düzeni tecrit edilmiş, özerk, birbirlerinden herhangi bir zorlayıcı bağ olmaksızın ayrılmış olan komünlerin bir yığışması olarak görüyordu.

Bakunin, ihtilâlci güçlerin herhangi bir kitle örgütlenmesi içine girmelerine de karşı çıkıyordu. Bir ayaklanmanın, halkı başkaldırma ruhu ile fişekleyebilecek olan bireysel ihtilâlcilerin çabalarıyla başarılabileceğinde ısrar ediyordu. Bununla birlikte bu ihtilâlci bireylerin faaliyetlerini koordine edebilmek için bir avuç ihtilâlci yer altı mücadelecisinden oluşan bir gizli örgütün varlığına da izin veriyordu. Hemen ihtilâlci eyleme geçilmesini savunan Bakunin eğer doğrudan doğruya ihtilâle yönelmemişse herhangi bir siyasî mücadelenin zararlı olacağını ilân ediyordu. Bu Proudhon'un siyasî mücadeleden kaçılması gerektiğini ileri süren dogmasının bir başka şekilde canlandırılmasından başka birşey değildi.

Bakunin, İşçi Birliği gibi tam teşkilâtlı bir enternasyonal örgütün kendi anarşist fikirlerinin yayılması için elverişli bir alan olabileceğini düşündü ve onun denetimini ele geçirmeye uğraştı. 1867 yılında Enternasyonal'in ve burjuva pasifist Barış ve Özgürlük Lig'inin kaynaşmasını savunanlardan birisi de oydu. Bu tasarı suya düşünce, Bakunin, Cenevre'de Enternasyonal Sosyal Demokrat İttifakını kurdu ve Genel Konsey'den bunu Enternasyonal'e kabul etmelerini istedi. Arap saçına benzeyen program ve tüzüğü, İttifakın özerk bir bütün olarak safları dışında kalmaya devam etmekle birlikte kendini Enternasyonal'in bir kolu

(64) **La Premiéere Internationale. Recueil de documents,** t. II, **Le Congres de Bale,** Geneve, 1962, S. 67.

olarak ilân ediyor ve ardından da İttifakın Enternasyonal'in ideolojik önderi olduğunu ileri sürüyordu. Dinin ortadan kaldırılması, devletin tasfiyesi vb. dışında iki talep daha ileri sürüyordu ki bunlar çok geçmeden proleter ihtilâlcilerinin Bakuninistlere karşı mücadelelerinin odağı oldular. Bu talepler Bakuninistlerin toprağın ortak mülkiyete geçirilmesinin yolu olarak gördükleri miras hakkının kaldırılması ve siyasî eylemin reddedilmesiydi.

Marks, Genel Konsey'e çeşitli noktalar üzerinde polemiklere girişmektense Bakuninistlerin Enternasyonal'in Tüzüğüne uygun olarak üyeliğin yalnızca mahallî ve millî örgütlere açık olduğu fakat enternasyonal örgütlere açık olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemelerini teklif etti.

27 Şubat 1869'da İttifak, Genel Konsey'e yeniden başvurarak eğer Genel Konsey, şubelerini tek tek üyeliğe kabul edecek olursa enternasyonal örgütü dağıtmaya hazır olduğunu bildirdi.

Plan çok açıktı. Marks 5 Mart 1869'da Engels'e şunu yazdı: «Bakunin, eğer onun 'radikal program'ını kabul edecek olursak, her yerde kendi borusunu öttürebileceğini sanıyor, onun için de bizimle *tant soit peu* [üç aşağı beş yukarı - ç.] uzlaşıyor. Ama eğer reddedecek olursak avaz avaz karşı-ihtilâlci olduğumuzu bağıracak.»[65]

Marks'ın İttifaka yazdığı mektup, işçi sınıfının birliği için verilen mücadelenin ilkeli taktiklerinin mükemmel bir örneğidir. Şöyle diyordu mektupta: Enternasyonal, «emekçi sınıfların korunmalarını ve ilerlemelerini ve toptan kurtuluşunu» amaçlayan bütün işçi derneklerini kabul ettiğinden, muhtemel üyelerinin programlarının ayrıntılı bir incelemesini yapmak Genel Konsey'in görevleri arasında değildir. Genel Konsey yalnızca bu programların Genel Tüzüğe aykırı bir yanları olup olmadığını incelemekle yükümlüydü. İttifakın programındaki aykırılık «*sınıfların* ekonomik siyasî ve toplumsal bakımlardan... *eşitleştirilmesi*» talebiydi, bu da «*Emek ver Sermayenin Uyumu*» burjuva şiarına eşdeğer bir şiardı. Marks şunu yazıyordu: «Enternasyonal İşçi Birliği'nin yüce amacını meydana getiren mantıken imkânsız olan 'sınıfların eşitleştirilmesi' değil tarihen gerekli olan bir önceki toplum şeklinin yerini alacak 'sınıfların ortadan kaldırılmasıdır', proleter hareketin gerçek sırrı buradadır.»[66] İttifakın şubeleri enternasyonal örgütün dağılmasından sonra Genel Tüzüğe uygun olarak, programı tamamen benimsedikleri takdirde Enternasyonal'e girebileceklerdi.

Marks'ın Genel Konsey adına ileri sürdüğü şartlar İttifakın önder-

(65) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 32, S. 273.
(66) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1868 - 1870**, S. 311.

lerince resmen kabul edilmişti ama daha sonraki olayların gösterdiği gibi, onlar, bunları hiç bir zaman gözetmediler. İttifakın 1869 Mayıs'ında resmen dağıtılmasından sonra Cenevre grubu Enternasyonal'in bir şubesi olarak «Sosyalist Demokrasi İttifakı Merkez Şubesi» diye şekillendirilmişti. Bu şubede Bakuninistlerin en tanınmışları vardı ve bu şube her bakımdan bir gizli örgüt olarak Bakuninistlerin Enternasyonal içinde tuttukları Enternasyonal İttifakın önderliğini yapıyordu.

O sıralar Marks'ın ne gizli komplocu Bakuninist Enternasyonal Kardeşlik Örgütünden ne de Enternasyonal ittifakın halen işlerlikte olduğundan haberi yoktu. Bununla birlikte Bakunin'in yıkıcı taktiklerini görüyor ve onunla Enternasyonal'in Basel'deki gelecek toplantısında ciddî bir çatışma içine girmeyi bekliyordu. Marks'ın Genel Konsey'deki konuşmaları, delegeleri gelecek kongre için ne şekilde yönlendirmek istediğinin göstergesidir.

6 Temmuz 1869'da tarım meselesi tartışılırken Marks, toprak sahiplerinin gasplarına karşılık olarak toprağın köylülerin «tabiî haklarına» atıfta bulunularak millîleştirilmesi düşüncesine karşı çıktı. Küçük burjuva sosyalist öğretilerinin tipik özelliği olan bu idealist kavramların aksine Enternasyonal'in taleplerinin tarihî materyalist bir açıklamasını yaptı ve Genel Konsey delegelerini Bakunin'e karşı polemik için gereken verilerle donattı. Marks, işçi sınıfının tarımsal programının soyut «tabiî hak» gibi şeyler üzerine temellendirilemeyeceğini aksine bu programın köylüyü mülkünün sadece nominal sahibinden başka birşey olmadığı bir duruma düşüren ve sefaletten ve mahvolmaktan kurtuluş için ona bir tek yol, yani toplumun hem sınaî hem tarımsal kooperatif çalışma ve geniş ölçekli toplumsal üretim temeli üzerinde sosyalist dönüşüm yolunu bırakan, gerçek toplumsal gelişme sürecinin gözönüne alınması temeli üzerine inşa edilmesi gerektiğini gösterdi.

Marks, köylü meselesi ile Cenevreli Bakuninistlerin teklifiyle gündeme alınan miras hakkının kaldırılması arasında yakın bir bağ olduğu görüşündeydi. 20 Temmuz 1869'daki bir Genel Konsey toplantısında Marks, Bakuninistlerin miras hakkının kaldırılmasının toplumsal ihtilâl için bir başlangıç noktası olasağı hakkındaki iddialarının eleştirisel bir incelemesini yaptı. Bütün hukukî kurumlar gibi miras hakkının da toplumsal düzenin nedeni değil sonucu olduğunu açıkladı. Proletaryanın ilk ve herşeyden önce gelen görevinin kapitalist toplumun ekonomik temelini oluşturan üretim araçlarındaki özel mülkiyetin ortadan kaldırılması için mücadele etmektir, onun hukukî üst yapısının ortadan kaldırılması için çalışmak değil. Marks şunu söylüyordu: «Eğer işçi sınıfının miras hak-

kını ortadan kaldıracak gücü varsa kendisi için çok daha basit ve çok daha kolay bir süreç olan mülksüzleştirme yolunda ilerleyecek kadar da gücü var demektir.»[67]

Bakunin'in tezlerinin teorik bakımdan kabul edilemez olduğunu gösteren Marks, proleter örgütünün taktiklerinin ışığında bunun vereceği zarara ve yaratacağı tehlikeye dikkati çekti. Tam Enternasyonal'in kırda etki uyandırma gibi âcil bir görevle karşı karşıya bulunduğu bir sırada Bakunin, köylülüğü uzaklaştıracak ve işçi sınıfının düşmanlarının kollarına atacak olan sekter bir şiarı ortaya atıyordu. Marks daha sonraları Lafargue'a şunları yazdı: «*Miras'ın ortadan kaldırılmasının* ilân edilmesi ciddî bir davranış değil bütün köylülüğü ve küçük orta sınıfı gericiliğin çevresinde toplayan aptalca bir haylazlık olur.»[68]

Genel Konsey'in isteği üzerine Marks, konuşmasının özünü kongrede okunacak yazıların arasına koydu. Marks, miras hakkı üzerine Genel Konsey raporunu hazırlarken Bakunin'in idealist görüşlerinin eleştirilmesine ağırlık verdi ve onun karşısına tarihî materyalizmin ve proleter ihtilâli teorisinin başlıca kavramlarını koydu. Enternasyonal'in bir belgesinde materyalist felsefenin ışığında ihtilâlci fikirler o güne kadar ilk olarak formüle ediliyordu. Marks'ın bu aşamada Enternasyonal'in önderlerini proleter ihtilâli kavramının felsefî olarak somutlaştırılmasına getirmiş olması çok dikkat çekicidir. Marks bunun gerekliliğini daha önceleri, daha basit ekonomik gerçekler üzerinde ileri sürüyordu.

BASEL KONGRESİ. ENTERNASYONAL'İN KÖYLÜ MESELESİ ÜZERİNDEKİ TAKTİKLERİ

Marks ve Bakunin'in takipçileri 6 - 11 Eylül 1869'da toplanan Basel Kongresinde özellikle devlet meselesi ve buna ilişkin siyasî mücadele meselesi üzerinde açık çatışma içine girdiler. Böylelikle gündem üzerindeki tartışma sürerken Bakunin ve Belçika delegesi Eugene Hins işçilerin parlamenter faaliyetlere katılmalarının ilke olarak anti-ihtilâlci olduğunu ileri sürerek saldırıya geçtiler. Bu görüşe Liebckneth tarafından kararlı olarak karşı konuldu. Marks'a bu sahneyi bildiren Lessner şunları yazıyordu: «Dün öğleden sonra hararetli bir tartışma başladı... ve bu tartışma boyunca *Bakunin* her türlü siyasî faaliyete karşı duydu-

(67) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1868 - 1870,** S. 130.

(68) Karl Marks'tan Paul Lafargue'a, 19 Nisan 1870 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

ğu antipatiyi ortaya koydu. Ancak *Liebckneth, Rittinghausen* ve ötekiler ona güzel bir ders verdiler; toplantıdan sonra bile hâlâ aslan gibi kükremeye devam ediyordu. Fransızların çoğu ona karşı çıktı.»[69] Bakunin ile yaptıkları polemiklerde Marks'ın mücadele arkadaşları proletaryanın devlet iktidarını ele geçirmek için döğüşmesi üzerinde ısrarla durdular.

Toprak üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılmasını bir kere daha destekleyen Basel kongresi Enternasyonal'in sosyalist platformunu tamamen onaylıyordu. Bu karar burjuva basınında gerçek bir fırtınaya yol açtı ama Enternasyonal şubelerinde hoşnutluk yarattı. Basel kararları bütün ülkelerde halka mal edilmeye başlanıldı. Söz gelimi İngiltere'de Genel Konsey'in de katılmasıyla bir Toprak ve Emek Lig'i kuruldu. Bunun programı Marks'ın tavsiyelerinden yararlanılarak Eccarius tarafından hazırlanmıştı.

Alman basınında Basel Kongresi kararları üzerine girişilen polemikler, genç Sosyal Demokratik İşçi Partisi'nin köylülük ve küçük burjuva Halk Partisi karşısındaki doğru taktiklerini formüle etmesine yardımcı oldu. Bu polemikler süresince Marks ve Engels, Liebckneth ve yoldaşlarının kırlık alanlarda sosyalist propagandanın önemini kavramış olduklarını gördüler. Bundan dolayı Engels *Almanya'da Köylü Savaşı* başlıklı eserinin ikinci baskısına özel bir önsöz yazmaya karar verdi. 1870 Şubat'ında önsözü yazdı ve bu partinin organı *Volkstaat*'ta Nisan ayında tek başına yayınlandı. Engels önsözünün başlıca noktalarını Marks'la yaptığı yazışmalarda tartışmıştı. Önsözde Basel Kongresi kararlarının nüfusun önemli bir bölümünü köylülerin oluşturduğu Almanya gibi ülkeler için taşıdıkları önemi açıkladı. Marks, kapitalizmde köylülüğü homojen bir kitle gibi görmenin yanlış olacağı konusunda uyarıda bulundu ve eğer kırda varlıklı kapitaliste karşı emekçi çoğunlukla ittifak kurulmak isteniyorsa köylülüğün herbirinin özel olarak ele alınması gereken farklı tabakalardan oluştuğunun gözönüne alınmasını vurguladı.

İRLANDA MESELESİNİN ENTERNASYONAL ÖNEMİ

Bir yanda Enternasyonal'in Marksist kanadı, öte yanda da Genel Konsey içindeki Bakuninist sekterlerle reformistler arasındaki farklılık-

(69) Friedrich Lessner'den Karl Marks'a, 7 Eylül, 1869 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

lar Enternasyonal'in millî mesele üzerindeki taktiklerine ve özellikle de Enternasyonal'in İrlanda millî kurtuluş hareketine karşı tavrına sıçradı. İrlanda ve İngiltere'de tutuklu Fenianların affı için 1869 yazında geniş bir hareket başladı. 24 Ekim'de Londra'da Hyde Park'ta devasa bir gösteri ve miting yapıldı. Marks bu gösteriye katıldı. Marks, her iki yanını da vurgulayarak İrlanda meselesini tartışılmak üzere bir kere daha Genel Konsey'e getirdi: 1) İngiliz hükümetinin İrlanda meselesi karşısındaki tavrı, 2) İngiliz işçi sınıfının İrlandalılara karşı tavrı.

İrlanda meselesi üzerindeki 16, 23 ve 30 Kasım'daki yeni tartışma 1867'dekinden daha farklı bir atmosfer içinde başlamıştı. Hasım şimdi artık herkesin düşman olduğu Tony hükümeti değil sendikalarla flört eden ve İrlanda'daki tenkil siyasetini kısmî reformla birleştiren daha hilekâr bir düşmanıdı. Bu ilk nokta üzerindeki tartışmayı açarken yaptığı konuşmada Marks, Gladstone'un iki yüzlülüğünü ortaya serdi ve siyasetinin seçim kampanyasında bol bol sarfettiği sözlerle açık bir çelişki içinde bulunduğunu kanıtladı. Gladstone'un af için ileri sürdüğü şart Fenian'ların topyekûn ve aşağılatıcı bir şekilde teslim olmalarıydı.

Marks tarafından teklif edilen kararda şöyle deniyordu: «Mr. Gladstone İrlanda milletini kasıtlı olarak tahkir etmiştir.»[70] Odger ve öteki reformist sendika önderleri Gladstone'u haklı çıkarmak için girişimlerde bulundular ama bütün yapabildikleri, metinden «kasıtlı» kelimesini çıkartmak oldu.

Sendika gazetesi *Bee-Hive* Genel Konsey'in beyanlarını haber vermeyi öfkeli bir şekilde reddetti ve ama tartışma ve Marks'ın konuşmaları Enternasyonal'in İsviçre, Belçika ve Almanya'daki yayınlarında büyük yer tutacak şekilde yayınlandı. 29 Kasım 1869'da Marks, Kugelmann'a şunları yazdı: «*Volkstaat*'ta Gladstone'a karşı İrlandalıların affı meselesi üzerine teklif ettiğim karar metinlerini muhtemelen göreceksin. Gladstone'a şimdi yaptığım bu saldırı —buralarda epey kargaşalık yarattı bu— tıpkı daha önce Palmerston'a karşı yaptığım saldırıya benziyor. Buradaki demagog göçmenler kıtadaki despotlara emin bir uzaklıktan saldırmayı pek seviyorlar, bana gelince, saldırmak eğer, *vultu instanis tyranni* [zalimin yüzüne karşı - y.] olursa bir zevk veriyor.»[71]

İrlanda'daki İngiliz siyasetinin teşhir edilmesine yardımcı olmak için Marks, Brüksel'de bulunan De Paepe'ye malzeme yolladı, bunlar De Paepe tarafından 27 Mart ve 6 Nisan 1870'de L'Internationale gaze-

(70) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1868 - 1870,** S. 183.
(71) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 32, S. 637.

tesinde yayımlandı. Aynı amaçla Marks'ın kızı Jenny babasının yardımı ile Paris'teki *La Marseillaise* gazetesinde Şubat ayında sekiz makale yazdı. Genel Konsey'in İrlanda bağımsızlık hareketini destekleme yolunda attığı adımlar İrlanda işçilerinin dikkatlerini Enternasyonal'e yöneltti ve Enternasyonal'in İrlanda şubelerinin kurulması için yardımcı oldu.

İkinci nokta —İngiliz işçi sınıfının İrlandalılara karşı tutumu— tartışılamadı zira Marks hastalandı ve 1870 Şubat ortasından başlayarak üç ay boyunca Konsey toplantılarına katılamadı. Bununla birlikte Genel Konsey'in Bakuninistlerin saldırıları karşısında kendisine yazdığı bir resmî mektuptan Enternasyonal'in bu mesele hakkındaki tutumu üzerine sağlam bilgiler edindi.

Basel kongresinin ardından Bakunin ve takipçileri Marks'a ve Genel Konsey'e karşı açık bir savaş ilân ettiler. 1869 Kasım ve Aralık aylarında Bakuninist Paul Robin'in yazı kurulunda bulunduğu Cenevre'de çıkan *L'Egalite* gazetesinde Konsey'e karşı bir kampanya başlattılar. Konsey, Tüzüğü ihlâl etmekle, İngiltere'de özel bir Federal Konsey kurulmasını reddetmekle ve enternasyonal işçi sınıfı hareketi üzerine proletaryanın çıkarlarına zarar veren İrlanda meselesi gibi «lüzumsuz» işler yüklemekle suçlanıyordu.

Konsey, *L'Egalite*'nin makalelerini 14 Aralık 1869'da görüştü ve Romans İsviçresi Federal Konsey'ine Marks tarafından yazılan ve 1 Ocak 1870'te konseyin özel toplantısında kabul edilen bir resmî mektubun gönderilmesini kararlaştırdı. Mektupta öteki ülkelerde olduğu gibi İngiltere'de de bir Federal Konsey kurulmasının Genel Konsey'de birçok kereler ortaya atılmış olduğu ama her keresinde de mevcut şartlar altında zamansız görüldüğü izah ediliyordu. Marks, aslında İngiltere'deki bir Federal Konsey'in Genel Konsey ile Londra Sendikalar Konseyi arasında sıkışıp kalacağını ve Genel Konsey'in İngiliz işçi sınıfı üzerinde doğrudan etki yapmasını önlediği gibi kendisinin de hemen hemen hiç bir otoritesi olamayacağını söyledi. Avrupa'da ihtilâlci hareketler başgöstermeye başlarken İngiltere'nin özgül durumunu sermayenin metropolü olarak, gerçekte köylülüğe hiç sahip olmayan ve nüfusunun geniş çoğunluğunu ücretli işçilerin oluşturdukları İngiltere'yi *«proleter ihtilâlinin büyük kaldıracı»* haline getiren bu vakıa açısından ele almak gerekliydi. Bu kaldıracın kontrolunu kaybetmek, aptallık bir yana, bir cinayet de olurdu.[72]

Proletaryanın enternasyonal mücadele stratejisinin o sıralar İngi-

(72) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1868 - 1870,** S. 402.

liz işçi sınıfı hareketine yüklediği görev İrlanda halkının kurtuluş mücadelesine de enternasyonal bir önem kazandırıyordu. Marks ezilen halkların kurtuluş mücadelelerinin ihtilâlci sürecin bütünü içerisindeki bir unsur olarak çok önemli bir rol oynadığını vurgulayarak meselenin bu yanını ayrıntılı olarak ele aldı. İrlanda millî kurtuluş hareketi İngiliz proletaryasının ve bundan dolayı da dünya proletaryasının bir müttefikiydi. İrlanda meselesinin ihtilâlci çözümü kendi payına öteki ülkelerdeki proletarya ihtilâllerini de hızlandıracak olan İngiliz işçi sınıfının kurtuluşunun bir ön şartı olacaktı. Enternasyonal'in İrlanda meselesindeki şiarının «bugünkü *zorlama birliği* (yani İrlanda'nın esaretini) eğer mümkünse *eşit ve özgür federasyona*, eğer gerekirse *toptan ayrılmaya* dönüştürmek»[73] olmasının nedeni buydu.

Genelge, Romans Federal Konseyi'nin bunu bütün şubelerinin bilgisine sunması talebiyle sona eriyordu. Mektup metni Marks tarafından Belçika'ya, Dupont tarafından Fransa'ya aktarılmıştı. Marks 28 Mart 1870 yılında mektuba bir önsöz, bir de sonsöz ekleyerek Eisenach Parti Komitesi üyelerine bir «Gizli Yazışma» olarak gönderdi. Marks, bu çok önemli belgenin özetlerini Paul Lafargue'a ve 1869 yılından beri Enternasyonal şubelerinin kurulmakta olduğu ve bu şubelerin önemli sayıda İrlandalıyı içinde barındırdıkları New York'taki Enternasyonal üyeleri Siegfried Meyer ve August Vogt'a yazdığı mektuplarda aktardı.

Genelge Cenevre'ye gelmezden evvel *L'Egalite*'nin yazı kurulu yeniden örgütlenmişti ve artık Bakunin'in takipçilerini içinde barındırmıyordu. Önceleri öğretilerini ve taktiklerini tam olarak anlamadan bazı noktalarda Bakuninistleri destekleyen Becker sonunda onlardan tamamen ayrıldı ve Bakunin'in kendisi de işçiler üzerindeki etkisini yitirdiğinden Cenevre'yi terketti. O günden itibaren Bakuninizmin kalesi İsviçre Jura'larının dağlık alanları oldu.

GENEL KONSEY'DEKİ RUSYA HABERLEŞME SEKRETERLİĞİ

Enternasyonal'deki çalışması sırasında Marks, çarlık Rusya'sının dış siyasetini yakından izlemeye devam etti. Çarlık Rusya'sı Kırım Savaşı yenilgisinden sonra bile enternasyonal olaylarda önemli bir etkiye sahipti. Marks, reform sonrası Rusyası hakkında daha fazla bilgi edinmek de istiyordu. Bir ekonomist olarak kapitalizm yolunu tutmuş olan bu ge-

(73) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1868 - 1870,** S. 405.

niş köylü ülkesindeki sosyo-ekonomik ilişkilere karşı büyük bir ilgi duyuyordu.

Rusya'nın kırlık alanlarını incelerken, Rus köy komününün kendine özgü bir olay oladuğu görüşünü çürüten günlük hayatın gerçeklerine ve özelliklerine ağırlık veriyordu. Rus komünü hakkındaki bu görüş, Batı basınında daha çok büyük ihtilâlci Rus yazarı Herzen'in adına bağlı olarak ortaya atılıyordu. Marks, Herzen'e karşı kuşkulu davranıyordu, çünkü Herzen liberalizme eğilimliydi ve o sıralar herhangi bir bağımsız işçi sınıfı hareketine karşı olan Batı Avrupa burjuva demokratlarıyla yakınlığı bulunuyordu ve Bakunin'le dostça ilişkiler içindeydi. Ama Marks'ın, Herzen'in hayatının sonlarına doğru «gözlerini liberalizme değil *Enternasyonal*'e çevirdiğinden»,[74] Lenin'in daha sonraları belirttiği gibi enternasyonal proleter örgütünden büyük bir saygı ile bahsettiğinden ve «Marksist»lerle ters düşmesinden yakındığı arkadaşı Bakunin'in fikirlerinden şüphe etmeye başladığından haberi yoktu.

Marks ve çevresindekilerin uzun bir süre Rus ihtilâlci çevrelerinde Herzen'inkinin dışında akımların da bulunduğundan haberleri olmadı. Marks'ın genel olarak köylülerin huzursuzluklarından, 1850 sonları ve 1860 başlarında Rus ihtilâlci hareketinin kabarmasından ve hareketin çarlık hükümeti tarafından bastırılmasından haberi bulunuyordu. Enternasyonal'in 1865'teki Londra konferansında De Paepe Rusya'da «Toprak ve Hürriyet» adı altında başlayan harekete değinmişti. Fakat öyle görünüyor ki ikisi de 1860'ların başlarında St. Petersbur'da «Toprak ve Hürriyet» adı altında kurulmuş olan gizli dernek ve bunu yöneten ve eylemlerine katılan kişiler hakkında herhangi bir ayrıntılı bilgiye sahip değillerdi. O sıralarda Marks'ın Çernişevski'nin adından, tutuklanmasından, gürültülere yol açan mahkûmiyetinden ve Sibirya'ya sürgüne yollanmasından haberli olmadığı görülmektedir. O sıralarda Herzen ile —aralarında daha sonra Enternasyonal'in üyelerinden biri olan ve N. I. Utin ve yetenekli bir örgütçü ve 1864 kışında yazı yazmaya başlayan bir yazar olan A. A. Serno-Solovyeviç de bulunan— bir grup genç göçmen arasında 1864'te başlayan ciddi anlaşmazlıktan haberi yoktu ya da buna dikkat etmemişti. Her ikisi de bir zamanlar Toprak ve Hürriyet Örgütü'nün üyeleri ve Çernişevksi'nin takipçileriydiler. Herzen ve onun grubuna bağlıydılar ama ihtilâl mücadelesinin yükümlülükleri konusunda onunla aynı görüşte değillerdi Serno-Solovyeviç Cenevre'ye geldi, yerel işçi hareketi içinde aktif bir rol aldı ve 1866 yılında *Bizim İç İşlerimiz* baş-

(74) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 18, S. 27.

lıklı Rus ihtilâlcilerinin iki kuşağı arasındaki anlaşmazlıkları sergileyen Rusça bir broşür yayınladı.

Sigsmund Borkheim adında, Marks'ı iyi tanıyan bir Alman yayımcısı 1867 yılında Cenevre'ye uğrayarak tesadüfen tanıdığı bir yol arkadaşının «Rusya'da cumhuriyetçilerin ve sosyalistlerin» varlığından söz ettiği zaman bu bir bakıma bir keşif gibi oldu. Marks, Engels'e Borkheim'in «Serno'yu keşfettiğini»[75] yazdı. Londra'ya döndükten sonra Borkheim, Marks'a Rusça broşürden bahsetti. 14 Ekim'de bunun bir örneğini Manchester'e, Engels'e gönderdiği ve aynı gün Serno-Solovyeviç'e bunu Almanca'ya çevirmesini ve Rus ihtilâlcileri ve ihtilâlci yazılar hakkında bilgi göndermesini isteyen bir mektup yazdı. Burada anlatılmak istenen kişilerin —Serno-Soloyeviç'in 18 Ekim 1864 tarihli mektubunun açıkça gösterdiği gibi— Nikolay Çernişevski ve Nikolay Dobrolyubov oldukları görülmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Marks ve arkadaşlarının büyük Rus ihtilâlci-demokratı Çernişevksi hakkında ilk bilgiye sahip oldukları kaynak Serno-Soloyeviç'in mektubu ve yayınladığı broşürdür. 24 Kasım'da Borkheim, Marks'a Soloyeviç'in broşürünün bir özetini yolladı ve genç Rus yazarından elde ettiği Çernişevski'nin *Sovremennik* gazetesindeki çalışmaları, Alman felsefesi hakkındaki bilgisi, *Ne Yapmalı?* başlıklı romanı ve Dobrulyubov'la Çernişevski'nin eserlerinin yayınlanması hakkında elde ettiği bilgileri de mektuba ekledi.

Bizim İç İşlerimiz broşürünün Almanca çevirisi 1871 yılına kadar çıkmadı, ama onun içeriğini Borkheim'den ve Borkheim'in kendisine yolladığı özetten öğrenen Marks, yazara karşı o kadar yakın bir ilgi duydu ki 1867 yılında Becker aracılığı ile ona *Kapital*'in Birinci Cildini gönderdi. Bir yıl sonra Serno-Soloyeviç Cenevre'de Enternasyonal'in bir gazetesinin yayımlanması için kurulan komitedeydi ve Marks'a da gazetede yazması için çağrıda bulunuyordu. «Bu vesile ile bütün hayatınız boyunca kendinizi adadığınız bir davada sizi tekrar göreve çağırıyorum.»[76] Marks'ın verdiği cevap bugün elimizde bulunmamaktadır ama sürekli yazar olmayı işlerinin çokluğu nedeniyle reddettiği fakat elinden gelen yardımı yapmaya söz verdiği bilinmektedir. Serno-Soloyeviç, Marks'ın doğrudan temas kurduğu genç Rus ihtilâlci kuşağının ilk temsilcisiydi ama bu temaslar kısa süre sonra koptu, çünkü Soloyeviç ciddi bir hastalığa tutuldu ve öldü.

Bundan sonra Marks, gelişmesine çok önem verdiği Rus ihtilâlci hareketinin önderleri ile olan temaslarını genişletti. Bu temasların ge-

(75) Marks, Engels **Werke**, Bd. 32, S. 233.

(76) **K. Marks, F. Engels ve İhtilâlci Rusya**, (Rusça Baskı) SS. 161 - 162.

lişmesine Rus dili, Rus ihtilâlcilerinin yazıları, Çernişevski ve Flerovski' nin eserleri üzerindeki çalışmaları yardımcı oldu.

1860'larda Rusya'daki şartlar kitlesel bir işçi sınıfı hareketi için daha yeni yeni şekilleniyordu ve bilimsel komünizm fikirlerinin öyle geniş bir çekim alanı yoktu. Bununla birlikte ileri görüşlü toplumsal düşünürler yalnızca Marks'ın teorisine değil onun Enternasyonal'deki faaliyetlerine karşı da büyük bir ilgi gösteriyorlardı. Lenin 1860'ların sonlarına doğru «Rus Narodnik sosyalistlerinin Rusya'ya 'Avrupa kurumları'nın en önemlisini ve en ilerisini, Enternaseyonal'i sokmaya çalıştık[larını - ç.]»[77] göstermişti.

1870 baharında Cenevre'de Enternasyonal'in bir Rus şubesi kuruldu. Bu şubeyi oluşturanlar Çernişevski'nin takipçilerinden olan ve Bakunin'den ayrılıp Cenevre'de *Narodnoye Dyelo* adı altında bir gazete çıkarmaya başlayan bir grup genç ihtilâlciydi. Üyeleri arasında Utin'den başka Polonya ayaklanması sırasında Byelo-Rusya'da bir asi müfrezeye komuta eden A. D. Trusov, daha sonraları Paris Komününde aktif olarak rol alacak olan ünlü Rus ihtilâlcisi Yelizaveta Dmitriyevna-Tomanovskaya, gene Paris Komünü savaşçılarından biri olan Anna Korvi-Krukovskaya (Mrs. Jaclard) V. I. Bartenev ve başka ihtilâlciler vardı.Bu şube Rus göçmenlerinin önderleri arasında oldukça önemli bir etki uyandırıyordu. Rusya'daki Narodnik yeraltı hareketiyle ve öteki Slav ülkelerindeki ihtilâlci hareketlerle bağları vardı. Böylelikle şubenin Sırp sosyalisti, ihtilâlci Svetozar Markoviç şubenin muhabirlerinden birisi olmuştu.

12 Mart 1870'te Rus şubesinin Komitesi Marks'tan Genel Konsey'de kendilerinin temsilcisi olarak hareket etmesini istedi. Mektupta şöyle deniyordu: «Bugün Rus demokrat gençliği size sürgündeki kardeşleri aracılığıyla, teorik ve pratik propagandalarınızla davalarına yaptığınız hizmetten ötürü derin saygılarını ifade etme fırsatını bulmuştur.»[78]

Marks'ın mektupta en çok beğendiği şey, genç Rus ihtilâlcilerinin Slavofil tutumu reddetmeleri, Rusya'nın ve Batı Avrupa'nın kaderlerinin ortak olduğunu görmeleri, Bakunin ve arkadaşlarından uzak olmaları oldu. Komitenin talebini hemen kabul etti. 24 Mart'ta Rus şubesine verdiği cevapta Polonya'nın baskı altında tutulmasının hem Polonya'nın hem de Rus halkının siyasî ve toplumsal gelişmesini engelleyen bir bukağı olduğunu ilân eden programlarındaki enternasyonalist fikirleri onayladığını belirtti. Marks mektubuna şu sözlerle son veriyordu: «Fle-

(77) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 1, S. 278.
(78) **K. Marks ve F. Engels ve İhtilâlci Rusya,** (Rusça Baskı) S. 169.

rovski ve öğretmeniniz Çernişevski'nin eserleri gibi eserler Rusya'ya gerçekten onur kazandırmakta ve ülkenizin de çağımızın hareketi içinde yer almaya başladığını göstermektedir.»[79]

Rusya Haberleşme Sekreteri olarak Marks, Rus ihtilâlcilerine sürekli yardım etti, onlara düzenli olarak yazıştı. Enternasyonal'deki işlerin gidişi ve Konsey kararları hakkında bilgi verdi ve gerekli bilgileri gönderdi. Onların düşüncelerinin gelişimini etkilemeye ve bilimsel komünizm düşüncesini benimsemelerine yardımcı olmaya ve böylelikle de kapitalist gelişmeyi engelleyecek olan en güvenilir engelin köy komünü olduğu hakkındaki Narodnik görüşlerini yenmelerine yardımcı olmaya gayret etti. Onlara, halk kitlesinin içinde ayırd edemedikleri proletaryanın toplumun dönüşümündeki önder rolünü anlamalarını sağlamak için yardımcı olmaya çalıştı.

Rus şubesinin üyeleri Enternasyonal'in, Marks'ın yazdığı, en önemli belgelerini Rusça olarak bastılar ve yayımladılar. Bunlar arasında Açılış Tebliği ve Genel Tüzük de vardı. Rus şubesi ile olan temasları aracılığı ile Marks, Rus ihtilâlci çevresi içindeki arkadaş grubunu genişletti. Marks'ın yakın arkadaşları olan şube üyeleri arasında daha sonra Marks'ın Londra'da kendisini sıcak bir ilgi ile karşıladığı Utin ve Yelizaveta Dmitriyevna-Tomanovskaya vardı.

Küçük ama çok etkin olan Rus şubesinin saygınlığını artıran şeylerden biri de enternasyonal işçi sınıfı hareketi içinde anarşizme karşı mücadele başlatıldığı zaman Bakunin'e karşı kararlı bir tavır takınması ve Enternasyonal'in ihtilâlci Marksist kanadını desteklemesiydi. Daha ilk ortaya çıktığı günden beri Şube, İsviçre'de Bakuninizme karşı aktif bir kavga sürdürmüştü. Nisan ayında La Chaux-de-Fonds'ta toplanan Romans İsviçresi Federasyonunun kongresinde Utin, Bakunin'i kınadı. Bunun ardından gelen ayrılığın sonucu olarak siyasî mücadeleden uzak durulması yolundaki Bakuninist platformu benimseyen Jura şubeleri, kendisinin Romans Konseyi olduğunu iddia eden yeni bir Federal Konsey seçtiler. Her iki Konsey de Londra'ya başvurdular ve 29 Haziran'da Genel Konsey, Romans Federal Konseyi'nin tayin edilmesinin ve bununla ilgili fonksiyonların eski konseye ait olduğuna ve La Chaux-de-Fonds'daki yeni Bakuninist Konseyin kendisine başka bir isim bulmaya çağrılmasına karar verdi.

---

(79) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1868 - 1870,** S. 411.

İKİNCİ İMPARATORLUĞUN KRİZİ VE MUHTEMEL BİR AVRUPA İHTİLÂLİ

1860'ların sonlarına doğru Marks, Fransız işçi sınıfı hareketinde yer alan değişikliklerden memnunlukla söz ediyordu. Enternasyonal, Fransa'nın sosyo-politik hayatında gittikçe büyüyen bir rol oynamaya başlıyordu. Anti-Bonapartist işçilerin ve demokratik unsurların sempatileri 1868'deki iki dava ve imparatorluk polisinin sürekli tutuklamaları yüzünden Enternasyonal'e yöneliyordu. Marks, Fransız proletaryasının yeni bir ihtilâlci mücadele biçimini benimsemesi ve Proudhonist görüşleri terketmesi için uğraşıyordu.

Marks'ın ikinci kızı, 2 Nisan 1868'de Paul Lafargue ile evlenen Laura 1868 Ekim'inde kocası ile birlikte Paris'e geldi. Lafargue doktorluk diplomasını almıştı ama doktorluk yapmak için pek de acele etmiyordu, çünkü uzun zamandan beri başka işlerle meşguldü. Lafargue Paris'te yetenekli bir yazar olduğunu açıkça ortaya koydu ve Marksizmin Fransadaki önde gelen propagandistlerinden biri olarak faaliyetine başladı.

Kızı ve damadı Paris'e gitmek üzere ayrılırlarken Marks onlara Enternasyonal'in Fransız şubelerinin adreslerinin tam bir listesini vermişti. Ayrılmalarından evvel Fransız işçi sınıfı hareketinin en can alıcı meselelerinden biri üzerinde, yani işçi sınıfının, başlıca iki akım: Proudhonistlerin ve Blanquistlerin sekter tutumları yüzünden baltalanan birliğinin sağlanması süreci üzerinde birçok tartışmalar yapmış olsalar gerektir. Önlerindeki görev, reformist hayallerin ve komplocu taktiklerin üstesinden gelmek, bütün proleter güçlerini İmparatorluğa karşı ve proletaryanın ve bütün emekçi halkın ekonomik ve siyasî çıkarlarının korunması için birleştirmekti.

Lafargue'ın Paris'teki arkadaşları ve yoldaşları arasında Eugene Varlin, Macar sosyalisti Leo Frankel, Genel Konsey'in eski üyeleri Amedée Combaut ve Jules Johannard vardılar. Blanqui'nin en yakın mücadele arkadaşları —Edme Tridon, Komünün gelecekteki Generali Emile Eudes, Germain Casse ve Théophlie Ferre—ile de sürekli temastaydı. 1869 baharında Blanquistler gazeteleri *Reneissance*'ı yayınlama hazırlıklarına başladıkları zaman Lafargue'da yazı kuruluna girdi ve Marks'dan, destek alacağına ve işbirliği yapacağına dair söz aldı.

Bu dönemde Lafargue, Blanqui ile sık sık görüşüyordu. Blanqui, Brüksel'den Paris'e savaş örgütlerini denetlemek, Paul ve Laura Lafargue'ı Rus Cherche Du Midi'deki evlerinde ziyaret etmek için kimseye belli etmeksizin gelirdi. 1869 yılı sonlarında Lafargue, Marks'a şunları

yazdı: «*Le petit* [küçük - ç.] (Blanqui'nin parti çevrelerindeki adı)'in size karşı özel bir saygısı ve sevgisi var.»[80] Blanqui sözkonusu gazetede Marks'tan, Almanya'daki sosyo-politik durum hakkında birkaç makale yazmasını isteme fikrini hararetle destekledi. Ancak yayın o zaman henüz başlamış değildi.

1869 Ocağında Lafargue'ların bir oğlu, Marks'ın ilk torunu dünyaya geldi. Marks, Temmuz ortalarında, Laura'nın sağlığından endişe ettiği için onları görmeye Paris'e gitti. Engels'e «Paris'e geçen salı günü geldim ve pazar günü (12 Temmuz) ayrıldım. Kendimi *hiç belli etmemeyi* başardım»[81] diye yazdı.

Fransa'da İkinci İmparatorluk rejimine karşı önemli bir muhalefetin geliştiğini gösteren Meşrutî Meclis seçimleri daha yeni yapılmıştı. 1869 Mayıs'ında Varlin ve yoldaşları öncü Fransız işçilerinin Proudhon'un dogmalarından çok daha ileriye geçmiş olduklarını kanıtlayan bir Paris İşçi Grubunun Seçim Programını yayınlamışlardı. Başkentte seçimler, kargaşalıklar ve tutuklamalarla (bazı yerlerde barikatlar bile kurulmuştu) birlikte yürüdü. Marks'ın Paris'te gördükleri ve Lafargue'ların anlattıklarından ve yazdıkları mektuplarından, Dupont'un Fransız şubesi ile yaptığı yazışmalardan ve basından öğrendikleri İkinci İmparatorluğun durmaksızın derinleşen bir kriz içerisine girdiğine tanıklık ediyordu. Muhtemel bir Avrupa ihtilâlini gözönüne alan Marks, 1870 yılı Ocak ayında «ihtilâlci *inisiyatif* muhtemelen Fransa'dan gelecek»[82] diye yazıyordu.

Günlük *La Marseillaise*'in yayınlanması 1869 Aralığında Paris'te başlamıştı ve yazı kurulunda sosyalist düşünceli işçiler, Enternasyonal üyeleri, Blanquistler ve İkinci İmparatorluğa karşı verilen kavgaya katılan Sol-kanat Cumhuriyetçileri vardı. Marks ve Engels bir anda Enternasyonal'in organı durumuna giren gazeteyi yakından izliyorlardı. Proleter sosyalist unsurların kaynaşmalarında ileriye doğru atılan yeni bir adım da, 1870 Nisan'ında Enternasyonal'in Paris şubelerinin Lafargue ve Varlin'in de büyük bir rol oynamaları ile kurulması oldu.

Siyasî bakımdan en faal işçilerin Enternasyonal çevresinde birleşmeleri Bakuninistlerin etkilerini Fransa'nın güneyine kaydırdı. Durumu ve kitleler arasında ihtilâlci heyecanın artışını göz önüne alan bazı Enternasyonal üyeleri Genel Konsey'in Paris'e yerleşmesini önerdiler.

(80) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(81) Mark, Engels, **Werke**, Bd. 32, S. 337.
(82) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1868 - 1870**, S. 401.

Marks, gerçekleştirilememiş olsa bile, bu teklif karşısında olumlu bir tavır takınmış olsa gerektir.

Kendi sallantılı durumunu sağlamlaştırmak için III. Napoléon, 8 Mayıs1870'te bir halk oylaması ilân ederek demagojik bir manevraya daha başvurdu. Plebisit başlarken Enternasyonal'in Fransa'daki üyeleri İmparator'a karşı suikast düzenledikleri gibi uydurma bir suçlama ile tutuklandılar. Marks, 3 Mayıs'ta Genel Konsey'in Fransız şubelerinin üyelerinin uğradıkları eziyeti protesto eden bir İngilizce ve Fransızca bildiri yayınlanmasını teklif etti. Enternasyonal'in komplocu faaliyetlerle uğraştığına dair saçma iddiayı çöp sepetine fırlatan Marks şunları yazıyordu: «Bütün milletlerin asıl gövdesini oluşturan, bütün zenginliklerini üreten ve bu zenginlikleri gasbedenlerin bile kendileri adına konuşmaya kalkıştıkları emekçi sınıflar eğer egemen sınıfları devirmeye kalkışırlarsa bunu açıkça yaparlar; aynı güneşin karanlıkları devirmesi gibi, kendi çizdikleri sınırlar olmasa hiç bir meşrû gücün mevcut olmayacağının tam bilincinde olarak.»[83]

Marks aynı zamanda Genel Konsey'in Londra'da kendisinin Fransız şubesi olduğunu iddia eden, Enternasyonal'le 1868'den beri ilişkisini kesmiş bir avuç küçük burjuvanın oluşturduğu şubenin ihtiyatsız beyanlarını da açıkça kınamasını da istedi. Bu şubenin başkanı olan Felix Pyat'ın yayınladığı provokatif ve sahte-ihtilâlci şiarlarla dolu manifestoları ve bireysel terör taktiklerine başvurulması için yaptığı çağrıları Paris'teki hükümet adamları Enternasyonal üyelerine yönelttikleri suçlamalara delil olarak gösteriyorlardı. Marks'ın teklif ettiği, Enternasyonal'in Pyat grubunun davranışlarının hiç bir sorumluluğunu kabul etmediğini belirten karar 10 Mayıs 1870'de Gene Konsey'den geçti.

Baskılar Enternasyonal'in Fransa'daki üyelerini yıldırmadı ve 18 Mayıs 1870'te Engels'e yazdığı bir mektupta Marks, Enternasyonal'in hükümet tarafından kapatılan örgütlerinin ve komitelerinin yerine ülkenin her tarafında yenilerinin, sayıları artarak kurulduğunu memnunluk içinde anlatıyordu. Blanquistler de Enternasyonal'in şubelerini açmaya başlamışlardı. Fransız işçi sınıfı Enternasyonal'in platformu üzerinde ilerlemesine devam ediyordu ama bu sürecin elle tutulur sonuçlar vermesinden çok önce daha önemli olaylar patlak verdi.

(83) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1868 - 1870**, S. 232.

PARİS KOMÜNÜ

İşçilerin Paris'i, Komünü'yle birlikte yeni bir toplumun muhteşem müjdecisi olarak sonsuzluğa kadar kutlanacaktır.

Karl Marks

YENİ BİR TARİHÎ DÖNEMİN EŞİĞİNDE

1870 ve 1871 yılları çağ açan olaylara tanık oldu. Fransa-Prusya Savaşı iki ülkenin egemen çevreleri tarafından başlatılmıştı. Fransa'nın askerî yenilgisi yalnızca çoktan iflâs etmiş İkinci İmparatorluk rejiminin çökmesine yol açmakla kalmadı ülke içindeki sınıf uzlaşmazlıklarını da aşırı ölçüde vahimleştirdi.

18 Mart'ta Paris'te bir proleter ihtilâli patlak verdi ve tarihte ilk defa Paris Komünü şeklinde bir proleter devleti kuruldu. Bu, kapitalist toplumun gelişmesinin doruğu ve burjuvazinin yükselişinin, ilerici burjuva değişimlerinin ve mutlakiyetçi feodal kurumların yıkılışlarının kapanış çağıydı. Bu dönem «burjuvazinin tam egemenliğinin çöküşünün, ilerici karakterinden gerici ve hattâ ultra-gerici finans-kapitale geçişinin»[1] belirlendiği çağlardan biri oldu. Bu dönem aynı zamanda işçi sınıfı hareketinin ve sosyalist düşüncenin gelişmesinde de tarihî bir kilometre taşıydı. Tarihte ilk defa olarak Komün, işçi sınıfının bu çağ açan başarısı, sosyalist ihtilâlin ve iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesinin kaçınılmazlığı hakkındaki yargının işçi sınıfı ideologlarının teorik incelemelerinin ürünü olmaktan daha ötede bir şey olduğunun kanıtlarını getirdi: bu, zamanın bir emri, pratik bir ihtiyaç, tarihî gelişmenin kendisinin günün düzeni üzerine getirip koyduğu bir meseleydi.

(1) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 21, S. 146.

Komünün dersleri işçi sınıfı hareketinin âcil görevleri üzerine güçlü bir ışık tuttu ve enternasyonal proletaryanın programına bilimsel komünizmin ilkelerinden bir kısmının temelde ve genel olarak kabul edilmiş olduklarını yazmanın esas olduğunu gösterdi. Paris'teki olaylar küçük burjuva sosyalizminin sekter ve reformist teorilerinin yufkalığını açığa çıkardı ve bilimsel komünizmin büyük yaratıcı gücünün sağlam kanıtlarını getirdi.

Çeşitli milliyetlerden işçiler Komüne karşı büyük bir sempati göstermelerine rağmen, Komünün derin bir teorik kavrayış gerektiren derslerini bir anda kavrayamadılar. Ancak döğüşen proletaryanın büyük bir düşünürü ve teorisyeni 1870 ve 1871'de olanların doğru bir tanımlamasını yapabilir ve doğru sonuçları çıkarabilirdi. Bu görev geçmişteki büyük savaşlarda olduğu gibi gene Marks'a düştü. Bu olayları geleceğin eşiğini belirleyen ve yeni bir tarihî çağın kapısını açan olaylar olarak gösteren oydu. Komün'ün ilk tarihçisi ve vak'a nüvisi Marks, Fransa'daki proleter ihtilâlinin tecrübesini geniş kitlelerin önüne getirdi ve proleter savaşçılarının gelecek kuşakları için kayıtlara geçirdi.

Ama Marks'ın yaptıkları bunların da çok ötesindedir. O ihtilâlci kitle mücadelesine doğrudan doğruya katılanlardan biriydi, Enternasyonal proleter örgütüne olayların girdaplı akışı içinde kılavuzluk etti, ihtilâlci mecrasında akmasına yardımcı oldu ve proleter enternasyonalizminden en ufak bir sapınayı bile engelledi. İşçi sınıfını savaş boyunca bağımsız eyleme sürükleyen Enternasyonal'in genel taktiklerini bu dönemde formüle eden ve proleter güçlerinin, hem savaşan ülkelerin hem de tarafsız ülkelerin proletaryasının taktik çizgisini ortaya koyan oydu.

Paris Komünü boyunca Marks'ın bu olaylara katılarak oynadığı rolü en iyi dile getiren şey onun Komün önderleri ile olan dolaysız temasları ve Komünarlara verdiği sağlam öğütlerdir. Marks, Engels'le birlikte çeşitli ülkelerin işçileri arasında Komünü destekleme hareketlerine eşgüdüm sağladı, kimi zaman bunları yarattı ve doğru konumu vermek için uğraştı. Proleter devleti ezildiği zaman Marks Komün göçmenlerine, Versay'daki adamların acımasız terörünün kurbanlarına yardım etmek için elinden geleni ardına koymadı.

FRANSA - PRUSYA SAVAŞI ÜZERİNE İLK TEBLİĞ

Marks, Paris'teki ihtilâlci duruma yol açan bu olaylar içindedir ki tarihî sürecin objektif bir değerlendirmesini yapabildi. 1870 Temmuz'unda patlak veren Fransa - Prusya Savaşı, olaylar zinciri içindeki ana hal-

kaydı. Almanya'nın kesin olarak birleşmesi, Bonapartistlerin durmak bilmeyen kılıç darbelerinden, Rhine'ın sol kıyısına yaptıkları sürekli saldırılardan ve bazı Alman Devletlerindeki ayrılıkçı eğilimleri desteklemelerinden sürekli olarak zarar görüyordu. Aynı zamanda saldırgan Bonapartist İmparatorluğun, savaşın dölyatağının varlığı da Prusya Junkerlerinin ve Alman burjuvazisinin savaş yanlısı çevrelerinin militarist arzularını kabartıyordu. Junkerler ve savaş yanlısı burjuvazi, kendi modası geçmiş hanedan çıkarlarına uygun planlarını gerçekleştirmek için —aynı zamanda Hohenzollern'lerin iktidarını Güney Alman devletlerine kadar yaymak için— Almanya'nın millî çıkarlarını savunma gerekçesini kullanıyorlardı. Bismarck, III. Napoléon ve adamlarının bu şoven beyanlarını içerideki anti-Prusya duyguları gidermek ve silâhlı çatışmada Fransa'yı saldırgan duruma düşürecek şekilde kışkırtmak için maharetle kullandı. Bu şartlar altında objektif olarak III. Napoléon'un Almanya'nın bölünmesi işine karışmasını engellemek için başlayan savaş Fransa'nın aleyhine bir arazi genişletme harekâtına dönüştü.

Marks, bütün bu konular hakkında 19 Temmuz 1870'te savaş üzerine bir bildiri yayınlama meselesi ortaya atıldığı zaman açık bir fikre sahipti. Konsey'de herhangi bir fikir birliği yoktu, bazı üyeler, savaşı, genel olarak kınıyorlar, bazıları, savaşı açan Fransız ve Alman yöneticilerini lânetliyorlar ya da işçilerin henüz savaşı önleyecek kadar güçlü olmadıklarından yakınıyorlardı. Marks, Konsey'e «genel olarak savaşla meşgul olunamayacağını, yalnızca özel durumu ele almak»[2] gerektiğini hatırlattı. Her zaman olduğu gibi olaylara somut bir tarihî yaklaşım yapılmasında ısrar ediyordu. Enternasyonal proletarya için doğru bir çizgi ancak bilimsel bir inceleme temeli üzerinde, söz konusu savaşın karakteri, nedenleri ve muhtemel geleceği belirlenerek formüle edilebilirdi. Konsey, Marks'tan tebliği hazırlamasını istedi ve 28 Temmuz'daki ikinci toplantısında Marks'ın yazdığı ve okuduğu metni oy birliği ile kabul etti. Bu önemli belge bir broşür halinde yayınlanmış ve enternasyonal organlarının çoğunda basılmıştı. Burjuva basınında da yayınlanmıştı.

Marks, Bonapartist rejimin teşhir edilmesi üzerinde durdu ve İkinci İmparatorluğun askerî yenilgisinin Fransa'yı yeniden canlandıracağını ve Almanya'nın gerçek birliğinin önündeki engellerden birini kaldıracağını gösterdi. Alman tarafının savaşın bu aşamasında savunmada olan taraf olarak kabul edilmesinin gerekçesi budur. Marks böyle yapmakla Alman halkının millî çıkarları ile Prusya'nın hanedan çıkarları arasına kesin bir ayırım çizgisi çekiyor ve Alman işçilerini, Prusya militaristle-

(2) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1879 - 1871,** S. 31.

rinin yönetimi altındaki bir savaşın pekalâ Fransız halkına karşı bir savaşa dönüşebileceğini söyleyerek uyarıyordu. Enternasyonal'in Alman üyelerinin uyanıklık göstermelerini istiyor ve hükümetlerinin kendilerini kardeşin kardeşi boğazladığı bir savaşa soktuğu bir sırada Fransız işçileriyle teati ettikleri barış ve iyiniyet mesajlarındaki proleter enternasyonalizmi anlayışını hoşnutlukla karşılıyordu.

«Geçmiş tarihte eşi, benzeri bulunmayan bu büyük gerçek daha parlak bir geleceğin penceresini açıyor.» diye yazıyordu Marks. «Bu, ekonomik sefaletleri ve siyasî çılgınlıklarıyla birlikte eski toplumun karşısında yeni bir toplumun doğuşunu kanıtlamaktadır. Bu toplumun enternasyonal düzeni *Barış* olacak, çünkü onun millî yöneticisi her yerde aynı olacak - *Emek!*»[3]

ALMAN SOSYAL-DEMOKRATLARIN İHTİLÂLCİ TAKTİKLERİ FORMÜLE ETMELERİNE YARDIMCI OLUNUYOR

Savaşın, özellikle savaşan ülkelerde işçiler için ciddi bir sınav olduğu ortaya çıktı. Pek çok şey —bayrağında proleter enternasyonalizminin ilkeleri yazan enternasyonal örgütün otoritesi ve işçi sınıfı hareketinin bundan sonraki gelişmesi— işçilerin takındıkları tavra, proleter enternasyonalizminin ilkelerine mi sadık kaldıklarına yoksa şoven histeriye mi kapıldıklarına bağlıydı. Marks, hem Enternasyonal'in Fransız üyelerinin hem de Alman Sosyal-Demokratlarının savaş boyunca enternasyonalist bir çizgi izlemelerine yardımcı olmak için elinden geleni yaptı. İşçi sınıfı hareketinin en örgütlü birimi olan Alman proleteryasının ve Alman proletaryasının partisinin davranışlarına olağanüstü önem veriyordu.

Marks, Liebckneth ve Bebel'in Kuzey Alman Reichtag'ında savaş kredilerinin oylanması sırasında takındıkları tavrı öğrendiğinde çok mutlu olmuştu. İkisi de yazılı bir deklerasyon vererek krediler için destek olmanın Prusya hükümetine karşı güven oyu verilmesi olacağını söylediler ve bunun için oy vermekten kaçındılar, ama buna karşı oy kullanılması da Bonaparte'ın katliam planlarını onaylamak anlamına gelecekti. Marks bu deklarasyonu bir cesaret örneği olarak karşıladı ve İngilizceye çevirdi; bu çeviri Genel Konsey'de okundu ve ardından İngiliz basınında yayınlandı.

Değişen askerî durum proletaryanın taktik görevlerinin sürekli ola-

(3) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870 - 1871,** S. 328.

rak somutlaştırılmasını ve günün şartlarına uydurulmasını gerektiriyordu. Bu savaş, Alman halkı tarafından haklı olarak millî bir savaş olarak görülüyordu ve Bonaparte ordularına karşı indirilen darbenin hafifletilmesi için hiç bir neden bulunmuyordu. Aynı zamanda Bonaparte ordularının uğradığı ağır yenilgiler de durumu değiştiriyor ve savaşı dönüm noktasına getiriyordu. Başarı, Prusya yöneticilerinin aklını başından almıştı ve daha şimdiden Alsace ve Lorraine üzerinde hak iddia ediyorlardı. 17 Ağustos'ta Marks, Engels'e, savaşın bu şekilde sonuçlanmasının «Avrupa ve özellikle Almanya için büyük bir talihsizlik»[4] olacağını yazdı.

Partinin organı *Volkstaat*'ı yöneten Liebckneth ile merkezi Brunswick'te bulunan Alman Sosyal Demokratik İşçi Partisi Komitesi arasında ciddi ayrılıklar doğmuştu. Liebckneth, savaşın ilk başlarındaki savunucu tabiatını değerlendiremedi, bu arada Brunswick Komitesinin bazı üyeleriyse milliyetçi duygulara kendilerini kaptırmışlardı. Brunswick'ten Marks'a gönderilen tavsiye isteyen bir mektup alarm çanlarını çalıyordu.

Marks o sırada Ağustos başlarında ailesi ile birlikte gittiği Ramsgate'da bulunuyordu. Engels'le mektuplar aracılığı ile fikir alış verişinde bulunmalarının yeterli olmadığını düşündüğünden eylem planını tartışmak için Manchester'e özel bir yolculuk yaptı. Marks ve Engels'in bu mektuba verdikleri karşılığın tümü bugün elimizde bulunmamaktadır ama bundan yapılan geniş alıntılar Brunswick Komitesinin 5 Eylül manifestosunda yayınlanmıştır.

Genel Konsey'in Temmuz Tebliğinde Marks, İkinci İmparatorluğun çökeceğini tahmin etmişti. Ağustos sonlarında Brunswick Komitesine verilen karşılıkta ise bunun artık kaçınılmaz olduğunu söylüyordu. Savaşın tabiatında bir değişiklik olabileceğini öngören Marks ve Engels, Alman işçilerinin Prusya militaristlerinin ve Alman burjuvazisinin bütün yayılma planlarına karşı koymalarını istediler. Alsace ve Lorraine'in ilhak edilmesinin Avrupa'nın geleceği bakımından yaratacağı kaçınılmaz sonuçları ayrıntılı olarak ortaya serdiler ve bu şartlar altında varılacak barışın sahte bir barış olacağını ve kendi içinde yeni savaşları gizleyeceğini gösterdiler. Almanya'nın birleştirilmesi görevinin «[Almanya - ç.] başlangıçta kendi *birliğini Prusya kışlalarında* buluyor bile olsa» halledilmiş olduğunu söylediler. Tamamen farklı ihtimallere yol açabilecek şerefli bir barış antlaşmasının imzalanması artık Alman işçilerine kalıyordu. Bu ihtimaller şunlardı: Kıtanın batısında barışçı bir gelişme imkânı, Prusya'nın Almanya içinde eritilmesi ve çarlığa karşı bir savaşın

(4) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 43.

başlatılması ve savaşın çarlığın yenilgisiyle sonuçlanması halinde ihtilâlci unsurların «yollarında ilerleyebilmeleri için dışarıdan yalnızca böylesine bir itilim bekledikleri»[5] Rusya'da bir toplumsal ihtilâl.

Marks ve Engels'in yetiştirdikleri ileri görüşlü Alman işçileri ve işçi önderleri bu dönemde enternasyonal işçi sınıfı hareketi içindeki görevlerini yerine getirdiler. Alman yöneticilerinin şoven siyasetlerini destekleyen Lassalcı önderlerin aksine Eisenach önderleri taktiklerini Alsace ve Lorraine'in ilhakına karşı ve savaşa son verilmesi ve Fransız Cumhuriyeti ile 4 Eylül'de varılan şerefli bir barış antlaşması üzerinde yogunlaştırdılar. Önderler aralarındaki ayrılıkları bir yana bıraktılar ve Parti saflarını proleter enternasyonalizminin bayrağı altında sıklaştırdılar. Savaşın kuşatma durumunun güçlüklerine ve parti yayınlarının müsadere edilmesine rağmen Eisenachlılar kitle toplantılarında ve basında savaşın devamına, Alsace ve Lorraine'in ilhak edilmesi planlarına karşı protestolarda bulundular.

Yöneticiler partiye karşı tutuklamaları başlattılar ve Brunswick Komitesinin bütün üyeleri, başlarında Wilhelm Bracke olduğu halde bir Prusya kalesine yollandılar. Savaşın devamı için istenilen kredilere karşı oy kullanan Liebckneth ve Bebel, Reichtag'da yaptıkları suçlayıcı konuşmalar yüzünden 17 Eylül 1870'teki toplantı sona erdiğinde hapse atıldılar.

Marks, Bismarck rejiminin kanun dışı şiddet hareketlerini sergilemek ve hapisteki arkadaşlarının durumunu hafifletmek için çok çalıştı. İngiliz gazetecilerine, Brunswick Komitesinin tutuklanmasıyla ilgili belgeler gönderdi. *Daily News*'un editörüne yazdığı bir mektupta Bismarck polisinin Bebel ve Liebckneth'e karşı davranışlarını ve parlamenter dokunulmazlıklarının zorla ihlâl edilmesini kınadı.

Marks, Alman yoldaşlarının kahramanca tutumlarından ötürü gurur duydu ve Enternasyonal'in öteki üyelerine onları birer örnek olarak gösterdi. Tutuklanan Sosyal-Demokratlara ve onların ailelerine yardım için Enternasyonal'de para toplanmaya başlandı.

İKİNCİ İMPARATORLUĞUN ÇÖKÜŞÜ FRANSA - PRUSYA SAVAŞI ÜZERİNE İKİNCİ TEBLİĞ

Charles Loguet'den 5 Eylül 1870 sabaha karşı gelen telgraf, Marks'a Fransa'da önceki gün cumhuriyet ilân edilmiş olduğunu bildiriyordu.

(5) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870 - 1871,** S. 332.

Bu, Bonapartist rejimin çürümüşlüğünün farkında olan ve ülkedeki proleter ve demokratik güçlerin kuvvetlenmesini gözlemiş olan Marks ve Engels için bir sürpriz olmadı. Onlar Fransa'nın savaştan çok önce ve, aniden çıkmış olan savaştan oldukça bağımsız bir şekilde bir ihtilâlin gerçekleşmesini bekliyorlardı. Korktukları tek şey bunun proleter partisinin kurulmasından evvel patlak vermesiydi. Bir Avrupa ihtilâlinin üzerinde ilerleyeceği muhtemel çizgiyi ele alan Marks, «ilk itiş Fransa'dan gelecek»[6] diye yazmıştı. Savaş, çöküşü kolaylaştırdı ve patlamanın başlangıcı Fransız ordularından birinin teslim olduğu ve İmparator'un kendisinin de esir düştüğü 1-2 Eylül'deki Sedan felâketi ile başladı.

İmparatorluğun çöküşü Fransa'da demokratik bir sisteme giden yolları ve baskıcılara karşı gerçek bir millî direnişi başlatmış oldu. Ama Fransız işçilerinin en tecrübeli önderleri o sıralar ya tutukluydular ya da yurt dışındaydılar, Enternasyonal üyeleriyse kargaşalıktan ötürü kendi şubeleri ile temas kuramıyorlardı. Proletaryanın örgütsel güçsüzlüğü ve küçük burjuva müttefiklerinin tereddütleri yüzünden 4 Eylül'de Sağkanat cumhuriyetçilerinden ve açıkça monarşist olduklarını söyleyenlerden oluşan bir geçici hükümet kuruldu. Marks bunların bir teslim oluşun şerefsizliğini genç cumhuriyetin üzerine yıkacak ve monarşinin yeniden inşaedilmesini sağlayacak olan gizli bir anlaşma için Bismarck'la uzlaşmış olduklarını hemen anladı.

İkinci İmparatorluğun çöküşü ile birlikte savaş yeni bir aşamaya girdi. Bu yalnızca Alman Sosyal-Demokratlarının izledikleri çizginin sağlamlaştırılmasını gerektirmekle kalmıyor, aynı zamanda Enternasyonal saflarında toplanmış olan proletaryanın görevlerinin de formüle edilmesini gerektiriyordu. Marks, Fransa-Prusya Savaşı üzerine İkinci Tebliği'nde bunları yerine getirdi ve bu 9 Eylül'de Genel Konsey tarafından onaylandı. Prusya'nın ilhakçı planlarını ortaya sermesi için Marks'ın Prusyalı askerî uzmanların Alsace ve Lorraine'in ilhakı yanlısı varsayımlarını eleştirip çürütmesi gerekiyordu. Kendisinin isteği üzerine Engels'in yolladığı değerlendirmelerden de bu arada yararlandı.

Tebliği, bütün ülkelerin proletaryasını Fransa'nın parçalanmasına ve Fransız eyâletlerinin istilâ edilmesine ve Prusya Junkerleri ile Alman militaristlerinin izledikleri arazi ilhakı siyasetine karşı direnmeye çağırıyordu. Eşi azbulunur bir ileri görüşlülükle Marks, Bismarck'ın saldırganlığının kaçınılmaz sonuçlarını ve bunun Avrupa'daki hasım güçlerin mevzilenişini on yıllar öncesinden nasıl belirleyeceğini tanımladı; kaçınılmaz intikam saldırılarını, Fransız-Rus ittifakının oluşmasını ve bu

(6) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 32, S. 443.

ittifakın Almanya ve Almanya'nın potansiyel müttefikleri ile çatışacağını önceden tahmin etti. Tebliği, Enternasyonal şubelerinin, işçileri Prusya istilâcılarının planlarına karşı azimle harekete geçirmesini ve direnişe sokmasını istiyordu. «Eğer,onlar görevlerini ihmal ederlerse, eğer pasif kalırlarsa bu muazzam savaş çok daha ölmücül enternasyonal kapışmaların habercisi olacak ve her millet içinde kılıç, toprak ve sermaye lordlarının işçiler üzerinde yenilenen zaferine yol açacaktır.»[7]

Fransız işçilerine düşen ödevleri formüle ederken Marks, onların olağanüstü zor bir durumla karşı karşıya bulunduklarını samimiyetle ifade ediyordu. Ülkelerini savunmak ,onların üzerine düşen bir ödevdi ama şoven burjuva şiarlarına ve hayallerine karşı uyanık olmak zorundaydılar. Onları henüz savunmanın tek örgütleyicisi olduğunu iddia etmekte haklı görünebilecek bir hükümeti devirmeye kalkışmanın başarısızlığa mahkûm olduğu konusunda da uyardı. İşçiler kendilerine «Fransa'nın yeniden yaratılması ve ortak görevimizin —emeğin kurtarılması— yerine getirilmesi için Herkül'ün gücünü armağan edecekolan»[8] sınıf örgütlenmelerini güçlendirmek için cumhuriyetin getirdiği özgürlüklerden yararlanmalıydılar.

Tebliğ, 11 - 13 Eylül 1870'de Londra'da ayrı bir kitapçık olarak yayınlandı. İmza atan Konsey üyeleri arasında Rus ihtilâlcisi Hermann Lopatin de vardı. Enternasyonal'e 1870 yılında, daha Londra'ya gelmezden evvel Paris'te iken katılmıştı. 6 Eylül'de Marks ve bir Fransız işçisi ve Genel Konsey üyelerinden biri olan Auguste Serralier, Lapotin'in de Konsey'de çalışmasını teklif etmişler ve bu teklif daha sonra kabul edilmişti.

Enternasyonal'in Parisli üyeleri Marks'ın kendilerini uyardığı tehlikeden kaçınmayı başaramadılar. 4 Eylül'de yayınladıkları manifesto, burjuva siyasetçilerinin şiarlarını tekrarlıyordu. 14 Eylül'de Marks, De Paepe'ye şunları yazdı: «Manifesto bütünü itibariyle saçma ve Enternasyonal'in ruhuna aykırı.[9] Bu, uzun zamandan beri egemen sınıfların teslimiyetçi siyasetlerinin farkında olmayan Fransız proleterlerinin teorik geriliklerinin sonucuydu. Ancak sert kuşatma sınavı ve burjuvaziye karşı amansızca savaş içindedir ki Paris'in ilerici işçileri olgun bir sınıf bilinci kazanmaya başladılar ve zararlı hayallerini bir yana attılar.

(7) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870 - 1871,** S. 341.
(8) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870 - 1871,** S. 341.
(9) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 33, S. 147.

FRANSIZ CUMHURİYETİNİN TANINMASI İÇİN KAMPANYA

İkinci Tebliğ, işçileri, özellikle İngiliz işçilerini, hükümetlerini Fransız Cumhuriyetini resmen tanımaya zorlamaya çağırıyordu. Marks, bunun hem Prusya'nın ilhakçı planlarını hem de Fransız Monarşistlerinin restorasyon arzularını kıracağına inanıyordu. 1870 Eylül'ünde Marks, Genel Konsey'in İngiliz üyelerinin ve o sıralar sendikalarla yakın temas kurmuş olan Eccarius'un yardımıyla Fransız Cumhuriyeti ile geniş bir dayanışma kampanyası açmayı başarmıştı. Londra'da kısa bir zaman içinde yirmiden fazla toplantı ve gösteri yapılmış ve Manchester, Birmingham ve Newcarstle işçileri harekete katılmışlardı. Marks, İngiliz işçilerinin geleneksel yollarına, «dışarda tepyekûn baskı»ya başvurmalarını istiyordu. Hükümetleri böylelikle Fransız cumhuriyetini diplomatik olarak tanıyabilirdi.

Aynı zamanda İngiltere'nin kesinlikle tarafsız kalmasını isteyen burjuva pasifistlerinin Barış Derneği aracılığıyla gösterdiktleri direnişin de kırılması gerekmekteydi. Aralarında Marks'ın da bulunduğu Enternasyonal üyelerinden bir grubun Lincoln Birahanesindeki bir işçi toplantısına tam vaktinde yetişmeleri, buradan tarafsızlık savunucularının çabalarına rağmen Cumhuriyetin tanınmasını ve ilhaksız şerefli bir barışı isteyen bir kararın çıkarılmasına yardımcı oldu.

Kampanyanın önemli anlarından biri de 27 Eylül'de 100'den fazla işçi derneğini temsil eden delegelerin Başbakan Gladstone'a Cumhuriyetin tanınması için yaptıkları çağrıydı. Genel Konsey 4 Ekim'de yeniden toplandığı zaman Marks, Geçici Hükümetin Fransız Millî Meclisi tarafından onaylanmasını beklemek bahanesiyle işçilere hiç bir kesin cevap vermeyen Gladstonne'un iki yüzlülüğünü ortaya serdi.

Genel Konsey'in Marksist çekirdeği, kampanya doruğuna çıktığı zaman muazzam güç kazanmıştı. Engels 20 Eylül 1870'te Londra'ya geldi ve Marks'ın evinin az ilerisine yerleşti. 1869 yılı sonlarında kendisine bağımsız bir gelir sağlanması şartıyla ticaret şirketinden istifa etmişti. Sırtında ağır bir yük olan ticaret işlerinden bilimsel araştırmalarında ve parti çalışmalarında daha çok zamana sahip olabilmek için uzaklaşmaya başladı. Engels'in gelişi Marks için de büyük bir değişiklik yarattı. İki arkadaş şimdi hemen hemen hergün görüşüyorlardı ve Engels gönüllü olarak Marks'ın Enternasyonal'deki işlerinden bir bölümünü üzerine almıştı. 4 Ekim'de oy birliği ile Genel Konsey'e kabul edildi. İşçi sınıfı hareketi içinde sahip olduğu prestij ve Avrupa dillerinin çoğunu mükemmelen bilmesi gözönüne alınarak Belçika Haberleşme Sekreteri

ve daha sonra da İspanya ve İtalya Haberleşme Sekreteri yapıldı. Böylelikle tarihin kritik ve yoğun bir döneminde Marks, en iyi ve en güvenilir arkadaşını enternasyonal proleter örgütünün başında, kendi yanında bulmuş oldu.

Marks'ın Fransız Cumhuriyeti'nin tanınması kampanyasındaki müttefikleri arasında, sınıf mücadelesini inkâr eden ve toplumsal ilerlemenin öncelikle insan bilgisinin adım adım ilerlemesinde yattığını kabul eden Auguste Comte'un görüşlerini savunan İngiliz burjuva radikalleri vardı. Marks, İngiliz Comtistlerinin siyasî hayallerinin de altedilmesi gerektiğini düşünüyor ve buna önem veriyordu, zira bunlar Fransız Hükümetini cidden bir «Millî Savunma Hükümeti» olarak kabul ediyorlar veFransız burjuvazisini de gerçekten vatansever sanıyorlardı. Marks bir tarih profesörü ve Pozitivistlerin önde gelenlerinden birisi olan Edward Spencer Beesy'ye şunları yazdı: «Fransa'dan aldığım bütün bilgilere dayanarak size şunları söylemem gerekiyor: orta sınıf bir bütün olarak, sosyalist eğilimli bir cumhuriyetin zaferindense, Prusya'nın istilâsını tercih etmektedir.»[10]

Londralı pozitivistler ve onlarla yakın işbirliği içinde olan Londralı reformist sendika önderleri İngiltere'ye gelmesi beklenen Fransız Dış İşleri Bakanı Jules Favre'a büyük bir karşılama töreni yapmaya hazırlanıyorlardı. Bu çok daha yakışıksız bir şeydi, çünkü Fransız halkı artık hükümet üyelerinin oynamakta oldukları haince rolü çok iyi kavrıyordu. Bundan dolayı 17 Ocak 1871'de Marks, Genel Konsey'de Favre'ı özellikle de onun 1848 - 1849 ihtilâlindeki uygunsuz davranışını ortaya koyan bir konuşma yaptı.

Savaşın «Millî Zaaf Hükümeti» tarafından haince yönetilmesinin ve burjuvazinin teslimiyetçi tutumunun ortaya konmasında, Londra *Pall Mall Gazette*'de çıkan Engels'in *Savaş Üzerine Notlar* başlıklı makalelerinin büyük katkısı oldu. Bu makalelerin salt askerî oluşları Engels'i savaşın çeşitli aşamalarında Enternasyonal'in tutumunun sistematik bir değerlendirilmesini yapmaktan alakoymadı.

18 MART İHTİLÂLİ

18 Mart 1871'deki proleter ihtilâli Paris Komün'ünün ilânına yol açtı. Bu ihtilâl Enternasyonal'in büyük ölçüde geliştirdiği, 1860'ların Fransız işçi hareketinin ve enternasyonal işçi hareketinin gelişmesinden kaynak-

(10) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 251.

lanıyordu. Lenin, Komün içinde baş rolü «Aralarında İkinci İmparatorluğun son yıllarında aktif sosyalist propagandanın yürütüldüğü ve hattâ pek çoğu Enternasyonal'in üyeleri olan»[11] Paris işçilerinin oynadığını söylüyordu. Engels'in, Komünün «Enternasyonal onu yaratmak için parmağını bile oynatmamış olduğu halde, entellektüel bakımdan Enternasyonal'in çocuğu olduğundan şüphe edilmemesi»[12] gerektiği yolundaki sözlerinin bu kapsam içinde ele alınması gerekir. Daha başlangıcından itibaren çeşitli ülkelerin işçileri Komün davasını Enternasyonal'in davası olarak benimsediler ve savunulmasını üstlerine aldılar.

18 Mart olayları başlarken Fransa'daki durum her Genel Konsey toplantısında tartışılmıştı. 14 Mart'ta Marks, Bakuninist Paul Robin'in Enternasyonal konferansının hemen toplanması —1870 yılında Mainz'de toplanması gereken Enternasyonal Kongresi tabiî olarak savaştan ötürü toplanamamıştı— yolundaki teklifine itiraz etti ve «Paris'in çok dengesiz bir durumda»[13] olduğunu ileri sürdü.

Marks, Paris işçilerinin elverişsiz şartlarda zamansız bir eyleme girişmelerinden korkuyordu. Ancak proleter ihtilâli patlak verdiği zaman bunun için elinden gelen tüm desteği bir proleter ihtilâlcisinin bütün ateşi ile birlikte onlara verdi.

18 Mart ihtilâlinin haberleri Londra'ya, Paris'te sertleşmekte olan durum yüzünden burjuvazinin Enternasyonal hakkında çıkarttığı söylentiler ve iftiralara karşı Konsey'in yürüttüğü mücadelenin en yüksek noktaya vardığı bir zamanda ulaştı. Genel Konsey 21 Mart'taki olağan toplantısında Paris olaylarını gözden geçirdi ve Marks'ın teklifi üzerine işçi toplantılarına Paris'teki ihtilâlin özünü anlatmaları ve onlardan «Paris işçileriyle dayanışma»[14] göstermelerini istemek için delegeler yollanmasına karar verildi. Marks ve Engels durumun bütün karmaşıklığının farkında olmakla birlikte biraz da olsa başarı şansı bulunduğuna inanıyorlardı: asıl büyük tehlike Versailles'ın karşı-ihtilâlcileri ile Prusyalı istilâcılar arasında varılması mümkün olan bir anlaşmaydı.

Mart'ın sonuna gelininceye kadar Marks, ihtilâlci hareketin ülke çapında yayılabileceğine inanıyordu. Ayaklananlar Paris'teki karşı-ihtilâli kararlı bir şekilde ezerek ve gerici Millî Meclis'in ve Triers hükümetinin sıkışıp kaldığı Versailles'ın üzerine yürüyerek zaferlerini perçinleyebilirler ve eyâletlerdeki ihtilâlci unsurlardan destek sağlayabilirlerdi.

(11) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 17, S. 140.
(12) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 288.
(13) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870 - 1871**, S. 151.
(14) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870 - 1871**, S. 162.

Bu sırada Parislilerin savunucu taktikleri başkentin tecrit edilmesi eğilimini gösteriyordu. Marks, Millî Muhafızlar Merkez Komitesi'nin yaptığı yanlışın felâketli sonucunu görmekte gecikmedi. 26 Mart'ta Komün seçilinceye kadar iktidar Merkez Komite'nin elindeydi. Marks, 6 Nisan'da Liebcknet'h'e şunları yazdı: «Önce Merkez Komite ve sonra da Komün şu haylaz canavar* Thiers'e —sanki Thiers bunu Paris'i zorla silâhtan arındırarak başlatmamış, sanki Prusya ile savaş ve barış meselesini halletmek üzere seçilmiş olan Millî Meclis Cumhuriyete karşı savaş ilân etmemiş gibi— bir iç savaşı başlatmayı istemeyerek gösterdikleri aptallıklar, birinci olarak düşman güçlere toplanması için zaman kazandırdılar. İkinci olarak da iktidarı gaspetmiş gibi görünmemek için (Versailles'ın üzerine yürüyecek yerde- bir sürü değerli zamanı Komün seçimiyle harcadılar, bir yığın zamanı da Komün örgütlenmesi vb. ile kaybettiler.»[15]

Nisan başlarında güçler dengesini gerçekçi bir şekilde göz önüne alan Marks, ihtilâlin başarı şansının gittikçe azalmakta olduğunu gördü ama bir ihtilâlci bilim adamının o ta derinlere kadar nüfuz eden bakışı ile Paris işçilerinin yaptıkları işin tarihî büyüklüğünü de o zaman keşfetti. Paris olaylarında çağdaş toplumun yeni ve eski güçleri arasında proletaryanın benzeri görülmemiş kahramanlığını yaratan devasa bir çatışmanın yer aldığını ortaya çıkardı. Marks'ın Fransa'daki olayların gerçek tabiatını nasıl kavramış olduğu Kugelmann'a yazdığı mektuplarından açıkça görülmektedir.

12 Nisan tarihini taşıyan ilk Mektup, Paris ihtilâli hakkında bilgi isteyen Kugelmann'a verilen bir karşılık şeklindeydi. 5 Nisan'da Kugelmann Marks'a şunları yazmıştı: «Kafaları karışık Fransızların üretim biçiminde bir ihtilâl yaratmaları beklenemez, hem genel olarak bu bir milletin kendi başına başarabileceği bir şey de değildir.»[16] Marks'ın mektubu Komün'e alelade yaklaşımlarla bakanların ve Komün'ün eylemlerinde hesapsızlıklardan ve yanlışlıklardan başka bir şey görmeyenlerin hepsine karşı bir saldırıydı. O sıralar Marks, Komün'ün aldığı ilk tedbirleri: sürekli ordunun ve siyasî polisin tasfiyesini, kilisenin devletten ayrılmasını, tutarlı demokratik oy kullanma hakkının getirilmesini, memurların seçimle gelmeleri ve kendilerinden hesap sorulabilmesini, memur maaşlarının işçi ücretleriyle eşitleştirilmesini, vb. şeyleri yete-

(*) **Abortion,** düşük çocuk anlamına geliyor, biz bunun en yaygın kullanılışını —fırlama— kullandık. [ç.]

(15) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 262.

(16) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

rince biliyordu. Marks, Komün'ün eyleminin öneminin, onun Avrupa'nın hangi ülkesinde olursa olsun sosyalist ihtilâlin zaferinin asıl şartı olan askerî-bürokratik burjuva devlet makinasının yıkılması için yapılmış olan ilk girişim olması vakıasında yattığını söylüyodu. Komünarların kahramanlık ve fedakârlıklarına karşı derin bir hayranlık duyuyordu: «Bu Parislilerdeki ne esneklik, ne girişkenlik, nasıl bir fedakârlık yeteneğiydi!.. Ne olursa olsun, Paris'teki bugünkü ayaklanma —eski toplumu kurtları, domuzları ve rezil köpekleri tarafından ezilse bile— Partimizin Paris'teki Haziran isyanından bu yana yaptığı en muhteşem eylemidir.»[17] Lenin bu mektubun kahraman Paris işçileri için «en yüce övgü sözleri»[18]ni içerdiğini söylüyordu.

Marks beş gün sonra Kugelmann'ın şüphelerine karşı verdiği cevabın bir devamı niteliğinde olan ikinci bir mektup gönderdi. Şöyle yazıyordu: «Eğer mücadele yalnızca hatadan arınmış elverişli şartlarda yürütülecek olsaydı dünya tarihinin yapılması gerçekten çok kolay olurdu.»[19] Marks, Fransa'daki Prusya işgalinin Paris işçileri için aleyhteki tayin edici etken olduğunu ve karşı-ihtilâci hükümetin bunu işçilerin karşısına ya bir ihtilâle kalkışmak ya da döğüşmeden teslim olmak gibi bir tercihi çıkartmak için alçakça kullanmış olduğunu vurguluyordu. İkinci durumda işçilerin uğrayacakları manevî çöküntü bir ayaklanmanın yenilmesinden daha kötü bir talihsizlik olurdu. Marks şunları da ekliyordu: «Paris'teki mücadeleyle birlikte işçi sınıfının kapitalist sınıfa ve onun devletine karşı mücadelesi yeni bir evreye girmiştir. Bunun şimdiki sonucu ne olursa olsun dünya çapında önem taşıyan yeni bir hareket noktası kazanılmıştır.»[20]

Böylelikle daha Nisan ortalarında Marks, Paris Komün'ünün bir proleter diktatörlüğünün kurulması yolundaki ilk girişim ve işçi sınıfının yüce kurtuluş mücadelesi tarihinde yeni bir sayfa açan, çığır açıcı bir öneme sahip bulunan bir olay olarak kabul ediyordu.

KOMÜNARLAR İLE TEMAS

Marks, Komün'ün önderleriyle temas kurmak ve onların doğru siyasetlerini ortaya koymalarına yardımcı olmak için hiç bir fırsatı kaçırmadı. Genel Konsey'in kararıyla Auguste Serralier Paris'e gönderil-

(17) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 263.
(18) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 12, S. 109.
(19) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 264.
(20) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 264.

mişti ve yolladığı mektuplar Marks'a değerli bilgiler sağlıyordu. Ancak çok geçmeden Versailles ve Prusya polisi Paris çevresinde kuşatma kurdu ve mektupların şehirden gizlice kaçırılıp banliyölerden postalanması gerekti. Daha emin bir yol da, bunların Londra'ya giden biriyle postalanmasıydı. O zaman da mektuplar, yerine oldukça gecikerek varıyordu. Nisan başlarında Bordeaux'tan Paris'e gelen Lafargue tarafından Genel Konsey'e bazı mektuplar getirilmişti. Mektuplar Londra'ya 20 Nisan'dan sonra vardı. Mayıs başlarında Marks, Rus Narodnik'i Piotr Lavrov aracılığıyla bir deste mektup daha aldı. Genel Konsey, Jung ile haberleşen Yelizaveta Dmitriyevna aracılığı ile de Komünarlarla temas kuruyordu.

Gizlilik gerektiğinden ötürü Marks, Komün'e öğütlerini ya sözlü olarak ya da güvenebildiği adamlar aracılığıyla aktarıyordu. Serraillier'den başka, kendileri aracılığıyla Komün'ü Parisli karşı-ihtilâlcilere karşı daha kararlı bir eyleme girişmeye zorladığı ve ısrarla Versailles'a saldırılmasını öğütlediği Frankel ve Varlin ile de temas kurdu. Bismarck ve Versailles'daki adamlar arasında bir anlaşma yapılacağından korkan Marks, Komünarlara, Montmartre'ın, yayılmış Prusya birliklerine bakan Kuzey tarafını güçlendirmelerini öğütledi. Daha sonra acı acı şunları yazmıştı: «Bunu yapacak zamanları vardı henüz; önceden söyledim onlara, eğer böyle yapmazlarsa kapana kısılacaklarını.»[21] Marks, Komün'deki gerçek proleter unsurları küçük burjuva önderlerinin fesatlarına karşı uyardı. 13 Mayıs 1871'de Frankel ve Varlin'e şunları yazdı: «Komün saçmalıklar ve kişisel kavgalarla çok vakit kaybediyor gibi geliyor bana. Oysa insan pekalâ işçilerin dışında başka etkilerin de bulunduğunu görebilir.»[22]

Emek Komisyonunun bir üyesi olan Frankel, Marks'a bugün hâlâ elde bulunan mektuplarından birinde «toplumsal ilişkilerin radikal bir şekilde değiştirilmesinin»[23] en iyi şekilde nasıl yerine getirilebileceği konusunda danışıyordu. Marks, Komün'ün ilk olarak Paris'i felâkete götüren tecridi kırmak için eyâletlerden destek sağlamasını öğütledi. Bu, gerçekte Komünarların karşısına sosyalist ihtilâlde proletaryanın müttefikleri meselesinin konulması demekti. Daha başından itibaren Marks, Fransız köylülerini proleter ihtilâlinin yanına çekmenin gerekliliği üzerinde ısrarla durmuştu. Bunun yerine getirilmesi için küçük köylünün anti-sosyalist önyargılarının giderilmesi ve gerçek çıkarlarının

(21) Mraks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 267.
(22) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 265.
(23) **Paris Komünü Boyunca Birinci Enternasyonal**, Rusça Baskı, Moskova, 1942, S. 175.

yalnız ve ancak proletaryanın zaferiyle korunabileceği duygusunun kazandırılması gerekiyordu.

Marks, şehir küçük burjuvazisinin çıkarlarının korunulması için Komün tarafından alınan tedbirleri: kira borçlarının kaldırılması, ticarî kredilerinin ödenmesinin ertelenmesini ve bunlardan alınan faizin kaldırılmasını onaylıyordu. «Kira ve ticaret kredileri hakkındaki kararnameler ustaca iki darbeydi.»[24]

Mayıs başlarında Marks, Komün'ün askerî durumunun gittikçe tehlikeye düştüğünü hissetti.

İhtilâlci Paris'in düşmesinden on gün kadar evvel Marks, Komünnarlara Bismarck ve Favre arasında Komün'e karşı imzalanan gizli bir anlaşmayı ayrıntılarıyla haber verdi ve düşmanlarının kesin darbelerini 26 Mayıs dolaylarında indirmelerini beklemeleri konusunda onları uyardı. Şunları yazıyordu: «Paris'in dışında İngiltere'de ya da bir başka yerde ne yapacaksanız mutlaka bir an önce yapmanız gerekiyor»[25] Komünün yenileceğini tahmin eden Marks, Fransız bankasının fonlarını ele geçirerek ve Versailles'ın önderlerini küçük düşürücü gizli belgelere elkoyarak Komün'ün Thiers üzerinde etki yapabileceğini ve onu bazı uzlaşmalara zorlayabileceğini umuyordu.

KOMÜN İLE DAYANIŞMA HAREKETİ

Thiers hükümeti Komün'ü Fransız eyâletlerinden ve enternasyonal proleteryadan tecrit etmek için elinden geleni yapıyordu. Marks, bu siyaseti şöyle tanımlıyordu: «Eyâletleri yerlerinde tutmak, Paris'e doğru genel yürüyüşlerinin önüne geçmek için *yalanlardan örülü bir duvar kurmak*».[26] Bütün ülkelerdeki resmî ya da Sağ-kanat basın Komün hakkında en canavarca uydurmaları yaymak için Versailles karşı-ihtilâlcileri ile yarışa girdiler. 6 Nisan'da Marks, Liebckneth'e şunları yazdı: «Gazetelerde Paris'te olanlara ilişkin olarak gördüklerinin bir tek kelimesine bile inanmamalısın. Hepsi yalan ve iftira. Burjuva gazetelerinin sürüngen satılık kalemşörleri kendi rezilliklerini hiç bir zaman bu kadar iyi göstermemişlerdi.»[27] Bu şartlar altında Fransız halkına ve öteki ülkeler halklarına Paris ihtilâli hakkındaki gerçeğin anlatılmasının ve

(24) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870 - 1871,** S. 181.
(25) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 265.
(26) **Marks-Engels, Arşivler,** C. III (VIII) Moskova, 1934, S. 294.
(27) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 262.

Komün hakkındaki burjuva iftiralarının teşhir edilmesinin çok büyük önemi vardı. Bu amaçla Genel Konsey Enternasyonal'in altı yıldan bu yana inşa ettiği bütün örgütler ağını, yerel şubelerle bütün temas sistemlerini, bütün gazetelerini ve bütün önderlerini harekete geçirdi. Marks, Frankel'e şunları bildirdi: «Bu muhteşem Paris ihtilâlinin gerçek karakteri çeşitli sekreterliklerce kıtadaki ve Birleşik Devletler'deki şubelere gönderilen mektuplarda anlatıldı.»[28]

Marks, birçok ülkede Komün'ü destekleyen geniş bir kampanya açtırmayı başardı. Kampanya Almanya'da Marks'ın Alman proletaryasının temsilcileri üzerindeki etkisini gösteren özel boyutlara ulaştı. Bebel'in 25 Mayıs'ta Reichtag'da yaptığı konuşma, enternasyonal dayanışmanın dikkate değer bir ifadesiydi. Junkerlerin ve burjuvazinin bu kalesinde Bebel —sağcı milletvekillerinin miyavlamaları ve hırlamaları arasında— cesaretle Avrupa proletaryasının Komün'ü kendi davası olarak gördüğünü ve Komün'ü tam zafere ulaştıracağını haykırdı.

İngiltere'de destekleme gösterilerinin düzenlenmesi oldukça büyük güçlüklerle karşılaşıyordu. Buradaki her destekleme girişimi demokratik cumhuriyetçi hareketin Sağ-kanadı ve bu hareketi üstü kapalı olarak destekleyen Sağ-kanat sendikaları tarafından boşa çıkartılıyordu. Aynı zamanda kendilerinin durmaksızın Enternasyonal'in temsilcisi olduklarını iddia eden sahte-ihtilâlci küçük burjuva göçmenlerinin yaygaraları da kampanyaya zarar veriyordu. Genel Konsey burjuva basınının Paris'teki ihtilâlin Londra'daki Enternasyonal tarafından «idare» edildiğini ısrarla ileri sürmesi karşısında büyük bir ihtiyat göstermek zorundaydı.

Bütün bu engeller karşısında ilerici işçiler ve işçi sınıfının onurlu destekleyicileri olan Sol-kanat cumhuriyetçilerinin yakınlıklarından yardım gören Marks, İngiliz işçilerini ve ilerici çevreleri dayanışma kampanyasına katmaya çalıştı. Kendi kişisel bağlantıları aracılığıyla burjuva basınında ve sendika gazetelerinde Komün hakkında objektif haberler ve komünü savunan makaleler yayınlatmayı bile başardı. İşçi toplantılarında ve cumhuriyetçi kulüplerin düzenledikleri oturumlarda konuşmalar yapıldı ve Komünarları destekleyen kararlar çıkarıldı.

Kaçınılmaz akibet yaklaşırken İngiliz işçi sınıfının Komün'e destek olması çok daha büyük bir önem kazanmıştı. Hasta olan Marks, Genel Konsey toplantılarının bazılarına katılamamıştı, ama 23 Mayıs'ta bu konudaki tartışmayı başlatan uzun bir konuşma yaptı. Komün'ün sonunun yakın olduğunu gizlemedi ama bunun proletarya için geçici bir

(28) Marks'tan Frankel'e, 26 Nisan 1871 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

yenilgi olacağının üzerinde ısrarla durdu. «Komün'ün ilkeleri ölümsüzdü ve yıkılamazdı, bu ilkeler emekçi sınıflar kurtuluncaya kadar tekrar ve tekrar kendilerini göstereceklerdi.»[29] Tartışma sırasında Konsey'in İngiliz üyelerinin bir gösteri düzenlemelerini ve Versailles'ın kanlı terör tasarısına karşı harekete geçmesini talep etmek üzere İngiliz hükümetine bir delege topluluğu gönderilmesini teklif etti.

Favre'ın 26 Mayıs'ta Komünarların Versailles hükümetine teslim edilmeleri gereken caniler olduklarını ilân eden genelgesinden sonra Komün göçmenleri için İngiltere'de iltica hakkı sağlanması çok büyük bir önem taşıyordu. Bundan dolayı çeşitli demokratik ve cumhuriyetçi örgütlerin temsilcilerinin katıldıkları bir toplantı, Enternasyonal Genel Konseyi'nin High Holborn'deki binalarında 31 Mayıs'ta gerçekleştirildi.

Gladstone, işçilerin içinde bulundukları ruh halini ve ülkenin demokratik geleneklerini dikkate almak zorunda kaldı ve Fransız hükümetinin Komünarların sınır dışı edilmeleri yolundaki talebine karşılık olarak her olayı tek tek ele alarak inceleyebilecek bir İngiliz mahkemesinin bulunduğunu söyledi. Bu, hiç kuşkusuz mültecilerin güvenlikleri için belirli bir garanti oluyordu.

Marks, kimileri aileleriyle birlikte Haziran'ın ilk günlerinden itibaren İngiltere'ye gelmeye başlayan mültecilere yapılacak desteği örgütlemek için olağanüstü bir azimle çalıştı. Gelenlere ev ve iş sağlamak ve yerleşmeleri için gereken masrafları karşılamak, giyecek ve ev eşyaları için gerekli parayı bulmak için yardım toplamak çok çaba gerektiriyordu. Marks, bunların hepsini kendi enternasyonalist görevi olarak gördü ve en ufak bir yardımdan bile kaçınmadı. Uzun bir zaman Genel Konsey, Komün mültecilerine yardım komitesiymiş gibi görev yaptı. Marks ailesinin fertleri de yardım toplanmasında aktif olarak rol aldılar.

Marks, Londra'ya gelen kadın ve erkekleri yüreklendirmek için çalıştı ve onlara iyi bakılıp bakılmadığı ile yakından ilgilendi. Paris'teki büyük ihtilâlci savaşlara katılmış olanlar Marks'ın evinde büyük bir konukseverlikle ağırlandılar. Polonyalı bir ihtilâlci ve Komün'ün büyük kahramanlarından birisi olan Walery Wröblevski,Marks'ın ve kendisinin o güç günlerinde gösterdikleri ilgiyi anarak Engels'e bir mektup yazmıştı sonradan. Şöyle diyordu: «Londra'da sürgünde olduğum sırada sizin ve Marks'ın evleriniz bana dostluk ve inceliğin azamisinin gösterildiği tek ve gerçekten kardeşlikle dolu bir sığınak oldu.»[30]

(29) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870 - 1871**, S. 200.
(30) J. W. Borejsza, **W kregu wielkich wygnancow (1848 - 1895) Warzsawa, 1963**, str. 278.

Fransa'da Versailles polisinden saklanan Komünarları kurtarmak için girişilen çok gizli hareket özel bir ihtiyatı gerektiriyordu ve büyük risklere mal oluyordu. Marks çok kereler onlara yurt dışına çıkmaları için yardım eden İngiliz ve Alman pasaportları veriyordu.

Marks, Paris Komünü karşısındaki en önemli görevin Komün'e karşı duyulan kendiliğinden sempatiyi proleter kitlesinin Komün davasını yürütmek ve sonuna kadar ulaştırmak için bilinçli bir isteğe dönüştürecek olan bir teorik incelemenin yapılması olduğuna inanıyordu. Komün hakkındaki gerçekleri, burjuva basınındaki satılık kalemşörlerin yaydıkları iftiraların teşhir edilmesi ve sekterler tarafından çarpıtılan görüntünün düzeltilmesi için bir araya getirmeye uğraştı. Bunlara ek olarak Versailles cellâtlarının ,Thiers ve Favre karşı-ihtilâlci çetesinin teşhir edilmesi görevi de vardı. Bu da çok önemliydi, zira katliamdan kurtulanların geleceğini belirleyecekti. Bütün bunların hepsi, hasta olan Marks'ı, özellikle Konsey 18 Nisan 1871'de böyle bir tebliğ yazılmasına karar verip, Marks'tan bunu yerine getirmesini istedikten sonra Komün üzerine bir Genel Konsey Tebliği yazmaya zorladı.

KOMÜN'ÜN FAALİYETİNİN TAHLİLİ. GENEL KONSEY TEBLİĞİNİN YAZILMASI

Marks, tebliği yazmaya otururken her belgesel malzemeyi, olaylarla ilgili olan herşeyi her zamanki dikkatiyle tek tek inceledi. Bu geniş ve çileli çalışmanın delilleri Marks'ın her yeni tarihî gelişmeyi daha belirdiği anda yakalamakta gösterdiği mahareti bütünüyle açığa çıkartan basından yapılmış alıntıları içeren bir defterde bulunmaktadır. Gazetelerin uydurdukları yalanların satır aralarından ve başlık oyunlarından Marks, gerçek olayı ya da kişiyi bulup çıkarır, ya da olayları başka türlü göstermeye çalışan kimi siyasî önderlerin beyanlarını bu olayların gelişimlerini, toplumsal ve siyasî köklerini bulup çıkarmak için eşelerdi. Marks'ın alıntıları, burjuva basınına yapılan atıfların yanısıra Paris'ten gelen Komün yayınlarından yapılan çok sayıda alıntıyı da içermektedir. Marks, Komün'ün almış olduğu siyasî tedbirleri adım adım kaydederek, Komün'ün özünün ilk işçi sınıfı hükümeti olması olduğunu açıklıyordu. Bunun ardından da Komünarlar ile Versailles'ın adamlarının arasındaki döğüşlerin haberleri geliyordu.

Marks, Nisan'ın ikinci yarısında bir yandan gerçeklerle ilgili belgeleri toplamaya çalışırken Tebliğin ilk taslağını yazmaya başladı. Mayıs

başlarında kesin metni yazmaya başlamazdan önce de ikinci taslak üzerinde çalışmaya başladı.

Bu ilk iki metin birçok önemli noktayı daha ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır. Bundan Marks'ın bu konuları kendisi için açıklığa kavuşturmaya çalıştığı sonucu çıkartılabilir. Bu, onun Komün'ün ortaya çıkmasına yol açan tarihî durumu değerlendirmesi için de, ilk proleter hükümetin aldığı sosyo-ekonomik tedbirlerin ve bu hükümetin orta sınıflar karşısındaki siyasetinin tahlili için de, Komün'ün hatalarının eleştirisi ve proleter diktatörlüğünün görevleri ve şekilleri üzerine yaptığı teorik genellemeler için de geçerlidir.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi öğretisinin temellerini formüle ederken Marks sınıf mücadelesinin bu aşamadaki tabiatı üzerine ve proletaryanın ekonomik siyaseti üzerine hayli derin fikirler ileri sürüyordu. İşçilerin iktidara ulaşmaları sınıf mücadelesini ortadan kaldırmaz, «sınıf mücadelesinin farklı evrelerinden en aklî ve en insanî bir şekilde geçilebileceği aklî ortamı sağlar.»[31] Marks, sınıfsız toplumu inşa etme döneminde görevi ekonomik örgütlenmenin bütününü yeni ilkeler üzerinde inşa etmek; rasgele, anarşik ekonomik gelişmeyi ortadan kaldırmak ve «toplumsal üretim şekillerinin millî ve enteransyonal eşgüdümünü» sağlamak olan proletarya devletinin ekonomik faaliyetlerinin artan önemini vurguluyordu.[32]

Mayıs'ın ikinci yarısında Marks, *Fransa'da İç Savaş* başlığını taşıyan Tebliğinin kesin metni üzerinde çalışıyordu. 23 Mayıs'ta Tebliğin bazı noktalarını Genel Konsey'e sundu, 30 Mayıs'ta da tam metni okudu ve Konsey metni oybirliği ile kabul etti.

FRANSA'DA İÇ SAVAŞ

Genel Konsey'in Marks tarafından yazılan Fransa'da İç Savaş Üzerine Tebliği, Marksizmin temel program belgelerinden biri, Paris Komün'ünün proletarya diktatörlüğü yolunda, gelecekteki sosyalist devletin prototipini kurma doğrultusunda yaptığı ilk girişim olarak taşıdığı çığır açan önemini dikkate değer bir açıklık ve bilimsel bir kesinlikle gösteren klasik bir eserdir. Lenin, Marks'ın Komün'ü değerlendiriş biçimini «derin, kesin, parlak ve *etkin*»[33] bir değerlendirme biçimi oldu-

(31) Marks ve Engels, **Paris Komünü Üzerine**, Moskova 1971, S. 156.
(32) Marks ve Engels, **Paris Komünü Üzerine**, S. 157.
(33) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 21, S. 49.

nu yazıyordu. Eser azimli bir ihtilâlci üslupla yazılmıştır. Proletaryanın ideolojik bakımdan artık yetkinleşip olgunlaşması ve Enternasyonal'in kuruluşundan bu yana geçirdiği derin değişiklikler Marks'ın bilimsel komünizm fikirlerini ortaya koyarken Enternasyonal'in ilk dönemlerinde benimsemeye kendisini mecbur hissettiği ılımlı sergileme biçimini bir yana bırakmasını mümkün kılıyordu. Artık yeniden *Komünist Parti Manifestosu*ndaki üslubu kullanabilirdi ve öyle de yaptı.

Komün'ün yüce tarihî eyleminin burjuva devletinin bürokratik cihazını, eski orduyu, eski polisi, eski idarî ve hukukî kurumları parçalaması olduğunu vurguladı. Kugelmann'a yazdığı bir mektupta Komün'n, proletaryanın kurtuluşunun en önemli şartının burjuvazinin devlet makinasının parçalanması olduğu hakkındaki *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'inde varılan yargının pratik ve gözle görülür bir kanıtını sağladığını söyledi. Marks ihtilâlci teorinin Paris Komün'ünün bütün tecrübesinden çıkartılan bu temel öğretisine büyük bir önem veriyordu. *Fransa'da İç Savaş*'ta olduğu gibi, bundan az sonra Engels'le birlikte yazdığı *Komünist Parti Manifestosu*'nun Almanca 1872 baskısına önsözde bunu açıkça formüle etti.

Fransa'da İç Savaş burjuva devletini sosyalist amaçlarla kullanmanın mümkün olduğu hakkındaki reformist hayalleri bir yana attı ve burjuva devletinin şekli ne olursa olsun —ister monarşi, ister Bonapartist rejim, ister parlamenter cumhuriyet olsun— sömürücü olduğunu gösterdi.

İşçi sınıfının burjuva devletine karşı tavrını ele alan Marks, gene herhangi bir önermenin mutlak olarak ileri sürülmesinin karşısına çıkarak her zamanki diyalektik ve somut tarihî yaklaşımı gösteriyordu. Burjuva parlamentarizmini eleştirir ve burjuva demokrasisinin sınırlarını vurgularken hiç bir şekilde demokratik özgürlükleri ve parlamentodan işçi sınıfının ve öteki emekçi sınıfların çıkarları için yararlanılmasını reddetmeye kalkışmadı. Burjuva devletinin yıkılması hiç bir şekilde, herkes için oy hakkı gibi, gerçekten halkçı bir ruhla yeniden şekillendirilebilecek geleneksel demokratik kurumların muhafaza edilmesi imkanını ortadan kaldırmaz. Marks şunları yazıyordu: «Eski hükümet iktidarının tamamen baskıcı organlarının ortadan kaldırılması gerekmekle birlikte onun meşru fonksiyonlarının da toplumun üzerinde zirveyi gasbetmiş bir otoriteden çekilip alınarak toplumun sorumlu unsurlarına verilmesi gerekir.»[34]

Başka bir karakteristik üzellik de şudur: Marks eski devlet maki-

(34) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2. S. 221.

nasının zorla parçalanması düşüncesini, esas olarak kıta Avrupa'sı tarihinden aldığı gerçeklerle, o sıra hüküm süren tarihî şartlar altında, hepsi için geçerli olmamakla birlikte pek çok ülke için geçerli olabileceğini düşünerek desteklemişti. 12 Nisan 1871 tarihli Kugelmann'a yazdığı bir mektupta aklındaki şeyin Kıta Avrupa'sındaki ihtilâller olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Aynı zamanda İngiltere gibi dallanıp budaklanmış bir askerî bürokratik mekanizmanın henüz şekillenmediği ülkelerde Marks, işçi sınıfının bir silâhlı ayaklanma olmaksızın barışçı yollardan iktidarı ele geçirip devleti ihtilâlci çizgi üzerinde dönüştürebileceğine inanıyordu.

Marks'ın ihtilâlci bir bilim adamı olarak eriştiği en büyük başarılardan birisi de Komün'de belirmekte olan bir proleter devletinin, burjuvazinin yıkılan devlet makinasının yerini alacak olan proleter iktidarının bir şeklinin özelliklerini bulup çıkartmış olmasıdır. Marks, Komün'ün «emeğin ekonomik kurtuluşunun içinde gerçekleşeceği en sonunda keşfedilmiş olan siyasî şekil»[35] olduğunu söylüyordu. Marks bu genel yargı ile yetinmeyerek Paris Komünü cinsinden bir devletin karakteristik özelliklerini göstermeye devam etti. Proleter ihtilâlinin eski burjuva devletin yıkılmasıyla yeni bir devletin inşa edilmesini birleştirmesi gerçeğinin onun yaratıcı karakterine tanıklık ettiğini vurguladı. Komün bu bakımdan Bakuninistlerin sosyalist ihtilâli devletin bütün şekillerinin toptan yıkılması ve tasfiyesiyle eşdeğerli tutan fikirlerinin gülünçlüğünü de açığa çıkardı. Komün proleter diktatörlüğünün anarşistçe inkâr edilmesinin pratik bakımdan çürütülmesiydi.

Marks, Komün'ün emekçi halkın çıkarlarını gerçekten savunan ve yaptığı herşeyde sömürülen halk çoğunluğuna dayanan tarihteki ilk devlet olduğunu söyledi. Bu devletin proleter tabiatından onun tutarlı demokratik karakteri fışkırıyordu: bütün iktidar organlarındaki kişilerin ve bütün memurların seçilebilirliği, ve kendilerinden hesap sorulabilirliği, silâhlı kuvvetlerin (Millî Muhafızlar) kuruluşunu ve örgütlenmesini belirleyen gerçekten demokratik ilkeler, yeni idarî ve hukukî sistem ve kamu güvenliği sistemi. Yeni devlet her yerde bürokrasi ruhunu ortadan kaldırmaya ve memurları halkın üzerine çıkaran ayrıcalıkları yok etmeye çalıştı.

Marks aynı zamanda yeni proleter iktidarının burjuvazi karşısındaki sınıf mücadelesinde proletaryanın silâhı olarak hizmet edebilmek ve «köle sahiplerinin ayaklanmaları»nı bastırabilmek için yeterince merkezîleşmiş ve sağlamlaşmış olması gerektiğini söylüyordu. Komünar-

(35) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, S. 223.

ların tecrübesizliklerinden ötürü yaptıkları hataların biri bu silâhı Versailles'ın karşı-ihtilâlcileri karşısında yeteri kadar istekli bir şekilde kullanmamış olmalarıydı. Bununla birlikte burjuva devletinin merkezîleşme için kullandığı bürokratik polis metodlarının aksine Paris Komünü cinsinden bir proleter devleti kendi merkezleşmesini gerçekten demokratik bir biçimde yerine getiriyordu.

Muzaffer proletaryanın yeterince merkezîleşmiş bir iktidara sahip olmasının gerekliliği için bir başka neden de toplumsal ilişkileri dönüştürmesi için yapması gereken büyük işlerdi. Yalnızca 72 gün yaşamış olan Komün bu görevine gereken ölçüde başlayabilmek için ne zaman ne de fırsat bulabildi. Ama onun getirmeyi başarabildiği toplumsal tedbirlere (Paris'ten kaçan kapitalistlere ait fabrika ve atölyelerin işçi derneklerine aktarılması) Marks, proleter devletin üretim araçlarını, toprağı ve sermayeyi «özgür ve ortak iş araçlarına» dönüştürmek amacıyla izlemesi gereken siyasetin üzerinde yürüyeceği çizgideki ilk adımlar olarak büyük bir değer veriyordu. Marks, ekonomik ve toplumsal değişiklikler getirmekte ihtiyatsızlık edilmesine karşılık olarak bunların bir hamlede gerçekleştirilemeyeceklerini ve ne komünün ne de bir başka prolter devletinin böylesine mucizeler yaratmasının beklenilemeyeceğini vurguladı. Bu, bütün bir geçiş dönemi boyunca sürecek olan bir görev, nispeten tasarlanmış bir süreç, içinde hem şartların hem de insanların kendilerinin değiştikleri bir süreçtir. Marks proleter devletine eğitimi «herkes için elde edilebilir»[36] bir şey haline getirmede oldukça önemli kültürel ve eğitici görevler düştüğüne inanıyordu, ancak bu şekildedir ki halk kitlesi dünya biliminin ve kültürünün başarılarıyla donatılabilirdi.

Marks, Komün tecrübesinden proletaryanın emekçi köylülerin ve şehir küçük burjuvazisinin —tabiî müttefiklerinin— çıkarlarının gerçek savunucusu, milletin çıkarlarının gerçek savaşçısı olduğunu açığa çıkarmak için yararlandı. Komün, proleter ihtilâlinin enternasyonal özünü açıkça gösterdi ve burjuva şovenizmine ve milliyetçiliğe karşı uzlaşmaz bir tutum takındı. İlk işçi devleti kendi davasını emekçi halkın enternasyonal kurtuluş hareketi ile özdeşleştirdi. Çeşitli milliyetlerden ihtilâlciler Komünarların saflarında savaştılar. Komün'ün faaliyetinin bütünü proleter ihtilâlinin demokratik ve sosyalist görevlerinin, millî ve Enternasyonal birliğinin inandırıcı bir göstergesiydi.

Komün'ün en önemli derslerinden birisi, onun olumlu değil de olumsuz tecrübesinden çıkarılabilir. Komün'ün yenilgisinin başlıca nedeni

(36) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, S. 220.

işçi iktidarının başında denenmiş, sınanmış bir önderinin, görevlerinin ne olduğunu tamamen bilen bir ihtilâlci proleter partisinin olmamasıydı. Engels'in daha sonra *Fransa'da İç Savaş* hakkındaki düşüncelerinde yazdığı gibi ne Komün'de büyük bir etkiye sahip olan Blanquistler ne Sol-kanat Proudhonistler —küçük brujuva neo-Jacobinlerden söz etmek gerekmez— bu rolü oynamaya muktedir değillerdi. İhtilâlci gelişmenin izlediği yolun ve kitlelerin sınıf güdülerinin ihtilâl davasına sadık Komünarları doğru hareket biçimini aramaya ve çoğu zaman da bulmaya yönelttiği bir gerçektir. Fakat bu, onların henüz yenemedikleri kendi küçük burjuva öğretileriyle değişebilen bir şeydi. Böylesine kendiliğinden karanlıkta el yordamı ile ilerleyen ve çoğu zaman kişilerin kendi inançlarına aykırı düşen bir önderlik tutarlı ihtilâlci siyasetler getiremez ve vahim hataların önüne geçemezdi. Bunun da ötesinde çeşitli akımlar arasındaki uyuşmazlık çoğu zaman Komün'ün kendi işini de engelliyordu. Proletaryanın birbirine sımsıkı bağlanmış, toplumsal gelişmenin kanunlarının bilgisiyle teçhizatlanmış bir öncüye ihtiyacı vardı. Marks'ın çok önceleri varmış olduğu ve şimdi Paris'teki proleter ihtilâlinin tam olarak kanıtladığı yargı buydu. İhtilâlci bir parti olmaksızın işçi sınıfı kazandığı iktidarı elinde tutamaz ve toplumsal dönüşümleri gerçekleştiremezdi. *Fransa'da İç Savaş*'ın bütün içeriği bu temel noktaya yönelikti.

Proleter yazarın coşkusuyla Komün'ü hiç bir zaman idealize etmeksizin ve onun hatalarının üzerini örtmeksizin Marks, Paris Komünarlarının büyük eserini tam olarak resmetti. Dört aylık bir kuşatmanın ardından savaşın yıkıntılarının bağrında yeni bir toplum kurmak için kahramanca bir başlangıç yapan Paris'in alelade işçilerinin gösterdiği gerçek insanlık karşısında derin bir hayranlık duydu. Onların görevlerini yerine getirişlerindeki alçakgönüllülüklerini, çalışkanlıklarını ve içten fedakârlıklarını büyük bir sevinçle karşıladı. Marks'ın ölümsüz eserinin başkahramanı «çalışan, düşünen, döğüşen, kanayan... tarihî atılımının verdiği coşkuyu dört bir yana saçan... Paris»tir. Bunun karşısındaysa Komünarların cellâtlarının, Versailles hükümetinin önderlerinin, insana benzeyen neleri varsa hepsini yitirmiş şu «düzenin avköpeklerinin»[37] kişiliklerin de temsil edilen burjuva dünyasının ikiyüzlülüğü, sınıf bencilliği ve zalim vahşeti vardı.

Enternasyonal'in ihtilâlci proleter kanadı *Fransa'da İç Savaş*'ı kendi program belgesi olarak kabul etti ve dağıtılması için elinden geleni yaptı. 1000 nüshalık ilk İngilizce baskısı 13 Haziran'da çıktı, bunun ar-

(37) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, SS. 229, 236.

kasından Haziran sonunda 2000 nüshalık bir başka baskı geldi. Ağustos'ta da üçüncü baskısı yapıldı. Hemen Almanca, Fransızca, Hollandaca, Danimarkaca, Flamanca, İspanyolca, İtalyanca, Rusça, Sırpça, Hırvatça ve öteki dillerde yayınlanmasına girişildi. Marks'ın başka hiç bir eseri böylesine kısa bir zamanda, böylesine geniş ölçüde dağıtılmamıştı. Bu, çok geçmeden istenilen sonuçları yarattı - bütün dünyada bunun üzerinde tartışılıyordu. İngiliz burjuva basını bunu bir susuş komplosu ile öldürmeyi başaramadı. Daha Haziran ortalarında burjuva gazeteleri Marks'ın eserinden düşmanca açıklamalarla bezenmiş alıntılar ya da Enternasyonal'e karşı kötü niyetli saldırılarda bulunmaya başladılar. *The Times*'ta iki makale çıktı ve Marks'ın arkadaşlarından birisi ona bu vesile ile şunları yazdı: «İngiliz cühleasının kudurmuşluğuna bakılacak olunursa dünya cühelalarının senin *Fransa'da İç Savaş*'ının karşısında kudurmuşluğun doruğunda olması gerekir.»[38]

Marks ve Engels burjuva basınındaki meydan okumaları kabul ettiler. Kısa bir zaman içinde yirmiden fazla mektup, çoğunluğu Genel Konsey adına olmak üzere çeşitli gazetelerin editörlerine beyanatlar ve tekzipler gönderdiler. İngiliz burjuva basınının editöre gönderilen bütün mektupları yayınlama geleneğini kullanabilecekilerini umuyorlardı. Ancak bu gelenekler, anlaşılan proletaryanın savunucuları için pek geçerli değildi. Beyanlardan yalnızca birkaçı *The Times*, *The Daily News* ve öteki gazetelerde yayınlandı. Geri kalanlar Enternasyonal'in çeşitli ülkelerdeki gazete ve dergilerinde çıktı, bu arada bazıları da yayınlanmadan kaldı ve ancak çok sonraları yayınlanabildi.

Komün'e ve Enternsyonal'e karşı girişilen iğrenç saldırı kampanyasının doruk noktasında, bir kural olarak Genel Konsey'in şu ya da bu belgesinin kendisi tarafından yazılmış olduğunun belirtilmesine izin vermeyen Marks, Enternasyonal'in Komün'ü savunmak için giriştiği eylemin kişisel sorumluluğunu üzerine aldı.*Daily News* editörüne 26 Haziran'da yazdığı mektupta Fransa'da İç Savaş Tebliğinin yazarının kendisi olduğunu ve Thiers, Favre ve yardakçıları hakkında ileri sürülen gerçeklerin doğruluklarının mahkeme karşısında tespit edilmesi için hazır olduğunu açıkladı.

Fransa'da İç Savaş'ta yer alan Enternasyonal'in ihtilâlci platformu hakkındaki açık ve kesin ifadeler, sallantılı unsurların özellikle reformistlerin Enternasyonal'den çekilmelerine yol açtı. Bu yüzden 1870 Haziranında, burjuva basınında Genel Konsey Tebliğine saldıran ve böy-

(38) **Paris Komünü Boyunca Birinci Enternasyonal,** Rusça Baskı, S. 259.

lelikle, Komün dönemi sırasında Versailles burjuvazisinin saflarına geçen Sağ-kanat Proudhonisti Tolain'in ihanetini tekrarlayan İngiliz Sağ-kanat sendikacıları Odger ve Luftcraft'la kesin olarak ayrılmak zorunda kaldı. Anarşist sekterlerle de gittikçe artan çelişkiler vardı.

Aynı zamanda Engels'in de koyduğu gibi Genel Konsey'in açıkça komünizmi savunduğu[39] resmî belgenin dağıtılması bütün gerçek proleter güçlerinin Enternasyonal'de birleşmelerine yardımcı oldu. Marksist görüşlerin ileri görüşlü proleterlerce benimsenmesi hızlandı. Enternasyonal'in ihtilâlci bayrağı altında proleter kitlelerinin bütünleşmesi önemli bir ilerleyiş gösterdi.

(39) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 668.

ENTERNASYONAL'İN İDEOLOJİK İLKELERİNİN SAFLIĞI İÇİN SAVAŞ

Enternasyonal olmasaydı Arab'ın hayatı pırlantasız bir pırlanta yüzüğe benzerdi.

Frederick Engels

LONDRA KONFERANSI HAZIRLIKLARI

Fransa'da İç Savaş'ın yayınlanması Paris Komün'ü derslerinin işçi sınıfına aktarılmasının ancak ilk adımıydı. Önlerinde —bu derslerle kanıtlanmış ve zenginleştirilmiş olan— sosyalist ihtilâl, proleter devleti ve her ülkede bir işçi sınıfı partisinin kurulmasının gerekliliği gibi önermelerin Enternasyonal'in program ilkeleri olarak resmen kabul edilmesi için verilecek zorlu bir kavga ve yapılacak bir sürü açıklayıcı çalışma vardı.

Bu arada Komünarlara karşı girişilen vahşi zorbalık Avrupa hükümetlerinin işçi sınıfı hareketini bastırmaya yönelik birleşik eylemi haline gelen dünya çapındaki bir gerici kampanyaya doğru gelişiyordu. Almanya, Avusturya-Macaristan, Belçika, Danimarka ve çarlık Rusyası hükümetleri Versailles hükümetinin polis harekâtına katıldılar. İngiltere ve İsviçre gibi «özgür» ülkelerde bile gerici güçler Komünarlara ve Enternasyonal üyelerine karşı zorbalığın başlatılmasını istediler.

Enternasyonal'e karşı girişilen iftira kampanyası görülmedik boyutlara ulaştı. 1872 Hague Kongresine yolladığı bir raporda Marks şunları yazıyordu: «Üzerine yayıldığı gerçekten enternasyonal olan alan ve egemen sınıf görüşlerinin bütün nüansları tarafından eksiksiz olarak bir arada yürütülmesi bakımından bu iftira savaşının tarihte bir eşi

daha görülmüş değildir.»[1] Bu kampanyanın ayırdedici özelliklerinden biri de onun gittikçe artan bir şekilde Marks'ın kişiliğini hedef almasıydı.

Fransa'da İç Savaş'ın yayınlanmasının ardından Marks, Enternasyonal'in önderi olarak çok daha fazla tanındı. Ünü işçiler ve ilerici çevreler arasında gittikçe artarken proleter hareketinin düşmanları azgın saldırılarını «*Enternasyonal*'in büyük başına» —burjuva basını onu öyle adlandırıyordu— karşı yoğunlaştırıyorlardı. Burjuva basını hareketi önderine iftira ederek küçük düşürmek için eski taktiğine başvurdu ve Marks hakkında her türlü yalanları yaymaya başladı. Marks, genel olarak kişisel saldırılara karşılık vermekten kaçınırdı ama Enternasyonal'e zarar verecek olduklarını gördüğü zaman iftiraları herkesin gözünün önünde ortaya seriyordu.

Durum, işçi sınıfı hareketi içine yeni bir proleter tabakasının akması ile daha da karışık bir hal almıştı. Enternasyonal'in o zaman geri olan bütün ülkelerde, İspanya, Portekiz, İtalya, Danimarka, Hollanda ve Lâtin Amerika'da şubeleri açılmış ve genişlemişti. Bunların üyelerinin çoğu çeşitli küçük burjuva akımlarının özellikle Bakunin'in anarşizminin etkisi altındaydılar. Aynı zamanda Komün'ün parlamasıyla uyarılan Reformistler de Enternasyonal'in ihtilâlci ilkelerine karşı saldırılarını yoğunlaştırıyorlardı.

Bütün bunlar proleter hareketinin ideolojik ve siyasî görevlerinin daha çok açıklığa kavuşturulmasını ve örgütsel ilkelerinin geliştirilmesini gerekli kılıyordu. Ancak yakın bir gelecekte bütün bu meseleleri ele alabilecek yetkili bir genel kongre toplanması olanaksızdı. Bunu gözönüne alan ve 1865'teki genel kongreye değinen Marks ve Engels 25 Temmuz 1871'de Genel Konsey ile birlik delegelerinin Londra'da özel bir konferansa çağrılmalarını önerdiler.

Kongrenin bütün hazırlıklarının yükü Komün sonrasında işçi sınıfı hareketinin ihtiyaçlarının ışığı altında Enternasyonal'in siyasî programını oluşturan karar taslaklarını hazırlamak ve Genel Konsey çoğunluğunu bu kararları desteklemek için birleştirmek zorunda olan Marks ve Engels'in üzerinde kalıyordu.

15 Ağustos'ta Marks, Genel Konsey'e konferansın «özel olarak örgütlenme ve siyaset meselelerine ayrılması»[2]nı teklif etti. Aynı toplantıda Konsey, Alt-Komiteye karar taslaklarını hazırlama talimatı verdi.

(1) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1871 - 1872,** S. 461.
(2) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870 - 1871,** S. 259.

Bu, Marks'ın işlerini daha da kolaylaştırdı, çünkü Komite'de destekçileri çoğunluktaydı. Marks ve Engels, Enternasyonal'in yerel örgütlerini konferansın toplanacağından haberdar ettiler, Marks, Rusya Haberleşme Sekreterliği yetkisine dayanarak Utin'e özel bir bildirim gönderdi ve onu Konferans'ın İsviçre Romans Federasyonunda Bakuninistlerle olan çatışmayı da ele alacağından haberdar etti.

Ağustos'un ikinci yarısı geldiğinde Marks artık o kadar yorulmuştuki istirahate çekilmek zorunda kaldı. Kendisine Brighton'da on beş gün izin verdi ama oradan bile Enternasyonal'in işleri hakkında her gün mektup yazıyordu.

Marks, Londra'ya Eylül başlarında döndü ve bütün enerjisini konferans hazırlıklarına verdi. 5 Eylül'de Genel Konsey'e konferansa bütün üyelerin, bütün meseleler üzerinde konuşmak için katılmasını teklif etti. Eğer herhangi bir ülkenin delegesi katılmak imkânını bulamazsa o ülkeyi Enternasyonal'deki sekreteri temsil edecekti. 9 ve 11 Eylül'de Marks'ın evinde toplanan Alt-Komite karar taslaklarının ilk incelemesini yaptı, bunlar 12 ve 16 Eylül'de Genel Konsey tarafından tartışıldı ve kabul edildi. Bunun sonucu olarak konferans için bir gündem oluşturuldu.

Delegeler Londra'ya Eylül ortalarında gelmeye başladılar, Marks ve Engels onları karşıladılar ve kalacak yer bulmaları için yardımcı oldular.

Marks'ın evi, uzun zamandanberi Londra'ya gelen proleter ihtilâlcilerinin, en iyi karşılamayı ve ailenin her ferdinden en iyi konukseverliği gördükleri bir buluşma yeri olmuştu. Anarşizme yakınlık duyan İspanyol delegesi Anselmo Lorenzo 30 yıl sonra Marks'ın Londra Konferansı öncesinde kendisine gösterdiği samimi evsahipliğini anımsıyordu. Şöyle yazmıştı: «Kısa bir süre sonra bir evin önünde durduk. Kapının önünde saygı değer pederşahi çehresiyle yaşlı bir adam belirdi.

«Ona doğru çekingen bir saygı ile ilerledik ve ben kendimi Enternasyonal'in İspanya Federasyonunun bir delegesi olarak tanıttım. Beni kucakladı ve alnımdan öptü ve sevgi dolu İspanyolca sözler söyleyerek evin içine soktu. Bu, Karl Marks'tı.

«Aile uykuya daha yeni yatmıştı, o bana büyük bir dostlukla serinletici bir içki getirdi. Daha sonra da çay içtik ve uzun bir zaman ihtilâlci propaganda ve örgütlenme üzerinde konuştuk. Marks, İspanya'da erişmiş olduğumuz başarılardan ötürü büyük bir hoşnutluk duyuyordu.» Daha sonra İspanyol edebiyatı üzerinde tartışmaya başladılar ve İspanyol, Marks'ın, Calderon, Lope de Vega ve Tirsa de Molina'nın eserleri

üzerine ileri sürdüğü görüşlerin bütünlüğü ve derinliği karşısında şaşkına döndü. Geç saatlere kadar konuştular ve Lorenzo gece yatısına kaldı. Sabah olduğu zaman Marks onu kendisine ayrılmış olan odaya götürüyordu.[3]

ENTERNASYONAL'İN TARİHİNDEKİ KİLOMETRE TAŞI

Enternasyonal'in Londra konferansı Tottenham Court Road'daki Zanaatkâr Kulübünde 17 Eylül 1871'de başladı. Marks Almanya'yı, Engels İtalya'yı temsil ediyorlardı.

Marks, açılış konuşmasında konferansın asıl görevini formüle etti. Görev «durumun gereklerine uygun yeni bir örgütlenmeyi başlatmak»[4]tı. Bundan dolayı konferans, çalışmalarını anarşist ve trade unionist ideologlara karşı savaşta en birinci mesele olan proleter partisi meselesi üzerinde toparladı. Tabiî olarak bu mesele hakkındaki ana karar, «İşçi Sınıfının Siyasî Eylemi», üzerinde ateşli bir tartışma başladı. Blanquist Eduard Villant tarafından 20 Eylül'de sunulan ilk taslak davalarının zafere ulaşması için işçilerin «güçlerini ekonomik olduğu kadar siyasî alanda da birleştirmeleri»[5]ni savunuyordu.

Bu belirsiz sözlere rağmen Vaillant'ın taslağı Lorenzo'nun Enternasyonal'in yerine siyasetten uzak bir enternasyonal sendikalar birliğinin kurulmasını öneren teklifini destekleyen anarşist delegelerin sert itirazlarına yol açtı. Buna benzer bir fikir de bir Fransız işçisi ve Komünün eski üyelerinden birisi olan Pierre Delahaye tarafından teklif edilmişti. Delahaye ademî merkeziyetçilik ve özerklik temeli üzerinde inşa edilmesini istediği gelecekteki toplumsal düzenin («Geleceğin Komünü») bir prototipi olarak ele alınması gereken bir enternasyonal sendikalar federasyonunu ileri sürüyordu. Delahaye Enternasyonal şubelerinin faaliyetlerini propaganda ile sınırlamalarını gerekli görüyordu. İki karar taslağı da özünde anarko-sendikalisttiler.

Vaillant'ın taslağını savunmak üzere söz alan ve onun üzerinde duran Marks, anarşistler tarafından önerilen örgütlenme cinsinin şimdi sendikalar şeklinde var olan örgütlenme şekline oldukça benzediğini gösterdi. Anarşist yaklaşımının aksine Marks işçi sınıfının, en yüksek şekli proletarya ihtilâli olan siyasî mücadeleyi yürütmesinin gereklili-

(3) **Marks ve Engels'ten Anılar**, SS. 289 - 290.
(4) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 17, S. 648.
(5) **La Premiere Internationale, Recueil de Documents, t. II**, S. 192.

ğine değinerek Komün tecrübesine dayanıyordu. Bu ihtilâlin başarılması, siyasî iktidarın kazanılması proletaryanın bir siyasî parti olarak örgütlenmesi olmaksızın mümkün değildi. Sendikalar proleter partisinin işçi sınıfının siyasî eğiticisi ve önderi olarak oynadığı rolü oynayamazdı.

Marks, sendikaların proleter örgütü içindeki büyük önemlerine işaret etti ama onların faaliyetlerinin bir bakıma dar ve sınırlı olduklarını da gösterdi. İngiliz işçi sınıfı içindeki aristokratik azınlığı temsil eden ve düşük ücretli işçilerin çıkarlarını göz ardı eden o dönemin İngiliz sendikacılarının özgül zaaflarını da ortaya koydu.

İşçi sınıfının siyasî mücadele içindeki ihtilâlci taktiklerine, mücadele şekillerine ve metotlarına değinen Marks şunları anlattı: «Hükümetlere şunları söylemeliyiz: sizin işçileri hedef alan bir silahlı güç olduğunuzu biliyoruz; mümkün olan her yerde size karşı barışçı bir şekilde hareket edeceğiz ama nerede gerekirse orada da size karşı silâh kullanacağız.»[6]

Engels de, Vaillant'ın teklifini desteklemek için konuştu, konuşması hem anarşistlerin siyasî eylemden uzak durma şiarlarına karşı hem de sendikacıların proletaryanın çıkarlarını burjuvazininkine uydurmak demek olan «işçi sınıfı siyaseti» anlayışlarına yönelikti. Engels şunları söyledi: «İşçi Partisi hiç bir zaman herhangi bir burjuva partisinin kuyruğu olmamalıdır; bağımsız olmalı ve kendi amacına ve kendi siyasetine sahip olmalıdır.»[7]

Delegeler Marks ve Engels'in mantıken hatasız olan ve ihtilâlci mücadelede kazanılmış pratik tecrübeler üzerine inşa edilen tartışmalarından çok etkilendiler. Çoğunluğu, nihaî metnin hazırlanması görevi Genel Konseye — aslında pratik olarak Konsey önderleri Marks ve Engels'e — verilmiş olan «İşçi Sınıfının Siyasî Eylemi» kararı lehinde oy kullandılar. İki adam ilk taslağı, konferansta taslak lehine söylenenlerin hepsini de göz önüne alarak yeniden gözden geçirdiler. Nihaî metin kısmen şöyleydi: «... Mülk sahibi sınıfların bu kollektif güçleri karşısında işçi sınıfı kendisini mülk sahibi sınıflar tarafından oluşturulmuş bütün eski partilerden ayırır ve bir parti içinde örgütlenmeksizin bir sınıf olarak bunlara karşı hareket edemez.»[8]

Öteki konferans kararları da Enternasyonal'e bir proleter partisi ruhu kazandırmak ve onun taktik ve örgütsel ilkelerini geliştirmek amacını güdüyordu: işçi sınıfı ile köylülük arasındaki ittifak, işçi sınıfının

(6) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 17, S. 652.
(7) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, S. 245.
(8) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870 - 1871**, S. 445.

enternasyonal bağlarının sendikal bağlar da dahil olmak üzere güçlendirilmesi, Enternasyonal içinde komplocu ve sekter grupların oluşmasının yasaklanması vb. Bunların pek çoğu Marks tarafından teklif edilmişti. Böylece konferans Marks ve başka delegeler tarafından yapılan bir teklif üzerine Genel Konseye kongre tarafından getirilen bütün tavsiyeleri göz önüne alarak ve geçerliliğini yitirmiş bütün maddeleri çıkartarak yeni bir tüzük hazırlanması yetkisini verdi. Marks ve Engels'in çabaları sayesinde 1871 yılı sonlarında Genel Tüzüğün İngilizce ve Fransızca bir baskısı, 1872 Şubat'ında da bir Almanca baskısı çıkarıldı. Bütün tavsiyelerin belgesel dökümü ek'te verilmişti. Yeni Tüzüğün, Enternasyonal'in bütün üyelerinin tüzüğün bir örneğini yanlarında bulundurmaları kararı — bu pek çok ülkede, aidat kayıtlarını da içeren bir üye kardı görevini görüyordu — Enternasyonal'in ideolojik birliğinin ve saflarındaki disiplinin sağlamlaşmasına yardım etti.

Genel Konsey'in İsviçre'deki destekleyicileri ve Bakuninistler arasındaki çatışma konferansın gündemindeki en önemli meselelerden biriydi. Marks, meseleyi araştırmakla görevlendirilmiş komisyonun bir üyesiydi. Komite akşamları Marks'ın evinde genellikle konferans toplantılarının ardından toplanıyordu. Marks, Bakuninistlerin faaliyetleri hakkındaki öteki delegelerden daha çok bilgi sahibiydi ve Enternasyonal'in İsviçreli üyelerinden — Utin, Perret ve Becker — 1870 Nisan'ındaki Chaux-de-Fonds kongresinde Romans Federasyonu içinde çıkan ayrılık hakkında birçok şey öğrenmişti. Bakuninistlerin yıkıcı çalışmalarının İsviçre sınırlarının çok ötesine taşmış olduğunu ve bunların İspanya ve İtalya'da fesat çıkarmakla uğraştıklarını biliyordu. Lopatin ve öteki Rus dostlarından Bakunin'in, Sergey Neçayev adındaki ihtilâlci komplocuyla olan temaslarını ve Neçayev'in metotlarının — terörizm, provokasyon ve fesat — zararını ve özellikle bunların ihtilâlci mücadelede uygulandıkları zaman verecekleri zararı öğrenmişti. Ama o zamanlar ne Marks ne de mücadele arkadaşları Enternasyonal'in içinde gizli bir Bakuninist örgütün bulunduğunu bilmiyorlardı ve bu yıkıcı faaliyetin ölçeğinin de farkında değillerdi.

Bütün bunlar, Marks'ın hazırladığı karar taslaklarının ses tonunu belirliyordu: bu kararlar Romans'ın kuruluşunu eski Federal Konseye bırakan Genel Konsey kararını onaylıyor böylelikle Romans Federasyonunun önderliğini ele geçirmeye girişen Bakuninistlerin girişimlerini defediyordu.

Marks başarı kolay elde edilmemiş olmakla birlikte konferansın sonuçlarından memnundu. Kendisi 97 kere söz almaya mecbur olmuştu. 23 Eylül'de Ramsgate'de bulunan karısına şunları yazdı: «Konferans

bugün son buluyor nihayet. Çok zor oldu. Sabah ve öğlenden sonra toplantı, komite toplantıları, bunların arasında tanıkların dinlenilmesi, yazılması gereken raporlar vb. Ama bundan önceki kongrelerin hepsinden fazla iş yapıldı.»[9]

25 Eylül'de Londra'da Enternasyonal'in yedinci yılını kutlamak için bir toplantı düzenlendi. Konferans delegeleri Genel Konsey üyeleri ve Komün mültecileri katıldılar. Uzun bir konuşma yapan Marks, Komün'ün tarihî derslerini ve konferans kararlarının önemini ele aldı. İşçi sınıfının bütün sınıf hâkimiyetlerini yok etmek üzere iktidarı ele geçirmek için yaptığı ilk girişim olarak Komün'ün tarihî rolünü önemle belirten Marks şunları söyledi: «Ama böyle bir değişimin elde edilebilmesi için proleter diktatörlüğü gerekliydi ve bunun ilk şartı da bir proleter ordusuydu. Emekçi sınıflar kendilerini kurtarma hakkını savaş meydanında elde etmelidirler. Enternasyonal'in ödevi emek güçlerini gelecekteki mücadele için birleştirmek ve örgütlemekti.»[10]

LONDRA KONFERANSI KARARLARININ TANINMASI İÇİN MÜCADELE

Marks konferans kararlarına karşı anarşist ve reformist unsurların direneceklerinden emindi. Bu da kararların anlamlarının açıklanmasını ve kararların Genel Konsey ve yerel örgütler tarafından tam olarak benimsenmelerini daha da önemli bir hale getiriyordu.

Bozulan sağlığına rağmen Marks bu görevini büyük bir azimle üstlendi. Engels kendisine çok yardımcı oldu. Genel Konsey'in bu dönemdeki belli başlı bütün kararları ve belgeleri, pratik tedbirler bakımından alınan bütün kararlar onların ortak çabalarının ürünüydü.

Marks kızlarının da çok yardımını gördü. Laura ve kocası Paul Lafargue Fransa ve İspanya'da bilimsel komünizm düşüncesini yaymak için çalışırlarken, Jenny ve Eleanor günlük yazışmalarının bir kısmını üzerlerine almışlardı.

Geçmişte olduğu gibi Marks ve Engels çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfı hareketi önderlerini güvenmeye devam ediyorlardı. Bunlar arasında Almanya'daki eski silah arkadaşları Liebckneth ve Bebel, İsviçre'de Becker, Genel Konsey üyeleri Seraillier, Dupont, Lessner, Lochner ve başkaları vardı. Yeni temaslar da kuruyorlardı.

(9) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 286.
(10) **The World**, 15 Ekim, 1871.

Londra konferansı ertesindeki ilk birkaç ayda Marks ve Engels konferans kararlarının, Genel Tüzüğün ve İdarî Kuralların ikinci baskısının yayıma hazırlanması ve çeşitli ülkelerde dağıtılması işine oldukça vakit ayırdılar. İşçi sınıfı önderlerine yazdıkları mektuplarda Enternasyonal'in yerel şubelerinin bu kararları kabul etmelerinin ne kadar önemli olduğunu izah ettiler. Bazı federasyonlar bunları tartışmak için özel toplantılar düzenledi. Bu kararlar Alman şubesi ve İsviçre'deki Romans Federasyonu, İspanyol Federal Konseyi, İngiliz şubeleri ve Enternasyonal'in ABD ve Belçika'daki şubelerinde kabul edildi.

Londra Konferansının sonuçları Marks'ın 23 Ocak'ta Genel Konsey'e bildirdiği gibi Alman Sosyal Demokratik İşçi Partisince ve özellikle 6-7 Ocak 1872'de Saksonya örgütünün Chemnitz'de toplanan kongresince de onaylanmıştı. Eisenach Partisinin Londra Konferansına karşı takındığı olumlu tavır Enternasyonal'in önderlerinin ortaya koyduğu çizgiyi izlemeye kararlı olduğunu bir kere daha ispat ediyordu. Gericiliğin saldırısını sürdürdüğü, sekter ve reformist akımların faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları bu karmaşık durumda Alman Sosyal Demokratik İşçi Partisi Marks ve Engels'in Enternasyonal içinde ideolojik saflık ve bilimsel komünizm ilkeleri uğruna verdikleri mücadeleyi destekleyen asıl güç oldu.

BAKUNİNİSTLERE KARŞI YOĞUNLAŞTIRILAN MÜCADELE. *ENTERNASYONAL'DEKİ UYDURMA BÖLÜNMELER*

1871 yılı Kasım ayı sonunda Marks, Bakuninistlerin gazetesi *La Revolucion Sociale*'den Bakuninist İsviçre şubelerinin küçük İsviçre kasabası Sonvillier'de 12 Kasım'da bir kongre topladıklarını öğrendi. Bu kongre, Londra Konferansı kararlarının Enternasyonal ilkelerine karşı olduğunu ilân ediyor, şubeleri için tam «özerklik» istiyor, siyasî mücadeleye katılmayı reddediyor ve «bütün otorite»nin ortadan kaldırılmasının ilk adımı olarak Genel Konsey'in dağıtılmasını istiyordu. Gazetede aynı zamanda İsviçre'deki Bakuninist şubelerin Jura Federasyonunu kurmuş oldukları ilân ediliyordu.

Sonvillier Genelgesini alan Marks ve Engels, Bakuninistlerin yıkıcı ve bölücü faaliyetlerini geniş ölçüde göstereceklerine inandıkları cevabî bir genelgeyi Genel Konsey adına yazmaya başladılar. Enternasyonal önderleri aynı zamanda Bakuninistleri geri püskürtebilecek güçleri birleştirmek için de adımlar attılar. Enternasyonal'in çeşitli ülkelerdeki temsilcilerine yazdıkları mektuplarda Marks ve Engels anar-

şizmin öğretisinin ve taktiklerinin kapsamlı bir eleştirisini sunuyorlar ve «bütün otorite» nin inkârı ve işçi sınıfının siyasî mücadeleye katılmasına karşı çıkılması gibi dogmaları gösteriyorlardı. Enternasyonal'in faaliyetlerinin başarısı bakımından otorite sahibi ve örgütün bütün sorumluluğunu taşıyan merkezî bir yürütme kurulunun, rolünün ve öneminin ayrıntılı bir izahını yapıyorlardı.

Marks ve Engels, Bakuninistlerin kaleleri olarak gördükleri İtalya ve İspanya'daki proleter kitlelerinin temsilcileri ile doğrudan temaslar kurdular. Enternasyonal önderlerinin yardımıyla bu ülkelerde anti-proleter ideolojinin etkilerini alt eden ve Bakuninizme karşı kavgayı yoğunlaştıran Genel Konsey'i destekleyici gruplar kuruldu. Marks ve Engels'in yanında yer alanlar arasında tanınmış bir İtalyan gazetesinin yayıncısı olan Enrico Bignami de vardı. İtalya'da ve daha sonra Almanya'da Bakuninizme karşı aktif olarak döğüşenlerden biri de Alman sosyalisti Theodor Cuno idi.

Paul ve Laura Lafargue'ın İspanya'da kalmaları, Marks ve Engels'in İspanyol şubelerinin kurucuları ve önderleri Jose Mesa, Fransisco Mora ve Pablo İglesias'la yakın bağlar kurmalarına yardımcı oldu.

Marks'ın takipçilerinin Bakuninistlere karşı yürüttükleri kavga 1872 yazında, Genel Konsey'in İspanya'daki başlıca dayanağı olan Yeni Madrid Federasyonu'nun kurulmasını sağladı. Marks ve Engels, Lafargue'lar ve İspanyol dostları aracılığıyla, önderlerinden biri Portekiz işçilerine *Komünist Parti Manifestosu*'nu ve bilimsel komünizmin başka eserlerini getiren Jose Nebra Franca olan Portekiz Federasyonu ile de yakın bağlar kurdular.

Anti-Bakuninist genelge üzerindeki çalışma da ilerliyordu. 5 Mart 1872'de Marks, Genel Konsey'e kendisinin ve Engels'in Fransızca olarak birlikte yazdıkları *Enternasyonal'de Uydurma Bölünmeler* başlıklı broşürün özü hakkında bilgi verdi. Broşür, basılması için Alt Komiteye yetki veren Genel Konsey tarafından oy birliği ile onaylandı.

Bu eser,proleter partisinin ilkelerinin savunulmasının ve ultra-solcu lafların barajı ardına gizlenen anarşist sekterliğin gösterilmesinin mükemmel bir örneğiydi. Eser, sekter akımların tabiatını ve tarihî köklerini sergiliyor, anarşist dogmalarının kabul edilemez ve pratikteki eylemlerinin zararlı olduklarını kanıtlıyordu.

En son nokta inkârı mümkün olmayan tarihî gerçekler ve belgelerle desteklenmişti ve çok önemliydi, çünkü Enternasyonal'in pek çok üyesi Bakuninistlerin fesatlarından ve Genel Konsey'e karşı uyguladıkları bölücü ve ikili oynanan metotlarından haberdar değillerdi. Ayrıca

onların asıl amaçlarının Enternasyonal'in önderliğini ele geçirmek olduğunu da herkes biliyor değildi. Marks ve Engels'in resmî Bakuninist İttifak ve Genel Konsey arasındaki bütün ilişkilerin tarihini, Bakuninistlerin Konsey'e karşı iftira dolu saldırılarını ve Londra Konferansının sonuçlarına karşı açtıkları kampanyanın altında yatan amacı açıklayarak kâğıt üzerine dökmelerinin nedeni buydu. Marks ve Engels, Sonveillier Genelgesindeki her maddenin ayrıntılı bir incelemesini yaptılar ve bu genelgenin iftiracı ve sekter olduğunu gösterdiler.

Marks ve Engels, Bakuninist faaliyetlerin bütün ilhamını döğüşken bir sekterlikten aldığını ve amacının bütün ülkelerin proletaryasının kapitalistlere ve toprak sahiplerine ve onların hâkimiyetine karşı ortak mücadele için bir araya gelmiş militan örgütünün yerine sekterleri geçirmek olduğunu vurguladılar. Sosyalist sekterliğin, simyanın ve yıldız falının bilimin çocukluğu olması gibi işçi sınıfı hareketinin başlardaki ham, henüz yeterince olgunlaşmamış aşamasının bir karakteristik özelliği olduğunu gösterdiler. Başlangıçta işçilerin sosyalizme karşı ilgilerini uyandırmakta olumlu bir rolü olan sekterler (küçük yuvarlar) ilk aşamalarından çıkar çıkmaz işçi sınıfı hareketinin önünde birer engel haline geldiler. Bakuninistler sekterliği canlandırmakla işçi sınıfı hareketinin geçmişteki aşamalarından birini savunuyorlar ve hareketi geriye doğru itiyorlardı.

Bakuninistlerin programlarını inceleyen Marks ve Engels bunların «çoktan ölmüş, şişirme ve ancak salak burjuvaları ürkütebilecek olan ya da Bonapartist savcıların veya başkalarının Enternasyonal üyelerine karşı delil olarak kullanmalarına hizmet eden üst üste yığılmış düşünceler»[11]den başka bir şey olmadıklarını gösterdiler. Anarşizmin kabul edilemez ve işçi sınıfı hareketine ve işçi sınıfının gerçek ihtilâlçi teorisine düşman olduğunu kanıtladılar. İşe her türden devletin yıkılmasını teklif ederek başlayan anarşistler proletaryanın kurtuluş mücadelesinin temel görevlerini: devlet iktidarının kazanılmasını ve devletin içinde kerte kerte yok olacağı sınıfsız toplumun inşasında kullanılmasını bir «aynalar dünyasına» taşıyorlardı. Eylemlerinin en zararlı yanı çok güçlü siyasî silahlarla donanmış olan sömürücülere karşı yürüttüğü kavgada proletaryayı silahlarından tecrit etmek demek olan anarşiyi Enternasyonal saflarına sokmaya teşebbüs etmeleriydi.

Marks, yazı üzerinde çalışırken Enternasyonal'in birliğinin korunmasını ve Bakuninistlerin ideolojik olarak yenilmelerini ve tecrit edilmelerini baş görev olarak ele almıştı. Anarşistlerin faaliyetlerinin En-

(11) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1871 - 1872,** S. 389.

ternasyonal içinde bir bölünme ve bir kriz olduğunu ilân etmek için yerlerinde duramayan gericiler tarafından kullanıldığı gerçeğini de hesaba katıyordu. Zaten yazının başlığı da burjuva basınında dolaşan haberlerin çürütülmesi amacını güdüyordu. Marks ve Engels Enternasyonal'in bir avuç bölücünün dışında tutuklamalar karşısında birleşmiş olduğunu ve birliğinin ve sağlamlığının proletaryanın başarısının ve gücünün bir göstergesi olduğunu vurguladılar. İşçi sınıfının düşmanlarını iftiraları için daha fazla şeyle donatmış olmamak için genelge yalnızca Enternasyonal üyelerinin eline geçebilecek şekilde özel olarak yayınlanmıştı.

Bununla birlikte broşür — 1872 Mayıs'ında Cenevre'de — yayınlandığı zaman, Bakuninistler karşısındaki mücadele yeni bir evreye girmişti. Marks ve Engels, Bakuninistlerin görünüşte dağıtmış oldukları Sosyalist Demokrasi İttifakının gizli bir örgüt olarak varlığını koruduğu hakkındaki ilk haberleri 1872 Nisan sonunda Lafargue'dan aldılar. Bu tabiî olarak mücadeleyi yeni bir çerçeve içine soktu. Enternasyonal'in içinde kendi tüzüğü ve kendi programıyla gizli bir Bakuninist enternasyonal örgütün bulunması açık beyanlarıyla Enternasyonal'in ideolojik birliğini zedeleyen Bakuninistlerin pratikte zaten onun örgütsel bakımdan bölünmesi için çalıştıkları anlamına geliyordu. Artık mesele onlara karşı yalnızca ideolojik mücadelenin sürdürülmesi değil, Enternasyonal'in içindeki bu yabancı gövdeyi söküp atmak için örgütsel tedbirlerin alınması meselesiydi.

REFORMİZME KARŞI

Paris Komünü sonrasında İngiliz liberal trade unionizmi bilimsel komünizmin Enternasyonal içindeki başlıca ideolojik hasmı oldu. Trade unionizm ideolojisi Genel Konsey içinde Londra Konferansı kararlarını benimsiyormuş gibi görünen ama aslında bu kararları liberal emek siyaseti içinde yorumlayan reformistler tarafından dile getiriliyordu. Reformistler İngiltere'deki İşçi Partisini liberallerle işbirliği yapan ve «emek önderleri» nin onların yardımıyla Parlamentoda sandalye kazandıkları bir parti olarak görüyorlardı.

Marks, İngiliz işçi sınıfı hareketi içinde sağa doğru bir kayış olduğunu farketti ve bu da İngiliz reformistlerinin Enternasyonal ilkelerini çarpıtmalarının engellenmesini ve İngiltere'de bağımsız bir işçi sınıfı partisinin ideolojik temellerinin atılmasını çok daha önemli bir ha-

le getirdi. Marks, Londra Konferansı kararlarına uygun olarak bağımsız bir İngiliz Federal Konseyinin kurulmasının (bunun görevleri daha önce Genel Konsey tarafından icra ediliyordu) 1871 sonrası durumda bu görevlerin yerine getirilmesini hızlandıracağını umuyordu. Federal Konsey'in yardımıyla Enternasyonal, İngiltere'deki sendikalı ve sendikasız işçileri içine alabilirdi.

Ancak İngiliz Federal Konseyi'nin pek çok üyesinin burjuva radikalleriyle bağlantıları olduğu ortaya çıktı. Konseyin önderinin çok yetenekli ve çok azimli bir insan olan, bir zamanlar Genel Konsey'de bazı konularda Marks'ı desteklemiş olan John Hales olduğu görülüyordu. Ancak Hales'in opportunist eğilimleri ağır bastı ve İngiliz Federasyonunun önderliğini Genel Konsey'den soğutmaya çalıştı. Hales, İngiliz Konseyi'nde kendisine çoğunluk sağlamak için Konsey'e kendisiyle bağlantıları olan yarı-işçi, yarı-liberal dernekleri soktu.

Genel Konsey'in 16 Ocak 1872'deki toplantısında Marks, Federal Konsey'den bütün küçük burjuva örgütleri üyelerinin özellikle de Evrensel Cumhuriyet Birliği'nin çıkartılmasını sağladı. İngiliz Federasyonunun tüzüğünde küçük burjuva unsurların yönetim kuruluna sızmalarını engellemek için düzeltmeler yapıldı. Marks ihtilâlci güçleri bir araya getirmeyi başardı. Artık Lessner, Dupont ve Chartist hareketin eski savaşçıları Miller, Murray, Boon ve ötekilerin yardımlarıyla, Hales ve destekleyicilerine karşı mücadeleyi sürdürebilirdi.

Burjuva milliyetçisi eğilimler gösteren opportunist trade unionist ideolojiye karşı mücadelede 1872 baharında Genel Konsey içinde ortaya çıkan İrlanda üzerindeki tartışma büyük önem taşıyordu. Tartışmayı başlatan İngiltere ve İrlanda'da kurulmasına başlanılan şubelere karşı İngiliz Federal Konseyi'nin ve Genel Konsey'in bazı İngiliz üyelerinin şovence tavırları oldu. Hales bağımsız İrlanda şubelerinin kurulmasına karşı çıkıyordu. Bu Marks ve Engels'in İngiliz işçi sınıfının başlıca görevlerinden birinin İrlanda millî kurtuluş hareketini desteklemek olduğunu bir kere daha vurgulayarak proleter enternasyonalizminden bir sapma olarak gösterdikleri bir tavırdı.

Marks, reformist ideolojiye saldırmak için her fırsattan yararlandı. 3 Mart 1872'de İngiliz Federasyonunun bir parçası olan Manchester dış şubesinin başkanı olan Dupont, Engels'ten kendisine tarım meselesi üzerinde bir tartışma düzenlemesi için yardımcı olmasını istedi. Marks cevap olarak, Mart ve Nisan ayları içerisinde «Toprağın Millîleştirilmesi» başlıklı bir makale yazdı ve bunu Dupont'a gönderdi. Dupont da şubesine bir rapor halinde takdim etti. Bu makale 15 Hazi-

ran'da İngiliz Federal Konseyi'nin bir organı olan *The International Herald*'da yayınlandı.

Toprağın millîleştirilmesinin bir burjuva demokratik talepten başka bir şey olmadığını söyleyen reformistlerin aksine, Marks önemli teorik meseleleri izah eden bu belgede konuyu proleter ihtilâlinin ve toplumun sosyalist dönüşümünün görevleri çerçevesi içinde ele alıyordu. İşçi sınıfı burjuva devletinin mülkü haline gelmiş toprakları «küçük parçalar halinde bireylere ya da işçi derneklerine»[12] dağıtacak cinsten bir millîleştirmeyi kendi içinde bir amaç olarak ele almamalıdır diyordu. Böylesine bir millîleştirme, tek tek çiftlikler arasındaki rekabeti yoğunlaştıracak ve bunların içinde en geniş olanların üreticilerin zararına olarak zenginleşmelerine yol açacaktı. İşçi sınıfı hareketinin gerçek «insanî amacı» toprağın ve bütün öteki üretim araçlarının ortak mülkiyete «bütün milletin» mülki olmasına yöneliktir.

Bu, üzerinde «emek ve sermaye arasındaki ilişkilerde tam bir değişmenin yaratılabileceği», bütün üretim dallarının örgütlenebileceği, kollektif sosyalist emeğin sağladığı bütün avantajların geniş ölçüde kullanılarak tarımın da aklî ve verimli bir çizgide örgütlenebileceği tek temeldir. «*Üretim araçlarının millî merkezileştirilmesi* toplumsal işi ortak ve aklî bir plan üzerinde sürdüren, özgür ve eşit üretici birliklerinden oluşan bir toplumun millî temeli olacaktır.»[13] Bununla birlikte Marks, bunun yalnız ve ancak işçilerin derinlemesine bir ihtilâlle iktidarı burjuvazinin elinden almasının bir sonucu olarak elde edebileceğini vurguluyordu.

Marks'ın takipçileriyle opportunist trade unionistler arasındaki anlaşmazlıklar, Amerikan şubelerindeki burjuva reformistlerin Enternasyonal'in ABD'deki örgütlerini kendi amaçları için kullanmaya kalkışmaları üzerine çıkan çatışmayla bağlantılı olarak daha da gelişti. Bazı radikal Amerikalı önderler burjuva üyelerle birlikte New York'ta ve başka yerlerde şubeler kurdular, ABD'deki bütün Enternasyonal örgütlerinin önderi olduklarını iddia ettiler, federal organların iktidarına meydan okudular ve Enternasyonal'in programı yerine burjuva reformları talebini geçirmeye kalkıştılar. Gerçek proleter güçlerin bunlara karşı mücadelesi hayli keskinleşti.

Sorge'a, Bolte'a ve Enternasyonal'in ABD'deki öteki önderlerine yazdığı mektuplarında Marks, Amerikan işçi sınıfı hareketinin önderliğinin ne bahasına olursa olsun burjuva radikallerine kaptırılmaması an-

(12) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, S. 290.
(13) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2. S. 290.

lamına gelen ana hareket çizgisini çekiyordu. Ayrıca sekterliği yenmenin gerekliliğinin ve Amerika'da doğmuş yerli Amerikan işçilerinn özellkle sendikalı olanlarının Enternasyonal'e çekilmesinin gerekliliğinin üzerinde önemle duruyordu. Enternasyonal şubelerinin esas olarak göçmen işçilerden (Almanlar, Fransızlar, İrlandalılar, Çekler) oluştuğu ABD'de Marks'ın ortaya koyduğu görevler ülkede bağımsız bir proleter partisinin kurulmasının gerekliliğini ifade ediyordu.

Marks, Amerikan şubelerindeki gelişmeleri yakından izledi. Amerikan gazetelerinden broşürlerinden ve öteki basın malzemelerinden çıkardığı alıntıları içeren bir defter bugün hâlâ durmaktadır. 5 Mart ve 12 Mart 1872'de derlediği gerçekleri özetleyen Marks, Genel Konsey'i ABD'deki bölünmeden haberdar etti ve Amerikan şubelerinin proleter bileşiminin güçlendirilmesi için bazı teklifler öne sürdü.

Marks'ın teklifi üzerine Genel Konsey burjuva etkisinin başlıca merkezi haline gelmiş olan 12 Nolu New York şubesini Enternasyonal'den çıkardı.

«Sahtekâr reformistlerin, orta sınıf şarlatanlarının ve tüccar siyasetçilerin» Enternasyonal'e «sızmasını» engellemek için Genel Konsey her şubenin üyelerinin en az üçte ikisinin ücretli işçilerden oluşması gerektiği yolunda bir karar çıkardı.[14] Konsey, proleter şubelerinin oluşturdukları Geçici Federal Konsey'i, Enternasyonal'in Birleşik Devletler'deki tek yürütücü kurulu olarak tayin etti.

Amerikan şubelerindeki ayrılık üzerindeki tartışma bazı Genel Konsey üyelerinin Londra Konferansının işçi sınıfının siyasî eylemi üzerindeki kararına, en çok burjuva reformistleriyle birlik isteyen Hales ve Eccarius'un konuşmalarında dile getirilen bir şey olan, opportunist reformist bir yorum getirdiklerini açığa çıkardı. Marks ve Eccarius arasında bir ayrılık başgösterdi ve uzun yıllar sürmüş olan arkadaşlıkları Marks'ı Eccarius'un davranışını şiddetle kınamaktan alakoyamadı. 3 Mayıs 1872'de Marks, Eccarius'a şunları yazıyordu: «Öyle görülüyor ki, saçmaladığın zaman herkes gibi doğrunun yüzüne karşı söylenmesi yerine, sana iltifat edilmesini bekliyormuşsun.»[15] Eccarius bilimsel komünizmin temel meselelerini ve Londra Konferansı kararlarının gerçek anlamını kavrayamadı ve İngiliz reformistlerinin kampına geçerek Marks'ın ve onun ihtilâlci çizgisinin amansız bir düşmanı haline geldi.

---

(14) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1871 - 1872**, S. 412.
(15) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 453.

KOMÜN MÜLTECİLERİYLE TEMASLAR

Genel Konsey içindeki sertleşen çatışma ve İngiliz üyeler arasında opportunist eğilimlerin artması, Marks'ın, Konsey'in ihtilâlci kanadına yeni üyeler alarak güçlendirmek yolunda adımlar atmasını sağladı. Üzerinde durduğu kaynaklardan birisi Komün mültecileriydi. Marks'ın mültecilere yardım toplama çabaları, onu Fransız göçmenlerinin proleter kesimleriyle daha yakın temas içine sokmuştu. Paris Komünü okulunda eğitim gören mültecilerden çoğu ister Blanquist olsunlar ister Proudhonist, eski ütopyacı görüşlerini bir yana atmışlar ve bilimsel komünizmin bazı ilkelerini benimsemişlerdi.

Marks'ın sosyalist ihtilâl hakkındaki fikirlerini benimsemeye en yatkın olanlar işçi sınıfının bağımsız siyasî partisinin kurulmasını savunan Blanquistlerdi. Bunlar Marks'la olan kişisel temaslarından ve Marks'ın *Felsefenin Sefaleti* ve *Kapital* gibi eserlerinden derinden etkilenmişlerdi.

Mülteciler arasındaki en iyi adamlar Marks'ın çevresinde toplandılar, bunların arasında Enternasyonal'in eski üyeleri de vardı: Leo Frankel, Fransız sosyalisti Charles Longuet, Polonya millî kurtuluş savaşçısı ve Komünün generallerinden birisi olan Walery Wroslewski ve önde gelen öteki Komün üyeleri. Marks'ın mülteciler üzerinde etkide bulunmasını kolaylaştıran yollardan biri de 1872 yılı başlarında kurdukları Toplumsal Araştırmalar Çevresi'ne girmesiydi. Bu Çevre'de, Komün ve Komünle ilgili teorik ve tarihî meseleler üzerinde raporların tartışması yapılıyordu. Bu, Marks'a *Fransa'da İç Savaş*'taki fikirlerini yayma imkânı sağladı ve Çevre'nin üyelerinden pek çoğu, onun Paris ihtilâli hakkındaki gerçekten doğru değerlendirmelerini benimsediler.

12 Mart'ta Marks, Toplumsal Araştırmalar Çevresi ile birlikte düzenlenecek olan Paris Komününün birinci yıldönümünü anma töreninde konuşmacı olarak tayin edildi. 18 Mart'ta 5000 kadar insan St. George salonu çevresinde toplandı, ama toplantı yetkililerce yasaklanmıştı. Orada bulunanların seçtikleri 150 delege Toplumsal Araştırmalar Çevresi'nin küçük salonunda toplandılar ve Marks'ın taslaklarını hazırladığı kararları kabul ettiler. Bu kararlardan birisi 18 Mart'ı «insan soyunu sonsuzluğa kadar sınıf hâkimiyetinden kurtaracak olan yüce toplumsal ihtilâlin şafağı»[16] olarak selâmlıyordu.

---

(16) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1871 - 1872,** S. 414.

HAGUE KONGRESİ HAZIRLIKLARI

Marks, 28 Mayıs'ta Genel Konsey'de Enternasyonal'in gelecek Kongresi için hazırlıkların başlamasını teklif etti. İşçi sınıfı hareketi üzerine yönelen tutuklamalar ve Bakuninistlerin yıkıcı faaliyetleri aşırı karmaşık bir durum yaratıyordu. Londra Konferansında ilân edilen Enternasyonal programı reformistlerin de saldırılarına uğruyordu. Marks'ın dediği gibi «Durum en karışıklardan biriydi.»[17]

Haziran ayında sıkı hazırlıklar başladı. Marks, kongrenin bilimsel komünizmin ilkelerinin yerleştirilmesinde tayin edici bir rol oynayacağının farkındaydı. Sorge'e şunları yazdı: «*Bu kongre, Enternasyonal için bir ölüm kalım meselesi olacak.*»[18] Kongrenin kaderini önceden tayin edebilmek çok zordu. Marks yer olarak, Hague'yi tercih etmişti, çünkü Hollanda hükümeti burada işçi sınıfı hareketine karşı açık saldırıya geçmiş değildi ve Bakuninistlerin Hollanda'da sağlam bağlantıları yoktu. İngiliz reformistlerinin ise sözü bile edilmiyordu.

Gündemin ana içeriği Genel Konsey tarafından tayin edilmişti. Şubelere gönderilen bir genelge, Konsey'in «gündeme Hague Kongresinde tartışılacak olan en önemli meseleyi: Genel Tüzüğün ve Kuralların yeniden gözden geçirilmesi»[19]ni koyduğunu bildiriyordu. Tüzüğün anarşistlere göre gözden geçirilmesini isteyen Bakuninistlerin aksine Marks ve Engels, Tüzüğün Londra Konferansının başlıca kararlarını içermesini istiyorlardı. Genel Konsey, Genel Tüzüğü Marks'ın kılavuzluğu altında madde madde gözden geçirdi. Tüzüğün Marks'ın düzeltmelerini taşıyan bir örneği bugün elde bulunmaktadır. Düzeltmelerin hepsi proleter partisi anlayışını belirleyen ilkelerin güçlendirilmesi amacına yöneliktir. Marks, Tüzüğün gelecekte kurulacak proleter partilerinin platformlarının formülasyonu için bir temel olacak şeklide geliştirmeye çalıştı.

Konsey 23 Temmuz'da Londra Konferansının İşçi Sınıfının Siyasî Eylemi hakkındaki kararının Tüzüğe alınması yolundaki bir teklifi kabul etti. Teklif üzerine söz alan Marks, bunun hem anarşistleri hem de reformistleri hedef aldığını gösterdi. Şunları diyordu: «Bizim iki cins düşmanımız bulunmaktadır: çekingenler ve bu karara herkesten çok saldıranlar; İngiltere ve Amerika'nın işçi sınıfları orta sınıfların

---

(17) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1871 - 1872,** S. 206.
(18) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 33, S. 491.
(19) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1871 - 1872,** S. 419.

bunları kendi amaçları için kullanmakta serbest bırakıyorlar; bunu göstererek bu işe bir son vermeliyiz.»[20]

Gizli Bakuninist İttifak hakkındaki gerçekleri bir araya getirmek de önemli görevlerden biriydi. Zira bunların yabancı ve düşman bir örgüt olarak Enternasyonal'den atılmaları teklifine güç kazandırmak için eldeki bilgileri bunların yıkıcı faaliyetleri hakkındaki bilgilerle desteklemek gerekliydi.

Marks ve Engels kongreye hazırlanırken Almanya, İtalya, İsviçre, İspanya ve ABD'deki Enternasyonal önderleri ile geniş bir haberleşme ve yazışma içine girdiler onlardan gerekli belgeleri istediler. Kongreye delege göndermeleri için ısrar ettiler, kongreyi kendi delegeleriyle doldurmak isteyen Bakuninistler'le tayin edici bir çatışma olacağını izah ettiler.

Marks, Almanya'nın temsiline büyük önem veriyordu, zira 1871 olaylarının ardından kıtadaki işçi hareketinin merkezinin Almanya'ya kaydığının farkındaydı.

Engelsle birlikte Alman Sosyal Demokratlarının kendilerini teorik ve örgütsel bakımdan güçlendirmeleri için Marks onlara her yoldan yardımcı olmaya çalıştı.

Marks o zaman tek bağımsız proleter partisi olan Alman partisinin kongreye katılmasının birinci dereceden önemi olduğundan emindi. Onun etkisi altında partinin önderleri Liebckneth ve Bebel'in o sıralar hapiste olmalarına rağmen Alman Sosyal Demokratları kendi kongrelerini toplamaya hazırlandılar. Almanya temsil yeteneği yüksek bir delegasyon göndermişti.

Kongrede ihtilâlci ilkelerin zaferi için elinden geleni yapmış olan Marks, bozulan sağlığı ve Konsey'deki geniş örgütsel faaliyetlerinin teorik araştırmalarını engellemesi yüzünden Genel Konsey seçimlerine bir kere daha girmemeye karar verdi. Bu kararını da yakın arkadaşlarına bildirdi.

20 Ağustos sabahı Amerikan delegesi olarak kongreye gelmiş bulunan Friedrich Sorge onu ziyaret etti. Bu karşılaşma ve kongrenin sonuna kadar yürüttükleri yakın işbirliği Marks ile bu yetenekli örgütçü ve propagandist, ihtilâlci mücadele savaşçısı, eşi ender bulunan bir sorumluluk duygusuna ve faaliyetleri içinde az rastlanan bir nitelik yüksekliğine sahip olan bu adam arasındaki dostluğu güçlendirdi.

(20) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1871 - 1872,** S. 263.

HAGUE KONGRESİ

1 Eylül'de Marks eşi Jenny, Engels, Sorge ve İngiliz delegeleri Hague'ye vardılar. Marks, New York'taki 1 No. lu Alman şubesinin ve Leipzig şubesinin vekâletlerini de üzerine almıştı. Hague'de, Porto Mauziro'daki İtalyan İşçi Derneği'nden Marks'ı kendi temsilcileri olarak seçtiklerini bildiren bir mektup aldılar.

Aynı gün delegeler Marks'ın birçok mücadele arkadaşıyla tanıştığı bir ön konferans düzenlediler. Paul ve Laura Lafargue Portekiz'den, Becker İsviçre'den, Kugelmann, işçi düşünür Dietzgen ve *Volkstaat*'ın editörlerinden biri Adolf Hepner Almanya'dan gelmişlerdi. Delegeler arasında Cuno, Longuet, Wroblewzki ve Frankel de varlardı.

Avrupa gericileri 15 ülkeden 65 delegenin katıldığı Enternasyonal'in en yüksek temsil gücüne sahip kongresinin Hague'de toplanmasından telâşa düşmüşlerdi. Çeşitli ülkelerden Hâgue'ye burjuva basınının muhabirleri kadar polisler de akmaya başlamışlardı. Marks, Enternasyonal'in önderi olarak kongrenin baş kişisiydi. polisin en çok ilgiyi ona ve Engels'e göstermesinde şaşılacak bir şey yoktu. Ama onun kongrede bulunması delegelerin çoğu, işçiler ve Enternasyonal'e sempati duyan demokratlar için bir heyecan kaynağı oldu. Delegelerden birisi Maltman Barry, Karl Marks'ın «ismi herkesin ağzında, özel bir ilgi»[21] çektiğini yazıyordu.

Toplantılar Lombard Straat'ta 109 No. da küçük Schraifer kahvesinde yapılıyordu. Kongre Hague'nin emekçi halkı arasında büyük bir ilgi topladı, delegeleri hoşgeldin çığlıklarıyla ve *Marseillaise* marşı ile karşılayan büyük bir kalabalık vardı. Ancak askerler sokak boyunca dizilmişlerdi ve bu da düzenli gösterileri imkânsız kılıyordu.

Kongreyi Marks yönetti. Gündemdeki bütün ana konular üzerinde konuştu ve toplantılardan sonra arkadaşlarıyla görüşmeler yaptı.

Delegelerin yaptıkları ön konferansta Marks'ın teklifi üzerine kongreye tavsiyelerin belirtilmesiyle başlanmasına karar verilmişti. Kongrenin 2 Eylül'deki ilk oturumunda Marks, Tavsiye Komitesine seçildi. Kendisinin de beklediği gibi Komite raporu üzerinde üç gün süren ateşli bir tartışma oldu. 3 Eylül'de Lafargue'ın Bakuninistlerin karşı çıktıkları tavsiyesi lehinde söz alan Marks, Enternasyonal'in içinde gizli bir enternasyonal Bakuninist örgütün bulunmasının ilkelerle çatışma halinde olduğunu ilân etti. Delegelere o zaman için en genel terimleri kul-

(21) M. Barry, «Hollanda'da, Hague'de 2/9 Eylül, 1872'de Toplanan Enternasyonal İşçi Birliği'nin Beşinci Yıllık Kongresinin Raporu.» Londra (1873), S. 6.

lanarak gizli ittifakın varlığını anlattı ve Enternasyonal'den ihraç edilmesini teklif etti.

Marks, Barry'nin tavsiyelerini desteklemek için de konuştu. Bazı İngiliz reformistleri, İngiliz işçi sınıfı hareketinin «tanınmış önder»leri arasında olmadığı için onun teklifine karşı çıkmışlardı. Marks resmî İngiliz işçi sınıfı önderlerinin «burjuvaziye ve hükümete az ya da çok satılmış olduklarını»[22] söyledi. İngiliz Federal Konseyi'nin reformist kliği bu ifadeye karşı sert bir tepki gösterdi. Lenin şunu yazıyordu: «1872 yılında Federal Konsey'de İngiliz önderlerinin burjuvazi tarafından satın alındığını söylediği için Marks'ın takbih edilmesi yolunda bir oylama yapılmıştı. Elbette ki Marks bunu bazı kimselerin hain oldukları anlamında söylememişti. Böyle bir şey saçma olurdu. Onun sözünü ettiği, işçilerin belirli bir kesiminin burjuvaziyle ittifakıydı. Burjuvazi işçilerin bu kesimini dolaylı ya da dolaysız olarak desteklemektedir. Onlara bu yoldan rüşvet vermektedir.»[23]

Tartışma boyunca alınan kararlar ve Genel Konsey faaliyetlerinin onaylanması delegelerin çoğunluğunun onun faaliyetlerini ve Enternasyonal'e düşman unsurlara karşı verdiği kavgayı onayladığını göstermektedir. Tartışma kongredeki güçler dengesini de açığa vuruyordu. Genel Konsey muhaliflerinin azınlıkta olduğu ortaya çıktı. Ne kadar çalıştılarsa da Bakuninist önderler —İsviçreli anarşist Guilliame ve adamları— 16 delegeden fazlasını toplayamadılar.

5 Eylül sabahı ilk toplantıda, Marks daha sonra çeşitli delegeler tarafından İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak çoğaltılan ve kongre tarafından kabul edilen «Enternasyonal İşçi Birliği'nin Beşinci Yıllık Kongresine Genel Konsey Raporu»nu Almanca olarak okudu. Marks, Enternasyonal'in dünya gericiliği tarafından nasıl takip edilmekte olduğunu anlattı ve Enternasyonal'in başarılarının, artan etkinliğinin genel bir muhasebesini yaptı. Gizliliğin korunması meselesinden ve polis koğuşturması endişesinden ötürü bu konular üzerinde somut veriler getiremedi.

Raporu işçilerin mücadelesi bakımından örgütün önemi üzerinde önemle duruyordu. Şunları yazmıştı: «Enternasyonal'i olmayan bir işçi sınıfı ile Enternasyonal'i olan bin işçi sınıfı arasındaki fark eğer arkamıza dönüp 1848 dönemine bakacak olursak daha aşikâr olarak ortaya çıkmaktadır. İşçi sınıfının kendisinin 1848 Haziran ayaklanmasının ken-

(22) Birinci Enternasyonal, 1872 Hague Kongresi Tutanakları, Madison, 1958, S. 186.

(23) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 30, S. 512.

di öncüsünün eseri olduğunu anlayabilmesi için yıllar gerekmişti. Oysa, Paris Komünü evrensel proletarya tarafından coşku ile karşılandı.»[24]

Tüzüğün düzeltilmesi üzerine büyük bir çatışma oldu. Delegelerin çoğu Genel Konsey'in dağıtılması ve Birliğin tamamen bir merkezden yoksun hale getirilmesi anarşist fikrine karşı çıktılar, çünkü bu pratik bakımdan işçi sınıfı hareketinin örgütünün dağıtılması anlamına geliyordu. Marks, Konsey'in yetkilerinin artırılması doğrultusunda belagatli bir konuşma yaptı, ama Konsey'in Birlik karşısındaki sorumluluklarını özellikle belirtti. Konsey'in otoritesinin bütün Enternasyonal'in onayına ve desteğine dayandığını gösterdi. Yaptığı konuşma pek çoğu kendi örgütlerini kimseye hesap vermeden yöneten sendika önderlerinin yanılmazlık ve diktatörce metotlar kullanma iddialarını hedef alıyordu, aynı zamanda anarşistlerin her türlü otoriteyi inkâr etmelerine de karşı çıkıyordu. Lafargue, Hepner, Sorge ve Marks'ın öteki mücadele arkadaşları Enternasyonal'in demokrasiyi ve merkeziyetçiliği birleştiren örgütsel ilkelerini savunmak için söz aldılar. Hepner, Bakuninist düşünceleri çürüterek şunları söyledi: «Bu otorite muhalifleri toptan anarşi yaratmak istiyorlar yani onların istedikleri şey etken, döğüşken bir Enternasyonal'i miskin pasaklı bir partiye dönüştürmektir.»[25]

6 Eylül'de Kongre Genel Konsey tarafından taslakları hazırlanan Genel Tüzük ve Kuralları düzelten bir karar aldı. Tüzüğün 6. maddesinde yapılan düzeltmeler Genel Konsey'e gelecek kongreye kadar Birlik'ten yalnızca yerel şubeleri değil, yerel federasyonları da ihraç yetkisi veriyor, ancak olağanüstü ihraç tedbirinin bütün Enternasyonal'ce onaylanmasını ekliyordu.

Kongre yeterli bir çoğunlukla Tüzüğe Londra Konferansının İşçi Sınıfının Siyasî Eylemi hakkındaki kararının alınmasını onayladı. Burada kısmen şunlar yazılmıştı: «İşçi sınıfının bir siyasî parti içinde yeniden şekillendirilmesi Toplumsal İhtilâlin ve onun nihaî amacının — sınıfların ortadan kaldırılması — zaferini sağlamak için... Siyasî iktidarı fethetmek artık emekçi sınıfların büyük görevi olmuştur.»[26]

Özel bir karar Genel Konsey'e kitlesel enternasyonal sendika örgütleri kurmaya girişme yetkisi veriyordu. Ancak bunun yanında Enternasyonal gibi siyasî parti cinsinden örgütlerin işçi sınıfının kitlesel sen-

(24) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1871 - 1872**, S. 462.
(25) **Birinci Enternasyonal**, başlıklı kitaptan alınmıştır. Rusça Baskı, Moskova 1965, 2. Kısım, S. 194.
(26) **Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870 - 1871**, SS. 445, 444.

dika birliklerinin kurulmasında yönlendirici ve yol gösterici bir rol oynaması gerekiyordu. Karar böylece proleter partisi ile sendikalar arasındaki doğru ilişkilerin ilkelerinin geliştirilmesine giden yolu açmış oldu.

Kongre sonuncu gün olan 7 Eylül'de gizli İttifak meselesini ele aldı. Marks'ın teklifi üzerine 5 Eylül'de özel bir araştırma komitesi bu işle ilgilenmek üzere atanmıştı. Marks ve Engels meseleyi Enternasyonal'in içinde kendi programı ve tüzüğü ile birlikte Birliğin ruhuyla ve ilkeleriyle çatışan gizli bir Bakuninist örgütün gerçekten mevcut olduğunu ve Enternasyonal'e karşı yıkıcı faaliyetler içinde bulunduğunu ispatlayan belge ve malzemelerle birlikte ortaya koydular.

Rusça, Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca belgelerin geniş hacmi ve komisyonun zamanının çok az ve sınırlı olması malzemelerin ayrıntılı bir incelenmesinin yapılmasına imkân vermedi. İttifak hakkındaki rapor Genel Konsey adına Engels tarafından sunulmuştu ve bu bütün belgeleri özetlemeyi amaçlayan ilk girişimdi, zira belgelerin çoğunluğu Marks ve Engels'in eline neredeyse kongre başlarken gelmişti. Bunun da ötesinde komisyon üyelerinin çoğu Bakuninistlerin yalan tanıklıklarıyla bir dereceye kadar yanıltılmışlardı. Guilliame ve dostları ortada bir gizli ittifakın bulunmadığında ısrar ederlerken İspanyol Bakuninistleri İttifakın yalnızca İspanya'da iş gördüğünü ve dağıtıldığı günden beri de iş görmekte olduğunu ileri sürüyorlardı.

Tabiî olarak bütün bunların komisyonun 7 Eylül'de kongreye sunduğu rapora etkisi oldu. Ne var ki, komisyon gizli bir ittifakın varlığının Enternasyonal'in Tüzüğüne aykırı olduğuna ve programının Birliğin programından tamamen farklı olduğuna karar verdi. Komisyonun teklifine göre hareket eden kongre, Bakunin ve Guilliame'in Enternasyonal'den kovulmalarına ve İttifakla ilgili belgelerin yayınlanmasını karara bağladı.

Bu kararın öncesinde 6 Eylül'de Engels; Marks, Serraillier, Dupont, Wroblewski ve Genel Konseyin bazı başka üyeleri adına Genel Konsey'in yerinin New York'a aktarılmasını teklif etti. Marks ve Engels böyle bir adım atılmasını teklif ederlerken yalnızca Avrupa kıtasındaki elverişsiz durumu göz önüne almıyorlardı. Aynı zamanda Genel Konsey Londra'da kalacak olursa İngiliz reformistlerinin ve Blanquistlerin adım adım Genel Konsey üzerinde çoğunluğu ele geçireceklerinden korkuyorlardı. Blanquist delegelerin direnmelerine rağmen kongre yeni üyelerin seçimi ve Konsey'in yerinin New York'a aktarılmasına ilişkin bir karar aldı.

Hague Kongresinin enternasyonal işçi sınıfı hareketinin gelişmesi bakımından olağanüstü önemi vardı. Kararlar Marksizmin sekterizm ve reformist öğretiler üzerindeki bir zaferi oldu ve anarşist ideolojiye öldürücü bir darbe indirdi. Tüzüğe Londra Konferansı kararlarının sokulması çok önemliydi. Her ülkede bağımsız siyasî partilerin kurulması ve örgütsel bakımdan demokratik merkeziyetçilik ilkesine göre inşa edilmesi için yeni bir temel atılmıştı.

KONGREDEN SONRA AMSTERDAM'DA TOPLANTI

8 Eylül 1872 tarihinde Hague Kongresine gelen delegelerin çoğu Marks'ın başkanlığında küçük bir salonda kongre sonuçlarını kutlamak için Enternasyonal'in oradaki şubesinin yaptığı çağrıya uyarak Amsterdam'a gittiler. Baş konuşmacı Marks'tı. Yaptığı konuşma tarihî durum ve işçi sınıfının yükümlülükleri hakkındaki derin kavrayışını gösteriyordu. Hague'de daha yeni kabul edilmiş olan kararların başlıca noktalarını izah eden Marks, kongrenin «emekçi sınıfların toplumsal alanda olduğu kadar siyasî alanda da eski topluma çökmekte olan topluma karşı savaşmalarının gerekliliğini ilân etti[ğini - ç.]... işçi[nin - ç.] çalışmayı yeni bir çizgi üzerinde örgütlemek için bir gün siyasî üstünlüğü ele geçirmek zorunda kalaca[ğını - ç.]»[27] işaret ediyordu.

Marks, proleter hareketinin taktikleri bakımından bir temel de getiriyordu. Reformistlerin ve sekterlerin bu taktikleri bütün şartlara ve bütün dönemlere uyacağını iddia ettikleri hazır bir düzen içine sokma yaklaşımlarını reddeden Marks, proleter ihtilâlinin farklı ülkelerde, farklı çizgilerde — barışçı ve barışçı olmayan — gelişmesi imkânına ilişkin olarak ilk defa 1850'lerde ortaya attığı önermesini işledi ve açıkladı. Proletarya diktatörlüğünü kurmak ve sosyalist dönüşümleri genel ilkeler üzerinde gerçekleştirmek için taktik mücadele şekilleri ve metodları seçerken somut tarihî durumu hesaba katmanın gerekliliği üzerine konuştu. «Çeşitli ülkelerin kurumları, âdetleri ve gelenekleri için bırakmamız gereken ihtiyat paylarının neler olduğunu biliriz; ve emekçi halkın hedefine barışçı yoldan erişebileceği İngiltere, Amerika ve eğer ben sizin kurumlarınızı iyi biliyorsam Hollanda'yı da ekleyeceğim, gibi ülkelerin bulunduğunu inkâr etmeyiz.» Bununla birlikte o sıralar varolan tarihî şartlar karşısında barışçı bir geçiş imkânı yok denecek kadar azdı ve bu yüzden «kıtadaki ülkelerin çoğunda ihtilâllerimizin kaldıracı

(27) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, S. 292.

olacak olan şey zor'dur, emeğin hâkimiyetini kurmak için bir gün başvurmak zorunda kalacağımız şey zor'dur.»[28]

Yanlış anlamalara yol açmamak için Marks, dinleyicilere Genel Konsey'in New York'a aktarılması karşısında üyeliklerinde yapılan değişikliklerin eski üyelerin bu arada kendisinin artık Enternasyonal'in işleriyle uğraşmayacakları anlamına gelmediğini açıkladı. Şunu anlattı: «Enternasyonal'den hepten çekiliyor değilim ve hayatın geri kalan bölümü de geçmişte olduğu gibi — hepiniz bundan emin olabilirsiniz — bir gün proletaryanın dünya ölçüsündeki zaferine ulaşacak olan toplumsal fikirlerin başarısına adanacaktır.»[29]

Toplantıdan sonra Marks ve kongre delegelerinden bir grup, birçok kanalı ve müzesiyle hoş bir manzaraya sahip olan Amsterdam'da gezintiye çıktılar. Ertesi gün Marks ve Engels, Hague yakınlarındaki bir deniz sayfiyesi olan Scheveningen'deki bir küçük lokantada kongreyi kutlamak için bir yemek verdiler. Yemekte bulunanlar arasında Marks ailesinin fertleri, Longuet, Cuno ve başka delegeler de vardı. Yemek dostça, şen bir havada geçti, Marks dönüşte Londra'ya gelmeyecek olan delegelere hoşçakalın dedi.

Marks Londra'ya Eyrlül ortalarında döndü ve kararlarının yayınlanması için Hague'de seçilmiş olduğu komitede çalışmaya başladı. Aynı zamanda kongre kararlarının burjuva ve anarşist basın tarafından çarpıtılmış haberlerine karşı da harekete geçmek göreviyle karşı karşıyaydı. *Corsaire*, *Daily News* ve *Volkstaat* gazetelerine, onların iftiracı uydurmalarını özellikle İttifak önderlerinin Enternasyonal'den ilkeler üzerindeki meselelerden ötürü değil de kişisel rekabetten ötürü atılmış oldukları yalanlarını çürütmek için yazılar yazdı.

ENTERNASYONAL'İN SON YILI

Marks yeni Genel Konsey'e kurulduğu andan başlayarak yardım etti. Onun ısrarları üzerine Sorge, Konsey'e katıldı ve daha sonra da Konsey'in Genel Sekreterliğine seçildi. Konsey'in Avrupa'daki, kimileri yer altında çalışan yerel örgütlerle ilişki kurmak ve kurduğu ilişkileri korumakta çektiği güçlükleri hafifletmek için Marks Genel Konsey'in, esas olarak çeşitli ülkelerin eski haberleşme sekreterlerinden Avrupa için ajanlar tayin etmesini teklif etti. Tabiî ki, Marks ve Engels'in faali-

(28) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, S. 293.
(29) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, S. 294.

yetleri bu ajanların faaliyetlerinden çok ilerideydi. Onlar New York ile Enternasyonal'in Avrupa şubeleri arasındaki bağlantı görevini görüyorlar ve öteki ajanların işlerini de idare ediyorlardı. Enternasyonal'in işlerinin çoğunu gene onlar üstlenmişlerdi: Birliğin genel çizgisini formüle etmek, hasımlarına karşı savaşta Enternasyonal'in ilkelerini savunmak ve geniş bir haberleşmeyi sürdürmek. Sorge, Genel Konsey'in aldığı kararları Marks'a danışmakta yarar görüyordu.

Bu arada Enternasyonal'in içindeki durum gittikçe karmaşıklaşıyor, Enternasyonal içindeki akımlar arasındaki çatışma gittikçe sertleşiyordu. Genel Konsey'in New York'a aktarılması Fransız Blanquist göçmenlerin protestolarına yol açtı ve Blanquistler 1872 yılı sonunda yer değişikliğini destekleyenlerin «ihtilâlden kaçtıkları»nı ifade eden *Enternasyonal ve İhtilâl* başlıklı bir kitapçık çıkarttılar. Kitapçık çelişkiliydi: bir yandan Blanquistler üzerindeki bilimsel komünizmin etkisini, özellikle de bir proleter partisinin kurulması düşüncesini yansıtıyor, öte yandansa maceracı, komplocu ve voluntarist taktiklere prim veriyor, ihtilâlci eylemin gerekli objektif şartlar gereği olduğunu ve hemen eyleme geçme çağrılarının mevcut durum karşısında başarısızlığa mahkûm olduğunu anlamamazlıktan geliyordu. Bu gerçekte Marks ve Engels'in, Blanquistlerin Genel Konsey'deki hâkimiyetleri hakkındaki tahminlerinin doğru ve Hague Kongresinin Genel Konsey'i New York'a aktarmakta haklı olduğunu gösteriyordu.

Ancak Enternasyonal için en büyük tehdidi Bakuninistler teşkil ediyordu. Hague Kongresi sırasında ve kongreden sonra Marks onların İngiliz reformistleriyle temaslar kurduklarını ve Enternasyonal'in ihtilâlci kanadına karşı bir blok oluşturmakta olduklarını haber almıştı. Çok geçmeden anarşistlerin İsviçre'de Saint-İmier'de 15, 16 Eylül 1872'de Hague Kongresinin bütün kararlarını ve Genel Konsey'in yetkilerini reddeden, anarşist ilkeler ileri süren ve bilimsel komünizme düşman bütün akımlar arasında bir ittifak kurulması için çağrıda bulunan bir kongre topladıklarını haber aldı. İspanyol ve Belçika anarşistleri ve İngiliz Federasyonunun reformist grubu Saint-İmimer Kongresini toplayan Bakuninist Jura Federasyonunun kuyruğuna takıldılar. 1872 Aralığı ve 1873 Ocağındaki yerel kongrelerinde onlar da aynı şekilde Hague kararlarını kınadılar. Enternasyonal içindeki bölünme bir gerçeklik haline geldi.

Marks ve Engels bir zamandan beri «sol» bölücülerle örgütsel ayrılığın kaçınılmaz olduğunu ve mevcut durum karşısında asıl meselenin onların Enternasyonal bayrağından yararlanmalarının önüne geçmek olduğunu farkındaydılar. Bakuninistlerin yapmak istedikleri şey

kesinlikle buydu; kendilerinin Enternasyonal'in ihtilâlci kanadı olduklarını iddia ettiler ve Marks'ın takipçilerini Avrupa işçi sınıfı hareketinden tecrit etmeye çalıştılar. Sekter unsurlarla birliğe biraz daha olsun devam edilmesi yalnızca Enternasyonal'in değil onun bugüne kadar kazandığı başarıların da sonu demekti.Bu yüzden Bakuninistlerle örgütsel ayrılığın gerçekleştirilmesi ve gizli ittifakın tam olarak gösterilmesi başlıca görev haline geldi.

Marks ve Engels, Kurallardaki geçici ihraç (gelecek kongreye kadar) hakkındaki maddenin Hague Kongresi kararlarını ve Enternasyonal Tüzüğünü toptan inkâr eden böylelikle kendi kendilerini Enternasyonal safları dışına atan şubelere ve federasyonlara uygulanmasının mümkün olmadığı kararına vardılar. Engels bu görüşünü 4 Ocak 1873'te yazdığı bir mektupla bildirdi. Marks 12 Şubat 1873'te bu kararını Genel Konsey üyelerinden biri olan Friedrich Bolte'a açıkladı. Şunu yazıyordu: «Her kişinin ve her grubun *Enternasyonal'den çekilmeye* hakkı vardır ve böyle bir şey olduğu zaman Genel Konsey'e düşen bu *çekilişi* resmen *tasdik etmektir*, ama hiç bir şekilde *geçici ihraç* işlemini uygulamak değil. *Geçici ihraç* ancak gruplar (şubeler ve federasyonlar) Genel Konsey'in iktidarına meydan okudukları ya da Tüzük ve Kuralların şu ya da bu maddesini ihlâl ettikleri zaman uygulanabilir. Ama Tüzükte örgütü toptan reddeden gruplar hakkında bir madde bulunmamaktadır. Tüzükten *tabii olarak çıkarılacağı* gibi, böyle grupların artık Enternasyonal ile bir ilişkileri olamaz.»[30]

Marks'ın parti örgütlenmesi ve örgütün bütün üyelerinin üst kurulların kararlarına ve Tüzüğün uymaları mecburiyeti hakkındaki derin fikirlerini içeren bu mektubunun büyük bir pratik önemi vardı. Bu New York Genel Konseyi'nin 30 Mayıs'ta aldığı anahtar kararlardan birinin temeli oldu. Genel Konsey, Hague Genel Kongresinin kararlarına uymayı reddeden ayrılık kongrelerinin herhangi birine katılan ya da bu kongreleri onayladıklarını beyan eden bütün millî ya da yerel federasyonların ve kişilerin «*kendilerini Enternasyonal İşçi Birliği'nin dışına çıkarmış bulunduklarını ve artık Birliğin üyesi olmadıkları*»[31]nı kararа bağladı.

Bu her bakımdan Bakuninistlerin ve ayrılık yolunu seçmiş olan reformistlerin Enternasyonal'den kovulmaları anlamına geliyordu. Bu, Marks ve Engels'in enternasyonal proleter örgütüne yabancı olan güçlerle örgütsel bir ayrılık sağlamak ve Enternasyonal'in ideolojik bayra-

(30) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 565.
(31) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 18, S. 693.

ğının ve proleter partisinin formüle ettiği program ve örgütsel ilkelerin lekelenmemesini temin etmek için çizdikleri çizginin zaferiydi.

Bakunin'in gizli yıkıcı faaliyetlerinin de bütünüyle gösterilmesi gerekliydi. Hague Kongresinin kararlarından birine uygun olarak Marks ve Engels'in gizli Bakuninist ittifak hakkında toplamış oldukları bütün belgeler yayınlanacaktı. İttifakın işlerini araştırmak için kurulan komisyon bunu yerine getiremediğinden bu görevi, mesele hakkında eldeki malzemeleri esas alarak bir broşür yazmaya karar veren Marks ve Engels üstlendiler. Marks'ın Bakuninizme karşı mücadele ile yakından ilişkili olan bir başka tasarısı da, bunun için gerekli malzemeyi 1873 Nisan'ında Danielson'dan almış olduğu Çernişevski'nin bir biyografisini yazmaktı. Marks, Bakunin'in otoritesinin çarlığa karşı verilen kavgada oynamış olduğu ihtilâlci role dayandığını farketmişti. Broşür de Bakunin ile ondan çok daha tutarlı, materyalist ve sosyalist görüşleri Bakunin'in idealist kavramlarından çok daha üstün olan ve ihtilâlci gençlik üzerindeki etkisi — Rusya'da ve Rusya dışında — çok daha verimli olan ve gençliği Bakunin'in bu konudaki etkisinden söz edilemeyecek kadar işçi sınıfı hareketine yaklaştıran bir başka Rus ihtilâl savaşçısı ve düşünürü olan Çernişevski arasındaki zıtlığı ortaya koyacaktı.

Marks, bu tasarısını sağlığının kötüleşmesi yüzünden gerçekleştiremedi. Bu aynı zamanda onun, esas olarak Engels ve Lafargue tarafından yazılmış olan ittifaka karşı kitapçığın hazırlanmasında neden nispeten daha az bir rol oynamış olduğunu izah etmektedir. Marks'ın kendisi bunun yalnızca sonuç bölümünü yazdı, ama kitapçığın planını ve temel fikirlerini ikisiyle birlikte formüle etti.

Kitapçığın başlığı *Sosyalist Demokrasi İttifakı ve Enternasyonal İşçi Birliği*'ydi. 1873 Ağustos'unda basılmıştı. Yazarlar Bakuninistlerin iftiralarının karşısında «ancak bir tek şekilde, çok şaşırtıcı bir etkinlik sağlayan tam bir açıklıkla»[32] durabileceklerini biliyorlardı. Marks ve Engels bu aracı çok parlak bir şekilde kullandılar. Yazdıkları kitapçık Bakun'in gizli İttifakı hakkında belgesel deliller sağladı, yıkıcı çalışmalarının bilinmeyen yanlarını ve kendi anarşist öğretilerini Enternasyonal'e kabul ettirmek, Enternasyonal'in denetimini ele geçirmek için ördüğü fesat ağını gösterdi.

İttifak programının çözümlemesi, bunun Enternasyonal'in ihtilâlci programına temelden karşı olduğunu gösteriyordu. Marks ve Engels,

(32) **L'alliance de la democratie socialiste et l'association inter nationale des travailleurs,** Londres - Hambourg, 1873, S. 4.

Bakuninistlerin ideolojik teçhizatlarının ilkel ve acıklı tabiatını açığa vurdular, geleceğin toplumu hakkındaki «kışla komünizmi» anlayışındaki küçük burjuva eşitlikçi fikirleri, isyan ve toptan yıkım için attıkları ihtilâlci hareketin şerefini tehlikeye sokan vahşî çığlıkları, ultrasolcu lafazanlıkları, kendi görüşlerini paylaşmayanlara karşı duydukları fanatik nefreti, en ihtilâlci güç olduklarını iddia ettikleri *déclassé* unsurlara dayanmalarını gösterdiler. Marks ve Engels parti ilkelerini savundular, küçük burjuva sekterliğin her çeşidine bir darbe indirdiler ve hizip faaliyetinin işçi sınıfı hareketine vermekte olduğu zararı gösterdiler.

Gericiliğin bütün Avrupa ülkelerinde şahlandığı ve Enternasyonal'in bölündüğü bu olağanüstü karmaşık durumda Marks ve Engels, Hague Kongresinde alınan karar uyarınca 1873 Eylül'ünde İsviçre'de toplanacak olan gelecek kongrenin hazırlıklarına başladılar. Bununla birlikte, Ağustos'un ikinci yarısında, Marks ve Engels'in korktukları gibi kongrenin hiç bir bakımdan temsil yetkisine sahip olamayacağı ortaya çıktı. Burjuva hükümetlerinin verdikleri vahşî cezalar ve çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfı hareketindeki geçici bir düşüş oldukça elverişsiz bir durum yaratıyordu.

Marks ve Engels Cenevre'deki gelecek kongreye kendilerinin katılıp katılmayacakları meselesini tartıştılar ve katılmamaya karar verdiler.

Enternasyonal İşçi Birliği'nin Altıncı Kongresi 8 Eylül 1873'te Cenevre'de açıldı, Marks ve Engels'in tahmin ettikleri gibi buna yalnızca İsviçre delegeleri katıldılar. Öteki ülkelerden yalnızca iki delege gelmişlerdi. Kongrede Becker'in başkanlığındaki çoğunluk anarşistlerle uzlaşma ve Genel Konsey'in, tamamen Bakuninistlerin eline geçmesi tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu Cenevre'de aktarılması eğilimini gösteren delegelere karşı zorlu bir mücadele vermek zorunda kaldı. Becker ve destekleyicilerinin sayesinde, kongre sallantılı unsurların üstesinden geldi ve Hague Kongresinde alınan kararları korudu. Bunun sonucu olarak Enternasyonal'in son kongresi ihtilâlci proletarya ilkelerine sadık kaldı.

ENTERNASYONAL İŞÇİ BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI

Marks, Cenevre Kongresi için hazırlandığı sırada Enternasyonal'in artık tarihî görevini tamamlamış olduğuna ve 1871 sonrası gelişmelerin işçi sınıfı hareketinin örgütlenme şeklinde bir değişikliği gerektirdiği

kanaatine vardı. Şimdi başlıca görev, proletarya güçlerini tek tek ülkeler çerçevesi içinde birleştirmek ve Enternasyonal programı temeli üzerinde millî sosyalist işçi partileri kurmaktı. Polis tutuklamaları yüzünden legal bir kitle örgütü olarak faaliyetini sürdüremeyen mevcut enternasyonal proleter örgütü, eski şekli içinde proleter mücadelesinin değişen şartlarına artık uyamıyordu. 27 Eylül 1873'te Marks, Sorge'a şunları yazdı: «Avrupa'nın şartlarından çıkardığım kadarıyla, Enternasyonal'in eski örgütlenme şeklini şimdilik bir yana bırakmamızda fayda var.»[33]

Marks, proleter mücadelesinin örgütsel şekilleri hakkında hiç bir zaman dogmatik değildi ve çeşitli dönemlerde bir değişiklik gereğinin, işçi sınıfı hareketinin kendisinden kaynaklandığı inancındaydı. Enternasyonal faaliyetlerinin son bulmasının hiç bir bakımdan çeşitli ülkelerdeki ileri proleterler arasındaki enternasyonal kardeşlik bağlarının zayıflaması demek olamayacağını vurguladı. Enternasyonal İşçi Birliği'nin getirmiş olduğu işçi sınıfı hareketinin enternasyonal birliği ilkesi değişmeden kaldı, değişen tek şey bu birliğin içinde ifade edildiği şekillerdi. Marks 1875 yılında şunları yazdı: «İşçi sınıflarının enternasyonal faaliyeti hiç bir zaman *Enternasyonal İşçi Birliği'nin* varlığına bağlı değildir. Bu yalnızca bu faaliyet için bir merkezî organ yaratılması yolunda yapılmış olan ilk girişimdi; yarattığı itiş gücüyle bu girişim ölümsüz bir başarı kazandı, ancak Paris Komünün düşüşünden sonra artık *ilk tarihî şekli* içinre kalamazdı.»[34]

Marks ve Engels, sosyalist hareketin gelecekteki gelişmesinin bir başka enternasyonal proleter örgütünün kurulmasına yol açması imkânını gözden uzak tutmadılar. Onlar böylesine bir birliğin daha en başından itibaren bilimsel komünizm teorisi üzerine oturacağını ve her ülkedeki sosyalist partilere dayanacağını umuyorlardı.

1873 yılı sonunda Enternasyonal tarih sahnesini gerçekten terketti. Dağılması hakkındaki nihaî kararın 15 Temmuz 1876 tarihinde Philedelphia'da alınmasına rağmen örgütlerinin faaliyeti hemen hemen her yerde son bulmuştu. Bu Marks'ın faaliyetlerinin en parlak sayfalarından birisinin kapanışını belirliyordu. Daha sonra bir vesile ile bu dönemi anımsayan Engels, Enternasyonal'in «bundan başka hiç bir şey yapmamış bile olsa, kurucusunun gurur duyacağı gerçek bir başarı»[35] olduğunu yazıyordu.

---

(33) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 286.
(34) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 22.
(35) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 163.

Dokuz yıl boyunca Marks, bilimsel araştırmalarını ihmal ederek ve sağlığını feda ederek, elinde olan her şeyi proletaryanın kitle örgütünün yönetimine verdi. Enternasyonal'in faaliyetinin sonuçları gerçekten devasa sonuçlardı. Enternasyonal sayesindedir ki, proletaryanın ihtilâlci hareketi en önemli aşamalarının birinden geçti yeni ve çok daha yüksek bir aşamaya girdi.

Avrupa ve Amerika'daki on binlerce işçi enternasyonal çevresinde, proleter enternasyonalizmi bayrağı altında toplandılar ve kendilerinin birleşmiş emek ordusunun savaşçıları olduklarının bilincine vardılar. İşçi sınıfı hareketi, toplumsal gelişmenin güçlü etkeni olarak enternasyonal sahnede ilk defa boy gösterdi. Marks'ın Enternasyonal'e kılavuzluk etmesinin bir sonucu olarak, bilimsel komünizmin yüce düşüncelerinin işçi kitlelerine iletilmesinde büyük bir ilerleyiş sağlandı. Marksizm - öncesi küçük burjuva sosyalizminin her çeşiti yenilgiye uğramıştı ve artık ricat halindeydi. Almanya'da bir Marksist proleter partisi kurulmuş ve başka ülkelerde de ayrı ayrı partilerin kurulması için ön şartlar yaratılmıştı.

Enternasyonal altında, işçi sınıfı çıkarları için savaşmada büyük bir tecrübe kazandı. Kuruluşu Enternasyonal'in faaliyetlerinin bütünü tarafından hazırlanmış olan Paris Komünü ve Marks'ın Komünün derslerini genelleştirmesi proleter hareketi bakımından gelecek dönemde olağanüstü önem taşıyordu. Marks'ın doğrudan etkisi ile Enternasyonal saflarında, o sıralar aralarında Doğu Avrupa'nın geri ülkeleri de olan dünyanın pek çok yerinde fikirleri yayılan, parlak bir proleter ihtilâlcileri, proleter örgütçüleri, yazarları ve propagandistleri grubu doğdu.

Marks'ın kılavuzluk ettiği Enternasyonal «sosyalizm uğruna proleter, enternasyonal mücadelenin temellerini attı.»[36] Enternasyonal'in, enternasyonal işçi sınıfı hareketine, komünist hareketlere, sermayenin zulmüne karşı toplumsal ilerleme ve komünizm için savaşan daha sonraki yiğit savaşçılar kuşağına yaptığı hizmetler unutulmayacaktır. «Enternasyonal unutulamaz, o işçilerin kurtuluş mücadelesi tarihindeki yerini sonsuzluğa kadar koruyacaktır.»[37]

(36) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 29, S. 307.
(37) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 29, S. 240.

İŞÇİ SINIFI HAREKETİNİN TEORİSİNİN VE TAKTİKLERİNİN İLERİYE GÖTÜRÜLMESİ

Karl Marks aynı zamanda hem bilimde hem de toplum hayatında önderlik edebilen ender insanlardan biriydi; bu iki yan onda öylesine kaynaşmıştı ki, insan onu ancak hem bir bilim adamı hem de bir sosyalist savaşçı olarak ele alırsa anlayabilir.

Paul Lafargue

1871 Paris Komününden sonraki dönem kapitalist ülkelerin ekonomik ve siyasî hayatlarındaki esaslı değişikliklerle belirleniyordu. On yıl öncesinin başlangıcındaki sınaî boom yerini en çok ABD ve Almanya'yı sarsan daha önce görülmemiş uzunluktaki bir ekonomik krize bıraktı. Sınaî ve ticarî krizler uzayan bir tarımsal krizle aynı zamana denk düşüyordu. Marks bu krizin vahametini daha ilk belirtilerini gördüğü andan tahmin etmişti. 1873 Ocağında Kapital'in Birinci Cildinin İkinci Almanca baskısına şunları yazdı: «Henüz ilk aşamasında olmakla birlikte kriz bir kere daha yaklaşıyor; ve bu kriz hareket sahnesinin evrenselliği ve eyleminin yoğunluğu ile, yeni, kutsal Prusya-Alman İmparatorluğunun yerden bitme mantarlarının kafasında diyalektik davullarını çalacaktır.»[1]

Çeşitli ülkelerin dünya ekonomisinde oynadıkları roller değişmeye başlamıştı. İngiltere ticarî ve sınaî tekelinin zenith noktasına ulaşmıştı. ABD ve Almanya'da çok daha hızlı gelişme işaretleri görülüyordu. Tekel öncesi kapitalizmin adım adım tekelci kapitalizme doğru gelişmekte olduğu gözle görülüyordu ve bu süreç yüzyılın sonuna doğru tamamlandı. Karteller 1870'lerde henüz «bir geçiş olgusu»[2] olmakla birlikte borsa sermayesi etkinlik kazanıyordu. 1870'ler siyasî bakımdan sonraki

(1) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, S. 99.
(2) V.I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 22, S. 202.

iki on yılda olduğu gibi nispeten durgundu ve kendini öyle geniş ölçekli ihtilâl fırtınalarıyla göstermedi. Bu dönem, Lenin tarafından şöyle tanımlanmıştı: «Batı artık burjuva ihtilâlleriyle işini bitirmişti. Doğu ise bunlara henüz erişememişti.»[3] Avrupa'da karşı-ihtilâlci burjuvazinin ve büyük toprak sahiplerinin iktidarlarında ya Fransa'da olduğu gibi tutucu bir burjuva cumhuriyeti şeklinde ya da 1871 Ocağında kurulan Alman İmparatorluğu gibi bir gerici monarşi şeklinde belirli bir oturmuşluk vardı. Marks, Almanya'daki İmparatorluk için şunları söylüyordu: «[bu - ç.] parlamenter şekillerle süslenmiş, feodal bir karışımla harmanlanmış, burjuvaziden biraz etkilenmiş, bürokratik bir tarzda inşa edilmiş, polislerce korunan bir askerî despotluktan başka bir şey değildir.»[4] 1870'lerin sonlarında Avrupa ülkeleri için de sadece Rusya'da bir ihtilâlci durum oluşmaya başlamıştı, Balkanlarda da Türk idaresine karşı millî kurtuluş mücadelesi sürüyordu.

Marks'ın tahmin ettiği gibi Fransa - Prusya savaşının sonucu yani enternasyonal ihtilâflara yol açtı. 1873, 1875 ve 1877 yıllarında Alman İmparatorluğunun hâkim sınıflarının izledikleri şovenist saldırgan siyaset ve Fransız burjuvazisinin savaş yanlısı çevrelerinin intikamcı özlemleri yüzünden savaşlar çıkacak gibi oldu. Sömürgeci yayılma, başlıca alanlarından birisi Afrika kıtası olmak üzere gittikçe yoğunlaşıyordu.

Bu şartlar altında işçi sınıfı güçlerini toparlamak ve yeni ihtilâlci savaşlara hazırlanmak göreviyle karşı karşıyaydı. Proleter partilerinin kurulması meselesi de bazı ülkelerin önünde daha çözülmemiş birer mesele olarak duruyordu. Lenin şöyle yazmıştı: «Birinci Enternasyonal tarihî rolünü oynamıştı; şimdi artık dünyanın bütün ülkelerindeki işçi hareketinde daha büyük bir gelişmenin olacağı, işçi hareketinin, *hareket alanının* genişlediği ve tek tek millî devletler içinde *kitlesel* sosyalist işçi partilerinin kurulduğu bir dönem geliyordu.»[5]

Ancak, sosyalist partilerin oluşturulmaları işçi sınıfının siyasî faaliyetindeki geçici bir düşüş, gericiliğin güçlenmesi ve çökmüş olan fakat asla ortadan tamamen kalkmamış bulunan sekter akımların faaliyetleri yüzünden yavaşlamıştı. Reformist ideolojinin etkileri özellikle İngiltere ve ABD'de hâlâ hissediliyordu. Marksizmin genişliğine yayılmasının olumsuz yanları da vardı: Marksist fikirler çoğu zaman oldukça sathî bir şekilde benimseniyordu ve bu opportunist unsurlar arasında sallantılara yol açıyordu.

(3) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 18, S. 583.
(4) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 3, S. 27.
(5) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 21, S. 49.

Ne var ki, işçi sınıfı hareketi durmaksızın yükseliyordu. Enternasyonal'in faaliyetleri sayesinde Marksizm bazı ülkelerde sağlam olarak tutunmuştu ve proleter partilerinin oluşumunda tayin edici bir etkisi oluyordu.

1870'LERİN ORTALARI

Enternasyonal'in yönetilmesindeki örgütsel işlerin baskısından kurtulmuş olan Marks artık vaktinin çoğunu bilimsel araştırmaya veriyordu.Yapması gereken ilk iş *Kapital*'in tamamlanmasıydı.

Her zamanki gibi büyük bir coşkuyla ve kendini vererek çalışıyordu. Hattâ çalışırken dinlenmiyordu bile: yürüyüşlere çıktığı zaman ya yol arkadaşlarıyla düşüncelerini tartışıyor ya da çeşitli meseleleri kafasında evirip çeviriyordu. Siyasî ve bilimsel meseleler en çok Engels'le olan günlük buluşmalarında konuşulurdu. İki adam birlikte ya bir yürüyüşe çıkarlar ya da Marks'ın çalışma odasında konuşurlardı. Marks odanın köşegenlerini adımlarken Engels de ona dik bir açı üzerinde yürürdü, tartışmaları sırasında. Konuşmaları kimi zaman, ikisinin de çoğunlukla önceden hazırlanmış oldukları bilimsel bir münazara şekline dönüşürdü.

Marks'ın sağlığı aşırı çalışmanın yarattığı gerilim yüzünden yeniden bozuldu: 1873 baharında keskin baş ağrılarına ve uykusuzluk hastalığına tutuldu. Felç tehlikesi ile, onun gibi hayat dolu bir insan için en korkunç ihtimalle karşı karşıyaydı. Sorge'e daha sonraları şöyle yazmıştı: «Bir canavar olmak istemeyen bir kimse için *felç* gerçekten bir ölüm cezasından başka bir şey değildir.»[6] Doktorları ona günde dört saattan fazla çalışmaması ve tatillerini mümkün olduğu kadar çok Londra dışında geçirmesi için kesin talimat verdiler. Engels, Marks'ın doktorların verdiği talimatları yerine getirip getirmediğini denetleme görevini üzerine aldı ve onu bu «iş çemberi»nden kurtarmayı üstlendi.

Ancak, Marks'ın 1873 güz sonlarında Harrogate'de ve 1874 baharında Ramsgate kıyısında kalması onun durumunda bir düzelme sağlamadı. Daha kötüsü 1874 yazında kronik karaciğer rahatsızlığı yeniden depreşti.

Doktorlarının tavsiyesi üzerine Marks 1874 Ağustos'u ortalarında Karlbad'a (Karlovy Vary) gitti. Yanında kızı Eleanor (Tussy) olduğu halde 19 Ağustos'tan 21 Eylül'e kadar orada kaldı, kaplıcaya bu gidişin-

(6) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 634.

de ve daha sonraki gidişlerinde gereksiz yere üzerine dikkat çekmemek için Germania otelinde rantiye Charles Marks adıyla kaldı.

Karlsbad sularının faydası oldu ve genel durumu kaplıcalara — 1875'te 15 Ağustos'tan 11 Eylül'e, 1876'da da 15 Ağustos'tan 15 Eylül'e kadar — (gene Eleanor ile birlikte) yaptığı iki yolculuktan sonra düzeldi.

Geri dönerken kendisini o kadar iyi hissediyordu ki yol üzerinde Dresden Leipzig Berlin ve Hamburg'da konaklayarak, 1874 Eylül ayı içinde aralarında Wilhelm Liebckneth, August Geib, Theodor Yorck ve yayımcı Otto Meissner de bulunan Alman Sosyal-Demokrat önderlerinin çoğu ile görüştü. 1875 yılında Kugelmann'ın Prag'da yaşayan ve Prag'ın tarihine ihtilâlci geleneklerine hayran olan bir akrabası Max Oppenheim'in daveti üzerine «eski Hussite kenti»[8]ni ziyaret etti. 15 Eylül 1876'da Prag'da Oppenheim'i yeniden ziyaret etti. Eleanor'la birlikte Bingen ve Kreuznach'a gitti ve orada kızına kendisinin ve Jenny'nin 33 yıl evvel evliliklerinin ilk birkaç ayını geçirdikleri yerleri gösterdi. Londra'ya dönmezden evvel Liege'e giderek Enternasyonal'in Rus şubesinin eski önderi Utin'i gördü.

Karlsbad'da kalması tıbbî bakımdan yararlı olmakla birlikte Marks kaplıcadaki insanlarla birlikte olmaktan pek o kadar hoşnut olmamıştı. «Hamburg - Bremen - Hannover'in ellerinden kurtulunması mümkün olmayan, kadın ve erkek cühelalarından»[9] çok tedirgin olmuştu. Karlsbad'da kaldığı iki seferde de sık sık buluştuğu Kugelmann da onu bir hayli şaşırtmıştı. Daha ilk karşılaştıkları anda Kugelmann, Marks'a artık siyaseti bırakıp kendisini tamamen bilime vermesini öğütleyerek canını sıkmıştı. Marks, Kugelmann'ın eşine ve kızına karşı takındığı yukarıdan tavra da içerlemişti. Bir gün artık dayanamadı ve ona kendisi hakkında ne düşündüğünü söyledi. Birbirlerinden ayrıldılar ve Marks, Karlsbad'dan ayrıldığı güne kadar da barışmadılar. Ama bundan sonra da eski içten ilişkileri bir daha kurulamadı. Marks dar görüşlülüğü ve bencilliği yüzünden eski dostunu hiç bir zaman bağışlamadı.

Bununla birlikte Marks, Karlsbad'da bazı ilginç kimselerle de tanıştı. Bunlar arasında geniş görüşlülüklerinden ve eğitilmiş olmalarından ötürü kalabalıktan ayrılan doktorla sanatçılar ve bilim adamları vardı. Marks 1875 sonbaharında daha önce Londra'da tanışmış olduğu

(7) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 594.
(8) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 646.
(9) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 117.

Rus etnograf, tarihçi ve avukat M. M. Kovalevski ile dost oldu. Birlikte kırlarda uzun yürüyüşlere çıkıyorlardı.

Marks çok geçmeden Karlsbad'da mahallî yöneticiler tarafından göz hapsine alındı. «Kızıl Doktor» un adı kendisinden nefret eden ve adını İtalya'daki anarşist *putcsch*larına kadar bütün ihtilâlci olaylara karıştıran burjuva basının ve devlet görevlilerinin yüreğine çoktan beridir korku salmıştı. Alman Sosyal-Demokratı Wilhelm Blos'a bir görgü tanığı, 1873 yılında Milano'ya Max Karl adında bir Alman geldiği zaman polis yetkililerinin adamın isminin yabancı kayıtlarına Karl Max olarak geçmesinden ötürü kapıldıkları telaşı anlatmıştı. Adamın kaldığı evi polisler çevirmişler, içerideki herkes aranmış, hattâ kendisini de polis yetkililerinin adamın isminin yabancı kayıtlarına Karl Max olane kadar akla karayı seçmiş.

Marks yirmi yıldan fazla bir zamandan beri Londra'da yaşıyordu ama orada bile resmî çevrelerin düşmanlıklarıyla karşılaşıyordu. İngiliz vatandaşlığına geçmek için yaptığı başvurma geri çevrilmişti. 1874 Ağustos'unda Karlsbad'a yaptığı yolculuğun hemen öncesinde başvurma kâğıdını İçişleri Bakanı Robert Lowe ile birlikte doldurdu, bu başvurmada Marks'ın «Prusya kralına karşı sadakatsizlik» gösterdiği gerekçesiyle reddedildi.

Marks'ın Hapsburg'ların yönettikleri topraklar üzerinde bundan daha da soğuk bir karşılama beklemesi tabiiydi. İlkin kendisini kimse tanımadı ama 30 Ağustos 1874'te mahallî *Der Sprudel* gazetesi — Marks bu gazeteye boşboğaz diyordu — «Enternasyonal'in önderinin geldiği» ni bildirdi. Karlsbad'a ikinci defa geldiğinde polis yetkilileri bütünüyle uyarılmışlardı. 1 Eylül 1875'te Karlsbad bölge şefi Prag'daki üstlerine «Demokratik-Sosyal Partinin önemli önderlerinden biri» nin kaplıcaları ziyaret ettiğini bildirdi. Bohemya Valisi, İçişleri Bakanlığına Viyana'ya bununla ilgili bir rapor gönderdi. Ancak, Marks'ın davranışları onlara açıkça takip için herhangi bir gerekçe vermediği için «sürekli olarak gizli göz hapsinde» tutulması için emir vermek zorunda kaldılar.

Marks, 1877 Ağustos'unda eşi Jenny ve kızı Eleanor'la birlikte Rhine Prusya'sında daha az bilinen ve maden suları Karlsbad'ınkiler kadar etkili olmayan bir kaplıcaya Neuenahr'a tatil için gitti. Engels'e Karlsbad sularını hastalığı tehlikeli bir hal aldığı zaman kullanmak için yedekte tuttuğunu yazıyordu. «İnsan *corpus*una (gövdesine) karşı diplomatça davranmalı»[10] diye de ekliyordu. Ama Marks Karlsbad sularına bir kere daha gitme fırsatını hiç bir zaman bulamadı, çünkü Almanya'da

(10) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 59.

ve daha sonra Avusturya - Macaristan'da polis Sosyal - Demokratları toplamaya başladı ve Bismarck'ın çıkardığı Anti-Sosyalist Kanun Orta Avrupa'ya yolculuk yapmasını imkânsız hale getirdi.

Marks'ın sağlığını yıllardan beri kemiren hastalık onun beynindeki enerjiyi, yorulmak bilmeyen araştırma ruhunu ve savaşçı hareketliliğini üzerinden alamadı. 1870'lerin ikinci yarısında sağlığı biraz düzeldi ve kendini coşkuyla yeniden bilimsel araştırmalarının içine attı. O dönemde onunla karşılaşan herkes verdiği hükümlerdeki açıklık ve derinlik, bilimsel bilgilerinin ve ilgi alanının genişliği, enternasyonal durumu kavramakta gösterdiği dikkat çekici üstünlük ve çeşitli ülkelerdeki işlerin gidişatı hakkındaki bilgisi karşısında şaşkınlığa düşerdi. 1878 aralığında onunla röportaj yapan bir *Shicago Tribune* muhabiri «Son yirmi yıl içinde *Amerika*'da olup bitenler *hakkındaki yakın ilgisi* karşısında âdeta şaşkına dönmüştü.»[11] Başka bir Amerikan gazetecisi olan sosyalist John Swinston 1880 yazında Marks'la Ramsgate'de bir konuşma yapmış ve izlenimlerini şöyle kaydetmişti: «Diyalogu öylesine serbest, öylesine yaratıcı, öylesine öğretici, öylesine içtendi ki alaylı iğnelemeleri, mizahi pırıltılarıyla ve sporcu şenliğiyle bana Sokrates'i hatırlattı. Avrupa'daki siyasî güçlerden ve halk hareketlerinden söz etti — Rusya'da görülen büyük canlanış, Alman zihninin yönelişleri, Fransa'daki eylem, İngiltere'deki eylemsizlik. Rusya'dan umutla, Almanya'dan felsefî olarak, Fransa'dan neşeyle ve Liberallerin ve İngiliz parlamentosunun üzerinde vakit kaybettikleri 'atomistik reformlara' iğrentiyle değinerek — İngiltere'den acıyla söz ediyordu.»[12]

Marks, hâlâ büyük bir edebiyat ve sanat âşığıydı. 41 Maitland Park'taki evine — 1875 Mart'ında yerleştiği son evi — giden bütün ziyaretçiler bize bunu anlatmaktadırlar. Eleanor'un arkadaşlarından biri olan Marian Comyn yazı masasının üzerinde birçok şairin ve nesir yazarının kitaplarının durduğunu söylüyordu. Bunların arasında Edward Bulwer Lytoon'un da kitapları vardı. *Chicago Tribune*'ün muhabiri Marks'ın çalışma odasındaki raflarda çeşitli dillerdeki bilimsel eserlerin yanısıra Shakespeare'in, Dickens'in, Thackeray'ın, Molière'in, Racine'in, Voltaire'in, Goethe'nin ve başkalarının eserlerini gördüğünü bildiriyordu. Aile sürekli olarak edebiyat konularını, Victoria devri yazarlarını, Bronte kardeşleri ve çeşitli ülkelerde çıkan en son romanları tartışırdı.

(11) **The Chicago Tribune**, Ocak, 1879, S. 7.

(12) J. S. Swinton, İngiltere ve Fransa'da Kırk Gün. Notlar ve Görüşler, New York, 1880, S. 42.

Marks, Karlsbad'da sık sık müzik gecelerine gider ve koro resitallerini çok beğenirdi. Ressam Otto Knille ile de sanat üzerine uzun konuşmalar yaptı.

Marks, Londra'dayken sık sık oyun seyretmeye giderdi. Özellikle Shakespeare'in oyunlarını seyrederdi. 1880 ve 1881 yıllarında evinde kendilerine şaka yollu Dogberyy Kulübü adını veren bir amatör grubun düzenledikleri Shakespeare'in oyunlarının okunması yapılırdı. Marks, satranç oynamaktan hâlâ zevk alıyordu.

BABALARININ İZİNDE

Marks için artık büyümüş olan kızları yalnızca sevilen ve seven birer kız evlât değil, aynı zamanda birer silah arkadaşıydılar. 1860'ların sonlarında Jenny ve Laura 1870'lerde de Eleanor işçi sınıfı davasının aktif savaşçıları oldular. Marks onları bilimsel çalışmalarının ve parti çalışmalarının içine şu ya da bu şekilde sokmuştu. Kızlarıyla gurur duymakta haklıydı ve onların seçtikleri yoldan hiç bir zaman sapmayacaklarından emindi.

Üç kız da genç yaşta aile bütçesine katkıda bulunmakta ısrar ettiler. Jenny 1869 yılında özel dersler vermeye başladı. 18 yaşındaki Eleanor 1873 yılında Brighton'da bir okula öğretmenlik yapmaya gitti ama sağlık nedenleri yüzünden çalışmayı bırakmak zorunda kaldı.

Üçünün de geniş bir dünya görüşleri vardı. Çok okumuşlardı, birçok yabancı dili çok iyi biliyorlardı ve fikirlerini yazı ile mükemmel bir şekilde ifade edebiliyorlardı. Toplumsal bilimsel ve işçi sınıfı ve ihtilâlci hareketin tarihinden ayrı olarak Jenny tabiat bilimleriyle uğraşmaktan hoşlanıyor ve Darwin'in teorisini yakından biliyordu. Laura birinci sınıf bir çevirmendi ve sonraları *Komünist Parti Manifestosu*'nu ve başka birkaç Marksist eseri Fransızcaya, Beranger'in şarkılarını, Chamisso'nun, Eugene Pottier'in (Enternasyonal'in yazarı) şiirlerini ve bunun dışında daha birçok şair ve yazarın eserlerini İngilizceye çevirdi. Eleanor, İngiliz edebiyatını ve yabancı edebiyatı çok iyi okumuştu ve artistik yeteneğe de sahipti. Bu da onun Shakespeare eleştirileri yazmasını ve sahneye çıkmasını mümkün kıldı. Daha sonraki yıllarda da yazmaya ve tiyatro ile yakından ilgilenmeye devam etti ama her şeyden önce işçi sınıfı hareketi geliyordu.

Üç kız da daha çocukluklarından beri kurtuluş hareketine karşı yürekten bir yakınlık duyarlardı. Jenny'nin en çok sevdiği kişi eski Ro-

ma'daki ünlü halk sözcüsü Gracchus'tu, Laura ihtilâlci şair Shelley'i Eleanor da Garibaldi'yi severlerdi. Yaşları büyüdükçe romantik ihtilâlci kafa yapıları ezilenlerin kurtuluş hareketine maddî olarak katkıda bulunma isteği ile bilinçli bir şekilde gelişti. Üçü de enternasyonalist bir kafa yapısına sahiptiler ve hangi ülkede olursa olsun ihtilâl haberlerini coşkuyla izlerlerdi. Jenny 1863-1864 Polonya ayaklanmasının savaşçılarıyla dayanışma işareti olarak kendisine verilen bir isyancı haçını üstünde taşırdı. İngiliz hükümetinin Fenianları idam etmesinden sonra onu yeşil bir kurdeleye —İrlanda millî kurtuluş hareketinin amblemi— astı.

Üç kızın da Enternasyonal'in önderleri ve Komün kahramanları arasında birçok dostları vardı. Rus ihtilâlcilerinin çarlık otakrasisine karşı fedakârca mücadelelerini içtenlikle destekliyorlardı. Lopatin, Lavrov, Yelizaveta Dmitriyevna, Hartmann ve daha sonraları da Stepnyak-Kravçinski ile de dost oldular.

Laura 1868 yılında Paul Lafargue ile evlendi ve ihtilâlci mücadelede onun gerçek yardımcısı oldu, görevi eşini nereye sürüklerse sürüklesin onun yanında kaldı. Enternasyonal'in Bordeaux şubesinin önderi olarak Paris Komünarlarına yardım ettiği gerekçesiyle kendisini arayana Thiers polislerinin elinden kurtulmak ve sığınacak bir yer bulmak için İspanya'ya giden Paul'ü küçük çocuğu ile birlikte izledi. Laura Paul'un Enternasyonal'in düşüncelerini İspanya ve Portekiz'de yaymasına yardım etti ve Hague Kongresi'ne onunla birlikte katıldı.

Enternasyonal'in işlerine aktif olarak katılan Jenny de aynı şekilde ihtilâlci sağlamlığını zorlu bir sınavdan geçirdi. 1871 yazında Eleanor ile birlikte Fransa'nın güneyindeki bir dinlenme, tedavi sayfiyesi olan Bagneres de Luchon'da tedavi görüyorlardı. Orada tutuklandı ve Yukarı Garonne Bölgesinin şefi Keratry tarafından zorla sorguya çekildi. Keratry, İspanya'ya kaçmış olan Paul Lafargue hakkında bazı bilgiler elde etmek istiyordu. Fakat yaptığı bütün hileler ve tehditler Jenny'nin soğukkanlılığı ve kendine olan hâkimiyetiyle karşılaştı. Ve Keratry en sonunda öfke ile Marks ailesinin kadınlarının cesaretini övmek zorunda kaldı. Jenny, Londra'ya döner dönmez basında Thiers Cumhuriyetinin elebaşılarını gösterdi.

Marks ailesi 1872 sonbaharında Hague Kongresinden sonra Paul ve Laura'nın da, Marks'ın evinden pek uzakta olmayan Hampstead'da yerleşmeleriyle Londra'da yeniden bir araya gelmiş oldular. 1872 Ekim'inde Jenny, Enternasyonal'in önde gelen önderlerinden Charles Longuet ile evlendi. Laura gibi Jenny de bir siyasî göçmenin eşi olarak güçlükler-

le dolu bir hayat sürmek zorunda kaldı. Charles, Oxford'da sürekli bir iş bulmak için çabaladıysa da olmadı ve çok geçmeden Londra'ya dönmek zorunda kaldı. Ancak, 1874 yılı sonlarında Fransızca öğretmeni olarak sürekli bir görev alabildi. Hayatta, Lafargue'ların payına düşen de birçok güçlükten başka bir şey olmadı. Yoksulluğa karşı sürekli yokuş yukarı mücadele etmelerine rağmen Jenny de Karl kızlarının kendilerinden yana olana insanlarla evlenmelerinden ötürü çok mutluydular. Jenny'nin nişanlılığı sırasında annesi Liebckneth'e «genç çiftin görüşlerinin ve inançlarının aynı olması mutluluklarının garantisidir»[13] diye yazmıştı. Bu, özellikle Lafargue ailesi için doğru idi.

1880 Affından sonra Longuet Fransa'ya döndü, Lafargue de az sonra onu izledi. Bu arada Jenny ve Laura hasta olan anne ve babalarıyla ilgilenmek için geride kalmışlardı. Jenny Charles'e *Juctice* gazetesinde yazdığı yazılar için gerekli malzemeyi gönderiyordu. Yazdığı mektuplar Fransız işçi sınıfı hareketi içinde, Fransız İşçi Partisinin kurulması için verilen mücadeleye ve Partinin programına karşı çok büyük bir sorumluluk taşıdığını gösterir. Charles'i o kadar çok sevmesine rağmen onun bu hayatî andaki yalpalamalarını kararlı bir şekilde kınadı ve ona Marksist programa muhalefet etmesi ve burjuva radikalleriyle temaslarının artması konusunda kendisiyle aynı fikirde olmadığını içtenlikle söyledi. Laura, Fransa'ya döner dönmez İşçi Partisinin en aktif üyelerinden biri oldu.

İçlerinde en küçükleri olan Eleanor da genç yaştan itibaren sosyalist fikirleri yaymaya başladı. 1874 yılında Fransız göçmenlerinin gazetesi *Rouge et Noir* onun Alman Sosyal-Demokratların konuşmalarından yaptığı çevirileri yayınladı. İngiliz toplum hayatında ve İrlanda millî kurtuluş hareketinin desteklenmesinin örgütlenmesinde de aktif bir rol aldı. 1873 yılında Marks ailesi Darwinist tabiat bilimleri doktoru Edward Aweling'le tanıştı. Eleanor, Edward'la 1884 yılında babasının ölmesinden sonra evlendi. İkisi de 1880'lerde İngiliz ve enternasyonal işçi sınıfı hareketi içinde önemli bir rol oynamaya başladılar.

Marks, kızlarının kimi zaman uğradıkları güçlüklerden ötürü derin bir üzüntü duyardı: 1874 Ağustos'unda Kugelmann'a şunları yazıyordu: «Ben bu bakımdan ötekilerden daha az serinkanlıyım ve ailedeki üzüntüler beni her zaman çok sarsıyor.»[14] Marks için en acı darbelerden birisi Lafargue'ların üç küçük çocuklarının ve Jenny'nin ilk çocuğunun ölmesi oldu. 14 Ağustos 1874'te Jenny'ye şunu yazmıştı:

(13) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 703.
(14) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 637.

«Onu ne zaman düşünsem yüreğim kan ağlıyor, böylesine tatlı, böylesine cana yakın bu küçük adamı nasıl unutabilirim. Ama yavrucuğum umarım ki, babanın hatırı için cesareti elden bırakmıyorsundur.»[15]

Marks torunlarını, kızları gibi seviyordu. Jenny'nin dört oğlu — Jean (1876), Henri (1878), Edgar (1879), Marcel (1881) — ve kızı — Jenny (1882) — daha oldu. Marks'a çocuklarla oynaşmak ve onların oyunlarına katılmak büyük bir zevk verirdi. Marks'ın o zaman en çok sevdiği küçüklerden birisi olan Edgar Longuet daha sonraları şunları anımsıyordu: «Çocuklarla, ağırbaşlılığından herhangi bir şey kaybedeceğini aklına getirmeksizin sanki kendisi de bir çocukmuş gibi oynardı.»[16] Büyükbabaları torunlarına karşı daima eşit muamele ederdi.

Marks'ın en büyük kızına yazdığı bir mektupta «bir büyükbabaya lâyık bir şekilde görevlerini yerine getirmek» sözüyle kasdettiği şey çocukları eğlendirmek onlara güzel hediyeler vermek vb. şeylerden çok daha fazla bir anlam taşıyordu. Marks, büyükbaba olmanın her şeyden önce onların gelişmelerine ve eğitimlerine ilgi göstermeyi gerektirdiğine inanıyordu. Bu yüzden de okumaya ve çocuklara daha çok küçük yaşlarından itibaren edebî klasikler hakkında bir fikir verilmesini çok önemli buluyordu. Marks, ailede içtenlik, karşılıklı saygı ve dostluk olmasına çalışırdı. Kendisi de çocukların en ele avuca sığmayanı için bile tartışmasız bir otoriteydi.

SOSYALİST İHTİLÂL TEORİSİ ÜZERİNE ANARŞİSTLERLE POLEMİKLER

Marks'ın bu dönemdeki teorik faaliyeti esas olarak Kapital ile ilgiliydi. Ama zaman zaman büyüyen işçi sınıfı hareketinin ihtiyaçları ve anti-Marksist akımlara karşı ideolojik mücadele onu ihtilâlci teorinin öteki yanlarıyla ilgilenmeye ve bilimsel komünizmin teorik ve taktik önermelerini geliştirip somutlaştırmaya zorladı. Bundan dolayı İtalyan basınında anarşistlere karşı girişilen polemiklere aktif olarak katıldı ve anarşist metodların ve görüşlerinin eleştirisel bir incelemesini yaptı.

Marks, 1872 Ocağında İtalyan *Almanacco Republicano* yıllığına «Siyasî Meselelere Kayıtsızlık» başlıklı bir makale yolladı. Almanağın yayınlanması gecikti ve 1873 yılının sonuna kadar çıkamadı. Yayın, Marks'ın

(15) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 640.
(16) **Marks ve Engels'ten Anılar**, S. 264.

makalesi ile birlikte Engels'in de «Otorite Üzerine» başlıklı bir makalesini içeriyordu.

Marks'ın makalesi, anarşistlerin işçi sınıfının siyasî faaliyetten ve demokratik harekete katılmaktan, bağımsız bir siyasî partinin kurulmasından uzak tutulması öğretisinin verdiği zararı gösteriyordu. İşçilerin çıkarına olan tek şey olduğu iddia edilen «toplumsal tasfiye» hakkında sahte-ihtilâlci sözlerin arkasına gizlenerek bu öğretinin kendi dediklerine uygun bir pratik içine sokulması kaçınılmaz olarak proletaryayı eylemsizleştirir, moralini bozar ve ücretli köleliğin sürmesini sağlardı. «Bu meşhur toplumsal tasfiyeyi bekleyen işçi sınıfı, bu yüzden besili bir koyun sürüsü gibi uslu durmalı, hükümeti sükûn içinde bırakmalı, polisten korkmalı, kanuna itaat etmeli ve hiç sızlanmadan kuru sıkı atılacak olan topun namlusuna doldurulmuş saman gibi savaşta öne sürülecek erleri sağlamalıdır.»[17]

Marks'ın makalesindeki başlıca nokta, proleter devletinin toplumun sosyalist dönüşümü için gerekli bir araç olduğuydu. Anarşistler burjuva diktatörlüğünün yerine bir proleter diktatörlüğünün geçirilmesinin «müthiş bir suç ve bütün ilkelere karşı gelmek» olduğunu iddia ediyorlardı, Marks' da onlarla giriştiği polemiklerinde proleter devletinin tarihî bakımdan geçişken olduğunu önemle belirterek açıkladı. Lenin şunu ileri sürüyordu: «Anarşizme karşı mücadelenin gerçek anlamının çarpıtılmaması için Marks, proletaryanın ihtiyacı olan devletin 'ihtilâlci ve geçişken devlet şekli' olduğunu özellikle çok açık olarak ifade ediyordu.»[18]

Marks, sosyalist ihtilâle hükmeden kanunlar hakkındaki görüşünü 1873 yılında Cenevre'de çıkan ve Bakunin'in takipçilerince anarşist hareketin incili olarak kutsanan Bakunin'in kitabı *Devlet ve Anarşi*'nin eleştirisel incelemesini yaparken sistemleştirdi ve derinleştirdi. Tabiî olarak Marks Enternasyonal'deki başlıca hasımlarından birinin bu kitabını görmezlikten gelemezdi. 1874 sonu ve 1875 başlarında yaptığı alıntıları ve kendi fikirlerini içeren «Konspekt von Bakunin's Buch *Staatlichkeit und Anarchie*»[19] başlığıyla kitabın bir özetini çıkardı, bu kitap ilk olarak 1929 yılında Sovyetler Birliği'nde yayınlandı. Bu kitapta Bakunin'in belli başlı tarih ve toplum görüşlerinin bir incelemesi ve proletaryanın ihtilâlci teorisinin başlıca yanları hakkındaki kendi fikirlerinin geliştirilmiş hali bulunuyordu.

(17) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 18, S. 300.
(18) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 25, S. 436.
(19) «Bakunin'in Kitabı **Devletçilik ve Anarşi** Üzerine Fikirler»

Marks, Bakunin'in dünya görüşünün karakteristik özelliklerinin voluntarizm, ihtilâl için objektif sosyo-ekonomik ön şartların gerekliliğini görememek, *déclassé* unsurlara yöneliş ve sosyalizme en hazır olduklarını iddia ettiği Doğu'nun «çiftçi ve çoban» halklarını uygarlığın yozlaştırdığı Batı Avrupa halklarının karşısına geçirmek olduğunu gösterdi. Marks şunu yazıyordu: «Onun toplumsal ihtilâlinin temeli ekonomik şartlar değil *iradedir*.»[20]

Marks, anarşist önderin devletin ortadan kaldırılması hakkındaki gürültülü lâflarının arkasında ileri ve geri ülkelerin ekonomik ve kültürel standardlarındaki «seviye farkının giderilmesi» üzerine temellendirilmiş olan, pek ilkel geleceğin «anarşist toplum»u ülküsünün yattığını gösterdi. Bu ülküler Bakunin'in üretici güçlerin gelişmesinin oynadığı rolün, işçi sınıfının tarihî görevinin, toplumsal değişmenin aracı olarak işçi sınıfının siyasî iktidarının ve proleter partisinin önemini biri yana attığını bütünüyle gösteriyordu. Marks, Bakunin'in «toplumsal ihtilâl hakkında hiç bir şey bil[mediğini - ç.] bildiği tek şey[in - ç.] yalnızca siyasî sözler etmek»[21] olduğunu yazdı.

Marks, Bakunin'in görüşlerine proleter devletinin özü hakkındaki derin fikirlerle karşılık verdi. İşçi sınıfı, iktidarı ele geçirdiği zaman sınıf düşmanlarının direncini ezmek ve toplumun eski örgütlenmesini yerle bir etmek ihtiyacıyla karşı karşıyadır. Eskisinin yerine «yeni bir toplumsal» örgütlenme geçirmek işçi sınıfının önünde duran başlıca görevdir. Marks bu devleti kapitalizmden kamünizme geçiş dönemindeki yeniden toplumsal inşanın başlıca aracı olarak objektif toplumsal süreçler üzerine aktif bir etki yapan ve onları hızlandıran başlıca güç olarak görüyordu.

Marks, proleter diktatörlüğünün tarih bakımından geçişken karakterini ve devletin bu şekilde ortadan kaybolmasının toplumsal temeli meselesini önceki yazılarından çok daha açık olarak formüle ediyordu. «Öteki sınıflar, özellikle kapitalist sınıf varlığını henüz koruduğu sürece, proletarya ona karşı mücadele ettiği sürece (çünkü proletarya iktidara geldiği zaman düşmanları ve toplumun eski örgütlenmesi daha ortadan kalkmış değildir) proletarya *zecrî* ve bu yüzden de hükümete ait olan tedbirleri kullanmak zorundadır; eğer [proletarya - ç.] kendisi henüz bir sınıfsa ve eğer sınıf mücadelesinin ve sınıfların varlığının üzerlerinde temellendikleri ekonomik şartlar henüz ortadan kaybolmamışlarsa ve eğer bunların ortadan zorla kaldırılmaları ya da değiştirilmeleri gereki-

(20) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, S. 412.
(21) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, S. 412.

yorsa, bunların değişim süreci zor'la hızlandırılacaktır.»[22] Marks derinliğine toplumsal değişimin devletin ortadan kaybolmasının ön şartlarını yaratacağını savundu ve «sınıf egemenliği ortadan kalktığı zaman kelimenin bugünkü siyasî anlamında bir devlet[iṇ - ç.] olmayaca[ğına - ç.]»[23] işaret etti.

Marks proletaryanın iktidarı ele geçirdiği zaman köylü meselesi üzerine benimseyeceği siyaset üzerine de bazı önemli sonuçlara vardı. Marks işçi sınıfı ile köylülük arasındaki ittifakı yalnızca, köylü kitlelerini, onların çıkarları doğrultusunda etkili tedbirler alacak olan proleter devletinin yanına çekmek ihtiyacından doğan bir şey olarak formüle etmiyordu. O, bunu, çalışan köylülüğü toplumun sosyalist dönüşümüne katmak ve özel köylü mülkiyetinden toplumsal mülkiyete, küçük ölçekli çiftçilikten büyük ölçekli kollektif çiftçiliğe geçişi gerçekleştirme metodları hakkındaki çok yararlı fikirlerle tamamlıyordu. Borlayıcı, şiddete dayanan, süreci sun'î olarak hızlandıran tedbirlerin kabul edilemeyeceğini ve köylünün bunu kendisinin «ekonomik yollarla» gelmesinin sağlanmasının gerekliliğini önemle belirtti. «Onu, söz gelimi, miras hakkının ve mülkiyetinin ilgasını ilân ederek uzlaşmazlığa sokmak»[24] hoş görülemezdi.

Köylülük karşısındaki siyaset esnek olmalı ve her ülkedeki özgül toplumsal bileşimi, gelenekleri ve kır nüfusunun âdetlerini göz önüne almalıdır. Kapitalist kiracılığın köylüyü toprağından ettiği ve toprağın gerçek işleyicisinin her bakımdan bir proleter haline geldiği yerlerde sosyalist mülkiyete geçiş çok daha çabuk sonuçlandırılabilir. Ama küçük köylü işletmelerinin varlıklarını sürdürdükleri yerlerde bu mesele üzerinde acele etmek herşeyi berbat edebilir ve aslında toprağın daha büyük ölçüde parçalanmasını düşünen Bakuninistlerin teklif ettikleri tedbirler kadar uygunsuz olur.

İŞÇİ SINIFI HAREKETİNİN İDEOLOJİK ÖNDERLİĞİ

Enternasyonal faaliyetlerini durdurduktan sonra da Marks sosyalistlerin öğretmeni ve önderi olarak kaldı. Herhangi bir resmî mevkileri olmaksızın Marks ve Engels işçi sınıfı hareketinde önder rol oynadılar. İşçi sınıfı arasında ve sosyalist çevrelerde Marks'a karşı duyulan saygı

(22) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 18,S. 630.
(23) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 18, S. 634.
(24) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 2, S. 411.

proletaryanın ihtilâlci mücadelesinin çeşitli yanlarına bilimsel bir yaklaşımın gerekliliği kavrandıkça arttı. Önder işçiler reformist ideolojinin ürünü olan dar doktriner ve dar pratikçi görüşlerini bir yana bıraktıkça İtalyan sosyalisti Gnochhi-Vianni'nin Engels'e 29 Mart 1887'de yazdığı gibi «işçi sınıfı davasının bir dinî dogma değil bilimsel bir teori»[25] olduğunu daha iyi anladılar. Bilimsel sosyalist dünya görüşünün kazandığı her yeni başarıdan sonra sosyalizme bilimsel temelini kazandıran insanın adının daha da büyük bir otorite kazanmasının nedeni budur. Bir Amerikan gazetecisinin Marks'a 1878 yılında söylediği gibi düşmanları bile onu «sosyalizmin başı»[26] olarak görüyorlardı.

Marks teorik ve pratik başarılarıyla» diye yazıyordu Engels, «kendisine bütün dünyadaki işçi sınıfı hareketleri içindeki en iyi insanların güven besledikleri bir yer edinmiştir. Bu insanlar *kritik dönüm noktalarında* öğütlerini almak için ona başvururlar ve görürler ki en iyisi onun öğütlediği şeydir... ve işte Marks'ın hareket için çok önemli olan alışılmadık etkinliği de buna dayanır.»[27]

Marks, Londra'ya gelen sosyalistlerle sık sık buluşur ve konuşurdu. Bu dönemde kendisini ziyaret edenler arasında İspanyol Jose Mesa (1875 yazında) Danimarkalı sosyalist, Enternasyonal'in Danimarka şubelerini kuran Louis Pio (1876 sonbaharında) ve Rus ihtilâlcisi Pyotr Lavrov da vardı. Marks çok sayıda insanla yazışırdı. Onun öğütlerine başvuranlar yalnızca proletarya hareketinin denenmiş ve sınanmış önderleri değil, ihtilâlci mücadele yoluna daha yeni atılmış olan kişilerdi aynı zamanda.

Marks ve Engels'in düzenli olarak yazıştıkları kişiler arasında Alman Sosyal Demokratları Bebel, Liebcknecth, Bracke, Hepner, Geib, Eichoff, Dietzgen ve Blos vardı. Marks, Fransız sosyalisti Jules Vernouillet'le de yazışırdı. 1877 yılında Fransız sosyalist gençliğin sözcüsü durumunda olan Gabrielle Deill ile yakın dostluk kurdu. Esas olarak Paris'te yaşayan Alman Sosyal-Demokratı Hirsch, Marks ve kızı Eleanor ile canlı bir yazışma sürdürürdü. Marks, Becker'den, Enternasyonal'in İsviçre'deki üyelerinden biri olan Perret'ten, Belçika'daki Glaser de willebrod'dan ve Danimarkalı Pio'dan mektuplar alırdı. 1875 yılında Londra'dan Viyana'ya, sonra da Budapeşte'ye taşınan Leo Frankel, Marks'a Avusturya-Macaristan'daki faaliyetleri hakkında bilgi gönderirdi. Marks'a, faaliyetleri hakkında bilgi gönderenler arasında Polonyalı ve Rus dostları

(25) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(26) **The Chicago Tribune**, 5 Ocak 1879.
(27) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 345.

Wröblewski, Lopatin ve İtalyan Bignami vardı. Rusya'daki durum hakkında Danielson'dan da ayrıntılı raporlar gelirdi.

Marks ve Engels'in, Sorge dışında Amerika'da aralarında Klings, Cuno, Bolte, İrlandalı Mac Donnel ve Amerika'ya yerleşmiş bulunan Eugene Dupont da bulunan birçok muhabirleri vardı. İşçi sınıfı hareketi geliştikçe Marks ve Engels'e gittikçe daha çok insan mektup yazar oldu.

Marks, işçi sınıfı önderlerine bilimsel komünizm düşüncelerini yaymada her bakımdan yardımcı olmaya çalıştı ve *Kapital*'in, *Komünist Parti Manifestosunun* ve öteki eserlerinin yeni baskıları ve çevirileri ile ilgili meselelerle sürekli olarak uğraşmak zorunda kaldı. Marks, ekonomi teorisinin halkın anlayacağı bir şekilde ortaya konulmasının ne kadar önemli olduğunu biliyordu ama *Kapital*'in çevirmenlerine karşı olduğu gibi onu popülarize eden kişilere karşı da çok titizdi. *Kapital*'in Birinci Cildi'nin Alman Sosyal Demokratı Johann Most —daha sonra anarşist oldu— tarafından Emek ve Sermaye başlığı ile 1873 yılında Chemnitz'de bir broşür halinde yapılan popülarizasyonundan hiç tatmin olmamıştı. Elde bir başka basitleştirilmiş baskı da bulunmadığı için Liebckneth'in isteğine karşılık verdi ve broşürü ikinci basımı için gözden geçirmeye razı oldu. Temelden bir değişiklik gerekmiyordu ama Marks, göze batan bütün aksaklıkları ortadan kaldırdı ve bazı eklemeler ve düzeltmeler yaptı. Broşür bu düzeltilmiş şekliyle 1876 yılında yayınlandı.

Marks, işçilerin ihtilâlci geleneğin ruhu ile yetiştirilmelerinin ve proletaryanın geçmişteki mücadelelerine dayanmalarının çok önemli olduğuna inanıyordu ve özellikle Enternasyonal'in tarihinin gerçeğin ışığında ortaya konulmasını istiyordu. Enternasyonal hakkında burjuvaların, anarşistlerin ve reformistlerin yazdıkları karşısında sert bir eleştirici tutum takınır ve onların tarihi çarpıtmalarını şiddetler kınardı. Bu yüzden Proudhonist Friouburg'un yazdığı bu konudaki bir kitabın «tamamen güvenilmez»[28] olduğunu söyledi.

Kasıtlı çarpıtmalara karşı özellikle öfke duyardı. 1878 yılında liberal bir sendikacı ve Genel Konsey'in eski üyelerinden biri olan, Enternasyonal hakkında *The Nineteenth Century* gazetesinde çok kabaca taraf tutan bir makale yayınlamış olan George Howell'e karşı İlerici İngiliz basınında çok sert bir tekzip yayınladı. Howell'in attığı iftiralar bilgisizliğinden değil, gerçek ihtilâlci proleter harekete karşı düşman olmasından ileri geliyordu. Marks, Enternasyonal'in ihtilâlci kanadını gözden düşürme ve proletaryanın enternasyonal kaynaşmasının etkisiz

(28) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 147.

olduğu düşüncesini ortaya atma teşebbüslerinin İngiliz burjuvazisi tarafından satın alınmış ve «artık erdeme karşı karınları tok ve ahlâken çözülmüş İngiliz parababaları için 'tabiî' olan düşünce şeklini ve düşünce biçimini teklit etmeye»[29] alışmış «emek önderlerinin» dünya görüşlerine uygun düştüğüne işaret ediyordu.

Marks, Enternasyonal'in kesin bir tarihini yazabilecek birisini bulabileceğini umuyordu, kendisinin buna hiç vakti yoktu ve böyle bir çalışma için önemli bir kaynak olan Enternasyonal belgelerini elinin altında bulundurmakta yarar görüyordu.

Marks, Paris Komün'ünün gerçeğe uygun bir tarihini yazmanın da en az bunun kadar önemi olduğuna inanıyordu. Komün üzerine eski Komünlardan Prosper liver Lissageray'ın yazdığı 1876 yılında Belçika'da yayınlanan bir kitabın oldukça öğretici olacağı düşüncesindeydi. Kitabın yazarı ilk ve daha sonraki baskılar üzerinde çalışırken Marks'ın bazı gözlemlerinden yararlanmıştı. Marks, Bracke ve öteki Sosyal Demokratlara «Partimiz ve bütün Alman kamu oyunun çıkarları için çok önemli olan bu eserin»[30] Almanca olarak yayınlanmasını hararetle tavsiye etti. Bir çevirmen bulunmasına yardımcı oldu ve 1878 Almanca baskısının çevirisini gözden geçirdi.

Marks, bu dönemde bütün ülkelerin işçilerini ve sosyalistlerini proleter enternasyonalizmi ruhu ile donatmaya gene büyük önem veriyordu. Enternasyonal'in çöktüğünden ve enternasyonal işçi sınıfı hareketinin dağıldığından söz eden burjuva reformist ideologlarının aksine işçilerin her ülkedeki ve enternasyonal arenadaki birliği ve dayanışması muazzam ölçüde güçlenirken Enternasyonal'in yalnızca özgül bir örgüt olarak işleyişine son verdiğini önemle belirtiyordu. Bu birlik ve dayanışma «düşünce alışverişi, karşılıklı yardımlaşma ve ortak özlemlerle birbirlerine bağlanan sürekli olarak aktif doğrudan temas içinde»[31] bulunan işçilerin kendi eserleriydi.

Marks bütün ülkelerin sosyalistlerinin Enternasyonal'in ezilen halklarının özgürlük mücadelelerine karşılıksız ve tutarlı yardımlar yapma geleneğini benimseyip sürdürmeleri için çok çalıştı. 1863 - 1864 Polonya ayaklanmasının on ikinci yıldönümünü anmak için 23 Ocak 1875'te Londra'da yapılan enternasyonal bir toplantıya katıldı. Konuş-

(29) «The Secular Chronicle and Record of Freethought Progress», C. X, No. 5, 4 Ağustos 1878, S. 51.

(30) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 203.

(31) «The Secular Chronicle and Record of Freethought Progress» C. X, No. 5, 4 Ağustos 1878, S. 51.

macılar arasında Marks, Engels, Frankel, Lissagaray ve Lavrov vardı. Marks'ın konuşması Polonya halkına —«ihtilâlin dünya vatandaşı neferine»— evlâtlarının enternasyonal kurtuluş hareketi içinde oynamakta oldukları önemli rol ve Paris Komününe katılışları için derin saygılarını sunarken olağanüstü bir dikkatle dinleniyordu. İşçi sınıfı Polonya'nın kurtuluşunun yanında yer aldı çünkü herşeyden önce ilke olarak baskıya karşıydı, zira böylesine bir baskı toplumsal gelişmeyi geciktiriyor ve emekçi halkın toplumsal bounduruktan kurtulmasını yavaşlatıyordu. Polonya'nın kurtuluşu üç despota —Rusya, Prusya, Avusturya-Macaristan— bir darbe olacak ve bütün Avrupa'da toplumsal kurtuluş hareketini canlandıracaktı.

Marks, her ülkenin sosyalistlerinin birbirleriyle bağlar kurmalarının çok önemli olduğunu düşünürdü. Bununla birlikte yeni enternasyol dernekler kurmak için yapılan çağrıları, bunları o zaman için yersiz ve gerçekleştirilmesi mümkün olmayan şeyler olarak gördüğü için gereksizbulurdu. Yeni bir enternasyonal kurulması düşüncesinden, çeşitli manevralarla kendi enternasyonal örgütlerini kurtarmaya çalışan anarşistlerin bunu dalavereleri ile gözden düşüreceklerinden ve bir enternasyonal örgüt kurulmasında inisiyatifi ellerine almaya çalışan reformistlerin de aynı amaca yöneleceklerinden ötürü korkuyordu. Bütün bunlar gerçekten böyle bir ihtiyaç ortaya çıktığında böylesine bir örgütün kurulmasını çok daha zorlaştıracaktı.

Bu yüzden Marks, 9 - 15 Eylül 1875 tarihleri arasında Ghent'te toplanan, aralarında Guilliame ve Kropotkin de bulunan anarşist önderlelerin enternasyonalist sosyalist hareketi Bakuninist ilkelerle gemleme girişimleriyle karşılayan enternasyonal sosyalist kongresinin sonuçlarından tatmin olmuştu. Bu anarşistlerin direnmelerine rağmen kongre, işçilerin siyasî mücadeleye katılmaları ve proleter partileri kurmalarının gerekliliği hakkında bir karar kabul etti. Anarşistlerin, Belçika sosyalistleri gibi eski destekleyicileri bile onların yüzlerine bakmadılar. Marks'ın 27 Eylül 1877'de Sorge'e yazdığı gibi Ghent Kongresi'nin «en azından Guilliame ve Ort. eski müttefikleri tarafından yüzüstü bırakılmaları gibi bir yararı oldu. Flaman işçilerini büyük Guilliame'ın suratına bir yumruk indirmekten zor alakoydular.»[32]

İşçi sınıfı hareketinin gelecekte başarı kazanacağını bilmesine rağmen Marks, hareketi hiç bir zaman idealize etmedi, çeşitli ülkelerde karşılaştığı meselelerin üzerini örtmeye de kalkışmadı. Proudhonistlerin ve Fransız işçilerinin daha hâlâ bir yana atmadıkları öteki hayallerin-

(32) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 34, S. 295, 296.

den ve henüz üstesinden gelmek zorunda oldukları teorik geriliklerinden acıyla söz ederdi. Marks aynı zamanda Fransa'da işçi sendikalarının kurulmasını da olumlu bir gelişme olarak görüyordu. 4 Ağustos 1874'te Sorge'e yazdığı bir mektupta bu sendikaların henüz geniş ölçüde burjuva cumhuriyetçilerinin ve kooperativistlerin etkisi altında bulunduklarını ve işçi sınıfının önündeki görevlere çok dar bir açıdan bakmakla birlikte ortaya çıkışlarının Fransız proletaryasının örgütlenmesinin genişlediğine tanıklık ettiğini gösterdi. Sendikalist hareket Fransa'da bir kitlesel işçi partisi mücadelesi için bazı imkânlar açıyordu.

O zaman da Enternasyonal'in ihtilâlci gelenekleri sosyalist çevrelerin ve sendikalardaki Sol-kanat gruplarının desteğiyle sürdürülüyordu. İşçi sınıfı hareketinin en iyi unsurları arasında Marksizme doğru güçlü bir gidiş vardı.

Marks, anarşist unsurların işçi sınıfı hareketini İtalya, İspanya ve bazı bakımlardan da Belçika'da eylemsizlik içine soktuklarına işaret etti ama bunun anarşist faaliyetlerin pratikteki verimsizliği karşısında, işçilerin, onların «süper sosyalizm»[33]lerinden hayal kırıklığına uyrayacak olmalarından ötürü geçici olduğuna inanıyordu. 1877 Mart'ında Engels'e yazdığı bir mektubunda Yukarı İtalyan Federasyonu'nun «Bakuninist İtalyan gruplarıyla gerçek bir federal bağ»[34] kurulmasını reddeden açıklaması karşısında duyduğu memnunluğu dile getirdi. İspanya ve Belçika'da da benzer süreçler gelişmekteydi.

Marks, İngiltere'deki işçi sınıfı hareketindeki belirli bir gerilemenin nedeninin, başlıca araçları sendika önderleri, parlamento seçimlerinde destek almak için burjuvazinin önünde diz çöken Liberal Partinin süprüntüleri ve kuyrukları olan reformizmin etkisinin artması olduğunu söylüyordu. Eğer sanayi işçileri bağımsız bir sınıf siyasetine yönelmek istiyorlarsa her şeyden önce «şimdiki önderlerinden kurtulmak»[35] zorundaydılar.

Marks, ABD'deki işçi sınıfı hareketinin gelişmesini engelleyen şeyin işçi sınıfının değişik ve çok uluslu bileşimi, yerli ve göçmen işçiler arasındaki çaltışma vb. objektif nedenlerden ayrı olarak işçilerin geniş bir kesiminin «profesyonel siyasetçiler»e bağlı olmaları olduğuna inanıyordu. Kitlelerin desteğini kazanmak için başlatılacak olan bir mücadeleyi engelleyen sekter unsurlar da işçi örgütleri içinde güçlüydüler. Bununla birlikte derinleşen sınıf uzlaşmazlıkları proleter hareketinin gelişmesini

(33) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 33, S. 635.
(34) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 34.
(35) **Dr. Kugelmann'a Mektuplar**, Karl Marks, Moskova - Leningrad, 1934, S. 135.

hızlandıran bir etkendi. 1877'nin büyük demiryolu grevi, sınıf mücadelesindeki bir parlayış, «İç Savaş'tan bu yana ortaya çıkmış olan sermaye oligarşisine karşı ilk patlamaydı». Marks, ABD'deki grev hareketindeki tırmanışın pekalâ «ciddi bir işçi sınıfı partisinin oluşturulması için ciddi bir başlangıç noktası»[36] olarak iş görebileceğini söyledi.

Avusturya-Macaristan'da Sosyal-Demokratik İşçi Partisinin kurulması için 5-6 Nisan 1874'te toplanan Neudorfl kurucu kongresi Marks tarafından işçilerin büyük bir başarısı olarak görülüyordu ve Marks, Çek proletaryasının temsilcilerinin kongrede yer almalarından Slav işçilerinin «Alman işçileriyle birlikte hareket etmeye»[37] başlamalarının bir işareti olarak özel bir memnunluk duydu. Sosyal Demokratların önündeki en önemli görev olarak, egemen sınıfların siyasetlerini millî sürtüşmeler üzerinde oynamak temeli üzerine oturttukları Hapburg İmparatorluğunun çeşitli bölgelerindeki işçi sınıfının enternasyonal kaynaşmasının daha ileriye götürülmesi olarak görüyordu.

Marks, işçi sınıfı hareketinin Almanya'daki gelişmesinden özel bir mutluluk duyuyordu. Eisenach partisi enternasyonal sosyalist hareketin en güçlü ve en örgütlü millî birimiydi. Fransa-Prusya Savaşı sırasında takındığı enternasyonalist tavır ve Paris Komün'ününü cerasetle savunması ona çeşitli ülkelerin işçileri arasında saygınlık kazandırdı ve bu parti hemen hemen genel olarak enternasyonal proletaryanın öncüsü sayılıyordu. Lenin «Alman işçi sınıfı»nın 1871'den sonra «ve hemen hemen yarım yüzyıl boyunca bütün dünya için sosyalist örgütlenme»nin «bir modeli»[38] olduğuna işaret ediyordu.

ALMAN SOSYAL-DEMOKRATLARININ ÖĞRETMENİ

Marks ve Engels Alman Sosyal-Demokrasisinin enternasyonal rolüne birinci dereceden önem verirken önderlerinden yüksek nitelikler, istediler, onların ihtilâlci çizgiyi izleyip izlemediklerini yakından gözlediler ve hiç bir sapmaya göz yummadılar. Alman Sosyal-Demokrasisini ideolojik bakımdan olgunlaşmış bir kitle partisi haline getirmek için çok çalıştılar. Marks, partiye, Bismarck rejimine, polis terörizmine ve militarizme karşı verdiği mücadelede her türlü desteği sağladı. Eisen-

(36) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 59.
(37) K. Marks ve F. Engels, **Amerikalılara Mektuplar**, 1848-1895. Seçmeler, N. Y. International Publishers, 1953, S. 113.
(38) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 27, S. 484.

nach partisinin üyelerinin içinde çalışmak zorunda oldukları şartları ve sürekli olarak çarptırıldıkları cezaları Marks hiç aklından çıkartmazdı. 1872 Mart'ında partinin önderleri Liebckneth, Bebel ve Hepner, Leipzig Mahkemesi tarafından ikişer yıl hapis cezasına çarptırıldılar. Ancak polis tarafından yapılan zulüm sadece Sosyal-Demokratların kitleler arasında daha çok prestij kazanmalarına yol açtı. Marks şöyle yazmıştı: «Bismarck Almanya'da bizim için çalışıyor.»[39]

Marks, Alman İşçi Partisi'nin örgütsel çalışmasını sendikalar içindeki faaliyetini ve parti yayınlarını başlatmak için gösterdiği çabaları överdi. 1874 yılında yapılan Reichstag seçimlerinde altı milletvekili çıkartarak parti büyük bir başarı kazandı. Seçilen milletvekilleri arasında Liebckneth ve Bebel de vardı. Londra'da, Eisenachlıların Reichtag kürsüsünün Bismarck'ın siyasetlerini sergilemek ve ihtilâlci sosyalist fikirleri yaymak için kullanmaları sıcak bir destek görürdü.

Marks bu dönemde Engels'in Eisenach partisinin önderlerine verdiği önemli yardımdan çok memnundu. Engels'in *Volkstaat*'taki gazete yazıları, (Alman Proudhonisti Mülberger'e yöneltilmiş) *Konuk Meselesi* başlıklı eseri, «Bakuninistler İş Başında» ve «Göçmen Edebiyatı» başlıklı seri yazıları, *Almanya'da Köylü Savaşı*'nın ikinci baskısına yazdığı önsöz ve daha başka eserleri ikisinin de ortak görüşlerini dile getiriyordu.

Bu dönemde Marks, parti basınında Engels'in yazdığı kadar sık yazı yazmadı ama o da eski eserlerin yeni baskılarına bir önsöz ya da bir sonsöz yazarak Alman mücadele arkadaşlarının dikkatlerini parti için önem taşıyan meselelere çekmek için bunlardan yararlandı. Bu yüzden Almanya'da hüküm süren polis tutuklamaları atmosferi içinde Ekim ve Kasım 1874'te *Volkstaat*'ta ve daha sonra da 1875'te ayrı bir baskı olarak *Klön Komünistlerinin Mahkemesi Hakkında Açıklamalar*'ı yeniden yayınlamayı uygun buldu. Bunun için bir sonsöz de yazarak Köln Davası sırasında 1852 yılında Prusya'da olduğu gibi Bismarck Almanyasında da siyasî polisin «sınırsız egemenliği»[40] olduğunu anlattı. Bismarck ve yardakçılarının «işçilerin partisini ortadan kaldırmaya» çabalamalarının gülünç olduğunu ve gericiler ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar sosyalist ihtilâlin gerçekleşmesini önleyemeyeceklerini söyledi. «Toplum emek güneşi çevresinde döneceği güne kadar dengsini hiç bir zaman bulamayacaktır.»[41]

(39) Marks ve F. Engels, **Amerikalılara Mektuplar**, 1848 - 1895, S. 113.
(40) Marks,, Engels, **Werke**, Bd. 18, S. 570.
(41) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 18, S. 570.

Marks, Alman işçi sınıfı hareketinin başarılarından sevinç duyar ve bu sevince katılırken hareketin olumsuz yanlarına da gözlerini kapamıyordu. Eisenach programında hâlâ Lassallcılığın izleri vardı. Eisenach partisine giren Lassallcıların bir bölümü henüz Lassalle'ın kişiliğine ve fikirlerine olan hayranlıklarını bir yana atmış değillerdi. Bütün Sosyal-Demokrat önderler de Lassallcılığın işçilerin zihinlerinde bıraktığı izlere karşı mücadele edilmesinin ne kadar önemli olduğunu kavramış değillerdi. Bu, Marks ve Engels'in meseleyi Liebckneth ve Bebel'in önüne getirmelerini zorunlu kıldı. Bebel yazdığı karşılıkta «Lassale mezhebinin bütün dalları ve kökleriyle birlikte yok edilmesinin»[42] gerekliliğini kabul etti ve aslında Marks'ın kendisinin Lassalle'ın eserlerinin bir eleştirisini yapmayı üstlenmesini teklif etti. Engels'e şunu yazmıştı: «Marks'ın ekonomi alanındaki bilimsel otoritesi öylesine tartışılmaz ki böylesine bir eserin etkisi devasa olacaktır.»[43]

Parti önderlerinin yetersiz teorik eğitimleri çoğu zaman onların sosyalist olduklarını iddia eden çeşitli küçük burjuva yazarlarının antiihtilâlci ve kaba, bayağı tabiatını görmelerini enelliyor ve zaman zaman parti basınına böylesine yazılar giriyordu. Marks, 4 Ağustos'ta Sorge'e şunu yazdı. «*Volkstaat*'ın zaman zaman yarı pişmiş filisten acayipliklerle dolu olduğuna dikkat etmişsindir. Bu pislik, öğretmenlerden doktorlardan ve öğrencilerden gelmektedir. Engels, Liebckneth'e biraz giydirdi, onun buna zaman zaman ihtiyacı oluyor.»[44]

Alman işçi sınıfı hareketi içindeki bölünmenin önüne geçme girişimleri dikkatleri partinin ideolojik ilkelerinin saflığının korunması meselesi üzerinde topladı. İşçi sınıfının ve vis-a-vis Junkerlerin gücü iki rakip örgütün varlığından ötürü azalıyordu: Sosyal Demokratik İşçi Partisi ve Lassalcı Genel Alman İşçileri Birliği. Aralarındaki Almanya'nın birleştirilmesi hakkındaki temel ayrılık 1871 yılında Alman Reich'ının kurulmasıyla pratik önemini kaybetmişti. Her iki örgütün saflarındaki üyeler arasında birleşmek için gittikçe artan bir istek vardı.

Marks ve Angels bu ayrılığın Alman işçi sınıfı hareketine verdiği zararın farkındaydılar ama birçok vesileyle gerçek bir birliğin tutarlı bir ideolojik temel üzerinde sağlanabileceğini yani bilimsel komünizmin ilkelerinin benimsenmesiyle mümkün olabileceğini söylediler. Artık eskimiş olan Lassalcı dogmaların kınanmasının birliğin gerekli şartı olduğuna inanıyorlardı. Bu çok zaman alacağı için Marks ve Engels Al-

(42) August Bebel, **Aus Meinem Leben** 2. Teil, Berlin, 1953, S. 258.
(43) Augsut Bebel, **Aus meinem Leben** 2. Teil, S. 258 - 259.
(44) **Marks, Engels, Werke,** Bd. 33, S. 636.

manya'daki mücadele arkadaşlarının örgütsel birlik meselesi üzerinde çok acele etmemelerini, eylem birliği için gerçek adımlar atmlarını öğütlediler. Eisenach partisiyle Lassallcıların ideolojik ve siyasî hazırlık olmaksızın birleşmelerinin Partideki opportunist unsurların güçlenmesine, ideolojik seviyenin düşmesine ve yarardan çok zarar getirmesine yol açacağından korkuyorlardı. Sosyal-Demokrat işçi partisinin her bakımdan güçlendirilmesinin ve kitlelerle bağlarını genişletmesinin, bu Lassalcıları gerekli şartları kabul etmeye zorlayacağından ötürü, birliğe giden ana yol olduğunu savunuyorlardı.

Alman Sosyal-Demokrat önderleri başlangıçta bu öğütlere uydular. Partinin 1874 Temmuz'unda yapılan Coburg Kongresi esas olarak Liebckneth'in çabaları sayesinde ve hemen birleşme için yapılan çağrılara rağmen bir yanda Lassalcı örgütle pratikte işbirliği yapmayı öte yanda da Parti Program ve Tüzüğüyle Lassalcı dogmaların rasgele bir karışımından oluşacak olan her türlü temel üzerindeki birlikten kaçınmayı sağlayan bir çizgi tespit etti. Kongre bu çizgiyi şöyle formüle ediyordu: «Birlik ama birleşme değil».

Ne var ki Liebckneth bu çizgiyi koruyamadı, Lassallcılarla yaptığı görüşmeler sırasında bunun sağlayacağı avantajların her türlü uzlaşmaya bedel olacağına karar vererek ne pahasına olursa olsun birleşme aramaya başladı. 1875 Şubat'ında Liebckneth(Bernstein ve ökteki önderler Lassallcılarla programın ana maddeleri üzerinde uzlaşmaya karar verdiler. Birleşme programı taslağı 7 Mart 1875'te parti basınında yayınlanmıştı. Marks ve Engels bunu okudukları zaman Eisenachlıların parti için vahim sonuçlar doğuracak bir hata içine düştüklerini anladılar. Taslak opportunist akıma teslim olmaktan, zaten kendi içinde mükemmellikten uzak olan Eisenach programına kıyasla bir adım geri atmaktan başka bir anlam taşımıyordu. Programın nihaî, bir bakıma gözden geçirilmiş versiyonunu tanımlayan Engels, daha sonraları bunun «1) Hiç bir bakımdan kabul edilmesine imkân olmayan Lassallcı şiarlardan ve sloganlardan... 2) Halk Partisi anlayışı içinde ve Halk Partisi üslubunda formüle edilmiş bir dizi talepten ve 3) çoğu *Manifesto*'dan ödünç alınmış ama yakından bakıldığı zaman adi saçmalıklardan başka bir şey olmadığı görülen sahte-komünist önermeler»[45]den oluşan eklektik bir derleme olduğunu yazıyordu.

Marks ve Engels, Eisenach önderlerini yanlışlarından döndürmeye uğraştılar. Bebel'e 18-28 Mart 1878'de yazdığı bir mektupta Engels, Program taslağını eleştirdi. Özellikle «demir ücret kanunu» ve «üretici

(45) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 34, S. 155 - 156.

birliklerine devlet yardımı» hakkındaki Lassalcı dogmaların programa sokulmasını, bayağı devlet görüşünü, işçi sınıfı partisinin enternasyonal yükümlülüklerinin bir yana bırakılmasını eleştirdi. Liebckneth ve öteki parti önderlerinin işçi sınıfı hareketinin temel çıkarlarını birleşme aşkına feda etmelerini kınadı. Yanlış şartlar üzerinde birleşmenin sağlam olamayacağını ve gerçek bir parti birliğini sağlayamayacağını ihtar etti. Bu kaçınılmaz olarak çelişmeye ve dağılmaya yol açacak ve Partiyi çürütenlerin işine yarayacaktı.

Program taslağı üzerine parti üyeleri arasında da önemli bir hoşnutsuzluk vardı. Bracke yazdığı mektuplarda bunun bir tartışma temeli olarak bile uygun olmadığını zira gelişmenin karşısına çıktığını söylüyordu. 10 Mayıs 1875'te Marks'a şunları yazdı: «Bu pislikten kurtulmanın tek yolu onu tamamen terketmek olacak.»[46] Bebel, Lassalcılarla görüşmelerin yapıldığı sıra hapisteydi ve ancak 1 Nisan 1875'te serbest bırakıldı. O da program taslağından memnun olmadı ama ne o, ne de Bracke Parti önderlerinin çoğunluğuna karşı duracak kadar kararlı değillerdi.

Marks, Mayıs başlarında program taslağı üzerindeki eleştirileri ile meşgul oldu. Bunlar tamamlandıkları zaman 5 Mayıs 1875 tarihli bir mektupla birlikte Geib, Auer, Bebel ve Liebckneth'e aktarması için Almanya'ya Bracke'ye gönderildi. Bu eleştiriler daha sonraları *Gotha Programının Eleştirisi* olarak tanındı. Marks'ın mektubu işçi sınıfı hareketi içindeki bölünmeyi yenmek için ne yapmak gerektiğine dair önemli fikirleri içeriyordu. Birlik, diye yazıyordu Marks, işçi sınıfının çıkarınadır ama birlik ilkeler üzerinde tavizler verilerek sağlanamaz. «Gerçek harekette ileriye doğru atılmış her adım bir düzine programdan daha önemlidir. Bu yüzden eğer Eisenach Programının *ilerisine* geçmek mümkün değil idiyse —ki o zaman şartlar buna el vermiyordu— o zaman ortak düşmana karşı eylem üzerinde anlaşmaya varılabilirdi. Ama (bunun oldukça uzun sürecek bir ortak eylemle hazırlanmasına kadar ertelemek varken) bir ilkeler programı çizilerek bütün dünyanın gözleri önüne Parti hareketinin seviyesinin ne olduğunu gösterecek nirengiler konmaktadır.»[47]

Marks mektubunda ideolojik meseleler üzerinde taviz vermenin hoşgörülmesinin mümkün olmadığı hakkındaki temel düşünceyi ortaya atıyordu ama taktik anlaşmaların ve hattâ geçici siyasî uzlaşmaların

(46) Karl Marks, Friedrich Engels, **Briefwechsel mit Wilhelm Bracke** (1869 - 1880) Berlin 1963, S. 72.

(47) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 297.

tavsiye edilebilir olduklarını da ekliyordu. «Marks ilkelerin formülasyonunda eklektisizmi *şiddetle kınar*» diyerek vurguluyordu Lenin. «Eğer birleşmeniz gerekiyorsa diye yazmıştır Marks o zamanki parti önderlerine, hareketin pratik ihtiyaçlarını tatmin etmek için anlaşmalara giriniz, ama ilkeler üzerine pazarlık yapmayınız, teorik 'tavizler' vermeyiniz.»[48]

Marks ve Engels'in yaptıkları uyarmalar Almanya Birleşik Sosyalist İşçi Partisi'nin kuruluşunu ilân eden ve 22 Mayıs 1875'ten 27 Mayıs 1875'e kadar Gotha'da toplanan birleşme kongresini düzenleyenler üzerinde gereken etkiyi yapmadı. Marks ve Engels'in program taslağı üzerinde yaptıkları yalnızca talî eleştiriler gözönüne alındı ve program herhangi bir özlü düzeltme yapılmaksızın onayladı. En önemli ek —işçi sınıfı hareketinin enternasyonal karakterinin tanınması ve bu bakımdan Alman Partisinin üzerine düşen görevler— ancak maddelerden birinin içine sokulmuştu. Bir bütün olarak Gotha Programı ploletarya hareketinin bilimsel programından taktiklerinden sapmaya işaretti. Marks ve Engels ilk önce açıkça bu belgeyle bir ilgilerinin bulunmadığını ilân etmeyi düşündüler ama daha sonra bunun hem dostları ve hem de düşmanları tarafından yanlış bir şekilde anlaşılacağını göz önüne alarak böyle yapmamaya karar verdiler. Bracke'ye 11 Ekim 1875'te yazdığı bir mektupta Engels şunları söylüyordu: «İşçiler, burjuvalar ve küçük burjuvalar burada, bu programın içinde olması gereken ama olmayan şeyi sanki orada varmış gibi okuyorlardı... Bu bizim, program hakkında birşey söylememizi imkânsızlaştırdı.»[49] Marks ve Engels böyle davranırlarken işçi sınıfı içindeki bölünmenin giderilmiş olmasını da göz önüne alıyorlardı.

Alman Sosyal Demokrat önderleri *Gotha Programının Eleştirisi*nin önemini anlayamadılar ve Engels'in inisiyatifiyle ve onun çabaları sayesinde eleştiri 1891'de ancak program yeniden gözden geçirilirken yayınlanabildi.

GOTHA PROGRAMININ ELEŞTİRİSİ

Bu, bilimsel komünizmin en önemli program belgelerinden biridir. Marks burada bir kere daha dikkate değer bilimsel tahmin gücünü ve gelecekteki toplumsal gelişmenin yalnızca genel çizgisini değil, bu gelişmenin üzerinde ilerleyeceği birçok somut yolları görme yeteneğini de

(48) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 5, S. 369.
(49) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 156.

sergiliyordu. Marks burada ütopyacı sosyalizmin derin bir incelemesini yaptıktan sonra kapitalizmden sosyalizme geçiş süreci, proleter devletinin rolü ve evrimi ve komünist toplumun iki aşaması hakkındaki kendi fikirlerini formüle eder.

Marks'ın bu eserinin tam olarak ne anlama geldiği daha sonraları işçi sınıfı bir sosyalist ihtilâlin arefesindeyken ve karşısında toplumun sosyalist dönüşümünü pratik meseleleri bulunduğu sırada açığa çıktı. 1917 güzünde Ekim sosyalist ihtilâlinin hemen arefesinde Lenin şunları yazıyordu: «Bu dikkat çekici eserin polemiksel kısmı, Lassalcılığın eleştirisini içeren kısmı, eğer böyle denebilirse onun olumlu yanınının yani komünizmin gelişmesiyle devletin ortadan kalkması arasındaki bağlantının üzerini örtmüştür.»[50]

Marks, Gotha Programındaki yanlışlıkların genel bir eleştirisini bir bakıma küçük burjuva sosyalist teorilerine karşı giriştiği polemikleri bir araya getirerek yaptı. Daha çok onların ortak metodolojik sakatlıklarını ortaya çıkardı: toplumsal üretimin hayatî rolünü anlayamamak ve geleceğin toplumunu maddî değerlerin üretimi üzerine tasarlamak. Marks şunları yazıyordu: «Bayağı sosyalizm burjuva ekonomistlerinden (ve demokrasinin bir kesimi de ondan) dağıtımın üretim biçiminden ayrı olarak ele alınmasını ve incelenmesini ve bu nedenle de sosyalizmin bütün olarak dağıtım işi üzerinde dönüyormuş gibi gösterilmesini ödünç almışlardı.»[51]

Marks, Lassalcılığın bir küçük burjuva opportunist akımı olarak etraflı bir tanımını yaptı. Lassalle'e karşı giriştiği saldırıda genel olarak bu dogmaların ideolojik kaynağı olduğu Alman Sosyal Demokrasisindeki opportunist akımları hedef almıştı.

Marks, Lassalle'ın o meşhur «demir ücret kanunu» tezinin kabul edilemez ve gerici olduğunu gösterdi. Bu kanun işçilerin çalışma şartlarında bir düzelme sağlamanın tamamen imkânsız olduğunu iddia ediyordu ve bu kapitalizmin toplumsal uzlaşmazlıklarını «ölümsüz nüfus kanunları» ile açıklamak için yapılmış kaba bir teşebbüsten başka birşey değildi. Lassalle da Malthus gibi nüfus artışının kaçınılmaz olarak ücretlerin seviyesini düşürdüğünde ısrar ediyordu. Bu ise işçilerin kapitalizmde sömürülmelerinin özünü gizliyor, proletaryayı silâhlarından tecrit ediyor ve onlara kapitalist baskıya karşı örgütlü direnç göstermenin sendikalar kurup grevler ilân etmenin boş olduğu gibisinden yanlış fikirler aşılıyordu. Marks, programdaki kocaman yanlışlıklardan bi-

(50) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 25, S. 457.
(51) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 20.

rinin de sosyalizme erişmenin barışçı bir yolu olarak sunulan Lassalcıların mevcut devletten üreticilerin kooperatif topluluklarına yardım etmesi talebi olduğunu söylüyordu.

Marks, Lassallcıların bütün öteki sınıfların işçi sınıfına nisbetle *«tek bir gerici kitle»* oluşturdukları iddiasını şiddetle kınadı. Bu işçi sınıfı ile köylülük arasındaki ittifakı reddeden bir düşünceydi. Marks'ın görüşüne göre bu da programın büyük toprak sahiplerine karşı hiç bir şey söylememesiyle sonuçlanıyordu. Zira bu, Lassalle'ın baştan sona kadar yanlış olan işçi sınıfı Junkerler ve Prusya monarşisinin burjuvaziye karşı ittifak etmeleri fikri ile aynı doğrultudaydı. Marks, izlerini program taslağına da bırakan dar Lassalcı milliyetçiliği işçi sınıfı hareketinin enternasyonal karakteri hakkında tek bir şey söylemediği için özellikle zararlı olarak mahkûm etti. Bu yanlışlık, prokramın son metninde ancak kısmen düzeltilebilmişti.

Ama Marks'ın gözünde Programın en büyük hatası proleter enternasyonalizminin ilkelerinin göz ardı edilmesiydi. Proletaryanın kendisinin bir sınıf olarak ilk önce kendi vatanında örgütlenmesinin gerekliliğinin benimsenmesinin ve «(proletaryanın-ç.) kendi vatanını mücadelesinin birinci arenası» olmasının proletaryanın kurtuluşunun temel şartlarının: enternasyonal proleter dayanışmanın ve her ülkenin işçi sınıflarının birliğinin ve kaynaşmasının ihmal edilmesini hiç bir bakımdan mazur gösteremezdi.[52]

Marks, başlıca eleştirisini Programın işçi sınıfının kurtuluşunun sağlanma yolları meselesine ve devletin rolünü çarpıtmasına yöneltti. Birbirine düşman sınıflara bölünmüş bir toplumda halkın devleti ve devletin sınıflar üstü tabiatı kavramı düşüncesini şiddetle reddetti. Programın «devletin özgür temeli» hakkındaki bayağı demokratik ütopyacı ifadeleri ve yumuşak siyasî talepleri —bu bir demokratik cumhuriyet talebini bile içermiyordu— Alman İmparatorluğunun ya da herhangi bir modern burjuva devletinin gerçekten özgür ve halkçı bir devlet haline getirilebileceği ve demokratik hattâ sosyalist bir değişimin aracı olarak kullanılabileceğine dair hayaller yaratıyordu. Marks, bu çok bayağı ve bilim dışı devlet görüşünün kaynakları hakkında çok açık bir görüşe sahipti. Gotha Programının «her yanından Lassallcı mezhebin devlete olan kölece inancıyla ya da en az bunun kadar kötü olan mucizelere olan demokratik inançla, ya da daha doğrusu, her ikisi de sosyalizmden eşit ölçüde uzak olana mucizeye inanmanın bu iki şekli ara-

(52) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 21.

sındaki bir uzlaşma ile içten içe çürütülmüş»[53] olduğunu yazıyordu.

Marks, burjuva devletinin tabiatı gereği proletaryaya düşman olduğunu gösterdi ve bir işçi sınıfı devletinin kurulması ihtiyacını bir kere daha bu devletin kapitalizmden sınıf uzlaşmazlıklarından kurtulmuş yeni bir toplumsal sisteme doğru ilerlemesi için gerçekleştirmesi gereken toplumsal dönüşümlerle bağlayarak proleter devleti üzerine teorik önermeleri geliştirdi. Bunun da dışında proletarya bu muazzam dönüşüm işinin devlet önderliğini yapmak zorundadır zira, geçiş döneminin devleti «*proletaryanın ihtilâlci diktatörlüğü*nden başka bir şey olamaz.»[54]

Lenin, Marks'ın bu tezinin devlet ve sosyalist ihtilâl hakkındaki ihtilâlci öğretisinin bütününün özeti olduğunu söylüyordu.[55] Bu düşünce üzerine kendi görüşlerini ileri süren Lenin, proleter diktatörlüğünün direnen sömürücü sınıflar üzerinde zor kullanılmasına indirgenemeyeceğini, proleter diktatörlüğünün herşeyden önce sömürücüleri olmayan bir toplumun temellerini atmak için birbirinden farklı ekonomikve örgütsel faaliyetler içinde eski toplumun duraganlığını, âdetlerini ve ahlâkını adım adım yenerek ve küçük burjuva kitlesini ve işçi sınıfının kendisini sosyalist bir ruhla yeniden eğitmekten oluştuğunu özellikle belirterek izah ediyordu. «Marks'ın proletarya diktatörlüğü döneminin bütününden kapitalizmden sosyalizme geçiş süreci olarak söz etmesinin nedeni budur.»[56]

Marks'ın geleceğin sosyalist toplumuna ilişkin öğretisini formüle etmesi ihtilâlci teoriye yapılmış olan olağanüstü önemli bir katkıdır, zira Marks burada daha önce varmış olduğu bilimsel sonuçları genelleştiriyor ve gelişme teorisini «kapitalizmin yaklaşan çöküşüne ve *geleceğin* komünizminin *gelecekteki* gelişmesi»[57]ne uygularken bu sonuçları yeni sonuçlarla tamamlıyordu. Lenin, Marks'ın komünizmin özünü ve sosyo-ekonomik ilkelerini tanımlayışındaki kesinlikle bilimsel yaklaşıma işaret ediyordu. «Marks'ta bir ütopya yapmaya teşebbüs edişin bir tek izi, bilinemeyecek olan bir şeyi tahmin etmek için boş şeylerle uğraşmaya en ufak bir teşebbüs bile yoktur. Marks, komünizm meselesini bir tabiat bilimcisinin, söz gelimi yeni bir biyolojik türün gelişmesini, onun şu ve şu yoldan ortaya çıktığını ve şu ve şu belirli doğrultuda gelişmekte olduğunu bilerek ele alması gibi ele almaktadır.»[58]

---

(53) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 28.
(54) Marks ve Engels, **Eeçme Eserler**, C. 3, S. 26.
(55) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 28, S. 233.
(56) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 29, S. 388.
(57) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 25. S. 458.
(58) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 25, S. 458.

Marks'ın, komünizm - üretim araç ve gereçlerinin toplumsal mülkiyeti temeli üzerine kurulu çok ileri bir gelişme düzeyindeki toplumsal sistem meseleleri üzerindeki görüşünün çok önemli bir yanı da bunun ortaya çıkması ve büyümesi belirli objektif kanunların egemenliği altında bulunan gelişen bir toplumsal şekillenme olarak görmesidir. Marks'ın söylediği her şey komünizmin bir anda olmayacağını, kararnamelerle getirilemeyeceğini gösterir. Komünist toplum belli şartların ve hayli uzun bir zamanı gerektiren derinlemesine bir ihtilâlci değişimin sonucudur. Komünist toplumun kendisinin de iki evreden geçmesi gerekir: «genellikle sosyalizm denilen ama Marks'ın kendisi tarafından komünizmin ilk evresi olarak adlandırılan»[59] bir toplumsal düzenin kurulduğu alt evre ve kelimenin gerçek anlamında komünizm, üst evre. Kapitalizmden komünizmin ilk evresine ve bunun ardından ikinci, daha yüksek evreye geçiş kerte kerte, üretim ve üretim ilişkilerini, maddî zenginliğin dağıtılmasını ve insanın siyaset, düşünüş ve ahlâk alanını da kucaklayan büyük bir dönüşüm sürecinden meydana gelir. Ancak Marks, burjuva toplumundan komünizmin alt evresine geçiş sırasında gerçekleştirilecek değişikliklerle üst evresine geçiş sırasında yapılacaklar arasına bir ayırım çizgisi çekiyordu. Birinci durumda toplum «kapitalist toplumdan *çıkan* ve bu nedenle her bakımdan dölyatağından çıktığı eski toplumun doğum izlerini taşıyan bir toplumdur.»[60] Daha sonraki aşamada komünist toplum «kendi temelleri üzerinde»[61] yukarı evresine doğru ilerler. Bu yüzden görev nihaî olarak kapitalizmin «doğum izlerini» silmeyi ve hayatın her alanına komünist ilkeleri uygulamayı mümkün kılacak olan maddî üretimde ve kültürdeki büyümeyi sağlamak için bu temelleri her bakımdan geliştirmektir.

Marks, komünist toplumun iki evresi arasındaki ayırdedici özellikleri gösterdi. Birinci evrede üretim araçlarının özel mülkiyeti ve sömürü ortadan kaldıracak ama toplumun bütün üyeleri aynı maddî standardlara erişemeyeceklerdir. Çalışanların ihtiyaçlarının karşılanmasında ve maddî zenginliğin bunlar arasında dağıtılmasında ilke herkese çalışmasına göre olacaktır. Ama insanlar tabiî yetenekleri ve çalışma kapasiteleri ve bu bakımdan birbirlerinden farklı olduklarından ve öteki farklılıklar da (aile durumu vb.) varlıklarını henüz koruyacaklarından ötürü toplumsal olarak gerekli emeği verdikten sonra buna tebakül eden ürünü elde etmede «eşit hak» sahibi olmak bu şartlarda gerçek bir eşitlik sağlamayacaktır. Dağıtımdaki bu kısa vadeli eşitsizlik —Marks bunu

(59) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 25, S. 465.
(60) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 17.
(61) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 17.

«burjuva hukukunun dar ufku» olarak adlandırıyordu— ancak maddî ve manevî değerlerde bir fazla yaratan ve yeni ve mükemmel bir dağıtım sistemine doğru gidilmesini mümkün kılan üretici güçlerdeki güçlü bir gelişme ile ortadan kaldırılabilirdi.

Marks, Lassallcılar da dahil bütün küçük burjuva sosyalistlerinin sosyalist toplumda toplumun her üyesinin «emeğinin tam karşılığı»nı, «emeğinin bütün ürünü»nü alacağı hakkındaki bayağı görüşlerini çürüttü. Marks bu Lassallcı önermenin Gotha programına sokulmasının büyük bir hata olduğunu söyledi ve komünizm altında bile toplam toplumsal üretimin bireylerin tüketimine gidemeyeceğini gösterdi. İlkin ve herşeyden önce bütün bu üretim süreci içinde kullanılmış olan üretim araçlarını karşılamak için fonlar sağlanmalı ve genişletilmiş yeniden üretim temin edilmelidir. Bunun yanında tabiî felâketler olduğunda kullanılmak üzere sigorta vb. için bir yedek fonun bulunması gerekir. Ama üretimin tüketime ayrılan bu bölümü bile fertler arasında ancak idarî işlerin masraflarının çalışamayacak durumda olanlara ayrılan payın ve nihayet toplumun bütün üyelerinin toplumsal ihtiyaçlarının (eğitim, kamu sağlığı vb.) karşılanması için gereken fonların neler olduğuna karar verildikten sonradır ki bireyler arasında dağıtılabilir. Ancak yeni toplumun gelişmesiyle birlikte idarî işler için ayrılan pay azalırken bireysel tüketim için ayrılan pay durmaksızın artacaktır.

Marks insanların maddî hayat şartlarında, çalışma şartlarında ve düşünüşlerinde komünist toplumun üst evresinde köklü değişiklikler olacağını öngörüyordu. Çalışma esas olarak insanın ihtiyacı ve yaratıcı zevkin kaynağı olacaktır. Gelişen üretici güçler ve evrensel bolluk toplumun üyelerinin çeşitli maddî ve manevî ihtiyaçlarının tam olarak tatmin edilmesini mümkün kılacaktır. Bu Marks'ın, komünist toplumu çilecilik ilkeleri, genel kısıtlamalar ve bireylerin ve onların ihtiyaçlarının bir seviyeye getirilmesi temeli üzerine kurulu olarak görmediğini aşikâr hale getirmektedir. Komünizmde insanlar daha uzun ömürlü olacaklar ve ebediyen maddî endişelerden kurtulacaklardır. Toplumun her üyesi, her bakımdan gelişme fırsatı bulacaktır.

«Komünist toplumun üst evresinde bireyin işbölümüne kölece bağlı olması ve bununla birlikte zihnî ve fizikî çalışma arasındaki zıtlaşma da ortadan kalktıktan sonra; çalışma yalnızca bir yaşama aracı olmaktan çıkıp hayattaki ilk ihtiyaç haline geldikten sonra; üretici güçler de bireyin her bakımdan gelişmesi ile birlikte geliştikten, ortaklaşa zenginliğin bütün kaynakları daha da bereketle fışkırmaya başladıktan sonra —işte ancak o zaman— burjuva hukukunun dar ufukları bütünüyle par-

çalanabilir ve toplum, bayraklarının üzerine şunları yazabilir: Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre!»[62]

Marks, proleter devletinin komünist topluma geçişte geçireceği evrimi de ele aldı. O proleter diktatörlüğünü, ne kadar uzun süreceği kapitalist toplumun komünist bir topluma ihtilâlci dönüşmesi için gereken zamana bağlı olan geçiş döneminin devlet şekli olarak görüyordu. Marks, daha sonraki dönemde devletin ne olacağı meselesiyle en genel bakımlardan ilgilendi. «Gelecekteki komünist toplumun devlet sistemi» hakkında yazan Marks, komünist sistemin kurulmasıyla devletin «dönüşümler»e uğrayacağını ama «bugünkü devletin fonksiyonlarına» benzeyen bazı toplumsal fonksiyonlarının kalacağını ekliyordu.[63]

Bu ifadeler devletin geleceğin komünist toplumu içinde ortadan kalkmasının Marks tarafından yeni toplumsal sistemin zaferinin ertesi günü bütün devlet şekillerinin ortadan kaldırılması olarak görülmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Marks bu meseleye bilimsel bir yaklaşım yapılmasının üzerinde özellikle duruyordu ama kendi elinin altında buna cevap verebileceği kadar veri bulunmamaktaydı. O zaman bile Marks bu aşamada sürecin toplumun ihtiyaçlarına ve değişen toplumsal şartlara uygun olarak eski devlet sisteminin kerte kerte yeni toplum yönetimi şekillerine dönüşmesi olacağının farkındaydı.

Marks'ın geleceğin komünist toplumu ve bu toplumun iki evresi hakkındaki parlak bilimsel tahmini, bilimsel komünizm teorisinin gelişimine yapılmış olan paha biçilmez bir katkıydı.

ANTİ-DÜHRİNG'İN YAZILMASINA KATKI

Gotha Programında Lassallcılara verilen kabul edilmesi imkânsız teorik tavizler Almanya Sosyalist İşçi Partisi içinde proleter olmayan küçük burjuva ideolojisiyle bir uzlaşma havası yarattı. Sorge'e 1877 Ekim'inde yazdığı bir mektubunda Marks şu tesbiti yapıyordu: «Lassallcılarla uzlaşma öteki kaypak unsurlarla da uzlaşmaya yol açtı.»[64] Parti üyelerinin bir kesimi arasında ve özellikle de devlet memurları, bürolarda çalışanlar, yazarlar, öğrenciler ve öteki burjuva aydınları arasında çeşitli küçük burjuva ütopyalarına ve o günün modası burjuva felsefe ve ekonomi teorilerine karşı artan bir merak bunları Marksizmle eklek-

(62) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 3, S. 19.
(63) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 3, S. 26.
(64) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 309.

tik olarak birleştirme ve zaman zaman da bunları tamamen Marksizmin yerine geçirme hevesleri vardı. Bütün bunlar Marks ve Engels için birer endişe kaynağı oluyordu.

Bu ideolojik sapıtmalardan birisi de Partinin eğitim görmüş üst kesiminin önemli bir bölümü arasında bayağı bir Alman düşünür ve ekonomisti olan Eugene Dühring tarafından savunulan fikirlerin benimsenmesiydi. Berlin Üniversitesinin doçentlerinden biri olan Eugene Dühring verdiği konferanslarda ve 1869'dan beri kitap piyasasına oluk gibi akan kitaplarında yeni bir «evrensel bilim»in mimarı olduğunu iddia ediyordu. Kendi görüşlerinin insan bilgisinin doruğu olduğunun reklamını yapıyor, bütün önceki felsefenin, ekonomi politiğin ve sosyalist öğretilerin geçersizliklerini böbürlenerek ilân ediyordu. Marksizme yaptığı saldırılar ise özellikle bilgi yoksunu ve rezilceydi. Yazarına bazı yanlışlıklar atfetmeye kalkıştığı *Kapital*'in Birinci Cildi üzerindeki eleştirisi henüz yumuşak bir tondaydı ama daha sonraki yazıları —*Ekonomi Politiğin ve Sosyalizmin Eleştirisel Tarihi* (1871), *Siyasî ve Toplumsal Ekonomi Dersi* (1873. ikinci baskısı 1876'da yapıldı), *Kesin Bir Bilimsel Dünya Görüşü Olarak Felsefe Dersi ve Hayatın Kökeni* (1875)— Marksist öğretinin bütün bileşenlerine yapılan kaba saldırıları içeriyorlardı. Dühring, Marksizmin yerine ilkel mekanik materyalizmin, burjuva pozitivist sosyologların yarattıkları idealist ve evrimci toplum görüşlerinin ve küçük burjuva sosyalist fikirlerinin eklektik bir karışımını ileri sürüyordu.

Bilimsel komünizmin işçi sınıfı hareketi içinde oldukça derin kökler salmış olduğu bir dönemde toplumsal ütopyaları canlandırmak için yapılan bu teşebbüs oldukça büyük bir gerilemeydi. Marks bu Dühringvari şekli içindeki ütopyacı sosyalizmin «tepeden tırnağa ahmaklık, bayat ve gerici»[65] olduğunu yazdı. Bu sıralarda Dühring'in Alman Sosyal-Demokratları arasındaki takipçileri Dühringciliği Alman işçi sınıfı hareketinin resmî öğretisi olarak ezberlemeye uğraşıyorlardı. Bernstein'in coşkudan kendinden geçmiş sözlerinin yanılttığı Bebel, *Volkstaat*'ta Dühring hakkında bazı övücü eleştirilerde bulundu. Liebckneth, Engels'e, Dühring'in kafası karışık bir düşünür de olsa «çok şerefli bir adam ve kararlı olarak bizim safımızda»[66] diye teminat veriyordu.

Ancak Marks ve Engels'in etkisi altında Parti önderleri çok geçmeden Dühringciliğin işçi sınıfının teorik ve ideolojik ilkelerine karşı bir tehlike teşkil eden bir akım olarak geriletilmesinin gerekli olduğunu

(65) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 310.

(66) Wilhelm Liebckneth, **Briefweschel mit Karl Marks und Friedrich Engels**, The Hague, 1963, S. 190.

kavradılar. 1874 Ağustos'unda Blos, Engels'e şunları yazdı: «Dühring konusunda tamamen haklısın.»[67] Liebckneth de Dühring'in düşüncelerinin parti içinde yayılmasının ciddi bir tehlike olduğunu kabul etti. Barcke ve Dietzgen de Marks ve Engels'e Dühring'in fikirlerinin yazılı olarak eleştirilmesinin gerekliliği hakkında yazılar yazdılar.

Marks ve Engels, ilk başlarda bu alelade küçük burjuva sosyalistiyle polemiğe girişmenin gerekli olmadığı düşüncesindeydiler. Ama düşüncelerinin Alman Sosyal-Demokratları arasında özellikle Lassallcılarla birleşilmesinden sonra geniş ölçüde yayılması onları Dühring karşısında yazılı bir tavır alma meselesi üzerinde bir kere daha düşünmeye zorladı. Parti içinde bu «evrensel sistemleştirici» ile teorik bir savaşa girişecek kadar yeterli teorik bilgiye sahip kimse yoktu. Bunun da ötesinde Liebckneth kimi zaman Engels'e Dühring'in fikirlerini eleştiren makaleler göndererek kimi zaman da Dühring'in takipçilerinin baskısı altında *Volksaat*'ta Dühring'in eserlerinden alıntılar yayınlayarak yalpalıyordu.

Bütün bunlar Engels'in Dühring'e karşı saldırıya geçmeye karar vermesine yol açtı. 3 Ocak 1877'den 7 Temmuz 1878'e kadar (1876 Ekim'inde çıkmaya başlamış olan) Almanya Sosyalist İşçi Partisi'nin organı *Vorwärts*'da uzun bir eleştirisel yazı dizisi yayınladı. Bu eserin bazı kısımları broşür halinde yayınlandı ve 1878 yılından *Herr Eugene Dühring'in Bilimdeki İhtilâli. Felsefe. Ekonomi Politik. Sosyalizm* ya da kısaca *Anti-Dühring* başlığıyla bir kitap halinde çıktı.

Engels, keskin bir zekâyla, gençlik heyecanıyla dolu ateşli polemiğiyle ve çok tecrübeli bir ideoloji savaşçısının maharetiyle Dühring'in sahte-yeni fikirlerinin garabetini ve sefaletini açığa çıkarıyordu. Bu bayağı görüşleri yazarın mutlak yanılmazlık iddialarıyla ve kendinden önceki bütün bilgilere karşı takındığı kendini beğenmiş nihilistçe tavrıyla gözle görülür bir çelişme içinde bulunduğunu gösterdi. Engels bu fırsattan Marksist teorinin üç bileşeninin içeriğini açıklamak için de yararlandı. Lenin *Anti-Dühring*'in «felsefe, tabiat ve toplum bilimleri alanındaki çok önemli meseleleri çözümlediğini»[68] söylüyordu. Engels'in ansiklopedik eseri Marksist düşüncenin eriştiği başarıları halkın anlayacağı terimlerle ortaya koyuyor ve Engels'in Marksizmin gelişmesine, tabiat bilimleri, tarih ve askerlik bilimi malzemesinin felsefî olarak genelleştirilmesine yaptığı katkıyı gösteriyordu.

Marks, bu önemli kitabın yayımlanması için elinden geleni yaptı. Kitabın yayınlanmasından önce 25 Mayıs 1876'da Engels'e şunu yazdı:

(67) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(68) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 2, S. 25.

«Benim görüşüm şu ki, biz bu meseleyi 'bu bayların tam zıddına' ancak Dühring'i acımaksızın eleştirerek 'ele alabiliriz'.»[69] Marks, Engels'in tasarılarını bütünüyle biliyordu ve ona mümkün olan her yoldan yardım etti. Bunun için Owen'in yazılarını yeniden okudu, eserlerinin bibliyografik listesini çıkarttı ve 8 Ağustos 1877'de Engels'e yazdığı bir mektupta bunların hangilerinin Dühring'in sosyalist düşüncenin tarihini çarpıtmasını eleştirmek için önem taşıdığını belirtti. Engels'e başka malzemeler bulması için de yardımcı oldu.

Marks, Dühring'in ekonomik teorilerin tarihi hakkındaki görüşünün eleştirisel bir çözümlemesini yaparak «Ekonomi Politik» başlığını taşıyan ikinci kısmın yazılmasına yardım etti 1877 ortasında Engels ona, buna ilişkin malzemeyi gönderdi. Ağustos'ta Quesnay'in *Tableau Economique*'ini göndererek bunu tamamladı. Zütün bunlar **II.** Kısım'ın **X.** Bölümünü, *«Eleştirisel Tarih*'ten» başlığını taşıyan bölümü yazmakta kullanıldı. Bölümün ikinci kısmı eline geçtikten sonra Engels, arkadaşına şunu yazdı: «'Eleştirisel Tarih' üzerindeki çalışman için çok teşekkürler. Bu adamı bu alanda da tövbeden getirmek için gerekenden bile fazla bu.»[70]

Marks'ın yazdığı bölüm, Dühring'in bilimsel komünizmin ve onun tarihî öncellerinin önemini asgariye indirmek için yaptığı teşebbüsleri de boşa çıkartacak olan eserin planıyla tam bir uygunluk içindeydi. Dühring'in aksine Marks klasik ekonomi politik okulunun temsilcilerinin ekonomi düşüncesine yaptıkları katkıların, Petty ve Boisguillebert' ten başlayıp Ricardo'ya kadar bilimsel bir değerlendirilmesini yaptı. Marks, Dühring'in klasikleri küçümserken, kendisinin, onların daha küçük çaptaki takipçilerinin, klasiklerin düşüncelerini bayağılaştıranların eserlerinden hırsızlamalar yaptığını gösterdi. Bunların arasında Alman Libt ve Amerikalı Carey vardı. Marks, aynı zamanda burjuva ekonomi biliminin yetersizliğini de gösterdi. Dühring'in, Marksist ekonomi politiği, Marksizme tamamen yabancı küçük burjuva ve burjuva öğretileriyle özdeşleştirerek çarpıtma teşebbüslerini de açığa çıkardı.

Anti-Dühring'in yayınlanması Alman Sosyal-Demokrasisinin ideolojik gelişmesini ve Marksizmin öteki ülkelerdeki yayılışını hızlandırdı. İşçi sınıfı okuyucularının proleter olmayan akımların etkilerinin üstesinden gelmelerine ve Marksist felsefenin, ekonomi politiğin ve bilimsel sosyalizmin ilkelerini öğrenmelerine yardım etti.

---

(69) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 14.
(70) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 37.

PROLETER PARTİLERİNİ KURMA VE GÜÇLENDİRME MÜCADELESİ. MARKS VE İHTİLÂLCİ RUSYA

Marks'ın bir bilim adamı, işçi sınıfının bir savunucusu olarak yaptığı şeylerin, ne dökme demirden anıtlara ne de ateşli söylevlere ihtiyacı yoktur. Marks'ın eylemlerini dile getiren şeyler bronz ya da granik anıtlar değil, yer yuvarlağının her yanında sayısız işçinin Marks'ın ölümsüz savaş çağrısını izleyerek oluşturdukları saflardır: «Bütün dünya işçileri, Birleşin!»

F.A. Sorge

SON BİRKAÇ YILIN TEORİK ARAŞTIRMALARI

Hayatının son birkaç yılı içinde de Marks, bozulan sağlığına rağmen kendini gerçekten adamış bir bilim adamı olarak yaşadı. O kadar yaşlanmış olmasına rağmen bilime karşı içinden gelen o gençlik dolu coşkuyu, kendisinin dediği gibi, notlarla ve satır altlarını çizerek doldurduğu, «kendi köleleri haline döndürdüğü» yeni kitaplara karşı içindeki o sönmez ateşi aynı şekilde korudu.

Marks'ın bilimsel ilgileri, bu dönemde de başlıca konusu *Kapital* olmak üzere gene çok geniş bir alana yayılmıştı. Bitirilmemiş kısımları üzerinde çalışırken kapitalizmin yeni ekonomik ve siyasî olgularını incelemeye toplumsal ve tabiî bilimlerle ilgili alanlardaki en son gelişmeleri göz önüne almaya uğraştı. Gelişen işçi sınıfı hareketinin ihtiyaçları onu siyasî ve ideolojik meseleleri de yakından izlemeye yöneltti.

Marks, *Kapital*'in İkinci ve Üçüncü Cildindeki teorik meselelerin çoğu bakımından kendisini çoktan aydınlatmıştı ama bir bilim adamı olarak doğruya olan bağlılığının sınırı yoktu. Engels, Marks'ın yazdığı

elyazmalarını tek tek elden geçirdiğimizde «bunları yayınlatmadan önce, büyük ekonomik keşiflerini azami olgunluğa ulaştırmak için kendisine yönelttiği sıkı eleştiri»[1]ye tanık oluruz diye yazıyordu. Marks, sermayenin toplumsal yeniden üretimi hakkındaki tasarılarını bu dönemde geliştirdi ve inceltti. Ticaret, maliye, bankacılık ve tarımsal ilişkiler hakkındaki en son eserleri titizlikle inceledi.

Kapital'in Birinci Cildindeki ekonomik meseleleri çözümlerken Marks, klasik sanayi kapitalizminin ülkesi İngiltere üzerinde durmuştu ama İkinci ve Üçüncü Ciltler üzerindeki çalışmalarında Rusya ve ABD'deki ekonomik gelişmeyle daha yakından ilgilenir oldu.

Marks'ın «Kitaplığımdaki Rusça Kitaplar» başlıklı listesinde 1881'de tapladığı hemen hemen 200 kitap vardır ama bütün bunlar bile eserinde kullandığı kaynakların tümünü içermemektedir. Marks'a Rusça kitaplığı için kitap bulmasına yardım edenler arasında N. F. Danielson, P. L. Lavrov, N. I. Sieber, I. I. Kaufmann, N. A. Kablukov, Minna Gorgunova ve Vera Zasuliç vardı. İncelediği kaynaklar arasında Zemtsvo istatistiklerini ve 1861 sonrasında Rusya'da yayımlanan makalelerin kolleksiyonlarını da içeren çeşitli belgesel ve istatistikî eserler bulunuyordu. Marks, Rus tarihçilerinin, bilim adamlarının genel tarih, ekonomi politik ve biyoloji üzerine kitaplarını da okudu. Bunlar arasında en başta gelenler Rus ihtilâlci demokratlarının bilimsel yazıları, gazete yazıları ve özellikle Çernişevksi'nin yazılarıydı.

Marks, Rusya'daki tarımsal ilişkilere istisnaî bir dikkat gösterdi, onun bu alandaki çalışmalarının yoğunluğu 40 formadan fazla tutan dört defterindeki alıntılardan ve *Vergi Komisyonu Kayıtları*'nın çeşitli ciltlerinden görülebilir. *Askerî İstatistik* dergisinden ve çeşitli özel yayınlardan da pekçok bilgi topladı. Böylelikle 1882 sonbaharında önde gelen bir Rus bilim adamı ve bir Narodnik yazarı olan A. N. Engelhardt'ın, üzerine çeşitli notlar düştüğü *Kırdan* adlı eserini okudu. Bu incelemelerinin teorik ekonomi meselelerinin formülasyonuyla ilgili olduğu Engelhardt'ın öteki yazılarını incelerken düşmüş olduğu şu nottan anlaşılabilir: «*Rusya'daki durum. Emek, burjuvazinin oluşumu, sermaye, rant* (sözgelimi Rusya'da)».[2] Daha sonraları Kapital'in Üçüncü Cildine yazdığı önsözde Engels şunları söylüyordu: «Rusya'daki tarımsal üreticilerin üzerindeki toprak sahipliği ve sömürü şekillerinin çeşitliliğinden ötürü bu ülke toprak rantıyla ilgili olan bölüm için, İngiltere'nin Birinci Kitapta ücretli sanayi emeği ile ilgili olarak oynadığı rolü oynaya-

(1) Karl Marks, **Kapital**, C. II, S. 2.
(2) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

caktı ama ne yazık ki Marks bu planı uygulama imkânını bulamadı.»[3]

Marks kendisine ABD'deki arkadaşları Sorge, Harney ve ötekilerin gönderdikleri Federal Devlet Ajansı'nın yayınladığı çeşitli istatistik koleksiyonlarından ve belgelerden ve Amerikan, İngiliz dergilerindeki makalelerden de Amerikan ekonomisi ve toplum yapısı hakkındaki önemli miktarda malzeme topladı. Bunun sonucu olarak sanayiin hızlı gelişmesi, Batıdaki yerleşme, çiftliklerin durumları, çalışma şartları, emek göçü vb. üzerine önemli ölçüde bilgi elde etti. Yaptığı alıntılarda büyük anonim şirketlerin oluşumlarına ve Vander Bilt, Gould ve Rockfeller gibi büyük malî ve sınaî şeflerin yükselişlerine dikkati çekiyordu. 1878 sonlarında kamu topraklarının anonim şirketler tarafından sömürülmesi üzerine hazırladığı taslakta bir avuç mültimilyonerin servetlerini gayri menkuller üzerindeki spekülasyonlardan elde ettiklerini gösterdi. Bir örnek olarak Batıdaki binlerce küçük çiftlik üzerinde denetim kuran ve onların «efendisi ve kralı» olan «demiryolu baronu»[4] Jomes Joy'u gösterdi.

Marks, Batı Avrupa'daki ekonomik durumu, 1873 krizinin ve tarımsal krizin sonuçlarını da izliyordu. 1877 baharında tutucu bir burjuva ekonomisti olan Rudolph Mayer'in *Siyasî Dalaveracılar ve Almanya'daki Çürüme* başlıklı kitabından alıntılar yaparak son ekonomik gelişmeler hakkındaki görüşünü şöyle özetliyordu: «*Sınaî üretim ve geniş ölçekli ticaret giderek bankalara ve büyük kapitalistlere bağlanmaktadır.*»[5] «Fransa'daki Toprak Mülkiyeti Üzerine Notlar ve Alıntılar»ında da Fransız köylüsünün geniş ölçüde mahvolmasını gösteriyordu.

Marks, ekonomi düşüncesindeki yeni gelişmelerle temasını korudu ve burjuva ekonomi politiğinin gittikçe genişleyen bir ölçüde ve durmaksızın artan, birbirlerinden farklı şekillerde bayağılaştırılmakta olduğu görüşünden daha da emin oldu. Bu, kitlelerin sosyalizme olan ilgilerinin farkına varan ve kapitalizmi savunuşlarını sosyalist renklere bezemeye çalışan burjuva ekonomistlerinin «Katheder - Sosyalist» yazılarında da yansıtılıyordu. Marks 1877 yılında bu akımın önde gelen sözcülerinden birisi olan Albelt Schaffle tarafından *Sosyalizmin Özünün Özü* başlıklı broşürde resmedilen geleceğin toplumunun, «iyi niyetli küçük burjuvanın ideal dünyası»[6] olduğunu söylüyordu.

1879 ortalarında 1880 Kasım'ı arasında Marks, bir Alman profesörü

(3) Karl Marks, **Kapital**, C. III, S. 7.
(4) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(5) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(6) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 243.

olan Adolph Wagner'in *Ekonomi Politik El Kitabı* üzerine ayrıntılı eleştiriler yazdı. Bu eseri bir örnek olarak ele alıp Katheder - Sosyalist akımın ve Wagner'in önceli olan burjuva Junker ekonomistlerden biri ve «devlet sosyalizmi»nin teorisyani Karl Rodbertus-Jagetsow'un bütün sakatlıklarını açığa çıkardı. Marks, başka şeyler arasında, Wagner'in ve öteki «toplumsal - hukukî» kavram savunucularının millî ekonominin başlıca meselelerine vulgar idealist bir yaklaşım yaptıklarını ve ekonomik olguların çözümlenmesi yerine ekonomik olguların basit bir açıklanmasını geçirmeye çalıştıklarını ve bu olguları sanki hukukî ve ahlâkî normların evrimini yansıtıyormuş gibi göstermeye uğraştıklarını özellikle belirtti. Böylelikle Wagner'in değişimin kökeni ve gelişmesi görüşüne atfen Marks şu müstehzi eleştiriyi yaptı: «İşte bizim cehalet taraftarımız *(vir obscurus)* burada herşeyi başaşağı getirmektedir. Ona göre ilkin kanun geliyor, değişim de onu izliyordu.»[7] Wagner ve «toplumsal - hukukî kavram»ın diğer temsilcileri düz evrimci yaklaşımı benimsiyorlar, ihtilâllerin rolünü inkâr ediyorlar, mevcut kapitalist sistemi değişmez bir şeymiş gibi göstermeye çalışıyorlar ve toplumsal meselenin halledilmesini çeşitli suistimallerin giderilmesine, vergi sisteminde bir reform yapılmasına, işçiler için toplum sigortası getirilmesine vb. şeylere indirgiyorlardı.

Rodbertus gibi Wagner ve öteki Katheder - Sosyalistler de burjuva devletinin özel bir toplumsal görevi olduğunu savunuyorlardı. Marks, Wagner'in devlete olan hayranlığının, onun, Bismarck'ın bürokratik polis Reich'ını kölece övüp göklere çıkartmasına ve hattâ Junkerlerin toprak mülkiyetinin varlığını haklı göstermesine yol açtığını gördü. Marks, Wargner ve yandaşlarının «bir ayaklarının hâlâ o eski gübre yığınının içinde» olduğunu söyledi ve onlara, aşağılayarak mevcut devletin «serfleri» adını yaktı.[8]

Marks, Wagner'in ekonomi politiğin başlıca kategorilerine kaba ve basit bir gözle baktığını gösterdi. «Alman profesörleri için geleneksel» olan bir anlayışla değer ve kullanım-değerini birbirine karıştırıyor ve kârı savunarak onun, değerin «bütünleyici» bir unsuru olduğunu ileri sürüyordu. Marks, Wagner gibi burjuvazinin savunucularının kendi ekonomi öğretisini «eleştirirlerken» bir yığın saçmalığın ve savunmadığı görüşleri kendisine yakıştırmak için kullandıkları namussuzca yöntemlerin de üzerinde durdu.

Marks'ın bu dönemde ekonomi politiği geliştirmek için yaptığı ça-

(7) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 19, S. 377.
(8) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 19, S. 371.

lışma tabiat bilimlerindeki incelemeleriyle de yakından ilgiliydi. Rant meselelerini ele alırken agronomideki en son ilerlemeleri iyice öğrenmeye kendini mecbur hissetti. Bu da onu, kimya, tarımsal kimya, biyoloji, ve öteki bilimlerin ilgili dallarına derinlemesine eğilmeye yöneltti. 1875 yılından Engelhardt'ın *Tarımın Kimyasal Kaynakları*'nın bir özetini çıkardı ve 1878 yılında James Johnson'un *Tarımsal Kimya ve Jeoloji Meseleleri*'ni yeniden okudu. Jeoloji ve mineroloji (İngiliz jeologları Joseph Jukes ve Grant Allen'inkiler de dahil) bitki, insan ve hayvan fizyolojisi, (Matthias, Shcleiden, Jıhannes Ranke ve başkalarının eserleri) üzerine sayısız kitaptan alıntılar yaptı. Kimya ve biyolojiyi kaynaştırma yollarını bulmak için yapılan teşebbüslere karşı büyük ilgi duydu. Özellikle Alman bilim adamı Moritz Traube'nin hücre sentezi çalışmalarını ilgiyle izledi.

1880'lerin başlarında Marks, Fransız mühendisi Edouard Hospitalier'in elektriğin çeşitli alanlarda kullanımı üzerine 1881'de Paris'te yapılan bir enternasyonal elektrik kongresinin sonuçları hakkındaki eserini okudu. 2 Kasım 1882'de Engels'e, Marcel Depre adındaki Fransızın 1882 Münich Elektro-teknik Sergisinde sergilediği uzun mesafe elektrik transmisyon hattı üzerindeki icadının açtığı dikkate değer gelişmeler üzerine bir mektup yazdı.

Marks, teknolojinin ve üretimin gelişmesini hızlandıran ve hayat şartlarını düzelten bilimsel buluşların insanlığın çıkarlarına doğrudan doğruya yararı olduğunu düşünürdü. Engels bu konuda şöyle yazıyordu: «Herhangi bir teorik bilimde pratikteki uygulamasının nasıl olacağının görülmesi henüz oldukça imkânsız olan yeni bir buluş karşısında ne kadar büyük bir zevk duyarsa duysun, bu buluşun sanayide ve genel olarak tarihî gelişmede ihtilâlci değişiklikler yapabilecek bir şey olması karşısında bundan çok daha farklı bir zevk alırdı.»[9]

Yüksek matematik, Marks'ın bu dönemdeki çalışmalarında özel bir yer tutuyordu. Matematiksel bilimlere olan ilgisi, kimi zaman karmaşık hesapları gerektiren ekonomik araştırmalarından kaynaklanıyordu. Marks'ın çeşitli zamanlarda özellikle 1858'den sonra derlediği hazırlık malzemelerini içeren defterlerinde matematik tarihi, ticarî aritmetik, analitik geometri ve cebir alanlarındaki çalışmalarını yansıtan kayıtlar buluruz. Marks daha önceleri boş zamanlarını yüksek matematik de dahil olmak üzere matematik problemlerini çözmeye ayırma alışkanlığını edinmişti.

---

(9) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 163.

Matematik üzerindeki incelemelerine pratik nedenlerden ötürü kendisine yardımcı olması için başlamıştı ama çok geçmeden bu bilgi dalında da bağımsız araştırmalara girişti. Bu büyük ölçüde Marks'ın çok önem verdiği felsefe ve diyalektik mantık ile matematik arasında birçok temas noktası bulunmasından ileri geliyordu. Matematiksel araştırmaları, Engels'in tabiat bilimlerinin sağladığı verileri genelleştiren *Tabiatın Diyalektiği* üzerindeki çalışmalarıyla aynı zamana denk düştü. Bundan dolayı 1880lerin başlarındaki el yazmaları —«Türev Fonksiyon Kavramı Üzerine» ve «Differansiyel Üzerine»— «General için» ve «Fred için» denilerek işaretlenmişti.

Marks, matematik bilimleri üzerindeki klasik yazarları —Descartes, Leibniz, Newton, Euler ve Mac Lauirin— ve matematiksel çözümleme ve yüksek cebir üzerine pek çok üniversite kitabını inceledi. Bu malzeme temeli üzerinde, yukarıda adı geçen differansiyel kalkülüs üzerine iki el yazmasını birleştiren bir dizi eser ve bunlara yapılan bazı eklerle bazı ön çalışmalar, differansiyel kalkülüs tarihi üzerine bazı kaba taslaklar, Taylor ve Mac Lauirin'in teorilerinin ve Lagrange'ın türev fonksiyonlar teorisinin çözümlemelerini içeren taslaklar vb. birçok şey ortaya çıkardı. Marks bu çeşitli taslakları kendi içinde tutarlı bir eser olarak birleştirmek istemiş olsa gerektir ama matematiksel el yazmaları üzerinde son rötuşları yapmaya hiç bir zaman imkân bulamadı.

Marks, bu eserlerinde differansiyel kalkülüs ve elemanter cebirin temel kavramları ve metodları arasındaki diyalektik bağlantıyı açığa çıkartmaya uğraştı. Matematik biliminin tarihini ele aldığı zaman Newton, Leibniz, Euler. D'Alambert ve Lagrange'ın differansiyel kalkülüsü ortaya çıkarıp geliştirmekteki rollerini açıkladı. Ancak bilimsel düşünüşteki daha yüksek gerçekten diyalektik olan aşamanın, üzerinde çalışılan olgunun özünü kavramaya yeterli bir görüş sağlayabileceğini önemle belirtti.

Engels, Marks'ın metametik üzerine ilk birkaç çalışmasını oldukça özgün buldu ve arkadaşını 18 Ağustos 1881 tarihinde yazdığı bir mektupta hararetle kutladı. Marks'ın ölümünden sonra Engels, onun matematiksel yazılarını yayınlamaya niyet etti ama daha önemli olan bir yığın görev bunu yapmasını engelledi.

Marks'ın matematiksel el yazmaları gene de onun çok çeşitli bilimsel ilgilerine bir örnek teşkil eder. Lafargue «onun beyni limanda alesta bekleyen, düşüncenin bütün alanlarına açılmaya hazır bir savaş gemisi gibiydi»[10] derken haklıydı. Marks'ın bir yığın kitaplıkla dolu çalışma

(10) **Marks ve Engels'ten Anılar**, S. 77.

odası, paha biçilemez değer taşıyan katkılarda bulunduğu insan bilgilerinin denizi içinde rota çizdiği bir kaptan köşkünü andırıyordu.

DÜNYA TARİHİ ALANINDAKİ İNCELEMELER

Marks'ın dünya tarihi alanındaki incelemeleri bilimsel araştırmaları arasında en önde gelenlerden biridir ve onun bu alandaki ilgileri de çok geniş bir yayılma gösterir.

Tarihî araştırmaları kimi zaman *Kapital*'in İkinci ve Üçüncü Ciltleri üzerindeki çalışmalarıyla iç içe girmiştir, bu da onun, kelimenin geniş anlamı ile bir ekonomi politik teorisi formüle etme ve bunun yanında da kapitalizm öncesi şekillenmelerini ekonomik düzenini ortaya çıkartma niyetini yansıtmaktadır. Marks için önemli olan şey, bir bütün olarak tarihî materyalist süreç görüşünü derinleştirmek ve geliştirmek amacıyla tarih bilimindeki en son gelişmeleri kavramaktı.

Tarımsal ilişkileri ve rantın oluşumunu ele alırken Marks, toprak mülkiyetinin çeşitli halklar arasındaki kökeninin ve gelişmesinin kapsamlı bir araştırmasını yaptı. Bu da onu 1870'lerde, özel mülkiyet öncesi bir şekillenme olarak komünal toprak mülkiyetinin incelenmesinde yeni bir aşamaya getirdi. Daha önceleri Doğu ülkeleri hakkında topladığı veriler köy komünü gibi kapalı toplumsal organizmaların istisnaî bir esnekliğe ve dayanıklılığa sahip olduklarını göstermişti. Bazı antik halklar arasında bu şekillenme, üretim ilişkileri sistemi içinde temel birimdi. Marks, bu üretim ilişkisi cinsini *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da (1858) Asyatik üretim biçimi olarak belirlemişti. Marks, bu üretim ilişkisi cinsinin Doğu ülkelerinde Ortaçağlara kadar varlığını sürdürdüğüne inanıyordu. Antik ve Ortaçağ Doğusunun despotik devletlerinin varlığı böylesine tecrit edilmiş microcosmların (Marks, köy komününü «Mevziileştirilmiş microcosm» diye niteliyordu)[11] sömürülmesine dayanıyordu.

Marks'ın yalnızca Asya'daki değil Avrupa, Amerika ve Afrika'daki komünal mülkiyet üzerine yaptığı derin araştırma, komünün evrensel bir şekil olduğu konusundaki inancını pekiştirdi. Bu konu üzerine geniş ölçüde bilgiyi, önde gelen Alman bilim adamı Maurer'in 1860'ların sonlarında okuduğu yazılarından sabırla inceleyerek çıkardı. 1876 yılında Maurer'in eserlerinin ayrıntılı özetlerini çıkarttı. Bunlar arasında

(11) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 157.

Mark'ın Tarihine Giriş, Aile ve Şehir Sistemleri, Almanya'daki Mark Sisteminin Tarihi vardı. Bu kitapları 1881'de yeniden okudu.

Marks, komünal toprak mülkiyeti üzerine içlerinde Hansen Maine, Green Jacini ve Cardenas da bulunan öteki Alman, İngiliz, İtalyan ve İspanyol yazarlarının yazılarından da büyük ölçüde bilgi topladı. Rus dostu Kovalvski'nin *Komünal Toprak Mülkiyetinin Dağılmasının Nedenleri, Dağılma Şekli ve Sonuçları* başlıklı kitabına büyük bir bilimsel ilgi gösteriyordu. Yazar bu kitabı 1879 yılında baskıdan çıkar çıkmaz kendisine göndermişti. Bu kitap Kuzey Amerika yerlileri, Batı Hint adalarındaki İspanyol sömürgelerinin yerlileri, Hindistan ve Cezayir halkları arasındaki komünal sistemi anlatıyordu. Hint Komünü hakkında daha önceden edinmiş olduğu bu bilgileri 1880 yılında John Pears'ın *Hindistan ve Seylan'da Aryan Köyleri* başlığıyla yayımlanan kitabından tamamladı. Marks daha önceden Güney Slavlar arasındaki örf ve âdetler hakkında önemli bir bilim adamı olan Valtasar Bogisic'in Fransızca özel baskı yapılmış olan incelemesini okumuştu. Bunun yanında okuduğu bir başka kitap da Ognieslav Utiesenovic'in yazdığı Kuzey Slavlarındaki aile komünleri (zadruga) hakkındaki bir kitaptı.

Rusya'daki komünal sistem Marks'ın araştırmaları arasında önde gelen bir yer tutuyordu. Prusyalı bir devlet memuru olan August von Haxthaussen'in *Rusya'daki Kırsal Sistem* başlıklı kitabından ve aynı konu üzerine Fransız burjuva tarihçisi Leroy-Beaulieu'nun bir eserinden yaptığı alıntılardan ayrı olarak Marks, aralarında Sokolovski, Vasilçikov, Belyayev, Koşeleyov, Semyonov, Çiçerin ve Gerye de bulunan bilim adamlarının eserlerinden de aktarmalar yaptı. Bu konu üzerindeki görüşleri öteki ülkelerdeki komünal toprak mülkiyetinin tarihi üzerinde yaptığı incelemelerle birlikte Rus komünü ve Rus komününün tarihî gelişmesi hakkındaki geniş bilgisinden etkilendi. Rus ihtilâlcisi Vera Zasuliç'e yazdığı üç mektup taslağında ve bu taslakların 8 Mart 1881 tarihli nihaî versiyonunda kısa bir özetini yaparak bu görüşlerini ortaya koydu. (Bu mektup ve üç taslak eksiksiz olarak mevcuttur.)

Marks, komünü en eski toplumsal kurumlardan birisi, kan bağlılığına ve üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayalı ilkel toplumsal ilişkilerin bir ürünü olarak görürdü. İlkel toplum çözülürken komün de dönüşümler geçirdi: bir aşiret kurumuyken belli bir arazi üzerine yerleşmiş olan üyeleri toprağı bireysel olarak işleyen, evlerin ve besin maddelerinin özel mülkiyetine sahip olan bir kurum haline geldi. Bununla birlikte toprağın komünal mülkiyeti varlığını korudu, toprak tek tek aileler arasında peryodik olarak yeniden pay ediliyordu. Komünal topraklar kollektif olarak kullanılırdı. Komünün başka başka halklar

arasındaki daha sonraki evrimi, Marks'ın koyduğu gibi «tarihî çevre»deki farklılıklara bağlı oldu. [12] Komünün kendi içinde iki tarihî eğilim vardı: bunlardan birisi özel mülkiyet ilkesini güçlendirerek komünün kendisini ortadan kaldırmaya yönelirken öteki eğilim komünün canlı bir feodal organizma olarak feodal dönemde de varlığını şu ya da bu şekilde korumasını hattâ ekonomik bakımdan geri bazı ülkelerde kapitalizm döneminde bile el değmemiş halde bulunmasını sağlayan kollektivizm ilkesinin korunmasına yöneliyordu.

Marks en başta Rusya olmak üzere komünün hâlâ mevcut olduğu ülkelerdeki geleceğinin geniş ölçüde bir kapitalist gelişmenin bulunmayışına bağlı olduğunu ileri sürüyordu. Bunun ilke olarak oldukça mümkün bulunduğuna inanıyordu. Ama aynı zamanda bunun gerekli şartlarının ileri kapitalist ülkelerde sosyalist ihtilâlin zafer kazanmasına bağlı oldğunu da önemle belirtiyordu. O zaman elverişli iç şartlar sağlandığı ve komün despotik ve yarı-feodal sömürünün baskısından kurtarıldığı takdirde —ki bu Rusya'da ancak bir halk ihtilâli ile sağlanabilirdi— hayatiyetlerini koruyan komünal şekiller sosyalist dönüşümler için bir başlangıç noktası olabilirdi. Böyle bir toplumsal gelişme imkânı sağlandığı takdirde komün, kapitalizmde kaçınılmaz olan tahribattan kurtulabilir ve burjuva toplumunun kendisi tarafından yaratılmış olan yeni üretici güçlerin temeli üzerinde kooperatif iş durumuna geri döndürülebilir ve böylece «yeni bir hayat» başlayabilirdi.[13]

Marks'ın komünal toprak mülkiyeti üzerindeki araştırması karşısına antik toplumun kendine özgü özelliklerinin de ortaya çıkartılıp aydınlatılması meselesini çıkardı. 1840'larda tarihî materyalizmin ilkelerini ortaya koymaya başladıkları sırada Marks ve Engels özel mülkiyeti ve devlet gücü olmayan sınıfsız bir toplum olarak ilkel toplumun belirli bir tanımını ortaya koymuşlardı. İlkel ailenin monogam (tek eşeyli) olmadığına inanıyorlardı. Daha sonraki araştırmaları içinde bu görüşleri pekişti. Eski toplumların özellikle İrlanda'da Kelt'lerin, Wales'lerin ve Alman kabilelerinin kendilerine özgü özelliklerini keşfettikçe bundan daha da emin oldular. Bu âdetler ancak toplumun en ilk şeklinin ilkel komünist bir toplum olduğu varsayılabilirse izah edilebilirdi.

Bununla birlikte bir varsayım ancak arkeoloji, paleontoloji, antropoloji ve etnografi alanındaki yeni keşiflerin gücüne dayanılarak bilimsel temelleri olan bir teori haline dönüştürülebilirdi. 1870'lerde Bütün bu alanlarda önemli ilerlemeler olmuştu. Antik taş âletlerin bilimsel bir

(12) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 156.
(13) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 19, S. 405.

sınıflandırılması yapılmış ve modern insanın atası olarak Heanderthal adamı bulunmuştu. Bilimsel antropojenesisin temeli Charles Darwin'in 1871 yılında çıkan *İnsan Türeyişi* ile atılmıştı. Darwin'in vardığı sonuçlar Engels'in makalesi «Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü»nde yaratıcı bir şekilde yeniden işlenmişti.

1877 yılında Amerikan etnografı Lewis Henry Morgan'ın *Antik Toplum* başlıklı kitabı yayınlandı. Bu kitap, antik âdetler, esas olarak Kuzey Amerika kabilelerinin âdetleri üzerine uzun yıllar süren araştırmaların temeli üzerine ilkel toplumun toplumsal biriminin kabile olduğunu ve evlilik ilişkilerinin grup evliliği şeklinde bulunduğunu ya da arkaik akrabalık sistemleri içinde görüldüğü gibi poligaminin çeşitli şekilleri olduğunu ispat etti. Morgan, İsviçreli antropolojist Johann Bachofen'in ilkel komünlerdeki kadınların egemen durumlarının grup evliliğinden anaerkil aileye yükselişten kaynaklandığı hakkındaki varsayımını pekiştirdi. Morgan, Bachofen'in anaerkillik hakkındaki teorisini anaerkil ailenin babaerkil aileden önce geldiğini tarihî olarak kanıtlayan antik toplumun kabile örgütlenmesi teorisi içine *Das Mutterach* (1861) başlıklı kitabında ortaya konduğu şekli ile dahil etti.

Avrupa'daki ve bir ölçüde de Amerika'daki resmî bilim aslında Morgan'ın keşfini reddederlerken Marks ve Engels onun kitabını kenti materyalist görüşlerinin doğruluğuna taze bir kanıt teşkil eden önemli bir bilimsel olay olarak kabul ettiler. Marks, Morgan'ın keşfi üzerine özel bir eser yazmaya karar verdi, antik toplumun ayrıntılı bir özetini yazdı (bunu 1880 sonlarında 1881 başlarında yaptığı anlaşılıyor) ve ilkel kültürün tarihi hakkında elde edebildiği metinler üzerinde titiz bir araştırma sürdürdü.

Özet, Marksın, Morgan'ın vardığı sonuçlara yaratıcı bir yaklaşım yaptığını ve bunları kapitalizm öncesi şekillenmeler üzerindeki kendi araştırmasının ışığında yorumladığını göstermektedir. Marks'ın, Engels'in daha sonraları *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni*'nde kullandığı eleştirisel notları Marks'ın hiç bir zaman kendiliğinden materyalist Morgan'ın bu eserindeki her şeyi aynen kabul etmemiş olduğunu göstermektedir. Marks, toplumsal kurumlardaki evrimi doğru bir sıra içinde ortaya koymak için eldeki malzemeyi yeniden düzenledi: Morgan özel mülkiyetin ortaya çıkışını devletin ortaya çıkışından sonra ele alıyordu, Marks ise aksine. Marks, Morgan'ın ilkel çağda insanın *«besinlerin üretiminde mutlak denetim»*[14] sahibi olduğu şeklindeki bazı görüşlerini düzeltiyordu. Marks zaman zaman Morgan'ın sağladığı gerçeklerin te-

(14) **Marks-Engels Arşivler,** C. IX., S. 4.

meli üzerinde daha geniş genellemeler yaptı. Morgan'ın ailedeki evrimin akrabalık sistemi içinde de değişiklikleri peşinden getirdiği düşüncesi üzerine kendi fikirlerini açıklarken, bunun ikinci dereceden, üst yapıya ilişkin olguların birinci dereceden temel olgulara bağlı olduğu genel kanununun bir ifadesi olduğunu önlemle belirtti. «Bu, genel olarak *siyasî, dinî, hukukî ve felsefî* sistemler için de tamamen geçerlidir.»[15]

Marks, aralarında George Grote ve Theodor Momınsen de bulunan pek çok burjuva bilim adamının kabile ilişkilerinin tabiatı hakkındaki çarpık görüşlerini ve sözgelimi, bu ilişkileri antik dinlerin kendilerine özgü özellikleriyle açıklama ya da bunları mitolojiden türetme gibi idealist teşebbüslerinin ardında yatan ideolojik nedenleri üzerine Morgan'dan çok daha derinlemesine eğildi.

Marks, bunun nedeninin burjuva dünya görüşünün sınırlılığına ve çoğu zaman da tutucu siyasî görüşlere bağlı bulunduğunu belirtti. Homer, Yunanistan'ındaki askerî komutanların güçlerinin modernize edilmiş sunuluşuna değinen Marks şunu yazıyordu: «Avrupalı bilginler, ki bunların çoğu prenslerin hizmetkârları olarak doğmuşlardır, *basileus*'u modern anlamda bir monark olarak gösterirler. Yankee cumhuriyetçisi Morgan buna karşı çıkıyor.»[16]

Marks, Lubbock, Maine, Tylor gibilerinin ilkel tarih üzerine, değerleri Morgan'ınkinin çok altındaki kitaplarını da, bunlarda bazı yararlı gerçekler bulmasına rağmen, şiddetle eleştirdi. Maine'in *Kurumların İlk Tarihi Üzerine Konuşmalar*'ı üzerine özellikle geniş ölçüde eleştirilerde bulundu ve burjuva sosyologları tarafından genel olarak kabul gören patriarkal (ataerkil pederşahi) ailenin aile komününün ilk şekli olarak kabileden önce geldiğine dair yanlış şemalarını reddetti. «Doğrusu bunun tam tersidir.»[17] Maine bir yandan en ilk dönemlerde komünal mülkiyetin var olduğunu kabul etmekle birlikte bunu burjuva bireyciliğinin ışığında görüyor, komünü bireyin iradesinin baskı altına alınmasının cisimlenmesi olarak tanımlıyordu. Marks, bunu burjuva savunuculuğunun ve ikiyüzlülüğün tipik bir örneği olarak çağdaş burjuva cenneti olarak sunma teşebbüsü şeklinde değerlendirdi. Maine'nin devlet iktidarını bağımsız ve ebedî bir toplumsal kurum olarak sunma girişimini de çok sert bir şekilde eleştirdi. Devlet,toplumsal gelişmenin kendini düşman sınıflara bölünmüş olarak bulduğu bir aşamada ve belirli sınıf çıkarlarının aracı olarak ortaya çıkar. «Aynı, *ortaya çıkmasının*

(15) **Marks-Engels, Arşivler,** C. IX, S. 21.
(16) Marks ve Engels, **Seçme Eserler,** C. 3, S. 273.
(17) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

toplumsal gelişmenin belirli bir aşamasında mümkün olması gibi, ortadan kaybolması da toplumun o güne kadar henüz erişemediği bir aşamaya eriştiği bir zaman mümkün olur.»[18]

Marks, John Lubbock'un *Uygarlığın Kökeni ve İnsanın İlkel Durumu*'nu okuduğu zaman yazarın grup evliliği ve anaerkillik hakkındaki aklî düşüncelerine ve eski toplumdaki toplumsal örgütlenme hakkındaki fikirlerinin hayli belirsiz olmasına dikkati çekmişti. Vardığı yargı şuydu: «İşte bundan ötürü Lubbock bunun temeli —*gens*— hakkında hiç bir şey bilmiyor.»[19]

Marks'ın tarihin başlangıcı hakkındaki çalışmaları toplumsal gelişme teorisine derinlik kazandırmasına ve tarihî materyalizmi yeni verilerle desteklemesine yardımcı oldu. Marks, araştırmanın öteki alanlarında da düşüncelerinin kanıtını buldu.

Kurtuluş hareketlerinin tarihine ve ezilen halkların mücadelesine çok önem veriyordu. Karl Bücher'in *Köle İşçilerin Ayaklanmaları* (1874) başlıklı kitabından yararlanarak Eski Roma'daki ilk köle ayaklanmalarının kronolojik bir tablosunu çıkardı. Rus tarihçisi N. I. Kostomarov'un *Stanke Razinin Ayaklanması* başlıklı eserinden yararlanarak 17. yüzyıl Rusya'sındaki köylü hareketinin tarihi hakkında notlar çıkardı. Gino Caponi'nin *Fiorentina Cumhuriyeti*'ni özetleyen Marks, özellikle Fiorentinalı yün tarakçılarının 1878'deki isyanlarıyla ilgilendi, bunu tarihteki ön-sanayi proletaryasının ilk ayaklanması olarak kabul etti.

Marks, 1789 Fransız Burjuva ihtilâli ile sürekli olarak ilgileniyordu 1879 yılında Rus tarihçisi N. I. Karayev'in *18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Fransa'da Köylü Meselesi ve Köylülük* başlıklı kitabını okudu. Kovalevski'ye yazdığı bir mektupta bu kitaptan çok iyi sözlerle bahsediyordu. Demokrat Fransız tarihçisi Georges Avenel'in *İhtilâlci Pazarlar* (1875) başlıklı kitabından çıkarttığı notlar da Marks'ın Fransa'da ihtilâl sürecinde yer alan siyasî ve toplumsal süreçlere, enternasyonal ilişkilere, karşı-ihtilâlci darbelere karşı verilen mücadelelerin tarihine, Vendée ayaklanmasına, ihtilâlci kamp içindeki adımların mücadelelerine ve ihtilâl yılları içerisinde ortaya çıkan, demokratik-ihtilâlci, eşitlikçi ve sosyalist fikirlere karşı ne kadar yakın bir ilgi duyduğunu göstermektedir.

Kapitalist devletler arasında dünyanın henüz paylaşılmamış alanlarını ele geçirme mücadelesinden doğan sömürgeci rekabet Marks'ı her geçen gün sömürge halklarının kurtuluşu mücadelelerine biraz daha çok vakit ayırmaya yöneltti.

(18) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(19) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

1880 ve 1881 yıllarında İngiltere'nin ilk sömürgesi İrlanda'daki tarımsal ilişkiler üzerine incelemesine yeniden başladı. Bundan bir yıl önce de William Carleton'un İrlanda köylülerinin içinde bulundukları kötü durum hakkındaki gerçekçi incelemesini okumuştu. Radikal yazarların yazıları ve öteki malzemeler Hindistan'ın emekçi halkının durumunda da ileriye doğru herhangi bir gidiş olmadığını gösteriyordu. Marks, Hindistan halkının sömürgeciler tarafından soyulması ve bunun yarattığı vahim sonuçlar —yerlilerin korkunç sefaleti, «Avrupa'da henüz hiç sanılmadık» bir ölçüdeki açlık— ve muazzam zenginliklerin sömürgeciler tarafından durmaksızın ülke dışına kaçırılması ile ilgili olarak 19 Şubat 1881'de Denielson'a şunları yazdı: «Bu kanayan bir süreç, intikamıyla birlikte!»[20]

Marks, Hindistan tarihine yeniden bir göz attı. 1879'dan 1881'e kadar bazı kitaplardan çıkardığı malzemelerden, İslâm fetihleri ve Büyük Moğol İmparatorluğunun kuruluşundan İngilizler tarafından bastırılan 1859 millî kurtuluş ayaklanmasına kadar geçen birkaç yüzyılı içine alan *Hindistan Tarihi Üzerine Notlar*'ını çıkarttı. Bu eser başından sonuna kadar sömürgecilerin baskılarına karşı öfkeli bir isyanla kaleme alınmıştır. Marks, sömürgecileri —İngiliz «canavarları»[21]nı— ve Hint aristokrasisi içinde ellerine eldiven giyerek onlarla işbirliği yapan hainleri gazapla lânetliyordu. 1857-1859 millî kurtuluş ayaklanmasının büyük amacı üzerinde durdu ve bunun yenilgisinin nedenlerini açıkladı.

Marks, Endonezya'daki Hollanda ve İngiliz sömürge hâkimiyetinin tarihini, Avrupalıların ve Amerikalıların 19. yüzyıl ortalarında Japonya'ya sızmalarını ve Çin üzerinde çalışmalarını inceledi. 1882 sonbaharında aynı yılın Ekim ayında *Çağdaş İncelemeler* dergisinde çıkan Mullhall'ın «Mısır Maliyesi»nden yaptığı alıntılarla sömürgecilik siyasetinin yeni bir özelliğine, yani anonim şirketlerin ekonomik bakımdan geri ülkelerin ele geçirilip yağmalanmasında rollerinin artmasına işaret etti. Mısır maliyesi üzerinde denetim kurulması ve Avrupa bankalarının kölesi haline getirilmesi İngiltere ve Fransa'nın silâhlı müdahalesini kolaylaştırdı. 9 Ocak 1883'te kızı Eleanor'a yazdığı bir mektubunda Marks, İngilizlerin Mısır'daki sömürgeci istilâlarının yayılma eylemlerinin en iğrenci olduğunu söylüyordu.

Hayatının sonlarına doğru Marks, tarihî bilgilerini derleyip toparlamak ve bütün ülkelerin eş zamanlı tarihî gelişmelerinin bir genel manzarasını çizme çabasına girişti. Planını ancak kısmen ve esas olarak Av-

(20) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 337.
(21) Marks, **Hind Tarihi Üzerine Notlar**, 1960, Moskova, S. 89.

rupa ve bazı Asya ve Afrika ülkeleri (Araplar, Türkler, Moğollar ve Harzemliler) bakımından gerçekleştirebildi, ama bu kadarı bile korkunç zenginliklerle doludur. 1881'in sonlarından 1882'nin sonlarına kadar İsadan Önce Birinci yüzyıldan başlayarak 17. yüzyıla kadar varan olaylarla dünya tarihî üzerine dört büyük defter doldurdu. Engels, Marks'ın ölümünden sonra onun kâğıtlarını elden geçirirken bu esere *Kronolojik Notlar* adını verdi.

Marks'ın ana kaynağı Scholler'in dokuz ciltlik *Evrensel Tarih*'iydi. Bazı dönemler için Carlo Botta'nın *İtalyan Halkı'nın Tarihi*'ni, radikal William Cobbertt'in *İngiltere'de Protestan Reformasyonunun Tarihi*'ni, David Hume'un *Kısa İngiltere Tarihi*'ni, Niccolo Machiavellli'in *Floransa Tarihi*'ni, N. M. Karamzin'in *Rus Devletinin Tarihi*'ni ve Comte de Segur'un *Rusya ve Büyük Petro'nun Tarihi*'nden yararlandı. Yaptığı bu alıntılara et olarak Marks, John Richard Green'in *İngiliz Halkının Tarihi*'nin bir özetini çıkardı. Olayları ve kişileri değerlendirirken Marks, bu kaynaklardan oldukça bağımsız kalıyordu ve aldığı notlar da yalnızca üzerinde çalıştığı eserlerdeki gerçeklerin yeniden üretilmesi değildi, çeşitli tarihî olaylar üzerine kendi görüşlerini de dile getiriyordu.

Marks, *Kronolojik Notlar*'ında özellikle siyasî olaylar üzerine eğiliyordu ama zaman zaman onların sınıfsal ve toplumsal köklerine kadar da gidiyordu. Yaptığı sergileme tarihi arızî olayların bir kaleideskopu olarak değil, tarihî sürecin genel akışını ve bunun çeşitli ülkelerdeki kendine özgü özelliklerini yansıtan kanunlara bağlı bir olaylar zinciri olarak gösterir. Bu bir bütün olarak feodal ilişkilerin ortaya çıktığı günden itibaren feodal ilişkilerin çözülüşü, mutlak monarşiler ve ilk burjuva ihtilâlleri dönemine kadar feodal toplumun bir manzarasıdır.

Kronolojik Notlar Marks'ın tarihi, içinde genel kanunların nihaî kaldıraç güçleri olarak değil fakat binlerce tesadüfî olay ve sapma arasında kendilerine yol açan, farklı şartlar altında kendilerini farklı şekillerde gösteren güçler olarak iş gördükleri dramatik durumlarla dolu canlı bir süreç olarak gördüğü konusunda yeni kanıtlar sağlamaktadır.

Marks, burjuva tarihçilerinin egemen sınıfların siyasetlerini haklı göstermelerinin üzerini örtmek için kullandıkları sahte tarafsızlıklarından iğrenirdi. Elyazmaları, ezenlere ve istilâcılara, iktidara susamış feodal derebeylerine, taçlı despotlara, kendilerinden başka hiç bir şey düşünmeyen papalara ve papazlara, dindar fanatiklere ve cehalet yanlılarına karşı kullandığı gazap püskürten sıfatlarla doldulur. Bu yüzden Doğu ülkelerini yağmalayan istilâcılara «taşkafalı fetihçiler», Slav ülkelerinin istilâ edilmesini örgütleyen Alman Prensi Heinrich der Löwe'ye «hain ve vahşi Sloven», Rus topraklarını da istilâ eden Baltık halklarının

vahşi fetihçileri Livinyon Düzeni şövalyelerini «alçaklar» ve «*sokak köpeği - şövalyeler*» ve 15 ve 16. yüzyılların paralı piyadelerini «enternasyonal korsanlığın ayak takımı»[22] olarak adlandırır. Marks'ın keskin sözleri onun sömürgecilere karşı tavrını yansıtmaktadır ama Marks hiç bir zaman tarihi aşırı bir şekilde basitleştirmedi ve onu siyah - beyaz olarak göstermeye kalkışmadı. Çeşitli devlet adamlarının birbiriyle çelişen yanlarını ve onların ilerici görünümlerini gözlemekte ustaydı. Böylelikle Marks, «şehir halkının ve köylülerin yanında yer alan ve yalnızca yüksek aristokrasinin gözünde hain ve zalim olan»[23] Fransız Kralı XI. Louis'de kraliyet iktidarın millî devletlerin yükselişi sırasındaki ilerici merkezîleştirici rolünü gördü. «Büyük Makyavelist» III: İvan için de aynı şeyleri düşünüyor.

Marks, feodal baskı karşısındaki halk direnişlerine büyük bir yakınlık duyuyordu. Tarih aktarmaları feodal dönemdeki bütün sınıf mücadelelerini karakterize eden gerçekleri kaydetmektedir. Marks Avrupa ülkelerinde 14. yüzyılda başlayan sınıf mücadelelerinin derinleşmesine işaret ediyordu: «*Fransa ve İngiltere'de... feodal derebeyleri ile şövalyeler arasındaki iç savaşlar, şehir halkının büyük feodallere ve şövalyelere karşı ayaklanmaları ve sınırsız baskı altında inleyen halkın aşağı sınıflarının vahşi hiddeti.*»[24] Marks, İtalya'da Fra Dolcino'nun, Fransa'da Jacquerie'nin önderlik ettikleri köylü ayaklanmalarıyla, İngiltere'de Vat Tyler ve Jack Cade'in yönettikleri ayaklanmayla, Bohemya'daki Hussite hareketiyle, Almanya'daki büyük 1524 - 1525 köylü savaşıyla ve Hollanda'daki 1566 - 1609 burjuva ihtilâli ile ayrıntılı olarak ilgilendi. Köylü hareketinin zaaflarını, ideolojik geriliklerini ve siyasî dar görüşlülüklerini görmezlikten gelmedi ama köylü ayaklanmalarının yenilgilerine rağmen feodal sisteme sürekli olarak en ağır darbeleri indirmiş olduklarını özellikle belirtti.

Marks, halkların yabancı istilâcılara karşı mücadelelerini çok ilerici bir faktör olarak görüyordu. Kitaplardan yaptığı alıntılar Yüzyıl Savaşları boyunca İngiliz istilâcıları karşısındaki halk direnişini toparlayan Fransız köylü kızı Jeanna D'Arc'a karşı duyduğu hayranlığı gösterir. Rus halkının Tatar boyunduruğundan kurtuluş için verdikleri mücadeleye ve Tatarların, Moskova büyük Prensi Dimitri Doskoi'den 1378'de Volga kıyısında ve 1380'de «*Kulikovo'daki geniş alanda*» tattıkları yenilgilere özel olarak işaret ediyordu.[25]

(22) **Marks-Engels, Arşivler,** C. V, SS. 197, 144, 344, C. VII, S. 169.
(23) **Marks-Engels, Arşivler,** C. VI, S. 387.
(24) **Marks-Engels, Arşivler,** C. VI, S. 64.
(25) **Marks-Engels, Arşivler,** C. VIII, S. 151.

Kronolojik Notlar bir bütün olarak Marks'ın dünya tarihi üzerindeki geniş çalışmalarının bir yansımasıdır.

ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE PROLETER PARTİLERİNİN KURULMASI İÇİN VERİLEN MÜCADELE

Hayatının son günlerine kadar Marks, bilimsel araştırmayı sürekli olarak işçi sınıfı hareketine pratikte kılavuzluk etmekle birleştirdi. Engels şunu önemle belirtiyordu: «Ücretle işçiler sınıfının mevcut kapitalist ekonomik üretim sisteminin bukağılarından kurtuluş mücadelesi onun başlıca meselesiydi. Ve ondan daha aktif bir savaşçı da bugüne kadar çıkmış değildir.»[26]

Marks'ın hayatının son yıllarında Avrupa ve Amerika ülkelerinde proleter partilerinin kurulması yükümlülüğü işçi sınıfı hareketi içinde gittikçe öne çıkıyordu. 1870'lerin ortalarına kadar tarih arenasında yalnızca iki örgütlü işçi sınıfı partisi —Almanya ve Avusturya-Macaristan' daki Sosyal-Demokratlar— faaliyet gösteriyordu. Ama daha sonraki yıllarda tek tek ülkelerde parti örgütlenmelerinin oluşturulması hız kazanmıştı.

1879 Ekim'inde Marsilya'da toplanan bir işçi kongresi enternasyonal işçi sınıfı hareketi içinde ön saflara yükselen Fransız İşçi Partisini kurdu. Belçika Sosyalist Partisi 1879'da ortaya çıktı. Komşu Hollanda'da da eski bir papaz olan Ferdinand Domela Nieuwenhuis 1879 yılında Recht voor Allen adında bir sosyalist gazete yayınlamaya başladı. 1882 yılında onun aktif katkısıyla Hollanda Genel Sosyal-Demokrat Birliği kurulmuştu. Daha önceleri 1876 yılında Danimarka'da bir Sosyal Demokrat Birliği ortaya çıkmış ve 1881'de İsveç'te Malmö'de sosyalizmi yaymak için bir komite kurulmuştu. Enternasyonal'in eski önderleri bu örgütlerin kurulmasında önemli bir rol oynadılar.

Mesa, İglesias ve eski İspanyol sosyalistlerinin faaliyetleri 1879 yılında Madrid'de İspanyol Sosyalist Partisinin kurulmasına yol açtı. Daha önce Enternasyonal'in Portekiz şubesini açanlar 1875'lerde Portekiz'de bir sosyalist parti kurulması için teşebbüse geçmişlerdi. 1877 yılı sonunda İsviçre'de bir sosyal demokrat parti kuruldu ama sağlam olmadığı ortaya çıktı çünkü üyeleri çok karışıktı.

Anarşizmin işçi sınıfı hareketi içinde özellikle derin kökler salmış olduğu İtalya'da sosyalist partinin kuruluşu güçlüklerle karşılaştı ama

(26) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 19, S. 333 - 334.

işçi sınıfının ve ihtilâlci aydınların Yukarı İtalyan Federasyonunda (1876'da kuruldu) ve Romans İhtilâlci Sosyalist Partisinde (1881'de kuruldu) birleşen ileri unsurları anarşist dogmaları yendiler ve siyasî mücadeleye katılınması yanında saf tuttular.

Tek tek partiler kurulması eğilimi Hapsburg İmparatorluğunun Avusturyalı olmayan toprakları üzerinde de açıkça görülüyordu. Çeko-Slovanik Sosyal-Demokrat Partisi 1878 yılında kuruldu. Büyük ölçüde Frankel'in faaliyetleri sayesinde Macaristan İşçi Partisi 1880 yılında resmen kuruldu.

Marksizmin etkisi Doğu'ya yayıldı. 1878 yılında Polonya ihtilâlci hareketinin önderleri (aralarında Ludwig Warynski de vardı) Sosyalist Varşova Programını hazırladılar ve ilk Polonya Sosyalist Partisi 1882 yılında ortaya çıktı.

Bu dönem Rus ihtilâlci hareketi içinde Narodnizm'den Marksizme kerte kerte geçildiğine tanık oldu. Rusya'daki ilk işçi derneklerinin kurucuları —Güney Rusya İşçileri Birliği (1875) ve Kuzey Rusya İşçileri Birliği (1878) Batı Avrupa işçi sınıfı hareketinin tecrübelerini özümlemeye çalışmışlardı. Bu ilk işçi örgütlerini kuranlar —Y. O. Zaslavski, V. P. Obronovski, S. N. Khalthurin— Enternasyonal'in fikirleriyle hareket geçmişlerdi. Marks'ın eserlerinide okumuşlardı. 1880'lerin başlarında ilk Rus Marksist örgütünün Emeğin Kurtuluşu Grubu'nun ortaya çıkışının ön şartları oluşuyordu.

Sosyalist örgütler Amerika Kıtasında da ortaya çıkmaya başlamıştı. Philadelphia'da 1876 yılında yapılan bir kongerede çeşitli sosyalist gruplar bir İşçi Partisinin kurulması için bir araya geldiler. Enternasyonal'in üyeleri olan Fransız ve Alman göçmenleri sosyalist düşüncelerin Arjantin, Uruguay ve Şili'de yayılmasında önde gelen bir rol oynadılar. Bu göçmenler arasında Marks'ı tanıyan ve Lafargue'ın bir arkadaşı olan Paris Komünü savaşçısı Raimond Vilmart en önde geliyordu. Arjantin'de 1879 yılında bir ihtilâlci propaganda derneği olan *La Avangardia* kuruldu. 1878 yılında da Meksika'da bir Sosyalist Partisi kurulmuştu.

Sosyalist partilerin ve örgütlerin her yerde ortaya çıkmaları Marks ve Engels'in henüz Enternasyonal içinde çalışırlarken çizdikleri rotanın doğruluğunu kanıtlıyordu. Ama ortaya çıkmakta olan partilerin ideolojik ve örgütsel bakımlardan sağlamlaştırılmalarına gerek vardı. Çoğu zaman eski burjuva demokratları olan önderler hep tutarlı marksistler olamıyorlardı. Hattâ bazı programlar (Danimarka ve İsveçtekiler gibi) Gotha programındaki Lassallcı hataları tekrar ediyorlardı. Önder kadroları arasındaki sekter eğilimler çok zaman kitlelerle bağlar kurulmasının önüne geçiyordu.

Önlerinde ortaya çıkmakta olan işçi partilerinin ihtilâlci eğitimleri ve tecrübe kazanmaları için uzun ve zorlu bir mücadele bulunuyordu.

Enternasyonal proletarya hareketinin önderleri olarak Marks ve Engels, bütün ülkelerin sosyalistlerine yardım ettiler ve sürekli olarak faaliyetlerini enternasyonal alanda bir arada yürütmeleri için uğraştılar. Engels, Marks'ın ölümünden az önce şunları yazmıştı: «Enternasyonal sosyalizmin temsilcileri olarak sahip bulunduğumuz özel statümüze önem veriyoruz.»[27] Çeşitli ülkelerdeki sosyalist faaliyetlerin kendine özgü özelliklerini göz önüne alan iki adam bunları enternasyonal sosyalist akıma bağlamaya ve işçi sınıfının enternasyonal birliğini başka şekillerde güçlendirmeye ve geliştirmeye çalıştılar. Lenin, Enternasyonal'in dağıtılmasıyla birlikte, «Marks ve Engels'in birleştirici rolleri ortadan kalkmadı. Tam tersine, denebilir ki onların işçi sınıfı hareketinin manevî önderleri olarak rolleri sürekli olarak arttı, çünkü hareketin kendisi de kesintisiz olarak büyüyordu.»[28]

Marks, sosyalistlere tutarlı bir ihtilâlci siyaset izlemeyi ve verili durumların ciddi bir değerlendirilmesini yapmayı öğretti. Hayal kurmaya ve soyut temelsiz tartışmaları günlük ihtilâlci faaliyetin yerine geçirmeye kararlı olarak karşı koydu. Bilimsel sosyalizmin her şart altında uygulanabilecek hazır reçetelerin toplamı olarak görülmesine karşı uyarıda bulundu ve somut sosyalist siyasetin «hiç şüphesiz kişinin içinde faaliyet göstereceği tarihî şartlara bağlı olduğunu»[29] önemle belirtti.

Sosyalist hareketin temsilcileri arasındaki enternasyonalist bağların gelişmesini hızlandırmak için elinden gelen herşeyi yapan Marks, henüz yeni bir enternasyonal proletarya örgütünün kurulması için —tek tek ülkelerde Sosyalist Partilerin sağlam temeller üzerinde kurulmasından önce— vaktin erken olduğuna inanıyordu. Nieuwenhuis'a şunları yazdı: «İnancım, yeni enternasyonal işçi birliği için kritik dönüm noktasının henüz gelmediğidir.»[30]

Bunun doğru olduğu Marks'ın yaşadığı dönem boyunca yapılan en son enternasyonal sosyalist kongresi olan 1881'de bir araya gelen bir sosyalist konferansın delegeleri tarafından kabul edildi. Bu kongre bir İsviçre kasabası olan Chur'da Ekim'inilk yarısı içinde toplanmış ve buna on iki ülkeden gelen sosyalistler katılmışlardı. Aralarında Rus delegesi Axelrod da vardı. Kongre bir enternasyonal sosyalist birliğinin ku-

(27) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 358.
(28) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 2, S. 26.
(29) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 337.
(30) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 339.

rulmasını ele bile almadı ve yapılan tartışmalar ve varılan kararlar bazı konulardaki bütün hamlıklarına rağmen enternasyonal işçi sınıfı hareketinin gerçek temsilcilerinin bilimsel komünizmin yanında yer aldıklarını gösterdi. Kongreden sonra Becker, Engels'e bunun «bütün doktriner sosyalist, anarşist, sekter ve insanlığın mutluluğunun öteki mucitlerinden kurtulmuş bir enternasyonal parti kongresi»[31] olduğunu yazıyordu.

Marks, egemen sınıfların saldırgan dış siyasetlerine ve savaş tehditlerine karşı mücadeleyi sosyalist partilerin karşılarına dikilen en önemli enternasyonal yükümlülüklerden biri olarak görüyordu. 12 Eylül 1880 de Danielson'a şunları yazdı: «Umarım ki Avrupa'da bir genel savaş olmaz. Bu en sonunda toplumsal, yani bununla birlikte ekonomik demek istiyorum, gelişmeyi önlemek yerine yoğunlaştıracak bile olsa belirli bir kısa ya da uzun dönem için kesin olarak güçlerin boşuna tüketilmesine yol açacaktır.»[32]Marks, militarizme karşı direnmeyi Enternasyonal'in mümkün olan her yolla geliştirilmesi gereken bir geleneği olarak görüyordu.

BİSMARCK'IN ANTİ-SOSYALİST KANUNUNA KARŞI. OPPORTUNİZMİN ELEŞTİRİLMESİ

1878 yılında Alman Reich'inin egemen çevreleri arasında sağa doğru ani bir kayışın belirtileri açık olarak görülüyordu. Bunun nedeni her şeyden evvel Sosyal-Demokratların artan etkilerinin yarattığı korku ve toprak sahipleri ve büyük burjuvazi blokunun koruyucu gümrük tarifeleri ve sömürge istilâları ve genişleme yoluyla yabancı pazarları ele geçirme amaçlarıydı. Bu amaçlara erişilmesi için yapılan masrafları karşılamak ve durmaksızın artan askerî harcamaları kapatmak için vergilerin artırılması gerekiyordu. Bismarck'ın yapmaya niyetlendiği de buydu. Önceleri millî liberallerle bir ittifak kurma umudunda olmasına rağmen artık onların desteğiyle despotik militarist rejimi güçlendireceğini, işçi sınıfı hareketini ve demokratik hareketi etki altına alacağını ve liberal muhalefeti yıldıracağını umduğu Sağ-kanat güçlerine yanaşmıştı.

Hükümet asıl darbesini Otto von Bismarck'ın haklı olarak yeni ekonomik ve siyasî tercihlerinin önündeki başlıca engel olarak gördüğü sosyalist partiye indirmeye hazırlanıyordu. Egemen çevreler işçilerin parti-

(31) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(32) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 464.

sine karşı giriştikleri mücadelede İmparator I. Wilhelm'e yapılan iki suikast teşebbüsünden yararlandılar: bunlardan birincisinde, 11 Mayıs 1878'de işsiz kalmış bir tenekeci olan Max Hödel tarafından İmparator'a ateş edilmiş, ikincisindeyse Tarım Akademisinin eski öğrencilerinden anarşist Karl Nobiling tarafından İmparator ağır yaralanmıştı. Bunlardan ikisinin de Sosyal-Demokratlarla bir ilgisi yoktu ama onlar bu terörist davranışlardan sorumlu tutuldular.

19 Ekim 1878'de Reichtag'daki tutucu çoğunluk Sosyal-Demokratların zararlı ve tehlikeli hayallerine karşı üç yıl yürürlükte kalacak olan ama Bismarck'ın sonradan birkaç dönem daha uzattırmayı başardığı bir kanun çıkardı. Bu kanun bütün işçi derneklerini, dergi ve gazetelerini, sosyalist fikirlerin yayılmasıyla ilgili görülen bütün kampanyaları yasaklıyordu. Yetkililer çeşitli yörelerde ve kentlerde «küçük kuşatma durumu» ilân etmeye yetkili kılınıyorlardı. Bu yetkileri içinde, polis, istediği zaman herhangi bir toplantıyı dağıtabilecek, istenmeyen kişileri, aileleri ile birlikte sınırdışı edebilecek vb. şeyleri yapabilecekti. Kanun tasarısının tartışılması sırasında Marks: «Olağanüstü kanun[un - ç.] Sosyal-Demokrat hareketi bütün kanunî görünümlerinden yoksun bırakmak için çıkartıldı»[33]ğını saptadı.

Bismarck'ın siyaseti öteki ülkelerde de izlenildi. Avusturya-Macaristan'da Sosyal-Demokrat Partiyi tamamen kapatmak için tedbirler getirildi. 1878 Eylül'ünde Fransız hükümeti Paris'te bir enternasyonal işçi kongresinin toplanmasını yasakladı. 1878 yılı sonlarında Papa XIII. Leo sosyalistlere karşı özel bir papalık tamimi çıkardı.

Alman işçilerinin partisini ve partinin çıkarlarını bu güç döneminde Marks ve Engels, enternasyonal arenada savundular. Bracke'den Reichtag'ın 16 Eylül 1878'den itibaren tasarının tartışıldığı bütün toplantı raporlarını harfiharfine alan Marks, *Daily News* için tamamlanmamış olduğu anlaşılan bir *exposé* yazmaya başladı. Belki de bunun İngiliz burjuva basınında hiç bir zaman yayınlanma şansının olmadığını düşünmüştür. Kaba taslağı Marks'ın Alman gericiliğine karşı saldırının hangi çizgi üzerinde başlatılması gerektiğine inandığını göstermektedir. Marks, Sosyal-Demokratları anarşist akımlarla özdeşleştirmek için gericilerin yaptıkları girişimlerin sergilenmesine ve Sosyal-Demokrat öğretinin insanları aşırılığa ve teröre ittelediği yolundaki yalan tezin çürütülmesine büyük önem veriyordu. Marks, işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinin topyekûn silâhlı çatışmaları ve ayaklanmaları zorunlu kılmadığını ileri sürdü. Bu hareket şiddetli bir ihtilâl şeklini almazdan önce kaçınılmaz

(33) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 77.

olarak barışçı bir gelişme aşamasından geçer. Barışçı aşamadan barışçı olmayan aşamaya geçiş, ihtilâlcilerin niyetlerine ya da onların öğretilerine değil her şeyden önce egemen sınıfların kendilerine bağlıdır. «Tarihî gelişme ancak iktidarı elinde tutanlar belirli bir toplumda böylesine bir gelişmeyi önlemek için kuvvete başvurmadıkları sürece 'barışçı' kalabilir.»[34]

Marks, gelişen işçi sınıfı hareketine karşı kendileri terörizme başvuranların Sosyal-Demokratları zor kullanmakla suçlamalarının iki yüzlülükten başka bir şey olmadığını gösterdi. Zalim olağanüstü kanun «iktidarı ellerinde tutanların 'barışçı bir aşama'*dan geçen gelişmeye* verdikleri *terörist bir karşılıktı.*»[35]

Amerikan burjuva gazetesi *Chicago Tribune* ile yaptığı ve 5 Ocak 1879'da yayımlanan bir görüşmede Marks, olağanüstü kanun hakkında yazılı bir açıklama yaptı. Bunun getirilmesinin nedenlerini ve Bismarck hükümetinin karşı-ihtilâlci planlarını açıkladı. Bismarck'ın siyasetinin Bonapartist tabiatını ve askerî-siyasî diktatörlüğünü pekiştirmek isteklerini göstererek bu siyaseti utanç verici bir siyaset olarak tanımladı. «Bismarck onun [Napolyon'un - ç.] yolundan gidecek. İşe ilk önce birlik gerekçesi altında despotluğunu kurarak başladı. Sahte bir anayasa altında kendi askerî planları ve Almanya'yı birleştirme tasarıları için halkı artık onlardan hiç vergi alamayacağı bir hale gelene kadar vergiye bağladı. Şimdi de bunu hiç anayasa olmaksızın yapmak istiyor. Kendi istediği gibi zorla para toplamak için de Sosyalizm hayalini hortlattı ve bir *émeute* [*ayaklanma* - ç.] *yaratmak* için elinden gelen herşeyi yaptı.»[36]

Marks, Alman Şansölyesinin provokatif planlarını, yalnızca proletaryanın serinkanlılığından ve dayanıklılığından ötürü gerçekleştiremediğine işaret etti. Marks, başka bir yerde de ihtilâlci bir saygınlık kazanmış olan kişilerin isimlerini, onları Nobiling gibi «lânetlenmiş bir adamla» işbirliği içinde imiş gibi göstererek şereflerini lekeleme teşebbüslerinin de başarısızlığa uğradığını belirtti.[37] Bismarck'ın bir hükümet darbesiyle eşdeğerli olan diktatörce eylemi başarısızlığa mahkûmdu. Marks'ın tahminleri gerçekleşti. Bundan on iki yıl sonra Anti-Sosyalist kanun kaldırıldı ve Alman Sosyal-Demokrasisi etken bir güç haline geldi.

Marks, çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfı önderlerini, Alman Sosyal-Demokratlarıyla dayanışma içinde olduklarını bildirmeye çağırdı. Anti-sos-

(34) **Marks-Engels, Arşivler, C. I,** (VI), Moskova, 1932, S. 337.
(35) **Marks-Engels, Arşivler,** C. I, (VI), Moskova, 1932, S. 397.
(36) **The Chicago Tribune,** 5 Ocak 1879.
(37) **The Times Literary Supplement,** 15 Temmuz, 1949, S. 464.

yalist kanunun kurbanları için fonlar toplanmasını örgütlemeye uğraştı.

Marks, Alman işçilerinin anti-sosyalist kanuna karşı mücadelede gereken dayanıklılığı göstereceğine inanıyordu ve Alman proletaryasının ihtilâlci öncüsü de onun umutlarını boşa çıkartmadı. Parti üyelerinin hepsi polis tedbirlerine eşi bulunmaz bir fedakârlıkla ve mücadeleyi sürdürmede kararlılıkla karşı koydular. Sınıf güdüleri onların yeni ihtilâlci çalışma şekilleri bulmalarına yardımcı oldu. Dağıtılmış parti örgütlerinin yerine yeni illegal örgütler ortaya çıkmaya başladı. Yeraltı propagandası ve temaslar sağlandı ve parti faaliyetleri için legal kanallar da kullanıldı.

Fakat kitlelerin gösterdikleri gerçekten ihtilâlci güdülerin aksine Olağanüstü Kanun bazı parti önderleri arasında kafa karışıklığına yol açtı. Daha kanun çıkartılmadan önce bile Partinin yürütme kurulu gibi çalışan Hamburg'daki Merkez Seçim Komitesi Bebel'in direnmesine rağmen kendi kendini lağvettiğini ve yerel parti kurullarının da buna uyması gerektiğini ilân etti. Bu, en sonunda partinin tasfiyesine yol açacak olan bir durumdu. Remormist unsurların zaten sözünü bile etmeye değmez, ama birçok sallantılı Sosyal-Demokrat önder de değişen şartlar altında ihtilâlci mücadele metodlarını terketmeye yöneltilmişlerdi. Bunların arasında küçük burjuva ödlekliği ve güvensizliği içindeki öteki opportunistlerin yanı sıra legal partiyi kurtarmak için ihtilâlci ilkelerinden fedakârlık eden ve Bismarck rejimine uygun yeni bir parti kurmaya hazırlanan Wilhelm Blos da vardı. Bismarck'ın tedbirlerini özellikle de onun demagojik amaçlarla çıkarttığı işçi sigortası kanun tasarısını desteklemek istiyorlardı. 17 Mayıs 1879'da Sosyal-Demokrat milletvekili Max Kaiser parlamento grubunun da onayıyla büyük kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin çıkarları için hükümetin çıkardığı koruyucu gümrük tarifeleri tasarısını destekleyen bir konuşma yaptı. Marks, Kaiser'in konuşmasının iğrenç olduğunu söyledi.

Parti saflarında bir başka tehlike de başgöstermişti. Sekter-anarşist unsurlar Almanya ve Avusturya-Macaristan'da aktifleşiyorlardı. Bu «Sol-kanat» sapması partiye sızmış olan küçük burjuva unsurların kaypaklıklarıyla ve proleter olmayan ideolojinin de etkisiyle besleniyordu. Bu tesadüfî değildi çünkü sekter anarşist görüşler Dühring'in birçok destekçisi ve özellikle Johann Most ve eski Lassallcı Wilhelm Hasselmann tarafından da yayılmaktaydı.

1878 sonlarında Most, Berlin'den, başka Sosyal-Demokratlarla birlikte uzaklaştırılmış ve ABD'ye göç etmek niyetiyle Londra'ya gelmişti. Ancak Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin isteği üzerine ilk sayısı 1879

Ocağında çıkan haftalık *Freiheit*'in editörlüğünü üzerine almıştı. İlk başlarda gazete Sağ-kanat opportunizmine saldırıyordu ama daha sonra ultra-sol anarşist görüşlerin sözcüsü haline geldi. Gazete, bütün parti önderlerini opportuizmle suçluyordu ve en yakışıksız imaları yapmaktan da geri kalmıyordu. Most ve arkadaşları seçimlere katılmak, Reichtag forumunu kullanmak gibi legal parti faaliyetlerine karşı çıktılar. Hükümetle açık çatışma içine girilmesini ve ayaklanma hazırlıklarına başlanılmasını istediler, Nödel ve Nobiling gibi kişilerin giriştikleri terörist eylemlerin gerçek ihtilâlci ruhun ifadesi olduğu üzerinde ısrar ettiler. 1 Temmuz 1879'da Marks, Becker'e öfkeyle şunları yazıyordu: «*Feriheit* ateş ve kılıçla, ihtilâl üzerine çocukça sözler etmeye devam ediyor.»[38]

Marks ve Engels, Most'un çizgisinin partiyi demoralize edecek, kitlelerden kopartacak ve Bismarck'ın polis yetkililerin provokasyon hazırlaması için yardımcı olacak zararlı bir çizgi olduğundan emindiler. İşçi önderlerine yazdıkları sayısız mektuplarında Sosyal-Demokrat önderlerin bu sekter-anarşist akıma karşı sürdürdükleri mücadeleyi onayladılar, Most ve adamlarının ikisinin de kendilerini desteklediklerini hakkında yaydıkları söylentilere aldırmamalarını, bu grupla bir alış verişlerinin olmadığını söylediler.

Bu «Sağ» ve «Sol» sapıtmaların aksine Bebel, Liebckneth, Bracke ve partinin öteki önderleri doğru yolu bulmayı başardılar. Bu güç dönem, Bebel'in örgütçü yeteneklerini ve savaşçı ruhunu tam anlamıyla ortaya çıkardı. Gerçek bir proleter önderi olarak yalnızca kitleleri yönetme değil, aynı zamanda onlardan öğrenme, onların inisiyatiflerini alıp geliştirme yeteneğinin de bulunduğunu gösterdi. Bebel ötekilerden çok önce Yürütme Kurulu'nun dağıtılmasının hakkındaki kararın yanlış olduğunu ve yeraltı çalışmasına göre düzenlenmiş yeni parti faaliyeti şekillerinin yaratılmasının gerekliliğini kavramıştı. Önder işçilere dayanan Bebel, parti örgütlerini yeniden örgütlemek için çok çaba gösterdi.

1878 sonbaharında başkanı olduğu Leipzig'deki Yardım Komitesi, partinin yönetim kurulu görevlerini üzerine aldı. Alman işçi sınıfı hareketinin yeni döneminde Bebel, «kendisinin gerçek bir parti önderi olduğunu gösterdi.»[39]

İşçi sınıfı hareketinin hayatî ihtiyaçlarını bulup çıkartmakla birlikte Bebel, yen durumda opportunizmin parti için ne kadar büyük bir tehlike yarattığını hemen farkedemedi. Opportünistlerin etkisi altında Liebckneth zaman zaman ihtilâlci ses tonunu alçaltıyordu. 17 Mart 1879'

(38) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 383.
(39) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 19, S. 299.

da Reichtag'da bir reform partisi olarak Sosyal-Demokrat Parti'nin anti-sosyalist kanuna tahammül edeceğini söyledi.

Parti önderlerinin Sağ-kanat opportunizmine karşı takındıkları uzlaşmacı tavır yurt dışında yayınlanacak bir merkez organının yönetim kurulunun bileşimi hakkındaki tartışmada da kendini gösterdi. Hirsch editör olarak atanacaktı ama onunla yapılan pazarlıklardan sonra Bebel ve Liebcknet'in de içinde olacağı Leipzig'deki yazı kurulundan başka, gazetenin basılacağı Zürich'te de bir denetim ya da yönetim kurulunun olmasına karar verilmişti.

Bu kurulun üyeleri, reformist Karl Höchberg ve Eugene Dühring'in eski takipçileri Eduard Bernstein ve Karl Schramm olacaktı. Yazı kurulunun bu yapısı ve gelecekteki gazetenin malî bakımdan Höchberg'e olan bağımlılığı —Marks, Höchberg'in o sıralar yönettiği Berlin *Zukunft* gazetesini eleştirirken Höchberg'in «partiye girme hakkını parayla satın alan bir burjuva olduğunu söylemişti—[40] Zürich grubuna gazete üzerinde tayin edici bir söz hakkı verdi. Bir «korkuluk» olarak iş görmek istemeyen Hirsch, editörlük çağrısını reddetti.

Marks ve Engels, Hirsch'in tavrını onayladılar ve gazeteye yazı yazmak için verdikleri sözü geri aldılar. Bebel'e 4 Ağustos 1879'da yazdığı bir mektupta Engels, Marks ve kendi adına «Toplumsal-Filantropist»[41] Höchberg'in denetimi altına sokulmuş bir parti organıyla herhangi bir işleri olmadığını ilân etti.

Sosyal-Demokrat önderler ilk başta Marks ve Engels'in neden bu tavrı takınmış olduklarını anlayamadılar ve Höchberg'e karşı dürüstçe davranılmadığını sandılar. Ancak çok geçmeden ikisinin de haklı olduklarını ortaya çıkartan yeni kanıtlar görüldü. 1879 başlarında *Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*'in Höchberg'in editörlüğünü yaptığı ilk sayısı Zürich'te çıktı. İçinde «Almanya'daki Sosyalist Hareketin Geçmişine Bir Bakış» başlıklı bir makale vardı. Yazarın adı yerinde üç tane yıldız bulunuyordu. Çok geçmeden makalenin denetim komitesinin gelecekteki üç üyesi, Höchberg, Bernstein ve Schramm tarafından yazılmış olduğu açığa çıktı.

Marks'ın alayla söz ettiği gibi bu «üç yıldız burcu»nun eseri bütün Sağ-kanat unsurlarının bir Manifestosuydu. Marks, «parti adına bugüne kadar bunun kadar utanç verici bir şey yayınlanmadı»[42] diyordu. Makale

(40) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 303.
(41) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 303.
(42) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 413.

Sosyal-Demokratların Paris Komününün desteklenmesi de dahil bütün geçmiş eylemlerini kınıyordu. Yazarlar, partiyi «ılımlı davranma»yı başaramamakla ve böylelikle Anti-Sosyalist kanunun çıkartılmasına neden olmakla suçluyorlardı. Makale bütünüyle ihtilâlci amaçların terkedilmesi, Bismarck'ın polis rejimine kölece teslim olunması ve geçmişin ihtilâlci «günahlar»ından pişmanlık getirilmesi için yapılmış adi bir çağrıydı. Makale partinin burjuvaziye karşı savaşını da kınıyor ve burjuvaziyi parti saflarına çekmek ve önder mevkilerin işçilerin «yeterli» bir eğitim almaları için burjuva entellektüelleriyle doldurulmasını öneriyordu.

Marks ve Engels çok öfkeliydiler. Marks o sıra Ramsgate'de bulunuyordu ve Londra'ya henüz yeni gelmiş olan Höchberg'e kendi tavırlarını açıklayan Engels oldu. Marks ve Engels parti önderlerinden merkezî organın yazı kurulunun bileşiminin hemen değiştirilmesini talep etmenin kesinlikle gerekli olduğuna karar verdiler. İkisi de genel olarak görüşlerini parti önderlerine tavsiyeler ve uyarmalar şeklinde bildirirlerdi ama bu sefer partinin sınıf tabanının tehlike karşısında olduğunu hissetmişlerdi. 1879 Eylül ayı ortalarında Engels, Bracke, Liebckneth, Bebel ve öteki parti önderlerine hitaben bir mektup kaleme aldı. Bunun üzerine 17 Eylül'de Marks'la tartıştı. Marks o gün Londra'ya daha yeni dönmüştü ve Marks'ın deyişiyle genelgenin son şeklini ortaya çıkardılar ve imzalayıp yolladılar. Parti önderlerine eğer partinin yeni organı Hochberg ve grubunun bir sözcüsü durumuna gelecek olursa «buna karşı olduklarını ne yazık ki açıkça bildirecek»[43]lerini söyleyerek onları uyardılar.

Genelge mektubu opportünizme ve onun karşısında takınılan uzlaşmacı tavra karşı girişilmiş en çarpıcı yazılı saldırılardan birisiydi. Bu, korkak küçük burjuva sözcülerinin partiye yüklemeye ve böylelikle onun ihtilâlci proleter karakterini tehlikeye sokmaya kalkıştıkları siyasetin öfkeyle lânetlenmesiydi. «Kararlı siyasî muhalefet yerine, genel şefaat dileniliyor; hükümete ve burjuvaziye karşı mücadele etmek yerine onu kazanmaya ve ikna etmeye girişiliyor; yukarıdakilerin kötü muamelelerine karşı meydan okuyarak direnme yerine, direnmeden teslim olunuluyor ve cezanın hakedilmiş olduğu itiraf ediliniyor.»[44]

Marks, Bebel ve öteki Alman önderlerin Zürich grubunun yazılarını daha parlak bir ışık altında görmelerini sağladı. 23 Ekim 1879'da Bebel Zürich gazetesine atfen şunları yazıyordu: «Gazeteyi okudum ve neden bu kadar öfkeli olduğunu anladım.»[45] Bracke, opportünistlerin «partinin

(43) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 327.
(44) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 325.
(45) A. Bebel, **Aus meine Leben**, 3. Teil, Berlin, 1953, S. 59.

temellerini çökertmeye ve *varlığını* tehlikeye atmaya»[46] çalıştıklarını söyledi. Parti önderleri Höchberg ve arkadaşlarının merkezî yayın organlarında görev alma planlarını hemen bir kenara attılar. Parti çevrelerindeki hoşnutsuzluğun farkına varan opportünist akımın temsilcileri geçici olarak geri çekilmeyi kabul ettiler.

Yazı kurulunda Bebel, Liebckneth ve Friedrich Frietzche'nin bulundukları *Sozial Demokrat*'ın ilk örnek sayısı 28 Eylül 1879'da Zürich'te çıktı. Ancak Georg Vollmar'ın da baş editörlüğe getirilmesinin yeterli olamayacağı görüldü. Partinin merkez organı onun editörlüğü altında (1879 Eylül'ünden 1880 Aralığına kadar) sık sık opportünist hatalara düştü. Bununla birlikte gazete, partinin yeraltı faaliyetlerinin örgütlenmesinde başrolü oynadı. Polis takibine rağmen geniş bir parti aktivistleri grubu Zürich'ten Almanya'ya düzenli olarak gazeteleri aktardılar.

Partinin önder çevrelerinin yalpalamalarını yendiklerinin ilk örnekleri 30 Ağustos 1883'ten 23 Ağustos'a kadar İsviçre'deki Wieden kalesinde yapılan partinin ilk yeraltı kongresinde ortaya çıktı. Kongrenin başlıca konusu ihtilâlci çizgiden sapmalara karşı mücadeleydi. Anarşist düşünceli unsurların önderleri Most ve Hasselman partiden kovuldular. Sağ-kanatçıların ve ılımlıların (Höchberg, Kaiser ve ötekiler) direnmelerine rağmen programda şu düzeltme yapıldı: Partinin amacına ulaşmak için «bütün legal yollardan yararlanacağı» cümlesindeki «legal» kelimesi çıkarıldı. Bu kongre kararı partiyi hem legal fem de illegal mücadele yollarının kullanılmasına yöneltiyordu.

Marks ve Engels, kongre sonuçlarını memnunlukla karşıladılar. 1880 Eylül'ü sonlarında Liebckneth Londra'ya geldi ve onlara işlerin durumu hakkında bilgi verdi. Bununla birlikte ikisi de Liebckneth'in partinin durumunu toz pembe göstermesinden ve özellikle Vollmar'ın yönettiği *Sozial Demokrat*'taki güçlükleri göz ardı etmesinden rahatsız oldular.

Çok geçmeden Bebel'de editörün değiştirilmesinin gerekli olduğunun farkına vardı. 1880 Aralığının ilk haftasında o güne kadar hiç yüz yüze gelmemiş olduğu Marks ve Engels'le tanışmak ve bu meseleleri tartışmak ve daha yakın bağlar kurmak için Londra'ya gitmeye karar verdi. Zürich triosundan biri olan ve eleştiriler karşısında daha doğru bir tavır takınmaya başlamış olan Bernstein'i de kendisiyle birlikte Londra'ya gelmesi için çağırdı. Daha sonraları Bernstein'in bu tutumu, Engels'in etkisi altında benimsemiş olduğu ortayaçıktı. Zira Bernstein,

(46) Karl Marks, Friedrich Engels, **Briefweschel mit Wilhelm Bracke,** (1869 - 1880) Berlin, 1963, S. 208.

Engels'in ölümünden sonra revizyonzmin baş ideologu oldu.

Bebel ve Bernstein Londra'ya 9 Aralık'ta vardılar. Engels'in evine yerleştirildiler ve orada bir hafta kaldılar. Sık sık Marks'ı görmeye gittiler. Bebel, Marks ve Engels'ten gördüğü konukseverlikten çok etkilenmişti. Dostça yaptıkları sohbetlerinde pek çok meseleyi tartıştılar. Bebel daha sonraları şunları yazmıştı: «Londra'yı ziyaretimizin sonuçlarından tamamen tatmin olmuş olarak terkettik.»[47]

Bernstein *Sozial Demokrat*'ın editörlüğüne atandı ve Vollmar'ın yerinden alınması gazete üzerinde kurtarıcı bir etki yaptı. Bu, Engels'in 1881 Aralığından itibaren yazı kuruluyla sürekli bir işbirliği yapması sonucunda daha da güçlendirildi. Engels aracılığıyla Marks da gazeteye yardımcı olmaya çalıştı. Mektuplarında işçilerin yalnızca özel işletmelerde değil devlet işletmelerinde de çok kötü durumda bulundukları üzerinde özellikle durulması gerektiğini öneriyordu. Bunun «Wagner - Bismarck devlet sosyalizmi»[48]nin, Bismarck'ın toplumsal demagojisinin ortaya serilmesi için yapılması gerekiyordu.

Marks, tutuklamalara rağmen Alman Partisinin kitleler üzerindeki etkisinin arttığını görmekten mutluydu. 1881 seçimlerinde Reichtag'da parti 12 sandalya kazanmayı başardı. 1877 yılında daha henüz legal iken kazandığı sandalye sayısı da bu kadardı. Marks ve Engels, parti üyelerinin gösterdikleri sağlamlık ve cesareti çok övüyorlar ve Alman proletaryasının önderlerinin, özellikle Bebel'in faaliyetlerine çok değer veriyorlardı. Burjuva basını 1882 yılında Bebel'in öldüğünü haber verdiği zaman Marks, Engels'e «bu partimiz için korkunç büyük bir talihsizlik! O, Alman (Avrupa da denebilir) işçi sınıfı hareketi içinde eşsiz bir kişilikti»[49] diye yazdı. Haberin yanlış ve temelsiz olduğu ortaya çıkınca, bu, Marks ve Engels için büyük bir ferahlık oldu.

Tabiî olarak Marks ve Engels, Alman Sosyal Demokratlarının faaliyetlerinden bir bütün olarak ele alındığında tarihin kahramanlıklar çağı denebilecek olan bu dönemlerinde bile tamamen tatmin olmuş değillerdi. Partinin üyelerinden bir çoğunun hâlâ opportünist taktiklerden yana olduklarını görüyorlardı. Kendilerini partinin teorisyenleri ve yazarları olarak gören bazı genç üyelerden de endişeliydiler. Bu yüzden Marks, kendisini 1881 yılında ziyarete gelen (Avusturyalı yazar Minna Kautski'nin oğlu) Karl Kautski'den hayli olumsuz bir izlenim edinmişti. Kautski sosyalist harekete girdiği 1874'ten *Sozial Demokrat*'ta çalışmakta olduğu

(47) A. Bebel, **Aus meinem Legen**, S. 150.
(46) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 124.
(49) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 95.

1880 yılında Marksizmi benimseyinceye kadar pozitivizmden Malthusçuluğa, Lassallcılıktan anarşizme dek birçok farklı ideolojik akım içine girmişti. Marks en büyük kızına, onun hakkında şunları yazmıştı: «Bu tatlı adam önüme dikildiği zaman ağzımdan çıkan ilk soru şu oldu: sen de annen gibi misin? Elbette ki hayır diye teminat verdi bana; ben de annesini özel olarak övdüm. Ne iyi ne de kötü bir adam, yetenekleri sınırlı, kibirli, herşeyi bildiğini sanıyor (daha 26 yaşında), bir bakıma çalışkan denebilir, kendini sebatla istatistik çalışmalarına veriyor ama, ufak işler için; tabiat olarak filistenler grubundan fakat geri kalan yanlarıyla kendi ölçüleri içinde saygı değer bir adam.»[50] Tanışmalarının ilk birkaç ayı içerisinde Engels de Kautski'yi doğuştan allâme ve kılı kırk yaran bir adam, «karmaşık meseleleri basitleştirecek yerde basit meseleleri karmaşıklaştırıyor.»[51] diye tanımlıyordu.

Engels'le işbirliği yapmasının bir sonuç olarak Kautski çok geçmeden Marksizmin önde gelen propagandistlerinden birisi ve İkinci Enternasyonal'in teorisyeni oldu, fakat Marks'ın genç Kautski'de yıllarca önce farkettiği olumsuz yanlar daha sonra ortaya çıktı ve onun daha sonraki evriminde ve opportünizme kaymasında belirli bir rol oynadı.

Çeşitli iç ve dış meselelerle karşı karşıya kalan ve bunları her zaman kolaylıkla ve başarıyla yenemeyen Alman işçi sınıfı hareketi bununla birlikte Alman siyasî hayatında her geçen gün güçlü bir etken haline gelerek ve öteki ülkelerdeki proletarya mücadelelerinin ilerleyişi üzerinde büyük bir etki yaparak durmaksızın güç topladı.

FRANSIZ İŞÇİ PARTİSİNİN KURULUŞUNA KATKI

Fransız proletaryasının ileri görüşlü önderlerinin kendi bağımsız ihtilâlci partilerini kurmak ve güçlendirmek için yaptıkları mücadele 1870ve 1880'lerin sosyalist hareketi içinde önemli bir etkendi. Marks ve Engels bu ihtilâlci süreci yakından izlediler ve bunu hızlandırmak için ellerinden geleni yaptılar.

Fransız polisi, Marks'ın Fransa'yla olan bağlantıları üzerinde denetim kurmak için çaba harcıyordu, Paris emniyet şefi de Marks'ın 1875 ve 1876 yıllarında Hirsche'e yazdığı mektupları inceletmiş ve bir yana kaydettirmişti. Marks, bilimsel komünizm propagandasının Fransız işçileri arasında örgütlenmesine çok büyük bir ilgi duyuyordu. Fransa'da

(50) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 176.
(51) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 220.

sosyalist unsurları birleştirecek ve Fransız proletaryasının bilincinin uyanmasında tayin edici ibr etki yapabilecek bir gücün bulunacağını umuyordu.

Gerçekten de bu güçler mevcuttu. 1876 yılının sonbaharında Jules Guesde (Jules, Basile Mathieu'nün takma adlarından birisi) sürgün döneminin ardından Paris'e döndü. Basında Paris Komününü savunmasından ötürü gıyabında beş yıl hapse mahkûm edilmişti. İsviçre'ye kaçtı. Enternasyonal'in faaliyetlerine Bakuninist kanadı tutarak katıldı. İsviçre'de kaldığı süre boyunca ve daha sonra da İtalya'da Guesde anarşizm karşısında hayalkırıklığına uğradı. Bunun başlıca nedenlerinden biri de Çernişevksi'nin *Ne Yapmalı?* sını ve öteki eserlerini okumasıydı. Fransa'ya döndüğünde sosyalist öğrenci çevrelerinin üyeleri olan Hirsch ve öteki Marksistlerle tanıştı, bütün bunlar, eski görüşlerini hemen terketmemekle birlikte onun Marksizmi kabul etmesine yardımcı oldu.

Gabriel Deville, Emile Massard ve Chabry ile birlikte Guesde Fransa'da bilimsel komünizm düşüncesinin yayılışında yeni bir aşamayı başlattı. 1877 Kasım'ında o ve arkadaşları ilkin haftalık sonra da günlük olarak çıkan *Egalité*'nin yayımlanmasını başlatmayı başardılar. Yazı kurulu açıkça «proletaryanın Eski ve Yeni Dünya'daki bütün ciddi düşünürleri tarafından artık kabul edilmiş bulunan kollektivizm»i desteklivordu. Bundan sonra da Fransa'da «kollektivizm» genellikle Marksizmi belirler oldu. Gazetenin Marksist çizgisi, Lafargue orada ilkin aktif bir yazar daha sonra da gazetenin editörlerinden biri olarak çalışmaya başladıktan sonra daha belirli bir hale geldi. 5 Kasım 1880'de Marks, Sorge'e şunları yazıyordu: «Herhalde *Egalité*'nin (öncelikle Guesde'in bizim yanımıza geçmesi ve damadım Lafargue'in çalışmaları sayesinde) sözün tam anlamıyla (Fransız) *işçilerinin* ilk *gazetesini* oluşturduğuna dikkat etmişsindir.»[52]

Egalité'nin işçiler üzerinde yaptığı ihtilâlci etki ve kurduğu enternasyonal bağlar yetkilileri uyardı ve yazı kurulu üyelerinin tutuklanılmasına başlandı. 1878 yazında Guesde ve bazı arkadaşları Paris'te bir enternasyonal işçi kongresi toplamaya teşebbüs ettikleri gerekçesiyle hapse atıldılar.

Guesde'in serbest bırakılmasından sonra Marks'ın onunla kişisel olarak tanışması için bir fırsat çıkmış oldu. Radikal gazete *La Revolution France* Guesde ve Proudhonist düşünceleri savunan Longuet arasında bir polimik yayınladı. Marks, Guesde'nin yanını tuttu ve 1879

(52) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 332.

Ocak ayında ona bir mektup yazdı. Mektubun metni bugün elimizde bulunmamaktadır, ama aynı yılın baharında Guesde'in karşılık olarak gönderdiği bir mektupta, bu mektuptaki fikirlerin bazıları tekrarlanıyor ve alıntılar yapılıyordu. Guesde'in karşılığından Marks'ın «bağımsız ve militan bir işçi partisinin kuruluşu»nu Fransız işçilerinin karşısındaki en önemli meselelerden biri olarak gördüğü anlaşılmaktadır.»[53] Marks bunun işçiler arasında bilimsel komünizmi yayarak, burjuva radikallerinin etkisini gidererek ve geniş bir ajitasyon faaliyetine girişilerek yapılacağına inanıyordu. Guesde bu fikirleri bütünüyle benimsedi ve Marks'a kendisiyle kişisel olarak tanışmak için duyduğu sıcak isteği bildirdi.

1879 yazında Guesde ve Lafargue (Lafargue 1882 baharına kadar Londra'da kalmıştı) düzenli olarak yazışmaya başladılar bu da dostluklarının başlangıcı oldu. Lafargue, Guesde'in mektuplarını sık sık Marks ve Engels'e gösterir ve vereceği karşılıkları onlarla tartışırdı. Bu, Marks ve Engels'e Fransız sosyalistlerine bir proleter partisi kurmalarında yardımcı olabilecekleri bir başka kanal daha açıyordu. Lafargue'ın Guesde'e yazdığı bugün elde bulunan mektuplar Marks'ın perde gerisinde yaptığı çalışmaların bir yansımasıdır ve onun işçi sınıfı önderleri üzerindeki düşünce ve incelik dolu etkisini taşır. Bu mektuplar Fransız işçi önderlerinden hareketin nihaî amaçlarını akıllarından çıkartmamalarını ve aynı zamanda da işçi sınıfının gündelik ihtiyaçlarına dikkat göstermelerini, sendikalistlerin ve kooperativistlerin reformist ideolojisi hakkındaki olumsuz düşüncelerini bir bütün olarak sendika ve kooperatif hareketine de teşmil etmemelerini ve işçilerin faaliyet ve inisiyatiflerindeki aklî unsurları her yanıyla görüp bunlardan yararlanmalarını istiyordu.

Dostça tartışmaları sırasında Marks ve Engels, Guesde'yi Lafargue'ın uzun zamandanberi temasının bulunmadığı Fransa'daki somut durum hakkında daha yeterli bilgileri yansıttığı ölçüde destekliyorlardı. Marks, Guesde ve Lafargue'ın yayınlamış oldukları herşeyi okumakta yarar gördü. Guesde'in *Egalité*'deki yazılarının dışında 1879 yılında yayınlanan *Kollektivizm ve İhtilâl* başlıklı broşürünü de okudu. Kitabın kenar boşluğuna, Guesde'ın hatalı olarak geleceğin toplumunda «işçinin emeğinin ürününü tam olarak»[54] alacağını açıkladığı yerin yanına bir soru işareti koydu ama bir bütün olarak broşür hakkındaki görüşü olumluydu. Daha sonraları Marks, Guesde'ın 1880 yılında çıkan tarımsal meseleler hakkındaki makalelerinden bazı alıntılar yaptı. Lafargue'ın

(53) **Le Combat Marksiste,** Mai 1935, No. 19, S. 20.
(54) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

yazıları arasında *Fransa'da Toprak Mülkiyeti Hareketi* başlıklı uzun makalesini okudu.

Üçüncü işçi kongresi 29 - 31 Ekim 1879'da Marsilya'da toplandı. Burjuva kooperativistlerinin etkin oldukları ilk iki kongrenin —1876 Ekiminde Paris'te ve 1878 Ocak ve Şubat aylarında Lyons'da— aksine Marsilya kongresinin çoğunluğu ihtilâlci sosyalistleri izledi. Reformistlerin ve anarşistlerin direnmelerine rağmen kongre işçi sınıfı hareketinin hedefi olarak üretim araçlarının kollektif mülkiyetinin ve bağımsız bir işçi sınıfı partisinin kurulması yolunda kararlar aldı. Kongre önderleri (hasta olan ve kongreye katılamayan) Guesde'den parti program taslağını hazırlamasını istediler. Marks, Fransız sosyalistlerinin bu önemli zaferine çok büyük bir değer verdi ve «Fransa'da gerçek işçi sınıfı partisinin ilk örgütlenmesi Marsilya Kongresi'yle başlar»[55] diye yazdı.

Marks ve Engels, Fransız partisinin önderlerine tutarlı bir platform ortaya çıkarmaları, partiyi siyasî eylemlere ve seçimlerle ilgili eyleme hazırlamaları ve ideolojik tutumunu sağlamlaştırmaları için yardımcı oldular. 1880 Mart'ında *Egalité* Engels'in yazdığı «Herr Bismarck'ın Sosyalizmi» başlığını taşıyan, bazı Fransız sosyalistlerinin burjuva devletinin önemli toplumsal reformları gerçekleştirmeye yetenekli olduğu hakkındaki inançlarının hayalî tabiatını sergileyen iki makalesini yayınladı. Bir ay içinde de Marks *Egalité*'ye kendi eseri *Felsefenin Sefaleti* üzerine bir yazı yazdı ve bunun ardından da gatezede *Felsefenin Sefaleti*'nden alıntılar yayınlandı. Marks, idealist ve utopyacı görüşler karşısında materyalist öğretiyi savunarak mücadele etmenin gerekliliğini vurgulayarak Proudhon'la olan polemiklerinin özünü açıklıyordu.

Marks ve Engels, ilk sayısı 1880 Ocağında çıkan aylık sosyalist *Revue Socialiste* ile işbirliği yaptılar. Lafargue'ın isteği üzerine Engels *Anti-Dühring*'in üç bölümünü ayrı bir makale olarak *Utopyacı ve Bilimsel Sosyalizm* başlığı altında yeniden düzenledi ve bu gazetenin Mart ve Mayıs 1880'deki sayılarında yayınladı. Aynı yıl ayrı bir kitapçık olarak yayınladı ve 1880 Mayısında Marks, Fransızca baskıya bir önsöz yazarak, Engels'i «çağdaş sosyalizmin seçkin temsilcilerinden biri»[56] olarak niteledi.

Daha önceden 1880 Nisan'ında Marks *Revue Socialiste* için gazetede ayrı bir ek olarak yayınlanan bir anket hazırlamıştı. «İşçi Anketi» geniş ölçüde dağıtıldı, sadece ek için 25.000 nüsha basılmıştı. Bu, işçi sınıfının

(55) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 114.
(56) Frederick Engels, «Socialisme utopique et socializme scientifique» Paris, 1880, S. 5.

durumunun toplumsal olarak araştırılması için hazırlanmış kapsamlı bir programdı. Dört Bölüm içinde hemen hemen 100 kadar soru vardı. Ama bu, anketten daha farklı bir şeydi. Bu, sosyalist ajitasyonun mükemmel bir örneğiydi, işçileri kapitalist sistemin sömürücü tabiatı üzerinde düşünmeye ve işçi sınıfının temel ekonomik taleplerini: daha kısa iş saati, daha yüksek ücret, işçilerin kendi denetimleri altında etkin bir sigorta, kadınlara ve erkeklere eşit ücret, çocukların çalıştırılmasının yasaklanması, gençler için daha kısa iş günü, sendika örgütlenmelerinin tamamen legal hale getirilmesi, vb. formüle etmeye yöneltiyordu. Bu belge işçilere mevcut sistemde eninde sonunda özlü bir değişikliğin gerekli olduğunu gösteriyordu.

Yeni ortaya çıkmakta olan İşçi Partisinin herşeyden çok bir programa ihtiyacı vardı. Guesde bunu hazırlarken epey güçlük çekti ve Lafargue'in tavsiyesiyle Marks'a başvurdu. 1880 Mayıs'ı başlarında Marks, Engels ve Lafargue'ı ilk defa gördüğü Londra'ya geldi.

Engels'in evinde Marks, Guesde, Lafargue ve Engels Fransız İşçi Partisinin program taslağını tartıştılar. O zaman ve orada Marks, Guesde'ye genel girişi dikte ettirdi, gerisini Lafargue'ın yardımıyla Guesde kendisi halletti. Bir minumum programı vardı — bu, burjuva demokratik sistem içinde gerçekleştirilecek ekonomik ve siyasî taleplerin sıralanmasıydı ve işçi sınıfının siyasî iktidarı ele geçirmesinde bir aşama olarak kabul ediliyordu. Marks ve Engels programın formülasyonlarından bazılarına kesinlik kazandırdılar. Marks minimum programı çok tatminkâr buldu, ancak asgarî ücretlerin getirilmesini ve buna hukukî bir temel sağlanmasını doğru bulmadı çünkü bu pratikte iş sahipleri tarafından bütün ücret artışlarını sınırlandırmak için kullanılabilirdi. Marks'ın işaret ettiği gibi program, «işçi hareketinin içinden kendiliğinden fışkırmış olan talepleri»[57] içeriyordu. Talepler arasında toplantı, basın ve örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayan kanunların kaldırılması, erginler için sekiz, gençler için altı saatlik iş günü getirilmesi, kadınlara ve erkeklere eşit iş için eşit ücret, devlet işletmelerinin, bankaların, demiryollarının, madenlerin vb. özel ellere devredilmesinin yasaklanması vardı.

Başlangıç, programın teorik seviyesini belirleyen nirengiydi. Marks oldukça kısa, özlü ve halkın anlayacağı bir dille, Fransız sosyalist belgelerinin belirgin üzellikleri olan tumturaklı ve süslü püslü sözlere başvurmaksızın proletaryanın kurtuluşu mücadelesinin hedeflerini dile getiriyordu. Çabalarının sonucu hakkında kendisi şunları yazmıştı: «Bu, Fransız işçilerini lâf kalabalıklığının sisleri içinden çekip ayağını yere

(57) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 332.

bastırmak için atılmış enerjik bir adımdı.»[58] Marks'ın proletaryanın tarihî görevi, kapitalist sistemin yıkılması ve üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinin kurulması ve proletaryanın bağımsız siyasî partiye olan ihtiyacı hakkındaki temel önermeleri formüle etmesi için bir sayfa yetmiş de artmıştı bile. Şöyle deniyordu: «Üreticiler sınıfının kurtuluşu cins ve ırk ayrımı olmaksızın bütün insanlığın kurtuluşudur.»[59] Engels, Marks'ın girişinin «kitlelere birkaç berrak cümle içinde eşi az bulunur bir anlatım yeteneğiyle gerçekleri anlatan ikna edici bir tartışma şaheseri»[60] olduğunu söylüyordu.

Fransız işçi sınıfının ilk Marksist programı 14 Ekim 1880'de La Havre'deki işçi kongresi tarafından kabul edilmişti. Bu, Marksizmin büyük bir başarısını belirliyor ve Fransız işçilerinin önder kesimleri arasında güçlü bir etki kazanmış olduğunu gösteriyordu. Bu aynı zamanda Fransız sosyalizmi içindeki çeşitli akımlar için bir mihenk taşıydı ve gerçek proleter unsurların sekterler ve reformistlerle yollarını ayırmalarına yardımcı oldu.

Program üzerindeki mücadele La Havre'daki kongreden önce başladı. Taslak yayınlanır yayınlanmaz burjuva radikallerinin ve bunlarla ittifak eden, aralarında Longuet de bulunan bazı Proudhonist fikirli sosyalistlerin saldırısına uğradı. Anarşistler La Havre'daki kongrede rpograma karşı sıkı bir kavga verdiler. Blanquistler de olumsuz bir tavır takındılar. Enternasyonal'de materyalist dünya görüşünü ve bilimsel komünizmi benimsemeye doğru bir adım atmış olmalarına rağmen Blanquistlerin daha henüz çok ilkel bir şekilde kararlı, eylem içindeki bir azınlığın sınırsız imkânlarına ve bunların hemen bir komünist ihtilâli yaratmaya yetenekleri olduğuna inanan öğretmenlerinin mücadele taktikleri hakkındaki voluntarist ve komplocu fikirlerini reddetmeleri gerekiyordu. Blanquistler 1881 yılında İşçi Partisi'nden ayrıldılar ve kendi İhtilâlci Merkez Komitelerini kurdular.

Bununla birlikte ihtilâlci Marksist kanadın asıl düşmanının eski anarşistlerin Bakuninist Sosyalist Demokrasi İttifakının aktif üyelerinin —Paul Brosse ve Benoit Malon— başını çektikleri opportünist gruplaşma olduğu ortaya çıktı. Marsilya kongresi boyunca Brousse de Malon da kollektivizm lehinde konuşmuşlar ve Marks'ın öğretisine sözleriyle hizmet etmişlerdi. Ama Malon kendi görüşlerini, yalnızca Marksist teori üzerine değil «gerçek sosyalist» Grün, Lassalle ve neo-Kantçı Friedrich

(58) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 332.
(59) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 19, S. 238.
(60) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 344.

Lange'ın öğretileri üzerine temellenen «entegral sosyalizm» olarak tanımlıyordu. Brousse'un görüşleri de reformist ve anarşist görüşlerin bileşiminden oluşmuş bir acayip çorbaydı. Brousse ve Malon İşçi Partisi'nin programında ortaya konulan ihtilâlci çizgiden hoşnut olmayan küçük burjuva unsurlarının görüşlerini dile getiriyorlardı.

La Havre'daki kongreden sonra Brousse, Malon ve takipçileri *Proletaire* gazetesinden sözcüleri olarak yararlanıp İşçi Partisi'nin önderliğine karşı doğrudan bir saldırı başlattılar. Genç İşçi Partisinin işlerinin ters gitmesinin ve özellikle 1881 seçimlerindeki başarısızlığının bütün nedeninin La Havre programı ve özellikle programın başlangıç bölümü olduğunu ilân ettiler Brousse'ün makalesi (1881'de yayınlanan) «Bir Kere Daha Birlik Üzerine», «tek öğretinin dar ufkunun terkedilerek» (Marksizmi kastediyor) Partiye çeşitli öğretilerin taraftarlarının geniş ölçüde alınmasını teklif ederek reformist platformunu ortaya koyuyordu. Brousse, Partinin, sosyalizmin nihaî kuruluşuna yönelmesinin «ya hep ya hiç» ilkesine arka çıkmakla aynı şey olduğunu söylüyordu. Buna karşılık partinin kendisini o anda gerçekleştirilebilecek olan taleplerle sınırlandırmasını ve bir «politique des possibilités» (imkânlar siyaseti) izlemesini teklif ediyordu. Yeni opportünist akımın mensuplarına verilen adla İmkâncılar (Possibilistler) toplumun ihtilâlci sosyalist dönüşümü fikrini bir yana bırakarak çeşitli sanayilerin yerel kurullara devredilmesini ve bu temel üzerinde bir «kamu hizmeti» sistemi kurulmasını öngören kerte kerte barışçı gelişmeyi, bayağı ütopyacı teorisi «belediye sosyalizmi»ni savunuyordu.

Marks ve Engels' Possibilizmin küçük burjuva özünü hemen kavradılar. Engels, Possibilistlerin İşçi Partisini çürüttüklerini ve görüşlerinin yayılmasının partiyi «en alelade sendikaların seviyesi»[61]ne indirgeme tehlikesi gösterdiğini söyledi.

Marks ve Engels, Possibilistlere karşı mücadelede başı çekecek olanların tabiî olarak Fransız Marksistleri olacağına inanıyorlardı ve Guesde ve Lafargue'ın ideolojik hasımlarının ellerine zaman zaman kozlar verdiklerini görmekten sıkıntı duyuyorlardı. İhtilâlci Marksist kanadın önderleri çoğu zaman kendilerine hâkim olamıyor ve esneklik gösteremiyorlar ve bazı Marksist önermeleri çok dogmatik olarak ve dümdüz ele alıyorlardı. Aynı zamanda ihtilâlci lâflara karşı o geleneksel Fransız heveslerini de taşıyorlardı. Engels, Guesde'in Parislilerin 'ihtilâl' kelimesi hakkında atıp tutmak gerektiği»[62] şeklindeki bâtıl inançlarından

(61) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 118.
(62) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 231.

rahatsız olduğunu söylüyordu. Guesde ve takipçileri Reformist ideolojiye saldırırlarken çoğu zaman sekter bir anlayışla reform için mücadelenin önemini tamamen inkâr ediyorlardı. Pratikte işçilerin gündelik ihtiyaçlarına da yeteri kadar ilgi göstermiyorlardı. Teorik bakımdan daha olgun olan Lafargue da aynı şekilde Guesde'in sekter hatalarını tekrar ediyordu. Fransız Marksistlerinin ihtilâlci teori ve taktikler hakkındaki dar görüşlülüklerinden yakınan Marks, bir keresinde Lafargue'a iğneleyici bir şekilde, «açık olan şey şu ki, ben, kendim bir Marksist değilim»[63] demişti.

Fransız takipçilerinin yaptıkları yanlışlıklardan ötürü eleştirmekle birlikte Marks onların genel çizgisini bütünüyle destekliyordu. Zira Fransız işçi sınıfı hareketi içindeki ihtilâlci eğilimlerin, başında Guesde ve Lafargue olan İşçi Partisinin Marksist kanadı tarafından dile getirildiğine inanıyordu. Marks, işçi partisinin geleceğinin Guesdeistlerin başarılarına bağlı olduğu inancındaydı.

Bu sırada parti içinde bir bölünme başgöstermek üzereydi. 1881 Ekim ayı sonlarında toplanan Reims kongresinde çoğunluk, bir çoğu uydurma şubelerden gelen Possibilist delegelerdeydi ve kongreden özerklik adına partinin birliğini zedeleyen kararlar çıkartıldı. Böylece her federasyona kendine özgü bir programa sahip olma izni verilmişti. Millî Komite esas olarak Possibilistlerden oluşuyordu ve *Proletaire* gazetesi Partinin merkezî organı olarak saptanmıştı. Kongreden sonra Possibilistler, Lafargue ve Guesde hakıkndaki iftira kampanyalarını yoğunlaştırdılar.

Bu gerilimli dönemde Marks ve Engels, Fransız Marksistlerini mümkün olan her yoldan desteklemeye uğraştılar. Guesde'den gelen istek üzerine, çok hasta olan ve tedavi için Cezayir'e gitmekte olan Marks, 1883 yılında onunla, Deville ile ve onları destekleyen İspanyol Mesa ile görüşmek üzere Paris'te konakladı. Aynı yılın yazında Cezayir'den dönerken Marks, Argenteuil'de artık Fransa'ya yerleşmiş olan Lafargue ile birçok konuşma yaptı. 2 Ağustos'ta yeniden Guesde, Deville ve Lafargue ile birlikte Mesa'nın Paris'teki evinde buluştu. Bütün bunlar Marks'ın üzerinde, durumun zorluğuna rağmen «Guesde ve takımının üstünlüğü ele geçirmekte olduğu»[64] izlenimini uyandırdı.

Sonbaharda opportunistlerle ayrılık zorunlu olmuştu. İşçi Partisinin St. Etienne kongresi 25 Eylül 1882'de açıldığı zaman Guesde'nin önderlik ettiği Marksist delegeler Possibilistlerin opportünist siyasetini

(63) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 388.
(64) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 84.

protesto etmek için dışarı çıktılar ve Roanne'da kendi kongrelerini topladılar. Possibilistlerin kongresi La Havre programını reddetti ve her federasyonun kendi programına sahip olmasına izin verdi. Halbuki Marksistler kendi kongrelerinde bu belgede ortaya konan ilkelere olan sadakatlerini pekiştirdiler. Partinin başlıca hedefinin işçi sınıfının devlet iktidarını ele geçirmesi olduğunu belirten bir karar aldılar.

Marks ve Engels, bu şartlar altında İşçi Partisi içindeki bölünmenin kaçınılmaz olduğuna inanıyorlardı. Ve St. Etienne'de olanları işçi sınıfı hareketi içindeki iki ayrı akımın: ihtilâlci proleter ve küçük burjuva reformist akımlarının varlığından kaynaklanan objektif çelişmelerin gelişmesinin bir sonucu olarak görüyorlardı. Genel olarak bu zıt eğilimler arasındaki mücadeleyi sınıflı bir toplumda proleter partilerinin gelişmesine hükmeden kanunun bir görünümü olarak kabul ediyorlardı. Opportunist unsurlardan zorunlu olarak ayrılma şekli somut durumlara bağlıydı. Marks ve Engels, Fransa'daki olayların kritik durumlarda şeklî birliğin korunmasının partiyi reformist yozlaşma tehdidi ile karşı karşıya bıraktığı yerlerde bölünmenin, işçi sınıfı partisinin gerçek birliğinin, ihtilâlci bir temel üzerindeki birliğinin ön şartlarını yaratmasından ötürü işçi sınıfı hareketi için bir musibet değil bir lutûf olduğunu kanıtladığını gösterdiler.

Marks ve Engels başlangıçta Possibilist şubelerin sayıca çoğunlukta olmasından rahatsızlık duymadılar. Guesdeistlerin avantajları onların özellikle geniş sanayi merkezlerinde Paris'teki birçok sanayi işçisi de dahil olmak üzere proleter çevrelerinde desteklenmelerindeydi. Oysa Possibilistleri esas olarak ekonomik bakımdan geri olan alanlarda Fransa'nın güneyinde, doğusunda ve başkentteki küçük işletmelerin işçileri arasında varlıklarını sürdürüyorlardı. Fransız Marksistleri sert parti içi mücadelenin sınavından geçtiler ve programlarının ideolojik bayrağını savundular. Marks bunu, Fransız işçi sınıfı hareketi içinde ihtilâlci ilkelerin gelecekte kazanacakları başarıların bir garantisi olarak görüyordu.

BRİTANYA'DA SOSYALİZMİN YAYILMASINDA YENİ BİR AŞAMA

Marks ve Engels, İngiliz işçi sınıfı hareketi içinde reformist eğilimin gelişmesinin başlıca nedeninin herşeyden önce İngiltere'nin kapitalist sanayiinin dünya pazarına hâkim olması olduğuna inanıyorlar ve radikal değişikliklerin bu iş artık böyle devam etmediği bir zaman gerçekleşeceğini hissediyorlardı.

1870'lerin sonlarına doğru İngiltere'nin sınaî tekelinin zayıfladığının belirtileri görülüyordu. Amerikan ve Alman Sanayii gittikçe artan bir hızla gelişiyordu. Henüz birinci sömürgeci güç ve yalnızca ülkesinde üretilen malların değil sömürgelerin mallarının da başlıca ihracatçısı olan İngiltere, sanayideki önderliğini adım adım yitiriyordu. İngiliz ekonomisi 1873 yılında duraksamaya başladı ve ondan sonra herhangi bir yükselme göstermeksizin 1878 ve 1879 yıllarında kesin bir krizin içine gömüldü.

Proletaryanın önemli birkesiminin durumu kötüleşti ve bunun da kitlelerin ruh hali üzerinde derin bir etkisi oldu. Yalnızca hünerli işçileri bir araya getiren dar zanaatkâr derneklerinde hayalkırıklığı belirtileri vardı. İşçiler ve radikal aydınlar arasında Liberallerin siyasî denetiminden kurtulma isteği bulunuyordu. İrlanda'daki millî ve tarımsal hareket, bu kaynaşma içinde önemli bir unsurdu. İçinde Enternasyonal'in İngiltere işçi sınıfı hareketi arasına ektiği ihtilâlci sosyalizm tohumlarının filizleneceği bir durum Britanya adalarında şekillenmeye başlamıştı.

Bütün bu yıllar boyunca Marks ve Engels durmaksızın İngiliz işçi sınıfını harekete geçirmek için yollar ve araçlar bulmaya ve işçi sınıfının en ileri unsurlarının sosyalist teoriyi benimsemelerini sağlamaya uğraşmışlardı. 1880 sonbaharında Marks ve Engels, Robert Banner'le yazışmaya başladılar. Robert Banner İskoçya'daki bilimsel sosyalizme eğilimli bir grup radikal düşünceli sendikacının önderliğini yapıyordu. 17 Eylül'de Banner, Marks'a Edinburg'dan şunları yazdı: «Umarım ki Tweed'in kuzeyinde bu değersiz hayranınızdan başka Sosyal Demokrasi davasına geçmişte ve bugün yaptığınız hizmetler için sizi seven ve hakkınızda çok iyi düşünen kimselerin bulunduğunu duymak sizi şaşırtmayacaktır.»[65] Marks'ın buna verdiği karşılığı bilmiyoruz fakat Banner'in 1880 yılında Marks ve Engels'e yazdığı mektuplar (Engels'in Banner'e yazdığı mektup da elde bulunmamaktadır.) Marks'ın İngiltere işçi sınıfı hareketi içindeki durumu ve hareketi kendi siyasetlerine bağlı kılmış olan liberallerin izledikleri siyasetin özünü açıkladığını göstermektedir. Marks, Banner'in dikkatini Liberal-Emek siyasetinin dar çerçevesini parçalamanın ön şartlarını yaratan İngiltere'deki toplumsal ve ekonomik değişmeler çekiyordu. Banner bu görüşe katıldı ve şunu yazdı: «Sözünü ettiğiniz sessiz toplumsal ihtilâl aramızda derin kökler salıyor.»[66]

(65) Robert Banner'dan Karl Marks'a, 17 Eylül, 1880 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

(66) Robrt Bannrdn Karl Marks'a, 6 Aralık 1880 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

Marks, üyeleri arasında Enternasyonal İşçi Birliği'nin eski önderleri de bulunan radikal kulüp ve dernekler tarafından da iyi tanınırdı —daha çok enternasyonal döneminden— ve sosyalizm hakkında konferanslar vermesi için davet edilirdi. Eserleri Londra'da Soho'da 1879 yılında kurulmuş olan, erkeklerin oy hakları için propaganda yapan Lig önderleri tarafından da biliniyordu.

Marks ve Engels, sosyalist fikirleri yayan yeni gruplara her türlü desteği verdiler ve en ilerici burjuva aydınlarının işçi sınıfının yanında yer almasına yardım ettiler. Bununla birlikte Marks, yarı yolda durak-sayanlara ve sosyalist görüşleri ihtilâlci olmayan görüşlerle birleştirmeye çalışanlara ya da sosyalist hareketi bireysel amaçlarla kullananlara karşı uzlaşmaz bir tavır takınırdı.

Bunu en iyi anlatan şey Marks'ın İngiliz yayımcısı Henry Mayers Hyndman'la olan ilişkisidir. Hyndman, zengin bir tüccar ve borsa simsarı ve Troylere sempati duyan bir burjuva radikaliydi. 1880'lerde Troyler'in adayı olarak parlamento seçimlerine katıldı ama kaybetti. Bu sırada Hyndman, İngiltere'nin Hindistan'daki sömürge yönetimini ve Liberal hükümetin İrlanda millî hareketine karşı aldığı intikamcı tedbirleri açığa çıkardığı için bir saygınlık kazanmıştı. 1880 Haziranında Hirsch, Hyndman'ı Marks'la tanıştırdı ve ikisi başbaşa bir konuşma yaptılar. *Kapital*'in Birinci Cildinin Fransızca baskısını okuduğu zaman Hyndman'ın sosyalizme karşı ilgisi uyanmıştı ama sosyalist görüşleri hayli yüzeyde ve tutarsızdı.

Marks, Hyndman'ı ihtilâlci öğretiyi kapsamlı bir şekilde benimsemesiningerekliğine ikna etmeye çalıştı ama Hyndman ihtilâlci Marksist yargıları kavrayamadı ve Marks'ın sosyalist ihtilâlin İngiltere'de barışçı yoldan ilerlemesinin mümkün olduğu öğretisini çarpıtarak yorumladı. Bu kavramın yerine «toplumsal reorganizasyon», «toplumsal restorasyon» gibi düşünceleri geçirmeye çalıştı ve Marksist görüşleri, Marks'ı Lassalle ve Rodbertus'la eşitleştirerek, «devlet sosyalizmi» ile birleştirmeye çalıştı.

Marks, Hyndman'ı işçi sınıfı hareketine sempati duyan bir demokrat olarak görüyor ve onun görüşlerinin gelişmesini etkilemeye çalışıyordu. Ama hiç bir zaman onu, çok geçmeden Hyndman'ın kendisinin iddia etmeye başladığı gibi, İngiliz sosyalist hareketinin önderi olarak görmedi. 1881 baharında Hyndman ve arkadaşları işçi kulüplerini ve demokratik radikal kulüpleri tek bir örgüt içinde birleştirmeye ve bu örgütün saflarında burjuva demokratik ve sosyalist unsurları bir araya getirmeye çalıştılar.

Marks, Hyndman'ın kurduğu örgütün —8 Haziran 1881'de Demokratik Federasyon resmî adıyla kuruldu— yarı-burjuva, yarı-proleter bir dernek olduğunun bütünüyle farkındaydı. Bir önder olarak Hyndman'ın sahip olduğu yetenekler hakkında da hiç bir zaman hayale kapılmıyordu. Şu tesbiti yapmıştı: «Bütün bu hoş orta sınıf yazarları —eğer uzman değillerse— umulmadık bir yerden gelen, elverişli buldukları yeni düşüncelerden para, şöhret ya da siyasî sermaye yapmak için çok büyük bir istek duyarlar.»[67]

Açılış konferansında Hyndman delegeler arasında *Hepimiz İçin İngiltere* başlığını taşıyan daha henüz yeni basılmış broşürünü Demokratik Federasyonun programı üzerine bir teklif olarak dağıttı. Broşürün iki bölümünde («Sermaye» ve «Emek») *Kapital*'in Birinci Cildinden yaptığı alıntıları Marks'ın adını anmaksızın ve önsözde de düşüncelerinin kaynağıyla ilgili olarak «Büyük bir yazar ve düşünürün eserine borçluyum» deyip yeniden anlatıyor ve olduğu gibi aktarıyordu.

Marks, Hyndman'ın broşürünü okuduğu zaman yazarın yalnızca kendi fikirlerini aşırmakla kalmadığını fakat aldığı fikirlerin bazılarını da çarpıttığını gördü. Hyndman böylece Marks'ın kapitalist sömürü hakkındaki teorisini aktarırken bunu burjuva demokrasisini «överek ve toplumsal meselenin devlet müdahalesiyle halledileceğine dair Lassallcı reçetelerle tamamlıyor»du. Marks, yazarın büyük bir millî kibirle İngilizlerin öteki milletleri anarşi ve yıkım içine sokan «sosyalizm şeytanı»nın kendilerini alıp götürmesine izin vermeyen güya entellektüel üstünlüklerini savunduğu yerlerin altını çizdi ve yanlarına ünlem işaretleri koydu. Hyndman insan soyunun geri kalan kısmına nisbetle Anglo-Sakson demokrasisinin özel bir toplumsal görevinin bulunduğunu ve toplumsal yeniden kuruluşun en iyi yolunun İngilizce konuşan halkların birliği olduğunu ileri sürerek ve İngiltere'nin öteki milletlerle olan ticarî ilişkilerinde yaptığı «fedakârlığı» önemle belirterek şovenizmin ihaneti içine düşüyordu.[68]

Marks, sosyalizmin gerçek propagandasının böylesine bayağı demokratik ve şoven görüşlerle bir ilgisi bulunmadığı inancındaydı. Hyndman'ın Kapital karşısında yaptığı özür kabul etmez davranışları haklı çıkartmak için başlattığı girişimlere bir karşılık olarak yazdığı 2 Temmuz 1881 tarihli cevap mektubunda Marks, burjuva demokratik ve sosyalist fikirlerin ne şekilde olursa olsun birbirlerine çorba gibi karıştırılmasına karşı olduğunu belirtti, Hyndman ve arkadaşlarının İngilizlerin

(67) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 346.
(68) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

«sosyalizm karşısında» organik bir «dehşet»duygusuna sahip oldukları ya da özellikle yabancı kökenli olan sosyalist teorilere karşı güvensizlik duydukları düşüncesini paylaşmadıklarını da ekledi. Şunları yazıyordu: «Ben Enternasyonal ve Chartizm dönemlerinde bunun böyle olmadığını gördüm.»[69] Marks, ihtilâlci proleter öğretisinin İngiltere işçi sınıfı içinde yayılacağından emindi.

Bunun doğru olduğu pratikte yavaş yavaş ortaya çıkıyordu. Marks'ın teorilerine karşı İngiliz proleter ve demokratik çevrelerinde artan bir ilgi vardı. 1881 Aralığında yetenekli gazeteci Ernst Belfort Bax, Marks ve öğretisi hakkında *Modern Thought* dergisinde bir makale yayınladı. Marks bu makaleyi Lavrov'a gönderdi ve onu şunu yazdı: «Onda insanı çarpan bir konuşma içtenliği ve gerçek bir inanç hâlesi var.»[70] Ünlü şair, ressam ve yazar William Morris sosyalist düşüncelerin yayılmasına katıldı. Marksist öğreti işçiler arasında da gittikçe artan sayıda destekçiler buluyordu.

Demokratik Federasyonun içinde de ciddi değişiklikler oluyordu. Federasyon 1883 yazında sosyalist bir program benimsedi ve 1884'te Marksizmi teorik platform olarak kabul eden Sosyal-Demokratik Federasyona dönüştü. Fakat Hyndman ve başka bazı önderlerin sekter ve opportünist tavırları Federasyonun doğru ihtilâlci taktikleri izlemesini engelliyordu.

İngiltere'de ihtilâlci bir proleter partisinin kurulması için zemin hazırlamak epey zaman ve çaba aldı. Ama Marks'ın sağlığı döneminde bile reformizmin derin kökler salmış olduğu bu ülkede bilimsel komünizmle işçi sınıfı hareketini birleştirmek için adımlar atılmıştı.

ABD İŞÇİ SINIFI HAREKETİNİN ÖNÜNDEKİ MUHTEMEL GELECEK

Marks hiç Amerika'ya gitmemişti ama ekonomik ve siyasî meseleleri hakkında çok şey biliyordu ve gelişmesi içindeki dalgalanmaları hemen tesbit ederdi.

1882 yılında Engels'le birlikte Birleşik Devletlerdeki «mübalağalı sermaye temerküzü»[71] hakkında bir yazı yazdı. Marks «sanayi, ticaret,

(69) Marks'tan Hyndman'a, 2 Temmuz 1881 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

(70) Marks'tan P. Lavrov'a 23 Ocak, 1882, (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merzi Parti Arşivleri.)

(71) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. I, S. 100.

toprak mülkiyeti, demiryolları ve maliye üzerinde büyük şirketlerin —İç Savaşın patlamasından bu yana artan bir oranda— yaptığı etkiye»[72] dikkati çekiyordu. Marks, ABD'deki tarımsal ilişkileri kapitalizmin çelişkilerinin özgür teşebbüs temeli üzerindeki büyümesinin ve tarımdaki herhangi bir feodalizm artığı tarafından engellenmeyen gelişmenin bir örneği olarak görüyordu.

Amerika'nın zenginliğinin öteki yanıysa emeğin yoğunlaştırılması aracılığıyla geniş kapsamlı sömürü, krizlerin yol açtığı muazzam toplumsal hastalıklar ve eşi görülmedik sayıda işsizdi. «Amerikan uygarlığı» nüfusun bütün tabakalarını ve hepsinden çok da Zencileri paryalar halinde tutuyordu ancak ABD işçi sınıfının en üst tabakası iyice denebilecek olan şartların tadına varabiliyordu. Geri kalanlarsa —asıl kitle— özellikle de göçmen işçiler haklarının olmayışı ve toplumsal güçlükleri bakımından öteki ülkelerdeki yoldaşlarından hemen hemen çok az farklı bir durumdaydılar. Marks şunu yazmıştı: «Yankee yazarların en iyileri şunu yüksek sesle ilân etmektedirler, eğer köleliğe karşı savaş siyahların üstündeki zincirleri kırmışsa beyaz üreticileri de köleleştirmiştir.»[73] Demokratik süslemelerine rağmen büyük işadamlarının elindeki bir araç olan ABD burjuva devleti, işçilerin karşısında amansız bir düşmandı. Marks ABD'deki siyasî rejimi şu sözlerle tanımlıyordu: «Çeşitli çevreler ve klikler artık hukuku ellerine geçirmişler ve siyaset de artık bir ticaret olmuştu.»[74]

Marks, Amerikan işçi sınıfının sermayenin gücüne karşı direnmesini yoğunlaştırdığından emindi. O, bu direnmenin kendi özel ve içsel çizgileri üzerinde gelişmekte olduğunun bilincinydeydi. Gelişmesini hızlandıran etkenlerin —proletaryanın artan sayısal gücü ve merkezîleşmesi, yoğunlaşan sömürü ve derinleşen sınıf çelişmeleri, kronik işsizlik— yanısıra birtakım başka etkenler ise proleter güçlerinin gelişmesini yavaşlatıyordu. 1870'lerde işçiler özellikle yerli işçiler Batıda hâlâ toprak satın alabiliyorlar ve çiftçiliğe başlayabiliyorlardı. Birliğin karşısındaki aşılması güç engellerden birisi de işçi sınıfının millî bileşiminin İrlanda, İngiltere, Almanya, İtalya ve 1870'lerde Doğu Avrupa ülkeleri ve Çin'den vb. gelen işçilerle daha da karmaşıklaşmasıydı. Bu çelişik eğilimlerin etkisi altında ABD işçi sınıfı hareketi bir uçtan öbür uca savruluyordu. İşçi sınıfı ideolojik bakımdan da çok çeşitlilik gösteriyordu:

(72) Marks'tan, N. F. Danielson'a, 15 Kasım, 1878 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

(73) Marks'tan N. F. Danielson'a, 15 Kasım, 1878 Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

(74) **The Chicago Tribune**, 5 Ocak, 1879.

dar trade unionizm ideolojisi, apolitik tavır ve gelenekler ve Marksizm, küçük burjuva sosyalizminin çeşitli tonlarıyla birarada varlıklarını sürdürüyorlardı.

Enternasyonal'in ABD'deki faaliyetlerinin en önemli sonuçlarından biri 1876 yılında Friedrich Sorge, Otto Weydemeyer ve Patrick McDonnel'in başını çektikleri bir Marksist kanadı da bulunan Amerikan İşçi Partisinin kurulmasıydı. Amerikan Marksistleri, Marks ve Engels'le sürekli temas halindeydiler. Partinin gazetesi *The Labour Standard*'ın editörlüğüne getirilen McDonnel, Marks ve Engels'i gazeteye yazı yazmaya davet etti. Şunları yazmıştı: «Sizin ya da Mr. Engels'in yazacağı tek bir satır bile büyük bir zevkle okunacak ve bize çok yardımcı olacaktır.»[75] Gazete 1878 Mart'ında Engels'in yazdığı «1877 Yılında Avrupa İşçileri» başlıklı bir seri makaleyi yayınladı.

Amerikan İşçi Partisi içindeki bilimsel komünizm taraftarları esas olarak Alman göçmenleri arasında bulunan Lassallcılara ve öteki sekter ve reformist unsurlara karşı sıkı bir kavga yürütmek zorundaydılar. McDonnel Marks'a yazdığı yukarıda sözü geçen mektupta kendisinin, Sorge'in ve öteki Marksistlerin «burada şematiklere, fanatiklere ve öteki sersemlere karşı büyük bir savaş ver[diklerini - ç.]»[76] anlatıyordu. 1877 yılında yapılan ve Parti'nin adını Kuzey Amerika Sosyalist Emek Partisi olarak değiştiren kongrede Lassallcılar hâkimdiler. Lassallcı önderler partinin programını değiştirir ve partiyi seçim mücadelesine katılma çizgisine yöneltirlerken Sorge, McDonnel ve destekçileri partiyi terketmeye zorlandılar. Yeni önderler tarafından takınılan tutum, yerli Amerikalılar arasında çalışmaya karşı gösterilen ilgisizlik, hattâ İngilizce öğrenmeye bile çaba harcanmaması partinin dar bir sekter örgüte dönüşmesine yol açtı.

Durum, Marksizme eğilimli olanların parti içinde daha aktif olmalarıyla biraz daha düzeldi. Partinin üyesi olmayan Marksistler de aynı şekilde sürekli olarak partiyi etkilemeye uğraştılar. Partinin gazeteleri *New Yorker Volkszeitung* ve *The Socialist* —ikisi de 1878'de kuruldu— Markist fikirleri yaymaya başladılar. 1880'lerin başlarında Enternasyonal'de Marks'la birlikte çalışmış olan Alman Sosyal Demokratı Adolf Hepner *New Yorker Volkszeitung*'da çalıştı ve İşçinin Kütüphanesi gibi Marksist broşür dizilerinin yayımını düzenledi.

---

(75) Mac Donnel'den Marks'a, 7 Aralık, 1876 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

(76) Mac Donnel'den Marks'a, 7 Aralık, 1876, (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

Marks ve Engels Amerikan sosyalistlerini dogmatik yaklaşımların üstesinden ihtilâlci teori ve taktiklerle gelmeye, henüz sosyalist fikirler için olgunlaşmamış bile olsalar işçi kitleleriyle yakın temas kurmaya ve sosyalizm propagandasını soyut terimlerle değil kitlelerin anlayabilecekleri bir şekilde ve onların gündelik mücadelelerine doğrudan katılarak sürdürmeye yöneltmeye uğraştılar. Lenin, Marksizmin kurucularının çeşitli ülkelerin sosyalistlerine yaptıkları tavsiyelerde ve onların hatalarını eleştirmede, şu yada bu çizgiyi o ülkenin sosyalist hareketinin kendine özgü özelliklerine ve başlıca eksikliklerine bağlı olarak önermiş olduklarını önemle belirtiyordu. Onlar Alman Sosyal Demokratlarını herşeyden çok Sağ-kanat opportünizmine karşı uyarırlarken Amerika ve İngiltere'deki sosyalistleri başlıca dar sekter görüşlerinden, Marksizmi bir doğmaya dönüştürmelerinden ve mücadelenin aktüel şartlarını göz önüne almamalarından ötürü sert bir şekilde eleştirirlerdi. Lenin, «Marks ve Engels'in Amerikan ve İngiliz sosyalizminde en çok eleştirdikleri şey onların işçi sınıfı hareketinden tecrit olmuşluklarıdır.»[77] diye yazıyordu.

Marks, ABD'de bir proleter partisinin kurulmasının Amerikan proletaryasının kitlesel mücadelesinden ayrılamayacağını izah etti. Ancak bu mücadelenin en geliştiği bir zamanda sosyalistler böylesine bir parpartinin temellerini atabilirlerdi. Marks, proleter kitlelerinin sınıf bilinçlerinin seviyesinin düşük olmasının ve pragmatizmlerinin bundan ötürü üstesinden gelinemeyecek bir engel olmadığında ısrar ediyordu. Proleter mücadelesine katılanlar ilk başta ancak herkes için açık olan pratik somut görevler üezrinde kitlelerin kendiliğinden birlik isteklerinden yararlanılarak birleştirilebilirlerdi. Bu işçilerin sosyalist bir ruhla eğitilmeleri için yolu açacak ve onların bir ihtilâlci sosyalist programını benimsemelerine yardımcı olacaktı.

Çeşitli radikal burjuva teorilerinin etki yaratmasının nedenlerinden biri de sosyalist propagandanın proleter kitlelerinin gündelik mücadeleleriyle bir temasının bulunmayışıydı. Bu yüzden Amerika'da halkın en çok bildiği fikirler toprak mülkiyetinin millileştirilmesinin toplumsal yeniden kuruluşun başlıca aracı olduğunu savunan radikal yazar ve ekonomist Henry George'un fikirleriydi. Bu, hâlâ çiftçiliğe döneceklerini uman ve toprağın spekülatörler ve demiryolu şirketleri tarafından sömürülmesine öfke duyan çiftçiler ve işçiler tarafından geniş ölçüde kabul ediliyordu. George'un 1880 yılında yayınlanan kitabı *İlerleme ve*

(77) V.I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 12, S. 363.

Sefalet Amerika, İngiltere ve İrlanda'da birçok kimse tarafından sosyalist bir eser olarak kabul ediliyordu.

Marks bu kitabı okudu — sayfa kenarlarında el yazmasıyla işaretler var. George'un 1881'de *İrlanda'da Toprak Meselesi* başlığı altında yayınlanan öteki eserlerini de okudu, bunlar üzerine yaptığı işaretler Marks'ın, yazarın yanlışlıklarını ve dar görüşlülüğünü eleştirdiğini göstermektedir. Marks, George'un bütün çağdaş toplumsal hastalıkları kapitalistlerin üretim araçları üzerindeki tekelinin yalnızca bir cinsi, ve teorik olarak da mutlak gerekli olmayan bir cinsi olan toprağın özel mülkiyetine yüklemesinin yanlış olduğunu önemle belirtti. *İrlanda'da Toprak Meselesi*'nin sayfa kenarlarına işçilerin mülklerinden edilmelerinin *toprak mülkiyetinden* değil kapitalist *sistemin* kendisinden»[78] kaynaklandığını yazıyordu. George ve kendi türünden olan öteki burjuva ekonomistleri toprak rantının kaldırılmasının ya da daha kesin bir deyişle — bunun bütün öteki vergilerin yerine vergi olarak devlete ödenilmesinin kendi içinde ücretli emeği ve artı-değerin mülk edinilmesini ortadan kaldırmadığını anlayamıyorlardı. Bu yalnızca kapitalist kârın öteki kesimlerinin, rantın zararına artırılarak kapitalizmin bütünleşmesine yardımcı olacaktı. Marks, George'un teorik geriliğinin Amerika'daki kapitalist sistemi «Avrupa'da henüz bilinmeyen uçlara»[79] iten şeyin toprak ucuzluğu ve kolayca elde edilebilir olduğunu görmesini engellediğini söylüyordu.

Marks bu konudaki görüşlerini 2 Haziran 1881'de George'un hayranlarından biri olan Amerikan sosyalisti John Swintson'a ve 20 Haziran'da Sorgeîe yazdığı bir mektupta özetledi. George'un bir yazar olarak değerini kabul ediyor ve toprak rantının kaldırılması talebinin ilerici bir talep olduğunu da kabul ediyordu. Bunun *Komünist Manifesto*'da proleter devletinin toplumun sosyalist dönüşümünü kolaylaştırmak için alması gereken geçici tedbirlerden biri olarak belirtildiğini hatırlattı. Bütün mesele George'un bu radikal talebi —bunu ilk olarak ortaya koyan İngiliz Ricardo okulu ekonomistleri gibi — bir geçici tedbir olarak değil de Belçikalı küçük burjuva sosyalisti Jean Collins gibi toplumsal hastalıkların panzehiri olarak görmesiydi. George bu görüşü ve bu görüşün mucidinin kendisi olduğunu Amerikan usulü reklâm ederek kitleler arasında hayalle yayıyor, onların ihtilâlci protestolarını yanlış yollara saptırıyor ve onları kapitalist sistemin esas temellerine karşı savaştan uzaklaştırıyordu. Marks, Sorge'e şunları yazdı: «Bu yüzden,

(78) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(79) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

yapılan bütün iş yalnızca suratına sosyalist bir maske geçirerek *kapitalist düzeni kurtarmak* ve onu bu günkünden *çok daha geniş bir temel* üzerinde *yeniden kurmak olmaktadır.*»[60]

Marks'ın Amerikan işçi sınıfı hareketinin gelişmesinin kendine özgü özellikleri, hareketin yolu üzerindeki engeller, tehlikeler ve Amerikan sosyalistlerinin sekterliği yenmeleri ve proletaryaya yabancı olan ideolojileri geriletmelerinin gerekliliği hakkındaki fikirleri ABD'deki işç önderleri üzerinde etkisini adım adım gösterdi.

RUSYA'DAKİ 1861 SONRASI GELİŞMENİN İNCELENMESİ

Marks hayatının son on yılında o sıralar geri serflik sisteminden kapitalizme doğru sancılı bir geçiş yapan Rusya'ya özel bir önem verdi. 1861 yılında Rusya olağanüstü keskin sınıf çelişkileriyle ve ihtilâlci güçlerin hızlı büyüyüşüyle belirlenen bir döneme girmişti.

1861'de köylü reformunun nedenleri, özü ve sonuçları Marks'ın incelediği başlıca meselelerden biriydi. Marks'ın 1881 sonları ve 1882 başlarında topladığı malzemeyi sistemleştirerek ve özetleyerek yazdığı «1861 Reformu ve Rusya'da 1861 Sonrası Gelişme» başlıklı el yazmaları çok özel bir önem taşımaktadır. Marks reformun köylüler arasındaki kabaran hoşnutsuzluğun ve köylü hareketinin genişlemesinden doğrudan etkilenerek hazırlandığını düşünüyordu ve bu fikrini de 1858'de *New York Daily Tribune*'de yazdığı bir makalede ileriye sürmüştü. Vardığı sonuç şuydu: «Köylülerle toprak sahipleri arasında bir gerilla savaşı olmaktadır.»[61]

Yalnızca resm' Rus basını değil bütün liberal Avrupa basını da çarı bir «kurtarıcı» ve reformu da «çok güyük bir iş» olarak göklere çıkardıkları bir sırada Marks bunun köylülerin soyulmasından başka birşey olmadığını söylüyordu. Marks serfliği kaldırmak zorunda kalan çarın «daha en başta toprak sahiplerine verebildiği kadar fazlasını (ve köylülere de verebileceğinin en azını) vermeyi kararlaştırdı»[62]ğını anlattı. Reformun gerçek tabiatını kavramıştı :«Kurtuluşun özü şudur: asil toprak sahibi artık *köylünün kişiliğini* mülk edinmeye, onu satmaya vb. muktedir değildir. *Bu kişisel boyunduruk ortadan kaldırılmıştır, artık köylü üzerindeki kişisel iktidarlarını* kaybetmişlerdir... *Köylü kendisini*

(60) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 343.
(61) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 19, S. 414
(62) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 19, 406.

eski toprak sahibine ekonomik olarak bağlı bir halde bulmuştur şimdi.»[83] Marks'ın önemle belirttiği gibi 19 Şubat 1861 kararnamesi köylüler için yarı-serf durumunu koruyan «geçici bir taahhütle bağlılık hali» getirerek uzun bir süre için zorunlu çalışma düzeni kuruyordu. Marks kurtulma parasının köylülerin kanunî bir şekilde soyulmalarından başka bir şey olmadığını ve bunun serfliğin kaldırılması için toprak sahibine ödenen bir haraç olduğunu söyledi.

Marks reformun çağ dışı tabiatının halkın toprak sahiplerine karşı gazaba gelmesine ve mücadeleye başlamasına yol açtığını söyledi. «19 Şubat (3 Mart) 1861 kurtuluş *manifestosunun* ilân edilmesinin ardından köylüler arasında genel bir huzursuzluk ve kargaşalık vardı; köylüler bunun uydurma ve güvenilmez bir belge olduğuna inanıyorlardı; askerî cezalar; köylülerin Manifesto'dan sonraki ilk üç ay boyunca genel olarak kırbaçtan geçirilmeleri.»[84]

Marks'ın çıkarttığı pek çok not reform-sonrası kırının ve büyük bir sefalet içinde yaşayan, unlarına saman ve kaz-ayağı bitkisinin yapraklarını eklemek zorunda kalan, gittikçe kötüleşen hasat yüzünden ölüm derecesinde açlık çeken milyonlarca köylünün içinde bulundukları şartların tam bir manzarasını çizmektedir. Küçük çiftçi büyük toprak sahipleri tarafından serflik sistemi altında olduğundan çok daha yoğun sömürülüyordu. Tefeciler ve kulaklar, köylülerin küçük işletmelerini kendi ağlarına düşürmek için hiç de gecikmiyorlardı. Otokrasiye gelince o da köylüleri dayanılmaz görevlerin hazine için ödenen vergilerin yükü altında eziyordu. Marks, köylülerin ekonomik durumlarının siyasî ve kanunî haklarının bulunmamasından ötürü daha da kötüleştiğini önemle belirtti.

Marks'ın reform hakkındaki tespitleri ve öteki el yazmaları aynı zamanda onun reform ve reformun sonuçlarının Rusya'da kapitalizmin oluşmasının başlangıcına işaret ettiği görüşünde olduğunu göstermektedir. Onun tekrar tekrar 1861 sonrasında Rusya'nın gelişmesinin yeni bir sanayi çağının başlangıcı olduğunu söylediğini görürüz. Elbette Marks ve Engels, Rusya'da kapitalizmin başlangıcının çok daha önceki dönemlerde bulunduğunu biliyorlardı ve Marks'ın elyazmalarında 1861'den çok önceleri meta-kapitalizmine ait veriler kaydedilmişti. Ama Marks'ın 1861'i Rusya'nın ekonomisindeki önemli bir kilometre taşı ve serfliğin kaldırılmasının bir sonuşu olarak ülkenin sosyo-ekonomik gelişmesinde nitelik bakımından yeni bir aşamanın başlangıcı olarak görüyordu.

(83) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 19, S. 414.
(84) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 19, S. 407.

Marks Rusya'nın ileri ekonomik gelişmesinin önündeki engellerin neler olduğunu çok iyi biliyordu. Bunların başlıcası büyük topraklara sahip malikânelerin mevcut olması ve bunun sonucu olarak köylülerin eski efendilerine olan bağımlılıklarıydı. Marks, serfliğin ve gelişen kapitalist ilişkilerin Reform sonrası Rus kırlık alanlarında aşırı ölçüde birbiri içerisine girmiş olmasını Rusya'da özellikle sert sınıf uzlaşmazlıklarını doğuran Rus toplumsal hayatının kendine özgü bir özelliği olarak görüyordu.

Marks Rusya tarımında, serf çalıştırma ilişkilerinden ötürü gelişmesi engellenen kapitalizmin pek çok unsurunu görüyordu ve bunları doğru olarak değerlendiriyordu. Böylelikle bazı büyük çiftliklerin angaryadan kapitalist sisteme ücretli emek, geliştirilmiş tarım araç ve gereçleri kullanarak geçtiklerini belirtti. Marks'ın *Vergi Komisyonu Raporları*nı okurken çıkarttığı notlar ve öteki kaynaklar onun pancardan şeker elde eden fabrikalara, toprak sahiplerinin şaraphaneler ve haralar gibi işletmelerine, emtia tarımı alanlarına ve kapitalist çizgideki canlı hayvan yetiştiriciliğine özel bir önem verdiğini göstermektedir. Marks, köylülüğün kendi içindeki çelişkilerin büyüdüğünü gösteren olaylarla da özellikle ilgileniyordu. Defterlerindeki düzinelerce sayfa köylülüğün mülkiyetine göre sınıflandırılmasına, kulakların toprak sahiplerinin topraklarını satın almalarına, ücretli emek kullanmalarına, köylülere toprak kiralamalarına ve borç vermelerine ilişkin malzemeyle doludur.

Salitkov-Şedrin'in mizahî eserlerini okurken Marks, «toplumun yeni dayanaklarını» —kapitalistleri ve kulakları— tasvir eden hemen hemen bütün pasajların altını çizdi.

Ayrıca Rus kırında zengin köylülerin karşısında ortaya çıkan toplumsal gruplaşmanında titiz bir incelemesini yaptı, el yazmaları tarım işçileri, yoksul topraksız köylüler ve Rusya'daki kır proletaryasının öteki kesimleri hakkında pek çok bilgiyi içermektedir. Marks, Rus kır proletaryasının kendine özgü bir özelliği olduğunu çok iyi biliyordu. Tarım işçisinin ve çiftlik emekçisinin genellikle yalnızca kendisine gerekli geçim araçlarını sağlamakla kalmayan ama onu aynı zamanda «mir»e (köy komünü) daha doğrusu mütegallibe kulağa ve mahallî toprak sahibine sağlayan yani iş gücünü en kötü şartlarda satmasına neden olan bir parça toprağı olurdu.

Marks, geçmişte Batı Avrupa'da olduğu gibi Rusya'daki toplumsal sürecin «köylülerin, yani, geniş halk yığınlarının mülksüzleştirilmelerine»[85] doğru yani küçük üreticilerin topraklarının ellerinden Rus usu-

(85) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 19, S. 396.

lünce alınmasına ve bunları mahvetmeye doğru gittiğini gördü. Marks, Rus köylüsünün tabakalaşmasının, tabakalaşan köylülüğün bir kesiminin proleterleşmesinin ve böylelikle Rusya'da bir iş pazarının yaratılmasının kapitalist üretim biçiminin şartlarının yaratılmasına gittiğinin farkındaydı.

Marks Rus sanayiinin büyümesini; St. Petersburg ve Moskova alanlarında Vladimir ve öteki vilâyetlerde, Karadeniz ve Azak Denizi kıyılarında, Polonya'da ve Rus İmparatorluğunun öteki kısımlarında yeni fabrikaların ve işletmelerin kuruluşunu yakından izledi. Marks'ın *Askerî İstatistik* Dergisi ve *Vergi Komisyonu Raporları* üzerine notları, onun, Rusya'daki pazar ilişkilerinin ve dış ticaretin gelişmesiyle de yakından ilgilendiğini göstermektedir. Marks, Rus deniz limanlarının ve Orta Asya, İran ve Çin'le olan ticaretinin gelişmesi hakkında bilgi topladı. Aynı zamanda Rusya'da demiryolu inşası hakkında ve onun ataerkil ilişkilerin çözülmesi ve meta-kapitalizminin gelişmesi üzerine yaptığı etkiler hakkında da özel bir inceleme yaptı.

Sosyo-ekonomik ilişkiler üzerindeki incelemesinden hareketle Marks Rus otokratik devletinin sınıf karakterini ve oynadığı gerici rolü açıkladı, iç ve dış siyasetini tanımladı. 1861'den sonra siyasî sistemde olan bazı değişikliklere rağmen —çarlık hükümeti köylü reformundan ayrı olarakhukukî, idarî ve askerî alanlarda da bazı reformlar yapmak zorunda kalmıştı— ülkedeki rejim gene de aşırı despotik bir rejimdi. Çarlık kendisini feodal bir monarşiden bir burjuva monarşisine geçirmek için ilk adımı atmış ama orduya ve polise dayanan bir otokratik iktidarın bütün temel özelliklerini korumuştu.

Ülke ekonomik bakımdan gelişirken otokrasi bu gelişmenin ihtiyaçları ile daha da büyük bir çelişme içine düştü. Marks, çarlık maliyesinin zayıf durumunu Rusya'daki mevcut düzeninin temellerinin sağlam olmadığının bir işareti olarak gördü. Bunları düzeltmek için girişilen çabalar ona 18. yüşyıl Fransız mutlakiyetçiliğini malî felâketten kurtarmak için alınan tedbirleri hatırlatıyordu. «Rus maliyesinin simyagerleri»nin de aynı yolu tutmuş olduklarını alayla belirtiyordu.[86] İç dengesini kaybetmiş olan çarlık otokrasisi artık dış enternasyonal işlerdeki genişleme planlarını eskisi kadar başarıyla gerçekleştiremezdi. Bu 1870'lerin Balkan krizinde ve 1877 - 1878 Türk - Rus Savaşı'ndaki askerî güçlüklerinden de açıkça görülüyordu. İçerde genişleyen ihtilâlci hareket Rus çarlığının bütün saldırgan dış siyasetini temelden sarsıyordu. 10 Ey-

(86) Marks'tan P. Lavrov'a, 21 Ekim, 1876 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

lül 1879'da Marks şunları yazmıştı: «Rus diplomasisinin dışarıdaki başarısının sırrı Rusya'nın içindeki ölüm sessizliğiydi. İçeride hareketin başlamasıyla büyü bozuldu.»[87]

Marks büyük bir memnunlukla resmî Rusya ile İhtilâlci Rusya arasında derinleşen çelişkileri gözlüyor ve Rusya'nın önde gelen ihtilâlcilerinin Rusya'nın içindeki durumu değerlendirişlerini yakın bir ilgiyle izliyordu. Marks'ın Rus hayatını ve Rus toplumunun önder kesimleri arasındaki düşünce çerçevesinin değişmesini yansıtan bir aynayla karşılaştırdığı Rus toplumsal düşüncesine, yazarlarına ve edebiyatına karşı duyduğu ilgi de gittikçe artıyordu. Çernişevksi'nin —«büyük Rus bilim adamı ve eleştirmeni—[88] eserlerinin bir uzmanı olan Marks onun yazılarını, özellikle de 1861 Reformunun hazırlıklarını ve reformun gerçekleştirilmesi sırasında Rusya'daki sosyo-ekonomik ilişkileri inceleyen eserlerini hiç eksilmeyen bir ilgiyle izlemeye devam etti. 1870'lerin başlarında Marks, Çernişevski'nin Danielson'un kendisine yolladığı, reformun kapsamlı bir eleştirisini içeren «Adressiz Mektupları»nın el yazmasını okudu. 1881 yılında bu eseri basılmış haliyle yeniden okudu.

Marks Çernişevski'nin serfliğe ve otokrasiye karşı halk ihtilâli programına büyük bir değer verdi ve Rus ihtilâlcilerinin militan demokratizmine, halka olan güvenine, çarlığa ve serfliğe karşı duydukları nefrete hayranlık duydu. Marks, Çernişevksi ve Dobrolyubov'u yalnızca birer derin düşünür ve yetenekli yazar olarak değil aynı zamanda genç Rus ihtilâlcileri kuşağını eğiten ve onlara kılavuzluk eden ihtilâlci kampın önderleri olarak görüyordu. Marks'ın Çernişevksi'nin «Toprağın Ortaklaşa Mülkiyetine Karşı Felsefî Ön Yargılar» başlıklı eserinin sayfa kenarlarındaki notları onun bu büyük ihtilâlci düşünürün Rusya'nın sosyalist sisteme kapitalizmi atlayarak geçmesi hakkındaki düşüncesine çok derin bir ilgi göstermiş olduğunun kanıtıdır. O zamanlar Çernişevski'nin Rusya'yı kapitalist olmayan bir yolla çıkacak olan güçleri görmesi mümkün değildi ve Marks, Çernişevski'nin Rus köy komününü Rusya'nın sosyalist dönüşümü için kullanma düşüncesinin ütopyacı bir düşünce olduğunu da biliyordu. Ama onun açıklamalarında aklî olan unsurlar da gördü («Kollekvizm ruhu ve yoldaşça işbirliğinin» önemi üzerine, tarım makinalarının, bilimsel buluşların vb. ortaklaşa kullanılışı üzerine). Marks, Çernişevksi'nin Rusya'nın sosyalist geleceğine yaklaşımının kendi içinde istisnaî bir önem taşıdığına inanıyordu.

Çernişevski'nin felsefî, tarihî yazıları, gazetelerde çıkan yazıları ve

(87) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 108.
(88) Karl Marks, **Kapital**, C. I, S. 15.

romanları Marks ailesi içinde çok iyi bilinirdi. *Frankfurther Zeitung*'da 1877 Mayıs'ında yayınlanan, Londra'da edebiyat ve tiyatro hayatına ilişkin bir incelemesinde Jenny Marks, İngiliz burjuva basınında Rus ihtilâlci yazıları hakkında çıkan yalanları eleştirdi ve Çernişevski'yi «en büyük çağdaş ihtilâlci yazar» olarak adlandırdı. Jenny onun *Ne Yapmalı?* başlıklı romanına *Sovremennik* adındaki gazetede çıkan makalelerine atıf yapıyordu. Çernişevski bu makalelerinde Rus hükümetinden «serf köylülerin azat edilmelerini (tabiî şimdi yapılmakta olandan farklı bir şekilde) talep ediyor ve Petersburg basınının sahte liberalizmini öylesine iğneleyici bir şekilde usanmaksızın eleştiriyordu ki hükümet onu Sibirya'ya sürdüğü zaman 'kıymetli' temsilciler derin bir nefes aldılar.»[89]

Marks, şair Nekrasov'un ve büyük mizahçı Saltikov-Şedrin'in, Çernişevski ve Dobrolyubov'un başını çektikleri akım içinde olduklarının farkındaydı. 1873 Şubat'ında kendisine Danielson'un gönderdiği Salitkov Şedrin'in «St. Petersburg'da Bir Taşralının Günlüğü» başlıklı hikâyelerini ve «Taşkentli Centilmen»ini okudu. Marks daha sonra onun «Dışarıda» ve «Mon Repos'un Geri Çekilişi»ni okudu. 1878 yılında M. P. Drabimanov'un broşürü *Ukrayna Eedebiyatının Rus Hükümeti Tarafından Katledilmesi*'ni okuduğu zaman yaptığı eleştiriler onun büyük Ukraynalı şair ve ihtilâlci Taras Şevçenko'nun yazılarını da gözden geçirdiğini göstermektedir.[90]

Marks, genel olarak Rus edebiyatına ve kültürüne karşı canlı bir ilgi gösterirdi. Engels'le birlikte sık sık Rus şiirinin ve edebiyatının 19. yüzyıldaki parlayışından memnun olduğunu dile getirirdi. Sonraları Lafargue, Marks'ın Puşkin, Gogol şe Şedrin'in eserlerini okumaktan duyduğu zevki anlatmıştı. *Eugene Onegin*'in ilk baskılarından birini (Marks *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da buna atıfta bulunmuştu) Marks çok büyük sevgiyle karşılamış ve ölümünden sonra da Engels bunu Rusça kolleksiyonundaki en değerli eserlerden birisi olarak saklamıştı. Franziska Kugelmann, Marks'ın öteki Rus yazarları hakkındaki fikirlerini de kaydetmişti: «Marks, Turgenyev'in Rus toprağının özelliklerini gizemli Slav duygusallığı içinde harikulâde bir şekilde işlediği görüşündeydi, Lermontov'un tabiat tasvirlerinin eşinin bir daha bulunamayacağı kadar mükemmel olduğunu düşünürdü.[91] Marks'ın mektupları ve yakın arkadaşlarının anıları ailenin Rus balelerini ve Glinka'nın operalarının

(89) **Beitrage zur Gesthistche der deutschen Arbeiterbewegung**, 1966, No. 6, S. 1045.

(90) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

(91) **Marks ve Engels'ten Anılar**, Moskova, S. 278.

piano forte düzenlemelerini Rusya'dan getirttikleri plaklardan dinlediklerini göstermektedir.

Marks için Rus edebiyatı yalnızca bir zevk kaynağı değil aynı zamanda çağdaş sosyo-ekonomik ve tarihî durumun bir yansıması ve Rus toplumsal hayatının çok ilgi çekici ve somut gerçeklerinin yeniden gözler önüne serilmesiydi.

RUSYA'DA İHTİLÂLİN GERÇEKLEŞECEĞİNE OLAN DERİN İNANÇ

Marks, Rusya'nın sosyo-ekonomik gelişmesini daha çok inceledikçe Rusya'nın toplumsal ve siyasî süreçlerini daha derinden izledikçe, ülkenin bütün Avrupa üzerinde tayin edici bir etkisi olabilecek büyük bir ihtilâlci altüstlüğe doğru gittiğine olan inancı daha da güçlendi. Lenin şunu belirtmişti: «Marks ve Engels tabiî olarak Rus ihtilâline karşı çok derin bir güven duymuşlar ve ihtilâlin dünya çapındaki önemini en iyi onlar anlamışlardı.»[92]

Marks, 1870'lerin ikinci yarısında Rusya'nın ihtilâle herhangi bir Avrupa ülkesinden daha yakın olduğuna daha çok inanmıştı. Çarlık hükümetinin 1877-1878 Rus-Türk Savaşı'nda çektiği güçlüklerin ihtilâlci olayları daha da hızlandırmasını bekliyordu. Bir Rus ihtilâlinin gerçekleşme ihtimalinden ötürü çok heyecanlıydı ve 27 Eylül 1877'de Sorge'e şunları yazmıştı: «*Et puis il y a aura un beau tapage.*[93] Eğer Tabiat Ana bize haşin davranmazsa jübileyi görebileceğiz artık.»[94]

1870'ler biterken Rusya'daki ikinci ihtilâlci durum sırasında Marks artık patlamak üzere olan Rus ihtilâlinin bütün temel meseleleri hakkında açık bir fikre sahipti. Bu ihtilâlin kaçınılmaz olduğuna ve muazzam bir güce erişeceğine olan inancı ihtilâlin objektif şartlarını kavramış olmasından ve ülkenin ilerici gelişmesinin gereklerini bilimsel olarak tanımlamış olmasından ileri geliyordu. Marks ve Engels Rusya'da tırmanan ihtilâlin bir burjuva demokratik ihtilâl ve esas olarak bir köylü ihtilâli olacağına ve hedefinin en başta otokrasinin, büyük toprak sahibi zümrelerin ve yarı-feodal ilişkilerin kaldırılması olduğuna inanıyorlardı. Derhal sosyalizme geçilmesi yolunda görüşlere sahip olan Narodniklerin aksine Marks, Rusya'da gelmekte olan ihtilâlin bir sosyalist

(92) V. I. Lenin, **Toplu Eserler,** C. 12, S. 376.
(93) Ve sonra iyi bir gürültü kopacak.
(94) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 308.

ihtilâl değil bir burjuva demokratik ihtilâl olduğunu açıkça görmüştü. Toprak meselesinin çözümünde hayatî bir payı olan köylülük bu ihtilâli büyük bir patlama noktasına getirecek, ihtilâle büyük bir derinlik ve genişlik kazandıracaktı.

Rus burjuvazisinin siyasî davranışını gözleyen Marks, onun kararsızlığını ve burjuvazinin çıkarlarını gözetecek olan otokrasiyle uzlaşmaya olan eğiliminin tamamen farkındaydı. Marks burjuvazinin çarlığa karşı herhangi bir ciddî direniş gösterme yeteneğinden ya da ne bakımdan olursa olsun ihtilâlci bir eyleme girişme yeteneğinden yoksun olduğunu gösterdi.

Marks, bir burjuva demokratik ihtilâlin başta gelen görevinin birbirinden ayrılmaz iki yanı olan siyasî ve tarımsal ihtilâlle birlikte otokrasinin yıkılması olduğunu savunuyordu. Çarlığa indirilecek olan öldürücü darbe geniş halk kitlelerini daha ileri yaratıcı eyleme geçmeye çağıran çan sesi görevini görecekti. Marks, Rusya'daki ihtilâlci hareketin Çernişevski ve Dobrolyubov'a lâyık büyük halk önderlerini yaratacağına inanıyordu.

Marks, otokrasinin devrilmesinin Rus milletinin ve ülkedeki öteki milliyetlerin gerçek ihtilâlci gelişmesinin önüne dikilen barajın kapaklarını açacağına dair derin bir inanç besliyordu. Batıda muzaffer bir sosyalist ihtilâlin gerçekleşmesi halinde ve bu ihtilâlin yardımıyla Rusya kapitalist gelişme evresini atlayarak ya da bunu kısaltarak sosyalizme geçebilirdi. Marks böyle bir ihtimali şundan öngörüyordu: tarihî durum bir bütün olarak yalnızca 18. yüzyıl Fransız burjuva ihtilâline kıyasla değil Marks'ın Rusya'daki gelecek ihtilâlin çapı ve ilerici gelişimi bakımından benzerlik kurduğu 1848'in ihtilâlci olaylarına kıyasla da oldukça değişmişti. Batı'daki proletarya hareketi yeni bir düzeye yükselmişti ve zafer kazanması halinde Rusya'daki bir halk ihtilâlinin gidişatını ve tarihî sonuçlarını etkileyebilirdi ve buna zorunluydu da.

Rusya proletaryası bütün halkın mücadelesine önderlik edebilecek bir güç olarak henüz yeterince gelişmediğinden ötürü Marks bir Rus ihtilâlinin gerçekleşmesinin Batı Avrupa proletaryasına bağlı olduğunu ileri sürüyordu. Batı Avrupa proletaryasının Rus ihtilâlcilerine Rusya'daki burjuva demokratik ihtilâlin zaferini ve ülkenin toplumsal canlanışını sağlamada yapacağı yardım Marks'a göre hemen hemen Rus ihtilâlinin gerçekleşmesinin gereklerinden biriydi. Marks ayrıca Rus ihtilâli ve Batı Avrupa işçi sınıfı arasındaki yardımlaşmanın Rusya'daki ihtilâlci mücadelenin burjuva ihtilâli aşamasından ileriye ülkeyi kesin olarak sosyalizme götürmesinin garantisi olduğunu da ileri sürüyordu.

Bu düşünce Marks ve Engels'in 21 Mart 1881'de Londra'da Paris Komününün 10. yıldönümünün kutlanması için toplanan Slavonik Toplantısının Başkanlığına gönderdiği mesaja da yansıyordu. Marks ve Engels, Rusya'da gelişen ihtilâlci hareketin «belki de uzun ve çetin mücadelelerin ardından bir Rus Komününün kurulmasına yol açacağını»[95] söylüyorlardı.

Marks ve Engels aynı zamanda Avrupa ihtilâlci hareketinin bir bileşeni olarak Rus demokratik ihtilâlinin bu ihtilâl üzerinde de olağanüstü bir etkisinin olmasının kaçınılmaz olduğunu durmaksızın belirtiyorlardı. Rusya'da yaklaşan ihtilâl dünya tarihinde bir dönüm noktası olabilirdi.

Marks Rusya'da bir halk ihtilâli gerçekleşir ve çarlığı yıkar yıkmaz bütün Avrupa'daki enternasyonal ilişkiler sisteminin değişmesinin kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. İhtilâlin kesin sonucu «eski Avrupa'daki mevcut statükoya bir son»[96] verecekti. İhtilâl «taze serin bir rüzgâr gibi» Almanya'nın üzerinde serinletici bir etki yapacak, bu ülkedeki işlerin durumunu «bir hamlede» değiştirecek ve Prusya Junkerlerinin ve militaristlerin çöküşüyle son bulacaktı. Marks, Liebckneth'e Rusya'daki ihtilâlin «Prusya'nın ölüm çanlarını çalacağını»[97] yazdı. Rus ihtilâlinin Polonya'nın kurtuluşuna yol açacağına, Avrupa'nın öteki ezilen halklarını ihtilâlci mücadele içine çekeceğine, Avusturya-Macaristan'da ve öteki ülkelerde ihtilâlci bir değişme yaratacağına inanıyordu. Bütün Avrupa kıtası boyunca işçi sınıfı ve ihtilâlci demokrasi lehine güçler dengesinde temelli bir değişiklik olacaktı. Rusya'da otokrasinin çöküşü «Avrupa'daki durumunu bütünü içinde bütün ülkelerin işçilerinin ortak hedeflerine —Emeğin evrensel kurtuluşuna— doğru atılmış bir adım olarak sevinçle karşılanması gereken bir değişiklik»[98] anlamına gelecekti.

Rusya'da bir ihtilâlin olmasını heyecanla bekleyen ve bunun erkenden patlak vermesini uman Rus ihtilâlcilerinin umutlarını paylaşan Marks ve Engels gerçekte bu ihtimalleri abartıyorlardı. Tarih konusunda yanılıyorlardı ama temel meselede haklıydılar: maddî ön şartları çözümlemede ve bunun derinliğini ve genişliğini tahmin edişlerinde.

---

(95) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 341.
(96) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 244.
(97) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 34, S. 318.
(98) **The Labor Standard**, New York, Mart 31, 1878.

RUS İHTİLÂLCİLERİNİN DANIŞMANI VE ARKADAŞI

1870'lerde Rusya, Rus ihtilâlcilerinin otokrasiye karşı kahramanca ve destansı mücadelelerine sahne oldu. Çatışmalar özellikle 1879'dan 1881'e kadar diplerdeki ihtilâlci kaynaşmanın «doruktaki kriz»le aynı zamana denk düştüğü sırada, hükümet çevrelerinin bu dengesiz durumdan bir çıkış yolu arayarak «kırbaç ve havuç» siyasetine başvurdukları sırada çetinleşti. 1870'lerin ilk yarısında ilk ihtilâlci grupların ve çevrelerin ve «halka gitme» hareketinin kurulmasından başlayarak Rus ihtilâlcileri daha sonraları Toprak ve Özgürlük adını alan bütün-Rusya çapında merkezî ve kesin bir gizlilik içinde çalışan bir örgüte vardılar. 1879 Ağustos'unda örgütün iç çelişkileri özellikle taktikler üzerinde iki gruba ayrılmalarına yol açtı: çarlığın üzerine doğrudan bir saldırı başlatan Halkın İradesi ve Genel Toprak Dağıtımı. 1 Mart 1881'de Çar II. Aklesander Halkın İradesi Merkez Komitesi'nin kararıyla öldürüldü. Bundan sonra özellikle zalim baskılarla karşı karşıya kalan ve halktan gereken desteği alamayan ihtilâlci hareket çöktü. İhtilâlciler çara karşı döğüşürlerken güçlerini tüketmişler, örgütsüz ve dağınık köylü kitleleri hiç bir yerde birleşik eylemin gerekli olduğunu kavrayamamışlardı, işçi sınıfı ise Rusya'da henüz yeni şekilleniyordu. Burjuvazinin liberal kesimleri ödleri patlamış olduğundan otokrasiye karşı savaşanlara destek olmayı reddettiler. Gericilik bir kere daha Rusya'da egemen olmaya başladı. Narodnik hareketi ihtilâlci yolundan ayrılmaya başladı ve adım adım bir tür liberal muhalefete dönüştü.

1870'lerin ihtilâlci hareketleri Rusya'nın toplumsal hayatında ve Rus burjuva demokratik döneminin belirli bir evresini oluşturan hareketin basitlerin —aristokrat olmayan aydınlar— egemenliğindeki daha sonraki gelişmesi üzerinde büyük bir etki yaptı. Bu dönemde halkın davası daha alt sınıflardan gelen ilerici aydınlar tarafından savunuldu. 1870'lerin ihtilâlci Narodnikleri feodal kalıntılardan ve despot otokratik rejimden kurtulmaya çalışan köylülerin özlemlerini dile getiriyorlardı. Kendilerinin öncelleri ve öğretmenleri olan Herzen, Çernişevski ve Dobrolyubov'dan halk ihtilâline inancı, çarlıkla mücadelede ihtilâlci metodları benimsemeyi ve sosyalist idealleri miras olarak almışlardı. Marks, Narodniklerin bir anda sosyalist ihtilâle erişmeyi ummalarının hayal olduğunun pekalâ farkındaydı ama Engels'in de koyduğu gibi halkın sadık savunucularından yanlış görüşleri için «hesap sormaya» kesinlikle karşı çıktı. Marks ve Engels onların ham ideolojilerinin Rusya'nın sosyo-politik gelişmesinin içinde bulunduğu düzeyle uygunluk gösterdiğini savundular, onların birinci elden tecrübeler edindikçe ve Batı

Avrupa işçi hareketinin, Narodniklerin pek çoğunun ilgi gösterdiği derslerini öğrendikçe hatalarını düzelteceklerine inanıyorlardı. Narodniklerin ideolojik zaafları Marks ve Engels'in onların objektif brujuva demokratik karakterlerini görmelerini ve çarlığa karşı kahramanca mücadelelerini değerlendirmelerini engellemedi.

Marks ve Engels Batı'daki birçok küçük burjuva sosyalist akımlarını proletaryanın sınıf örgütlenmesi yolunda birer engel olarak görürlerken Rusya'da işçi sınıfı hareketinin ilk bağımsız adımlarını henüz atmakta olduğunu, gündemde burjuva demokratik değişimlerin bulunduğunu, küçük burjuva demokratik hareketin potansiyellerini henüz tüketmemiş olduğunu hesaba kattılar. Batı Avrupa proletaryasının ve sosyalist partilerin müttefikleri olarak gördükleri Narodnikleri desteklemelerinin nedeni budur. Marks ve Engels'in Narodniklerde en çok değer verdikleri şey çarlığa karşı duydukları amansız nefret, kendilerini adamışlıkları, sapmaz ihtilâlcilikleri, enternasyonalist eğilimleri ve Avrupa proletarya ihtilâlinin güçlü bir yedeği olan Rus köylüsünün mücadelesini canlandırma istekleriydi.

Marks, aralarında Lavrov'un 1873'ten 1877'ye kadar yurt dışında yayınladığı Narodnik gazetesi *Vperyod*'da bulunan birçok Narodnik yayınının Toprak ve Hürriyetin ve Halkın İradesinin yeraltı organlarını ve program belgelerini, Narodnik gazetelerin yazılarını ve buna benzer edebiyatı okudu. Eski Rus dostları ve kendisine mektuplar yazanlardan başka —Lavrov, Lopatin ve Danielson— şimdi artık L. H. Hartmann, N. A. Morozov ve Vera Zasuliç de onunla haberleşiyorlardı. Marks kendisine ve Engels'e her zaman büyük saygı göstermiş olan, görüşlerini dikkatle izleyen ve verdikleri öğütleri tutan Lavrov'la yakın dostluk ilişkileri kurdu. Lavrov, Marks'ın evini sık sık ziyaret eder ve onunla sürekli olarak yazışırdı. Bununla birlikte Marks ve Engels, Rus dostlarının dünya görüşlerindeki eksiklikleri ve çatışan yanlarını çok açık olarak görüyorlardı.

Her ikisi de Narodnik hareketine katılmış olan Hartmann ve Morozov, Marks'ın evini 1880 ve 1881 yıllarında ziyaret ettiler. Onlar ve Lavrov aracılığıyla Marks, Halkın İradesi Merkez Komitesiyle dolaysız temas sağladı. Marks, Rusyalı ihtilâlci göçmenlere Almanya'da emin adresler buldu ve çeşitli ülkelerdeki mücadele arkadaşlarını Rus ihtilâlcilerine ellerinden gelen yardımı yapmaya sevketti. Rus ihtilâlcilerinden gelen taleplere içtenlikle karşılık verdi. Özellikle Rus göçmenlerinin Avrupa kamu oyunu Rus ihtilâlci hareketine kazanmak için İngilizce olarak *The Nihilist* adlı bir gazete çıkartma tekliflerini içtenlikle destekledi. Ama bu fikirlerden birşey çıkmadı

Marks, Rus ihtilâlcileriyle olan temaslarına çok büyük bir değer verirdi ve arkadaşlarına Halkın İradesi Merkez Komitesinin 6 Kasım (eski Rus usulüne göre 25 Ekim) 1880 tarihinde yazdığı mektubu gösterirken gurur duyuyordu. Bu mektup Marks'ın bilimsel başarılarına büyük bir saygı gösteriyor ve ondan Hartmann'a Batı kamu oyunu Rusya'da başlamış olan ihtilâlci mücadele hakkında aydınlatması için yardımcı olmasını istiyordu. Narodniklere karşı duyduğu yakınlığın bir ifadesi olarak daha önceden iki imzalı resmini Merkez Yürütme Kurulu üyelerine göndermişti (çok geçmeden ikisi de polisin eline geçti).

Rus ihtilâlcileri, özellikle teorisine ve faaliyetlerine karşı derin bir ilgi duyan ihtilâlci narodnikler arasında Marks'a karşı artan bir saygı vardı. Bunların çoğu — özellikle S. Khalturin, P. Alekseyev, A. Karpenko gibi proleter kökenli olanlar — bilimsel komünizm hakkındaki eserleri heyecanla okuyorlardı. *Kapital* bütün genç Rus ihtilâlcileri arasında elden ele dolaşıyor ve pek çoğu da konuşmalarında onu naklediyor ve broşürlerinde ona atıflar yapıyorlardı, (sözgelimi S. M. Kravinçsi'nin *Akıllı Kadın Naumovna'nın Peri Masalı* ve A. N. Bakh'ın *Tükenmiş Çar*'ı). Halkın İradesi Yürütme Kurulu Marks'a *Kapital*'in «bütün aydın insanların aydınlıklarının ölçüsü olan bir eser»[99] haline geldiğini yazmıştı. Rus ihtilâlcileri Marks ve Engels'in yazdıkları öteki eserleri de çok iyi biliyorlardı. 1881 Mart'ında polis Halkın İradesi'nin önderlerinden biri, tanınmış bir ihtilâlci, bir bilim adamı ve mucit olan N. İ. Kibalçiç'i tutuklarken 1875 yılında çevirmeye başlamış olduğu *Komünist Manifesto*'nun bir nüshasını ele geçirdi.

Bununla birlikte narodniklerin kendi idealist görüşleri onları Marksist öğretiyi kavramaktan alakoyuyordu, onlara göre sözgelimi Rusya'nın toplumsal gelişmesi kendi özgün yolunu izleyecekti, kapitalizm gerileme ve çöküş anlamına geliyordu — ki bu Çernişevski'den geriye atılmış bir adımdı — ve onların idealist görüşlerine göre köylülük bir bütün olarak en ihtilâlci sınıftı. Köy komününü de idealize ediyorlardı. Küçük burjuva ütopyacı sosyalistleri olan narodnikler Marksist ekonomi politiğin yalnızca kapitalist Batı için geçerli olduğuna ve Rusya için geçerli olmadığına inanıyorlardı. Narodnik yazar V. P. Vorontsov'un yazdığı, Marks'ın 1882'de okuduğu *Rusya'da Kapitalizmin Geleceği* başlıklı kitapta ifade edilen görüşler bunlardı. Narodnikler, Marks'ın teorisine çok yüzeyde bir bakışla bakıyorlar ve onu Proudhon, Bakunin, Lassalle, Dühring ve «eleştirisel düşünceli birey» in tarihte oynadığı ta-

(99) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

yin edici rol vb. şeyler üzerinde ısrar eden Lavrov'un subjektivist, idealist görüşleriyle kaynaştırmaya çalışıyorlardı.

Marks ve Engels, Rus ihtilâlcilerine doğru dünya görüşünü bulmak için, yaptıkları sancılı arayışta yardımcı olmak için her yola başvurdular. Bakunin ve Neçayev'e karşı giriştikleri saldırı, Bakunin'in fikirlerinin narodnikleri uzun zaman etkilemeye devam etmesine rağmen, bu fikirlerin yenilmesini çabuklaştırdı. Narodniklerin ideolojik yanlışlıklarının sergilenmesinde Engels'in, Marks'ın desteğiyle 1874-1875 yıllarında önde gelen narodnik ideologlar Lavrov ve Tkhaçov'a karşı yazdığı «Göçmen Edebiyatı» başlıklı makalelerinin büyük önemi vardı. Engels onların dünya görüşlerinin çeşitli fikirlerin rasgele birbirine karıştırılmasından ibaret olduğunu gösterdi ve Lavrov'un Marksizm ile anarşizmi uzlaştırma çabalarının başarısızlığa uğrayacağı üzerinde önemle durdu. Tkhaçov'un Rus devletinin sınıflar üstü olduğu, Rusya'daki ihtilâlin gerçekleştirilmesinin kolay olduğu ve komplocu taktiklerin doğru olduğu hakkındaki fikirlerinin sakatlığını gösterdi. Bu sakat idealist görüşler genel olarak hukukî ve siyasî kurumlar arasındaki bağ hakkında çok belirsiz fikirleri olan narodniklerin dünya görüşlerinin başlıca özellikleriydi.

Daha sonra ortaya çıkan birçok fırsatta Marks, narodniklerin dikkatlerini hatalı görüşleri üzerine çekti ama onların çarlığa karşı verdikleri mücdele geliştikçe bu eleştirinin en dostane ve en ince bir şekilde yapılması gerektiğine inandı. Narodniklerin ideolojilerini açıkça kınamak için bu zamanın seçilmesi çok kötü bir şey olurdu, çünkü onlar çok güç şartlar altında savaşıyorlardı. O sıra onların pratik ihtilâlci eylemleri hareketin teorik yanından çok daha önemliydi. Fakat Marks, Rusya'nın ihtilâlci aydınlarının kafalarını karıştıran ciddî meseleler üzerine kendi görüşlerini açıklamak ve kendi görüşleri ile narodniklerinkiler arasındaki farkı göstermek için hiç bir fırsatı kaçırmadı. Kendi öğretisini çarpıtmak için yapılan her teşebbüse de karşılık verdi.

Böylesine eleştirisel bir karşılık verme gereği 1877 sonlarında ortaya çıktı. Rus basınında burjuva yazarlar *Kapital*'e ve Marksizme dair fikirler ileri sürmeye başladıkları zaman etkili bir Narodnik sosyolog ve Liberal Narodnizmin gelecekteki ideologlarından biri olan N. K. Mikhailovski *Otechestvennie Zepiski* adındaki demokrat gazetede «Karl Marks Bay Y. Zhukovski Tarafından Yargılanıyor» başlıklı bir makale yayınladı. Bunu bayağı bir ekonomi politikçi olan Zhukovski'nin *Vestnik Yevropy* gazetesinde Marks'a yaptığı iğrenç saldırılara bir karşılık olarak yazmıştı. Mikhailovski «kızıl» Marks'ın liberal eelştirmenleri karşısında Narodnik bakış açısından savunuyordu. *Kapital*'in, yazarının «en-

der bulunan mantık gücünü ve geniş bilgisini» yansıttığını kabul ediyordu ama Marks'ın teorisinin «kendi içinde derli toplu ve tutarlı ve bu yüzden çekici» olması yüzünden «ona kapıyı tamamen açmanın» da doğru olmayacağını ekleyerek uyarıda bulunuyordu.[100] Mikhailovsky hiç bir kanıt göstermeksizin Rusya'da kapitalizmin var olduğunu inkâr ediyor ve bu yüzden *Kapital*'de varılan sonuçların kendi ülkesi için geçersiz olduğunu ısrarla ileri sürüyordu. Bütün Narodnikler gibi o da sosyalizme istisnaî yoldan —köy komünü aracılığıyla— geçilebileceğini umuyordu.

Marks, Mikhailovski'nin makalesini okur okumaz *Oteshestvenniye Zapiski*'nin editörlerine Fransızca bir mektup kaleme alarak *Kapital*'deki fikirlerinin bayağılaştırılmasını ve diyalektik materyalizmi gerçek gidişi inceleme metodu olmaktan çıkararak bütün milletlerin tarihini tek bir evrensel şemanın içine tıkamak metoduna dönüştürme girişimlerini protesto etti. Marksist metod toplumsal gelişmeye hükmeden genel kuralları açıklar ama Mikhailovski'nin görüşünün aksine toplumsal gelişmenin her yerde aynı düzeni izlemesi gerektiği varsayımından hareket etmez, şu ya da bu ülkenin kendine özgü tarihî şartlarını göz ardı etmez. Bu yüzden Marks, kapitalizmin Batı'da ortaya çıkışı hakkında Sermayenin İlkel Birikimi üzerine olan bölümde yazdığı yazının «içinde bulunduğu şartlar ne olursa olsun her halkın izlemek zorunda olduğu yolun felsefî, tarihî teorisi»[101]ne dönüştürülmesini sert bir şekilde protesto etti.

Marks, Narodniklerin eğer Rusya'nın kapitalist aşamayı atlayıp atlamayacağı sorusunun karşılığını bulmak istiyorlarsa kendi ülkelerinde sürmekte olan ekonomik ve toplumsal süreçlerin kesinlikle gerçekçi bir görünümünü ortaya koymaları gerektiğini söyledi. Kendisi Rusya'nın «kapitalist bir ülke» olmaya eğilim gösterdiğini hesaba katıyor ve Narodniklere de böyle yapmalarını öğütlüyordu. Şunları da ekledi: «Eğer Rusya 1861'den beri takip etmekte olduğu yolu takibe devam edecek olursa tarihin bir halka sunmuş olduğu en mükemmel fırsatı yitirecek ve kapitalist rejimin bütün kötülükleriyle karşı karşıya kalacaktır.»[102] Bundan dolayı Marks Rusya'nın kapitalist yoldan sosyo-ekonomik gelişmesini bir gerçek olarak görüyordu.

Narodnik sosyologların, kapitalizmin acımasız bir kötülük olduğu yolundaki bayağı görüşlerine de kesinlikle karşı çıkarak dünya tarihi

(100) **Otesçestvenniye Zapiski,** 1877 No. 10, SS. 322, 325.
(101) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 313.
(102) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar,** S. 313.

çerçevesi içinde sosyalizmin maddî ön şartlarını yaratanın kapitalist geniş ölçekli üretim olduğunu önemle belirtiyordu.

Bu mektup ölümünden sonra Marks'ın kâğıtlarını karıştıran Engels tarafından bulundu. Bunun bir kopyasını Vera Zasuliç'e ötekini de kendisi ile birlikte Rusya'ya götüren ve yayınlanmasından evvel el yazması şeklinde dağıtan Lopatin'e verdi (dışarıda 1886'da Rusya'da 1888'de yayınlandı) Vera Zasuliç'e yazdığı bir mektupta Engels, Marks'ın bu mektubu gönderemediğini çünkü «yalnızca adının bile cevabını yayınlayacak gazetenin varlığını tehlikeye atmaya yeteceğini»[103] söylüyordu. Marks'ın mektubunun Rusya'daki ilerici kişiler üzerinde yarattığı etki Gleb Opsenski'nin «Acı Azar» başlıklı makalesinden görülebilir: «*Kapital*'in satırlarıyla aynı üslup içersinde, yani kusursuz bir kesinlik ve doğrulukla yazılmış birkaç satır içerisinde Marks, 1861'den başlayarak ekonomik hayatımızın bütün gidişatına ışık tuttu.»[104]

Marks'ın Vera Zasuliç'e 1881 başlarında verdiği, yukarıda sözü edilen karşılıkta gene onun Narodniklerle köylü meselesi, yani köy komünü ve Rusya'nın toplumsal gelişmenin yolları üzerine olan farklılıklarına tanıklık etmektedir.

Vera Zasuliç, Marks'a V. P. Vorontsov'un *Otechestvenniye Zapiski*'de çıkan ve Rusya'da kapitalizm için elverişli şartların bulunmadığını ileri süren makalesi üzerindeki polemiklere ilişkin olarak yazmıştı. Bu makale Cenevre'de mesele üzerinde aralarında ayrılık çıkan Vera Zasuliç, Kravçinski, Stefanoviç, Deutsch ve öteki Polonyalı arkadaşları Diksztajn ve Warynski arasında tartışılmıştı. Deutsch sonraları «Vera'dan Marks'a bu soruya bir karşılık bulması için yazmasını istemiştik»[105] diye anlatıyordu. Vera da söyleneni yaptı, 16 Şubat 1881'de Marks'a bir mektup yazdı. Halkın İradesi Yürütme Kurulu adına Morozov tarafından 1880 Aralığında Marks'tan Rus komünü hakkında yazması istenmişti, Marks da buna karşılık olarak Vera Zasuliç'e 8 Mart 1881'de bir mektup yazdı. Vera bu mektubu birçok arkadaşı arasında dolaştırdı. Deutsch'a da gösterdi. Deutsch da bunun bir kopyasını çıkararak Plekhanov'a yolladı. *Otechestvenniye Zapiski* editörlerine yazdığı mektupta olduğu gibi mu mektubunda da Marks gene kapitalist üretim biçiminin kökeni üzerine olan teorisinin bir evrensel şemaya dönüştürülmesini protesto ediyordu. Komüne gelince, Marks bunun

(103) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 370.
(104) Gleb Uspensky, **Toplu Eserler**, Moskova, 1957, Rusça Baskı, C. 9, S. 166.
(105) **Emeğin Kurtuluşu Grubu**, Kolleksiyon No. 1, Moskova (1924), Busça Baskı, S. 133.

«Rusya'daki toplumsal yeniden doğuşun başlıca iticisi» olabileceğini söylüyor ama böyle bir fonksiyon icra etmesi için «ilkin mutlaka, ona dört bir yandan saldıran yıkıcı unsurlar ortadan kaldırılmalı ve bundan sonra da kendiliğinden gelişmesi için normal şartlar sağlanmalıdır.»[106] diyordu.

Köylü komününden sosyalist değişme için hangi şartlar içinde yararlanılabileceğini özellikle belirten Marks, bunun Narodnikler tarafından idealize edilmesi karşısında kararlı bir tavır takındı. Rusya'nın toplumsal yenilenmesinin kaynağı olacak olan şey komün değildi, aksine Rusya'daki ihtilâl ve bunun gelişmiş kapitalist ülkelerdeki muzaffer işçi sınıfı ihtilâlleri tarafından desteklenmesi, bu kadim kurumun yeniden parlamasının ve sosyalist çizgideki dönüşümünün imkânlarını yaratacaktı. Marks, komünü bir malî baskı aracına dönüştürme eğilimi gösteren şartları ve komünü dağılmaya iten süreçleri gözönüne alarak aktüel komüne gerçekçi bir yaklaşım yapılmasını istiyordu. Karşılık olarak yazdığı taslaklardan birinde «zalim sömürüyle» suyu çekilmiş olan komünün «tüccarların, toprak sahiplerinin ve tefecilerin sömürüsü için kolay bir hedef olduğunu» söylüyordu. «Dışarıdan yapılan bu baskı komünün kendi içindeki çıkar çatışmalarını azdırmış ve komünün dağılmasını çabuklaştırmıştır.»[107]

Marks, Rusya'da komünün var olmasının Rus köylüsünün özel bir tarihî ödevi bulunduğunun kanıtı olduğu görüşünü reddetti ve komünü bütün milletlerin tarihî gelişmelerinin belirli bir aşamasında sahip bulundukları bir toplumsal kurum olarak kabul etti. Bu konuda doğru tarihî yaklaşımı uyguladı.

Narodnik dünya görüşünü derinlemesine eleştirmesi Rus ihtilâlci hareketinin en ileri unsurlarının bilimsel komünist görüşü kabul etmelerine yardım etti.

Rus ihtilâlcilerinin ideolojik gelişmelerindeki ilerleyişe, özellikle anarşist öğretileri ve siyasete karşı kayıtsızlıklarını yavaş yavaş terketmelerine ve Halkın İradesi'nin siyasî özgürlükler için kavgaya katılmasına mutlulukla işaret ediyordu. En önem verdiği şey Narodniklerin ilkin Toprak ve Özgürlük ve daha sonra da Halkın İradesi içinde bilinçli ve sıkı bir disiplin üzerine kurulu bir merkezî yeraltı örgütü kurmuş olmalarıydı.

Marks ve Engels, Halkın İradesi'nin kuruluşunu Engels'in dediği

(106) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 340.
(107) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 159.

gibi, Rusya'da «eşsiz bir enerji ve kendini feda etme yeteneği»[108] ile dolu bir partinin ortaya çıkması olarak görüyorlardı. Aynı yıl Marks, Morozov'a Rus ihtilâlcilerinin çarlığa karşı verdikleri savaşın «harikulâde bir şey»[109] olduğunu söylüyordu. Marks'ın eline 1880 yılı sonunda geçen «İşçilerin, Halkın İradesi Üyelerinin Programı» nın sayfa kenarına düştüğü notlar, Halkın İradesi'ni öteki Narodnik akımlara yaklaştıran hayalleri benimsemediğini ama onların Rus İmparatorluğu sınırları içinde milliyetlerini kendi kaderlerini tayin etmeleri, demokratik bir ihtilâl, siyasî ve sivil özgürlüklerin kazanılması gibi ihtilâlci-demokratik taleplerini içtenlikle desteklediğini göstermektedir. Marks ve Engels, Halkın İradesi'nin 1 Mart 1881'den sonra yeni çardan istedikleri siyasî değişme isteklerini olumlu karşıladılar.[110] 1883 sonbaharında Lopatin'le yaptığı bir sohbette Engels, Marks'ın bu belgeyi özellile de onun sakin ve temkinli tonunu onaylamasını benimsediğini söyledi.

Halkın İradesi'nin üyeleri otokrasiye karşı esas olarak terörist metotlarla savaşıyorlardı. Bunlar büyük ölçüde çarlık otokrasisinin ihtilâlcilere ve onlara sempati duyanlara karşı giriştikleri keyfî davranışlara ve vahşî tutuklamalara karşı bir tepki niteliğindeydi. Bireysel terör eylemlerinin bir siyasî mücadele aracı olarak kullanılmasına karşı ilke olarak olumsuz bir tavır takınan Marks ve Engels bunların kullanılmasının mümkün olduğunu ancak bu durumların istisnaî olduğuna inanıyorlardı. Rus ihtilâlcilerinin terör eylemlerinin otokrasiye karşı halkın memnuniyetsizliğinde güçlü bir kabarma yaratacağını umuyorlardı. Aynı zamanda Marks, Rus ihtilâlcilerinin kendilerinin de terörizmi geçici olarak başvurmak zorunda bırakıldıkları bir şey olarak gördüklerinden emindi. 11 Nisan 1881'de Jenny Longuet'ye Halkın İradesi Yürütme Komitesi'nin taktiklerinin, «zulümkârların öldürülmeleri hakkında 'bir teori' ve 'her derde deva bir ilâç' olarak vaaz veren Most ve öteki süt kuzularının çocukça hallerinden» farklı bir çağrı olduğunu yazıyordu. Rus ihtilâlcileri «tam aksine Avrupa'yı kendi *modus operandi*lerinin [hareket biçimleri-ç.] Rusya'ya özgü, tarihî olarak kaçınılması imkânsız olan ve Khios'daki zelzelenin — kendisini öven ya da yeren— ahlâkî öğütlere ne kadar ihtiyacı varsa, ahlâkî öğütlere o kadar ihtiyacı olan bir hareket biçimi olduğunu göstermeye çalışıyorlar.»[111]

Halkın İradesi üyelerinin küçük bir grubunun güçlü çarlık reji-

(108) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 34, S. 449.
(109) **Marks ve Engels'ten Anılar,** S. 303.
(110) 1 Mart 1881'de Çar II. Aleksander katledilmişti.
(111) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 35, S. 179.

mine karşı mücadelesi Marks ve Engels'te «onlara karşı sonsuz bir yakınlık» uyandırdı.[112] Marks, P. F. Alivsov'un broşürü *Kurtarıcı II. Aleksandr* ve M. P. Dragomanov'un *Rusya'da Zalimlerin Öldürülmesi*'ni bu dönemde okudu ve çarın öldürülmesinde yer alanlar ve örgütleyenlerin mahkemelerini derin bir heyecanla izledi. Gerçek birer kahraman ve ihtilâlci olarak gördüğü Zhelyabov, Sophea Perovskaya ve Kibelçhich'in mahkemedeki davranışları karşısında derin bir hayranlık duyduğunu ifade etti. «Bunlar tepeden tırnağa kadar sağlam insanlar, melodramatik pozlar takınmıyorlar, yapmacıksız bir işlerinin adamı olan kimseler.»[113]

Marks düşünceleri ve taktikleri, anarşist teoriyi ve artık modası geçmiş olan Bakuninist, siyasetten uzak durma dogmasını açığa vuran Genel Toprak Dağıtımı adındaki öteki Narodnik örgütü karşısında hayli eleştirici bir tavır aldı. Marks bunların «usandırıcı doktrinerlik» leri hakkında yazılar yazdı, bunların başlıca hatalarının «siyasî ihtilâlci eylem»i reddetmeleri olduğuna inanıyordu. Demokratik ihtilâlin sosyalist değişim için gerekli olduğunu kavramış olan Halkın İradesi'nin aksine Genel Toprak Dağıtımı'nın üyeleri «Rusya'nın anarşist-komünist-ateist bin yıla doğru derhal atılım yapması gerektiği»[114]ne inanıyorlardı.

Marks aynı zamanda, Rus ihtilâlcilerinin iç anlaşmazlıklarını yenmelerine ve ortak düşmanları olan çara karşı birleşmelerine yardımcı olmaya uğraştı. 1880 yılında yurt dışında Rusça Sosyo-İhtilâlci Kitaplık dizisi yayınlama teklifi Morozov tarafından kendisine iletildiği zaman Halkın İradesi ve Genel Toprak Dağıtımı tarafından ortaklaşa girişilen bu atılım için kendi eserlerini yayıncıların emrine vermeyi teklif etmesinin ve yayınlayacakları kitap hangisi olursa olsun bir önsöz yazmaya hazır olduğuna söz vermesinin nedeni budur.

1882 yılında *Komünist Parti Manifestosu*'nun yeni Rusça çevirisi bu dizi içinde çıktı. Lavrov aracılığıyla Marks ve Engels, Genel Toprak Dağıtımı'nın önderlerinden biri olan çevirmen Georgi Plekhanov'a aynı yılın Ocağında yazmış oldukları Rusçr baskının önsözünü gönderdiler. Bu önsözde, Rus ihtilâlinin kapının eşiğine gelmiş olduğunu ve bunun büyük bir tarihî önemi olacağına dair görüşlerini yeniden formüle ediyorlardı. Rusya'nın kapitalist olmayan gelişmesinin yolunu tanımlıyorlar ve Rus ihtilâlcilerinin kahramanca davranışlarını hiç akıl-

(112) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 2, S. 27.
(113) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 179.
(114) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 333.

larından çıkarmaksızın şunları yazıyorlardı: «Rusya, Avrupa'daki ihtilâlci eylemin öncü müfrezesini oluşturuyordu.»[115]

Bir başka önemli olay da *Manifesto*'nun ve öteki bilimsel komünist eserlerin etkisi altında *Manifesto*'nun Rusça olarak basılmasını öneren Plekhanov'un Rus ihtilâlci hareketinin doğru yolu bulmasına yardım edecek olan çoban yıldızının Marksizmden başka bir şey olmadığını farketmiş olmasıydı. 1883 yılında Plekhanov ve takipçileri Emeğin Kurtuluşu adıyla tanınan ve Rus Sosyal Demokratik İşçi Partisi'nin kuruluş yolunu açan ilk Rus Marksist grubunu kurdular. Rusya'daki kurtuluş mücadelesinin önüne yeni bir gelecek açan bu olayla ilgili olarak Engels, Vera Zasuliç'e şunu yazdı: «Rus gençliği arasında Marks'ın büyük ekonomi ve tarih öğretilerini içtenlikle ve anlamını çarpıtmaksızın benimseyen bir grubun bulunduğunu ve bunların daha öncekilerin bütün bütün o anarşist ve Slavofil gelenekleriyle bağlarını koparmış olmalarını işitmekten gurur duyuyorum. Eğer Marks da bir müddet daha yaşamış olsaydı eminim ki o da bundan gurur duyardı.[116]

ONULMAZ KAYIPLAR. BOZULAN SAĞLIK

1880 yazında bir karaciğer hastalığından rahatsız olan Jenny Marks'ın sağlığı aniden bozuldu ve karaciğer kanserine tutulmuş olduğu hakkında korkunç haberler gelmeye başladı. 6 Haziran 1881'de Marks, en büyük kızı Jenny'ye şunu yazdı: «Biliyorsun ki, tutulduğu hastalığın hiç bir tedavisi yok ve gerçekten de gün geçtikçe [Jenny - ç.] güçten düşüyor.»[117]

1881 Haziran'ı sonunda Marks, karısını bir ay birlikte kaldıkları Eastbourne'e deniz kıyısına götürdü. Büyük endişelerine rağmen Jenny'nin torunlarını görmek için gösterdiği büyük isteğe boyun eğerek Hélène Demuth'la birlikte Fransa'ya geçtiler.

26 Temmuz'da Longuet ailesinin oturduğu Paris yakınındaki Arguentil'e vardılar. Ağustos ayı ortalarında Eleanor'un ciddî bir şekilde hasta olduğu haberleri geldi. Marks, karısını Hélène'in gözetimine bırakarak Londra'ya gitti. Burada en küçük kızını derin bir sinirsel ve fizikî çöküntü içinde buldu. Hemen aldığı tedbirler Eleanor üzerinde etkisini gösterdi ve kızı çok geçmeden iyileşti. Jenny ve Hélène de çok geçmeden döndüler.

(115) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 1, S. 100.
(116) Marks, Engels, **Ausgewählte Briefe**, Berlin, 1953, S. 455 - 456.
(117) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

1881 sonbaharından sonra Jenny her geçen gün yatağından daha az daşıra çıkabilir oldu ve nihayet bütünüyle yatağa düştü. Marks da o andan sonra ciddî olarak hastalandı. Ekim ayında bronşit ve zatürreeyle karışık zatülcenbe tutularak yatağa düştü. Durumu o kadar kötüydü ki, doktorlar hayatından endişe ediyorlardı. Fizikî sıkıntıları karısının da yandaki odada ölüm döşeğinde olduğunu bilmesinden ötürü aha çok artıyordu. Kriz, Ekim sonunda geçti ve Marks, Jenny'nin yatağının kıyısında biraz vakit geçirebilir oldu. Eleanor şunları anlatıyordu: «Kendisini annemin yatağının yanına gidebilecek kadar güçlü hissettiği sabahı hiç bir zaman unutmayacağım. Bir arada oldukları zaman yeniden gençleşiyorlardı, sanki birisi yaşlı çökmüş bir adam, öteki de ölmekte olan birbirlerinden sonsuzluğa kadar ayrılacak olan yaşlı kadın değil, genç bir kadınla ona âşık olan bir delikanlı gibiydiler.»[118]

Jenny Marks 2 Aralık 1881'de öldü.

Bu Marks için öldürücü bir darbe oldu. 5 Aralık'ta Jenny'nin cenazesi kaldırılacağı zaman öylesine güçsüz, öylesine bitkindi ki doktor onun evde kalması için ısrar etti. Partili dostlarından, tanıdıklarından ve akrabalarından güçlendirici mektuplar alıyordu. Bu başsağlığı dileklerinin «çoğunlukla baştan savma sözlerin söylendiği böylesine durumlarda nadiren olduğu kadar içtenlikle, böylesine derin bir yakınlıkla» dolu olmasından çok etkilenmişti. Kızlarından birine yazdığı bir mektupta anneleriyle ilgili olan her şeyin «tabiî, doğru, gösterişsiz ve yapmacıksız»[119] olduğunu yazmıştı.

Her güç zamanında olduğu gibi Engels gene yanıbaşındaydı. Yalnızca cenaze işleriyle uğraşmakla kalmadı, Jenny'nin işçi sınıfı hareketi içindeki rolünü anlatmanın da kendisine düşen bir görev olduğunu bilerek bu işi de üstlendi. *Sozialdemokrat* Engels'in Jenny için yazdığı ve «ihtilâlci proleter sosyalizmin bu eski muhafızının» anısına ithaf ettiği kısa biyografisini taşıyordu. *Egalité* gazetesi de mezarının başında yaptığı konuşmanın metnini yayınlamıştı: «Her zaman ve her zaman onun sert ama ihtiyatlı öğütlerini hasretle anacağız; sert ama kibirli olmayan, ihtiyatlı ama pısırık olmayan öğütlerini.»[120]

Marks ve Eleanor 1882'nin ilk üç haftasını Wight adasında Ventnor da geçirdiler, buradaki deniz havasının Marks'ın kronik bronşitinden ve uykusuzluğunu daha da dayanılmaz bir hale getiren öksürük nöbet-

(118) **Marks ve Engels'ten Anılar**, S. 127.
(119) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 250.
(120) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 19, S. 294.

lerinden kurtulmasına yardımcı olacağını umuyorlardı. Gerçekten de biraz daha iyileşti ve gene çalışmaya başlamaya istekliydi.

Londra'ya döndükten sonra bilimsel araştırmalarına yeniden başladı ama doktorları ona Londra'nın durmaksızın değişen bahar havasından kaçması için güneye gitmesini öğütlediler. Cezayir'e gitmesinin doğru olacağı görüşündeydiler.

Şubat'ın ilk yarısında Marks, Longuet ailesiyle birlikte bir hafta geçirdiği Angenteuil'e gitti. Marsilya'da iki gün kaldıktan sonra ayın yirmisinde vardığı Cezayir'e gitmek üzere yelkenliyle yola çıktı. Yolda soğuk aldı ve bulmayı umduğu güneş ve sıcaklık yerine kuvvetli rüzgâr ve soğukla karşılaşıp şaşırdı. En büyük kızına şunu yazdı: «On yıldan beri Cezayir kış mevsimini böylesine şaşırmış değil.»[121] Tabiî bütün bunlar hastalığını kötüleştirdi ve yeniden zatülcenbe yakalanıp yatağa düştü.

Bununla birlikte ne sağlık durumu ne de havanın kötülüğü ve soluk güneş onu kendisine *Binbir Gece Masalları*'nı hatırlatan ülkenin güzelliklerinden yararlanmaktan alakoyamadı. Victoria pansiyonundaki pencerenin önünde otururak denize inen yamaçları ve parlak yeşillikler içindeki villaları seyrederek saatler geçirdi. Uzaklarda dorukları karlı sıradağlar uzanıyordu.Engels'e şunu yazdı: «Bu manzaradan daha çok mutluluk veren bir şey olamaz... Avrupa ve Afrika'nın harikulâde bir *mélange*'ı [karışım - ç.]»[122] Kendisini yeterince güçlü hissettiği zaman yürüyüşlere çıkıyor ve ünlü botanik bahçelerini geziyor ve hayran olduğu «harikulâde güzelliklerle dolu büyük upuzun yollardaki» palmiye ağaçlarını, yassı ağaçları ve manolyaları seyrediyordu.

Cezayir'in tabiî güzellikleri Marksı bu Fransız sömürgesindeki derin toplumsal ve millî çelişkileri görmekten alakoyamadı. Eski Fourier'cilerden ve Cezayir'de yaşayan eski bir siyasî sürgün olan yargıç Fermé ile yaptığı konuşmalar ve kendi gözlemleri orada yaşayan halkın haklarından yoksunluğunun ve sömürge rejiminin baskıcı tabiatının açık bir manzarasını zihninde resmetmesine yetti.

Nisan ayı ortalarında zatülcenbi tamamen iyileşmişti ama bronşiti hâlâ sıkıntı veriyordu ve güney rüzgârı çöl tozlarını toplayıp estiği zaman çok ızdırap çekiyordu. Doktorların tavsiyesi üzerine Marks, sıcaklar başlamadan Cezayir'den ayrıldı ve Fransız Riviera'sına gitti. Mayıs başlarında Monte-Carlo'daydı. Ama orada da kötü şansı peşini bırakmadı: yerel doktorlardan birisi yeni bir zatülcenp başlangıcı teşhis

(121) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 289.
(122) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 45.

etti. Hemen hemen bir ay boyunca Marks, kukla Monaco prensliğinde, sürüler halinde kumar masalarının başına yığılan «şu soylu aylakların ve maceraperestlerin ininde»[123] tedavi görmek zorunda kaldı.

3 Haziran'da Marks, bir ciğer mütehassısının kendisine bir dağ sayfiyesinde tedavisini sürdürmesini tavsiye etmesinden sonra Monte-Carlo'yu terketti. Bununla birlikte Jenny ve torunlarıyla birlikte Argenteuil'de biraz vakit geçirmeye karar verdi. Kendisini aile çevresinde daha rahat hissediyordu, bu fırsattan yararlanarak 8 Haziran'dan 22 Haziran'a kadar orada bir süre kaldı, komşu Einghen'de kükürt banyoları aldı ve kaplıcalara gitti. Daha sonra Laura'yla birlikte İsviçre'de Cenevre Gölü kıyısında Vevey'e giderek 25 Eylül'e kadar bir ay geçirdi. İsviçre'den ayrılmazdan önce Cenevre'ye eski dostu Becker'i görmeye gitti. İki adam da birbirlerini bir kere daha görmekten çok mutlu olmuşlardı.

Marks, Argenteuil'e 28 Eylül'de döndü. Doktorlar İsviçre'deki dinlenmesinin sonuçlarını tatminkâr bulduklarını belirttiler ve İngiltere'ye dönmesine izin verdiler ancak Londra'da iki ya da üç haftadan fazla sürekli olarak kalmamasında ısrar ediyorlardı. Marks, hemen hemen bütün Ekim ayını Maitland Park Road'daki evinde geçirdi ve yeniden bilimsel araştırmalarına başladı. İlkel tarihini, Rusya'daki tarımsal ilişkileri ve başka meseleleri inceledi. Bundan sonra yeniden bilimsel araştırmalarını sürdürdüğü Wight Adasına döndü.

1883 Ocak ayı başlarında en büyük kızı Jenny'nin çok ciddî bir hastalığa yakalanmış olduğunu duydu. Bu haber sinirlerini çok bozdu ve öksürük nöbetleri tehlikeli spazmlara dönüştü. 12 Ocak'ta Eleanor, Marks'a korkunç haberi ulaştırdı: Jenny önceki gün ölmüştü. 38 yaşındayken beş çocuk annesi olarak ölen kızını kaybetmek Marks'ı perişan etti. Londra'ya üzüntüden bitkin ve fizikî olarak çökmüş bir durumda döndü.

14 MART 1883

Hastalığının azması trajik sonun yakın olacağına hiç bir şüphe bırakmıyordu. Bronşitleri daha da kötüledi ve boğazı yanmaya başladı. Bu yüzden uzun bir zaman sütten başka bir yiyecek alamadı. Şubat ayında doktorlar bir akciğer iltihabı teşhisi koydular. Marks göz göre göre eriyordu ve Eleanor, Engels ve Hélène hayatını kurtarmak için umutsuzca boğuşuyorlardı. Kahramanca çabaları bir sonuç verir gibi

(123) Marks, Engels, **Werke**, Bd. 35, S. 68.

oldu ve durumu Mart ayında hafifçe düzeldi. Mart'ın 9'unda Marks'ın doktoru ve aile dostu Donkin iki ay daha böyle gidecek olursa iyileşme şansının doğacağını söyleyerek herkesi cesaretlendirdi.

Ama ne yazık ki bu olmayacaktı. 14 Mart'ta saat 14.30'da her gün arkadaşını görmeye gelen Engels, herkesi gözyaşları içinde buldu. O sabah Marks bir kanama geçirmiş ve çok halsiz düşmüştü. Hélène odasına çıktığı zaman onu yarı uyur bir durumda koltuğunda otururken buldu. Hemen aşağı koşarak Engels'e yukarı gelmesini söyledi. Ertesi gün Engels, Sorge'e şunu yazıyordu: «Odasına girdiğimiz zaman orada uzanmış uyuyordu ama bir daha hiç uyanmamak üzere. Nabzı ve soluk alışverişi durmuştu. İki dakika içinde sükûnetle ve hiç acı çekmeksizin göçmüştü.

«... Tıbbî maharetle, belki birkaç yıl daha bitkisel bir hayat yaşaması sağlanabilirdi, çaresiz bir varlık olarak, — doktorların sanatlarının bir zaferi olarak — bir anda değil de milim milim ölerek. Marks'ımız buna hiç bir zaman razı olamazdı. Bitiremediği bütün eserlerinin karşısında onları bitirmek isteğiyle kıvranarak, ama bunu yapamayarak yaşamak onun için kendisini aramızdan alıp götüren sessiz ölümden binlerce defa daha acı olurdu.»[124]

Büyük düşünür ve ihtilâlcinin ölümü hızla bütün Avrupa'da bir uçtan bir uca yayıldı ve yalnızca proleter basının değil, bütün Avrupa ve Amerika'nın burjuva basını da bunu haber verdi. Dostları gibi düşmanları da onun entellektüel gücüne büyük bir değer verdiler. Liberal Rus gazetesi *Yuridichesky Vestnik*, Marks'ın «önde gelen bir kişi... ender bulunur kıratta bir bilim adamı» olduğunu söylüyordu. Burjuva Avusturya gazetesi *Neues Wiener Tagblatt* 17 Mart'ta «Karl Marks *çağdaşlarının en önde gelenleri ve en önemlileri arasına konulmalıdır.*» diye yazmıştı.

Ama öldüğü zaman bile burjuva basını onun oynamış olduğu rolün objektif bir değerlendirmesini yapmadı ve kişisel nitelikleri hakkındaki lafların barajı arkasında her yolu kullanarak onun etkilerini asgariye indirmeye, öğretisini ve eylemini çarpıtmaya ve unutmaksızın hayat hikâyesini yanıltıcı bir şekle sokmak için çabaladı. Marks'tan her zaman nefret etmiş olan kapitalist sistem savunucuları onun ölümünden sonra iftiralarını daha da yoğunlaştırdılar ve takipçilerinin üzerine sıçratmaya başladılar.

Marks'ın ölümü işçi çevrelerinde ve sosyalist çevrelerde tamamen

(124) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, SS. 360, 361.

farklı bir tepki yarattı. Dünyanın dört bir yanındaki işçi sınıfı önderlerinden ve sosyalist sıra neferlerinden Londra'ya işçi sınıfının ve ezilen halkın öğretmenine karşı sevgilerini ve çalışan insansoyunun onun ölümünden çektiği üzüntüyü dile getiren mektuplar geldi. Bu duygular çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfı basınında onun ölümüne ilişkin olarak çıkan yazılarda ve anma toplantılarında ve gösterilerinde dile getirildi. Bunların hepsi de Marks'ın yüce fikirlerinin ölümsüzlüğüne ve hayatını adadığı davanın kaçınılmaz zaferine olan güvenlerini ifade ediyordu.

Engels'e mesaj gönderenler arasında proleter mücadelesinin eski muharrirleri de vardı: Amerika'da yaşayan eski Chartist Harney, Becker, Sorge ve Lessner. Lessner, Eleanor Marks'a şunları yazmıştı: «Onun adı ve öğrettikleri insanlar yeryüzünde var oldukça sonsuzluğa kadar yaşayacak. Onun dehası bir güneş gibi bütün halkların üzerine ışık saçacak ve yeryüzünde hiç bir şey bunu engelleyemeyecek.»[125]

Almanya'dan Auguste ve Julie Bebel'den, Erfurt Sosyal Demokrat Örgütünden ve Hannover Sosyal Demokratlarından mektuplar geldi. Parti yönetimi Liebckneth'i Londra'ya cenaze törenine katılmaya yolladı. Merkez Federasyonu bir anma toplantısı düzenleyen Fransa İşçi Partisi'nin Paris Birliği bir telgraf gönderdi. İspanyol Sosyalist Partisi adına Jose Mesa'dan, Belçika sosyalistleri adına De Paepe'den ve Hollanda sosyalistleri adına Nieuwienhus'tan da telgraflar geldi. Zürihc'ten kurtuluş mücadelesinin kurbanlarına yardım için bir Marks Fonu kurulmasını teklif eden Sosyalist Slavonik İttifakı Slavia'nın üyelerinin bir anma toplantısında aldıkları karar geldi.

Londra'da Demokratik Federasyon tarafından «büyük düşünür ve dâhi, bütün ülkelerin işçilerinin arkadaşı»[126]nın anısı şerefine bir toplantı düzenlendi. Londra'daki Demokratik Federasyon'un Marylebone şubesi tarafından Dolapçılar Derneği tarafından ve başka örgütler tarafından anma toplantıları düzenlendi. 19 Mart'ta New York'ta Amerikan sosyalistleri tarafından bir anma toplantısı düzenlendi. Enternasyonal'in eski üyesi Cuno, Mrks'ın ölümü üzerine yazdığı yazıyı Engels'e yolladı.

Rusya'daki ihtilâlcilerden sayısız üzüntü ve saygı bildiren mektup geldi. Rus sosyalistlerinden gelen, Lavrov'un yazdığı bir mesajda: «Karl Marks'ın ölümü onun fikirlerini anlayabilen ve çağımız için taşıdığı önemi değerlendirebilen herkesin kalbinde derin bir üzüntü uyandıracak-

(125) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(126) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

tır.»[127] deniyordu. Göçmen Rus Sosyalistleri Derneği'nin gönderdiği Lopatin, Plekhanov ve Sophia Bardina imzalı bir telgraf Engels'in eline, Cenevre'deyken geçti. 28 Mart 1883'te Lopatin, Eleanor'a Marks'ın «bir arkadaşı gibi sevdiği, bir öğretmeni gibi saydığı ve bir baba gibi bağlandığı»[128] bir insan olduğunu yazıyordu. Engels'e Moskova'daki Peter Tarım Akademisi öğrencilerinden, St Petersburg Teknoloji Enstitüsünden, Odessa'daki kolejlerden ve Rusya'daki kız kolejlerinden çeşitli yollarla çelenkler ve para gönderildi. İlerici Rus önderleri Marks'ın eserlerinin basılmasını ve geniş ölçüde dağıtılması işini üstlendiler. Danielsol, Eleanor'a yazdığı bir mektupta Marks'ın edebî mirasının ileride yayınlanması için elde edilebilecek bütün malzeme ve mektupları toplamaya hazır olduğunu bildirdi. Plekhanov, Akselrod ve Vera Zasuliç imzasıyla Alman Sosyal Demokratlarının 1883 Mart sonu ve Nisan başında Kopenhag'da toplanan kongresine gönderilen kutlama mesajı «Marks'ın bütün eserlerinin *halkın anlayacağı* bir şekilde *basılması* için özel bir fon kurulması»[129] isteğini dile getiriyordu.

Çeşitli ülkelerin ilerici aydınları büyük düşünür ve ihtilâlcinin ölümü için başsağlığı mesajları gönderdiler. Burjuva radikali Edward Spencer Beesly, Eleanor Marks'a şunları yazdı: «Görüşlerini paylaşmamakla birlikte o benim için çok önemi olan bir insandı. Onun yeteneklerine çok değer veriyordum ve kendisine karşı büyük bir saygım vardı.»[130] 18 Mart 1883'te Berlin Tarım Akademisi öğrencileri Engels'e, Marks'ın fikirlerinin çağlar boyunca ışık saçacağını ve «on dokuzuncu yüzyılın onun adıyla adlandırılacağını»[131] yazdılar.

İşçi sınıfı önderleri, Marks'ın, sosyalizmi bir bilime dönüştürme davasında kazandığı muazzam başarı karşısında duydukları saygıyı ve onun dünya proletaryasının önderi olarak oynadığı rolü dile getiriyorlardı. Engels'e yazdığı bir mektupta Deville, Marks'ın «işçilerin ve bütün insan soyunun kurtuluşu için en çok şeyi yapmış olan insan»[132] olduğunu yazdı. Hollanda sosyalist gazetesi *Recht voor Allen*'de 24 Mart 1883'te yayınlanan başyazısında Nieuwenhius «O, sosyalizme bilimsel temelini kazandıran insandı.»[133] diye yazdı.

(127) Marks, Engels, **Werke,** Bd. 19, S. 337.
(128) Bakınız **Karl Marks, F. Engels ve İhtilâlci Rusya,** (Rusça Baskı) S. 485.
(129) **G. V. Plekhanov'un Edebi Mirası,** VII, 1. Kısım, Moskova, 1940, S. 26.
(130) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezî Parti Arşivleri.
(131) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(132) Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
(133) **Beitrage zur Geschischte der deutschen Arbeiterbewegung,** 1966, No. 4, S. 636.

Sosyalist basın ve işçi sınıfının sözcüleri Marks'ın öğretisinin enternasyonalist karakterinin altını çizdiler; onun ölümü diyorlardı, dünyanın çalışan insanları için, ilerleme yolunda çırpınanlar için ve bütün dünyanın bilim ve kültürü için bir kayıptır. Bu düşünceyi en iyi bir şekilde Engels dile getirdi: «İnsansoyunun boyu bir baş kadar, hem de zamanımızın en büyük başı kadar kısaldı artık.»[134]

Bu acılı günlerde işçi sınıfı önderleri Marks'ın davasının onun gerçek mücadele arkadaşı Engels tarafından sürdürüleceği düşüncesiyle teselli buluyorlardı. Marks'ın arkadaşları ve takipçileri bilimsel komünizmin bu iki parlak, «birbirlerini çok dikkat çekici bir şekilde bütünleyen»[135] düşünürün ortak eseri olduğunu biliyorlardı.

Marks'ın hastalığı sırasında Engels, işçi sınıfı hareketinin önderliğini yavaş yavaş eline almış ve Eleanor'la birlikte arkadaşının ölümünden önce sözlü olarak bildirdiği isteğine uygun olarak Marks'ın edebî çalışmalarını sonuçlandıran insan olmuştu.

Marks; 17 Mart 1883'te Highgate Mezarlığında resmî toplumun ve kilisenin reddettiği kişilere kendiliğinden ayrılmış olan bir bölüme gömüldü. Tören, debdebeli cenaze törenlerinden hoşlanmayan Marks'ın kendisinin de istediği gibi çok mütevazı oldu. Törene katılanlar arasında akrabaları, Paul ve Laura Lafargue, aynı zamanda Fransız İşçi Partisini de temsil eden Longuet ve Marks'la birlikte Komünist Lig'de çalışmış olanlar, törende konuşma yapan Liebckneth, Lessner ve Locher varlardı. Öteki katılanlar arasında zoolog Edwin Ray Lancester ve kimyager Carl Schorlemmer vardı. *Sozialdemokrat* ve Alman İşçileri Eğitim Derneği adına çelenkler getirilmişti. Mesajlar Longuet tarafından okundu.

Marks'ın karısı, mezarının yanıbaşında yatıyordu. Engels, Marks'ın parlak bilimsel başarılarının önemini ve bir bilim adamı ve bir ihtilâl savaşçısı olarak tuttuğu yer hakkında etkileyici bir şekilde ve derin bir heyecan içinde konuştu. «Cumhuriyetçi hükümetler de mutlakiyetçi hükümetler de onu sınırlarının dışına çıkardılar. İster tutucu olsunlar ister ultra-demokrat, burjuvalar ona iftira etmek için birbirleriyle yarıştılar. Ama o, bütün bunları sanki bir örümcek ağıymışcasına elinin tersiyle bir yana itti ve ancak olağanüstü gereklilikler olduğu zaman bunlara karşılık verdi. Ve milyonlarca dost ve yoldaş işçi —Sibirya maden-

(134) Marks ve Engels, **Seçme Yazışmalar**, S. 361.

(135) Becker'den Engels'e, 18 Mart, 1883, (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

lerinden Kaliforniya'ya kadar Amerika ve Avrupa'nın her köşesinde— onu severken, onu sayarken ve onun için üzüntü duyarken öldü. Ve şunu söylemekle gurur duyuyorum ki birçok hasmı olmasına rağmen bir tek düşmanı bile yoktu.

«Adı çağlar boyunca yaşayacaktır, eseri de!»[136]

(136) Marks ve Engels, **Seçme Eserler**, C. 3, S. 163.

MARKSİZM : EMEKÇİLERİN KOMÜNİZM MÜCADELESİNDEKİ BAYRAĞI

Marks ve Engels her zaman, bizim öğretimiz bir dogma değil bir eylem kılavuzudur demişlerdir, ve öyle sanıyorum ki bizim en çok aklımızda tutmamız gereken şey de budur.

V. İ. Lenin

MARKSİZMİN TARİHÎ KADERİ

Ortaya çıktığı günden beri Marks'ın düşüncesi bütün dünyaya yayılmış ve insan soyunun manevî hayatı ve toplumsal gelişmesi üzerinde bir başka ideolojik akımla karşılaştırılamayacak kadar büyük bir ihtilâlci etki yapmıştır.

19. yüzyıl toplumsal düşünüş ve ihtilâlci kurtuluş mücadelesi tarihine Marksizmin doğuş çağı ve sosyalist teori ile işçi sınıfı hareketinin kaynaşması için yapılan ilk girişim çağı olarak geçecektir.

20. yüzyıl bilimsel komünizm düşüncesinin pratiğe dönüştürülme çağı, herkesten çok V. İ. Lenin'in eserlerinde yaratıcı bir şekilde geliştirilen Marksist öğreti temeli üzerinde toplumun ihtilâlci dönüşme çağıdır.

Yükselen mülk sahibi sınıfların sözcüleri kendi dönemleri için ilerici olan felsefî düşünceler ve toplumsal teoriler ileri sürme yeteneğine sahiptiler ama bu sınıflar topluma egemen olur olmaz yüzlerini geçmişe döndüler ve gerici oldular. Bu sınıflar gelecekten korktular ve sımsıkı geçmişe tutundular. Onların ideolojileri toplumsal hayatın durmaksızın ileriye yürüyüşüyle muazzam bir çelişki içine düşmektedir.

İşçi sınıfının ihtilâlci dünya görüşü olan Marksizmin özünde ideolojik duraganlığa, toplumsal hayatın bir adım gerisinde kalmaya taham-

mülü yoktur. Toplumsal gelişme işçi sınıfını ileriye götürür ve tarih işçi sınıfına çalışan insan soyunu komünizme götürme yükümlülüğünü vermiştir.

İşçi sınıfının butarihî yükümlülüğü ancak gelişen ihtilâlci teoriyle yerine getirilebilir. Marksizmin görevi toplumsal gelişmenin manzarasını doğru bir şekilde çizmek, her yeni tarihî dönemin ayırdedici özelliklerini ve yeni olguların anlam ve önemini kavramak ve bu temel üzerinde dünyanın ihtilâlci yoldan yeniden inşa edilmesi yollarının bilimsel bir tanımını yapmaktır. İşte Marksizm bunun için ölümsüzdür.

Marksizm bir doğma değil bir eylem kılavuzudur. Bu, Marksizm-Leninizmin yaratıcı ve ölümsüz özünü dile getiren çok bilinen bir komünist şiardır.

Marks öldüğü zaman onun büyük mücadele arkadaşı Engels proletaryanın bilimsel dünya görüşünü işlemeye, bütün ülkelerin sosyalistlerinin danışmanı ve öğretmeni rolünü de üstlenerek devam etti. Bu dönemde Engels, *Kapital*'in İkinci ve Üçüncü Ciltlerini ortaya koydu ve Marksist teoriyi özlendiren ve ileriye götüren bir dizi eser yazdı.

İşçi sınıfı hareketinin Avrupa ülkelerindeki gelişmesi proleter partilerinin yeniden ittifakını gerekli kıldı ve bu Engels'in doğrudan önderlik etmesiyle İkinci Enternasyonal içinde gerçekleştirildi.

İkinci Enternasyonal Marksizmin proleter kitleleri arasında yayılmasına ve işçi sınıfının kitle örgütlerinin: sendikaların, kooperatiflerin, kadın, gençlik ve spor örgütlerinin vb. gelişip güçlenmesine yardımcı oldu' Ama işçi sınıfı hareketinin bu genişlemesi ihtilâlci seviyenin belirli bir düşüşü ile birlikte yürüdü ve Sosyal-Demokratik partilerde opportünist ve reformist akımları yoğunlaştırdı.

Louis Blanc, Proudhon, Blanqui ve Bakunin'e bağlı bütün küçük burjuva sosyalist akımlar bir fiyaskoya uğramışlardı. Yeni aşamada anti-proleter ideolojinin sözcüleri artık bilimsel sosyalizme karşı Marksizm kılığı altında savaşmaya başlamışlardı. Onlar aslında Marks'ın ihtilâlci öğretisini opportünist bir anlayışla kimi zaman Sağdan, kimi zaman «Sol»dan saldırarak çarpıtıyorlardı. «Barışçı» kapitalist gelişme içinde asıl vahim tehlike, Marksizmi ihtilâlci özünden, yani sınıf mücadelesi teorisinden, sosyalist ihtilâl ve proletarya diktatörlüğünden kopartan Reformizmden geliyordu.

Engels, ihtilâlci teorinin ve taktiklerin çarpıtılmasına karşı kararlı bir mücadele açarak Marksizmin saflığını savundu. *1891 Sosyal Demokratik Program Taslağının Eleştirisi*nde ve öteki eserlerinde opportünist görüşlerini ortaya serdi.

Engels, kapitalizmin gelişmesindeki yeni cereyanlara özellikle kapitalist tekellerin doğuşuna dikkati çekti ve bu cereyanların İngiliz işçi sınıfı hareketi üzerindeki etkilerini gösterdi. İngiliz işçi sınıfı hareketi içindeki reformizm ile burjuvazinin sömürgelerden insafsızca sömürü yoluyla elde ettiği aşırı kârlar arasındaki bağları açığa çıkardı. Burjuvazi bu kolay kazancın bir kısmını işçi sınıfının üst kesimini satın almak için kullanıyordu. Engels yaşadığı zamanlar bu durum yalnızca İngiltere'ye özgüydü ama emperyalist çağda özellikle ileri kapitalist ülkelerde evrensel hale geldi.

Engels'in ölümünden sonra opportünizm Sosyal-Demokrat partilerde daha da güç kazandı. Sağ-kanat önderleri temel Marksist ilkeyi; teori ve pratiğin, ihtilâlci düşünce ve ihtilâlci eylemin birliğini adım adım bir kenara attılar. Marksizmi ağızlarında geveliyor ve Marks'ın eserlerine atıflar yapıyorlardı ama gerçek işçi sınıfı hareketinin ihtilâlci yolunu terketmişlerdi.

Yüzyılın sonunda revizyonizm enternasyonal bir ölçeğe ulaştı ve opportünist akımlar bütün Sosyal Demokrat partilerde değişik derecelerde yayıldı. Almanya'da Bernstein ve Vollmar'ın, Fransa'da Millerend'ın, Belçika'da Vandervalde'nin ve Rusya'da «Legal» Marksistlerin, Ekonomistlerin ve Menşeviklerin yandaşları ihtilâlci teori ve taktikleri reddettiler ve Marksizmi kendisine yabancı küçük burjuva ve burjuva görüşleriyle «tamamlamaya» —aslında bunları Marksizmin yerine geçirmeye— çalıştılar. Opportünizm İkinci Enternasyonal Yönetimini ele geçirdi ve sonunda onu utanç verici bir çöküşe götürdü.

20. yüzyılın başlarında ihtilâlci mücadelenin yükselişiyle birlikte anarşistler ve Sosyalist İhtilâlciler gibi çeşitli küçük burjuva maceracı gruplarda ve partilerde de bir canlanma görülüyordu. Ama Marks ve Engels'in ölümsüz düşünceleri gerçek ihtilâlci işçi sınıfı hareketinin gelişmesi üzerinde güçlü bir etki yapıyordu. Sosyal-Demokrat partilerin ihtilâlci kanatlarının temsilcileri döneklere ve reformistlere karşı mücadeleyi başlattılar.

V. İ. Lenin ve onun yarattığı Bolşevik Partisi Marksizmin Sağ ve «Sol» revizyonist sapmalara karşı savunulmasında, yaratıcı bir şekilde ileriye götürülmesinde ve bilimsel komünizm düşüncelerinin toplumunu ihtilâlci dönüşümüne pratikte uygulamasında önder rolü oynamış ve tarihî inisiyatifi ele almıştır. Lenin'in partisi Marksist teorinin sağlam temelleri üzerinde enternasyonal işçi sınıfı hareketi ve Rus ihtilâlci demokratik hareketi içinde iyi olan ne varsa onun meşru mirasçısı olarak kurulmuştu. Dünya ihtilâlci sürecinin 19. yüzyıl sonlarında Rusya'ya

kaymış olması Partinin ortaya çıkmasının objektif önşartıydı. Yeni şartlar altında Rus işçi sınıfı toplumsal ihtilâlin yeni aşamasını başlatmak gibi yüce bir görevle karşı karşıyaydı ve bu da ileri bir teoriyle silâhlanmış opportünist kaypaklıklara karşı kararlı bir tutum takınan militan bir siyasî öncüyü gerektiriyordu.

Rusya'da bir Marksist partinin kurulmasına giden yol güç bir yoldu. Lenin, Rusya'nın «Marksizme... çektiği *sancılar içinde eriştiği*»[1]ni yazıyordu. 1880'lerin başlarında Narodnik hareketten Marksist propagandaya geçiş başladı ve 1880'lerin ortalarıyla 1903 arasındaki dönemde kitlelerle bağları çok gevşek olan Marksist çevrelerden ve gruplardan işçi sınıfı arasında derin kökler salmış olan sımsıkı-örgütlü bir siyasî partiye doğru büyük bir ilerleyiş oldu. Bunda baş rolü oynayan 1895 yılında St. Petersburg'da Lenin'in kurduğu ilk ihtilâlci Marksist partinin çekirdeği olan Emeğin Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'ydi. 1898 yılında RSDİP Birinci Kongresi partinin kuruluşunu resmen ilân etti. Ama bu yeni türden partinin programını, taktik ve örgütsel ilkelerini ortaya koymak için Lenin ve mücadele arkadaşlarının ve Leninist *Iskra*'nın muazzam bir teorik ve örgütsel çalışma yapmaları gerekiyordu. Bu çalışma daha sonra 1903 yılında RSDİP'nin İkinci Kongresinin benimsediği tutarlı ihtilâlci program içinde kendini gösterdi. Lenin şunları yazıyordu: «Bir siyasî düşünce akımı ve bir siyasî parti olarak Bolşevizm 1903'ten beri varolmuştur.»[2]

Rusya'da böyle bir partinin ortaya çıkması Rus işçi sınıfı hareketi içinde olduğu kadar enternasyonal işçi sınıfı hareketi içinde de bir dönüm noktası oldu. Bolşevikler, Lenin'in takipçileri, ihtilâlci Marksizmin bayrağını yükselttiler, proleter sınıf siyasetinin mükemmel örneklerini gösterdiler ve Menşevizme, diğer opportünist akımlara ve enternasyonal reformizme ve sekterliğe öldürücü bir darbe indirdiler. Bolşevik partisinin önderliğindeki Rus proletaryası ve çalışan köylüler çarlığa ve kapitalizme karşı mücadelelerinden çağ açan zaferler kazandılar.

Lenin, Marks ve Engels'in davalarının ve öğretilerinin yeni çağdaki, emperyalizm ve proletarya ihtilâlleri çağındaki sadık bir sürdürücüsü ve takipçisiydi. Leninizm —bir sistem olarak Lenin'in görüşleri ve öğretisi— Marks ve Engels'in görüşlerinin ve öğretilerinin yeni bilimsel ve pratik veriler temeli üzerinde yaratıcı bir şekilde işlenilmesidir. Leninizm 20. yüzyılın Marksizmidir ve bu yüzden işçi sınıfının ve Komünist partilerin ihtilâlci dünya görüşünü bugün Marksizm - Leninizm olarak adlan-

(1) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 31, S. 25.
(2) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 31, S. 24.

dırmak doğrudur ve uygundur. Leninizm olmaksızın bugün hayatın ve ihtilâlci eylemin kanunlarını anlamak için canlı bir kılavuz olan bir Marksizmden söz edilemez. Marksizm-Leninizm Komünistlerin ve dünya ihtilâlcilerinin teorik varlığı ve yol göstericisi haline gelen entegral bir enternasyonal öğretidir.

Lenin'le birlikte Rus ve enternasyonal işçi sınıfı hareketi Marksist öğretinin ışığında yeni ekonomik, siyasî ve ideolojik olguları yaratıcı bir şekilde işleyen büyük bir düşünüre, parlak bir stratejist ve taktisyene sahip oldu, Marksist teoriyi yaymak için çok çalışmış ve büyük işler yapmış olan Georgi Plekhanov, Karl Kautski gibi Sosyal Demokrat Parti önderleri bir bütün olarak Marksizmi yaratıcı bir şekilde işleme yeteneğinden yoksundular. Onlar yeni çağın özünü ve işçi sınıfı hareketinin buradan çıkan stratejik ve taktik yükümlülüklerini anlayamadılar. Plekhanov, Kautski ve İkinci Enternasyonal'in öteki önderleri bir bütün olarak doğmatik bir Marksizm görüşünün ötesine geçemediler. Onların evrimi Marksizmin bir dogmaya dönüştürülmesinin, onun ihtilâlci özünün yok edilmesine yol açtığını gösterdi. Lenin, Marksist öğretinin bütün bileşenlerini derinliğine, yaratıcısı bir şekilde işlemeye, ihtilâlin mücadelenin yeni dönemdeki tecrübesini teorik olarak genelleştirmeye, ihtilâlci teori ve pratiğin yeni ve daha yüksek bir sentezini yaratmaya ve materyalist diyalektik metodu parlak bir şekilde uygulayıp ileriye götürmeye yetenekli olanın yalnızca kendisi olduğunu kanıtladı.

Emperyalizmin özünü tekelci kapitalizm, kapitalizmin en yüksek ve en son aşaması, olarak inceleyen Lenin, Marksist ekonomi bilimini zenginleştirdi. Marksist tarım teorisine büyük bir katkı yaptı. Bilimde ve sosyolojideki yeni verileri toparlayıp özetleyerek, onlara bilimin yeni düzeyine ve toplumsal gelişmenin yeni aşamasına uygun yeni bir şekil vererek diyalektik ve tarihî materyalizmi ileriye götürdü. Lenin bilimsel komünizm teorisinin ve proleter mücadelesinin teori ve taktiklerinin formülasyonunda büyük bir ilerleme yarattı. Marks ve Engels'in düşüncelerine dayanan Lenin, tutarlı bir sosyalist ihtilâl öğretisi yarattı ve ihtilâlci durum, ihtilâlin objektif ve subjektif şartları burjuva demokratik ihtilâlin sosyalist ihtilâle doğru gelişmesi ve sosyalizmin başlangıçta bir tek ülkede zafere ulaşmasının mümkün olduğu hakkındaki temel önermeleri ilerletti. Proletarya diktatörlüğünün ve sosyalist devletin özünü ve karakteristik özelliklerini gösterdi, sosyalist toplumun başlıca işleyiş kurallarını ortaya koydu ve sosyalist toplumun kuruluşu için somut bir program formüle etti. Lenin proleter partisi öğretişini ve onun toplumun ihtilâlci dönüşümü sürecinde artan önder rolünü yeni bir aşamaya çıkardı. Lenin'in çalışması içinde Marksist teorinin ve proleter en-

ternasyonalizminin millî meselede ve sömürgeler meselesinde derinleşmesine ileri götürüldüğünü de görürüz. Rus işçi sınıfı hareketi ve enternasyonal işçi sınıfı hareketi içinde ihtilâlci unsurları İkinci Enternasyonal opportünizmine ve sosyal şovenizme karşı mücadelede birleştiren Lenin Marksizmi tutarlı olarak savundu.

Üç Rus ihtilâli Marks'ın yarattığı ve Lenin'in geliştirdiği proletaryanın sınıf mücadelesinin strateji ve taktiklerinin parlak bir şekilde ortaya çıkarak maddeleşmesiydi. Toplumsal içerik bakımından burjuva demokratik olan 1905 İhtilâlinde işçi sınıfı önder güçtü ve ihtilâlci hareketin öncüsüydü ve kitlelerin harekete geçirilmesinde ve hayatî olayların yaratılmasında tayin edici olan özgül proleter metodlardı. Birinci Dünya Savaşı boyunca en güç polis terörü ve şahlanan burjuva şovenizmi şartlarında Leninistler işçi sınıfını 1917'de gerçekleşen yeni ihtilâlci savaşlara hazırlamak için ısrarla çalıştılar. 1917 Şubatındaki burjuva demokratik ihtilâlden Büyük Ekim İhtilâli'ne kadar süren ihtilâlci mücadele işçilerin Marksist - Leninist partisinin siyasetini ve taktiklerini doğruladı ve zenginleştirdi.

EKİM SOSYALİST İHTİLÂLİ MARKSİZM - LENİNİZM'İN YÜCE ZAFERİ

Lenin'in başkanlığındaki Bolşevik Partisinin önderliğinde gerçekleştirilen Büyük Ekim Sosyalist İhtilâli çağ açan bir olaydı. Ekim İhtilâli insan soyunun sömürücü sistemden kurtuluşunun açılış töreni oldu, yeni bir tarihî çağın, kapitalizmden sosyalizme geçiş ve komünist kuruluş çağının kapısını açtı. Ekim Sosyalist İhtilâli Marksist - Leninist strateji ve taktiklerin zaferinin ve Marksizm - Leninizmin sağlamlığının ve canlılığının ileri kanıtlarını sağlayan dünya işçi sınıfının muzaffer ihtilâlci savaşlarının ard arda dizilişinin başlangıç noktasını belirledi.

Ekim İhtilâli Marksizmin kendi gelişmesinde ve Marksist düşüncenin pratiğe dönüşmesinde çok önemli bir nirengi noktası oldu. İlk defadır ki bütün bir devletin hem de dünyanın en geniş devletinin halkları ekonomi ve kültürlerini Marksizm - Leninizmin teorik tasarımlarına uygun olarak inşa etmeye başladılar. Ülkenin sosyalist sanayileşmesi ve tarımın kollektivizasyonu, kültür ihtilâlinin başarıya eriştirilmesi Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin parlak bir zaferiyle sonuçlandı. Marksizm - Leninizm düşüncesi komünist toplumun kuruluş pratiğinde canlı bir kılavuz oldu.

Marksizm - Leninizm toplumun ihtilâlci dönüşümüne etkisi bir dizi başka ülkenin sosyalist yolda Sovyetler Birliğini izleyip bir dünya sosyalist sistemi oluşturmasından sonra çok daha genişlik kazandı. Bunu dünya komünist hareketinde eşi görülmedik bir kabarış ve dünyanın hemen hemen bütün ülkelerindeki komünist partilerinin güçlenmesi izledi. Bugün bu partiler on milyonlarca ileri savaşçıyı komünist dava için birleştiriyorlar.

Ekim İhtilâlinin zaferi Lenin'in ancak ileri bir teoriye sahip bir partinin öncü rolünü oynayabileceği düşüncesinin inkâr edlmez kanıtıdır. Marksizm - Leninizm bayrağı altında Bolşevik Partisi ülkenin işçi sınıfına ve bütün emekçi halkına kapitalizmin devrilmesi ve sosyalizmin zaferi için yol gösterdi. Bu bayrak altında Komünist Partisinin önderliğindeki Sovyet Halkı komünizmin inşasına girişti.

Marks ve Lenin'in ortaya koydukları işçi - koylü ittifakı düşüncesi Ekim İhtilâli ve başarılı sosyalist kuruluş boyunca gerçeğe dönüştürüldü. Lenin, Menşeviklerin, köylülerin ihtilâlci potansiyelini reddetmelerini de, Sosyalist İhtilâlcilerin ve Narodniklerin köylülüğün sosyalist ihtilâlde tayin edici güç olduğu yolundaki teorilerini de çürüttü. Sovyetler Birliği Komünist Partisi sınıf siyasetini işçi sınıfı ile çalışan köylülüğün ittifakı üzerine kurdu. Lenin şöyle yazmıştı: «Sosyalist ihtilâlin gerekli şartlarından biri... çalışan ve sömürülen köylülüğün bütün ileri ülkelerde işçi sınıfı —proletarya— ile sıkı ittifakıdır.»[3]

Lenin tarım meselesini derinlemesine inceledi ve kırın hayatî ihtiyaçlarını ve Partinin köylülük karşısındaki siyasetini tanımladı. Onun tarım programı ve taktikleri işçilerin geniş köylü yığınlarını kazanmalarına, burjuvaziye ve toprak sahiplerine karşı mücadelelerinde ihtilâlci güçlerin üstünlüğü elde etmelerine ve daha sonra da tarımda toplumsal yeniden kuruluşu başarmalarına yardım etti.

Sömürücü sınıfları ortadan kaldıran ve sosyalizmi inşa eden işçiler ve köylüler, halkın aydınlarıyla birlikte bugün sosyo-politik ve ideolojik birliği bakımından tarihte eşi görülmedik yeni, sosyalist bir toplumu oluşturuyorlar.

Ekim İhtilâli enternasyonalizm ve proleter dayanışması bayrağını yükseltti. İşçi sınıfının başını çektiği, Bolşevik Partisinin kılavuzluk ettiği Rusya'daki bütün milletlerin ve milliyetlerin emekçi halkının ortak mücadelesi ve işbirliği sonunda muzaffer oldu. İşçi sınıfı iktidara geçer geçmez her milletin en demokratik hakkı olan kendi kaderini tayin hak-

(3) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 26, S. 328.

kının tanınması, milletlerin kendi iradeleriyle özgür olarak birleşmesi ve bağımsız devlet kurma hakkının tanınması üzerine inşa edilmiş olan millî meseledeki Marksist - Leninist ilkeleri uygulamaya başladı.

İhtilâlden bu yana geçen onlarca yıl millî baskıya son vermenin, milletlerin gerçek eşitliğini sağlamanın ve özgür irade temeli üzerinde birbirine yaklaştırmanın yolunun sosyalist ihtilâl olduğunu göstermiştir.

Sovyetler Birliği sosyalizmin ve komünizmin maddî ve teknik temelini yaratmak ve eskiden geri kalmış olan millî bölgelerin ekonomi ve kültürünü geliştirmek için çok milletli bir sosyalist devletin kurulmasında ve üretici güçlerin geliştirilmesinde ve dağıtılmasında halklar arasında enternasyonalizm, eşitlik ve kardeşçe işbirliği ilkelerini pratiğe uygulamıştır. Halkların eşitliği ve kardeşliği Leninist millî siyaseti dikkate değer sonuçlar yaratmıştır. SSCB'de sosyalist kuruluş yıllarında yeni bir tarihî insan topluluğu —Sovyet halkı— ortaya çıkmıştır ve o günden beri durmaksızın gelişmektedir.

Kültür ihtilâlini görülmemiş bir ölçüde gerçekleştirirken Komünist Partisine yol göstermiş olan —ve bugün de yol gösteren— şey sosyalist kültürün geçmişin bütün manevî mirasının sömürücü sınıfların gerici ideolojisine karşı kararlı bir mücadele ile birarada özümlenmesi ve eleştirilerek yeniden işlenmesi temeli üzerinde yaratıldığını söyleyen Marks, Engels ve Lenin'in fikirleri olmuştur. Marksist - Leninist siyasetin bu alandaki uygulamasının dikkate değer sonuçları arasında SSCB'de milyonlarca emekçi halka bilgi yolunu açan eğitimin gelişmesi, Sovyet bilim ve kültürünün canlanışı ve Sovyet halkının sosyalist bilincinin şekillenmesi bulunmaktadır.

1941 - 45'in Büyük Anayurt Savaşı sosyalist sistemi zorlu bir tarihî sınavdan geçirdi. Tarihteki en zalim ve en vahşi savaş Sovyet sosyalist ekonomisinin ve devlet sisteminin avantajlarını, Sovyet toplumunun yenilmez sosyo-politik ve moral birliğini ve halkın Komünist Partisiyle dayanışmasını açıkça gösterdi. Sovyetler Birliği —dünya emperyalist gericiliğinin vurucu gücü— Alman Faşizminin yerle bir edilmesine tayin edici katkıyı yaptı. Sovyetler Birliği'nin nazi Almanyası üzerindeki zaferi ve bunun ardından emperyalist Japonya'ya karşı kazanılan zafer, halkların kardeşliğinin, sosyalist enternasyonalizmin ve Sovyet vatanseverliğinin bir başka zaferi oldu. Bu bir bütün olarak Partinin savaş boyunca cephede ön saflarda ve cephe gerisindeki geniş örgütsel çalışmasının temelinde yatan Marksist - Leninist öğretinin yeni bir zaferiydi.

Büyük Anayurt Savaşındaki Sovyet zaferi sosyalist sistemin bütün dünyadaki emekçi halklar üzerindeki itibarını yükseltti, Avrupa ve As-

ya'da sosyalist ihtilâllerin zaferi ve millî kurtuluş hareketlerinin ve demokratik hareketlerin gelişmesi için olağanüstü elverişli şartlar yarattı.

Bir dizi ülkede bütün emekçi halkla ittifak eden işçi sınıfı kapitalistleri ve toprak sahiplerini devirdi, sosyalist kuruluş yolunu tuttu. Bu, savaş ertesi yıllarda bir sosyalist devletler sisteminin doğuşuna yol açtı. Marks ve Engels'in toplumun sosyalist dönüşümünde başlıca güç olarak proletaryanın dünya tarihindeki yükümlülüğü hakkında ileri sürdükleri düşünce böylelikle pratiğin sınavından geçti. Yalnızca teori değil, tarihin kendi ilerleyişi de işçi sınıfının kendisini kurtarırken bütün emekçi halkı kurtardığını kanıtlamıştır. Proletaryanın kapitalizmden sosyalizme geçiş tarihi sürecinde oynadığı rolün bir bütün olarak proletaryanın nüfus içinde kapladığı yerin büyüklüğünden çok daha büyük olduğu dünya ölçüsünde kanıtlanmıştır.

Marks ve Engels'in ortaya koydukları proleter enternasyonalizminin ilkeleri dünya komünist ve işçi sınıfı hareketi içinde, proletarya ihtilâli ve sömürge ve bağımlı ülkeler halklarının millî kurtuluş mücadelesinin ittifakı içinde maddeleşmiştir. Lenin'in inisiyatifiyle kurulan Üçüncü Komünist Enternasyonal çeşitli ülkelerde komünist partilerinin kurulmasında ve İkinci Enternasyonal önderlerinin ihanetleriyle zedelenen sosyalizm savaşçıları arasındaki bağların onarılması ve geliştirilmesinde büyük bir rol oynadı. Komintern enternasyonal Komünist hareketin birçok ünlü önderini ve militan savaşçısını yarattı.

Komünist Enternasyonal Birinci Enternasyonal'in ve önderleri Marks ve Engels'in muhteşem geleneklerini canlandırdı ve ileriye götürdü. Komünist Enternasyonal'in Birinci Kongresinde kabul ettiği *Dünya İşçilerine Manifesto* şöyle diyordu: «Biz Komünistler. Sovyet Moskovası'nda toplanan Avrupa, Amerika ve Asya'nın çeşitli ülkelerinin ihtilâlci proletaryasının temsilcileri kendimizi 72 yıl önce ilân edilen programın takipçileri ve icraatçıları olarak biliyor ve kabul ediyoruz.»[4]

Lenin'in yol göstericiliği altındaki Komintern'in ortaya koyduğu enternasyonal Komünist hareketin çizgisi Marksizmin ihtilâlci ruhuna ve proleter dayanışması ilkelerine tamamen uygundu. Komintern genç Komünist partilerinin esnek taktikler ortaya çıkartmalarına yardım etti ve onların örgütsel ve ideolojik bütünlüklerini geliştirdi. İki cephede birden: Sağ opportünizme ve «Sol» küçük burjuva ihtilâlciliğine karşı amansız savaşını sürdürdü.

Lenin, Komünistlerin siyasetlerinin ve taktiklerinin işçi sınıfının çoğunluğunu Komünist partilerinin yanına kazanmayı amaçlamasına

(4) **Komünist Enternasyonal,** No. 1, 1919, S. 5.

muazzam bir önem verirdi. «Kitlelerin bağrına», Üçüncü Komintern Kongresinin (1921) baş sloganı buydu. Lenin'in yönlendirici etkisi altında Üçüncü ve Dördüncü Kongreler (1922) kapitalist saldırı karşısında geniş emekçi kitlelerini birleştirmek maksadıyla birleşik işçi cephesi taktiklerini ortaya attı.

Altıncı Kongre (1928) proletaryanın dünya ölçüsündeki ihtilâlci hareketinin tarihî tecrübesini özetleyen Komintern Programını benimsedi. Program Kominter'in kendisini «Marks'ın önderliğindeki 'Komünist Lig'in ve Birinci Enternasyonal'in devamı ve İkinci Enternasyonal'in savaş öncesi geleneklerinden iyi olan ne varsa onun mirasçısı»[5] olarak gördüğünü söylüyordu. Program Komünist Enternasyonal'in tam ve eksiksiz olarak, ileriki gelişmesi Leninizm olan, ihtilâlci Marksizmin teorik ve pratik tutumunu benimsediğinin altını çiziyordu.

Komintern'in Lenin'in ölümünden sonraki faaliyeti ciddî yetersizliklerden ve hattâ çoğu zaman sekter hatalarından arınmış değildi ama bunlar enternasyonal komünist hareketin kollektif çabasıyla düzeltildi.

Komintern'in Yedinci Kongresi (1935) proletaryanın sınıf mücadelesinin başlıca meselelerine Marksist - Leninist yaklaşımı yaratıcı bir şekilde geliştirdi ve Marksizm - Leninizme yabancı sekter düşünceleri kararlı bir şekilde yenilgiye uğrattı. Emperyalist savaş tehdidine karşı barışı savunmak için birleşik işçi cephesi temeli üzerinde geniş bir antifaşist halk cephesi çağrısı yaptı.

Birleşik halk cephesi taktikleri işçi sınıfı ve emekçi halkın öteki kesimleri arasındaki ittifak siyasetinin ve komünistler ve öteki demokratik partiler arasındaki işbirliği siyasetinin çarpıcı bir ifadesyd. Bu taktikler İspanyol halkının faşizme ve gericiliğe karşı kahramanca mücadelesi boyunca, savaş öncesi yıllar boyunca, Fransa ve daha sonra da Avrupa ve Asya'nın barışsever halklarına karşı girişilen emperyasit faşist saldırganlıkla savaşılırken pratiğe geçirildi.

Bugün halkları emperyalizme ve tekellerin egemenliğine karşı sosyalizm, millî bağımsızlık ve milletlerarası barış için mücadelede ilerici toplumsal gelişme sloganı çevresinde birleştirmek için çok daha geniş bir alan bulunmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana enternasyonal komünist hareket kardeş partiler arasında iki yanlı, çok yanlı ve bölgesel toplantı ve konferanslar, özellikle âcil meselelerin kollektif olarak tartışılmasının önemli bir şekli olan Enternasyonal Komünist Toplantılar gibi yeni ilişki şe-

---

(5) **Komünist Enternasyonal Programı**, Moskova, 1932, S. 5.

killeri yaratmıştır. Komünist ve İşçi Partileri Temsilcilerinin 1957, 1960 ve 1969 Toplantıları Marksist - Leninist görüş açısından günümüzün temel meselelerine karşılık getiren tarihî belgeleri kollektif olarak ortaya koydu ve dünya komünist ve işçi sınıfı hareketinin strateji ve taktiklerinin temel ilkelerini formüle etti. Böylesine forumların düzenlenmesi ve bu forumların sonuçları kardeş Marksist - Leninist partilerin eşitlik, kollektif çalışma ve yoldaşça işbirliği ilkelerine gösterdikleri saygının pratik bir ifadesidir. Komünist ve İşçi Partileri ihtilâlci teorinn geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi için birlikte çalışıyorlar.

İşçi sınıfının ihtilâlci mücadelesinin şartları bir ülkeden ötekine değişir. Büyük Ekim Sosyalist İhtilâli ve proletaryanın bunu izleyen sınıf savaşları burjuvaziyi yenmek için çeşitli ihtilâlci mücadele şekillerini mutlaklaştırmak yerine, bunların mevcut şartlara en çok uyanının üzerinde önemle durularak birleştirilmesinin esas olduğunu kanıtlamıştır. Marksist - Leninist metodolojiyi yaratıcı bir şekilde uygulayarak, ihtilâlci sürecin genel işleyişini ve her ülkedeki özgül ifadesini hesaba katarak Komünist ve İşçi Partileri dünya komünist hareketinin teorik ve taktik meselelerini formüle edilmesine katkıda bulunuyorlar. Marksizm - Leninizmin tarihî gelişmenin genel gidişinin incelenmesi ve çeşitli ülkelerdeki emekçi halkın kazandığı somut tecrübeler üzerindeki ileri gelişimi bütün kardeş Marksist - Leninist partileri ilgilendirmektedir.

Günümüz dünya kurtuluş hareketinin belirli bir özelliği toplumsal tabanının daha da genişlemiş olmasıdır. Asya, Afrika ve Lâtin Amerika'daki ihtilâlci hareketin geniş boyutları bu süreçteki başlıca etkenlerden biridir. Millî özgürlük için anti-emperyalist ve genel demokratik mücadele işçilerin sosyalizm ve komünizm uğruna mücadeleleriyle iç içe geçmiştir. Marksist - Leninistler dünya sosyalist sistemini, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı hareketini ve halkların millî kurtuluş mücadelelerini bugün emperyalizm ve gericiliğin karşısındaki başlıca üç ihtilâlci güç olarak görüyorlar ve bu ihtilâlci güçleri birleştirmek için gereken herşeyi yapıyorlar.

Lenin Doğu'daki millî kurtuluş mücadelelerini Batı'daki sosyalist ihtilâl davasının karşısına çıkartma girişimlerine şiddetle karşı koymuştu. O, «Batının geleceği yalnızca Doğu ülkelerindeki ihtilâlci hareketin genişliğine ve gücüne bağlıdır»[6] iddiasını temelsiz bularak reddetmişti.

Dünya sosyalist sisteminin ve enternasyonal işçi sınıfının desteğiyle sömürgelerdeki ve bağımlı ülkelerdeki millî kurtuluş hareketi büyük

(6) **Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongre Bülteni,** No. 1, 27 Temmuz, 1920.

zaferler kazanmıştır. Bunun baskısı altında emperyalizmin sömürgecilik sistemi gerçekte paramparça olmuştur.

Sosyalizm ve kapitalizm arasındaki dünya güçler dengesi sosyalist ülkelerin artan ekonomik, siyasî ve savunma güçleri ve bir bütün olarak dünya ihtilâlci sürecinin gelişiminin sonucu olarak kökten değişmiştir. Artık Toplumsal gelişmenin ana içeriğini ve yönünü tayin eden kapitalizm değil, sosyalizm ve bütün anti-emperyalist güçlerdir.

Enternasyonal komünist hareket emperyalizme, opportünizme, sekterliğin her türüne ve burjuva milliyetçiliğine karşı mücadelesi içinde güç kazanmaktadır. Tecrübe, burjuvazinin ideologlarının her anti-komünist saldırısının, Marksist - Leninist dünya görüşüne yapılan her saldırının, Marksizm - Leninizmi içerden çökertmek, çarpıtmak ve emperyalizme karşı savaşanların silâhlarını ellerinden almak için onun ihtilâlci ruhunu katletmek ve saflarını bölmek için yapılan her türlü teşebbüs gibi kesin olarak yıkılmaya mahkûm olduğunu gösteriyor. İhtilâlci mücadele tecrübesi Marksizm - Leninizmden, özellikle sosyalist ihtilâl davasına sadakat adına ikiyüzlü sözler arkasına gizlenen, Marksist-Leninist teoriyi değişen toplumsal şartlara «yaratıcı bir şekilde» uygulamak gibi sahte bir gerekçenin maskesi arkasına gizlenen her sapmanın kararlı olarak açığa çıkarılmasının gerekliliğini de göstermektedir. Moden Sağkanat revizyonistlerinin ve komünist hareketten dönenlerin Marksist - Leninist öğretinin temel önermelerini reformist bir anlayışla gözden geçirmek, işçi sınıfının ihtilâlci tabiatına olan güveni çökertmek ve gerçek sosyalizmin eriştiği başarıların üzerine şüphe düşürmek istekleri kadar neo-Troçkistlerin ultra-Solcu gürültülü propagandaları, sosyalist ülkelere ve dünya komünizmine attıkları iftiralar, Komünist ve İşçi Partilerinin strateji ve taktiklerinin karşısına ihtiyatsız sloganlarla çıkmaları anti-emperyalist güçlerin birleştirilmesi davasına dolaysız zarar vermektedir.

Çin'deki Maoist yönetici çevrelerin büyük-güç şovenizmi çizgileri, dünya ihtilâlci süreci hakkındaki özel anti-Marksist anlayışları, iç siyasetlerindeki iradecilik (voluntarizm) ve diktatörce egemenlik metodları sosyalizmin ve halkların emperyalizme karşı ihtilâlci millî kurtuluş mücadelelerinin çıkarlarına muazzam zararlar vermektedir. Marksizm - Leninizm ilkelerinden sapmaları, sosyalist kuruluşun genel kurallarını göz ardı etmeleri ekonomik temelde ve siyasî üst yapıda, Çin'deki sosyalist ilişkiler kompleksinin bütünü içinde ciddi çarpıklıklara sebep olmuştur. Maoistlerin dış siyasetteki hegemonyacı çizgileri ve enternasyonal alandaki bölücü faaliyetleri sosyalist sistemin ve enternasyonal komünist hareketin bütünlüğünü çökertmeyi amaçlamaktadır.

Marks, Engels ve Lenin'in öğretisinin bütün bu çarpıtılmalarını, ihtilâlci proleter siyasetinin ve enternasyonal proleter dayanışmasının ilkelerinin her türlü ihlâlini boşa çıkartmak bütün gerçek Marksist-Leninistlerin enternasyonalist ödevidir.

Hiç bir millî, bölgesel ve kıtasal engelin engelleyemediği proleter enternasyonalizmi dünya komünist hareketinin temel direği olmaya devam etmektedir. Marksist-Leninist ilkeler temeli üzerindeki birliği ve dayanışması, dünya komünist hareketinin emperyalizme karşı mücadelede bütün ihtilâlci güçler üzerinde etki etmesinin ve onları harekete geçirmeyi başarabilmesinin temel şartıdır. Komünist hareketin geçtiği bütün tarihî yol Marksizm-Leninizme ve proleter enternasyonalizmine sadakatin gerekliliğini kanıtlamaktadır. Tarihin en önemli derslerinden birisi budur.

MARKSİZM VE MODERN KAPİTALİZM

Marks'ın tarihin gidişi hakkındaki tahminleri her geçen gün biraz daha çok doğrulandıkça burjuva ideologları gittikçe artan bir ısrarla Marksizmin artık modasının geçtiğini, eskidiğini ve artık günümüze uymadığını söylemektedirler. Ne var ki tarih ve bilim bu yalanların aksini kanıtlamaktadır.

Marks'ın kapitalizmin ölüm fermanının imzalandığı ve sosyalist ihtillâin kaçınılmaz olduğu yargısı artık yalnızca bir tahmin değildir: sosyalizm yer kürenin oldukça geniş bir bölümünde bir gerçeklik haline gelirken kapitalist ülkeler burjuva sisteminin yıkılmasına götürecek olan sert bir sınıf mücadelesi manzarası göstermektedir.

Emperyalizmin ve en çokda ABD emperyalizminin artan saldırganlığı ve yeni-sömürgeci manevraları, artan bir güçlüğün değil, emperyalizmin sertleşen çelişkilerinin, üstesinden gelinemez güçlüklerin yansımalarıdır ve onun yağmacı karakterini açığa vurmaktadır.

Kapitalist gelişimin Marks tarafından keşfedilen ana yönleri şimdi daha da belirginleşmiştir. Ücretli emeğin sömürüsü artmaktadır. Modern kapitalizm 19. yüzyıl ortalarının kapitalizminden çok daha geniş bir ölçüde ücretli emeğe dayanmaktadır. 20. yüzyılın ortalarında, 1848'de 10 milyon olan kapitalist ülkelerdeki ücretli işçi ve çalışan sayısı 400 milyona çıktı. Gelişmiş kapitalist ülkelerde ücretli işçiler hayatını çalışarak kazananların yüzde 70'ini oluşturmaktadır.

Modern kapitalizmin savunucuları ücretli emeğin varlığını inkâr etmeye cesaret edememekte ama onun köklü bir değişikliğe uğradığını

ve modern işçinin artık 19. yüzyılın zavallı yoksul proletaryası olmadığını, kapitalistle eşit temel üzerinde bir «toplumsal eş» (social partner) olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Gittikçe artan bir şekilde ihtilâlci kitle hareketi karakteri kazanan sınıf mücadelesindeki herhangi bir derinleşmenin korkusuyla ve dünyadaki yeni duruma kendisini bir şekilde uydurmaya uğraşarak, tekelci burjuvazi şimdi daha iyi gizlenmiş ama en az eskisi kadar vahşice sömürme şekilleri yanında, kapitalist ilişkiler sistemi içinde çalışanların gerçek durumlarını gözden gizlemek için çeşitli toplumsal manevralara ve elinden gelen her yola başvurmaktadır. Üretim araçlarına sahip olanlarla iş-güçlerini kapitalistlere satmak zorunda bırakılanlar arasındaki artan uçurumu gizlemek için umutsuzca girişimler yapılmaktadır.

Bu elbette kapitalizmin geçen yüzyıl içinde değişmediğini söylemek değildir. Lenin, kapitalizmin bu tekelci aşamasının temel kapitalist yönelimlerin bir devamı olduğunu ve emperyalizmin teorisinin doğrudan doğruya Marks'ın kapitalist üretim biçimi üzerindeki incelemesinden çıkartılabileceğinin altını çizerek, Marks ve Engels yaşadığı zamanlar ortada olmayan ya da yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan kapitalist ekonomi ve siyasetteki yeni olguları toparlayıp özetledi.[7] SBKP ve öteki kardeş partiler modern toplumdaki yeniyönelimleri ve süreçleri dikkate alarak ve böylelikle yalnızca Marksizmin, eleştirici ve ihtilâlci ruhuyla, gelişmekte olan dünyanın karmaşıklığının yeterli bir yansımasını verebileceğinin kanıtını sağlayarak Marksizmi çağdaş tarihî şartlar içinde yaratıcı bir şekilde geliştirmektedirler.

İleri kapitalist ülkelerdeki tekelci devlet kapitalizminin egemenliği modern kapitalizmin kendine özgü özelliklerinden biridir. Burjuva ekonomistleri ekonomiye devlet müdahalesinin, kapitalizmde olduğu iddia edilen köklü değişikliğin tayin edici nedeni olduğunu iddia etmişlerdir. Devletin kapitalist ekonomideki artan rolü modern burjuva toplumunun karakteristiğidir. Ama bu devlet, Marks'ın deyişiyle «burjuva toplumunun özü»[8] olmaya devam etmektedir.

Bundan elli yıl kadar önce Lenin, kapitalist gelişmenin belirli bir aşamasında «kapitalizmin devasa gücü»nün «on milyonlarca insanı devlet kapitalizminin tek örgütlenmesi içinde bir araya getirerek .... devletin devasa gücüyle tek bir mekanizma içinde»[9] kaynaştığını göstererek devletin kapitalist ekonomi içindeki aktif rolünün başlıca yanlarını açıklamıştı.

---

(7) Bakınız V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 22, SS. 188 - 189.

(8) K. Marks, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, Moskova, 1971, S. 214.

(9) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 24, S.. 403.

Kapitalist devlet, tekelleri finanse etmek için geniş kaynakları harekete geçirir ve ekonominin askerileştirilmesinin başlıca aracıdır. Askerî taahhütlerin durmaksızın akması kârların yüksek tutulmasına yardım eder ve tekellere yeni sermaye yatırımı alanları açar.

Tekelci devlet kapitalizmi bilimsel ve teknik ihtilâl altında gelişmektedir. Yeni enerji kaynakları ve otomasyon emeğin üretkenliğindeki artışın temelini yaratmaktadır. Ama bilimsel ve teknik ihtilâl toplumsal ihtilâli ortadan kaldırmadığı gibi modern burjuva sosyolojisinin ve ekonomi politiğinin tekrar tekrar üzerinde durduğu «teknotrat» çizgi ile eş anlamlı da değildir.

Üretiminin tekelci devlet kapitalizmi altında toplumsallaşması objektif olarak kapitalizmin çelişkilerini en uç noktasına kadar yoğunlaştırır ve işçi sınıfının siyasî hâkimiyetinin maddî ön şartlarının yaratılmasını gözle görülecek bir şekilde ileriye götürür. Kapitalist üretim ilişkilerinin yerine sosyalist ilişkilerin geçirilmesi âcil bir ihtiyaç haline gelir. Lenin'in tekelci devlet kapitalizmi sosyalizmin eşiğidir derken kasdettiği buydu.

Kapitalist bir toplumdaki bütün teknolojik ilerlemelerin bir de öteki yüzü vardır: yedek iş ordusunu artırarak işçileri sefalete ve güçlüklere iter; ne kadar artarsa artsın, işçilerin harcadıkları fizikî ve sinirsel enerji ücretleriyle yeterince karşılanamaz. Modern kapitalizmin gerçek çelişkileri savunucu «refah toplumu» teorisini çürütür.

Mühendislerin, teknisyenlerin, idareci personelin ve hizmetlerde çalışan kişilerin sayılarının artmasına dayanan burjuva ideologları Marksist sınıf mücadelesi ve kapitalist toplumdaki sınıf uzlaşmazlıkları teorisinin modasının geçtiğini ilân etmektedirler. Onlar, bunların Marks tarafından aşırı basitleştirildiğini ileri sürüyorlar. Halbuki Marks, gerçek burjuva toplumunun hiç bir zaman iki sınıftan — işçiler ve sanayi kapitalistlerinden— meydana gelmemiş olduğunu söylüyor ve «bir yanda işçilerin öteki yanda da kapitalistin ve toprak sahibinin arasında duran orta sınıfların durmaksızın artan sayısı»[10]nı vurguluyordu. Geçtiğimiz on yıllar içinde «beyaz-yakalı işçiler»in sayısı önemli ölçüde artmıştır ve bunlar şimdi ileri kapitalist ülkelerde sanayide çalışan işgücünün yüzde 25'ini oluşturmaktadırlar. Sanayi proleterleri gibi bu çalışanlar da işgüçlerini kapitalistlere satmak zorundadırlar ve onlar tarafından sömürülmektedirler; onlar da otomasyonun bir sonucu olarak işlerini kaybetme tehdidi ile karşı karşıyadırlar ve ücretleri de çoğu zaman vasıflı işçilerin ücretlerinden düşüktür. Onların burjuvazi tarafından

(10) Karl Marks, **Artı-Değer Teorileri**, II. Kısım, Moskova, 1968, S. 573.

fabrika işçileriyle beyaz yakalı işçiler arasına sahtekârca dikilmiş engelleri kerte kerte aşarak tekellere karşı mücadelede sık sık işçilere katılmalarının nedeni budur.

Burjuva ideologları Marks'ın proletaryanın yoksullaşması hakkındaki öğretisinin, «gelir ihtilâli» ile zengini yoksul ve yoksulu da zengin yaptığı iddia edilen, içinde bulunduğumuz çağa uymadığını kanıtlamak için boşuna girişimler yapmaktadırlar.

Marks'ın sürekli, otomatik bir mutlak yoksullaşma süresine aşırı basitleştirilmiş bir bakışla baktığı söylenmektedir. Bu bayağı çarpıtmanın, Marks'ın yoksullaşma üzerine söylediklerileyle hiç bir ortak yanı yoktur. Marks, kapitalistlerin ücretleri mümkün olan en düşük seviyede tutmayı istmelerine rağmen — kapitalistlerin yoğunlaştırılmış sömürü isteklerinin bir ifadesi — ücret seviyesinin sınıf mücadelesinin gidişi içinde kararlaştırıldığını ve çatışan güçler arasındaki dengeye bağlı olduğunu göstermiştir. Marks, ücret seviyesinin «tarihî ve moral bir unsur» içerdiğini ve ülkenin somut tarihi şartlarına, gelişme seviyesine, tüketimin yapısına ve başka faktörlere bağlı olduğunu söylüyordu. Üretici güçler geliştikçe ve üretim teknolojisi giderek karmaşıklaştıkça kapitalistler bir dereceye kadar işçilerin objektif olarak artan ihtiyaçlarını karşılamaya zorlanırlar çünkü başka türlü ihtiyaçları olan vasıflı emeği bulamazlar. Ama sınaî çıktı ve kârlar ücretlerin çok ilerisine geçmiştir ve açıklık gittikçe büyümektedir. Marks şunu yazıyordu: «Bir ülke dünya pazarında ötekine nispetle ne kadar üretkense, oradaki ücretler ötekine kıyasla daha yüksek olur. İngiltere'de yalnızca nominal ücretler değil gerçek ücretler [de] kıtadakinden daha yüksektir. İşçi daha çok et yer; daha çok ihtiyacını karşılar. Ama İngiliz işçilerinin üretkenliklerine oranla ücretleri [öteki ülkelerde ödenen ücretlerden] daha yüksek değildir.»[11]

Bu açıklık işçi sınıfının nispî yoksulluğunun en başta gelen göstergelerinden biridir. Özellikle çok gelişmiş kapitalist ülkelerdeki bir başka anahtar unsur da işçilerin daha yoğun emekten, artan otomasyondan dünya pazarındaki kısa vadeli dalgalanmalarından vb. ötürü güvenliklerinin giderek azalmasıdır.

Ama Marksizm-Leninizm işçi sınıfının sürekli yoksullaşmasının kaçınılmaz olduğuna inanmamaktadır. Lenin, Marksizmin bu meseledeki çarpıtılmalarına şiddetle saldırmıştı. Şöyle yazıyordu: «O [Marks-ç.] sefaletin artmasından, düşkünlüktenvb.'den, aynı zamanda karşı eğilimi de göstererek ve ancak gerçek toplumsal güçlerin bu eğilimi güçlendire-

(11) Karl Marks, **Artı-Değer Teorileri**, II. Kısım, S. 16, 17.

ceğini belirterek söz etmiştir.» Lenin «burjuvazinin tüketim seviyesinin yükselişi ile bir bütün olarak toplumun tüketimi ve emekçi halkın hayat standardının seviyesi arasındaki eşitsizlik» in arttığını yazıyor ve «artan yoksulluğa ilişkin bölümün [Marks'ın eseri kastediliyor - ç.] kapitalizmin 'sınır bölgeleri' için doğruluğunu bütünüyle korur»[12] olduğunu gösteriyordu. Gelişmekte olan ülkeler modern kapitalizmin başlıca «sınır bölgeleri» dir. Bu ülkelerin kişi başına millî gelirleri gelişmiş kapitalist ülkelerde kişi başına düşen millî gelirin ancak küçük bir parçasıdır.

Kapitalizmin temel çelişkileri peryodik olarak ortaya çıkan ekonomik krizlerde kendini gösterir. Marks'ın burjuva eleştiricileri onun krizler öğretisine, kapitalizmin onun zamanından beri köklü bir değişikliğe uğradığını yani artık kapitalist ekonomiye her on yılda bir darbe indiren yıkıcı alt üstüklere artık bağlı olmadığını ve modern burjuva devletinin bu krizleri önleyebileceğini söyleyerek saldırmaktadırlar. Ama Marks, bu krizler hakkında kendini eleştirenlerden çok daha derinlemesine bir görüşe sahiptir. Marks «sürekli krizler mevcut değildir»[13] diye yazıyor ve onların peryodik (devresel) karakterini vurguluyordu. Marks, krizlerin kendini tekrar eden tabiatını sabit sermayenin yenilenmesi çerçevesinde ele alarak ortaya koyan ilk kişiydi. Devrenin (cycle) zaman açıklığının teknik ilerleyişin gidişi içinde üretici güçler geliştikçe kısalmaya eğilim göstererek değişebileceğine işaret ediyordu. *Kapital*'in Birinci Cildinin Fransızca baskısında Marks şöyle yazıyordu: «Çoktan beridir bu devrelerin arasındaki zaman açıklığı on ya da on bir yıl olmuştur ama bu rakamı sabit olarak kabul etmenin de yeri yoktur. Tam tersine, kapitalist üretimin biraz önce ele aldığımız kanunlarından bunun değişken olduğunu ve devrenin zaman açıklığının kerte kerte ufalacağını çıkartmak gerekir.»[14]

Birçok burjuva ve sahte-sosyalist eser kapitalist dünyanın onlarca yıl boyunca 1929 - 1933 krizi gibi bir kriz görmediğini ve bu ölçekte bir kitlesel işsizliğin olmadığını iddia etmektedir. Gerçekten buna eş ölçekte bir başka ekonomik kriz olmuş değildir, ama İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ve sonra oldukça derin bazı krizler ortaya çıkmıştır. Özellikle 1960'larda ve 1970'lerde dünya kapitalist ekonomisi, kapitalin dünyadaki önder para birimlerinden ABD dolarının ve İngiliz sterlininin itibarını bile çökerten bugüne kadar görülmedik bir parasal ve malî bir

(12) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 4, S. 201.
(13) Karl Marks, **Artı-Değer Teorileri**, II. Kısım S. 497.
(14) Karl Marks, **Le Capital, Le Premier, tome Troiseme**, Paris, 1950 S. 77.

krizin pençesine düşmüş bulunmaktadır. En aşırı tedbirlerin bile ödemeler mekanizmasını dengelemekte ve kapitalist ülkeler arasında dengeli malî ilişkileri yeniden kurmakta bir işe yaramadığı ortaya çıkmıştır. Ancak asıl mesele emperyalist burjuvazinin kapitalizmin çelişkilerini halletmek için kullandığı metotların üretici güçlerde muazzam bir israfa ve korkunç sıkıntılara yol açmış olmasıdır. Bu esas olarak İkinci Dünya Savaşı'nın ve savaş sonrası dönemin «mevzii» savaşlarının yol açtığı zarar için geçerlidir.

1929 - 1933 dünya ekonomik krizi, kapitalist ülkelerin halkları için müthiş bir trajediydi ama daha sonraki olaylar emperyalizmin insan soyunu çok daha kötü bir yıkıntı ve çöküntüyle karşı karşıya bıraktığını gösterdi. 1929 krizi boyunca bütün kapitalist dünyada 30 milyon işsiz vardı - devasa bir sayı. Ama İkinci Dünya Savaşı boyunca 110 milyon kişi üretimden alınarak silah altına sokulmuş, 50 milyona yakın insan cephede ve cephe gerisinde düşman işgali altındaki bölgelerde ölmüştü. 1929 - 1933 krizi sırasındaki ekonomik kayıplar korkunçtu ama İkinci Dünya Savaşı sırasında olanlar insan aklının alamayacağı ölçüdeydi.

Savaş sonrası silâh yarışı ve barbar «mevzii» savaşların hazırlanması ve yürütülmesi muazzam harcamaların ve hayat kayıplarını beraberinde getirdi. Ekonominin ve siyasetin sürekli askerileştirilmesi ve askerî-sınaî kompleksin sınırsız hâkimiyeti milletler için sayısız yeni felâketi yedekte bekletiyordu.

Kapitalist dünyadaki işçi hareketleri son yıllarda daha aktifleşmiştir ve sınıf mücadelesi durgunlaşmaktan çok daha da keskinleşmektedir. Sendikalardaki ve öteki kitle örgütlerindeki milyonlarca işçi kapitalizmin hâkimiyetine karşı kararlı bir mücadele açıyor, uzun süren grevler yapıyor ve çıkarlarını korumak için her yola başvuruyorlar. Sürekli mücadeleleri ile bazı gelişmiş kapitalist ülkelerin işçileri hayat şartlarında belirli bir düzelme sağlamışlar, daha yüksek ücretler, çalışma saatlerinde kısalma, konut vb. elde etmişlerdir. Proletaryanın burjuvaziye karşı sınıf mücadelesi, sosyalizmin artan başarılarıyla teşvik olunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin ve öteki sosyalist ülkelerin emekçi halklarının, toplumsal güvenlik, kamu sağlığı ve eğitimi ve çalışma ve dinlenme haklarının garanti edilmesinde elde ettikleri başarılar öteki ülkelerin işçilerinin sömürüye ve kapitalist baskıya karşı eylemlerinde ilham kaynağı olmaktadır.

Sınıf mücadelesinin gidişatı içerisinde grevler ve iş bırakmalar tekellerin saltanatına karşı bir siyasî kavga şekline bürünüyor ve bu da işçi sınıfının önderliği altındaki ortak anti-emperyalist cepheyi güçlen-

diriyor. Tekelci kapitalizmin gerici güçleri gittikçe daha çok tecrit oluyorlar. İşçi sınıfının günümüzün en ileri ihtilâlcı sınıfının, çağımızın başlıca üretici ve sosyo-politik gücü olmakta devam ettiğini gösteren aksinin kanıtlanması imkânsız gerçekler vardır.

Günümüzün gerçeği, sınıf mücadelesinin kapitalist toplumun bir kanunu olduğunu açıkça göstermektedir. Güçlü kapitalist tekellerin proletarya üzerinde ekonomik, siyasî ve manevî baskı yapmak için kullandıkları araçlarla ve bu amaçla yararlandıkları sendika bürokrasisi ve reformist partilerin önderleriyle gösterdikleri azgın dirence rağmen sınıf mücadelesinin kanunları kapitalist toplum içinde gözle görünür bir şekilde güç kazanmakta ve kaçınılmaz olarak bir sosyalist ihtilâle götürmektedir.

Tarihî tecrübe reformist reçetelerin emek ve sermaye arasındaki çelişkileri «çözmek»te bir işe yaramadığını göstermektedir. Reformizm teoride olduğu gibi pratikte de iflâs etmiştir. Çeşitli kapitalist ülkelerde arka arkaya iktidara gelen sağ-kanat sosyalist önderlerinin izledikleri siyasetler emekçi halkın hayatî çıkarlarını koruyamadıktan başka tekelci burjuvazinin çıkarlarına arka çıkmaktadır. Bu da kapitalist boyunduruğa son vermenin tek doğru yolunu yalnızca Marksist-Leninist öğretinin gösterdiğini bir kere daha kanıtlamaktadır.

MARKSİZM VE KOMÜNİST KURULUŞ

Marks'ın hem nispî barışçı gelişme hem de altüstlük zamanlarında sınavdan geçmiş olan her zaman canlı ve gelişen öğretisi günümüzün komünist hareketine yalnızca modern kapitalizmi çözümlemekte değil, sosyalist ve komünist kuruluş sürecinin ve yeni toplumun kuruluş ve gelişmesine hükmeden kanunların anlaşılmasında yardım etmektedir.

Elbette ki Marks, sosyalist ve komünist kuruluş için hazır reçeteler bırakmadı, geleceğin toplumunu ayrıntılı olarak tasarlamaya da kalkışmadı, ama onun sosyalizm ve kapitalizm arasında yaptığı karşılaştırma ve kaba hatlarıyla sosyalist toplumu için yaptığı tahmin, sosyalist ülkelerdeki pratik tarafından dikkat çekici bir şekilde doğrulanmıştır.

Sosyalist kuruluşun yollarını tanımlarken Lenin, Marks'ın geniş ölçekli sanayiin sosyalizmin maddî tabanı olduğu önermesinden yola çıkmıştır. Üretimin toplumsallaşması en yüksek seviyesine geniş ölçekli üretim içinde varır. Yalnızca geniş ölçekli sanayi ekonominin bütün dallarını yeni teknoloji temeli üzerinde yeniden donatabilir ve üretici

güçlerin her bakımdan gelişmesini ve sosyalist ekonominin topyekûn büyümesini sağlayabilir. Lenin, *Kapital*'de Marks tarafından işlenen yeniden üretim teorisinden, geniş ölçekli üretimin avantajları hakkındaki genel önermelerinden yola çıkmaktadır.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Lenin'in millî ekonominin modern bir teknolojik temel üzerine oturtulması hakkındaki fikirlerini tutarlı olarak uygulamış ve geliştirmiş, ülkenin sosyalist sanayileştirilmesi siyasetini kararlı olarak izlemiştir. GOELRO planı ve beş yıllık Sovyet planları, Marks ve Lenin'in ekonomi teorilerinin pratik birer uygulaması ve bütün dünyadaki ilk planlı ekonomik gelişme örneğiydi.

Sosyalist bir ekonominin inşasında kullanılacak yolları ve araçları tanımlarken Lenin'e yol gösteren Marks'ın *Kapital*'indeki mülkiyet şekillerinin çözümlemesiydi. Burjuva ekonomistleri özel mülkiyetin iki özel şeklini birbirine karıştırmaya eğilimliydiler: üreticinin kişisel emeğine dayanan özel mülkiyet ve başkalarının emeğinin söfürülmesine dayanan özel mülkiyet. Bu kapitalist mülkiyetin sömürücü tabiatını gizlemek ve onu tamamen «meşru» ve dürüst bir mülkiyet şekli olarak göstermek için yapılmış bir girişimdi. Halbuki gerçekte ücretli emeğin sömürülmesine dayanan kapitalist mülkiyet üreticinin kişisel emeğine dayanan özel mülkiyetten özde tamamen ayrıdır.

Lenin, bu iki mülkiyet şekli arasındaki ayrımın sınıf mücadelesinin strateji ve taktikleri, sosyalist kuruluş bakımından taşıdığı önemi tamamen kavramıştı. İşçilerin sömürülmesine dayanan mülkiyet ihtilâl içinde millîleştirilmiştir ve sosyalist devlet işletmelerinin temeli olarak hizmet etmektedir, oysa kişisel emeğe dayanan mülkiyet sahibinin elinden alınamaz ve işçi sınıfı bunu sosyalist çizgi üzerinde dönüştürmek için yollar ve araçlar bulma yükümlülüğü ile karşı karşıyadır. Bilimsel komünizm kişisel emeğe dayanan mülkiyetin kerte kerte kooperatifleştirilmesi için bir siyaset ortaya çıkartmıştır. Bundan dolayı Sovyetler Birliği'nde ve öteki sosyalist ülkelerde, sınaî devlet işletmelerinin yanısıra elsanatlarıyla uğraşanlar ve diğer zanaatkârlar çeşitli üretici kooperatifleri kurmuşlardır.

Çeşitli mülkiyet şekillerine farklı farklı yaklaşımlar yapılması ihtiyacının böylesine kavranması, hâkim nüfusu köylü olan Rusya'daki tarım bakımından özellikle önemliydi. Lenin'in kooperatif planı, Marks'ın ekonomi teorisinden mantıkî olarak çıkartılmıştı ve köylü kitlelerini sosyalizme götürmek için parlak bir yoldu. Mülkiyet şekillerinin bilimsel çözümlenişine uygun olarak Lenin ve Bolşevik Partisi, kırda sosyalist dönüşüm için eski, kapitalistler tarafından yönetilen geniş topraklar üzerinde devlet çiftlikleri kurulmasını ve kişisel emeğe dayalı

küçük köylü işletmelerinin kooperatifleştirilmesini içeren bir program ortaya koydu. Bu Leninist program daha sonra başarıyla uygulandı ve dikkate değer sonuçlar verdi.

Tarihî tecrübe, Marks'ın komünist toplumun ortaya çıkıp gelişmesinin başlıca aşamaları hakkındaki parlak tahminini, yani: a) geçiş dönemi; b) sosyalizm, komünist toplumun ilk evresi; c) komünizm, daha yukarı evre, şeklinde ortaya koyduğu tahmini tümüyle doğrulamıştır.

Lenin, bunu komünist toplumun tarihî gelişmesi üzerine kesinlikle bilimsel olan görüş olarak kabul ederek komünizmin iki evresi arasına bir ayırım çizgisi çizilmesine çok önem veriyordu.

Geçiş dönemini ele alan Marks ve Lenin, bunun tarihî çerçevesini kapitalizmden sosyalizme geçiş süreci olarak çok berrak bir şekilde çizdiler. Marks, komünist toplumun ilk evresinin geçiş döneminin uzun süren sancılı çalışmalarının ardından geleceğini söylerdi. Lenin, Marks'ın bu dönemin devletinin proletaryanın ihtilâlci diktatörlüğünün devleti olduğu hakkındaki fikrini geliştirdi ve şunları yazdı: «Kapitalizmden sosyalizme geçiş sırasında proletaryanın diktatörlüğü mutlaka elzemdir ve bu gerçek bizim ihtilâlimiz içinde pratikte tamamen doğrulanmıştır.»[15] Lenin, geçiş döneminin ekonomisinin ve siyasetinin derin bir çözümlemesini yaptı, ekonomik sistem içindeki çeşitli unsurların ve bunların gerisindeki sınıflar arasındaki ilişkileri tanımladı ve proletarya diktatörlüğü altındaki yeni sınıf mücadelesi şekillerini belirledi.

Bugün dünya sosyalist sistemi içindeki ülkeler yeni toplumun inşasının çeşitli aşamalarında bulunmaktadırlar. Sosyalizm SSCB'de daha 1930'ların son yarısında muzaffer olmuştu. O zamandan beri her alanda birçok yeni ilerlemeler olmuştur. SBKP'nin 24. Kongre belgeleri Sovyet halkının fedakârca çalışmasıyla tamamen sosyalist bir toplumun inşa edildiğini ve bunun, Partinin Programındaki büyük görevin, komünizmin maddî ve teknik temelinin inşa edilmesi görevinin pratikte çözümlenmesine başlanılmasını mümkün kıldığını söylemektedir. Bu çerçeve içinden en büyük önem, üretimin tümünün bilimsel ve teknik seviyesinin yükselmesine, bilimin etkenliğinin artırılmasına, modern sanayide ve ekonominin bütün dallarındaki örgütlenme şekillerinin her bakımdan geliştirilmesine ve bilimsel ve teknik ilerlemeye evrensel bir ilgi gösterilmesine verilmektedir. SBKP'nin 24. Kongresi bilimsel ve teknik ihtilâlin eriştiği başarılarla sosyalist ekonomik sisteminin avantajlarının organik karışımının tarihî önemi olan bir görev olduğunu vurguladı.

---

(15) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 27, S. 316.

Sovyetler Birliği'nde ve öteki sosyalist ülkelerde toplumun bütün üyelerinin maddî ve manevî ihtiyaçlarının daha mükemmel bir şekilde tatmin edilmesi için en son bilimsel ve teknik başarıların üretime en etkili bir şekilde uygulanmasını; ekonomi, bilim ve kültürün hızlı ve topyekûn gelişmesini amaçlayan ısrarlı bir çaba vardır. Sosyalizmde bilimsel ve teknik ilerleme emekçi halkın çıkarlarıyla tam bir uygunluk içinde, çalışma sürecini yalnızca kolaylaştırmaya değil aynı zamanda bu süreci kökten değişikliğe uğratmaya yardım etmekte, işçinin yaratıcı rolünü yüceltmekte, fizikî ve zihnî emek arasındaki esas ayrılıkları ortadan kaldırmaktadır. Karl Marks'ın yaptığı derin tahminler gerçekleşmektedir. Marks, geniş ölçekli üretimin gelişmesindeki eğilimleri ele alarak bugün ortaya çıkan süreçlerin neler olacağını tahmin etmişti. *Kapital*'in orijinal versiyonunda (1857 - 1858 ekonomik elyazması) şunu yazıyordu: «Emek artık yalnızca üretim sürecine dahil edilen bir şey olmaktantan çıkar ve bunun tersine, içinde insanın üretim sürecinin kendisini bir denetleyici ve düzenleyici olarak ele aldığı bir çalışma haline gelir.»[16]

Toplumun ekonomik temelindeki ve sınıf yapısındaki değişiklik, siyasî üstyapıdaki derin değişikliklerle sonuçlanır. Sovyetler Birliği'nin siyasî örgütlenmesi sömürücü sınıfların ortadan kaldırılmasının, kamu mülkiyetinin kurulmasının toplumun kardeş işçi ve köylü sınıfları arasındaki ittifak temeli üzerindeki sosyo-politik birliğinin sonucu olarak gerçek bir halk iktidarının ifadesi olmuştur.

Marks ve Engels, Lassalle'ın sosyalizmin burjuva devletinin yardımıyla «üretici birlikleri» aracılığıyla kurulabileceği düşüncesini eleştirdiler. Engels bu vesile ile Bebel'e o zamanlar moda olan «halkın idaresi» ve kapitalizm için de «halk devleti» laflarının yanlışlığına dair yazılar yazdı. Bu eleştirinin çok doğru olduğuna inanan Lenin, yalnızca sosyalizmin devleti halkın bir yönetim organına dönüştürmenin gerçek şartlarını yaratabileceğini gösterdi.[17]

Böylelikle Lenin, devletin sosyalizmde geçireceği değişiklikleri tahmin etti. Lenin'in düşüncelerinin anlayışı içinde ve Parti Programına uygun olarak SBKP Merkez Komitesi'nin Ekim ihtilâlinin 50. yıldönümü tezleri şuna işaret etmektedir: «Sosyalizmin zaferi ile birlikte proletaryanın diktatörlüğü, proletaryanın önderliği altındaki bütün halkın siyasî örgütü haline gelir.

---

(16) Karl Marks, **Grundrisse....** S. 592.

(17) **Devlet Üzerine Marksizm,** Bakınız, Lenin, **Toplu Eserler,** 5. Rusça Baskı, Cilt 33, S. 273.

«Bütün halkın devleti sosyalist devletin komünist kamusal kendini-yönetmeye doğru gelişmesinde yeni bir aşamadır.»

SBKP her zaman emekçi kitlelerin tarihte ve ihtilâlci toplumsal dönüşümlerdeki tayin edici rolü hakkındaki Marksist-Leninist öğretiden hareketle yola çıkmıştır. Sosyalizm ve komünizm milyonların bilinçli, yaratıcı, tarihî uğraşından ortaya çıkar. Marksizm-Leninizm'de önderlerin otoritesinin nihilistçe reddedilmesi olmadığı gibi, onların sunî bir şekilde yüceltilmesi ve kitlelerin üzerine çıkarılması ve kollektif önderliğin yerine, yanılmaz olduğunu iddia eden, Partinin ve halkın üzerine çıkmaya çabalayan bireysel önderlerin keyfî kararlarının geçirilmesi eğilimi de yoktur, olamaz. Böylesine mesnetsiz önderlik iddiaları, enternasyonal komünist hareketin demokratik tabiatına aykırıdır. SBKP, kişiye tapınmayı, sosyalist hukuğun, Parti ve devlet hayatının normlarının buna bağlı olarak ihlâlini kararlı olarak takbih etmiştir. Parti ekonomik, siyasî ve ideolojik meselelere yapılan her türlü subjektivist ve voluntarist yaklaşımlara karşı çıkmıştır. SBKP, komünist kuruluş içinde önderlik metotlarını durmaksızın geliştirmiş, eleştiri ve özeleştiriyi teşvik etmiş, komünistlerde ve bütün emekçi halkta eylemsizliğe, tutuculuğa karşı sağlam bir tutum yaratmıştır. Partinin geniş ölçekli komünist kuruluş içindeki örgütleyici ve eğitici rolünün önemi gittikçe artmaktadır.

Tutarlı bir enternasyonalist olan Marks, sosyalizmdeki ekonomik planlama kanununu millî ekonomilere olduğu kadar çeşitli ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilere de uyguladı. Bu düşünceyi geliştiren Lenin bir dünya ekonomisine, bütün ülkelerin proleterlerinin genel bir plana göre düzenledikleri bir tek bütüne yönelme eğiliminin «sosyalizm altında daha da gelişmesinin ve mükemelleşmesinin kaçınılmaz»[18] olduğuna işaret ediyordu.

Tarihî tecrübe sosyalizmin milletleri bir araya getirdiğini ve geniş ekonomik işbirliğinin ön şartlarını yarattığını kanıtlamıştır. Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi, sosyalist ülkelerin ekonomilerinin gelişmesinde gittikçe artan bir rol oynamaktadır. Çok yanlı ve iki yanlı ekonomik bağlar yayılmakta, üretimde ihtisaslaşma ve işbirliği artmakta ve millî ekonomik planların eşgüdümlü hale getirilmeleri gittikçe çoğalmaktadır. Sosyalist devletlerin kardeşçe işbirliğinin, her birinin üretici güçlerinden en iyi ve en mükemmel ölçüde yararlanmalarına yardım etmektedir. Bu süreçler objektif olarak olgunlaşmış sosyalist bütünleşmenin özünü ifade etmektedir.

---

(18) V. I. Lenin, **Toplu Eserler**, C. 31, S. 147.

Dünya sosyalist sistemi tek bir kıtayla sınırlı değildir. Her sosyalist ülke, dünya sosyalist sisteminin ve enternasyonal işçi sınıfının desteğiyle güçlüdür. Dünya sosyalist sisteminin proleter enternasyonalizmi ilkelerine uygun olarak güçlenmesi, başarılı bir sosyalist ve komünist kuruluşiçin vazgeçilmez bir şarttır.

Sovyet devletinin, dünya sosyalist sisteminin ortaya çıkması ve güçlenmesi, enternasyonal ilişkilerde temelden değişiklikleri ve sosyalist ülkelerin, bütün anti-emperyalist güçlerin, emperyalist saldırganlığa karşı, barışın ve dünya güvenliğinin savunulması için ortak mücadelelerinde ittifak kurmalarını gerçekleştirdi. Bütün bu güçlerin dayanışması ve birleşik eylemi, dünya siyasetinin baş etkeni, yeni bir dünya savaşının genellenmesinin tayin edici şartıdır.

Leninizm, farklı toplumsal sistemlere sahip ülkelerin barış içinde bir arada yaşamalarını sosyalizm ve kapitalizm arasındaki sınıf mücadelesinin bir şekli olarak görür. Şurası çok açıktır ki, barış içinde bir arada yaşama ezenlerle ezilenler, sömürgecilerle kurbanları arasındaki ilişkiler için geçerli değildir. Farklı toplumsal sistemlere sahip devletlerin barış içinde bir arada yaşamaları emperyalistleri yeni bir dünya savaşı çıkartmaktan, provokasyonlar başlatıp, karşı ihtilâl ihraç etmekten alakoymayı ve aynı zamanda milletlerin kendi gelişme yollarına bağımsızca karar vermeleri kutsal hakkını gerçekleştirmelerini ve bütün ülkeler arasında karşılıklı çıkara dayanan ekonomik, kültürel, bilimsel ve teknik bağların geliştirilmesi için elverişli şartların yaratılmasını amaçlamaktadır.

Marksizmin gelecekteki tarihî zaferleri, sosyalizmin bütün dünyadaki gelişmesine ve sağlamlaşmasına, SSCB'deki ve sosyalist topluluk içindeki öteki ülkelerdeki komünist ve sosyalist kuruluşun başarısına, dünya komünist hareketinin birliğinin daha da güçlenmesine ve günümüzdeki millî kurtuluş hareketlerinin ve demokratik hareketlerin yükselmesine bağlıdır. Sosyalizmi bir ütopya olmaktan çıkarıp bilime dönüştürerek Marks, işçi sınıfının toplumun komünist dönüşümü için mücadele ettiği yola ihtilâlci teorinin ışığını tuttu. Bir dizi ülkede sömürü sistemini devirip onları sosyalizme yönelten işçi sınıfı, Marks'ın fikirlerini tarihî bir gerçek haline getirmiştir. Marks, Engels ve Lenin'in ihtilâlci teorileri bu temel üzerinde zenginleştirilmiş ve daha yükseğe eriştirilmiştir.

Dünyanın büyük tarihî ihtilâlci yenileşme süreci ne kadar derinleşir ve ne kadar genişlerse bilimsel komünizmin ışığı o kadar parlar.

İlerici insansoyu yüzyıllar boyunca Marks'ın bilimsel komünizmin kurucusunun, adını ve onun ihtilâlci bayrağını yüreğinde taşıyacaktır.

İÇİNDEKİLER

Giriş 7

Birinci Bölüm

Materyalizme ve Komünizme Giden Yol 16
Çocukluk ve Gençlik 19
Bonn ve Berlin'deki Öğrencilik Yılları 22
Hegel Felsefesinin İncelenmesi. Genç Hegelciler Arasında 26
Doktora Tezi 30
Feuerbach'a Karşı Tavır 33
Siyasî Eyleme Başlayış. Prusya Sansürüne Karşı Yazılan Makale . . . 35
Rheiniche Zeitung Yazarlık ve Editörlük 36
Marks'ın Yazılarındaki İhtilâlci Demokratik Fikirler 38
«Özgürler» ile Çatışma 43
Rheinische Zeitung Yasaklanıyor 44
Kreuznach'da Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi, El Yazmaları, Tarih Üzerine Defterler 48
Deutsch - Französische Johrbücher'i Yayınlama Hazırlıkları. Paris'e Hareket 53
Materyalizm ve Komünizmin Nihaî Olarak Kabulü 55
Büyük Bir Dostluğun Başlangıcı 58
Deutsche - Franzosische - Jahbücher Çağdaş Değerlendirmeler 61

İkinci Bölüm

Proleter Dünya Görüşünün İlkelerinin İlk Formülasyonu 63
Ruge ile Ayrılık 63
Marks 1844 Yılında Paris'te 64
Bilimsel Araştırmalar 68
1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları 70
Vorwarts'daki Çalışma 76
Tarihî Bir Tanışma 79
Genç Hegelcilere Karşı Ortak Saldırı Hazırlıkları 80
Kutsal Aile 82
Paris'ten Sürülüş 88

Üçüncü Bölüm

Materyalist Tarih Görüşü 90
Brüksel'de 90
Engels'in Gelişi. Yeni Felsefî Çalışmanın Planı 93
Feuerbach Üzerine Tezler 94
Ünlü Yabancı Sosyalistler Dizisi. Basında Çıkan Makaleler 96
İlk Takipçiler 97
İngiltere'ye Yolculuk 100
Ekonomi Politik ve Sosyalist Edebiyatın Eleştirisel İncelenişi 102

Alman İdeolojisi Üzerindeki Çalışma 105
Toplumsal Gelişme Görüşlerindeki İhtilâl Tamamlanıyor 109
Asıl Olan Şey: Kendini - Aydınlatma 117

Dördüncü Bölüm

Proleter Partisi İçin Mücadelenin Başlayışı. Enternasyonal İşçi Sınıfı Hareketinin Programı 119
Brüksel Komünist Haberleşme Komitesi 120
Weitling'le Ayrılık 123
«Gerçek Sosyalizm»e Karşı Mücadele 126
Proudhon'la Anlaşmazlık 129
Felsefenin Sefaleti 133
Komünist Lig'in Kuruluşu 139
Brüksel'deki Alman İşçileri Birliği 143
Ücretli Emek ve Sermaye 144
Sürekli Bir Yayın Başlatmak İçin Yapılan Çalışmalar 147
Enternasyonal Ekonomistler Kongresi 151
Karl Heinlen'le Polemik 153
İhtilâlci Güçleri Birleştirme Mücadelesi 157
Komünist Lig'in İkinci Kongresi 160
Kongrenin Ardından 164
İlk Marksist Program 168
Komünist Parti Manifestosu Üzerinde Çalışma 166
Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin! 175

Beşinci Bölüm

İhtilâller Dönemi: 1848 - 1849 176
Avrupa'da İhtilâlller Patlak Veriyor. Marks Brüksel'den Kovuluyor . . . 176
Marks Paris'te İhtilâl İhracı Planlarına Karşı Savaş 179
Komünist Partisinin Almanya'daki Talepleri 180
İhtilâlci Almanya'da Faaliyetin Başlaması 182
Gottschalk ve Born'un Görüşlerine Karşı Çıkılıyor 184
Demokratik Hareketin Proleter Kanadı 187
Neue Rhinische Zeitung'un Baş Editörü 189
Burjuva Demokratik İhtilâli Tamamlama Mücadelesi 192
Ezilen Halkların Mücadelelerinin Desteklenmesi Neue Rhinische Zeitung'un Dış Siyasetteki Tutumu 197
Paris'teki Haziran Ayaklanması 199
Proletaryanın İhtilâlci Organı 200
Karşı - İhtilâlci Saldırıya Karşı Direnme. Marks Köln İşçi Lig'inde ve Demokratik Dernekte 201
Berlin ve Viyana'ya Yolculuk 205
Almanya'daki Eylül Krizi 207
Viyana'daki Ekim Ayaklanması 212
Prusya'daki Karşı - İhtilâlci Darbeye Karşı Savaş 214
Alman ve Avrupa İhtilâllerinin İlk Sonuçları ve Muhtemel Gelecekleri . . 219
Demokratik Güçlerin Birliği İçin Çalışma 222

İki Yargılama 224
1849 Şubat ve Mart'ında Marks 227
Kitlesel Bir Proleter Partisine Doğru Atılan Pratik Adımlar 229
Neue Rheinische Zeitung, Macaristan ve İtalya'daki Millî Kurtuluş Mücadelesi 233
Rhine Ayaklanmalarının Yenilgisi Neue Rheinische Zeitung'un Kapatılışı 235
Güneybatı Almanya'da 239
Yeniden Paris'te 13 Temmuz 241
Marksizmin İlk Tarihî Sınavı 243

Altıncı Bölüm

İhtilâlin Derslerinin Özetlenmesi 245
Londra'daki İlk Aylar 245
Neue Rheinische Zeitung, Polotisch - Ökonomisch Revue'nin Kuruluşu 248
Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 250
Komünist Lig'i Yeniden Örgütleme Çabaları Merkez Komitenin Mart Tebliği 254
Evrensel Komünist İhtilâlciler Birliği 258
Neue Rheinische Zeitung Politisch - Ökonomische Revue'deki İncelemeler 261
Enternasyonal Araştırmalar, İhtilâlin Geleceğine İlişkin İpuçlarının Değerlendirilmesi 263
Willich - Schapper Maceracı Sekter Fraksiyonu ile Mücadele 266
Engels Manchester'e Gidiyor. İki Arkadaş Arasındaki Yazışmalar . . . 268
Prodhon'a Karşı Yeni Bir Saldırı Planı 270
Louis Bonaparte'ın Onsekiz Brumaire'i 272
Küçük Burjuva Demokrasisinin Eleştirisi. Göçmenler Arasındaki Büyük Zekâlar Broşürü 277
Köln Komünistlerinin Mahkemesi 279
Komünist Lig Dağılıyor. Bir Parti Kurulması İçin Yeni Mücadele Şekilleri 285

Yedinci Bölüm

Gericilik Yılları 287
Gericiliğin ve Yoksulluğun Baskısı Altında 287
Marks Aile Çevresi İçinde 291
Sınavlarla Güçlenen Dostluk 294
Ekonomik Araştırmalar 295
Öteki Alanlardaki Bilimsel Araştırmalar 301
Proletarya İhtilâlcilerinin Yetiştirilmesi. Alman İşçileri Arasında İhtilâlci Geleneklerin Korunması 305
Marks ve 1850'lerde Chartism 308
Amerikan İşçi Sınıfı Hareketiyle Bağlar 311
İlerici Burjuva Basınında Yazarlık 312
Gazete Yazarı Olarak Marks 317
Britanya'nın Siyasî Sistemi Hakkında 319
Kıta Avrupa'sındaki Gerici Rejimlerle Mücadele 321
Kapitalist Devletlerin Sömürgecilik Siyasetlerinin Teşhiri 325
Hâkim Sınıfların Dış Siyasetlerinin Eleştirisi 331

Doğu Meselesi Üzerindeki İhtilâlci Taktikler Kırım Savaşı Karşısındaki Tavır 333
18. Yüzyılın Diplomatik Tarihinin Açıklanması 338
İhtilâlci İspanya 343
Yeni Savaşlarla Karşı-Karşıya 345

Sekizinci Bölüm

Marksist Ekonomi Politiğin Oluşumundaki Tayin Edici Aşama 347
1857 Ekonomik Krizi Üzerine Makaleler 347
1857 - 1858 Ekonomik Elyazması Üzerindeki Çalışma 350
1857 - 1858 Ekonomik Elyazmasına Giriş 351
1857 - 1858 Elyazmasının Başlıca Bölümleri 355
Yeni Ekonomi Eserinin Baskıya Hazırlanması 359
Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkının İlk Kısmı 361
Marks ve Darwin 365

Dokuzuncu Bölüm

Demokratik ve Proleter Hareketlerde Yeni Bir Kabarma 369
Das Volk 370
İtalya'nın Birleştirilmesi İçin İhtilâlci Bir Yol 372
Garibaldi Hareketi 374
Almanya'nın Birlik Mücadelesindeki Taktikler 376
Lassalle ile Ayrılıklar 378
Herr Vogt Başlıklı Broşür 383
Jenny Marks'ın Hastalığı 386
Hollanda ve Almanya'ya Yolculuk 387
Blanqui'nin Savunulması 390
Marks ve Rusya'da Toplumsal Değişme 391
Die Presse'deki Yazılar 394
Amerikan İç Savaşı New York Daily Tribune ile İşbirliğinin Sonu . . . 396
İngiliz İşçi Hareketi Kuzeyi Destekliyor 401
1863 - 1864 Polonya Ayaklanması Karşısında Marks'ın Tavrı 402
Polona Hakkındaki Bir Broşür Üzerine Çalışma 405
Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneğinde 408
Bir Dostun Ölümü 410
Marks ve Genel Alman İşçileri Birliği 411
Enternasyonal'e Doğru 414

Onuncu Bölüm

Kapital - Marks'ın Temel Eseri 417
Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın İkinci Kısmı Üzerindeki Çalışma 417
1861 - 1863 Ekonomik Elyazması 418
1863 - 1865 Ekonomik Elyazması 420
Baskıya Hazırlık ve Kapital'in Birinci Cildinin Yayınlanması 421
Kapital'in Birinci Cildinin Rusça Baskısı 426
Kapital'in Birinci Cildinin Almanca İkinci Baskısı 428
Kapital'in Birinci Cildinin Gözden Geçirilmiş Fransızca Baskısı 429

Kapital'in İkinci ve Üçüncü Ciltleri Üzerindeki Çalışma 431
Kapitalist Üretim Süreci 436
Sermayenin Tedavül (Dolaşım) Süreci 442
Bir Bütün Olarak Kapitalist Üretim Süreci 447
Artı - Değer Teorileri 452
Kapital'de Komünizm Meseleleri 456
Kapital'in Metodu ve Bilim Karşısında Genel Önemi 461

Onbirinci Bölüm

Birinci Enternasyonal'in Kurucusu ve Önderi 474
St. Martin Salonundaki Enternasyonal Toplantı 474
Açılış Tebliği ve Geçici Tüzük 475
Enternasyonal Proleter Teşkilâtının Başı 479
Kitlelere Giden Yol 481
Almanya Haberleşme Sekreteri 486
Polonya Meselesi 489
Zalt - Bommel'de Tatil 490
1865 Londra Konferansı'nda 492
Enternasyonal'in Almanya Şubeleri Kuruluyor Avusturya - Prusya Savaşı ve Alman İşçi Sınıfı 494
Enternasyonal Proletaryanın Ekonomik Platformu 496
İngiliz Sendika Önderleriyle Ayrılıklar. İrlanda Meselesi 501
Enternaysonal'in Sosyalist Programı İçin Çalışma 505
Savaş ve Barış Meseleleri 509
İlk Marksist Kitle Partisinin Doğuşu 512
Bakuninizme Karşı Mücadelenin Başlayışı 516
Basel Kongresi. Enternasyonal'in Köylü Meselesi Üzerindeki Taktikleri 521
İrlanda Meselesinin Enternasyonal Önemi 522
Genel Konsey'deki Rusya Haberleşme Sekreterliği 525
İkinci İmparatorluğun Krizi ve Muhtemel Bir Avrupa İhtilâli 530

Onikinci Bölüm

Paris Komünü 533
Yeni Bir Tarihî Dönemin Eşiğinde 533
Fransa - Prusya Savaşı Üzerine İlk Tebliğ 534
Alman Sosyal - Demokratların İhtilâlci Taktikleri Formüle Etmelerine Yardımcı Olunuyor 536
İkinci İmparatorluğun Çöküşü Fransa-Prusya Savaşı Üzerine İkinci Tebliğ 538
Fransız Cumhuriyetinin Tanınması İçin Kampanya 541
18 Mart İhtilâli 542
Komünarlar ile Temas 545
Komün ile Dayanışma Hareketi 547
Komün'ün Faaliyetinin Tahlili, Genel Konsey Tebliğinin Yazılması . . . 550
Fransa'da İç Savaş 551

Onüçüncü Bölüm

Enternasyonal'in İdeolojik İlkelerinin Saflığı İçin Savaş 558

Londra Konferansı Hazırlıkları 558
Enternasyonal'in Tarihindeki Kilometre Taşı 561
Londra Konferansı Kararlarının Tanınması İçin Mücadele 564
Bakuninistlere Karşı Yoğunlaştırılan Mücadele. Enternasyonal'deki Uydurma Bölünmeler 565
Reformizme Karşı 568
Komün Mültecileriyle Temaslar 572
Hague Kongresi Hazırlıkları 573
Hague Kongresi 575
Kongreden Sonra Amsterdam'da Toplantı 579
Enternasyonal'in Son Yılı 580
Enternasyonal İşçi Birliği'nin Dağılması 584

Ondördüncü Bölüm

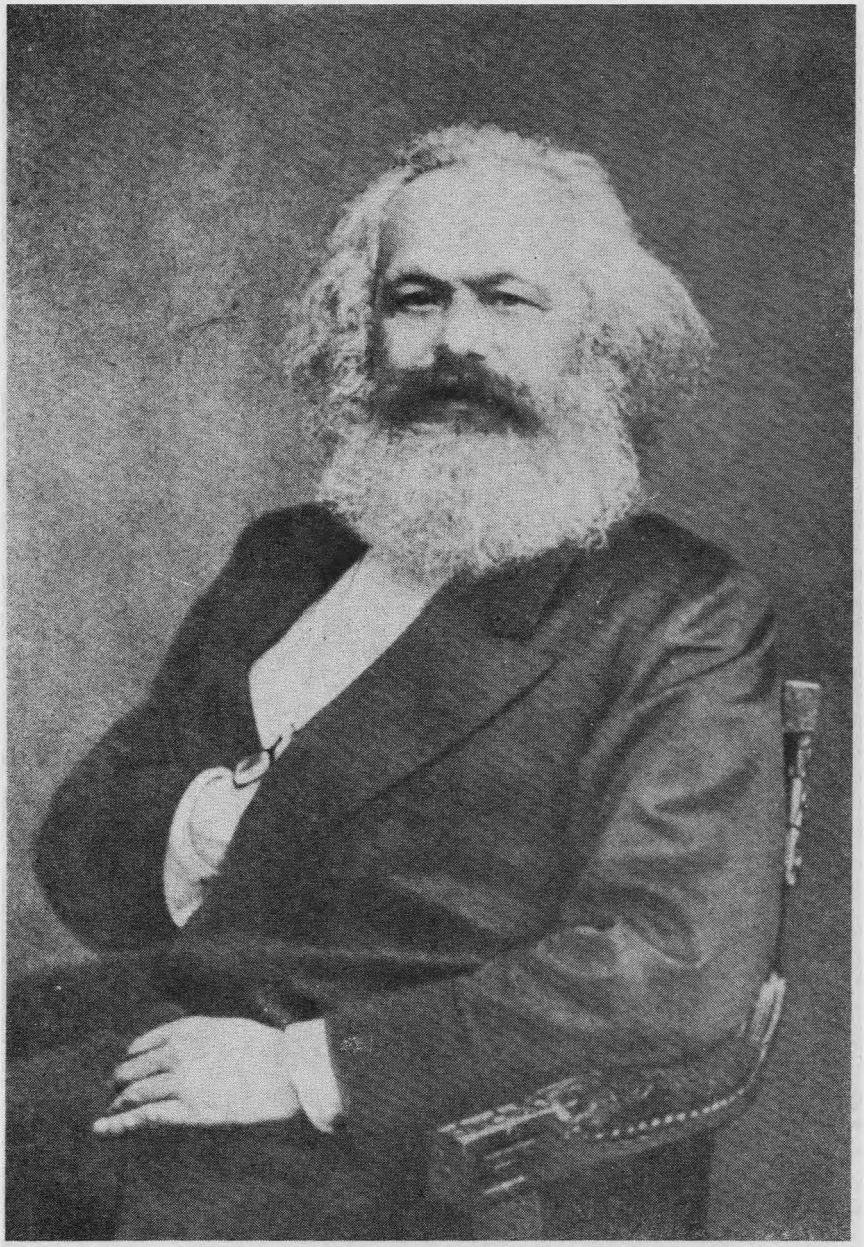
İşçi Sınıfı Hareketinin Teorisinin ve Taktiklerinin İleriye Götürülmesi . . 587
1870'lerin Ortaları 589
Babalarının İzinde 593
Sosyalist İhtilâl Teorisi Üzerine Anarşistlerle Polemikler 596
İşçi Sınıfı Hareketinin İdeolojik Önderliği 599
Alman Sosyal-Demokratlarının Öğretmeni 605
Gotha Programının Eleştirisi 610
Anti-Dühring'in Yazılmasına Katkı 616

Onbeşinci Bölüm

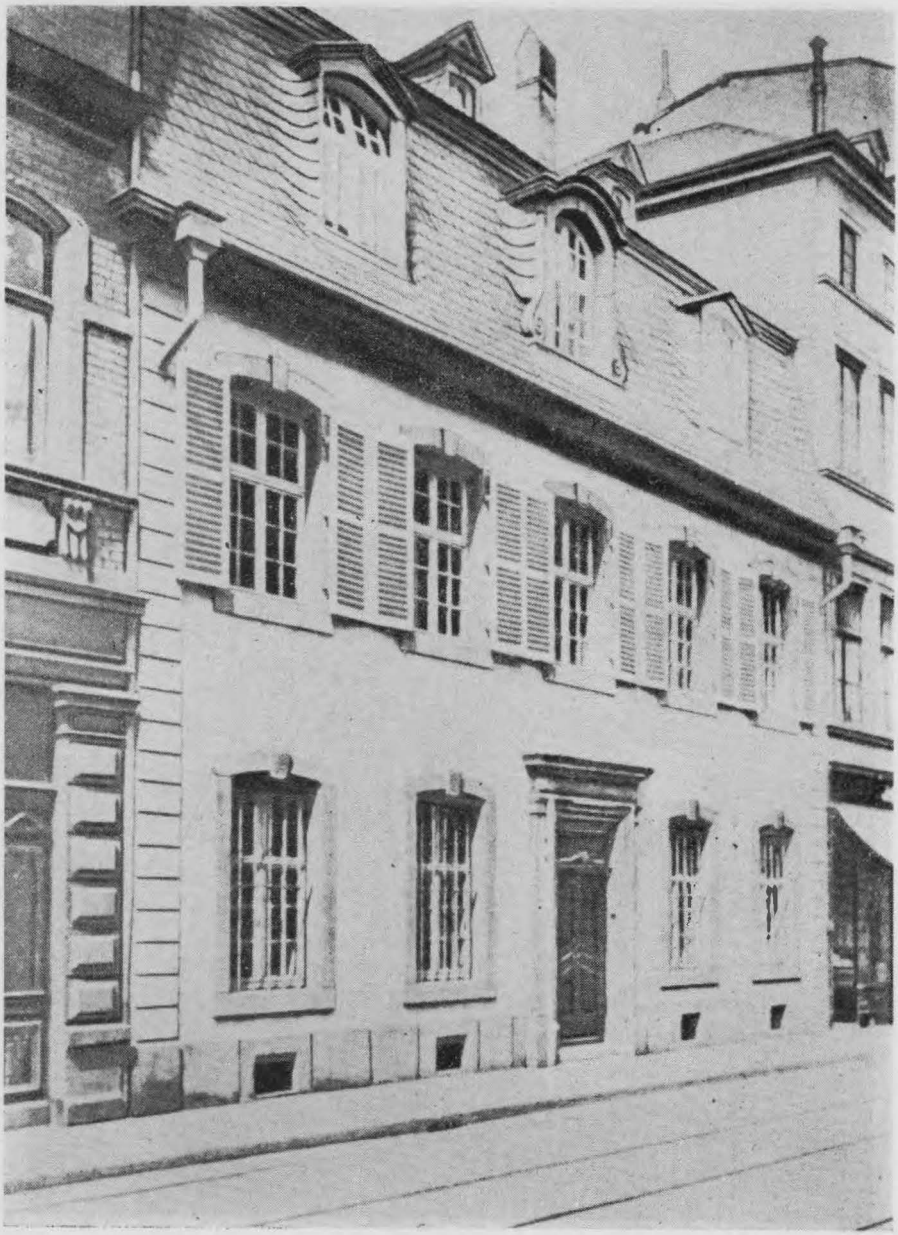
Proleter Partilerini Kurma ve Güçlendirme Mücadelesi. Marks ve İhtilâlci Rusya 620
Son Birkaç Yılın Teorik Araştırmaları 620
Dünya Tarihi Alanındaki İncelemeler 626
Çeşitli Ülkelerde Proleter Partilerinin Kurulması İçin Verilen Mücadele 635
Bismarck'ın Anti-Sosyalist Kanununa Karşı Opportünizmin Eleştirilmesi 638
Fransız İşçi Partisi'nin Kuruluşuna Katkı 647
Britanya'da Sosyalizmin Yayılmasında Yeni Bir Aşama 655
ABD İşçi Sınıfı Hareketinin Önündeki Muhtemel Gelecek 659
Rusya'daki 1861 Sonrası Gelişmenin İncelenmesi 664
Rusya'da İhtilâlin Gerçekleşeceğine Olan Derin İnanç 670
Rus İhtilâlcilerinin Danışmanı ve Arkadaşı 673
Onulmaz Kayıplar. Bozulan Sağlık 682
14 Mart 1883 685

Onaltıncı Bölüm

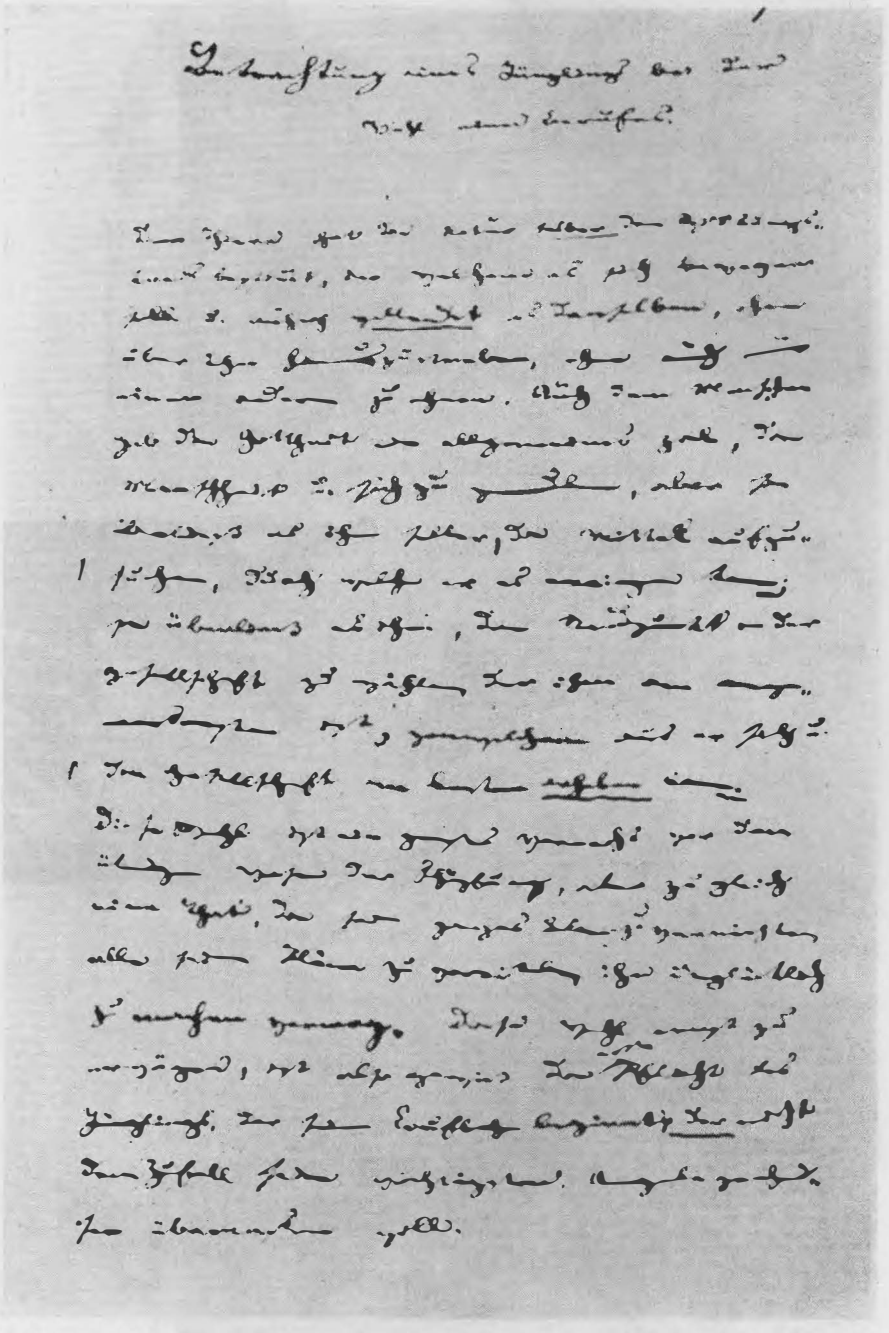
Marksizm: Emekçilerin Komünizm Mücadelesindeki Bayrağı 691
Marksizm'in Tarihî Kaderi 691
Ekim Sosyalist İhtilâli Marksizm-Leninizm'in Yüce Zaferi 696
Marksizm ve Modern Kapitalizm 703
Marksizm ve Komünist Kuruluş 709

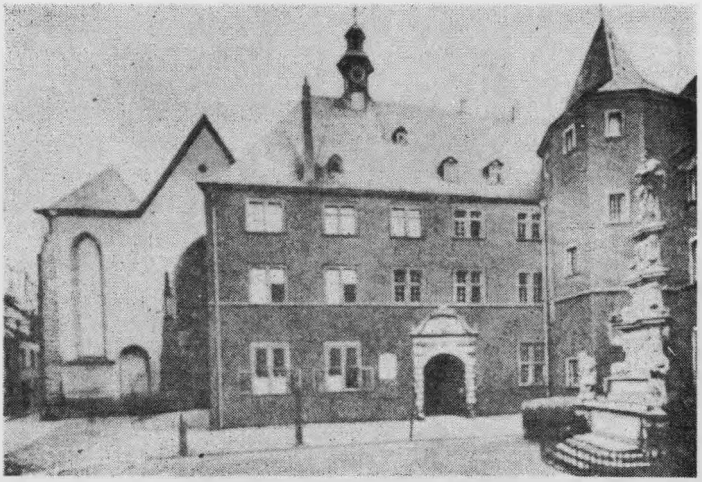
Karl Marks

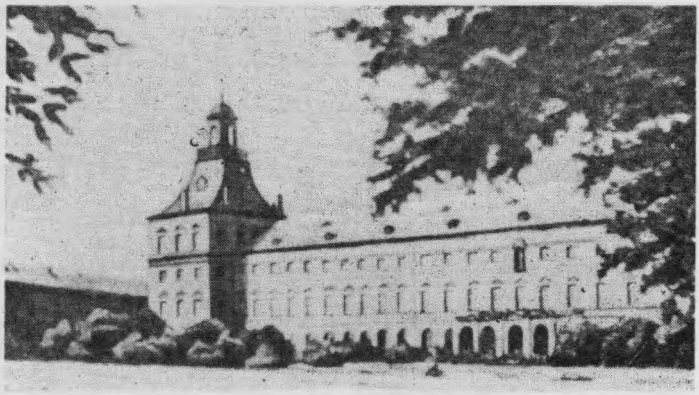
Trier'de Marks'ın doğduğu ev.

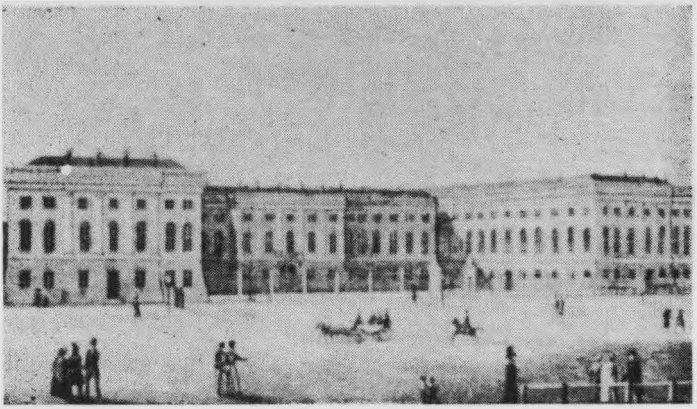
Marks'ın okuldan mezun olurken yazdığı kompozisyon, «Genç Bir Adamın Meslek Seçimi Üzerine Düşünceleri» nin başlangıcı.

Marks'ın okuduğu Trier Lisesi (Gymnasium).

Bonn Üniversitesi.

Berlin Üniversitesi.

Marks, öğrenciyken.

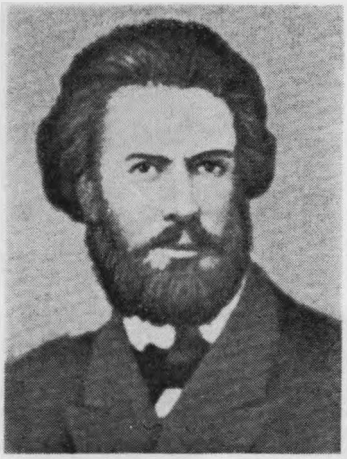
Jenny Longuet

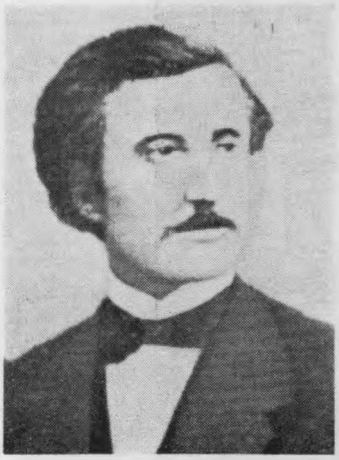
Marks'ın (1875 Mart'ı ile 1833' Mart'ı arasında) yaşadığı Londra'da Maitland Park Road 41 No. daki ev.

Charles Longuet

Louis Eugène Varlin

P. O. Lissagaray

Ludwig Kugelmann

Enternasyonal Genel Konseyi'nin (1868 Haziran ve 1872 Şubat'ında) toplandığı Londra'da High Holborn 256 No. daki ev.

Jenny von Westphalen, 1830'larda.

Laura Lafargue

Eleanor Marks

FELIX FAUSTUMQUE ESSE IUBEAT
SUMMUM NUMEN
AUCTORITATE
HUIC LITTERARUM UNIVERSITATI
AD
FERDINANDO I
IMPERATORE ROMANO GERMANICO
MAGNI DUCIS ET DUCUM SAXONIAE
NUTRITORUM ACADEMIAE IENENSIS
MUNIFICENTISSIMORUM
RECTORE ACADEMIAE MAGNIFICENTISSIMO
CAROLO FRIDERICO
PRORECTORE ACADEMIAE MAGNIFICO
ERNESTO REINHOLDO
CAROLO FRIDERICO BACHMANNO
ORDO PHILOSOPHORUM
CAROLO HENRICO MARX
DOCTORIS PHILOSOPHIAE HONORES
PUBLICO HOC DIPLOMATE

Marks'ın kendisine Felsefe Doktoru ünvanını veren Jena Üniversitesinden aldığı diploma.

Rheinische Zeitung

für

Politik, Handel und Gewerbe.

№ 289 1842

Rheinische Zeitung'un Marks'ın makalesi, «Komünizm Augsburg *Allgemeine Zeitung*» u içeren sayfası.

DEUTSCH-FRANZÖSISCHE

JAHRBÜCHER

PARIS.

1844

Deutsch-Französiche Jahrbücher'in kapağı.

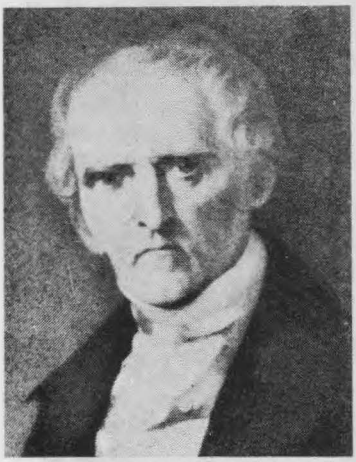
Zincire Vurulmuş Prometheus. *Rheinische Zeitung*'a yapılan baskıları konu alan o günlerde yapılmış bir temsili resim.

Bonn Üniversitesindeki Trier *Landsmannschaft*'ının (Birlik) öğrencileri.

Henri Saint Simon

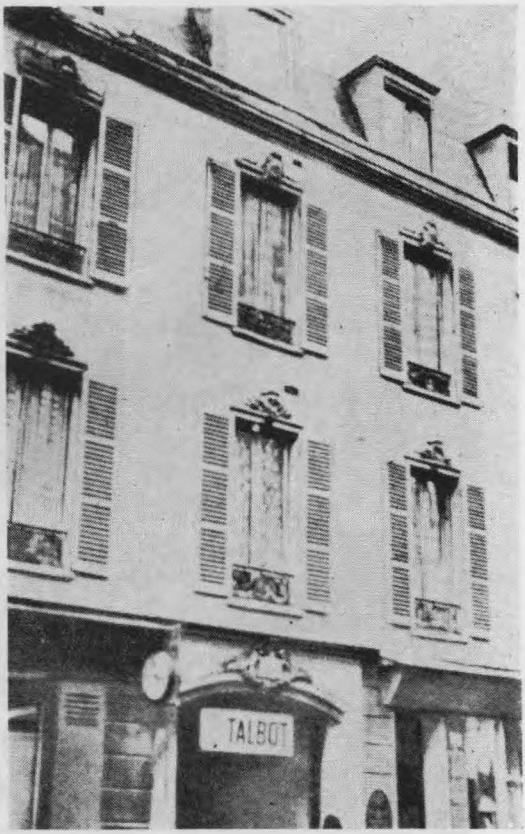
Charles Fourier

Robert Owen

Marks'ın öğrenciyken Berlin'de oturduğu ev.

Paris'te Vanneau Sokağı 38 No.lu Marks'ın oturduğu ev (1843 Ekim - 1845 Ocak).

Vorwärts!

Vorwarts!'ın Marks'ın makalesi, «Bir Prusyalı'nın makalesi, Prusya Kralı ve Toplumsal Reform Üzerine Eleştirisel Değinmeler» i içeren sayfası.

Wilhelm Weitling

Heinrich Heine

Hélène Demuth

Auguste Blanqul

Engels 1940'larda.

Wilhelm Wolff

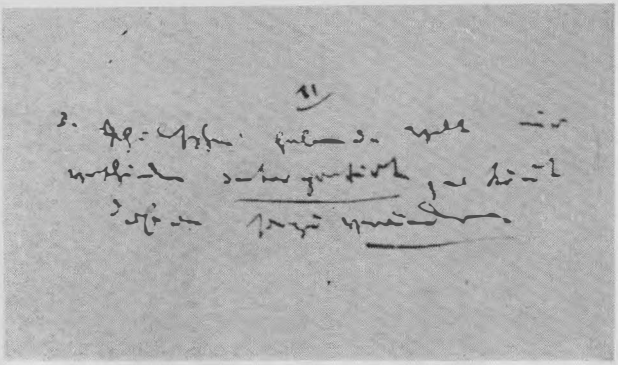
Ferdinand Freiligrath

Rolan Daniels

Georg Weerth

Marks'ın *Feuerbach Üzerine Tezleri*'nin XI. Tezi.

Ludwig Feuerbach

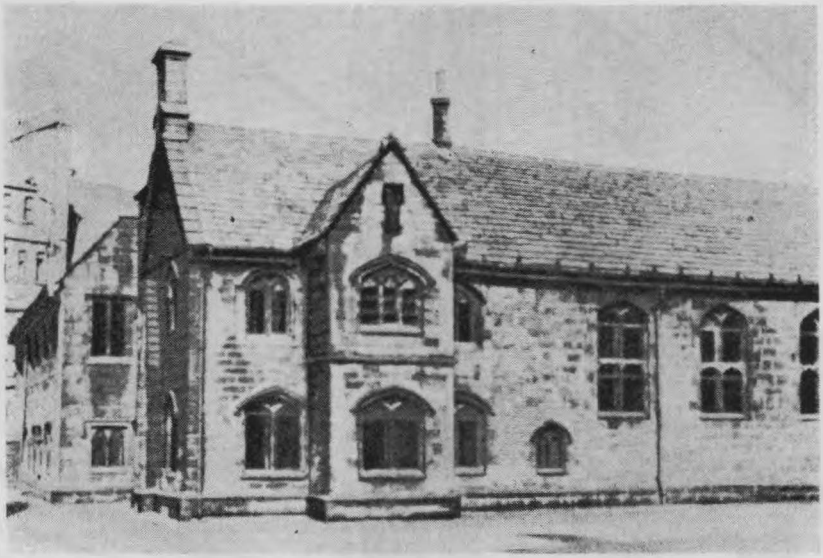
Alman İdeolojisi'nin elyazmasının bir sayfası.

Adam Smith

David Ricardo

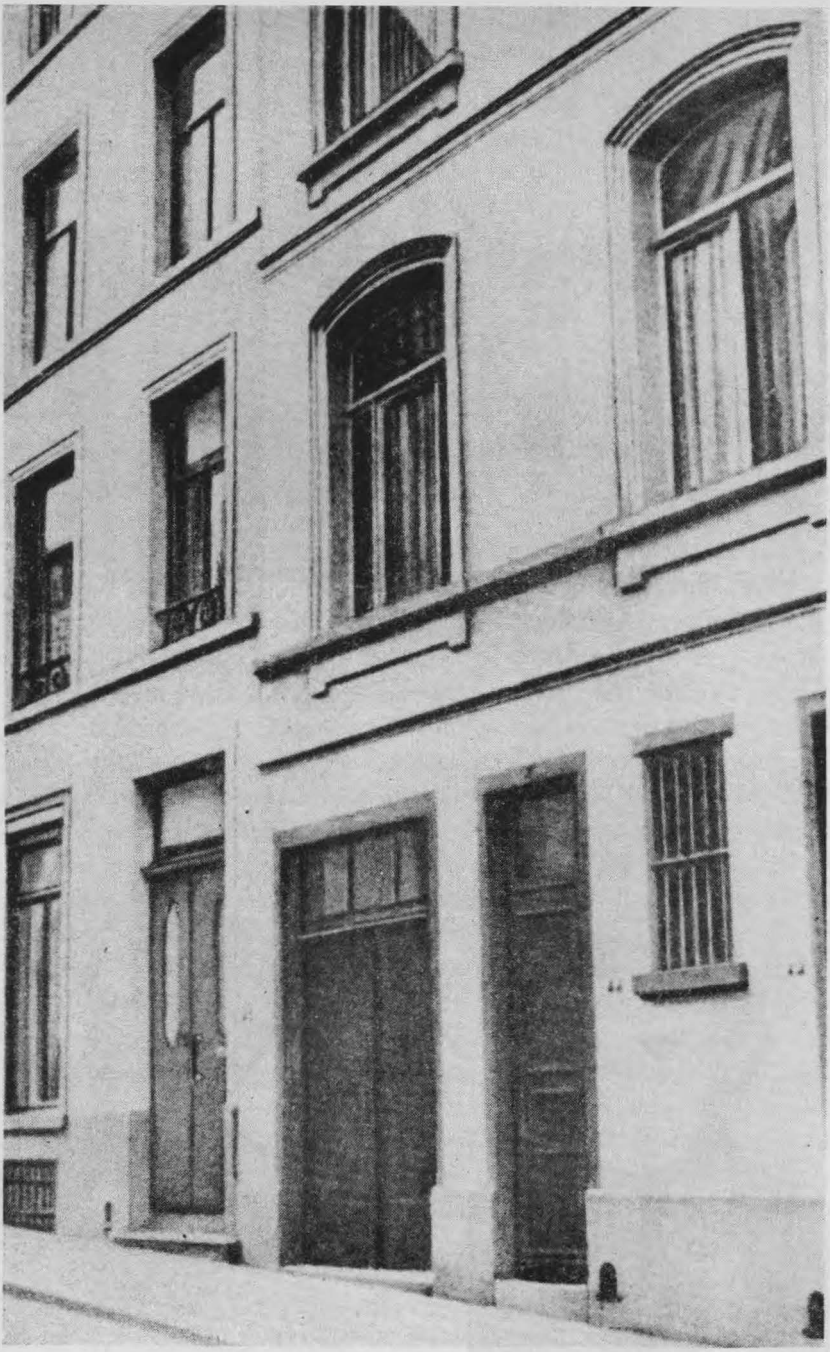
Marks ve Engels'in 1845'te çalıştıkları Manchester'deki Chetham Kitaplığı.

George Julian Harney

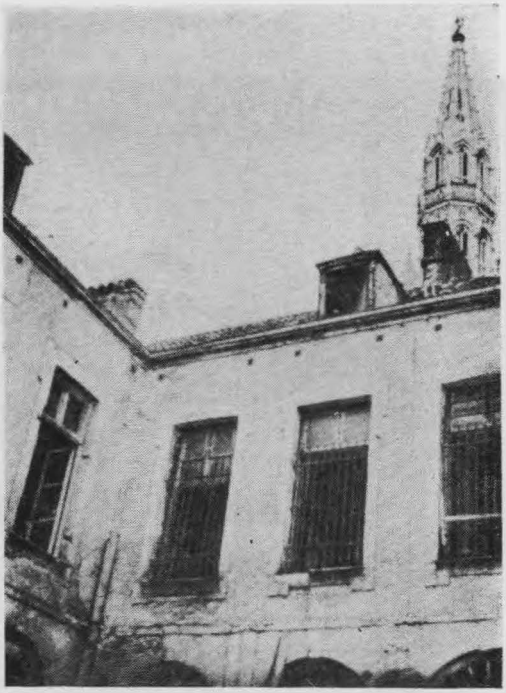
Ernest Jones

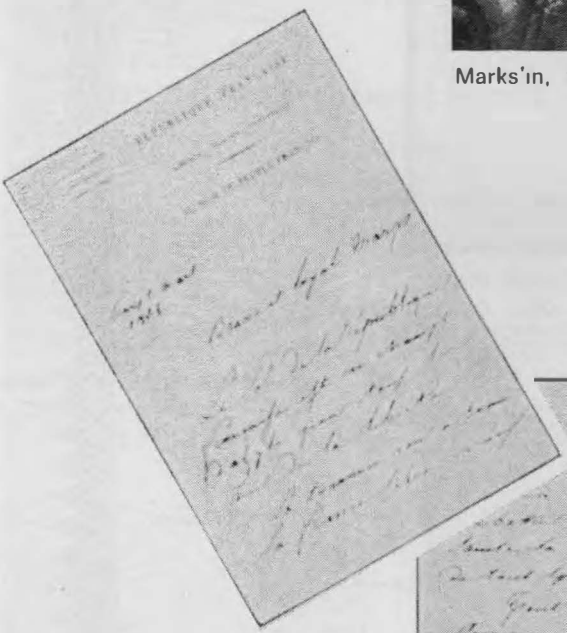
Brüksel'de Rue D'Orleans 42 No. da Marks'ın (1846 Ekim - 1848 Şubat) arasında oturduğu ev.

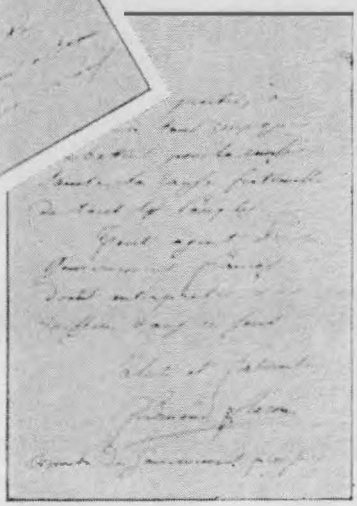

Neue Rheinische Zeitung'un yönetim bürosunun ve baskı atelyesinin yerleştiği Köln'deki Unter-Hutmacher Sokağı.

Marks'ın, 1848'de atıldığı Brüksel'deki Amigo hapishanesi.

Geçici Fransız Cumhuriyet Hükümeti üyesi Flocon'un, Marks'ı Fransa'ya yerleşmeye çağıran mektubu.

Manifest

der

Kommunistischen Partei.

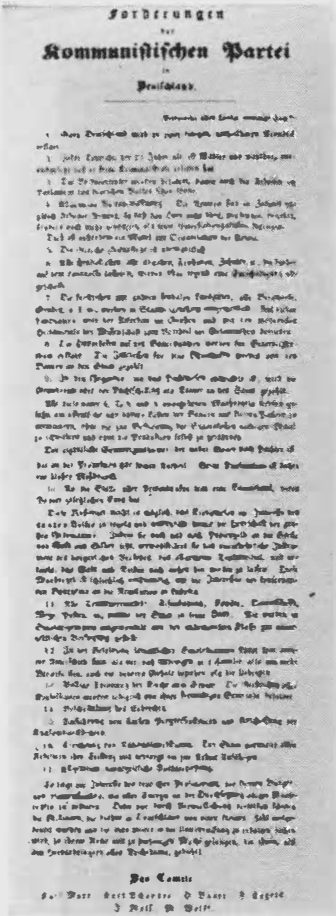
Veröffentlicht im Februar 1848.

Proletarier aller Länder vereinigt euch.

London.

Gedruckt in der Office der „Bildungs-Gesellschaft für Arbeiter"
von J. E. Burghard.
46, Liverpool Street, Bishopsgate

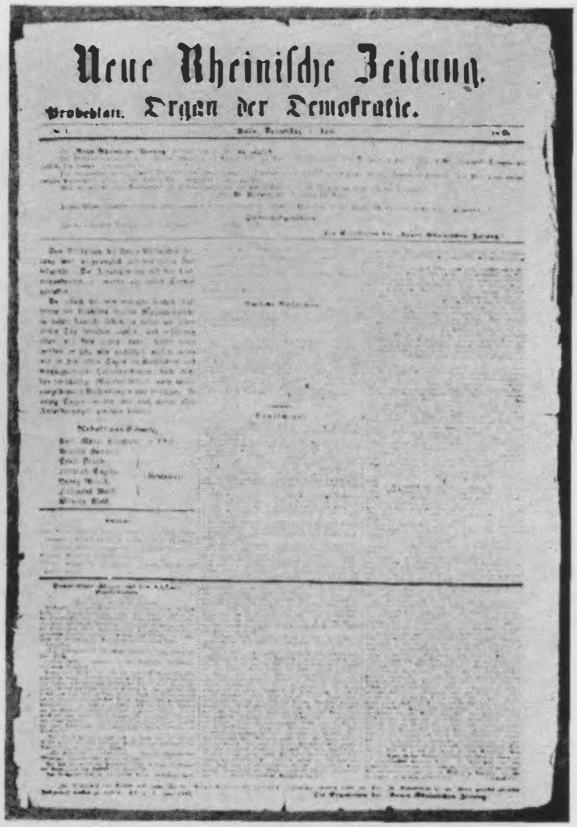
Komünist Parti Manifestosu'nun kapağı (1848 baskısı).

Forderungen
der
Kommunistischen Partei
in
Deutschland.

Das Comité

Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri'nin metnini içeren bildiri.

Neue Rheinische Zeitung.
Probeblatt. Organ der Demokratie.

Neue Rheinische Zeitung'un ilk sayısının sayfası.

Marks'ın Weydemeyer'e 5 Mart 1852 tarihli mektubunun sayfası.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

Neue

Rheinische Zeitung

Organ der Demokratie.

№ 301. Köln, Sonntag den 19 Mai 1849.

Abschiedswort der Neuen Rheinischen Zeitung.

Wenn schwer Blei in unsre Herzen sinkt
Es stehen die Köpfe auf Lanzen
Es flirrt rasch die schleudernde Mordwaffe
Der Schwalben Liederstrophen verstummen
Wenn dem Dorfteil Ruf der rächende Schein,
Wenn dem Hinterhalt Leben sich abringt
Und so lang ich noch in Ehren meiner Kraft
Dann halte Abschied!

Mit der Farbe des Tods und der grünen Saat
In der Hand den blitzenden Degen
Nach im Kampfe entbrannt, wie Nibelungen!
Ich bin ein Sohn der Berge
O ganz wild entbrannten wenn Brach und Saat
Der Donner rollenden Kanonen
Und es schwebt der Krieger, ob Schlacht der Wahl
Dann Tritsch mit Gott in den Tod!

Und der Sense mit Mann im grünen Grunde,
Wo wie auf weiter Flur die Schnitter,
Wo mäht der Tod die kühnsten Saat.
Mit den kurzen, den schwellenden
Wenn Kampf auch Herzen es und Nieren zur
Mark.

So ruhen auf weiten Boden;
Den Faden den Mord und dein Rächerstein
Auch die Wurzel hat noch abzuwarten.

Wir Ade, nun Ade du kämpfende Schaar!
Nun Ade, ihr Verjagten zu Land!
Nun Ade, du pulverdampfumwogtes Heer,
Nun Ade, ihr Schwalben und Lerchen!
Nun Ade — auch nicht für immer Ade!
Denn so wahr ich lieben den Freiheit und Vaterland!
Bald sehe ich euch wiederum in der Schlacht,
Bald kehr ich zurück wieder!

Wenn die letzte Krone von Erz zerbrochen,
Ja das Kanonen Schlacht und Flammen
Wenn das Herz von Volke Freiheit durchs
Dann stehn wir wieder zusammen.
Mit dem Schwert mit dem Schwert an der Ehr
Von am Rhein.
Dann Mann gegen Mann,
Wird dem Tyrann schmachtenden Hütte frei
Die Standarte der Republik!

F. FREILIGRATH

An die Arbeiter Kölns.

Wir warnen Euch dringend vor jeder Teilnahme an jeder Bewegung, die Euch weiter in Unordnung verstrickt. Ihr habt in Elberfeld gesehen, wie die Truppen mit den Arbeitern, mit den Bürgern, mit Euren Brüdern verfahren. Ihr Belagerungszustand in Köln würde der Tyrannei noch unumschränkteren Spielraum geben. Ihr habt in Elberfeld gesehen, wie die Truppen mit den Arbeitern, mit den Bürgern, mit Euren Brüdern verfahren. Ihr Belagerungszustand in Köln würde der Tyrannei noch unumschränkteren Spielraum geben.

Die Redaktion der Neuen Rheinischen Zeitung.

Deutschland.

Proklamation an die Frauen.

Neue Rheinische Zeitung.

Neue Rheinische Zeitung'un son sayısının sayfası.

Marks'ın 1850 Aralığından 1856'ya kadar yaşadığı Londra'da Dean Sokağı 28 No. daki ev.

N. I. Utin

Jenny Marks, 1840'larda.

Marks'ın oğlu Edgar (Musch).

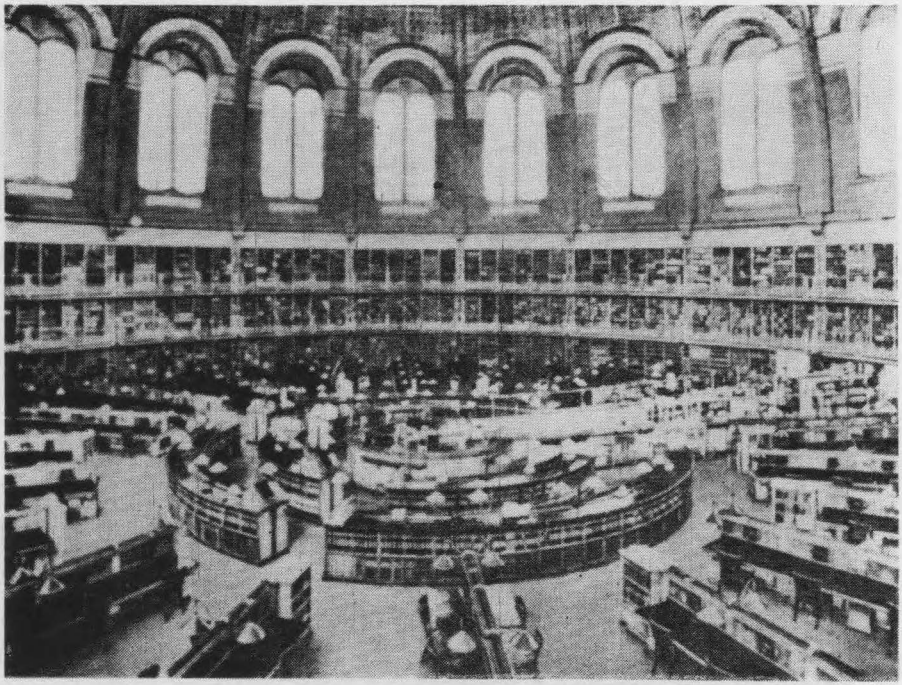

Marks'ın kızları: Jenny ve Laura 1850'lerde ve Eleanor 1860'larda.

Londra'da Maitland Park, Heverstock Hill Grafton Terrace No. 9'da Marks'ın 1856 Ekim'inden 1864 yılına kadar yaşadığı ev.

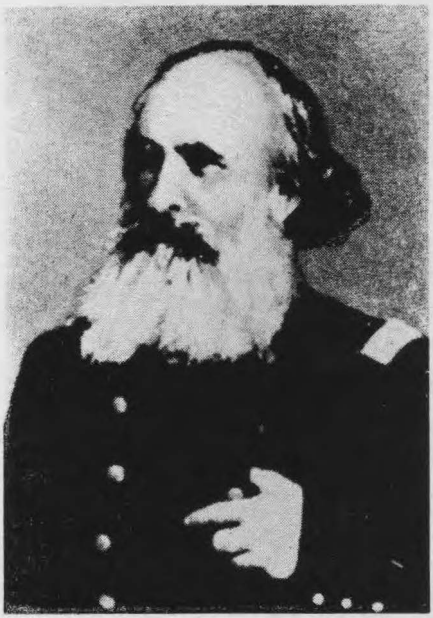
British Museum Kitaplığının okuma odası.

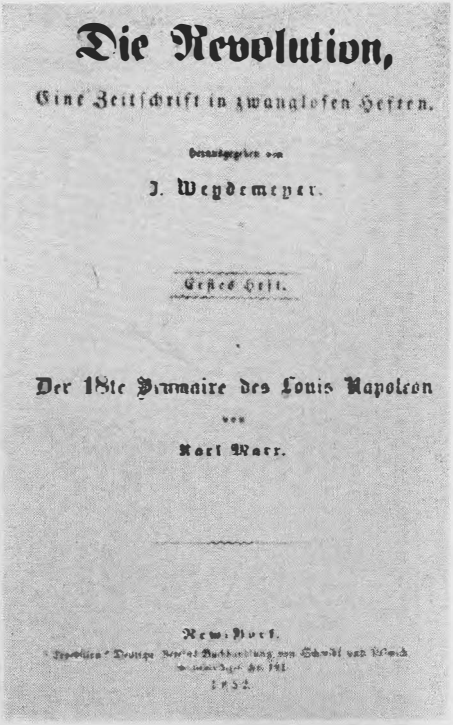
G. V Plekhanov

Vera Zasulich

Joseph Weydemeyer, 1860'larda.

Die Revolution,

Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften.

J. Weydemeyer.

Erstes Heft.

Der 18te Brumaire des Louis Napoleon

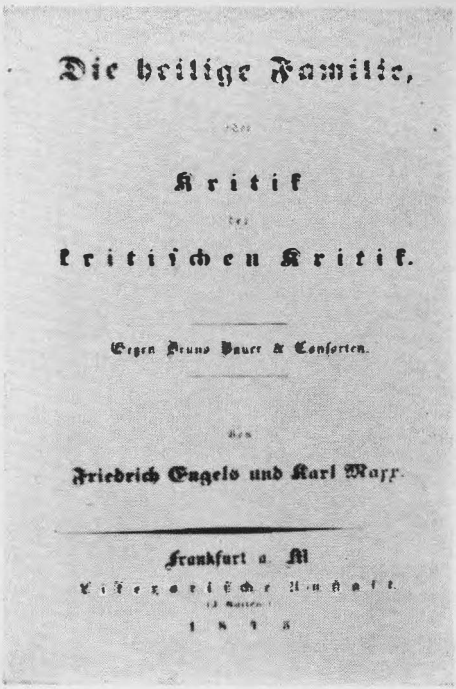
von

Karl Marx.

New-York.

1852.

Marks'ın eseri *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'i içeren *Die Revolution* dergisinin kapak sayfası.

Die heilige Familie,

oder

Kritik

der

kritischen Kritik.

Gegen Bruno Bauer & Consorten.

von

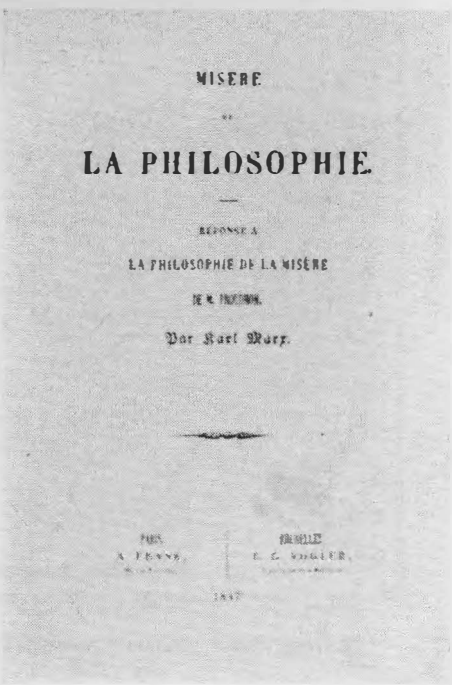
Friedrich Engels und Karl Marx.

Frankfurt a. M.

Literarische Anstalt.

1845

Kutsal Aile kitabının iç kapağı.

MISERE

DE LA

LA PHILOSOPHIE.

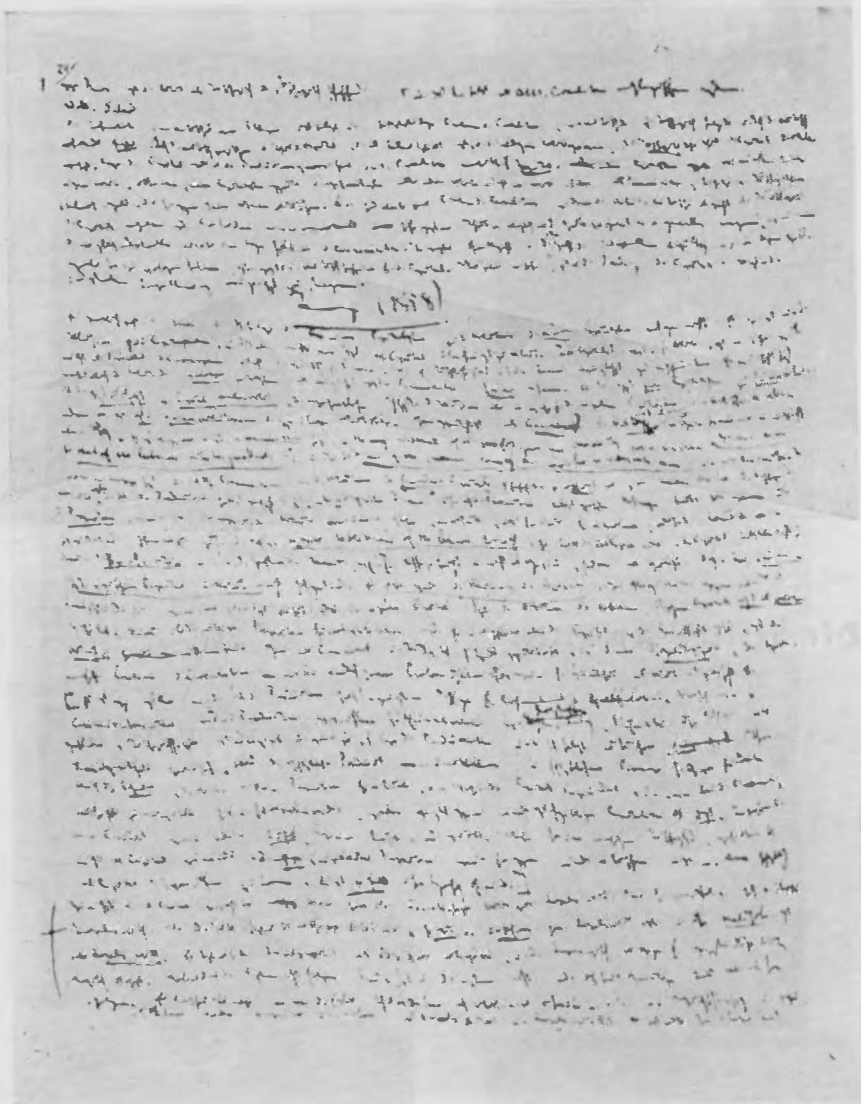
REPONSE A

LA PHILOSOPHIE DE LA MISÈRE

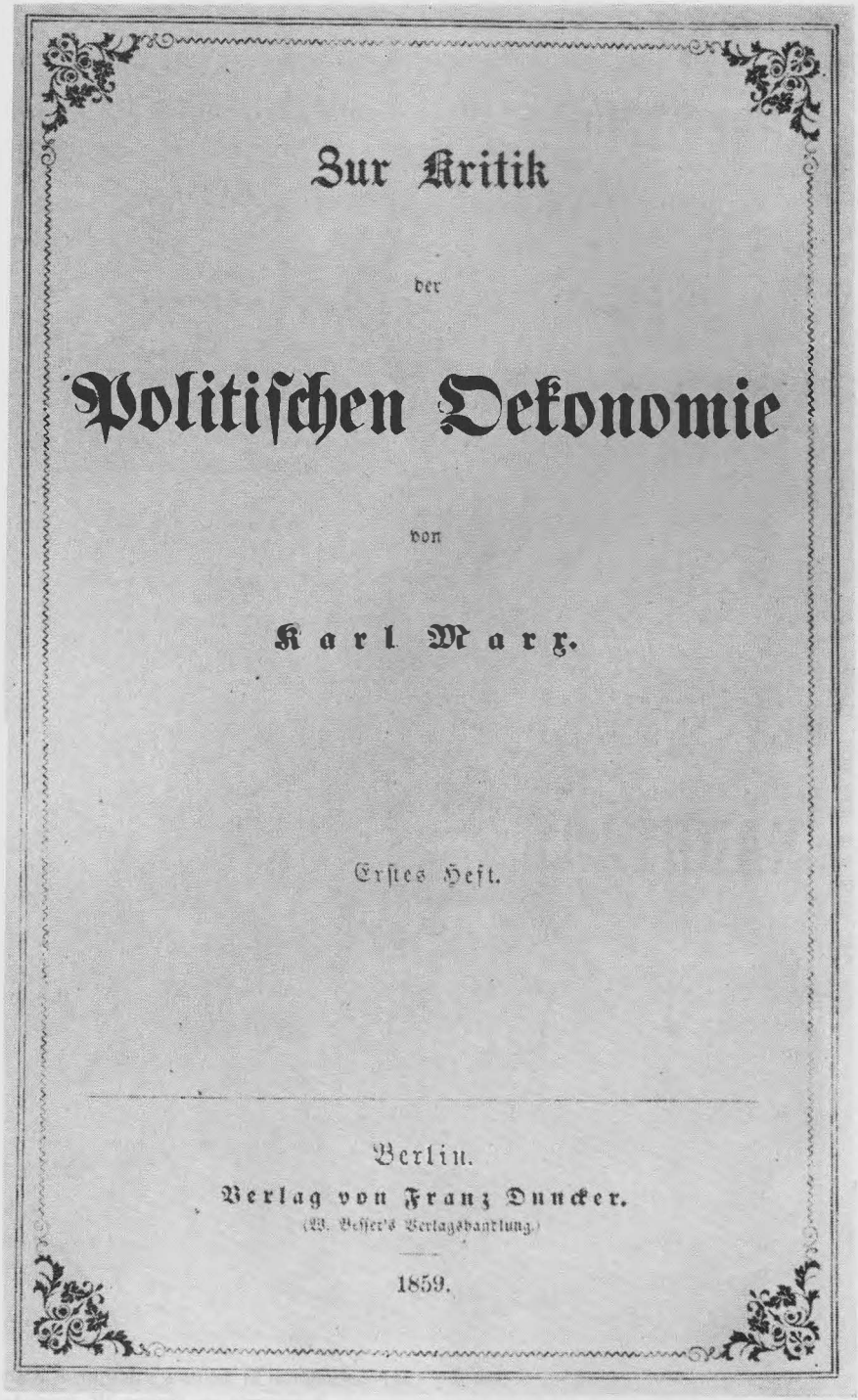
DE PROUDHON.

Par Karl Marx.

Felsefenin Sefaleti kitabının kapağı.

1857 - 1858 ekonomik el yazmasının sayfası.

Zur Kritik

der

Politiſchen Oekonomie

von

Karl Marx.

Erſtes Heft.

Berlin.

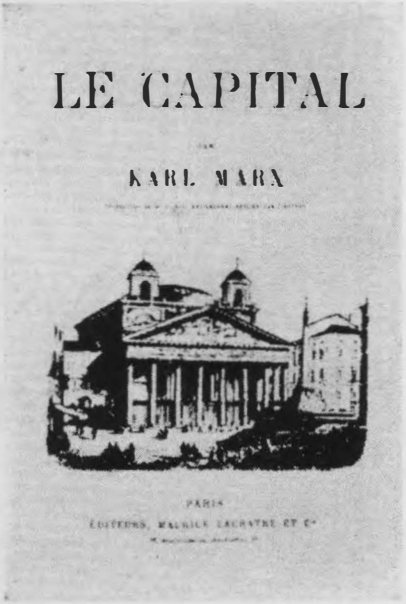
Verlag von Franz Duncker.

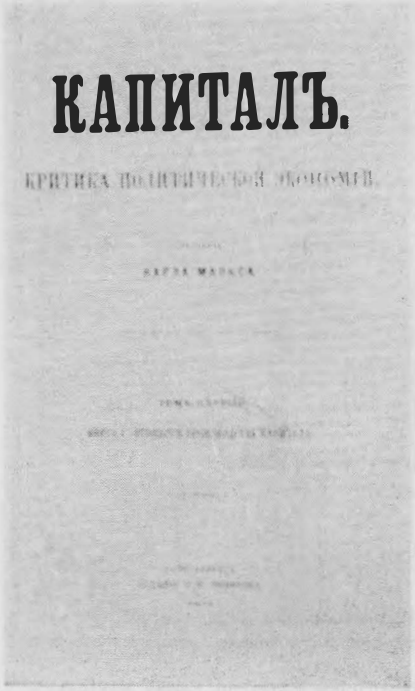
(W. Besser's Verlagsbuchhandlung.)

1859.

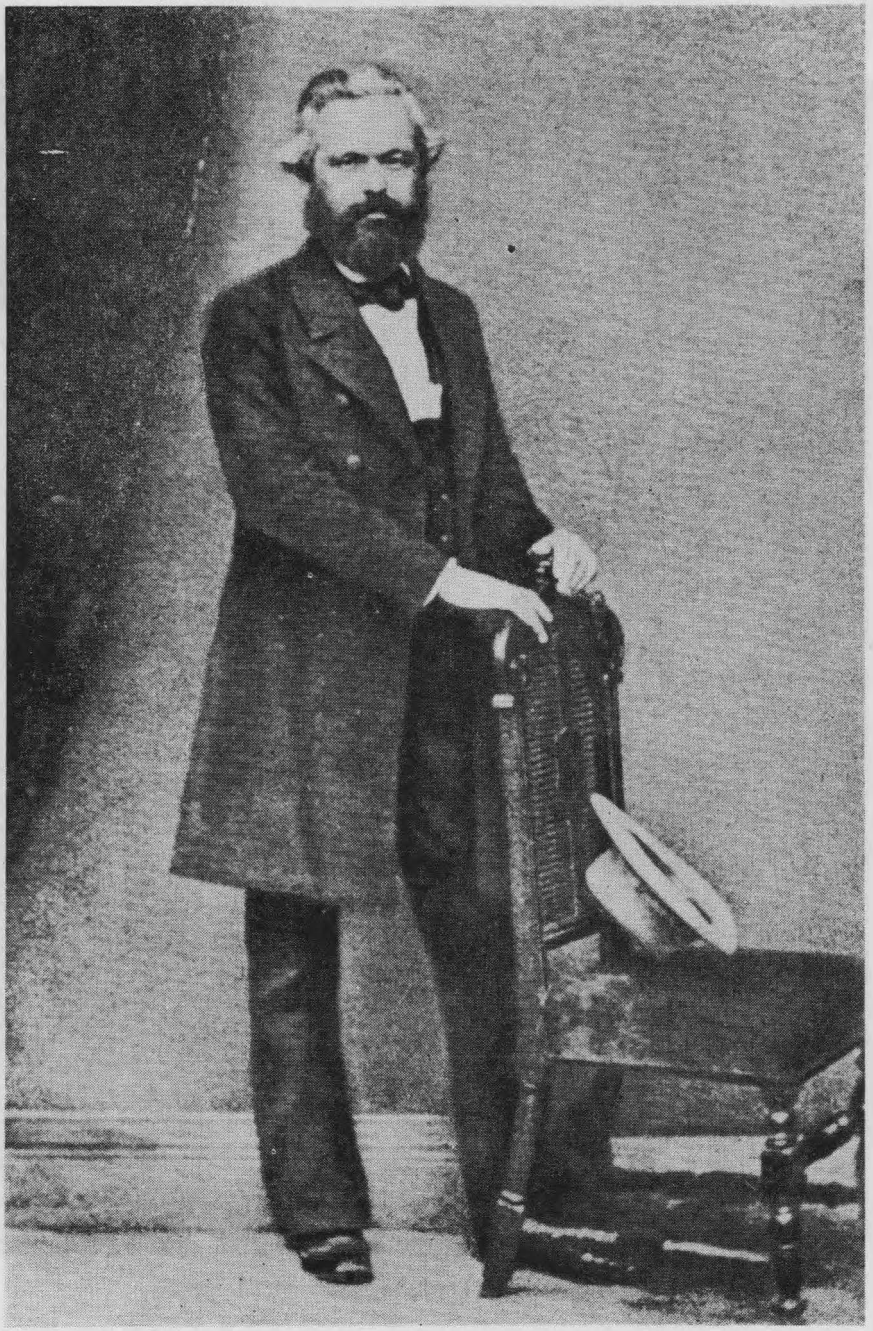
Marks'ın kitabı *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın kapak sayfası.

Kapital'in birinci cildinin Almanca, Fransızca ve Rusça ilk baskıları.

Marks, 1861 yılında.

Marks, Engels ve Marks'ın kızları, 1860'larda.

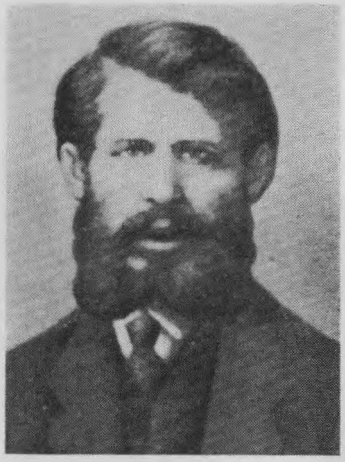
Marks, 1867 yılında.

Leo Frankel

Yelizaveta Dmitriyeva

Georg Eccarius

Paul Lafargue

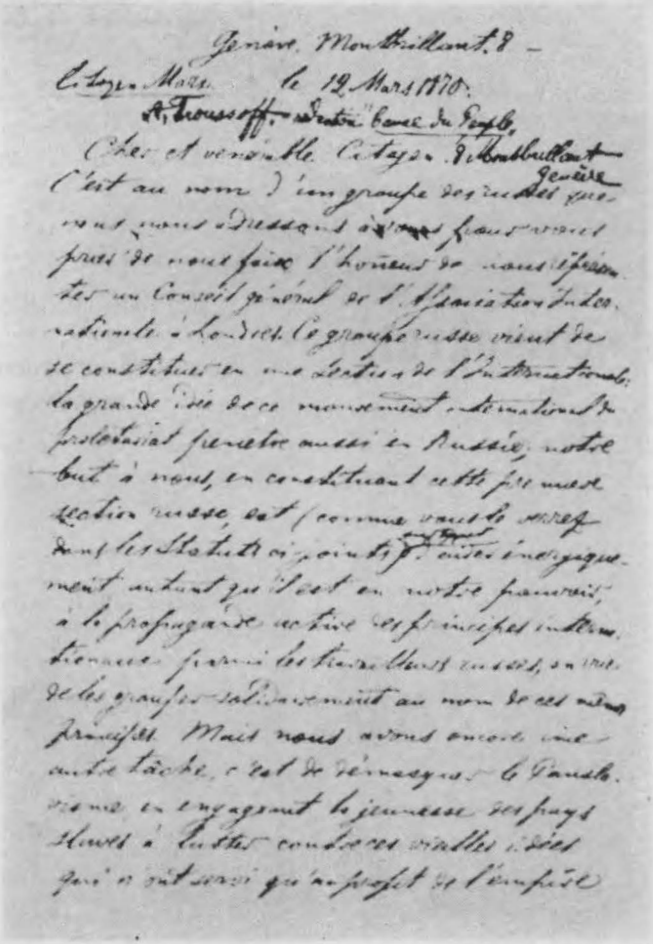
Wilhelm Liebknecht

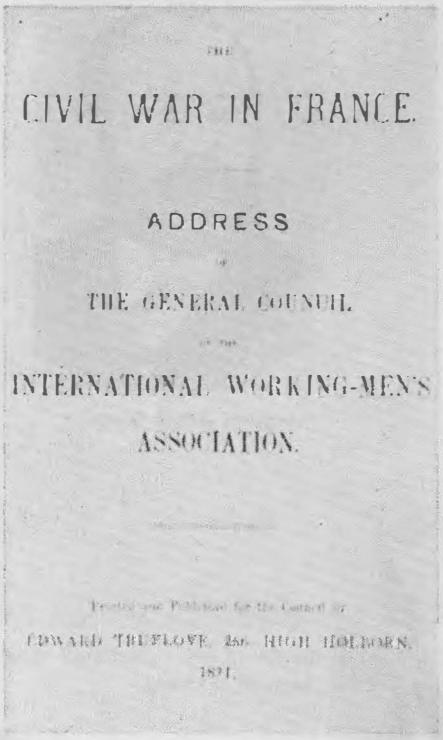
Ferdinand Domela Nieuwenhuis

Jules Guesde

Enternasyonal'in Rus şubesinin, Marks'a yazdığı 12 Mart 1870 tarihli mektup.

THE

CIVIL WAR IN FRANCE.

ADDRESS

OF

THE GENERAL COUNCIL

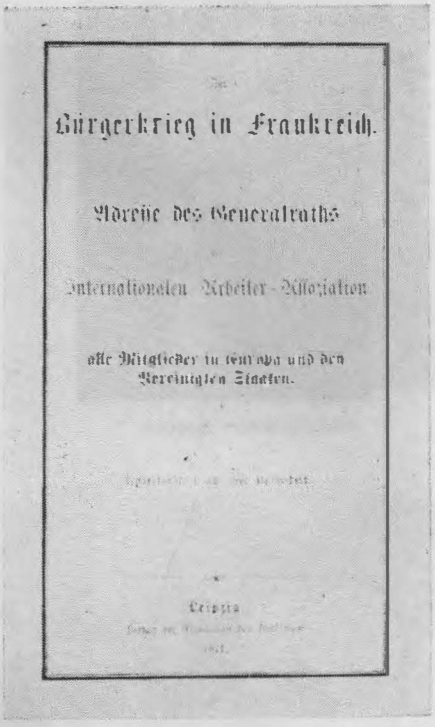
OF THE

INTERNATIONAL WORKING-MEN'S

ASSOCIATION.

EDWARD TRUELOVE, 256, HIGH HOLBORN.

1871.

Der

Bürgerkrieg in Frankreich.

Adresse des Generalraths

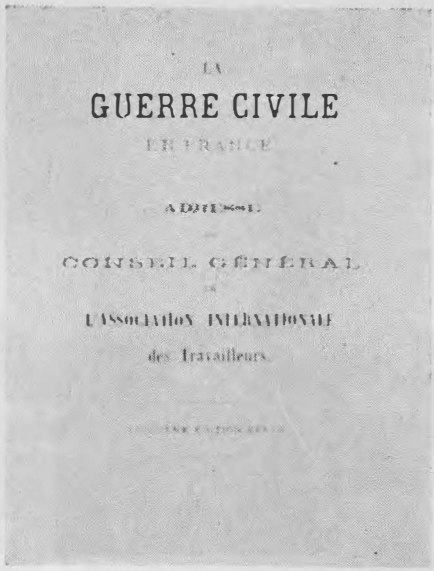
der

Internationalen Arbeiter-Association

an alle Mitglieder in Europa und den Vereinigten Staaten.

Leipzig

1871.

LA

GUERRE CIVILE

EN FRANCE

ADRESSE

DU

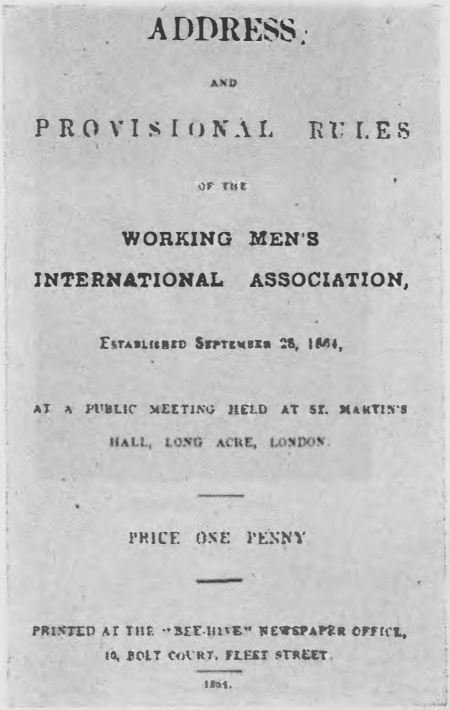
CONSEIL GÉNÉRAL

DE LA

L'ASSOCIATION INTERNATIONALE

des Travailleurs

Fransa'da İç Savaş'ın İngilizce, Almanca ve Fransızca kapak sayfaları.

ADDRESS,

AND

PROVISIONAL RULES

OF THE

WORKING MEN'S

INTERNATIONAL ASSOCIATION,

ESTABLISHED SEPTEMBER 28, 1864,

AT A PUBLIC MEETING HELD AT ST. MARTIN'S

HALL, LONG ACRE, LONDON.

PRICE ONE PENNY.

PRINTED AT THE "BEE-HIVE" NEWSPAPER OFFICE,

10, BOLT COURT, FLEET STREET.

1864.

MANIFESTE

DE

L'ASSOCIATION INTERNATIONALE

DES TRAVAILLEURS

SUIVI

DU RÈGLEMENT PROVISOIRE

Prix : 10 centimes.

BRUXELLES

1866

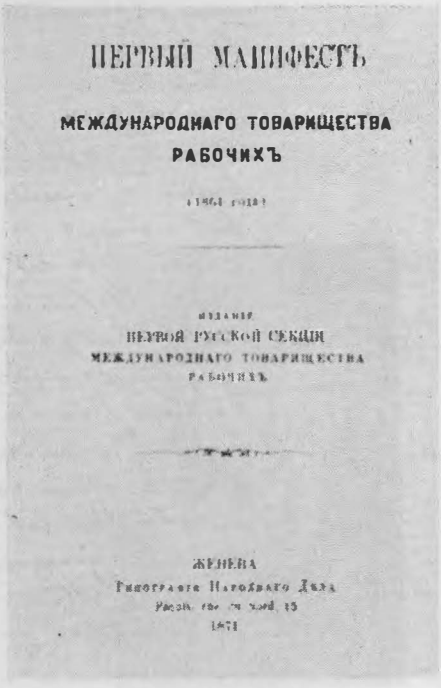

Nr. 2. Der Probe-Nummer.

Social-Demokrat.

Organ

Allgemeinen deutschen Arbeiter-Vereins.

ПЕРВЫЙ МАНИФЕСТЪ

МЕЖДУНАРОДНАГО ТОВАРИЩЕСТВА

РАБОЧИХЪ

(1864-1866)

ИЗДАНІЕ

ПЕРВОЙ РУССКОЙ СЕКЦІИ

МЕЖДУНАРОДНАГО ТОВАРИЩЕСТВА

РАБОЧИХЪ.

ЖЕНЕВА

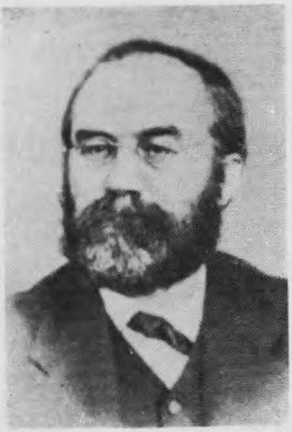
Типографія Народнаго Дѣла

1871

Enternasyonal İşçi Birliği'nin Açılış Tebliği'nin İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça ilk baskıları.

Wilhelm Bracke

Friedrich Adolf Sorge

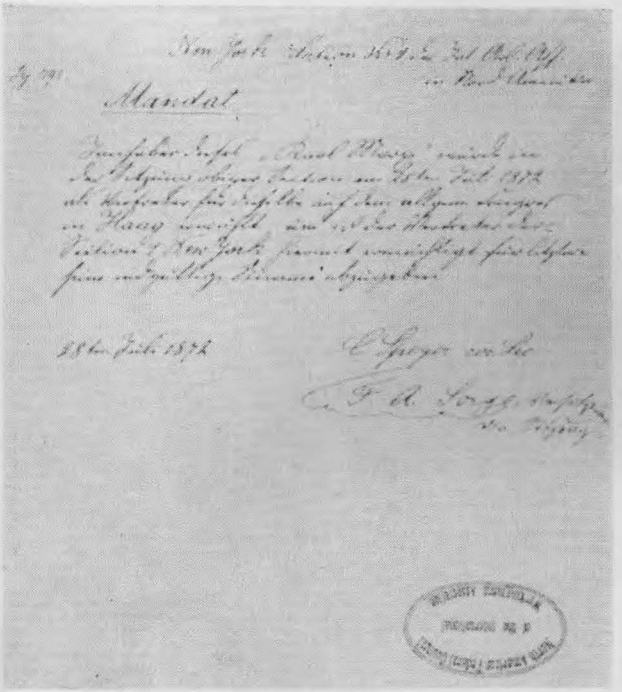
Theodor Cuno

August Bebel

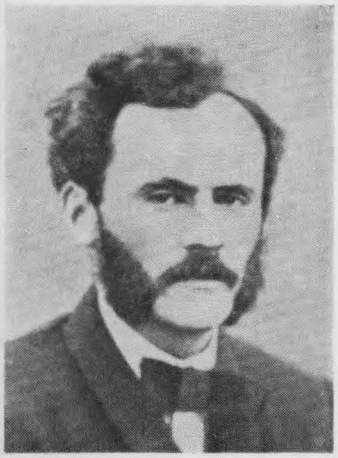

Walery Wroblewski

Mandat

New York'taki 1 No. lu Alman Şubesinin yayınladığı, Marks'ın tavsiye mektubu.

P. L. Larvov

Georg Jung

Karlsbad'daki (Karlovy Vary) Marks'ın tedavi olduğu Germania Oteli.

A. Serno-Solovyevich

N.G. Çernişevski. Marks'ın Çernişevski'nin el yazması «Adressiz Mektupları»ndan çıkardığı özet.

V. V. Bervi (N. Flerovski). Flerovski'nin, Marks'ın notlarını taşıyan Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu'nun bir sayfası.

N. F. Danielson

H. A. Lopatin

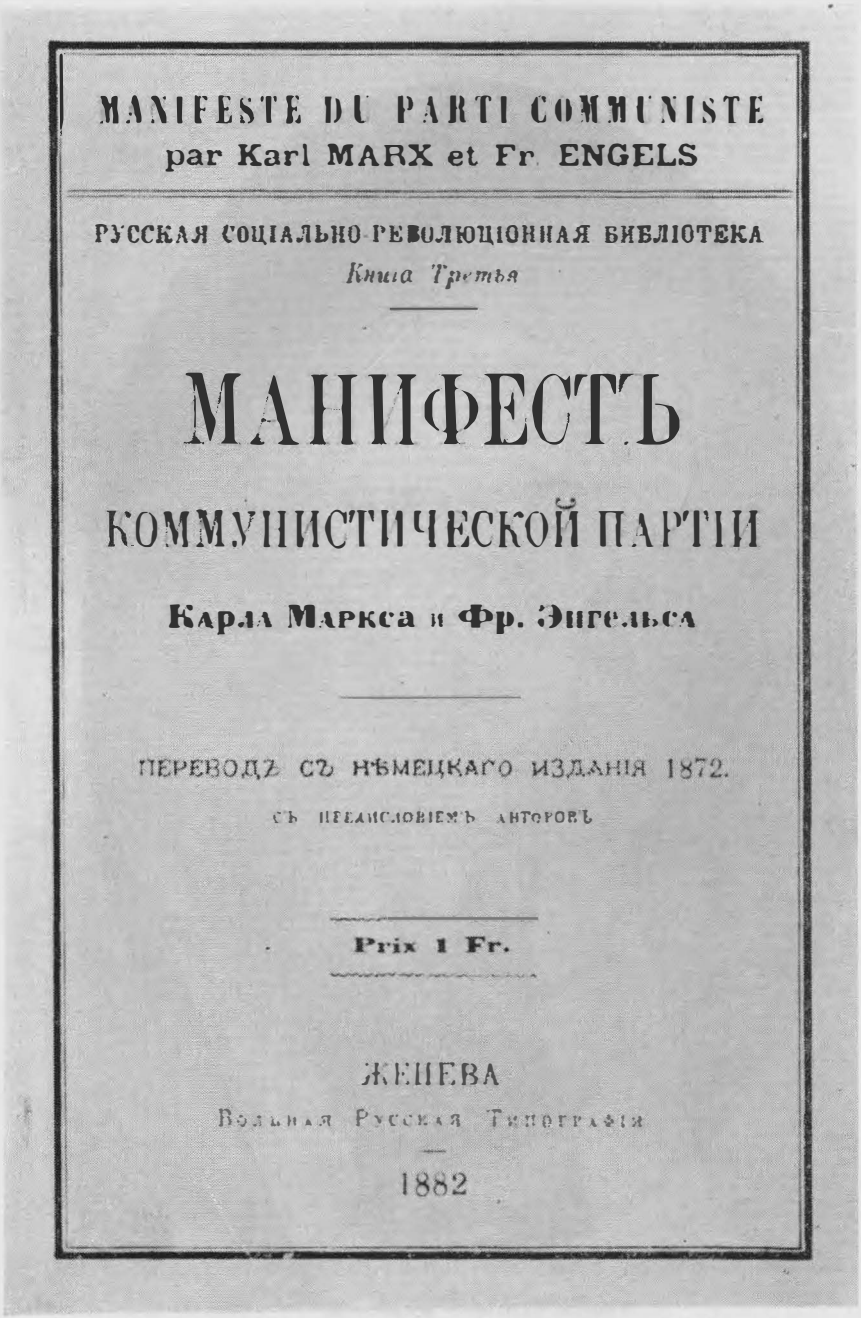
Friedrich Lessner

Johann Philipp Becker

Jenny Marks

MANIFESTE DU PARTI COMMUNISTE
par Karl MARX et Fr. ENGELS

РУССКАЯ СОЦІАЛЬНО-РЕВОЛЮЦІОННАЯ БИБЛІОТЕКА
Книга Третья

МАНИФЕСТЪ
КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТІИ

Карла Маркса и Фр. Энгельса

ПЕРЕВОДЪ СЪ НѢМЕЦКАГО ИЗДАНІЯ 1872.
СЪ ПРЕДИСЛОВІЕМЪ АВТОРОВЪ

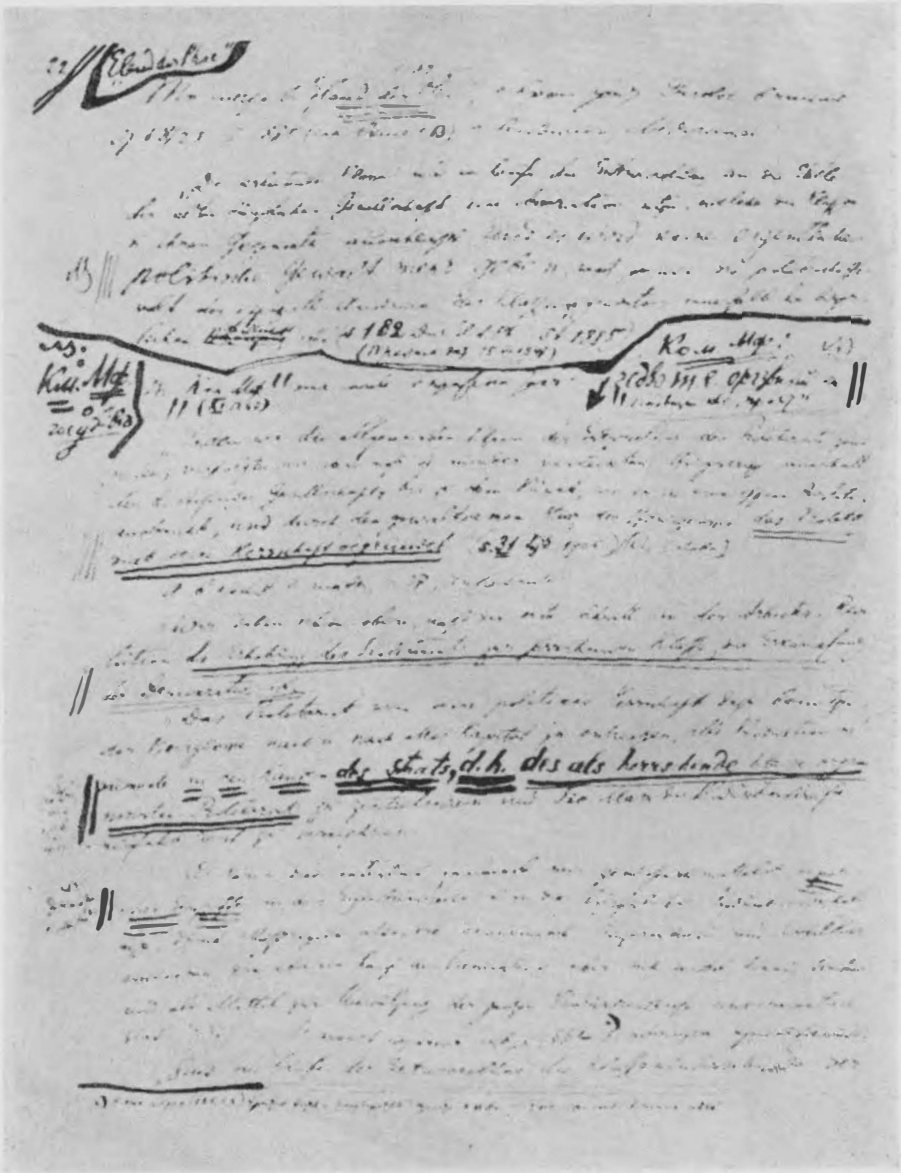
Prix 1 Fr.

ЖЕНЕВА
Вольная Русская Типографія
1882

Komünist Parti Manifestosu'nun 1822 Rusça baskısının kapak sayfası.

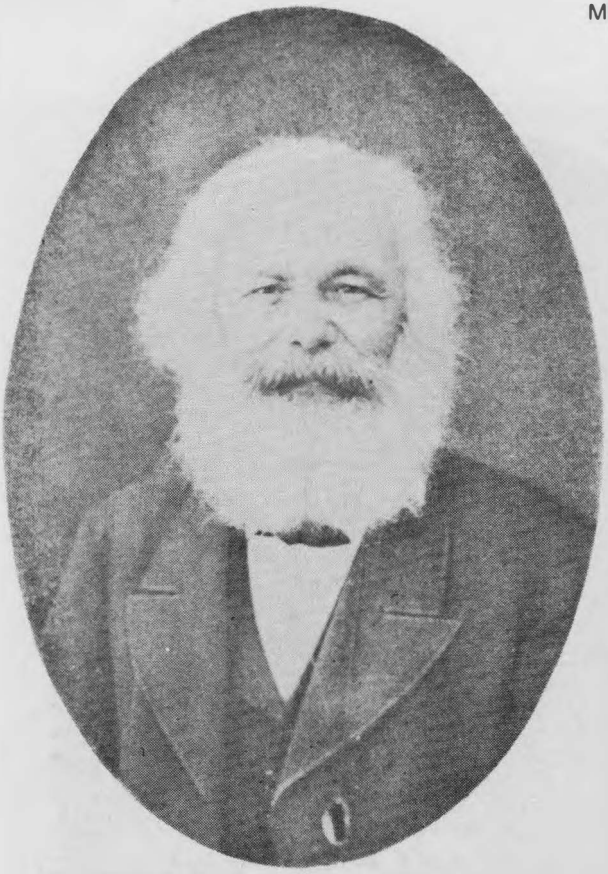

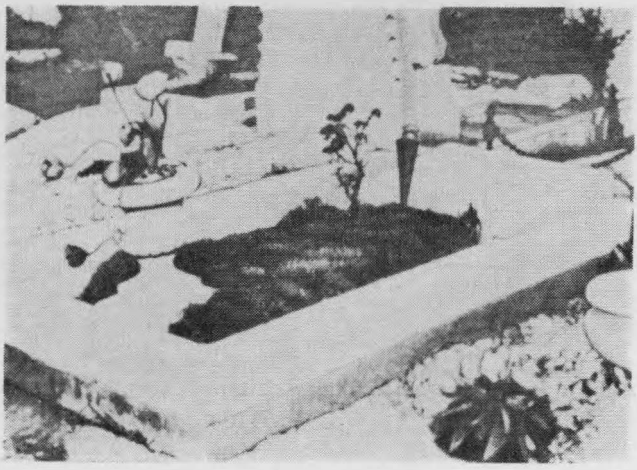
Engels, 1870'lerin sonlarında.

Lenin'in *Devlet Üzerine Marksizm* defterinin *Komünist Parti Manifestosu*'ndan alıntılar içeren sayfası.

Marks 1882 yılında

Marks'ın, Londra'da Highgate mezarlığındaki mezarı. (1956 yılında anıt dikilmeden önce.)

V. I. Lenin, 1897 yılında.

V. I. Lenin, Marks ve Engels'in bir geçici anıtlarının açılış töreninde 7 Kasım 1918'de Moskova'da konuşma yaparken.

Das Kapital.

Kritik der politischen Oekonomie.

Von

Karl Marx.

Erster Band.

Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals.

Hamburg
Verlag von Otto Meissner.
1867.

New-York: L. W. Schmidt.

LE CAPITAL

PAR

KARL MARX

PARIS
ÉDITEURS, MAURICE LACHATRE ET Cie

КАПИТАЛЪ.

КРИТИКА ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМІИ.

СОЧИНЕНІЕ

КАРЛА МАРКСА.

ТОМЪ ПЕРВЫЙ.

КНИГА I. ПРОЦЕССЪ ПРОИЗВОДСТВА КАПИТАЛА.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ
ИЗДАНІЕ Н. П. ПОЛЯКОВА.

Fiatı: 100 TL